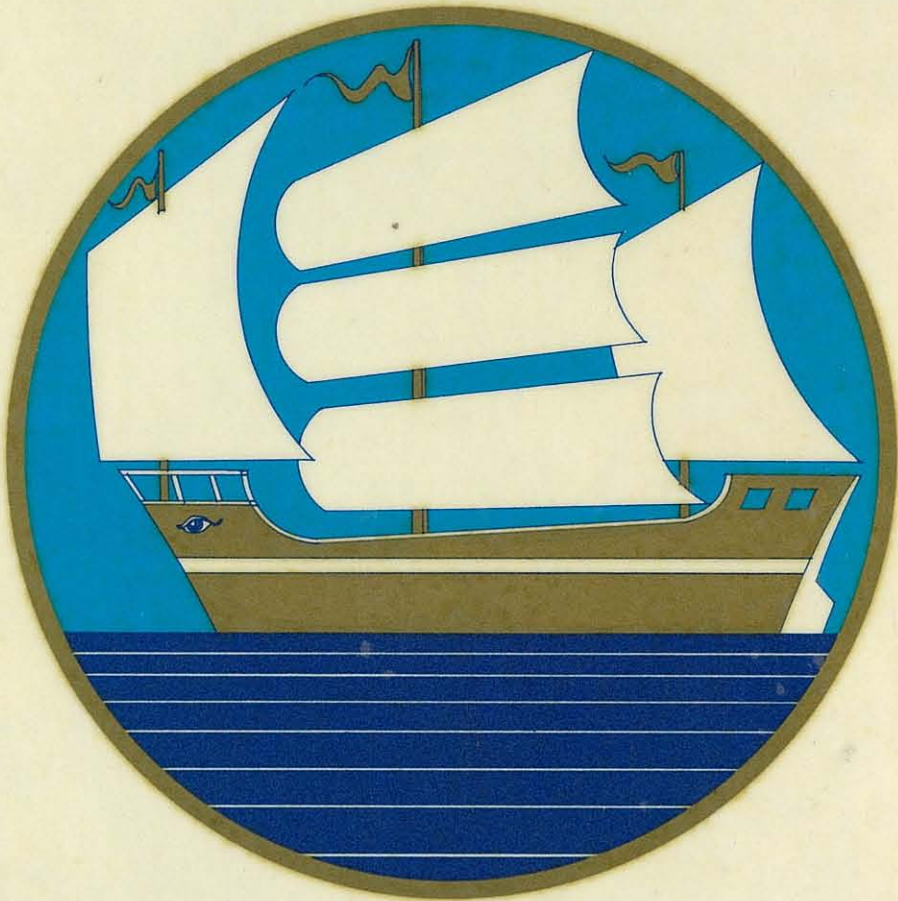

ทางมรรคผลนิพพาน

ธรรมปฏิบัติถึงธรรมกายและพระนิพพาน

โดย

พระมหาเสริมชัย ชยมงคลโล

ป.ธ. ๖, รป.ม. (เกียรตินิยมดี) มธ.

สถาบันพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย

อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

อธิบายปก:

बारमीธรรมนำให้ถึงฝั่ง คือ พระอมตมหานฤพาน
กล่าวคือ พระนิพพานที่ไม่ตาย ที่พ้นทุกข์
และเป็นบรมสุขยั่งยืนตลอดไป

ทางมรรคผลนิพพาน

ธรรมปฏิบัติถึงธรรมกายและพระนิพพาน

พระมหาเสริมชัย ชยมงคล ป.ธ.๖, รป.ม. (เกียรตินิยมดี) มธ.

สถาบันพุทธภาวนาวิชาธรรมกาย

อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

จัดพิมพ์โดย

มูลนิธิพุทธภาวนาวิชาธรรมกาย

ทางมรรคผลนิพพาน: ธรรมปฏิบัติถึงธรรมกายและพระนิพพาน

พระมหาเสริมชัย ชยมงคล ป.ธ.๖, รป.ม. (เกียรตินิยมดี) มธ.

สถาบันพุทธภาวนาวิชาธรรมกาย

อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

ISBN 974-8991-7-3

พิมพ์ครั้งที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๔๐ จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๔๐ จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม

จัดพิมพ์โดย:

มูลนิธิพุทธภาวนาวิชาธรรมกาย

ศาลาการเปรียญ วัดสระเกศ เขตป้อมปราบฯ

กรุงเทพฯ ๑๐๑๐๐

โทรศัพท์ ๒๒๔-๗๔๗๕, ๖๒๑-๑๒๓๕-๖

จัดทำรูปเล่ม/เรียงพิมพ์:

พระมหาประเสริฐ ปญฺญาเสฏฺฐโง,

บริษัท วิชั่นอาร์ตคอร์ปอเรชั่น จำกัด

โทรศัพท์ ๔๒๔-๗๗๒๒

แบบปก:

รศ.ดร.ภิญโญ สุวรรณคีรี

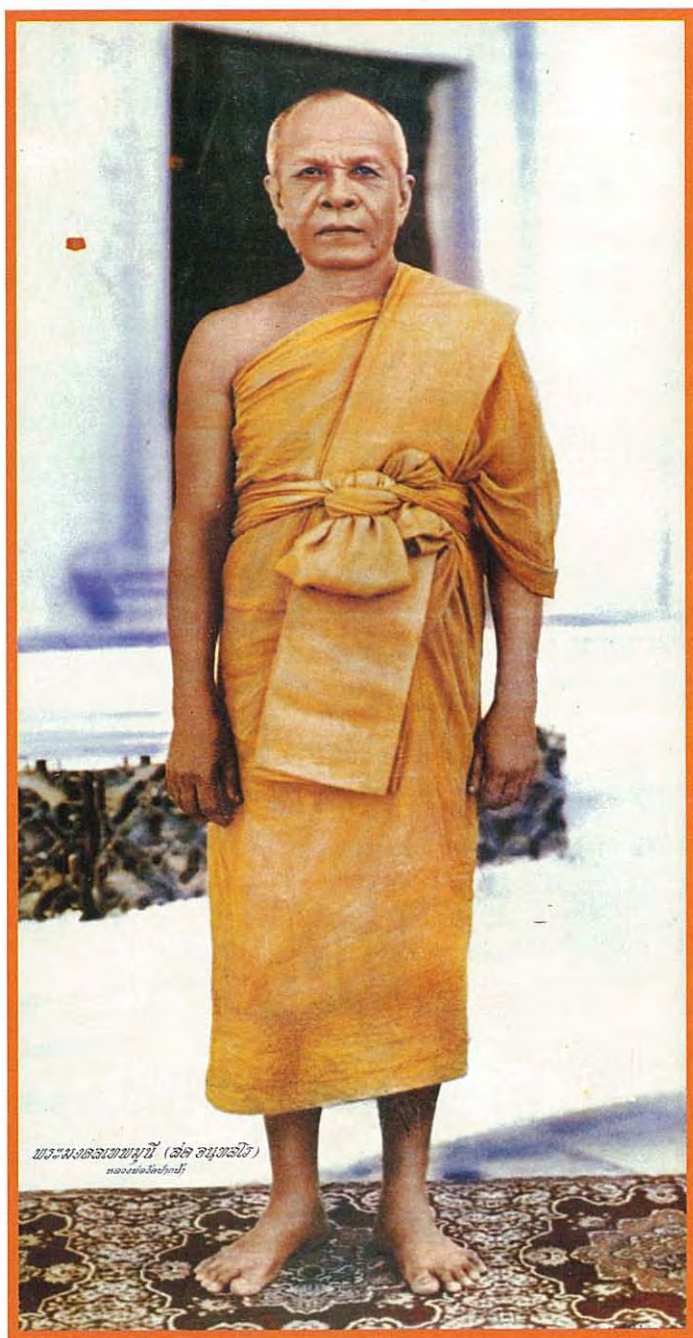
ศิลปินแห่งชาติ

พิมพ์ที่:

โรงพิมพ์ บริษัท เอช ที พี เพรส จำกัด

โทรศัพท์ ๒๕๑-๔๗๒๕, ๒๕๑-๔๕๘๙ โทรสาร ๒๕๔-๔๒๓๓

พ.โสภณ ปญฺญาสุตฺโต

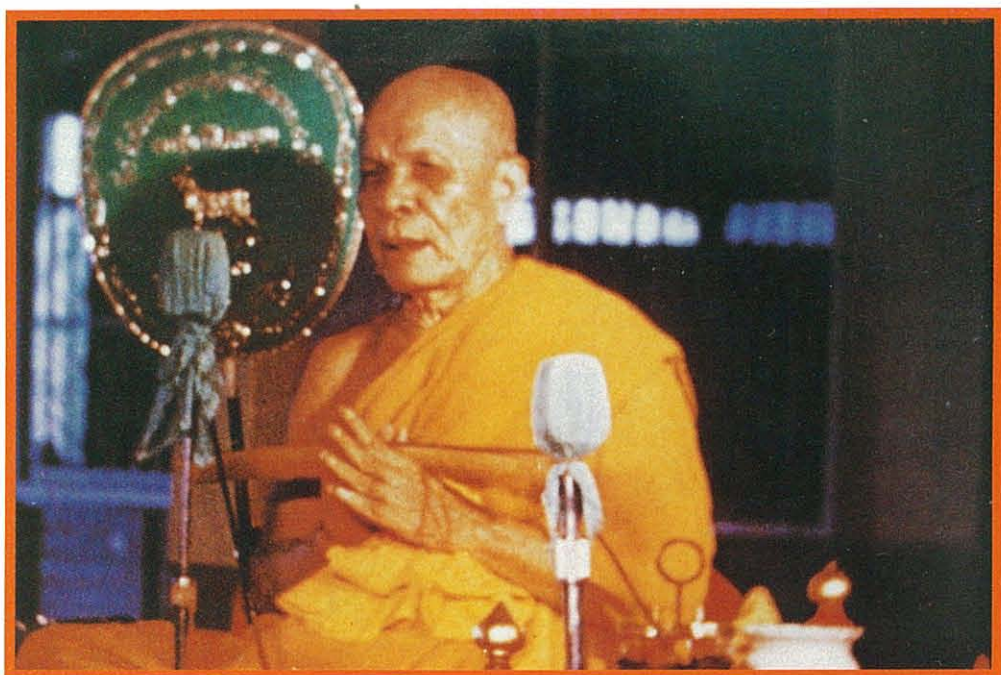

พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร)
หลวงพ่อดำรงธรรม

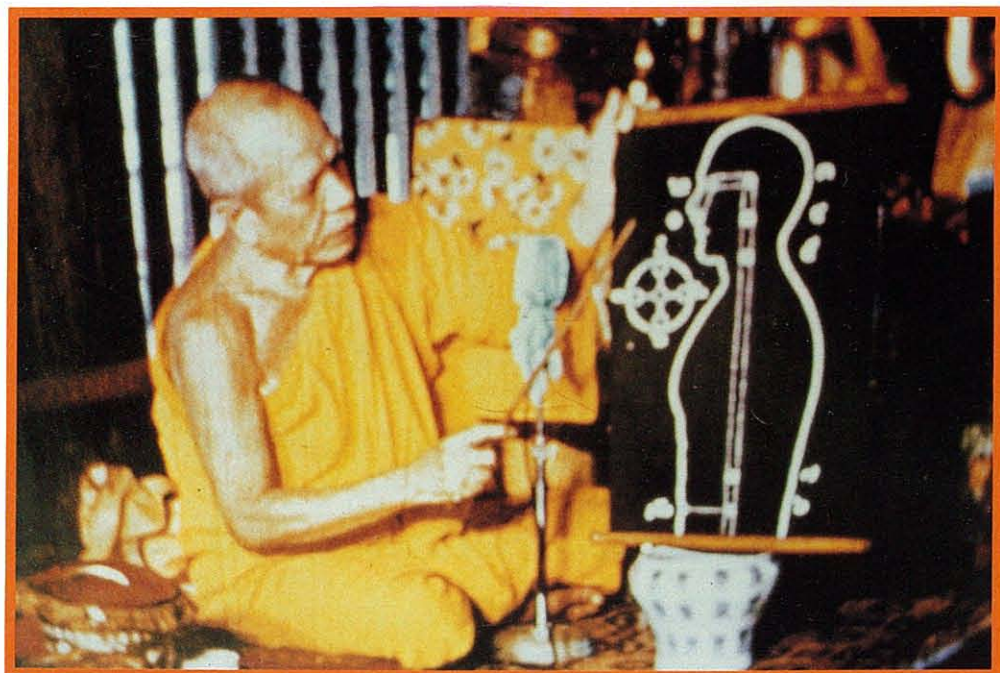
พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร)

หลวงพ่อดำรงธรรม

ผู้ปฏิบัติได้ถึงธรรมกายและสอนวิชาธรรมกายของพระพุทธเจ้า

หลวงพ่อดปากน้ำแสดงพระธรรมเทศนา

หลวงพ่อดปากน้ำสอนเจริญภาวนา

เจ้าประคุณ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์^๑
(พิน ชุตินฺธรมหาเถร ป.ธ. ๙)
อดีตกรรมการมหาเถรสมาคม และ
อดีตเจ้าคณะใหญ่หนกลาง

เจ้าประคุณ สมเด็จพระพุฒาจารย์^๒
(เกี้ยว อุปเสนมหาเถร ป.ธ.๙)
กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก
เจ้าอาวาสวัดสระเกศ ราชวรมหาวิหาร
ประธานสถาบันพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย

เจ้าประคุณ สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์^๓
(ช่วง วรบุญมมหาเถร ป.ธ.๙)
กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ
เจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ
รองประธานสถาบันพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย

พระภิกษุโกศลเถร (วีระ คณฺฏคฺตโม)^๔
รองเจ้าอาวาส และอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ
อาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ สถาบันพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย

^๑ พระอุปัชฌาย์ ^๒พระกรรมวาจาจารย์ ^๓พระอนุสาวนาจารย์ ^๔พระวิปัสสนาจารย์ ของผู้เขียน

พระพุทธรูปสำคัญรวม ๓๖ องค์ ที่ประดิษฐานภายในอุโบสถ
วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม
อ.ดำเนินสะดวก จ.ราชบุรี

ดวงแก้วที่บริสุทธิ์วิเศษยิ่ง

ผู้นับถือพระพุทธศาสนา ย่อมสักการะ เคารพ นับถือ บูชา เทิดทูน “พระธรรม” ว่า “เป็นสรณะ” เพราะพระพุทธองค์ผู้ทรงบริสุทธิ์ประเสริฐสูงสุดยิ่ง ไม่มีผู้ใดเปรียบปาน ทรงสอนไว้ ผู้นับถือพระพุทธศานายกย่อง “พระธรรม” ว่า “เป็นรัตนะ ดวงแก้วที่บริสุทธิ์วิเศษยิ่ง” ด้วยการเข้าถึงทางจิตใจ พร้อมทั้งปฏิบัติทางกาย และวาจา

พระธรรมจึงสูงยิ่ง มิใช่จะพึงคาดคิดด้วยปัญญาธรรมดา เพราะพระธรรมเกิดแต่พระสัมมาสัมโพธิญาณ ของพระพุทธองค์ แต่ผู้รู้ในระดับหนึ่ง และปฏิบัติได้ในระดับหนึ่ง ก็นับว่า “ดีในระดับนั้นแล้ว”

สมเด็จพระพุทธมหาราช.

สมเด็จพระพุทธมหาราช

วัดสระเกศ

อนุโมทนากถา

การเผยแพร่หลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นหน้าที่โดยตรงของพระภิกษุสงฆ์ ดังที่ได้มีคำกล่าวถึงคุณสมบัติของพระสงฆ์ไว้ว่า พระสงฆ์ รู้ดีรู้ชอบด้วยตนเองก่อน แล้วสอนผู้อื่นให้รู้ตามด้วย นั่นเท่ากับว่าเป็นการกล่าวถึงคุณสมบัติและจริยาวัตรของพระสงฆ์ไปในตัวด้วย และหน้าที่ในส่วนนี้ ไพรายกมหาเถระทั้งหลายได้ตระหนักในหน้าที่ส่วนนี้อย่างแจ่มชัด จึงได้ดำรงพระศาสนาด้วยการปฏิบัติหน้าที่ในฐานะผู้สืบทอดมรดกธรรมสืบๆ กันมา

พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี หลวงพ่อวัดปากน้ำ เป็นพระเถระผู้หลักในพระธรรมวินัย ยึดเอาหลักปฏิบัติที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้เป็นแบบแผน โดยได้ศึกษา ค้นคว้า ปฏิบัติ ตามแนวทางแห่งพุทโธวาทที่ทรงแสดงและวางไว้เป็นสำคัญ จนค้นพบ เข้าถึงซึ่งวิชาธรรมกายของพระพุทธองค์ ได้รู้ได้เห็น ตามสภาพแห่งธรรม ตามความเป็นจริงทุกประการด้วยตนเอง แล้วนำมาสั่งสอนแก่พระสงฆ์ สามเณร และประชาชนโดยทั่วไป ด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อเผยแผ่ความอัศจรรย์แห่งธรรมคือการเข้าถึงสภาวะแห่งความสะอาด สว่าง สงบ อันเป็นส่วนเฉพาะตน หลวงพ่อมีความมุ่งมั่นอย่างแรงกล้าในการสนับสนุนส่งเสริมปริยัติศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองควบคู่ไปกับการปฏิบัติศาสนา เพื่อผลอันไพบูลย์คือปฏิเวธการรู้แจ้งเห็นจริงตามธรรม เพื่อให้วิชาธรรมกายปรากฏแพร่หลายไปในหมู่ประชาชนผู้สนใจในธัมมานุธัมมปฏิบัติทุกถิ่นที่ พร้อมทั้งได้สั่งสอนให้ศิษยานุศิษย์ได้สืบทอดมรดกธรรมส่วนนี้ให้คงอยู่ เพื่อการรู้เห็นของพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดไป

พระมหาเสริมชัย ชยมงคล วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม อ.ดำเนินสะดวก จ.ราชบุรี เป็นผู้สนใจ ศึกษา ค้นคว้า ปฏิบัติในการเจริญสมาธิภาวนาตามแนววิชาธรรมกายมาเป็นเวลานาน กอปรทั้งได้ศึกษาพระปริยัติสัทธรรมจนถึงเปรียญธรรม ๖ ประโยค จึงมีความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ทั้งในด้านปริยัติและปฏิบัติ ได้อบรมสั่งสอนการเจริญสมาธิภาวนาตามแนววิชาธรรมกายนี้ แก่พระสงฆ์-สามเณร และอุบาสก-อุบาสิกาทั้งหลาย เป็นประจำทั้งที่วัดและในที่ต่างๆ โดยถือว่า การปฏิบัติหน้าที่ในส่วนนี้เป็นการทำหน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ที่พระพุทธองค์ทรงมอบหมาย

ไว้ เป็นการตอบแทนคุณของพระศาสนา และเป็นการบูชาบูรพาจารย์คือหลวงพ่อวัดปากน้ำไปในตัวด้วย

ขออนุโมทนาในความวิริยะอุตสาหะของท่านพระมหาเสริมชัย ชยมงคล ที่มีความตั้งใจอย่างแน่วแน่เพื่อการเผยแผ่การปฏิบัติธรรมตามแนววิชาธรรมกาย ทั้งในด้านการสอนและการเผยแผ่ในรูปแบบเอกสาร หนังสือ เพื่อเป็นคู่มือในด้านการแสวงหาความเข้าใจในการปฏิบัติธรรมมา ณ โอกาสนี้ ๕

(สมเด็จพระมหาธีรราชังคลาจารย์)

วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กทม.

๒๒ ตุลาคม ๒๕๓๙

คำนำ

แต่เดิม หนังสือ “ทางมรรคผลนิพพาน: รวมธรรมปฏิบัติตามแนววิชาธรรมกาย” โดย พระเดชพระคุณ หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) และคณะศิษย์ ได้รับการ จัดพิมพ์ขึ้นโดยโครงการธรรมปฏิบัติเพื่อประชาชน วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ และ มูลนิธิพุทธภาวนา- วิชาธรรมกาย วัดสระเกศ กรุงเทพมหานคร รวม ๓ ครั้ง มาแล้ว ครั้งที่ ๑ เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๒ จำนวน ๓,๐๐๐ ฉบับ ครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๓ จำนวน ๒,๐๐๐ ฉบับ และครั้งที่ ๓ เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๕ จำนวน ๕,๐๐๐ ฉบับ ต่อจากนั้น ก็ยังมิได้จัดพิมพ์ขึ้นอีก เพราะค่าใช้จ่ายในการ จัดพิมพ์ค่อนข้างสูง แต่โครงการธรรมปฏิบัติเพื่อประชาชนและมูลนิธิพุทธภาวนาวิชาธรรมกาย กำลังดำเนินการก่อตั้งและบริหารกิจการมณีสถาบันพุทธภาวนาวิชาธรรมกาย ที่อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี โดยข้าพเจ้าตั้งแต่สมัยยังเป็นคฤหัสถ์ เป็นผู้อำนวยการบริหาร แล้วต่อมาได้บวช เป็นพระภิกษุ ณ พัทธสีมา วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ เมื่อวันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ.๒๕๒๙ และได้จัด พื้นที่ดิน ๗๒ ไร่ครึ่ง ในบริเวณพื้นที่ดินของสถาบันฯ จำนวนรวม ๒๒๗ ไร่ จัดตั้งเป็นวัด และ ได้รับการประกาศตั้งเป็นวัด ชื่อ วัดหลวงพ่อสถธรรมกายาราม เมื่อวันที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๓๔ ข้าพเจ้าเองได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อสถฯ เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๓๔ จึงได้ย้ายสังกัดจากวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร มารับหน้าที่เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อสถฯ ในปีเดียวกันนี้

ตลอดระยะเวลาของการก่อตั้งและบริหารกิจการมณีสถาบันพุทธภาวนาวิชาธรรมกาย และวัดหลวงพ่อสถธรรมกายาราม มาจนถึงสิ้นปี พ.ศ.๒๕๓๘ ล้วนแต่มีค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานมาก ทั้งทางด้านการให้การศึกษาอบรมและเผยแพร่ธรรมปฏิบัติ และทั้งในการก่อสร้าง สถาบันฯ และวัดหลวงพ่อสถฯ แม้ถึงสิ้นปี พ.ศ.๒๕๓๘ หนังสือทางมรรคผลนิพพานฯ จึงยังมิ ได้รับการจัดพิมพ์ขึ้น ทั้งๆ ที่หมดไปนานแล้ว และมีผู้สนใจในธรรมปฏิบัติตามแนววิชาธรรมกาย ของพระพุทธรูปเจ้า ที่หลวงพ่อดาวดึงส์ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ท่านได้ปฏิบัติเข้าถึง และได้แนะนำ สั่งสอนศิษยานุศิษย์ จนตลอดชีวิตของพระเดชพระคุณหลวงพ่อดาวดึงส์ และได้รับการสั่งสอน

ถ่ายทอดสืบต่อๆ มาจนถึงปัจจุบันนี้ เป็นจำนวนมาก ด้วยว่าผู้ได้ศึกษาและปฏิบัติด้วยอิทธิบาท-
ธรรมแล้ว ย่อมได้รับผลดีทั้งทางโลก และทางธรรม เป็นอย่างสูง จึงถามหาหนังสือทางมรรคผล
นิพพานฯ นี้กันมากตลอดมา จนกระทั่งได้มีผู้ศรัทธาในธรรมปฏิบัตินี้คือ

พระอิทธิพล อิทธิธมฺโม พร้อมด้วยญาติพี่น้องของท่าน ได้มีจิตศรัทธาบริจาคทุนทรัพย์
ให้ ๕๐๐,๐๐๐ บาท (ห้าแสนบาท) เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๘ และคณะพระนวกภิกษุ รุ่นปี ๒๕๓๙
วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม ก็ได้บริจาคทุนทรัพย์ที่ได้จากการจัดพิธีทอดผ้าป่า “วันนวกานุสรณ์
๓๙” เมื่อวันที่ ๒๙ กันยายน พ.ศ.๒๕๓๙ อีก เป็นจำนวน ๓๐๐,๐๐๐ บาท (สามแสนบาท) เข้า
สมทบเป็นกองทุนจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม ใน สถาบันพุทธภาวนา-
วิชาธรรมกาย จึงได้จัดพิมพ์หนังสือ “ทางมรรคผลนิพพาน ธรรมปฏิบัติถึงธรรมกายและ
พระนิพพาน” เล่มนี้ขึ้นได้สำเร็จ ในปี พ.ศ.๒๕๔๐ นี้

หนังสือทางมรรคผลนิพพาน (เล่มเดิม) นั้น ข้าพเจ้า นับตั้งแต่สมัยที่ยังเป็นคฤหัสถ์
เป็นกรรมการเลขานุการ โครงการธรรมปฏิบัติเพื่อประชาชน วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ และเป็นกรรมการ
ผู้อำนวยการ มูลนิธิ/สถาบันพุทธภาวนาวิชาธรรมกาย ผู้จัดรายการ “ธรรมสู่สันติ” ออก
อากาศทางสถานีวิทยุต่างๆ ทั่วประเทศ กว่า ๓๐ สถานี เป็นผู้ร่างสคริปต์ถวายพระเดชพระคุณ
พระเทพสุธี (ตั้งแต่สมัยที่ดำรงสมณศักดิ์เป็นที่ “พระเมธีวราภรณ์”) รองเจ้าอาวาสและอาจารย์ใหญ่
ฝ่ายคันถธุระ และพระเดชพระคุณพระภาวนาโกศลเถร รองเจ้าอาวาสและอาจารย์ใหญ่ฝ่าย
วิปัสสนาธุระ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ เพื่อให้พระเดชพระคุณอาจารย์ทั้ง ๒ ฝ่าย (ฝ่ายปริยัติและ
ปฏิบัติ) ได้ตรวจและปรับปรุงแก้ไข ก่อนที่พระเดชพระคุณท่านจะอ่านบันทึกเทปเพื่อออกอากาศ
ข้าพเจ้าจึงได้รวบรวมบทธรรมบรรยายและธรรมปฏิบัติตามแนววิชาธรรมกาย ของพระพุทธานุเจ้า ที่
พระเดชพระคุณหลวงพ่อดปากน้ำ ท่านได้ปฏิบัติและสอนนั้น มาจัดพิมพ์เป็นเล่ม ชื่อหนังสือ
“ทางมรรคผลนิพพาน: รวมธรรมปฏิบัติตามแนววิชาธรรมกาย” ซึ่งได้จัดพิมพ์ไป ๓ ครั้งแล้วนั้น

ต่อมาเมื่อข้าพเจ้าได้บวชเป็นพระภิกษุ เมื่อวันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ.๒๕๒๙ แล้ว ก็ได้รับ
อาราธนาจากเปรียญธรรมสมาคม ให้ไปบรรยายธรรมเรื่อง “สู่ทางพระนิพพาน” เมื่อวันที่ ๑๓
สิงหาคม พ.ศ.๒๕๓๒ ณ ศาลาอบรมสงฆ์ วัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร และได้รับการวิพากษ์
วิจารณ์จากทั้งผู้ให้เหตุผลสนับสนุน และจากทั้งผู้ให้เหตุผลคัดค้าน (Pros and Cons) ในประเด็น
ที่อาตมภาพได้แสดงว่า “พระนิพพานธาตุโดยปรমัตถ์เป็น ‘อัตตา’” และปรากฏกระแสคำวิจารณ์
ที่ให้เหตุผลคัดค้าน ในเวลาต่อมา เป็นไปค่อนข้างรุนแรง ซึ่งเป็นบทความคัดค้านประเด็นที่ข้าพเจ้า
ได้แสดงไว้ว่า “พระนิพพานธาตุโดยปรมัตถ์เป็น ‘อัตตา’” ออกทางนิตยสารสมาธิ ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๗๕

และได้จัดพิมพ์เป็นหนังสือ “นิพพาน-อนัตตา” ออกมาเผยแพร่ จนถึงปัจจุบัน และยังมีหนังสือเวียนแบบ “ลูกโซ่” (คือใครได้รับแล้วก็ให้ช่วยกันส่งต่อๆ ไปให้ผู้อื่นอีก) โดยไม่ปรากฏชื่อผู้ทำ กล่าวโจมตีและใช้วาจาปรามาสต่อหลวงพ่อดปากน้ำและข้าพเจ้า และใช้คำพูดยุยงให้ผู้ที่ได้อ่าน ให้ช่วยกันกำจัดข้าพเจ้าและคณะฯ เสีย หนังสือเวียนนี้มีเป็นประจำมาทุกปี จนถึงปัจจุบันนี้

ข้าพเจ้าเห็นว่า ในส่วนของผู้วิจารณ์ที่ให้เหตุผลสนับสนุน และที่ให้เหตุผลคัดค้าน ต่างก็มีเจตนาที่จะทำความกระจ่างชัดในประเด็นที่ว่า “พระนิพพานธาตุโดยปรมาตม์ เป็นอนัตตาหรือเป็นอัตตา ?” ตามภูมิธรรมภูมิปัญญาของแต่ละท่านด้วยความบริสุทธิ์ใจ เฉพาะที่มีเหตุผลขัดแย้งก็เป็นการขัดแย้งทางวิชาการ มิใช่ความขัดเคืองส่วนตัว และทุกท่านต่างมีจุดมุ่งหมายที่จะผดุงพระพุทธศาสนา ที่ทุกท่านต่างก็มีศรัทธาในพระรัตนตรัย ไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน ต่างแต่การแสดงออกตามภูมิธรรมภูมิปัญญาของแต่ละท่านเท่านั้น

ข้าพเจ้าเองนั้น แม้จะได้รับคำปรามาสและปรปวาทหนักๆ ก็พอทนได้ และกลับรู้สึกว่าเป็นพลังหนุนเนื่องให้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารหลักฐานทางปริยัติและผลปฏิบัติของพระผู้สุปฏิปันโน หลายท่าน ให้ได้ข้อมูลที่เชื่อถือได้ (Reliable) ถูกต้อง (Correct) ตรงประเด็น (Valid) และสมบูรณ์ (Perfect) ที่สุด ให้ได้ผลสรุปที่ชัดเจนและเป็นที่น่าเชื่อถือที่สุดว่า “นิพพานธาตุโดยปรมาตม์ ซึ่งเป็นวิสังขาร/อสังขตธรรม มีอัตตลักษณะที่เป็นตรงกันข้ามกับอนัตตลักษณะของสังขาร/สังขตธรรม โดยแท้ จึงเป็นอัตตาแท้ๆ ที่วิมุตติหลุดพ้นจากกิเลส ตัณหา อุปาทานคือความเข้าไปยึดถือสังขารธรรมทั้งปวง มีเบญจขันธ์ เป็นต้น ด้วยตัณหาและทิฏฐิว่า เป็นตัวตน (อัตตา) โดยสิ้นเชิง” ดังที่ท่านจะทราบรายละเอียดจากเอกสารอ้างอิงได้ในหนังสือนี้

ข้าพเจ้าจึงมิได้ถือสา และกลับทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกว่า เรื่องร้ายกลายเป็นเรื่องดี จึงต้องขอขอบคุณท่านผู้ได้เคยกล่าวคำปรามาสและปรปวาทต่างๆ อย่างหนักๆ แก่หลวงพ่อดปากน้ำและแก่ข้าพเจ้ามาแล้วเหล่านั้น ด้วยใจจริงว่า ถ้าข้าพเจ้าไม่ได้รับคำปรามาสปรปวาทหนักๆ เช่นนั้น ก็คงจะนั่งนอนใจ ไม่ได้ชวนขยายหาเอกสารหลักฐานที่สมบูรณ์มายืนยันอย่างหนักแน่นได้ถึงเพียงนี้ และก็ได้ชี้แจงไปพอสมควรแล้ว ในหนังสือ “อริยสัจ ๔ (ลักษณะและอาการแห่งตลอด)” กับนิตยสารธรรมกาย (เล่มที่ ๔๑) เรื่อง “อนัตตลักษณะสูตร พระพุทธดำรัสที่ตรัสสภาพธรรมที่เป็นอนัตตา (อัตตาเทียม) และอัตตา (แท้)” กับเรื่อง “นิโรธธาตุหรือนิพพานธาตุโดยปรมาตม์ ไม่เป็นอนัตตา”

จากการที่ข้าพเจ้าได้ถูกโจมตีค่อนข้างจะรุนแรง และถูกยุยงให้พากันกำจัดข้าพเจ้า และคณะฯ มาถึง ณ บัดนี้ ประกอบแต่เดิมในสมัยที่ยังเป็นคฤหัสถ์ ข้าพเจ้าเป็นนักวิจัยอาชีพ ดำรง

ตำแหน่ง Research Specialist ณ สำนักงานต่างประเทศแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร และเป็นผู้บรรยายพิเศษ สาขาวิชา “ระเบียบวิธีการวิจัย” แก่นักศึกษาชั้นปริญญาตรีมากกว่า ๒๐ ปี และบรรยายสาขาวิชา “การวิจัยและประเมินผล” แก่นักศึกษาชั้นปริญญาโทมาประมาณ ๓-๔ ปี ก่อนบวช จึงทำให้ข้าพเจ้าได้ข้อมูลทั้งหลักปริยัติและผลปฏิบัติของพระผู้ปฏิบัติบิณฑบาตท่าน ที่สมบูรณ์ที่สุด ว่า “นิพพานธาตุโดยปรมาตม เป็นอัตตา (แท้)” แน่นอน

หนังสือ “ทางมรรคผลนิพพาน: ธรรมปฏิบัติถึงธรรมกายและพระนิพพาน” (เล่มใหม่) นี้ได้รื้อโครงสร้างธรรมบรรยายในหนังสือทางมรรคผลนิพพานเดิม ปรับปรุงใหม่ทั้งหมด โดยมีเอกสารหลักฐานอ้างอิง ที่สมบูรณ์ที่สุดในยุคนี้ นับตั้งแต่มีการบรรยายหลักธรรมอันเกี่ยวข้องกับธรรมปฏิบัติตามแนววิชาธรรมกายของพระพุทธรูปเจ้านี้มา ส่วนวิธีปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนววิชาธรรมกาย ก็ได้ปรับปรุงเพิ่มเติม โดยอาศัย หลักธรรมปฏิบัติ คือ อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา อันมีนัยอยู่ในอริยมรรคมีองค์ ๘ กับวิธีปฏิบัติพระกัมมัฏฐานทั้งจากพระธรรมเทศนา และทั้งจากบันทึกคำสอนของพระเดชพระคุณหลวงพ่อดาวพิกุล ในหนังสือ “มรรคผลพิสดาร ๑-๒” และหนังสือ “พุทธศาสตร์-พุทธวิธีการเสาะหาธรรม: อาสวักขยญาณขั้นสูง” มาประกอบเพิ่มเติมคำอธิบายวิธีปฏิบัติภาวนาธรรมด้วย ข้าพเจ้าจึงหวังว่า หนังสือนี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจในการศึกษาสัมมาปฏิบัติได้พอสมควร

หนังสือนี้สำเร็จด้วยผู้ช่วยเหลือหลายฝ่าย ได้แก่ พระมหาปราโมทย์ ปโมทิต (ป.ธ.๗) ช่วยค้นคว้าข้อมูลให้ พระมหาศกดา สุขโม (ป.ธ.๗) ช่วยค้นคว้าข้อมูลและพิสูจน์อักษร พระมหาประเสริฐ ปัญญาเสฏโฐ (ป.ธ.๖) ช่วยจัดทำรูปเล่ม พิมพ์คอมพิวเตอร์ พระภาสกร ปากโร (ประโยค ๑-๒) พระมหาอิโชค สุขโต (ป.ธ.๔) และคุณสมโพธิ ฌานวงศ์ (รบ.จุฬาฯ) บริษัทชั้นอาร์ต คอร์ปอเรชั่น ช่วยพิสูจน์อักษรสุดท้าย และจัดพิมพ์ ผศ.ดร.ภิญโญ สุวรรณคีรี ศิลปินแห่งชาติ ช่วยออกแบบปก พระอิทธิพล อิทธิธรรม และคณะพระนวกะรุ่นปี ๒๕๓๙ วัดหลวงพ่อดาวธรรมกายาราม ผู้บริจาคทุนทรัพย์ช่วยในการจัดพิมพ์หนังสือนี้ รวม ๘๐๐,๐๐๐ บาท (แปดแสนบาท)

ข้าพเจ้า ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย จงได้โปรดดลบันดาล อภิบาลคุ้มครองทุกท่านจงเจริญรุ่งเรืองในพระสัทธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ขอจงปราศจากความทุกข์โรคภัยทั้งปวง จงมีอายุมั่นขวัญเย็น ได้ปฏิบัติพระศาสนาเพิ่มพูนบุญบารมี จงให้เต็มโดยเร็ว พญามารทั้งหลายและบริวาร จงอย่าได้ช่องขัดขวางการบำเพ็ญบารมีของท่านได้ ขอจง

สุขสมบูรณ์ บริบูรณ์ ด้วยมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ มีมรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ ทุกท่านทุกคน ตลอดกาลนาน

กุศลผลบุญจากการรวบรวมและเรียบเรียงหนังสือ “ทางมรรคผลนิพพาน ธรรมปฏิบัติถึง ธรรมกายและพระนิพพาน” นี้ ข้าพเจ้าขออุทิศถวายแด่ พระเดชพระคุณหลวงพ่อดปากน้ำ หรือ หลวงพ่อสดฯ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ผู้ปฏิบัติและสอนวิธีเจริญภาวนาถึงธรรมกายของ พระพุทธเจ้า และศิษยานุศิษย์ในพระเดชพระคุณหลวงพ่อฯ ผู้ปฏิบัติและผู้รักษาพระพุทธศาสนา วิชาธรรมกายของพระพุทธเจ้า กับทั้ง พระอุปัชฌาย์ ครู อาจารย์ ของข้าพเจ้าทุกท่าน

ขออุทิศถวายเป็นพระราชกุศลแด่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ และพระบรมวงศานุวงศ์

ขออุทิศให้แก่ คุณบิดามารดา ญาติมิตร ผู้มีพระคุณทุกท่าน อีกทั้งผู้ปกครอง ผู้รักษา ประเทศชาติ ที่มีเจตนาบริสุทธิยุดิธรรม และสัตว์โลกอื่น ทั้งมนุษย์ เทวดา พรหม อรูปพรหม ทั้งผู้เป็นมิตรและผู้คิดเป็นศัตรู และ เจ้าเวรนายกรรม ทั้งปวง

ขอจงอนุโมทนาบุญ และจะมีส่วนในกุศลผลบุญนี้ทุกท่าน ให้ได้มีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง จงถึงซึ่งความสันติสุข จงปราศจากความทุกข์ โศก โรค และเวรภัย จงได้เข้าถึงพระนิพพาน อันเป็นอมตธรรม ที่เที่ยง ที่เป็นบรมสุข ที่สิ้นทุกข์ทั้งปวง และที่ยั่งยืน ตลอดกาลนานเทอญ.

พระมหาเสริมชัย ชยมงคล

(พระมหาเสริมชัย ชยมงคล)

ผู้อำนวยการสถาบันพุทธภาวนาวิชาธรรมกาย

เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อดสดธรรมกายาราม

อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

๑๔ มิถุนายน ๒๕๔๐

สารบัญ

ภาคปริยัติสังคหกรรม

เรื่อง

หน้า

คำนิยม โดย เจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) ป.ธ.๙

อนุโมทนากถา โดย เจ้าประคุณสมเด็จพระมหาธีรราชมงคลาจารย์ (ช่วง วรปุณโย) ป.ธ.๙

คำนำ

บทที่ ๑	วัตถุประสงค์ของการศึกษาและปฏิบัติธรรม	๓
ตอนที่ ๑	เพื่อความรู้แจ้งพระอริยสัจ ๔	๓
ตอนที่ ๒	เพื่อกำจัดกิเลสเหตุแห่งทุกข์	๕๓
ตอนที่ ๓	เพื่อบรรลุมรรคผลนิพพาน เป็นพระอริยบุคคล	๖๖
ตอนที่ ๔	เพื่อทำนิพพานให้แจ้ง	๗๙
บทที่ ๒	หลักสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน: ไตรสิกขา	๑๑๗
ตอนที่ ๑	อาคารยวินัย	๑๒๔
ตอนที่ ๒	อนาครียวินัย	๑๒๖
ตอนที่ ๓	อริยกันตศีล และ อานิสงส์ของศีล	๑๔๘
ตอนที่ ๔	โทษของทูลจรีต ๓ และความประพฤติผิดศีล	๑๕๑
ตอนที่ ๕	อัฐงค์	๑๕๓
บทที่ ๓	จิตตสิกขา: สมถกัมมัฏฐาน/ภาวนา	๑๕๕
ตอนที่ ๑	องค์แห่งฌาน ธรรมเครื่องกำจัดกิเลสนิวรณ์	๑๕๖
ตอนที่ ๒	คุณของสัมมาสมาธิ เป็นไปเพื่อการเจริญวิจชาและปัญญา	๑๕๙
ตอนที่ ๓	ธรรมที่เป็นอารมณ์ของสมถภาวนา/กัมมัฏฐาน	๑๖๒
ตอนที่ ๔	หัวใจสมถกัมมัฏฐาน	๑๖๙
ตอนที่ ๕	กัมมัฏฐานที่เหมาะสมแก่จริตต่างๆ	๑๗๓
ตอนที่ ๖	นิมิต ๓ ภาวนา ๓	๑๗๔
ตอนที่ ๗	ฌาน สมาบัติ ความชำนาญ (วสี) และ เหตุทำให้ฌานเสื่อม	๑๗๖
ตอนที่ ๘	สรุปผลของการเจริญสมถกัมมัฏฐาน ถึงระดับฌาน	๑๗๘

บทที่ ๔ ปัญญาสิกขา	๑๘๑
ตอนที่ ๑ ที่มาของปัญญา.....	๑๘๑
ตอนที่ ๒ ลักษณะ กิจ ผล และอาสนนการณคือเหตุใกล้แห่งปัญญา	๑๘๔
ตอนที่ ๓ หลักปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง ฯ	๑๘๖
ตอนที่ ๔ ธรรมอันเป็นภูมิเป็นอารมณ์ ของวิปัสสนา.....	๑๙๑
ตอนที่ ๕ วิปัสสนาญาณ และวิปัสสนูปกิเลส	๑๙๖
ตอนที่ ๖ วิสุทธิ ๗: ธรรมอันเป็นรากเหง้าและเป็นตัววิปัสสนา	๑๙๘
ตอนที่ ๗ ลักษณะของวิปัสสนา	๒๐๐
ตอนที่ ๘ เปรียบเทียบสภาวะธรรม ๒ ฝ่าย (สังขารธรรม กับ วิสังขารธรรม)	๒๑๖
ตอนที่ ๙ ธรรมเครื่องยังวิขาให้เกิดและเจริญขึ้น เพื่อดับอวิชชามูลรากฝ่ายเกิดทุกข์	๒๒๕

ภาคปฏิบัติสัทธรรม

บทที่ ๕ สมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน ถึงธรรมกาย	๒๓๓
ตอนที่ ๑ หลักปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน	๒๓๓
ตอนที่ ๒ วิธีไหว้พระบูชาพระก่อนเวลาภาวนา	๒๓๙
ตอนที่ ๓ วิธีเจริญสมถภาวนา	๒๔๓
บทที่ ๖ เจริญภาวนาถึงนิพพาน	๒๖๙
ตอนที่ ๑ การเจริญสมาบัติเข้าอายตนะนิพพาน	๒๖๙
ตอนที่ ๒ วิธีเจริญวิขา ๓	๒๘๕
ตอนที่ ๓ วิธีพิจารณาอริยสัจ ๔ เข้ามรรค ผล นิพพาน	๓๐๑
ตอนที่ ๔ วิธีพิจารณาปฏิจสงมุปาบทธรรม ๑๒	๓๑๘
บทที่ ๗ วิธีตรวจจักรวาล ภพ ๓ และ วิธีเจริญพรหมวิหาร	๓๒๕
ตอนที่ ๑ ลักษณะจักรวาล ภพ ๓ และ โลกัณฑ์ โดยสังเขป	๓๒๕
ตอนที่ ๒ วิธีตรวจจักรวาล ภพ ๓	๓๓๓
ตอนที่ ๓ การเจริญพรหมวิหาร ๔	๓๗๔
บทที่ ๘ สติปัฏฐาน ๔	๓๘๙
ตอนที่ ๑ สติปัฏฐาน ๔ และอาณิสส	๓๘๙
ตอนที่ ๒ สรุปความหมายของสติปัฏฐาน ๔ และอาณิสส	๓๙๓
ตอนที่ ๓ การพิจารณาสติปัฏฐาน ๔ ณ ภายใน และ ณ ภายนอก	๓๙๖

ตอนที่ ๔	การบำเพ็ญสติปัฏฐาน: สมถวิปัสสนา.....	๓๙๙
ตอนที่ ๕	ผลของการบำเพ็ญสติปัฏฐาน ๔	๔๐๒
ตอนที่ ๖	โลกียวิมุตติ-โลกุตตรวิมุตติ.....	๔๐๔
ตอนที่ ๗	นิพพานโดยปริยาย	๔๐๕
ตอนที่ ๘	พระธรรมเทศนาของหลวงพ่อดอกน้ำ	๔๐๗

บทที่ ๙ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน..... ๔๒๕

ตอนที่ ๑	กายานุปัสสนา	๔๒๕
ตอนที่ ๒	วิธีเจริญภาวนา มีสติพิจารณา เห็นกายในกาย ถึงธรรมกาย	๔๒๗
ตอนที่ ๓	วิธีเจริญสมถวิปัสสนา กายคตาสติ และ นวสีวิทิกำพะ	๔๓๙
ตอนที่ ๔	มรณสติ-กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน	๔๔๔

บทที่ ๑๐ เวทนานุปัสสนา-จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน..... ๔๔๗

ตอนที่ ๑	ลักษณะของใจ จิต และวิญญาน	๔๔๗
ตอนที่ ๒	เวทนานุปัสสนา	๔๕๒
ตอนที่ ๓	จิตตานุปัสสนา	๔๕๙

บทที่ ๑๑ อัมมานุปัสสนา..... ๔๗๓

ตอนที่ ๑	นิวรรณ์ ๕	๔๗๕
ตอนที่ ๒	อุปาทานขันธ ๕	๔๗๙
ตอนที่ ๓	อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ ที่เกิดที่ดับสังขโยชน์	๔๘๙
ตอนที่ ๔	สรุปผลของการเจริญเวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา และอัมมานุปัสสนา	๕๐๕
ตอนที่ ๕	อินทรีย์ ๒๒	๕๑๒
ตอนที่ ๖	อริยสัจ ๔	๕๑๕
ตอนที่ ๗	โพชฌงค์ ๗	๕๒๑

ภาคผนวก

บทที่ ๑๒ อิทธิปาฏิหาริย์ และ อานุภาพธรรมกาย..... ๕๓๓

ตอนที่ ๑	อิทธิปาฏิหาริย์ และ อานุภาพธรรมกาย มีจริงอย่างไร	๕๓๓
ตอนที่ ๒	คุณวิเศษต่างๆ ที่สำเร็จด้วยอำนาจกลืน	๕๖๒

สารบัญย่อ

ภาคปริยัติสัทธรรม

เรื่อง

หน้า

คำนิยม โดย เจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธอาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) ป.ธ.๙

อนุโมทนาภา โดย เจ้าประคุณสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปุญโญ) ป.ธ.๙

คำนำ

บทที่ ๑	วัตถุประสงค์ของการศึกษาและปฏิบัติธรรม	๓
ตอนที่ ๑	เพื่อความรู้แจ้งพระอริยสัจ ๔	๓
๑.	ความหมายของอริยสัจ ๔	๑๐
ก)	ความหมายของทุกขอริยสัจ	๑๐
ข)	ความหมายของทุกขสมุทัยอริยสัจ	๒๔
ค)	ความหมายของทุกขนิโรธอริยสัจ	๓๒
ง)	ความหมายของทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ	๓๘
๒.	ลักษณะและการแทงตลอดอริยสัจ ๔	๔๑
ตอนที่ ๒	เพื่อกำจัดกิเลสเหตุแห่งทุกข์	๕๓
ตอนที่ ๓	เพื่อบรรลุมรรคผลนิพพาน เป็นพระอริยบุคคล	๖๖
๑.	พระโสดาบัน	๖๗
๒.	พระสกิทาคามี	๗๑
๓.	พระอนาคามี	๗๒
๔.	พระอรหันต์	๗๔
ตอนที่ ๔	เพื่อกำหนดนิพพานให้แจ้ง	๗๙
๑.	การบำเพ็ญบารมีเพื่อบรรลุนิพพานธรรม	๗๙
ก)	พระโพธิสัตว์	๘๐
ข)	พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวก	๘๒
๒.	การกำหนดนิพพานให้แจ้ง	๘๓
๓.	สภาวะนิพพาน	๘๖
๔.	ผู้ทรงสภาวะนิพพาน	๑๐๓
๕.	อายตนะนิพพาน	๑๑๑

บทที่ ๒	หลักสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน: ไตรสิกขา	๑๑๗
ตอนที่ ๑	อาคาริยวินัย	๑๒๔
ตอนที่ ๒	อนาคาริยวินัย	๑๒๖
ตอนที่ ๓	อริยกัณฑ์ศีล และ อานิสงส์ของศีล	๑๔๘
ตอนที่ ๔	โทษของทูลจรีต ๓ และความประพฤติดิณศีล	๑๕๑
ตอนที่ ๕	ธุดงค์	๑๕๓

บทที่ ๓	จิตตสิกขา: สมถกัมมัฏฐาน/ภาวนา	๑๕๕
ตอนที่ ๑	องค์แห่งฌาน ธรรมเครื่องกำจัดกิเลสนิวรณ์	๑๕๖
ตอนที่ ๒	คุณของสัมมาสมาธิ เป็นไปเพื่อการเจริญวิจยาและปัญญา	๑๕๙
ตอนที่ ๓	ธรรมที่เป็นอารมณ์ของสมถภาวนา/กัมมัฏฐาน	๑๖๒
ตอนที่ ๔	หัวใจสมถกัมมัฏฐาน	๑๖๙
ตอนที่ ๕	กัมมัฏฐานที่เหมาะสมแก่จริตต่างๆ	๑๗๓
ตอนที่ ๖	นิมิต ๓ ภาวนา ๓	๑๗๔
ตอนที่ ๗	ฌาน สมาบัติ ความชำนาญ (วสี) และ เหตุทำให้ฌานเสื่อม	๑๗๖
ตอนที่ ๘	สรุปผลของการเจริญสมถกัมมัฏฐาน ถึงระดับฌาน	๑๗๘

บทที่ ๔	ปัญญาสิกขา	๑๘๑
ตอนที่ ๑	ที่มาของปัญญา	๑๘๑
ตอนที่ ๒	ลักษณะ กิจ ผล และอาสนันการณคือเหตุใกล้แห่งปัญญา	๑๘๔
ตอนที่ ๓	หลักปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง และ ปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น	๑๘๖
ตอนที่ ๔	ธรรมอันเป็นภูมิเป็นอารมณ์ ของวิปัสสนา	๑๙๑
ตอนที่ ๕	วิปัสสนาญาณ และวิปัสสนูปกิเลส	๑๙๖
ตอนที่ ๖	วิสุทธิ ๗: ธรรมอันเป็นรากเหง้าและเป็นตัววิปัสสนา	๑๙๘
ตอนที่ ๗	ลักษณะของวิปัสสนา	๒๐๐
ตอนที่ ๘	เปรียบเทียบสภาวะธรรม ๒ ฝ่าย (สังขารธรรม กับ วิสังขารธรรม)	๒๑๖
ตอนที่ ๙	ธรรมเครื่องยังวิจยาให้เกิดและเจริญขึ้น เพื่อดับอวิชชามูลรากฝ่ายเกิดทุกข์	๒๒๕

ภาคปฏิบัติสัทธรรม

บทที่ ๕ สมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน ถึงธรรมกาย	๒๓๓
ตอนที่ ๑ หลักปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน	๒๓๓
๑. ขึ้นสมถกัมมัฏฐาน	๒๓๔
๒. ขึ้นอนุวิปัสสนา	๒๓๕
๓. ขึ้นโลกุตตรวิปัสสนา	๒๓๖
๔. วิชาธรรมกายขั้นสูง	๒๓๗
ตอนที่ ๒ วิธีไหว้พระบูชาพระก่อนเวลาภาวนา	๒๓๘
๑. คำชี้แจงก่อนปฏิบัติภาวนา	๒๓๘
๒. วิธีบูชาพระ	๒๔๐
ตอนที่ ๓ วิธีเจริญสมถภาวนา	๒๔๓
๑. วิธีเจริญสมถภาวนาถึง ๑๘ กาย - ถึงธรรมกาย	๒๔๗
๒. วิธีพิสดารกาย สุตกายหยาบ-กายละเอียด	๒๖๑
๓. วิธีเจริญสมาธิ: รูปฌาน ๔	๒๖๒
๔. วิธีเจริญสมาธิ: อรูปฌาน ๔ และ สมาบัติ ๘	๒๖๓
๕. วิธีซ้อนกาย-ลับกาย และพิสดารกาย ซ้อนลับทับทวี	๒๖๕
บทที่ ๖ เจริญภาวนาถึงนิพพาน	๒๖๙
ตอนที่ ๑ การเจริญสมาบัติเข้าอายตนะนิพพาน	๒๖๙
๑. กำเนิดธาตุธรรมเดิม	๒๖๙
๒. วิธีเข้านิพพาน	๒๗๑
ก) วิธีเข้านิพพานในกายมนุษย์ด้วยกายธรรม (ธรรมกาย)	๒๗๑
ข) วิธีเข้านิพพานเป็นด้วยกายมนุษย์	๒๗๓
ค) วิธีเข้าอายตนะนิพพาน (นิพพานถอดกาย/ตาย)	๒๗๔
๓. สรุปวิธีทำโรเข้าอายตนะนิพพาน	๒๗๖
ก) เข้าอายตนะนิพพานธรรมกาย	๒๗๖
ข) เข้าอายตนะนิพพานเป็น	๒๘๐
๔. ข้อควรทราบเพิ่มเติม	๒๘๒
ก) วิธีฟังพระพุทธรูปเจ้าไตรัสเทศนาในนิพพาน	๒๘๒
ข) วิธีรู้อะไรชัด เห็นอะไรชัด จำอะไรชัด คิดอะไรชัด ให้แน่นนอนแม่นยำจริงๆ ..	๒๘๓

ค) เหตุใดธาตุธรรมเต็มจึงเล็กนิตเดียวเท่านั้น ภาพน้อยภาพใหญ่ ฯลฯ

จึงประชุมรวมอยู่ในกำเนิดเต็มเล็กนิตเดียวเท่านั้นได้ ๒๘๔

ตอนที่ ๒ วิธีเจริญวิชา ๓ ๒๘๕

๑. อาการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า: วิชา ๓ ๒๘๕

๒. วิธีเจริญวิชา ๓ ถึงมรรคผลนิพพาน ๒๘๗

ตอนที่ ๓ วิธีพิจารณาอริยสัจ ๔ เข้ามรรค ผล นิพพาน ๓๐๑

ตอนที่ ๔ วิธีพิจารณาปฏิจลสมุปบาทธรรม ๑๒ ๓๑๘

บทที่ ๗ วิธีตรวจจักรวาล ภาพ ๓ และ วิธีเจริญพรหมวิหาร ๓๒๕

ตอนที่ ๑ ลักษณะจักรวาล ภาพ ๓ และ โลกัณฑ์ โดยสังเขป ๓๒๕

๑. อายตนะนิพพาน ๓๒๕

๒. ภาพ ๓ ๓๒๕

๓. อายตนะโลกัณฑ์ ๓๒๗

ตอนที่ ๒ วิธีตรวจจักรวาล ภาพ ๓ ๓๓๓

๑. รูปาวจรภูมิ ๔ ๓๓๔

ก) เนวสัญญานาสัญญายตนภูมิ ๓๓๔

ข) อากิญจัญญายตนภูมิ ๓๓๕

ค) วิญญูญายตนภูมิ ๓๓๕

ง) อากาสานัญญายตนภูมิ ๓๓๕

๒. รูปาวจรภูมิ ๑๖ ๓๓๗

ก) สุทธาวาส ๕ ๓๓๗

ข) จตตถมาน/ปัญจถมานภูมิ ๒ ๓๓๙

ค) ตติยถมานภูมิ ๓ ๓๔๐

ง) ทุตติยถมานภูมิ ๓ ๓๔๐

จ) ปฐมถมานภูมิ ๓ ๓๔๐

๓. กามสุคติภูมิ ๗ ๓๔๑

ก) เทวภูมิ ๓๔๑

ข) มนุสสภูมิ ๓๔๔

๔. ทุคคติภูมิ ๔ ๓๔๑

ก) อสุรกายภูมิ ๓๔๑

ข) เปตติวิสัยภูมิ ๓๔๓

ค) ตีรจฉานภูมิ ๓๖๑

ง) นิรยภูมิ	๓๖๖
๑. มหานรก	๓๖๖
๒. อุสสทนรก	๓๖๗
๓. โลกัณตริกนรก	๓๗๐
ตอนที่ ๓ การเจริญพรหมวิหาร ๔	๓๗๔
๑. เหตุผลที่บุคคลพึงเจริญพรหมวิหาร ๔	๓๗๔
๒. วิธีเจริญพรหมวิหาร ๔ โดยทั่วไป และอานิสงส์	๓๗๖
ก) วิธีเจริญเมตตาพรหมวิหาร	๓๗๖
ข) วิธีเจริญกรุณาพรหมวิหาร	๓๗๙
ค) วิธีเจริญมุทิตาพรหมวิหาร	๓๘๐
ง) วิธีเจริญอุเบกขาพรหมวิหาร	๓๘๐
๓. วิธีเจริญพรหมวิหาร ๔ ระดับฌาน	๓๘๓

บทที่ ๘ สติปัฏฐาน ๔

ตอนที่ ๑ สติปัฏฐาน ๔ และอานิสงส์	๓๘๔
๑. พระพุทธพจน์ว่าด้วยสติปัฏฐาน ๔	๓๘๔
๒. พระพุทธพจน์ว่าด้วยอานิสงส์ของการเจริญสติปัฏฐาน ๔	๓๙๐
ตอนที่ ๒ สรุปความหมายของสติปัฏฐาน ๔ และอานิสงส์	๓๙๓
๑. ความหมายของสติปัฏฐาน ๔ และอานิสงส์	๓๙๓
๒. ธรรมที่พึงถือเป็นหลักปฏิบัติ และธรรมที่พึงนำออก ของผู้บำเพ็ญสติปัฏฐาน	๓๙๓
๓. จำแนกสติปัฏฐาน ๔ และเหตุที่จำแนก	๓๙๔
๔. อานิสงส์แก่ผู้บำเพ็ญ (อีกนัยหนึ่ง)	๓๙๕
ตอนที่ ๓ การพิจารณาสติปัฏฐาน ๔ ณ ภายใน และ ณ ภายนอก	๓๙๖
๑. การมีสติพิจารณา ณ ภายใน	๓๙๖
ก) กระณิปัญญากิสังขาร และ อนณฺชาภิสังขาร	๓๙๖
ข) กระณิปัญญากิสังขาร (ปรุงแต่งด้วยบาปอกุศล)	๓๙๗
ค) กระณิเป็นโลกุตตรธรรม (พ้นโลก) พ้นความปรุงแต่ง	๓๙๗
๒. การมีสติพิจารณา ณ ภายนอก	๓๙๘
ตอนที่ ๔ การบำเพ็ญสติปัฏฐาน: สมถวิปัสสนา	๓๙๙
๑. ขั้นสมถะ	๓๙๙
๒. ขั้นอนุวิปัสสนา	๔๐๐
๓. ขั้นโลกุตตรวิปัสสนา	๔๐๐

ตอนที่ ๕	ผลของการบำเพ็ญสติปัฏฐาน ๔	๔๐๒
ตอนที่ ๖	โลกียวิมุตติ-โลกุตตรวิมุตติ	๔๐๔
ตอนที่ ๗	นิพพานโดยปริยาย	๔๐๕
ตอนที่ ๘	พระธรรมเทศนาของหลวงพ่อดำปำน้ำ	๔๐๗
	๑. สติปัฏฐานสูตร	๔๐๗
	๒. ตีลักขณาทิคาถา	๔๑๖

บทที่ ๙ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

ตอนที่ ๑	กายานุปัสสนา	๔๒๕
ตอนที่ ๒	วิธีเจริญภาวนา มีสติพิจารณา เห็นกายในกาย ถึงธรรมกาย	๔๒๗
	๑. ขั้นสมถกัมมัฏฐาน	๔๒๗
	๒. ขั้นอนุปัสสนา (ถึงธรรมกาย)	๔๓๐
ตอนที่ ๓	วิธีเจริญสมถวิปัสสนา กายคตาสติ และ นวสีวิธิกาปปพะ	๔๓๙
ตอนที่ ๔	มรณสติ-กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน	๔๔๔

บทที่ ๑๐ เวทนานุปัสสนา-จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน

ตอนที่ ๑	ลักษณะของใจ จิต และวิญญาน	๔๔๗
ตอนที่ ๒	เวทนานุปัสสนา	๔๕๒
	๑. พระพุทธพจน์ว่าด้วยเวทนานุปัสสนา	๔๕๒
	๒. หลักและวิธีเจริญเวทนานุปัสสนา	๔๕๔
	๓. เหตุที่บุคคลพึงบำเพ็ญเวทนานุปัสสนา	๔๕๖
ตอนที่ ๓	จิตตานุปัสสนา	๔๕๙
	๑. พระพุทธพจน์ว่าด้วยจิตตานุปัสสนา	๔๕๙
	๒. วิธีพิจารณาเห็นธาตุละเอียดของขั้น ๕ และ เห็นจิตในจิต	๔๖๐
	๔. ความหมาย ประเภท ของอาสวะและอนุสัย	๔๖๔
	๕. วิธีพิจารณาเห็นและกำจัดอนุสัย	๔๖๗

บทที่ ๑๑ อัมมานุปัสสนา

ตอนที่ ๑	นิรณ ๕	๔๗๕
ตอนที่ ๒	อุปาทานขั้น ๕	๔๗๙

ตอนที่ ๓	อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ ที่เกิดที่ดับสัญญาชน์.....	๔๘๙
๑.	พระพุทธพจน์ว่าด้วยการพิจารณาเห็นธรรมในธรรมคืออายตนะ	๔๘๙
๒.	วิธีพิจารณาธาตุละเอียดของอายตนะ ๑๒ และธาตุ ๑๘	๔๙๑
๓.	วิธีพิจารณาระบบการทำงานของอายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘	๔๙๕
ตอนที่ ๔	สรุปผลของการเจริญเวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา และธัมมานุปัสสนา (อายตนะ ๑๒, ธาตุ ๑๘).....	๕๐๕
๑.	การดับเวทนาด้วยสมถกัมมัฏฐาน	๕๐๕
๒.	อนุสัยอันเนื่องจากเวทนา ย่อมกำจัดให้สิ้นไปด้วยวิปัสสนากัมมัฏฐาน.....	๕๐๖
๓.	ผลดีของการเจริญภาวนาตามวิชาธรรมกาย บำเพ็ญสติปัฏฐาน ๔	๕๐๘
ตอนที่ ๕	อินทรีย์ ๒๒	๕๑๒
ตอนที่ ๖	อริยสัจ ๔	๕๑๕
ตอนที่ ๗	โพชฌงค์ ๗	๕๒๑

ภาคผนวก

บทที่ ๑๒	อิทธิปาฏิหาริย์ และ อานุภาพธรรมกาย	๕๓๓
ตอนที่ ๑	อิทธิปาฏิหาริย์ และ อานุภาพธรรมกาย มีจริงอย่างไร	๕๓๓
๑.	ความหมายของคำว่า “ปาฏิหาริย์” และคำอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง	๕๓๔
ก)	อิทธิปาฏิหาริย์	๕๓๔
ข)	อาเทศนาปาฏิหาริย์	๕๓๖
ค)	อนุสาสนีปาฏิหาริย์	๕๓๖
ง)	มโนมยิทธิ	๕๓๘
จ)	บุญญฤทธิ์ หรือ บุญญาภินิหาร	๕๔๐
๒.	การเกิดอิทธิปาฏิหาริย์	๕๔๔
ก)	เหตุปัจจัยภายในให้เกิดวิชาและอภิญา	๕๔๔
๑.	ความเป็นผู้มีศีลมีสัจ	๕๔๕
๒.	กำลังของสมาธิ	๕๔๕
๓.	คุณธรรมและบุญบารมี	๕๔๖
ข)	เหตุปัจจัยภายนอก	๕๔๗
ค)	วิธีการทำวิชา	๕๕๒

๓. ปาฏิหาริย์/บุญญฤทธิ์ ด้วย "อานุภาพธรรมกาย"	๕๕๓
ก) ความหมายของอานุภาพธรรมกาย	๕๕๓
ข) พระพุทธคุณ	๕๕๔
ค) วิชาธรรมกายเป็นธรรมเครื่องบำบัดทุกข์บำรุงสุข	๕๕๕
๑. ช่วยให้เจริญยิ่งด้วยบุญศักดิ์สิทธิ์เป็นต้น	๕๕๕
๒. ช่วยให้รู้แจ้งและเจริญยิ่งด้วยวิชาของภาคพระ	๕๕๕
๔. สรุป	๕๕๙
ก) ปาฏิหาริย์ทั้ง ๓ เป็นวิชาในระดับโลกียะ	๕๕๙
ข) ปาฏิหาริย์ทั้งหลาย เกิดได้ ก็เสื่อมได้	๕๕๙
ค) ปาฏิหาริย์และบุญญฤทธิ์ด้วยอานุภาพธรรมกาย	๕๖๐
สูงสุดกว่าปาฏิหาริย์อื่นใดทั้งสิ้น	
ตอนที่ ๒ คุณวิเศษต่างๆ ที่สำเร็จด้วยอำนาจกลืน	๕๖๒

ทางมรรคผลนิพพาน:

ธรรมปฏิบัติถึงธรรมกายและพระนิพพาน

ภาคปริยัติธรรม

บทที่ ๑

วัตถุประสงค์ของการศึกษาและปฏิบัติธรรม

ตอนที่ ๑

เพื่อความรู้แจ้งพระอริยสัจ ๔

วัตถุประสงค์ประการแรกของการศึกษาและปฏิบัติธรรม อันได้แก่ การรักษาศีลและปฏิบัติสมณะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน/ภาวนา ก็เพื่อเจริญปัญญารู้แจ้งพระอริยสัจ ๔ อันได้แก่

๑. ทุกขสัจ ลักษณะของทุกข์ตามที่เป็นจริง ทั้งที่ปกปิดและเปิดเผย กล่าวคือเพื่อเห็นแจ้งหรือกำหนดรู้ลักษณะของทุกข์ ทั้งที่ รู้ เห็น หรือเข้าใจได้ยากสำหรับปุถุชนคือผู้ที่ยังมีกิเลสอวิชชาครอบคลุมนิจใจอยู่หนาแน่น และทั้งที่จะสามารถรู้เห็น หรือเข้าใจได้โดยง่าย

๒. สมุทัยสัจ เหตุแห่งทุกข์ ได้แก่ อวิชชา กิเลส ตัณหา อุปาทาน เป็นต้น

๓. นิโรธสัจ ความดับทุกข์ หรือ สภาวะที่ทุกข์ดับเพราะเหตุดับ และ

๔. มรรคสัจ หรือ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ข้อปฏิบัติเพื่อถึงความดับทุกข์ ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ ชื่อว่า มัชฌิมาปฏิปทา (ข้อปฏิบัติสายกลาง)

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงยืนยันพระองค์ว่าเป็น พุทธะ ผู้ตรัสรู้แล้ว ก็เมื่อพระองค์ได้ทรงเห็นแจ้งในพระอริยสัจ ๔ ดังที่กล่าวนี้ พร้อมด้วยปรีวัฏ ๓ (สังจญาณ กิจจญาณ และกตญาณ) และ อาการ ๑๒ กล่าวคือเห็นแจ้งในพระอริยสัจธรรมแต่ละข้อหมดทั้ง ๔ พร้อมด้วยญาณทัสสนะ ๓ กลุ่ม อย่างบริสุทธิ หมดจด ไม่กำเริบ^๑ กล่าวคือ

^๑ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๙, สังยุตตนิกาย มหาวรรค, ข้อ ๑๖๗๐, หน้า ๕๓๑. ปฐมเทศนา ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ตรัสแก่ปัญจวัคคีย์ คือ โกลนทัณณะ, วัปปะ, ภททิยะ, มหานามะ และ อัสสชิ ที่กรุงพาราณสี.

(๑) สัจญาณ

ญาณหยั่งรู้ว่าอริยสัจ มีจริงอย่างไร คือ

๑.๑ หยั่งรู้ว่า ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย, ความเศร้าโศก พิโรธรำพัน, ความไม่สบายกาย, ความไม่สงบใจ, ความคับแค้น, ความประสบกับสิ่งที่ไม่ชอบใจ, ความพลัดพรากจากสิ่งที่ชอบใจ ที่รักใคร่ พอใจ, ความไม่ได้ตามที่ใจปรารถนา รวมตลอดไปถึงการได้กำเนิดทุกข์คดี ได้แก่ ในเปรตภูมิ อสุรกาย สัตว์นรก และสัตว์เดรัจฉาน เป็นทุกข์ ซึ่งกล่าวโดยสรุป ก็ว่า อุปาทาน-ขันธ ๕ คือ ตัวเบญจขันธเอง ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณ เหล่านี้ ก็เป็นทุกข์ เพราะแปรปรวนไปอยู่เสมอ และความเข้าไปยึดถือเบญจขันธอันมีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ด้วยตัณหาและทิฏฐิ คือความเห็นผิดว่า เป็นตัวตน บุคคล เราเขา ของเราของเขา นั้นเอง เป็นทุกข์จริง (ทุกข์อริยสัจ)

๑.๒ หยั่งรู้ว่า ความทะยานอยากในรูป เสียง กลิ่น รส และสิ่งสัมผัสทางกาย ที่น่ารัก น่าใคร่ น่ายินดี ซึ่งเรียกว่า กามตัณหา ๑, เมื่อได้อารมณ์ที่รัก น่าใคร่ น่ายินดีนั้นๆ มาเป็นของตนแล้ว ก็มีความปรารถนาที่จะให้สิ่งที่ได้มาหรือมีอยู่แล้วนั้นดำรงคงทนอยู่ รวมทั้งความทะยานอยากในความอยากมี อยากเป็นโน่นเป็นนี่ด้วย ซึ่งเรียกว่า ภวตัณหา ๑, และความปรารถนาที่จะให้สิ่งที่ไม่น่าพอใจ ไม่น่ายินดี พินาศ อันตรธานไปเสีย หรือความทะยานอยากในความไม่อยากมี ไม่อยากเป็นในสิ่งที่ไม่พึงพอใจ ไม่ชอบใจ หรืออยากไปเสียให้พ้น ให้ห่างไกลจากสิ่งที่ไม่ชอบใจทั้งหลาย ซึ่งเรียกว่า วิภวตัณหา ๑ เหล่านี้ เป็นเหตุแห่งทุกข์จริง (ทุกข์สมุทัยอริยสัจ)

๑.๓ หยั่งรู้ว่า ความดับทุกข์ หรือ สภาวะที่ทุกข์ดับเพราะเหตุดับนั้น มีได้เป็นได้จริงอย่างไร (ทุกข์นิโรธอริยสัจ) กล่าวคือ หยั่งรู้ว่า ทุกข์นั้น เกิดแต่เหตุอะไรบ้าง เมื่อดับที่เหตุ โดยการละคืนตัณหา, โดยความปล่อย ความวางตัณหา, โดยความที่ไม่พัวพันอยู่ด้วยตัณหาทั้งหลายเหล่านั้น ทุกข์ก็ดับได้จริง

๑.๔ หยั่งรู้ว่า ที่สุด ๒ อย่าง คือ กามสุขัลลิกานุโยค ได้แก่ ความประพฤติปฏิบัติที่ประกอบด้วยกามสุข อันเป็นไปเพื่อความเกียจคร้าน และ อตตกิลมณานุโยค ได้แก่ ความประพฤติปฏิบัติอันเป็นการทรมานตนจนเกินส่วน ทำตนให้เดือดร้อนโดยเปล่าประโยชน์ว่า ไม่ใช่หนทางตรัสรู้บรรพชิตไม่ควรเสพ และว่า มัชฌิมาปฏิปทา คือ ทางสายกลาง มีองค์ประกอบ ๘ ประการ เหล่านี้ เป็นทางไปของพระอริยะ (อริยมรรค) เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ (ทุกข์นิโรธคามินี-ปฏิปทา) เป็นทางไปของผู้จะบรรลุมรรค ผล นิพพาน ได้อย่างแท้จริง

อริยมรรค มีองค์ ๘ ประการ^๒ ได้แก่

๑. สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ คือ ญาณปริชาที่รู้ชัดในอริยสัจธรรมทั้ง ๔ ว่า นี่ทุกข์ นี่เหตุให้เกิดทุกข์ นี่ความดับโดยไม่เหลือแห่งทุกข์ นี่ปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

๒. สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ คือ ความดำริจะออกจากกาม ความดำรินั่นไม่พยายาบทเขา และ ความดำรินั่นไม่เบียดเบียนเขา

๓. สัมมาวาจา เจรจาชอบ คือ เว้นจากการกล่าวเท็จ เว้นจากการกล่าวคำส่อเสียด เว้นจากการกล่าวคำหยาบ เว้นจากการกล่าวคำเพ้อเจ้อ โปรยประโยชน์เสีย

๔. สัมมากัมมันตะ การงานชอบ คือ เว้นจากปาณาติปาต ทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป เว้นจากอกินนาทาน การถือเอาสิ่งที่เป็นเจ้าของมิได้ให้ด้วยอาการขโมย และเว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร

๕. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ คือ เว้นจากการเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด โดยอุบายทุจริต หลอกลวงบีบบังคับผู้อื่นเสีย สำเร็จการเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ

๖. สัมมาวายามะ เพียรพยายามชอบ คือ เพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้นในสันดาน เพียรละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรยังบุญกุศลที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น และเพียรรักษาบุญกุศลที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อมหายไปเสีย

๗. สัมมาสติ ระลึกชอบ คือ ระลึกในสติปัฏฐานทั้ง ๔ คือ มีสติกำหนดพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม ให้เห็นเป็นแต่สักว่ากาย เวทนา จิต และธรรม ส่วนหนึ่งๆ เท่านั้น ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา ถอนเสียซึ่งอภิชฌา โทมนัสในโลก

๘. สัมมาสมาธิ ตั้งจิตไว้ชอบ คือ ทำจิตให้สงบจากกามอาารมณ์และธรรมทั้งหลายที่เป็นอกุศล ด้วยการเจริญฌานทั้ง ๔ ให้เกิดมี ฌาน ๔ นั้น คือ ปฐมฌาน ความเพ่งที่ ๑ มีองค์ ๕ คือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข และเอกัคคตา ทุติยฌาน ความเพ่งที่ ๒ มีองค์ ๓ คือ ปีติ สุข และเอกัคคตา ตติยฌาน ความเพ่งที่ ๓ มีองค์ ๒ คือ สุข และเอกัคคตา จตุตถฌาน ความเพ่งที่ ๔ มีองค์ ๒ คือ อุเบกขา และเอกัคคตา

^๒ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๑๐, ทิมนิกาย มหาวรรค, ข้อ ๒๔๙, หน้า ๒๘๗-๒๘๘.

(๒) กิจจญาณ

ญาณหยั่งรู้กิจคือหน้าที่ที่จะต้องทำต่ออริยสัจ ๔ แต่ละอย่าง คือ

๒.๑ หยั่งรู้ว่า ทุกขอริยสัจ ควรกำหนดรู้ (ทุกข์ อริยสัจจ ปริเฉดย่อย)

๒.๒ หยั่งรู้ว่า ทุกขสมุทัยอริยสัจ คือ กิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน หรือ สัมมโยชน์
ควรละ (ทุกขสมุทัย อริยสัจจ ปาหนาทพพ)

๒.๓ หยั่งรู้ว่า ทุกขนิโรธอริยสัจ คือ สภาวะที่ทุกข์ดับเพราะเหตุ (สมุทัย) ดับ ควรทำให้
แจ้ง กล่าวคือ พระนิพพาน ที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง และที่เป็นบรมสุข ควรบรรลุ (ทุกขนิโรธ
อริยสัจจ สจฺจนิกาทพพ)

๒.๔ หยั่งรู้ว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ อันเป็น
มัชฌิมาปฏิปทา ควรดำเนิน ควรให้เจริญ เพื่อถึงซึ่งความดับทุกข์อย่างถาวร (ทุกขนิโรธคามินี-
ปฏิปทา อริยสัจจ ภาเวตพพ) กล่าวคือ เพื่อบรรลุมรรคมลนิพพาน ที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง และ
ที่เป็นบรมสุข

(๓) กตญาณ

ญาณหยั่งรู้ว่า กิจที่ควรกระทำต่ออริยสัจ ๔ แต่ละอย่างนั้น ได้กระทำสำเร็จแล้วเพียงไร คือ

๓.๑ หยั่งรู้ว่า ทุกขอริยสัจที่ควรกำหนดรู้นั้น ได้กำหนดรู้แล้วเพียงไร

๓.๒ หยั่งรู้ว่า ทุกขสมุทัยอริยสัจ คือ กิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน หรือ สัมมโยชน์
ที่ควรละนั้น ละได้แล้วเพียงไร

๓.๓ หยั่งรู้ว่า ทุกขนิโรธอริยสัจ คือ สภาวะที่ทุกข์ดับเพราะเหตุ (สมุทัย) ดับ ควรทำให้
แจ้ง กล่าวคือ พระนิพพาน ที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง และที่เป็นบรมสุข ที่ควรบรรลุนี้ ได้ทำให้
แจ้ง ได้บรรลุแล้วเพียงไร

๓.๔ หยั่งรู้ว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ทางสายกลาง ที่
ควรดำเนิน และควรทำให้เจริญ (เพื่อถึงซึ่งความดับทุกข์ และเป็นบรมสุข คือ พระนิพพาน)
ได้ดำเนิน คือ ปฏิบัติ และทำให้เจริญแล้วเพียงไร

รวมเป็นโลกุตตรปัญญา อันเห็นแจ้ง รู้แจ้ง อริยสัจ ๔ ด้วยญาณ ๓ คือ สัจจญาณ
กิจจญาณ และ กตญาณ เป็นปริวัฏ ๓ มีอาการ ๑๒ ด้วยประการฉะนี้

อนึ่ง อริยมรรคมืองค์ ๘ อันเป็นทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ซึ่งพระโยคาวจร^๓ ควรดำเนิน คือปฏิบัติ และควรทำให้เจริญ เพื่อบรรลุมรรคผลนิพพาน ที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง และที่เป็นบรมสุขนั้น พระศาสนโสภณ (แจ่ม) อดีตเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม ได้อธิบายไว้ว่า

“อริยมรรคมืองค์ ๘ ประการนี้ต่างเป็นปัจจัยอุดหนุนกันและกัน เมื่อบุคคลมีปัญญาเห็นชอบถูกต้องตามสภาวะที่เป็นจริงอย่างไร ไม่เห็นวิปริตจากความเป็นจริงของธรรมอันเรียกว่า สัมมาทิฐิ แล้ว แต่นั้นจะดำริอะไร ย่อมเป็นไปในทางที่ดีที่ชอบ เป็น สัมมาสังกัปปะ เมื่อเห็นชอบดำริชอบแล้ว จะประพฤติหรือทำอะไรๆ ย่อมดีย่อมชอบไปตามกัน เมื่อเป็นไปทางวาจา ก็เป็น สัมมาวาจา เมื่อเป็นทางกาย ก็เป็น สัมมากัมมันตะ ผู้ที่มีความเห็นชอบดำริชอบเป็นอันดี ทั้งมีความประพฤติทางกายทางวาจาเป็นสุจริตเช่นนั้น อันจะแสวงหาเครื่องเลี้ยงชีพในทางที่ผิดย่อมไม่มี ความเลี้ยงชีพของผู้นั้นจึงเป็น สัมมาอาชีวะ แต่นั้นจะปรารถนาความเพียรอันใด ย่อมเป็นไปในทางที่ชอบ เป็นไปเพื่อละธรรมที่ควรละ เจริญธรรมที่ควรเจริญ เป็น สัมมาวายามะ เมื่อมีสัมมาวายามะแล้ว แต่นั้นอสังโมหะความไม่หลงใหลมีสติสัมปชัญญะก็จะเกิดขึ้น เป็น สัมมาสติ เมื่อมีสัมมาสติแล้ว แต่นั้นใจก็จะไม่พล่าน จิตก็จะเป็นฌานเป็นสมาธิ เป็น สัมมาสมาธิ มรรคมืองค์ ๘ ประการ อุดหนุนกันและกันดังนี้

มรรคมืองค์ ๘ ประการนี้ เมื่อพร้อมเพรียงกันเป็นเอกสมังคีรวมกันเข้าแล้ว ก็มีการสั่งจัดกิเลสอันเป็นข้าศึกให้อันตรธานไป คนละกิเลสผู้มรรคจะไม่ได้ การพูดก็ดี การเขียนหนังสือก็ดี ก็ต้องพร้อมเพรียงเป็นลำดับไปว่า สัมมาทิฐิ จนถึง สัมมาสมาธิ แต่เมื่อเกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติ อาจพร้อมกันได้ทั้ง ๘ ประการ อย่างดวงตาที่เห็นธรรมของพระสาวกว่า ยงกิญจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพหนฺตํ นิโรธธมฺมํ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีอันเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งทั้งปวงนั้นก็มิอันดับไปเป็นธรรมดา^๔ ดังนี้ มรรคเป็นเอกสมังคี รวมกันแล้ว เพราะการเห็นเช่นนั้น ชื่อว่าเห็นถูก ไม่ผิด เป็น สัมมาทิฐิ ดำริเช่นนั้น ชื่อว่าดำริถูก ไม่ผิด เป็น สัมมาสังกัปปะ พูดเช่นนั้น ชื่อว่าพูดถูก ไม่ผิด เป็น สัมมาวาจา การงานของใจเช่นนั้น ชื่อว่าถูก ไม่ผิด เป็น สัมมากัมมันตะ เป็นอยู่ด้วยความรู้สึกเช่นนั้น ชื่อว่า เป็นอยู่ถูก ไม่ผิด

^๓ ผู้หยั่งลงสู่ความเพียร, ผู้ประกอบความเพียร, ผู้เจริญภาวนา คือกำลังปฏิบัติสมกัมมฐานและวิปัสสนากัมมฐาน

^๔ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๙, สังยุตตนิกาย มหาวรรค, ข้อ ๑๖๗๑, หน้า ๔๓๑.

สามารถวิมุตติหลุดพ้นจากทุกข์ ได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของการปฏิบัติธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสรู้ในอริยสัจทั้ง ๔ พร้อมด้วยปริวัฏ ๓ มีอาการ ๑๒ หมดจด ไม่กำเริบ ดังนี้ จึงได้ทรงยืนยันพระองค์ว่าเป็น พระพุทธะผู้ตรัสรู้แล้ว ดังที่ตรัสไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ตลอดกาลเพียงไร ที่ญาณทัสสนะ(เครื่องรู้เห็น)ตามเป็นจริงของเรา อันมีปริวัฏ ๓ มีอาการ ๑๒ ในอริยสัจทั้ง ๔ ยังไม่เป็นญาณทัสสนะที่บริสุทธิสะอาดด้วยดี, ตลอดกาลเพียงนั้น เรายังไม่ปฏิญาณว่า เป็นผู้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้ว ซึ่งอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณในโลกกับทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใดญาณทัสสนะตามเป็นจริงของเรา อันมีปริวัฏ ๓ มีอาการ ๑๒ ในอริยสัจทั้ง ๔ เป็นญาณทัสสนะที่บริสุทธิสะอาดด้วยดี, เมื่อนั้นเราจึงปฏิญาณว่า เป็นผู้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้ว ซึ่งอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณในโลกกับทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์.”^๗

ต่อไปนี้ จักได้อธิบายความหมายของอริยสัจแต่ละข้อ เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานก่อนจะปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อสลัดตนออกจากทุกข์ และเพื่อกำหนดนิพพานให้แจ้ง ต่อไป

^๗ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๙. สังยุตตนิกาย มหาวรรค. ข้อ ๑๖๗๐, หน้า ๕๓๐-๕๓๑.

๑. ความหมายของสังขจะทั้ง ๕

ก) ความหมายของทุกขอริยสังข

อรรถกถาปฏิสัมภิทามรรคแสดงความหมายของทุกขสังข โดยแบ่งเป็นประเภทต่างๆ ดังนี้

“สพฺพเมว เจตฺถ ทุกฺขํ เอกวิธํ ปวตฺติภาวโต, ทฺวิธํ นามรูปโต, ติวริธํ กามรูปารูปปตฺติภาวเกทโต, จตฺตพฺพิธํ จตฺตอาหารเกทโต, ปญฺจวิธํ ปญฺจุปา-
ทานกฺขนฺธเกทโต.”^๘

แปลความว่า “ในทุกขอริยสังขนี้ ทุกข์ทั้งหมดเป็นอย่างเดียวกัน โดยความเป็นไป, เป็น ๒ อย่าง โดยนามและรูป, เป็น ๓ อย่าง โดยประเภทแห่งภพที่เกิด คือ กามภพ รูปภพ และอรุภพ, เป็น ๔ อย่าง โดยประเภทของอาหาร ๔, เป็น ๕ อย่าง โดยประเภทของอุปาทานขันธ ๕.”

ทุกข์ทั้งหมดเป็นอย่างเดียวกันโดยความเป็นไป หมายความว่า ทุกข์เป็นสภาพที่ทนได้ยาก (สพฺพเมว เจตฺถ ทุกฺขํ เอกวิธํ ปวตฺติภาวโต) นี่เป็นความหมายที่ครอบคลุมความหมายของทุกข์ทั้งหมด ความหมายนี้ก็คือความเป็นทุกข์ของอุปาทานขันธ ตามพระพุทฺธพจน์ที่ทรงแสดงไว้^๙ ว่า

๑. ขาติ ความเกิดเป็นทุกข์
๒. ชรา ความแก่เป็นทุกข์
๓. มรณะ ความตายเป็นทุกข์
๔. โสกะ ความเศร้าโศกเป็นทุกข์
๕. ปริเทวะ ความคร่ำครวญรำไรเป็นทุกข์
๖. ทุกข์ ความทุกข์กายเป็นทุกข์
๗. โทมนัส ความทุกข์ใจเป็นทุกข์
๘. อุปายาส ความคับแค้นเป็นทุกข์
๙. อปัยวิปโยค ความประสบสิ่งที่ไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์
๑๐. ปียวิปโยค ความพลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รักเป็นทุกข์
๑๑. อิจฺฉิตาลาภ ความไม่ได้สิ่งปรารถนาเป็นทุกข์
๑๒. อุปาทานขันธ ขันธ ๕ อันเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทานเป็นทุกข์

^๘ พระมหานามเถระ, อรรถกถาขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ภาค ๑: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, พ.ศ. ๒๕๓๔, หน้า ๒๑๔.

^๙ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๙, สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค, ข้อ ๑๖๖๕, หน้า ๕๒๘-๕๒๙.

พระพุทธรชัยมงคล

สำเร็จด้วยหยกพม่า (Jadeite) ขนาดหน้าตัก ๒๑ นิ้ว (๕๓ เซนติเมตร)

ประดิษฐานในอุโบสถ วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม

พระธรรมกายชัยมงคล

สำเร็จด้วยหินผลึกขาวใส (Rock Crystal)

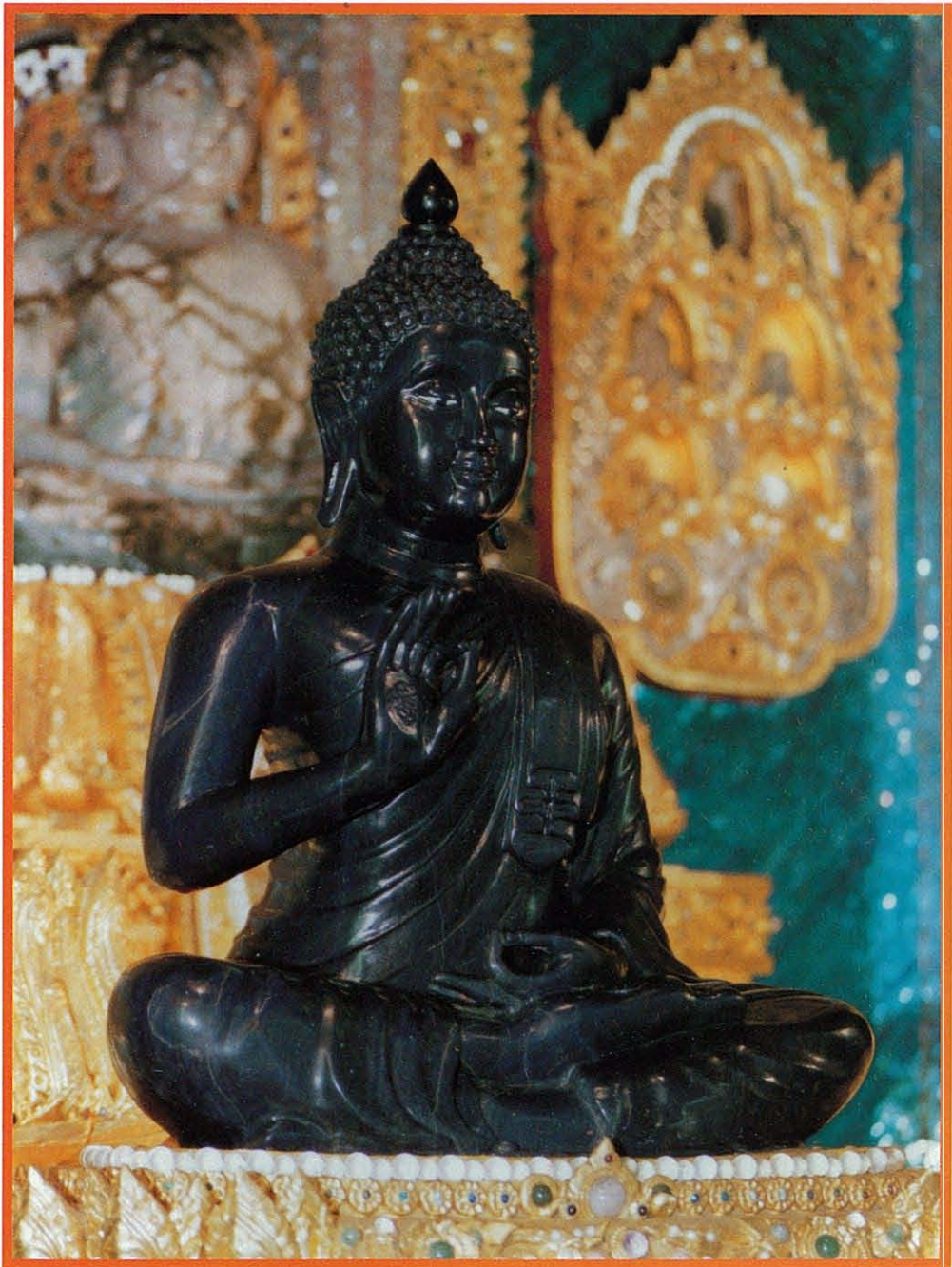
ประดิษฐานในอุโบสถ วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม

พระพุทธชัยมงคลบพิตร

สำเร็จด้วยโลหะทองคำ (ทองดอกบวบ)

ประดิษฐานในอุโบสถ วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม

พระพรหมยานชัยมงคล

สำเร็จด้วยหิน Aventurene สีม่วงแก่

ประดิษฐานในอุโบสถ วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงรวบรวมชื่อทุกข์จากคัมภีร์ต่างๆ ไว้ดังนี้คือ^{๑๐}

๑. สภาวทุกข์ หรือ ทุกข์ประจำสังขาร ได้แก่ ขาติ ขรา มรณะ ขาติก็คือความเกิด ขราก็ความแก่ มรณะ ก็ความตาย
๒. ปกิณณกทุกข์ หรือ ทุกข์จร คือ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาส (อับปิย-สัมโยคะ ปิยวิปโยคะ อิจจิตาลามะ)
๓. นิพัตถทุกข์ คือ ทุกข์เนื่องนิตย์ หรือทุกข์เป็นเจ้าเรือน ได้แก่ทุกข์เพราะความหนาว ความร้อน หิว กระหาย ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ
๔. พยาธิทุกข์ หรือทุกข์เวทนา มีประเภทต่างๆ ตามสมุฏฐานคืออวัยวะในร่างกายที่เป็นเจ้าการ ไม่ทำหน้าที่ตามปกติ คือความเจ็บไข้ได้ป่วยนั่นเอง
๕. สันตปาทุกข์ ทุกข์คือความร้อนรุ่ม หรือ ทุกข์ร้อน ได้แก่ ความกระวนกระวายใจ เพราะถูกไฟกิเลสคือราคะ โสสะ และโมหะ เผา
๖. วิปากทุกข์ คือทุกข์เพราะผลของกรรม ได้แก่ วิปปฏิสาร เตือดเนื้อร้อนใจ และได้รับผลเป็นวิปากต่างๆ เช่น การถูกลงอาญา ความฉิบหาย ความตกยาก และการเกิดในอบาย
๗. สหคตทุกข์ ทุกข์เป็นไปด้วยกัน หรือ ทุกข์กำกับกัน ได้แก่ทุกข์มีเนื่องจากวิบูลย์ผล วิบูลย์ผลก็คือลาภ ยศ สักการะ สรรเสริญ สุข เป็นต้น มีแล้วต้องเป็นภาระรักษาให้คงอยู่
๘. อาหารปริเยณฺฐิทุกข์ ทุกข์ในการแสวงหาอาหาร คือทุกข์ในการทำมาหากิน
๙. วิวาทมูลกทุกข์ ทุกข์มีวิวาทเป็นมูล ได้แก่ ความโกรธ พยาบาท ความไม่โปร่งใจ ความกลัวแพ้ ความหวาดหวั่น เนื่องจากการทะเลาะเบาะแว้งกัน สู้คดีกัน รบกัน เป็นต้น
๑๐. ทุกข์ขันธ หรือ ทุกข์รวบยอด หมายถึงสังขารเป็นที่ประชุมเบญจขันธ์เอง ดังที่เราสวดมนต์ทุกเช้าว่า สงฺขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา โดยย่อก็คือ อุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข์

^{๑๐} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. ธรรมวิจารณ์: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๒๙, หน้า ๑๒-๑๕.

ทุกข์ทั้ง ๑๐ ประการนี้ มีทั้งทุกข์ที่เห็นได้ง่าย หรือทุกข์เปิดเผย ได้แก่ (๑) ทุกข์ในความเกิด แก่ เจ็บ ตาย (๒) ทุกข์ในเพราะความโศกเศร้า ผิดหวัง เสียใจ (๓) ทุกข์เพราะความร้อน ความหนาว (๔) ทุกข์เพราะความเจ็บไข้ (๕) ทุกข์ใจ รุ่มร้อนด้วยอำนาจของกิเลสมีราคะ โทสะ โมหะแผดเผา เป็นต้น

และทั้ง (๖) ทุกข์ที่เห็นได้ยาก ได้แก่ ทุกข์เพราะวิบากหรือผลของกรรม เฉพาะทุกข์เพราะวิบากหรือผลของกรรมนี้เห็นได้ยาก เพราะฉะนั้น ผู้รู้บางท่านจึงเรียกว่า ทุกข์ปกปิด ตรงกันข้ามกับทุกข์เปิดเผยที่เห็นได้ง่าย ทุกข์ที่เห็นได้ยากคือทุกข์ที่เกิดโดยผลของกรรม ดังเช่น ผลของกรรมชั่ว ก่อให้เกิดความทุกข์เดือดร้อน กระวนกระวาย ทั้ง ณ ภายในจิตใจของตน แต่บางคนสังเกตไม่เห็น หรือไม่ได้สังเกตเห็น และทุกข์เพราะกรรมชั่วนั้นติดตามมาให้ผล ยกตัวอย่างเช่น ชายกับหญิงหลงรักกัน โดยอำนาจกามตัณหาและภวตัณหา ความอยากได้ อยากมี อยากเป็นเจ้าของซึ่งกันและกัน และความกำหนดยินดี ประสงค์ที่จะได้สัมผัสใกล้ชิดกัน ชมเชยกัน อะไรก็แล้วแต่ เกิดอยู่ในใจ กิเลสเหล่านี้เกิดอยู่ในใจ ย่อมรุ่มร้อนในใจ เมื่อได้ประสบพบเห็นกันตามความทะยานอยากที่อยากจะพบจะเห็นกันหรือจะได้สัมผัสกันแล้ว ภายหลังต้องพลัดพรากจากกัน ก็เป็นทุกข์ และแม้ที่ยังอยู่ใกล้ชิดกันก็เดือดร้อนกระวนกระวายไปด้วยประการต่างๆ และประการสำคัญที่สุด ความทุกข์เกิดแต่กรรมนั้น ที่เห็นง่าย ๆ ก็คือว่า อยู่ด้วยกันต่อไปแล้ว หรือเสพกามไปด้วยกันแล้ว ผลนั้นอาจจะเกิดติดเชื้อโรค อย่างที่เราได้ยินได้ฟังกัน เช่น เชื้อเอดส์ เป็นต้น หรือว่ามีลูกมีหลานต้องให้เป็นภาระเลี้ยงดูยิ่งๆ ขึ้นไป นี่เป็นทุกข์จากกามตัณหา มีผลเบื้องต้นให้เห็นอย่างนี้ แต่ถ้าความทะยานอยากนั้นแก่กล้าไปในเรื่องความโลภ โกรธ หลง ใดๆ เมื่อคิดผิด รู้ผิด เห็นผิด ทำผิดแล้ว ผลที่กระทำความผิด เช่นการฉุดคร่าอนาจาร ก็จะได้รับผลทั้งปัจจุบันทันตาเห็น คือได้รับโทษทัณฑ์ทางกฎหมายบ้านเมือง หรือได้รับการลงโทษจากการดำเนินคดีจนถึงเสียฉันท์จากสังคม และยังจะได้รับโทษสำหรับผู้ประพฤติดีในกาม ล่วงเกินบุตรภรรยาของผู้อื่น ให้เป็นคนเสื่อมเสียชื่อเสียง ต้องเดือดร้อนกระวนกระวาย และเมื่อแตกกายทำลายขันธไปแล้ว ผลจากการหมกมุ่นอยู่ในกิเลสกาม ประพฤติผิดศีลนั้น เป็นชนกรรมให้ไปเกิดในทุกคติภูมิ เช่นภูมิของเปรต สัตว์นรก อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน เป็นต้น นี่กล่าวแต่เฉพาะผลของกรรมอันเกิดแต่การประพฤติดีผิดศีล หรือเพราะความคิดผิด รู้ผิด เห็นผิด ทำผิด ในข้อกามะสุมิจจาจาร และไปไปด้วยอำนาจของกิเลส จึงมีความหมกมุ่นอยู่ในกิเลสกาม สำส่อนอยู่ในกิเลสกาม ผลนี้ไม่ใช่ให้ผลครั้งเดียว แต่เป็นเวรเป็นกรรมที่จะติดตามให้ผลต่อไป นัยบัพพนชาติไม่ถ้วน แม้แต่พ้นเวรจากอบายภูมิไปแล้ว เมื่อกลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก เศษของกรรมนั้นยังมีผลให้เกิดเป็นหญิง

โสเภณีบ้าง ถูกเขาฉุดคร่าอนาจารบ้าง หรือเกิดเป็นหญิงประเภทสองดังที่เราเห็นกันอยู่บ้าง ซึ่งมีมากมายตกตื้นอย่างนั้นแหละเป็นเศษของกรรม หนักเบาตามแต่ว่ากรรมเดิมหนักแค่ไหน และได้ใช้กรรมนั้นไปเท่าไรแล้ว แล้วจิตใจพัฒนาขึ้นมาด้วยอำนาจของบุญกุศลเท่าไร นั่นแหละความเบาบางแห่งผลของกรรมนั้น ก็จะค่อยๆ เบาบางไปตามลำดับ จนถึงได้เกิดเป็นหญิงธรรมดา แล้วพัฒนาขึ้นไปเป็นผู้ชาย ถ้าเป็นสตรีใด หรือผู้ที่เปิ่นแม่ชี อุบาสิกา เห็นแจ้งชัดแจ้งด้วยปัญญา แล้วตั้งใจประพฤติพรหมจรรย์ไปตลอดชีวิต ผลของกรรมดีเช่นนี้ก็เปิ่นอันแน่นอนว่า ถ้าได้กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ ค่อนข้างจะแน่นอนว่าจะได้กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ผู้ชาย

เพราะฉะนั้น เฉพาะความทุกข์ที่เห็นได้ยากนี้แหละ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แจ้งเห็นแจ้งว่า การเวียนว่ายตายเกิดในสังสารจักรนั้น เป็นเพราะเหตุแห่งกรรม ซึ่งเป็นผลจากอุปาทาน ความยึดมั่นในสรรพสิ่งทั้งหลายที่ชื่อว่า “สังขาร” ทั้งที่มีวิญญาณครองและไม่มีวิญญาณครอง ด้วยตัณหาและทิฏฐิคือความหลงผิด คิดว่าเป็นตัวตนบุคคล เรา เขา ของเรา ของเขา แท้ๆ เทียงแท้ถาวร เมื่อยึดมั่นถือมั่นด้วยอำนาจของกิเลสตัณหา โดยมีต้นเหตุคืออวิชชาความไม่รู้สภาวะของธรรมชาติตามที่เป็นจริง ไม่รู้อริยสัจ ๔ ไม่รู้อดีต ไม่รู้อนาคต ไม่รู้เหตุและผลให้เกิดทุกข์ ไม่รู้ปฏิจาสัมุปบาทธรรม เหล่านี้เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สัตว์คิดผิด เห็นผิด รู้ผิด จึงทำผิด พุติผิด แล้วก็ดำเนินชีวิตไปอย่างผิดๆ มีผลให้เกิดภพเกิดชาติ ชรา มรณะ ทุกข์ เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารจักรนี้ไม่มีที่สิ้นสุด นี่แหละวิปากทุกข์ เป็นทุกข์อันเกิดแต่ผลของกรรมเรื่องเดียวนี้มีเรื่องราวที่ควรพิจารณาให้ทราบอีกมากมาย

(๗) ทุกข์เนื่องแต่วิบูลย์ผล วิบูลย์ผล อันได้แก่ ลาภ ยศ สักการะ สรรเสริญ สุข เป็นทุกข์ เพราะความตะเกียกตะกาย อยากได้ อยากมี อยากเป็น ก็คือภวตัณหานั่นแหละ แล้วเมื่อได้เมื่อมี เมื่อเป็น ด้วยอำนาจของบุญกุศลหรือกรรมดีที่กระทำไว้แล้ว ผล/สภาวะเหล่านั้นต่างล้วนมีสภาวะที่ไม่เที่ยง เป็นอนิจจัง ใครเข้ายึดมั่นถือมั่นด้วยตัณหาและทิฏฐิแล้วเป็นทุกข์ เพราะโลกธรรมเหล่านั้นจะต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุตามปัจจัย กลายเป็นความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ การถูกนิินหาว่าร้าย หรือได้รับความทุกข์ทางกาย ทางใจด้วยประการอื่นๆ หมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปตามอำนาจของกรรม ไม่มีอะไรเที่ยงแท้แน่นอน นี่แหละที่เป็น “ความทุกข์” ทุกข์อย่างนี้บางท่านก็เห็นง่าย บางท่านก็เห็นยาก ยังหลงอยู่จึงไม่เห็นความทุกข์นี้ แต่ถ้าเมื่อไรมีปัญญาแจ้งชัดเกิดขึ้นก็จะเห็นความทุกข์ที่เกิดเพราะสภาวะของสังขาร ในวิบูลย์ผล คือ ลาภ ยศ สักการะ สรรเสริญ สุข นั้นแหละ ที่จะต้องกลับกลายเป็นความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ ความนิินหาว่าร้าย และความทุกข์เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย ไม่เที่ยง ใครเข้ายึดมั่นถือมั่นด้วยตัณหาและทิฏฐิแล้วเป็นทุกข์ และ

จะเห็นได้ชัดเจนเมื่อได้รับความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ ได้รับความนิินหาว่าร้ายและความทุกข์ต่างๆ ก็
จะเห็นด้วยตนชัดเจน แต่ก็ยังไม่ทราบว่าเป็นทุกข์อยู่นี้เพราะเหตุอะไร

(๘) ทุกข์ในการแสวงหาอาหาร คือในการทำมาหากิน อันนี้เป็นที่ทราบกันดี การประกอบ
อาชีพต่างๆ ล้วนเป็นทุกข์ทั้งสิ้น ต้องตะเกียกตะกายหามา ได้มาแล้วก็เสื่อมสลายไป มีเรื่องมาก
มีปัญหาในการทำมาหากิน เลี้ยงตัวเองไม่พอสั่งเลี้ยงครอบครัวอีก ที่มีภรรยาจะมีบุตรมี
หลาน เป็นภาระให้เลี้ยงดูอีกมากมาย จะละจะวางก็ไม่ได้ ติดโน้นติดนี่ นี่แหละความทุกข์เนื่อง
ในการทำมาหากิน

(๙) วิาพหุลกทุกข์ ความทุกข์ในการวิาพหุ อันนี้เป็นทุกข์เปิดเผยเห็นได้ง่าย ได้แก่ ความ
ไม่โปร่งใจ ความกลัวแพ้ ความหวาดหวั่น ความทะเลาะเบาะแว้ง สู้คดีกัน รบกัน การรบกัน
มันดีที่ไหน ตายกันไปข้างหนึ่งก็ได้

และประการสำคัญที่สุด รวบยอดที่สุดก็คือ (๑๐) สงฺขิตเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา
กล่าวโดยย่อ อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์ นี่ว่าแต่เรื่องทุกข์เรื่องเดียว

เมื่อกล่าวถึงคำว่า “สังขาร” ตรงนี้จะเห็นว่า ธรรมชาติมีอยู่ ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ
สังขารธรรม และ วิสังขารธรรม

ประเภทที่ชื่อว่า “สังขารธรรม” หมายความว่าธรรมชาติที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง
แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ อุปาทินนกกสังขาร สังขารที่มีวิญญาณครอง อย่างเช่นมนุษย์หรือสัตว์
ทั้งหลาย ที่ว่ามนุษย์อย่างเช่นพวกเรานี้ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งอะไร มีปัจจัยปรุงแต่งประกอบ
ขึ้นเป็นตัวเป็นตนชั่วคราวนี้แหละ ด้วยปัจจัยปรุงแต่งหลายประการ เช่นปรุงแต่งด้วยธาตุ ๖ ได้แก่
[๑] ธาตุน้ำ ควบคุมส่วนที่เป็นของเหลวภายในร่างกายให้อยู่ในสภาวะที่พอเหมาะ [๒] ธาตุดิน
ควบคุมส่วนที่หยาบแข็งให้อยู่ในสภาวะพอเหมาะ [๓] ธาตุไฟ ควบคุมอุณหภูมิให้อยู่ในสภาวะ
พอเหมาะ [๔] ธาตุลม ควบคุมลมปราณที่ปรนเปรออยู่ในร่างกายให้อยู่ในสภาวะที่พอเหมาะ
[๕] อากาศธาตุ เป็นธาตุละเอียด ควบคุมส่วนที่เป็นช่องว่างภายในร่างกายให้อยู่ในสภาวะที่พอเหมาะ
ถ้าว่าธาตุเหล่านี้ควบคุมไม่ดีหรือวิปริตแปรปรวน เราก็คงสบาย เจ็บไข้ แต่ถ้าธาตุแตกคือคุมกัน
ไม่ติด ก็ตาย [๖] วิญญาณธาตุ เป็นตัวแสดงความรู้ และแสดงความเป็นสัตว์ที่มีชีวิตมี
“วิญญาณ” วิญญาณธาตุนี้นประกอบพร้อมด้วยธาตุละเอียดอื่นอีก ๔ อย่าง คือ ธาตุละเอียดของ
“เวทนา” ความเสวยอารมณ์ ธาตุละเอียดของ “สัญญา” ความจำอารมณ์หรือเรื่องราวต่างๆ ธาตุ
ละเอียดของ “จิต” หรือ “สังขาร (ขันธ)” ที่คิดน้อมไปสู่อารมณ์และคอยปรุงแต่งอารมณ์ คือเรื่องราว

หรือสิ่งที่ประสบพบเห็น หรือได้สัมผัสกับสิ่งภายนอก มี รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสทางกาย เป็นต้นว่า ดี เลว หยาบ หรือละเอียด น่าชอบใจหรือไม่น่าชอบใจ โดยมี วิญญาณธาตุ เป็นธาตุรับรู้ และวิญญาณธาตุนี้แหละที่ประกอบพร้อมไปด้วยทั้ง ธรรมชาติฝ่ายบุญกุศล ชื่อว่า กุสลาธัมมา และฝ่ายบาปอกุศล ชื่อว่า อกุสลาธัมมา เกือบกกล้วนอยู่ นี่ก็เป็นเครื่องปรุงแต่งด้วยเหมือนกัน ฝ่ายบาปอกุศลก็มีกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เป็นต้น ฝ่ายบุญกุศลก็มีคุณความดีด้วย ทานกุศล ศีลกุศล ภาวนากุศล เป็นต้น เป็นเจตสิกธรรม เกิดขึ้นพร้อมกับจิตและวิญญาณเป็นต้น เพราะฉะนั้นเราจะคิดดี คิดชั่ว ทำดี ทำชั่ว พุติ พุจฉั จะได้รับผลดีในชีวิตหรือไม่ได้รับผลดีในชีวิต ก็ขึ้นอยู่กับเจตสิกธรรมฝ่ายดีหรือฝ่ายชั่วเครื่องปรุงแต่งเหล่านี้

ธาตุน้ำ ดิน ไฟ ลม ชื่อว่า มหาภูตรูป ๔ เป็นธาตุใหญ่ที่ประกอบขึ้นเป็นร่างกาย ความจริงก็รวมทั้งอากาศธาตุด้วย นี่เป็นส่วนรูปธรรม ส่วนธาตุละเอียดของธรรมชาติ ๔ อย่าง ที่รวมเรียกว่า “ใจ” คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นี่เป็นฝ่ายนามธรรม ธาตุละเอียดฝ่ายนามธรรมทั้ง ๔ รวมเข้ากับธาตุละเอียดฝ่ายรูปธรรมอีก ๑ จึงรวมเป็น ๕ อย่างหรือ ๕ ประเภท เราเรียกว่า ๕ กอง หรือ ๕ ขันธ์ เพราะฉะนั้นที่เป็นมนุษย์หรือสัตว์อยู่เดี๋ยวนี้ แยกประเภทส่วนที่ประกอบกันขึ้นแล้ว มี ๕ กองใหญ่ๆ หรือ ๕ ขันธ์ ชื่อว่า เบญจขันธ์ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ย่อลงไปเป็น ๒ คือ ฝ่ายรูปธรรม หรือธรรมชาติที่เป็น “รูป” และฝ่ายนามธรรม ส่วนที่เป็น “ใจ” คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ถ้าจะแปลออกมาก็คือ ความสวையารมณ์ ที่เป็นสุข ทุกข์ และไม่สุขไม่ทุกข์ นั่น เวทนา ๑ ความจดจำในอารมณ์หรือเรื่องราวต่างๆ นั่น สัญญา ๑ คิดน้อมไปในเรื่องต่างๆ แล้วก็ปรุงแต่งในจิตใจ ว่านี่น่าชอบใจ นี่ไม่น่าชอบใจ ชื่อว่า สังขาร ๑ และธรรมชาติที่รับรู้อารมณ์ก็คือ วิญญาณ ๑ ทั้งหมดนี้มีธาตุละเอียดของเขามาปรุงแต่งเป็นร่างกายและจิตใจ

เมื่อตอนที่สัตว์จะตาย ก่อนที่จิตดวงสุดท้ายจะเคลื่อนไปนั้น จะมีสภาพอย่างนี้ คือ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย ซึ่งประกอบด้วยธาตุละเอียดคือ ธาตุน้ำ ดิน ไฟ ลม อากาศ และมีธาตุละเอียดของนามขันธ์ ๔ คือ ธาตุละเอียดของเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็คือ ใจ ตั้งอยู่ศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ เหนือระดับสะดือ ๒ นิ้วมือนี่แหละ ของเดิมนี่แหละ เมื่อใกล้จะตาย ดวงธรรมนั้นพร้อมกับจิตดวงสุดท้าย ตกศูนย์ไปยังศูนย์กลางกายฐานที่ ๖ ถ่ายทอดกรรมเดิมที่กระทำหรือมีอยู่ ปรุงแต่งเป็นธาตุสำเร็จ เป็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายนั้นแหละ เป็นธาตุสำเร็จลอยเด่นขึ้นมายังศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ นั่นปรุงแต่งมาเสร็จแล้ว ประกอบพร้อมแล้วด้วยกายมนุษย์ละเอียดใหม่ ถ้าว่าสัตว์โลกใดทำกรรมดีมามาก ผลแห่งกรรมดีนั้นก็จะปรากฏเป็นนิมิตอารมณ์

หรือกรรมอาภรณ์ ปรากฏให้เห็นช่วงนี้ ถ้ายทอดกรรมดี ด้วยจิตใจที่ผ่องใส ด้วยกรรมดีนั้น ลงไปยังดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายใหม่ ซึ่งจะมีกายในกายซ้อนอยู่สุดละเอียดพร้อมด้วยจิตใจที่ผ่องใส แล้วก็ลอยเด่นขึ้นมายังศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ ดังที่กล่าวแล้ว นี่หมายความว่าท่านที่ยังไม่บรรลุมรรค ผล นิพพาน เป็นพระอรหันต์

ดวงธรรมนั้นที่ประกอบด้วยใจนั้นแหละ ต้นกำเนิดจริงๆ นั้น เล็กประมาณเท่าเมล็ดโพธิ์ เมล็ดไทร รวมเอาธาตุทั้งหลายมีธาตุน้ำ ดิน ไฟ ลม อากาศ นี้ฝ่าย “รูปขันธ์” และมีธาตุละเอียดของเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ฝ่าย “นามขันธ์” มีธาตุละเอียดของทั้งขันธ์ ๕ อายุขณะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาทธรรม ๑๒ เป็นธรรมชาติที่ซ้อนกันอยู่ในธาตุละเอียดนั้นทั้งหมด ลอยเด่นขึ้นมาเป็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย รวมทั้งผลของกรรมดีดังที่กล่าว แล้วนั้นก็จะปรุงแต่งกายละเอียดนั้นพร้อมด้วยดวงธรรมนั้น เป็นกายในภพภูมิที่จะไปเกิด เช่น ถ้าจะไปเกิดเป็นมนุษย์เพราะคุณความดีระดับมนุษยธรรม ก็ปรากฏกายมนุษย์ละเอียดผ่องใส พร้อมด้วยกายทิพย์และกายละเอียดอื่นๆ แต่กายละเอียดที่ปรากฏเห็นเด่นก็คือกายละเอียดที่จะไปเกิดในภพภูมิใด กายละเอียดนั้นก็จะปรากฏเด่นขึ้นมา พร้อมกับดวงธรรมนั้น แล้วจะตกศูนย์ ออกไปตามฐานต่างๆ คือฐานที่ ๖, ๕, ๔, ๓, ๒, ๑ คือตกศูนย์ไปยังศูนย์กลางกายฐานที่ ๖ ระดับสะดือ แล้วก็ขึ้นมาที่ปากช่องลำคอ เพดานปาก แล้วก็กลางกึ่งศีรษะ แล้วถ้าหญิงก็จะไปปรากฏนิตินึ่งที่หัวตาด้านในทางซ้าย ชายทางขวา แล้วก็ออกไปทางช่องจมูก หญิงซ้ายชายขวา นี่ถ้าจะไปเกิดเป็นชายหรือหญิง ถ้าจะเกิดเป็นมนุษย์ก็จะกลับเข้าไปในปากช่องจมูกของบิดาไปตามฐานต่างๆ ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗ แล้วปรากฏลอยเด่นอยู่ในศูนย์กลางกายของบิดา ภายในประมาณ ๗ วัน เมื่อธาตุธรรมเห็นจำคิดรู้ คือใจ ของพ่อ แม่ ลูก ตรงกัน นิ่งสนิท อายุขณะภพของมนุษย์ก็จะดึงดูดดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายของลูกพร้อมด้วยธาตุละเอียดทั้งหมดนั้นออกมาตกศูนย์ไปยังศูนย์กลางกายฐานที่ ๖ ของพ่อ แล้วก็ลอยเด่นขึ้นมายังฐานที่ ๗ แล้วก็ตกศูนย์ใหม่ไปยังฐานที่ ๖, ๕, ๔, ๓, ๒, ๑ เข้าสู่ปากช่องจมูกของมารดาไปตามฐานต่างๆ แล้วแต่ว่าเป็นเพศอะไร แล้วไปตั้งปฏิสนธิวิญญานที่ศูนย์กลางกาย หรือที่ขั้วมดลูกของมารดา

ความที่มาตั้งปฏิสนธิวิญญานตรงนี้แหละ ที่พระพุทธเจ้าทรงสาวหาเหตุในเหตุไปถึงต้นๆ เหตุ ว่าทำไมสัตว์จึงมาเกิดหรือไปเกิด ด้วยผลของกรรมอะไร กรรมดีบ้าง กรรมชั่วบ้าง แต่กรรมดีนั้นดีไม่ถึงที่สุดที่จะพ้นโลกไป คือไม่ถึงคุณธรรมพระอรหันต์ เป็นความดีในระดับโลกหรือระดับพระอริยเจ้าที่ยังมีคุณความดียังไม่สมบูรณ์เท่าพระอรหันต์ คือไม่สามารถจะตัดกิเลสหรืออวิชชานี้ได้โดยสิ้นเชิง จึงตรัสว่า อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร

อวิชชาคือความมืด ความไม่รู้บาปบุญคุณโทษดังกล่าวแล้ว ไม่รู้อดีต ไม่รู้อนาคต ไม่รู้
เจือต้น ไม่รู้เจือปลาย ไม่รู้ริยสัจ ๔ ไม่รู้เหตุในเหตุไปถึงต้นๆ เหตุให้เกิดทุกข์ ที่ชื่อว่า
ปฏิจลสมุปบาทธรรม ความไม่รู้เหล่านี้เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดความปรุงแต่ง (สังขาร) ปรุงแต่ง
ตั้งแต่ใจมีความกำหนดยินดี เมื่อใจน้อมไปรับ ไปสัมผัสอารมณ์ภายนอก แล้วก็ปรุงแต่งว่านี่ดี
นี่ไม่ดี แล้วเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดสเประเภทโลภะ ราคะ หรือโทสะโกรธพยาบาท และโมหะ
ทำหน้าที่ดลจิตดลใจให้ปฏิบัติตามอำนาจของมัน ด้วยอำนาจของอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นด้วย
ตัณหา และด้วยทวิฏฐิคือความหลงผิด จึงคิดผิด รู้ผิด เห็นผิด ทำผิด พูดผิด นำคนอื่นผิดๆ เป็น
เหตุเป็นปัจจัยให้เกิดภพ เกิดชาติ ชรา มรณะ ทุกข์ ตามหลักปฏิจลสมุปบาทธรรมว่า อวิชชาเป็น
ปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน นี่แหละมาตั้งปฏิสนธิวิญญานอย่างนี้ วิญญาน
เป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป นามรูปเป็นปัจจัยให้เกิดสฬายตนะคืออายตนะภายใน ๖ ได้แก่ ตา หู
จมูก ลิ้น กาย ใจ สฬายตนะเป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ ผัสสะเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา เวทนาเป็น
ปัจจัยให้เกิดตัณหา ตัณหาเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน อุปาทานเป็นปัจจัยให้เกิด ภพ ชาติ ชรา
มรณะ ทุกข์ เพราะฉะนั้นทั้งหมดนี้เป็นทุกข์รวบยอด

และเมื่อได้อัตตภาพมาเป็นตัวเป็นตนอย่างนี้จึงชื่อว่า “สังขาร” คือธรรมชาติที่ประกอบด้วย
ปัจจัยปรุงแต่ง มีธาตุ มีขันธ มีบุญมีบาป ถ้าบุญคือการทำความดี ก็ได้มาเกิดในภพภูมิที่ดี เรียก
ว่า สุคติภพ เช่นมาเกิดเป็นมนุษย์ หรือว่าเป็นความดีระดับเทวธรรมก็ไปเกิดในเทวโลก ความดี
ระดับพรหมธรรมก็ไปเกิดในพรหมโลก หรืออรุปรพพรหมก็เกิดในอรุปรพพรหมโลก

แต่ถ้าเป็นความชั่วก็ตรงกันข้ามกัน ก่อนตายเมื่อจิตนึกถึงความชั่วของตน เพราะจะต้อง
ปรากฏกรรมนิมิตอารมณ์ในฝ่ายชั่วให้เห็น จิตใจเศร้าหมอง ความที่จิตใจก็เศร้าหมองด้วยอำนาจ
ของกิเลสและกรรมนั้นแหละ เป็นชนกรรมให้ไปเกิดในทุคติภูมิ เช่น ภูมิของเปรต สัตว์นรก
อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน เมื่อจิตดวงเดิมตกศูนย์ ถ้ายทอดกรรมทั้งหมด ทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว
รวมกันทั้งหมด ได้แก่ ขันธ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ ปฏิจลสมุ-
ปบาทธรรม ๑๒ นี่แหละถ่ายทอดไปเรื่อยๆ ในส่วนของกรรมชั่วก็ปรุงแต่งกายให้เป็นกายทุคติ
เริ่มตั้งแต่กายในกายกายแรก คือกายมนุษย์เศร้าหมอง ที่จะเป็นเปรตก็ลักษณะเศร้าหมอง ที่จะเป็น
เป็นสัตว์เดรัจฉานก็ลักษณะเศร้าหมอง อสุรกายก็เศร้าหมอง สัตว์นรกก็เศร้าหมอง แล้วก็ตกศูนย์
ออกไปตามฐานต่างๆ แต่ไม่ได้เข้าที่บิดาซึ่งเป็นคนแล้ว ถ้าจะเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานก็ไปปรากฏ
ทันทีที่ศูนย์กลางกายของพ่อที่เป็นสัตว์ดิรัจฉาน แล้วไปตั้งปฏิสนธิวิญญานที่แม่ที่เป็นสัตว์ดิรัจฉาน
อีกเหมือนกัน หรือก็ไม่อุบัติขึ้นด้วยอำนาจของบาปอกุศลอย่างนั้นๆ เช่น เป็นเปรตก็เป็นชั้นเลย

เป็นอสุรกายหรือสัตว์นรกก็เป็นอยู่ในภพภูมินั้นเลย อุบัติขึ้นเลย

เรื่องทั้งหมดนี้ ต้องการจะชี้แจงให้ทราบในคำว่า “สังขาร” ว่าประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของอุปาทินนสังขาร คือสังขารที่มีวิญญาณครอง วิญญาณนั้นเกลือกกลั้วด้วยบุญบั้งบาปบ้าง จึงเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดภพเกิดทุกข์ แล้วสังขารอีกอย่างหนึ่งไม่มีวิญญาณครอง ชื่อว่า อนุปาตินนสังขาร อย่างเช่นทรัพย์สินหรือโลกธรรม ๘ อันได้แก่ ลาภ ยศ สักการะ สรรเสริญ สุข ความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทาว่าร้าย ความทุกข์ต่างๆ เป็นต้น

สรุปว่า ที่เรามาปฏิบัติธรรมนี้เพื่อมาเห็นให้ชัดเจนว่าสังขารนี้มีความปรุงแต่งอย่างไร และก็มีสภาวะอย่างไร จะได้เห็นแจ้งตามพระอริยสังจธรรมที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ในเรื่องทุกข์สังขจะ รวมความว่า ทุกข์สังข นี้ก็คือ สงขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา คือกล่าวโดยสรุปว่า อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์ ชั้น ๕ ที่มีกิเลส ตัณหา อุปาทาน นั้นแหละ เป็นทุกข์ มีอยู่ในสัตว์โลกปุถุชนทั่วไป ในภพ ๓ นี้ คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ

เพราะฉะนั้น ส่วนที่จะเป็นทุกข์นี้ก็คือ สังขาร ได้แก่ ธรรมชาติที่เป็นไปในภพ ๓ (กามภพ รูปภพ อรูปภพ) กล่าวโดยย่อว่า คือ เบญจชั้น หรือ นามรูป ที่มีกิเลส ตัณหา อุปาทาน ยึดครองอยู่ จึงสรุปสุดท้ายว่า อุปาทานชั้น ๕ นั้นแหละ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สร้างกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ถ้ายังมีอุปาทานด้วยตัณหาและทิฏฐิแล้ว ย่อมได้ผลกรรมเป็นความทุกข์เดือดร้อน นี้แหละทุกข์สังขจะอยู่ตรงนี้

ที่นี้การจะเรียนรู้เรื่องทุกข์สังขจะตัวเดียวนี้แหละ พระพุทธเจ้าทรงตรัสสามัญญลักษณะคือลักษณะที่เสมอกันของสังขารคือธรรมที่เป็นไปในภพ ๓ ได้แก่ เบญจชั้น หรือ นามรูป เป็นต้น กล่าวโดยส่วนรวมคือ สังขาร กล่าวโดยเฉพาะอุปาทินนสังขารก็หมายเอาเบญจชั้น ย่อลงไปอีกคือนามรูป ขยายไปอีกก็คือ ธรรมที่เป็นไปในภุมิ ๓ คือ กามภพหรือกามภูมิ รูปภพหรือรูปภูมิ อรูปภพหรืออรูปภูมิ ดังได้แสดงไว้ข้างต้นว่า

“ในอริยสัจนี้ ทุกข์ทั้งหมดเป็นอย่างเดียวกันโดยความเป็นไป, เป็น ๒ อย่าง โดยนามและรูป, เป็น ๓ อย่างโดยประเภทแห่งภพที่เกิด คือกามภพ รูปภพ อรูปภพ, เป็น ๔ อย่างโดยประเภทของอาหาร ๔, เป็น ๕ อย่างโดยประเภทของอุปาทานชั้น ๕.”^{๑๑}

เรื่องทุกข์ในการหาอาหาร อาหารนั้นได้แก่ กวฬิงการาหาร อาหารคือคำข้าว ผัสสาหาร

^{๑๑} พระมหานามเถระ, อรรถกถาพุทธทศนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ภาค ๑: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, พ.ศ. ๒๕๓๔, หน้า ๒๑๕.

อาหารคือผัสสะ มโนสัญญาเจตนาหาร อาหารคือมโนสัญญาเจตนา วิญญานาหาร อาหารคือวิญญาน อาหารในที่นี้หมายถึงปัจจัยนำมาซึ่งผล เป็นเครื่องค้ำจุนชีวิต หรือเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต สังขารก็ประกอบด้วยอาหารนั้นแหละ สังขารที่มีวิญญานครองประกอบด้วยอาหาร ประกอบด้วยธาตุ ประกอบด้วยขันธ ประกอบด้วยอายตนะ ประกอบด้วยอตุคือความหนาว ความร้อน เป็นต้น

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงว่า ที่สังขารเป็นทุกข์ก็เพราะประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง เมื่อประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งแล้วมีสามัญญลักษณะ กล่าวคือ มีสภาวะที่ไม่เที่ยง (อนิจจัง) ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย ใครเข้ายึดมั่นถือมั่นด้วยตัณหาและทิฏฐิแล้วเป็นทุกข์ (ทุกข์) เพราะสรรพสิ่งทั้งหลายเหล่านี้โดยที่สุดก็ต้องแตกสลาย หหมดสภาพของมันไปในที่สุด เป็นอนัตตา (อนตฺตา) มิใช่ตัวตนที่แท้จริงของใครเลย

จึงตรัสไว้ว่า รูป อนิจจัง เป็นต้น แปลว่า รูปไม่เที่ยง เวทนาก็ไม่เที่ยง สัญญาก็ไม่เที่ยง สังขารก็ไม่เที่ยง วิญญานก็ไม่เที่ยง และเมื่อไม่เที่ยงแล้วก็ตรัสว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ (ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ) คำว่า “เป็นทุกข์” นี้ก็หมายความว่า เมื่อเข้าไปยึดมั่นถือมั่นแล้วเป็นทุกข์ทางใจ และความเป็นสภาพทนได้ยาก คือมีความแปรปรวนและเสื่อมสลายไปในที่สุด ก็เป็นทุกข์ แต่เมื่อกล่าวทุกข์รวบยอด ก็ว่า สงฺขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา คือถ้าใครเข้ายึดมั่นถือมั่นด้วยตัณหาและทิฏฐิแล้วเป็นทุกข์ แต่ปล่อยวางอุปาทาน ให้เป็นว่า ถ้ามีก็สักแต่มี ก็จะไม่เป็นทุกข์ทางใจ แต่จะเป็นทุกข์ทางกายเพราะตั้งอยู่ได้ไม่นาน

คำว่า “ทุกข์” จึงมีความหมายเป็น ๓ นัย นัยที่ ๑ คือ ทุกขเวทนา นัยที่ ๒ ว่า ใครเข้ายึดมั่นถือมั่นแล้วเป็นทุกข์ นัยที่ ๓ คือ เป็นสภาพที่ตั้งอยู่ได้ไม่นาน ไม่ถาวร เปลี่ยนแปรไปตามเหตุตามปัจจัย และลงท้ายก็เสื่อมสลายหมดสภาพเดิมของมันไป ความหมดสภาพเดิมของมันไปนี้แหละ คือเป็นสภาพที่มีใช่ตัวตน (ไม่เป็นอัตตา) ที่แท้จริงของใครๆ จึงชื่อว่าเป็นอนัตตา กล่าวคือ มีอยู่แล้วกลับไม่มี เป็นสภาพไม่ใช่ของใครที่แท้จริง ต่อไปก็เสื่อมสลายหมดสภาพเดิมของมันไป สภาพธรรมชาติอย่างนี้ชื่อว่า “อนัตตา” เป็นสภาพที่มีใช่ตัวตน สภาพนี้เองที่เป็น “ทุกข์” ลงท้ายก็เสื่อมสลายหมดสภาพเดิมของมันไป ดังมีพระพุทธดำรัสตรัสไว้ว่า

“รูป ภิขเว อนิจจํ ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ ยํ ทุกฺขํ ตทนต์ตา...”^{๑๒}

แปลความว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นแหละเป็นอนัตตา...”

^{๑๒} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๗, สังยุตตนิกาย ชันธวรรค, ข้อที่ ๕๑, หน้า ๕๖.

เพราะฉะนั้น สิ่งที่เป็นอนัตตานั้นก็เพราะความที่เป็นทุกข์ คือทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้นาน และสิ่งที่เป็นทุกข์ก็เพราะสิ่งนั้นไม่เที่ยง ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย สิ่งที่ไม่เที่ยงก็เพราะประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งชื่อว่า สังขาร มีเบญจขันธ์ต่างๆ เป็นต้น เป็นธรรมชาติที่มีอยู่ในกามภพ รูปภพ อรูปภพ หรือกล่าวโดยย่อว่า ธรรมที่เป็นไปในภุมิ ๓ เท่านั้นที่เป็น อนิจจ ทุกข์ อนตตา นี้มีหลักฐานอย่างนี้ เมื่อทรงชี้แจงแยกให้เห็นความไม่เที่ยง ให้เห็นความเป็นทุกข์ ให้เห็นความเป็นอนัตตา แต่ละชั้นส่วน เช่นแต่ละขันธ์ มีรูปขันธ์ เป็นต้น แล้วได้ทรงแสดงสรุปสภาพธรรมทั้งปวงเหล่านี้ว่า

“สพฺเพ สงฺขารํ อนิจฺจาติ ...
สพฺเพ สงฺขารํ ทุกฺขาติ ...
สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ยทา ปญฺญา ย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺนติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา.”^{๑๓}

แปลความว่า “เมื่อใดบุคคลเห็นอยู่ด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ... สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ... ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา เมื่อนั้นย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ ข้อนี้นี้เป็นทางแห่งความหมดจด.”

พระพุทธดำรัสนี้ ตรัสในลำดับแห่งนิพพิทาญาณอันเป็นวิปัสสนาญาณที่ ๘ (ในวิปัสสนาญาณ ๑๖) เท่านั้น พระโยคาวจรยังไม่ถึงโคตรภูญาณที่จะได้พระนิพพานที่เป็นวิสังขารธรรมเป็นอารมณ์เลย ธรรมทั้งหลายทั้งปวงนี้จึงหมายถึงสังขารธรรมที่เป็นไปในภุมิ ๓ เท่านั้น ในความหมายของความทุกข์และอนัตตานี้ เพราะภุมิที่ ๔ คือโลกุตตรภุมินั้นไม่ใช่ภุมิที่มีทุกข์ เป็นภุมิที่เป็นบรมสุข พระนิพพานเป็นบรมสุข พระพุทธเจ้าตรัสยืนยันว่า นิพพานันฺ ปรมํ สุขํ พระนิพพานสุขอย่างยิ่ง พระนิพพานธรรมจึงพ้นจากสภาพธรรมที่เป็นไปในภุมิ ๓ นี้แล้ว พ้นจากความทุกข์ไปแล้ว

ถ้าธรรมในภุมิที่ ๔ เป็นอนัตตา ก็แปลว่าธรรมในภุมิที่ ๔ นี้เป็นทุกข์ และก็ไม่ใช่ด้วยถ้าเป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าคงไม่ตรัสสอนให้บุคคลประพฤติปฏิบัติให้ถึงพระนิพพานแน่นอน แต่พระนิพพานเป็นสภาพธรรมที่พ้นจากเหตุปัจจัยปรุงแต่ง ชื่อว่า วิสังขาร ไม่ใช่ชื่อว่าสังขาร คนละเรื่องกัน เป็นธรรมที่พ้นโลก ชื่อว่า โลกุตตรภุมิ ไม่ใช่โลกิยภุมิ และก็เป็นที่ไม่มีสภาพหรือสภาวะที่ตรงกันข้ามโดยสิ้นเชิง ตรงกันข้ามกันตรงไหน? ตรงกันข้ามตรงที่ว่า สังขารทั้งปวงหรือธรรมทั้งปวงที่เป็นไปในภุมิ ๓ นั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุปาทินนสังขาร คือสังขารที่มีวิญญาณธาตุที่เกื้อหนุนด้วยกิเลส ดังได้กล่าวมาแล้ว จึงเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดอุปาทาน แล้วคิดผิด รับผิดชอบ

^{๑๓} พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕, ขุททกนิกาย ธรรมบทคาถา, ข้อ ๓๐, หน้า ๕๑-๕๒.

ให้เกิดภพ ขาติ ขรา มรณะ ทุกข์ หรือกล่าวโดยส่วนรวม เมื่อทำไม่ดี ก็ทุกข์ในใจทันทีทันใด ตามสายปฏิจสุมุปาบาทธรรมทันทีเหมือนกัน และเกิดทุกข์ข้ามภพข้ามชาติ ก็เพราะวิญญานของอุปาทินนกกสังขารที่เกลือกกลั้วด้วยมลทินมีอาสวะเป็นต้น เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ปรุงแต่ง แต่ถ้ามีบุญมาก ปรุงแต่งด้วยบุญมาก เรียกว่า ปุญญาภิสังขาร ปรุงแต่งให้ไปเกิดในสุคติภพ แต่ถ้าเป็นบุญหรือเป็นคุณความดีที่ละเอียดยิ่งขึ้นไปอีก ก็ชื่อว่า อเนญยาภิสังขาร ความปรุงแต่งไม่ห้วนไหว ปุญญาภิสังขารที่ปรุงแต่งด้วยบุญหรือคุณความดีนั้น มีทานกุศล ศีลกุศล หรือ ภาวนากุศล เบื้องต้น เป็นต้น แต่ที่จะปรุงแต่งด้วยบุญที่ละเอียดไปกว่าก็คือ รูปฌานที่ ๔ ขึ้นไปจนถึงอรุพฌาน ตั้งแต่รูปฌานที่ ๓ ลงมา ยังจัดเป็นปุญญาภิสังขาร ยังมีความห้วนไหวอยู่ แต่ตั้งแต่รูปฌานที่ ๔ ที่ ๕ คือจตุตถฌาน ปัญจฌาน ขึ้นไปถึงอรุพฌานนั้น เป็นความปรุงแต่งที่ไม่ห้วนไหว ชื่อว่า อเนญยาภิสังขาร แต่ถ้าเป็นบาปอกุศล เป็นความไม่ดี เป็นความปรุงแต่งด้วยบาปอกุศล ด้วยความไม่ดีอย่างนั้นชื่อ อปุญญาภิสังขาร ให้ไปเกิดเป็นเปรต สัตว์นรก อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน รวมเรียกว่า ทุกคติภูมิ เป็นภูมิที่ไม่ดี ไม่เจริญ เป็นภูมิที่มีความทุกข์เดือดร้อน

เพราะฉะนั้น สัพเพ สงฺขารา อนิจจา สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ทุกคนเข้าใจดี สัพเพ สงฺขารา ทุกขา สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ทุกท่านก็เข้าใจดี แต่ สัพเพ ธมฺมา อนตตา ธมฺมา นี่คือเฉพาะธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ เท่านั้น ซึ่งเป็นธรรมชาติที่เป็นทุกข์ ดังอรรถาธิบายในอรรถกถาขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค หน้า ๒๑๕ นี้แหละว่า ตวิธํ กามรูปารูปูปตติภวภเวโต ทุกข์เป็น ๓ อย่าง โดยประเภทแห่งภพที่เกิด คือ กามภพ รูปภพ และ อรูปภพ ก็คือธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ นั้นแหละ คือ ธรรมทั้งหลายทั้งปวง และธรรมเท่านั้นแหละที่เป็นธรรมชาติที่มีทุกข์เป็นทุกข์ตามที่เป็นจริง ไม่ใช่ธรรมหรือธรรมชาติที่พ้นภพ ๓ ไปแล้ว หรือพ้นโลกไปแล้ว คือไม่ใช่ธรรมในภูมิที่ ๔ ชื่อว่า โลกุตตรภูมิคือพระนิพพานแต่ประการใด

พระนิพพานเป็นอนัตตาไม่ได้ เพราะไม่จัดอยู่ในหมวดทุกข์ พระนิพพานไม่เป็นทุกข์ แต่เป็นบรมสุข

พระนิพพานธาตุโดยปรมาตฺถ มีบาลีรับรองว่า นิจุจฺ หรือ นิจุจฺภาวโต แปลว่า มีสภาพเที่ยง ไม่ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุตามปัจจัย และทั้งมีพระพุทธพจน์ในที่มากแห่งว่า “ปรมํ สุขํ” เป็นบรมสุข และมีบาลีรับรองว่า “ธฺวํ” เป็นธรรมชาติที่ยั่งยืน และ “อมตํ” เป็นบทหรือธรรมที่ไม่ตาย เมื่อไม่ตายก็ไม่ต้องเกิด เมื่อไม่เกิดก็ไม่มีแก่ เจ็บ และ ตาย ก็ไม่มีทุกข์ พระนิพพานธาตุโดยปรมาตฺถจึงไม่จัดอยู่ในประเภททุกข์สักจะ

และในอริยสัจ ๔ นี้ก็มีอีกคำหนึ่งคือ นิโรธ ฌ ที่นี้ นิพพานธาตุหรือนิโรธธาตุโดยปรมาตม์ ไม่ได้มีลักษณะหรือสภาวะที่เป็นทุกข์อย่างสังขาร แม้จะมีคำกล่าวว่า พระนิพพานเป็นธรรมชาติสุขุญ ก็ได้เป็นตัวสุขุญหมดไปอย่างสังขาร “สุขุญ” นั้น ก็สุขุญแต่กิเลส ตัณหา อุปาทาน และตัวสังขารอันเป็นตัวตนโลกียะกับสิ่งที่เนื่องด้วยตัวตนโลกียะเหล่านี้เท่านั้นที่สุขุญสิ้นหมดไป ไม่มีแสดงไว้ ฌ ที่ใดว่าตัวพระนิพพานธาตุโดยปรมาตม์เป็นตัวสุขุญหรือเป็นอนัตตาเลย

พระนิพพานธาตุโดยปรมาตม์ยังคงมีอยู่ เหมือนคำที่กล่าวว่า “เรือนสุขุญ หม้อสุขุญ” ก็มีใช้กล่าวถึงความไม่มีเรือน ไม่มีหม้อ แต่กล่าวถึงความไม่มีสิ่งอื่นในเรือนและในหม้อนั้น^{๑๔} เท่านั้น

แต่ถ้าใครจะไปตีความพระพุทธรูปที่แสดงไว้ว่า สพุเพ ธมฺมา อนตฺตา ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา หมายถึงสังขารคือพระนิพพานเข้าไปไว้ด้วยนั้น จึงเป็นการถือธรรมผิดประเด็น คือฝ่ายสังขาร มีสามัญญลักษณะ ที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อันเป็นลักษณะที่เสมอกันของฝ่ายสังขาร ส่วนพระนิพพานเป็นฝ่ายวิสังขาร อันมีลักษณะที่เป็น นิจุจฺ จฺว (ยังยืน) หรือ สสฺสตฺ และ ปรมํ สุขํ ส่วนสังขารกับวิสังขารเป็นธรรมคนละฝ่าย คนละชั้น คนละประเด็น มีลักษณะที่ตรงกันข้ามทุกประการ จะไปมีลักษณะที่เป็น “อนัตตา” ร่วมกันไม่ได้เลย

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสถึง อนัตตลักษณะ ของเบญจขันธ์ อันเป็นสังขารธรรมที่แตกต่างจากอัตตลักษณะ ซึ่งตรงกับลักษณะของพระนิพพานอันเป็นวิสังขารธรรมไว้อย่างชัดเจน ในอนัตตลักษณะสูตร เทศนาโปรดปัญจวัคคีย์ จนได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด ว่า

“รูปํ ภิกฺขเว อนตฺตา. รูปญจ หิ ทั ภิกฺขเว อตฺตา อภวิสฺส, นยิทํ รูปํ อาพาธาย สํวตฺเตยฺย ... ยสฺมา จ โข ภิกฺขเว รูปํ อนตฺตา ตสฺมา รูปํ อาพาธาย สํวตฺตติ ...”^{๑๕}

แปลความว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย รูป (คือสังขารร่างกายนี้) เป็นอนัตตา (มิใช่ตน) ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ (ถ้า) รูปนี้จักได้เป็นอัตตา (ตน) แล้ว รูปนี้ก็มิพึงเป็นไปเพื่ออาพาธ (ความลำบาก) ... ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะรูป (นี้) แล เป็นอนัตตา ฉะนั้น รูป (นี้) จึงเป็นไปเพื่ออาพาธ.”

เป็นอันพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัส อนัตตลักษณะของเบญจขันธ์ซึ่งเป็นสังขารธรรม ว่า “ย่อมเป็นไปเพื่ออาพาธ” และตรัสอัตตลักษณะ อันตรงกับลักษณะของพระนิพพาน ว่า “มิพึงเป็นไปเพื่ออาพาธ”

^{๑๔} พระมหานามเถระ, อรรถกถาพุทธทศนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ภาค ๒: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, พ.ศ. ๒๕๓๔, หน้า ๒๗๘-๒๗๙.

^{๑๕} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๔, วินัยปิฎก มหาวรรค, ข้อ ๒๐, หน้า ๒๔-๒๖.

ประเด็น สัพเพ ธมมา อนตตา ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตานี้ เป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกันเหมือนลูกโซ่ ๓ ห่วง คือถ้ามีสภาพหนึ่ง อีกสองสภาพก็มี คือ

ธรรมชาติใดเป็นอนิจจัง ธรรมชาตินั้นก็เป็นทุกขัง และอนัตตา

ธรรมชาติใดเป็นทุกขัง ธรรมชาตินั้นก็เป็นอนิจจัง และอนัตตา

ธรรมชาติใดเป็นอนัตตา ธรรมชาตินั้นก็เป็นอนิจจัง และทุกขัง

ดังมีอรรถาธิบายว่า

“ติสุ หิ ลกุขณฺสุ เอกสฺมิ ทิฏฺฐเจ, อิตฺตทวํ ทิฏฺฐเมว โหติ.”^{๑๖}

แปลความว่า “ก็บรรดาลักษณะทั้ง ๓ เมื่อเห็นลักษณะหนึ่ง ก็เป็นอันเห็นลักษณะ ๒ อย่างนอกนี้เหมือนกัน.”

จึงรวมเรียกว่า ไตรลักษณ์ ไม่ได้แยกกัน คนที่จะเห็นแจ้งในอนัตตาของสังขาร หรือ เบญจขันธ์ได้แก่ธรรมที่เป็นไปในภพภูมิที่ ๓ นี้ มีแต่ในพระพุทธศาสนา เป็นธรรมที่พระพุทธเจ้า ตรัสรู้ ไม่มีในศาสนาอื่น หรือไม่มีในกาลอื่นนอกพระศาสนา คือว่าผู้ที่รู้แจ้งเห็นแจ้งในอนัตตา ภายนอกศาสนาไม่มี คือนอกพระธรรมพระวินัยนี้เป็นอันไม่มี อาจจะได้แต่เพียงความเป็น อนิจจัง ทุกขัง แต่ไม่เห็นอนัตตาแจ่มแจ้ง ความเห็นแจ้งในไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ของสังขารหรือธรรมที่เป็นไปในภพ ๓ นั้นเป็นสภาพที่เกี่ยวข้องกันเป็นอันเดียวกัน เพราะฉะนั้น ตรงนี้ อย่าจับธรรมผิดประเด็น หยิบเรื่องทุกข์ขึ้นมาเรื่องเดียวเท่านั้นแหละ พระพุทธเจ้าตรัส แล้วว่า

“รูปํ ภิกฺขเว อนิจฺจํ, ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ, ยํ ทุกฺขํ ตทฺหนฺตตา...”^{๑๗}

แปลความว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใด เป็นทุกข์ สิ่งนั้นแหละเป็นอนัตตา นี่เธอทั้งหลายพึงเห็นสิ่งนั้นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา เมื่อเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ จิตย่อมคลายกำหนด ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่น...”

แล้วก็ตรัสต่อไปในเรื่องเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แบบเดียวกัน

เพราะฉะนั้น สัพเพ ธมมา อนตตา ธรรมทั้งหลายทั้งปวงที่เป็นอนัตตานี้หมายเอาธรรมที่

^{๑๖} พระธรรมปาละเถระ, อรรถกถาพุทธทศนิกาย อุทาน: โรงพิมพ์วิญญาน, พ.ศ. ๒๕๓๓, หน้า ๒๕๑.

^{๑๗} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๗, สังยุตตนิกาย ชนธวรรค, ข้อ ๙๑, หน้า ๕๖.

เป็นไปในภูมิ ๓ เท่านั้นเองที่เป็นทุกข์ ตรงนี้แหละที่ใครจะยืนยันด้วยพระพุทธพจน์นี้ว่า สิ่งที่จะเป็นอนัตตาต้องเป็นสิ่งที่ไม่มีทุกข์ หนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้, สิ่งที่เป็นทุกข์หนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ก็คือสิ่งที่ไม่มีเที่ยง, สิ่งที่ไม่เที่ยงก็เพราะประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง ชื่อว่า “สังขาร” ไม่ใช่วิสังขาร ซึ่งเป็นธรรมที่พ้นโลก ที่เป็นอมตธรรม แต่ประการใด

พึงเข้าใจ “สพฺพ” ศัพท์ ในพระพุทธดำรัสว่า “สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา” นี้ เมื่อใช้ในความหมายว่า ธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๔ พึงเข้าใจว่าเป็นการแสดงความหมาย “สพฺเพ ธมฺมา (ธรรมทั้งปวง)” โดยมีส่วนเหลือ (สาวเสลโต) เพราะยังมีเนื้อความที่จะต้องแนะนำ (เนยฺยตถตฺตา) ความหมายให้ชัดเจนลงไปอีก แต่เมื่อใช้ในความหมายว่า “ธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ เท่านั้น” พึงเข้าใจว่าเป็นการแสดงความหมาย “สพฺเพ ธมฺมา (ธรรมทั้งปวง)” โดยไม่มีส่วนเหลือ (อนวเสลโต) ดังมีอรรถาธิบายแสดงไว้ในอรรถกถามูลปริยายสูตรว่า

“เนยฺยตถตฺตา จสฺส สุตตสฺส น จตฺตุมภิกขาปิ สภาวธมฺมา สพฺพธมฺมาตี
เวทิตพฺพา. สกฺกายปริยาปนฺนา ปน.เตฏฺฐมิกธมฺมาว อนวเสลโต เวทิตพฺพา.”^{๑๘}

แปลความว่า “อนึ่ง สภาวธรรมทั้งหลาย แม้ที่เป็นไปในภูมิ ๔ ไม่พึงเข้าใจว่าชื่อว่า ธรรมทั้งปวง (โดยสิ้นเชิง) เพราะเหตุที่สูตรนั้นมีเนื้อความที่จะต้องแนะนำ. แต่สภาวธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ เท่านั้น อันนับเนื่องในลักกายทิฏฐิ พึงเข้าใจว่าธรรมทั้งปวงโดยไม่มีส่วนเหลือ.”

ข) ความหมายของทุกข์ขสมุทัยอริยสัจ

สัจจะที่ ๒ คือ ทุกขสมุทัยอริยสัจ มีคำอธิบายอยู่ในอรรถกถาปฏิสัมภิทามรรคเช่นกัน ว่า

“สมุทโยปิ เอกวิธो ปวตฺตกภาวโต, ทฺวิธो ทิฏฺฐิสมฺปยุตฺตาสมฺปยุตฺโต,
ติวิธो กามภาววิภาตฺตนาภทโต, จตฺตพฺพิธो จตฺตมคฺคูปฺเพหฺยโต, ปญฺจวิธो
รูปาภินนฺทนาทิภทโต, ฉพฺพิธो ฉตฺตนาภทฺตนาภทโต.”^{๑๙}

แปลความว่า “แม้สมุทัยก็เป็นอย่างเดียว โดยให้วิภังค์เป็นไป, เป็น ๒ อย่าง โดยสัมปยุตและไม่สัมปยุตด้วยทิฏฐิ, เป็น ๓ อย่างโดยประเภทแห่งกามตณฺหา ภวตณฺหา และวิภวตณฺหา, เป็น ๔ อย่าง โดยเป็นธรรมอันมรรคพึงละ, เป็น ๕ อย่าง โดยประเภทการยินดียิ่งในรูปเป็นต้น, เป็น ๖ อย่าง โดยประเภทแห่งหมู่ตณฺหา ๖.”

^{๑๘} พระพุทธโฆษาจารย์, อรรถกถาขณฺณนิคคาย มูลปณฺณาสกฺ ภาค ๑: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, พ.ศ.๒๕๓๒, หน้า ๑๔.

^{๑๙} พระมหานามเถระ, อรรถกถาขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ภาค ๑: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, พ.ศ.๒๕๓๔, หน้า ๒๑๔.

จะยกความหมายที่สำคัญอันแรกว่า สมุทัยโดยความหมายเดียว ก็คือ ธรรมชาติที่ทำให้วิภวเป็นไป วิภวคืออวณ ๓ คือ กิเลสวิภว กัมมวิภว วิปากวิภว กล่าวคือ ความมีกิเลสแล้วก็สร้างกรรมชั่ว (หรือทำกรรมดี แต่ยังมีอวิชชา กิเลส ตัณหาอยู่) ทางกาย ทางวาจา และทางใจ และได้รับผลกรรมนั้นแล้ว เป็นเหตุให้เกิดภพ เกิดชาติ ชรา มรณะ ทุกข์ เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารจักร อยู่ในภพน้อยภพใหญ่ทั้งหลาย มีกามภพ รูปภพ อรูปภพ เป็นต้น เว้นแต่อาศัยภาวตัณหา ได้แก่ความปรารถนาจะพ้นทุกข์ โดยการละตัณหา อันเป็นเหตุแห่งทุกข์ทั้งปวง โดยทางมัชฌิมาปฏิปทาแล้วจึงควร ดังที่พระอานนทเถระเจ้าได้แสดงว่า “พึงอาศัยตัณหาละตัณหานี้เสีย”^{๒๐} นี่แหละคือความหมายรวมเบ็ดเสร็จของคำว่า สมุทัยสัง ความจริงอย่างประเสริฐ โดยความหมายเดียว คือ ให้วิภวเป็นไป

ส่วนความหมายอื่นเช่น เป็น ๒ อย่าง โดยสัมปยุตและไม่สัมปยุตด้วยทวิลลิต ทวิลลิตนี้หมายเอาความเห็นผิด ถ้ามีความเห็นถูกพอสมควร ก็เรียกว่าไม่สัมปยุตด้วยทวิลลิตคือความเห็นผิด ก็ยังต้องเกิดอยู่นั้นแหละ แต่ตราบใดที่อวิชชายังทำหน้าที่อยู่ แต่ที่สัมปยุตด้วยทวิลลิตนั้นเป็นอันเข้าใจไปได้เลยว่า เมื่ออวิชชาเป็นเหตุนำเหตุหนุนให้เกิดความโลภ โกรธ หลง แล้วก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดหรืออยู่ในววนของวิภว ๓ คือ กิเลสวิภว กัมมวิภว วิปากวิภว อย่างไม่ต้องสงสัย

เป็น ๓ อย่าง โดยประเภทแห่งตัณหา คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา^{๒๑} ที่เราได้ยินได้ฟังมานาน ก็พอเข้าใจกันได้โดยทั่วหน้าว่า สมุทัย ได้แก่ กามตัณหา ความทะยานอยากในวัตถุกาม หรือในกามคุณทั้ง ๕ หรือเบญจกามคุณ ได้แก่ ในรูป เสียง กลิ่น รส สิ่งสัมผัสทางกาย ภวตัณหา ความทะยานในความอยากมี อยากเป็น อยากได้ อยากเป็นเจ้าของ อยากครอบครองแต่ผู้เดียว วิภวตัณหา เขาก็แปลว่า ไม่อยากมี ไม่อยากเป็น ก็ถูกเหมือนกัน หรือว่า อยากไม่มี อยากไม่เป็น ก็ถูกเหมือนกัน คือว่ามีความรังเกียจ ไม่อยากพบหน้าพบตา อยากจะพ้นไปเสียจากสิ่งที่ไม่ชอบใจ

เป็น ๔ อย่าง โดยเป็นธรรมอันมรรคพึงละ ก็คือสัญญาขันธ์แต่ละระดับที่มรรค ๔ อันได้แก่ พระโสดาปัตติมรรค พระสกิทาคามีมรรค พระอนาคามีมรรค พระอรหัตตมรรค ปหานหรือละได้

เป็น ๕ อย่าง โดยประเภทการยินดียิ่งในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สิ่งสัมผัสทางกาย)

และเป็น ๖ อย่าง โดยประเภทแห่งหมู่ตัณหา ๖ นี้ ได้แก่ รูปตัณหา ตัณหาในรูป ลัทธ-

^{๒๐} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๑, อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต, ข้อ ๑๔๙, หน้า ๑๙๕.

^{๒๑} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๒, อังคุตตรนิกาย ฉักกนิบาต, ข้อ ๓๗๗, หน้า ๔๙๔.

ตัณหา ตัณหาในเสียง คันธตัณหา ตัณหาในกลิ่น รสตัณหา ตัณหาในรส โผฏฐัพพะตัณหา ตัณหาในโผฏฐัพพะ อัมมตัณหา ตัณหาในธรรมารมณ์ (คือเรื่อง, สิ่งที่เราคิด)

แต่จะขอกล่าวรวบยอด สมุทัยนี้ ก็คือตัวปฏิจสุมุปาบาทธรรม คือ ธรรมที่อาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้น ให้เกิดทุกขนั้นเอง ทั้งหมดเบ็ดเสร็จนั้นก็คือ ปฏิจสุมุปาบาทธรรม ว่า อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขารคือความปรุงแต่ง สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ (นี้ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นในเรื่องทุกข์ว่า ก็เลสอวิชชาปรุงแต่งอย่างไร แล้วมาตั้งปฏิสนธิวิญญาณอย่างไร) วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป ก็คือ รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ และสังขารขันธ์ นามรูป เป็นปัจจัยให้เกิดสฬายตนะ ก็คืออายตนะภายใน ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นเอง สฬายตนะเป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ ความสัมผัสระหว่างอายตนะภายใน (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) และอายตนะภายนอก (รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อัมมารมณ์) กับวิญญาณของอายตนะภายใน มีจักขุวิญญาณเป็นต้น ผัสสะเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา เสวยเวทนา ถ้าได้สัมผัสกับสิ่งที่น่าชอบใจ ก็เป็นสุขใจ เป็นสุขเวทนา ถ้าไปสัมผัสกับสิ่งที่ไม่น่าชอบใจก็เป็นทุกข์ใจ เป็นทุกข์เวทนา หรือสัมผัสกับสิ่งเฉยๆ เป็นกลางๆ ก็เป็นอทุกข์ขมสุขเวทนา เวทนานี้แหละเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา ได้แก่ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา นี้แหละเป็นเหตุให้จิตสังขาร เพราะฉะนั้น “จิต” ในกรณีนี้จึงหมายถึงเอาความปรุงแต่งทางใจ จึงชื่อว่า สังขาร (จัดเป็นสังขารขันธ์) แต่ไม่ได้หมายความว่าถึงสังขารความปรุงแต่งทั้งสิ้น ทั้งปวง ทั้งรูปธรรม นามธรรม หรือทั้งหมดในภพ ๓ นี้ แต่หมายถึงเฉพาะสังขารคือจิตนั้น ปรุงแต่งทางใจว่า สิ่งนี้น่าชอบใจ สิ่งนี้ไม่น่าชอบใจ “จิต” จึงชื่อว่าสังขาร และตัณหานี้แหละเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน ความเข้าไปยึดมั่นถือมั่นด้วยตัณหาและทวิฏฐิคือความหลงผิดคิดว่าเป็นตัวตน บุคคล เรา เขา ของเรา ของเขา มีอุปาทาน จึงเกิดการกระทำกรรมดีกรรมชั่วทางกาย ทางวาจา และใจ ชื่อว่า “ทุกขจิต” ได้แก่ กายทุกขจิต วจิตทุกขจิต มโนทุกขจิต แล้วเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิด ภพชาติ ขรา มรณะ ทุกข์ นี้แหละเหตุในเหตุไปถึงต้นๆ เหตุให้เกิดทุกข์ เป็นเหตุเป็นปัจจัยอาศัยซึ่งกันและกันให้เกิดทุกข์ นี่คือตัวสมุทัยสัง และต้นเหตุแท้ๆ ครอบจักรวาลหมดเลย ใช้อะไรอื่นคือ อวิชชา

อวิชชา นี้แปลว่า ความมืด ความไม่รู้ ไม่รู้สภาวะธรรมและสังขารตามที่เป็นจริง เพื่อให้เข้าใจง่าย จึงกล่าวโดยทั่วๆ ไปว่า ไม่รู้บาป บุญ คุณ โทษ ตามที่เป็นจริง แต่ความหมายของอวิชชา^{๒๒} มีดังนี้

ความไม่รู้อริยสัง คือ ไม่รู้แจ้งในทุกขสัง สมุทัยสัง นิโรธสัง มรรคสัง ตามที่เป็นจริง ๑

^{๒๒} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๔, อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณีปกรณ์, ข้อ ๖๔๑ หน้า ๒๗๓.

ความไม่รู้อดีต ๑ ความไม่รู้อนาคต ๑ และความไม่รู้ปัจจุสมุปบาทธรรม ธรรมที่อาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้น หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ เหตุในเหตุไปถึงต้นๆ เหตุให้เกิดทุกข์นั่นเอง ๑ ความไม่รู้นี้แหละชื่อว่าอวิชชา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อวิชชาที่หมายถึง ความไม่รู้อดีต ก็เป็นความไม่รู้เหตุ ไม่รู้อนาคต ก็ไม่รู้ผล ไม่รู้ทั้งอดีตและอนาคต ก็คือไม่รู้วาสัตว์โลกทำกรรมอย่างนี้ๆ ดีบ้าง ชั่วบ้าง จะได้รับผลกระทบอย่างไรต่อไปในอนาคต เพราะฉะนั้น คำว่า ไม่รู้อดีต ไม่รู้อนาคต มีความหมาย ๒ นัยหนึ่ง คือ ไม่รู้อดีตจริงๆ ว่าเราเป็นใคร มาจากไหน แต่พระอริยเจ้า ซึ่งท่านทำลายอวิชชาได้ แล้วท่านรู้ แล้วอนาคตนี้จะเป็นอย่างไรต่อไปก็ไม่รู้ จะตายวันตายพรุ่งหรือจะได้รับความสุข ความทุกข์อย่างไร เพราะเหตุไร ก็ไม่รู้ ไม่เห็นอนาคต ไม่รู้ทั้งอดีตและอนาคต คือไม่รู้ทั้งเงื่อนต้น เงื่อนปลาย คือไม่รู้ทั้งเหตุของกรรม และผลของกรรมนี้เอง ไม่รู้อริยสัจ และไม่รู้จักสมุปบาทธรรม ก็เลยไม่เห็นการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์โลกในสังสารจักรทั้งหลาย เพราะติดวนอยู่ในวัฏฏะ ๓ คือ กิเลสวัฏฏะ กรรมวัฏฏะ วิปากวัฏฏะ ความมีกิเลส และกัสร้างกรรม และได้รับผลกระทบเป็นความทุกข์เดือดร้อน เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภavn้อยภavnใหญ่ทั้งหลาย คือในกามภavn รูปภavn อรูปภavn

ภavnที่ยังเสพกามก็ได้แก่ ภavnของมนุษย์ ภavnของเทพยดา และภavnภูมิของสัตว์โลกในหุคคตภavn คือภูมิของเปรต สัตว์นรก อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน เหล่านี้เป็นภavnของสัตว์โลกผู้เสพกาม เป็นไปด้วยอำนาจของกามตัณหา ภavnตัณหา วิภavnตัณหา ให้ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภavnน้อย ภavnใหญ่นี้ไปหุคคตบ้าง สุคคตบ้าง แต่ผู้ที่ติดอยู่ในรูปภavnก็เกิดในรูปภavn เสวยบุญที่ละเอียดขึ้น ไป และที่มีอยู่ ที่ติดอยู่ในอรูปภavn ก็เกิดในอรูปภavn นี่แหละกามภavn รูปภavn อรูปภavn หมายถึงเอาสัตว์โลกหรือว่าธรรมที่เป็นไปในภavn ๓ อย่างนี้

กล่าวโดยสรุปตรงนี้ อวิชชานั้นเองเป็นมูลรากฝ้ายเกิดทุกข์ทั้งปวง ถ้าใครกำจัดอวิชชาได้ ปัจจุสมุปบาทธรรมเป็นอันขาดตลอดสาย คือว่าพ้นทุกข์ พ้นเหตุแห่งทุกข์ จะถึงสภาวะที่ทุกข์ดับ เพราะเหตุดับ คือพระนิพพาน ชื่อว่านิโรธ มีจริง และนี้เป็นไปได้ด้วยการปฏิบัติธรรม โดยทางมัชฌิมาปฏิปทา คือทางสายกลาง ได้แก่ พระอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้นเอง จึงจะสามารถกำจัดกิเลสไปถึงต้นๆ เหตุ คือ อวิชชาเป็นต้นเหตุ กล่าวคือ มูลรากฝ้ายเกิดทุกข์ทั้งปวง

เพราะฉะนั้น กิจของผู้ปฏิบัติธรรมคือต้องเรียนรู้ว่า อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา อุปาทาน ภavn ชาติ ชรา มรณะ ทุกข์ อย่างไร ครอบถ้วนสมบูรณ์ตามสายปัจจุสมุปบาทธรรม แล้วต้องรู้ด้วยธรรมปฏิบัติที่ได้ทั้งเห็นและทั้งรู้ด้วย เรียกว่า ต้องรู้แจ้งแทงตลอด เพราะเมื่อรู้แจ้งแทงตลอดในปัจจุสมุปบาทธรรมก็ได้ชื่อว่า รู้แจ้งแทงตลอดในอริยสัจทั้ง ๔ อันมี ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เพราะฉะนั้น การบรรลุมรรค ผล นิพพานนั้น ต้องรู้แจ้งแทงตลอดในพระอริยสัจทั้ง ๔

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในส่วนของสมุทัยสัง จึ่งจะสามารถปหานคือละหรือกำจัดอวิชชามูลรากฝ่ายเกิดทั้งปวงได้หมด

อวิชชาจะกำจัดได้ด้วยอะไร ? ก็ต้องกำจัดด้วยข้อปฏิบัติที่จะให้เกิดวิชชา คือ สมถ-วิปัสสนาภาวนา โดยมีศีลเป็นบาท อันมีนัยอยู่ในอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้นเอง

วิชชา มี วิชชา ๓ วิชชา ๘ เป็นต้น วิชชานี้แหละจะเป็นตัวปหานอวิชชามูลรากฝ่ายเกิดทุกข์ทั้งปวง ท่านที่เข้ามาศึกษาอบรมปฏิบัติธรรมทั้งหลายนี้พึงปฏิบัติตามรอยบาทพระพุทธรองค์ที่ทรงแสดงแก่ภิกษุปัญจวัคคีย์ ที่เราได้เจริญพระพุทธรมณต์ธัมมจักกัปปวัตตนสูตรว่า

“จกฺขุ อุตฺปาติ ฅาณฺ อุตฺปาติ ปญฺญา อุตฺปาติ วิชชา อุตฺปาติ อาโลโก
อุตฺปาติ.”^{๒๓}

ที่พระพุทธรองค์ตรัสว่า จักขุเกิดขึ้นแล้วแก่เรา นั้น ทรง “เห็น” ด้วย ไม่ใช่รู้เฉยๆ ทรงเห็นด้วย นี่ จกฺขุ อุตฺปาติ นี่จักขุเกิดขึ้นแล้วแก่เรา ทรงเห็นเองโดยทางมชฌิมาปฏิบัติ คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ฅาณฺ อุตฺปาติ หยั่งรู้ ไม่ใช่รู้เฉยๆ จากได้ยินได้ฟังมา แต่หยั่งรู้ ปญฺญา อุตฺปาติ เมื่อเห็นแล้วจึงรู้ทั่ว เป็นปัญญารู้แจ้งเห็นชัด แล้ว วิชชา อุตฺปาติ วิชชาเกิดขึ้นแล้วแก่เรา วิชชานี้แหละ เป็นตัวปหานอวิชชามูลรากฝ่ายเกิด แล้วจึง อาโลโก อุตฺปาติ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว กล่าวคือ ทรงเห็นแจ้งทรงรู้แจ้งโลก

เพราะฉะนั้น การปฏิบัติธรรมทั้งหมด เพื่อกำจัดหรือปหานอวิชชามูลรากฝ่ายเกิด ในสายปฏิจจสมุปปาตธรรมนั้น ใครกำจัดหรือใครละจุดไหนได้ ความทุกข์ก็ดับ ณ จุดนั้น แต่จะดับได้ชั่วคราวหรือดับได้อย่างถาวรนั้นอีกเรื่องหนึ่ง เป็นไปตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ เช่นว่า เราเอาใจหยุดนิ่งเฉยๆ จิตไม่สังขารเสียอย่าง ก็เลสก็ทำอะไรไม่ได้ ความทุกข์ก็ไม่มี ถ้าใครทำใจหยุดนิ่งได้ หลวงพ่อวัดปากน้ำท่านจึงว่า “ถ้าใครทำใจหยุดนิ่งได้แม้กระพริบตาเดียว เป็นบุญใหญ่กุศลใหญ่นัก” เพราะปฏิจจสมุปปาตธรรมขาดหมดทั้งสาย ไม่ทำหน้าที่ เพราะไม่มีความปรุงแต่งทางใจ ความทุกข์ก็ดับ แม้จะดับชั่วคราวก็ยังดี ไม่เป็นไร จะได้เป็นพื้นฐานแก่การปฏิบัติธรรมให้สามารถดับทุกข์ได้ถาวรต่อไป สำหรับท่านที่บุญบารมีเต็ม แล้วมรรคจิต มรรคปัญญาเกิด ปหานสัญญาชนกิเลสเครื่องร้อยรัดให้ติดอยู่กับโลกชั่วพริบตาเดียวก็ได้

“หยุด” ตัวเดียวนี้แหละ ที่หลวงพ่อบอกว่าเป็น “ตัวสำเร็จ” เพราะฉะนั้นเทศนาของหลวงพ่อก็มีความหมายลึกซึ้ง ใจหยุดสังขาร หยุดความปรุงแต่งทางใจ หรือถ้าใครละตัณหาได้ ละอุปาทาน

^{๒๓} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๙, สังยุตตนิกาย มหาวรรค, ข้อ ๑๖๖๖-๑๖๖๙, หน้า ๕๒๙-๕๓๐.

ได้ มากน้อยเพียงไร ความทุกข์ก็ดับไปปัจจุบันทันทีเพียงนั้น ถ้าดับได้ชั่วคราว ทุกข์ก็ดับไปเพียงชั่วคราว ถ้าดับได้ถาวร ทุกข์ก็หมดถาวรเหมือนกัน แต่รากเหง้าของธรรมที่เป็นปัจจัยอาศัยซึ่งกันและกันให้เกิดทุกข์นั้น คือ อวิชชา เพราะฉะนั้น อวิชชาเป็นตัวเป้าหมายสำคัญที่ผู้มีปัญญาทั้งหลายพึงปฏิบัติธรรมให้เกิดวิชชา เพื่อปหานอวิชชามูลรากฝ่ายเกิดนี้ให้จงได้ ตรงตามรอยบาทพระพุทธองค์

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อก่อนแต่จะตรัสรู้ก็ได้บรรลุวิชาที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓^{๒๔} เมื่อประมาณ ๒๕๘๔ ปี มาแล้ว (นับถึง พ.ศ.๒๕๓๙) พระมหาบุรุษหรือพระมหาโพธิสัตว์เจ้าได้เสด็จประทับคู่บัลลังก์ใต้ควงไม้ศรีมหาโพธิ์ ณ พระพุทธปรารหม์ไปทางบูรพาทิศ ในยามต้นแห่งราตรี ได้ทรงเจริญสมถภาวนา คือ รูปฌานทั้ง ๔ มี ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน จนจิตสงบจากนิเวศเครื่องกั้นปัญญา ละเอียตอ่อนโยนควรแก่งานแล้ว ตรงนี้พึงเข้าใจว่า อภิญญาเกิด ได้แก่ ทิพพจักขุ ทิพพโสต เป็นต้น นี่แหละ จกฺขุ อุทปาติ และเมื่อทิพพจักขุเกิด ก็ทรงโน้มไปเพื่อปูปพเพนิวาสานุสสติญาณ นี่เป็นวิชาที่ ๑ ระลึกชาติถอยหลัง จึงได้เห็นพระองค์เองและสัตว์โลกทั้งหลายเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารจักร ในกามภพ รูปภพ อรูปภพ เดียวก็เกิดเป็นมนุษย์ เดียวก็เกิดเป็นเทพยดา เดียวก็กลับมาเป็นเปรต เป็นสัตว์นรก อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน เวียนว่ายตายเกิด อยู่อย่างนี้ไม่มีสิ้นสุด ไปสุขบ้าง ไปทุกข์บ้าง ทั้งนั้น ที่ว่า “ตรัสรู้” นั่นคือ ทรงเห็นเอง แล้วก็ทรงรู้เองโดยทางมัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติสายกลาง คืออริยมรรคมีองค์ ๘ ทรงเห็นทีเดียว กล่าวอย่างง่าย ๆ ว่า ทรงเห็น เปรต สัตว์นรก อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน ตามที่เป็นจริง ทรงเห็นนรก เห็นสวรรค์ ได้ทรงเห็นเทพบุตร เทพธิดา ไปถึงรูปพรหม อรูปพรหม เพราะฉะนั้น จึงตรัสว่า จกฺขุ อุทปาติ ญาณ อุทปาติ ปัญญา อุทปาติ วิชชา อุทปาติ อาโลโก อุทปาติ วิชชาเกิดแล้ว นี่วิชาที่ ๑

จึงทรงดำริต่อไปว่า อะไรรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัย ให้สัตว์โลกทั้งหลายต้องติดอยู่ในวัฏฏะ เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏะสงสาร ในภพน้อยภพใหญ่ทั้งหลาย ครั้นยามกลางแห่งราตรี ภายหลังจากที่ได้ตรัสเห็นและตรัสรู้ คือทรงเห็นเองรู้ถึงการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์โลกทั้งหลายแล้ว นี่พิจารณาเห็นอดีต แล้วก็เข้าฌานสมาบัติใหม่ เจริญรูปฌาน ๔ คือ ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน กำจัดกิเลสนิเวศ เครื่องกั้นปัญญา ให้จิตใจผ่องใส ควรแก่งาน อีกวาระหนึ่ง หลังจากที่ได้พิจารณาเห็นมามากมายแล้ว นับภพนับชาติไม่ถ้วน เป็นกัปป์เป็นกัลป์ นับไม่ถ้วนแล้ว ทรงสลัดจิต ทรงมีพระปัญญาที่จะสาวหาเหตุ จึงโน้มไปเพื่อจุดปบาทญาณ เห็นไปใน

^{๒๔} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๑, ทิมนิกาย ปาฏิภคค, ข้อ ๒๒๘, หน้า ๒๓๒.

อนาคต เห็นทีเดียวว่าสัตว์ทำกรรมด้อย่างนี้ๆ จึงได้รับผลดีต่อไปในอนาคต ในภพชาติปัจจุบันด้วย และยังเป็นชนกกรรมให้ไปเกิดในสุคติภพ เสวยสุขในสุคติภพต่างๆ ตามกรรม สัตว์ที่ทำชั่วอย่างนี้ๆ ก็เสวยวิบากเป็นผลที่เป็นความทุกข์เดือดร้อน ทั้งในปัจจุบันภพ และเป็นชนกกรรมให้ไปเกิดในทุคติภูมิอย่างนี้ๆ เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารจักรไม่มีสิ้นสุด กล่าวโดยย่อ ก็คือ กรรมดีกรรมชั่วนั่นเอง ประดูแต่งสัตว์ให้เป็นไปต่างๆ ทุกข์บ้าง สุขบ้าง ไปตามกรรม นี่ทรงเห็นแจ้งจากขุ อุพาทิ ในยามกลางแห่งราตรี นี่เป็นวิชาที่ ๒

เมื่อทรงเห็นอย่างนั้น ทั้งทรงเกิดความสังเวชสลัดจิต และทรงดำริที่จะสาวหาเหตุในเหตุไปถึงต้นๆ เหตุว่า อะไรมโน เป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้สัตว์โลกทำดีบ้าง (แต่ไม่ใช่ดีที่สุด จนถึงพ้นโลก) จึงได้รับผลที่เป็นความสุขบ้าง ? แต่ว่าไม่เที่ยงแท้เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อะไรมโนเป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้สัตว์คิดผิด รู้ผิด เห็นผิด ทำผิด พูดผิด นำคนอื่นผิดๆ สอนคนอื่นผิดๆ ให้ได้รับผลเป็นความทุกข์เดือดร้อนต่างๆ เหล่านี้เป็นต้น ในยามปลายแห่งราตรี ได้ทรงเข้าฌานสมาบัติอีกครั้งหนึ่ง ทรงเจริญสมถภาวนา สมถภาวนานี้แหละเป็นบาทฐานให้เกิดจักษุมิติพหุจักขุเป็นต้น เพราะฉะนั้น ใครอย่ารังเกียจ สมถภาวนาได้แก่การเจริญฌานสมาบัตินี้แหละที่พระพุทธเจ้าได้ทรงกระทำแล้ว ทรงเจริญฌานสมาบัติ บรรลุปฐมฌาน ทูตยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน จนจิตสงัดจากกิเลสนิวรณ์ ละเอียดอ่อนโยน ควรแก่งาน เมื่อครั้งยังเป็นพระมหากษัตริย์หรือเป็นพระโพธิสัตว์นั้นแหละ ได้ประทับใต้คางไม้ศรีมหาโพธิ์ ในยามปลายแห่งราตรีนั้น ก็ได้ทรงพิจารณา ปฏิจจสมุปบาทธรรม สาวหาเหตุในเหตุไปถึงต้นๆ เหตุ ทบไปทวนมาโดยอนุโลมปฏิโลม จากต้นไปหาปลาย จากปลายมาหาต้น จากกลางไปหาต้นไปหาปลาย ได้ความแน่ชัดว่า อวิชา คือไม่รู้ร้อยสัจ ๔ ตามที่เป็นจริง ความไม่รู้อดีต ไม่รู้อนาคต ไม่รู้ทั้งอดีตและอนาคต ไม่รู้ปฏิจจสมุปบาทธรรมตามที่เป็นจริงนี้เอง เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร มีความปรุงแต่งทางใจขึ้น สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ (ความจริง คำว่า “สังขาร” ก็มีความปรุงแต่งทางกายและวาจาอีกด้วย เรียก ว่า กายสังขาร วจีสังขาร มโนสังขาร แต่ว่า ณ ที่นี้ จะเน้นที่ใจว่า สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ) วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป นามรูปเป็นปัจจัยให้เกิดสฬายตนะ สฬายตนะเป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ ผัสสะเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา เวทนาเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา ตัณหาเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน เป็นเหตุให้คิดผิด รู้ผิด เห็นผิด ทำผิด พูดผิด นำคนอื่นผิด ประกอบกรรมชั่วเป็นบาปอกุศล และเป็นชนกกรรมให้ไปเกิดในภพภูมิที่ไม่ดี ในกรณีที่เป็นบาปอกุศลปรุงแต่ง แต่ถ้ากระทำบุญกุศล มีบุญกุศลปรุงแต่งอยู่ในส่วนในระดับโลกียะหรือโลกิยธรรม แต่อวิชายังไม่สิ้น อวิชายังทำหน้าที่เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิด ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ ชรา มรณะทุกข์อยู่ ก็จะต้องไป

เกิดในภพภูมิตามกรรม

กมฺม เขตต์ กรรมนี้แหละทำหน้าที่เป็นเสมือนเขตพื้นที่ที่จะได้รับการเพาะปลูก

ตณฺหา สีนหํ ตณฺหาเป็นเสมือนเชื้อ เพราะวิญญานนั้นคลุกเคล้าด้วยตณฺหาและกิเลสเครื่องหมักดองที่ชื่อว่าอาสวะ ถึงจะมีบุญปะปนอยู่ด้วย แต่ว่าวิญญานนั้นมีตณฺหา มีกิเลส มีอาสวะคลุกเคล้าอยู่ด้วย เรียกว่ามีเชื้อ

วิญญานํ พิชํ เป็นเสมือนเมล็ดพืชที่มีเชื้อ ยังไม่แห้ง ยังมีเชื้ออยู่ มียางอยู่ จึงงอกได้อีก

กมฺม เขตต์ ตณฺหา สีนหํ และกํ วิญญานํ พิชํ วิญญานเป็นต้นเมล็ดพืชที่จะไปเกิด และยังชุ่มโชกด้วยตณฺหา ซึ่งเป็นเสมือนมียางมีเชื้อ ให้ไปเกิดในภพภูมิ ตามอำนาจของบุญกรรมหรือบาปกรรม คือกรรมที่เป็นบุญหรือกรรมที่เป็นบาป นี่พระองค์ได้ตรัสรู้ในตอนใกล้รุ่งแห่งคืนวันเพ็ญเดือนวิสาขะ ขณะเมื่อตรัสรู้ด้วยสามารถแห่งวิชา ๓ แล้วก็ทรงตลอดอริยสัจทั้ง ๔ เลยทีเดียว ด้วยญาณ ๓ กลุ่ม คือ สัจจญาณ ว่าทุกข์มีอย่างไร ตรึงนี้ได้ตรัสรู้ตรัสเห็นเลยทีเดียวว่าทุกข์ ทั้งทุกข์เปิดเผยที่เราเห็นได้ง่าย และทั้งทุกข์ปกปิดที่ปุถุชนไม่เห็น เช่นทุกข์เพราะผลของกรรม ทุกข์เพราะไปเกิดภพภูมิใหม่ ทุกข์เพราะความเป็น อนิจฺจํ ทุกข์ อนตฺตา และทุกข์กล่าวรวบยอดว่า สงฺขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา อุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข์^{๒๔} นี่แหละ แม้จะได้ฟังได้อ่าน เราก็ไม่อาจจะซาบซึ้งได้อย่างบริบูรณ์ ถ้าซาบซึ้งก็คงจะบรรลุมรรคผลกันไปหมดแล้ว แต่ก็นับว่าเราได้ข้อมูลที่เชื่อถือได้อย่างนี้ รู้แจ้งแทงตลอดในทุกข์สัจ สมุทัยเหตุเกิดทุกข์ ทั้งหยาบทั้งละเอียด กิเลสหยาบ กิเลสกลาง กิเลสละเอียด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กิเลสที่หมักดองอยู่ในจิตสันดานคืออาสวะ สะสมตกตะกอนนอนเนื่องอยู่ในจิตสันดาน นับภพนับชาติไม่ถ้วน เป็นอาสวะเป็นอนุสัยนอนเนื่องอยู่ในจิตสันดาน ในกมลสันดานของสัตว์ เมื่อตรัสเห็นตรัสรู้อย่างนั้นแล้ว จึงตรัสรู้วิธีการทำอาสวะให้สิ้นเชื้อไม่เหลือเศษ เป็นพระอรหันตชีนาสพพระองค์แรก แล้วก็เป็นที่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้รู้แจ้งโลกด้วย เพราะเมื่อตรัสรู้พระอริยสัจ ทั้ง ๔ แล้ว ก็ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณไปด้วยในตัวเสร็จ ในยามรุ่งอรุณแห่งราตรีนั่นเอง นี่ วิชาที่ ๓ ที่ตรัสรู้ ชื่อว่า อาสวักขยญาณ นี่แหละวิชาในระดับโลกุตระที่จะปหานสัญญาชนเครื่องร้อยรัดให้ติดอยู่กับโลกให้หมดสิ้นโดยเด็ดขาดเป็นสมุทเจตปหาน เพราะไปปหาน ไปกำจัด ไปละ ด้วยความที่ตรัสรู้ ตรัสเห็น เหตุในเหตุไปถึงต้นๆ เหตุให้เกิดทุกข์ คืออวิชชา จึงได้บรรลุพระอรหันตผล และบรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ด้วยบุญบารมีของพระองค์ท่าน ในยามปลายแห่งราตรี

^{๒๔} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๙, สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค, ข้อ ๑๖๖๔, หน้า ๕๖๕

เพราะฉะนั้นการปฏิบัติของเราจะต้องดำเนินตามรอยบาทพระพุทธร่องค์ คือเมื่อรู้เหตุในเหตุ ไปถึงต้นๆ เหตุ คือ ปฏิจจสมุปบาทธรรมอย่างนี้ คืออวิชชา นั่นแหละ เราก็ต้องปฏิบัติให้เกิดวิชา ตามรอยบาทพระพุทธร่องค์

จริงอยู่ วิชา ๒ เบื้องต้น คือ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ จุตูปปาตญาณ ยังเป็นระดับโลกียะ แม้รูปฌานทั้ง ๔ ก็เป็นระดับโลกียธรรม แต่เป็นบาทฐานให้เกิดโลกุตตรธรรม ให้ถึงวิชาที่ ๓ อย่างแน่นอนเด็ดขาด ถ้าปฏิบัติถูกต้องตรงตามมัชฌิมาปฏิปทา คืออริยมรรคมีองค์ ๘ ที่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้แล้ว

เพราะฉะนั้น สมุทัยสังค กล่าวโดยย่อคือ อวิชชา นั่นเอง เป็นปัจจัยให้เกิด ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรา มรณะ ทุกข์ จิตของเราต้องเพียรกำจัด ต้องเพียรละอวิชชา กิเลส ตัณหา อุปาทาน จึงจะพ้นทุกข์ได้ แต่การที่จะละได้ ต้องทำวิชาให้เกิด

วิชาจะเกิดได้อย่างไร และเมื่อวิชาเกิดแล้ว ดับอวิชชามูลรากฝ่ายเกิดได้อย่างไร นั่นเป็น “นิโรธสังค” ความจริงอย่างประเสริฐ คือความดับ นิโรธสังค ก็คือความบรรลुพระนิพพานนั่นแหละ และมรรคสังค หนทางปฏิบัติตามทางสายกลาง เพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์ และเพื่อกำจัดสมุทัย เพื่อทำนิโรธ (คือความบรรลุพระนิพพาน) ให้แจ้ง

ค) ความหมายของทุกขนิโรธอริยสังค

คำว่า ทุกขนิโรธอริยสังค ความจริงอย่างประเสริฐในเรื่องนิโรธนี้ นิโรธนั้นหมายถึง “ความดับ” ความดับที่ว่านี้หมายถึง ความดับแห่งสมุทัย เหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ได้แก่ เมื่ออวิชชา ดับ กิเลส ตัณหา อุปาทาน รวมตลอดไปถึงภพชาติ (ความเกิดใหม่โดยมีเหตุปัจจัยได้แก่ อวิชชา ตัณหาเป็นต้น) ก็ดับไป ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้

เมื่อกล่าวถึงนิโรธคือความดับ ในทางปฏิบัติก็หมายถึงว่า เมื่อพระโยคาวจรคือผู้ปฏิบัติ สมถวิปัสสนากัมมัฏฐานได้พิจารณาสภาวธรรม ได้แก่สังขารธรรมทั้งหลายทั้งปวงที่ประกอบด้วย ปัจจัยปรุงแต่งว่าประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งอย่างไร มีสามัญญลักษณะคือความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาอย่างไร เห็นแจ้งแทงตลอดในพระไตรลักษณ์ หรือเรียกว่า สามัญญลักษณะ คือลักษณะที่เป็นเองเสมอگونของธรรมชาติที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (ที่มีวิญญูณครองชื่อว่า อุปาทินนกลังขาร ที่ไม่มีวิญญูณครองชื่อ อนุปาทินนกลังขาร) ให้เห็นแจ้งรู้แจ้งตามธรรมชาติที่เป็นจริงว่าเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อย่างไร นั่นชื่อว่า วิปัสสนาปัญญา คือปัญญาอันเห็นแจ้งชัดในความเป็นเองตาม ธรรมชาติของสังขารที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งทั้งหลายทั้งปวงว่า มีสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และ

เป็นอนัตตา คือมีสภาพที่มีใช่เป็นตัวตน บุคคลเราเขา ของเราของเขา อย่างแท้จริง คืออย่างเที่ยง
แท้แน่นอน

เมื่อรู้แจ้งแทงตลอดในพระไตรลักษณ์ดังกล่าวแล้ว พระโยคาวจรย่อมเจริญสมถวิปัสสนา
ให้ยิ่งขึ้นไป ถึงเห็นแจ้งแทงตลอดในอริยสัจทั้ง ๔ คือ ทุกขอริยสัจ ทุกขสมุทัยอริยสัจ ทุกขนิโรธ-
อริยสัจ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ (มรรคสัจ) เพื่อรู้แจ้งความจริงอย่างประเสริฐในเรื่องของ
ทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ กล่าวคือ สภาวะที่ทุกข์ดับเพราะเหตุดับ ว่ามีจริงอย่างไร และ
ความบรรลุนิโรธธาตุหรือนิพพานธาตุมีอย่างไร และรู้แจ้งความจริงอย่างประเสริฐในหนทางปฏิบัติ
เพื่อความพ้นทุกข์ อย่างนี้ชื่อว่าความรู้แจ้งแทงตลอดในพระอริยสัจทั้ง ๔

ในเบื้องต้น หยั่งรู้ว่าอริยสัจ ๔ แต่ละข้อ มีจริงอย่างไรวั้น ชื่อว่า สัจจญาณ และหยั่งรู้กิจที่
ควรจะทำต่ออริยสัจ ๔ แต่ละข้อนั้นต่อไปอย่างไร ชื่อว่า กิจจญาณ และหยั่งรู้ว่าได้ทำกิจที่ควรทำ
แล้วอย่างไร ได้บรรลุผลเพียงไรแล้ว ชื่อว่า ทุกข์กำจัดได้แล้ว สมุทัยละได้แล้ว นิโรธทำให้แจ้ง
ได้แล้ว มรรคทำให้เกิดและเจริญได้แล้วนั้น ชื่อว่า กตญาณ ความเห็นแจ้งรู้แจ้งนี้ชื่อว่า โลกุตตร-
ปัญญา

ในช่วงของการรู้แจ้งแทงตลอดในพระอริยสัจทั้ง ๔ นี้ พระโยคาวจรคือผู้เจริญภาวนาเมื่อ
บรรลุถึงโคตรภูญาณขึ้นไป ญาณของธรรมกายโคตรภูนั้นก็จะดับหายไปในหาละเอียด เรียกว่า
ทำนิโรธ คือ ดับสมุทัยเหตุแห่งทุกข์ ได้แก่ กิเลส ตัณหา อุปาทาน (อุปาทานคือความยึดมั่นถือมั่น
ในสังขารธรรมทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความยึดมั่นในเบญจขันธ์) ในกาย เวทนา จิต และธรรม
ตั้งแต่สุดหาย คือ ทั้ง ณ ภายนอก และทั้ง ณ ภายใน ต่อๆ ไปไปสู่ละเอียด จนละกิเลสตัณหา
อุปาทานในเบญจขันธ์เหล่านั้นเสียได้ แม้เพียงชั่วคราว จิตละเอียดหนักก็จะถึงพระนิพพาน ยึดหน่วง
พระนิพพานเป็นอารมณ์ (แต่พระนิพพานไม่ใช่เป็นธรรมที่มีอารมณ์รัก โกรธเกลียด ชอบ ชัง)
ขณะนั้นเองเมื่อมรรคจิตมรรคปัญญา ซึ่งรวมเรียกว่า “มรรคญาณ” ของพระโยคาวจรนั้นเกิดและเจริญ
ขึ้นปหานสัญญา (กิเลสร้อยรัดให้ติดอยู่กับโลก) ได้โดยเด็ดขาดเป็นสมุจเฉตปหาน อย่างน้อยที่
สุด ๓ ประการ คือ ลักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส ก้าวล่วงข้ามโคตรปฏิกูลเข้าสู่ความ
เป็นอริยบุคคล ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้แล้ว ผลญาณก็จะเกิด พระอริยเจ้านั้นเข้าผลสมาบัติ
ไป ปัจจเวกขณญาณเกิดขึ้นทำหน้าที่พิจารณาว่า มรรคผลที่บรรลุมีเพียงไร กิเลสที่กำจัดไปแล้ว
ได้เพียงไร ถ้ายังไม่ถึงความบรรลุพระอรหัตตผล ก็พิจารณากิเลสที่เหลือว่ามีอะไรอยู่อีก และ
พิจารณาพระนิพพาน ซึ่งเป็นวิสังขารธรรมที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง ให้เห็นตามธรรมชาติที่
เป็นจริงว่ามีสภาวะอย่างไร ตามธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งสภาวะพระนิพพาน

ทั้งผู้ทรงสภาวะ และ आयตนะนิพพานคือที่สถิตอยู่ของนิพพานธาตุที่เบญจขันธ์แตกทำลายแล้ว (ดังที่เราเคยได้ยินได้ฟังกันว่าพระอรหันต์ท่านดับขันธ์เข้าปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ นี้ ในกรณีพระอรหันต์บุคคล)

การพิจารณาพระนิพพานนั้นย่อมต้องทั้งรู้ทั้งเห็นพระนิพพาน จึงชื่อว่าได้ตรัสรู้ คือได้เห็นแจ้งรู้แจ้งเอง ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ ถ้าพระอรหันต์บุคคลก็ย่อมเห็นแจ้งรู้แจ้งตลอดหมด ทั้งสภาวะนิพพาน ผู้ทรงสภาวะ และ आयตนะนิพพาน คือที่สถิตอยู่ของอนุปาติเสสนิพพานธาตุที่เบญจขันธ์แตกทำลายแล้ว

นี้เป็นอาการบรรลุมรรค ผล นิพพาน ซึ่งเป็นช่วงที่เกี่ยวกับนิโรธสัง

นิโรธสัง ความจริงอย่างประเสริฐคือ ความที่เหตุปัจจัยแห่งทุกข์ดับ กล่าวคือ อวิชชา กิเลส ตัณหา อุปาทาน ภพ ขาติ ที่เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร วิญญาน นามรูป และภพ ขาติ มรณะ ทุกข์นั้นดับ ในการปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานมาถึงช่วงตรงนี้ พระโยคาวจรย่อมรู้แจ้งแทงตลอด ในพระอริยสัง ๔ ตามระดับภูมิธรรมของท่าน และสังขารมรสส่วนนิโรธนี้เองที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสอยู่เสมอ จนพระอัสสชิ เมื่อบรรลุมรรคใหม่ๆ คือบรรลुพระอรหัตผลแล้วก็อยู่ในพระอารามที่แคว้นมคธ เมื่อพระสารีบุตรในสมัยที่ยังเป็นมาณพ (อุปติสสปริพาชก) ได้ติดตามมาเพื่อถามธรรมนั้น พระอัสสชิ ซึ่งเป็นพระอรหันต์ท่านได้กล่าวในเชิงถ่อมตัว แต่เป็นธรรมลึกซึ้งให้กับพระสารีบุตรซึ่งภายหลังก็ได้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวานั้น ให้ทราบหัวข้อธรรมสั้นๆ แต่ลึกซึ้ง ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า

“เย ธมฺมา เหตุปฺปภาว เตสํ เหตุํ ตถาคโต
เตสญฺจ โย นิโรโธ จ เอวํวาทิ มหาสมณฺห.”^{๖๖}

แปลความว่า “ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ (มีเหตุเป็นแดนเกิด) พระตถาคตเจ้าตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับเหตุแห่งธรรมทั้งหลายเหล่านั้น พระมหาสมณะเจ้าทรงมีปกติตรัสอย่างนี้.”

นี่แหละเหตุให้เกิดทุกข์ พระพุทธเจ้าตรัสเนื่องๆ ถึงเหตุให้เกิดทุกข์ และก็ตรัสถึงความดับเหตุนั้นชื่อว่า นิโรธ ความดับสมุทัยคือเหตุแห่งทุกข์ดับ

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วตั้งแต่ต้นในเรื่องสมุทัยสังขาร อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน วิญญานเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป นามรูปเป็นปัจจัยให้เกิดสฬายตนะ

^{๖๖} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๔, วินัยปิฎก มทวารค, ข้อ ๖๔, หน้า ๗๔.

สฬายตนะเป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ ผัสสะเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา เวทนาเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา ตัณหาเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทานและกรรม ตัณหา อุปาทาน และ กรรมนี้แหละเป็นปัจจัยให้เกิด ภพชาติ ชรา มรณะ และทุกข์ ต่อๆ ไปตามลำดับอย่างนี้

ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ มีเหตุเป็นแดนเกิด ธรรมทั้งหลายเหล่านั้น ชื่อว่า สังขารธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเภท อุปาทินนกลังขาร คือสังขารที่มีชีวิตที่มีวิญญาณครองนั้นแหละ มีอวิชชา ตัณหา อุปาทาน และกรรม เป็นเหตุให้เกิด สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้าใครดับเหตุแห่งความเกิดของสังขารธรรมทั้งหลายเหล่านั้นของตนเองเสียได้ กล่าวคือเมื่อความดับอวิชชา ตัณหา อุปาทาน หหมดไปได้โดยเด็ดขาดเป็นสมุจเฉตปหาน ก็ไม่มีตัณหาที่จะเป็นเชื้อให้วิญญาณที่จะไปเกิดในภพภูมิใหม่ต่อไปได้อีก นั่นหมายเอาความดับเหตุปัจจัยให้เกิดภพชาติ ชรา มรณะ ทุกข์ ที่ดับได้อย่างสิ้นเชิงของพระอรหันตชีณาสพ เพราะฉะนั้นตรงนี้จึงมีสภาวะธรรมที่พึงทราบในส่วน ของนิโรธสัจอยู่ ๒ ประการ คือ

ประการที่ ๑ อาการดับเหตุแห่งทุกข์คือสมุทัย มีอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ และ กิพลอยให้ทุกข์ดับไปด้วย นี่เป็นอาการดับสมุทัยแห่งนิโรธ นี่เป็นส่วนแห่งธรรมที่ยังเป็นกิริยาอยู่

ประการที่ ๒ ในขณะเดียวกันก็มีโลกุตตรธรรม ที่ชื่อว่า นิโรธธาตุ คือพระนิพพานธาตุ อันเป็นวิสังขารธรรม หรืออสังขตธรรม ที่บริสุทธิ์ เป็นวิราคะธาตุวิราคะธรรม ไม่ประกอบด้วยปัจจัย ประดูแต่ง อันพระอริยเจ้าท่านบรรลุแล้ว

นี่เป็นส่วนแห่งธรรมที่เป็น อกิริยา

ธรรม ๒ อย่างนี้ เกี่ยวเนื่องกัน แต่มีลักษณะต่างกัน ซึ่งมีคำอธิบายความหมายของ นิโรธสัจ ในอรรถกถาปฏิสัมภิทามรรคว่า

“นิโรธปิ เอกวิธो อสงฺขตธาตุภาวโต, ปริยายโต ปน ทฺวิธो สอุปาทิเสส-
อนุปาทิเสสโต, ตฺวิธो ภวตฺตยฺวุปสมโต, จตฺตพฺพิธो จตฺตมคฺคาธิคฺคณียโต, ปญฺจวิธो
ปญฺจาทินนทฺวุปสมโต, จพฺพพิธो จตฺตนาทกายกฺขยเภทโต.”^{๒๗}

แปลความว่า “แม้นิโรธก็เป็นอย่างเดียวกันโดยความเป็นอสังขตธาตุ แต่โดยปริยาย (โดยอ้อม) มี ๒ อย่าง โดยเป็นอุปาทิเสสและอนุปาทิเสส, เป็น ๓ อย่างโดย เข้าไปสงบภพทั้ง ๓, เป็น ๔ อย่างโดยครบบรรลุมรรค ๔, เป็น ๕ อย่างโดยเข้าไป สงบความยินดียิ่ง ๕, เป็น ๖ อย่าง โดยประเภทแห่งความสิ้นหมู่ตัณหา ๖.”

^{๒๗} พระมหาพนมเถระ, อรรถกถาพุทธทศนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ภาค ๑: โรงพิมพ์วิญญาน, พ.ศ.๒๕๓๔, หน้า ๒๑๕.

เพราะฉะนั้นจะเห็นว่าความหมายของนิโรธสัง มีความหมายเป็น ๒ ประการ คือ

ประการที่ ๑ เป็นความหมายเดียว ซึ่งหมายถึงนิโรธธาตุ คือ พระนิพพานธาตุโดยปรมาตม์ ที่พระอริยเจ้าพระอรหันต์เจ้าท่านบรรลุ เป็นอภิรยา เป็นธรรมที่บริสุทธิ์ ที่พระอรรถกถาจารย์ ได้แสดงว่า แม้โรธก็เป็นอย่างเดียวกันโดยความเป็นอสังขตธาตุ อสังขตธาตุคือธาตุธรรมที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสอสังขตลักษณะไว้ว่า ไม่ปรากฏ ความเกิด ๑ ไม่ปรากฏความเสื่อมสลาย ๑ เมื่อตั้งอยู่ ไม่ปรากฏความแปรปรวน ๑^{๒๘}

นี่เป็นพระพุทธานุชาต มีอยู่ในอสังขตสูตร ได้ทรงแสดงอสังขตลักษณะไว้อย่างนี้ นิโรธ- ธาตุกล่าวคือพระนิพพานธาตุ ในความหมายของนิโรธซึ่งเป็นความหมายอย่างเดียว โดยความเป็น อสังขตธาตุอย่างนี้

ประการที่ ๒ นิโรธโดยปริยาย ความหมายทางอ้อม เพื่อชี้แจงให้เข้าใจรายละเอียดให้ ถ่องแท้ มี ๒ อย่าง มี ๓ อย่าง มี ๔ อย่าง มี ๕ อย่าง มี ๖ อย่าง ที่ว่า มี ๒ อย่าง ก็คือ โดย เป็น สอุปาทิเสส และ อนุปาติเสส

สอุปาทิเสส แปลว่า มีอุปาทิเหลืออยู่

อนุปาติเสส แปลว่า ไม่มีอุปาทิเหลืออยู่

นี่คือความหมายของนิโรธธาตุหรือพระนิพพานธาตุที่พระอริยเจ้าพระอรหันต์เจ้าท่านบรรลุ มี ๒ อย่าง ก็คือการบรรลุมรรค ผล นิพพาน ที่ยังมีอุปาทิเหลือ กับ ไม่มีอุปาทิเหลือ “อุปาทิ” นี้ หมายถึงอะไร อุปาทินี้ก็มีความหมายเป็นสองนัยอีก คือ

นัยหนึ่ง สภาพที่ถูกกรรมกิเลสถือครอง หรือสภาพที่ถูกอุปาทานยึดมั่น ซึ่งก็คือ เบญจขันธ์ นั้นเอง อุปาทินี้มีความหมายว่าเบญจขันธ์

อีกนัยหนึ่ง คือตัวกิเลสเป็นเหตุถือมั่น หรือความยึดติดถือมั่น กล่าวคือ อุปาทาน นั้นเอง

เพราะฉะนั้น ถ้าจะกล่าวย่อๆ คำว่า อุปาทิ จึงมีความหมายเป็น ๒ นัย คือ อวิชชา กิเลส ตัณหา อุปาทาน เป็นต้น นัยที่หนึ่ง กับอีกนัยหนึ่งคือ เบญจขันธ์ รวมกันทั้งเบญจขันธ์และกิเลส มีอุปาทานเป็นต้นนั้นชื่อว่า “อุปาทิ”

เมื่อเรากล่าวเฉพาะในส่วนของกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ที่พระอริยเจ้าท่านละได้ ก็ ยังกล่าวได้เป็น ๒ ระดับว่า หมตกิเลสโดยสิ้นเชิง คือพระอรหันตบุคคลผู้บรรลุมรรคผลนิพพานที่

^{๒๘} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๐, อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต, ข้อ ๔๘๗, หน้า ๑๙๒.

สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวงแท้ๆ ไม่มีกิเลสเหลือเลย นี่ระดับสูงสุด และพระอริยเจ้าผู้บรรลุมรรคผล นิพพานตามระดับภูมิธรรม แต่ยังไม่ถึงขั้นพระอรหันต์พระอรหันต์ ได้แก่ พระโสดาปัตติผล พระสกิทาคามีมรรค พระสกิทาคามีผล พระอนาคามีมรรค พระอนาคามีผล

ถ้าพูดตามนัยแห่งกิเลส หรือโดยความหมายในการละกิเลสดังกล่าวนี้แล้ว คำว่า สอุปาทิเสส ก็หมายความว่า พระอริยเจ้าผู้บรรลุนิโรธธาตุ หรือ บรรลุพระนิพพานธาตุ ที่ดับกิเลส ได้แล้วบางส่วน แต่ยังมีกิเลสต้นหาอุปาทานเหลืออยู่ ได้แก่ ความบรรลุมรรคผลนิพพานของพระเสขบุคคลคือพระอริยเจ้าที่ยังจะต้องศึกษาอบรมสมถวิปัสสนาอีกต่อไป นี่ประการหนึ่ง และคำว่า อนุปาติเสส คือ ความบรรลุมรรคผลนิพพานของพระอเสขบุคคลคือพระอริยเจ้าที่ไม่ต้องศึกษาอบรมสมถวิปัสสนาอีกแล้ว คือของพระอรหันต์ผู้หมดกิเลสโดยสิ้นเชิงแล้ว จึงชื่อว่า อนุปาติเสส นี่อีกประการหนึ่ง นี่เป็นความหมายในเบื้องต้น

ถ้าจะกล่าวโดยหมายเอาพระนิพพานธาตุที่พระอรหันต์บุคคลซึ่งละกิเลสได้โดยสิ้นเชิงแล้ว คำว่า “สอุปาทิเสส” (มีอุปาทิเหลือ) ก็หมายถึงการบรรลุนิโรธธาตุหรือพระนิพพานธาตุของพระอรหันต์บุคคลที่ยังมีอุปาทิเหลืออยู่ คือยังครองเบญจขันธ์อยู่ จึงชื่อว่า สอุปาทิเสสนิพพาน ส่วนคำว่า “อนุปาติเสส” ก็หมายถึง นิโรธธาตุหรือพระนิพพานธาตุของพระอรหันต์บุคคลที่ไม่มีอุปาทิเหลือ กล่าวคือที่เบญจขันธ์แตกทำลายคือตายแล้วนั่นเอง จึงชื่อว่า อนุปาติเสสนิพพาน

ทั้ง ๒ กรณี คือ ทั้งสอุปาทิเสสนิพพานซึ่งยังครองขันธ์อยู่ และอนุปาติเสสนิพพานซึ่งเบญจขันธ์แตกทำลายแล้ว นิโรธธาตุคือพระนิพพานธาตุนั้นก็ไม่ได้แตกทำลายไปด้วย เพราะเป็นอสังขตธาตุ อสังขตธรรม เป็นวิราตธาตุ วิราตธรรม คือเป็นธาตุล้วนธรรมล้วนที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง จึงมีสภาวะหรืออสังขตลักษณะตามพระพุทธดำรัสที่ว่า เมื่อตั้งอยู่ไม่ปรากฏความแปรปรวน (น จิตสฺส อณฺเวยยตฺถํ ปญฺญาตฺถิ) และไม่ปรากฏความเสื่อมสลายหมดสภาพเดิมของมันไป (น วโย ปญฺญาตฺถิ) และ ไม่ปรากฏความเกิด คือ ไม่ต้องเกิดอีก (น อุปปาโท ปญฺญาตฺถิ) เพราะไม่มีเชื้อคืออวิชชา ตัณหา อุปาทาน เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดได้อีก ดับภพดับชาติโดยสิ้นเชิงแล้ว แต่พระนิพพานธาตุหาได้ดับสูญหายไปไม่ เพราะเป็นอสังขตธาตุ และเป็นอมตธรรมตรงจุดนี้แหละ โปรดเข้าใจให้ดี

ความหมายโดยปริยายเป็น ๓ อย่าง โดยเข้าไปสงบภพทั้ง ๓ ก็ดังที่กล่าวแล้วว่า ความดับแห่งนิโรธนั้น ดับสมุทัยด้วย ดับภพดับชาติด้วย เพราะไม่มีเชื้อเป็นเหตุปัจจัยปรุงแต่งให้เกิดภพเกิดชาติอีก ภพชาติที่ดับนั้น ดับได้หมดทั้ง ๓ ภพ ๓ ภูมิ คือ กามภพ ภพของสัตว์โลกที่เสพ

กาม นับตั้งแต่เทวโลกหรือเทวดา ความปรารถนายินดีในความเป็นเทวดา ความปรารถนายินดีในความเป็นมนุษย์ มนุษยโลก และสัตว์โลกในทุกคติภูมิของตนก็ดับ “อตฺตา” (ตน) โลภียะหรือสมมุตินะไม่มีแล้ว นีอุปาทานในตนสมมุติและสิ่งทีเนื่องด้วยตนสมมุติดับหมด คำว่า กามภพ นี้หมายถึงภูมิจิตของสัตว์โลกที่ยังเสพกามคุณอยู่ ได้แก่ เทวโลก มนุษยโลก และ สัตว์โลกในทุกคติภูมิ ได้แก่ เปเรต สัตว์นรก อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน นีภพที่ ๑ ภพที่ ๒ คือ ภูมิจิตของสัตว์โลกในรูปภพ ภพของรูปพรหม ภพที่ ๓ คือ ภูมิจิตของสัตว์โลกในอรูปภพ ภพของอรูปพรหม กามภพ รูปภพ อรูปภพนี้ ดับหมด คือไม่มีอีก จึงชื่อว่าเป็น ๓ อย่างโดยเข้าไปสงบภพทั้ง ๓

ที่ว่า เป็น ๔ อย่าง คือ พระนิพพานธาตุ นิโรธธาตุ เป็นธรรมที่ควรบรรลุด้วยมรรค ๔ คือ พระโสดาปัตติมรรค พระสกิทาคามีมรรค พระอนาคามีมรรค พระอรหัตตมรรค นี่ก็เป็นความหมายของนิโรธโดยปริยาย ๔ อย่าง

เป็น ๕ อย่าง โดยเข้าไปสงบความยินดียิ่ง ๕ คือการละขาดจากกามคุณทั้ง ๕ คือ ความยินดีพอใจยึดติดอยู่กับ รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งสัมผัสทางกายนั้นเอง

เป็น ๖ อย่าง โดยประเภทความสิ้นหมู่แห่งตัณหา ๖ ได้แก่ รูปตัณหาเป็นต้น

เมื่อเข้าใจลักษณะของนิโรธสังตรงนี้แล้ว ค่อยพิจารณาต่อไปในเรื่องของการแทงตลอดอริยสัจ ๔ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับนิโรธสังนี้ให้

ง) ความหมายของทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ

ความจริงอย่างประเสริฐในข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับทุกข์คือ อริยมรรค ซึ่งหมายเอาอริยมรรคมีองค์ ๘ คือ ข้อปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์อย่างถาวร “มรรค” อันเป็นทางคือข้อปฏิบัติสายกลาง มีองค์คือส่วนประกอบ ๘ ประการ ที่จะให้สามารถกำจัดอวิชชา กิเลส ตัณหา อุปาทาน อันเป็นเหตุแห่งการเกิดภพชาติ ชรา มรณะ ทุกข์ ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้นั้น แท้ที่จริงก็มีถึง ๒ ระดับ คือ มรรคในระดับโลกียะ หรือโลกียธรรมนั้น ก็กำจัดกิเลสได้ชั่วคราว กับ มรรคในระดับโลกุตตระ เป็นโลกุตตรธรรม ชื่อ พระอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น ตัดกิเลสเหตุแห่งทุกข์ได้อย่างถาวร ตามลำดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้เป็นขั้นๆ ไป ดังเช่น

พระโสดาปัตติมรรค กำจัดสัญญาชนเบื้องต่ำ ๓ ประการ คือ ลักกายทิฐิ วิจิกิจฉา สิลัพพตปรามาส ได้โดยสิ้นเชิง

พระสกิทาคามีมรรค ก็ตัดสัญญาชน ๓ ประการได้เช่นเดียวกับพระโสดาปัตติมรรค แต่กิเลสประเภทโลภะ/ราคะ โทสะ โมหะ ท่านละได้จนเหลือเบาบางยิ่งกว่าพระโสดาปัตติมรรค

พระอนาคามิมรรค ละหรือกำจัดสัญญาชนอีก ๒ ประการได้ คือ กามราคะ และปฏิฆะ รวมเป็นตัดสัญญาชนเบื้องต้น ๕ ประการ คือ ลักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามราคะ และปฏิฆะได้

พระอรหัตตมรรค ตัดสัญญาชนเบื้องต้นทั้ง ๕ ประการดังกล่าวแล้วได้ด้วย แล้วยังตัดสัญญาชนเบื้องสูงอีก ๕ คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชา ได้โดยสิ้นเชิง เป็นสมุจเฉทปหาน

นี่คือมรรคอรียสัง ความจริงอย่างประเสริฐ ในหนทางปฏิบัติเพื่อความบรรลุมรรค ผลนิพพาน ที่ชื่อว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ หรือ มัชฌิมาปฏิปทา อันเป็นทางคือข้อปฏิบัติสายกลางเพื่อกำจัดกิเลส อวิชา ตัณหา อุปาทาน เหตุแห่งทุกข์ทั้งหลายให้หมดสิ้นไป ความหมายของมรรคสัง ดังกล่าวนั้น ก็มีปรากฏอยู่ในอรรถกถาปฏิสัมภิทามรรคว่า

“มคฺโคปิ เอกวิธํ ภาเวตฺตพฺพโต... จตุพฺพิธํ โสตาปตฺติมคฺคาทิวเสน.”^{๒๙}

แปลความว่า

“แม้มรรค ก็เป็นอย่างเดียวโดยควรทำให้เกิด, เป็น ๒ อย่าง คือโดยประเภทแห่งสมถะและวิปัสสนา หรือโดยประเภทแห่งทัสสนะและภาวนา, เป็น ๓ อย่าง โดยประเภทแห่งชั้น ๓, จริงอยู่ มรรคนี้ เพราะเป็นสัปเพสธรรม จึงสงเคราะห์ด้วยชั้น ๓ (คือ ศีลชั้น ๓ สมาธิชั้น ๓ และปัญญาชั้น ๓) ที่เป็นนิปปเพสธรรม ดุจเมืองสงเคราะห์รวมเข้าด้วยราชอาณาจักร ฉะนั้น ดังที่ท่านกล่าวว่า ‘ดูกรอาวุโส วิสาขะ ชั้น ๓ ไม่สงเคราะห์เข้าด้วยมรรคมีองค์ ๘ อันเป็นอริยะ. ดูกรอาวุโส วิสาขะ มรรคมีองค์ ๘ อันเป็นอริยะสงเคราะห์เข้าด้วยชั้น ๓. ดูกรอาวุโส วิสาขะ ธรรมเหล่านี้คือ สัมมวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ สงเคราะห์เข้าในศีลชั้น ๓ ธรรมเหล่านี้คือ สัมมวาจา สัมมาสมาธิ สัมมาสมาธิ สงเคราะห์เข้าในสมาธิชั้น ๓ ธรรมเหล่านี้คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สงเคราะห์เข้าในปัญญาชั้น ๓’. มรรคเป็น ๔ อย่าง ด้วยอำนาจแห่งโสตาปัตติมรรคเป็นต้น.”

นี่คือความหมายของอริยมรรคมีองค์ ๘ ที่พระโยคาวจร ขณะเมื่อปฏิบัติหรือเจริญสมถะ-วิปัสสนาภาวนา ได้รู้แจ้งแทงตลอดในพระไตรลักษณ์ หรือสามัญญลักษณ์ ของสังขารธรรมทั้งปวงว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาอย่างไร ชื่อว่า วิปัสสนาปัญญา แล้ว เจริญสมถะวิปัสสนาต่อไปให้เห็นแจ้งแทงตลอดในพระอริยสังทั้ง ๔ คือ ทุกขอริยสัง สมุทัยอริยสัง นิโรธอริยสัง และ

^{๒๙} พระมหานามเถระ, อรรถกถาพุทธกนิยาย ปฏิสัมภิทามรรค ภาค ๑: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, พ.ศ. ๒๕๓๔, หน้า ๒๑๕-๒๑๖.

มรรคอรียสัจ อันเป็นไปในญาณ ๓ คือ สัจจญาณ กิจจญาณ และ กตญาณ ชื่อว่า โลกุตตรปัญญา

เมื่ออริยมรรคครบเป็นเอกสมังคี ทำหน้าที่พร้อมกัน พร้อมกับโพธิปักขิยธรรมทั้ง ๓๗ ประการ สามารถที่จะกำจัดกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน หรือกล่าวรวมว่า สัณฺญาณได้อย่างน้อย ๓ ประการ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สลัปปตปราคาส ขึ้นไป ย่อมก้าวล่วงข้ามโคตรบุณฺชน เข้าสู่ความเป็นอริยบุคคล ได้บรรลุมรรคผลนิพพาน ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้

เมื่อละสัณฺญาณได้ ๑๐ ประการ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สลัปปตปราคาส ปฏิฆะ และ กามราคะ อันเป็นสัณฺญาณเบื้องต่ำ ๕ กับสัณฺญาณเบื้องสูงอีก ๕ คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชาได้ ก็บรรลุมรรค ผล นิพพาน ที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง เป็นพระอรหันตบุคคล ด้วยประการฉะนี้

แต่ก็มีข้อสังเกตให้เป็นที่เข้าใจว่า มรรคอรียสัจ คือความจริงอย่างประเสริฐในหนทางปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เหตุแห่งทุกข์ทั้งหลายให้หมดสิ้นไปนั้น มีความหมายทั้งโดยความหมายเดียวคือ ควรทำให้เกิด และ ความหมายหลายอย่าง ได้แก่

เป็น ๒ อย่าง โดยประเภทแห่งสมณะและวิปัสสนา ซึ่งจะได้อธิบายต่อไป หรือโดยประเภทแห่งทสฺสนะและภาวนา ทสฺสนะหมายเอาความเห็นแจ้ง กล่าวคือเห็นแจ้ง แล้วจึงรู้แจ้ง คือทั้งรู้ทั้งเห็น ดังที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ในธรรมจักกัปปวัตตนสูตรว่า

จกฺขุ อุตฺปาติ จักขุเกิดขึ้นแล้วแก่เรา

ญาณ อุตฺปาติ ญาณคือความรู้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา

ปญฺญา อุตฺปาติ ความรู้ทั่วเกิดขึ้นแก่เรา

วิชฺชา อุตฺปาติ ความเห็นแจ้งเกิดขึ้นแล้วแก่เรา

อาโลโก อุตฺปาติ แสงสว่าง คือความเห็นทั่ว คือ เห็นแจ้งโลก เกิดขึ้นแล้วแก่เรา

เพราะฉะนั้น อริยมรรคนี้ก็เป็นทสฺสนะคือ ทั้งเห็นและรู้ ด้วยประการฉะนี้ และภาวนานั้น คือทำให้เกิดให้เจริญขึ้น คือมรรคเป็นธรรมที่ควรทำให้เกิดและให้เจริญขึ้นนั่นเอง

เป็น ๓ อย่าง โดยประเภทแห่งชั้น ๓ ก็คือสังเคราะห์อริยมรรคมีองค์ ๘ เข้าในชั้น ๓ คือ ศีลชั้น ศมาธิชั้น และปัญญาชั้น กล่าวคือ

สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว นี่สังเคราะห์เข้าใน ศีลชั้น

สัมมาวาจาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ นี่สังเคราะห์เข้าใน สมาธิชั้น

สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปป

นี้สงเคราะห์เข้าใน ปัญญาขั้น

ซึ่งจะได้พิจารณาถึงลักษณะแห่งสังขะทั้ง ๔ และอาการแห่งตลอดสังขะทั้ง ๔ นี้อีกต่อไป

๒. ลักษณะและอาการแห่งตลอดสังขะ ๔

ก) ลักษณะแห่งสังขะทั้ง ๔

มีปรากฏในพระไตรปิฎกว่า

“สัจจํ กติ ลกฺขณานิ. สัจจํ อิมานิ เทว ลกฺขณานิ...”

สัจจํ กติ ลกฺขณานิ. สัจจํ อิมานิ จ ลกฺขณานิ...

สัจจํ กติ ลกฺขณานิ. สัจจํ อิมานิ ทฺวาทส ลกฺขณานิ...”^{๓๐}

มีคำแปลซึ่งจะแยกหัวข้อให้เห็นเป็น ๓ หัวข้อดังต่อไปนี้

๑. สังขะมีลักษณะ ๒

“สังขะมีลักษณะเท่าไร ? สังขะมีลักษณะ ๒ คือ สังขตลักษณะ ๑

อสังขตลักษณะ ๑. สังขะมีลักษณะ ๒ นี้.”

เพราะฉะนั้นจะเห็นว่าสังขะทั้ง ๔ นี้ มีลักษณะที่พึงสังเกตอยู่ ๒ ประการ คือ มีทั้งสังขตลักษณะ คือเป็นธรรมที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง ชื่อว่า สังขตธรรม อย่างหนึ่ง และมีทั้งอสังขตลักษณะ คือเป็นธรรมที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง ชื่อว่า อสังขตธรรม อีกอย่างหนึ่ง

เพราะฉะนั้น ในการที่จะศึกษาธรรมปฏิบัติ เพื่อบรรลุมรรคผลนิพพาน ให้ถูกต้องตามที่เป็นจริง ต้องเข้าใจจุดนี้ ต้องเข้าใจลักษณะแห่งสังขะทั้ง ๔ นี้ ว่าสังขะไหนเป็นสังขตธรรม มีสังขตลักษณะ ตามที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ลักษณะแห่งสังขตธรรม คือ ปรากฏความเกิด ๑ ปรากฏความเสื่อมสลาย ๑ เมื่อตั้งอยู่ ปรากฏความแปรปรวน ๑^{๓๑} นี้อย่างหนึ่ง ว่าสังขะไหนเป็นอสังขตธรรม ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงอสังขตลักษณะไว้ว่า ไม่ปรากฏความเกิด ๑ ไม่ปรากฏความเสื่อมสลาย ๑ เมื่อตั้งอยู่ไม่ปรากฏความแปรปรวน ๑ ข้อนี้ต้องเข้าใจทีเดียว

เพราะฉะนั้นพระสารีบุตรมหาเถระ จึงได้ชี้แจงในปฏิสัมภิทามรรคต่อไปว่า

^{๓๐} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑, ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค, ข้อ ๔๕๐, หน้า ๔๕๔-๔๕๕.

^{๓๑} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๐, อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต, ข้อ ๔๘๖, หน้า ๑๙๒.

๒. สัจจะมีลักษณะ ๖

“สัจจะมีลักษณะเท่าไร ? สัจจะมีลักษณะ ๖ คือ สัจจะที่ปัจจัยปรุงแต่ง มีความเกิดปรากฏ ๑ ความเสื่อมปรากฏ ๑ เมื่อยังตั้งอยู่ความแปรปรวนปรากฏ ๑. สัจจะที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง ความเกิดไม่ปรากฏ ๑ ความเสื่อมไม่ปรากฏ ๑ เมื่อยังตั้งอยู่ความแปรปรวนไม่ปรากฏ ๑. สัจจะมีลักษณะ ๖ นี้.”

๓. สัจจะมีลักษณะ ๑๒

“สัจจะมีลักษณะเท่าไร ? สัจจะมีลักษณะ ๑๒. ทุกขสัจ มีความเกิดปรากฏ ๑ มีความเสื่อมปรากฏ ๑ เมื่อยังตั้งอยู่ปรากฏความแปรปรวน ๑. สมุทัยสัจ มีความเกิดปรากฏ ๑ มีความเสื่อมปรากฏ ๑ เมื่อยังตั้งอยู่ปรากฏความแปรปรวน ๑. มรรคสัจ ปรากฏความเกิด ๑ ความเสื่อมปรากฏ ๑ เมื่อยังตั้งอยู่ปรากฏความแปรปรวน ๑. นิโรธสัจ ความเกิดไม่ปรากฏ ๑ ความเสื่อมไม่ปรากฏ ๑ เมื่อยังตั้งอยู่ไม่ปรากฏความแปรปรวน ๑. สัจจะมีลักษณะ ๑๒ นี้.”

จะเห็นได้ว่า ทั้งทุกข์ สมุทัย และมรรคนั้น เป็นสังขารธรรม จึงมีสภาวะที่ไม่เที่ยง คือ อนิจจัง และมีพระพุทธดำรัสว่า ยถาจิจํ ตํ ทุกขํ ยํ ทุกขํ ตทนตฺตา ซึ่งแปลความว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นแหละเป็นทุกข์ คือตั้งอยู่หรือทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้นาน สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา เพราะฉะนั้น ทุกขสัจ สมุทัยสัจ มรรคสัจ ซึ่งเป็นสังขตธรรม จึงมีสภาวะที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

แต่ส่วน นิโรธสัจ ท่านพระสารีบุตรมหาเถระได้แสดงลักษณะว่า ความเกิดไม่ปรากฏ ๑ ความเสื่อมสลายไม่ปรากฏ ๑ เมื่อยังตั้งอยู่ ความแปรปรวนไม่ปรากฏ ๑ เพราะฉะนั้นนิโรธสัจ คือนิโรธธาตุ โดยความหมายเดียวว่าเป็นอสังขตธาตุนั่นเอง ที่มีอสังขตลักษณะ คือ ความเกิดไม่ปรากฏ ๑ ความเสื่อมสลายไม่ปรากฏ ๑ เมื่อตั้งอยู่ความแปรปรวนไม่ปรากฏ ๑

ข้อนี้พึงทำความเข้าใจให้ได้ว่า นิโรธธาตุ โดยสภาวะย่อมมีอย่างเดียว ความหมายเดียว ขอเน้นว่า นิโรธธาตุคือนิโรธสัจที่เป็นอสังขตธาตุนี้แหละ เป็นความหมายเดียวกันคือพระนิพพานธาตุ ที่พระอริยเจ้าพระอรหันตเจ้าท่านบรรลุแล้วเป็นอกิริยาแล้วนั่นเอง แต่ลำพังคำว่า “นิโรธ” มีความหมายได้ทั้งความหมายเดียว คือเป็นนิโรธธาตุ ที่เป็นอสังขตะนี้ และมีความหมายมากกว่า ๑ ได้แก่ความหมายโดยอ้อม ๒ อย่าง คือ สอุปาทิเสส นิโรธธาตุที่พระอริยเจ้ายังครองเบญจขันธ์อยู่ คือมีอุปาทิอยู่ และ อนุปาติเสส คือ นิโรธธาตุหรือนิพพานธาตุที่พระอริยเจ้าไม่มีอุปาทิเหลือ คือเบญจขันธ์แตกทำลายแล้ว ไม่มีอุปาทิเหลือ นั่นเป็นความหมาย ๒ ประการดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

“สังขะ ๔ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยความเป็นอนัตตาอย่างไร ?
สังขะ ๔ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยความเป็นอนัตตา ด้วยอาการ ๔ คือ
สภาพที่ทนได้ยากแห่งทุกข์ เป็นสภาพที่มีใช้ตน ๑ สภาพเป็นเหตุเกิดสมุทัย เป็น
สภาพมีใช้ตน ๑ สภาพดับแห่งนิโรธเป็นสภาพมีใช้ตน ๑ สภาพเป็นทางแห่ง
มรรคเป็นสภาพมีใช้ตน ๑. สังขะ ๔ ท่านสงเคราะห์เป็น ๑ ด้วยความเป็นอนัตตา
ด้วยอาการ ๔ นี้. สังขะใดท่านสงเคราะห์เป็น ๑ สังขะนั้นเป็น ๑ บุคคลก็ย่อม
แทงตลอดสังขะ ๑ ด้วยญาณเดียว เพราะเหตุนั้น สังขะ ๔ มีการแทงตลอดด้วย
ญาณเดียว.”

การแทงตลอดสังขะ ๔ นั้นแทงตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยความเป็นอนัตตาอย่างไร คือ
เห็นแจ้งรู้แจ้งอย่างไร แทงตลอดคือเห็นแจ้งรู้แจ้งด้วยอาการ ๔ อย่าง อย่างไร ที่ชื่อว่า ด้วย
ความเป็นอนัตตา ตามที่แสดงไว้นั้น พึงทราบอธิบายดังนี้

ประการที่ ๑ สภาพที่ทนได้ยากแห่งทุกข์ ที่ว่า ทุกข์ หรือ ทุกขตา ความเป็นทุกข์ เป็น
สภาพที่ทนได้ยาก จึงชื่อว่าหรือเป็นสภาพที่มีใช้ตน มีใช้ตัวตน คือมีใช้อัตตา ไม่ใช่อัตตา

ประการที่ ๒ สภาพเป็นเหตุเกิดสมุทัย ก็คือเห็นแจ้งรู้แจ้งสมุทัยนั้นแหละว่า เป็นตัวเหตุให้
เกิดทุกข์ ได้แก่ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เป็นต้น นี่ก็เป็นสภาพที่มีใช้ตน เพราะมีความเกิดขึ้น
ตั้งอยู่ และเสื่อมสลายไป

ประการที่ ๓ สภาพดับแห่งนิโรธ (มีใช้ตัวนิโรธธาตุที่พระอริยเจ้าท่านได้บรรลุ) ที่ยังเป็น
กิริยาอยู่ เป็นสภาพมีใช้ตน

ถามว่า คำว่า “สภาพดับ” นั้น อะไรดับ ?

ตอบว่า สมุทัยดับ คือ อวิชชาดับ กิเลส ตัณหา อุปาทานดับ และภพชาติดับ นี่คือการ
กิริยาหรือสภาพดับแห่งนิโรธ

ตรงนี้แหละ ถ้าใครไม่ศึกษาให้ดี ไม่ปฏิบัติให้เห็นผลตามสมควรแก่ธรรมเหมือนพระผู้-
สุปฏิปันโน ก็จะไปหลงนึกว่า นิโรธธาตุ คือ นิพพานธาตุที่พระอริยเจ้าพระอรหันต์เจ้าท่านบรรลุ ที่
เป็นอกิริยาแล้ว อันเป็นวิสังขาร เป็นอสังขตธรรม ที่ดำรงคงอยู่ ตั้งอยู่ ว่า เป็นสภาพมีใช้ตัวตน
มีใช้ตัวตน ความจริง อรรถาธิบายตรงนี้หมายถึงเอาอาการแทงตลอดสังขะทั้ง ๔ ด้วยความเป็นอนัตตา
ด้วยอาการ ๔ คือ สภาพที่ทนได้ยากแห่งทุกข์ ๑ สภาพเป็นเหตุเกิดสมุทัย ๑ สภาพดับแห่งนิโรธ ๑
และ สภาพเป็นทางแห่งมรรค ๑ ที่ยังเป็นกิริยาอยู่ ว่าเป็นสภาพมีใช้ตัวตน

สภาพดับแห่งนิโรธนั้น คือ สมุทัยอันมีวิชาดับ กิเลส ตัณหา อุปาทานดับ และภพชาติดับ ทุกข์ก็ดับ สภาพคืออาการกิริยาที่ทุกข์ดับ เพราะเหตุคือสมุทัยดับนี้เอง ชื่อว่าสภาพดับแห่งนิโรธ ซึ่งยังจัดเป็นกิริยาอยู่ ไม่ใช่ตัวนิโรธธาตุคือพระนิพพานธาตุที่พระอริยเจ้าท่านได้บรรลุแล้ว ที่เป็นอกิริยาแล้ว เป็นวิสังขารธรรม เป็นอสังขตธรรมที่ดำรงคงอยู่ ตั้งอยู่ เป็นตัวดับสูญ เป็นตัวเสื่อมสิ้นหมดไป ไม่ใช่อย่างนั้น

ประการที่ ๔ สภาพเป็นทางแห่งมรรค เป็นทางปฏิบัติ มรรคจิตเกิดขึ้นปหานสัญญาโทษผลจิตก็เกิด เข้าผลสมาบัติไป นั้นแหละสภาพเป็นทางแห่งมรรค คือ เป็นทางปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสเหตุแห่งทุกข์นั้น อาการนั้นเป็นอาการที่ ๔ ซึ่งยังเป็นกิริยาอยู่นั้นแหละ ว่าเป็นสภาพมิใช่ตัวตน

สังขะ ๔ ท่านสงเคราะห์เป็น ๑ ด้วยความเป็นอนัตตา ด้วยอาการ ๔ นี้

เพราะฉะนั้นกรณีนี้ ใครอย่าเพิ่งไปทักท้วงว่านิโรธธาตุหรือพระนิพพานธาตุ ซึ่งเป็นอกิริยาเป็นวิสังขารธรรม เป็นอสังขตธรรม ที่พระอริยเจ้าพระอรหันต์เจ้าท่านบรรลุ ว่าเป็นอนัตตา คือว่าเป็นสภาพมิใช่ตัวตน เพราะนิโรธธาตุนั้นเป็นธรรมที่บรรลุ เป็นอกิริยาแล้ว ไม่ใช่อาการแห่งตลอดซึ่งยังเป็นกิริยาอยู่ เป็นคนละประเด็น อย่าสับสนปนเปกัน

แต่อาการแห่งตลอด ซึ่งสภาพดับแห่งนิโรธ คือสภาพที่ทุกข์ดับเพราะเหตุคือสมุทัยดับ (และแม้มรรคสังขซึ่งเป็นสภาพเป็นทางแห่งมรรค) ก็เป็นสภาพมิใช่ตัวตน ด้วยประการฉะนี้

ดังที่ได้เคยกล่าวไว้แล้วว่า ทุกขสังข สมุทัย มรรค ๓ ประการนี้เป็นสังขตธรรม ซึ่งมีสภาวะที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี่เป็นอันทราบและเข้าใจได้ง่าย

ส่วนนิโรธสังข เฉพาะแต่อาการแห่งตลอด ซึ่งแห่งตลอดด้วยอาการ ๔ คือด้วยเป็นของแท้ ๑ ด้วยความเป็นอนัตตา ๑ ด้วยความเป็นของจริง ๑ และด้วยความปฏิเสธ ๑ เข้าใจได้ยากสำหรับปุถุชน จึงควรศึกษาข้อมูลจากผลการปฏิบัติของพระผู้ปฏิบัติจนโนที่แสดงไว้ดีแล้ว และได้ลงมือปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรม ก็จะช่วยบรรเทาความเข้าใจยากได้ว่า เฉพาะในส่วนที่ว่าด้วยความเป็นอนัตตานั้นก็มีการแห่งตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยความเป็นอนัตตา ด้วยอาการ ๔ คือเป็นสภาพทนได้ยากแห่งทุกข์ ๑ สภาพเป็นเหตุเกิดสมุทัย ๑ สภาพดับแห่งนิโรธ ๑ และ สภาพเป็นทางแห่งมรรค ๑ ด้วยประการฉะนี้

อาการแห่งตลอดที่ ๓ คือ สภาพดับแห่งนิโรธ คือสภาพที่ทุกข์ดับเพราะเหตุดับ เท่านั้นแหละเป็นตัวดับ เป็นอนัตตา เป็นสภาพที่มิใช่ตัวตน ไม่ใช่ตัวนิโรธธาตุคือพระนิพพานธาตุซึ่งเป็นธรรมที่พระอริยเจ้าท่านได้บรรลุแล้ว เป็นวิสังขาร เป็นอสังขตธรรมที่ดำรงคงอยู่ ตั้งอยู่นั้นเป็นตัวดับ

อุปมาดังอาการที่ความร้อนดับเพราะไฟดับ ความเย็นย่อมปรากฏ อาการที่ความร้อนดับเพราะไฟดับเท่านั้นที่เป็นอนัตตา มิใช่ตัวตน เพราะแปรไป สูญไป ส่วนความเย็นที่ยังดำรงอยู่ ยั่งยืน หาได้เป็นอนัตตา คือเป็นสภาพมิใช่ตนเพราะแปรไปสูญไปไม่ ฉะนั้น อาการที่พระโยคาวจรแห่งตลอดสังขจะ ๔ มินิโรธเป็นต้น ด้วยความเป็นอนัตตา ด้วยอาการ ๔ ก็ฉนั้น เฉพาะแต่อาการที่แห่งตลอดนิโรธสัง ด้วยสภาพดับแห่งนิโรธเท่านั้นที่เป็นอนัตตา นิโรธธาตุหรือพระนิพพานธาตุ อันพระอริยเจ้าท่านได้บรรลุ เป็นอกิริยาแล้ว เป็นวิสังขารธรรม เป็นอสังขตธรรม ที่ดำรงคงอยู่ตั้งอยู่นั้น หาได้เป็นอนัตตา เพราะแปรไป สูญไปไม่

เพราะเหตุไร นิโรธธาตุคือพระนิพพานธาตุอันพระอริยเจ้าพระอรหันตเจ้าท่านได้บรรลุจึงไม่เป็นอนัตตา และแต่เฉพาะอาการแห่งตลอดนิโรธสัง ด้วยสภาพดับแห่งนิโรธเท่านั้นที่เป็นอนัตตา ?

เฉลยว่า เพราะนิโรธธาตุ คือ พระนิพพานธาตุโดยปรมาตฺถ์ อันพระอริยเจ้าพระอรหันตเจ้าท่านได้บรรลุแล้วนั้น เป็นอกิริยา เป็น อสังขตธรรม ซึ่งมีสังขตลักษณะ ๓ คือ ไม่ปรากฏความเกิด ๑ ไม่ปรากฏความเสื่อมสลาย ๑ เมื่อตั้งอยู่ไม่ปรากฏความแปรปรวน ๑ หรืออีกนัยหนึ่งเป็นวิสังขารธรรม ที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง จึงมีสภาวะที่เที่ยง (นิจฺจํ) เป็นบรมสุข (ปรมฺสุขํ) และ ยั่งยืน (ธฺวํ) จึงไม่ตกอยู่ในอาณัติแห่งพระไตรลักษณ์ แต่ส่วนอาการแห่งตลอดนิโรธสังเป็นสังขตธรรม ซึ่งมีสังขตลักษณะ ๓ คือ ปรากฏความเกิด ๑ ปรากฏความเสื่อมสลาย ๑ เมื่อตั้งอยู่ ปรากฏความแปรปรวน ๑ หรืออีกนัยหนึ่ง เป็นสังขารธรรม ที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง จึงตกอยู่ในอาณัติแห่งพระไตรลักษณ์ ตามหลักพระสังขตธรรม คือ หลักซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันดุจโซ่ ๓ ห่วง ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ดีแล้ว ว่า

“ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ, ยํ ทุกฺขํ ตทฺหนตฺตา”^{๓๓}

แปลความว่า “สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา”

ถ้า นิโรธธาตุ คือ พระนิพพานธาตุนั้น ก็ต้องเป็นอนิจจัง และทุกขัง ด้วย เพราะเป็นลักษณะที่เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันดุจโซ่ ๓ ห่วงตามนัยแห่งพระพุทธดำรัสที่กล่าวแล้ว ซึ่งย่อมเป็นไปไม่ได้ เพราะ

(ก) ทั้งขัดด้วยหลักพระสังขตธรรม คือพระไตรลักษณ์ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ดีแล้ว

^{๓๓} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๗, สังยุตตนิกาย ชันธวรรค, ข้อ ๙๑, หน้า ๔๖.

(ข) ทั้งขัดด้วยอสังขตลักษณะของนิโรธธาตุคือพระนิพพานธาตุที่พระอริยเจ้าท่านได้บรรลุ ซึ่งเป็นวิสังขารธรรม และเป็นอสังขตธรรมที่ดำรงคงอยู่ ตั้งอยู่ ตามความเป็นจริงแท้ และ ทั้งขัดด้วยลักษณะอันแท้จริงของพระนิพพานธาตุ ซึ่งเป็นสภาวะที่เที่ยง (นิจุ) เป็นบรมสุข (ปรม สุข) และ ยั่งยืน (ธวั) ไม่แปรปรวน (อวิปริณามธมฺ) อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระอรหันตเจ้ามีพระสารีบุตร-มหาเถระเป็นต้นได้แสดงไว้ดีแล้ว

ถ้าใครทิ้งหลักสัจธรรมอันพระพุทธรเจ้าตรัสไว้ดีแล้วนี้ ก็เลอะเลอลว มีโอกาสเข้าใจผิดเพี้ยนไปจากสัจธรรมนี้ได้โดยง่าย และจะกลายเป็นอุจเฉททิฏฐิ เป็นคนนอกศาสนาไปโดยไม่รู้ตัวได้ แต่พระอริยเจ้าผู้สืบทอดปฏิบัติโน้ได้รู้แจ้งแทงตลอดในสังขารธรรม และวิสังขารธรรมคือพระนิพพานได้ ตามที่เป็นจริงแล้ว ย่อมไม่เห็นผิดเพี้ยนไปจากหลักสัจธรรมนี้ได้เลย

หลักฐานเป็นอย่างนี้ และผู้ปฏิบัติธรรมที่ได้ผลสมควรแก่ธรรม เขาก็เห็นอย่างนี้ นี่เป็นเพียงตัวอย่างในส่วนของนิโรธ ซึ่งบางท่านอาจจะสำคัญผิด ก็เลยไปคิดว่านิโรธธาตุคือพระนิพพานธาตุเป็นอนัตตา ความจริงไม่เป็นอย่างนั้น เป็นอนัตตาแต่เฉพาะอาการคือสภาพดับแห่งนิโรธเท่านั้น

ดังที่พระอรธกถาจารย์ ได้อรรถาธิบายความหมายของการแทงตลอดแห่งสัจจะทั้ง ๔ นี้ ในอรรถกถาปฏิสัมภิทามรรคไว้อีกว่า

“เอกตฺตํ เอเกน ฅาเนน ปฏิวิชฺชตฺติ... จตฺตาริปี หิ อนตฺตาเยว.”^{๓๔}

แปลความว่า “บทว่า เอกตฺตํ เอเกน ฅาเนน ปฏิวิชฺชตฺติ. (บุคคลย่อมแทงตลอดสัจจะหนึ่งด้วยญาณเดียว) ความว่า บุคคลกำหนดเป็นอย่างดีถึงความที่สัจจะ ๔ ต่างกัน และเป็นอันเดียวกันในส่วนเบื้องต้นแล้วดำรงอยู่ ย่อมแทงตลอดสัจจะหนึ่ง มีความเป็นของแท้เป็นต้นด้วยมรรคญาณหนึ่งในขณะแห่งมรรค.”

ที่ว่า บุคคลกำหนดเป็นอย่างดีถึงความสัจจะ ๔ ต่างกัน ต่างกันอย่างไร ? ความต่างกันแห่งสัจจะ ๔ นั้นคือ

ทุกขสัจ สมุทัย มรรคสัจ นี่เป็นสังขตธรรม มีสังขตลักษณะอย่างเดียวกัน คือมีความเกิดปรากฏ เมื่อตั้งอยู่มีความแปรปรวนปรากฏ และมีความเสื่อมสลายปรากฏ

ส่วนนิโรธสัจนั้นมิอสังขตลักษณะ เพราะไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งว่า ความเกิดไม่ปรากฏ ความเสื่อมสลายไม่ปรากฏ เมื่อยังตั้งอยู่ความแปรไม่ปรากฏ

^{๓๔} พระมหานามเถระ, อรรถกถาพุทธทศนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ภาค ๒: โรงพิมพ์วิญญาน, พ.ศ. ๒๕๓๔, หน้า ๒๓๐.

นี่คือความต่างกันระหว่าง ทุกขสัจ สมุทัยสัจ และมรรคสัจ กับ นิโรธสัจ

เนื้อความตรงนี้ ท่านว่า บุคคลกำหนดเป็นอย่างดีถึงความที่สัจจะ ๔ ต่างกัน

ต่างกันคือ ทุกขสัจ สมุทัย และมรรคสัจ ๓ อย่างนี้ เป็นสังขตธรรม แต่นิโรธสัจเป็น
อสังขตธรรม นี่คือความต่างกัน

และความเป็นอันเดียวกัน นั้นก็คือ ทุกขสัจ สมุทัย และมรรคสัจ เป็นอย่างเดียวกัน คือ
เป็นสังขตธรรม มีสังขตลักษณะเหมือนกัน คือ มีความเกิดปรากฏ เมื่อตั้งอยู่มีความแปรปรวน
ปรากฏ มีความเสื่อมสลายปรากฏ เป็นต้น

และแม้ในตัวของนิโรธสัจเองก็มีทั้งความต่างกันและเป็นอันเดียว ความต่างกันก็คือ นิโรธธาตุ
หรือพระนิพพานธาตุโดยปรมาตม์ที่พระอริยเจ้าบรรลุนั้นเป็นอสังขตธรรม ที่ดำรงคงอยู่ ตั้งอยู่
ไม่ปรากฏความเกิด ไม่ปรากฏความเสื่อมสลาย เมื่อตั้งอยู่ไม่ปรากฏความแปรปรวน หรืออีกนัย
หนึ่ง เป็นวิสังขารธรรม ที่ไม่ต้องตกอยู่ในอาณัติแห่งพระไตรลักษณ์ แต่อาการอันเป็นกิริยา
แห่งตลอดแห่งนิโรธคือสภาพที่ทุกข์ดับเพราะเหตุคือสมุทัยดับ อันเป็นสภาพคืออาการดับแห่งนิโรธ
นั้นเป็นสังขตะ หรือ สังขารธรรม จึงมีสภาพที่เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

นี่เองที่พระอรรถกถาจารย์ท่านได้แสดงอาการแห่งตลอดว่า บทว่า เอกตตํ เอเกน ญาเณน
ปฏิวินฺชติ (บุคคลย่อมแห่งตลอดสัจจะหนึ่งด้วยญาณเดียว) ความว่า บุคคลกำหนดเป็นอย่างดี คือ
ต้องกำหนดรู้ให้ดี ถึงความที่สัจจะ ๔ ต่างกันและเป็นอันเดียวกัน ดังที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่า
แม้นิโรธโดยความหมายอย่างเดียว เฉพาะนิโรธธาตุก็เป็นอสังขตะ และแม้อาการคือสภาพดับ
แห่งนิโรธก็ไม่เหมือน ไม่เป็นอย่างเดียวกัน คือต่างกับกับนิโรธธาตุอันพระอริยเจ้าพระอรหันตเจ้า
ท่านได้บรรลุแล้ว เป็นวิสังขารธรรม เป็นอสังขตธรรม ที่ดำรงคงอยู่ ตั้งอยู่ ต้องเข้าใจตรงนี้ใน
ส่วนเบื้องต้นแล้วดำรงอยู่ คือต้องเข้าใจหลักพระสัจจธรรมนี้ให้ดีก่อน ย่อมแห่งตลอดสัจจะหนึ่ง
มีการแห่งตลอดด้วยความเป็นของแท้เป็นต้นด้วยมรรคญาณหนึ่ง ในขณะที่แห่งมรรค คือจึงเห็นแจ้ง
แห่งตลอดอย่างถูกต้อง จะต้องกำหนดรู้ตรงนี้ให้แน่นอนก่อน

พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายต่อไปในอรรถกถาปฏิสัมภิทามรรคว่า

“ถามว่า เมื่อแห่งตลอดสัจจะหนึ่งที่มีความเป็นของแท้เป็นต้น ของนิโรธ-
สัจจะ ย่อมเป็นการแห่งตลอดสัจจะหนึ่งที่มีความเป็นของแท้เป็นต้น แม้สัจจะที่
เหลืออย่างไร ?”^{๓๔}

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ก็คือว่าเมื่อแห่งตลอดสัจจะหนึ่ง อีกสัจจะอื่นก็แห่งตลอดเหมือนกัน ความนี้เป็นอย่างไร ท่านแสดงเป็นคำถามไว้ แล้วก็ได้แสดงคำตอบไว้เพื่อให้เป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้ง จะได้หมดสงสัย ว่า

“ແກ້ວາ ເມື່ອໂຍຄາວຈຸກຳນົດດ້ວຍດີຕຶງຄວາມຕ່າງກັນ ແລະຄວາມເປັນອັນດີຍາວ
ກັນຂອງຂັ້ນຕໍ່ ໕ ໃນສ່ວນເບື້ອງຕົ້ນແລ້ວຈຶ່ງຕຳຣງອຸ່.”

นี่ท่านยกตัวอย่างขั้น ๕ การแห่งตลอดขั้น ๕ ให้กำหนดด้วยดีถึงความต่างกัน ความต่างกันมีอย่างไบบ้าง เช่น ของขั้น ๕ ก็มีรูปขั้น มีนามขั้น ๔ คือ เวทนาขั้น สัญญาขั้น สังขารขั้น วิญญาณขั้น หรือมีรูปกับนาม รูปธรรม นามธรรม นี่คือความต่างกัน แต่ความเหมือนกันของขั้น ๕ ก็คือ สามัญญลักษณะ ลักษณะที่เป็นเองเสมอกันของขั้น ๕ (เบญจขั้น) ว่าเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี่ความเหมือนกัน เห็นในส่วนเบื้องต้นแล้วจึงดำรงอยู่ ท่านว่า “เมื่อพระโยคาวจรกำหนดด้วยดีถึงความต่างกันและความเป็นอันเดียวกันของขั้น ๕ ในส่วนเบื้องต้นแล้วจึงดำรงอยู่” ท่านแสดงเป็นอุปมาอุปไมย และก็เป็นวิธีปฏิบัติคือเป็นวิปัสสนาวิธีด้วย และก็เป็นความบรรลุด้วย ว่า

“ໃນເວລາທີ່ອອກຈາກມຣຣ ອອກໂດຍຄວາມເປັນສາພາບໄມ່ເຖິງ ອອກໂດຍຄວາມເປັນທຸກ໌ ຫຼືອອກໂດຍຄວາມເປັນອນັຕຕາ. ແມ່ເມື່ອເຫັນຂັ້ນໜຶ່ງໂດຍຄວາມເປັນສາພາບໄມ່ເຖິງເປັນຕົ້ນ ແມ່ຂັ້ນທີ່ເລືອກກໍເປັນອັນເຫັນໂດຍຄວາມເປັນສາພາບໄມ່ເຖິງເປັນຕົ້ນຈັ້ນໃດ ແມ່ການແຫງທລອດສັຈຈະໜຶ່ງທີ່ມີຄວາມເປັນຂອງແທ້ເປັນຕົ້ນຂອງສັຈຈະທີ່ເລືອກ ກໍພຶງເຫັນມີອຸປາມຈັ້ນນັ້ນ.”

นี่ท่านแสดงเปรียบเทียบว่า เมื่อกำหนดด้วยดีถึงความต่างกันและความเป็นอันเดียวกันของสิ่งที่จะแห่งตลอด โดยยกเอาขั้น ๕ มาเป็นตัวอย่างไว้ ในส่วนเบื้องต้นแล้วดำรงอยู่ เมื่อเห็นขั้นหนึ่งโดยความเป็นสภาพไม่เที่ยงเป็นต้น ขั้นอื่นๆ เช่น เห็นรูปว่าไม่เที่ยง เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณ ก็พลอยเห็นว่าหรือเห็นแจ้งแห่งตลอดไปด้วยกันว่าไม่เที่ยงเหมือนกัน อุปมานี้ฉันใด การแห่งตลอดสัจจะทั้ง ๔ เป็นต้นว่า ในเวลาที่จะออกจากมรรค ออกโดยความเป็นสภาพไม่เที่ยง ออกโดยความเป็นทุกข์ หรือออกโดยความเป็นอนัตตา ก็ฉันนั้น และแม้การแห่งตลอดสัจจะหนึ่งที่มีความเป็นของแท้ๆเป็นต้น สัจจะที่เลือกก็พึงเห็นโดยมีอุปมาฉันนั้นเหมือนกันที่ท่านกล่าวอย่างนี้ อุปมาว่าการแห่งตลอดสัจจะหนึ่งแล้ว สัจจะที่เลือกก็แห่งตลอดไปด้วยกันด้วยมรรคญาณหนึ่ง ญาณเดียวเท่านั้นเอง

และถ้าท่านทั้งหลายได้ศึกษาอบรมพระกัมมัฏฐานให้รู้แจ้งแห่งตลอดในสามัญญลักษณะ

หรือพระไตรลักษณ์ คือความเป็นอนิจจัง ทุกขัง และ อนัตตา ตามพระพุทธดำรัสที่ได้ตรัสไว้ว่า

“รูป อนิจจัง. ยทนิจจัง ต่ ทุกขัง. ย่ ทุกขัง ตทนตตา.”^{๓๖}

แปลความว่า “รูปไม่เที่ยง. สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์. สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา.”

ก็จะเห็นว่า แม้เห็นความไม่เที่ยง ก็พลอยให้เห็นหรือแทงตลอดทั้งความเป็นทุกข์และความเป็นอนัตตานั้นไปด้วยในตัวเสร็จ นี่หมายถึงพระโยคาวจรที่เจริญสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานตามพระธรรมพระวินัยนี้ ก็จะเห็นอย่างนี้

ท่านจึงได้อธิบายต่อไปอีกว่า

“บพว่า ทุกขสส ทุกขญฺโจ ตถฺญฺโจ (สภาพทนได้ยากแห่งทุกข์เป็นสภาพแท้) คือ อรรถ ๔ อย่างมีความบีบคั้นแห่งทุกข์สัจจะเป็นต้น เป็นสภาพแท้ เพราะเป็นจริง แม้ในสัจจะที่เหลือก็มีนัยนี้เหมือนกัน. อรรถ ๔ อย่างนั้นแล ชื่อว่าเป็นสภาพมิใช่ตน เพราะมิใช่ตัวตน. ชื่อว่าเป็นสภาพจริง เพราะไม่ผิดไปจากความจริงในสภาพดังกล่าวนั้น. ชื่อว่าเป็นสภาพแทงตลอด เพราะควรแทงตลอดในขณะแห่งมรรค.”

เพราะฉะนั้นการแทงตลอดสัจจะทั้ง ๔ ด้วยอาการ ๔ คือ ด้วยความเป็นของแท้ ๑ ด้วยความเป็นอนัตตา ๑ ด้วยความเป็นของจริง ๑ ด้วยความเป็นปฏิวะคือด้วยความแทงตลอด ๑ นั้น เมื่อแทงตลอดสัจจะหนึ่ง สัจจะอีก ๓ ก็เป็นอันได้รับการแทงตลอดเช่นเดียวกัน ที่นี้มีคำอธิบายต่อไปอีกว่า

“บทมื่ออาทิวา ย่ อนิจจัง (สิ่งใดไม่เที่ยง) ท่านแสดงทำสามัญญลักษณะให้เป็นเบื้องต้น. ในบทเหล่านั้น บทว่า ย่ อนิจจัง, ต่ ทุกขัง. ย่ ทุกขัง, ต่ อนิจจัง. (สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์สิ่งนั้นก็ไมเที่ยง) ท่านหมายเอา ทุกข์ สมุทัย และมรรค. เพราะสัจจะ ๓ อย่างเหล่านั้นเป็นสภาพไม่เที่ยง และชื่อว่าเป็นทุกข์ เพราะไม่เที่ยง. บทว่า ย่ อนิจฺจญฺจ ทุกขญฺจ, ต่ อนตฺตา (สิ่งใดไม่เที่ยง และเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา) ท่านหมายเอาสัจจะ ๓ เหล่านั้นเท่านั้น. บทว่า ย่ อนิจฺจญฺจ ทุกขญฺจ อนตฺตา จ (สิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์และเป็นอนัตตา) ท่านสงเคราะห์หน้โรธสัจจะเข้ากับสัจจะ ๓ เหล่านั้น.”

^{๓๖} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๗, สังยุตตนิกาย ชนธวาวรรค, ข้อ ๔๑, หน้า ๕๖.

คือมีความเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นั้นหมายเอาอาการแห่งตลอดสภาพดับแห่งนิโรธ เพราะเรื่องนี้ท่านพูดเรื่องอาการแห่งตลอดแห่งสังขะทั้ง ๔ ไม่ใช่เรื่องตัวนิโรธธาตุคือพระนิพพานธาตุ แต่ประการใด เพราะนิโรธธาตุคือพระนิพพานธาตุที่พระอริยเจ้าพระอรหันตเจ้าท่านบรรลุนั้นเป็นอสังขตธรรม ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง มีสังขตลักษณะ คือไม่ปรากฏความเกิด เมื่อตั้งอยู่ไม่ปรากฏความแปรปรวน และไม่ปรากฏความเสื่อมสลายหมดสภาพเดิมของมันไป หรืออีกนัยหนึ่ง เป็นวิสังขารธรรม จึงไม่เป็นอนิจจัง ไม่เป็นทุกขัง และไม่เป็นอนัตตา

แต่อาการแห่งตลอดด้วยสภาพดับแห่งนิโรธ และอาการที่กำลังจะบรรลุมรรค ผล นิพพาน นั้นนั่นแหละ ยังเป็นกิริยาอยู่ ยังเป็นสังขตธรรม มีความเกิดปรากฏ เมื่อตั้งอยู่ มีความแปรปรวนปรากฏ และมีความเสื่อมสลายปรากฏ จึงเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

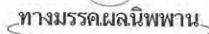
เรื่องเล็กซึ่งอย่างนี้ มิใช่เป็นเรื่องที่ปุถุชนจะคาดคะเน หรือคิดเดาเอาแต่เพียงจากการอ่านหรือฟังข้อความเพียงสั้นๆ แล้วจะเข้าใจถูกต้องได้

เพราะฉะนั้น ในส่วนนี้พระอรรถกถาจารย์จึงได้อรรถาธิบายในอรรถกถาขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค ภาค ๒ หน้า ๒๓๐ นั้น ท่านหมายถึงอย่างนี้ ท่านสงเคราะห์นิโรธสังขะ คือท่านอ้างไปถึงพระสารีบุตรมหาเถระว่า ท่านสงเคราะห์นิโรธสังขะเข้ากับสังขะ ๓ เหล่านี้ เราต้องเข้าใจว่าสงเคราะห์ส่วนไหน ก็คือส่วนอาการแห่งตลอดแห่งสังขะนี้เอง ไม่ใช่ตัวนิโรธธาตุหรือพระนิพพานธาตุที่พระอริยเจ้าบรรลุที่เป็นอกิริยาแล้ว ดำรงคงอยู่ ตั้งอยู่ แต่ประการใด

แล้วก็มีคำต่อไปว่า “จริงอยู่ แม้สังขะ ๔ ก็เป็นอนัตตาทั้งนั้น.” ก็ดังที่กล่าวนี้นั่นแหละ คือทุกขสังขะ สมุทัยสังขะ มรรคสังขะ และนิโรธสังขะในส่วนของอาการแห่งตลอดเท่านั้นที่เป็นสังขตธรรม มีสังขตลักษณะ จึงเข้าอนัตตลักษณะหรือเข้าสามัญญลักษณะ คือความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาด้วยประการฉะนี้

เพราะฉะนั้น อย่าได้ผลอผล เพราะท่านผู้ใดอ่านแล้วไม่พิจารณาให้ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่านที่ยังไม่ได้ปฏิบัติธรรมพอที่จะเข้าถึงรู้เห็นและเป็นโลกุตตรธรรมที่บริสุทธิ์ตามสมควรแก่ธรรมเหมือนอย่างพระบูรพาจารย์ผู้สุปฏิปันโน หรืออย่างผู้ปฏิบัติธรรมผู้สุปฏิปันโนในปัจจุบัน หรือผู้ที่ปฏิบัติธรรมที่ได้ผลพอสมควรแก่ธรรม พอที่จะเห็นและรู้พระนิพพานธาตุตามที่เป็นจริง ถ้าท่านที่ยังไม่เข้าถึงจุดนี้ หรือผู้ที่ยังเข้าไม่ถึงจุดนี้ก็จะเข้าใจไขว่ไขว่ไปได้ ขอท่านจงตั้งใจปฏิบัติธรรมเถิด อย่าได้ศึกษาปริยัติแต่เพียงรู้เฉยๆ แล้วก็จะเข้าใจผิดได้โดยง่าย

ถ้าหากว่าท่านได้ยินได้ฟังสังขธรรมที่ผู้รวบรวมประมวลข้อมูลที่ถูกต้อง ที่เชื่อถือได้ ตรง

เพราะฉะนั้น ท่านที่เรียนแต่ปริยัติ แม้จะมากเพียงไร สูงเพียงไร แต่ถ้ายังปฏิบัติได้ไม่เข้าถึง ไม่รู้เห็น ไม่เป็นโลกุตตรธรรมที่พอจะเข้าใจถึงเรื่องพระนิพพานอย่างแท้จริงแล้ว จงอย่าประมาท เพราะอาจจะผิดพลาดพลั้งได้ ถ้าได้ฟังธรรมที่ไม่ตรงกับมติของท่านก็ตาม ท่านก็จงรับฟังด้วยดี จงพิจารณาด้วยดีเถิด อย่าประมาทไปด่วนไปตัดสินใจประณามเขา ว่า เขาทำพระธรรมพระวินัยให้ปริต จงศึกษาและปฏิบัติเพื่อให้รู้แจ้งด้วยตน แล้วท่านจะถึงมรรคผลนิพพานตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ มรรค ผล นิพพานนั้นดีเลิศประเสริฐนัก ถึงแม้ยังไม่ได้บรรลุอริยมรรค อริยผลชั้นสูง ก็พอจะทราบได้ถูกต้องกว่าการเอาแต่นอนกอดคัมภีร์โดยไม่ยอมฟังใคร แม้ผลการปฏิบัติของพระผู้สวปฏิบัติปันโน จนกลายเป็นอลคัฑาพมาปริยัติ (ปริยัติตั้งงูพิษ) เป็นพวกอนัตตาตกขอบ หรือ อุจเจทิกัญฐิ หลุดออกนอกพระพุทธศาสนาไปโดยไม่รู้ตัว.

ตอนที่ ๒ เพื่อกำจัดกิเลสเหตุแห่งทุกข์

ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนที่ ๑ ว่า เบญจขันธ์อันเป็นที่ตั้งของอุปาทานนี้เป็นทุกข์ และว่า ความทะยานอยากทั้งหลาย อันได้แก่ กามตัณหา ความทะยานอยากในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส และในสัมผัสทางกายก็ดี, ภวตัณหา ความทะยานอยากในความอยากมีโน่น เป็นนี่ หรือความปรารถนาให้สิ่งที่ได้มี ได้เป็น ที่ชอบใจนั้นดำรงคงทนอยู่ ก็ดี, วิภวตัณหา ความทะยานอยากไปเสียให้พ้น ให้ห่างไกลจากสิ่งที่ไม่ชอบใจ หรือความปรารถนาที่จะให้สิ่งที่ไม่ชอบใจ ไม่พอใจนั้น พินาศอันตรธานไป ก็ดี เหล่านี้เองที่เป็นเหตุแห่งทุกข์

และว่า การที่จะดับทุกข์ ก็ต้องดับที่เหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ทั้งหลายเหล่านั้น ทุกข์จึงจะดับได้ตามส่วน ตามระดับคุณธรรมที่ปฏิบัติได้ ดังที่พระอัสสชิเถระเจ้า ผู้อุปสมบทใหม่ ได้แสดงธรรมแก่อุปลิสสมาณพว

“เย ธมมา เหตุปุปภา
เตสญจ โย นิโรธ.
เตส เหตุ ตถาคโต
เอวาทิ มหาสมณ.”^{๓๗}

แปลความว่า “ธรรมเหล่าใดมีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตเจ้าทรงแสดงเหตุเกิดและเหตุดับของธรรมเหล่านั้น [ว่าธรรมเหล่านั้นย่อมดับไป เพราะเหตุดับ] พระมหาสมณะมีปกติตรัสเช่นนั้น.”

เหตุให้เกิดทุกข์ ตามที่ปรากฏในอัมมจักกัปปวัตตนสูตรนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้เฉพาะตัณหาอันเป็นเหตุใกล้อุปาทาน อันเป็นเหตุแห่งทุกข์เท่านั้น

แต่ก็ยังมิ เหตุในเหตุ ต่อๆ ไปจนถึงต้นๆ เหตุ ตามสายปฏิจจสมุปบาทธรรม^{๓๘} พระองค์ได้ทรงค้นพบ ได้ทรงพิจารณาจนทรงรู้แจ้งเห็นแจ้งก่อนจะได้ตรัสรู้พระอริยสัจ ๔ ว่า

อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ วิญญาณเป็นปัจจัยให้

^{๓๗} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๔, วินยปิฎก มหาวรรค, ข้อ ๖๕, หน้า ๗๔.

^{๓๘} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๖, สังยุตตนิกาย นิทานวรรค, ข้อ ๑-๖, หน้า ๑-๖.

เกิดนามรูป นามรูปเป็นปัจจัยให้เกิดสฬายตนะ สฬายตนะเป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ ผัสสะเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา เวทนาเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา ตัณหาเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน อุปาทานเป็นปัจจัยให้เกิดภพ ภพเป็นปัจจัยให้เกิดชาติ ชาติเป็นปัจจัยให้เกิดชรา มรณะ โสภปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส

เมื่อพิจารณาโดยละเอียดขึ้นมาอีกตามสายปฏิจลสมุปบาทธรรมแล้ว จะเห็นว่า รากเหง้าของตัณหา ก็คือ อวิชชา นั่นเอง

เพราะฉะนั้น การที่จะกำจัดเหตุแห่งทุกข์ เพื่อให้ทุกข์ดับสนิท ก็จะต้องกำจัดอวิชชาคือ ความไม่รู้ อันเป็นมูลรากฝ่ายเกิดทุกข์นั่นเอง

อวิชชาที่ว่านี้คืออะไร ? อวิชชามีอยู่ ๘ ประการ^{๓๙} ได้แก่

๑. ทุกข อญญาณ ความไม่รู้จักทุกข์ตามที่เป็นอย่างจริง ทั้งที่ปกปิดและเปิดเผย (ทุกขอริย-
สัจ)

๒. ทุกขสมุทเท อญญาณ ความไม่รู้จักเหตุที่แท้จริงของทุกข์ (ทุกขสมุทัยอริยสัจ)

๓. ทุกขนิโรธ อญญาณ ความไม่รู้จักสภาวะที่ทุกข์ดับเพราะเหตุดับ ตามที่เป็นจริง (ทุกขนิโรธอริยสัจ)

๔. ทุกขนิโรธคามินียา ปฏิปทาย อญญาณ ความไม่รู้จักทางให้ถึงซึ่งความดับทุกข์ ตามที่เป็นจริง (ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ)

๕. ปุพฺพนฺเต อญญาณ ความไม่รู้จักอดีต เช่น ไม่รู้ว่า ที่เราเกิดมานี้ เราเป็นใคร มาจากไหน

๖. อปรนฺเต อญญาณ ความไม่รู้จักอนาคต เช่น ไม่รู้ว่าในอนาคตข้างหน้า เราจะเป็นอย่างไรต่อไป หรือเมื่อตายแล้ว เราจะไปไหน

๗. ปุพฺพนฺตาปรนฺเต อญญาณ ความไม่รู้จักทั้งอดีตและทั้งอนาคต เช่นว่า การที่เราหรือสัตว์อื่นทั้งหลายได้เกิดมามีชีวิตอยู่อย่างนี้ เพราะเหตุหรือกรรมใด และกิจการที่ตัวเราหรือผู้อื่นดำเนินชีวิตไปเช่นนี้จะได้รับผลในอนาคตอย่างไรต่อไป เป็นต้น

๘. อิทปฺปจฺยตาปฏิจฺจสมุปฺปนฺเนสุ ธมฺเมสุ อญญาณ ความไม่รู้จักปฏิจลสมุปบาทธรรม คือไม่รู้จักกำหนดสภาวะนั้นๆ โดยความเป็นเหตุและผลที่เกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน ดุลลูกโซ่ที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์

^{๓๙} พระไตรปิฎกบาลิฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๔, อภิธรรมปิฎก อัมมสังคณิปกรณ์, ข้อ ๖๕๑, หน้า ๒๗๓.

ทั้งอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน อันเป็นต้นเหตุ กลางเหตุ และปลายเหตุแห่งทุกข์ตามสาย ปฏิจจสมุปบาทธรรมนี้ จัดเป็นยอดหรือหัวใจของธรรมฝ่ายอกุศลทั้งสิ้น ซึ่งถ้าหากจะกระจาย ธรรมฝ่ายอกุศลออกไป ให้เห็นเหตุแห่งทุกข์ในหลายๆ รูปแบบแล้ว ยังมีชื่อเรียกต่างๆ กันดังต่อไปนี้

๑. อาสวะ^{๔๐} ธรรมที่เป็นเครื่องหมักดองอกุศล มี ๔ อย่าง คือ

กามาสวะ	อาสวะคือความยินดีในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ
ภวาสวะ	อาสวะคือความอยากมีอยากเป็น
ทิฏฐาสวะ	อาสวะคือความเห็นผิด
อวิชชาสวะ	อาสวะคืออวิชชา

๒. โอฆะ^{๔๑} ธรรมอันเปรียบเหมือนห้วงน้ำ อันยังสัตว์ทั้งหลายให้จมอยู่ในสังสารวัฏ ได้แก่

กาโมฆะ	โอฆะคือความยินดีในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ
ภโวฆะ	โอฆะคือความอยากมีอยากเป็น
ทิฏฐโฆฆะ	โอฆะคือความเห็นผิด
อวิชโชฆะ	โอฆะคืออวิชชา

๓. โยคะ^{๔๒} ธรรมที่เป็นเครื่องประกอบสัตว์กับภพภูมิต่างๆ มี ๔ อย่าง คือ

กามโยคะ	โยคะคือความยินดีในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ
ภวโยคะ	โยคะคือความอยากมีอยากเป็น
ทิฏฐิโยคะ	โยคะคือความเห็นผิด
อวิชชาโยคะ	โยคะคืออวิชชา

๔. คันถะ^{๔๓} ธรรมที่เป็นเครื่องผูกสัตว์ไว้ไม่ให้หลุดรอดพ้นไปจากโลกได้ มี ๔ อย่าง คือ

อภิชฌากายคันถะ	คันถะคือความโลภ
พยาบาทคันถะ	คันถะคือความโกรธ
ลิลัพพตปรามาสกายคันถะ	คันถะคือลูปคล้ำข้อปฏิบัติที่ผิด
อิทังสัจจาภินเวสกายคันถะ	คันถะคือยึดความเห็นผิดอย่างเหนียวแน่น

^{๔๐} พระไตรปิฎกบาลิฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๕, อภิธรรมปิฎก วิภังค์, ข้อ ๔๖๑, หน้า ๕๐๔-๕๐๕.

^{๔๑} พระไตรปิฎกบาลิฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๕, อภิธรรมปิฎก วิภังค์, ข้อ ๔๖๓, หน้า ๕๐๖.

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๔๓} พระไตรปิฎกบาลิฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๕, อภิธรรมปิฎก วิภังค์, ข้อ ๔๖๒, หน้า ๕๐๕.

๕. อุปาทาน^{๔๔} ธรรมที่เป็นเครื่องยึดถือให้ผู้ผูกพันอยู่ความเป็นไปในโลก มี ๔ อย่าง คือ

กามอุปาทาน	ความยึดถือติดอยู่กับกามคุณอารมณ์
ทิฏฐอุปาทาน	ความยึดมั่นอยู่ในความเห็นผิด
อัตตวาทุปาทาน	ความยึดความเห็นว่ามิตัวตน
สึลัปปทุปาทาน	ความยึดถือการปฏิบัติที่ผิด เพราะไม่รู้ข้อปฏิบัติอันไหนถูกต้อง

๖. นิวรณ^{๔๕} ธรรมที่เป็นเครื่องกันความดี มี ๖ อย่าง คือ

กามฉันทนิวรณ	ความยินดีติดใจในกามคุณอารมณ์
พยาบาทนิวรณ	ความไม่พอใจในอารมณ์ต่างๆ
ถิ่นมิทนิวรณ	ความที่จิตหลุดห่างออกจากอารมณ์ต่างๆ
วิจิกิจฉานนิวรณ	ความฟุ้งซ่านรำคาญใจในอารมณ์ต่างๆ
อุทัจจกุกกุจจนนิวรณ	ความสงสัยลังเลใจ
อวิชชานิวรณ	ความไม่รู้สัจจธรรม

๗. อนุสสัย^{๔๖} ธรรมที่นอนเนื่องอยู่ในชั้นธัมมดาน มี ๗ อย่าง คือ

กามราคานุสสัย	ความยินดีในกามคุณอารมณ์
ทิฏฐานุสสัย	ความเห็นผิด
ปฏิกขานุสสัย	ความไม่พอใจในอารมณ์ต่างๆ
ภวราคานุสสัย	ความยินดีในความเป็นอยู่แห่งภพ
มานานุสสัย	ความอวดดีถือดี ไม่ยอมลงใคร
วิจิกิจฉานุสสัย	ความลังเลสงสัยในสภาวะธรรม
อวิชชานุสสัย	ความไม่รู้สัจจธรรม

๘. สัณฺญโยชน^{๔๗} ธรรมที่เป็นเครื่องร้อยรัดสัตว์ทั้งหลายไว้ในสังสารวัฏ มี ๑๐ อย่าง คือ

กามราคสัณฺญโยชน	ความยินดีในกามคุณอารมณ์
ภวราคสัณฺญโยชน	ความยินดีในความเป็นอยู่แห่งภพ
มานสัณฺญโยชน	ความอวดดีถือดี ไม่ยอมลงใคร

^{๔๔} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๕, อภิธรรมปิฎก วิกิคำ, ข้อ ๔๖๓, หน้า ๕๐๖.

^{๔๕} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๕, อภิธรรมปิฎก วิกิคำ, ข้อ ๔๘๓, หน้า ๕๑๐.

^{๔๖} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๕, อภิธรรมปิฎก วิกิคำ, ข้อ ๑๐๐๕, หน้า ๕๑๗.

^{๔๗} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๕, อภิธรรมปิฎก วิกิคำ, ข้อ ๑๐๒๙, หน้า ๕๒๘-๕๒๙.

ทิฏฐิสัญญา	ความเห็นผิด
วิจิกิจฉาสัญญา	ความลังเลสงสัยในคุณธรรม
สีลัพพตปรามาสสัญญา	ถือปฏิบัติที่ผิด
อิสสาสัญญา	ความไม่ยอมให้คนอื่นดีกว่าตน
มัจฉริยสัญญา	ความหวงแหนในสมบัติของตน
ปฏิฆสัญญา	ความไม่ชอบในอารมณ์ต่างๆ
อวิชชาสัญญา	ความไม่รู้สัจจธรรม

๙. กิเลส^{๔๘} ธรรมที่เป็นเครื่องทำให้จิตใจเศร้าหมอง มี ๑๐ อย่าง คือ

๑. โลกกิเลส	ความโลภ
๒. โทสกิเลส	ความโกรธ
๓. โมหกิเลส	ความหลง
๔. มานกิเลส	ความถือตน
๕. ทิฏฐิกิเลส	ความเห็นผิด
๖. วิจิกิจฉากิเลส	ความลังเลสงสัย
๗. ถีนกิเลส	ความท้อถอย
๘. อุทธัจจกิเลส	ความฟุ้งซ่าน
๙. อหิริกกิเลส	ความไม่ละอายต่อบาปทุจริต
๑๐. อนัตตปปกิเลส	ความไม่กลัวต่อบาปทุจริต

อนึ่ง ในบางแห่งก็ได้แสดงกิเลสไว้ ๑๖ ประเภท (อุปกิเลส ๑๖)^{๔๙} ดังต่อไปนี้

๑. อภิชฌาวิสมโลภะ ความเพ่งเล็ง ละโมบ อยากได้ของเขา, ความทะยานอยาก หรือความมักใหญ่ใฝ่สูงโดยไม่มีขอบเขต
๒. โทสะ ความโกรธอย่างรุนแรง ความคิดประทุษร้ายเขา
๓. โกรธะ ความโกรธอย่างเบาบาง
๔. อุปนาหะ ความผูกเวรหรือพยาบาท ผูกโกรธหรือผูกใจเจ็บแค้น
๕. มกขะ การลบหลู่คุณท่าน ความอกตัญญู ลบหลู่บุญคุณผู้มีอุปการคุณแก่ตน

^{๔๘} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๕, อภิธรรมปิฎก วิกังค, ข้อ ๑๐๒๖, หน้า ๕๒๘.

^{๔๙} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๒, มัชฌิมนิกาย มูลปิณณาสก, ข้อ ๙๓, หน้า ๖๔-๖๕.

๖. ปลาสะ การยกตนข่มท่านหรือข่มผู้อื่น
๗. อีสสา ความริษยาเขา เมื่อเห็นผู้อื่นได้ดี ย่อมแสดงความไม่พอใจ หรือแกล้งให้ร้ายป้ายสี ทำลายเกียรติคุณความดีของผู้อื่นโดยมิชอบ
๘. มัจฉริยะ ความตระหนี่เหนียวแน่น กีดกันวิชาความรู้ที่อยู่อาศัย เห็นแก่ตนเอง ไม่ยอมบริจาคทรัพย์สินให้แก่สังคมหรือผู้ใด
๙. มายา ความปกปิดความชั่วที่ตัวทำไว้ มีนิสัยเป็นคนมีเล่ห์เหลี่ยม ตลบตะแลง ไม่น่าคบค้าสมาคมด้วย ไม่น่าไว้วางใจ
๑๐. สาถะยะ ความโอ้อวดตัวให้ยิ่งใหญ่กว่าคนที่ตนมีอยู่ ชอบกล่าวเกินความจริง หรือยกย่องตนเองจนเชื่อถือไม่ได้
๑๑. ถัมภะ ความแข็งกระด้างดื้อดึงเมื่อเขาสั่งสอนว่ากล่าวโดยชอบ เป็นคนหัวดื้อหัวรั้น ไม่ยอมฟังเสียงหรือเหตุผลโดยชอบจากผู้อื่น ถือเอาแต่ความเห็นของตนเป็นใหญ่
๑๒. สารัมภะ การเป็นผู้มีนิสัยแข่งดีแข่งเด่นผู้อื่นในทางทำลาย
๑๓. มานะ ความถือเขา ถือเรา ถือตัว ถือตน ความเย่อหยิ่ง จงหองอวดดีมีอยู่ ๙ ประการด้วยกัน คือ

ดีกว่าเขา แล้วสำคัญตนว่าดีกว่าเขา จึงถือตัวและดูถูกผู้อื่น

ดีกว่าเขา แล้วสำคัญตนว่าเสมอกับเขา จึงวางตนไม่เหมาะสมกับกาลเทศะ หรือสภาวะแวดล้อมในสังคม

ดีกว่าเขา แล้วสำคัญตนว่าต่ำกว่าเขา จึงเกิดความหวั่นไหว ไม่องอาจ แกล้งกล้าในการเข้าสังคม จึงหลบหลีกหนีหน้าจากสังคม

เสมอกับเขา แล้วสำคัญตนว่าดีกว่าเขา ทำให้เกิดการยกตนข่มท่าน หรือ ตีตนเสมอผู้ใหญ่

เสมอกับเขา แล้วสำคัญตนว่าเสมอกับเขา ทำให้เกิดทิฐิฐิมานะ ไม่ยอมราชื่อให้แก่กัน เพราะความเท่าเทียมกันจึงไม่ยอมลดราวาศอกให้แก่กัน

เสมอกับเขา แล้วสำคัญตนว่าต่ำกว่าเขา ทำให้ไม่รู้จักรวางตนให้เหมาะสม ทำให้ผู้อื่นขาดความเคารพยำเกรง เป็นเหตุให้เสื่อมเสียบุคลิกภาพของตนไป

เลวกว่าเขา แล้วสำคัญตนว่าดีกว่าเขา ทำให้เกิดความรู้สึกลบหลู่ดูหมิ่นผู้ที่
สูงกว่าตน หรือยกตนข่มท่าน หรือตีตนเสมอท่าน

เลวกว่าเขา แล้วสำคัญว่าเสมอกับเขา เป็นการยกตนเสมอท่าน ไม่รู้จักที่
ต่ำที่สูง เป็นบุคคลไม่รู้จักเจียมตน

เลวกว่าเขา แล้วสำคัญตนว่าเลวกว่าเขา ทำให้ไม่มีความอดุสหาปะปากเพียร
ที่จะยกฐานะตนให้ดีขึ้น กลายเป็นคนอ่อนแอทอดอาลัยตายอยากใน
ชีวิต ไม่คิดหาช่องทางยกฐานะ หรือแสวงหาความรู้ใส่ตน ด้วยเกิดมานะ
เห็นผิดคิดว่าตนเลวกว่าคนอื่นแล้วก็เลยไม่จำเป็นต้องทำตนให้ดีขึ้น

๑๔. อติมานะ เป็นผู้มีนิสัยดูถูกดูแคลนหรือล่องเกินผู้อื่น

๑๕. มทะ ความมีนิสัยมัวเมา หลงใหลในสิ่งหนึ่งสิ่งใดจนเกินวิสัยปกติธรรมดาของ
บุคคล อย่างเช่น ความมัวเมาหลงใหลในกายตนเองหรือผู้อื่น ซึ่งมีแต่ชำรุด
ทรุดโทรมอยู่ด้วยชราอยู่ทุกวี่ทุกวัน

๑๖. ปมาทะ ความขาดสติยับยั้งชั่งใจ พิจารณาผลได้ผลเสีย หรือความประมาท
เลินเล่อ

อกุศลทั้งหลายเหล่านี้ ถ้าจะดูที่การกระทำด้วยกาย (กายกรรม), ด้วยวาจา (วจีกรรม) และ/
หรือ ด้วยใจ (มโนกรรม) โดยมีเจตนาหรือความตั้งใจไม่ดี ที่เป็นบาปอกุศล เป็นเครื่องกระตุ้นให้
การกระทำนั้นสำเร็จแล้ว เรียกว่า อกุศลกรรมบถ ๑๐^{๕๐} หรือทุจริต ๓ ดังต่อไปนี้

อกุศลกายกรรม ๓ คือ

๑. ปาณาติปาต การฆ่าสัตว์
๒. อทินนาทาน การลักทรัพย์
๓. กาเมสุมิจฉจาร การล่วงประเวณี

อกุศลวจีกรรม ๔ คือ

๔. มุสาวาท การพูดปด
๕. ปิสุณวาจา การพูดส่อเสียด (การพูดจาแยกให้แตกความสามัคคี)
๖. ผรุสวาจา การพูดคำหยาบ
๗. สัมผัปปลาป การพูดเพ้อเจ้อไร้สาระ

^{๕๐} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๑, ทัชฌาย ปาฏิกวรรค, ข้อ ๓๕๙, หน้า ๒๘๔

อกุศลมนกรรม ๓ คือ

๘. อภิขณา เฟ่งเล็งอยากได้ของเขา
๙. พยาบาท คิดปองร้าย
๑๐. มิจจาทีฎฐิ มีความเห็นผิด

อกุศลกรรมบถ ๑๐ หรือทุจริต ๑๐ นี้ หากจะนับโดยพิสดาร โดยอาศัยเจตนาเป็นเครื่องวินิจฉัย ๓ ประการดังต่อไปนี้แล้ว ก็จัดเป็นทุจริต ๓๐ คือ

๑. ปุพฺพเจตนา เจตนาที่เกิดก่อนกระทำ
๒. มุญฺจเจตนา เจตนาที่เกิดขณะกระทำ
๓. อปรเจตนา เจตนาที่เกิดเมื่อได้กระทำแล้ว

ฉะนั้น ทุจริต ๑๐ คูณด้วยเจตนา ๓ จึงเป็น ทุจริต ๓๐ ด้วยประการฉะนี้

หรือจะนับโดยนัยพิสดาร โดยการพิจารณาลักษณะการกระทำ ๔ ประเภท ดังต่อไปนี้ ก็นับได้รวม ๔๐ (เรียกว่า ทุจริต ๔๐) คือ

๑. ส่าหัตถิก ทำด้วยตนเอง
๒. อาณัตติก ใ้ให้ผู้อื่นกระทำ
๓. วัฒนภาสน กล่าวแสดงประโยชน์ของการกระทำ
๔. สมปญญา มีความพอใจในการกระทำนั้น

อวิชชา กิเลส ตัณหา อุปาทาน หรือบาปอกุศลทั้งหลายเหล่านี้เอง ที่เมื่อสัตว์ประกอบกรรมขึ้นด้วยกาย วาจา หรือใจ โดยมีเจตนาหรือความตั้งใจ อันประกอบด้วยบาปหรืออกุศลเหล่านี้เป็นเครื่องกระตุ้นให้สำเร็จลงแล้ว ย่อมได้รับผลเป็นความทุกข์เดือดร้อนใจ เป็นต้นว่า

สมัยใดที่ มนุษย์มีสันดานมากด้วยความโลภ สมัยนั้นย่อมเกิด ทุพภิกขภัย ร้าย คือ อันตรายที่เกิดจากความแร้นแค้น ข้าวยากหมากแพง เป็นเหตุให้ความหิวโหยอดอยากเข้าครอบงำ จนพากันล้มตายลงเป็นอันมาก สรรพทุกข์ต่างๆ จะปรากฏแก่มหาชนอย่างหาประมาณมิได้ นี่เป็นผลปัจจุบันที่เกิดจากอำนาจของโลภมูลจิต แต่สำหรับผลที่จะเกิดจากโลภะในอนาคตนั้น ดังมีพระอรธ-กถาจารย์แสดงไว้ว่า

“เยภยุเณน ทิ สตุตา ตณฺหาเย เปตวิสยํ อุปฺปชฺชนฺติ.”^{๕๑}

^{๕๑} พระพุทธโมชาจารย์. อรรถกถาอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี. โรงพิมพ์วิญญูญาณ, พ.ศ. ๒๕๓๒. หน้า ๑๗๗-๑๗๘

แปลความว่า “สัตว์ทั้งหลายโดยมาก ย่อมไปเกิดเป็นเปรตบ้าง เป็นอสุรกายบ้าง ตามอำนาจแห่งโลภะ อันมีความอยากได้เป็นมูลฐาน.”

สมัยใดที่ มนุษย์มีสันดานมากไปด้วยโทสะ สมัยนั้นย่อมเกิด สัตถันตราย คือ อันตรายที่เกิดจากศาสตราวุธต่างๆ เป็นเหตุให้ทำสงครามฆ่าฟันกันตายลงเป็นอันมาก สรรพภัยต่างๆ จะปรากฏแก่ประชาชนอย่างน่าหวาดกลัว ทั่วไปหมด สำหรับผลแห่งโทสะในอนาคต คือภพหน้าชาติหน้า ย่อมจะผลักดันให้ไปเกิดในนรก ในนรีรภูมิ ดังที่พระอรรถกถาจารย์ได้แสดงไว้ว่า

“โทเสน ทิ จณฺหชาตตาย โทสสทิสํ นิริยํ อุปฺปชฺชนฺติ.”^{๕๒}

แปลความว่า “สัตว์ทั้งหลายย่อมไปเกิดในนรกเป็นส่วนมาก ด้วยอำนาจแห่งโทสะ อันเป็นที่ทรมานสัตว์ให้เร่าร้อน เช่นเดียวกับสภาวะของโทสะที่ทรมานตนเองให้เร่าร้อนอยู่เสมอ

ถ้าสมัยใด มนุษย์มีสันดานมากไปด้วยโมหะ สมัยนั้นย่อมเกิด โรคนตราย คือ อันตรายที่เกิดจากโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน เป็นเหตุให้เกิดโรคระบาดล้มกันตายเป็นอันมาก สรรพโรคจะปรากฏคร่าชีวิตประชาชนทั้งหลายให้สิ้นไป.”

สำหรับผลแห่งโมหะในอนาคตนั้น ย่อมจะผลักดันให้เกิดในเดรัจฉานภูมิ ดังที่พระอรรถกถาจารย์แสดงไว้ว่า

“โมเหณ ทิ นิจุสมฺมุพฺหํ ติรจฺจณโยนิยํ อุปฺปชฺชนฺติ.”^{๕๓}

แปลความว่า “สัตว์ทั้งหลายย่อมไปเกิดเป็นเดรัจฉาน ด้วยอำนาจแห่งโมหะ เพราะเป็นสภาพที่ยังสัตว์ให้ลุ่มหลงมกมายอยู่เสมอ.”

โดยเหตุนี้ จึงควรที่ผู้ศึกษาและฝึกปฏิบัติธรรม จะได้พากเพียรระวังบาปอกุศลทั้งหลายเหล่านี้ มิให้เกิดขึ้นในสันดาน และเพียรกำจัดหรือละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดสิ้นไป

เพราะบาปอกุศลนั้น เมื่อล่วงกรรมบถแล้ว การกระทำความชั่วสำเร็จเป็นชนกกรรม ซึ่งสามารถทำให้เกิดในอบายภูมิได้ และถ้าแม้การกระทำนั้นไม่ล่วงถึงอกุศลกรรมบถ ซึ่งอาจให้ผลปฏิสนธิในอบายภูมิหรือไม่ก็ตาม แต่ก็อาจให้ผลในปวัตติกาล คือทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของผู้นั้นต้องประสบกับความลำบากต่างๆ ได้ เป็นต้นว่า

^{๕๒, ๕๓} พระพุทธโฆษาจารย์, อรรถกถาอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี: โรงพิมพ์วิญญูณ, พ.ศ. ๒๕๓๒, หน้า ๑๗๗-๑๗๘.

ผลของอกุศลกรรมบถ ๑๐ ย่อมส่งผลให้ได้รับทั้งในปฏิสนธิกาลและปวัตติกาล

ก. การส่งผลในปฏิสนธิกาล ย่อมให้ปฏิสนธิวิญญานด้วยอุเบกขาสันตிரณอกุศลวิบาก และปฏิสนธิกัมมขรูปในอบายภูมิ ๔ ภูมิใดภูมิหนึ่งตามควรแก่อกุศลกรรมบถนั้น คือ ให้บังเกิดเป็น สัตว์นรก, เปต, อสุรกาย, ตีรจจัน ในนिरยภูมิ, เปตติภูมิ, อสุรกายภูมิ, และตีรจจันภูมิ

ข. การส่งผลในปวัตติกาล อกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ ถ้าไม่มีโอกาสให้ผลในปฏิสนธิกาลแล้ว ย่อมมีโอกาสให้ผลในปวัตติกาลได้ดังนี้ คือ

๑. ผลของปาณาติปาต มี ๙ ประการ คือ

๑. หุพพลภาพ
๒. รูปไม่งาม
๓. กำลังกายอ่อนแอ
๔. กำลังกายเฉื่อยชา กำลังปัญญาไม่ว่องไว
๕. เป็นคนขลาดหวาดกลัว
๖. ชำตนเอง หรือถูกฆ่า
๗. โรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน
๘. ความพินาศของบริวาร
๙. อายุสั้น

๒. ผลของอทินนาทาน มี ๖ ประการ คือ

๑. ด้อยทรัพย์
๒. ยากจน
๓. อดอยาก
๔. ไม่ได้สิ่งที่ตนปรารถนา
๕. พินาศในการค้า
๖. พินาศเพราะภัยพิบัติ มีอัคคีภัย อุทกภัย ราชภัย โจรภัย เป็นต้น

๓. ผลของกาเมสุมิฉฉาจาร มี ๑๑ ประการ คือ

๑. มีผู้เกลียดชังมาก
๒. มีผู้ปองร้ายมาก
๓. ขัดสนทรัพย์

๔. อตตอยาก ยากจน
 ๕. เกิดเป็นหญิง
 ๖. เกิดเป็นกระเทย
 ๗. เป็นชายในตระกูลต่ำ
 ๘. ได้รับความอับอายเป็นอาจิณ
 ๙. ร่างกายไม่สมประกอบ
 ๑๐. มากด้วยความวิตกกังวล
 ๑๑. พลัดพรากจากผู้ที่ตนรัก
๕. ผลของมุสาวาท มี ๘ ประการ คือ
๑. พูดไม่ชัด
 ๒. ฟันไม่เรียบ
 ๓. ปากมีกลิ่นเหม็นมาก
 ๔. ไอตัวร้อนจัด
 ๕. ตาไม่อยู่ในระดับปกติ
 ๖. กล่าววาทด้วยปลายลิ้นและปลายปาก
 ๗. ทำทางไม่สง่าผ่าเผย
 ๘. จิตใจวุ่นเร่คล้ายคนวิกลจริต
๕. ผลของปิสฺฐวาทา มี ๔ ประการ คือ
๑. ต่ำหนืดตนเอง
 ๒. มักถูกกล่าวหาโดยไม่เป็นจริง
 ๓. ถูกบัณฑิตติเตียนเสมอ
 ๔. แตกกับมิตรสหาย
๖. ผลของผรุสวาทา มี ๔ ประการ คือ
๑. พินาศในทรัพย์
 ๒. ได้ยินเสียงก็เกิดไม่พอใจ
 ๓. มีกายวาทาหยาบ
 ๔. ตายด้วยอาการหลงใหล

๗. ผลของสัมผัปปลาป มี ๔ ประการ คือ

๑. เป็นอธรรมวาทบุคคล
๒. ไม่มีผู้เลื่อมใสในคำพูดของตน
๓. ไม่มีอำนาจ
๔. วิกลจริต

๘. ผลของอภิขณา มี ๔ ประการ คือ

๑. เสื่อมในทรัพย์และคุณความดี
๒. ปฏิสนธิในตระกูลต่ำ
๓. มักได้รับคำติเตียน
๔. ชัดสนในลาภสักการะ

๙. ผลของพยาบาท มี ๔ ประการ คือ

๑. มีรูปกายทราม
๒. มีโรคภัยเบียดเบียน
๓. อายุสั้น
๔. ตายด้วยถูกประหาร

๑๐. ผลของมิจฉาทิฏฐิ มี ๔ ประการ คือ

๑. ห่างไกลต่อรัศมีแห่งพระธรรม
๒. มีปัญญาทราม
๓. ปฏิสนธิในพวกคนป่าที่ไม่รู้อะไร
๔. เป็นผู้มีฐานะต่ำไม่ทัดเทียมผู้อื่น

อนึ่ง ในพระอภิธรรมยังได้แบ่งกิเลสหรือบาปอกุศล คือธรรมที่เศร้าหมองเร่าร้อน ไว้เป็น ๓ ชั้น และได้แสดงลักษณะของการปหานกิเลส หรือบาปอกุศลเหล่านี้ ออกเป็น ๓ ระดับ ดังต่อไปนี้

ก. วิตกมกิเลส หมายถึงกิเลสอย่างหยาบที่สามารถก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวออกมาทางกายทวาร หรือวจีทวารได้ กิเลสชนิดนี้ปหานได้ด้วยศีล เป็นการสงบระงับชั่วคราวซึ่งชั่วคราว ขณะที่ยังมีการรักษาศีลอยู่ การปหานกิเลสได้ชั่วขณะนี้เรียกว่า “ตัทธกปหาน”

ข. ปริยภูฐานกิเลส หมายถึงกิเลสอย่างกลางที่เกิดอยู่ภายในมโนทวาร ไม่ถึงกับแสดงล่วงออกมาทางกายทวารหรือวจีทวาร ได้แก่ กิเลสนิรณันท์ทั้ง ๕ เป็นต้น กิเลสชนิดนี้ปหานได้ด้วยสมาธิ

คือฉาน ย่อมดับหรือระงับไว้ได้ตามอำนาจของฉาน ได้นานตราบเท่าที่ฉานยังไม่เสื่อม เรียกว่า “วิกขัมภณปหาน”

ค. อนุสัยกิเลส หมายถึงกิเลสอย่างละเอียดที่นอนเนื่องอยู่ในขันธสันดาน อันไม่มีใครอื่นสามารถจะรู้ได้ นอกจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า กิเลสชนิดนี้ต้องปหานด้วยปัญญา คือ มรรคจิต และมรรคจิตนี้เองที่สามารถปหานกิเลสได้หมดสิ้นสูญเชื้อ ไม่กลับมาขึ้นใหม่อีก เรียกว่า “สมุจเฉทปหาน”

สรุปความว่า

วิตกมกิเลส ต้องปหานด้วยมหากุศลจิตที่เกี่ยวกับศีล เป็น ตทังคปหาน

ปริยภูฐานกิเลส ต้องปหานด้วยมหัคคตจิต เป็น วิกขัมภณปหาน

อนุสัยกิเลส ต้องปหานด้วยมรรคจิต เป็น สมุจเฉทปหาน

อนึ่ง พึงสังเกตอีกว่า กิเลสอันเป็นเครื่องยังจิตให้เศร้าหมองเร่าร้อนนี้ ย่อมเกิดพร้อมและประกอบด้วยอกุศลจิตเท่านั้น ฉะนั้นการปหานกิเลสก็เท่ากับปหานอกุศลจิตนั่นเอง

ตอนที่ ๓

เพื่อบรรลุมรรคผลนิพพาน เป็นพระอริยบุคคล

การศึกษาพระปริยัติสัทธรรม และการปฏิบัติพระสัทธรรม มีจุดมุ่งหมายสำคัญอยู่ที่ ความพ้นทุกข์ กล่าวคือ

เมื่อได้หยั่งรู้ว่า นี่เป็นทุกข์จริง ควรกำหนดรู้, นี่เป็นเหตุแห่งทุกข์จริง ควรละ, นี่เป็นสภาวะที่ทุกข์ดับได้จริง ควรทำให้แจ้ง, นี่เป็นทางปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ได้จริง ควรเจริญ, และเมื่อได้ศึกษาและปฏิบัติพระสัทธรรมจนสามารถกำหนดรู้ทุกข์ได้ตามที่เป็นจริง ละเหตุแห่งทุกข์ได้แล้ว สภาวะที่ทุกข์ดับเพราะเหตุดับก็ได้ทำให้แจ้งแล้ว และหนทางปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ก็ได้เจริญแล้ว ย่อมสามารถล่วงพ้นจากความทุกข์ และถึงซึ่งความสันติสุข อันเป็นผล (พระปฏิเวธสัทธรรม) ของการศึกษาและปฏิบัติธรรม ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ (ที่สามารถปหานกิเลสหรือบาปอกุศลได้)

อย่างน้อยที่สุด ในระหว่างที่ศึกษาและปฏิบัติพระสัทธรรม โดยมีพระรัตนตรัยเป็นสรณะ สมาทานศีลอย่างน้อยศีล ๕ (เบญจศีล) ขึ้นไป ได้บริสุทธิ์สมบูรณ์จนเป็นปกติแล้ว ย่อมเป็นผู้มีคติแน่อนอนเหมือนพระโสดาบัน คือไม่ต้องเกิดในทุกข์คติภูมิ อันมีภูมิของเปรต สัตว์นรก อสุรกาย สัตว์ดิรัจฉาน อย่างใดอย่างหนึ่ง และถ้าสามารถเจริญภาวนาทั้งสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อเจริญสมาธิและปัญญาอันเห็นแจ้งในสัจธรรม ถึงซึ่งความเป็นยอด อันเป็นอนันตรัจจัย คือปัจจัยที่ไม่มีสิ่งอื่นคั่นแห่งโสดาปัตติมรรค ย่อมนับว่าผู้ศึกษาและปฏิบัติธรรมผู้นั้นครอบงำโคตรคือครอบงำภูมิแห่งปุถุชน ล่วงเสียซึ่งความนับว่าเป็นปุถุชน ย่างเข้าสู่ความเป็นอริยะ เรียกว่า โคตรภูบุคคล

เมื่อย่างเข้าสู่ความเป็นอริยะ คือเป็นโคตรภูบุคคลแล้ว ยิ่งศึกษาและปฏิบัติพระสัทธรรมสูงขึ้นไป จาก อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา, ปฐมมรรค มรรคจิต มรรคปัญญา ยิ่งๆขึ้นไป ก็ย่อมจะสามารถปหานกิเลสเป็นสมุจเฉทปหาน ได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน อันเป็นแดนเกษม ที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง เป็นพระอริยบุคคลขั้นต่างๆ^{๔๔} ตามระดับคุณธรรมที่ปฏิบัติได้ ดังต่อไปนี้

^{๔๔} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๐, อังคุตตรนิกาย ตักกนิบาต, ข้อ ๕๒๖-๕๒๗, หน้า ๒๙๗-๓๐๑

๑. พระโสดาบัน

ก) คุณธรรมของพระโสดาบัน

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำพอประมาณในสมาธิ ทำพอประมาณในปัญญา เรายังล่องลึกขาทเล็กน้อยบ้าง และต้องออกจากอาบติเล็กน้อยเหล่านั้นบ้าง

ข้อนั้นเพราะเหตุไรเล่า ?

ข้อนั้นเพราะเหตุว่าไม่มีผู้รู้ใดๆ กล่าวความอาภัพต่อการบรรลุโลกุตตรธรรม จักเกิดขึ้น เพราะเหตุสักว่าการล่องลึกขาทเล็กน้อยและการต้องออกจากอาบติเล็กน้อยเหล่านี้

อนึ่ง ลิกขาทเหล่านี้ที่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ที่เหมาะสมแก่พรหมจรรย์ เธอเป็นผู้มีศีลยั่งยืน มีศีลมั่นคงในลิกขาทเหล่านั้น สมาทานศึกษาอยู่ในลิกขาททั้งหลาย ภิกษุนั้นเพราะความสิ้นไปรอบแห่งสังโยชน์ ๓^{๕๕} เป็นโสดาบัน (ผู้ถึงกระแสแห่งนิพพาน) เป็นผู้มิอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงแท้ต่อการตรัสรู้ข้างหน้า”

จิตที่ประกอบกับองค์มรรค ๘ ซึ่งเป็นผู้เข้าถึงอริยมรรคที่มีสภาพเหมือนกระแสน้ำเป็นครั้งแรกด้วย เป็นทางที่ควรแสวงด้วย จึงชื่อว่า โสดาปัตติมรรค หรืออีกนัยหนึ่ง จิตที่ประกอบกับองค์มรรค ๘ ซึ่งเป็นผู้เข้าถึงอริยมรรคที่มีสภาพเหมือนกระแสน้ำเป็นครั้งแรกด้วย เป็นผู้ปหานกิเลสและเป็นผู้เข้าถึงพระนิพพานด้วย ชื่อว่า “โสดาปัตติมรรคจิต”

เมื่อโสดาปัตติมรรคจิตเกิดขึ้น ย่อมสำเร็จกิจดังนี้คือ

- (๑) โสดาปัตติมรรคจิตเกิดขึ้นแก่บุคคลใด บุคคลนั้นชื่อว่า โสดาปัตติมรรคบุคคล
- (๒) โสดาปัตติมรรคจิต ทำให้พ้นจากกามโลกในส่วนที่เป็นอบายภูมิ ๔ คือ นรก เปรต อสุรกาย และเดรัจฉาน
- (๓) โสดาปัตติมรรคจิต เกิดขึ้นพร้อมกับการปหานกิเลส ทำลายอภิสลจิต ๔ ดวงไม่ให้

^{๕๕} สังโยชน์ ๓ คือ สักกายทิฏฐิ การเข้าใจผิดในนาม-รูปจากที่เป็นจริง ๑ วิจิกิจฉา การลังเลต่อการพ้นทุกข์ตามแบบของพระพุทธเจ้า ๑ สัมภวาทปริมาสม การถือศีลและวัตรที่ถูกกลุ่กล่าด้วยตนหาและทิฏฐิ คือความปรารถนาผิดทาง โง่เขลา และต้ออื่น”

เกิดขึ้นอีกต่อไปคือ โลกจิตที่มีทวิภูมิจิต ๔ ดวง และโมหจิตที่มีวิจิตรจิต ๔ ดวง และ ๑ ดวง และนอกจากนั้นยังทำกิเลสที่ประกอบในทวิภูมิจิต ๔ ดวง และ โทสจิต ๒ ดวง เบาบางลงจนไม่อาจนำไปสู่อบายภูมิได้

เมื่อโสดาปัตติมรรคจิตเกิดขึ้นปหานอนุสัยกิเลสและดับไป ทันใดนั้นโสดาปัตติผลจิตก็จะเกิดขึ้นเสวยผลที่เป็นสันติสุข อันเกิดแต่โสดาปัตติมรรคจิตได้ปหานอนุสัยกิเลสลงแล้ว หรืออีกนัยหนึ่ง โสดาปัตติผลจิตย่อมเกิดขึ้นได้ในโอกาสที่พระโสดาบันบุคคลเข้าผลสมาบัติ

เมื่อโสดาปัตติผลจิตเกิดขึ้น ย่อมให้สำเร็จกิจดังต่อไปนี้

- (๑) โสดาปัตติผลจิตเกิดขึ้นแก่บุคคลใด บุคคลนั้นได้ชื่อว่า โสดาปัตติผลบุคคล หรือที่เรียกว่า พระโสดาบัน หรือบางทีก็เรียกว่า “เสขบุคคล” คือบุคคลที่ยังจะต้องศึกษาต่อไปอีก จนกว่าจะพ้นจากภาวะที่ไม่ต้องศึกษาอีกต่อไป เป็นอเสขบุคคล หรือ พระอรหันต์
- (๒) โสดาปัตติผลจิต ทำให้พ้นจากอบายภูมิโดยเด็ดขาด กล่าวคือ พระโสดาบันเมื่อจุติย่อมไม่ไปปฏิสนธิในอบายภูมิอีก เพราะได้ทำลายอกุศลจิตที่เป็นตัวการนำไปสู่อบายได้อย่างเด็ดขาดแล้ว
- (๓) โสดาปัตติผลจิต ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเสวยสันติสุขจากการปหานทวิภูมิจิตและวิจิตรจิตได้แล้ว โดยเด็ดขาด

ข) ประเภทของพระโสดาบัน

พระพุทธองค์ทรงแสดงเทศนาจำแนกพระโสดาบันได้เป็น ๓ ประเภท โดยกำหนดภพชาติไว้เป็นที่แน่นอน คือ

๑. เอกพีธีโสดาบัน

เอก์ พีธี อสฺสาคิ เอกพีธี คือพระโสดาบันผู้มีพีธีคืออตภาพอันเดียว คือเกิดอีกครั้งเดียว ก็จักบรรลอรหัต แล้วเข้าปรินิพพานในชาตินั้น

๒. โกลังโกลโสดาบัน

กุลโต กุลํ คจฺจนฺติตติ โกลังโกล คือพระโสดาบันผู้ไปจากสกุลสู่สกุล คือเกิดในตระกูลสูงอีก ๒-๓ ครั้ง หรือเกิดในสุคติภพอีก ๒-๓ ภพ ก็จักบรรลอรหัต แล้วปรินิพพาน

๓. สัตตักขัตตุปรมโสดาบัน

สตุตถขตุตตุ ปรมํ อสฺสชาติ สตุตถขตุตตุปรมํ คือพระโสดาบันผู้มี ๗ ครั้งเป็นอย่างยิ่ง คือเวียนเกิดในสุคติภพอีกอย่างมากเพียง ๗ ครั้ง ก็จักบรรลอรหัต แล้วปรินิพพาน

แต่ยังมีพระอริยะโสดาบันอีกประเภทหนึ่ง ที่ไม่นับรวมอยู่ในพระอริยะโสดาบัน ๓ ประเภทที่กล่าวมานั้น พระอริยะโสดาบันประเภทนี้เรียกว่า “วิภูฏาภิตโสดาบัน” เป็นพระอริยะโสดาบันที่มีอหยาตัยยังยินดีพอใจในวิภูฏะ ปรรณาทิจะเที่ยวปฏิสนธิไปในเทวโลกทั้ง ๖ ชั้น ตลอดไปจนถึงอกนิฏฐภพ ดังที่ปรากฏในบุคคลบัญญัติอรรถกถาว่า

“เอกจฺโจ หิ โสตาปนโน วัฏฏชฺฌมาสโย โหติ วัฏฏาภิตโต ปุณฺณปุณฺณ วัฏฏสมีเยว วิจรติ สนฺทิสฺสติ อนาถปิณฺฑิกเสฏฺฐี วิสาชา อุปาสิกา จูฬรณฺมหา-
รณฺเทวปฺตดา อนเภาวณฺโณ เทวปฺตโตติ สกโก เทวราชา นาคทตฺโต เทวปฺตโต
อิเม หิ เอตตกา ชนา วัฏฏชฺฌมาสยา วัฏฏาภิตา อาทิตฺโต ปฏฺจาย จสฺส เทว-
โลเกสฺส นิพตฺตดา เทเวสฺสเยว โสเธตฺวา อกนิฏฺเฐ จตฺวา ปรีนิพฺพายิสฺสนฺติ อิเม อิท-
น คหิตา.”^{๕๖}

แปลความว่า “ยังมีพระโสดาบันบางจำพวกมีอหยาตัยยังยินดีพอใจในวิภูฏะ ท่องเที่ยวไปปรากฏในวิภูฏะบ่อยๆ ชนเหล่านั้นคือ อนาถปิณฺฑิกเสฏฺฐี วิสาชาอุปาสิกา จูฬรณฺเทพบุตร มหารณฺเทพบุตร อนเภาวณฺเทพบุตร ท้าวลักกเทวราช นาคทตฺเทพบุตร

ท่านเหล่านี้ยังมีอหยาตัยยังยินดีพอใจในวิภูฏะ เกิดในเทวโลก ๖ ชั้น ตั้งแต่ต้น ชำระจิตให้หมดจด ในเทวโลกนั้นแหละ ก็จะดำรงอยู่ในอกนิฏฐภพ จึงจะปรินิพพาน

พระโสดาบันเหล่านี้ ท่านไม่ประมวลงเข้าในสัตตักขัตตุปรมโสดาบัน.”

ค) เหตุที่ทำให้พระโสดาบันบรรลอรหัตตผลต่างกัน

การที่พระโสดาบันบรรลอรหัตตผลแตกต่างกันออกไปได้ถึง ๓ ประเภทนั้น เพราะเหตุ ๒ ประการ คือ

๑. ต่างกันด้วยกำลังแห่งอินทรีย์ ที่ได้สร้างสมอบรมมาแต่อดีต กล่าวคือ

^{๕๖} พระพุทธโฆษาจารย์, อรรถกถาอภิธรรมปิฎก ปุคคลบัญญัติ: โรงพิมพ์วิญญาน, พ.ศ.๒๕๓๓, หน้า ๕๕.

ถ้าในอดีตชาติได้อบรมบารมีอินทรีย์ คือ สัทอินทรีย์, วิริยอินทรีย์, สตินทรีย์, สมาธิินทรีย์ และปัญญินทรีย์มาแล้วอย่างแก่กล้า ครั้นเมื่อได้บรรลุปะระโสตาบันก็จะเป็น เอกพีชีโสตาบัน

ถ้าในอดีตชาติได้สร้างสมอบรมมามีอินทรีย์มาปานกลาง เมื่อบรรลุปะระโสตาบันก็จะเป็น โกลังโกลโสตาบัน

ถ้าในอดีตชาติได้สร้างสมอบรมบารมีอินทรีย์ไว้อย่างอ่อน เมื่อบรรลุปะระโสตาบันก็จะเป็น สัตตักขัตตุปรมโสตาบัน

๒. ต่างกันด้วยคามมุ่งมั่นต่ออริยมรรคเบื่องบน ๓ กล่าวคือ

ถ้าพระโสตาบันที่มีจิตมุ่งมั่นต่ออริยมรรคเบื่องบน ๓ ด้วยอุตสาหะ เพียรเจริญวิปัสสนาด้วยกำลังเจตนาอันแรงกล้าก็เป็น เอกพีชีโสตาบัน

ถ้าพระโสตาบันที่มีจิตมุ่งมั่นต่ออริยมรรคเบื่องบน ๓ ด้วยอุตสาหะ เพียรเจริญวิปัสสนาด้วยกำลังเจตนาอย่างปานกลาง ก็เป็น โกลังโกลโสตาบัน

ถ้าพระโสตาบันที่มีจิตมุ่งมั่นต่ออริยมรรคเบื่องบน ๓ ด้วยอุตสาหะ เจริญวิปัสสนาด้วยกำลังเจตนาอย่างอ่อน ก็เป็น สัตตักขัตตุปรมโสตาบัน

พระโสตาบันที่กล่าวแล้วทั้ง ๓ ประเภทนี้ แม้จะแตกต่างกันด้วย การอบรมอินทรีย์ที่ยิ่งหย่อนกว่ากัน หรือแม้จะแตกต่างกันด้วยจิตที่มุ่งมั่นในอริยมรรคเบื่องบนยิ่งและหย่อนกว่ากันอย่างไรก็ตาม พระโสตาบันเหล่านั้นก็ไม่ต้องถือปฏิสนธิในภพชาติที่ ๘ อีก ดังปรากฏในพระบาลีว่า

“เย อริยสัจจานิ วิภาวณนติ
คมภีรปญเณน สุเทสิตานิ
กิญจาปี เต โหนติ ภูสปปมตตา
น เต ภวํ อฏฺฐมมาทียนฺติ.”^{๕๗}

แปลความว่า “ชนเหล่าใดได้รู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ ๔ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าแสดงไว้ดี แล้วนั้น ชนเหล่านั้น แม้ประมาทมากก็ไม่ถือเอาภพที่ ๘”

คือจะเกิดได้อีกอย่างมากเพียง ๗ ชาติเท่านั้น ฉะนั้น พระอริยโสตาบันทั้ง ๓ ประเภทที่กล่าวนี้ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงเทศนาการสิ้นสุดแห่งภพชาติไว้เป็นการแน่นอน แต่ทั้งนี้ก็ยังมิข้อยกเว้นสำหรับวิภูฏาภิตโสตาบันว่า พระโสตาบันอาจถือปฏิสนธิมากกว่า ๗ ชาติก็ได้

^{๕๗} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๔, ขุททกนิกาย ข้อ ๓๑๔, หน้า ๓๖๙.

๒. พระสัททาคามี^{๕๘}

ก) คุณธรรมของพระสัททาคามี

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำพอประมาณในสมาธิ ทำพอประมาณในปัญญา เรายังล่องลิกขาบทเล็กน้อยบ้าง และต้องออกจากอาบัติน้อยเหล่านั้นบ้าง

ข้อนั้นเพราะเหตุไรเล่า ?

ข้อนั้นเพราะเหตุว่าไม่มีผู้รู้ใดๆ กล่าวความอาภัพต่อการบรรลุโลกุตตรธรรม จักเกิดขึ้น เพราะเหตุสักว่าการล่องลิกขาบทเล็กน้อยและการต้องออกจากอาบัติน้อยเหล่านั้น

อนึ่ง ลิกขาบทเหล่าใดที่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ที่เหมาะสมแก่พรหมจรรย์ เธอเป็นผู้มีศีลยั่งยืน มีศีลมั่นคง ในลิกขาบทเหล่านั้น สมาทานศึกษาอยู่ในลิกขาบททั้งหลาย ภิกษุนั้นเพราะความสิ้นไปรอบแห่งสังโยชน์ ๓ และเพราะความที่ ราคะ โทสะ โมหะ ก็เบาบางน้อยลง เป็นสัททาคามี จะมาสู่โลกนี้อีกครั้งเดียวเท่านั้น แล้วย่อมกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้”

เมื่อสัททาคามีมรรคจิตเกิดขึ้น ย่อมให้สำเร็จกิจดังนี้ คือ

(๑) สัททาคามีมรรคจิต เกิดขึ้นแก่บุคคลใด บุคคลนั้นชื่อว่า สัททาคามีมรรคบุคคล

(๒) สัททาคามีมรรคจิตเกิดขึ้นพร้อมกับการปหานกิเลสที่เหลือจากโสดาปัตติมรรคจิตได้ ปหานมาแล้ว โดยกระทำให้กิเลสเหล่านั้นเบาบางลง ที่เรียกว่า ตนุกรปหาน สัททาคามีผลจิต เป็นจิตที่เกิดขึ้นทันทีที่สัททาคามีมรรคจิตดับลง หรือเกิดขึ้นได้กับพระสัททาคามีที่เข้าผลสมาบัติ

เมื่อสัททาคามีผลจิตปรากฏขึ้นย่อมสำเร็จกิจ คือ

(๑) สัททาคามีผลจิต เกิดขึ้นแก่บุคคลใดในขณะแรกทันที บุคคลนั้นได้ชื่อว่า “สัททาคามีผลบุคคล” สัททาคามีผลบุคคลก็คือผู้ที่เรียกกันว่า พระสัททาคามี พระอริยบุคคลในขั้นนี้ยังเป็นเสขบุคคล เพราะยังจะต้องศึกษาเพื่อปฏิบัติให้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ต่อไป

(๒) สัททาคามีผลจิต เกิดขึ้นเพื่อเสวยผลที่สัททาคามีมรรคจิตได้ปหานกิเลสโดยตนุกรปหานแล้ว และเพื่อเสวยวิมุตติสุขขณะเข้าผลสมาบัติ

^{๕๘} คำว่า “พระสัททาคามี” หรือ “พระสกทาคามี” มีความหมายอย่างเดียวกัน แต่ใช้ต่างกันที่หลายแห่ง

ข) ประเภทของพระสัททาคามี

ในวิสุทธิมรรคมหาฎีกาแสดงว่า พระสัททาคามีนั้น มี ๕ ประเภท คือ

๑. อธิ ปตฺวา อธิ ปรินิพฺพายี. สำเร็จเป็นพระสัททาคามีบุคคลในมนุษยภูมิ และบรรลอรหัตตผลในมนุษยภูมิชาติเดียวกัน
๒. ตตฺถ ปตฺวา ตตฺถ ปรินิพฺพายี. สำเร็จเป็นพระสัททาคามี บุคคลในเทวภูมิ และบรรลอรหัตตผลในเทวภูมิชาติเดียวกัน
๓. อธิ ปตฺวา ตตฺถ ปรินิพฺพายี. เป็นพระสัททาคามีบุคคลในมนุษยภูมิ แล้วจุติจากมนุษยภูมิไปปฏิสนธิในเทวภูมิและบรรลอรหัตตผลในเทวภูมินั้น
๔. ตตฺถ ปตฺวา อธิ ปรินิพฺพายี. สำเร็จเป็นพระสัททาคามีบุคคลในเทวภูมิ แล้วจุติจากเทวภูมิมาปฏิสนธิในมนุษยภูมิแล้วบรรลอรหัตตผลในมนุษยภูมินั้น
๕. อธิ ปตฺวา ตตฺถ นิพฺพตฺติตฺวา อธิ ปรินิพฺพายี. สำเร็จเป็นพระสัททาคามีบุคคลในมนุษยภูมิ แล้วจุติจากมนุษยภูมิไปปฏิสนธิในเทวภูมิ แล้วจุติจากเทวภูมิกลับมาปฏิสนธิในมนุษยภูมิอีก และบรรลอรหัตตผล ในมนุษยภูมินี้

พระสัททาคามีบุคคลประเภทที่ ๑ ถึงประเภทที่ ๔ เป็นนัยที่แสดงไว้โดยปริยาย ส่วนประเภทที่ ๕ เป็นนัยโดยตรง ดังในวิสุทธิมรรคมหาฎีกาว่า

“สกี เอกวารํ ปฏิสนธิวเสน อิมํ มนุสฺสโลกํ อาคจฺจตฺติ สกิทาคามี.”^{๕๙}

แปลความว่า “พระอริยบุคคลส่วนมากที่จะกลับมาปฏิสนธิในมนุษยภูมิอีกเพียงครั้งเดียว ชื่อว่าพระสัททาคามี”

๓. พระอนาคามี

ก) คุณธรรมของพระอนาคามี

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำให้บริบูรณ์ในสมาธิ ทำพอประมาณในปัญญา เรายังล่องลิกขาบทเล็กน้อยบ้าง และต้องออกจากอาบัติน้อยเหล่านั่นบ้าง

ชื่อนั้นเพราะเหตุไรเล่า ?

^{๕๙} พระสมังคลาจารย์ (สังกาทวีป), อภิธัมมัตถวิภาวินี อภิธัมมัตถสังคหฎีกา: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๔๙๗, หน้า ๙๒.

ข้อนั้นเพราะเหตุว่าไม่มีผู้รู้ใดๆ กล่าวความอาภัพต่อการบรรลุโลกุตตรธรรม จักเกิดขึ้น เพราะเหตุสักว่าการล่องลิกขาบทเล็กน้อยและการต้องออกจากอาบัติเล็กน้อยเหล่านี้

อนึ่ง ลิกขาบทเหล่าใดที่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ที่เหมาะสมแก่พรหมจรรย์ เธอเป็นผู้มีศัลยงฺยีน มีศัลมฺนคฺง ในลิกขาบทเหล่านั้น สมาทานศึกษาอยู่ในลิกขาบททั้งหลาย ภิกษุ นั้น เพราะความสิ้นไปรอบแห่งสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕^{๖๐} เป็นอนาคามีผู้อุบัติขึ้นในทันที มีการปรินิพพานในภพนั้นๆ ไม่เวียนกลับจากโลกนั้นๆ เป็นธรรมดา”

อนาคามีมรรคจิต เกิดขึ้นเพื่อละกามราคะและพยาบาท ไม่ให้มีเหลือ เมื่ออนาคามีมรรคจิตปรากฏขึ้น ย่อมให้สำเร็จกิจดังนี้ คือ :-

(๑) อนาคามีมรรคจิตเกิดขึ้นแก่บุคคลใด บุคคลนั้นชื่อว่า อนาคามีมรรคบุคคล

(๒) อนาคามีมรรคจิตเกิดขึ้นเพื่อข้ามพ้นจากการกลับมาเกิดในกามโลกอีก และจะไปเกิดในพรหมโลก

(๓) อนาคามีมรรคจิตเกิดขึ้นเพื่อปหานกามราคะและพยาบาทโดยสิ้นเชิง

อนาคามีผลจิตย่อมเกิดขึ้นในขณะที่พระอนาคามีเข้าผลสมบัติ

อนาคามีผลจิตเกิดขึ้นแก่บุคคลใด บุคคลนั้นชื่อว่า “อนาคามีผลบุคคล” หรือ “พระอนาคามี” ซึ่งก็ยังเป็นพระเสขบุคคลอยู่ ยังจะต้องศึกษาคือเจริญปัญญาต่อไปจนบรรลุอรหัตตผล

อนาคามีผลจิตเป็นจิตที่โทสะและโลภะที่เกี่ยวกับกามราคะถูกปหานแล้วโดยเด็ดขาดเป็นสมุจเฉตปหาน

อนาคามีผลจิต จึงเป็นจิตที่พ้นจากกามโดยเด็ดขาด คือ พระอนาคามีเมื่อจุติแล้วจะไม่ปฏิสนธิในกามภูมิอีกเลย จะไปปฏิสนธิเป็นพรหมในรูปภูมิหรืออรูปภูมิตามสมควรแก่การเจริญภาวนาของพระอริยบุคคลผู้ออกจากกาม

ข) ประเภทของพระอนาคามี

ในวิสุทธิมรรคมหาฎีกาแสดงว่า พระอนาคามีบุคคลมี ๕ ประเภท คือ

^{๖๐} สังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ คือ สักกายทิฏฐิ ๑ วิจิกิจฉา ๑ สัสสพตปราคาส ๑ และกามราคะ ความยินดีในวัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งความใคร่ ๑
ปฏิมะ ความหลุดพ้นด้วยอำนาจความขัดใจ ๑

(๑) อันตรปรินิพพายี ได้แก่พระอนาคามีบุคคลที่ปฏิสนธิในพรหมภูมิ ภูมิใดภูมิหนึ่ง แล้วบรรลอรหัตตผลและจะปรินิพพานภายในกึ่งแรกแห่งอายุขัยของภูมินั้น

(๒) อุปหัจจปรินิพพายี ได้แก่พระอนาคามีบุคคลที่ปฏิสนธิในพรหมภูมิ ภูมิใดภูมิหนึ่ง แล้วบรรลอรหัตตผล และจะปรินิพพานภายในกึ่งหลังแห่งอายุขัยของภูมินั้นๆ

(๓) อสังขารปรินิพพายี ได้แก่พระอนาคามีบุคคลที่ปฏิสนธิในพรหมภูมิ ภูมิใดภูมิหนึ่งแล้ว บรรลอรหัตตผลได้โดยสะดวก ไม่ต้องใช้ความพยายามมากก็บรรลได้ แล้วจึงจะถึงปรินิพพาน

(๔) สสังขารปรินิพพายี ได้แก่พระอนาคามีบุคคลที่ปฏิสนธิในพรหมภูมิ ภูมิใดภูมิหนึ่งซึ่ง บรรลอรหัตตผลได้โดยยากลำบาก จะต้องใช้ความพยายามอย่างแรงกล้า จึงจะบรรลอรหัตตผลได้ แล้วจึงจะปรินิพพาน

(๕) อุทธังโสโต อภินิภูฏคามิ ได้แก่พระอนาคามีบุคคลที่ปฏิสนธิในสุทธาวาสภูมิเบื้องต่ำ ตั้งแต่อวิหาภูมิ แล้วจะจุติและปฏิสนธิในภูมิที่สูงขึ้นไปโดยลำดับ คือ อตปปาภูมิ สุทฺธสา สุทฺธสี จนถึง อภินิภูฏภูมิ และจะได้บรรลอรหัตตผล แล้วจึงจะปรินิพพานในยอดภูมินั้น

๕. พระอรหันต์

ก) คุณธรรมของพระอรหันต์

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำให้บริบูรณ์ในสมาธิ ทำให้บริบูรณ์ในปัญญา เรายังล่วงลึกขาบทเล็กน้อยบ้าง และต้องออกจากอาบัติเล็กน้อยเหล่านั้นบ้าง

ข้อนั้นเพราะเหตุไรเล่า ?

ข้อนั้นเพราะเหตุว่าไม่มีผู้รู้ใดๆ กล่าวความอาภัพต่อการบรรลุโลกุตตรธรรม จักเกิดขึ้น เพราะเหตุสักว่าการล่วงลึกขาบทเล็กน้อยและการต้องออกจากอาบัติเล็กน้อยเหล่านี้

อนึ่ง ลึกขาบทเหล่าใดที่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ที่เหมาะสมแก่พรหมจรรย์ เธอเป็นผู้มีศีลยั่งยืน มีศีลมั่นคง ในลึกขาบทเหล่านั้น สมาทานศึกษาอยู่ในลึกขาบททั้งหลาย ภิกษุนั้นได้กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญา-

พระพุทธประสิทธิชัยมงคล

สำเร็จด้วยทองคำ

ประดิษฐานในอุโบสถ วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม

วิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย^{๖๑} ด้วยปัญญาอัน
ยิ่งเองในทวิภูติธรรมนี้ เข้าถึงแล้วแลอยู่.”

เมื่อพระอนาคามีได้เจริญวิปัสสนาให้ยิ่งขึ้นไป แล้วอรหัตตมรรคจิตจะเกิดขึ้นเพื่อละ รูปราคะ
อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชา มิให้มีเหลือ อรหัตตผลจิตย่อมเกิดขึ้นในขณะที่พระอรหันต์
เข้าผลสมาบัติ เมื่ออรหัตตผลจิตเกิดขึ้นแก่บุคคลใด บุคคลนั้นได้ชื่อว่า อรหัตตผลบุคคล
อรหัตตผลจิต เป็นที่พ้นจากความข้องในโลกใดๆ กล่าวคือ พระอรหันต์เมื่อปรินิพพานแล้ว ไม่
ต้องไปปฏิสนธิที่ไหนอีกเลย เป็นการสิ้นภพสิ้นชาติพ้นจากสังสารวัฏ อันไม่ต้องท่องเที่ยวเวียนว่าย
ตายเกิดอยู่ในภพน้อยใหญ่อีกต่อไป อรหัตตผลจิตเป็นจิตที่อกุศลถูกปหานสิ้นแล้วโดยเด็ดขาด
เป็นสมุจเฉทปหาน หรือกล่าวได้ว่า พระอรหันต์ต้องไม่มีอกุศลจิตทั้ง ๑๒ ดวง เกิดขึ้นได้ในสันดาน
อีกเลย อรหัตตผลจิตเป็นจิตที่อกุศลกรรมบถถูกปหานสิ้นแล้วโดยเด็ดขาดเป็นสมุจเฉทปหาน หรือ
กล่าวได้ว่า พระอรหันต์นั้นไม่มีอกุศลกรรมบถ ๑๐ เกิดขึ้นในสันดานได้อีกเลย

ข) ความหมายที่เรียกชื่อต่างๆ ของพระอรหันต์

อรหัตตผลจิต เกิดขึ้นแก่บุคคลใด บุคคลนั้นชื่อว่า อรหัตตผลบุคคล และอรหัตตผลบุคคล
นี้ มีชื่อเรียกหลายอย่าง คือ

พระอรหันต์ หมายถึงบุคคลผู้ควรเคารพสักการะบูชายิ่ง

พระขีณาสพ หมายถึงบุคคลผู้สิ้นกิเลสอาสวะโดยสิ้นเชิง

พระอเสขบุคคล หมายถึงผู้ไม่ต้องศึกษาต่อไปอีกแล้ว เพราะบริบูรณ์แล้วด้วยอริศีลสิกขา
อริจิตตสิกขา และอริปัญญาสิกขา ดังที่พระอรชกถาจารย์แสดงว่า

“อุปริ ลิกขิตตพพภาวโต น เสกขาติ อเสกขา.”^{๖๒}

แปลความว่า “บุคคลเหล่าใด ไม่ใช่เสกขบุคคล เพราะไม่มีธรรมในเบื้องสูงที่จะต้องปฏิบัติ
ต่อไป ฉะนั้น บุคคลเหล่านั้นชื่อว่า “อเสขะ””

ค) ประเภทของพระอรหันต์

พระอรหันต์นั้นจำแนกเป็นประเภทต่างๆ ได้หลายประเภท ที่จำแนกเป็น ๒ ประเภท คือ

^{๖๑} พระอรหันต์เจ้า ละสังโยชนได้อีก ๕ ประการ คือ รูปราคะ ความพอใจในรูปภพ ๑ อรูปราคะ ความพอใจในอรูปภพ ๑ มานะ ความถือตน ๑ อุทธัจจะ
ความฟุ้งซ่าน ๑ และ อวิชชา ความไม่รู้จริง ๑

^{๖๒} พระพุทธโฆษาจารย์, อรรถกถาอภิธรรมปิฎก อัมมสังคัม: โรงพิมพ์วิมุตตนิพนธ์, พ.ศ. ๒๕๓๒, ข้อ ๓๔, หน้า ๙๒.

พระธรรมยานชัยมงคล

สำเร็จด้วยหยกจีนป่อใหม่ สีเขียวอ่อนทั้งองค์

ประดิษฐานในอุโบสถ วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม

(๑) พระอรหันต์ประเภทสุขวิปัสสกที่สำเร็จโดยปัญญาวิมุตติ เจโตวิมุตติ หมายถึง

พระอรหันต์ที่สำเร็จด้วยการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาล้วนๆ โดยที่ไม่ได้ทำฌาน (รูปฌาน-อรูปฌาน) ก่อน แต่ขณะพิจารณาภาวธรรมนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ขณะมรรคจิตมรรคปัญญา เกิดขึ้นนั้น ก็มีระดับสมาธิพอแก่การกำจัดกิเลสนิวรณ์ให้จิตควรแก่งานเจริญปัญญา รู้แจ้งในสภาวธรรม และพระสัจจธรรมตามที่เป็นจริงได้ อย่างน้อยระดับปฐมฌาน มรรคจิตและมรรคปัญญาจึงทำหน้าที่ปหานสัญญาชนได้โดยเด็ดขาด เป็นสมุจเฉตปหาน หรือเรียกโดยย่อว่า พระปัญญาวิมุตติ

(๒) พระอรหันต์ประเภทฌานลาภีบุคคลที่สำเร็จโดยเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ หรือพระอุท-ภาควิมุตติ (ผู้หลุดพ้นโดยส่วนทั้งสอง) หมายถึงสำเร็จเป็นพระอรหันต์โดยปฏิบัติสมถภาวนาจนได้ฌาน (รูปฌาน-อรูปฌาน) ด้วย ซึ่งการได้มาซึ่งฌานอาจได้มา ๒ วิธีด้วยกัน คือ

(ก) ฌาน อาจได้มาด้วยการปฏิบัติสมถภาวนาจนสำเร็จฌาน เรียกการได้ฌานโดยวิธีนี้ว่า “ปฏิปทาสิทธิฌาน” คือได้ฌานจากการปฏิบัติสมถภาวนา แล้วจึงยกฌานขึ้นมาเจริญวิปัสสนาจนกระทั่งบรรลุปะระอรหันต์

(ข) ฌาน อาจได้มาแม้ไม่ได้ปฏิบัติสมถภาวนา แต่เมื่อได้เจริญวิปัสสนาภาวนาตามลำดับ จนบรรลอรหัตตมรรค อรหัตตผล และขณะเมื่อได้มรรคผลนั้น อารัมมณฺปิณฑานก็เกิดขึ้นพร้อมกันด้วยอำนาจแห่งบุญญาธิการแต่ปางก่อน ฌานที่เกิดขึ้นพร้อมนี้ เรียกว่า “มรรคสิทธิฌาน” คือได้ฌานด้วยอำนาจแห่งมรรค และฌานประเภทนี้อาจได้อภิญญาด้วยก็มี เช่น พระจุฬปันถก เมื่อสำเร็จเป็นพระอรหันต์ก็ได้อภิญญา แล้วได้แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ด้วย

พระอรหันต์ฌานลาภีบุคคลบางองค์ไม่ได้อภิญญาด้วยก็มี แต่บางองค์ได้อภิญญาด้วยก็มี

พระอรหันต์ฌานลาภีบุคคลที่ได้อภิญญาด้วยนั้น ความสามารถในการสำเร็จอภิญญา ยังต่างกันก็มี คือ บางองค์ได้เพียงวิชา ๓ ชื่อพระเตวิชชะ บางองค์ได้ถึงอภิญญา ๖ ชื่อพระฉฬภิญญะวิชา ๓ นั้นได้แก่

(๑) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ มีปัญญาที่ระลึกชาติในอดีตได้

(๒) ทิพพจักขุญาณ หรือจุตูปาตญาณ มีตาทิพย์ หรือรู้จิตและปฏิสนธิของสัตว์ทั้งหลาย

(๓) อาสวักขยญาณ มีปัญญารู้วิชาที่ทำให้สิ้นอาสวะและกิเลส

สุขวิปัสสกพระอรหันต์ หรือฌานลาภีพระอรหันต์ที่ได้อภิญญาหรือไม่ได้อภิญญาด้วยก็ตาม เมื่อสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว ต้องมีวิชาข้อที่ ๓ คืออาสวักขยญาณนี้ ด้วยกันทุกองค์

อภิญญา ๖ นั้นได้แก่ วิชา ๓ นั้นเอง และมีความรู้เพิ่มขึ้นอีก ๓ ประการ คือ

(๔) ปรจิตตวิชานน หรือ เจโตปริยญาณ คือมีความรู้ซึ่งถึงจิตใจผู้อื่น

(๕) ทิพโลตญาณ มีหุทิพย์

(๖) อิทธิวิธี สามารถสำแดงฤทธิ์เดชได้

ง) พระอรหันต์ที่จำแนกเป็น ๒ ประเภท อีกนัยหนึ่ง

ประเภทพระอรหันต์ อีกนัยหนึ่ง จำแนกเป็น ๒

การจำแนกพระอรหันต์เป็น ๒ ประเภท ตามนัยนี้ คือ

๑) พระอรหันต์ผู้มีปฏิสัมภทาญาณ ชื่อพระปฏิสัมภทปัตตะ

๒) พระอรหันต์ผู้ไม่มีปฏิสัมภทาญาณ

พระปฏิสัมภทปัตตะ คือพระอรหันต์อุกโตภาควิมุตติ ผู้บรรลุปฏิสัมภทาญาณ คือถึงพร้อมด้วยความรู้อันแตกฉาน รอบรู้สรรพธรรมต่างๆ ปฏิสัมภทาญาณ มี ๔ ประการ คือ

(๑.๑) อัตถปฏิสัมภทาญาณ คือ ปัญญาแตกฉานในผลทั้งปวงอันบังเกิดจากเหตุ อัตถะ หมายถึง ผล ได้แก่ ธรรม ๕ ประการ คือ

(๑) ยัม กิณฺณิ ปจฺจยสมฺภุตํ คือ รูปธรรมทั้งปวงที่เกิดขึ้นนั้น มีปัจจัยประชุมปรุ้งแต่ง

(๒) นิพฺพานํ คือ พระนิพพาน

(๓) ภาสิตตฺตฺโถ คือ อรรถที่กล่าวแก่ให้รู้วักขณธัมม ๓๒ ดวง

(๔) กุริยจิตฺตํ คือ กิริยาจิต ๒๐ ดวง

(๕) ผลจิตฺตํ คือ ผลจิต ๔ ดวง

(๑.๒) ธัมมปฏิสัมภทาญาณ คือ ปัญญาแตกฉานในเหตุที่ทำให้บังเกิดผล ธัมมะ (ธรรม) หมายถึง เหตุ ได้แก่ธรรม ๕ ประการ คือ

(๑) โย โกจิ ผลนิพฺพตฺตโก เหตุ คือเหตุทั้งปวงบรรดาที่ยังผลให้เกิดขึ้น

(๒) อริยมคฺโค คือ มรรคจิต ทั้ง ๔ ดวง

(๓) ภาสิตํ คือ พระธรรมทั้ง ๓ ปฏิก

(๔) กุสลจิตฺตํ คือ โลภกุสลจิต ๑๗ ดวง

(๕) อกุสลจิตฺตํ คืออกุสลจิต ๑๒ ดวง

(๑.๓) นิรุตติปฏิสัมภิทาญาณ คือ แดกจกานในภาษาอันเป็นบัญญัติแห่งอรรถปฏิสัมภิทาและธรรมปฏิสัมภิทา หมายความว่า ในการอธิบายขยายความแห่งอรรถปฏิสัมภิทาและธรรมปฏิสัมภิทา ให้ผู้สดับตรับฟังรู้และเข้าใจได้แจ่มแจ้งลึกซึ้งโดยถูกต้องถ้อยคำนั้น จำเป็นต้องรู้จักใช้ถ้อยคำหรือภาษาอันเป็นบัญญัติ ที่เรียกว่า รู้จักใช้โวหาร เช่นนี้ชื่อว่า นิรุตติปฏิสัมภิทาญาณ

(๑.๔) ปฏิภาณปฏิสัมภิทาญาณ คือ ปัญญาแตกจกานในปฏิภาณ หมายความว่า มีปัญญาว่างไวเฉียบแหลมคมคาย ไหวพริบดี ในการโต้ตอบอรรถปฏิสัมภิทา ธรรมปฏิสัมภิทา และนิรุตติปฏิสัมภิทา ทั้ง ๓ นั้น ได้อย่างถูกต้อง คล่องแคล่ว ชัดแจ้ง ความรู้แตกจกานนี้ เรียกว่า ปฏิภาณปฏิสัมภิทาญาณ

จ) ประเภทพระอรหันต์ อีกนัยหนึ่ง ที่จำแนกออกเป็น ๓ ประการ คือ

๑. พระอรหันต์ที่ตรัสรู้ด้วยตนเองสามารถโปรดเวไนยสัตว์ให้พ้นทุกข์ได้ โดยแนะนำให้ถึงอริยมรรคอริยผลได้ เพราะทรงเป็นผู้ที่ถึงพร้อมด้วยญาณอันเป็นเครื่องโปรดสัตว์ ๓ ประการ คือ

ก. อาสยานุสยญาณ คือ ญาณที่สามารถหยั่งรู้อัธยาศัยของเวไนยสัตว์ทั้งหลาย

ข. อินทริยโปรปริยัติญาณ คือ ญาณที่สามารถรู้อินทริย์ของสัตว์ทั้งหลาย ว่ายิ่งหรือหย่อนเพียงใด

ค. สัพพัญญุตญาณ คือ ญาณที่สามารถรอบรู้ สังฆตธรรม และ อสังฆตธรรม รวมทั้งบัญญัติธรรมทั้งสิ้นทั้งปวง พระอรหันต์ประเภทนี้จึงได้ชื่อว่า พระสัพพัญญูพุทธเจ้า หรือ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

๒. พระอรหันต์ที่ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองเหมือนกัน แต่ไม่สามารถโปรดเวไนยสัตว์ทั้งหลายให้พ้นทุกข์ได้ เพราะไม่ถึงพร้อมด้วยญาณอันเป็นเครื่องโปรดสัตว์ ๓ ประการ ดังกล่าวแล้วในข้อ ๑ พระอรหันต์ประเภทนี้ได้ชื่อว่า พระอรหันตปัจเจกพุทธเจ้า หรือพระปัจเจกพุทธเจ้า

๓. พระอรหันต์ที่ตรัสรู้ธรรม สำเร็จรหัตตมรรคอรหัตตผล ตามคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ก็ได้ชื่อว่า “พระอรหันต์” ซึ่งได้แก่ พระอรหันต์ทั่วไป ที่นอกจากพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระอรหันตปัจเจกพุทธเจ้า

ตอนที่ ๔ เพื่อทำนิพพานให้แจ้ง

๑. การบำเพ็ญบารมีเพื่อบรรลุนิพพานธรรม

“นิพพานธรรม” ในความหมายอันเป็นที่เข้าใจกันโดยธรรมดาทั่วไป ในหมู่สาธุชนผู้สนใจศึกษาและปฏิบัติธรรมนั้น หมายถึง สภาวะธรรมที่ดับกิเลสเหตุแห่งทุกข์ คือ สภาวะที่ทุกข์ดับเพราะเหตุดับ และกลับเป็นบรมสุข อันพระอริยเจ้าท่านได้บรรลุ ได้แก่ มรรค ๔ คือ พระโสดาปัตติมรรค พระสกิทาคามีมรรค พระอนาคามีมรรค พระอรหัตตมรรค ผล ๔ คือ พระโสดาปัตติผล พระสกิทาคามีผล พระอนาคามีผล และพระอรหัตตผล และนิพพาน ๑ รวมเป็นพระนพโลกุตตรธรรมเจ้า ๙ ประการ พระนิพพานเป็นโลกุตตรธรรม คือ ธรรมที่พ้นโลก เป็นจุดมุ่งหมายสูงที่สุด ในพระพุทธศาสนา

สัตว์โลกทั้งหลายย่อมปรารถนาแต่ความสุขอันถาวร ไม่มีใครปรารถนาความทุกข์เลย นั่นก็คือ เขาทั้งหลายต่างปรารถนานิพพานธรรมอันเป็นบรมสุขและปราศจากความทุกข์ใดๆ ด้วยกันทั้งนั้น แต่จะรู้จักพระนิพพานธรรมที่แท้จริง ชัดเจน แจ่มแจ้ง คือ จักทำนิพพานให้แจ้งได้เพียงใด นั้น ขึ้นอยู่ที่บุญคือคุณความดีที่แต่ละคนได้สั่งสมอบรมมาจากการศึกษาสมาธิปฏิบัติธรรม ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เจริญแก่กล้าเป็นบารมี อุปบารมี และปรমัตถบารมี เพียงใด กล่าวคือ

การที่สัตว์โลกจะสามารถบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพานได้นั้น จักต้องบำเพ็ญกุศลคือคุณความดีที่ต้องบำเพ็ญอย่างยิ่งยวด ๑๐ ประการ จนแก่กล้าเป็น “บารมี” “อุปบารมี” และถึง “ปรมัตถบารมี” โดยสมบูรณ์หมดทั้ง ๑๐ ประการนั้นในภพชาติใด ก็จะสามารถปฏิบัติธรรม กระทำที่สุดแห่งทุกข์ กล่าวคือบรรลุมรรคผลนิพพานเป็นพระอรหันตชีณาสพในภพชาตินั้น ตามศักดิ์แห่งอิชฐฐานบารมี กล่าวคือตามศักดิ์และสิทธิ์แห่งบารมีของพระอรหันตสาวก สูงขึ้นไปเป็นบารมีของพระอรหันตปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งจะมีระยะเวลาการบำเพ็ญบารมีจากน้อยไปหามากต่างกันตามลำดับ

แม้แต่เฉพาะพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ยังมีระยะเวลาของการบำเพ็ญบารมีแตกต่างกันโดยประเภท ดังมีปรากฏใน “ชินกาลมาลีปกรณ์”^{๖๓} ว่า

ก) พระโพธิสัตว์^{๖๔} ผู้เที่ยงแท้ต่อการบรรลุความเป็นพระสัพพัญญูพุทธเจ้า

มี ๓ ประเภท คือ

ปัญญาธิกโพธิสัตว์	มีศรัทธาอ่อน มีปัญญากล้าแข็ง ๑
สัทธาธิกโพธิสัตว์	มีปัญญาปานกลาง มีศรัทธากล้าแข็ง ๑
วิริยาธิกโพธิสัตว์	มีศรัทธาและปัญญาอ่อน มีความเพียรกล้าแข็ง ๑

ทั้ง ๓ ประเภทนี้ มีความแตกต่างกัน ๕ อย่าง คือ แตกต่างระยะกาลบำเพ็ญบารมี ๑ แตกต่างอายุกาล ๑ แตกต่างระยะกาลบุญนิมิตที่ปรากฏ ๑ แตกต่างระยะวัย ๑ แตกต่างระยะกาลบำเพ็ญความเพียร ๑

เฉพาะระยะกาลบำเพ็ญบารมีนั้น มีความแตกต่างดังนี้

ปัญญาธิกโพธิสัตว์	บำเพ็ญบารมี ๔ อสงไขยแสนกัป
สัทธาธิกโพธิสัตว์	บำเพ็ญบารมี ๘ อสงไขยแสนกัป
วิริยาธิกโพธิสัตว์	บำเพ็ญบารมี ๑๖ อสงไขยแสนกัป

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทั้งหลายนี้ ได้ทรงบำเพ็ญบารมีเป็นพระปัญญาธิกโพธิสัตว์มาแล้ว ๔ อสงไขยแสนกัป จึงได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า ด้วยกำลังพระปัญญานิทรีย์แรงกล้ามาก

พระโพธิสัตว์เจ้าของเรานี้ได้ทรงทำความปรารถนาเป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยพระทัย มีระยะกาลตั้งแต่ ศาสนาพระพรหมเทวะ จนถึงศาสนาพระตถาคตศากยมนีองค์ก่อนแล้ว ๗ อสงไขย ได้ทรงกระทำความปรารถนาด้วยพระวาจา ตั้งแต่พระตถาคตศากยมนีองค์ก่อนถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่บังกรอีก ๙ อสงไขย แล้วจึงได้ทรงกระทำความปรารถนาทั้งด้วยพระวรกายและพระวาจา อีก ๔ อสงไขยแสนกัป ตั้งแต่พระพุทธเจ้าที่บังกร จนถึงพระพุทธเจ้ากัสสปะ จึงได้สำเร็จเป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อ ๒๕๘๔ ปีที่ล่วงมานี้ (ถึง พ.ศ.๒๕๓๙)

^{๖๓} “ชินกาลมาลีปกรณ์” แปลโดย ศ.ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร (เปรียญ) : กรมการศาสนา, พ.ศ.๒๕๑๗, หน้า ๔, ๘ และ ๔๙.

(ต้นฉบับเดิมเป็นภาษาบาลี รัตนโดยท่าน พระรัตนปัญญาเถระ ชาวล้านนาไทย เชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ.๒๐๖๐-๒๐๗๑ ว่าด้วยตำนานพระพุทธศาสนา ตั้งแต่กาลก่อนพระพุทธศากยโคตมเสด็จอุบัติขึ้นในโลก).

^{๖๔} พระธรรมपालเถระ, อรรถกถาพุทธทศนิกาย เถรคาถา ภาค ๑ : โรงพิมพ์วิญญูณ, พ.ศ.๒๕๓๒, หน้า ๑๓.

อนึ่ง ผู้ปรารถนาความเป็นพระพุทเจ้า โดยกาลแม้มีประมาณเท่านี้ ก็จำเป็นต้องปรารถนาสมบัติ ๘ ประการ ในการกระทำอภินิหารคือความปรารถนาเดิมเริ่มแรกในธรรม ๘ ประการนั้น อภินิหาร นี้ย่อมสำเร็จเพราะประชุมธรรม ๘ ประการ (อัฐฐธรรมสโมธาน)^{๖๕} ไว้ได้ดังนี้คือ

(๑) ความเป็นมนุษย์ เว้นจากกำเนิดมนุษย์ ความปรารถนาย่อมไม่สำเร็จแก่ผู้ดำรงอยู่ในกำเนิดที่เล็ลือคือในกำเนิดอื่น แม้แต่กำเนิดเทวดา

(๒) ความถึงพร้อมด้วยเพศชาย มาตุคามคือหญิง กระเทย คนสองเพศ แม้จะดำรงอยู่ในกำเนิดมนุษย์ ก็ปรารถนาไม่สำเร็จ

(๓) ความถึงพร้อมด้วยเหตุ คือความถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยแห่งพระอรหัต

(๔) การได้พบพระศาสดา ดังเช่นสุเมธบัณฑิตได้พบพระพุทธเจ้าที่ปึงกรในที่พร้อม พระพักตร์ แล้วจึงทำความปรารถนา จึงสำเร็จ

(๕) การบรรพชา ก็คือความเป็นผู้ไม่มีเหย้าเรือน ซึ่งย่อมควรในพระพุทธศาสนา หรือใน ฌายของดาบสหรือปริพาชกผู้เป็นกรรมวาที คือผู้มีปกติกล่าวกรรมตามพระพุทธภาษิตว่า กัมมํ สตเต วิฆตติ ยทิทํ ฌินปณิตตาย (กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีต) และกิริยาที่ เหมือนดังท่านสุเมธบัณฑิต

(๖) ความถึงพร้อมด้วยคุณ คือการได้เฉพาะคุณมีฌานและอภิญญาเป็นต้น แม้เมื่อบวช แล้วก็เฉพาะสมบุรณ์ด้วยคุณเท่านั้นจึงจะสำเร็จ เหมือนดังสุเมธบัณฑิตผู้มีอภิญญาและเป็นผู้ได้ สมบัติ ๘

(๗) อธิการ คือ การกระทำอันยิ่ง ดังเช่นบุคคลบริจาตชีวิตเป็นต้น เหมือนสุเมธบัณฑิต กระทำการบริจาตตน คือทอดกายลงนอนเป็นสะพานให้พระพุทธเจ้าที่ปึงกรพร้อมทั้งพระสาวก เสด็จเหยียบย่างไปโดยไม่ต้องทรงเหยียบโคลนตม

(๘) จันตตา คือ ความเป็นผู้มีฉันทะที่จะกระทำอภินิหารให้สำเร็จเป็นพระอรหันตสัมมา- สัมพุทธเจ้า ใคร่เพื่อจะทำได้เช่นว่า ถ้าใครๆ มากล่าวว่า “ใครเหยียบจักรวาลทั้งสิ้นอันเต็มไปด้วย ถ่านเพลิงปราศจากเปลว ก็ย่อมปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้าได้” ดังนี้ ผู้ใดได้ฟังดังนั้น อาจ สามารถพูดได้ว่า “เรา” ดังนี้ ก็พึงทราบว่ามีคนนั้นมีความเป็นผู้มีฉันทะที่จะทำ ก็สุเมธบัณฑิตได้ ประกอบด้วยฉันทะดังที่กล่าวมาแล้ว

^{๖๕} พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย อปทาน เล่มที่ ๗๐. โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. พ.ศ. ๒๕๒๘ หน้า ๒๖๗-๒๖๘

ข) พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันตสาวก

ต่างก็ได้บำเพ็ญบารมีมีระยะกาลเวลาลดหลั่นกันลงมาตามลำดับ จึงได้สำเร็จเป็นพระอรหันตปัจเจกพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวก

ความปรารถนาของพระอรหันตปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมเป็นไป ๒ อสงไขยแสนกัป ไม่อาจต่ำกว่านั้น และก็ต้องปรารถนาสมบัติ ๕ ประการ กระทำอภินิหาร คือ ความเป็นมนุษย์ ๑ ความถึงพร้อมด้วยเพศชาย ๑ การได้เห็นท่านผู้ปราศจากอาสวะ (คือพระอรหันต์) ๑ อธิการคือการกระทำอันยิ่งใหญ่ ๑ และ จันตดา คือความเป็นผู้มีจันตะ ๑

ส่วนความปรารถนาของพระอรหันตสาวกของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ลดหลั่นลงไปดังเช่น

ความปรารถนาของพระอัครสาวก เป็นไป ๑ อสงไขยแสนกัป

ความปรารถนาของพระอสีติมหาสาวก เป็นไปแสนกัป

ความปรารถนาของพระพุทธรูปิตา พระพุทธรูมารดา พระพุทธรูปัญญา และพระพุทธรูปุตระ เป็นไปแสนกัปเหมือนกัน

พระอรหันตสาวกทุกองค์เหล่านี้มีอภินิหารเฉพาะสองข้อเท่านั้น คือ อธิการ คือ การกระทำอันยิ่ง ๑ และ จันตดา คือ ความเป็นผู้มีจันตะที่จะทำ ๑^{๖๖}

ส่วนความปรารถนาของพระอรหันตปักษิณสาวก ก็ลดหลั่นลงไปกว่านี้

การกระทำอภินิหารให้สำเร็จของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ดี พระอรหันตปัจเจกพุทธเจ้าก็ดี และของพระอรหันตสาวกก็ดี ย่อมต้องบำเพ็ญคุณความดีที่ต้องบำเพ็ญอย่างยิ่งยวด ชื่อว่า บารมี ๑๐ จนแก่กล้าเป็นอุปบารมี ๑๐ และปรมัตถบารมี ๑๐^{๖๗} อภินิหารจึงจะสำเร็จพร้อมด้วยธรรมสโมธาน มีอธิการเป็นต้น ดังต่อไปนี้

๑. ทานบารมี	ทานอุปบารมี	ทานปรมัตถบารมี
๒. ศีลบารมี	ศีลอุปบารมี	ศีลปรมัตถบารมี
๓. เนกขัมมบารมี	เนกขัมมอุปบารมี	เนกขัมมปรมัตถบารมี
๔. ปัญญาบารมี	ปัญญาอุปบารมี	ปัญญาปรมัตถบารมี
๕. วิริยบารมี	วิริยอุปบารมี	วิริยปรมัตถบารมี

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๗๑-๒๗๒.

^{๖๗} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๓๓, ขุททกนิกาย จริยาปิฎก, ข้อ ๓๖, หน้า ๔๘๒-๔๘๔

๖. ขันติบารมี	ขันติอุปบารมี	ขันติปรมัตถบารมี
๗. สัจจบารมี	สัจจอุปบารมี	สัจจปรมัตถบารมี
๘. อธิษฐานบารมี	อธิษฐานอุปบารมี	อธิษฐานปรมัตถบารมี
๙. เมตตาบารมี	เมตตาอุปบารมี	เมตตาปรมัตถบารมี
๑๐. อุเบกขาบารมี	อุเบกขาอุปบารมี	อุเบกขาปรมัตถบารมี

จึงรวมเป็นบารมี ๓๐ ทศ (ความจริงคำว่า “ทศ” มาจากคำบาลีว่า “ทส” แปลว่า สิบ ก็พูดกันจนติดปากว่า บารมี ๑๐ ทศ บารมี ๓๐ ทศ)

๒. การทำนิพพานให้แจ้ง

การบรรลุพระนิพพานธรรมคือถึงสภาวะธรรมที่ทุกขดับเพราะเหตุดับนั้น ย่อมบรรลุได้ตั้งแต่ระดับโลกียธรรม คือเป็นการละกิเลสเหตุแห่งทุกข์ได้ชั่วคราว เป็นครั้งเป็นคราว ที่ยังไม่เด็ดขาด ชื่อว่า “ตทังคปหาน” หรือละกิเลสได้ชั่วขณะที่เจริญภาวนาข่มกิเลสชื่อว่า “วิกขัมภนปหาน” เช่น ในกรณีพระโยคาวจรคือผู้ปฏิบัติภาวนาธรรม ทำนิโรธดับสมุทัย (ไม่ใช่निโรธสมาบัติ) ปหานอกุศลจิตของกายในภพ ๓ (ภายในกาย) ด้วยโคตรภูจิตถึงสุดละเอียด ได้สัมผัสคือได้รู้เห็น และยึดหน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์ ด้วยโคตรภูญาณ (แต่พระนิพพานธรรมเป็นสภาวะธรรมที่ทำอารมณ์มิได้) เช่นนี้ พระนิพพานธรรมที่พระโยคาวจรได้บรรลุด้วยการข่มกิเลส หรือได้สัมผัสด้วยโคตรภูญาณนี้ ยังจัดเป็นบัญญัติ ยังมีใช่เป็นโลกุตตรธรรมอันพระอริยเจ้าท่านได้บรรลุจริงๆ แต่ก็

เป็นช่วงของการที่จะก้าวล่วงข้ามโคตรปฏุชนเข้าสู่ความเป็นพระอริยบุคคล กล่าวคือ

ขณะเมื่อพระโยคาวจรทำนิโรธดับสมุทัยด้วยโคตรภูจิต ได้สัมผัสและยึดหน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์ด้วยโคตรภูญาณอยู่นั้น มรรคจิต (มรรครวมกันเป็นเอกสมังคี) เกิดและเจริญขึ้นปหานสัญญาชนอย่างน้อย ๓ ประการ คือ ลักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสัสสพตปรามาส ขึ้นไปได้ ก็จักปรากฏผลจิตเข้าผลสมาบัติไปพร้อมกับพิจารณาปัจจเวกชน คือ พิจารณามรรค ๑ ผล ๑ กิเลสที่ละได้ ๑ กิเลสที่ยังเหลือ (กรณีพระเสขบุคคลคือพระอริยเจ้า ที่บรรลุคุณธรรมต่ำกว่าพระอรหันต์ ที่ยังจะต้องศึกษาอบรมสมถวิปัสสนาอีกต่อไป) ๑ และ พิจารณาพระนิพพาน ๑ ด้วยปัจจเวกชนญาณ จึงนับว่าเป็นการบรรลุมรรค ผล นิพพานอันเป็นโลกุตตรธรรม และเป็นการทำนิพพานให้แจ้งได้จริง ตามระดับภูมิธรรมของพระอริยเจ้าท่านได้บรรลุ

พระนิพพานธรรมอันพระโยคาวจรได้บรรลุด้วยการข่มกิเลส ชื่อว่า วิกขัมภนปหาน และได้สัมผัสด้วยโคตรภูญาณ ดังที่ได้กล่าวไว้ในกรณีแรกข้างต้นนั้นแหละ ยังเป็นกิริยา เป็นบัญญัติอยู่

จึงยังมีสภาวะที่เป็น “อนัตตา” ตามที่ปรากฏในคัมภีร์บริวารว่า

“อนิจจา สัพพสงขารา ทุกขานตฺตา จ สงฺขตา
นิพพานญฺเจว ปณฺณตฺติ อนตฺตา อิติ นิจฺจยา.”^{๖๘}

แปลความว่า “สังขารทั้งปวงที่ปัจจัยปรุงแต่ง ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา และ
 บัญญัติ คือพระนิพพาน (เท่านั้น) ท่านวินิจฉัยว่า เป็นอนัตตา.”

นี่เป็นคำแปลตามพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง พ.ศ. ๒๕๒๑ เล่มที่ ๘ พระวินัยปิฎก
บริวาร ข้อที่ ๘๒๖ ซึ่งเป็นคำแปลที่ถูกต้อง

๑) ตามความหมายที่แท้จริง ตามสภาวะที่เป็นจริงของธรรมที่เป็น “บัญญัติ” ซึ่งมีสภาวะที่
เป็นตรงกันข้ามกับ “ปรมาตมธรรม”

๒) ตามมติอรรถกถา และหลักไวยากรณ์ ซึ่งมีคำอธิบายของพระอรรถกถาจารย์ว่า

“อนตฺตา อิติ นิจฺจยาติ อนตฺตา อิติ วินิจฺจิตา.”^{๖๙}

แปลความว่า “คาถาว่า อนตฺตา อิติ นิจฺจยา มีความว่า บัญญัติคือพระนิพพาน ท่าน
 วินิจฉัยว่าเป็นอนัตตา.”

ซึ่งแสดงความหมายของคำว่า “นิจฺจยา” เป็นอย่างเดียวกันกับคำว่า “วินิจฺจิตา” ซึ่งเป็น
กิริยาากิตก์ กัมมวาทก มีรูปเป็นอิตถิลิงค์ เอกวจนะ จึงต้องแปลตามหลักไวยากรณ์โดยใช้คำว่า
“ปณฺณตฺติ” (บัญญัติ) ซึ่งมีรูปเป็นอิตถิลิงค์ เอกวจนะ ตรงกับกิริยา เป็นประธานของกิริยา “นิจฺจยา”
(แปลว่า “ท่านวินิจฉัยว่า....”)

แต่มีบางท่านที่แปลประโยคบาลีที่ว่า “นิพพานญฺเจว ปณฺณตฺติ อนตฺตา อิติ นิจฺจยา” นี้
ว่า “พระนิพพานและบัญญัติ นั้นเอง เป็นอนัตตา มีวินิจจยดังนี้” หรือแปลว่า “พระนิพพานและ
บัญญัติ นั้นเอง ท่านวินิจฉัยว่า เป็นอนัตตา ดังนี้” เป็นการแปลที่ไม่ถูกต้องตามสภาวะที่เป็นจริง
ของธรรม ๒ ฝ่าย คือ บัญญัติธรรม และ ปรมัตถธรรม ซึ่งมีสภาพธรรมที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง
และ เป็นการแปลที่ขัดกับมติอรรถกถาและบูรพาจารย์ที่ท่านได้แปลไว้แล้วในพระไตรปิฎกภาษาไทย
ฉบับหลวง พ.ศ. ๒๕๒๑ อีกด้วย จึงขอตั้งข้อสังเกตไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ส่วนพระนิพพานธรรมอันพระอริยเจ้าท่านได้บรรลุ กล่าวโดยคุณธรรมสูงที่สุด คือ
พระนิพพานธาตุ ที่พระอรหันต์ท่านได้บรรลุแล้วนั้น เป็นปรมัตถธรรม เป็นอสังขตธรรม เป็น

^{๖๘} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๘, วินัยปิฎก บริวาร, ข้อ ๘๒๖, หน้า ๒๒๔.

^{๖๙} พระพุทธโฆษาจารย์, อรรถกถาวินัย ภาค ๓: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, พ.ศ. ๒๕๓๔, หน้า ๔๒๒.

โลกุตตรธรรม เป็นอภิกิริยาที่พ้นบัญญัติแล้ว จึงพ้นสภาวะที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา และกลับเป็นนิจจัง ปรมังสุขัง และอตฺตาแท้ ที่วิมุตติหลุดพ้นจากสรรพกิเลสทั้งปวง นี่จัดว่า (เฉพาะพระอริยเจ้าซึ่งทรงคุณธรรมสูงที่สุด คือพระอรหันตบุคคล) ท่านได้ทำนิพพานให้แจ้ง คือได้เห็นแจ้ง รู้แจ้ง พระนิพพานธรรมอย่างสมบูรณ์ ทั้ง ๓ นัย คือทั้งสภาวะนิพพาน ผู้ทรงสภาวะนิพพาน และอายตนะนิพพาน

อนึ่ง ความบรรลุพระนิพพานธาตุนั้นยังแบ่งออกเป็น ๒ ประการ ตามความหมายโดยปริยาย คือ สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ และ อนุปาติเสสนิพพานธาตุ ในความบรรลุพระนิพพานธาตุ ๒ ประเภทนี้ ยังพิจารณาได้เป็น ๒ นัยอีกคือ ตามนัยแห่งกิเลสหรือสัญญาชนที่ละได้ กับ ตามนัยแห่งการครองเบญจขันธ์

(ก) พิจารณาตามนัยแห่งกิเลสหรือสัญญาชนที่ละได้ โดยความหมาย “อุปาทิ” ว่า “ตัวกิเลสเป็นเหตุถือนั่น” ดังนี้

๑. การดับกิเลสหรือสัญญาชนได้บางส่วน จัดเป็นสอุปาทิเสสนิพพาน ได้แก่ ความบรรลุมรรคผลนิพพานของพระอริยบุคคล ๓ คือ พระโสดาบันบุคคล พระสกิทาคามีบุคคล พระอนาคามีบุคคล รวมเรียกว่า พระเสขบุคคลผู้ยังจะต้องศึกษาอบรมสมถวิปัสสนาเพื่อกำจัดสัญญาชนเบื้องสูงอีก ๕ ต่อไป

๒. การดับกิเลสหรือสัญญาชนได้หมดโดยสิ้นเชิง จัดเป็นอนุปาติเสสนิพพาน ของพระอรหันต์ขีณาสพ ชื่อว่า พระอเสขบุคคล คือผู้ที่ไม่ต้องศึกษาอบรมอีกแล้ว

(ข) พิจารณาตามนัยแห่งการครองเบญจขันธ์ นี่หมายเฉพาะความบรรลุพระนิพพานธาตุของพระอรหันตบุคคลผู้หมดกิเลสแล้ว โดยความหมาย “อุปาทิ” ว่า “สภาพที่ถูกกรรมกิเลสถือครอง หรือ สภาพที่ถูกอุปาทานยึดมั่น” ซึ่งก็คือ “เบญจขันธ์” นั้นเอง ดังนี้

๑. การดับกิเลสหรือสัญญาชนหมดโดยสิ้นเชิงแล้ว แต่ยังครองหรือยังทรงเบญจขันธ์อยู่ จัดเป็นสอุปาทิเสสนิพพานธาตุ

ได้ในพระบาลีว่า

“เอกา หิ ธาตุ อิท ธิฏฺฐณฺมมิกา
สอุปาทิเสสา ภวเนตฺติสงฺขยา.”^{๗๐}

^{๗๐} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๔, ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ, ข้อ ๒๒๒, หน้า ๒๔๔.

แปลความว่า “ธาตุอันหนึ่งแล เป็นไปในธรรมอันแลเห็นแล้วในโลกนี้ เป็นนิพพานธาตุ มีอุปาทิ (เบญจขันธ์) ยังเหลือ เพราะสันธรรมาติ (คือตัณหา) ผู้นำไปสู่ภพ.”

๒. การดับขันธของพระอรหันต์ผู้หมดกิเลสแล้ว จัดเป็น อนุปาติเสสนิพพานธาตุ นี้ได้ ในพระบาลีว่า

“อนุปาติเสสา ปน สมปรายิกา
ยมฺหิ นิรุชฌนฺติ ภวานิ สพฺพโส.”^{๗๑}

แปลความว่า “ส่วนธาตุเป็นไปในธรรมอันจะพึงถึงข้างหน้า ที่ภพทั้งปวงดับด้วยประการ ทั้งปวง เป็นนิพพานธาตุหาอุปาทิ (เบญจขันธ์) เหลือมิได้.”

ต่อไปนี้จะได้พิจารณาพระนิพพานธรรม ๓ นัย คือ สภาวะนิพพาน ผู้ทรงสภาวะนิพพาน และ आयตนะนิพพาน โดยความหมายสูงสุดคือพระนิพพานธาตุอันเป็นปรมาตมธรรม เป็นโลกุตตรธรรม คือธรรมที่พ้นโลก เป็นวิสังขารธรรม หรืออสังขตธรรม คือธรรมที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง ที่พระอรหันตชีนาสพทานได้บรรลุแล้ว เป็นข้อที่ ๓-๔-๕ ต่อไป

๓. สภาวะนิพพาน

เป็นธรรมธาตุที่มีสภาวะเป็นตรงกันข้ามกับสังขารธรรมหรือสังขตธรรมทุกประการ คือ มีสภาวะดังต่อไปนี้

ก) ว่าง (สุญญะ) จากกิเลส ตัณหาเครื่องนำไปสู่ภพ ดังพระอรรถกถาจารย์ได้อรรถาธิบายไว้ว่า

“สุญฺญโต อนิมิตฺโต จาติ เอตถ อปฺปณฺหิตวิโมกฺโขปิ คหิตฺเตว. ตีณฺปิ
เหตานิ นิพฺพานสฺสเว นามานิ. นิพฺพานํ หิ รากฺโกลโหมหานํ อภาเวน สุญฺญํ เตหิ จ
วิมุตฺตุนฺติ สุญฺญโต วิโมกฺโข, ตํ รากาหิณิมิตฺตานํ อภาเวน อนิมิตฺตํ เตหิ จ
วิมุตฺตุนฺติ อนิมิตฺโต วิโมกฺโข, รากาหิปปณฺธิณํ ปน อภาเวน อปฺปณฺหิตํ เตหิ จ
วิมุตฺตุนฺติ อปฺปณฺหิตโต วิโมกฺโขติ วุจฺจติ. ผลสมฺปาตติวเสน ตํ อารมฺมณํ กตฺวา
วิหรนฺตานํ อโย ติวโร วิโมกฺโข เยสํ โคจโร.”^{๗๒}

^{๗๑} เรื่องเดียวกัน. หน้าเดียวกัน.

^{๗๒} พระพุทธโฆษาจารย์. อรรถกถาพุทธกัมมิกาย. คาถาธรรมบท ภาค ๔: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย. พ.ศ. ๒๕๓๑. หน้า ๔๙-๕๐.

แปลความว่า “ในบาทพระคาถาว่า สุธญโต อนิมิตโต จ นี้ แม้อัปภินิหิตวิโมกข์ ก็ทรงถือเอาด้วยแท้ เหตุว่า บทเหล่านั้นทั้ง ๓ เป็นชื่อแห่งพระนิพพานนั้นแล. จจริงอยู่พระนิพพานท่านกล่าวว่าสุธญตวิโมกข์ เหตุว่า ว่าง เพราะไม่มี แห่งราคะโทสะโมหะ และพ้นจากราคะโทสะโมหะนั้น, พระนิพพานนั้น ท่านกล่าวว่าอนิมิตต-วิโมกข์ เหตุว่า หานิมิตมิได้ เพราะไม่มีแห่งนิมิตมีราคะ เป็นต้น และพ้นแล้วจากนิมิตเหล่านั้น, อนึ่ง ท่านกล่าวว่า อัปภินิหิตวิโมกข์ เหตุว่า มิได้ตั้งอยู่ เพราะไม่มีแห่งปณิธิ คือกิเลสเป็นเหตุตั้งอยู่มีราคะ เป็นต้น และพ้นแล้วจากปณิธิเหล่านั้น. วิโมกข์ ๓ อย่างนี้ เป็นอารมณ์ของชนเหล่าใด ผู้ทำพระนิพพานนั้นให้เป็นอารมณ์ ด้วยอำนาจเข้าสมาบัติ สัมปยุตด้วยผลจิตอยู่.”

ข) ว่าง (สุธญะ) จากตนและสิ่งที่เนื่องด้วยตน (โลกียะ) และว่างจากสังขาร มีอุปมาดัง “เรือนว่าง หม้อว่าง”

ดังมีพระอรรถกถาจารย์ ได้แสดงความหมายของพระนิพพานว่าเป็นสภาพที่ว่าง “สุธญะ” ๒ ลักษณะ คือ “อัครสุธญ” กับ “ปรมัตถสุธญ” ดังนี้

“เตสฺส อคฺคสฺสธฺมมฺ จ ปรมตฺถสฺสธฺมมฺ จาติ เทว สฺสธฺมมฺนิ อตฺถโต เอกเมว นิพฺพานํ อคฺคปรมตฺถวเสน สอุปาทิเสสนูปาทิเสสวเสน จ ทุวิธา กตฺวา วุตฺตํ. ตานิ เทว อตฺตตฺตนิยสฺสธฺมโต สงฺขารสฺสธฺมโต จ สภาคานิ.”^{๗๓}

แปลความว่า “ในความสฤษฎเหล่านั้น ความสฤษฎ ๒ อย่าง คือ อัครสุธญ และ ปรมัตถสุธญ โดยอรรถก็ได้แก่พระนิพพานนั่นเอง ท่านกล่าวทำเป็น ๒ อย่าง ด้วยอำนาจแห่งความเลิศและมีประโยชน์อย่างยิ่ง ด้วยอำนาจแห่งสอุปาทิเสส และ อนูปาทิเสส. ความสฤษฎ ๒ อย่างเหล่านั้นมีส่วนเสมอกัน เพราะสฤษฎจากตนและสิ่งที่เนื่องด้วยตน และสฤษฎจากสังขาร.”

สฤษฎในความหมายที่ ๑ ชื่อว่า อัครสุธญ

มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์เดียวกันนี้ ว่า

“อคฺคญจ ตํ อตฺตตฺตนิยฺเยหิ, สพฺพสงฺขาเรหิ วา สฺสธฺมมฺ จาติ อคฺคสฺสธฺม.”^{๗๔}

แปลความว่า “ชื่อว่า อัครสุธญ เพราะอัครคบทนั้น เป็นเลิศจากตนและสิ่งที่เนื่องด้วยตน และอีกอย่างหนึ่งคือสฤษฎจากสังขารทั้งปวง.”

^{๗๓} พระมหานามเถระ, อรรถกถาพุทธทศนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ภาค ๒: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, พ.ศ. ๒๕๓๔, หน้า ๒๘๖.

^{๗๔} พระมหานามเถระ, อรรถกถาพุทธทศนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ภาค ๒: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, พ.ศ. ๒๕๓๔, หน้า ๒๗๙.

ดังนั้น สอุปาทิเสสจะ จึงหมายความว่าถึงในกรณีผู้บรรลุพระนิพพานและสภาวะพระนิพพาน-
ธาตุโดยปรมาตมกัน มีอุปาทิเหลืออยู่ และอุปาทิที่ว่านี้หมายถึงเอาแต่เพียงสังขารหรือเบญจขันธ์ เพราะ
ฉะนั้น อัคคสฺสญจึงหมายถึงแต่เพียงสอุปาทิเสส คือพระนิพพานธาตุที่ยังมีเบญจขันธ์ครองอยู่ กล่าว
คือพระอรหันต์ที่ยังมีชีวิตอยู่ แต่ชื่อว่าอัคคสฺสญ เพราะอัครคพบนี้ คือคำว่า อคฺคสฺสญ นี้ เป็นเลิศ
จากตน ตนในที่นี้หมายถึงตนโลกียะคือเบญจขันธ์ และเลิศจากสิ่งที่เนื่องด้วยตน สิ่งทีเนื่องด้วย
ตนได้แก่ บริหาร อันได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย อื่นนับเนื่องในสัฏกายทวิฏฐิ เป็นต้น ในที่นี้คือ
ความสูญที่เป็นเลิศจากตนโลกียะที่ยังครองอยู่และสิ่งที่เนื่องด้วยตน และอีกอย่างหนึ่ง สูญจาก
สังขารทั้งปวง สังขารทั้งปวงได้แก่ พระอรหันต์ ที่บรรลุพระนิพพานธาตุแล้ว พระนิพพานธาตุมีอยู่
แต่พ้นจาก หลุดพ้นจาก หรือสูญจากสังขารหรือเบญจขันธ์ นี้ สูญอย่างมีชีวิตอยู่

สูญอย่างไร ? ต้องเข้าใจก่อนว่า พระนิพพานธาตุหมดกิเลสแล้ว อุปาทานไม่มี เพราะ
ฉะนั้น ครองเบญจขันธ์อยู่สักแต่ครองอยู่ เหมือนมะขามล่อน มะขามล่อนนี้ เนื้ออยู่ส่วนเนื้อ เปลือก
อยู่ส่วนเปลือก แต่ครองกันอยู่ ตรงนี้แหละ ที่ชื่อว่า อัคคสฺสญ สูญอย่างเลิศจากตน จากสิ่งที่เนื่อง
ด้วยตนซึ่งเป็นโลกียะ และหรือสูญจากสังขารหรือเบญจขันธ์ โดยปราศจากกิเลส ตัณหา อุปาทาน
โดยสิ้นเชิง ก็คือต่างคนต่างอยู่ จิตใจของท่านไม่เกลือกกลั้วด้วยกิเลส นิพพานธาตุเป็นของ
บริสุทธิ์ ไม่ติดอยู่กับเบญจขันธ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือวิญญาณ วิญญาณที่เกลือกกลั้วด้วยกิเลสก็
ดับแล้ว คงเป็นญาณรัตนะของธรรมกายที่บรรลุพระอรหัตตผลนั้นเท่านั้น ตรงนี้แหละสูญจาก
สังขาร ชื่อว่าอัคคสฺสญ ไม่ใช่นิพพานธาตุเป็นตัวสูญ

“สูญ” ในความหมายที่ ๒ ปรมาตมสูญ ก็ปรากฏในคัมภีร์เดียวกันว่า

“ปรมตตสฺสญนติ สพฺพสงฺขาราวาโต อุตตมตตญฺญํ สูญญํ.”^{๗๕}

แปลความว่า “บทว่า ปรมตตสฺสญํ คือ ความสูญอันเป็นประโยชน์อย่างสูงสุด เพราะ
ไม่มีสังขารทั้งปวง.”

สูญเพราะไม่มีสังขาร คือไม่มีเบญจขันธ์ นั่นเอง

ปรมาตมสูญ ท่านว่าสูญอย่างเป็นประโยชน์สูงสุดเพราะไม่มีสังขารทั้งปวง คือตายไปแล้วนั้น
เอง เบญจขันธ์นี้แตกทำลายแล้ว แต่ไม่ใช่หมายความว่าพระนิพพานธาตุเป็นตัวสูญสลายไป หาก
แต่สูญเพราะสังขารมันไม่มีต่างหาก ก็คืออนุปาทิเสส นี้แหละ ความลึกซึ้งอยู่ตรงนี้ อนุปาทิเสส
คือหมดอุปาทิแล้ว เบญจขันธ์ไม่มีแล้ว แตกทำลายแล้ว จึงชื่อว่าปรมาตมสูญ แต่ไม่ได้หมายความว่า

^{๗๕} พระมหานามเถระ, อรรถกถาพุทธทศนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ภาค ๖: โรงพิมพ์วิญญาน, พ.ศ. ๒๕๓๔, หน้า ๒๘๐.

ว่านิพพานธาตุเป็นตัวยุสสลายหมดไป สิ้นไป นิพพานธาตุไม่ได้สูญ

ที่ว่า พระนิพพานเป็นสภาพว่าง (สูญญะ) จากตน (อัตตา) และสิ่งที่เนื่องด้วยตนโลกียะนั้น จะขอยกตัวอย่างพระพุทธดำรัสในพาลธรรม อลคัฏฐูปมาสูตร มาแสดงให้เห็นความหมายชัดๆ ดังนี้^{๗๖}

พระผู้มีพระภาค: ดูกุรภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง เมื่ออัตตามีอยู่ บริหารที่เนื่องด้วย อัตตามี ก็พึงมีว่า ของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย: อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

(พ.) ดูกุรภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง เมื่อบริหารเนื่องอัตตามีอยู่ อัตตาพึงมีว่า ของเรา.

(ภ.) อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

(พ.) ดูกุรภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง เมื่ออัตตาและบริหารเนื่องด้วยอัตตาที่บุคคลถือเอา ไม่ได้ โดยความเป็นของจริง โดยความเป็นของแท้ เหตุแห่งทิวฐิว่า นั้น โลก นั้นอัตตา ในปรโลก เรานั้นจักเป็นผู้เที่ยง ยั่งยืน คงที่ ไม่มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา จักตั้งอยู่ด้วยความเที่ยงอย่างนั้น ข้อนี้เป็นพาลธรรม บริบูรณ์สิ้นเชิงมิใช่หรือ ?

(ภ.) ข้อนี้ โฉนจะไม่พึงเป็น พระเจ้าข้า เป็นพาลธรรมบริบูรณ์สิ้นเชิงทีเดียว พระเจ้าข้า.

(พ.) ดูกุรภิกษุทั้งหลาย เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นโฉน รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง ?

(ภ.) ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

(พ.) ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า ?

(ภ.) เป็นทุกข์พระเจ้าข้า.

(พ.) ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็น สิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา ?

(ภ.) ข้อนั้นไม่ควรเลย พระเจ้าข้า.

(พ.) ดูกุรภิกษุทั้งหลาย เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นโฉน เวทนา... ลัญญา... สังขาร... ทั้งหมด... วิญญาณ เที่ยงหรือไม่เที่ยง ? ...

^{๗๖} พระไตรปิฎกบาลิฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๒, มัชฌิมนิกาย มูลปิณณาสก, ข้อ ๒๘๔, หน้า ๒๗๔-๒๗๖.

เพราะฉะนั้นแล พระนิพพานธาตุสูญหรือว่าง ก็แต่เพียงสูญจากตนอันเป็นโลกียธรรม หรือสังขารธรรม และสูญจากกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เท่านั้น ด้วยประการฉะนี้

เหมือนคำว่า “เรือนว่าง หม้อว่าง” นั้น หมายความว่า เรือนหรือหม้อนั้นว่างจากสิ่งอื่น คือไม่มีอะไรอยู่ในเรือนหรือในหม้อนั้น แต่เรือนหรือหม้อนั้น ก็ยังคงตั้งอยู่ คือมีอยู่ ไม่ได้หายไปไหน

ดังมีอรรถาธิบายในอรรถกถาปฏิสัมภิทามรรคว่า

“สุญญํ อตฺเตน วา อตฺตนิยฺเณ วาติ ‘การโก เวทโก สยวสํตี เอวํ โลก-
ปริกปปีเตน อตฺตนา จ อตฺตภาวโตเยว อตฺตโน สนฺตเกน ปริกฺขารเณ จ สุญญํ.
สพฺพํ จกฺขาติ โลกียํ ฌมฺมชาตํ, ตํเยว ลุชฺชนปฺลฺลชฺชนญฺเณ โลโก นาม. ยสฺมา จ
อตฺตา จ เอตฺถ นตฺถิ, อตฺตนิยฺยจฺ เอตฺถ นตฺถิ, ตสฺมา สุญฺญโณ โลโกติ วุจฺจตีติ
อตฺโถ. โลกุตฺตรปปี จ ฌมฺโม อตฺตตฺตนิยฺเยหิ สุญฺญโณ เอว. ปุจฺจนา รูปเณ ปน โลกียเว
ฌมฺโม วุตฺโต.

สุญฺญโณติ จ ‘ฌมฺโม นตฺถิตี วุตฺตํ น โหติ, ตสฺมี ฌมฺเณ อตฺตตฺตนิยฺยสารสฺส
นตฺถิภาโว วุตฺโต โหติ. โลกเณ จ ‘สุญญํ ภรํ, สุญฺญโณ สมฺมุตฺติ วุตฺเต ภรสฺส ฌมฺมสฺส จ
นตฺถิภาโว วุตฺโต น โหติ, ตสฺมี ภรเณ สมฺมุตฺติ จ อภยสฺส นตฺถิภาโว วุตฺโต โหติ.

ภควตา จ ‘อิตี ยํ หิ โช ตตฺถ น โหติ, เตเน ตํ สุญญํ สมฺนุปฺสสตี. ยํ ปน
ตตฺถ อวสฺสิจฺจํ โหติ. ตํ สนฺตํ อิทมตฺถิตี ปชานาตีติ อยเมว อตฺโถ วุตฺโต. ตถา
ถายคณฺเณ จ สทฺทคณฺเณ จ อยเมว อตฺโถ อิตี อิมสฺมี สุตฺตุนเต อนตฺตลภฺขณเมว
กถิตํ.”๗๗

แปลความว่า

“คำว่า ‘สูญ (ว่างเปล่า) จากอัตตาหรือสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตา’ ความว่า สูญ
จากอัตตาที่โลกกำหนดไว้อย่างนี้ว่า ‘ผู้ทำ ผู้สวय ผู้มีอำนาจเอง’ และจากบริหาร
อันเป็นของตน เพราะความไม่มีอัตตานันแหละ. จักขุเป็นต้นทั้งหมดเป็นธรรมชาติ
ที่เป็นของโลก, จักขุเป็นต้นนั้นแหละ ชื่อว่า โลก เพราะย่อมสลายไป. อนึ่ง เพราะ
อัตตาไม่มีในโลกนี้ และสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตาก็ไม่มีในโลกนี้, ฉะนั้น ท่านจึงกล่าว
ว่า ‘โลกสูญ’ แม้โลกุตตรธรรม ก็สูญจากอัตตา และ สิ่งที่เนื่องด้วยอัตตานั่นเอง.
แต่ท่านกล่าวถึงโลกียธรรมเท่านั้น โดยสมควรแก่คำถาม.

๗๗ พระมหานามเถระ, อรรถกถาพุทธทศนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ภาค ๒: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, พ.ศ.๒๕๓๔, หน้า ๒๗๘-๒๗๙.

อนึ่ง คำว่า ‘สูญ’ ท่านไม่กล่าวว่า ‘ธรรมไม่มี’ ท่านกล่าวถึง ความไม่มีสภาวะในอัตตา และ สิ่งที่เกิดด้วยอัตตาในธรรมนั้น. อนึ่ง เมื่อเขาพูดกันในโลกว่า ‘เรือนสูญ หม้อสูญ’ ก็มีใช้กล่าวถึงความไม่มีเรือนและหม้อ (แต่) กล่าวถึงความไม่มีสิ่งอื่นในเรือนและในหม้อนั้น.

อนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสความนี้ไว้ว่า ‘ก็สิ่งใดแล ไม่มีในสิ่งนั้น ภิกษุย่อมพิจารณาสิ่งนั้นว่าสูญด้วยเหตุนี้ แต่สิ่งใดมีเหลืออยู่ในสิ่งนั้น สิ่งนั้นมีอยู่ ภิกษุย่อมรู้ว่า ‘สิ่งนี้มีอยู่...’ ดังนี้. ในญายคันถะ (คัมภีร์เพื่อความรู้) และในลัททคันถะ (คัมภีร์ศัพท์) ก็มีความอย่างนี้เหมือนกัน. ในพระสูตรนี้ ท่านกล่าวถึง อนัตตลักษณะสูตรเท่านั้น.”

ส่วนในปฏิสัมภิทามรรค ท่านพระสารีบุตรมหาเถระได้กล่าว มีเนื้อความตอนหนึ่งว่า “เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นของสูญ ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อพิจารณาเห็นความดับแห่งเบญจขันธ์ เป็นนิพพานสูญอย่างยิ่ง ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม”^{๗๘} นั่นก็คือ ความสูญ (ว่าง) จากกิเลส จากอัตตาโลกิยะ หรือจากสังขารอันไม่มีสภาวะในอัตตา และโดยที่สุด สูญอย่างมีประโยชน์สูงสุดเพราะไม่มีสังขาร ได้แก่ ความสูญสังขารของพระอรหันต์ที่เบญจขันธ์แตกทำลาย (ตาย) แล้ว ที่เรียกว่า ดับขันธ์เข้าปรีณิพพาน ด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ นั้นเอง

อนึ่ง ในการสนทนาธรรมระหว่างท่านพระสารีบุตรมหาเถระกับพระยมก เมื่อตอนที่พระยมกบรรลุธรรม (พระอรหัตผล) ใหม่ ๆ ก็หาได้กล่าวถึงวิสังขารคือ พระนิพพานว่าเป็นอนัตตาไม่ คงสนทนากันแต่ว่า ขันธ์ ๕ อันเป็นสังขารเท่านั้น ที่เป็นอนัตตา ดังปรากฏมีความย่อว่า พระยมกนั้นเที่ยวคุยว่าตนรู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดีแล้วว่า พระภิกษุผู้เป็นชีณาสพเมื่อขันธ์ ๕ แตกทำลายคือตายแล้ว ก็จะขาดหายสูญสิ้น หลังจากตายจะไม่มีอยู่อีก ภิกษุอื่นช่วยกันชี้แจง เพื่อแก้ทิฏฐิของพระยมกนั้น แต่ไม่สำเร็จ จึงไปหาพระสารีบุตรให้ช่วยแก้ไข ทิฏฐิของพระยมกนั้น มีข้อความในการสนทนาในตอนท้ายว่า

พระสารีบุตร: “นี่แน่ท่านยมก ในปัจจุบันนี้เอง ที่ตรงนี้ ท่านยังหาตถาคตโดยจริงโดยแท้ไม่ได้ ควรหรือที่ท่านจะกล่าวว่า ข้าพเจ้ารู้ทั่วถึงธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้วว่า พระภิกษุผู้เป็นชีณาสพต่อจากกายแตกทำลายก็จะขาดหายสูญสิ้น หลังจากตายจะไม่มีอยู่อีก.”

^{๗๘} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑, ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค, ข้อ ๗๓๔, หน้า ๖๒๙-๖๓๔.

พระยมกจึงรู้สึกตัวว่าตนยังไม่รู้จักพระอรหันต์ พระตถาคตองค์จริง แต่เดิมเคยรู้จักแต่ชั้น ๕ ต่อเมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้วจึงได้สติ และได้บรรลุมรรค (พระอรหัตตผล) ในบัดเดี๋ยวนั้น

พระยมก: “ข้าแต่ท่านสารีบุตร แต่ก่อนเมื่อยังไม่รู้ ผมจึงได้มีความเห็นชั่วร้าย (ปาปภิกขุจิตต์) นั้น แต่เพราะสติบพระธรรมเทศนาของท่านสารีบุตรนี้ ผมจึงละความเห็นที่ชั่วร้ายนั้นได้แล้ว และผมก็ได้บรรลุมรรค (พระอรหัตตผล) แล้ว.”

พระสารีบุตร: “แน่ะท่านยมก ถ้าชนทั้งหลายพึงถามท่านอย่างนี้ว่า ‘ท่านยมก ภิกษุผู้เป็นอรหันตชีณาสพ หลังจากร่างกายแตกทำลายตายไปแล้วจะเป็นอย่างไร’ ท่านถูกถามอย่างนี้แล้วจะกล่าวชี้แจงอย่างไร.”

พระยมก: “ผมพึงกล่าวชี้แจงอย่างนี้ว่า ‘รูปแลเป็นสิ่งไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นดับแล้ว สิ่งนั้นถึงความไม่ตั้งอยู่แล้ว ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณ ...’ ผมถูกถามอย่างนี้ พึงกล่าวชี้แจงอย่างนี้.”

พระสารีบุตร: “ดีแล้ว ดีแล้ว ท่านยมก...”^{๗๙}

ซึ่งก็คือว่า พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า (ตถาคต) พระอรหันตปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันตชีณาสพ ผู้เป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อแตกกายทำลายขันธคือตาย ก็ตายแต่เฉพาะเบญจขันธ คือ เฉพาะเบญจขันธของพระองค์/ท่าน เท่านั้น ที่ขาดหายสูญสิ้น เพราะสิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นแหละเป็นอนัตตา เป็นสภาพว่างเปล่า (สูญญะ) เพราะแปรปรวนและเสื่อมสลายหมดสภาพเดิมของมันไปหมดทั้งสิ้น

แต่พระตถาคต (รวมทั้งพระอรหันตชีณาสพทั้งหลาย) โดยจริง โดยแท้ ไม่ใช่เบญจขันธ เบญจขันธก็ไม่ใช่พระตถาคตและพระอรหันตชีณาสพ โดยจริง โดยแท้ เมื่อตาย จึงตายแต่เบญจขันธ พระตถาคตและพระอรหันตชีณาสพทั้งหลาย องค์จริง ต่อจากเบญจขันธหรือร่างกายแตกทำลาย ก็มีได้ขาดหายสูญสิ้นไป

เพราะฉะนั้น ถ้าใครยังหลงอยู่ว่า นิพพานสูญ หมายความว่า สูญหมด ทั้งตนและสิ่งที่เกิดด้วยตน อันเป็นโลกียธรรม หรือสังขารธรรม และทั้งพระนิพพานธาตุอันเป็นวิสังขารธรรมด้วย ก็จะกลายเป็นสูญญะตกขอบ (เป็น ปาปภิกขุจิตต์) ไป ฉะนั้นจงอย่าประมาท

^{๗๙} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๗, สังยุตตนิกาย ชันธรวรรค, ข้อ ๑๙๘-๒๐๗, หน้า ๑๓๒-๑๔๑.

ค) เทียง (นิจจ) ยั่งยีน (ธวั) มั่นคง (สสสต) ไม่กำเริบ (อกุปป) ไม่มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา (อวิปริณามธมฺม) และเป็นธรรมที่ไม่ตาย (อมต ปท)

ดังพระอรรถกถาจารย์ได้อรรถาธิบายไว้ว่า

“สตถา ‘ภิกขเว เอวรูปานํ อเสขมุนีนํ อภิสมฺปวาโย นาม นตฺถิ, เอวรูปา
หิ อจฺจุตํ อมตํ มหานิพฺพานเมว ปาปฺพนฺตํ ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

‘อหีสกา เย มุนโย นิจจํ กาเยน สํวตา

เต ยนฺติ อจฺจุตํ จานํ ยตฺถ คนฺตฺวา น โสจเรติ.

...อจฺจุตฺตนิ สสฺสตํ. จานนฺติ อกฺุปปญฺจํ ธฺวญฺจํ. ยตฺถาติ ยสฺมี คนฺตฺวา
น โสจฺจนฺติ น วิทฺถยฺนฺติ ตํ นิพฺพานญฺจํ คจฺจนฺตํ ติ อตฺถโ.”^{๘๐}

แปลความว่า “พระศาสดาตรัสว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าอภิสัมปรายภพของพระอเสข-
มุนีทั้งหลายผู้เห็นปานนั้น ย่อมไม่มี, เพราะว่า พระอเสขมุนีผู้เห็นปานนั้น ย่อม
บรรลุมหานิพพานอันไม่จุติ อันไม่ตาย’ ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

‘มุนีเหล่าใด เป็นผู้ไม่เบียดเบียน สำรวมแล้วด้วยกายเป็นนิตย, มุนีเหล่านี้น
ย่อมไปสู่ฐานะอันไม่จุติ, ซึ่งเป็นที่ชน (อเสขมุนี) ทั้งหลายไปแล้วไม่
เศร้าโศก’

บทว่า อจฺจุตํ ได้แก่ เทียง

บทว่า จานํ ได้แก่ ฐานะ(ที่)ที่ไม่กำเริบ คือฐานะ(ที่)ที่ยั่งยีน

บทว่า ยตฺถ เป็นต้น ความว่า มุนีทั้งหลาย ย่อมไปสู่ฐานะ(ที่) คือ
พระนิพพาน ซึ่งเป็นที่ชน (อเสขมุนี) ทั้งหลายไปแล้วไม่เศร้าโศก คือ ไม่
เดือดร้อน.”

พระสารีบุตรมหาเถระก็ได้แสดงไว้ว่า

“นิพฺพานํ นิจจํ ธฺวั สสฺสตํ อวิปริณามธมฺมํ นตฺถิ อสงฺกุปฺป.”^{๘๑}

แปลความว่า “นิพพานเป็นธรรมชาติเที่ยง ยั่งยีน มั่นคง มิได้มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอันอะไร ๆ นำไปไม่ได้ ไม่กำเริบ.”

^{๘๐} พระพุทธโฆษาจารย์, อรรถกถาพุทธทศนิกาย คาถาธรรมบท ภาค ๖, โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๒๘, หน้า ๑๘๐.

^{๘๑} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๐, ชุดทศนิกาย จุฬนิตเทศ, ข้อ ๖๕๙, หน้า ๓๑๔.

ง) เป็นบรมสุข (ปรหม์ สุข) * ดังมีพระพุทธดำรัสในที่มากแห่ง เป็นต้นว่า

“ชิมจฺฉา ปรมา โรคา สงฺขารา ปรมา ทุกฺขา
เอตํ ถตฺวา ยถาภูตํ นิพฺพานํ ปรหม์ สุข.”^{๘๒}

แปลความว่า “ความหิวเป็นโรคอย่างยิ่ง. สังขารเป็นทุกข์อย่างยิ่ง. บัณฑิตทราบเนื้อ
ความนี้ตามความเป็นจริงแล้ว ย่อมทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน เพราะนิพพานเป็นสุข
อย่างยิ่ง.”

และมีพระอรรถกถาจารย์ได้อรรถาธิบายไว้ว่า

“นิพฺพานํ ปรหม์ สุขฺหนฺติ ตํ หิ สพฺพสฺสฺซานํ ปรหม์ อุตฺตมํ สุขฺหนฺติ อตฺถโก.”^{๘๓}

แปลความว่า “บาทพระศาสดาว่า นิพฺพานํ ปรหม์ สุข ความว่า เพราะพระนิพพานนั้น
เป็นสุขอย่างยิ่ง คืออย่างสูงสุด กว่าสุขทั้งหมด.”

จ) เป็นวิสังขารธรรม/อสังขตธรรม ที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง จึงมีลักษณะที่เป็นตรง
กันข้ามกับสังขาร/สังขตธรรม ทุกประการ

ดังมีพระพุทธดำรัส ตรัสอสังขตลักษณะ ดังนี้

“ตีณิมานิ ภิกฺขเว อสงฺขตสฺส อสงฺขตลกฺขณานิ. กตมานิ ตีณิ. น อุปฺปาโท
ปญฺญาติ. น วโย ปญฺญาติ. น จิตฺตสฺส อญฺญตฺตํ ปญฺญาติ. อิมานิ ไช ภิกฺขเว
ตีณิ อสงฺขตสฺส อสงฺขตลกฺขณานิติ.”^{๘๔}

แปลความว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย อสังขตลักษณะของอสังขตธรรม ๓ ประการนี้.
๓ ประการนี้เป็นไฉน ? คือ

ไม่ปรากฏความเกิด ๑

ไม่ปรากฏความเสื่อม ๑

เมื่อตั้งอยู่ไม่ปรากฏความแปรปรวน ๑

ดูกรภิกษุทั้งหลาย อสังขตลักษณะของอสังขตธรรม ๓ ประการ นี้แล.”

และมีพระอรรถกถาจารย์ ได้อรรถาธิบายไว้ว่า

“พึงทราบวินิจฉัยในอสังขตสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้”

^{๘๒} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕. ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท, ข้อ ๒๕, หน้า ๔๒.

^{๘๓} พระพุทธโฆษาจารย์, อรรถกถาขุททกนิกาย คาถาธรรมบท ภาค ๖: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๒๘, หน้า ๑๒๘.

^{๘๔} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๐. อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต, ข้อ ๔๘๗, หน้า ๑๙๒.

บทว่า สงฺขตสฺส ได้แก่ ที่ปัจจัยทั้งหลายไม่ได้ประมวลมาสร้าง (ไม่ได้ปรุงแต่ง) เครื่องหมายที่เป็นเหตุให้รู้กันได้ว่า สิ่งนี้ไม่ใช่ปัจจัยปรุงแต่ง ชื่อว่า อสังขตลักษณะ. ด้วยบทว่า น อุปฺปาโท ปญฺญาติ เป็นต้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึงความไม่มีแห่งความเกิดขึ้น ทั้งความแก่ และความแตกดับ ก็เพราะไม่มีลักษณะมีการเกิดขึ้นเป็นต้น จึงปรากฏเป็นอสังขตะ."^{๘๕}

มีพระพุทธดำรัสตรัสสังขตะลักษณะที่ตรงกันข้ามกับวิสังขาร/อสังขตลักษณะ ว่าดังนี้

“ตีณิมานิ ภิกฺขเว สงฺขตสฺส สงฺขตลกฺขณานิ. กตมานิ ตีณิ. อุปฺปาโท ปญฺญาติ. วโย ปญฺญาติ. จิตฺตสฺส อภยถตฺตํ ปญฺญาติ. อิมานิ โข ภิกฺขเว ตีณิ สงฺขตสฺส สงฺขตลกฺขณานิติ.”^{๘๖}

แปลความว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย สังขตลักษณะของสังขตธรรม ๓ ประการ. ๓ ประการนี้เป็นไหน ? คือ

ความเกิดขึ้นปรากฏ ๑

ความเสื่อมปรากฏ ๑

เมื่อตั้งอยู่ความแปรปรวนปรากฏ ๑

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สังขตลักษณะของสังขตธรรม ๓ ประการนี้แล.”

และมีอรรถาธิบายของพระอรรถกถาจารย์ว่า

“พึงทราบวินิจฉัยในสังขตสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้

บทว่า สงฺขตสฺส ความว่า อันปัจจัยทั้งหลายมารวมกันสร้าง (ปรุงแต่ง) เครื่องหมายที่เป็นเหตุให้หมายรู้ว่า สิ่งนี้ อันปัจจัยปรุงแต่งแล้ว ชื่อว่า สังขตลักษณะ. บทว่า อุปฺปาโท ได้แก่ความเกิด. ความแตกดับ ชื่อว่า ความเสื่อม. ความแก่ ชื่อว่า ความแปรไปของผู้ที่ดำรงอยู่แล้ว.

ธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ ชื่อว่า สังขตะ ในบทว่า สงฺขตสฺส นั้น.”^{๘๗}

ฉ) เป็นธรรมที่มีแก่นสาร (ธมฺมสํสํ) ไม่ว่าง (อริตฺตํ) ไม่เปล่า (อตฺตจฺจนํ) แต่เป็นธรรมที่สูญอย่างยิ่ง (ปรมํ สูญญํ)

^{๘๕} พระสูตรและอรรถกถาแปล อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต เล่มที่ ๓๔: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๒๖, หน้า ๒๐๖

^{๘๖} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๐, อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต, ข้อ ๔๘๖, หน้า ๑๙๒.

^{๘๗} พระสูตรและอรรถกถาแปล อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต เล่มที่ ๓๔: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๒๖, หน้า ๒๐๔

พระอรรถกถาจารย์ได้แสดงสภาวะพระนิพพานธรรมไว้ว่า เป็นธรรมมีสาระ ดังนี้

“อถวา นิจุจกาวโต เสฏฐจกาวโต จ สภาวธมฺเมสุ สารนฺติ ธมฺมสารํ
นิพพาน.”^{๘๘}

แปลความว่า “อีกอย่างหนึ่ง อันเป็นสาระในธรรมทั้งหลายโดยความเป็นสภาพเที่ยง และ
โดยความเป็นสภาพประเสริฐที่สุด เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มีธรรมเป็นสาระ คือ
นิพพาน.”

อนึ่ง พระสารีบุตรมหาเถระได้แสดงวิปัสสนากถา เรื่องวิปัสสนา เปรียบเทียบสภาวะของ
พระนิพพานซึ่งเป็นวิสังขารธรรม/อสังขตธรรม กับ เบญจขันธ์ ซึ่งเป็นสังขารธรรม/สังขตธรรม
ให้เห็นสภาวะที่เป็นตรงกันข้ามกันว่า เบญจขันธ์ เป็นธรรมที่ว่าง (ริตฺต) ที่เปล่า (ตุจฺจ) คือ
เป็นธรรมที่สูญเปล่า ไม่มีแก่นสารสาระ แต่พระนิพพานธรรมเป็นธรรมที่ไม่ว่าง (อริตฺต) ไม่เปล่า
(อตฺตฺจ) คือ เป็นธรรมที่มีสาระ แต่สูญอย่างยิ่ง (ปรมฺ สุญฺญ) คือ ทั้งสูญ (ว่าง) จากกิเลส อวิชชา
ตัณหา ราคะ ทั้งสูญ (ว่าง) จากตน (อัตตา) โลภะ และสิ่งที่เกิดด้วยตนโลกิยะนั้น หรืออีกนัย
หนึ่ง สูญจากสังขาร และทั้งสูญ (ว่าง) อย่างมีประโยชน์สูงสุด เพราะไม่มีสังขาร (เบญจขันธ์ดับ)
ซึ่งมีความหมายเดียวกันกับ “ปรมัตถสูญ” นั่นเอง ดังที่ท่านได้แสดงไว้ในวิปัสสนากถา ดังนี้

“ปญฺจกฺขนฺธะ ริตฺตโต ปสฺสนโต อณุโลมิกํ ขนฺตี ปฏฺลิภฺติ. ปญฺจนฺ
. ขนฺธานํ นิโรธะ อริตฺตํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสนโต สมฺมตฺตนิยามํ โอฺกมฺติ.

ปญฺจกฺขนฺธะ ตฺวจฺจโต ปสฺสนโต อณุโลมิกํ ขนฺตี ปฏฺลิภฺติ. ปญฺจนฺ
ขนฺธานํ นิโรธะ อตฺตฺจํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสนโต สมฺมตฺตนิยามํ โอฺกมฺติ.

ปญฺจกฺขนฺธะ สุญฺญโต ปสฺสนโต อณุโลมิกํ ขนฺตี ปฏฺลิภฺติ. ปญฺจนฺ
ขนฺธานํ นิโรธะ ปรมฺ สุญฺญํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสนโต สมฺมตฺตนิยามํ โอฺกมฺติ.”^{๘๙}

แปลความว่า “เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นของว่าง ย่อมได้อณุโลมขันติ.
เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่ว่าง ย่อมหยั่งลงสู่
สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นของเปล่า ย่อมได้อณุโลมขันติ.
เมื่อพิจารณาเห็นว่าความดับแห่งเบญจขันธ์ เป็นนิพพานไม่เปล่า ย่อมหยั่งลงสู่
สัมมัตตนิยาม.

^{๘๘} พระธรรมपालเถระ, อรรถกถาพุทธทศนิกาย อิติวุตตะกะ: โรงพิมพ์วิญญาน, พ.ศ. ๒๕๓๓, หน้า ๑๙๐-๑๙๑.

^{๘๙} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑, ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค, ข้อ ๗๓๕, หน้า ๖๓๒.

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นของสูญ ย่อมได้อนุโลมขันธ์
เมื่อพิจารณาเห็นว่าความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานสูญอย่างยิ่ง ย่อมหยั่ง
ลงสู่สัมมัตตนิยาม.”

ข) เป็นธรรมที่มีเจ้าของ (สามิกโต) คือเป็นของพระอริยเจ้าผู้บรรลุเฉพาะตน อันพระผู้มี
พระภาคได้ตรัสถึงพระนิพพานธรรม ว่า “เป็นของตน” คือตรัสว่า “ชฎา นิพพานมตฺตโน” ซึ่ง
แปลความว่า “พึงรู้พระนิพพานของตน” ดังนี้ ได้มีอรรถกถาอธิบายไว้ว่า

“ชฎา นิพพานมตฺตโนติ อญฺเฐสํ ปุณฺณชนานํ สุปฺปินฺนเตปิ โขจฺจรวาทโต
อริยานํ ปน ตสฺส ตสฺสว อาเวณิกตฺตา อตฺตสทิสตฺตา จ “อตฺตติ ลหุโวิหารสฺส
มคฺคผลญาณสฺส สาทิสยวิสยภาวโต เอกนตฺสขาวหํ นิพฺพานํ อสงฺขตธาตฺ
‘อตฺตโนติ วุตฺตํ. ตํ นิพฺพานํ ชฎา ชานะย, มคฺคผลญาณะหิ ปฏฺวิชฺฌะย,
สจฺจิกะเรยยาติ อตฺโถ, เอเตน อริยานํ นิพฺพาเน อธิมุตฺตํ ทสฺเสติ.”^{๙๐}

แปลความว่า “บทว่า ชฎา นิพพานมตฺตโน (พึงรู้พระนิพพานของตน) ความว่า พระ
นิพพานอันเป็นอสังขตธาตุนำมาซึ่งความสุขโดยส่วนเดียว โดยเป็นอารมณ์อันดีเยี่ยม
แก่มรรคญาณ และผลญาณ ซึ่งได้วิหาร (ชื่อเรียก) ว่า “อตฺตา” เพราะพระนิพพาน
ไม่เป็นอารมณ์ของปุถุชนอื่น แม้โดยที่สุดความฝัน แต่เพราะพระนิพพานเป็น
แผนกหนึ่งแห่งมรรคญาณและผลญาณนั้นๆ ของพระอริยเจ้าทั้งหลาย และเพราะ
พระนิพพานเป็นเช่นกับอตฺตา จึงตรัสว่า “อตฺตโน” (ของตน). พึงรู้ คือพึงทราบ
พระนิพพานนั้น, อธิบายว่า พึงรู้แจ้ง คือ พึงทำให้แจ้งด้วยมรรคญาณและผลญาณ
ทั้งหลาย ด้วยคำนั้น ทรงแสดงถึงเวลาที่พระอริยเจ้าทั้งหลายมีจิตแนบไปใน
พระนิพพาน.”

ข) เป็นอตฺตา (แท้) ที่วิมุตติหลุดพ้นจากสรรพกิเลสทั้งปวง

เพราะพระนิพพานธรรมมีอตฺตลักษณะ ที่ตรงกันข้ามกับอนัตตลักษณะ (อนตฺตปฏิกฺเขปโต)
ของสังขาร/สังขตธรรม ทุกประการ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัส
แสดงอนัตตลักษณะอันเป็นสภาวะของเบญจขันธ์ ว่า เป็นไปเพื่ออาพาธ (อาพาธาย ลวฺตฺตติ)
เปรียบเทียบกับ อตฺตลักษณะ ซึ่งตรงกับสภาวะของพระนิพพานธรรม ว่า ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ
(น อาพาธาย ลวฺตฺเตยฺย) ดังต่อไปนี้

^{๙๐} พระธรรมปาตเถระ, อรรถกถาพุทธทศนิกาย อุทาน: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, พ.ศ. ๒๕๓๓, หน้า ๒๐๑-๒๐๒.

“รูป ภิขเว อนตตา. รูปญจ ทิภ ภิขเว อตตา อภวิสส. นยิท ฺรูป อาพาธาย ลวตเตยฺย ... ยสฺมา จ โข ภิขเว รูป อนตตา. ตสฺมา รูป อาพาธาย ลวตตติ.”^{๙๑}

แปลความว่า “ดูกรภิขุทั้งหลาย รูป (คือสังขารร่างกายนี้) เป็นอนัตตา (มิใช่ตน) ดูกรภิขุทั้งหลาย ก็ (ถ้า) รูปนี้จักได้เป็นอตตา (ตน) แล้ว รูปนี้ก็ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ (ความลำบาก) ... ดูกรภิขุทั้งหลาย ก็เพราะรูป (นี้) แล เป็นอนัตตา ฉะนั้นรูป (นี้) จึงเป็นไปเพื่ออาพาธ”

เป็นอันแสดงว่า พระผู้มีพระภาคได้ตรัสแสดงหลักการพิจารณาความเป็นอนัตตา (อนตตา) และความเป็นอตตา (อตตตา) ให้ทราบโดยนัยไว้แล้วว่า ธรรมที่เป็นอนัตตา ย่อมเป็นไปเพื่ออาพาธ ธรรมที่เป็นไปเพื่ออาพาธ ก็คือ ธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ ทั้งหมด ได้แก่ เบญจขันธ์อันปุณฺณผู้มีจนา-ทิฎฐิหลงยึดถือ หรือ บัญญัติว่าเป็นอตตา (ตน) ซึ่งที่แท้ก็เป็นเพียงอตตาลอกิยะ เป็นอตตาเทียม ซึ่งจะต้องเกิด แก่ เจ็บ และ ตาย ตามเหตุปัจจัยปรุงแต่งนั่นเอง ส่วนธรรมที่เป็นอตตา (แท้) ย่อมไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ธรรมที่ไม่เป็นไปเพื่ออาพาธนี้ก็คือพระนิพพานธาตุโดยปรมาตฺถ์ ซึ่งเป็นอสังขตธรรมที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง จึงไม่ต้องมีความเกิด เพราะไม่มีเหตุปัจจัยให้เกิดอีก ไม่ต้องแก่ ไม่ต้องเจ็บ และไม่ต้องตายอีก

อนึ่ง สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสแก่สหายภิกษุทั้งหลาย ให้แสวงหาตน ดังต่อไปนี้

“ตํ ทิ มณฺณญญ โว กุมาร. กตมํ นุ โข ตุมหากํ วรํ ยํ วา ตุมเห อิตฺถิ คเวเสยฺยาถ ยํ วา อตฺตานํ คเวเสยฺยาถาติ.

‘เอตทเว ภนฺเต อุมหากํ วรํ ยํ มยํ อตฺตานํ คเวเสยฺยามาติ.

‘เตนหิ โว กุมาร นิสิตถ. ธมฺมํ โว เทเสสฺสามีติ.”^{๙๒}

แปลความว่า

พ. ดูกรกุมารทั้งหลาย พวกเธอสำคัญความข้อนั้นเป็นไหน. ข้อที่พวกเธอแสวงหาหาญหรือแสวงหาตนนั้น อย่างไรเป็นความดีของพวกเธอเล่า.

ภิก. ข้อที่พวกข้าพระองค์แสวงหาตนนั้นแล เป็นความดีของพวกข้าพระองค์ พระเจ้าข้า.

^{๙๑} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๔, วินัยปิฎก มหาวรรค, ข้อ ๒๐, หน้า ๒๔-๒๖.

^{๙๒} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๔, วินัยปิฎก มหาวรรค, ข้อ ๓๖, หน้า ๔๔.

พ. ตูกรกุมากรทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้นพวกเธอนั่งลงเถิด. เราจักแสดงธรรมแก่พวกเธอ.”

และตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย จงมีตนเป็นเกาะเป็นที่พึ่ง ดังต่อไปนี้

“อตุตทิปา ภิกขเว วิหธ อตุตสธนา อนญฺยสธนา ธมฺมทีปา ธมฺมสธนา
อนญฺยสธนา.”^{๙๓}

แปลความว่า “ตูกกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเป็นผู้มีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง จงเป็นผู้มีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง อยู่เถิด.”

และพระอรรคกาจารย์ ได้อรรถาธิบายไว้ว่า

“บทว่า อตุตทิปา ความว่า ท่านทั้งหลายจงทำตนให้เป็นเกาะ เป็นที่
ต้านทาน เป็นที่เร้น เป็นคติที่ไปในเบื้องหน้า เป็นที่พึ่งอยู่เถิด. บทว่า อตุตสธนา
นี้เป็นไวยากรณ์ของบทว่า อตุตทิปา นั้นแล. บทว่า อนญฺยสธนา นี้ เป็นคำห้ามพึ่ง
ผู้อื่น ด้วยว่า ผู้อื่นเป็นที่พึ่งไม่ได้ เพราะคนหนึ่งจะพยายามทำอีกคนหนึ่งให้
บริสุทธิ์หาได้ไม่.”

สมจริงดังที่ตรัสไว้ว่า

‘ตนนั้นแลเป็นที่พึ่งของตน
คนอื่นใครเล่าจะเป็นที่พึ่งได้’

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า อนญฺยสธนา ไม่มีสิ่งอื่น
เป็นสรณะ.

ถามว่า ‘ก็ในที่นี้ อะไร ชื่อว่า ตน ?’

แก้ว่า ‘ธรรมที่เป็นโลกียะและเป็นโลกุตระ (ชื่อว่าตน).’

ด้วยเหตุนี้แหละ พระองค์จึงตรัสว่า ธมฺมทีปา ธมฺมสธนา อนญฺยสธนา
มีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง.”^{๙๔}

นั่นคือ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสอนให้ อาศัยตนสมมติ อันเป็น “โลกียธรรม” เป็น

^{๙๓} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๑, ติ่มนิกาย ปาฎิกวรรค, ข้อ ๕๙, หน้า ๘๔.

^{๙๔} พระสูตรและอรรถกถาแปล ติ่มนิกาย ปาฎิกวรรค เล่มที่ ๑๕; โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๒๕, หน้า ๑๒๕-๑๒๖.

สังฆารธรรมที่ต้องตกอยู่ในอาณัติแห่งพระไตรลักษณ์หรือสามัญญลักษณะ (อนิจจัง ทุกขัง อนตตา) นี้ ปฏิบัติธรรม เจริญสติปัฏฐาน ๔ ให้รู้แจ้งแทงตลอดในสามัญญลักษณะของสังฆารธรรมทั้งปวง แล้ววางอุปาทานในเบญจขันธ์อันเป็นเหตุแห่งทุกข์และเป็นตัวทุกข์เสีย แล้วปฏิบัติภาวนาธรรมต่อไป เพื่อความเข้าถึง ได้รู้-เห็น และเป็นตนอันเป็น “โลกุตระธรรม” คือมรรคผล และพระนิพพานธาตุ (สุอุปาทิเสสนิพพานธาตุ อนุอุปาทิเสสนิพพานธาตุ) อันเป็นอัตตา (แท้) ที่วิมุตติหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง และที่เป็นบรมสุข คือเป็นอมตธรรมที่ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ และไม่ตายอีกต่อไปนั่นเอง

ฌ) พระบูรพาจารย์ผู้สืบทอดได้ แสดงธรรมอันเกี่ยวเนื่องกับสภาวะพระนิพพานธรรมดังต่อไปนี้

(๑) พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) อดีตเจ้าอาวาสวัดบรมนิวาส ผู้เป็นพระอาจารย์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ได้แสดงโทษของการเห็นอนัตตาสัญญเปล่าเป็นอารมณ์เกินไป จนเข้าใจว่าความว่าง ความสูญ เป็นพระนิพพาน ว่าเป็นมิจฉาทิฏฐิ ดังนี้

“อีกพวกหนึ่งมีสติปัญญามากเกินไป เอาอนัตตานุปัสสนา สัญญตานุปัสสนา เป็นอารมณ์เกินไป จนเกิดอนัตตสัณญา สัญญตสัณญา เห็นไม่มีตนไม่มีตัว เห็นสูญว่างเปล่า ถือเอาความว่าง ความสูญ เข้ามาเป็นอารมณ์ เข้าใจว่าความว่าง ความสูญ เป็นพระนิพพาน ตกลงพวกนี้เอาวิชาเป็นสรณะเป็นที่พึ่ง ความสูญ ความไม่มีนั้นเองเป็นตัววิชา จึงชื่อว่าเอาตัววิชาเป็นที่พึ่ง เป็นตัวโมฆปุริโส บุรุษเปล่าแท้ เป็นตัวอกตัญญูขาดจากคุณพระรัตนตรัย คุณบิดามารดา คุณครูบาอาจารย์ คุณพระราชามหากษัตริย์ ไม่มีในตน คนเหล่านี้จะเห็นว่าตายสูญหรือตายเกิดก็ตาม ก็คงตกอยู่ในพวกมิจฉาทิฏฐิ จะทำคุณความดีแก่ตนไม่ได้ อีกแล้ว เลยกโทษเอาครูบาอาจารย์ว่า ท่านรู้จักของจริงเต็มตัว แต่ท่านอาศัยการหลอกลวงเขาเลี้ยงชีวิต ท่านจึงแสดงทำอย่างนั้นเป็นบุญทำอย่างนี้เป็นบาป ตั้งหน้าหลอกเขากินเท่านั้น ที่จริงจะเอาบุญเอาบาปที่ไหนมา มักพูดอย่างนี้ คนจำพวกนั้นมักยกโทษท่านผู้มีคุณ ยกตนข่มท่านด้วยประการต่างๆ อย่างนี้ ส่วนตนก็ไม่ทำบุญให้ท่าน รักษาศีล ยังขาดเตียนท่านผู้อื่นเสียด้วย เสียทั้งประโยชน์ส่วนตัว ทั้งประโยชน์ผู้อื่นซึ่งคบหาสมาคม เป็นทั้งนี้ก็เพราะโทษเห็นอนัตตาสัญญเปล่าเป็นตัวมิจฉาทิฏฐิคือรู้ผิด เห็นผิด จึงชื่อว่ามิจฉาทิฏฐิ เป็นผู้ศึกษาในพระศาสนา

แตกกลายเป็นภายนอกไปเสียไม่รู้ตัว อย่างนั้นนับด้วยร้อยด้วยพันไม่ถ้วน ผู้ศึกษาธรรมในพระศาสนาควรตรึกตรองให้มาก อย่าให้พลาด อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่ใช่ของเล่นๆ ถ้าดีก็ตรงนิพพานทีเดียว ถ้าพลาดก็ตกโลกกันต์เลยทีเดียว การรู้ตัวเห็นตัวว่าเป็นของชั่ว ท่านจึงแสดงว่าเป็นสะพานแห่งความเสื่อมความฉิบหาย สมด้วยพุทธปริยายว่า ‘พุทฺธชานา ปราภโว’ ด้วยประการฉะนี้”^{๙๕}

(๒) ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ได้แสดงโอวาทไว้ว่า

“พระชินาสพเจ้าทั้งหลายดับโลก ๓ รุ่งโรจน์อยู่ คือทำการพิจารณาและบำเพ็ญเพียรเป็น ภาวิโต พหุลิกโต คือทำให้มาก เจริญให้มาก จนจิตมีกำลังสามารถพิจารณาสมมติทั้งหลาย ทำลายสมมติทั้งหลายลงไปได้ จนเป็นอกิริยาก็อมดับโลก ๓ ได้ การดับโลก ๓ นั้น ท่านชินาสพเจ้าทั้งหลายมิได้เหาะขึ้นไปในกามโลก รูปโลก อรูปโลก เลยทีเดียว คงอยู่กับที่นั่นเอง แม้พระบรมศาสดาของเราก็เช่นเดียวกัน พระองค์ประทับนั่งอยู่ ณ คงไม่โพธิพฤษ์แห่งเดียว เมื่อจะดับโลก ๓ ก็มีได้เหาะขึ้นไปในโลก ๓ คงดับอยู่ที่จิต จิตนั่นเองเป็นโลก ๓ ฉะนั้นท่านผู้ต้องการดับโลก ๓ พึงดับที่จิตของตนๆ จนทำลายกิริยา คือตัวสมมติหมดสิ้นจากจิต ยังเหลือแต่อกิริยา (คือนิโรธธาตุ/พระนิพพานธาตุ) เป็นฐิติจิต ฐิติธรรม อันไม่รู้จักตาย [อมตธรรม] ฉะนี้แล.”^{๙๖}

(๓) พระราชวิสุทธิญาณโสภณ (พระอาจารย์มหาวี ญาณสมปนโน) วัดป่าบ้านตาด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ได้แสดงว่า พระนิพพานธรรมพ้นจากสมมติอันเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไปแล้ว เป็นธรรมชาติเที่ยง (นิจุจ) เป็นบรมสุข (ปรม สุข) และเป็นตน (อตตา) แท้ ดังนี้

“คำว่า นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง นั้น หมายถึงสุขในหลักธรรมชาติของความบริสุทธิ์แห่งใจนั้นแล ไม่ได้เป็นความสุขแบบสมมุติทั้งหลาย ดังสุขเวทนาที่มีอยู่ภายในกายภายในจิตของสามัญชนทั่วไป นี่เรียกว่า สุขในขั้นสมมุติ มีอยู่ทั้งทางกายและจิตใจ ส่วนพระอรหันต์ท่านผู้สิ้นกิเลสแล้วนั้น ท่านมีเพียงทุกข์ทางกายเท่านั้น ในจิตของท่านไม่มีทั้งทุกข์เวทนาและสุขเวทนา อุpekขาเวทนาเหลืออยู่ในนั้นเลย เพราะฉะนั้น คำว่า ปรม สุข จึงไม่ใช่สุขเวทนาที่โลกทั้งหลาย

^{๙๕} พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท), พระธรรมเทศนา: มงคลคาถา ๓๘: ด้านสุทธการพิมพ์ จำกัด. พ.ศ. ๒๕๓๖. หน้า ๑๗๐-๑๗๑

^{๙๖} พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ, มุตโตทัย: รุ่งแสงการพิมพ์. ไม่บอกปีพิมพ์. หน้า ๒๗.

อาจเอื้อมถึงอยู่ นั้นไม่ใช่โลกที่กิเลสอาจเอื้อมถึงได้ เป็นธรรมชาติแห่งความสุขของจิตบริสุทธิ์ล้วนๆ ต่างหาก นั้นแลท่านว่า นิพพาน ปรมิ สุข เป็นสุขในหลักธรรมชาติที่มีอยู่กับความบริสุทธิ์นั้น สุขนี้จึงไม่มีคำว่า อนิจจัง ทุกขัง อนตตา เข้าไปแทรกได้เลย เพราะ อนิจจัง ทุกขัง อนตตา เป็นสมมุติ ต้องอยู่ในวงสมมุติ นอกไปจากสมมุติไม่ได้ ส่วน ปรมิ สุข นั้นนอกวงสมมุติไปแล้ว ท่านให้ชื่อว่าวิมุตติ...”^{๙๗}

“การที่เราบำเพ็ญอยู่เวลานี้ และบำเพ็ญเรื่อยมานี้แล คือการดำเนินเพื่อหลบลีกปฏิกภัยทั้งหลายโดยลำดับ จนบรรลุถึง ‘มหาสมบัติอันพึงหวัง’ จากนั้นจะเรียกว่า ‘นิจจัง’ เป็นของเที่ยงก็ได้ เพราะไม่มีอะไรเข้ามาเกี่ยวข้อง ไม่มีอะไรเข้ามาทำลายจิตใจให้เดือดร้อนวุ่นวาย จะเรียกว่า ‘บรมสุข’ ก็ไม่ผิด จะเรียกว่า ‘อตตา’ ก็ไม่น่าจะผิด เพราะเป็น ‘ตน’ แท้ คือตนในหลักธรรมชาติ ไม่มี ‘สมมุติ’ น้อยใหญ่ แม้ปรมาณูเข้ามาเกี่ยวข้องใจ แต่ไม่ได้หมายถึงว่า ‘อตตา’ ที่เป็นคู่กับ ‘อนัตตา’ นั้น เป็นความสมมุติอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งเป็นทางดำเนินเพื่อพระนิพพาน...”^{๙๘}

กล่าวโดยสรุป

พระนิพพานธรรมอันพระอริยเจ้าท่านได้บรรลุ โดยความหมายสูงสุด คือ พระนิพพานธาตุ อันพระอรหันตเจ้าท่านได้บรรลุแล้วนั้น เป็นวิราคะธาตุ วิราคะธรรม คือเป็นธาตุธรรมที่บริสุทธิ์ล้วนๆ ปราศจากกิเลส ตัณหา ราคะ ใดๆ อย่างสิ้นเชิง เป็นวิสังขารธรรมหรืออสังขตธรรมคือธรรมอันปัจจัยอะไรๆ ประดังไม่ได้ กระทำไม่ได้เลย นั้น เป็นธรรมที่มีแก่นสาร (ธมฺมสาร) มีสภาวะที่เที่ยง (นิจจัง) เป็นบรมสุข (ปรมิ สุข) ยั่งยืน (ธฺว) เป็นอมตธรรม (อมต ปท) ที่ไม่เคลื่อน (อจุจฺต) คือไม่ตายจากภพหนึ่งไปเกิดยังอีกภพหนึ่งอีก เป็นธรรมที่คงที่ (ตาทิ) ไม่แก่ (อขร) ไม่เจ็บ คือหาพยาธิไม่ได้ (อพฺยาธิ) เป็นธรรมที่ไม่แปรปรวน (อวิปริณามธมฺม) เป็นธรรมที่มีเจ้าของ (สามิกธมฺม) ชื่อว่า “อัครสฺสฺญ” คือ เป็นธรรมที่เลิศเพราะสฺสฺญจากตน (อตฺตาโลกิยะ) และสิ่งที่เนื่องด้วยตนโลกิยะนั้น หรืออีกนัยหนึ่ง สฺสฺญจากสังขาร และชื่อว่า “ปรมิตถสฺสฺญ” คือสฺสฺญอย่างมีประโยชน์สูงสุด เพราะไม่มีสังขาร

นี้แสดงว่า นิโรธธาตุหรือพระนิพพานธาตุ อันพระอรหันตเจ้าท่านได้บรรลุแล้วนั้น มี

^{๙๗} พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, ศาสนธรรมปฐกคณโหิติน: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๓๒, หน้า ๓๐๓.

^{๙๘} พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, ธรรมชุดเตรียมพร้อม: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๓๐, หน้า ๔๓๔.

อัตตลักษณะ ที่เป็นลักษณะตรงกันข้ามกับอนัตตลักษณะของสังขารธรรมหรือสังขตธรรม โดยสิ้นเชิง พระนิพพานธาตุ จึงเป็นอตฺตา(แท้) ที่วิมุตติหลุดพ้นจากสภาพกิเลสทั้งปวง เพราะเป็นธรรมที่มีสภาวะ คือมีอัตตลักษณะอันตรงกันข้ามกับอนัตตลักษณะของสังขารธรรมทั้งปวง (อนตฺต-ปฏิบัติเขปโต) ด้วยประการฉะนี้

๔. ผู้ทรงสภาวะนิพพาน

ผู้ทรงสภาวะนิพพานธรรม ชื่อว่า พระนิพพานธาตุ นั้น ก็คือ ธรรมกายของพระอริยเจ้าที่ได้บรรลุมรรคผลนิพพานแล้ว โดยความหมายสูงสุด คือ ธรรมกายที่บรรลุพระอรหัตตผลแล้ว ของพระอรหันตเจ้านั่นเอง หาใช่เบญจขันธ์ไม่

เพราะเบญจขันธ์ มีสภาวะที่ไม่เที่ยง (อนิจจัง) เป็นทุกข์ (ทุกข์) มิใช่ตน (อนตฺตา) แท้ จึงไม่ใช่เป็นธรรมที่ทรงสภาวะนิพพาน อันมีสภาวะที่เที่ยง (นิจจัง) เป็นบรมสุข (ปรหม์ สุข) และ ยั่งยืน (ธฺว) เป็นอมตธรรม (อมตฺ ปท) ได้

ต้องเป็น “ธรรมกาย” คือ กายที่เป็นที่ประชุมหมู่ธรรมที่บริสุทธิ์ คือ มรรคผลนิพพานที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง และ ที่เป็นบรมสุข ยั่งยืน เป็นอมตธรรมที่ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ และไม่ตาย เป็นเกาะ (อดฺตทีปา) เป็นที่พึ่ง (อดฺตสฺรณฺา) ได้ตลอดไป คือ เป็นอตฺตา (แท้) ที่วิมุตติหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงนั่นเอง ดังมีพระพุทธดำรัส อรรถกถา และพระธรรมเทศนาของบูรพาจารย์ผู้สัพภิบันโน ได้แสดงไว้ ดังต่อไปนี้

ก) พระพุทธดำรัสตรัสแก่สามเณรวาเสฏฐะและภารทวาชะว่า พระพุทธองค์ทรงเป็นธรรมกาย ดังนี้

“ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ ก็ผู้ใดแล มีครีธาตั้งมั่นเกิดขึ้นแล้วแต่รากแก้วคืออริยมรรค ประดิษฐานมั่นคง อันสมณพราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือผู้หนึ่งผู้ใดในโลก ไม่พรากไปได้ ควรเรียกผู้นั้นว่า เป็นบุตรเกิดแต่พระอรุระ เกิดแต่พระโอษฐ์ของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้เกิดแต่พระธรรม เป็นผู้ที่มีพระธรรมเนรมิตขึ้น เป็นผู้รับมรดกพระธรรม. ข้อนั้นเพราะเหตุไร ?

เพราะคำว่า ธรรมกายก็ดี ว่าพรหมกายก็ดี ว่าธรรมภูตก็ดี ว่าพรหม-ภูตก็ดี เป็นชื่อของตถาคต”^{๔๔}

^{๔๔} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๑, ติมณิกาย ปาฎิกวรรค, ข้อ ๕๕, หน้า ๕๒.

อนึ่ง พระอรธกถาจารย์ได้อธิบายว่า พระวรกายของพระผู้มีพระภาคเป็นธรรมแท้ เพราะสำเร็จด้วยธรรม ดังต่อไปนี้

“ในบาลีประเทศนั้น คำว่า ธมฺมกาย อิติปิ ความว่า เพราะเหตุไร พระตถาคตจึงได้รับขนานนามว่า ธรรมกาย เพราะพระตถาคตทรงคิดพระพุทธรูปพจน์คือพระไตรปิฎกด้วยพระหทัยแล้ว แล้วทรงนำออกแสดงด้วยพระวาจา ด้วยเหตุนี้ พระวรกายของพระผู้มีพระภาคจึงจัดเป็นธรรมแท้ เพราะสำเร็จด้วยธรรม พระธรรมเป็นกายของพระผู้มีพระภาคนี้ดังพรรณนามานี้ ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงชื่อว่า ธรรมกาย.

ชื่อว่าพรหมกาย เพราะมีธรรมเป็นกายนั่นเอง. แท้จริง พระธรรม ท่านเรียกว่าพรหม เพราะเป็นของประเสริฐ.

บทว่า ธมฺมภูโต ได้แก่ สภาวธรรม.

ชื่อว่า พรหมภูต เพราะเป็นผู้เกิดจากพระธรรมนั่นเอง.”๑๐๐

และได้มีอรรถาธิบายไว้อีกว่า การเห็นพระตถาคตเจ้า ตามพระพุทธานุชาตที่ว่า “ดูก่อน วักกฺขิ ผู้ใดแล เห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเราตถาคต ผู้ใดเห็นเราตถาคต ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม ดังนี้” นั้น ต้องเห็นด้วยญาณจักษุของธรรมกายเท่านั้น และ การอยู่ร่วมกันด้วยธรรมกายต่างหาก เป็นประมาณ (ในเรื่องนี้) หาใช่การเห็นด้วยมังสจักษุของมนุษย์ หรือการอยู่ร่วมกันด้วยรูปกายไม่ ดังต่อไปนี้

“บทว่า โส อารกาว มยฺหํ อหฺนฺจ ตสฺส ความว่า ภิกษุหนึ่ง เมื่อไม่บำเพ็ญปฏิบัติที่เราตถาคตกล่าวแล้วให้บริบูรณ์ ก็ชื่อว่าเป็นผู้อยู่ไกลเราตถาคตทีเดียว เราตถาคตก็ชื่อว่าอยู่ไกลเธอเหมือนกัน. ด้วยคำนี้พระองค์ทรงแสดงว่า การเห็นพระตถาคตเจ้าด้วยมังสจักษุก็ดี การอยู่ร่วมกันทางรูปกายก็ดี ไม่ใช่เหตุ (ของการอยู่ใกล้) แต่การเห็นด้วยญาณจักษุเท่านั้น และการอยู่ร่วมกันด้วยธรรมกายต่างหาก เป็นประมาณ (ในเรื่องนี้). ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสไว้ว่า ‘ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะว่าภิกษุหนึ่งไม่เห็นธรรม เมื่อไม่เห็นธรรม ก็ไม่เห็นเราตถาคต’.

๑๐๐ พระสูตรและอรรถกถาแปล ทิฆนิกาย ปาฏิกวรรค เล่มที่ ๑๔: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๒๕, หน้า ๑๗๖.

ในคำว่า ธมฺมํ น ปสฺสตี นั้น มีอธิบายว่า โลกุตตรธรรม ๙ อย่าง ชื่อว่า ธรรม. ก็เธอไม่อาจจะเห็นโลกุตตรธรรมนั้นได้ด้วยจิตที่ถูกอกิขณาเป็นต้นประทุษร้าย. เพราะไม่เห็นธรรมนั้น เธอจึงชื่อว่า ไม่เห็นธรรมกาย. สมจริงตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ‘วักกลี เธอจะมีประโยชน์อะไรด้วยกายอันเปื่อยเน่านี้ที่เธอได้เห็นแล้ว. วักกลี ผู้ใดแล เห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรตถาคค ผู้ใดเห็นเรตถาคค ผู้นั้นเห็นธรรม ดังนี้ และว่า เรตถาคคเป็นพระธรรม เรตถาคคเป็นพระพรหมดังนี้ และว่า เป็นธรรมกายบ้าง เป็นพรหมกายบ้าง’ ดังนี้ เป็นต้น.”^{๑๐๑}

ข) พระอรหันต์ทั้งหลาย ต่างแสดง (ในที่มากแห่ง) ว่า พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์เจ้าล้วนเป็นธรรมกายทั้งนั้น ดังเช่น

(๑) ท่านพระสรภังคเถระ ว่าดังนี้

“เมื่อก่อนเราผู้ชื่อว่าสรภังคะ ไม่เคยได้เห็นโรคคืออุปาทานขันธ ๕ ได้ครบบริบูรณ์ทั้งสิ้น. โรคนั้นอันเราผู้ทำตามพระดำรัสของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ ได้เห็นแล้ว. พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า พระวิปัสสี พระสิขี พระเวสสภู พระกกุสันโธ พระโกนาคมนะ พระกัสสปะ ได้เสด็จไปแล้วโดยทางใดแล พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าโคตมก็ได้เสด็จไปแล้วโดยทางนั้น. พระพุทธเจ้า ๗ พระองค์นี้ ทรงปราศจากตัณหา ไม่ทรงถือมั่น ทรงหยั่งถึงความสิ้นกิเลสเสด็จอุบัติแท้โดยธรรมกาย ผู้คงที่ ทรงเอ็นดูอนุเคราะห์สัตว์ทั้งหลาย ได้ทรงแสดงธรรมคืออริยสัจ ๔ อันได้แก่ ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ทางเป็นทีสิ้นทุกข์ เป็นทางไม่เป็นไปแห่งทุกข์ อันไม่มีที่สิ้นสุดในสงสาร เพราะกายนี้แตกและเพราะความสิ้นชีวิตนี้. การเกิดในภพใหม่อย่างอื่นมิได้มี. เราเป็นผู้หลุดพ้นแล้วจากสรรพกิเลสและภพทั้งปวง.”^{๑๐๒}

(๒) พระแม่น้ำมหาปาตโคตมิ เมื่อครั้งไปทูลลาสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก่อนดับขันธปรินิพพาน ว่าดังนี้

“อหํ สุคต เต มาตา ตูรํ ธีรํ ปีตา มม
สทุมมุสฺสโท นาถ ตยา ชาตมฺหิ โคตม.

^{๑๐๑} พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย อิติวุตตะกะ เล่มที่ ๔๕: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๒๕, หน้า ๕๘๓.

^{๑๐๒} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๒๖, ขุททกนิกาย เถรคาถา, ข้อ ๓๖๕, หน้า ๓๓๔.

ลั่วทุติโดย์ สุตต	รูปกาโย มยา ตว
อานนทุติโย ธมมกาโย	มม ลั่วทุติโต ตยา.
มุหุตต์ ตณฺหาสมนํ	ชีรํ ตวํ ปายิต มยา
ตยาหํ สนฺตมจฺจนฺตํ	ธมฺมชีรมปิ ปายิตา.
พณฺณารกฺขเน มยฺหํ	อนโณ ตวํ มหามฺเณ.”๑๐๓

แปลความว่า “ข้าแต่พระสุคตเจ้า หม่อมฉันเป็นมารดาของพระองค์ ข้าแต่พระธีรเจ้า พระองค์เป็นพระบิดาของหม่อมฉัน ข้าแต่พระโลกนาถ พระองค์เป็นผู้ประทานความสุขอันเกิดจากพระสัทธรรมให้หม่อมฉัน ข้าแต่พระโคตม หม่อมฉันเป็นผู้อันพระองค์ให้เกิด.

ข้าแต่พระสุคตเจ้า รูปรกายของพระองค์นี้ อันหม่อมฉันทำให้เจริญเติบโต. ธรรมกายอันน่าเพลิดเพลินของหม่อมฉัน อันพระองค์ทำให้เจริญเติบโตแล้ว.

หม่อมฉันให้พระองค์ดูดดื่มน้ำนมอันระบับเสียได้ซึ่งความอยากชั่วครู่ แม้น้ำนมคือพระสัทธรรมอันสงบระงับล่วงส่วน พระองค์ก็ให้หม่อมฉันดูดดื่มแล้ว.

ข้าแต่พระมหามุนี ในการผูกมัดและรักษา พระองค์ชื่อว่ามีได้เป็นหนี้ หม่อมฉัน.”

ค) มีพระดำรัสตรัสแก่พระอานนทเวทมนี ซึ่งได้ทูลถามพระผู้มีพระภาค เมื่อประทับอยู่ในวิหารเชตวันว่า “ได้ทราบว่ พระปัจเจกสัมมาสัมพุทธเจ้ามีจริงหรือ เพราะเหตุไร ท่านเหล่านั้นจึงได้เป็นพระปัจเจกสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นปราชญ์ ?” ว่า

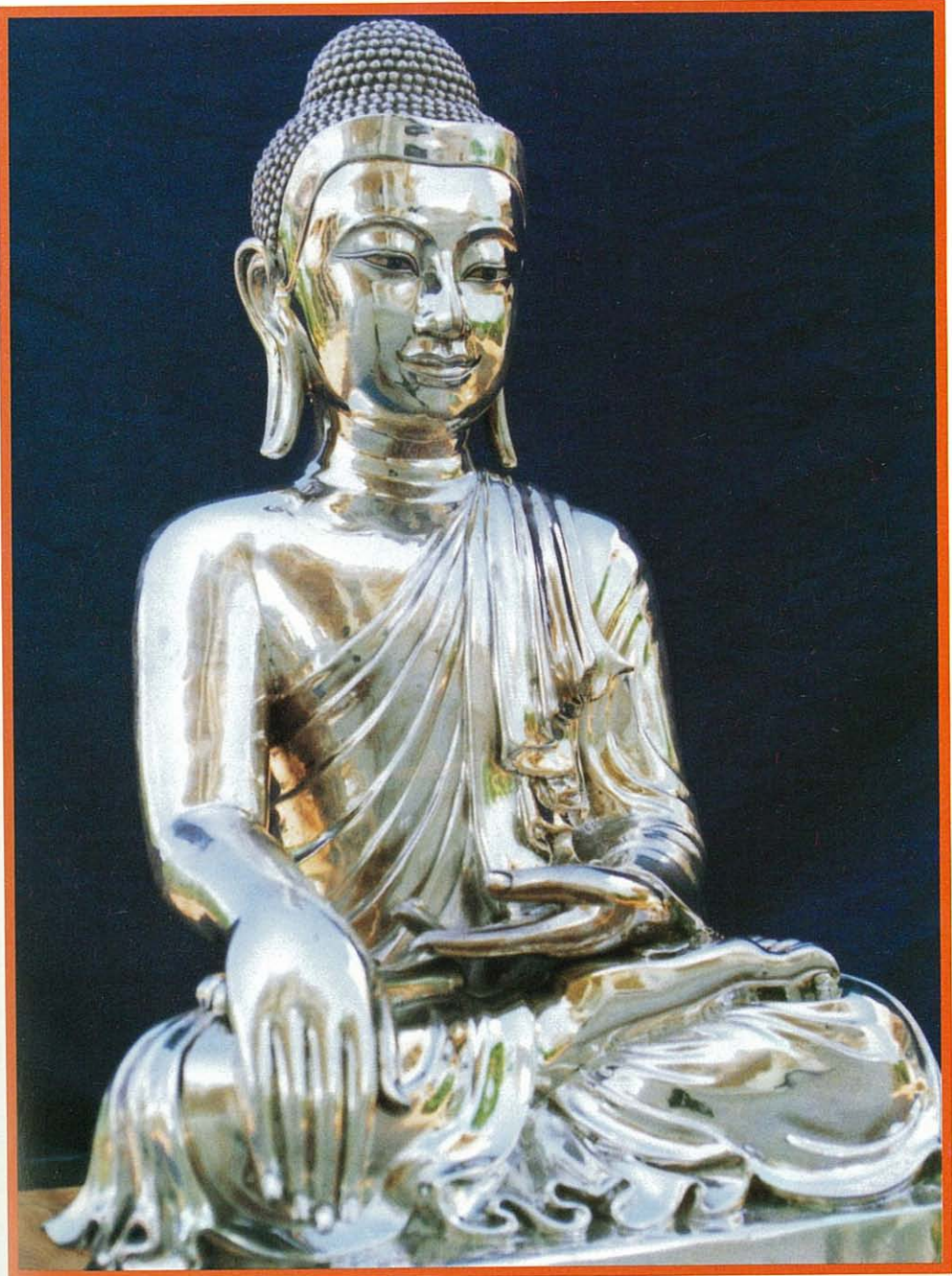
“วิสุทฺธสีลา ... มหฺนตฺตมฺมา พหุธมฺมกาเย ...”๑๐๔

แปลความว่า “นักปราชญ์เหล่าใด มีศีล บริสุทธี มีปัญญาหมดจดดี มีจิตตั้งมั่น ประกอบความเพียร เจริญวิปัสสนา... ไม่บรรลุลุความเป็นสาวก ในพระศาสนาของพระชินเจ้า นักปราชญ์เหล่านั้นย่อมเป็นสยัมภูปัจเจกชินเจ้า มีธรรมใหญ่ มีธรรมกายมาก...”

และพระอรรถกถาจารย์ได้อรรถาธิบายว่า “ท่านผู้มีธรรมยิ่งใหญ่ คือ มีสภาวะธรรมมิใช่น้อย เป็นร่างกาย” ดังต่อไปนี้

๑๐๓ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๓, ขุททกนิกาย อปทาน, ข้อ ๑๕๗, หน้า ๒๘๔.

๑๐๔ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๒, ขุททกนิกาย อปทาน, ข้อ ๒, หน้า ๒๑.

พระพุทธชัยมงคลบพิตร (กนิษฐภิดา-พระน้อง)

สำเร็จด้วยโลหะเงิน

ประดิษฐานในอุโบสถ วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม

“บพว่า อาเสวยิตวา ได้แก่ เจริญแล้ว. อีรชนเหล่าใดกระทำบุญสมภารไว้ ยังไม่ถึง คือยังไม่บรรลุความเป็นสาวกในพระศาสนาแห่งพระชินเจ้า อีรชนเหล่านั้นได้กระทำบุญสมภารไว้ ย่อมเป็นพระปัจเจกชินเจ้า คือเป็นพระปัจเจก-พุทธเจ้าผู้สยัมภูคือผู้เป็นเอง.

ถามว่า ท่านเป็นอย่างไร ?

ตอบว่า ท่านเป็นผู้มีธรรมยิ่งใหญ่ คือมีบุญสมภารใหญ่อันได้บำเพ็ญมาแล้ว มีธรรมกายมาก คือมีสภาวะธรรมมิใช่น้อยเป็นร่างกาย.”^{๑๐๕}

ง) พระอรรถกถาจารย์ได้แสดงว่า ธรรมกายเป็นอัตตา ดังนี้

“ปรํ วา อตตภูโต ธมฺมกายโต อญฺญํ ปฏิปทฺชํ ... มินาติ หีสตีติ
ปรโม, มหาสโตโต.”^{๑๐๖}

แปลความว่า “... หรือบารมีย่อมทำลายปฏิปักษ์อันจากธรรมกายอันเป็นอัตตา... เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า ปรมะ. สัตว์ใดประกอบด้วยปรมะดังกล่าวมานี้ สัตว์นั้นชื่อว่า มหาสัตว์.”

จ) หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ได้แสดงธรรมไว้ว่า พระนิพพานธรรม คือ ธรรมกายที่บรรลुพระอรหัตผลแล้วนั่นเอง มีสภาพเที่ยง (นิจุจ) เป็นบรมสุข (ปรมฺ สุข) และเป็นตน (อตฺตา) แท้ ดังต่อไปนี้^{๑๐๗}

“สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ยथा ปญฺญา ย ปสฺสตี
อถ นิพฺพินฺหติ ทุกฺเช เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา.

เมื่อใดบุคคลเห็นตามปัญญาว่า ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตน เมื่อนั้นย่อมเหนื่อยหน่ายในทุกข์ นี่เป็นหนทางหมดจดพิเศษ นี่ถึงจะจริง ละได้จริง เอาตรงนี้แหละว่า ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัว ธรรมทั้งหลายนี้อยู่ที่ไหน สังขารมีที่ไหน ธรรมมีที่นั่น สังขารอยู่ที่ไหน ธรรมอยู่ที่นั่น...

...กายมนุษย์ที่เป็นตัว ก็ตัวโดยสมมุติ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์เรียกว่าไม่ใช่ตัว นั่นไม่ใช่ตัวแท้ๆ เป็นที่อาศัยของตัว คือกายมนุษย์ละเอียด

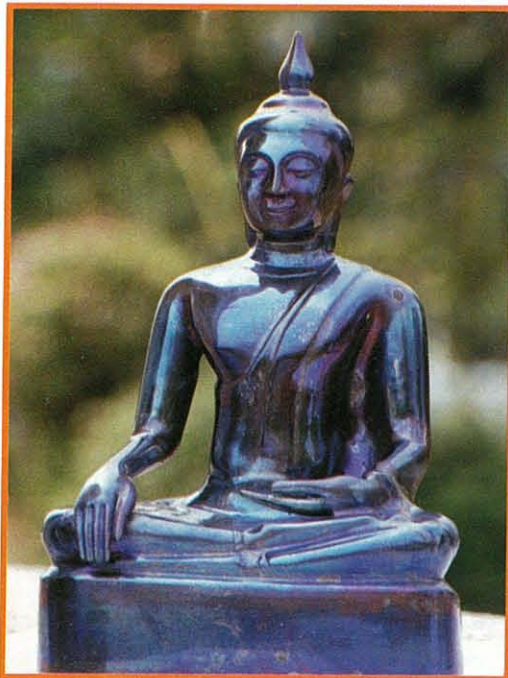
^{๑๐๕} พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย อปทาน เล่มที่ ๗๐ โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, พ.ศ.๒๕๒๘, หน้า ๓๙๓.

^{๑๐๖} พระธรรมปาแลละระ, อรรถกถาขุททกนิกาย จริยาปิฎก, โรงพิมพ์วิญญาน, พ.ศ.๒๕๓๕, หน้า ๓๒๔.

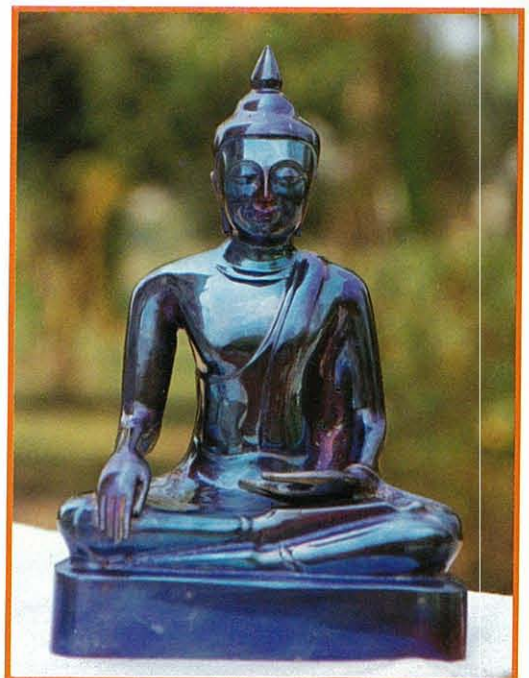
^{๑๐๗} หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร), ชีวิตประวัติ ผลงาน และรวมพระธรรมเทศนา ๖๓ กัณฑ์, พ.ศ. ๒๕๒๘, หน้า ๔๐๗-๔๑๕.

พระภัทรชัยมงคล

พระศิริชัยมงคล

พระอิทธิชัยมงคล

ประดิษฐานในอุโบสถ วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม

...ส่วนเบญจขันธ์ทั้ง ๕ ของกายมนุษย์ละเอียด ก็เป็นอนิจจัง ทุกขัง ส่วนธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียด ก็ไม่ใช่ตัว เป็นที่อาศัยของตัวซึ่งเป็นกายทิพย์

กายทิพย์ก็ประกอบด้วยรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ ก็ไม่ใช่ตัว เป็นที่อาศัยของตัวคือ กายทิพย์ละเอียด

กายทิพย์ละเอียดก็เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ละเอียดก็ไม่ใช่ตัว เป็นที่อาศัยของตัวคือกายรูปพรหม

รูปพรหมหมดทั้งร่างกายประกอบด้วยเบญจขันธ์ทั้ง ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็เป็น อนิจจัง ทุกขัง ส่วนดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมก็ไม่ใช่ตัว เป็นที่อาศัยของตัวคือกายรูปพรหมละเอียด

กายรูปพรหมละเอียดก็ประกอบด้วยรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็เป็น อนิจจัง ทุกขัง ส่วนดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมละเอียดก็ไม่ใช่ตัว เป็นที่อาศัยของตัวคือกายอรุปพรหม

กายอรุปพรหมก็เป็น อนิจจัง ทุกขัง ประกอบด้วยเบญจขันธ์ทั้ง ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่เที่ยง ไม่ใช่ตัวเหมือนกัน ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ส่วนดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรุปพรหมแล้ว ก็ไม่ใช่ตัว เป็นที่อาศัยของตัวคือกายอรุปพรหมละเอียด

กายอรุปพรหมละเอียดก็ประกอบด้วยขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็เป็น อนิจจัง ทุกขัง ส่วนดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรุปพรหมละเอียด ก็ไม่ใช่ตัว เป็นที่อาศัยของตัว ตัวเหล่านี้โดยสมมติทั้งนั้น ไม่ใช่วิมุตติ

สูงขึ้นไปกว่านี้ถึงกายธรรม กายธรรมคราวนี้เป็นตัวละ กายธรรมเป็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรมนั้นแหละเป็นตัว กายธรรมนั้นแหละเป็นนิจจัง สุขัง ดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายก็เป็นอัตตา

ส่วนดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย ๘ กายเบื้องต้นก็เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัว จะเป็นอตัตตายังไม่ได้เพราะยังเป็นสมมุติอยู่

กายธรรมของธรรมกายละเอียด ที่อาศัยดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายอยู่

นั่น เรียกว่ากายธรรมละเอียด ตั้งแต่กายธรรมไปสปีกาย กายธรรม กายธรรมละเอียด กายโสดา กายโสดาละเอียด กายสกทาคา กายสกทาคาละเอียด กายอนาคา กายอนาคาละเอียด เหล่านี้ยกเป็นตัวทั้งนั้น ควรยกเป็น นิจจัง สุขัง ทั้งนั้น ส่วนดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายเล่า หมดทั้งก่อนนั้นแหละเป็นอิตตา เป็นนิจจัง สุขัง อิตตา ส่วนกายพระอรหัต ถ้าถึงพระอรหัตละเอียดก็เป็นนิจจัง สุขัง อิตตาแท้ๆ กายธรรมก็มีชั้นเหมือนกัน แต่เป็นธรรมชั้น ท่านไม่เรียกเบญจชั้น เป็นธรรมชั้นเสีย มีธาตุเหมือนกัน เป็นวิราคธาตุ เป็นวิราคธรรม เป็นธรรมไปทั้งก่อน เพราะฉะนั้นกายธรรมพระอรหัตเป็นนิจจัง สุขัง อิตตา หมดทั้งก่อน กายพระอรหัตละเอียดก็เป็นนิจจัง สุขัง อิตตา หมดทั้งก่อน

เมื่อรู้จักดังนี้แล้ว ก็นี้แหละถ้าจะไปนิพพานไปได้ทางนี้ ทางอื่นไปไม่ได้ ที่พระองค์ทรงรับสั่งไว้ อุตตที่ปา อุตตสธนา อนญญสธนา ตนเป็นที่พึ่งของตน อุตตที่ปา ตนเป็นที่เกาะ ตนเป็นที่พึ่ง สิ่งอื่นไม่ใช่ ธมมที่ปา ธมมสธนา อนญญสธนา ธรรมเป็นเกาะ เป็นที่พึ่ง สิ่งอื่นไม่ใช่."

จ) พระราชานิโรธรังสี (หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี) เจ้าอาวาสวัดหินหมากเป้ง อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย ในสมัยที่ดำรงสมณศักดิ์ เป็นที่พระนิโรธรังสีคัมภีรปัญญาจารย์ ได้เคยแสดงความชื่นชมธรรมบรรยายของข้าพเจ้า (พระมหาเสริมชัย ชยมงคล) ที่เปรียญธรรมสมาคม ได้อาราธนาให้ไปแสดงธรรมที่วัดสามพระยา กรุงเทพฯ เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ.๒๕๓๑ เรื่องสู่ทางพระนิพพาน ซึ่งได้แสดงว่า พระนิพพานธาตุ คือธรรมกายที่บรรลุพระอรหัตตผลแล้ว เป็นสภาวะธรรมที่เที่ยง (นิจจัง) เป็นบรมสุข (ปรม สุขุ) และเป็นตน (อุตตา) แท้ ๆ

"แต่ที่จริง เรื่องเหล่านี้आตมาก็สนใจมานานแล้ว ยิ่งได้รับเทปจากวิทยากรผู้บรรยายอ้างหลักฐานที่มาของธรรมนั้นๆ ยิ่งชัดขึ้นอีก." ดังต่อไปนี้

๑๑๐

วัดหินหมากเป้ง
อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย

ที่ มป.๒๙/๒๕๓๒

๑๓ กันยายน ๒๕๓๒

เจริญพร รศ.ดร. พัฒนะ ภาวนันท์

อาตมาขอขอบใจมาก ในการที่ รศ.ดร.พัฒนะ ภาวนันท์ ได้ส่งเทปบันทึกเสียงการบรรยายธรรมของพระอาจารย์ ชยมุนีโล ภิกขุ เรื่องสู่ทางพระนิพพาน และขอขอบใจเจ้าของเทป พระปริชา ปุณฺณนาโค ด้วยความเมตตากรุณาอันดีของท่านเป็นอย่างยิ่ง แท้จริงเรื่องเหล่านี้อาตมาก็สนใจมานานแล้ว ยิ่งได้รับเทปจากวิทยากรผู้บรรยายอ้างอิงหลักฐานที่มาของข้อธรรมนั้นๆ ยิ่งชัดขึ้นอีก.

อาตมาขอขอบใจมา ณ ที่นี้ด้วย

ด้วยความนับถือ

พระนิโรธรังสี

(พระนิโรธรังสีคัมภีร์ปัญญาจารย์)

เจ้าอาวาส

วัดหินหมากเป้ง

โทร. (๐๔๒) ๔๕๑๑๑๐.

๕. อายตนะนิพพาน

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสว่า อายตนะนิพพานนั้นมีอยู่ เป็นที่ที่พระอเสขมุนีคือ พระอรหันต์ทั้งหลายไปแล้วไม่เศร้าโศก แต่เห็นได้ยาก ตรัสรู้ตามได้ยาก ฯลฯ

ก) ตรัสว่า อายตนะนิพพานนั้น มีอยู่ ดังนี้

“อตฺถิ ภิกฺขเว ตทายตฺนํ. ยตฺถ เนว ปจฺวี น อาโป น เตโช น วาโย น อากาสาณญฺจายตฺนํ น วิญญาณญฺจายตฺนํ น อากิญฺจญฺจายตฺนํ น เนวสญฺญานาสญฺจายตฺนํ นായํ โลโก น ปรโลโก น อุโภ จนฺทิมสฺสุริยา. ตมทํ ภิกฺขเว เนว อาคตํ วทามิ น คตํ น จิตฺตํ น จุตฺตํ น อุปปตฺตํ. อปปตฺติจฺจํ อปปวตฺตํ อนารมฺมณเมว ตํ เอเสวนโต ทุกฺขสฺสาติ.”^{๑๐๘}

แปลความว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย อายตนะนั้นมีอยู่. ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาसानัญจายตนะ วิญญูณัญจายตนะ อากิณฺจญฺจายตนะ เนวสัณฺญานาสัณฺญายตนะ โลกนี้ โลกหน้า พระจันทร์และพระอาทิตย์ทั้งสอง ย่อมไม่มี ในอายตนะนั้น. ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่กล่าวซึ่งอายตนะนั้นว่า เป็นการมา เป็นการไป เป็นการตั้งอยู่ เป็นการจุติ เป็นการอุปบัติ. อายตนะนั้นหาที่ตั้ง อาศัยมิได้ มิได้เป็นไป หาอาารมณฺมิได้ นั้นแลเป็นที่สุดแห่งทุกข์.”

ข) ตรัสว่า เป็นที่ที่พระอเสขมุนีคือพระอรหันต์ทั้งหลายไปแล้วไม่เศร้าโศก ดังนี้

“สตุถา ‘ภิกฺขเว เอวรูปานํ อเสขมุนีนํ อภิสมฺปปราโย นาม นตฺถิ. เอวรูปา หิ อจฺจุตํ อมตํ มหานิพฺพานเมว ปาปฺพนตฺตีติ วุตฺวา อิมํ คาถมาห

‘อหีสกา เย มุนโย นิจฺจํ กาเยน สํวฺตา
เต ยนฺติ อจฺจุตํ จานํ ยตฺถ คนฺตฺวา น โสจเรติ

... อจฺจุตฺนติ สสฺสตํ. จานนฺติ อกุปปญฺจานํ ธฺวญฺจานํ. ยตฺถาติ ยสฺมี คนฺตฺวา น โสจนฺติ น วิหฺยณฺติ ตํ นิพฺพานญฺจานํ คจฺจนฺตฺตีติ อตฺถโก.”^{๑๐๙}

แปลความว่า “พระศาสดาตรัสว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าอภิสัมปรายภพของพระอเสขมุนีทั้งหลายผู้เห็นปานนั้น ย่อมไม่มี, เพราะว่าพระอเสขมุนีผู้เห็นปานนั้น ย่อมบรรลุมหานิพพานอันไม่จุติ อันไม่ตาย’ ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

^{๑๐๘} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕, ขุททกนิกาย อุทาน, ข้อ ๑๔๘, หน้า ๒๐๖-๒๐๗.*

^{๑๐๙} พระพุทธโฆษาจารย์, อรรถกถาขุททกนิกาย คาถาธรรมบท ภาค ๖ โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๒๘, หน้า ๑๘๐.

‘มุนีเหล่าใด เป็นผู้ไม่เบียดเบียน ล้ำรวมแล้วด้วยกายเป็นนิตยฺ มุนีเหล่านั้น ย่อมไปสู่ฐานะ (ที่) อันไม่จุติ, ซึ่งเป็นที่ชน (อเสขมุนี) ทั้งหลายไปแล้วไม่เศร้าโศก.’

... บทว่า อจจุตฺ ได้แก่ เทียง.

บทว่า จานํ ได้แก่ ฐานะ (ที่) ที่ไม่กำเริบ คือ ฐานะ (ที่) ที่ยังยืน.

บทว่า ยตถ เป็นต้น ความว่า มุนีทั้งหลาย ย่อมไปสู่ฐานะ (ที่) คือ พระนิพพาน ซึ่งเป็นที่ชน (อเสขมุนี) ทั้งหลายไปแล้วไม่เศร้าโศก คือไม่เดือดร้อน.”

ค) ตรัสว่า พระนิพพาน เห็นได้ยาก ดังนี้

“ทุกุทลํ อนตํ นาม น หิ สจฺจํ สุทฺธสํ
ปฏิวีหิตา ตณฺหา ขานโต ปลฺลโต นตฺถิ กิณฺจนนฺติ.”^{๑๑๐}

แปลความว่า “ฐานะที่บุคคลเห็นได้ยากชื่อว่า นิพพาน ไม่มีตัณหา. นิพพานนั้นเป็นธรรมจริงแท้ไม่เห็นได้โดยง่ายเลย. ตัณหาอันบุคคลแห่งตลอดแล้ว ก็เลิกละเครื่องกังวล ย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้รู้ ผู้เห็นอยู่.”

ง) ตรัสว่า พระนิพพาน ตรัสรู้ตามได้ยาก ดังนี้

“อธิคโต โข มया ยํ ธมฺโม คมฺภีโร ทุกุทโส ทูรานุโพโส สนฺโต ปณฺโฑ
อตกฺกาจโร นิบุณฺโณ ปณฺทิตเวทนีโย.”^{๑๑๑}

แปลความว่า “ธรรมที่เราบรรลุล้วนนี้ เป็นธรรมลึกซึ้ง ยากที่จะเห็นได้ สัตว์อื่นจะตรัสรู้ตามได้ยาก เป็นธรรมสงบระงับ ประณีต ไม่เป็นวิสัยที่ยังลงได้ด้วยความคิด เป็นธรรมละเอียด อันบัณฑิตจะพึงรู้แจ้ง.”

สรุปว่า อายตนะนิพพาน คือ ที่ประทับหรือที่สถิตอยู่อันยั่งยืน (ธรรมาณ) ของพระนิพพาน คือธรรมกายที่บรรลुพระอรหัตผลแล้ว ของพระอรหันต์ (อเสขมุนี) ที่ดับขันธเข้าสู่ปรินิพพานด้วยอนุภาทิสสนิพพานธาตุ

อธิบายว่า พระอเสขมุนี คือ พระอรหันต์ นั้น ไม่ใช่เบญจขันธ์ เพราะเบญจขันธ์เป็นมตธรรมที่ต้องตาย แต่ความบรรลุมหานิพพานอันไม่จุติ อันไม่ตาย คือความบรรลุพระนิพพาน-

^{๑๑๐} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕, ขุททกนิกาย อุทาน, ข้อ ๑๕๕, หน้า ๒๐๗.

^{๑๑๑} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๔, วินยปิฎก มหาวรรค, ข้อ ๗, หน้า ๘.

ธาตุ อันเป็นอมตธรรม ที่เที่ยง (นิจุ/สสสฺ/ธฺ) ที่ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ และไม่ตาย อีก จึงเป็นบรมสุข (ปรมฺ สุขฺ) เมื่อยังครองเบญจขันธ์อยู่ ชื่อว่า สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ ถ้าเบญจขันธ์แตกทำลาย (ตาย) แล้ว ชื่อว่า อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ

พระอรหันตบุคคลท่านตายแต่เบญจขันธ์ แต่พระนิพพานธาตุ คือ ธรรมกายที่บรรลुพระอรหัตตผลของท่านยังอยู่ และความที่พระนิพพานธาตุ คือ ธรรมกายที่บรรลุพระอรหัตตผลของท่านเป็นวิสังขารธรรม/อสังขตธรรม ที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง เป็นวิราคธาตุ วิราคธรรมล้วนๆ จึงไม่มีเหตุปัจจัยให้เกิดใหม่อีก สมเด็จพระบรมศาสดาจึงได้ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าอภิสังขารายภาพของพระอเสขมุนีทั้งหลายผู้เห็นปานนี้ ย่อมไม่มี.”

เมื่อพระอเสขมุนี (พระอรหันตบุคคล) ท่านดับขันธ์เข้าสู่อายตนะนิพพาน (ปรินิพพาน) ด้วยอุปาทิเสสนิพพานธาตุ คือด้วยธรรมกายที่บรรลุพระอรหัตตผล อันเป็นอมตธรรม ที่ไม่กำเริบ (อกุปฺปฏฺจํ) ที่เที่ยง (นิจุ/สสสฺ) คือที่ไม่เคลื่อน (ไม่ต้องตาย-อจุตฺ) จึงชื่อว่า ไม่เศร้าโศก ไม่เดือดร้อน สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า “มุนีเหล่านั้น ย่อมไปสู่ฐานะ (ที่) อันไม่จุติ ซึ่งเป็นที่ชน (อเสขมุนี) ทั้งหมด ไปแล้วไม่เศร้าโศก.”

พระนิพพานธาตุ คือธรรมกายที่บรรลุอรหัตตผลแล้ว และอายตนะนิพพานนั้น เห็นได้ยาก คือไม่อาจเห็นได้ด้วยมังสจักขุของมนุษย์ แม้ด้วยทิพพจักขุก็ไม่อาจเห็นพระนิพพานได้ กล่าวคือไม่อาจสัมผัสได้ด้วยอายตนะของมนุษย์ ทิพย์ พรหม และ ของอรูปพรหม เพราะเป็นธรรมที่ละเอียดประณีต เกินกว่าที่อายตนะใดๆ ในภพ ๓ นี้ จะเข้าถึงและสัมผัสได้ แต่ก็เป็นธรรมที่บัณฑิตจะพึงรู้แจ้ง และตรัสรู้ตามได้ คือ สามารถจะเข้าถึงได้ โดยทางปฏิบัติใน อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และ อธิปัญญาสิกขา อันมีนัยอยู่ในอริยมรรคมีองค์ ๘ สัมผัสได้ เห็นได้ และรู้แจ้งได้ ด้วยอายตนะที่บริสุทธิ์ผ่องใส และละเอียดประณีตเสมอกัน คือด้วยญาณของธรรมกาย นับตั้งแต่โคตรภูญาณที่สุตละเอียดขึ้นไป ถึงมรรคญาณ ผลญาณ ของธรรมกายที่บรรลุมรรค ผล นิพพาน

แต่เฉพาะการเข้าถึง รู้-เห็นพระนิพพาน และอายตนะนิพพาน ขณะเมื่อโคตรภูญาณยิดหน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์ ก่อนที่มรรคญาณจะปรากฏขึ้นปหานสัญญาอย่างน้อย ๓ ประการ คือ ลักกายทิฏฐิ วิจิกจจา และ สัลลพตปราคาส ได้ และผลจิตปรากฏขึ้นเข้าผลสมาบัติไปนั้น พระนิพพานอันโคตรภูญาณยิดหน่วงเป็นอารมณ์นั้น ยังจัดเป็นขั้นบัญญัติอยู่ ยังต้องตกอยู่ในอาณัติแห่งพระไตรลักษณ์ จึงเป็นอนัตตา (ดังที่ได้แสดงอ้างถึงและอธิบายไว้ตอนต้นของข้อ ๒ การทำนิพพานให้แจ้ง แล้ว) ต่อเมื่อได้บรรลุมรรคผลนิพพาน เป็นสอุปาทิเสสนิพพานธาตุ แล้วนั้นแหละ

จึงพ้นความเป็นบัญญัติ เป็นพระนิพพานธาตุโดยปรมาตม์ เป็นวิราคะธาตุ วิราคะธรรม ที่บริสุทธิ์หมดจดโดยสิ้นเชิง จึงพ้นจากอาณัติแห่งพระไตรลักษณ์ มีอรรถลักษณะโดยสมบูรณ์ เป็นอมตธรรมที่ยั่งยืน ไม่ต้องจุติ คือไม่ตาย ไม่ต้องเกิด เพราะสิ้นกิเลสตัณหาอันนำไปสู่ภพ ไม่แก่ ไม่เจ็บไข้ คือ ไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ จึงมีสภาวะที่เที่ยง เป็นบรมสุข และเป็นอิตตา(แท้)

สมเด็จพระบรมศาสดาจึงได้ตรัสว่า “ฐานะที่บุคคลเห็นได้ยาก ชื่อว่า นิพพาน ไม่มีตัณหา นิพพานนั้น เป็นธรรมจริงแท้ ไม่เห็นได้ง่ายเลย ...” และตรัสว่า “ธรรมที่เราบรลฺุนี้ เป็นธรรมลึกซึ้งยากที่จะเห็นได้ สัตว์อื่นตรัสรู้ตามได้ยาก เป็นธรรมสงบระงับ ประณีต ไม่เป็นวิสัยที่หยั่งลงได้ด้วยความตรึก เป็นธรรมละเอียด อันบัณฑิตจะพึงรู้แจ้ง.” ดังที่ได้แสดงอ้างถึงข้างต้น (ในข้อ ค. และ ง.) แล้ว

อนึ่ง आयตนะนิพพาน ที่ประทับหรือที่สถิตอยู่ของพระนิพพาน คือ ธรรมกายที่บรรลुพระอรหัตตผล ของพระอเสขมุนี ผู้ดับขันธเข้าปรีนิพพานด้วยอนุภาทิเสสนิพพานธาตุ แล้วนี้ มีอยู่เป็นโลกุตตรธรรม (ธรรมที่พ้นโลก) ไม่ได้อยู่ในภพ ๓ นี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสว่า “อายตนะนั้นมีอยู่ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาสาณัญจายตนะ ... โลกนี้ โลกหน้า ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ทั้งสอง ย่อมไม่มีในอายตนะนั้น.”

ผู้ปฏิบัติได้ถึงธรรมกายแล้ว ทำนิโรธดับสมุทัย (ไม่ใช่โรธสมابัตติ) ไปจนสุดละเอียด วางอุปาทานในเบญจขันธ์ และปล่อยความยึดในฉนสมาบัติได้ ปล่อยขาดพร้อมกัน แม้ด้วยวิกขัมภณวิมุตติ (หลุดพ้นด้วยการข่มกิเลส) ธรรมกายที่หายาจะตกศูนย์ ธรรมกายที่ละเอียดจะปรากฏในอายตนะนิพพาน สามารถที่จะสัมผัสพระนิพพานและเห็นลักษณะของอายตนะนิพพานตรงตามพระพุทธานุสาสน์ข้างต้นได้

พระเดชพระคุณหลวงพ่อดัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) และศิษยานุศิษย์ผู้ปฏิบัติได้ถึงธรรมกายที่สุตละเอียด ต่างได้แสดงว่า ในอายตนะนิพพาน เห็นมีแต่พระนิพพานธาตุคือ ธรรมกายที่บรรลุอรหัตตผลแล้ว ของพระอรหันต์ ซึ่งดับขันธเข้าปรีนิพพาน ด้วย อนุภาทิเสสนิพพานธาตุ ต่างประทับเข้านิโรธธาตุ สงบตลอดกันหมด พระนิพพานธาตุ คือธรรมกายตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะเห็นประทับอยู่บนรัตนบัลลังก์ แวดล้อมด้วยพระนิพพานธาตุของพระอรหันต์ขีณาสพ ประทับนั่งอยู่บนองค์ฉน เวียนขวาโดยรอบ มีระยะห่างกันชั่วกึ่งองค์ฉน คือ ประมาณ ๑๐ วา พระนิพพาน (ธรรมกาย) มีจำนวนนับไม่ถ้วน ส่วนพระนิพพานธาตุของพระปัจเจกพุทธเจ้า จะเห็นประทับอยู่บนรัตนบัลลังก์ลำพังพระองค์เดียว ทุกพระองค์สว่างไสวด้วยธรรมรังสี พระรัศมี

ทางมรรคผลนิพพาน

๑๑๕

ของแต่ละพระองค์ไม่เท่ากัน ต่างกันด้วยบุญบารมีที่ได้บำเพ็ญมาไม่เท่ากัน ในอายตนะนิพพาน ไม่มีพระอาทิตย์และพระจันทร์ ไม่มีน้ำ ดิน ไฟ ลม ฯลฯ

ในอายตนะนิพพาน ไม่มีการไปมาหาสู่กัน ไม่มีความเป็นไปใดๆ เช่นการทำงานหรือการประกอบอาชีพใดๆ เลี้ยงชีวิตอย่างชาวโลก ปราศจากกิเลสตัณหา ไม่เป็นที่ตั้งแห่งกิเลสอวิชชา ตัณหาราคะใดๆ จึงไม่มีการเวียนว่ายตายเกิด เหมือนสัตว์โลกในภพ ๓ เป็นธรรมชาติที่บริสุทธิ์ ไม่มีอารมณ์ เป็นที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง และเป็นบรมสุข พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสว่า “เราย่อมไม่กล่าวเลย ซึ่งอายตนะนั้น ว่า เป็นการมา เป็นการไป เป็นการตั้งอยู่ เป็นการจุติ เป็นการอุปบัติ ... นั้นแล เป็นที่สุดแห่งทุกข์.”

โย จ วสุสสดี ชีเว อปสฺสํ อมตํ ปทํ
เอกาหํ ชีวิตํ เสยฺโย ปสฺสโต อมตํ ปทํ.

ก็ผู้ใด ไม่เห็นบอthonไม่ตาย (อมตมทานิพพาน) พึงเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี. ความ
เป็นอยู่วันเดียว ของผู้เห็นบอthonไม่ตาย ประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ของผู้นั้น.

(พุทธ) จ.ธ. ๒๕/๑๘/๓๐.

บทที่ ๒

ไตรสิกขา: อธิศีลสิกขา

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ ๑ ว่า วัตถุประสงค์ของการศึกษาและปฏิบัติธรรม ในพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้านี้ ก็เพื่อความรู้แจ้งพระอริยสัจ ๔ เพื่อกำจัดกิเลสเหตุแห่งทุกข์ เพื่อบรรลุผลนิพพาน เป็นพระอริยบุคคล และเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง

ในการศึกษาสัมมาปฏิบัติเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวนี้ ผู้ศึกษาและปฏิบัติธรรมพึงศึกษาและปฏิบัติอริยมรรคมีองค์ ๘ ดังที่ได้กล่าวถึงความหมายของมรรคอริยสัจ (ทุกข์ นิโรธ-คามินีปฏิปทา) ความจริงอย่างประเสริฐในหนทางปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทานเหตุแห่งทุกข์ทั้งหลายให้หมดสิ้นไปนั้น เมื่อจำแนกโดยความหมายว่ามีหลายประเภท คือ

โดยความหมายเดียว ว่า ควรทำให้เกิด

โดยความหมาย ๒ อย่าง ว่า สมณะ และ วิปัสสนา หรือ ทัสสนะ (คือความเห็นแจ้ง รู้แจ้ง - ทั้งเห็นและทั้งรู้) และ ภาวนา (การทำให้เกิด ให้เจริญขึ้น) และ

โดยความหมาย ๓ อย่าง ว่า ชั้นที่ ๓ คือ สงเคราะห์อริยมรรคมีองค์ ๘ เข้าใน ศีลชั้นที่ ๓ สมานัตตัง และ ปัญญาชั้นที่ ๓ ดังต่อไปนี้

สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว	สงเคราะห์เข้าในศีลชั้นที่ ๓
สัมมาวาจาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ	สงเคราะห์เข้าในสมาธิชั้นที่ ๓
สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ	สงเคราะห์เข้าในปัญญาชั้นที่ ๓

เพราะเหตุนี้ การศึกษาสัมมาปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์อย่างถาวร และเพื่อบรรลุผลนิพพานอันเป็นบรมสุข จึงต้องศึกษาและปฏิบัติไตรสิกขา คือ ศีลสิกขา จิตตสิกขา และปัญญาสิกขา ซึ่งกล่าวโดยย่อคือสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน/ภาวนา อันมีศีลเป็นบาท นั้นเอง

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้ตรัสถึงที่สมณะต้องกระทำ ๓ อย่าง คือ การสมาทานใน อธิศีลสิกขา (ศีลอันยิ่ง) อธิจิตตสิกขา (จิตอันยิ่ง) และในอธิปัญญาสิกขา (ปัญญาอันยิ่ง) อันเป็นธรรมานุการปกครองของพระภิกษุทั้งหลาย ไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย กิจของสมณะที่สมณะต้องทำ มี ๓ อย่างเหล่านี้ ๓ อย่าง
อะไรบ้างเล่า ๓ อย่างคือ

- ๑) การสมาทานการปฏิบัติในศีลอันยิ่ง
- ๒) การสมาทานการปฏิบัติในจิตอันยิ่ง
- ๓) การสมาทานการปฏิบัติในปัญญาอันยิ่ง

ภิกษุทั้งหลาย กิจของสมณะ ที่สมณะต้องทำ มี ๓ อย่างเหล่านี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะฉะนั้น ในเรื่องนี้ พวกเธอทั้งหลายพึงสำเหนียกใจไว้
ว่า ‘ความพอใจของเราจักต้องเข้มงวดพอ ในการสมาทานการปฏิบัติในศีลอันยิ่ง
ในการสมาทานการปฏิบัติในจิตอันยิ่ง, ในการสมาทานการปฏิบัติในปัญญาอันยิ่ง’
ดังนี้. ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอทั้งหลายพึงสำเหนียกใจไว้อย่างนี้แล.”^๑

“ภิกษุทั้งหลาย กิจของคฤหบดีชาวนา ที่เขาจะต้องรับทำ มี ๓ อย่างเหล่านี้.
๓ อย่างอะไรบ้าง ๓ อย่างคือ คฤหบดีชาวนา รบๆ ไถ คราด พื้นที่นาให้ดี
เสียก่อน, ครั้นแล้วก็รีบๆ ปลูกพืช, ครั้นแล้วก็รีบๆ ไขน้ำเข้าบ้าง ไขน้ำออกบ้าง.
ภิกษุทั้งหลาย กิจของคฤหบดีชาวนาที่เขาจะต้องรับทำมี ๓ อย่างเหล่านี้แล;
แต่ว่า คฤหบดีชาวนานั้นไม่มีฤทธิ์หรืออำนาจที่จะบันดาลว่า ‘ข้าวของเราจะงอก
ในวันนี้, ตั้งท้องพຽ່ງนี้, สุกมะรืนนี้’ ดังนี้ได้เลย, ที่ถูก ย่อมมีเวลาที่ข้าวนั้น
เปลี่ยนแปรสภาพไปตามฤดูกาล ย่อมจะงอกบ้าง ตั้งท้องบ้าง สุกบ้าง;

ภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นใดก็ฉนั้นนั้น กิจของภิกษุที่เธอจะต้องรับทำมี ๓ อย่าง
เหล่านี้. ๓ อย่างอะไรบ้าง ๓ อย่างคือ การสมาทานการปฏิบัติในศีลอันยิ่ง,
การสมาทานการปฏิบัติในจิตอันยิ่ง, และการสมาทานการปฏิบัติในปัญญาอันยิ่ง.
ภิกษุทั้งหลาย กิจของภิกษุที่เธอจะต้องรับทำมี ๓ อย่างเหล่านี้แล; แต่ว่าภิกษุ
นั้นก็ไม่มีฤทธิ์หรืออำนาจที่จะบันดาลว่า ‘จิตของเราจะหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย
เพราะไม่มีอุปาทาน ในวันนี้ หรือพຽ່ງนี้ หรือมะรืนนี้’ ดังนี้ได้เลย, ที่ถูก ย่อมมี
เวลาที่เหมาะสม ซึ่งเมื่อภิกษุนั้นปฏิบัติไปแม้ในศีลอันยิ่ง, ปฏิบัติไปแม้ในจิตอันยิ่ง,

^๑ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๐. อังคุตตรนิกาย ตกนิบาต, ข้อ ๕๒๑, หน้า ๒๙๔.

(คำแปลจากหนังสือขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์ ของกองตำราคณะธรรมทานิชา, พ.ศ. ๒๕๑๔, หน้า ๒๑๒-๒๑๓).

และปฏิบัติไปแม้ในปัญญาอันยิ่ง จิตก็จะหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่มี
อุปาทาน ได้เอง."^๒

เรื่องการสมาทานการปฏิบัติไตรสิกขานี้ ข้าพเจ้าได้สังเกตเห็นพฤติกรรมการศึกษา
อบรมธรรมแก่พระภิกษุสามเณรว่า มีแนวโน้มที่ย่อหย่อนมานานแล้ว เพราะมุ่งแต่ที่จะให้การศึกษา
อบรมภาคปริยัติธรรม ยิ่งกว่าภาคปฏิบัติพระสัทธรรม กล่าวโดยเฉลี่ย การบริหารตน คือ อบรม
กายวาจา อบรมจิต และอบรมปัญญา โดยการสมาทานการปฏิบัติศีลสิกขา จิตตสิกขา และปัญญา-
สิกขา ให้เจริญเป็นอริศีลสิกขา อริจิตตสิกขา อริปัญญาสิกขา อันมีน้อยอยู่ในอริยมรรคมีองค์ ๘ จริงๆ
นั้น มีน้อยมาก แทบจะไม่มั่นใจที่จะกล่าวว่า มีถึง ๒๕% ของพระภิกษุสามเณรทั้งหมด มีแต่
นักปริยัติ นักวิจารณ์ นักพูด แล้วก็ยกย่องกันเสียจนเลิกละ จนลืมกันไปว่าพระสัทธรรมของ
พระพุทธเจ้าที่ตรัสไว้ดีแล้วนั้น คือ ปฏิเวธธรรมอันสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงบรรลุ ได้ตรัสรู้
ด้วยพระองค์เอง จากการปฏิบัติธรรม คือ จากการสมาทานการปฏิบัติไตรสิกขา จนถึงอริศีลสิกขา
อริจิตตสิกขา อริปัญญาสิกขา ยิ่งๆ ขึ้นไป จนถึงตรัสรู้พระอริยสัจ ๔ และพระอนุตตรสัมมา-
สัมโพธิญาณ เป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยแท้

การเรียนการสอนธรรมโดยอาศัยพระไตรปิฎกนั้น เป็นการเรียนการสอนภาคปริยัติ คือ
เรียนเพื่อรู้ตามพระปฏิเวธสัทธรรมที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ได้ทรงบรรลุจากการปฏิบัติ
ธรรมของพระองค์ ความรู้ที่ได้นั้นเป็นเพียงปัญญาจากการเรียนรู้ภาคปริยัติ ชื่อว่า สุตมยปัญญา
เท่านั้น ยังต้องศึกษาอบรมตน ตามหลักปริยัติที่ได้เรียนรู้มานั้น เพื่อเจริญปัญญาให้เกิดเป็น
ภาวนามยปัญญา จึงจะเห็นแจ้งรู้แจ้งด้วยตนได้ แต่ถ้าไม่ปฏิบัติเช่นนี้ แล้วก็พากัน คิดๆ พุดๆ
วิจารณ์ๆ ใครคิด ใครพูด ใครวิจารณ์เก่ง จะผิดหรือจะถูก ผู้ฟังประเภทโสมสัปมาณิกา คือ
ถือน้ำเสียง สีสากการพูด วาทะ ที่ถูกใจ หรือถือความเป็นผู้มีชื่อเสียง เป็นประมาณ ก็จะชอบใจ ถูกใจ
และยกย่องสรรเสริญกันเสียจนลืมไปว่า เรื่องที่พูดที่วิจารณ์กันนั้น เป็นเพียงความรู้ความเข้าใจโดย
“อนุমানสิทธิ” คือ การคาดคะเนตามหลักเหตุผลของตน จากสุตมยปัญญา และจินตมยปัญญาของ
ตน ที่ยังไม่ถึงขั้น “ปัจจักขสิทธิญาณ” คือความหยั่งรู้ กล่าวคือ การได้เห็นแจ้ง รู้แจ้งด้วยตน จาก
ภาวนามยปัญญา โดยการปฏิบัติถึงอริศีล อริจิต ให้สามารถทำใจให้สงบ ผ่องใสจากกิเลสนิวรณ์
แล้วจึงปฏิบัติถึงอริปัญญา ให้สามารถเจริญปัญญาจากการที่ได้เห็นแจ้ง-รู้แจ้ง ในสภาวะธรรมตาม
ที่เป็นจริงด้วยตนเอง พอสมควรแก่ธรรมปฏิบัติ

^๒ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๐, อังคุตตรนิกาย ดิกขิปปาท, ข้อ ๕๓๒ หน้า ๓๐๙-๓๑๐.

(คำแปลจากหนังสือพุทธพจน์จากพระโอษฐ์ ของกองตำราคณะธรรมทาน ไชยา, พ.ศ. ๒๕๑๔, หน้า ๒๑๔).

ถ้าหากจะมีผู้รู้ใด กล่าวอ้างถึงการปฏิบัติและผลของการปฏิบัติว่า สอดคล้องกับหลักปริยัติธรรมอย่างไรๆ ก็จะถูกกันไว้อย่างปฏิเสธ ไม่ยอมรับ และแถมยังมีการประณาม เหยียบย่ำจากพาลชนผู้เรียนปริยัติคัจฉา (อลคหุมาปริยตติ) จนเป็นที่น่าวิตกว่า ถ้าปล่อยให้พฤติกรรม การให้การศึกษามรรคธรรมแก่สาธุชนพุทธบริษัทเป็นไปตามแนวโน้มนี้ คือเน้นแต่เพียงการเรียนการสอนภาคปริยัติ ที่เหินห่างออกไปจากภาคปฏิบัติ ให้ถึงปฏิเวธ ที่พึงเน้นให้หนัก เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เป็นการเรียนปริยัติเพื่อสมาทานปฏิบัติไตรสิกขา เพื่อสลัดตนออกจากทุกข์ทั้งปวง และเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง ตามกำลังภูมิธรรม ภูมิปัญญา และบารมีของแต่ละท่าน ชื่อว่า “นิสสรณตถปริยตติ” กลับไม่เห็น กลับไม่ทำ คือทั้งไม่สมาทานปฏิบัติในไตรสิกขาให้จริงจังด้วยตนเอง และทั้งไม่สรรเสริญผู้ปฏิบัติในไตรสิกขา ไม่ชักจูงผู้ไม่รักไตรสิกขา ฯลฯ อยู่อย่างนี้ เพียงกันอยู่อย่างนี้ พระพุทธศาสนาของเราจะเป็นอย่างไรต่อไปในอนาคต ?

อันตรายอีกอย่างหนึ่งคือ การเรียนการสอนภาคปริยัติ มีแนวโน้มที่จะเป็นไปในเชิงปรัชญา (Philosophical Approach) ดังเช่นนักคิด นักพูด นักวิจารณ์ นักวิชาการ ยุคใหม่ ยิ่งกว่าที่จะเป็นไปในเชิงปฏิบัติ เพื่อให้ถึงปฏิเวธ ผู้ทำการสอนธรรม เกือบ ๑๐๐% เป็นแต่เพียงผู้ผ่านการเรียนภาคปริยัติ โดยมีประสบการณ์ภาคปฏิบัติไตรสิกขาน้อยมาก มีแต่นักพูด นักเขียน นักวิจารณ์ เสียโดยมาก นักปฏิบัติมีน้อย ทั้งๆ ที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาปฏิบัติ เพื่อปฏิเวธ (Practices for Penetration/Fruition) เป็นวิทยาศาสตร์ทางธรรมชาติแท้ๆ (Natural Science) ที่บัณฑิตพึงศึกษาและปฏิบัติให้บรรลุ ให้เห็นแจ้งรู้แจ้งด้วยตน โดยทางมัชฌิมาปฏิปทา เริ่มตั้งแต่ปฏิบัติไตรสิกขาให้เจริญถึงอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นสำคัญ ไม่ใช่เป็นศาสนาปรัชญาดังที่คนยุคใหม่นิยมนำมาพูดกัน

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงเล็งเห็นเหตุนี้ในอนาคต จึงได้ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ในกาลยัตถาวรฝ่ายอนาคต จักมีภิกษุทั้งหลาย ซึ่งมีได้อบรมกาย มีได้อบรมศีล มีได้อบรมจิต และมีได้อบรมปัญญา, เธอทั้งหลายเมื่อเป็นเช่นนั้นอยู่ ทั้งที่ เป็นภิกษุชั้นเถระแล้ว จักเป็นผู้ชอบทำการสะสมบริวาร ประพศิตย้อย่อนในไตรสิกขา มีจิตต่ำด้วยอำนาจแห่งนิรวรณ ไม่เหลียวแลในกิจแห่งวิเวกธรรม ไม่ปรารภความเพียรเพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งในสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง. ผู้บวชในภายหลัง ได้เห็นเถระเหล่านั้นทำเป็นแบบแผนเช่นนั้นไว้ ก็ถือเอาไปเป็นแบบอย่าง จึงทำให้เป็นผู้ชอบทำการสะสมบริวารบ้าง ประพศิตย้อย่อนในไตรสิกขา มีจิตต่ำด้วยอำนาจแห่งนิรวรณ ไม่เหลียวแลในกิจ

แห่งวิเวกธรรม ไม่ปรารถนาความเพียรเพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งในสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง, ตามๆ กันสลับไป.

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยอาการอย่างนี้เอง วินัยมีมลทิน เพราะธรรมมีมลทิน ธรรมมีมลทิน เพราะวินัยมีมลทิน. นี่เป็นอนาคตภัยที่ยังไม่เกิดขึ้นในบัดนี้ แต่จักเกิดขึ้นในเวลาต่อไป. พวกเธอทั้งหลายพึงสำนึกไว้ ครั้นได้สำนึกแล้ว ก็พึงพยายามเพื่อกำจัดภัยนั้นเสีย.”^๓

เรื่องทำนองนี้ ท่านพระกัสสปโคตร ผู้เป็นเจ้าอาวาสอยู่ ณ ปิงกธานีคม ในโกศลชนบท ได้เคยฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าซึ่งได้เสด็จมา ณ ปิงกธานีคมนี้ แล้วเกิดขัดใจว่า “สมณะนี้ขัดเกลายิ่งนัก” ครั้นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จกลับไปทางพระนครราชคฤห์ แล้วประทับอยู่บนเขาคิชฌกูฏ ใกล้พระนครราชคฤห์ ท่านกัสสปโคตรสำนึกความผิดของตนได้ จึงได้ไปกราบทูลสารภาพผิด แสดงโทษโดยความเป็นโทษของตน ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์จึงตรัสว่า

“กัสสปะ ภิกษุ แม้เป็นเถระแล้ว แต่ไม่เป็นผู้ใคร่ต่อไตรสิกขาด้วยตนเอง, ไม่สรรเสริญผู้ปฏิบัติในไตรสิกขา, ไม่ชักจูงผู้ไม่รักไตรสิกขา, ไม่กล่าวยกย่องผู้รักการปฏิบัติในไตรสิกขา ตามเวลาที่ควรแก่การยกย่อง ตามที่เป็นจริง, กัสสปะ เราตถาคต ไม่สรรเสริญภิกษุเถระชนิดนี้.

ข้อนั้นเพราะอะไร ? เพราะเหตุว่า ภิกษุทั้งหลายจะไปหลงคบภิกษุเถระชนิดนั้นเข้า ด้วยคิดว่า ‘พระศาสดาสรรเสริญภิกษุชนิดนี้’ ดังนี้. ภิกษุเหล่าใดไปคบหาภิกษุเถระชนิดนั้นเข้า ก็จะถือเอาภิกษุเถระชนิดนั้น เป็นตัวอย่างสลับไป. การถือเอาภิกษุเถระชนิดนั้น เป็นตัวอย่าง ย่อมเป็นทางให้เกิดสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์ และเป็นทุกข์ แก่ภิกษุเหล่านั้นเองสิ้นกาลนาน.

กัสสปะ เพราะเหตุนั้นเราจึงไม่สรรเสริญภิกษุเถระชนิดนี้.

กัสสปะ ภิกษุ แม้เป็นเถระแล้ว แต่เป็นผู้ใคร่ต่อไตรสิกขาด้วยตนเอง, สรรเสริญผู้ปฏิบัติในไตรสิกขา, ชักจูงผู้ไม่รักไตรสิกขา, กล่าวยกย่องผู้รักการปฏิบัติในไตรสิกขา ตามเวลาที่ควรแก่การยกย่อง ตามที่เป็นจริง, กัสสปะ เราตถาคต สรรเสริญภิกษุเถระชนิดนี้.

^๓ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๒, อังคุตตรนิกาย ปิณฺณกนิบาต, ข้อ ๗๙, หน้า ๑๒๓-๑๒๔.

(คำแปลจากหนังสือขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์ ของกองตำราคณะธรรมทาน ไซยา, พ.ศ. ๒๕๑๔, หน้า ๑๘๐.

ข้อนั้นเพราะอะไร ? เพราะเหตุว่า ภิกษุเหล่านี้ รู้ว่า ‘พระศาสดาสรรเสริญ ภิกษุชนิดนี้’ ก็คบหาแต่ภิกษุชนิดนั้น. ภิกษุเหล่านี้คบหาภิกษุเถระชนิดนั้นเข้า ก็ จะถือเอาภิกษุเถระชนิดนั้น เป็นตัวอย่างสืบไป. การถือเอาภิกษุเถระชนิดนั้นเป็น ตัวอย่าง ย่อมเป็นทางให้เกิดสิ่งอันเป็นประโยชน์และเป็นความสุขแก่ภิกษุเหล่านั้น เองสืบกาลนาน.

กัสสปะ เพราะเหตุนั้น เราจึงสรรเสริญภิกษุเถระชนิดนี้แล.”^๔

ข้าพเจ้าผู้เขียนนี้ได้เห็นความย่อหย่อนในการสมาทานปฏิบัติไตรสิกขาเช่นนี้ มาตั้งแต่สมัย ที่ยังเป็นฆราวาส จึงได้ตั้งใจปฏิบัติพระศาสนา และวางแผนชีวิตของตน ๑๐ ปี ก่อนที่จะมาบรรพชา อุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ๓ ปีก่อนเกษียณอายุราชการจากสำนักข่าวสารอเมริกัน กรุงเทพฯ เพื่อเป็นทนายแก้ต่างให้พระพุทธรักษาด้วยรูปหนึ่ง แม้ข้าพเจ้าจะไม่มีอำนาจอะไร ก็เอาความตั้งใจจริงถวายชีวิตแด่พระพุทธรักษา พระอุปัชฌาย์และอาจารย์ เป็นไม้ซีกจัดไม้ซุง ที่มีแนวโน้มเพี้ยนไปมากแล้ว เต็มกำลังสติปัญญา จนกว่าชีวิตจะหาไม่ เพื่อจะช่วยค้ำค้ำยเรือ เอี่ยมจันทน์บรรทุกเกลือ เรือบรรทุกข้าวเปลือก ถ่านหินดินทราย ที่กำลังล่องตามเรือยนต์ยุคใหม่ที่กำลัง ลากจูงลงสู่ทะเล ให้เข้าสู่ฝั่งได้บ้าง

^๔ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๐, อังคุตรนิกาย ดิกขินิพัต, ข้อ ๕๓๑, หน้า ๓๐๖-๓๐๘.

(คำแปลจากหนังสือชุมนุมทรัพย์จากพระโอษฐ์ ของกองตำราคณะธรรมทาน ไชยา, พ.ศ.๒๕๑๔, หน้า ๑๘๐-๑๘๑ และ หน้า ๔๒๕-๔๓๐.)

อธิศีลสิกขา

อธิศีลสิกขา คือ การอบรมกายและวาจา ให้มีความสำรวมระวังในความประพฤติปฏิบัติตนทางกายก็ดี ทางวาจาก็ดี ให้เรียบร้อยดี ไม่มีโทษ คือไม่ให้เป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ให้ถึงความหมดจดแห่งศีล ชื่อว่า “ศีลวิสุทธิ” อันเป็นไปเพื่อถึงความหมดจดแห่งจิต ชื่อว่า “จิตตวิสุทธิ” อันจะเป็นไปเพื่อปัญญาารู้แจ้ง เห็นแจ้ง ในสภาวะธรรมคือสังขารและวิสังขารคือพระนิพพาน และพระอริยสัจ ๔ ตามที่เป็นจริง

ศีล คือ ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมความประพฤติทางกายและทางวาจา ให้ตั้งอยู่ในความดีงาม สำหรับคฤหัสถ์ได้แก่ ศีล ๕ และศีล ๘

ศีล คือ ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมความประพฤติทางกายและทางวาจา ให้ตั้งอยู่ในความดีงาม สำหรับสามเณร ได้แก่ ศีล ๑๐

ศีล คือ ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมความประพฤติทางกายและทางวาจา ให้ตั้งอยู่ในความดีงาม สำหรับพระภิกษุสงฆ์ และมีข้อกำหนดโทษของพระภิกษุผู้ล่วงละเมิด อันสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้เป็นสิกขาบทของพระภิกษุสงฆ์ เฉพาะที่มีมาในพระปาฏิโมกข์มี ๒๒๗ สิกขาบท รวมทั้งส่วนอภิธมาจาร ชื่อว่า “วินัย”

“วินัย” อันเป็นระเบียบแบบแผนและข้อบังคับความประพฤติ ปฏิบัติทางไตรทวาร คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ มี ๒ อย่าง คือ อาคาริยวินัย และ อนาคาริยวินัย

ตอนที่ ๑ อาคาริยวินัย

อาคาริยวินัย คือ วินัยของผู้ครองเรือน หรือ วินัยของคฤหัสถ์ ได้แก่ การละเว้นจาก
อกุศลกรรมบถ (เว้นจากทุจจริต ๑๐ ประการ) ดังต่อไปนี้

เว้นจากกายทุจจริต ๓

- (๑) ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต
- (๒) อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ด้วยอาการ
อย่างขโมย
- (๓) กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี เว้นจากความประพฤติดีในกาม

เว้นจากวจีทุจจริต ๔

- (๔) มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ
- (๕) ปิสุณวาจา เวรมณี เว้นจากการพูดส่อเสียด (ยุแหยกให้เขาแตกสามัคคีกัน)
- (๖) ผรุสวาจา เวรมณี เว้นจากการพูดคำหยาบคาย ด่าทอ
- (๗) สัมผัปปลาปา เวรมณี เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อเหลวไหล ไร้สาระ

เว้นจากมโนทุจจริต ๓

- (๘) อนภิชชา ไม่โลภเพ่งเล็งอยากได้ของเขา
- (๙) อพยาบาท ไม่พยาบาทปองร้ายเขา
- (๑๐) สัมมาทิฏฐิ เห็นชอบตามทำนองคลองธรรม

ดังที่พระพุทธโฆษาจารย์ ได้อรรถาธิบายไว้ว่า

“การเว้นจากอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ชื่อว่า “อาคาริยวินัย” (วินัยของ
คฤหัสถ์) อาคาริยวินัยนั้น ชื่อว่าอันคฤหัสถ์ศึกษาดีแล้ว เพราะไม่ต้องโทษเครื่อง
เศร้าหมองในอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนั้น และเพราะทำตนให้ตั้งอยู่ในคุณ

๑๒๕

คือมารยาท ชื่อว่า “มงคล” เพราะนำประโยชน์สุขมาให้ในโลกทั้ง ๒.”^๕
ดังมีพระพุทธดำรัส เป็นพระคาถาที่ ๓ แห่งมงคลสูตรว่า

“พาหุสัจจญจ สิปฺปญจ วินโย จ สุลิกฺขิตो
สุภาสิตา จ ยา วาจา เอตมมงคลมุตตมံ.”

แปลความว่า “ความเป็นพหูสูตร ๑ ศิลปะ ๑ วินัยที่ศึกษาดีแล้ว ๑
วาจาเป็นสุภาสิต ๑ นี่เป็นมงคลอย่างสูงสุด.”^๖

^๕ (พระพุทธโฆษาจารย์). อรรถกถาขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ: โรงพิมพ์วิญญาน, พ.ศ.๒๕๓๒, หน้า ๑๑๗.

^๖ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕. ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ, ข้อ ๖, หน้า ๔.

ตอนที่ ๒

อนาคาริยวินัย

อนาคาริยวินัย คือ วินัยของบรรพชิต (พระภิกษุสงฆ์) ได้แก่ การไม่ล่วงสิกขาบทอันเป็นพระวินัยพุทธบัญญัติ มีอรรถาธิบายไว้ว่า

“การไม่ต้องอาบัติ ๗ กอง ชื่อว่า อนาคาริยวินัย”^๗

และได้อรรถาธิบายต่อไปว่า

“อนาคาริยวินัยนั้น ชื่อว่าอันบรรพชิตศึกษาดีแล้ว เพราะไม่ต้องโทษเครื่องเศร้าหมอง และเพราะทำตนให้ตั้งอยู่ในคุณ คือมรรยาท ชื่อว่าเป็นมงคล เพราะนำมาซึ่งประโยชน์สุขในโลกทั้ง ๒. ก็ในคำเหล่านี้ คำว่า “การไม่ต้องอาบัติ ๗ กอง ชื่อว่า อนาคาริยวินัย” ข้าพเจ้ากล่าวด้วยความสามารถกำหนดอนาคาริยวินัยอย่างอุกฤษฏ์. เพราะฉะนั้น ในอาบัติแม่ทั้ง ๗ กอง อาบัติกองใดๆ อันภิกษุใดแก่งต้องแล้ว อาบัติกองนั้นๆ อันภิกษุนั้นพึงแสดงคืนเสียด้วยวุฏฐานวิธี (อยู่กรรม) และเทศนาวิธี (แสดง) ที่เดียว. เพราะว่ากองอาบัติแม่ที่แก่งต้องแล้ว อันภิกษุอยู่กรรมเสียก็ดี แสดงเสียก็ดี ย่อมไม่ทำอันตราย.”

ศีลอันเป็นข้อปฏิบัติคือสิกขาบทของพระภิกษุสงฆ์พึงต้องศึกษาและปฏิบัตินั้น เป็นคุณเครื่องทำความบริสุทธิ์แห่งกายและวาจา อันเป็นเหตุให้ถึงความบริสุทธิ์หมดจดแห่งจิตและปัญญานั้น ชื่อว่า “ปาริสุทธิศีล ๔” คือ ศีลเป็นเหตุบริสุทธิ์ ๔ ประการ ได้แก่ ปาฏิโมกขสังวรศีล อินทริยสังวรศีล อาชีวปาริสุทธิศีล ปัจจัยสันนิสิตศีล

ปาริสุทธิศีล ๔ ชื่อว่า “อนาคาริยวินัย” ซึ่งมีอานิสงส์ให้ได้บรรลุทั้งโลกียสุข และให้ได้ถึงทั้งโลกุตตรสุข พระสิริมังคลาจารย์ได้อธิบายไว้ดังต่อไปนี้

“อนาคาริยวินัย อีกนัยหนึ่ง

อีกอย่างหนึ่ง ปาริสุทธิศีล ๔ ชื่อว่า อนาคาริยวินัย. อนาคาริยวินัยนั้น

^๗ (พระสิริมังคลาจารย์), มงคลดิลกทิปนี (แปล) เล่ม ๒: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๓๕, หน้า ๔๘.

๑๒๗

อันภิกษุผู้ศึกษาอยู่ โดยประการที่ตั้งอยู่ในปาริสุทธิศีล ๔ นั้นแล้ว บรรลุพระอรหัต ได้ชื่อว่าศึกษาดีแล้ว พึงทราบว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุบรรลุสุขอันเป็นโลกียะ และโลกุตตระ.”^๘

๑. ปาริสุทธิศีล ๔ มีดังนี้

(ก) ปาฏิโมกขสังวรศีล

ปาฏิโมกขสังวรศีล คือ ความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ เว้นข้อที่พระพุทธเจ้าทรงห้าม กระทำตามข้อที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต เมื่อพระภิกษุมีสีลสังวรขึ้นเพียงไร ย่อมเป็นฐานรองรับการอบรมสติปัฏฐาน ๔ ให้ได้ผลดียิ่งขึ้นเพียงนั้น ดังมีตัวอย่างเรื่องพระภิกษุรูปหนึ่งในสมัยพุทธกาลว่า

“ครั้งนั้น พระภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ... ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ‘ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมโดยย่อแก่ข้าพระองค์ ซึ่งข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะพึงเป็นผู้เดียว หลีกออกจากหมู่ ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวเกิด’

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า

‘ดูกรภิกษุ เพราะฉะนั้นแหละ เธอจงชำระเบื้องต้นในกุศลธรรมให้บริสุทธิ์เสียก่อน ก็อะไรเป็นเบื้องต้นของกุศลธรรม เธอจงสำรวมในปาฏิโมกขสังวร จักถึงพร้อมด้วยมารยาทและโคจร เห็นภัยในโทษมีประมาณน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย.

ดูกรภิกษุ เมื่อใดแล เธอจักสำรวมในปาฏิโมกขสังวร จักถึงพร้อมด้วยมารยาทและโคจร เห็นภัยในโทษมีประมาณน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย เมื่อนั้น เธออาศัยศีล ดำรงอยู่ในศีลแล้ว พึงเจริญสติปัฏฐาน ๔

สติปัฏฐาน ๔ เป็นไฉน ดูกรภิกษุ เธอจงพิจารณาเห็นกายในกายอยู่... พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่.... พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่... พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอกิขณาและโทมนัสในโลกเสีย

^๘ (พระไตรปิฎกฉบับบาลี), มงคลัตถกถา (แปล) เล่ม ๒, อ่างแก้ว, หน้า ๖๐-๖๑.

เมื่อใด เธอจักอาศัยศีล ดำรงอยู่ในศีลแล้ว เจริญสติปัฏฐาน ๔ เหล่านี้ อย่างนี้ เมื่อนั้น เธอพึงหวังความเจริญในกุศลธรรมได้ทีเดียว ตลอดคืนหรือวันที่จักมาถึง ไม่มีความเสื่อม'

ครั้งนั้นแล ภิกษุหนึ่งขึ้นชมอนุโมทนาพระภาสิตของพระผู้มีพระภาคแล้ว ลุกจากอาสนะ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาค กระทำประทักษิณแล้วหลีกไป ภิกษุ นั้นเป็นผู้ผู้เดียว หลีกออกจากหมู่ ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว ไม่นานนักก็กระทำให้แจ้งซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม ที่กุลบุตรทั้งหลาย ผู้ออกบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการนั้น ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี ก็แล ภิกษุหนึ่งเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในจำนวน พระอรหันต์ทั้งหลาย.”^๙

พระสิริมงคลจารย์ได้อธิบายไว้อีกว่า

“ในปาริสุทธิศีล ๔ นั้น ปาฏิโมกขสังวรศีลย่อมบริสุทธฺิ์ เมื่อภิกษุไม่ต้องอาบัติ ใดๆ, ปาฏิโมกขสังวรศีลนั้น ย่อมชื่อว่าอันภิกษุผู้ไม่ต้องอาบัตินั้น ศีลชาติแล้ว. ปาฏิโมกขสังวรศีลนั้น ย่อมนำมาแม้ซึ่งโลกุตตรสุข ดุจศีลของพระปธานิยเถระ.

ดังได้ลำดับมา งามพิชรายักตพระเถระ ผู้กำลังสดับอริยวิงสปฏิบาทอยู่ใน เรือนเป็นที่ทำความเพียรใกล้ต้นกรรณิการ์ ในชั้นชเพลวิหาร. พระเถระแม้ทราบ แล้ว ก็ยังมีจิตผ่องใส นั่งฟังแต่ธรรมอย่างเดียว. กำลังพิชได้กล้าแข็งแล้ว. ท่าน พิจารณาศีลตั้งต้นแต่มณฑลที่อุปสมบทมา ทำปิติให้เกิดขึ้นว่า “เรามีศีลบริสุทธฺิ์” พิชกลับหายเข้าไปสู่ปฐมพีพร้อมด้วยจิตตูปบาท. พระเถระได้เอ่อก็คคตาคิจต เจริญ วิปัสสนาแล้วบรรลุพระอรหัตในที่นั้นนั่นเอง.”^{๑๐}

(ข) อินทริยสังวรศีล

อินทริยสังวรศีล คือ ความสำรวมอินทริยทั้ง ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เมื่อเห็น รูป ได้ยินเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ได้สัมผัสสิ่งสัมผัสทางกาย และรู้ธรรมารมณ์ทางใจ ก็ไม่ยินดียินร้าย คือไม่หลงตื่นเต้น กำหนด ยินดี ติดอยู่ในอารมณ์ที่น่ารัก และไม่หลงเคียดแค้น ชิงชัง ในอารมณ์ที่

^๙ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๑๙. สังยุตตนิกาย มหาวรรค, ข้อ ๘๒๗-๘๓๐, หน้า ๒๔๙-๒๕๐.

^{๑๐} (พระสิริมงคลจารย์), มงคลัตถทีปนี (แปล) เล่ม ๒: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๓๕ หน้า ๖๐-๖๑.

ไม่น่ารัก กล่าวคือเห็นสักแต่ว่าเห็น ได้ยินสักแต่ว่าได้ยิน สัมผัสสักแต่ว่าสัมผัส เท่านั้น ไม่ให้เกิดความปรุงแต่งทางใจ ให้เกิดความยินดียินร้าย เป็นช่องให้อกุศลเจตสิกธรรม คือ กิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ดลจิตดลใจให้ปฏิบัติตามอำนาจของมัน เป็นโทษ เป็นความทุกข์เดือดร้อน (วิปปฏิสาร) ได้ ดังพระสิริมังคลาจารย์ได้กล่าวถึงความบริสุทธิ์แห่งอินทรีย์สังวรศีลไว้ว่า

“ส่วนว่า อินทรีย์สังวรศีลย่อมบริสุทธิ์ เมื่อภิกษุพิจารณาเห็นอาทินพ (ผลฝ่ายชั่ว) ในอสังวร และอาณิสส (ผลฝ่ายดี) ในสังวร โดยปกติ. จริ่งอยู่ ภิกษุนั้นเห็นอาณิสส (ในสังวร) โดยเป็นความเกษม และอาทินพ (ในอสังวร) โดยเป็นภัย ย่อมบำเพ็ญศึกษาด้วยดีซึ่งอินทรีย์สังวรศีลนั้น.”^{๑๑}

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอาทินพและอาณิสส (ในสังวรสังวร) ไว้ใน ปฐมสังเขยสูตร สฬายตนวรรค ไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ผัสสายตนะ ๖ เหล่านี้ อันภิกษุไม่ฝึก ไม่ค้มครอง ไม่รักษา ไม่สำรวมแล้ว ย่อมนำมาซึ่งทุกข์อันยิ่ง. ภิกษุทั้งหลาย ผัสสายตนะ ๖ เป็นไฉน ? ภิกษุทั้งหลาย ผัสสายตนะ ๖ เหล่านี้ คือ

ผัสสายตนะคือจักขุ อันภิกษุไม่ฝึก ไม่ค้มครอง ไม่รักษา ไม่สำรวมแล้ว ย่อมนำมาซึ่งทุกข์อันยิ่ง.

ผัสสายตนะคือโสตะ... ผัสสายตนะคือฆานะ... ผัสสายตนะคือชีวนา... ผัสสายตนะคือกาย...

ผัสสายตนะคือใจ อันภิกษุไม่ฝึก ไม่ค้มครอง ไม่รักษา ไม่สำรวมแล้ว ย่อมนำมาซึ่งทุกข์อันยิ่ง.

ภิกษุทั้งหลาย ผัสสายตนะ ๖ เหล่านี้แล อันภิกษุไม่ฝึก ไม่ค้มครอง ไม่รักษา ไม่สำรวมแล้ว ย่อมนำมาซึ่งทุกข์อันยิ่ง.

ภิกษุทั้งหลาย ผัสสายตนะ ๖ เหล่านี้ อันภิกษุฝึกดี ค้มครองดี รักษาดี สำรวมดีแล้ว ย่อมนำมาซึ่งสุขอันยิ่ง. ภิกษุทั้งหลาย ผัสสายตนะ ๖ เหล่านี้เป็นไฉน ? ภิกษุทั้งหลาย ผัสสายตนะ ๖ เหล่านี้คือ

ผัสสายตนะคือจักขุ อันภิกษุฝึกดี ค้มครองดี รักษาดี สำรวมดีแล้ว ย่อมนำมาซึ่งสุขอันยิ่ง.

^{๑๑} (พระสิริมังคลาจารย์). มงคลัตถทีปนี (แปล) เล่ม ๒: อ้างแล้ว, หน้า ๖๓.

ผัสสายตนะคือโสตะ... ผัสสายตนะคือฆานะ... ผัสสายตนะคือชีวหา...
ผัสสายตนะคือกาย...

ผัสสายตนะคือใจ อันภิกษุฝึกดี คุ่มครองดี รักษาดี สำรวมดีแล้ว ย่อมนำมาซึ่งสุขอันยิ่ง.

ภิกษุทั้งหลาย ผัสสายตนะ ๖ เหล่านี้แล อันภิกษุฝึกดี คุ่มครองดี รักษาดี สำรวมดีแล้ว ย่อมนำมาซึ่งสุขอันยิ่ง.”^{๑๒}

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงโทษหรือผลฝ่ายไม่ดี (อาทีนพ) ในการไม่สำรวมอินทรีย์ไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย จักขุนทรีย์ อันภิกษุทะลวงแล้วด้วยหลาวเหล็ก ร้อน ลุกโชน รุ่งโรจน์ โชติช่วงแล้ว ยังประเสริฐ ส่วนการถือนิมิตโดยอนุพยัญชนะ ในรูปอันจะพึงรู้สึกด้วยจักขุ ไม่ประเสริฐเลย,

ภิกษุทั้งหลาย วิญญานกำหนดด้วยความยินดีนิमितกิติ กำหนดด้วยความ ยินดีอนุพยัญชนะกิติ เมื่อตั้งอยู่ พึงตั้งอยู่ได้ ฉวยว่า ภิกษุพึงทำกาละเสียในสมัย นั้นไซ้ร้ ข้อที่เธอพึงถึงคติ ๒ อย่าง คือ นรกกหรือกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อย่างใด อย่างหนึ่ง มีฐานะอยู่ ภิกษุทั้งหลายเราเห็นอาทีนพนี้แล จึงกล่าวอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย โสตินทรีย์ อันภิกษุขยอนแล้วด้วยขอเหล็ก คม ลุกโชน รุ่งโรจน์โชติช่วง ยังประเสริฐ... ภิกษุทั้งหลาย เราเห็นอาทีนพนี้แล จึงกล่าวอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ฆานินทรีย์ อันภิกษุคว้านแล้วด้วยมีดตัดเล็บ คม ลุกโชน รุ่งโรจน์ โชติช่วง ยังประเสริฐ... ภิกษุทั้งหลาย เราเห็นอาทีนพนี้แล จึงกล่าวอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ชิวหินทรีย์ อันภิกษุตัดแล้วด้วยมีดโกน คม ลุกโชน รุ่งโรจน์ โชติช่วง ยังประเสริฐ... ภิกษุทั้งหลาย เราเห็นอาทีนพนี้แล จึงกล่าวอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย กายินทรีย์ อันภิกษุแทงแล้วด้วยหอก คม ลุกโชน รุ่งโรจน์ โชติช่วง ยังประเสริฐ ส่วนการถือนิมิตโดยอนุพยัญชนะ ในโณฏฐัพพะอันจะพึงรู้สึก ด้วยกาย ไม่ประเสริฐเลย

ภิกษุทั้งหลาย วิญญานกำหนดด้วยความยินดีนิमितกิติ กำหนดด้วยความ

^{๑๒} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๑๘, สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค, ข้อ ๑๒๘-๑๒๙, หน้า ๘๖

ยินดีต้อนรับผู้มาปฏิบัติ เมื่อตั้งอยู่ ฟังตั้งอยู่ได้, จួយว่า ภิกษุพึงทำกาละเสียในสมัยนั้นไซ้ร้ ข้อที่เธอพึงถึงคติ ๒ อย่าง คือ นรกกหรือกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อย่างใดอย่างหนึ่ง มีฐานะอยู่ ภิกษุทั้งหลาย เราเห็นอาทินพนี้แล จึงกล่าวอย่างนี้.”^{๑๓}

(ค) อาชีวรปาริสุทธิศีล

อาชีวรปาริสุทธิศีล คือ การเลี้ยงชีวิตด้วยสัมมาอาชีวะ ละเว้นการประกอบมิจฉาอาชีวะ ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตรว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ก็สัมมาอาชีวะเป็นไฉน ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ละมิจฉาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตด้วยสัมมาอาชีวะ ภิกษุทั้งหลาย นี้เรากล่าวว่า สัมมาอาชีวะ.”^{๑๔}

พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายความหมายของคำว่า สัมมาอาชีวะ ว่าได้แก่ กายสุจริตและวจีสุจริตที่ให้เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ปัจจัย มีของเคี้ยวของกินเป็นต้น. และเป็นอาชีพที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ.”^{๑๕}

ท่านพระสิริมงคลจารย์ได้อธิบายถึงปัจจัยที่เกิดขึ้นโดยไม่บริสุทธิ์ หรือโดยบริสุทธิ์ดังนี้

๑. ปัจจัยที่มีความเกิดขึ้นโดยไม่บริสุทธิ์ ท่านอธิบายว่า

“สิ่งใดย่อมเกิดขึ้นเพราะอาศัยอนесนกรรม (การแสวงหาไม่สมควร) มีเวชกรรมที่ทรงห้ามเป็นต้น สิ่งนั้นทั้งหมดเป็นอกัปปิยะ (ของที่ไม่สมควร) ทั้งนั้น. ด้วยเหตุนี้ ในอรรถกถาปฐมปวารณาลิกขาบท ท่านจึงกล่าวว่า “อกัปปิโยภชนะที่บังเกิดจากกุกุสนกรรม มีเวชกรรม การอวดอุตตริมนุสสรธรรม และอกัปปิยวัตถุมิรูปิยะ (เงินตรา) ที่ภิกษุยินดีเป็นต้น ชื่อว่า อกัปปิโยภชนะเกิดขึ้นเพราะอนесนา อันพระพุทธเจ้าทรงติเตียน.”

ส่วนกรรมของภิกษุผู้เป็นทูตของพวกคฤหัสถ์ ฟังทราบโดยพิสดาร ในอรรถกถากุกุสสิกขาบท ก็ความสังเขปในมงคลัตถทีปนีนี้ ดังนี้

ภิกษุรับกิติ บอกริติ ซึ่งสาส์นของคน ๙ จำพวกนี้ คือ สหธรรมิก ๕^{๑๖}

^{๑๓} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๑๘, สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค, ข้อ ๓๐๓, หน้า ๒๒๑-๒๒๒.

^{๑๔} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๑๘, สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค, ข้อ ๑๔๙, หน้า ๑๒๔.

^{๑๕} (พระสิริมงคลจารย์), มงคลัตถทีปนี (แปล) เล่ม ๒: อ้างแล้ว, หน้า ๗๘.

^{๑๖} สหธรรมิก ๕ ได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี ลิกขมานา สามเณร สามเณรี.

ปณฺฑปฺปาส ๑^{๑๗} ไวยาวัจกรของตน ๑ มารดาบิดา ๒ ครวอยู่. ส่วนของคน
เหล่าอื่น เป็นสาส์นที่เป็นกับปิยะเท่านั้น จึงควร...

ก็ภิกษุใด รับสาส์นอื่นจากสาส์นที่เป็นกับปิยะของคนเหล่าอื่น เดินไป ภิกษุ
นั้นเป็นทุกกฏทุกๆ ก้าว ภิกษุนั้นแม้บริโศโกโฆชนะที่อาศัยกรรมนั้นได้มา ก็เป็น
ทุกกฏทุกๆ คำกลืน. แท้จริง ปัจจัยที่เกิดขึ้นเพราะกุลทูลสกกรรม ย่อมไม่ควรแก้
สหธรรมิกทั้ง ๕ ย่อมเป็นเช่นกับปัจจัยที่เกิดขึ้นเพราะอวดอุตริมนุสสธรรม
อันไม่จริง และแลกเปลี่ยนด้วยรูปิยะแล.

ก็ภิกษุใด บริโศกปัจจัยที่เกิดขึ้นเพราะอนเสนกรรมมีทุตกรรมและเวชกรรม
เป็นต้น อาชีวะของภิกษุนั้น ชื่อว่าไม่บริสุทธิ์. เพราะฉะนั้น อันภิกษุเมื่อจะเสพ
ปัจจัยที่มีความเกิดขึ้นบริสุทธิ์อย่างเดียว พึงงดเว้นปัจจัยที่มีความเกิดขึ้นไม่
บริสุทธิ์ ดุจอสรพิษเสีย.”^{๑๘}

๒. ปัจจัยที่มีความเกิดขึ้นโดยบริสุทธิ์ ท่านอธิบายว่า

“แลปัจจัยทั้ง ๒ นั้น ท่านกล่าวไว้ในปรกณวิเสสวิสุทธิมรรค ว่า

“ปัจจัยทั้งหลายที่เกิดขึ้นจากสงฆ์หรือคณะ ของภิกษุผู้ไม่กำหนดถืออุตงค์
และเกิดขึ้นจากสำนักของพวกคฤหัสถ์ผู้เลื่อมใสด้วยคุณของภิกษุนั้นมีการแสดงธรรม
เป็นต้น ชื่อว่า ปัจจัยที่มีความเกิดขึ้นอันบริสุทธิ์

ส่วนปัจจัยที่เกิดจากสมณวัตร มีเที่ยวไปบิณฑบาตเป็นต้น ชื่อว่า ปัจจัยมี
ความเกิดขึ้นอันบริสุทธิ์ยิ่งทีเดียว

ปัจจัยที่เกิดขึ้นจากสมณวัตร มีเที่ยวบิณฑบาตเป็นต้น ของภิกษุผู้ถืออุตงค์
และเกิดขึ้นจากสำนักของพวกคฤหัสถ์ผู้เลื่อมใสในอุตงค์คุณของภิกษุนั้น โดยอนุโลม
ข้อกำหนดอุตงค์ ชื่อว่า ปัจจัยมีความเกิดขึ้นอันบริสุทธิ์.”

นัยอันมาในฎีกาปรกณวิเสสวิสุทธิมรรค นั้นว่า

“ความที่คุณมีการแสดงธรรมเป็นต้น เป็นคุณอาศัยความบริสุทธิ์เป็น
สมุฏฐาน พระพุทธโฆษาจารย์แสดงด้วยกล่าวถึงปัจจัยที่มีความเกิดขึ้นอันบริสุทธิ์
เหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ‘ธมฺมเทศนาทีหิ จลฺลสฺส คุณฺเห’ ดังนี้.

^{๑๗} ปณฺฑปฺปาส คือ คนจะชอบขบ หรือ คนเตรียมบวช (พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ โดย พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมปฺปโต).

^{๑๘} (พระสิริมังคลาจารย์). มังคลัตถปิณี (แปล) เล่ม ๒: อ้างแล้ว. หน้า ๘๑-๘๓.

๑๓๓

ความเป็นพหุสุต การบำเพ็ญวัตรและความถึงพร้อมด้วยอริยาบถเป็นต้น
ท่านถือเอาด้วยอาทิศัพท์.”^{๑๙}

ท่านพระสิริมงคลอาจารย์ ได้อธิบายสรุป “อาชีวนิพาสิต” นี้ว่า

“ก็อาชีวนิพาสิต พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า “ปริเยญฺจิสฺส” เพราะ
นิพาสิตได้ด้วยการแสวงหา ของภิกษุผู้ละอนาถแล้ว ยังปัจจัยทั้งหลายให้เกิดขึ้น
โดยธรรมสมควร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนาถ คือ การแสวงหาอันไม่ควร ได้แก่การ
แสวงหาปัจจัยที่ไม่เหมาะ ด้วยสามารถอนาถกรรมมีเวชกรรมตามที่กล่าวแล้วเป็น
ต้น และด้วยสามารถจิตฺตมิลลอลงเป็นต้น. บทว่า ปหาญ แปลว่า เว้นแล้ว
อธิบายว่า ไม่ทำ. เพราะฉะนั้น ธรรมดาภิกษุเมื่อจะทำอาชีวะให้หมดจด แม้อด
อาหาร ก็ไม่พึงทำแม้จิตในการแสวงหาอันไม่ควรให้เกิดขึ้น จะป่วยกล่าวไปไยถึง
ความตั่นรอนทางกายและวาจาเล่า ภิกษุพึงเป็นดุจพระมหาตีสสเถระ ผู้อยู่ใน
จิรคัมภีร.

เรื่องมหาตีสสเถระ

ดังได้ลำดับมา ในคราวทูลทักขณีย์ พระมหาตีสสเถระนั้น เดินทางไป มีกาย
ลำบากอ่อนแรง เพราะขาดอาหาร และเพราะลำบากในหนทาง จึง (แวะ) นอน
ที่โคนต้นมะม่วงซึ่งผลัดผลต้นหนึ่ง. ผลมะม่วงเป็นอันมากหล่นอยู่ในที่นั้นๆ.
ครั้งนั้น อุบาสกผู้เฒ่าคนหนึ่งพบพระเถระ รู้ว่าเมื่อยล้า จึงให้พระเถระดื่มอมัมพานะ
(น้ำมะม่วง) แล้ว ยกขึ้นสู่หลังของตน นำไปสู่ที่อยู่ (ของท่าน).

พระเถระสอนตนว่า

“อุบาสกนี้ มิใช่บิดา มิใช่มารดา, มิใช่ญาติ, มิใช่พวกพ้องของท่าน, เขา
ทำกิจเช่นนั้น เพราะเหตุแห่งท่านมีศีล”

ดังนี้แล้ว เจริญวิปัสสนาอยู่บนหลังของอุบาสกนั้นนั่นเอง บรรลุพระอรหัต
แล้ว.

เรื่องพระมหาตีสสเถระผู้นั้นมะม่วง มาในฎีกาปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค.”^{๒๐}

^{๑๙} (พระสิริมงคลอาจารย์), มงคลดัตถกัณฐี (แปล) เล่ม ๒: อ้างแล้ว, หน้า ๘๓.

^{๒๐} (พระสิริมงคลอาจารย์), มงคลดัตถกัณฐี (แปล) เล่ม ๒: อ้างแล้ว, หน้า ๘๔-๘๕.

๑๓๔

“อนสนา” ได้แก่ กิริยาแสวงหาเลี้ยงชีพในทางไม่สมควร เจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธโร) ได้แสดงสรุปไว้พอเป็นเค้า ดังนี้

“อนสนา ได้แก่ กิริยาแสวงหาเลี้ยงชีพในทางไม่สมควร แสดงโดยเค้ามี ๒ คือ

(๑) การแสวงหาเป็นโลกวัชระ มีโทษทางโลก เช่น ทำโจรกรรม หลอกหลวง ให้เขาเชื่อถือ ตัวอย่างในบาลี เช่น ภิกษุขออดุตรินุสสรธรรมโดยตรงหรือโดยอ้อม และชักล่อในระหว่างชายกับหญิงเพราะเหตุแห่งการเลี้ยงชีพ.

(๒) การแสวงหาเป็นปณัตติวัชระ มีโทษทางพระบัญญัติ แสดงไว้ในบาลีด้วยท้าววิญญูติ คือออกปากขอของต่อคนไม่ควรขอ หรือในเวลาที่ไม่ควรขอ.

การแสวงหาที่ห้ามห้ามอีกบางประการ จัดเข้าในประเภทหลัง รวบรวมแสดงดังต่อไปนี้

(๑) ท้าววิญญูติคือออกปากขอของต่อคนที่ไม่ควรขอหรือในเวลาที่ไม่ควรขอ (คฤหัสถ์ผู้มีใช้ญาติมิใช่พวกรณา ในเวลาปกติเป็นคนไม่ควรขอ ในเวลาที่มีวิจรหายหรือถูกขัง ขอเขาได้เฉพาะพองุ่นห่ม ในเวลาอาพาธ ขอโกชนะและเกสัชเขาได้ขอในเวลาไม่ควรนั้น คือขอต่อคฤหัสถ์เช่นนั้นในเวลาปกติที่ไม่ได้ทรงอนุญาต).

(๒) แสวงหาลาภด้วยลามก คือหาในเชิงให้ของน้อย หมายถึงเอาตอบแทนมาก

(๓) ใช้จ่ายรูปยะ ได้แก่การลงทุนหาผลประโยชน์ เช่น ทำการค้าขายเป็นตัวอย่าง

(๔) หากินในทางเวชกรรมหรือการหมอ

(๕) การทำปริตร ได้แก่การทำน้ำมันต์สายสิญจน์เสกเป่าต่างๆ (ท่านอนุญาตแต่สวดปริตร) ข้อนี้ควรทำไม่ควรทำเพียงไร ฟังรู้ด้วยนัยดังจะกล่าวในเวชกรรม ๓ ข้อข้างหน้า

ในอรรถกถาอนุญาตให้ทำยาเฉพาะแก่คนเหล่านี้

(๑) สหธรรมิก

(๒) มารดาบิดา

(๓) คนอุปฐากมารดาบิดา

(๔) ไวยาวัจกรของตน

(๕) คนป้อนจุปulas

(๖) ญาติของตน

(๗) คนจรเข้ามาในวัด เจ็บไข้

เวชกรรมที่ต้องห้าม ควรจะผ่อนลงมา ดังต่อไปนี้

๑. เวชกรรมที่ห้ามไว้ในวินีตวัตถุแห่งตติยปาราชิกสิกขาบท โดยปรับเป็นอาบัติทุกกฏนั้น คือทำในทางนอกรัตนกกรอย เช่นกล่าวไว้ในท้องเรื่อง อีกอย่างหนึ่ง ผู้ทำไม่สันหัต รู้เล็กๆ น้อยๆ ก็รับรักษาเขา วางยาผิดๆ ถูกๆ

๒. เวชกรรมที่ห้ามโดยความเป็นปาปสมาจาร ในวิภังค์แห่งสังฆาติเสสิกขาบทที่ ๑๓ นั้น คือ การที่ทอดตนลงให้สกูลเขาใช้ในการรักษาไข้เจ็บของคนในสกูล ดุจเดียวกับยอมให้เขาใช้ไปข้างไหน นี่ผิดจากการที่เขาเชิญให้รักษา.

๓. เวชกรรมที่ห้ามโดยความเป็นอนเสนา ในอรรถกถาทั้งหลายนั้น คือการรักษาโรคเรียกเอาขวัญข้าวค่ายาคำรักษา เป็นการหาผลหาประโยชน์.

ภิกษุรูปหนึ่งที่เขาถวายเพื่อเกื้อกูลแก่พระศาสนามาแล้ว ไม่บริโภคนให้เสียแก่คฤหัสถ์เพื่อสงเคราะห์เขา ทำให้หายกผู้บริจาคเสียศรัทธา เรียกว่าทำศรัทธาไทยให้ตกเสียเปล่า ท่านแสดงอนามัญฐบิณฑบาตเป็นตัวอย่าง โภชนะที่ได้มา ยังไม่ได้หยิบไว้ฉัน เรียก “อนามัญฐบิณฑบาต” ท่านห้ามไม่ให้แก่คฤหัสถ์อื่น นอกจกมารดาบิดา ส่วนมารดาบิดานั้น เป็นภาระของภิกษุจะต้องเลี้ยง ท่านอนุญาตเพื่อให้ได้ สมณจิวิจก็เหมือนกัน ให้แก่มารดาบิดาได้.”^{๒๑}

(ง) ปัจจัยสันนิสสิตศีล

ท่านพระสิริมงคลอาจารย์ ได้อธิบายว่า

“ส่วนปัจจัยสันนิสสิตศีล พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า “ปัจจุเวกฺขณสุทฺธิ” เพราะบริสุทธิ์ได้ด้วยการพิจารณา. เพราะฉะนั้น ภิกษุเมื่อเห็นอาทินพในการบริโภคนปัจจัยที่ยังมิได้พิจารณา พึงพิจารณาปัจจัยทั้งหลาย.

ดังได้สดับมา ภิกษุทั้งหลายในกาลก่อน โดยมากไม่พิจารณาแล้วบริโภคน

^{๒๑} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธโร), อุปกรรณวินัยมุข เล่ม ๒: อ้างแล้ว, พ.ศ. ๒๕๒๙ หน้า ๖๗-๖๘.

ปัจจัย ๔ จึงไม่พ้นจากนรกและกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน. พระศาสดาทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่า ภิกษุไม่พิจารณา (ก่อน) แล้วบริโภคปัจจัย ๔ ไม่ควร เพราะฉะนั้น ตั้งแต่นี้ไป ท่านทั้งหลายพึงพิจารณา (ก่อน) แล้วจึงบริโภค” ดังนี้ เมื่อจะทรงแสดงปัจจุเวกขณวิธึ ทรงวางแบบไว้โดยนัยเป็นต้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดยปัญญาแล้ว จึงเสวยวิธึ” ตรัส (ต่อไป) ว่า “ชื่อว่า การบริโภคปัจจัยที่ยังมิได้พิจารณา ย่อมเป็นเช่นกับบริโภคยาพิษอันแรงกล้า แม้คนโบราณทั้งหลาย ไม่พิจารณา ไม่รู้โทษแล้วบริโภคยาพิษ เสวยทุกข์อย่างใหญ่” ดังนี้แล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา

เรื่องนักเลงสกาโกง บริโภคยาพิษ

ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์ได้เป็นนักเลงสกา มีโรคสมบัตินมาก ในกรุงพาราณสี. ครั้งนั้น นักเลงสกาโกงอีกคนหนึ่ง กำลังเล่น (สกา) กับพระโพธิสัตว์นั้น เมื่อตนมีชัย ก็ไม่ทำลายวงเล่น แต่ในเวลาจะปราชาัย ก็ใส่ลูกสกาไว้ในปาก แสร้งพูดว่า “ลูกสกาหาย” ทำลายวงเล่นแล้วหลีกไป. พระโพธิสัตว์รู้เรื่องนั้นแล้ว ถือเอาลูกสกาไปเรื้อนแล้ว ย่อมด้วยยาพิษอย่างแรงกล้า ตากให้แห้งแล้วแห้งอีก ถือเอาลูกสกาเหล่านั้นไปสำนักของนักเลงสกาโกงนั้นแล้วเล่น (สกา) กัน. นักเลงสกาโกงนั้น กำลังเล่น ในเวลาที่ตนจะปราชาัยก็ใส่ลูกสกาหนึ่งในปาก สลับไปด้วย กำลังยาพิษ กลอกนัยน์ตา คอพับ ล้มลง. พระโพธิสัตว์ปรารภนาจะให้ชีวิตแก่เขา จึงให้ยาสำหรับสำรอกที่ต้องแล้วด้วยโอสถ ให้สำรอกออกมา ทำเขาให้หายโรคแล้วได้ให้โอวาทว่า “ท่านอย่าได้ทำอย่างนี้อีก.”^{๒๒}

อดีตนิทานนี้ เป็นอุทาหรณ์อย่างดี ในเรื่องบริโภคด้วยมิได้พิจารณา สำหรับเป็นเครื่องป้องกันอุกฤษโบายของ “นารีพินาต” คือ การที่หญิง ใช้อุกฤษโบาย มายา ลาโยธ เข้าตีสันทิตเชื้อ ให้พระภิกษุสามเณร มีความกำหนัดยินดี แล้วประพฤติผิดศีล ล่วงละเมิดพรหมจรรย์ (ถ้าหากจะมีเกิดขึ้นแก่พระภิกษุหรือสามเณรใด) ได้ทางหนึ่ง ข้าพเจ้าจึงนำมาลงไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ท่านพระสิริมังคลาจารย์ ได้กล่าวถึงโทษของการบริโภคปัจจัยที่ไม่ได้พิจารณาว่า

“ในอรรถกถาทั้งหลาย มีอรรถกถารูปยลิกขาบทเป็นต้น ท่านกล่าวว่า

^{๒๒} (พระสิริมังคลาจารย์). มงคลกถาปิณี (แปล) เล่ม ๒: อ้างแล้ว. หน้า ๘๕-๘๖.

“การบริโศกปัจจัยที่มีได้พิจารณา ของภิกษุผู้มีศีล ชื่อว่า บริโศกหนึ่ง.”

ฎีการูปยลิกขาบทนั้น ว่า “เหมือนอย่างว่า ลูกหนึ่ง ย่อมไม่ได้เพื่อจะไปประเทศ ที่ปรารถนา ตามความชอบใจของตนได้ ฉนใด ภิกษุผู้ประกอบด้วยการบริโศก หนึ่ง ย่อมไม่ได้ เพื่อออกไปจากโลก ฉนนัน.”

เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้เห็นอาทินพตามที่กล่าวแล้ว ควรพิจารณาปัจจัย ทั้งหลายโดยแท้. แต่เมื่อจะพิจารณา พึงพิจารณาใน ๓ กาล. ในกาลทั้ง ๓ นั้น

ในกาลได้ พึงพิจารณาแม้คราวเดียว ด้วยธาตุปัจจเวกขณะ เป็นต้นว่า “จี้วรนี้สักว่าเป็นธาตุ เป็นไปตามปัจจัย” ดังนี้ก็ได้ ด้วยปฏิภูมปัจจเวกขณะ เป็นต้นว่า “กัจจิวรเหล่านี้ทั้งหมด เป็นของไม่น่าเกลียด” ดังนี้ก็ได้. แท้จริง การบริโศก ปัจจัยที่พิจารณาอย่างนั้นแล้วเก็บไว้ ต่อจากกาลได้ หามีโทษไม่เลย ตูจการใช้สอยบาตรจี้วรที่อธิฐานแล้วเก็บไว้. การพิจารณาในกาลได้นั้น เป็นการแสดงความหมดจดในเบื้องต้นแห่งสติเครื่องพิจารณาเป็นเบื้องต้น หาใช้ห้ามการพิจารณาในกาลบริโศกเป็นเบื้องต้นไม่. เพราะฉะนั้น ในกาลบริโศกควรพิจารณา อีก.

ก็ในกาลบริโศกนั้น พึงพิจารณาพร้อมด้วยกาลบริโศก ด้วยตั้งขณิก- ปัจจเวกขณะ ว่า “เราพิจารณาโดยแยบคายแล้วเสพจี้วร” ดังนี้ เป็นต้น.

ก็ในอรรถกถาทั้งหลาย ท่านกล่าวว่า “จี้วร ภิกษุพึงพิจารณาทุกขณะที่บริโศก บิณฑบาต พึงพิจารณาทุกคำกลืน เสนาสนะ พึงพิจารณาทุกขณะที่บริโศก” ดังนี้.

ในฎีกาปกรณ์วิเสสวิสุทฺธิมรรค ท่านกล่าวว่า “จี้วร ภิกษุพึงพิจารณา ใน ขณะที่เปลื้องจากกายแล้วบริโศก, เสนาสนะ พึงพิจารณาทุกขณะที่บริโศก คือ ทุกขณะที่เข้าไป.”

ส่วนในอนุฎีกาวิมุตติวินทนีแห่งรูปยลิกขาบท ท่านกล่าวว่า “บทว่า บริโศเค คือในขณะที่เปลื้องออกจากกายแล้วบริโศก. บทว่า บริโศเค คือในขณะที่เข้าไปภายในแต่ชายคา และในขณะที่นั่งและนอน.”

ถ้าภิกษุไม่อาจจะพิจารณาในกาลบริโศกได้ไซ้ ในกาลภายหลังแต่กาล บริโศก พึงพิจารณาแม้คราวเดียวด้วยอดีตปัจจเวกขณะว่า “วันนี้เราไม่ได้พิจารณา แล้วบริโศกจี้วรใด” ดังนี้ เป็นต้น.

ก็ในฎีกาปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค ท่านกล่าวว่า “ภิกษุเมื่อไม่อาจพิจารณาได้อย่างนั้น พึงพิจารณาวันหนึ่ง ๔ ครั้ง ๓ ครั้ง ๒ ครั้ง หรือครั้งเดียวก็ได้ ด้วยสามารถกาลวิเสสตามที่กล่าวแล้ว.”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตถา ความว่า เพื่อพิจารณาในกาลบริโภค. แต่ก่อนฉันข้าวก็ดี ภายหลังฉันข้าวก็ดี สามยามแห่งราตรีกิริติ อื่นจากกาลบริโภค ชื่อว่ากาลวิเสสตามที่กล่าวแล้ว. ก็อดีตปัจจุเวกขณะนี้ ย่อมควรในปัจจัยที่เหลือ (คือ จีวร, บิณฑบาต, เสนาสนะ). ส่วนภสัช ในกาลได้ ภิกษุพิจารณาก็ตาม ไม่พิจารณาก็ตาม ในกาลบริโภค ต้องพิจารณาแท้.

ด้วยเหตุนี้ ในอรรถกถาทั้งหลาย ท่านจึงกล่าวว่า “ความเป็นผู้มีสติเป็นปัจจัย ทั้งในกาลรับ ทั้งในกาลบริโภคภสัช จึงควร. แม้เมื่อมีสติเป็นปัจจัยอย่างนั้น ภิกษุทำสติในกาลรับ ไม่ทำสติในกาลบริโภคนั้นแล เป็นอาบัติ แต่ภิกษุไม่ทำสติในกาลรับ ทำในกาลบริโภค ไม่เป็นอาบัติ...”

ก็ในการขาดและไม่ขาดแห่งปาฏิโมกขสังวรศีลนั้น มีสันนิษฐานดังนี้ว่า

“ตั้งขณิกปัจจุเวกขณะในภสัช ย่อมรักษาศีลไว้ได้ทั้ง ๒ ประการ จากการขาด ส่วนอดีตปัจจุเวกขณะในภสัช ย่อมรักษาศีลไว้ได้เฉพาะปัจจัยสันนิสิตศีลอย่างเดียว. ปัจจุเวกขณะทั้ง ๒ ประการในปัจจัยนอกนั้นก็เหมือนกัน

เพราะฉะนั้น ถ้าภิกษุทำตั้งขณิกปัจจุเวกขณะในจุตปัจจัยแล้วไซ้ แม้จะไม่ทำอดีตปัจจุเวกขณะ ก็ควร. ถ้าไม่ทำตั้งขณิกปัจจุเวกขณะ ก็ควรทำอดีต-ปัจจุเวกขณะโดยแท้ เพื่อทำศีลนอกนี้ (ปัจจัยสันนิสิตศีล) ให้บริสุทธิ์

ก็ปาฏิโมกขสังวรศีล ซึ่งขาดเพราะเหตุไม่ทำตั้งขณิกปัจจุเวกขณะในภสัช ย่อมบริสุทธิ์ได้ด้วยการแสดง. ถ้าภิกษุไม่ทำปัจจุเวกขณะแม้อะไร ในจุตปัจจัยเสียเลย ให้อรุณขึ้นมา ศีลย่อมขาดโดยนัยที่กล่าวแล้ว และภิกษุนั้น ชื่อว่าตั้งอยู่ในฐานะบริโภคหนึ่ง.”^{๒๓}

^{๒๓} (พระสุริยมงคลจารย์), มังคลัตถทีปนี (แปล) เล่ม ๒: ย่างแล้ว, หน้า ๘๘-๘๙.

๒. การต้องอาบัติ และการออกจากอาบัติ

(ก) ความหมายของคำว่า “อาบัติ”

อาบัติ คือ โทษที่เกิดเพราะการต้องหรือเพราะล่วงละเมิดสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าได้ทรงห้ามโดยช้อยมี ๗ อย่าง คือ ปาราชิก ๑ สังฆาทิเสส ๑ ถุลลัจจัย ๑ ปาจิตตีย์ ๑ ปาฏิเทสนียะ ๑ ทุกกฏ ๑ พุพภาษิต ๑

โดยประเภทจัดเป็น ๒ คือ

ครุกาบัติ อาบัติหนัก จัดเป็นอาบัติชั่วหยาบ คือ “ทุกฎุลลาบัติ” หรือ อาบัติที่เป็นโทษล่าได้แก่

ปาราชิก ๑ เป็นอาบัติหนักชั้น “อเตกัจจา” คือเยยวยาแก้ไขไม่ได้ (จัดเป็น อันตมัตถุวัตถุมิในที่สุด คือมีโทษถึงที่สุด ซึ่งทำให้ภิกษุผู้ต้อง มีโทษถึงที่สุดคือขาดจากภาวะของตน)

สังฆาทิเสส ๑ เป็นอาบัติหนักชั้น “สเทกัจจา” พอเยยวยาแก้ไขให้กลับเป็นปกติตตภิกษุได้ด้วย “วุฏฐานคามินี” คือจะพ้นได้ด้วยการอยู่กรรม

ลหุกาบัติ อาบัติเบา จัดเป็น “อทุกฎุลลาบัติ” คือ อาบัติไม่ชั่วหยาบ ได้แก่ อาบัติอีก ๕ อย่างที่เหลือ ตั้งแต่ถุลลัจจัยลงมา ซึ่งจะพ้นได้ด้วย “เทสนาคามินี” คือด้วยการแสดง กล่าวคือเปิดเผยความผิดของตนต่อหน้าพระภิกษุ คณะพระภิกษุ หรือหมู่พระภิกษุคือสงฆ์ ก็พ้นได้

(ข) อาการที่ต้องอาบัติ ๖ อย่าง คือ

ต้องด้วยไม่ละอาย ๑

ต้องด้วยไม่รู้ว่สิ่งนี้เป็นอาบัติ ๑

ต้องด้วยสงสัยแล้วขึ้นทำ ๑

ต้องด้วยสำคัญว่าควร ในของที่ไม่ควร ๑

ต้องด้วยสำคัญว่าไม่ควร ในของที่ควร ๑

ต้องด้วยลืมนสติ ๑

(ค) สมุฏฐานแห่งอาบัติ

คือ ที่เกิด ที่ตั้ง เหตุ กล่าวคือทางที่เกิดอาบัติ

โดยตรามี ๔ คือ ลำพังกาย ๑ ลำพังวาจา ๑ กายกับจิต ๑ วาจากับจิต ๑

โดยควบกันมีอีก ๒ คือ กายกับวาจา ๑ กายกับวาจากับทั้งจิต ๑

(ง) ลักษณะอาบัตินี้ต้อง ได้แก่

สจิตตกะ คือ อาบัตินี้เกิดขึ้น โดยสมุฏฐานมีเจตนา คือจงใจประพาสล่องละเมิดจึงเป็นอาบัติ เช่น อาบัติปาราชิกทั้ง ๔ และสังฆาติเสส ๑๐ (คือเว้น ๓ ลิกขาบท ได้แก่ ลิกขาบทที่ ๕-๖-๗)

อจิตตกะ คือ อาบัตินี้เกิดขึ้นโดยสมุฏฐานที่มีหรือที่แม้ไม่มีเจตนา คือถึงแม้จะจงใจหรือไม่จงใจกระทำ ก็ต้องอาบัติ เช่น ตื่นน้ำเมา เป็นต้น

สาณัตติกะ คือ อาบัตินี้ต้องโดยทำล่องละเมิดเอง หรือ สั่งให้ผู้อื่นทำก็เป็นอาบัติ เช่น หุตียปาราชิก (ลักทรัพย์ของผู้อื่น) และตติยปาราชิก (ฆ่ามนุษย์)

อนาณัตติกะ คือ อาบัตินี้ต้อง เฉพาะที่ทำเอง เช่น ปฐมปาราชิก (เสพเมถุน) และจตุตถปาราชิก (อวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตน), สังฆาติเสสลิกขาบทที่ ๑ (ที่สั่งให้ผู้อื่นทำ ไม่เป็นอาบัติ แต่ถ้าสั่งให้ผู้อื่นทำให้ตน ไม่พ้นอาบัติ)

(จ) อาบัติสังฆาติเสส

อาบัติสังฆาติเสสลิกขาบทที่ ๑-๒-๓-๔ และลิกขาบทที่ ๘-๙-๑๐-๑๑-๑๒-๑๓ เป็นสจิตตกะ หมายความว่า เป็นอาบัตินี้ที่เกิดขึ้นโดยสมุฏฐาน มีเจตนา คือต้องด้วยเจตนา ถ้าไม่มีเจตนาที่จะล่องละเมิดก็ไม่ต้องอาบัติ

ดังมีตัวอย่างพระบัญญัติ พระอนุบัญญัติ พระปฐมบัญญัติ แสดงว่า การต้องอาบัติสังฆาติเสสนั้นเป็นสจิตตกะ คือ ต้องด้วยเจตนา เช่น

พระบัญญัติ ว่า

“ปล่อยสุกกะเป็นไปด้วยความจงใจ เป็นสังฆาติเสส.”^{๒๔}

พระอนุบัญญัติ ว่า

“ปล่อยสุกกะเป็นไปด้วยความจงใจ เว้นไว้แต่ฝัน เป็นสังฆาติเสส.”^{๒๕}

^{๒๔} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๑ มหาวิภังค์ ปฐมภาค, ข้อ ๓๐๑, หน้า ๕๒๒.

^{๒๕} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๑ มหาวิภังค์ ปฐมภาค, ข้อ ๓๐๒, หน้า ๕๒๒-๕๒๓.

พระบัญญัติ ว่า

“อนึ่ง ภิกษุใดกำหนดแล้ว มีจิตแปรปรวน ถึงความเคล้าคลึงด้วยกาย กับมาตุคาม คือจับมือก็ตาม จับข้อมือก็ตาม ลูบคลำอวัยวะอันใดอันหนึ่งก็ตาม เป็นสังฆาติเสส.”^{๒๖}

พระปฐมบัญญัติ ว่า

“อนึ่ง ภิกษุใด กำหนดแล้ว มีจิตแปรปรวนแล้ว พุดเคาะมาตุคาม ด้วยวาจาชั่วหยาบ เหมือนชายหนุ่มพุดเคาะหญิงสาว ด้วยวาจาพาดพิงเมถุน เป็นสังฆาติเสส.”^{๒๗}

(ฉ) วิธีระงับอาบัติสังฆาติเสส (ครุกาบัตติ)

ภิกษุผู้ต้องครุกาบัตติ ตามธรรมเนียมต้องประพติวัตร เรียกว่า “มานัต” แปลว่า “นับราตรี” ๖ ราตรีแล้ว สงฆ์พึงสวดระงับอาบัติ “อัพภาน” แปลว่า “เรียกเข้า (หมู่)” แต่ถ้าปกปิดอาบัติที่ต้องไฉนล่วงวันเท่าใด ต้องประพติวัตรเรียกว่า อยู่ปริวาส แปลว่า อยู่ใช้ ครบวันเท่านั้นก่อน จึงควรจะประพติมานัตต่อไปได้ ก็ถ้าอยู่ในระหว่างอยู่ปริวาส ตลอดถึงสงฆ์ยังไม่ได้อัพภานเพียงไร ต้องครุกาบัตติเช่นนั้นก็ดี อย่างอื่นก็ดี เข้าเข้าอีกด้วย ต้องอยู่ปริวาสหรือประพติมานัตใหม่ อีก เรียกว่า “ปฏิกัสนา” แปลว่า “กิริยาชักเข้าหาอาบัติเดิม” ปริวาส, มานัต, ปฏิกัสนา, และ อัพภาน รวมเรียกว่า “วุฏฐานวิธี” แปลว่า “ระเบียบเป็นเครื่องออกจากอาบัติ” สงฆ์จตุรกรและ วิสติรกรทำการเหล่านี้ แต่ท่านห้ามมิให้เอาภิกษุผู้กำลังประพติวุฏฐานวิธี เข้าเป็นรูปครบจำนวน คือเป็นที่ ๔ แห่งสงฆ์จตุรกร เป็นที่ ๒๐ แห่งสงฆ์วิสติรกร^{๒๘}

(ช) ปัญหาการจัดปริวาสกรรม ที่ไม่ถูกต้องตามพระวินัยพุทธานุญาต

ข้าพเจ้าได้เห็นพฤติกรรมการจัดปริวาสกรรม เพื่อระงับครุกาบัตติที่ออกด้วยวุฏฐานวิธีสำหรับ พระภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาติเสส ที่ไม่ถูกต้องตามพระวินัยพุทธานุญาต คือเป็นที่รู้กันโดยทั่วไปว่า “การอยู่กรรม” หรือ “อยู่ปริวาสกรรม” นั้น ตามพระวินัยพุทธานุญาต เป็นกิจเฉพาะพระภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาติเสสเท่านั้น ที่จะต้องปฏิบัติเพื่อออกจากครุกาบัตตินี้ด้วยวุฏฐานวิธี คือการอยู่กรรม หรือ อยู่ปริวาสกรรมนี้ และการต้องอาบัติสังฆาติเสสทั้งหมด (ยกเว้นสิกขาบทที่ ๕-๖-๗) เป็น สจิตตะกะ คือต้องด้วยเจตนา กล่าวคือจงใจ ดังตัวอย่างพระบัญญัติ พระอนุบัญญัติและพระปฐม-บัญญัติ ที่แสดงไว้แล้วข้างต้น

^{๒๖} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๑ มหาวีถังค ปฐมภาค, ข้อ ๓๗๕, หน้า ๕๔๘.

^{๒๗} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๑, มหาวีถังค ปฐมภาค, ข้อ ๓๘๗, หน้า ๖๒๓.

^{๒๘} คู่มือการศึกษา นักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก ของ กรมการศาสนา พ.ศ.๒๕๓๓, หน้า ๑๕๖.

สำหรับ ๙ ลิกขาบทแรกต้องอาบัติเมื่อแรกทำ ๔ ลิกขาบทหลังให้ต้องอาบัติเมื่อสวดสมณูภาสครบ ๓ จบ ผู้ต้องครุกาบัตติงกล่าวจึงเป็นผู้ต้องอยู่ปริวาสกรรม พระกตัตตภิกษุ ผู้มีศีล หาด้อยอยู่กรรมไม่ ดังปรากฏในบทสรุปว่า

“ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรมคือสังฆาติเสส ๑๓ ลิกขาบท ข้าพเจ้ายกขึ้นแสดงแล้ว ๙ ลิกขาบทให้ต้องอาบัติเมื่อแรกทำ ๔ ลิกขาบทให้ต้องอาบัติเมื่อสวดสมณูภาสครบ ๓ จบ ภิกษุต้องอาบัติสังฆาติเสสลิกขาบทใดลิกขาบทหนึ่งแล้วรู้อยู่ แต่ปกปิดไว้สิ้นวันเท่าใด ภิกษุนั้นต้องอยู่ปริวาสด้วยความไม่ปรารถนาสิ้นวันเท่านั้น ภิกษุอยู่ปริวาสแล้ว ต้องประพฤติวัตรเพื่อมานัต สำหรับภิกษุเพิ่มขึ้นอีก ๖ ราตรี ภิกษุประพฤติมานัตแล้ว ภิกษุสงฆ์ ๒๐ รูป อยู่ในสีมาใด พึงเรียกภิกษุนั้น ถ้าภิกษุสงฆ์ ๒๐ รูปเข้าหมู่ในสีมานั้นหย่อนแม้นรูปหนึ่ง พึงเรียกภิกษุนั้นเข้าหมู่ ภิกษุนั้นก็ไม่ใช่อันสงฆ์เรียกเข้าหมู่แล้ว และภิกษุเหล่านั้นควรถูกตำหนินี้เป็นสามิจในกรรมนั้น”^{๒๔}

หลักพระธรรมพระวินัยมีอย่างนี้ แต่ปรากฏพฤติกรรมเป็นเจตนากรรมที่ไม่ถูกต้อง ของทั้งผู้จัดปริวาสกรรมบ้าง ของผู้ไปอยู่ปริวาสกรรมเองบ้าง ของผู้ชักนำเพื่อนสหธรรมิกให้ไปอยู่กรรมบ้าง และผู้ชักนำให้สาธุชนมาร่วมทำบุญและมาร่วมปฏิบัติธรรมบ้าง ซึ่งมีค่อนข้างจะมากมายที่ปฏิบัติไม่ถูกต้อง จนกลายเป็นเรื่องปกติไป เสมือนหนึ่งว่าเป็นเรื่องที่ถูกต้องไปแล้วหลายประการ ความที่ไม่ถูกต้องนั้น มีดังนี้

มีการชักชวนพระภิกษุผู้บวชใหม่กันมากกว่า ก่อนลาสิกขาควรต้องไปอยู่ปริวาสกรรมเพื่อให้เป็นผู้บริสุทธิ์ (โดยไม่คำนึงถึงว่าต้องอาบัติสังฆาติเสสหรือไม่) บ้าง บางรายก็อ้างว่าเผื่อว่าตนเองจะเผลอต้องอาบัติสังฆาติเสสโดยไม่รู้ตัวบ้าง ทั้งๆ ที่การต้องอาบัตินี้ทุกลิกขาบท (ยกเว้นลิกขาบทที่ ๕-๖-๗) เป็นสจิตตกะ คือต้องโดยเจตนาหรือจงใจกระทำ ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น

ผู้จัดปริวาสกรรม มักมีเจตนาที่จะให้มีผู้มาร่วมกิจกรรมนี้มากๆ โดยขาดหลักการตามพระธรรมวินัย คือเพียงแต่ต้องการให้มีประชาชนมาร่วมทำบุญด้วยมากๆ โดยอ้างว่าประชาชนมีโอกาสดำเนินปฏิบัติธรรมน้อย จึงควรมีเมตตาอนุเคราะห์ให้เขาได้มีโอกาสมาร่วมปฏิบัติธรรมด้วยมากๆ จึงพากันโฆษณาเพื่อให้ทั้งพระภิกษุมายู่ปริวาสกรรม ณ อาวาสนั้นมากๆ และทั้งให้ประชาชนมาร่วมปฏิบัติธรรมและมาร่วมบำเพ็ญกุศลด้วยมากๆ

^{๒๔} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๑, มหาวังศ์ ปฐมภาค, ข้อ ๖๓๐, หน้า ๘๗๙.

มีทั้งการติดตั้งป้ายบอกการจัดปรีวาสกรรม และมีทั้งการโฆษณาให้ญาติโยมมาร่วมบำเพ็ญกุศลด้วยมากๆ อ้างว่าการได้มาอยู่ปรีวาสกรรมนั้นเป็นความบริสุทธิ์มากเป็นพิเศษ ๑ การได้มาบำเพ็ญกุศลกับผู้อยู่ปรีวาสกรรมนั้นจึงเป็นมหานิสงส์ คือได้บุญมากเป็นพิเศษ ๑ โฆษณาเรื่องบุญกุศลนี้อย่างเลอเลิศ และอย่างโจ่งแจ้ง กว้างขวาง จึงมีผลให้

๑. มีพระภิกษุบางรูปทั้งที่ไม่ได้ต้องครุภัตินี้ก็พลอยหลงเชื่อไปตามเขา แทนที่จะเป็นความบริสุทธิ์ กลับไปได้การต้องอาบัติปาจิตตีย์เพิ่ม เพราะล่วงสิกขาบทที่ ๑ พุตปต แห่งมุสาวาท-วรรคที่ ๑ และแถมยังเป็นสัลลพตปราชามาส คือหลงถือศีลพรตโดยสัปดาห์ ไปตามเขาด้วยความมกมายอีกด้วย ส่วนบางราย (พระภิกษุเก่า) ก็ไปเข้าปรีวาสกรรมกับเขาได้ทุกปี ปีละหลายๆ แห่งที่เป็นพระผู้เฒ่าก็ยังเห็นมีไม่น้อย ไม่ว่าต้องอาบัติอะไรกันหนักหนา ถ้าต้องครุภัตินี้เป็นอาจินเช่นนั้น แสดงว่าแทบจะไม่เคยมีความสังวรระวังในศีล อินทรีย์ และสติสัมปชัญญะเลย จนพระภิกษุบางรูปได้ชื่อว่า “นักล่าปรีวาส” ก็มี

๒. คฤหัสถ์ชายบางคนหลงเชื่อว่า การอยู่ปรีวาสกรรมนี้ เป็นการปฏิบัติธรรมอันเป็นการขัดเกลา ให้ถึงความบริสุทธิ์อย่างยิ่ง จึงพากันมาบวชเตรียมรออยู่ ๑ วันบ้าง ๒ วันบ้าง หรือแม้บวชในวันที่เขาจะมีพิธีเข้าปรีวาสกรรมนั่นเองบ้าง ด้วยความตั้งใจที่จะมาอยู่ปรีวาสกรรมกับเขา เพื่อทำตนให้เป็นผู้บริสุทธิ์ ทั้งที่ตนเองยังมิได้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสนั้นเลย และ/หรือยังมิได้เรียนรู้เลยว่าอาบัติสังฆาทิเสสนั้นคืออะไร ตนเองเป็นผู้ต้องครุภัตินี้ด้วยหรือไม่ ก็มาตามที่เขาโฆษณาว่า มาเข้าปรีวาสกรรมแล้วจะเป็นผู้บริสุทธิ์อย่างยิ่ง ยิ่งกว่าการบรรพชาอุปสมบทตามปกติเสียอีก เมื่ออยู่กรรมกับเขาแล้ว ก็ลาลึกซึ้งด้วยความกระหึ่มใจว่าตนเองเป็นผู้บริสุทธิ์แล้ว ทั้งๆ ที่กลับพกเอาความหลงผิดเป็น สัลลพตปราชามาส คือ หลงถือศีลพรตด้วยความมกมายติดตัวไป

๓. แม้ชาย-หญิง อันก็หลงมาอยู่ปฏิบัติธรรมร่วมกับเขา โดยเข้าใจว่า นั่นก็เป็นการมาอยู่กรรม ซึ่งจะได้มีความบริสุทธิ์มากกว่าการปฏิบัติธรรมคือการรักษาศีลและเจริญภาวนาโดยธรรมตามากมายนัก จึงเป็นสัลลพตปราชามาสติดตัวเองไปกับเขาอีกด้วย

๔. ญาติโยมผู้มาทำบุญ ก็มาทำบุญด้วยความเข้าใจว่า มาทำบุญกับพระภิกษุผู้อยู่กรรมนี้ จะได้ผลบุญมากมาย ยิ่งกว่าการทำบุญกับพระภิกษุผู้มีศีลเป็นปกติเสียอีก เพราะผู้อยู่กรรมเป็นผู้มีความขัดเกลาเพื่อความบริสุทธิ์มากที่สุด

ทั้งๆ ที่ผู้ที่จะต้องอยู่ปรีวาสนั้น คือพระภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส เท่านั้น และการอยู่ปรีวาสกรรมนี้ก็เพียงกฎฐานวิธีเพื่อให้พระภิกษุผู้ต้องครุภัตินี้ได้ออกจากอาบัติได้ เป็นปกติตตภิกษุ

คือเป็นพระภิกษุผู้มีศีลโดยปกติ ตามพระวินัยเท่านั้น หากว่าผู้อยู่ปรินิพพานแล้วจะเป็นผู้บริสุทธิ์ที่เลิศเลอกว่าปกติตตภิกษุผู้ปฏิบัติธรรมหรือผู้ทรงศีลทรงธรรมตามพระธรรมวินัยโดยปกติไม่ และแถมยังจะมีมลทินมัวหมอง คือ ความหลงผิด เป็นสัสสปตปราชิต การถือศีลวัตรด้วยความมกมาย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งพระภิกษุผู้ที่มีได้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสจริงๆ แต่ไปขออยู่ปรินิพพานกับเขา และปฎิญาณตนต่อสงฆ์ว่า “อหิ ภนเต สมพหุลา สงฆาทิเสสา อาปตติโย อาปชชี...” (ท่านผู้เจริญ กระผมต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัว (หรือตัวเดียว) แล้ว...) ดังนี้ เป็นต้น ย่อมกลับต้องอาบัติปาจิตตีย์เพราะล่วงสิกขาบทที่ ๑ เพราะพูดปด ตามมุลาวาทวรรคที่ ๑ อีกด้วย

๕. การประกาศข่าวโจ่งแจ้งว่าที่อาวาสนี้มีการจัดปรินิพพาน ให้อนุปลัมบันคือประชาชนทั่วไปทราบเช่นนี้ พระภิกษุผู้ทำการประกาศเองเช่นนั้นก็ดี หรือสั่งให้ผู้อื่นกระทำเช่นนั้นก็ดี ย่อมต้องอาบัติปาจิตตีย์^{๓๐} เพราะล่วงสิกขาบทที่ ๙ บอกอาบัติชั่วหยาบของภิกษุอื่นแก่อนุปลัมบัน ตามมุลาวาทวรรคที่ ๑ นี่อีกด้วยเช่นกัน และยังเป็นอาบัติที่จัดเป็นอาจิมได้ เพราะต้องอาบัติตลอดเวลาที่มีการโฆษณาการอยู่ปรินิพพานเช่นนั้นให้อนุปลัมบันทราบ แม้จะปลงอาบัติกันทุกๆ วัน จะพ้นจากอาทินพคือโทษจากอกุศลเจตนาที่ได้กระทำอยู่บ่อยๆ เช่นนั้นได้หรือ ?

๖. ยิ่งถ้าโฆษณาด้วยเจตนาเพียงเพื่อที่จะให้ผู้คนมาร่วมกิจกรรมและมาทำบุญด้วยมากๆ อีกว่า ผู้ได้มาอยู่กรรมแล้วจะได้ความบริสุทธิ์ยิ่งนัก ยิ่งกว่าการปฏิบัติธรรมตามพระธรรมวินัยโดยปกติเสียอีก เช่นนั้น ก็คงไม่พ้นการล่วงละเมิดสิกขาบทที่ ๑ เพราะพูดปด ตามมุลาวาทวรรคที่ ๑ นี้บ่อยๆ อันเป็นการเพิ่มความหลงเข้าใจผิดแก่ทั้งพระภิกษุ และแม้้อนุปลัมบันผู้ยังมีได้เรียนรู้พระธรรมวินัยดีพอไม่น้อยเลย แล้วอย่างนี้ จะพ้นอาทินพได้ละหรือ ? จะคุ้มกันหรือ กับลากลักการะที่ได้มา ?

๗. ยังมีพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้องตามพระธรรมวินัยอีกว่า

มีการโฆษณาชักชวนพระภิกษุผู้มีได้เรียนรู้พระธรรมวินัยดีพอ ให้หลงเชื่อตามๆ กันว่า

“การอยู่ปรินิพพานนี้ เป็นหนึ่งในกิจวัตร ๑๐ อย่าง ที่พระภิกษุพึงปฏิบัติเป็นประจำ (ทุกปี)”

โดยมิได้อธิบายให้แจ้งชัดว่า ข้อนี้เป็นกิจวัตรเฉพาะพระภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสเท่านั้น ทั้งนี้โดยอาศัยข้อความในหัวข้อ กิจวัตร ๑๐ อย่าง ในหนังสือ “มนต์พิธิ สำหรับพระภิกษุสามเณร และพุทธศาสนิกชนทั่วไป” โดย พระครูวินัยธรเอี่ยม สิริวัฒน วัดอรุณราชวราราม ที่มีใช้กันอย่างดกตื้น กว้างขวาง ว่า

^{๓๐} เว้นไว้แต่ได้สมมติ

“กัจจัตถ ๑๐ อย่าง

- ๑) ลงอุโบสถ ๖) อยู่ปริวาสกรรม
๒) บิณฑบาตเลี้ยงชีพ ๗) โกนผมปลงหนวดตัดเล็บ
๓) สวดมนต์ไหว้พระ ๘) ศึกษาสิกขาบทและปฏิบัติพระอาจารย์
๔) กวาดอาวาสวิหารลานพระเจดีย์ ๙) เทศนาบัติ
๕) รักษาผ้าครอง ๑๐) พิจารณาปัจจุเวกขณะทั้ง ๔ เป็นต้น

กัจจัตถ ๑๐ เหล่านี้เป็นกิจใหญ่ควรที่ภิกษุจะต้องศึกษาให้ทราบความชัด และจำไว้เพื่อปฏิบัติสมควรแก่สมณสารูปแห่งตน”^{๓๑}

ซึ่งตามพระวินัยจริงๆ แล้ว คำว่า “กัจจัตถ” หมายถึง กิจที่พึงกระทำ หน้าที่ หรือธรรมเนียม ความประพฤติ ข้อปฏิบัติต่างๆ เช่น อุปัชฌายวัตร สัทธิวิหาริกวัตร อาคันตุกวัตร เป็นต้น^{๓๒} ว่า พระภิกษุพึงปฏิบัติอย่างไรเป็นประจำ จึงไม่น่าจะหมายถึง “การอยู่ปริวาสกรรม” ซึ่งเป็นกิจที่ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสเท่านั้น จะพึงต้องปฏิบัติเพื่อออกจากครุกาบัตินี้ด้วยวุฏฐานวิธีนี้ หาใช่เป็น กิจที่ภิกษุผู้ปกติจะพึงปฏิบัติด้วยไม่ แม้จะมีคำอธิบายว่า

“กัจจัตถ ๑๐ เหล่านี้ เป็นกิจใหญ่ควรที่ภิกษุจะต้องศึกษาให้ทราบความชัด และจำไว้เพื่อปฏิบัติสมควรแก่สมณสารูปแห่งตน”

ก็ยังไม่เป็นที่ชัดเจนแจ่มแจ้งดีพอแก่พระภิกษุผู้ยังมิได้ศึกษาพระวินัยมาดีแล้ว จึงมีพระภิกษุ หลงชักจูงกันผิดๆ หลงเข้าใจผิด และปฏิบัติตามอย่างกันผิดๆ กันมากกว่า “การอยู่ปริวาส เป็นกิจที่ พระภิกษุ (ทั่วไป) พึงต้องปฏิบัติ” โดยไม่ได้คำนึงถึงว่า ผู้ที่จะต้องอยู่ปริวาสกรรมนี้ คือพระภิกษุผู้ ต้องอาบัติสังฆาทิเสส เพื่อออกจากอาบัตินี้ด้วยวุฏฐานวิธี ตามพระวินัยพุทธบัญญัติเท่านั้น หาใช่ เป็นกัจจัตถแก่พระภิกษุทั้งหลายทั่วไปผู้ปกติด้วยไม่ และหาใช่เป็นกัจจัตถของสามเณรและ คฤหัสถ์ด้วยไม่ อันจะพลอยให้พระภิกษุผู้มิได้ศึกษาพระวินัยให้ตื้นนั้น ต้องอาบัติ “ปาจิตติย” เพราะ พุตปต เมื่อกล่าวปฏิญาณตนต่อสงฆ์เพื่อขออยู่ปริวาสกรรม ว่าตนเองต้องอาบัตินี้ และยังเป็น สิลัพพตปรามาส คือการถือศีลพรต โดยสักว่าทำตามๆ กันไปอย่างงมงาย ไม่เข้าใจความมุ่งหมาย ที่แท้จริงตามพระวินัยพุทธบัญญัติ อีกด้วย

(ข) ส่วนการเมตตาสาธเคราะห์ญาติโยมที่ไม่ค่อยจะมีโอกาสปฏิบัติธรรม ให้ได้มาร่วมปฏิบัติ

^{๓๑} พระครูวินัยธรเอี่ยม สิริคุณโณ, มนต์พิธิ: โรงพิมพ์อักษรสมัย (ไม่บอกปีพิมพ์), หน้า ๑๗๗.

^{๓๒} ดูเรื่อง “วัตร” ใน อุปกุณวินัยมุข เล่ม ๒ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธโร) หน้า ๒๓-๓๖.

ด้วย ในอवासเดียวกัน แม้แต่จะให้แยกกันอยู่ (พักผ่อนหลับนอน) คนละส่วน ก็จริง แต่ก็ไม่ได้แยกไกลกันออกไป คงอยู่ใกล้ๆ กันในบริเวณอวาสเดียวกันนั่นเอง และมีการโฆษณากันอย่างเปิดเผยโจ่งแจ้งว่า มีการจัดพระภิกษุอยู่ปรึวาสกรรมในอวาสนี้ แก่อนุปสัมบัน ได้แก่ สามเณรและคฤหัสถ์ ให้ได้ยิน ได้รู้ ได้เห็น และยังจัดให้ปฏิบัติธรรมร่วมกันกับพระภิกษุ ผู้อยู่ปรึวาสกรรมนั่นเองด้วย ก็เท่ากับเป็นการบอกอาบัติชั่วหยาบของเพื่อนพระภิกษุแก่อนุปสัมบันทราบตลอดเวลา เช่นนี้ พระภิกษุผู้จัด ผู้ร่วมจัด ผู้ทำการโฆษณา จะพ้นอาบัติปาจิตติย เพราะล่วงสิกขาบทที่ ๙ แห่งมุลาวาทวรรคที่ ๑ หรือ ?

การอนุเคราะห์ญาติโยมด้วยธรรมปฏิบัตินี้เป็นการดีเลิศ แต่ถ้าประสงค์อนุเคราะห์ญาติโยมจริง ก็น่าจะจัดการอยู่ปรึวาสกรรมเฉพาะพระภิกษุแยกไปต่างหาก ให้ห่างไกลออกไปคนละส่วน จัดให้การมาอยู่ปฏิบัติธรรมของปกติตตภิกษุ สามเณร และคฤหัสถ์ อีกส่วนหนึ่งต่างหาก ย่อมจะเป็นเจตนากรรมที่บริสุทธิ์จริงแท้แก่ทุกฝ่าย จะมิดีกว่าหรือ ?

แม้จะอ้างว่า คำว่า “ปรึวาส” ก็หมายถึงการอยู่ปฏิบัติธรรมด้วย ก็ไม่ตรงประเด็น เพราะในคำว่า “ปรึวาส” ในเรื่องของการปฏิบัติวิปัสสนา เป็นคนละเรื่อง คนละความหมาย กับการอยู่ปรึวาสกรรมของพระภิกษุผู้ต้องครุกาบัติ ที่จะต้องออกจากอาบัติได้ด้วยวุฏฐานวิธี โดยสิ้นเชิง ดังมีปรากฏในอรรถกถาว่า

“โยปิ รูปรูปี ปริคคเหตฺวา นามรูปํ ววตฺถเปฺนโต ทุกฺเคน กสิเรน กิลมนโต ววตฺถเปติ, ววตฺถปิเต จ นามรูปे วิปัสสนาปรึวาสํ วสนฺโต จิเรน มคฺคํ อุปฺปาเตตุํ สกฺโกติ, ตสฺสปิ ทุกฺขาปฏฺิปปทา ทนฺธาภิญญา นาม โหติ.”^{๓๓}

แปลความว่า “ฝ่ายท่านผู้ใดกำหนดเอารูปและอรุปรแล้ว เมื่อจะกำหนดนามและรูป ย่อมเป็นผู้เห็นดีเห็นชอบ กำหนดเอาโดยยากโดยลำบาก และเมื่อกำหนดนามและรูปได้แล้ว เมื่อ อบรมบมวิปัสสนาอยู่ ย่อมอาจทำมรรคให้เกิดขึ้น ได้โดยเวลานั้นนาน แม้สำหรับผู้นั้น ก็ย่อมชื่อว่า ทุกฺขาปฏฺิปปทา ทนฺธาภิญญา ปฏิบัติลำบาก ทั้งรู้ได้ช้า”

คำว่า “ปรึวาส” ในกรณีนี้หมายถึง “การอบรมวิปัสสนาอยู่” ซึ่งเป็นคนละเรื่อง คนละความหมายกับการอยู่ปรึวาสกรรม เพื่อออกจากครุกาบัติด้วยวุฏฐานวิธี จึงมิใช่เป็นเรื่องที่สมควรจะจัดการอบรมธรรมปฏิบัติให้แก่อนุปสัมบันอันมีสามเณรและคฤหัสถ์ ให้ปฏิบัติธรรมร่วมกับพระภิกษุผู้กำลังประพฤตวุฏฐานวิธี ในอวาสเดียวกัน อันเป็นการแสดงอาบัติชั่วหยาบของเพื่อนภิกษุแก่

^{๓๓} พระธรรมปาละเถระ, อรรถกถาพุทธกนิยาย เถรคาถา, ภาค ๒: โรงพิมพ์วิญญาน, พ.ศ. ๒๕๓๓, หน้า ๖๐๒.

อนุปลัมบันทั้งทางตรงและทางอ้อม อยู่ตลอดเวลาของการจัดปรีวาสนกรรมนั้น

การจัดให้ทั้งพระภิกษุ และอนุปลัมบัน ได้มีโอกาสปฏิบัติธรรม โดยทั่วไปตามปกติ เป็นการดี เป็นการสมควร นำนุโมทนาอย่างยิ่ง แต่ไม่ควรจัดให้มาปฏิบัติรวมกันกับพระภิกษุผู้อยู่ปรีวาสนกรรม เพื่อมิให้เป็นอาบัติเพราะล่วงสิกขาบทที่ ๙ แห่งมุลาวาทวรรค ที่ ๑ นี้ โดยไม่จำเป็นจะต้องเสี่ยงกับอาบัติเช่นนี้เป็นอาจณ (ทุกวัน) ถึงจะเป็นอาบัติที่พ้นได้ด้วยการแสดง (เทศนาคามินี) ก็คงจะไม่ปลอดภัยจากอาทินพคือโทษหรือผลฝ่ายชั่ว เพราะการแสดงอาบัติกับพระภิกษุหรือสงฆ์นั้น ต้องไม่ลืมว่า ผู้แสดงได้ปฏิญาณตนว่า

“สาธุ สุกฺขุ ภนฺเต (อาวุโส) สํวริสฺสามิ.

ทฺหิตฺยํปิ... ตตฺถิตฺยํปิ สาธุ สุกฺขุ ภนฺเต (อาวุโส) สํวริสฺสามิ.

น ปุณฺณํ กริสฺสามิ, น ปุณฺณํ ภาสิสฺสามิ, น ปุณฺณํ จินฺตยิสฺสามิ.”

แปลความว่า

“ดีละ ท่านผู้เจริญ (อาวุโส) กระผมจักสำรวมระวังให้ดี.

แม้ครั้งที่สอง... แม้ครั้งที่ ๓ ดีละ ท่านผู้เจริญ (อาวุโส) กระผมจักสำรวมระวังให้ดี.

กระผมจะไม่ทำอย่างนี้อีก. กระผมไม่กล่าวอย่างนี้อีก. กระผมจะไม่คิดอย่างนี้อีก.”

เมื่อแสดงอาบัติแล้ว จะต้องสำรวมระวัง ไม่คิด ไม่พูด ไม่ทำอีก อย่างน้อยก็ชั่วระยะเวลา นานพอสมควร การแสดง (ปลง) อาบัตินั้น จึงจะได้ผลเป็นความบริสุทธิ์จริง ไม่ใช่ปลงอาบัติอยู่ทุกวันแต่ก็ต้องอาบัติวัตถุเดียวกันเช่นนั้นอยู่อีกทุกวันๆ ไม่น่าจะได้เป็นความบริสุทธิ์จริง เพราะเป็น ลักแต่ว่ากิริยาเปล่งวาจา ปลงหรือแสดงอาบัติ แต่หาได้ปฏิบัติตนเพื่อให้เป็นความบริสุทธิ์กาย วาจา ใจ ที่แท้จริงๆ ไม่ กลายเป็นการแสดงความไม่จริงใจ และพอกพูนอาทินพ (โทษ) ให้ติดอยู่ใน กมลสันดานหนาแน่นยิ่งขึ้นไปอีก

ตอนที่ ๓

อริยกันตศีล และอานิสงส์ของศีล

๑. อริยกันตศีล มีพระพุทธดำรัสตรัสไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ประกอบพร้อมด้วย ศีลทั้งหลายอันเป็นศีลที่พระอริยเจ้าพอใจ คือ ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท ผู้รู้สรรเสริญ ไม่ถูกลูกปล้ำด้วยตัณหาทิฏฐิ และเป็นไปพร้อมเพื่อสมาธิ。”^{๓๔}

๒. ศีลเป็นฐานรองรับอริยมรรคมีองค์ ๘

“ภิกษุทั้งหลาย การงานประเภทใดประเภทหนึ่งที่ต้องทำด้วยกำลัง อันบุคคลกระทำอยู่ การงานเหล่านั้นทั้งหมด ต้องอาศัยแผ่นดิน ตั้งอยู่บนแผ่นดิน บุคคลจึงทำการงานที่ต้องทำด้วยกำลังเหล่านั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้ ฉันทใด ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้ว ย่อมอบรมอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้เกิดขึ้นได้ ย่อมทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มากขึ้นได้ ฉันทนั้นเหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้ว ย่อมอบรมอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้เกิดขึ้นได้ ย่อมทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มากขึ้นได้ เป็นอย่างไรเล่า ? ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมอบรมสัมมาทิฏฐิ ย่อมอบรมสัมมาสังกัปปะ ย่อมอบรมสัมมาวาจา ย่อมอบรมสัมมากัมมันตะ ย่อมอบรมสัมมาอาชีวะ ย่อมอบรมสัมมาวายามะ ย่อมอบรมสัมมาสติ และย่อมอบรมสัมมาสมาธิ

^{๓๔} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๙, สังยุตตนิกาย มหาวรรค, ข้อ ๑๔๑๒, หน้า ๔๒๕.

ศีลไม่ขาด หมายถึงไม่ล่วงสิกขาบทข้อต้นหรือข้อปลาย ข้อใดข้อหนึ่ง, ศีลไม่ทะลุ หมายถึงไม่ล่วงสิกขาบทข้อกลางๆ, ศีลไม่ต่าง เพราะไม่ขาดเป็นหมู่ๆ หมู่ละหลายสิกขาบทและหมายหมู่, ศีลไม่พร้อย เพราะไม่ขาดแห่งสิกขาบทหลายๆ แห่ง, ศีลเป็นไท คือไม่เป็นทาสตัณหา ไม่รักษาศีลแบบการค้ำมุงเอาเครื่องตอบแทน, ศีลที่ผู้สรรเสริญ เป็นศีลที่ใช้ได้ เพราะผู้ท่านใคร่ครวญเสียก่อนจึงสรรเสริญว่าดีว่าชอบ, ศีลที่ไม่ถูกลูกปล้ำด้วยตัณหาทิฏฐิ หมายถึงศีลที่ตัณหาไม่แตะต้อง ทิฏฐิไม่แตะต้อง คือไม่ถือศีลเพราะอยาก จนเป็นเหตุให้กระด้างกระเดื่อง หรือเป็นเครื่องยกตนข่มท่านไปเป็นต้น, และศีลที่เป็นไปพร้อมเพื่อสมาธิ นั้น เป็นศีลที่ผู้รักษาเอาใจใส่พิจารณาตรวจสอบอยู่เสมอ ดังท่านเปรียบว่าเหมือนโคแม่ลูกอ่อนใส่ใจดูลูกไม่ห่างตา แม้บัดเอื้อง ตากีคอยฆ่าเลื่องดูลูก, กิจวัตรที่พิจารณาศีล นับเข้าในสิลาธุสติกกรรมฐาน และจิตของผู้มีศีลอย่างนี้ ไกลสมาธิ และศีลเช่นนี้ เป็นฐานรองรับสมาธิได้ดีทีเดียว.” (ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์)

ชนิดที่โอนไปสู่นิพพาน เอนไปสู่นิพพาน เอียงไปสู่นิพพาน. ภิกษุทั้งหลาย ด้วยอาการอย่างนี้แล ภิกษุอาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้ว ย่อมอบรมอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้เกิดขึ้นได้ ย่อมทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มากขึ้นได้.”^{๓๕}

๓. ศีลเป็นฐานรองรับโพชฌงค์ ๗

“ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนสัตว์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง สำเร็จอริยาบถ ๔ คือ เดินในบางคราว ยืนในบางคราว นั่งในบางคราว นอนในบางคราว, สัตว์เหล่านั้นทั้งหมด อาศัยแผ่นดิน ตั้งอยู่เหนือแผ่นดิน จึงสำเร็จอริยาบถ ๔ นั้นได้ จันใด. ภิกษุทั้งหลาย จันนั้นเหมือนกัน ภิกษุอาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้ว ย่อมอบรมโพชฌงค์ ๗ ให้เกิดขึ้นได้ ย่อมทำโพชฌงค์ ๗ ให้มีมากขึ้นได้.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้ว ย่อมอบรมโพชฌงค์ ๗ ให้เกิดขึ้นได้ ย่อมทำโพชฌงค์ ๗ ให้มีมากขึ้นได้ เป็นอย่างไรเล่า ? ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมอบรมสติสัมโพชฌงค์ ย่อมอบรมธัมมวิจย-สัมโพชฌงค์ ย่อมอบรมวิริยสัมโพชฌงค์ ย่อมอบรมปีติสัมโพชฌงค์ ย่อมอบรมปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ย่อมอบรมสมาธิสัมโพชฌงค์ และย่อมอบรมอุเบกขา-สัมโพชฌงค์, ชนิดที่อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อความปล่อยวาง. ภิกษุทั้งหลาย ด้วยอาการอย่างนี้แล ภิกษุอาศัยศีล ตั้งอยู่แล้วในศีลแล้ว ย่อมอบรมโพชฌงค์ ๗ ให้เกิดขึ้นได้ ย่อมทำโพชฌงค์ ๗ ให้มีมากขึ้นได้.”^{๓๖}

๔. ผู้มีศีลจักถึงแก่นธรรม

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อศีลมีอยู่ อวิปฏิสารของผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ก็ถึงพร้อมด้วยที่ตั้งอาศัย, เมื่ออวิปฏิสารมีอยู่ ความปราโมทย์ของผู้สมบูรณ์ด้วยอวิปฏิสาร ก็ถึงพร้อมด้วยที่ตั้งอาศัย, เมื่อความปราโมทย์มีอยู่ ปิติของผู้สมบูรณ์ด้วยความปราโมทย์ ก็ถึงพร้อมด้วยที่ตั้งอาศัย, เมื่อปีติมีอยู่ ปัสสัทธิของผู้สมบูรณ์ด้วยปีติ ก็ถึงพร้อมด้วยที่ตั้งอาศัย, เมื่อปัสสัทธิมีอยู่ สุขของผู้สมบูรณ์ด้วยปัสสัทธิ ก็ถึงพร้อมด้วยที่ตั้งอาศัย, เมื่อสุขมีอยู่ สัมมาสมาธิของผู้สมบูรณ์ด้วยสุข ก็ถึงพร้อมด้วยที่ตั้งอาศัย, เมื่อสัมมาสมาธิมีอยู่ ยถาภูตญาณทัสสนะของผู้สมบูรณ์ด้วย

^{๓๕} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๙, สังยุตตนิกาย มหาวรรค, ข้อ ๒๗๐, หน้า ๖๙.

^{๓๖} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๙, สังยุตตนิกาย มหาวรรค, ข้อ ๔๐๙, หน้า ๑๑๒.

สัมมาสมาธิ ก็ถึงพร้อมด้วยที่ตั้งอาศัย, เมื่อยถาภูตญาณทัสสนะมีอยู่ นิพพิทา-
 วิจารณ์ของผู้สมบูรณ์ด้วยยถาภูตญาณทัสสนะ ก็ถึงพร้อมด้วยที่ตั้งอาศัย, เมื่อ
 นิพพิทาวีรยะมีอยู่ วิมุตติญาณทัสสนะ ของผู้ที่สมบูรณ์ด้วยนิพพิทาวีรยะ ก็ถึง
 พร้อมด้วยที่ตั้งอาศัย.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนต้นไม้ ซึ่งสมบูรณ์ด้วยกิ่งและใบแล้ว สะเก็ด
 เปลือกนอกของมันก็บริบูรณ์ เปลือกชั้นในก็บริบูรณ์ กระพี้ก็บริบูรณ์ แก่นก็บริบูรณ์
 ด้วย นี้ฉันใด; ภิกษุทั้งหลาย เมื่อศีลมีอยู่ อภิวิปฏิสารของผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ก็ถึง
 พร้อมด้วยที่ตั้งอาศัย ... เมื่อนิพพิทาวีรยะมีอยู่ วิมุตติญาณทัสสนะของผู้สมบูรณ์
 ด้วยนิพพิทาวีรยะ ก็ถึงพร้อมด้วยที่ตั้งอาศัย ฉะนั้น เหมือนกันแล."^{๓๗}

เตสํ สมฺปนฺนสํลानํ อปฺปมาทวิหารินี
 สมฺมทญฺเฐา วิมุตตานํ มาโร มคฺคํ น วินฺทติ.

มารค้นหาอยู่ ย่อมไม่พบทางท่านผู้มีศีลสมบูรณ์ อยู่ด้วยความ
 ไม่ประมาท หลุดพ้นแล้ว เพราะรู้ชอบ.

(พุทธ) ชุ.ธ. ๒๕/๑๔/๒๒.

^{๓๗} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๔, อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต, ข้อ ๓, หน้า ๔.

ตอนที่ ๔

โทษของทุจจริต ๓ และความประพฤตินิยิตศีล

๑. โทษของทุจจริต ๓

โทษของทุจจริต ๓ คือ กายทุจจริต วจีทุจจริต มโนทุจจริต พระพุทธโฆษาจารย์ได้อธิบายว่า^{๓๘}

“ก็แลในกรรมมถทั้ง ๒ นั้น กุศลกรรมมถ เรียกว่า สุจริตบ้าง อกุศล-
กรรมมถนอกจากนี้ เรียกว่า ทุจจริต. ในสุจริตและทุจจริตทั้ง ๒ นั้น ทุจจริต บุคคล
ไม่ควรทำ เพราะเป็นอกุศลนิยกิจ, สุจิตนอกจากนี้ บุคคลควรทำ เพราะเป็นกุศลนิยกิจ.
จริงอยู่ บุคคลเมื่อทำกุศลนิยกิจ ย่อมไม่ถึงอาทินพมิตติเตยนตนเองเป็นต้น เมื่อทำ
อกุศลนิยกิจ ย่อมถึงอาทินพนั้น. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้ในอาณันท-
สูตรทุกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า “อาณนฺทฺ เรกาลํวํ กายทุจจริต วจีทุจจริต มโนทุจจริต
วํเป็นอกุศลนิยกิจโดยส่วนเดียว. อาณนฺทฺ เมื่อบุคคลทำกายทุจจริต วจีทุจจริต
มโนทุจจริต ที่เรากล่าววํเป็นอกุศลนิยกิจโดยส่วนเดียว อาทินพดังต่อไปนี้ อันผู้นั้น
พึงหวังได้ คือ

- (๑) แมตฺนเอง ย่อมติเตยนตนได้.
- (๒) ผู้รู้ใคร่ครวญแล้ว ย่อมติเตยน
- (๓) ชื่อเสียงอันชั่ว ย่อมกระฉ่อนไป.
- (๔) ย่อมหลงทำกาลกิริยา.
- (๕) เบื่องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคคติ วินิบาต นรก.”

๒. โทษของภิกษุผู้ประพฤตินิยิตศีล (ทุศีล)

“ภิกษุทั้งหลาย เราจักบอก เราจักอธิบายแก่พวกเธอทั้งหลายให้เข้าใจ
การที่ถูกบุรุษมีกำลังแข็งแรง เอาแผ่นเหล็ก อันร้อนเป็นเปลวไฟลูกโพล่ง มีแสง
โชติช่วง มานาบเข้าที่กาย นั้นต่างหาก เป็นการตี สำหรับคนซึ่งเป็นคนทุศีล มีความ

^{๓๘} (พระสิริมงคลจารย์), มงคลดัตถปิณี (แปล) เล่ม ๒: อ้างแล้ว, หน้า ๑๕๓-๑๕๔.

เป็นอยู่ลามก ไม่สะอาด มีความประพฤตินิดที่ตนเองนึกแล้วก็กินแห่งตัวเอง มีการกระทำที่ต้องปกปิดซ่อนเร้น ไม่ใช่สมณะก็บัญญัติว่าเป็นสมณะ ไม่ใช่คนประพฤติพรหมจรรย์ ก็บัญญัติว่าประพฤติพรหมจรรย์ เป็นคนเฝ้าใน เปียกและ มีสัญชาติหมักหมม เหมือนบ่อที่เทขยะมูลฝอย. ข้อนั้นเพราะเหตุไร ?

ภิกษุทั้งหลาย เพราะว่า การที่เขาจะต้องตายหรือได้รับทุกข์เจียนตาย เนื่องจากเหตุที่เขาถูกบุรุษมีกำลังแข็งแรง เอาแผ่นเหล็ก อันร้อนเป็นเปลวไฟลูกโพล่งมีแสงโชติช่วง มานาบเข้าที่กาย หาได้เป็นเหตุให้เขาต้องเกิดในอบาย ทุกคติวินิบาต นรก ภายหลังแต่ความตาย เพราะการทำลายแห่งกาย ไม่ ; ส่วนการที่เขา เป็นคนทุศีล มีความเป็นอยู่ลามก ไม่สะอาด มีความประพฤตินิดที่ตนเองนึกแล้วก็กินแห่งตัวเอง มีการกระทำที่ต้องปกปิดซ่อนเร้น ไม่ใช่สมณะก็บัญญัติว่าเป็นสมณะ ไม่ใช่คนประพฤติพรหมจรรย์ก็บัญญัติว่าประพฤติพรหมจรรย์ เป็นคนเฝ้าใน เปียกและ มีสัญชาติหมักหมม เหมือนบ่อที่เทขยะมูลฝอย แล้วยัง (มีความคิดที่จะ) นุ่งห่มจีวร... บริโภคก่อนข้าว... ใช้สอยเตียงตั้ง... บริโภค (อาศัย) ในวิหาร ที่พวก กษัตริย์มหาศาล หรือพราหมณ์มหาศาล หรือคหบดีมหาศาล ถวายด้วยศรัทธานั้น ย่อมเป็นไปเพื่อความทุกข์ ไม่เกื้อกูลแก่เขาตลอดกาลนาน ภายหลังแต่ความตาย เพราะการทำลายแห่งกาย เขาย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก.”^{๓๙}

๓. โทษของภิกษุผู้ชอบคลุกคลีกับชาวบ้าน

“ภิกษุทั้งหลาย โทษ ๕ อย่างเหล่านี้ เป็นโทษแห่งภิกษุผู้เข้าไปสู่สกุล แล้วคลุกคลีอยู่ในสกุลจนเกินเวลาอันสมควร. โทษ ๕ อย่างอะไรเล่า ? ๕ อย่าง คือ

๑. เธอย่อมได้เห็นมาตุคามเนื่องๆ.
๒. เมื่อได้เห็น ความใกล้ชิดทางกายก็มีขึ้น.
๓. เมื่อมีความใกล้ชิดทางกาย ความสนิทสนมเป็นกันเองก็มีขึ้น.
๔. เมื่อมีความสนิทสนมเป็นกันเองแล้ว โอกาสก็มีขึ้น.
๕. เมื่อภิกษุมิจิตตกต่ำแล้ว เป็นอันหวังผลเหล่านี้ได้ คือ เธอจักต้องทนประพฤติพรหมจรรย์ อันเต็มไปด้วยอาบัติที่เศร้าหมอง หรือมิฉะนั้น ก็จักต้องบอกคืนสิกขา (สิก) หมุนกลับไปสู่เพศต่ำแห่งคฤหัสถ์เป็นแท้.^{๔๐}

^{๓๙} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๓, อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต, ข้อ ๖๙, หน้า ๑๒๙-๑๓๗.

^{๔๐} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๒, อังคุตตรนิกาย ปิฎกนิบาต, ข้อ ๒๒๖, หน้า ๒๘๗.

ตอนที่ ๕

ธุดงค์

ธุดงค์วัตร คือ องค์คุณเครื่องกำจัดกิเลส เป็นวัตรปฏิบัติอย่างเคร่งครัดของพระภิกษุ เป็นวัตรจริยาพิเศษอย่างหนึ่ง ไม่ใช่กิจจำเป็น บัญญัติขึ้นด้วยหมายจะให้เป็นอุบายขัดเกลากิเลสและเข้าไปเพื่อความมกน้อยล้นโดย แจกเป็น ๓ ประเภท จัดเป็น ๔ หมวด มี ๑๓ ข้อ^{๔๑} ดังต่อไปนี้

หมวดที่ ๑ ปฏิสังยุตด้วยจีวร

๑. ปิงสุกุลิกังคะ ถือทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร
๒. เตจีวริกังคะ ถือทรงเพียงไตรจีวรเป็นวัตร

หมวดที่ ๒ ปฏิสังยุตด้วยบิณฑบาต

๓. ปิณฑปาติกังคะ ถือเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร
๔. สปทานจาริกังคะ ถือเที่ยวบิณฑบาตไปตามแถวเป็นวัตร
๕. เอกาสนิกังคะ ถือนั่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร
๖. ปัตตปิณฑิกังคะ ถือฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร
๗. ขลุปัจจามัตติกังคะ ถือห้ามภัตรอันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร

หมวดที่ ๓ ปฏิสังยุตด้วยเสนาสนะ

๘. อารัญญิกังคะ ถืออยู่ป่าเป็นวัตร
๙. รุกขมูลิกังคะ ถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร
๑๐. อัปโภกาสิกังคะ ถืออยู่ในที่แจ้งเป็นวัตร
๑๑. โสสานิกังคะ ถืออยู่ป่าช้าเป็นวัตร
๑๒. ยถาสันถติกังคะ ถือการอยู่ในเสนาสนะแล้วแต่เขาจัดให้

หมวดที่ ๔ ปฏิสังยุตด้วยวิริยะ

๑๓. เนลลัชชิกังคะ ถือการนั่งเป็นวัตร

^{๔๑} พระพุทธโฆษาจารย์, วิสุทธิมรรค ภาค ๑: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๔๘๒, หน้า ๗๓-๑๐๔.

บทที่ ๓

อธิจิตตสิกขา: สมถกัมมัฏฐาน/ภาวนา

จิตตสิกขา คือการอบรมจิตใจให้สงบ ให้อยู่ในหนึ่ง เป็นสมาธิแน่วแน่นมั่นคง เพื่อกำจัดกิเลสนิวรณ์เครื่องกั้นปัญญา ให้จิตใจบริสุทธิ์ผ่องใส อ่อนโยนควรแก่งาน เป็นฐานแห่งการเจริญปัญญา

ความหมายของสมถกัมมัฏฐาน/ภาวนา

อุบายวิธีอบรมจิตใจให้หยุดในหนึ่ง เป็นสมาธิแน่วแน่นมั่นคง เพื่อกำจัดนิวรณ์เครื่องกั้นปัญญา ให้จิตใจบริสุทธิ์ผ่องใสจากกิเลสนิวรณ์นี้ ชื่อว่า “สมถกัมมัฏฐาน” หรือ “สมถภาวนา”

คำว่า “สมถะ” แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องสงบระงับจิตใจ คือธรรมยังจิตใจให้สงบระงับจากกิเลสนิวรณ์ หรือนิวรณ์ปกิเลส (นิวรณ์ คืออุปสรรคเครื่องขวางกั้นปัญญา; อุปกิเลสคืออกุศลธรรมที่ทำให้ใจให้เศร้าหมองขุ่นมัว ไม่ผ่องใส)

คำว่า “กัมมัฏฐาน” แปลว่า ที่ตั้งแห่งการงานทางจิตใจ หมายถึง อารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งการงานของใจ หรืออุบายวิธีอบรมจิตใจให้สงบเป็นสมาธิแน่วแน่นมั่นคง

คำว่า “ภาวนา” แปลว่า ทำให้เกิดขึ้น ให้เจริญขึ้น หมายถึง การบำเพ็ญ การอบรมจิตใจให้เกิดเป็นความสงบ ให้อยู่ในหนึ่ง เป็นสมาธิแน่วแน่นมั่นคง

กล่าวโดยสรุป คำว่า “สมถกัมมัฏฐาน” และ “สมถภาวนา” ก็มีความหมายเป็นอย่างเดียวกัน คือ อุบายวิธีอบรมจิตใจ ให้สงบ ให้อยู่ในหนึ่ง ให้จิตใจบริสุทธิ์ผ่องใสจากกิเลสนิวรณ์เครื่องกั้นปัญญา เป็น “จิตตวิสุทธิ” อ่อนโยน ควรแก่งานวิปัสสนา และ เจริญวิชา

ด้วยว่า นิวรณ์เหล่านี้ แม้แต่อย่างใดอย่างหนึ่งปรากฏขึ้นหรือมีอยู่ในจิตใจแล้ว การที่พระโยคาวจรจะพิจารณาเห็นสภาวะธรรมตามธรรมชาติที่เป็นจริง ย่อมเป็นไปได้ไม่ได้ คือ ย่อมไม่ขัดแย้ง

เพราะเหตุนั้น สมถกัมมัฏฐาน/ภาวนา จึงเป็นอุปการะสำคัญของวิปัสสนา ในฐานะที่เป็นอุบายวิธีชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ ถึง “จิตตวิสุทธิ” อัน เป็นรากเหง้า เป็นเหตุเกิดขึ้น เจริญขึ้น และตั้งอยู่ ของวิปัสสนา และวิชา อันเป็นธรรมเครื่องดับอวิชชามูลรากฝ่ายเกิดทุกข์ทั้งปวง

ตอนที่ ๑ องค์แห่งฌาน ธรรมเครื่องกำจัดกิเลสนิวรณ์

องค์คุณ คือธรรมเครื่องกำจัดกิเลสนิวรณ์ ชื่อว่า องค์แห่งฌาน มี ๕ ประการ ซึ่งเป็นธรรม คู่แข่งหรือคู่ปรับกิเลสนิวรณ์ มีดังต่อไปนี้

องค์แห่งฌาน (คู่ปรับ)	นิวรณ์	
วิตก (ความตรึก)	ถีนมิทธะ	คือความง่วง จิตใจหดหู่ ท้อถอย
วิचार (ความตรอง)	วิจิกิจฉา	คือความลังเลสงสัยในธรรมปฏิบัติ
ปีติ (ความอิ่มใจ)	พยาบาท	คือความหงุดหงิด ขัดเคืองใจ คิดประทุษร้าย
สุข (ความสบายใจ)	อุทธัจจกุกกุกจะ	คือความฟุ้งซ่าน หรือกังวลห่วงใย
เอกัคคตา (ใจมีอารมณ์เลิศ เป็นหนึ่ง คือความที่ใจหยุดนิ่ง สนิทอยู่ในอารมณ์เดียว)	กามฉันทะ	คือความยินดีพอใจยึดติดในกามคุณ ๕ ได้แก่ใน รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ

องค์แห่งฌานนี้จะปรากฏเกิดมีขึ้น เจริญขึ้น เมื่อพระโยคาวจรเจริญสมถภาวนา อบรมจิต ใจให้หยุดให้หนึ่ง เป็นสมาธิแนบแน่นมั่นคง ถือเอาปฏิภาคนิมิต (นิมิตติดตา ติดใจ) ได้ ก็จะมีปรากฏ องค์แห่งฌานทั้ง ๕ คือ วิตก วิचार ความตรึกตรองประกอบนิมิต ปีติ สุข และ เอกัคคตา (จิตใจสงบ หยุดนิ่งสนิท เป็นหนึ่งอยู่ในอารมณ์เดียว) อันเป็นธรรมเครื่องกำจัดนิวรณ์ทั้ง ๕ ให้หมดสิ้นไป ในเบื้องต้น นี่เป็นสมาธิระดับ “ปฐมฌาน”

เมื่อพระโยคาวจรอบรมจิตใจให้หยุดนิ่งสนิท เป็นสมาธิแน่นแน่ว ละเอียดยิ่งขึ้นไปอีก จนละ องค์แห่งฌานที่หยาบ คือ วิตก วิचार เสียได้ คงแต่ ปีติ สุข และ เอกัคคตา นี่เป็นสมาธิ ขั้น “ทุติยฌาน”

เมื่อเจริญภาวนา อบรมใจให้หยุดนิ่งสนิท ละเอียดยิ่งขึ้นไปอีก ถึงละปีติ เสียได้ คงแต่ สุข กับ เอกัคคตา นี่เป็นสมาธิขั้น “ตติยฌาน”

เมื่อเจริญภาวนาสมาธิ ให้อใจ หยุดนึ่งสนิท ละเอียดยิ่งขึ้นไปอีก จนละอารมณ์สุข/ทุกข์ เสียได้ คงแต่เออักคตตา เป็นอุเบกขานิ่งอยู่ นี่เป็นสมาธิขั้น “จตุตถฌาน”

ดังพระพุทธดำรัสว่าด้วย นิรณ ๕ และ รูปฌาน ๔ ดังต่อไปนี้^๑

“ภิกษุทั้งหลาย กิจที่ควรทำให้ยิ่งขึ้นไปเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎ ที่แจ้ง ลอมฟาง เหยกกลับจากบิณฑบาตในกาลภายหลังภัตรแล้ว นั่ง คู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า

เธอละความเพ่งเล็งในโลกแล้ว มีใจปราศจากความเพ่งเล็งอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความเพ่งเล็งได้

ละความประทุษร้ายคือพยาบาทแล้ว ไม่คิดพยาบาท มีความกรุณา หวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวงอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความประทุษร้ายคือพยาบาทได้

ละกณัมิตะได้แล้ว เป็นผู้ปราศจากกณัมิตะ มีความสำคัญหมายอยู่ที่แสงสว่าง มีสติสัมปชัญญะอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากกณัมิตะได้

ละอุทธัจจกุกกจะได้แล้ว เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบ ณ ภายในอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอุทธัจจกุกกจะได้

ละวิจิกิจฉาได้แล้ว เป็นผู้ข้ามวิจิกิจฉา ไม่มีความคลางแคลงในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากวิจิกิจฉาได้...”

๑. ว่าด้วยการละนิรณ ๕

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นนิรณ ๕ ประการเหล่านี้ ที่ยังละไม่ได้ในตน เหมือนหนึ่ เหมือนโรค เหมือนเรือนจำ เหมือนความเป็นทาส เหมือนทางไกลกันดาร และพิจารณาเห็นนิรณ ๕ ประการเหล่านี้ ที่ละได้แล้วในตน เหมือนความไม่มีหนึ่ เหมือนความไม่มีโรค เหมือนการพ้นจากเรือนจำ เหมือนความเป็นไทแ่ก่ตน เหมือนภูมิสถานอันเกษม ฉะนั้นแล.”

^๑ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๑๒, มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก, ข้อ ๔๖๙-๔๗๔, หน้า ๕๐๒-๕๐๗.

๒. ว่าด้วยฉณ ๔

“ภิกษุทั้งหลาย ฉณ ๕ ประการนี้ อันเป็นเครื่องเศร้าหมองแห่งจิต อันเป็นเครื่องทำปัญญาให้ถอยกำลังได้แล้ว สังตจากกาม สังตจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฉณ มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติ และสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่...

ภิกษุทั้งหลาย ยังอีกข้อหนึ่ง ภิกษุบรรลุทุติยฉณ มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น เพราะวิตกและวิจารณ์สงบไป ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิอยู่...

ภิกษุทั้งหลาย ยังอีกข้อหนึ่ง ภิกษุมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฉณที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฉณนี้เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข...

ภิกษุทั้งหลาย ยังอีกข้อหนึ่ง ภิกษุบรรลุจตุตถฉณ ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละสุขและทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสในก่อนได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ เอนั่นแผ่ไปทั่วกายนี้แล ด้วยใจอันบริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีเอกเทศ (ส่วนหนึ่ง) ใดๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัว ที่จิตอันบริสุทธิ์ผ่องแผ้วจะไม่ถูกต้อง เปรียบเหมือนบุรุษนั่งคลุมตัวตลอดศีรษะด้วยผ้าขาว ไม่มีเอกเทศใดๆ แห่งกายทุกๆ ส่วนของเขาที่ผ้าขาวจะไม่ถูกต้อง ฉะนั้น."

ตุมฺเหหิ ภิกฺขุ อตฺตปฺป อภฺยาตารโห ตถาคตา

ปฏฺธิปฺนฺนา ปโมกฺขนฺติ ฉาโยโน มารพฺพณฺนา.

ท่านทั้งหลายต้องทำความเพียรเอง ตถาคตเป็นเพียงแต่ผู้บอก ผู้มีปกติเพ่งพินิจ (มีฉณ) ดำเนินไปแล้ว จักพ้นจากเครื่องผูกของมาร.

(พุทธ) พ.ศ. ๒๕/๓๐/๕๑.

ตอนที่ ๒

คุณของสัมมาสมาธิ เป็นไปเพื่อการเจริญวิชาและปัญญา

การเจริญสมถภาวนา อบรมจิตใจให้หยุดนิ่ง เป็นสมาธิแนบแน่นมั่นคง จนปรากฏองค์คุณ คือองค์แห่งฌาน เป็นฌานจิต ตั้งแต่ ปฐมฌานขึ้นไป ถึงทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน อันเป็นธรรมเครื่องกำจัดกิเลสนิวรณ์เครื่องกั้นปัญญา ให้จิตใจผ่องใส ควรแก่งาน คือการเจริญวิชา ธรรมเครื่องดับอวิชชามูลรากฝ่ายเกิดทุกข์ทั้งปวง และการเจริญปัญญาจากการเห็นแจ้ง รู้แจ้งใน พระสัจจธรรมตามที่เป็นจริง นี้ชื่อว่า “สัมมาสมาธิ” หนึ่งในอริยมรรคมีองค์ ๘

ดังที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสถึงคุณของ “สัมมาสมาธิ” ที่เป็นไปเพื่อเจริญวิชา ธรรมเครื่องกำจัดอวิชชา และที่เป็นไปเพื่อเจริญโลกุตตรปัญญา จากการที่ได้เห็นแจ้งและรู้แจ้ง พระอริยสัจทั้ง ๔ ดังต่อไปนี้

ว่าด้วยวิชา ๓

“ภิกษุ นั่น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจาก อุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว อย่างนี้ ย่อมโน้มน้อมจิตไปเพื่อ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ เฮอร์ลัทธิชาติที่เคยอยู่อาศัยในกาลก่อนได้เป็นอันมาก คือ ระลึกได้หนึ่งชาติบ้าง สองชาติบ้าง ฯลฯ ระลึกชาติที่เคยอยู่อาศัยในกาลก่อนได้ เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ เปรียบเหมือน บุรุษออกจากบ้านของตนไปสู่บ้านอื่น ออกจากบ้านแม่นั้นไปสู่บ้านอื่น ออกจากบ้านแม่นั้นแล้ว กลับมาสู่บ้านของตนตามเดิม ฉะนั้น เขาจะพึงระลึกได้ว่า เราออกจากบ้านของตนไปสู่บ้านโน้น ในบ้านนั้น เราได้ยืนอย่างนั้น ได้นั่งอย่างนั้น ได้พูดอย่างนั้น ได้นั่งอย่างนั้น ออกจากบ้านแม่นั้นไปสู่บ้านโน้น แม้ในบ้านนั้น เรา ก็ได้ยืนอย่างนั้น ได้นั่งอย่างนั้น ได้พูดอย่างนั้น ได้นั่งอย่างนั้น ออกจากบ้านแม่นั้นแล้ว กลับมาสู่บ้านของตนตามเดิม ดังนี้ ฉันทใด ภิกษุ ก็ฉันทนั้นแล ย่อมระลึก ชาติที่เคยอยู่อาศัยในกาลก่อนได้เป็นอันมาก คือระลึกได้หนึ่งชาติบ้าง สองชาติบ้าง ... ระลึกชาติที่เคยอยู่อาศัยในกาลก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ

ด้วยประการฉะนี้”

ภิกษุหนึ่ง เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส
อ่อน ครรภ์งาน ตังมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มโน้มจิตไปเพื่อรู้จติและอุบัติ
ของสัตว์ทั้งหลาย (จุตูปปาตญาณ) เธอเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจติ กำลังอุบัติ เลว ประณีต
มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพพจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุ
ของมนุษย์ ฯลฯ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม เปรียบเหมือนปราสาท
หลังหนึ่งตั้งอยู่สี่แยกท่ามกลางพระนคร บุรุษผู้มีจักขุ ยืนอยู่บนปราสาทนั้น พึง
เห็นหมู่มนุษย์ กำลังเข้าสู่เรือนบ้าง กำลังออกจากเรือนบ้าง กำลังเดินไปบ้าง กำลัง
เดินมาบ้าง กำลังเที่ยวไปบ้าง ฉะนั้นใด ภิกษุย่อมเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจติ กำลังอุบัติ
เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพพจักขุอัน
บริสุทธิ์ล่วงจักขุของมนุษย์ ฯลฯ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ฉะนั้น
เหมือนกันแล.

ภิกษุหนึ่ง เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส
อ่อน ครรภ์งาน ตังมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มโน้มจิตไปเพื่ออสาวิกขย-
ญาณ เธอย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย นี่ทุกข์นิโรธ นี่
ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา เหล่านี้อาสวะ นี้อาสวสมุทัย นี้อาสวนิโรธ นี้อาสวนิโรธ-
คามินีปฏิปทา เมื่อเธอรู้เห็นอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้น แม้จากกามาสวะ แม้จาก
ภวาสวะ แม้จากอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณว่าหลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า
ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความ
เป็นอย่างนี้มิได้มี เปรียบเหมือนห้วงน้ำบนยอดภูเขามีน้ำใสสะอาด ไม่ขุ่นมัว บุรุษ
ผู้มีจักขุยืนอยู่ที่ขอบห้วงน้ำนั้น พึงเห็นหอยกาบ หอยโข่ง ก้อนกรวด กระเบื้อง และ
ฝูงปลา หายตอยู่บ้าง เคลื่อนไปบ้าง เขามีความดำริว่า ห้วงน้ำนี้ มีน้ำใสสะอาด ไม่
ขุ่นมัว มีหอยกาบ หอยโข่ง ก้อนกรวด กระเบื้อง และฝูงปลา หายตอยู่บ้าง เคลื่อน
ไปบ้าง ฉะนั้นใด ภิกษุย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย ฯลฯ รู้ชัด
ว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ได้ทำสำเร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อ
ความเป็นอย่างนี้มิได้มี ฉะนั้นเหมือนกันแล.”^๒

^๒ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๑๒, มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก, ข้อ ๔๗๔-๔๗๗, หน้า ๔๑๔-๔๑๕.

นอกจากนี้ ยังตรัสคุณของสัมมาสมาธินี้อีกด้วยว่า

“นตฺถิ ฌานํ อปญฺณสฺส. ปญฺญา นตฺถิ อฌายโต.
ยมฺหิ ฌานญจ ปญฺญา จ ส เว นิพฺพานสฺสตีเก.”^๓

“ฌานย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่มีปัญญา. ปัญญาย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่เพ่งอยู่. ฌาน
และปัญญามีอยู่ในผู้ใด ผู้นั้นแล อยู่ในที่ใกล้นิพพาน.”

^๓ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕, ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท, ข้อ ๓๕, หน้า ๖๕.
(คำว่า “อฌายโต” ในอรรถกถาธรรมบท ใช้คำว่า “อฌายโน” แปลว่า ผู้ไม่มีฌาน ก็ความหมายเดียวกัน)

ตอนที่ ๓

ธรรมที่เป็นอารมณ์ของสมถภาวนา/กัมมัฏฐาน

สมถภูมิ

(๑) ที่มีมาในพระบาลี มี ๙ แบ่งเป็น ๒ หมวด คือ

หมวดที่ ๑ สติปัฏฐาน ๔ (ธรรมที่เป็นอารมณ์ เป็นที่ตั้งแห่งสติ)^๔

๑. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน	มีสติพิจารณาเห็นกายในกาย
ทั้ง ณ ภายใน และ ณ ภายนอก
๒. เวทนानุปัสสนาสติปัฏฐาน	มีสติพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา
ทั้ง ณ ภายใน และ ณ ภายนอก
๓. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน	มีสติพิจารณาเห็นจิตในจิต
ทั้ง ณ ภายใน และ ณ ภายนอก
๔. ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน	มีสติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม
ทั้ง ณ ภายใน และ ณ ภายนอก

หมวดที่ ๒ อภินหปัจจเวกขณะ ๕ (ธรรมที่ควรพิจารณาเนื่อง ๆ)^๕

๑. ขราธัมมตา	ให้พิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีความแก่ เป็นธรรมดา
ไม่มีใครล่วงพ้นไปได้
๒. พยาธิธัมมตา	ให้พิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีความเจ็บ เป็นธรรมดา
ไม่มีใครล่วงพ้นไปได้
๓. มรณธัมมตา	ให้พิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีความตาย เป็นธรรมดา
ไม่มีใครล่วงพ้นไปได้
๔. ปิยวิณาภาวตา	ให้พิจารณาเนื่องๆ ว่า เราต้องพลัดจากของรักของชอบใจทั้งนั้น
(แม้แต่ตัวเองอันเป็นที่รักของตน)

^๔ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๑๐, ทัพณิกาย มหาวรรค, ข้อ ๒๗๓-๓๐๐, หน้า ๒๖๘-๒๙๐.

^๕ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๒๒, อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต, ข้อ ๕๗, หน้า ๗๔-๗๕.

๑๖๓

๕. กัมมัฏสสกตา ให้พิจารณาเรื่อยๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตัว
จักต้องรับผลของกรรม เราทำดีจักได้ดี ทำชั่วจักได้ชั่ว

(๒) สมณภูมิ ๔๐ ตามนัยแห่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค และคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ
มี ๗ หมวด คือ

หมวดที่ ๑ กลิน ๑๐ มี

ภูตกลิน ๔ ได้แก่

๑. ปฐวีกลิน	การเพ่งดินเป็นอารมณ์
๒. อาโปกลิน	การเพ่งน้ำเป็นอารมณ์
๓. เตโชกลิน	การเพ่งไฟเป็นอารมณ์
๔. วาโยกลิน	การเพ่งลมเป็นอารมณ์

วันณกลิน ๔ ได้แก่

๕. นีลกลิน	การเพ่งสีเขียวเป็นอารมณ์
๖. ปิตกกลิน	การเพ่งสีเหลืองเป็นอารมณ์
๗. โลหิตกกลิน	การเพ่งสีแดงเป็นอารมณ์
๘. โอทาทกกลิน	การเพ่งสีขาวเป็นอารมณ์
๙. อาโลกกกลิน	การเพ่งแสงสว่างเป็นอารมณ์
๑๐. อากาสกกลิน	การเพ่งอากาศเป็นอารมณ์

หมวดที่ ๒ อสุภะ ๑๐ ได้แก่

๑. อุทฐุมาทกะ	ซากศพที่เน่าพองขึ้นอืด
๒. วินิลกะ	ซากศพที่มีสีเขียวคล้ำคละด้วยสีต่างๆ
๓. วิปฺพพกะ	ซากศพที่มีน้ำเหลืองไหลเยิ้มอยู่ตามที่แตกปรือออก
๔. วิจจิตฺทกะ	ซากศพที่ขาดจากกันเป็นสองท่อน
๕. วิกขยิตกะ	ซากศพที่สัตว์กัดกินแล้ว
๖. วิกขิตตกะ	ซากศพที่กระจุยกระจาย
๗. หตฺตวิกขิตตกะ	ซากศพที่ถูกสับฟันบั่นเป็นท่อน ๆ
๘. โลหิตกะ	ซากศพที่มีโลหิตไหลอาบเรียราดอยู่
๙. ปุพฺพวกะ	ซากศพที่มีหนอนคลาคล่ำเต็มไปหมด
๑๐. อัมมิลิกะ	ซากศพที่ยังเหลืออยู่แต่ร่างกระดูกหรือกระดูกท่อน

หมวดที่ ๓ อนุสสติ ๑๐ ได้แก่

ความระลึกถึงคุณงามความดีซึ่งเป็นเครื่องให้จิตสงบบ้าง เป็นเครื่องยังจิตให้เกิดความเลื่อมใสบ้าง สังเวชบ้าง เรียกว่า อนุสสติ จำแนกไปตามอารมณ์อันเป็นที่ควรระลึกถึงเป็น ๑๐ คือ

๑. พุทธานุสสติ	ระลึกถึงคุณของพระพุทธรเจ้า
๒. ธัมมานุสสติ	ระลึกถึงคุณของพระธรรม
๓. สังฆานุสสติ	ระลึกถึงคุณของพระสงฆ์
๔. สีลานุสสติ	ระลึกถึงศีล
๕. จาคานุสสติ	ระลึกถึงทานที่ตนได้บริจาค
๖. เทวตานุสสติ	ระลึกถึงคุณที่ทำให้บุคคลเป็นเทวดา
๗. มรณัสสติ	ระลึกถึงความตายที่จะมาถึงตน
๘. กายคตาสติ	ระลึกทั่วไปในกาย ให้เห็นว่าไม่งาม น่าเกลียด โสโครก
๙. อานาปานัสสติ	ตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้าออก
๑๐. อุปสมานุสสติ	ระลึกถึงคุณพระนิพพาน

หมวดที่ ๔ พรหมวิหาร ๔ ได้แก่

๑. เมตตา	ความรักใคร่ ปราบปรามดี อยากให้เขามีความสุข
๒. กรุณา	ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์
๓. มุทิตา	ความยินดีในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข
๔. อุเบกขา	ความวางใจเป็นกลาง

วิธีเจริญพรหมวิหาร ๔^๖

๑. เมตตา

พึงตั้งจิตแผ่ไปว่า “สัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้น จงอย่ามีเวรแก่กันและกัน, จงอย่ามีพยาบาทแก่กันและกัน, จงอย่ามีความป่วยไข้ลำบากกายใจ, จงอย่ามีอุปัทวทุกข์ภัยเกิดขึ้นในกายใจ, จงเป็นสุขๆ รักษาตนให้พ้นจากทุกข์ภัยทั้งสิ้นทุกอริยาบถเถิด” หรือจะว่าตามนัยบาลีที่ท่านผู้กล่าวไว้สำหรับเจริญว่า “สพเพ สดตา อเวรา อพยาปชฌา อนินา สุขี อุตตนา ปรีหรนตุ. สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มี ความลำบาก ไม่มีทุกข์ จงเป็นผู้มีความสุข รักษาตนเถิด” ดังนี้ก็ได้.

^๖ พระญาณวโรดม (สนธิ์ ป.๕), อุปการณกัมมัฏฐาน: มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๓๒, หน้า ๓๓-๓๔.

ข้อที่ท่านสอนให้ตั้งเมตตาลงในตนก่อน แล้วจึงแผ่ไปถึงผู้อื่นนั้น เพราะธรรมชาติของบุคคลย่อมมีตนเป็นที่รัก จึงตั้งตนไว้เป็นพยานให้เห็นว่าแม้สัตว์อื่นก็เป็นเช่นเดียวกัน.

เมตตานี้ เป็นคู่ปรับแก้โทสะและพยาบาทโดยตรง

การเจริญเมตตา ย่อมมีอานิสงส์ ๑๑ ประการ คือ

(๑) สุข สุปติ	หลับเป็นสุข
(๒) สุข ปฏิพัชฌิต	ตื่นเป็นสุข
(๓) น ปาปํ สุปินํ ปสฺสตี	ไม่ฝันลามก
(๔) มนุสฺसानํ ปิโย โหตี	เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย
(๕) อมฺนุสฺसानํ ปิโย โหตี	เป็นที่รักของอมมนุษย์ทั้งหลาย
(๖) เทวตา รกฺขณฺตี	เทวดาทั้งหลาย ย่อมคุ้มครอง
(๗) นาสฺส อคฺคิ วา วิสํ วา สตุถํ วา กมตี	ไฟก็ดี พิษก็ดี ศัสตราก็ดี ไม่ถูกต้องร่างกายได้
(๘) ตฺวํ จิตฺตํ สมายิยตี	จิตย่อมตั้งมั่นเป็นสมาธิได้เร็ว
(๙) มุขวณฺโณ วิปฺปสํสตี	สีหน้าย่อมผ่องใส
(๑๐) อสฺมมุพฺโห กาลํ กโรตี	ย่อมเป็นผู้ไม่หลงทำกาลกิริยา (ไม่หลงตาย)
(๑๑) อุตฺตริ อปฺปฏฺวิชฺฌนฺโต พุรฺหมโลกุปโค โหตี	เมื่อยังไม่ตรัสรู้คุณวิเศษ ตายแล้วย่อมเข้าถึงพรหมโลก

๒. กรุณา

เมื่อผู้เจริญ เห็นมนุษย์หรือสัตว์ใดมีความสุขทุกข์ยาก พึงเอาเป็นอารมณ์ แล้วแผ่กรุณาจิตไปว่า "สัตว์ผู้นี้ทุกข์ยากลำบาก ไฉนจะพึงพ้นจากทุกข์เหล่านี้ได้" ถ้าแผ่ไปในสัตว์ไม่มีประมาณ พึงบริกรรมว่า "สัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้นจงพ้นจากทุกข์เถิด"

กรุณาเป็นคู่ปรับแก้วิหิงสา (การเบียดเบียน) โดยตรง

๓. มุทิตา

เมื่อผู้เจริญ ได้เห็นหรือได้ทราบ ซึ่งมนุษย์หรือสัตว์ที่ได้มีความสุข ความเจริญ พึงทำจิตให้ชื่นชมยินดีในความสุขความเจริญของเขานั้น แล้วแผ่ไปว่า "สัตว์ผู้นี้มีความสุขความเจริญยิ่งขึ้น จงเจริญยิ่งขึ้นอยู่ในสุขสมบัติของตนๆ เถิด" ถ้าแผ่ไปในสัตว์ไม่มีประมาณ พึงทำบริกรรมว่า

“สัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้น จงอย่าเสื่อมวิบัติไปจากสุขสมบัติที่ตนได้แล้วเลย, สัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้นจงยังยืนอยู่ในสุขสมบัติของตนๆ เกิด”

มุทิตาธรรมเป็นคู่ปรับแก้อิสสา คือความริษยา หึงหวง

๔. อุเบกขา

ผู้เจริญพึงทำจิตให้เป็นกลางในสุขทุกข์ของสัตว์ทั้งสิ้น แล้วบริกรรมว่า สัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้น มีกรรมเป็นของๆ ตน ตนเป็นอยู่เช่นใด ก็จงเป็นอยู่เช่นนั้นเกิด

อุเบกขาเป็นคู่ปรับแก้ราคะและภริษะในสุขทุกข์ของสัตว์

หมวดที่ ๕ อาหารแปดประการ^๗

พึงพิจารณาอาหาร โดยอาการอันปฏิกุล ๘ ประการ คือ

(๑) ปฏิกุลโดยบริโภค คือเมื่ออาหารตกเข้าไปในปากแล้ว ย่อมเกลือกกลิ้งด้วยเสลดและน้ำลาย ที่กลืนลงไปได้ ก็เพราะไม่เห็นด้วยจักขุ

(๒) ปฏิกุลโดยประเทศที่อยู่ของอาหาร อาหารเมื่อตกลงไปถึงกระเพาะ ก็ระคนด้วยน้ำดี เสมหะ น้ำเหลือง และน้ำเลือด ทำให้มีสีต่างๆ ล้วนเป็นของน่าเกลียด

(๓) ปฏิกุลด้วยอันสั่งสมอยู่นาน อาหารที่ตกเข้าไปแปดเปื้อนปนคละอยู่ด้วยน้ำดี น้ำเสลด น้ำหนอง น้ำเหลืองนั้น ตกเข้าไปถึงท้องแล้วก็ขังอยู่ในไส้ใหญ่ ของเก่าของใหม่สะสมกันมีกลิ่นเหม็น

(๔) ปฏิกุลในกาลยังมีได้ย่อย เมื่ออาหารเข้าไปสะสมอยู่ในไส้ใหญ่แม้เมื่อยังไม่ย่อยไป ก็เป็นของน่าเกลียด เพราะเป็นประเทศอันลามก สกปรก เหมือนหลุมสำหรับทิ้งหยากเยื่อ

(๕) ปฏิกุลในกาลย่อยแล้ว อาหารที่ร้อนด้วยเพลิงธาตุ เตือดเป็นฟองแล้ว ย่อมเกรอะลงไปเป็นมูลรูกูน่าเกลียด หากมองเห็นได้ด้วยจักขุแล้ว จักดูเป็นของน่าเกลียดยิ่งนัก

(๖) ปฏิกุลโดยผล อาหารถ้าย่อยออกแล้ว ก็ไปบำรุงส่วนต่างๆ แห่งร่างกาย มีผมนขน เป็นต้นให้เจริญ ถ้าย่อยออกไม่ได้ ก็เป็นเหตุให้เกิดโรค ได้รับทุกข์เวทนาต่างๆ

(๗) ปฏิกุลโดยอันหลังไหลออกมา อาหารที่กลืนเข้าไป ก็เข้าไปโดยทวารอันเดียว เมื่อออกย่อมออกตามทวารทั้ง ๔ เป็นมูลหุ มูลตา มูลตร (ปัสสาวะ) คูถ (อุจจาระ) เป็นต้น แม้เมื่อไหลออกมาเป็นมูลรูกูถ ก็น่าเกลียด

(๘) ปฏิกุลด้วยอันทำให้แปดเปื้อน อาหาร ตั้งแต่บริโภคก็เปื้อนมือ เปื้อนปาก เป็นต้น

^๗ พระญาณวโรดม (สนธิ์ ป.๕), อ้างแล้ว, หน้า ๓๖-๓๗.

หมวดที่ ๖ จตุธาตววัตถ์ ๑^๙ (ความกำหนดธาตุ ๔)

ธาตุ คือภาวะความเป็นเอง จำแนกเป็น ๔ คือ

- (๑) ปฐวีธาตุ ธาตุดิน
- (๒) อาโปธาตุ ธาตุน้ำ
- (๓) เตโชธาตุ ธาตุไฟ
- (๔) วาโยธาตุ ธาตุลม

ก. ปฐวีธาตุ คือ สิ่งที่มีลักษณะแข็งแ้งอันมีอยู่ในกาย จำแนกเป็น ๑๙ ส่วน (หรือ ๒๐ ส่วน ถ้านับ ๒๐ ข้อสุดท้ายคือเยื่อในสมองเอาเข้าไปในธาตุดิน) ตั้งแต่ผมขนเป็นต้น จนถึงกรีส (อุจจาระ) เป็นที่สุด

ข. อาโปธาตุ คือ สิ่งที่มีลักษณะเหลวเอิบอาบซาบซึมไปมีอยู่ในกาย จำแนกเป็น ๑๒ ส่วน ตั้งแต่ น้ำดีเป็นต้นจนถึงน้ำมูตรเป็นที่สุด

ค. เตโชธาตุ คือสิ่งที่มีลักษณะทำกายให้อบอุ่นจำแนกเป็น ๔ คือ

- (๑) สันตปปักคิ ไฟที่ยังกายให้อบอุ่น
- (๒) ชिरณคคิ ไฟที่ยังกายให้ทรุดโทรม
- (๓) ปริทยัคคิ ไฟที่ยังกายให้ร้อนกระวนกระวาย
- (๔) ปริณามัคคิ ไฟที่ยังอาหารให้ย่อย

ฌ. วาโยธาตุ คือสิ่งที่มีลักษณะพัดไปมา จำแนกเป็น ๖ คือ

- (๑) อุทธังคมาวาตา ลมพัดขึ้นเบื้องบน
- (๒) อโธคมาวาตา ลมพัดลงเบื้องต่ำ
- (๓) กุจจิสยาวาตา ลมพัดในท้อง
- (๔) โภฏฐาสยาวาตา ลมพัดในลำไส้
- (๕) อังคมังคานุสาวิราตา ลมพัดชันไปทั่วอวัยวะ
- (๖) อัสนาปัสสยาวาตา ลมหายใจเข้าออก

วิธีเจริญ พึงกำหนดกายของตนให้เห็นสักว่าธาตุแล้ว พึงกำหนดกายผู้อื่นให้เห็นเป็นสักว่าธาตุประชุมกันขึ้น สมมติว่าเป็นสัตว์เป็นบุคคล และพึงกำหนดให้รู้จักธาตุภายในภายนอก คือสิ่งที่มีชีวิตจิตใจครองอยู่สิงอยู่ ชื่อว่า ธาตุภายใน เพราะดิน น้ำ ไฟ ลม ปราศจากอินทรีย์ จัด

^{๑๙} พระญาณวโรดม (สนธิ์ ป.๕), อ้างแล้ว, หน้า ๓๘-๓๙.

เป็นธาตุภายนอก ให้เห็นเป็นเพียงว่าธาตุอันหนึ่งๆ จนถอนสัจตูปลักัทธิสัจตัญญา คือความเข้าไปยึดถือว่าสัตว์และความสำคัญว่าสัตว์เสียได้

หมวดที่ ๗ อรูปกัมมัฏฐาน ๔^๙ ได้แก่

๑. อากาสนัญญาตนะ	อากาศไม่มีที่สุด
๒. วิญญานัญญาตนะ	วิญญานไม่มีที่สุด
๓. อากิญจัญญาตนะ	นิตหนึ่งหน้อยหนึ่งไม่มี
๔. เนวสัญญานาสัญญาตนะ	มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่

เย สนฺตจิตฺตา นิปกา สติมนฺโต จ ฌายีโน

สมฺมา ธมฺมํ วิปสฺสนฺติ กาเมสุ อนเปกฺขีโน.

ผู้มีจิตสงบ มีปัญญาเครื่องรักษาตัว มีสติ เป็นผู้เพ่งพินิจ (มีฌาน)
ไม่เผลอโยในกาม ย่อมเห็นธรรมโดยชอบ.

(พุทธ) พุ.ยติ. ๒๕/๒๒๓/๒๖๐.

^๙ พระญาณวโรดม (สนธิ์ ป.๕), อ้างแล้ว, หน้า ๓๙.

ตอนที่ ๔

หัวใจสมถกัมมัฏฐาน

พระญาณวโรดม (สนธิ ป.๕) วัดบวรนิเวศ ได้อธิบายไว้ว่า^{๑๐}

มีพระบรมพุทโธวาทว่า สมาธิ ภิกขเว ภาเวถ สมาหิโต ยถาภูตํ ปชานาติ แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงยังสมาธิให้เกิด จนผู้มีจิตเป็นสมาธิแล้ว ย่อมรู้ตามความเป็นจริง

อาการกายวาจาจะเป็นอย่างไร ย่อมสำเร็จมาจากใจเป็นผู้บัญชา ถ้าใจได้รับการอบรมดี ก็บังคับบัญชากายวาจาให้ดีไปตาม ถ้าใจชั่ว ก็บังคับบัญชาให้ชั่วไปตาม ใจเป็นใหญ่ ท่านจึงสอนให้ทำสมาธิให้เกิด เมื่อใจเป็นสมาธิ แม้จะนำไปใช้นึกคิดอะไรก็จะเอียดสุขุม ย่อมรู้จักความเป็นจริงได้ดีกว่าผู้มีใจไม่เป็นสมาธิ ใจที่ไม่เป็นสมาธิบางครั้งอาจทำให้เสียคนไปก็ได้ เช่นเป็นคนเสียสติ เพราะไม่มีอะไรเป็นเครื่องควบคุม

๑. หัวใจสมถกัมมัฏฐาน นี้ แต่ละข้อเป็นอุบายเครื่องอบรมจิตให้เป็นสมาธิ ท่านยกขึ้นเป็นหัวข้อไว้ ๕ คือ

- (๑) กายคตาสติ
- (๒) เมตตา
- (๓) พุทธานุสสติ
- (๔) กสิณ
- (๕) จตุธาตวัตถาน

๒. เหตุที่จัดหัวใจสมถกัมมัฏฐานไว้ ๕

ธรรมดานุคคลทุกๆ คน ย่อมมีอารมณ์ชนิดหนึ่งซึ่งเป็นเครื่องขัดขวาง ทำให้จิตบรรลुความดีได้โดยสะดวก อารมณ์ซึ่งคอยขัดขวางนั้นเรียกว่า นิวรณ์ มี ๕ อย่าง เมื่อนิวรณ์มี ๕ ท่านจึงได้จัดหัวใจสมถกัมมัฏฐานไว้ ๕ เพื่อเป็นเครื่องข่ากัน เพราะหัวใจสมถกัมมัฏฐานทั้ง ๕ นี้ เป็นคู่ปรับกับนิวรณ์ ๕ โดยตรง

^{๑๐} พระญาณวโรดม (สนธิ ป.๕). อ้างแล้ว. หน้า ๑-๕.

๓. นิเวศน์ ๕

(๑) กามฉันทะ	ความพอใจรักใคร่ในกาม
(๒) พยาบาท	ความปองร้าย จงล้างจงผลาญผู้อื่น
(๓) ถีนมิทธะ	ความท้อแท้ ง่วงเหงาหาวนอน
(๔) อุทธัจจกุกกูจจะ	ความฟุ้งซ่านรำคาญ
(๕) วิจิกิจฉา	ความลังเล ไม่ตกลงใจ

นิเวศน์ ๕ นี้ในขณะที่จิตเดียวย่อมเกิดขึ้นได้อย่างเดียว จะเกิดขึ้นคราวเดียวกันตั้งแต่ ๒ ขึ้นไปไม่ได้ (และเมื่อปรากฏขึ้นในจิตใจของผู้ใดแล้ว การจะพิจารณาสภาวะธรรมให้เห็นอรรถเห็นธรรมตามธรรมชาติที่เป็นจริงย่อมเป็นไปไม่ได้ คือย่อมไม่ชัดแจ้ง - ชยมงคล โภทฺธิ)

๔. กัมมัญฐานเป็นคู่ปรับกับนิเวศน์

(๑) กายคตาสติ	เป็นคู่ปรับกับ	กามฉันทะ
(๒) เมตตา	เป็นคู่ปรับกับ	พยาบาท
(๓) พุทธานุสสติ	เป็นคู่ปรับกับ	ถีนมิทธะ
(๔) กลีณ	เป็นคู่ปรับกับ	อุทธัจจกุกกูจจะ
(๕) จตุธาตววัตถาน	เป็นคู่ปรับกับ	วิจิกิจฉา

๕. เหตุเกิดนิเวศน์

กามฉันทะ	เกิดจากสุกสัณญา ความสำคัญหมายว่าเป็นของงาม
พยาบาท	เกิดจากปฏิกขะ ความกระทบกระทั่งแห่งจิต ได้แก่ ความหงุดหงิด
ถีนมิทธะ	เกิดจากอรติ ความไม่เพิลิตเพิลินไม่ยินดี
อุทธัจจกุกกูจจะ	เกิดจากเจตโสอวุปสมะ ความไม่สงบแห่งจิต
วิจิกิจฉา	เกิดจากอโยนิโสมนสิการ ความทำไว้ในใจโดยไม่แนบคาย

๖. ฌาน ๔ โดยจตุกกนัย

(๑) ปฐมฌาน	มีองค์ ๕ คือ วิตก (ความตรึก) วิจารณ์ (ความตรอง) ปีติ (ความอิ่มใจ) สุข (ความสบายใจ) เอกัคคตา (ความที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง)
(๒) ทุตติยฌาน	มีองค์ ๓ ละวิตก วิจารณ์ คงเหลือ ปีติ สุข เอกัคคตา
(๓) ตติยฌาน	มีองค์ ๒ สุข เอกัคคตา
(๔) จตุตถฌาน	มีองค์ ๒ ละสุข กลายเป็นอุเบกขา เอกัคคตา

พระพุทธชัยมงคล (กนิษฐภาดาล)

สำเร็จด้วยทองคำ

ประดิษฐานในอุโบสถ วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม

๑๗๑

๗. ฌาน ๕ โดยปัญจกนัย

- (๑) ปฐมฌาน มีองค์ ๕ คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา
- (๒) ทุตติยฌาน มีองค์ ๔ คือ วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา
- (๓) ตติยฌาน มีองค์ ๓ คือ ปีติ สุข เอกัคคตา
- (๔) จตุตถฌาน มีองค์ ๒ คือ สุข เอกัคคตา
- (๕) ปัญจฌาน มีองค์ ๒ คือ เอกัคคตา อุเบกขา

๘. องค์ฌานเป็นคู่ปรับกับนิรณ

- (๑) เอกัคคตา เป็นคู่ปรับกับ กามฉันทะ
- (๒) ปีติ เป็นคู่ปรับกับ พยาบาท
- (๓) วิตก เป็นคู่ปรับกับ ถีนมิทธะ
- (๔) สุข เป็นคู่ปรับกับ อุทธัจจกุกกุจจะ
- (๕) วิจาร เป็นคู่ปรับกับ วิจิกิจจา

องค์ฌานทั้ง ๕ เมื่อเกิดขึ้น ย่อมระงับนิรณได้ ดังนั้น ท่านจึงว่า ละองค์ ๕ เจริญองค์ ๕
ละองค์ ๕ คือ ละนิรณ เจริญองค์ ๕ คือ เจริญฌาน

๙. กายคตาสติ

สติที่ไปในกาย โดยความ คือให้มีสติกำหนดหรือพิจารณากาย เรียกว่า กายคตาสติ

ในหัวใจสมถกัมมัฏฐาน ท่านยกส่วนแห่งกายขึ้นจำแนกไว้ ๕ อย่าง เรียกว่า มุลกัมมัฏฐาน
แปลว่า กัมมัฏฐานเดิมบ้าง เรียกว่า ตจปัญจกัมมัฏฐาน แปลว่า กัมมัฏฐานมีหนึ่งเป็นที่ ๕ บ้าง
คือ

- (๑) เกสา ผม
- (๒) โลมา ขน
- (๓) นขา เล็บ
- (๔) ทันตา ฟัน
- (๕) ตโจ หน้ง

การพิจารณา จะพิจารณาทั้ง ๕ หรืออย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ ถ้าไม่ปรากฏ พึงพิจารณาให้
ประกอบด้วยองค์ ๕ คือ

พระมหามณีรัตน์ “จักรพรรดิชัยมงคล”

สำเร็จด้วยหินพลึก (Rock Crystal)

ประดิษฐานในอุโบสถ วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม

- (๑) โดยสี
- (๒) โดยสัญญาณ
- (๓) โดยกลิ่น
- (๔) โดยที่เกิด
- (๕) โดยที่อยู่

ให้เห็นตามธรรมชาติที่เป็นจริง คือ ไม่งาม และไม่สะอาด คือ เป็นแต่ปฏิกุล โลโครกนาเกลียดทั้งนั้น จิตใจก็จะสงบระงับจากกามฉันทนिरณได้

ปญจ กามคุณา โลเก มโนญฺจา ปเวทิตา

เอตถ ฌนํ วิราชิตฺวา เอวํ ทุกฺขา ปมุจฺจติ.

กามคุณ ๕ (รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสทางกาย) ในโลก มีใจเป็นที่ ๖ อันทน
แข็งแรงแล้ว, บุคคลคลายความพอใจในกามคุณนี้แล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ได้อย่างนี้.

(พุทธ) ส. ส. ๑๕/๑๗/๒๓.

ตอนที่ ๕

กัมมัญฐานที่เหมาะสมแก่จริตต่างๆ^{๑๑}

๑. จริต ๖

ความประพฤติของคนชนิดที่เป็นอาจिनหรือเป็นเจ้าเรือน เรียกจริต มี ๖ คือ

- (๑) รากจริต ประพฤติไปตามราคะ มักรักสวयรักงาม
- (๒) โทสจริต ประพฤติไปตามโทสะ มักโกรธง่าย
- (๓) โมหจริต ประพฤติไปตามโมหะ มักหลงมีความลืม
- (๔) สัทธาจริต ประพฤติไปตามความเชื่อ มักเชื่อง่าย
- (๕) พุทธิจริต ประพฤติไปตามความรู้ มักเชื่อแต่ความรู้ของตน
- (๖) วิตกจริต ประพฤติไปตามความตริก ความลังเล

๒. กัมมัญฐานที่ควรแก่จริต

- รากจริต ควรเจริญกัมมัญฐาน ๑๑ คือ อสุภ ๑๐ กายคตาสติ ๑.
- โทสจริต ควรเจริญกัมมัญฐาน ๘ คือ วัณณกสิณ ๔ พรหมวิหาร ๔
- โมหจริต วิตกจริต ควรเจริญอานาปานสติกัมมัญฐานอย่างเดียว
- สัทธาจริต ควรเจริญอนุสสติ ๖ ข้างต้น
- พุทธิจริต ควรเจริญกัมมัญฐาน ๔ คือ มรณัสสติ ๑ อุปสมานุสสติ ๑
อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑ จตุธาตววัตถาน ๑

ส่วนกัมมัญฐาน ๘ คือ อรูปกัมมัญฐาน ๔ ภูตกสิณ ๔ ควรแก่จริตทั่วไป^{๑๒} แต่อรูปกัมมัญฐาน ๔ นั้น ไม่ควรเจริญก่อน ต่อเมื่อได้กัมมัญฐานอื่นเป็นพื้นก่อนแล้วจึงควรเจริญ เพราะเป็นกัมมัญฐานที่มีอารมณ์ละเอียด ปรากฏได้ยาก

^{๑๑} พระญาณวโรดม (สนธิ ป.๕). อ้างแล้ว, หน้า ๙-๑๐.

^{๑๒} อาโลกกสิณ (กสิณแสงสว่าง) ก็ควรแก่จริตทั่วไป เพราะเป็นกสิณกลาง ที่ใครเพ่งกสิณใดเป็นอารมณ์ จนได้อุคคหนิมิต หรือปฏิภาคนิมิตแล้ว ก็จะเห็นเป็นดวงกลมใส สว่าง เหมือนกัน - ขยมงคลโส ภิกขุ

ตอนที่ ๖

นิมิต ๓ ภาวนา ๓^{๑๓}

กัมมัฏฐาน ๔๐ มีนิมิต ๓ ภาวนา ๓

๑. นิมิต ๓

- (๑) บริกรรมนิมิต นิมิตในบริกรรม (คือ นึกให้เห็นด้วยใจ)
- (๒) อุคคหนิมิต นิมิตติดตา (ชั่วคราว)
- (๓) ปฏิภาคนิมิต นิมิตเทียบเคียง (คือ นิมิตติดตา ติดใจ ได้นานๆ จะนึกร้อยให้
เลืกลง หรือนึกขยายให้โตขึ้นก็ได้)

บริกรรมนิมิต (ให้ได้สมาธิในระดับ “ขณิกะ”) และอุคคหนิมิต (ให้ได้สมาธิในระดับ “อุปจาระ”) ได้หรือมีในกัมมัฏฐานทั้งสิ้น

ปฏิภาคนิมิต (ให้ได้สมาธิในระดับ “อัปปนา”) ได้หรือมี เฉพาะในกัมมัฏฐาน ๒๒ คือ กลสิน ๑๐ อสุภะ ๑๐ กายคตาสติ ๑ อานาปานัสสติ ๑

๒. ภาวนา ๓

- (๑) บริกรรมภาวนา ภาวนาในบริกรรม
- (๒) อุปจารภาวนา ภาวนาในอุปจาร
- (๓) อัปปนาภาวนา ภาวนาในอัปปนา

บริกรรมภาวนา ได้หรือมีในกัมมัฏฐานทั้งสิ้น

อุปจารภาวนา ได้หรือมีในกัมมัฏฐาน ๑๐ คือ อนุสสติ ๘ (เว้นกายคตาสติ กับ อานาปานัสสติ) อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑ จตุธาตุววัตถาน ๑

อัปปนาภาวนา ได้หรือมีในกัมมัฏฐาน ๓๐ คือ กลสิน ๑๐ อสุภะ ๑๐ อานาปานัสสติ ๑ กายคตาสติ ๑ พรหมวิหาร ๔ อรูป ๔

^{๑๓} พระญาณวโรดม (สนธิ์ ป.๕). อ้างแล้ว, หน้า ๑๐-๑๑.

๑๗๕

กัมมัฏฐาน ๓๐ ที่ให้สำเร็จอัปนาภาวานั้น มีอานุภาพต่างๆ กัน คือ
กัมมัฏฐาน ๑๑ คือ อสุภะ ๑๐ กายคตาสติ ๑ ให้ได้หรือถึงเพียงรูปาวจร ปฐมฌาน
กัมมัฏฐาน ๑๔ คือ กสิณ ๑๐ อานาปานสติ ๑ และพรหมวิหาร ๓ ข้างต้น ให้ได้หรือถึง
รูปาวจรฌาน ตั้งแต่ ปฐมฌาน ถึง จตุตถฌาน
อุเบกขาพรหมวิหารที่ ๔ ให้ได้หรือถึงเฉพาะปัญจมรูปาวจรฌานอย่างเดียว
อรุปกัมมัฏฐาน ๔ ให้ได้หรือถึงเฉพาะอรุปฌาน
กัมมัฏฐานจัดโดยประเภทแห่งฌานปัญจกนัยเป็นฝ่ายรูปาวจรฌาน ๒๖ อรูปาวจรฌาน ๔
รวมเป็น ๓๐

ตอนที่ ๗

ฌาน สมาบัติ ความชำนาญ (วสี) และ เหตุทำให้ฌานเสื่อม^{๑๔}

๑. ฌานสมาบัติ

ฌานมี ๒ คือ รูปฌาน ๑ อรูปฌาน ๑

รูปฌาน มี ๔ คือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน

อรูปฌาน มี ๔ คือ อากาสันัญญาตนฌาน ๑ วิญญูณัญญาตนฌาน ๑ อาภิญญัญญาตนฌาน ๑ เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน ๑

รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ รวมเป็น ๘ เป็นเหตุให้เกิดสมาบัติ สมาบัติเป็นผลของฌาน เรียกว่าชื่อตามฌาน ๘ จึงเป็นสมาบัติ ๘ สมาบัติ ๘ นี้มีทั่วไปแม้ภายนอกพระพุทธศาสนา แต่ไม่เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ ส่วนที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนาเป็นไปเพื่อความดับทุกข์

สมาบัติ ว่าโดยประเภทเป็น ๒ คือ ผลสมาบัติ ๑ นิโรธสมาบัติ ๑

ผลสมาบัติ มีทั่วไปแก่พระอริยเจ้าทั้งสิ้น

นิโรธสมาบัติ มีเฉพาะพระอริยบุคคล ๒ จำพวก คือ พระอนาคามีบุคคล ๑ พระชินาสพ ที่ได้สมาบัติแปด ๑

ฌานกับสมาบัติ ว่าโดยอรรถเป็นอันเดียวกัน ต่างแต่พยัญชนะ เพราะฌานเป็นที่ถึงด้วย ตีของผู้มีปกติได้ฌาน

สมาบัติ ๘ เพิ่มสัญญาเวทียตนิโรธ คือดับสัญญาและเวทนาเข้าอีก ๑ รวมเป็น ๙ เรียกว่า อนุปปพวิหารสมาบัติ

สัญญาเวทียตนิโรธ เป็นความดับที่สุดสายของสมาบัติ คือ

เมื่อได้ ปฐมฌาน

กามสัญญาดับ

เมื่อได้ ทุติยฌาน

วิตกวิจารณ์ดับ

^{๑๔} พระญาณวโรดม (สนธิ์ ป ๕), อ้างแล้ว, หน้า ๑๑, ๔๑-๔๓

เมื่อได้ ตติยฌาน	ปิดดับ
เมื่อได้ จตุตถฌาน	ลมอัสสาสะ ปัสสาสะ ดับ
เมื่อได้ อากาสานัญจายตนฌาน	รูปสัญญาดับ
เมื่อได้ วิญญูณัญจายตนฌาน	สัญญาในอากาสานัญจายตนระดับ
เมื่อได้ อากิญจัญญายตนฌาน	สัญญาในวิญญูณัญจายตนระดับ
เมื่อได้ เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน	สัญญาในอากิญจัญญายตนระดับ
เมื่อได้ สัญญาเวทิตนโรธ	สัญญาและเวทนาดับ

๒. วลี (ความคล่องแคล่ว ชำนาญ)

ผู้เจริญก็มีพื้นฐาน เมื่อได้ฌาน เช่นได้ปฐมฌานแล้ว ถ้ายังไม่มี ความชำนาญคล่องแคล่วคล่อง
ในฌานที่ตนเจริญนั้น ห้ามเลื่อนไปเจริญฌานอื่นต่อไป ความคล่องแคล่วหรือชำนาญเรียกว่า
วลี มี ๕ คือ

(๑) อาวชชนวลี	ความชำนาญในการนี้
(๒) สmapัชชนวลี	ชำนาญในการเข้าฌาน
(๓) อธิฐานวลี	ชำนาญในการรักษาฌานมิให้ตก
(๔) วุฏฐานวลี	ชำนาญในการออกจากฌาน
(๕) ปัจจเวกขณวลี	ชำนาญในการที่จะพิจารณา

๓. เหตุซึ่งทำให้ฌานเสื่อม ๓ อย่าง

- (๑) กิเลสสมุทรหาจาเรน เพราะกิเลสฟุ้งซ่าน
- (๒) อสปพาย กิริยาย เพราะทำความไม่สะดวก (หรือคราเมื่อกระสับกระส่าย
ด้วยทุกขเวทนาเกินข่มได้ เพราะเจ็บไข้นักเป็นต้น -
ชยมงคลโล ภิกขุ)
- (๓) อนนุโยเคน เพราะไม่ประกอบเนื่องๆ

ตอนที่ ๘ สรุปผลของการเจริญสมถกัมมัฏฐาน/สมถภาวนา ถึงระดับฌาน โดยจตุกกนัย

สมถภาวนาระดับอัปปนาสมาธิ จัดเป็นรูปาวจรชั้นปฐมฌาน ประกอบด้วยองค์ ๕ คือ ⇒	วิตก	วิจารณ์	ปีติ	สุข	เอกัคคตา
กำจัดกิเลสนิวรณ์ได้ ดังนี้ ⇒	วิจิกิจฉา นิวรณ์	ถีนมিতะ นิวรณ์	พยาบาท นิวรณ์	อุทธัจจกุกกุกจะ นิวรณ์	กามฉันทะ นิวรณ์

หุตติยฌาน	ละ	วิตก	วิจารณ์	คงแต่	ปีติ	สุข	เอกัคคตา
ตติยฌาน	ละ	วิตก	วิจารณ์	ปีติ	คงแต่	สุข	เอกัคคตา
จตุตถฌาน	ละ	วิตก	วิจารณ์	ปีติ	สุข	คงแต่	อุเบกขา เอกัคคตา

(สมาธิยิ่งแนบแน่น เจริญฌานยิ่งสูง จิตยิ่งละเอียดและผ่องใสจากกิเลสนิวรณ์ ยิ่งควรแก่นาน)

เปรียบเทียบระดับสมรรถภาพการเจริญสมถกัมภูฐาน ๔๐ มี นิมิต ๓ ภาวนา ๓

นิมิต ๓ ได้ในกัมมภูฐาน ดังนี้		ภาวนา ๓ ได้ในกัมมภูฐาน ดังนี้		ให้ได้สมถะระดับต่างๆ ดังนี้
บริการณนิมิต (นิมิตในบริการ หรือ นึกให้เห็นด้วยใจ)	ได้ในกัมมภูฐานทั่ว ไป ทั้ง ๔๐	บริการภาวนา (ภาวนาในบริการ หรือท่องในใจ)	ได้ในกัมมภูฐานทั่วไป ทั้ง ๔๐	ขณิกสมถะ (สมาธิเล็กน้อย)
อุคคหนิมิต (นิมิตติดตา หรือ เห็นนิมิตด้วยใจ ติดตาได้ชั่วคราว)	ได้ในกัมมภูฐานทั่วไป ทั้ง ๔๐	อุปจารภาวนา (ภาวนาในอุปจาระ)	ได้ในกัมมภูฐาน ๑๐ คือ อนุสติ ๘ (เว้นอานาปานสติ และกายคตาสติ) อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑ จตุธาตวัตถฐาน ๑	อุปจารสมถะ (ใกล้สมาธิแบบแน่น)
ปฏิกาคณิมิต (นิมิตเทียบเคียง หรือ เห็นนิมิตด้วยใจ สว่าง ติดตาได้นาน จะนึกย่อ ให้เล็กลงหรือจะนึกขยาย ให้ใหญ่ก็ได้)	ได้ในกัมมภูฐาน ๒๒ คือ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ กายคตาสติ ๑ และ อานาปานสติ ๑	อัปปนาภาวนา (ภาวนาในอัปปนา)	ได้ในกัมมภูฐาน ๓๐* คือ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐	อัปปนาสมถะ (สมาธิแบบแน่น ระดับ ปรุณณานขึ้นไป)

หมายเหตุ

(๑) อสุภะ ๑๐ และ กายคตาสติ ๑ ให้ได้สมาธิอย่างสูงเพียงรูปาวจร ขึ้นปรุณณาน (๓) อุเบกขาพรหมวิหาร ๑ ให้ได้สมาธิขั้นปัญญาสมาทาน

(๒) กสิณ ๑๐ อานาปานสติ ๑ และพรหมวิหาร ๑-๓ ให้ได้สมาธิตั้งแต่ปรุณณาน ถึงจตุตถสมาทาน (๔) อรูป ๔ ให้ได้สมาธิขั้นอรูปาวจร ๔

บทที่ ๔

อภิปญญาสิกขา: วิปัสสนากัมมัฏฐาน/ภาวนา

ปัญญาสิกขา คือ การเจริญปัญญาอันเห็นแจ้งรู้แจ้ง ในสภาวะของสังขารที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (สังขตธรรม) และในสภาวะของวิสังขารที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (อสังขตธรรม) คือพระนิพพาน และอริยสัจ ๔ ตามธรรมชาติที่เป็นจริง

ตอนที่ ๑

ที่มาของปัญญา

ความจริง การเจริญปัญญานั้น ย่อมเจริญได้ด้วยการได้ยิน ได้ฟังพระธรรมเทศนาหรือธรรมบรรยาย และด้วยการอ่านคัมภีร์พระธรรมต่างๆ อันมีคัมภีร์พระไตรปิฎกซึ่งถือว่าเป็นคัมภีร์หลัก และคัมภีร์พระอรรถกถาซึ่งอธิบายพระพุทพจน์หรือพระธรรมที่พระอริยเจ้าได้แสดงไว้ดีแล้วเป็นต้น ชื่อว่า “สุตมยปัญญา” แล้วคิดไตร่ตรองด้วยความรอบคอบด้วยตนเอง ชื่อว่า “จินตามยปัญญา” ซึ่งเป็นปัญญาที่รู้ด้วยธรรมชาติที่ทำหน้าที่รู้ คือสัญญาและวิญญาณ

ปัญญาอันเห็นแจ้งรู้แจ้ง ในสภาวะของสังขารธรรม (สังขตธรรม) ทั้งปวง ด้วย “วิญญาณ” ว่ามีสามัญคุณลักษณะที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา อย่างไร ชื่อว่า “วิปัสสนาปัญญา” นั้น ยังไม่สามารถเกื้อหนุนให้ถึงมรรคผลนิพพานได้ แต่ก็เป็นอุปการะให้สามารถเจริญสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน/ภาวนาต่อไป เพื่อให้เห็นแจ้งรู้แจ้ง ทั้งในสภาวะของสังขารธรรมทั้งปวง และทั้งในวิสังขารธรรมคือพระนิพพานธาตุอันเป็นอสังขตธรรม และอริยสัจ ๔ ด้วย “ญาณ” จากการเจริญสมถวิปัสสนาภาวนา เป็น ภาวนามยปัญญา ชื่อว่า “โลกุตตรปัญญา” จึงจะเกื้อหนุนให้พระโยคาวจรนั้นบรรลุมรรค ผล นิพพาน ที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง และที่เป็นบรมสุข ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้

๑๘๒

พระพุทธโฆษาจารย์ ผู้รจนาคัมภีร์วิสุทธิมรรค ท่านได้อธิบายเปรียบเทียบปัญญาที่รู้ด้วย
สัญญาและวิญญาน กับปัญญาที่เห็นแจ้งรู้แจ้งด้วยญาณจากการเจริญสมถวิปัสสนาภาวนา ว่า

“ในข้อปฐมปจฉาที่ถามว่า “อะไรชื่อว่าปัญญา” นั้น นักปราชญ์พึง
สันนิษฐานว่า วิปัสสนาญาณที่ประกอบด้วยกุศลจิต [พิจารณาไตรลักษณ์ คือ
อนิจจัง ทุกขัง อนตตา] นั้นแหละ ได้ชื่อว่า ปัญญา

ในข้อทุติยปจฉาที่ถามว่า “ได้ชื่อว่าปัญญาเพราะอรรถอะไร” วิสัชชนาว่า
ได้ชื่อว่าปัญญา เพราะอรรถว่าให้รู้โดยประการ

อธิบายว่า กิริยาที่รู้ชอบ รู้ดี รู้พิเศษ โดยอาการต่างๆ นั้น ได้ชื่อว่า รู้โดย
ประการ

ถ้าจะว่าโดยธรรมชาติอันมีกิริยาให้รู้นั้นมี ๓ คือ สัญญา ๑ วิญญาน ๑
ปัญญา ๑ ทั้ง ๓ ประการนี้ มีกิริยาให้รู้อารมณ์เหมือนกัน

แต่ว่า สัญญากับวิญญาน ๒ ประการนั้น ไม่รู้พิเศษเหมือนปัญญา

“สัญญา” นั้นให้รู้แต่ว่า สิ่งนี้เขียว นี้ขาว นี้แดง นี้ดำ เพียงเท่านั้น ไม่รู้ถึง
ลักษณะ ๓ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนตตา

ฝ่าย “วิญญาน” นั้นให้รู้จักเขียว และ ขาว แดง ดำ ให้รู้ตลอดถึงลักษณะ ๓
คือ อนิจจัง ทุกขัง อนตตา ด้วย แต่ว่ามีอาจจะเกื้อหนุนให้ดำเนินขึ้นถึงอริยมรรค
อริยผลได้

ส่วน “ปัญญา” นั้น ให้รู้พิเศษ ให้รู้จักเขียว ขาว แดง ดำ ให้รู้จักลักษณะ ๓
แล้ว เกื้อหนุนให้ดำเนินขึ้นถึงอริยมรรคอริยผล ให้สิ้นทุกข์สิ้นภัยในวัฏฏสงสารได้

แท้จริง ธรรมทั้ง ๓ ประการ คือ สัญญา วิญญาน และ ปัญญา นี้ เปรียบ
เหมือนชน ๓ จำพวก คือ ทารกน้อย ๑ บุรุษชาวบ้าน ๑ ข่างเงิน ๑ ชน ๓
จำพวกนี้รู้จักหาปณะไม่เหมือนกัน

ทารกน้อยนั้น ได้เห็นหาปณะ ก็รู้แต่ว่าสิ่งนี้งาม วิจิตร อันนี้ยาว อันนี้สั้น
อันนี้เหลี่ยมและกลม รู้แต่เพียงนั้น จะได้รู้ว่าสิ่งนี้โลกสมมุติว่าเป็นแก้ว เป็น
เครื่องอุปโภคแห่งมนุษย์ทั้งปวง จะได้รู้ฉะนี้หาไม่ได้

ฝ่ายบุรุษชาวบ้านนั้น รู้ว่างามวิจิตร รู้ว่ายาวสั้นเหลี่ยม กลม และรู้แจ้งว่า

สิ่งนี้โลกทั้งหลายสมมุติว่าเป็นแก้ว เป็นเครื่องอุปโภคบริโภคแห่งมนุษย์ทั้งปวง รู้แต่เท่านั้น จะได้ว่าหากหาบะอย่างนี้เนื้อสูงเนื้อบริสุทธิ์ ไม่แปดปน อย่างนี้เป็นทองแดงทำเทียม อย่างนี้เนื้อเงินกึ่งทองแดงกึ่ง จะได้ว่ารู้จะนี้หาไม่ได้

ส่วนช่างเงินนั้น รู้ตลอดไปสิ้นเสร็จทั้งปวง พอแลเห็นก็รู้ว่าหากหาบะนี้ทำในนิคมและบ้านชื้อโน้นๆ ทำในนคร ชนบทโน้นๆ ทำที่ภูเขา ผังแม่น้ำโน้น อาจารย์ชื้อโน้นๆ กระทำ นายช่างเงินรู้ตลอดไปจะนี้ ด้วยกิริยาที่ได้เห็นรูปพรรณ สัณฐานแห่งหากหาบะ บางคาบนั้นได้ยินแต่เสียงหากหาบะกระทบ ก็รู้ว่าหากหาบะนี้ทำที่โน้นๆ ผู้โน้นๆ ทำ บางคาบได้ดมกลิ่นหรือได้ลิ้มแต่รสก็รู้ ได้หยิบขึ้นชั่งด้วยมือก็รู้ นายช่างเงินรู้จักหากหาบะพิเศษกว่าทหารน้อยและบุรุษชาวบ้านผู้เขลา จันใด ปัญญานี้ก็รู้พิเศษกว่าสัญญาและวิญญูณ มีอุปมาดังนั้น

นักปราชญ์พึงสันนิษฐานว่า ที่ชื่อว่า “ปัญญา” นั้น ด้วยอรรถว่า รู้ชอบ รู้ดี รู้พิเศษ โดยอาการต่างๆ ดังนี้”^๑

^๑ โดยนัย พระพุทธโฆษาจารย์, พระวิสุทธิมรรค: โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพล โภช, พ.ศ. ๒๕๒๑, หน้า ๔๑๒-๔๑๓.

๑๘๔

ตอนที่ ๒

ลักษณะ กิจ ผล และอาสันนการณคือเหตุใกล้แห่งปัญญา

อนึ่ง พระพุทธโฆษาจารย์ ยังได้อธิบายถึง ลักษณะ กิจ ผล และอาสันนการณคือเหตุใกล้แห่งปัญญา ว่า

“ในข้อตติยปจฉาที่ถามว่า อะไรเป็น ลักษณะ กิจ ผล และ อาสันนการณคือเหตุใกล้แห่งปัญญา มีวิสัยนาว่า

ปัญญา มีลักษณะให้ตรัสรู้ซึ่งสภาวะปกติแห่งรูปธรรมและนามธรรมทั้งปวง

อธิบายว่า อาการไม่เที่ยงไม่แท้ ที่ประกอบด้วยทุกข์ ที่ไม่เป็นแก่นสาร ไข้ของตน นี้แหละเป็นสภาวะปกติแห่งรูปธรรมและนามธรรม ขึ้นชื่อว่าเกิดมาเป็นรูปธรรมนามธรรมแล้ว ก็มีแต่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ปราศจากแก่นสารนั้นเป็นปกติธรรมดา เมื่อนามและรูปเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนตตา อยู่โดยสภาวะปกติดังนี้ วิปัสสนาปัญญานั้นจะารู้วิปริต คือจะรู้ว่าเที่ยงเป็นสุขเป็นแก่นสาร เป็นตนเป็นของตน นั้นหามิได้ วิปัสสนาปัญญานั้นให้รู้ชัดให้เห็นแจ่มแจ้งว่า รูปธรรมนามธรรมนี้เป็นอนิจจัง ไม่เที่ยง ไม่แท้ โดยปกติธรรมดา ประกอบด้วยทุกข์ต่างๆ โดยปกติธรรมดา เป็นอนัตตา ไข้ตัวตน ไข้ของแห่งตนโดยปกติธรรมดา เพราะ ว่าวิปัสสนาปัญญานั้น ให้รู้แจ้งรู้ชัดดังนี้ จึงกล่าววิสัยนาว่า กิริยาที่ให้ตรัสรู้ซึ่งสภาวะปกติแห่งรูปธรรมนามธรรมนี้แหละ เป็นลักษณะแห่งวิปัสสนาปัญญา

ถ้าจะว่าโดยกิจ วิปัสสนาปัญญานั้น มีกิจอันขจัดเสียซึ่งมืด คือโมหะอันปกปิดไว้ซึ่งสภาวะปกติแห่งรูปธรรมนามธรรมทั้งปวง

อธิบายว่า สัตว์ทั้งหลายแต่บรรดาที่เห็นผิด เห็นว่าสัตว์เที่ยงโลกเที่ยง เห็นว่ามีความผาสุกสนุกสบาย เห็นว่าเป็นตนเป็นของแห่งตนนั้น เพราะอาศัยโมหะปิดป้องกันบัง เมื่อโมหะบังเกิดกล้า อกุศลมูลมอญอยู่ในสันดานแล้วก็จะเห็นวิปริต ที่ผิดจะกลับเห็นว่าชอบ ที่ชั่วจะกลับเห็นว่าดี นามรูปที่ไม่เที่ยงนั้น

๑๘๕

จะกลับเห็นเที่ยง ที่ประกอบด้วยทุกขนั้นจะกลับเห็นว่าเป็นสุข ที่ไม่เป็นแก่นสารนั้นจะกลับเห็นว่าเป็นแก่นสาร ที่ใช้ตัวใช้ตนนั้นจะกลับเห็นว่าเป็นตัวตน เพราะเหตุโมหะปกคลุมหุ้มห่อจิตสันดาน โมหะอันทำให้มีตมนอนธการเห็นปานนี้ จะขจัดไปได้นั้น ต้องอาศัยวิธีวิปัสสนาปัญญา วิปัสสนาปัญญาบังเกิดแล้ว กาลใด ก็ให้สำเร็จกิจ ขจัดมืดคือโมหะได้ในกาลนั้น

ถ้าจะว่าโดยผลนั้น วิปัสสนาปัญญามีกริยาให้สำเร็จคือ มิได้หลง

อธิบายว่า เมื่อวิปัสสนาปัญญาบังเกิดกล้าเชี่ยวชาญอยู่แล้ว จิตสันดานแห่งพระโยคาวจรก็จะปราศจากความหลง จะหนักแน่นแม่นยำอยู่ในกริยาที่รู้ชัดรู้แจ้งว่า นามและรูปเป็น อนิจจํ ทุกขํ อนตตา มิได้กลับหลังคินมาเลยเป็นอันขาด

ถ้าจะว่าโดยอาสนนการณคือเหตุที่ใกล้ เป็นอุปตติเหตุให้วิปัสสนาปัญญาเกิดนั้น มิใช่อื่นไกล ได้แก่สมาธิ สมาธินี้แลเป็นเหตุอันใกล้ สมาธิเกิดก่อนแล้ววิปัสสนาปัญญาจึงเกิดภายหลัง คำที่ว่า สมาธิเป็นอาสนนการณเหตุใกล้ให้เกิดวิปัสสนาปัญญานั้น สมควรแก่พระบาลีว่า สมาหิตो यथाภูโต ปชานาติ ปสฺสตี พระโยคาวจรจะเห็นแท้ รู้แน้นั้น อาศัยจิตอันตั้งมั่นเป็นสมาธิแล้วกาลใด ก็จะได้วิปัสสนาปัญญานั่นเห็นแท้รู้แน้นในกาลนั้น."^๒

สรุปความว่า ปัญญาอันเห็นแจ้งแทงตลอดในสภาวะของสังขารคือธรรมชาติประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (สังขตธรรม) ทั้งปวง และในสภาวะของวิสังขารที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (อสังขตธรรม) คือพระนิพพานธาตุ และในอริยสัจทั้ง ๔ ด้วย “ญาณ” จากการเจริญทั้งสมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็น “ภาวนามยปัญญา” ชื่อว่า “โลกุตตรปัญญา” นั้นเอง ที่เกื้อหนุนให้พระโยคาวจรสามารถบรรลุถึงมรรคผลนิพพาน ที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง และที่เป็นบรมสุข ตามระดับธรรมที่ปฏิบัติได้

^๒ โดยนัย พระพุทธโฆษาจารย์, พระวิสุทธิมรรค: โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพโล ภิกขุ, พ.ศ. ๒๕๒๑, หน้า ๔๑๔-๔๑๕.

๑๘๖

ตอนที่ ๓

หลักปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง และ ปฏิปทาเพื่อความหลุดพ้น

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ คือทั้งได้ทรงเห็นแจ้งและทั้งได้ทรงรู้แจ้ง ดัง
พระพุทธดำรัสในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรว่า^๓

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย จักขุได้เกิดขึ้นแล้ว ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว ปัญญาได้
เกิดขึ้นแล้ว วิชชาได้เกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ในธรรมทั้งหลาย
ที่เราไม่เคยได้ฟังมาก่อน ว่า ‘นี้เป็นทุกขอรียสัจ’”

๑. หลักทำนิพพานให้แจ้ง

และได้ทรงประทานหลักสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง ไว้ดังต่อไปนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ที่พอใจในความคลุกคลีกันเป็นหมู่ๆ, ยินดีในความ
คลุกคลีกันเป็นหมู่ๆ, ตามประกอบความพอใจในความคลุกคลีกันเป็นหมู่ๆ, เป็น
ผู้พอใจในหมู่, ยินดีในหมู่, ตามประกอบความพอใจในหมู่ อยู่แล้วหนอ เธอ
นั้น จักมาเป็นผู้โดดเดี่ยวยินดียิ่งในความสงัดเจิบนั้น ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่มีได้.

เมื่อไม่เป็นผู้โดดเดี่ยวยินดียิ่งในความสงัดเจิบแล้ว จักถือเอานิมิตแห่ง
สมาธิจิตวิปัสสนาจิตได้นั้น ข้อนี้ก็ไม่เป็นฐานะที่มีได้.

เมื่อไม่ได้ถือเอานิมิตแห่งสมาธิจิตวิปัสสนาจิตแล้ว จักยังสัสมมาทิกฐิแห่ง
วิปัสสนาให้บริบูรณ์นั้น ข้อนี้ก็ไม่เป็นฐานะที่มีได้

เมื่อไม่ทำสัสมมาทิกฐิแห่งวิปัสสนาให้บริบูรณ์แล้ว จักยังสัสมมาสมาธิแห่ง
มรรคและผลให้บริบูรณ์นั้น ข้อนี้ก็ไม่เป็นฐานะที่มีได้.

^๓ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๔, วินัยปิฎก มหาวรรค ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร, ข้อ ๑๕, หน้า ๑๙-๒๑.

เมื่อไม่ทำสัมมาสมาธิแห่งมรรคและผลให้บริบูรณ์แล้ว จักละสัญญาญชนทั้งหลายนั้น ข้อนี้ก็มิเป็นฐานะที่มีได้.

เมื่อไม่ละสัญญาญชนทั้งหลายแล้ว จักทำนิพพานให้แจ้งนั้น ข้อนี้ก็มิเป็นฐานะที่มีได้เลย.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ที่ไม่พอใจในความคลุกคลีกันเป็นหมู่ๆ, ไม่ยินดีในความคลุกคลีกันเป็นหมู่ๆ, ไม่ตามประกอบความพอใจในความคลุกคลีกันเป็นหมู่ๆ, ไม่เป็นผู้พอใจในหมู่, ไม่ยินดีในหมู่, ไม่ตามประกอบความพอใจในหมู่ อยู่แล้วหนอ เธอนั้น จักมาเป็นผู้โดดเดี่ยวยินดียิ่งในความสงัดเงียบนั้น ข้อนี้เป็นฐานะที่มีได้เป็นได้.

เมื่อเป็นผู้โดดเดี่ยวยินดียิ่งในความสงัดเงียบแล้ว จักถือเอานิมิตแห่งสมาธิจิตและวิปัสสนาจิตได้นั้น ข้อนี้เป็นฐานะที่มีได้เป็นได้.

เมื่อถือเอานิมิตแห่งสมาธิจิตและวิปัสสนาจิตแล้ว จักยังสัมมาทิฐิแห่งวิปัสสนาให้บริบูรณ์นั้น ข้อนี้เป็นฐานะที่มีได้เป็นได้.

เมื่อทำสัมมาทิฐิแห่งวิปัสสนาให้บริบูรณ์แล้ว จักยังสัมมาสมาธิแห่งมรรคและผลให้บริบูรณ์นั้น ข้อนี้เป็นฐานะที่มีได้เป็นได้.

เมื่อทำสัมมาสมาธิแห่งมรรคและผลให้บริบูรณ์แล้ว จักละสัญญาญชนทั้งหลายได้นั้น ข้อนี้เป็นฐานะที่มีได้เป็นได้.

เมื่อละสัญญาญชนทั้งหลายได้แล้ว จักทำนิพพานให้แจ้งได้นั้น ข้อนี้เป็นฐานะที่มีได้เป็นได้แล."^๔

๒. ปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น

อนึ่ง ท่านพระอานนท์ พระพุทธอุปัฏฐาก ได้แสดงปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นด้วยสมณะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน และท่านพระสารีบุตรได้อธิบายความไว้ ดังต่อไปนี้^๕

^๔ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๒, อังคตตรนิกาย ฉักกนิบาต, ข้อ ๓๓๙, หน้า ๔๗๒-๔๗๓.

(คำแปลจากหนังสือขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์ ของกองตำราคณะธรรมทานไชยา พ.ศ. ๒๕๑๔, หน้า ๒๘๕-๒๘๖).

^๕ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๒๑, อังคตตรนิกาย จตุกกนิบาต, ข้อ ๑๗๐, หน้า ๒๐๐-๒๐๑ และ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๓๑, ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค, ข้อ ๕๓๔-๕๔๓, หน้า ๓๑๓-๓๒๕.

ก) เจริญวิปัสสนา โดยมีสมถะเป็นเบื้องต้น ธรรมภาสิตว่า

“ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุในศาสนานี้ ย่อมเจริญวิปัสสนาอันมีสมถะเป็นเบื้องต้น. เมื่อภิกษุนั้นเจริญวิปัสสนาอันมีสมถะเป็นเบื้องต้นอยู่ มรรคย่อมเกิด. ภิกษุนั้นเสพ เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น. เมื่อภิกษุนั้นเสพ เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชนได้. อนุสยย่อมสิ้นไป.”

ท่านพระสารีบุตรได้อธิบายความไว้ว่า

“ภิกษุเจริญวิปัสสนามีสมถะเป็นเบื้องต้นอย่างไร ?

ความที่จิตมีอารมณ์เดียวไม่ฟุ้งซ่านด้วยสามารถแห่งเนกขัมมะ เป็นสมาธิ วิปัสสนาด้วยอรรถว่าพิจารณาเห็นธรรมที่เกิดในสมาธินั้น โดยความเป็นสภาพไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ โดยความเป็นอนัตตา ด้วยประการดังนี้ สมถะจึงมีก่อน วิปัสสนามีภายหลัง เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า เจริญวิปัสสนามีสมถะเป็นเบื้องต้น...

ความที่จิตมีอารมณ์เดียวไม่ฟุ้งซ่านด้วยสามารถความไม่พยาบาท เป็นสมาธิ ความที่จิตมีอารมณ์เดียวไม่ฟุ้งซ่านด้วยสามารถแห่งอาโลกสัญญา เป็นสมาธิ ฯลฯ ความที่จิตมีอารมณ์เดียวไม่ฟุ้งซ่านด้วยสามารถความเป็นผู้พิจารณาเห็นความสละคืนหายใจออก ด้วยสามารถความเป็นผู้พิจารณาเห็นความสละคืนหายใจเข้า เป็นสมาธิ วิปัสสนาด้วยอรรถว่าพิจารณาเห็นธรรมที่เกิดในสมาธินั้น โดยความเป็นสภาพไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ โดยความเป็นอนัตตา ด้วยประการดังนี้ สมถะจึงมีก่อน วิปัสสนามีภายหลัง เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า เจริญวิปัสสนามีสมถะเป็นเบื้องต้น...

คำว่า มรรคย่อมเกิด ความว่า มรรคย่อมเกิดอย่างไร ?

สัมมาทิฐิด้วยอรรถว่าเห็น เป็นมรรคย่อมเกิด สัมมาสังกัปปะด้วยอรรถว่าดำริ เป็นมรรคย่อมเกิด สัมมาวาจาด้วยอรรถว่ากำหนด เป็นมรรคย่อมเกิด สัมมากัมมันตะด้วยอรรถว่าเป็นสมุฏฐาน เป็นมรรคย่อมเกิด สัมมาอาชีวะด้วยอรรถว่าผ่องแผ้ว เป็นมรรคย่อมเกิด สัมมาวายามะ ด้วยอรรถว่าประคองไว้ เป็นมรรคย่อมเกิด สัมมาสติด้วยอรรถว่าตั้งมั่น เป็นมรรคย่อมเกิด สัมมาสมาธิด้วยอรรถว่าไม่ฟุ้งซ่าน เป็นมรรคย่อมเกิด มรรคย่อมเกิดอย่างนี้

๑๘๙

เมื่อภิกษุนั้นเสพ เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ กล่าวคือ นึกถึงอยู่ รู้ อยู่ เห็นอยู่ พิจารณาอยู่ อธิษฐานจิตอยู่ น้อมจิตไปด้วยศรัทธา ประคองความเพียรไว้ ตั้งสติไว้มั่น ตั้งจิตไว้อยู่ ทราบชัดด้วยปัญญา รู้ยิ่งซึ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่งอยู่ กำหนดรู้ ซึ่งธรรมที่ควรกำหนดรู้ ละธรรมที่ควรละ เจริญธรรมที่ควรเจริญ ทำให้แจ้งซึ่งธรรม ที่ควรทำให้แจ้ง ย่อมละสังโยชนได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป”

ข) เจริญสมณะ โดยมีวิปัสสนาเป็นเบื้องต้น ธรรมภาสิตว่า

“ภิกษุเจริญสมณะมีวิปัสสนาเป็นเบื้องต้น เมื่อภิกษุนั้นเจริญสมณะมี วิปัสสนาเป็นเบื้องต้นอยู่ มรรคย่อมเกิดขึ้น ภิกษุนั้นเสพ เจริญ ทำให้มากซึ่ง มรรคนั้น เมื่อภิกษุนั้นเสพ เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชนได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.”

พระสารีบุตรได้อธิบายความไว้ว่า

“ภิกษุนั้นย่อมเจริญสมณะมีวิปัสสนาเป็นเบื้องต้นอย่างไร ?

วิปัสสนาด้วยอรรถว่าพิจารณาเห็นโดยความเป็นสภาพไม่เที่ยง โดย ความเป็นทุกข์ โดยความเป็นอนัตตา ความที่จิตมีการปล่อยธรรมทั้งหลายที่ เกิดในวิปัสสนานั้นเป็นอารมณ์ เพราะความที่จิตมีอารมณ์เดียวไม่ฟุ้งซ่าน เป็น สมภาติ ด้วยประการดังนี้วิปัสสนาจึงมีก่อน สมณะจึงมีภายหลัง เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า เจริญสมณะมีวิปัสสนาเป็นเบื้องต้น.”

ค) เจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กัน ธรรมภาสิตว่า

“ภิกษุเจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กันไป เมื่อภิกษุนั้นเจริญสมณะและ วิปัสสนาคู่กันไป มรรคย่อมเกิด ภิกษุนั้นเสพ เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อ ภิกษุนั้นเสพ เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชนได้ อนุสัยย่อมสิ้น ไป.”

พระสารีบุตรได้อธิบายความไว้ว่า

“ภิกษุย่อมเจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กันได้อย่างไร ?

ภิกษุย่อมเจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กันไปด้วยอาการ ๑๖ คือ ด้วยความ เป็นอารมณ์ ๑ ด้วยความเป็นโคจร ๑ ด้วยความละ ๑ ด้วยความสละ ๑ ด้วย

ความออก ๑ ด้วยความหลีกไป ๑ ด้วยความเป็นธรรมละเอียด ๑ ด้วยความเป็นธรรมประณีต ๑ ด้วยความหลุดพ้น ๑ ด้วยความไม่มีอาสวะ ๑ ด้วยความเป็นเครื่องข้าม ๑ ด้วยความไม่มีนิमित ๑ ด้วยความไม่มีที่ตั้ง ๑ ด้วยความว่างเปล่า ๑ ด้วยความเป็นธรรมมีกิจเป็นอันเดียวกัน ๑ ด้วยความไม่ล่วงเกินกัน และกัน ๑ ด้วยความเป็นคู่กัน ๑ ...”

ง) ธัมมัทธัจจวิคคหิตมนัส

การเจริญภาวนาที่จิตใจของผู้ปฏิบัติถูกชักให้เขวด้วยธัมมัทธัจ หรือ วิปัสสนูปกิเลส ๑๐ ประการ แต่ครั้นถึงคราวเหมาะที่จิตนั้นตั้งแน่วแน่งสงบสนิทลงได้ ณ ภายใน เต้นชัดเป็นสมาธิ มรรคก็เกิด (วิธีเอาผิดเป็นครู)

“ภิกษุมีใจนึกถึงโอภาสอันเป็นธรรมถูกอุทัจจะกันไว้ สมัยนั้น จิตย่อมตั้งมั่นสงบอยู่ภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งมั่นอยู่ มรรคย่อมเกิดแก่ภิกษุนั้น ภิกษุนั้นเสพ เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อภิกษุนั้นเสพ เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชนได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.”

เย ฌานปสุตา อีรา เนกขมมุปสมะ รตา

เทวาปิ เตสํ ปิหยนฺติ สมฺพุทฺธานํ สติมตํ.

ผู้มีปัญญาใด ขวนขวายในฌาน ยินดีในความสงบอันเกิดแต่เนกขัมมะ
เทวดาทั้งหลายก็พอใจต่อผู้มีปัญญา ผู้รู้ดีแล้ว มีสติ เหล่านั้น.

(พุทธ) จ.ธ. ๒๔/๒๔/๓๙.

ตอนที่ ๔

ธรรมอันเป็นภูมิเป็นอารมณ์ ของวิปัสสนา

หมวดที่ ๑ ชั้นที่ ๕ คือ

ฝ่ายรูปธรรม ได้แก่ รูปชั้น

ฝ่ายนามธรรม ได้แก่ เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น วิญญาณชั้น

หมวดที่ ๒ อายุตนะ ๑๒ คือ

อายุตนะภายใน ๖ คือ

อายุตนะภายนอก ๖ คือ

จักขายตนะ อายุตนะคือตา

รูปายตนะ อายุตนะคือรูป

โสตายตนะ อายุตนะคือหู

สัททายตนะ อายุตนะคือเสียง

ฆานายตนะ อายุตนะคือจมูก

คันธายตนะ อายุตนะคือกลิ่น

ชีวนายตนะ อายุตนะคือลิ้น

รสายตนะ อายุตนะคือรส

กายายตนะ อายุตนะคือกาย

โณภูมัยายตนะ อายุตนะคือสิ่งสัมผัสทางกาย

มโนายตนะ อายุตนะคือใจ

ธัมมายตนะ อายุตนะคืออารมณ์เกิดกับใจ

หมวดที่ ๓ ธาตุ ๑๘ คือ

ธาตุ ๖ คือ

ธาตุกระทบ ๖ คือ

จักขุธาตุ ธาตุคือตา

รูปธาตุ ธาตุคือรูป

โสตธาตุ ธาตุคือหู

สัททธาตุ ธาตุคือเสียง

ฆานธาตุ ธาตุคือจมูก

คันธธาตุ ธาตุคือกลิ่น

ชีวนธาตุ ธาตุคือลิ้น

รสธาตุ ธาตุคือรส

กายธาตุ ธาตุคือกาย

โณภูมัยธาตุ ธาตุคือสิ่งสัมผัสทางกาย

มโนธาตุ ธาตุคือใจ

ธัมมธาตุ ธาตุคืออารมณ์เกิดกับใจ

ธาตุรับรู้ ๖ คือ

จักขุวิญญาณธาตุ	ธาตุคือวิญญาณทางตา
โสตวิญญาณธาตุ	ธาตุคือวิญญาณทางหู
ฆานวิญญาณธาตุ	ธาตุคือวิญญาณทางจมูก
ชีวหาวิญญาณธาตุ	ธาตุคือวิญญาณทางลิ้น
กายวิญญาณธาตุ	ธาตุคือวิญญาณทางกาย
มนโวิญญาณธาตุ	ธาตุคือวิญญาณทางใจ

หมวดที่ ๔ ได้แก่ อินทรีย์ ๒๒ คือ

๑. จักขุอินทรีย์	ความเป็นใหญ่ทางตา
๒. โสตอินทรีย์	ความเป็นใหญ่ทางหู
๓. ฆานินทรีย์	ความเป็นใหญ่ทางจมูก
๔. ชิวหินทรีย์	ความเป็นใหญ่ทางลิ้น
๕. กายินทรีย์	ความเป็นใหญ่ทางกาย
๖. มนินทรีย์	ความเป็นใหญ่ทางใจ
๗. อิตถินทรีย์	ความเป็นใหญ่ทางในความเป็นหญิง
๘. บุริสสินทรีย์	ความเป็นใหญ่ทางในความเป็นชาย
๙. ชีวิตินทรีย์	ความเป็นใหญ่ทางในความเป็นอยู่
๑๐. สุขินทรีย์	ความเป็นใหญ่ทางในความสุข
๑๑. ทุกขินทรีย์	ความเป็นใหญ่ทางในความทุกข์
๑๒. โสมนัสสินทรีย์	ความเป็นใหญ่ทางในความโสมนัส
๑๓. โทมนัสสินทรีย์	ความเป็นใหญ่ทางในความโทมนัส
๑๔. อุเปกขินทรีย์	ความเป็นใหญ่ทางในการวางแผน
๑๕. สัทธินทรีย์	ความเป็นใหญ่ทางในความเชื่อ
๑๖. วิริยินทรีย์	ความเป็นใหญ่ทางในความเพียร
๑๗. สตินทรีย์	ความเป็นใหญ่ทางในความระลึก
๑๘. สมาธิินทรีย์	ความเป็นใหญ่ทางในความตั้งใจมั่น
๑๙. ปัญญินทรีย์	ความเป็นใหญ่ทางในความรอบรู้

๒๐. อนัญญัตถัญญัสสามิตินทริยฺ อินทริยฺของพระอริยบุคคลผู้ปฏิบัติด้วยคิดว่า เราจักตรัสรู้พระนิพพาน. ได้แก่อินทริยฺของพระโสดาบัน
๒๑. อัญญินทริยฺ อินทริยฺอันมิได้ล่วงซึ่งแดน อันพระโสดาปัตติมัคคญาณเห็นแล้วตรัสรู้ อริยสังและนิพพาน. ได้แก่อินทริยฺของพระอริยบุคคลตั้งแต่พระสกทาคามีถึงพระผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตมรรค
๒๒. อัญญาตาวินทริยฺ อินทริยฺของพระอริยบุคคลผู้ตรัสรู้แล้ว. ได้แก่อินทริยฺของพระอรหันต์^๖

หมวดที่ ๕ อริยสัง ๔ คือ

๑. ทุกข์สัง ได้แก่

ชาติ	ความเกิด
ชรา	ความแก่
มรณะ	ความตาย
โสกะ	ความแสบใจ
ปริเทวะ	ความคร่ำครวญ
ทุกข์	ความไม่สบายกาย (ทุกข์ทางกาย)
โทมนัสส	ความไม่สบายใจ (ทุกข์ทางใจ)
อุปายาส	ความคับแค้นใจ
อัปปียสัมปิโยค	ความประสพกับสัตว์สังขารอันไม่เป็นที่รัก
ปิยวิปิโยค	ความพลัดพรากจากสัตว์สังขารอันเป็นที่รัก
อิจจิตาลาภ	ความปรารถนาไม่สมหวังก็เป็นทุกข์
อุปาทานขันธ	กล่าวโดยสรุป อุปาทานขันธเป็นทุกข์

๒. สมุทัยสัง ได้แก่

กามตัณหา	ความทะยานอยากในกาม
ภวตัณหา	ความทะยานอยากในความมี ความเป็น
วิภวตัณหา	ความทะยานอยากในความไม่มี ไม่เป็น

อันมีอวิชชาเป็นมูลรากฝ่ายเกิดทุกข์ทั้งปวง

^๖ พระญาณวโรดม (สนธิ์ ป.๕), อุปการณกัมมัฏฐาน: มหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๒, หน้า ๔๔-๔๗.

๑๙๔

๓. นิโรธสัง คือ

สภาวะที่ทุกข์ดับ เพราะเหตุ (สมุทัย) ดับ ซึ่งมีทั้งอาการดับแห่งนิโรธ อันเป็นสังขตธรรม และทั้งความบรรลุนิโรธธาตุ คือ ความบรรลุพระนิพพานธาตุ โดยปรมาตม์ อันเป็นอสังขตธรรม

๔. มรรคสัง (อริยมรรคมีองค์ ๘) คือ

ข้อปฏิบัติอันเป็นเครื่องดำเนินถึงความดับทุกข์ ท่านจำแนกเป็น ๘ คือ

๑. สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ ได้แก่ เห็นอริยสัง ๔
๒. สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ ได้แก่ กุศลวิตก ๓ คือ เนกขัมมวิตก ดำริออกจากกาม ๑ อภัยบาทวิตก ดำริในอันไม่พยาบาท ๑ อวิหิงสาวิตก ดำริในอันไม่เบียดเบียน ๑
๓. สัมมาวาจา เจรจาชอบ ได้แก่ เว้นจากวจีหุจรีต ๔ คือ เว้นจากพูดปด ๑ เว้นจากพูดส่อเสียด ๑ เว้นจากพูดคำหยาบ ๑ เว้นจากพูดเพ้อเจ้อ ๑
๔. สัมมากัมมันตะ การงานชอบ ได้แก่ เว้นจากฆ่าสัตว์ ๑ เว้นจากลักทรัพย์ ๑ เว้นจากประพฤติดินในกาม ๑
๕. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ การแสวงหาเครื่องเลี้ยงชีพในทางไม่ผิดศีลธรรม
๖. สัมมาวายามะ ทำความเพียรชอบ ได้แก่ ปธาน ๔ คือ เพียรไม่ให้อกุศลเกิด ๑ เพียรละอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว ๑ เพียรให้อกุศลเกิด ๑ เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้น (ให้ตั้งมั่นและให้เจริญ) ๑
๗. สัมมาสติ ระลึกชอบ ได้แก่ ระลึกในสติปัฏฐาน ๔ คือ กายานุปัสสนา เวทนา-นุปัสสนา จิตตานุปัสสนา ธัมมานุปัสสนา
๘. สัมมาสมาธิ ตั้งจิตชอบ ได้แก่ ตั้งอยู่ในฌาน ๔ คือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน.^๗

หมวดที่ ๖ ปฏิจจสมุปบาทธรรม ๑๒

๑. อวิชชา	เป็นปัจจัยให้เกิด สังขาร
๒. สังขาร	เป็นปัจจัยให้เกิด วิญญาณ
๓. วิญญาณ	เป็นปัจจัยให้เกิด นามรูป

^๗ พระญาณวโรดม (สนธิ์ ป.๕), เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๖-๗๗.

๑๙๕

๔. นามรูป	เป็นปัจจัยให้เกิด สฬายตนะ
๕. สฬายตนะ	เป็นปัจจัยให้เกิด ผัสสะ
๖. ผัสสะ	เป็นปัจจัยให้เกิด เวทนา
๗. เวทนา	เป็นปัจจัยให้เกิด ตัณหา
๘. ตัณหา	เป็นปัจจัยให้เกิด อุปาทาน
๙. อุปาทาน	เป็นปัจจัยให้เกิด ภพ
๑๐. ภพ	เป็นปัจจัยให้เกิด ชาติ
๑๑. ชาติ	เป็นปัจจัยให้เกิด ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส
อุปายาสะ

เต ฌายีโน สาทติกา นิจุจํ ทฬหปรกุกมา
มุสนฺติ อีรา นิพฺพานํ โยคกฺเขมํ อนุตฺตริ.

ผู้ฉลาดนั้น เป็นผู้เพ่งพินิจ (มีมาน) มีเพียรติดต่อ บากบั่นมั่นคง เป็นนิจ
ย่อมถูกต้องพระนิพพานอันเกษม (ปลอด) จากโยคะ (กิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ใน
ภพ คือ กาม ภพ ทิฏฐิ อวิชชา) หาธรรมอื่นยิ่งกว่ามิได้.

(พุทธ) พ.ศ. ๒๕/๑๒/๑๘.

ตอนที่ ๕

วิปัสสนาญาณ และวิปัสสนูปกิเลส

๑. วิปัสสนาญาณ ๙^๘

ก) อุทัพพทานุปัสสนาญาณ	ปรีชาค้ำนึ่งเห็นทั้งความเกิดทั้งความดับแห่งสังขาร.
ข) ภังคานุปัสสนาญาณ	ปรีชาค้ำนึ่งเห็นความดับ.
ค) ภัยตูปัญฐานญาณ	ปรีชาค้ำนึ่งเห็นสังขารปรากฏ เป็นของน่ากลัว.
ง) อาทีนวานุปัสสนาญาณ	ปรีชาค้ำนึ่งเห็นโทษของสังขาร.
จ) นิพพิทานุปัสสนาญาณ	ปรีชาค้ำนึ่งถึงความเบื่อหน่ายสังขาร ได้แก่ ความเบื่อหน่ายในการครองและการบริหารเบญจขันธ์เป็นต้น
ฉ) มุญจิตุกามยตาญาณ	ปรีชาค้ำนึ่งด้วยใคร่จะพ้นไปเสียจากสังขารที่น่าเบื่อหน่ายนี้ ดุจสัตว์ติดอยู่ในข่าย ใคร่จะหลุดพ้นไปเสียจากข่าย
ช) ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ	ปรีชาค้ำนึ่งด้วยพิจารณาหาทางเป็นเครื่องพ้นไปเสีย.
ซ) สังขารุปেকชาญาณ	ปรีชาค้ำนึ่งด้วยความวางเฉยเสีย ดุจบุรุษผู้วางเฉยในภรรยา อันหย่าขาดจากกันแล้ว
ฌ) สัจจานุโลมิกญาณ	ปรีชาเป็นไปโดยสมควรแก่กำหนดรู้ร้อยสัจ เป็นไปในขณะแห่งจิต อันได้ชื่อว่าอนุโลม เกิดขึ้นในลำดับแห่งมโนทวาร-วัชชนะ อันตัดภวังค์ เกิดขึ้นในขณะอริยมรรคจักเกิด ในที่สุดแห่งสังขารุปেকชาญาณ.

๒. วิปัสสนูปกิเลส ๑๐ (ธรรมเครื่องเศร้าหมองของวิปัสสนา)

เกิดขึ้นในลำดับแห่งวิปัสสนาญาณที่ ๑-๒ (อุทัพพทานุปัสสนาญาณ และ ภังคานุปัสสนาญาณ) ขณะที่พิจารณาเห็นสังขารหรือเบญจขันธ์ นามรูป และทั้งปัจจัย มีสภาพไม่เที่ยง

^๘ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑, ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค, ข้อ ๑, หน้า ๑

(อนิจจ) เป็นทุกข์ (ทุกข์) และมีใช้ตัวตน (อนตตา) ธรรม ๑๐ ประการ ดังต่อไปนี้^๙ อาจเกิดขึ้น แล้วผู้บำเพ็ญพิศวงหลงไปว่า ‘มรรค ผล เกิดแล้วแก่เรา, เราได้สำเร็จมรรคผลแล้ว’ เป็นเหตุให้หยุดความเพียร และ/หรือ เกิดตัณหา มานะ ทิฐิ หลงตัวหลงตนเอง ถ้าไม่หลง ก็ไม่เป็นวิปัสสนูปกิเลส คือ

๑. โภการ	แสงสว่างชานออกจากสรีรกาย
๒. ปีติ	ทำกายและจิตให้อิ่มแผ่ชานไปทั่วสรีรกาย
๓. วิปัสสนาญาณ	ความเห็นแจ้งแก่กล้า เห็นนามรูปแจ้งชัด
๔. ปัสสัทธิ	ความสงบกาย สงบจิต ระับความกระวนกระวายเสียได้
๕. สุข	ความสุขอันประณีตเป็นไปในกายและจิต
๖. อธิโมกข์	ความเชื่อมั่นมีกำลังกล้าเป็นที่ฝังงอใจของจิตและเจตสิก
๗. ปัคคหะ	ความเพียรไม่ยิ่งไม่หย่อน ประคองจิตไว้ ด้วยดีในอารมณ์ ทำจิตให้เป็นไปเสมออยู่ได้
๘. อุပ္ปฐฐาน	สติตั้งมั่นรักษาอารมณ์ไว้ด้วยดี
๙. อุเบกขา	ความเป็นธรรมมัชฌิณในสังขารทั้งสิ้นมีกำลังกล้านัก
๑๐. นิกกัณติ	ความรักใคร่ ทำความอาลัยในวิปัสสนานัก มีอาการสุขุมละเอียด

เมื่อธรรม ๑๐ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ผู้บำเพ็ญก็ไม่ยินดี ไม่หลงในธรรมที่เป็นอุปกิเลส ไม่หยุดความเพียร เพราะเข้าใจว่าไม่ใช่ทางมรรคผล ไม่ใช่ทางวิปัสสนา ทางวิปัสสนาอย่างอื่นต่างหาก รู้เห็นแจ้งชัดว่า นี่ทาง นี่มิใช่ทาง เช่นนี้ชื่อว่า มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ

ผู้ปฏิบัติสมถวิปัสสนาภาวนา ตามแบบที่หลวงพ่อดาวพิกุล พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ท่านปฏิบัติแล้วสอนถึงธรรมกายที่สุตละเอียดและถึงอายตนะนิพพาน ไม่ปรากฏวิปัสสนูปกิเลส คือไม่หลงติดอยู่ในธรรม (วิปัสสนูปกิเลส) เหล่านี้แต่อย่างใด เพราะเป็นการปฏิบัติภาวนาที่ผ่านกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม เป็น ฌ ภายใน ละเอียดเข้าไป จากสุดหยาบไปถึงสุดละเอียด ถึงธรรมกาย เมื่อใช้ญาณธรรมกายพิจารณาสภาวธรรม แล้วธรรมกายก็ทำนโรธ (ไม่ใช่มนโรธสมาบัติ) ดับสมุทัย ดับหยาบไปหาละเอียด จนสุดละเอียด ถึงอายตนะนิพพาน ยึดหน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์ (นิพพานเป็นปรมาตมธรรมที่ไม่มีอารมณ์) อยู่เสมอ จนกว่าจะถึงความบรรลุมรรค ผล นิพพาน ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้

^๙ พระญาณวโรดม (สนธิ ป.๕). เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘-๕๙.

ตอนที่ ๖

วิสุทธิ ๗: ธรรมอันเป็นรากเหง้าและตัววิปัสสนา^{๑๐}

วิสุทธิ ๗

(๑) ธรรมอันเป็นรากเหง้า (ให้เกิด-ให้เจริญขึ้น-ให้ตั้งอยู่) ของวิปัสสนา

- ๑) สลวิสุทธิ ความบริสุทธิ์แห่งศีล
- ๒) จิตตวิสุทธิ ความบริสุทธิ์แห่งจิต คือ จิตที่ปราศจากกิเลสนิวรณ์เครื่องกั้นปัญญา

(๒) ธรรมอันเป็นตัววิปัสสนา ตามนัยในคัมภีร์วิสุทธิมรรค

- ๓) ญาณวิสุทธิ ความบริสุทธิ์แห่งความเห็นแจ้งในไตรลักษณ์ คือ สภาวะของนาม-รูป ตามที่เป็นจริง ว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา
- ๔) กังขาวิตรณวิสุทธิ ความบริสุทธิ์แห่งปัญญา เป็นเครื่องข้ามพ้นความสงสัยในเหตุและปัจจัยที่ทำให้เกิดนามรูป
- ๕) มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ความบริสุทธิ์แห่งญาณเครื่องรู้เห็น ว่าเป็นทางหรือมิใช่ทาง กล่าวคือ เมื่อเห็นไตรลักษณ์ เห็นความเกิดดับแห่งนามรูป (อุทยัพพยานุ-ปัสสนา หรือตรุณานุปัสสนา) จนเห็นแต่ความดับ (รังคญาณ) เกิดวิปัสสนูปกิเลส และละวิปัสสนูปกิเลสนั้นได้^{๑๑}
- ๖) ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ความบริสุทธิ์แห่งญาณเป็นเครื่องเห็นทางปฏิบัติ ที่จะให้อริยมรรคเกิด (รวมวิปัสสนาญาณที่เจริญขึ้นเป็นลำดับ ถึงมูญจิตุกัมมตาญาณ ปฏิสังขยาญาณ สังขารุเปกขาญาณ และ สัจจานุโลมิกญาณ)

^{๑๐} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑, ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค, ข้อ ๑, หน้า ๑.

^{๑๑} การเจริญภาวนาตามแนววิซาสธรรมกาย เป็นการเจริญภาวนาที่เป็นทั้งสมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐานคู่กัน ผ่านกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม ทั้ง ณ ภายนอกและ ณ ภายใน จากสุดหยาบถึงสุดละเอียด ถึงธรรมกายแล้ว พิจารณาสภาวะของสังขารธรรมและอริยสัจ ๔ ดับหยาบไป หาละเอียด ตรงต่อพระนิพพาน มีพระนิพพานเป็นอารมณ์ จึงไม่เกิดวิปัสสนูปกิเลส ดังที่ผู้เจริญวิปัสสนาภาวนาในขณะที่สมถภาวนายังอ่อนอยู่ จึงเกิดวิปัสสนูปกิเลสได้ง่าย.

๗) ญาณทัสสนวิสุทธิ ความบริสุทธิ์แห่งญาณทัสสนะ กล่าวคือ ในลำดับแห่งอนุโลมญาณ โคตรภูจิตยึดหน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์ มรรคจิตเกิดขึ้น ในลำดับของโคตรภูจิต เมื่อมรรคจิตเกิดและยึดหน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์ แทงตลอดในพระอริยสัจ ๔ ด้วยญาณ ๓ คือ สัจจญาณ กิจจญาณ และกตญาณ แล้ว ย่อมทำลายอวิชชา กิเลส ตัณหา อุปาทาน และกำจัดสังโยชน้อยอย่างน้อย ๓ ประการ คือ ลักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และ สิลัพพตปรามาส ได้โดยเด็ดขาดเป็นสมุจเฉตปหาน แล้วผลจิตอันหน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์ ก็เกิดขึ้นในลำดับมรรคจิต เข้าผลสมาบัติไป

ธรรมอันเป็นตวิวิปัสสนา ตั้งแต่ทิฏฐิวิสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ ถึงมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ (รวมวิปัสสนาญาณที่เจริญขึ้นโดยลำดับ ตั้งแต่อุทยัพพญาณ ภังคญาณ ภัยตูปัญฐานญาณ อาทินวญาณ ถึงนิพพิทาญาณ) จัดเป็นขั้นอนุวิปัสสนา ที่ให้เจริญปัญญาจากการที่ได้เห็นแจ้งรู้แจ้ง ในสภาวะของสังขารธรรมทั้งปวง ว่าประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งอย่างไร มีสภาวะที่เสมอกันคือ มีสามัญญลักษณะที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนตตา อย่างไร เป็น “วิปัสสนาปัญญา” ที่จะเป็นบาทฐานให้เจริญขึ้นถึงโลกุตตรปัญญาต่อไป

ตั้งแต่ปฏิบัติภาวนาญาณทัสสนวิสุทธิ ถึง ญาณทัสสนวิสุทธิ (รวมวิปัสสนาญาณที่เจริญขึ้นโดยลำดับ ตั้งแต่มัญญจิตกัมมตาญาณ ปฏิสังขาญาณ สังขารูปেকชาญาณ สัจจานุโลมิกญาณ ถึงมรรคญาณ ผลญาณ จัดเป็นขั้นโลกุตตรวิปัสสนา อันให้เจริญ “โลกุตตรปัญญา” จากการที่ได้เห็นแจ้งรู้แจ้งใน

๑) สัจจลักษณะ คือ ลักษณะของอริยสัจ ๔ ได้แก่ สัจจลักษณะ ๒ คือ สังขตลักษณะและอสังขตลักษณะ (สัจจะที่มีสังขตลักษณะคือทุกขสัจ สมุทัยสัจ และมรรคสัจ สัจจะที่มีอสังขตลักษณะคือ นิโรธสัจ แต่ละสัจจะมีลักษณะ ๓ จึงรวมมีลักษณะ ๑๒)^{๑๒} ด้วยญาณ ๓ กลุ่ม คือ สัจจญาณ กิจจญาณ และ กตญาณ ในแต่ละสัจจะ (รวมมีรอบ ๑๒) และ

๒) เห็นแจ้งรู้แจ้งในวิสังขารธรรม คือ พระนิพพานธาตุโดยปรমัตถ์ ทั้งโดยสภาวะ ผู้ทรงสภาวะ และ อายตนะนิพพาน ซึ่งเป็นอสังขตธรรม ว่ามีอสังขตลักษณะ คือ ไม่ปรากฏความเกิด ๑ ไม่ปรากฏความเสื่อมสลาย (แตกดับ) ๑ และเมื่อตั้งอยู่ไม่ปรากฏความแปรปรวน ๑ และมีภาวะที่เที่ยง (นิจุ) เป็นบรมสุข (ปรม สุข) ยั่งยืน (ธวั) และมีอิตตลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นอิตตาอย่างไร ในลำดับปัจจุเวกชนญาณ ๕ คือ พิจารณามรรค ๑ พิจารณาผล ๑ พิจารณาภิเลสทีละได้ แล้ว ๑ พิจารณาภิเลสที่ยังเหลือ ๑ (เฉพาะกรณีพระเสขบุคคล) และพิจารณาพระนิพพาน ๑

^{๑๒} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๓๑, ขุททกนิกายปฏิมัมภีตามรรค, ข้อ ๕๕๐, หน้า ๓๓๒.

ตอนที่ ๗

ลักษณะของวิปัสสนา

ลักษณะของวิปัสสนา มีดังนี้

๑. ลักษณะอนุวิปัสสนา คือ ไตรลักษณ์ หรือสามัญญลักษณะของสังขารธรรมทั้งปวง ๑

๒. ลักษณะโลกุตตรวิปัสสนา มี ๒ นัย คือ

ก) สัจจลักษณะ อันมีลักษณะ ๒ แห่งอริยสัจ ๔ กล่าวคือ สังขตลักษณะ ๑
อสังขตลักษณะ ๑

ข) อดีตลักษณะของวิสังขารธรรม คือ พระนิพพานธาตุโดยปรมาตม์ ๑

ดังจะได้อธิบายแต่เพียงสังเขป พอเป็นเครื่องประดับสติปัญญาสัมมาปฏิบัติต่อไป

๑. ลักษณะอนุวิปัสสนา (ตลัक्षणานุปัสสนา)

คือ ไตรลักษณ์ หรือ สามัญญลักษณะ คือ ความเป็นสภาวะที่เป็นเอง และ มีลักษณะที่เสมอกันหมดของสังขารธรรม (สังขตธรรม) ทั้งปวง หรือของธรรมทั้งปวงที่เป็นไปในภุมิ ๓ ทั้งหมด อันเป็นอารมณ์แห่งวิปัสสนา โดยไม่มีส่วนเหลือ ดังที่พระอรรถกถาจารย์ได้แสดงไว้ว่า

“วิปัสสนาย อารมมณภูตา เตภูมกธมฺมา หิ อิธ ‘สพฺพนฺติ อนวสฺสโต
คหิตา.”^{๑๓}

แปลความว่า “ก็ บพว่า สพพ ในที่นี้ท่านถือเอาธรรมเป็นไปในภุมิ ๓ อันเป็นอารมณ์แห่งวิปัสสนา โดยไม่มีส่วนเหลือ.”

ซึ่งจะปรากฏเป็นวิปัสสนาปัญญาแก่พระโยคาวจรในชั้นอนุวิปัสสนา ขณะเมื่อพิจารณาสภาวะของสังขารธรรมมีเบญจขันธ์เป็นต้น มีดังต่อไปนี้

ก) อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยง เพราะ

๑. เป็นธรรมที่มีความแปรปรวน (วิปริณามธมฺม)^{๑๔}

^{๑๓} พระธรรมปาเลาะ, อรรถกถาพุทธทศนิกาย อิติวุตตะกะ, โรงพิมพ์วิญญาน, พ.ศ. ๒๕๓๓, หน้า ๕๕.

^{๑๔} พระธรรมปาเลาะ, อรรถกถาพุทธทศนิกาย อุทาน, โรงพิมพ์วิญญาน, พ.ศ. ๒๕๓๓, หน้า ๒๒๗-๒๒๘.

๒. เมื่อตั้งอยู่มีความแปรปรวนปรากฏ (จิตสัส อณฺณตตฺ ตํ ปณฺณายติ)^{๑๕}

ข) ทุกขตา ความเป็นทุกข์ เพราะ

๑. มีความเกิดปรากฏ (อุปฺปาโท ปณฺณายติ)^{๑๖}

๒. ไม่เป็นไปในอำนาจ (อวสวตฺตณฺตเถน) ว่า (สังขาร/สังขต) ธรรมทั้งปวง จงอย่าแก่ (มา ชีรณฺตุ) จงอย่าตาย (มา มียนฺตุ)^{๑๗} ต้องแปรปรวนไปเป็นธรรมดา (วิปริณามธมฺมโต) และต้องเสื่อมสลายไปในที่สุด จึงเป็นธรรมที่ต้องตาย (มตฺ-
ธมฺม)

๓. เป็นธรรมที่ต้องเป็นไปเพื่ออาพาธ (อาพาธาย ลวฺตฺตติ)^{๑๘}

ค) อนตฺตตา ความเป็นของมิใช่ตน (คือเป็นเพียงอัตตาเทียม ที่ชาวโลกสมมุติว่า เป็น
ตัวตน บุคคล เรา เขา ของเรา ของเขา) เพราะสังขารทั้งหลายเป็นธรรมชาติที่ประกอบ
ด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (สังขตา) จึง

๑. เป็นธรรมที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย (ยถาปัจจุยํ ปวตฺตมานา สงฺขารา)^{๑๙} จึงไม่
เที่ยง (อนิจฺจํ) สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ (ยถนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ) สิ่งใดเป็นทุกข์
สิ่งนั้นเป็นอนัตตา (ยํ ทุกฺขํ ตทฺนตฺตา)

๒. เป็นธรรมที่มีความเสื่อมสลายปรากฏ (วโย ปณฺณายติ)^{๒๐}

๓. เป็นธรรมที่ไม่มีแก่นสาร (อसारโต)^{๒๑}

๔. เป็นธรรมที่ไม่เป็นไปในอำนาจ (อวสวตฺตณฺโต)^{๒๒}

๕. เป็นธรรมที่ว่างเปล่า (สุญฺญโต)^{๒๓} และ

๖. ปฏิเสธ คือ มีลักษณะที่เป็นตรงกันข้ามกับอัตตา (อตฺตปฏิกฺกฺเขปโต)^{๒๔}

^{๑๕} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๒๐, อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต, ข้อ ๔๘๖, หน้า ๑๗๘.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๑๗} พระพุทธโฆษาจารย์, อรรถกถาขุททกนิกาย คาถาธรรมบท ภาค ๗: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, พ.ศ.๒๕๓๒, หน้า ๖๒.

^{๑๘} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๔, วินัยปิฎก มหาวรรค, ข้อ ๒๐, หน้า ๒๔-๒๖.

^{๑๙} พระธรรมปาสดเถระ, อรรถกถาขุททกนิกาย เถรคาถา ภาค ๒: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, พ.ศ.๒๕๓๓, หน้า ๒๔๘.

^{๒๐} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๒๐, อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต, ข้อ ๔๘๖, หน้า ๑๗๘.

^{๒๑} พระธรรมปาสดเถระ, อรรถกถาขุททกนิกาย เถรคาถา ภาค ๒: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, พ.ศ.๒๕๓๓, หน้า ๒๔๘.

^{๒๒-๒๓-๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

๗. เป็นธรรมที่ไม่มีใครเป็นเจ้าของ (อสุสามิกา)^{๒๕}, ไม่มีอิสระ (อนิสสร)^{๒๖}
ตั้งที่สมเด็จพะสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า

“สพฺเพ สงฺขารอ อนิจฺจาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺหติ ทุกฺখে เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา
สพฺเพ สงฺขารอ ทุกฺขาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺหติ ทุกฺখে เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา
สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺหติ ทุกฺখে เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา”^{๒๗}

แปลความว่า

“เมื่อใดบุคคลเห็นอยู่ด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง
เมื่อนั้นย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ ข้อนี้เป็นทางแห่งความหมดจด
เมื่อใดบุคคลเห็นอยู่ด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์
เมื่อนั้นย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ ข้อนี้เป็นทางแห่งความหมดจด
เมื่อใดบุคคลเห็นอยู่ด้วยปัญญาว่า ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา
เมื่อนั้นย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ ข้อนี้เป็นทางแห่งความหมดจด”

พระพุทธดำรัสว่า “ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา” นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสในลำดับแห่ง
นิพพิทาญาณ ซึ่งพระโยคาวจรยังไม่ได้ถึงโคตรภูญาณที่จะให้ได้พระนิพพาน (วิสังขาร) เป็นอารมณ์
เลย จึงทรงหมายเอาเฉพาะสังขารที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (สังขตธรรม) ได้แก่ เบญจขันธ์
อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ หรือ ธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ เท่านั้น แม้พระอรรถกถาจารย์จะได้แสดง
สังเคราะห์ธรรมที่เป็นไปในภูมิที่ ๔ เข้าด้วยพระคาถาว่า “สพฺเพ ธมฺมา” ท่านก็เพียงหมายถึงบรรดา
ธรรมที่เกี่ยวเนื่องในกายของตน (อตฺตาโลกิยะ) เท่านั้น หาได้รวมไปถึงวิสังขารที่ไม่ประกอบด้วย
ปัจจัยปรุงแต่ง (อสังขตธรรม) คือ พระนิพพานธาตุโดยปรมาตถ์ด้วยไม่ ดังปรากฏในอรรถกถา
ต่อไปนี้ว่า

“ตตฺถ สพฺพธมฺมมฺมูลปริยายนฺติ สพฺเพสํ ธมฺมานํ มฺูลปริยายํ สพฺเพสนฺติ
อนวเสสํ อนวเสสวาจโก हि อयํ สพฺพสทฺโท. โส เยน เยน สมฺพนฺธํ คจฺฉติ,
ตสฺส ตสฺส อนวเสสํ ทิเปติ. ยถา “สพฺพํ รูปํ อนิจฺจํ สพฺพา เวทนา อนิจฺจา

^{๒๕} พระพุทธโฆษาจารย์, อรรถกถาพุทธทศนิกาย คาทถรรพมท ภาค ๗: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๓๒, หน้า ๖๒.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

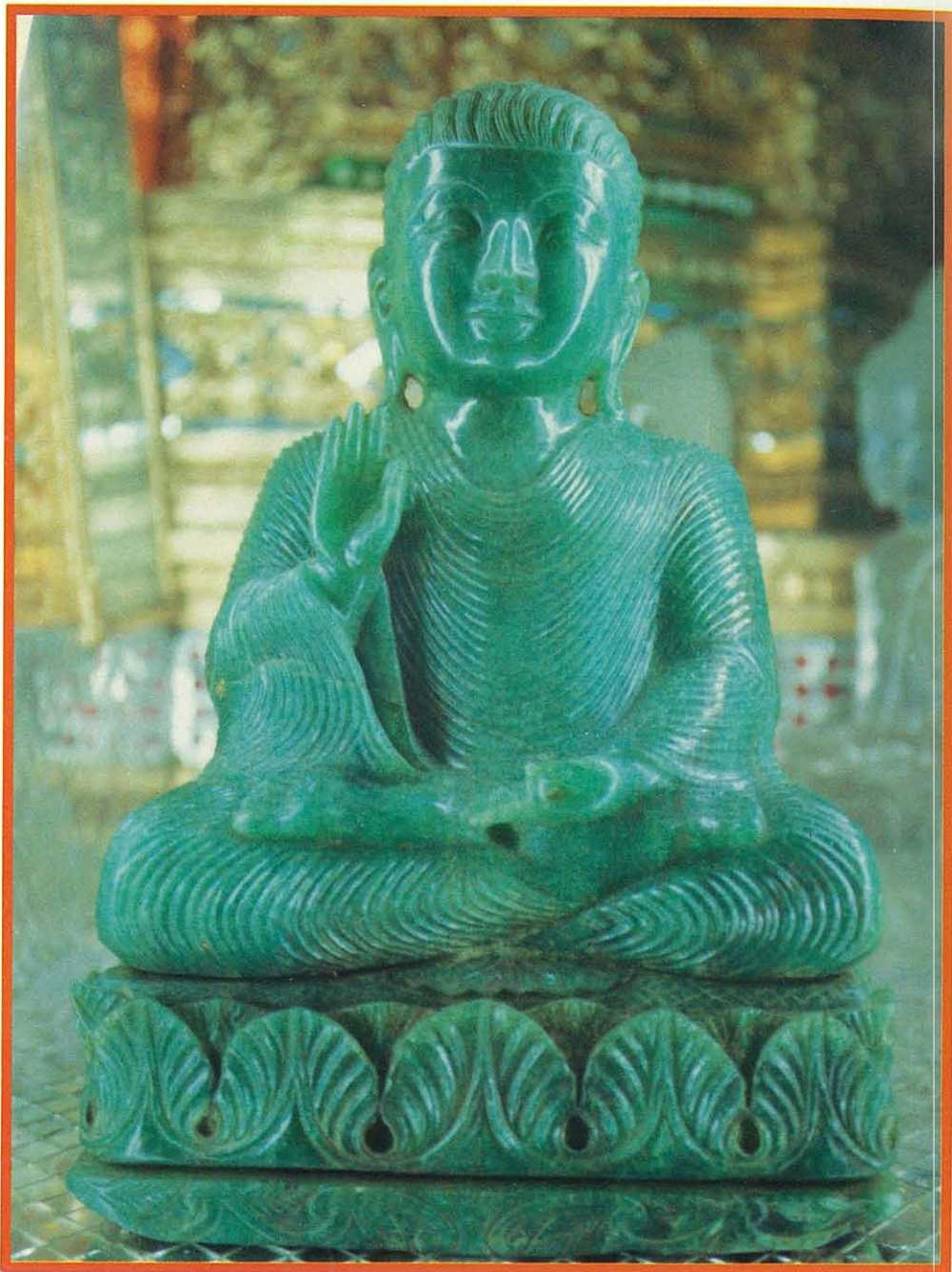
^{๒๗} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕, ขุททกนิกาย คาทถรรพมท, ข้อ ๓๐, หน้า ๕๑-๕๒.

พระพุทธชัยมงคล (กนิษฐภาดา)

พระคู่บารมีเมืองขว้า สำเร็จด้วยหยกพม่า

ประดิษฐานในอุโบสถ วัดหลวงพ่อสธรรมกายาราม

พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา

สำเร็จด้วยหยกอินเดียวสีเขียว

ประดิษฐานในอุโบสถ วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม

สพฺพสกุทายปริยาปนุเนสุ ธมฺเมสุติ.”^{๒๘}

แปลความว่า “บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สพฺพธมฺมมูลปริยายํ แปลว่า พระสูตรว่า ด้วยเหตุที่เป็นมูลฐานแห่งธรรมทั้งปวง. บทว่า สพฺพเพสํ แปลว่า ไม่มีส่วนเหลือ. จริงอยู่ ศัพท์ว่า สัพพะ นี้ บ่งถึงความไม่มีส่วนเหลือ. ศัพท์ว่า สัพพะ นั้น ย่อมแสดงถึงสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกันไม่ให้เหลือ เหมือนอย่างในประโยคเป็นต้นว่า รูปทั้งปวง ไม่เที่ยง เวทนาทั้งปวงไม่เที่ยง ในบรรดาธรรมที่เกี่ยวเนื่องในกายของตนทั้งหมด ดังนี้.”

พึงเข้าใจ “สพฺพ” ศัพท์ ในพระพุทธานุญาตว่า “สพฺพเพ ธมฺมา อนตฺตา” นี้ เมื่อใช้ในความหมายว่า ธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๔ พึงเข้าใจว่าเป็นการแสดงความหมาย “สพฺพเพ ธมฺมา (ธรรมทั้งปวง)” โดยมีส่วนเหลือ (สาวเสสโต) เพราะยังมีเนื้อความที่จะต้องแนะนำ (เนยฺยตฺถตฺตา) ความหมายให้ชัดเจนลงไปอีก แต่เมื่อใช้ในความหมายว่า “ธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ เท่านั้น” พึงเข้าใจว่า เป็นการแสดงความหมาย “สพฺพเพ ธมฺมา (ธรรมทั้งปวง)” โดยไม่มีส่วนเหลือ (อนวเสสโต) ดังมีอรรถาธิบายแสดงไว้ในอรรถกถามูลปริยายสูตรว่า

“เนยฺยตฺถตฺตา จสฺส สุตฺตสฺส น จตุภูมิกาปิ สภาวธมฺมา สพฺพธมฺมาติ
เวทิตฺตพฺพา. สกุทายปริยาปนฺนา ปน เตภูมิกธมฺมาว อนวเสสโต เวทิตฺตพฺพา.”^{๒๙}

แปลความว่า “อนึ่ง สภาวธรรมทั้งหลาย แม้ที่เป็นไปในภูมิ ๔ ไม่พึงเข้าใจว่า ชื่อว่า ธรรมทั้งปวง (โดยสิ้นเชิง) เพราะเหตุที่สูตรนั้นมีเนื้อความที่จะต้องแนะนำ. แต่ สภาวธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ เท่านั้น ที่นับเนื่องในสัkkายาทิฏฐิ พึงเข้าใจว่าธรรมทั้งปวงโดยไม่มีส่วนเหลือ.”

ดังมีพระพุทธานุญาตว่า

“วุตฺตํ เหตุํ ภควตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตํ สพฺพํ ภิกฺขเว อนภิกฺขานํ
อปริขานํ ตตฺถ จิตฺตํ อวิราชยํ อปฺปชหํ อภพฺโป ทฺวักขทฺวักขาย สพฺพญฺจ โข
ภิกฺขเว อภิกฺขานํ ปริขานํ ตตฺถ จิตฺตํ วิราชยํ ปชหํ ภพฺโป ทฺวักขทฺวักขายาติ. เอตมตฺถํ
ภควา อโวจ. ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ.

โย สพฺพํ สพฺพโต ญตฺวา สพฺพตฺถสฺส น รชฺชติ

^{๒๘} พระพุทธโฆษาจารย์, อรรถกถาขณินิกาย มูลปณณาสก ภาคว. ๑: โรงพิมพ์วิญญาน, พ.ศ. ๒๕๓๒, หน้า ๑๙.

^{๒๙} พระพุทธโฆษาจารย์, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙.

สเว สพฺพ ปริยญา โส สพฺพ ทุกฺขํ อุปจจคาติ ฯ

อยมปิ อตฺถโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนติ."^{๓๐}

แปลความว่า “จริงอยู่ พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสแล้ว...

‘ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่รู้ยิ่งซึ่งธรรมทั้งปวงที่ควรรู้อย่าง ไม่กำหนดรู้ ธรรมทั้งปวงที่ควรกำหนดรู้นั้น ไม่ยังจิตให้คลายกำหนดในธรรมที่ควรรู้อย่างและ ในธรรมที่ควรกำหนดรู้นั้น ยังละกิเลสวัฏไม่ได้ เป็นผู้ไม่ควรเพื่อความสิ้นทุกข์

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ส่วนภิกษุรู้ยิ่งซึ่งธรรมที่ควรรู้อย่างทั้งปวง กำหนดรู้ ธรรมที่ควรกำหนดรู้ทั้งปวง ยังจิตให้คลายกำหนดในธรรมที่ควรรู้อย่างและธรรมที่ ควรกำหนดรู้นั้น ละกิเลสวัฏได้ เป็นผู้ควรเพื่อความสิ้นทุกข์.’

และพระผู้มีพระภาคได้ตรัสคาถาประพันธ์ไว้ว่า

‘ผู้ใด รู้ธรรมเป็นไปในภูมิ ๓ ทั้งปวง โดยส่วนทั้งปวง
ย่อมไม่กำหนดในลักกายธรรมทั้งปวง ผู้นั้นกำหนดรู้ธรรม
เป็นไปในภูมิ ๓ ทั้งปวง ล่วงทุกข์ทั้งปวงได้โดยแท้.”

ดังมีตัวอย่างการใช้ “สพฺพ” ศัพท์ ในความหมายว่า ธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๔ ซึ่งเป็นการ แสดงความหมายของคำว่า “สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา” โดยมีส่วนเหลือ เพราะ ยังมีเนื้อความที่จะต้องแนะนำหรืออธิบายให้ชัดเจนยิ่งขึ้นอีก ดังนี้

ตัวอย่างที่ ๑

“สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ สพฺเพปิ จตฺตภูมิภา ธมฺมา อนตฺตา. อิธ ปน
เตภูมิกธมฺมา ว คเหตพฺพา. เต हि อสารโต อวสวตฺตนโต สฺสญฺญโต อตฺต-
ปฏิกฺขเภโต จ อนตฺตาติ วิปฺลฺลิตพฺพา.”^{๓๑}

แปลความว่า “คำว่า สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา ความว่า ธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๔ แม้ทั้งหมด เป็นอนัตตา แต่ในที่นี้ควรถือเอาเฉพาะธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ เท่านั้น. จริงอยู่ ธรรมเหล่านั้น พึงพิจารณาเห็นว่าเป็นอนัตตา เพราะไม่มีแก่นสาร เพราะไม่เป็นไป ในอำนาจ เพราะว่างเปล่า และเพราะปฏิเสธอนัตตา.”

^{๓๐} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕, ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ, ข้อ ๑๘๕, หน้า ๒๓๒.

^{๓๑} พระธรรมปาลเถระ, อรรถกถาขุททกนิกาย เถรคาถา ภาค ๒: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, พ.ศ. ๒๕๓๓, หน้า ๒๘๓.

“ตถถ สพเพ ธมฺมาติ ปญฺจกฺขนฺธาเอว อธิปฺเปตา. อนตฺตาติ ‘มา ชีรฺนฺตุ มา มียฺนฺตุติ วเส วตเตตฺตํ น สกฺกาติ อวสวตฺตนตฺเถน อนตฺตา สฺสญฺญา อสฺสามิกา อนิสฺสราติ อตฺโถ.”^{๓๒}

แปลความว่า “คำว่า สพเพ ธมฺมา ในพระคาถานั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประสงค์เอา ชั้นที่ ๕ เท่านั้น. คำว่า อนตฺตา ความว่า ชื่อว่า อนตฺตา คือ ว้างเปล่า ไม่มีเจ้าของ คือ ไม่มีอิสระ เพราะอรรถว่าไม่เป็นไปในอำนาจว่า ‘ใครๆ ไม่อาจให้เป็นไปในอำนาจว่า ธรรมทั้งปวง จงอย่าแก่ จงอย่าตาย.’”

ตัวอย่างที่ ๒

“ยสฺมา ปน โลกุตฺตรธมฺมา เหตุสมฺจุเจทน สมฺจุจฺฉินฺทิตพฺพา น โหนติ, ตสฺมา สพฺพธมฺมสทฺเทน สงฺคหิตาปิ โลกุตฺตรธมฺมา สมฺจุเจทวเสน สมฺภาวโต อธิ น คเหตุพฺพา, เหตุสมฺจุเจทน สมฺจุจฺฉินฺทิตพฺพา เอว เตฎฺฐมกธมฺมา คเหตุพฺพา.”^{๓๓}

แปลความว่า “ก็เพราะโลกุตตรธรรมมีใช้ธรรมที่ต้องตัดขาด ด้วยการตัดขาดเหตุ, ฉะนั้น โลกุตตรธรรม (ธรรมที่เป็นไปในภูมิที่ ๔) แม้ท่านสงเคราะห์เข้าด้วยศัพท์ว่า สพฺพธมฺม ก็ไม่พึงถือเอาในที่นี้ เพราะเป็นธรรมที่เกิดพร้อมด้วยอำนาจแห่งการตัดขาด (สมฺจุเจท), พึงถือเอาเตฎฐมิกธรรม (ธรรมที่เป็นไปในภูมิที่ ๓) ที่ต้องตัดขาดด้วยการตัดขาดเหตุเท่านั้น.”

ตัวอย่างที่ ๓

อรรถกถาแสดงว่า “นิพพาน” ซึ่งเป็นธรรมที่เป็นไปในภูมิที่ ๔ ก็รวมอยู่ในคำว่า “สพเพ ธมฺมา อนตฺตา” ก็มีเนื้อความที่จะต้องอธิบายแนะนำให้ชัดเจนยิ่งขึ้นอีกว่า “เพราะอรรถว่าไม่เป็นไปในอำนาจ” เป็นต้น ดังตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ ๓.๑

“สพเพ ธมฺมาติ นิพฺพานมฺปิ อนฺโตกริตฺวา วุตฺตา. อนตฺตา อวสวตฺต-
นฺนฺเจน.”^{๓๔}

แปลความว่า “บทว่า สพเพ ธมฺมา ท่านกล่าวทำเมื่อนิพพานไว้ภายใน. ชื่อว่าเป็นอนตฺตา

^{๓๒} พระพุทธโฆษาจารย์, อรรถกถาพุทธทศนิกาย คาลาธรรมบท ภาค ๗: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๓๒, หน้า ๖๒.

^{๓๓} พระมหาพนมเถระ, อรรถกถาพุทธทศนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ภาค ๑: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, พ.ศ. ๒๕๓๔, หน้า ๓๓๘.

^{๓๔} พระอุบาลีเถระ, อรรถกถาพุทธทศนิกาย มหานิเทศ: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, พ.ศ. ๒๕๓๔, หน้า ๒๑๙.

เพราะอรรถว่าไม่เป็นไปในอำนาจ."

ตัวอย่างที่ ๓.๒

“สพฺเพ ธมฺมาติ นิพฺพานมฺปิ อนฺโต กตฺวา วุตฺตา. อนตฺตาติ อวสวตฺต-
นฺนฺเจน.”^{๓๕}

แปลความว่า “บทว่า สพฺเพ ธมฺมา ท่านกล่าวทำแก่นิพพานไว้ภายใน. ชื่อว่าเป็นอนัตตา
เพราะอรรถว่าไม่เป็นไปในอำนาจ.”

อนึ่ง อาจจะมีอรรถกถาบางแห่ง (แต่ก็เป็นส่วนน้อย) ที่แสดงเนื้อความสั้นๆ ว่านิพพานนับ
รวมอยู่ใน “สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา” ด้วย โดยมีได้อธิบายหรือแนะนำเพิ่มเติม ก็ย่อมเป็นที่เข้าใจได้
ว่า ที่ว่า พระนิพพาน หรือ ธรรมที่เป็นไปในภุมิที่ ๔ ซึ่งรวมอยู่ในความหมายของ “สพฺเพ ธมฺมา
อนตฺตา” ด้วยนั้นเพราะเหตุไร ? หมายเอาธรรมส่วนไหน ? ผู้ศึกษาสัมมาปฏิบัติสมถวิปัสสนาที่
ได้ผลดีพอสมควรย่อมเข้าใจได้เลยว่า “เพราะไม่มีแก่นสาร เพราะอรรถว่าไม่เป็นไปในอำนาจ เพราะ
ว่างเปล่า และ เพราะปฏิเสธอัตตา” นั่นเอง ดังตัวอย่างเช่น

ตัวอย่างที่ ๓.๓

“สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ นิพฺพานํ อนฺโตกิริตฺวา วุตฺต.”^{๓๖}

แปลความว่า “บทว่า สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา ท่านกล่าวทำนิพพานไว้ภายใน.”

“สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ สพฺเพ จตุฏฺฐกธมฺมา อนตฺตา.”^{๓๗}

แปลความว่า “คำว่า สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา ความว่า ธรรมที่เป็นไปในภุมิ ๔ ทั้งหมด
เป็นอนัตตา.”

และจะเห็นชัดเจนตามที่ปรากฏในคัมภีร์ปริวาร พระไตรปิฎกเล่มที่ ๘ วินัยปิฎก ซึ่งแสดง
ว่า บัญญัติคือพระนิพพาน (พระนิพพานที่ยังเป็นบัญญัติ) เท่านั้น ที่เป็นอนัตตา ดังปรากฏเนื้อ
ความต่อไปนี้

“อนิจฺจา สพฺพสงฺขารา ทุกฺขานตฺตา จ สงฺขตา
นิพฺพานญฺเจว ปณฺณตฺติ อนตฺตา อิติ นิจฺจยา.”^{๓๘}

^{๓๕} พระมหานามเถระ, อรรถกถาขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ภาค ๑: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, พ.ศ.๒๕๓๔, หน้า ๖๘.

^{๓๖} พระอุปเสนเถระ, อรรถกถาขุททกนิกาย จุฬนิตเทส: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, พ.ศ.๒๕๓๔, หน้า ๘.

^{๓๗} พระพุทธโฆษาจารย์, อรรถกถาสังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค ภาค ๒: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, พ.ศ.๒๕๓๓, หน้า ๓๔๖.

^{๓๘} พระไตรปิฎกบาลิฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๘, วินัยปิฎก ปริวาร, ข้อ ๘๒๖, หน้า ๒๒๔.

๒๐๗

แปลความว่า “สังฆาทิปปวาทที่ปัจจัยปรุงแต่ง ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา และ
บัญญัติ คือพระนิพพาน (เท่านั้น) ท่านวินิจฉัยว่า เป็นอนัตตา.”

นี่เป็นคำแปลตามพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง พ.ศ. ๒๕๒๑ เล่มที่ ๘ พระวินัยปิฎก
บริวาร ข้อที่ ๘๒๖ ซึ่งเป็นคำแปลที่ถูกต้อง

๑) ตามความหมายที่แท้จริง ตามสภาวะที่เป็นจริงของธรรมที่เป็น “บัญญัติ” ซึ่งมีสภาวะที่
เป็นตรงกันข้ามกับ “ปรมาตมธรรม”

๒) ตามมติอรรถกถา และหลักไวยากรณ์ ซึ่งมีคำอธิบายของพระอรรถกถาจารย์ว่า

“อนตฺตา อิติ นิจฺจยาติ อนตฺตา อิติ วินิจฺจิตา.”^{๓๔}

แปลความว่า “กาลว่า อนตฺตา อิติ นิจฺจยา มีความว่า บัญญัติคือพระนิพพาน ท่าน
วินิจฉัยว่าเป็นอนัตตา.”

ซึ่งแสดงความหมายของคำว่า “นิจฺจยา” เป็นอย่างเดียวกันกับคำว่า “วินิจฺจิตา” ซึ่งเป็น
กริยาภิกตฺ กัมมวาทก มีรูปเป็นอดีตติลลิตฺ เอกวจนะ จึงต้องแปลตามหลักไวยากรณ์โดยใช้คำว่า
“ปณฺณตฺติ” (บัญญัติ) ซึ่งมีรูปเป็นอดีตติลลิตฺ เอกวจนะ ตรงกับกริยา เป็นประธานของกริยา “นิจฺจยา”
(แปลว่า “ท่านวินิจฉัยว่า...”)

แต่มีบางท่านที่แปลประโยคบาลีที่ว่า “นิพพานญฺเจว ปณฺณตฺติ อนตฺตา อิติ นิจฺจยา” นี้
ว่า “พระนิพพานและบัญญัติ นั้นเอง เป็นอนัตตา มิวินิจจยฺดังนี้” หรือแปลว่า “พระนิพพานและ
บัญญัติ นั้นเอง ท่านวินิจฉัยว่า เป็นอนัตตา ดังนี้” เป็นการแปลที่ไม่ถูกต้องตามสภาวะที่เป็นจริง
ของธรรม ๒ ฝ่าย คือ บัญญัติธรรม และ ปรมาตมธรรม ซึ่งมีสภาพธรรมที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง
และ เป็นการแปลที่ขัดกับมติอรรถกถาและหลักไวยากรณ์อีกด้วย จึงขอตั้งข้อสังเกตไว้ ณ ที่นี้ด้วย
ตัวอย่างที่ ๔

“พึงทราบวินิจฉัยในอุปปาทสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้

บทว่า ธมฺมญฺจิตตฺตา ได้แก่ภาวะที่ทรงตัวอยู่ได้เองตามสภาพ บทว่า
ธมฺมนิยามตา ได้แก่ ความแน่นอนตามสภาพ บทว่า สพฺเพ สงฺขารา ได้แก่ สังฆาร
อันเป็นไปในภุมิ ๔ บทว่า อนิจฺจา ความว่า ชื่อว่า อนิจฺจา ด้วยอรรถว่า เป็นแล้ว
กลับไม่เป็น บทว่า ทุกฺขา ความว่า ชื่อว่าทุกข์ ด้วยอรรถว่าบีบคั้นเสมอ บทว่า

^{๓๔} พระพุทธโฆษาจารย์, อรรถกถาวินัย ภาค ๓: โรงพิมพ์วิญญูณ, พ.ศ. ๒๕๓๔, หน้า ๔๒๒.

อนตดา ความว่า **ชื่อว่า อนตดา เพราะอรรถว่า ไม่เป็นไปตามอำนาจ** ในพระสูตรนี้ เป็นอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสลักษณะ ๓ อย่างไว้ชัดเจน ดังพรรณนามาฉะนี้”^{๔๐}

ข้อนี้แสดงว่า พระพุทธดำรัสว่า “สพเพ ธมมา อนตตา” แม้ธรรมที่เป็นไปในภูมิที่ ๔ จะสงเคราะห์เข้าด้วยศัพท์ “ธรรมทั้งปวง” ด้วย แต่ก็ทรงหมายเฉพาะส่วนที่เป็นสังขารคือ ธรรมชาติที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (สังขตธรรม) เท่านั้น หาได้หมายความว่ารวมถึงวิสังขาร อันเป็นธรรมชาติที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (อสังขตธรรม) คือ พระนิพพานธาตุโดยปรมาัตถ์ด้วยไม่ เพราะสังขาร (สังขตธรรม) เท่านั้นที่เป็นธรรมที่ไม่เป็นไปตามอำนาจ เพราะเป็นธรรมที่เมื่อตั้งอยู่ก็แปรปรวนไป (วิปริณามธมฺโต) ส่วนพระนิพพานธาตุโดยปรมาัตถ์ เป็นอสังขตธรรม ซึ่งเป็นธรรมที่เมื่อตั้งอยู่หาได้ปรากฏความแปรปรวนไม่

ตัวอย่างที่ ๕

แม้ในพระพุทธานุญาตว่า “ธรรมทั้งปวง ไม่ควรยึดมั่น” ก็หมายถึงแต่เฉพาะสังขาร (สังขตธรรม) อันได้แก่ ชั้นที่ ๕ อายุตะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ เป็นต้น เท่านั้น ดังมีอธิบายว่า

“ในคำว่า สพเพ ธมมา นาล อภินิเวสยา นี้มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ ชื่อว่า ธรรมทั้งปวงคือ ชั้นที่ ๕ อายุตะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ ธรรมทั้งหมดนั้น ไม่ควร คือไม่ถูก ไม่ชอบ ไม่เหมาะ ที่จะยึดมั่นด้วยอำนาจตัณหาและทิฏฐิ เพราะเหตุไร ธรรมจึงไม่ควรถือมั่น เพราะธรรมเหล่านั้น ไม่ตั้งอยู่โดยอาการที่จะยึดถือไว้ จริงอยู่ ธรรมเหล่านั้นแม้ตนจะยึดถือเอาว่า สังขารทั้งหลายเป็นของเที่ยง เป็นสุข และเป็นอัตตาก็ย่อมสำเร็จผลว่า เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตายู่นนั่นเอง เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ไม่ควรถือมั่น ดังนี้”^{๔๑}

เพราะเหตุนี้ ผู้ศึกษาและปฏิบัติธรรมพึงต้องกำหนดพิจารณาถึงเหตุปัจจัยที่ธรรมทั้งปวงเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนตตา ให้ดี มิฉะนั้นจะกลายเป็นอุจเฉททิฏฐิ หรือ อนัตตสัจญญตกขอบไป และจงสำเหนียกพระพุทธานุญาตของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ได้ประทานหลักในการพิจารณาสภาวะอันเป็นเองของธรรมใด ที่เป็น อนิจจัง ทุกขัง และ อนตตา ว่า

^{๔๐} พระสูตรและอรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย ตักกนิบาต เล่มที่ ๓๔: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๒๖, หน้า ๔๗๘.

^{๔๑} พระสูตรและอรรถกถาแปล อังคุตตรนิกาย สัตตนิบาต เล่มที่ ๓๗: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๒๕, หน้า ๑๘๕.

“ยทนิจจํ ตํ ทุกฺขํ ยํ ทุกฺขํ ตทนต์ตา.”^{๔๒}

แปลความว่า “สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา.”

อนึ่ง สำหรับผู้สนใจศึกษาสัมมาปฏิบัติ พึงสำเหนียกอธิบายของพระอรรถกถาจารย์ว่า อนิจจตา ทุกขตา อนตตตา นั้นเป็นเหมือนไข่ ๓ ห่วงคล้องติดกัน คือมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันหมด เมื่อเห็นลักษณะหนึ่ง ก็เป็นอันเห็นอีก ๒ ลักษณะที่เหลือ เพราะฉะนั้นลักษณะ ๓ นี้จึงชื่อว่า “ไตรลักษณ์” คือเป็นลักษณะทั้ง ๓ ที่ไม่แยกเป็นอิสระจากกัน ดังมีอธิบายว่า

“อนตตสญฺญา สญฺจาตํติ อสํวรกโต อสวตตฺนโต ปรโต ริดฺดโต สญฺญโต จ “สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ เอวํ ปวตฺตา อนตฺตานุปัสสนาสงฺขาตา อนตตสญฺญา จิตฺเต สญฺจาติ, อติทพฺหํ ปตฺติจฺจาติ. อนิจฺจลกฺขณํ ทิ ทิฏฺเฐ อนตตลกฺขณํ ทิฏฺฐเมว โหติ. ตํสฺส ทิ ลกฺขณํสฺส เอกสฺมิ ทิฏฺเฐ อิตฺรทวํ ทิฏฺฐเมว โหติ. เตน วุตฺตํ “อนิจฺจสญฺญินํ ทิ เมฆิย อนตตสญฺญา สญฺจาตํติ อนตตลกฺขณํ ทิฏฺฐเอว อสฺมิตํ อุปฺปชฺชนกฺมาโน สุปฺปชฺโหว โหตีติ อาห “อนตต-สญฺญิ อสฺมิมานสมฺมุขมาตํ ปาปฺณาตํติ.”^{๔๓}

แปลความว่า “คำว่า ‘อนัตตสัจญญาย่อมดำรงอยู่’ ความว่า อนัตตสัจญญา กล่าวคือ อนัตตานุปัสสนาที่เป็นไปอย่างนี้ว่า “ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา” เพราะไม่มีแก่นสาร เพราะไม่เป็นไปในอำนาจ เพราะเป็นอื่น เพราะว่าง และเพราะสูญ ย่อมดำรงอยู่ คือย่อมตั้งมั่นคงยิ่งในจิต. จจริงอยู่ เมื่อเห็นอนิจจลักษณะ ก็เป็นอันเห็นอนัตตลักษณะเหมือนกัน. ก็บรรดาลักษณะทั้ง ๓ เมื่อเห็นลักษณะ ๑ ก็เป็นอันเห็นลักษณะ ๒ อย่างนอกนี้เหมือนกัน. เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า “ดูก่อนเมฆิยะ ก็อนัตตสัจญญาย่อมดำรงอยู่แก่ผู้ได้อนิจจสัจญญา เมื่อเห็นอนัตตลักษณะ ฆาณะที่เกิดขึ้นว่า ‘เรามี’ ก็ชื่อว่าจะได้ด้วยนั่นเอง เหตุนั้นพระองค์จึงตรัสว่า ‘ผู้มีความสำคัญในสังขารว่าเป็นอนัตตา ย่อมถึงการถอนอัสมิมานะเสียได้.’”

เพราะฉะนั้น ตามที่มีผู้หลงเข้าใจผิดว่า ธรรมที่เที่ยง เป็นสุข คือพระนิพพานธาตุโดยปรมาัตถ์ ซึ่งเป็นวิสังขารหรืออสังขตธรรม ก็เป็นอนัตตาได้นั้น ไม่ถูกต้อง เพราะขัดกับสภาวะที่เป็นจริงของ

^{๔๒} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๗, สังยุตตนิกาย ชันธวรรค, ข้อ ๙๑, หน้า ๔๖.

^{๔๓} พระธรรมปาළเถระ, อรรถกถาพุทธทศนิกาย อุทาน: โรงพิมพ์วิบูลญาณ, พ.ศ. ๒๕๓๓, หน้า ๒๕๑.

ธรรมชาติสองฝ่าย คือ สังขาร (สังขตธรรม) กับวิสังขาร (อสังขตธรรม) แล้วยังเป็นการค้านแย้งต่อพระพุทธพจน์ และขัดกับมติอรรถกถาตั้งที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

๒. ลักษณะโลกุตตรวิปัสสนา

ก) สัจจลักษณะแห่งอริยสัจ ๔

สัจจลักษณะ คือ สังขตลักษณะ ๑ อสังขตลักษณะ ๑; สังขตลักษณะย่อมมีแก่ ทุกขสัจ สมุทัย และ มรรคสัจ อสังขตลักษณะย่อมมีแก่นิโรธสัจ (ในความหมายเดียวคือที่เป็นอสังขตธาตุ) ซึ่งพระโยคาวจรจะเห็นแจ้ง ขณะเมื่อพิจารณาอริยสัจ ๔ เจริญโลกุตตรปัญญาอันเห็นแจ้งรู้แจ้ง ด้วยญาณ ๓ คือ สัจจญาณ กิจจญาณ และกตญาณ มีรอบ ๑๒ ดังต่อไปนี้

(๑) สัจจญาณ คือ ความกำหนดรู้

- ก. ทุกขอริยสัจ
 - ข. ทุกขสมุทัยอริยสัจ
 - ค. ทุกขนิโรธอริยสัจ และ
 - ง. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ
- ว่ามิอย่างไร

(๒) กิจจญาณ คือ ความกำหนดรู้ ว่า

- ก. ทุกข์ ควรกำจัด
- ข. ทุกขสมุทัย ควรละ
- ค. ทุกขนิโรธ ควรทำให้แจ้ง
- ง. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ควรทำให้เจริญ

(๓) กตญาณ คือ ความกำหนดรู้ ว่า

- ก. ทุกข์ กำจัดได้แล้ว
- ข. ทุกขสมุทัย ละได้แล้ว
- ค. ทุกขนิโรธ ได้ทำให้แจ้งแล้ว
- ง. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ได้ทำให้เจริญแล้ว

ข) **อัตตลักษณะของวิสังขารธรรม**

อัตตลักษณะของวิสังขารธรรม คืออัตตลักษณะของพระนิพพานธาตุโดยปรมาตถ์ อันเป็นลักษณะที่ตรงกันข้ามกับความเป็นสภาพมิใช่ตัวตน (อนตตปฏิกุเขป) ของสังขารธรรม (สังขตธรรม) ทั้งปวง ซึ่งจะปรากฏเป็นโลกุตตรปัญญาแก่พระโยคาวจรขณะเมื่อเจริญโลกุตตรวิปัสสนา หยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม จนถึงได้บรรลุมรรคผลนิพพาน แล้วพิจารณาปัจจุเวกชน ๕ คือ พิจารณามรรค พิจารณาผล พิจารณาภิเลสที่ละได้แล้ว พิจารณาภิเลสที่ยังเหลือ (ในกรณีพระเสขบุคคล) และพิจารณาพระนิพพาน ทั้งโดยสภาวะนิพพาน ผู้ทรงสภาวะนิพพาน และอายตนะนิพพาน จากการที่ได้ทั้งเห็นแจ้ง รู้แจ้ง และได้บรรลุเป็นพระนิพพานธาตุโดยปรมาตถ์นั้น โดยความเป็นสภาพเที่ยง (นิจจตา) เป็นบรมสุข (ปรม สุข) และโดยความเป็นตัวตน (อตตตา) แท้ ดังนี้

(๑) **นิจจตา ความเป็นธรรมที่เที่ยง**^{๔๔} เพราะ

- (ก) เป็นธรรมอันไม่เคลื่อน (อจจุตฺ) อันไม่ตาย (อมตฺ)^{๔๕}
- (ข) เป็นธรรมที่มั่นคง (สสฺสตฺ) ไม่กำเริบ (อกุปฺป) ยั่งยืน (ธูวํ)^{๔๖}
- (ค) เมื่อตั้งอยู่ไม่ปรากฏความแปรปรวน (น จิตฺสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญาติ) จึงเป็นธรรมที่ไม่มีความเสื่อมสลาย (น วโย ปญฺญาติ)^{๔๗} ดังที่ท่านพระสารีบุตรมหาเถระได้แสดงอมตนิพพาน ว่า

“ความเกิดขึ้นแห่งนิพพานโดยย่อปรากฏ ความเสื่อมแห่งนิพพานนั้น มิได้มี ย่อมปรากฏอยู่โดยแท้ นิพพานเป็นคุณชาติเที่ยง ยั่งยืน มั่นคง มิได้มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า อันอะไรๆ นำไปไม่ได้ ไม่กำเริบ.”^{๔๘}

(๒) **ปรม สุข เป็นสุขอย่างยิ่ง** เพราะ

เป็นอสังขตธรรมที่ไม่มีเหตุปัจจัยให้เกิดทุกข์ จึงเป็นธรรมที่ไม่ปรากฏความเกิด

^{๔๔} พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ เล่ม ๔๕: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๒๕, หน้า ๓๑๐.

^{๔๕} พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๔๒: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๒๖, หน้า ๔๕๕.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๔๗} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๐, อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต, ข้อ ๔๘๗, หน้า ๑๙๒.

^{๔๘} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๐, อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต, ข้อ ๔๘๗, หน้า ๑๙๒* และดูเล่มที่ ๓๐ ข้อ ๖๔๕, หน้า ๓๑๕.

(น อุปปาโท ปญญาติ)^{๔๙} จึงไม่แก่ ไม่เจ็บ คือไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ^{๕๐} และเป็นธรรมที่ไม่ตาย (อมตัม) ดังพระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายว่า

“ด้วย บทว่า ‘น อุปปาโท ปญญาติ’ เป็นต้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึงความไม่มีแห่งความ เกิดขึ้น ทั้งความแก่ และความแตกดับ ก็เพราะไม่มีลักษณะมีการเกิดขึ้นเป็นต้น จึงปรากฏเป็นอสังขตะ.”^{๕๑}

(๓) อตตตา ความเป็นตัวตน (แท้) เพราะ

(ก) เป็นธรรมที่ปฏิเสธ คือมีลักษณะที่ตรงกันข้ามกับอนัตตา (อนตตปฏิกุเขปโต)

(ข) เป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสแสดงหลักเปรียบเทียบให้เห็นลักษณะของธรรม ๒ ฝ่าย คือฝ่ายที่เป็น “อนัตตา” กับฝ่ายที่เป็น “อัตตา” แท้ๆ โดยนัยว่า รูปเป็นอนัตตา ก็ (ถ้า) รูปนี้จักได้เป็นอัตตาแล้ว รูปนี้ก็มิพึงเป็นไปเพื่ออาพาธ ก็เพราะว่ารูปนี้เป็นอนัตตา ฉะนั้น รูปนี้จึงเป็นไปเพื่ออาพาธ เป็นต้น ดังพระพุทธดำรัสที่ตรัสว่า

“รูปํ ภิกขเว อนตตา. รูปญจ หิ ภิขเว อตตา อภิสส. นยํ รูปํ อาพาธาย สวตฺเตยฺย. ๗เปฯ ยสฺมา จ โข ภิกขเว รูปํ อนตตา. ตสฺมา รูปํ อาพาธาย สวตฺตติ.”^{๕๒}

แปลความว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย รูป (คือสังขารร่างกายนี้) เป็นอนัตตา (มิใช่ตน) ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ (ถ้า) รูปนี้จักได้เป็นอัตตา (ตน) แล้ว รูปนี้ก็มิพึงเป็นไปเพื่ออาพาธ (ความลำบาก)... ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะรูป (นี้) แล เป็นอนัตตา ฉะนั้นรูป (นี้) จึงเป็นไปเพื่ออาพาธ”

เป็นอันแสดงว่า พระผู้มีพระภาคได้ตรัสแสดงหลักการพิจารณาความเป็นอนัตตา (อนตตตา) และความเป็นอัตตา (อตตตา) ให้ทราบโดยนัยไว้แล้วว่า ธรรมที่เป็นอนัตตา ย่อมเป็นไปเพื่ออาพาธ ส่วนธรรมที่เป็นอัตตา ย่อมไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ธรรมที่ไม่เป็นไปเพื่ออาพาธนี้ ก็คือพระนิพพาน-ธาตุโดยปรมาตฺถ์ ซึ่งเป็นอสังขตธรรมที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งให้ต้องแตกดับ (ตาย) จึงไม่ต้องมีความเกิด เพราะไม่มีเหตุปัจจัยให้เกิดอีก ไม่ต้องแก่ ไม่ต้องเจ็บ และไม่ต้องตายอีก

^{๔๙} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๐, อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต, ข้อ ๔๘๗, หน้า ๑๔๒.

^{๕๐} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑, ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค, ข้อ ๗๓๕, หน้า ๖๓๐-๖๓๑.

^{๕๑} พระสูตรและอรรถกถาแปล อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต เล่ม ๓๔: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๒๖, หน้า ๒๐๖.

^{๕๒} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๔, วินัยปิฎก มหาวรรค, ข้อ ๒๐, หน้า ๒๔-๒๖.

พระนิพพานธาตุโดยปรมาตมัตถ์นั้น มีลักษณะเป็นตรงกันข้ามกับสังขารธรรม (สังขตธรรม) โดยสิ้นเชิง คือเป็นอัตตา (แท้) (มิใช่อัตตาเทียมอย่างที่ชาวโลกเขาสมมติหรือบัญญัติกันว่าเป็นอัตตา) ด้วยประการฉะนี้

(ค) เป็นธรรมที่มีเจ้าของ (สามิกโต) คือเป็นของพระอริยเจ้าผู้บรรลุนิพพาน อนันพระผู้มีพระภาคได้ตรัสถึงพระนิพพานธรรม ว่า “เป็นของตน” คือตรัสว่า “ชฌญา นิพพานมตฺตโนติ” ซึ่งแปลความว่า “พึงรู้พระนิพพานของตน” ดังนี้ ได้มีอรรถกถาอธิบายไว้ว่า

“ชฌญา นิพพานมตฺตโนติ อญฺเณสํ ปุณฺณชนานํ สุปินฺนเตปิ อโคจรภาวโต อริยานํ ปน ตสฺส ตสฺสเว อาเวณิกตฺตา อตฺตสทิสตฺตา จ “อตฺตาทิ ลทฺธโวหารสฺส มคฺคผลญาณสฺส สาทิสยวิสยภาวโต เอกนตฺสฺสชาวหํ นิพพานํ อสงฺขตธาตุ “อตฺตโนติ วุตฺตํ, ตํ นิพพานํ ชฌญา ชาเนยฺย, มคฺคผลญาณเหิ ปฏิวิชฺฌเณยฺย, สจฺจิกเรยฺยาติ อตฺถโก, เอเตน อริยานํ นิพพานเณ อธิมุตฺตํ ทสฺเสติ ฯ”^{๕๓}

แปลความว่า “บทว่า ชฌญา นิพพานมตฺตโน (พึงรู้พระนิพพานของตน) ความว่า พระนิพพานอันเป็นอสังขตธาตุนำมาซึ่งความสุขโดยส่วนเดียว โดยเป็นอารมณ์อันดีเยี่ยมแก่มรรคญาณ และผลญาณ ซึ่งได้โวหาร (ชื่อเรียก) ว่า “อัตตา” เพราะพระนิพพานไม่เป็นอารมณ์ของปุณฺณชนอื่น แม้โดยที่สุดความฝัน แต่เพราะพระนิพพานเป็นแผนกหนึ่งแห่งมรรคญาณและผลญาณนั้นๆ ของพระอริยเจ้าทั้งหลาย และเพราะพระนิพพานเป็นเช่นกับอัตตา จึงตรัสว่า “อตฺตโน” (ของตน), พึงรู้ คือ พึงทราบพระนิพพานนั้น, อธิบายว่า พึงรู้แจ้ง คือพึงทำให้แจ้งด้วยมรรคญาณและผลญาณทั้งหลาย ด้วยคำนั้น ทรงแสดงถึงความรักที่พระอริยเจ้าทั้งหลายมีจิตน้อมไปในพระนิพพาน.”

(ง) เป็นธรรมที่เป็นแก่นสาร (ธมฺมสํารํ นิพพานํ) โดยความเป็นสภาพเที่ยง และโดยความเป็นสภาพประเสริฐที่สุด (นิจฺจภาวโต เสฏฺฐภาวโต จ)^{๕๔}

(จ) พระนิพพานเป็นธรรมที่ไม่ว่าง (อริตฺตํ) ไม่เปล่า (อตุจฺฉํ) (คือเป็นธรรมที่มีสาระแก่นสาร ในความเป็นตัวตนเท่านั้นเอง-ผู้เขียน) แต่เป็นธรรมที่สูญอย่างยิ่ง (ปรมํ สฺยญฺญํ)^{๕๕} คือเป็นธรรมที่สูญ กล่าวคือว่างอย่างยิ่งจากกิเลส ตัณหา อุปาทาน และว่างเปล่า (สฺยญฺญโต) จากสังขาร

^{๕๓} พระธรรมปาลเถระ, อรรถกถาพุทธทศนิกาย อุทาน: โรงพิมพ์วิญญาน, พ.ศ. ๒๕๓๓, หน้า ๒๐๑.

^{๕๔} พระสูตรและอรรถกถา แปล พุทธทศนิกาย อิติวุตตกะ เล่มที่ ๔๕: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๒๕, หน้า ๓๑๐.

^{๕๕} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑, พุทธทศนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค, ข้อ ๗๓๕, หน้า ๖๓๒.

หรืออัตราเทียบอันชาวโลกสมมติว่าเป็นตัวตน และ ว่างจากสิ่งทีเื่องด้วยตนนั้น เช่น บริหาร เป็น
ต้น อุปมาดัง “เรือนว่าง หม้อว่าง” ซึ่งหมายความว่า เรือนหรือหม้อนั้น ว่างจากสิ่งทีไม่มีแก่นสาร
เท่านั้น ส่วนเรือนและหม้อทีเป็นแก่นสารนั้น ยังคงมีปรากฏอยู่ หาได้เสื่อมสลาย (น วโย, น
อญญตตํ ปญญาตติ) สูญสิ้นหมดไป (ดังเช่นสิ่งทีไม่มีแก่นสารทีต้องตกอยู่ในอนันตัทแห่งพระ
ไตรลักษณ์ คือความเป็นอนิจจํ ทุกขํ อนตฺตา) ด้วยไม่ ดังเช่นพระมหานามเถระได้อธิบายว่า

[illegible]

แปลความว่า “คำว่า “สุญญ (ว่างเปล่า) จากอดีตหรือสิ่งที่เนื่องด้วยอดีต” ความว่า สุญญ จากอดีตที่โลกกำหนดไว้อย่างนี้ว่า “ผู้ทำ ผู้สวดย ผู้มีอำนาจเอง” และจากบริหาร อันเป็นของตน เพราะความไม่มีอดีตนั้นแหละ จักขุเป็นต้นทั้งหมดเป็นธรรมชาติ ที่เป็นของโลก, จักขุเป็นต้นนั้นแหละ ชื่อว่า โลก เพราะย่อมสลายไป อนึ่ง เพราะ อดีตไม่มีในโลกนี้ และสิ่งที่เนื่องด้วยอดีตาก็ไม่มีในโลกนี้, ฉะนั้น ท่านจึงกล่าว ว่า “โลกสุญญ” แม้โลกุตตรธรรม ก็สุญญจากอดีตและสิ่งที่เนื่องด้วยอดีตนั่นเอง. แต่ท่านกล่าวถึงโลกียธรรมเท่านั้น โดยสมควรแก่คำถาม.

อนึ่ง คำว่า “สูญ” ท่านไม่กล่าวว่า “ธรรมไม่มี”, ท่านกล่าวถึงความไม่มี
สาระในอัตตาและสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตาในธรรมนั้น. อนึ่ง เมื่อเขาพูดกันในโลกว่า

^{๕๖} พระมหานามและ, อรรถกถาขุททกนิกาย ปุณณิสิกขมรรค ภาค ๒: โรงพิมพ์วิบูลย์งาน, พ.ศ.๒๕๓๕, หน้า ๒๗๘-๒๗๙.

“เรือนสุญ หมดสุญ” ก็มีใช้กล่าวถึงความไม่มีเรือนและหม้อ, (แต่) กล่าวถึงความไม่มีสิ่งอื่นในเรือนและในหม้อนั้น.

อนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสความนี้ไว้ว่า “ก็สิ่งใดแลไม่มีในสิ่งนั้น ภิกษุ ย่อมพิจารณาสิ่งนั้นว่าสุญด้วยเหตุ นั้น แต่สิ่งใดมีเหลืออยู่ในสิ่งนั้น สิ่งนั้นมีอยู่ ภิกษุ ย่อมรู้ว่า สิ่งนั้นมีอยู่...” ในพระสูตรนี้ ท่านกล่าวถึงอนัตตลักขณสูตรเท่านั้น.”

ตอนที่ ๘

เปรียบเทียบวิธีพิจารณาสภาวะธรรม ๒ ฝ่าย คือ เบญจขันธ์ (สังขาร/สังขตธรรม) กับ นิพพาน (วิสังขาร/อสังขตธรรม)

พระสารีบุตรมหาเถระ ได้แสดงวิปัสสนาวิธี โดยการพิจารณาเห็นสภาวะธรรม ๒ ฝ่าย คือ พิจารณาเห็นสภาวะของสังขาร/สังขตธรรม โดยการพิจารณาสภาวะของเบญจขันธ์ ในชั้นอนุวิปัสสนา (ติลภุขณานุปัสสนา) เพื่อเจริญวิปัสสนาปัญญา คือ ได้อนุโลมขันธ์ เริ่มตั้งแต่การกำหนดกလာปะ กำหนดนามรูป และปัจจัยแห่งนามรูป พิจารณาเห็นแจ้งสภาวะเบญจขันธ์ โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา จนถึงพิจารณาเห็นแจ้งสภาวะวิสังขารธรรม คือ พระนิพพานอันเป็นอสังขตธรรม เจริญโลกุตตรปัญญา คือ เมื่อพิจารณาเห็นความดับแห่งเบญจขันธ์ เป็นนิพพานว่างอย่างยิ่ง (จากกิเลสตัณหา และจากอัตตาโลกิยะอันเป็นสังขารทั้งหมด) เที่ยง เป็นบรมสุข และ ยั่งยืน ฯลฯ ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม ได้แก่ หยั่งลงในขณะแห่งมรรคและผล โดยการพิจารณาเปรียบเทียบระหว่างธรรม ๒ ฝ่าย คือ

ฝ่ายสังขาร/สังขตธรรม มีเบญจขันธ์เป็นต้น ซึ่งมีสภาวะ ไม่เที่ยง (อนิจจัง) เป็นทุกข์ (ทุกข์) และมีใช่ตัวตน (อนัตตา) รวมทั้งลักษณะที่แสดงความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และความเป็นของมิใช่ตัวตน อันเป็นลักษณะที่แย้งต่ออัตตา (อตตปฏิกุเฆป) ฝ่ายหนึ่ง กับ

พระนิพพานธรรม อันเป็นวิสังขาร/อสังขตธรรม อันมีสภาวะที่เที่ยง (นิจจัง) เป็นสุข (สุข) และยั่งยืน (ธูว์) รวมทั้งลักษณะที่แสดงความเป็นธรรมที่เที่ยง เป็นบรมสุข และลักษณะที่แสดงว่าเป็นตัวตนวิมุตติ (วิมุตตือตตตา) อันเป็นลักษณะที่แย้งต่ออนัตตา (อนตตปฏิกุเฆป) อีกฝ่ายหนึ่ง ในวิปัสสนากถา^{๕๗} โดยละเอียด ดังต่อไปนี้

“ภิกษุย่อมได้อนุโลมขันธ์ด้วยอาการเท่าไร หยั่งลงสู่สัมมัตตนิยามด้วย
อาการเท่าไร ภิกษุย่อมได้อนุโลมขันธ์ด้วยอาการ ๔๐ หยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
ด้วยอาการ ๔๐

^{๕๗} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑, ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค, ข้อ ๗๓๕, หน้า ๖๒๙-๖๓๔.

ภิกษุยอมได้อ้อนุโลมขันติด้วยอาการ ๔๐ เป็นไหน ? หยั่งลงสู่สัมมัตต-
นิยามด้วยอาการ ๔๐ เป็นไหน ?

ภิกษุพิจารณาเห็นเบญจขันธ์ โดยความเป็นของไม่เที่ยง ๑ เป็นทุกข์ ๑
เป็นโรค ๑ เป็นดังหัวฝี ๑ เป็นดังลูกศร ๑ เป็นความลำบาก ๑ เป็นอาพาธ ๑ เป็น
อย่างอื่น ๑ เป็นของขำрут ๑ เป็นเสนียด ๑ เป็นอุปาทวี ๑ เป็นภัย ๑ เป็น
อุปสรรค ๑ เป็นความหวั่นไหว ๑ เป็นของผูกพัน ๑ เป็นของไม่ยั่งยืน ๑ เป็นของ
ไม่มีอะไรต้านทาน ๑ เป็นของไม่มีอะไรป้องกัน ๑ เป็นของไม่เป็นที่พึ่ง ๑ เป็น
ของว่าง ๑ เป็นของเปล่า ๑ เป็นของสูญ ๑ เป็นอนัตตา ๑ เป็นโทษ ๑ เป็นของ
มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ๑ เป็นของหาสาระมิได้ ๑ เป็นมูลแห่งความ
ลำบาก ๑ เป็นดังเพชรฆาต ๑ เป็นความเสื่อมไป ๑ เป็นของมีอาสวะ ๑ เป็น
ของอันปัจจัยปรุงแต่ง ๑ เป็นเหยื่อแห่งมาร ๑ เป็นของมีความเกิดเป็นธรรมดา ๑
เป็นของมีความแก่เป็นธรรมดา ๑ เป็นของมีความป่วยไข้เป็นธรรมดา ๑ เป็น
ของมีความตายเป็นธรรมดา ๑ เป็นของมีความเศร้าโศกเป็นธรรมดา ๑ เป็นของ
มีความรำไรเป็นธรรมดา ๑ เป็นของมีความคับแค้นใจเป็นธรรมดา ๑ เป็นของมี
ความเศร้าหมองเป็นธรรมดา ๑

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นของไม่เที่ยง ย่อมได้อ้อนุโลมขันติ
เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานเที่ยง ย่อมหยั่งลงสู่
สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นทุกข์ ย่อมได้อ้อนุโลมขันติ เมื่อ
พิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานเป็นสุข ย่อมหยั่งลงสู่
สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความโรค ย่อมได้อ้อนุโลมขันติ เมื่อพิจารณา
เห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีโรค ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นดังหัวฝี ย่อมได้อ้อนุโลมขันติ เมื่อ
พิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีหัวฝี ย่อมหยั่งลงสู่
สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นดังลูกศร ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีลูกศร ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นลำบาก ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีความลำบาก ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นอาพาธ ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีอาพาธ ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นอื่น ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีสิ่งอื่นเป็นปัจจัย ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นของขำรุด ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีความขำรุดเป็นธรรมดา ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นเสนียด ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีเสนียด ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นอุบาทว์ ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีอุบาทว์ ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นภัย ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีภัย ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นอุปสรรค ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีอุปสรรค ย่อมหยั่งลงสู่

สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นของหวั่นไหว ย่อมได้อนุโลมขันธ์
เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีความหวั่นไหว ย่อม
หยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นของผูกพัน ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อ
พิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีความผูกพัน ย่อมหยั่งลง
สู่สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นของไม่ยั่งยืน ย่อมได้อนุโลมขันธ์
เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานมีความยั่งยืน ย่อมหยั่ง
ลงสู่สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นของไม่มีอะไรต้านทาน ย่อมได้
อนุโลมขันธ์ เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานเป็นที่ต้าน
ทาน ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นของไม่มีอะไรป้องกัน ย่อมได้
อนุโลมขันธ์ เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานเป็นที่ป้อง
กัน ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นของไม่มีที่พึ่ง ย่อมได้อนุโลมขันธ์
เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานเป็นที่พึ่ง ย่อมหยั่งลงสู่
สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นของว่าง ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อ
พิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่ว่าง ย่อมหยั่งลงสู่
สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นของเปล่า ย่อมได้อนุโลมขันธ์
เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่เปล่า ย่อมหยั่งลงสู่
สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นของสูญ ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อ

พิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานสูญอย่างยิ่ง ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นอนัตตา ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานมีประโยชน์อย่างยิ่ง ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นโทษ ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีโทษ ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นของแปรปรวนเป็นธรรมดา ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นของหาสาระมิได้ ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานมีสาระ ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นมูลแห่งความลำบาก ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีมูลแห่งความลำบาก ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นดังเพชฌฆาต ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่เป็นดังเพชฌฆาต ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นของเสื่อมไป ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีความเสื่อมไป ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นของมีอาสวะ ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีอาสวะ ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นเหตุแห่งมาร ย่อมได้อนุโลมขันธ์
เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่เป็นเหตุแห่งมาร ย่อม
หยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นของมีความแก่เป็นธรรมดา ย่อม
ได้อนุโลมขันธ์ เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีความ
แก่ ย่อมยังลงสู่สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นของมีความตายเป็นธรรมดา ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีความตาย ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นของมีความคร่ำครวญเป็นธรรมดา ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีความคร่ำครวญ ย่อมยังลงสู่สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นของมีความคับแค้นเป็นธรรมดา
ย่อมได้อานุโลมขันธ์ เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่
มีความคับแค้น ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นของมีควมเศร้าหมองเป็น
ธรรมดา ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็น
นิพพานไม่มีความเศร้าหมอง ย่อมยังลงสู่สัมมัตตนิยาม”

เปรียบเทียบลักษณะที่ตรงกันข้าม (แย้งกัน)

ระหว่างเบญจขันธ์ (สังขาร/สังขตธรรม)

กับ พระนิพพาน (วิสังขาร/อสังขตธรรม)

(โดยวิภาค ๖)

ลักษณะเบญจขันธ์ (สังขาร/สังขตธรรม)

- (๑) อนิจจัง (เป็นของไม่เที่ยง)
- (๒) อนิจจลักษณะ (ลักษณะแสดง
ความเป็นของไม่เที่ยง)
 - เป็นของชำรุด
 - เป็นความหวั่นไหว
 - เป็นของผุพัง
 - เป็นของไม่ยั่งยืน
 - เป็นของมีความแปรปรวนเป็นธรรมดา
 - เป็นของหาสาระมิได้
 - เป็นความเสื่อมไป
 - เป็นของอันปัจจัยปรุงแต่ง
 - เป็นของมีความตายเป็นธรรมดา

(๓) ทุกขัง (เป็นทุกข์)

- (๔) ทุกขลักษณะ (ลักษณะแสดงความเป็นทุกข์)
 - เป็นโรค
 - เป็นดังหัวฝี
 - เป็นดังลูกศร

ลักษณะนิพพาน (วิสังขาร/อสังขตธรรม)

- (๑) นิจุํ นิพพานํ (นิพพานเที่ยง)
- (๒) นิจุลลักษณะ (ลักษณะแสดงความเป็นนิพพาน)
 - มีสภาพเที่ยง
 - นิพพานไม่มีความชำรุดเป็นธรรมดา
 - นิพพานไม่มีความหวั่นไหว
 - นิพพานไม่มีความผุพัง
 - นิพพานเป็นของยั่งยืน
 - นิพพานไม่มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา
 - นิพพานมีสาระ
 - นิพพานไม่มีความเสื่อม
 - นิพพานไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง
 - นิพพานไม่มีความตาย

(๓) สุขํ นิพพานํ (นิพพานเป็นสุข)

- (๔) สุขลักษณะ (ลักษณะแสดงความเป็นสุข)
 - นิพพานไม่มีโรค
 - นิพพานไม่มีหัวฝี
 - นิพพานไม่มีลูกศร

เป็นความลำบาก
เป็นอาพาธ
เป็นอย่างอื่น
เป็นเสนียด
เป็นอุบาทว์
เป็นภัย
เป็นอุปสรรค
เป็นของไม่มีอะไรต้านทาน
เป็นของไม่มีอะไรป้องกัน
เป็นโทษ
เป็นมูลแห่งความลำบาก
เป็นดังเพศฉมาต
เป็นของมีอาสวะ
เป็นเหยื่อแห่งมาร
เป็นของมีความเกิดเป็นธรรมดา
เป็นของมีความแก่เป็นธรรมดา
เป็นของมีความป่วยไข้เป็นธรรมดา
เป็นของมีความตายเป็นธรรมดา
เป็นของมีความเศร้าโศกเป็นธรรมดา
เป็นของมีความคร่ำครวญเป็นธรรมดา
เป็นของมีความคับแค้นใจเป็นธรรมดา

(๕) อนตตา เป็นของมิใช่ตัวมิใช่ตน
ที่ถาวรแท้จริงของใคร (เป็นเพียงอัตตา-
เทียมที่ชาวโลกบัญญัติขึ้นหรือกำหนดขึ้น
ว่า “ผู้ทำ ผู้สวดย ผู้มีอำนาจเอง”

(๖) อนตตลกฺขณํ เครื่องหมายที่แสดงความ
มิใช่ตัวตน เป็นลักษณะที่แย้งอัตตา
(อตฺตปฏิกฺเขป)

นิพพานไม่มีความลำบาก
นิพพานไม่มีอาพาธ
นิพพานไม่มีสิ่งอื่นเป็นปัจจัย
นิพพานไม่มีเสนียด
นิพพานไม่มีอุบาทว์
นิพพานไม่มีภัย
นิพพานไม่มีอุปสรรค
นิพพานเป็นที่ต้านทาน
นิพพานเป็นที่ป้องกัน
นิพพานไม่มีโทษ
นิพพานไม่มีมูลแห่งความลำบาก
นิพพานไม่เป็นดังเพศฉมาต
นิพพานไม่มีอาสวะ
นิพพานไม่เป็นเหยื่อแห่งมาร
นิพพานไม่มีความเกิด
นิพพานไม่มีความแก่
นิพพานไม่มีความป่วยไข้
นิพพานไม่มีความตาย
นิพพานไม่มีความเศร้าโศก
นิพพานไม่มีความคร่ำครวญ
นิพพานไม่มีความคับแค้นใจ

(๕) ปรมตฺถํ นิพพานํ พระนิพพานเป็น
ประโยชน์อย่างยิ่ง เป็น อัตตา (แท้) ที่วิมุตติ
หลุดพ้นแล้วจากกิเลสอาสวะ ของพระอริยเจ้า ที่
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “พึงรู้นิพพานของ
ตน” และว่า “ไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ” จึงเป็น
วิมุตติอัตตาแท้ๆ

(๖) วิมุตติอตฺตลกฺขณํ เครื่องหมายที่แสดง
ความเป็นอัตตา (แท้) ที่วิมุตติหลุดพ้นจาก
กิเลสอาสวะ และที่ว่างจากสังขาร เป็นลักษณะ

- เป็นของไม่เป็นที่พึง- เป็นของว่าง (จากอัตตาเทียม คือ อัตตา-โลกิยะ ที่โลกบัญญัติหรือกำหนดขึ้นว่า ผู้ทำ ผู้สวय ผู้มีอำนาจเอง)- เป็นของเปล่า (ไม่มีแก่นสารสาระ)- เป็นของสูญ (ต้องสูญสลายหมดสภาพเดิมของมันไปในที่สุด)- เป็นของมีความเศร้าหมองด้วยกิเลสเป็นธรรมดา- ไม่เกษมจากโยคะ (ไม่ปลอดจากธรรมเป็นเครื่องประกอบสัตว์ไว้กับภพต่างๆ คือ กามโยคะ, ภวโยคะ, ทิฏฐิโยคะ, อวิชชาโยคะ)	ที่แย้งอนัตตา (อนตตปฏิက္เขป) - นิพพานเป็นที่พึง (สรณ)- นิพพานไม่ว่าง (อริตต) จากอัตตาที่แท้ที่วิมุตติหลุดพ้นจากกิเลสาสวะ- นิพพานไม่เปล่า (อตฺตจฺณ) จากความมีแก่นสารสาระ- นิพพานสูญอย่างยิ่ง (ปรมํ สฺยุณํ) จากกิเลสาสวะ จากอัตตาเทียม (โลกิยะ) และจากสิ่งเนื่องด้วยอัตตาโลกิยะนั้น- นิพพานไม่มีความเศร้าหมองด้วยกิเลสาสวะ (อสงฺกิลิฏฺจํ)- นิพพานเกษมจากโยคะ ปลอดจากธรรมเป็นเครื่องประกอบสัตว์ไว้กับภพต่างๆ (โยคฺคฺเขม)

ตอนที่ ๙ ธรรมเครื่องยังวิชาให้เกิดและเจริญขึ้น เพื่อดับวิชามูลรากฝายเกิดทุกข์

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้พระอริยสัจ ๔ และพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ได้
ควงไม้ครีมหาโพธิ์ในตอนรุ่งอรุณของวันเพ็ญเดือนวิสาขะ (เดือน ๖) เมื่อ ๒๕๘๔ ปีที่ล่วงมาแล้วนี้
(นับถึง พ.ศ.๒๕๓๙) ทรงเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชา (วิชา ๓, วิชา ๘) และจรณะ ๑๕ (วิชา-
จรณสมปยุโน) ส่วนพระอริยสาวกผู้ฟังพระสัทธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วปฏิบัติ
ตามพระสัทธรรมอันพระองค์ตรัสไว้แล้ว ได้ถึงความบรรลุมรรค ผล นิพพาน ตามรอยบาท
พระพุทธองค์แล้วนั้น ต่างได้บรรลุคุณธรรมตามระดับภูมิธรรมและสาวกบารมีของแต่ละท่านไม่
เท่ากัน แต่อย่างน้อยก็ได้บรรลุ “อัสสวัชฌญาณ” อันเป็นวิชาที่ ๓ ด้วยกันทุกองค์

ธรรมเครื่องยังวิชาให้เกิดและเจริญขึ้น เพื่อดับวิชามูลรากฝายเกิดทุกข์ทั้งปวง คือ
สมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน และ จรณะ ๑๕ ดังต่อไปนี้

๑. วิชาภาคยธรรม: สมถวิปัสสนา^{๕๘}

ดังมีพระพุทธดำรัสตรัสไว้ว่า

“เทวเม ภิกขเว ธมฺมา วิชาภาคิยา. กตเม เทว. สมโธ จ วิปัสสนา จ.
สมโธ ภิกขเว ภาวิตถิ กิमतถมนุโกติ. จิตฺตํ ภาวียติ. จิตฺตํ ภาวิตถิ กิमतถมนุโกติ.
โย ราโค โส ปหียติ. วิปัสสนา ภิกขเว ภาวิตถิ กิमतถมนุโกติ. ปญฺญา ภาวียติ.
ปญฺญา ภาวิตถิ กิमतถมนุโกติ. ยา อวิชาสา ปหียติ.

รากุปกกิลิฏฺจํ วา ภิกขเว จิตฺตํ น วิมุจฺจติ. อวิชาปุกกิลิฏฺจา วา ปญฺญา น
ภาวียติ. อิติ โข ภิกขเว รากุวิราคา เจโตวิมุตติ อวิชาวิราคา ปญฺญาวิมุตติ.”

แปลความว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างเป็นไปในส่วนแห่งวิชา ธรรม ๒

^{๕๘} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๐, อังคุตตรนิกาย ทุกกนิบาต, ข้อ ๒๗๔-๒๗๖, หน้าที่ ๗๗-๗๘.

อย่างเป็นไฉน ? คือ สมณะ ๑ วิปัสสนา ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมณะที่ภิกษุ
 เจริญแล้ว ย่อมเสวยประโยชน์อะไร ? ย่อมอบรมจิต จิตที่อบรมแล้ว ย่อมเสวย
 ประโยชน์อะไร ? ย่อมละระาคะได้ วิปัสสนาที่อบรมแล้ว ย่อมเสวยประโยชน์
 อะไร ? ย่อมอบรมปัญญา ปัญญาที่อบรมแล้ว ย่อมเสวยประโยชน์อะไร ? ย่อม
 ละอวิชชาได้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จิตที่เศร้าหมองด้วยระาคะ ย่อมไม่หลุดพ้น หรือ
 ปัญญาที่เศร้าหมองด้วยอวิชชา ย่อมไม่เจริญ ด้วยประการฉะนี้แล ดูก่อนภิกษุ
 ทั้งหลาย เพราะสามารถระาคะได้ จึงชื่อว่าเจโตวิมุตติ เพราะสามารถอวิชชาได้ จึง
 ชื่อว่า ปัญญาวิมุตติ.”

๒. จรณะ ๑๕^{๕๙}

๑. สีสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศีล

อปัณณกปฏิบัติ ๓

๒. อินทริยสังวร การสำรวมอินทริย

๓. โภชนมัตตัญญูตา ความรู้จักประมาณในการบริโภค

๔. ชาคริยานุโยค การประกอบความดี

สัทธรรม ๗

๕. ศรัทธา ความเชื่อในบุคคล ในข้อปฏิบัติ และในสิ่งที่ควรเชื่อ

๖. หิริ ความละอายแก่ใจ ต่อความชั่ว

๗. โอตตปปะ ความเกรงกลัวต่อความชั่วหรือบาปอกุศล

๘. พาหุสัจจะ ความเป็นผู้ได้ยินได้ฟัง ได้เรียนรู้ มีประสบการณ์มากมาย

๙. อารัทธวิริยะ มีความเพียรอันปรารถนาแล้ว

๑๐. สติ ความระลึกได้ ไม่เผลอ ในการควบคุมจิตใจให้เป็นไปในทางที่ดีที่ชอบ ไม่
 ไปในทางชั่ว

๑๑. ปัญญา ความรู้ทั่ว ปรีชาหยั่งรู้เหตุผลในทางเจริญและทางเสื่อม โดยเฉพาะ
 อย่างยิ่ง ความเห็นแจ้งรู้แจ้งในกองสังขารและวิสังขารธรรมคือพระนิพพานและ
 อริยสัจ ๔ ตามที่เป็นจริง

^{๕๙} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๓, มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์, ข้อ ๒๖, หน้า ๒๕-๒๖.

ฅมาน ๔

- ๑๒. ปฐมฅมาน
- ๑๓. ทุตติยฅมาน
- ๑๔. ตติยฅมาน
- ๑๕. จตุตถฅมาน

๓. วิชชา: ธรรมเครื่องดับอวิชชามูลรากลฝ่ายเกิดทุกข ได้แก

ก) วิชชา ๓^{๖๐}

- ๑. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ความรู้ที่ให้ระลึกชาติได้
- ๒. จุตูปปาตญาณ ความรู้จุติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย
- ๓. อาสวักขยญาณ ญาณหยั่งรู้วิธีทำอาสวะให้สิ้น

ข) วิชชา ๘^{๖๑} (รวมโลกียอภิญญา ๖)

- ๑. วิปัสสนาญาณ ญาณในวิปัสสนา
- ๒. มโนมยิทธิ ฤทธิ์ทางใจ
- ๓. อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ได้ต่าง ๆ
- ๔. ทิพพโสต หูทิพย์
- ๕. เจโตปริยญาณ รู้จักกำหนดใจผู้อื่นได้
- ๖. ปุพเพนิวาสานุสสติ ระลึกชาติได้
- ๗. ทิพพจักขุ ตาทิพย์
- ๘. อาสวักขยญาณ ญาณหยั่งรู้วิธีทำอาสวะให้สิ้น

๔. อวิชชา ๘^{๖๒} (ความไม่รู้) มูลรากลฝ่ายเกิดทุกข

- ๑. ทุกฺข อญฺเณณ ความไม่รู้ในทุกข
- ๒. ทุกฺขสมุทฺเท อญฺเณณ ความไม่รู้ในเหตุเกิดแห่งทุกข

^{๖๐} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๓, มัชฅิมนิกาย มัชฅิมปัณณาสก, ข้อ ๗๔๕-๗๔๗, หน้า ๖๘๖-๖๘๘.

^{๖๑} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๙, ทิฆนิกาย สีลขันธวรรค, ข้อ ๑๓๑-๑๓๘, หน้า ๑๐๑-๑๑๒.

(มโนมยิทธิ สำเร็จด้วยใจ) สามารถรู้เห็นได้ด้วยทิพพจักขุญาณธาตุเท่านั้น เช่น การทำให้หายตัว การล่องหน เป็นต้น

ส่วนอิทธิวิธี สำเร็จด้วยใจ สามารถรู้เห็นได้แม้ด้วยมังสจักขุญาณธาตุ เช่น คนเดียวทำเป็นหลายคน การเกณฑ์ฝน เก็บฝน เป็นต้น)

^{๖๒} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๔, อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณิปปกรณ์, ข้อ ๖๙๑, หน้า ๒๗๓-๒๗๔.

ตอนที่ ๙ ธรรมเครื่องยังวิชชาให้เกิดและเจริญขึ้น เพื่อดับอวิชชามูลรากลฝ่ายเกิดทุกข

๓. ทุกขนิโรธ อภญาณิ ความไม่รู้ในความดับทุกข์
๔. ทุกขนิโรธคามินิยา อภญาณิ ความไม่รู้ทางให้ถึงความดับทุกข์
๕. ปุพฺพนฺเต อภญาณิ ความไม่รู้อดีต
๖. อปรนฺเต อภญาณิ ความไม่รู้อนาคต
๗. ปุพฺพนฺตาปรนฺเต อภญาณิ ความไม่รู้ทั้งอดีตทั้งอนาคต
๘. อิหปฺปจฺยตาปฺปิจฺจสฺมฺปฺนเนสฺส ธมฺเมสฺส อภญาณิ ความไม่รู้ปัจจุสมุปบาท.

๕. โพธิปักขิยธรรม: ธรรมเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้ (เครื่องเกื้อหนุนอรยมรรค)^{๖๓}

๑. สติปัฏฐาน ๔^{๖๔}

๒. สัมมัปปธาน ๔ (ความเพียรชอบใน ๔ สถาน)^{๖๕}

- ๑) สัจฺจปธาน เพียรระวังบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น
- ๒) ปหานปธาน เพียรละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว
- ๓) ภาวนาปธาน เพียรเจริญกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดมีขึ้น
- ๔) อนุรักขนาปธาน เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่นและให้เจริญยิ่งขึ้นไป

๓. อิทธิบาท ๔ (คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ)^{๖๖}

- ๑) จันฺทะ ความพอใจ
- ๒) วิริยะ ความเพียร
- ๓) จิตตะ ความเอาใจฝักใฝ่
- ๔) วิมังสา ความไตร่ตรอง คือหมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผล

๔. อินทรีย์ ๕ (ธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจของตน: เหมือนพละ ๕ แต่อ่อนกว่า และเป็นพื้นฐานให้พละ ๕ เจริญแก่กล้าขึ้น)^{๖๗}

^{๖๓} พระมหาพนมเถระ, อรรถกถาพุทธทศนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค ภาค ๒: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, พ.ศ. ๒๕๓๔, หน้า ๑๙๖.

^{๖๔} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๑๐, ทิมนิกาย มหาวรรค, ข้อ ๒๗๓-๓๐๐, หน้า ๒๖๘-๒๙๐.

^{๖๕} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๒๑, อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต, ข้อ ๖๙ หน้า ๙๓-๙๔.

^{๖๖} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๑๑, ทิมนิกาย ปาฏิกวรรค, ข้อ ๒๓๑, หน้า ๒๐๗.

^{๖๗} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๑๑, ทิมนิกาย ปาฏิกวรรค, ข้อ ๓๐๐, หน้า ๒๓๗.

๕. พละ ๕ (ธรรมอันเป็นกำลัง)^{๖๘}

๑) สัทธา	ความเชื่อ
๒) วิริยะ	ความเพียร
๓) สติ	ความระลึกได้
๔) สมาธิ	ความตั้งจิตมั่น
๕) ปัญญา	ความรู้ทั่วชัด

๖. โพชฌงค์ ๗ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้)^{๖๙}

๑) สติ	ความระลึกได้
๒) ธัมมวิจยะ	ความเลือกเฟ้นธรรม
๓) วิริยะ	ความเพียร
๔) ปีติ	ความอิ่มใจ
๕) ปัสสัทธิ	ความสงบกาย สงบใจ
๖) สมาธิ	ความมีใจตั้งมั่น
๗) อุเบกขา	ความมีใจเป็นกลาง เพราะเห็นตามเป็นจริง

๗. อริยมรรคมีองค์ ๘^{๗๐}

๑) สัมมาทิฏฐิ	เห็นชอบ
๒) สัมมาสังกัปปะ	ดำริชอบ
๓) สัมมาวาจา	เจรจาชอบ
๔) สัมมากัมมันตะ	กระทำการงานชอบ
๕) สัมมาอาชีวะ	เลี้ยงชีพชอบ
๖) สัมมาวายามะ	พยายามชอบ
๗) สัมมาสติ	ระลึกชอบ
๘) สัมมาสมาธิ	ตั้งจิตมั่นชอบ

^{๖๘} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๒๒, อังคุตตรนิกาย ปิณฺณกนิบาต, ข้อ ๑๓, หน้า ๑๐.

^{๖๙} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๑๑, ทิฆนิกาย ปาฏิกวรรค, ข้อ ๓๒๗, หน้า ๒๕๗-๒๕๘.

^{๗๐} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๑๐, ทิฆนิกาย มหาวรรค, ข้อ ๒๙๙, หน้า ๒๘๗-๒๘๘.

ภาคปฏิบัติสหธรรม

บทที่ ๕

สมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน ถึงธรรมกาย

ตอนที่ ๑

หลักปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงประทานหลักคือธรรมเป็นอารมณ์ของสมถกัมมัฏฐาน อันเป็นพื้นฐานสำคัญให้ถึงธรรมอันเป็นรากเหง้าให้วิปัสสนาเกิด เจริญขึ้น และตั้งอยู่ เพื่อเจริญปัญญาจากการที่ได้เห็นแจ้งและรู้แจ้ง ในสภาวะของสังขารธรรม และวิสังขารธรรมคือพระนิพพาน โดยปรমัตถ์ และในพระอริยสัจ ๔ ตามที่เป็นจริง ไว้หลายวิธี อันผู้เจริญภาวนาพึงเลือกปฏิบัติให้ถูกจริตอัธยาศัยของตน

ข้าพเจ้าจึงขอเสนอวิธีเจริญทั้งสมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน ที่ให้ผลดีมีประสิทธิภาพสูง ตามหลักปฏิบัติพระสัทธรรมเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง ที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงไว้ดีแล้ว คือวิธีเจริญสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานให้ถึงธรรมกายมรรคผลนิพพานตามรอยบาทพระพุทธรองค์ที่พระเดชพระคุณหลวงพ่อดัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ท่านปฏิบัติได้เข้าถึง ได้รู้เห็นและเป็นธรรมกายแล้ว จึงได้สั่งสอนศิษยานุศิษย์จนตลอดชีวิตของพระเดชพระคุณหลวงพ่อดัด และได้ถ่ายทอดสืบต่อๆ กันมาจนถึงปัจจุบัน ปรากฏผลดีเป็นอย่างสูงแก่ผู้ปฏิบัติด้วยอิทธิบาทธรรม

โดยมี หลักปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน ถึงธรรมกาย ให้เกิดอภิญญา และวิชา คือ ความรู้ความสามารถพิเศษ ได้แก่ วิชา ๓ วิชา ๘ (รวมอภิญญา ๖) ชื่อว่า “วิชาธรรมกาย” เป็นพื้นฐานสำคัญแก่การเจริญวิปัสสนาปัญญาถึงโลกุตตรปัญญา ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังต่อไปนี้

๑. ชั้นสมถกัมมัฏฐาน

มีหลักวิธีปฏิบัติเบื้องต้นที่สำคัญ ๓ ประการ คือ

(๑) กำหนด “ฐานที่ตั้งของใจ” ไว้ ณ ศูนย์กลางกาย เหนือระดับสะดือ ๒ นิ้วมือ อันเป็นที่ตั้งกำเนิดธาตุธรรมเดิม และเป็นที่ตั้งกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม

ศูนย์กลางกายระดับสะดือเป็นที่สุด และเป็นต้นทางลมหายใจ (เข้า-ออก)

(๒) กำหนด “บริกรรมนิมิต” คือ นึกให้เห็นด้วยใจเป็นเครื่องหมายดวงแก้วกลมใส ให้ใจรวมอยู่ ณ ศูนย์กลางดวงแก้วกลมใส นั้น ตรงศูนย์กลางกายเหนือระดับสะดือ ๒ นิ้วมือ (ตามข้อ ๑)

การเพ่งดวงแก้วกลมใส มีลักษณะเป็นการเพ่งแสงสว่าง (อาโลกกสิณ) กล่าวคือ ถ้าพระโยคาวจรเพ่งแสงสว่างเป็นอารมณ์ ถึงได้อุคคหนิมิต ก็จะเป็นเป็นดวงใสสว่าง หลวงพ่อวัดปากน้ำท่านจึงใช้ดวงแก้วกลมใส (แทนดวงใสสว่าง) เป็นบริกรรมนิมิต

(๓) กำหนด “บริกรรมภาวนา” คือ ท่องในใจด้วยองค์บริกรรมภาวนาว่า “สัมมา อรหังฯ” ที่กลางของกลางจุดเล็กใส กลางดวงแก้วกลมใส. ตรงศูนย์กลางกายเหนือระดับสะดือ ๒ นิ้วมือนั้น เพื่อประคองใจให้หยุดนิ่งตรงนั้น

คำว่า “สัมมา” เป็นคำย่อจากคำว่า “สัมมาสัมพุทโธ” แปลว่า พระผู้ตรัสรู้แล้วเองโดยชอบ ซึ่งหมายถึงพระปัญญาคุณของพระพุทธเจ้า ส่วนคำว่า “อรหัง” แปลว่า พระผู้ไกลจากกิเลสและบาปธรรมทั้งปวง ซึ่งหมายถึง พระวิสุทธิคุณของพระพุทธเจ้า เมื่อบริกรรมภาวนาว่า “สัมมา อรหังฯ” นึกน้อมพระพุทธคุณ คือ พระปัญญาคุณ และ พระวิสุทธิคุณของพระพุทธเจ้ามาสู่ใจเราด้วย เป็นพุทธานุสสติ

ถ้าผู้ปฏิบัติภาวนากำหนดบริกรรมนิมิต คือ นึกเห็นเครื่องหมายดวงแก้วกลมใสด้วยใจได้ยาก ก็ให้สังเกตลมหายใจเข้า-ออก ที่ผ่านและกระทบดวงแก้ว ตรงศูนย์กลางกายเหนือระดับสะดือ ๒ นิ้วมือ อยู่ตรงนั้น (เป็นอานาปานสติอีกสัสดหนึ่ง) โดยไม่ต้องตามลมหายใจเข้า-ออก ก็จะช่วยให้เห็นดวงนิมิตได้ง่ายเข้า เมื่อเห็นดวงใสปรากฏขึ้นแล้ว ก็ปล่อยความสนใจในลม

เมื่อรวมใจหยุดนิ่งตรงศูนย์กลางกายเหนือระดับสะดือ ๒ นิ้วมือ อันเป็นที่ตั้งกำเนิดธาตุธรรมเดิม ก็จะเข้าถึง และรู้เห็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม จนถึงธรรมกาย อันเป็นกายที่พ้นโลก เป็นธาตุธรรมที่บริสุทธิ์ เป็นอุปการะสำคัญต่อการเจริญวิปัสสนาให้เกิดปัญญาจากการที่ได้เห็นแจ้งและรู้แจ้ง

(ก) ในสภาวะของสังขาร คือ ธรรมอันไปในภุมิ ๓ ทั้งสิ้น และธรรมที่เป็นไปในภุมิที่ ๔ เฉพาะที่เป็นสังขตธรรม ตามที่เป็นจริง

(ข) ในสภาวะของวิสังขาร คือพระนิพพานธาตุโดยปรมาตม์ ทั้ง สภาวะนิพพาน ผู้ทรงสภาวะ และ อายตนะนิพพาน ตามที่เป็นจริง และ

(ค) ในอริยสัจ ๔ อันเป็นไปในญาณ ๓ คือ สัจจญาณ กิจจญาณ และ กตญาณ มีรอบ ๑๒

๒. ขั้นอนุวิปัสสนา

เมื่อผู้ปฏิบัติภาวนาได้ถึงธรรมกายแล้ว ย่อมสามารถเจริญภาวนาทั้งสมถะและวิปัสสนา ให้เกิดอภิปัญญา ความรู้ความสามารถพิเศษ และวิชา ได้แก่ วิชา ๓ วิชา ๘ (รวมอภิปัญญา ๖) จึงชื่อว่า “วิชาธรรมกาย” ให้เกิดและเจริญความรู้ความสามารถพิเศษ ให้สามารถพิจารณาเห็น กายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม ให้เจริญ “วิปัสสนาปัญญา” เห็นแจ้งรู้แจ้ง สภาวะของสังขาร อันประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (สังขตธรรม) ว่ามีสามัญลักษณ์ลักษณะที่เป็น อนิจจัง ทุกขัง และอนตตา อย่างไร อันเป็นพื้นฐานสำคัญในการเจริญโลกุตตรวิปัสสนา ให้เห็นแจ้งในอริยสัจ ๔ เป็น “โลกุตตรปัญญา” ต่อไป

กล่าวคือ เมื่อผู้ปฏิบัติภาวนาได้ถึงธรรมกายแล้ว

(๑) พึงฝึกเจริญฌานสมาบัติให้เป็นวสี แล้วย่อมเกิดอภิปัญญา มีทิพพจักขุ ทิพพโสต เป็นต้น ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ (การเริ่มเจริญสมถภาวนาโดยการกำหนดบริกรรมนิมิตเป็นดวง แก้วกลมใส่นั้น มีลักษณะเป็นการเพ่งกลืนแสงสว่าง ชื่อว่า “อาโลกกลืน” อันเป็นกลืนกลาง และมีผลให้เกิดอภิปัญญาได้ง่าย)

(๒) สามารถน้อมไปเพื่อ “อดีตังสญาณ” เห็นอดีตภาพของตนและสัตว์อื่นในภพชาติ ก่อนๆ น้อมไปเพื่อ “อนาคตังสญาณ” เห็นจุติปฏิสนธิของสัตว์ทั้งหลายที่เป็นไปตามกรรม และน้อมไปเพื่อ “ปัจจุปันนังสญาณ” เห็นสัตว์โลกในทุกคติภูมิ ได้แก่ ภูมิของเปรต สัตว์นรก อสุรกาย และใน สุกคติภูมิ ได้แก่ เทวโลก และพรหมโลก ตามที่เป็นจริง ตามพระพุทธานุภาพได้

ให้สามารถรู้เห็นสภาวะของสังขาร ได้แก่ เบญจขันธ์ของสัตว์โลกทั้งหลาย อันปัจจัยปรุงแต่ง ด้วย ปุณฺณยาสังขาร คือความปรุงแต่งด้วยบุญคือกุศลกรรม อปุณฺณยาสังขาร คือความปรุงแต่ง ด้วยบาปคืออกุศลกรรม และ อนุญายาสังขาร คือ ความปรุงแต่งที่ไม่หวั่นไหว (ด้วยรูปฌานที่ ๔ ถึงอรุณานทั้ง ๔)

ได้เห็นการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์โลกในสังสารจักร อันเป็นไปตามกรรม โดยวิภวัญ ๓ คือ กิเลสวิภวัญ กัมมวิภวัญ และวิปากวิภวัญ และ

ให้สามารถเจริญปัญญา รู้แจ้งในสภาวะของสังขารธรรม คือธรรมชาติที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (สังขตธรรม) กล่าวคือ ธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ ทั้งสิ้น ว่ามีสามัญญลักษณะที่เป็น อนิจจัง ทุกขัง และ อนตตา อย่างไร อย่างละเอียด และกว้างขวาง

ให้เจริญวิปัสสนาญาณ รวบยอดผ่านถึงโคตรภูญาณของธรรมกายได้อย่างรวดเร็ว และเป็นบาทฐานให้เจริญโลกุตตรวิปัสสนาได้เป็นอย่างดี

๓. ชั้นโลกุตตรวิปัสสนา

เมื่อพระโยคาวจรเจริญอนุวิปัสสนา เห็นภายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม ทั้ง ณ ภายใน และ ณ ภายนอก เห็นแจ้งรู้แจ้งในสามัญญลักษณะของสังขารธรรมทั้งหลาย อยู่แล้วนั้น

ธรรมกายย่อมเจริญตามสมบัติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม คือ อริยสัจ ๔ ของภายในภพ ๓ แล้วทำนิโรธ (ไม่ใช่निโรธสมบัติ) ดับสมุทัย ปหานอกุศลจิตของภายในภพ ๓ โดยวิธีดับทยายไปหาละเอียด ผ่านศูนย์กลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม อันเป็นที่ตั้งของธาตุธรรม เห็น-จำ-คิด-รู้ คือ “ใจ” อันกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ยึดครองอยู่ ปหานอกุศลจิต ขำระธาตุธรรม เห็น-จำ-คิด-รู้ คือ “ใจ” ของภายในกาย (รวมเวทนา จิต และธรรม) จากกายสุดทยายถึงสุดละเอียด จนเป็นแต่ธาตุล้วนธรรมล้วนของธรรมกายที่บริสุทธิ์สุดละเอียด ถึงปล่อยวางอุปาทานในเบญจขันธ์ของภายในภพ ๓ และปล่อยความยินดีในฉานสมบัติเสียได้

ปล่อยขาดพร้อมกันแล้ว ธรรมกายที่ทยายตกศูนย์ ธรรมกายที่บริสุทธิ์สุดละเอียดนั้นจะไปปรากฏในอายตนะนิพพานอันเป็นที่สถิตอยู่ ของพระนิพพานคือธรรมกายตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และพระอรหันตเจ้า ที่ดับขันธ์เข้าปรินิพพานด้วยอนุภาทิเสสนิพพานธาตุ ประทับเข้านิโรธสงบตลอดกันหมดนับไม่ถ้วน สว่างไสวด้วยธรรมรังสีของธรรมกายที่บรรลुพระอรหันตผลแล้ว เป็นวิราคะธาตุวิราคธรรม ที่ว่างอย่างมีประโยชน์สูงสุดเพราะไม่มีสังขาร ชื่อว่า “ปรมัตถสฺสญ”

โคตรภูจิต คือ ธรรมกายโคตรภูของพระโยคาวจรนั้นย่อมยึดหน่วงพระนิพพานอันละเอียด ประณีต สุขุมลุ่มลึกนั้นเป็นอารมณ์ (แต่นิพพานธาตุโดยปรมาตถ์เป็นธรรมธาตุที่ไม่มีอารมณ์)

เมื่อมรรคจิต และ มรรคปัญญา อันรวมเรียกว่า มรรคญาณ ของธรรมกายมรรคของ

๒๓๗

พระโยคาวจรนั้นเกิดและเจริญขึ้น ปหานสัญโญชน์กิเลสเครื่องร้อยรัดให้ติดอยู่กับโลกอย่างน้อย ๓ ประการ คือ ลักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สัสสปตปราคาส์ ขึ้นไปได้ ย่อมก้าวล่วงข้ามโคตรปุถุชนเป็น พระอริยบุคคลตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ และ ณ บัดนั้น ธรรมกายมรรค ได้แก่ ธรรมกายพระ โสดาปัตติมรรค ก็จะตกศูนย์ และปรากฏผลจิต ได้แก่ ธรรมกายพระโสดาปัตติผล เข้าผลสมบัติ พิจารณาปัจจุเวกชน ๕ คือ พิจารณามรรค ผล กิเลสที่ละได้ กิเลสที่ยังเหลือ (ในกรณีเสขบุคคล) และพิจารณาพระนิพพาน ต่อไป

นี่คือขั้นตอนของเจริญสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน ถึงมรรคผลนิพพาน ตามรอยบาทพระพุทธ องค์ ที่พระเดชพระคุณหลวงพ่อดอกน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ได้ปฏิบัติเข้าถึงได้รู้-เห็น และเป็นธรรมกาย แล้วได้สั่งสอนศิษยานุศิษย์ และได้ถ่ายทอดสืบต่อๆ กันมาถึงปัจจุบัน

ข้าพเจ้าขอแนะนำให้ท่านผู้สนใจศึกษาสมาธิปฏิบัติ ให้ทดลองปฏิบัติให้เห็นผลด้วยตนเอง แล้วท่านจะซาบซึ้งในคุณของวิชาธรรมกาย ด้วยตัวของท่านเอง และท่านจะพบว่าพระนิพพานธาตุ โดยปรมาตมอันแหละ เป็นตัวตน (อตตา) ที่แท้จริง เพราะเป็นอมตธรรม ที่ไม่ต้องเกิด แก่ เจ็บ และตายอีก มีสภาวะที่เที่ยง (นิจฺจํ) เป็นบรมสุข (ปรมํ สุขํ) และยั่งยืน (ธฺวํ) มั่นคง (สฺสฺสฺตํ) อันเป็น อุตตลक्षणะของวิสังขารธรรม ที่ตรงกันข้ามกับอนัตตลक्षणะของสังขารธรรมทั้งปวงโดยสิ้นเชิง

พระนิพพานธาตุโดยปรมาตม คือ ธรรมกายที่บรรลुพระอรหัตผลแล้วนี้แหละ คือ พระพุทธ-รัตนะ พระธรรมรัตนะ พระสังฆรัตนะ (กรณีพระอริยสาวก) กล่าวคือพระรัตนตรัย ที่พึ่งอันประเสริฐของสัตว์โลกแท้ๆ

ณ ที่ใด มีผู้ปฏิบัติภาวนาวิชาธรรมกายของพระพุทธเจ้านี้ด้วยดี ตรงตามที่พระเดชพระคุณ หลวงพ่อท่านแนะนำสั่งสอนไว้ และรักษาสืบต่อไว้ด้วยดี บุคคลผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ และสถานที่ นั้นๆ มีความเจริญรุ่งเรือง และสันติสุขดี ทั้งนั้น ไม่มีเสื่อมเลย จึงขอแนะนำให้ท่านผู้สนใจในธรรม ปฏิบัติ ลองปฏิบัติดูเถิด เมื่อท่านปฏิบัติได้ถึงธรรมกาย ก็จะทราบผลดีด้วยตัวของท่านเอง

๔. วิชาธรรมกายขั้นสูง

สำหรับผู้ปฏิบัติได้ถึงธรรมกาย และได้ฝึกเจริญภาวนา พิจารณาเห็นกายในกาย เวทนาใน เวทนา จิตในจิต และ ธรรมในธรรม ทั้ง ณ ภายนอก และ ณ ภายใน ได้ผลดีพอสมควรแล้ว ยัง ควรได้รับการฝึกเจริญภาวนาวิชาธรรมกายขั้นสูง อีกต่อไป ซึ่งจะเป็นธรรมเครื่องช่วย “บำบัดทุกข์” และ “บำรุงสุข” ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น รวมทั้งสังคมประเทศชาติได้มาก ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติ

๒๓๘

ได้ แต่ในเรื่องนี้ผู้ปฏิบัติภาวนาวิชาธรรมกายชั้นสูงเขาจะไม่ค่อยเปิดเผยหรือแสดงความโอ้อวด
ใดๆ กับใครๆ นอกจากจะเป็นที่รู้จักเฉพาะในหมู่ครูอาจารย์และศิษยานุศิษย์ผู้ใกล้ชิดเท่านั้น

วิชาธรรมกายชั้นสูงนี้แหละ ที่ข้าพเจ้าเคยได้ยินว่า พระเดชพระคุณหลวงพ่от่าน ได้เคย
กล่าวกับศิษยานุศิษย์ในสมัยที่ยังมีชีวิตอยู่ว่า

“ธรรมกายคนหนึ่ง ช่วยคนได้ครึ่งเมือง”

หมายถึงว่า ผู้ปฏิบัติได้ถึงธรรมกาย เจริญวิชาธรรมกายชั้นสูง ช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุข
แก่สาธุชนพลเมืองได้มาก.

ตอนที่ ๒

วิธีไหว้พระบูชาพระก่อนเวลาภาวนา*

๑. คำชี้แจงก่อนปฏิบัติภาวนา

หนังสือทางมรรคผลนี้เป็นหนังสือสมถวิปัสสนาวิชาธรรมกาย ซึ่งดำเนินตามแนวทางการเสด็จไปของพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ ทุกๆ พระองค์ ทางนี้ทางเดียว ไม่มีสองทาง อันถูกต้อง ร่องรอยความประสงคฺในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง มีผู้ศึกษาและปฏิบัติทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต อุบาสก อุบาสิกา แพร่หลายแทบทั่วประเทศไทย ซึ่งได้รับผลของการปฏิบัติ ต่างยืนยันได้ด้วยตัวของท่านเอง ซึ่งเรียกว่า สันติภูมิจิโก อันผู้ได้บรรลุจะพึงเห็นเอง ส่วนการที่จะทำเป็นหรือไม่เป็นนั้น เกี่ยวกับผู้ปฏิบัติจริงหรือไม่จริง ถ้าปฏิบัติจริงแล้วต้องเป็นทุกคน เพราะมนุษย์เราทั้งชายและหญิง มีดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ เป็นดวงใสบริสุทธิ์เท่าฟองไข่แดงของไก่ อยู่ที่ศูนย์กลางกายทุกๆ คน ถ้ามนุษย์คนใดเอาใจไปหยุดนิ่งแน่นที่ศูนย์กลางกายให้เป็นสมาธิ ไม่นึกคิดไปในสิ่งต่างๆ เอาใจหยุดอยู่ที่ดวงธรรมนั้นให้มากที่สุดหรือนานที่สุด ต้องเป็นทุกคน ที่ไม่เกิดไม่เป็นนั้น เพราะเหตุว่าใจไม่หยุด ตัวหยุดนี้แลเป็นตัวสำเร็จ

ส่วนการที่ใจไม่หยุดนั้น เพราะมีอุปกิเลส ๑๑ ข้อ^๒ ประจำอยู่ อันเป็นเครื่องสำคัญในเรื่องที่จะเป็นหรือไม่เป็น หรือไม่ได้บรรลุมรรคผล มีดังนี้คือ

๑. วิจิกิจฉา ความลังเลหรือความสงสัย
๒. อมนสิการ ความไม่สนใจไว้ให้ดี
๓. ถีนมิทตะ ความท้อ และ ความเคลิบเคลิ้มง่วงนอน
๔. ฉัมภิตตตะ ความสะดุ้งหวาดกลัว
๕. อุพพิละ ความตื่นเต้นด้วยความยินดี
๖. ทุณฺณูลละ ความไม่สงบกาย
๗. อัจจารัทธวิริยะ ความเพียรจัดเกินไป

* พระมงคลเทพมุนี, ทางมรรคผล: บางสะแกการพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๑๓, หน้า (๑)-(๔) และหน้า ๑-๑๒.

^๒ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๔, มัชฌิมนิคาย อุปรนิยฆาสก, ข้อ ๔๕๒-๔๖๓, หน้า ๓๐๒-๓๐๗.

๘. อติสินวิริยะ ความเพียรย่อหย่อนเกินไป
๙. อภิชंपา ความอยาก
๑๐. นานัตตสัญญา ความนึกไปในสิ่งต่างๆ เรื่องราวต่างๆ ที่เคยผ่านมาหรือจดจำไว้
 มาผุดขึ้นในขณะทำสมาธิ
๑๑. รูปานัง อตินิขมายิตตตะ ความเพ่งต่อรูปหรือเพ่งต่อนิมิตนั้นจนเกินไป

เมื่ออุปกิเลสเหล่านี้ แม้อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นแก่เราแล้ว สมาธิของเราก็เคลื่อนไป เพราะอุปกิเลสเหล่านี้เป็นเหตุ ฉะนั้น ในการบำเพ็ญภาวนา เราต้องใช้ความเพียร ความอดทน ทั้ง ๒ ข้อนี้ เป็นข้อสำคัญยิ่ง และคอยระคองคุมสติไว้ไม่ให้เผลอ ใช้ปัญญาสอดส่องดูว่าวิธีใดที่จะทำให้อุปกิเลสเหล่านี้เกิดขึ้นไม่ได้ เราก็จะทำใจโดยวิธีนั้น จงวางใจของเราไว้ให้เป็นกลางๆ คือ มัชฌิมาปฏิบัติ ให้เป็นอุเบกขา อย่ายินดีและยินร้าย ให้พยายามละจากความโลภ ความโกรธ ความหลง จงทำใจของเราให้ใสเป็นแก้ว ให้เยือกเย็นให้แช่มชื่น ให้ถูกส่วนเป็นสมาธิแน่นแน่ว เอาใจจรดอยู่ที่ดวงนิมิตที่ศูนย์กลางกายนั้นให้มากที่สุด ต้องทำเสมอ ทำเนืองๆ ในทุกอิริยาบถไม่ว่านั่ง นอน ยืน เดิน ทำเรื่อยไปอย่าหยุด อย่าละ อย่าทอดทิ้ง อย่าท้อแท้ มุ่งรุดหน้าเรื่อยไป ผลจะเกิดวันหนึ่งไม่ต้องสงสัย ผลเกิดอย่างไร ท่านรู้ได้ด้วยตัวของท่านเอง

อนึ่ง ในการเจริญภาวนานี้ ขอให้ท่านประกอบเหตุ สังเกตผล ทนเอาเถิด ประเสริฐนัก เพราะเป็นมหัคคตกุศลหรือมหากุศลอันยิ่งใหญ่ไพศาล เป็นทางมรรคผลนิพพาน ถึงแม้ยังไม่ได้เห็นอะไร ก็จะเป็นอุปนิสัยติดตัวไปในปรภพเบื้องหน้า ขอท่านทั้งหลายจงอุสสาห์มานะ วิริยะ บำเพ็ญเพียรให้เกิดมรรคผล ธรรมกายที่บรรลุมรรคผลนิพพานนั้นแหละเป็นที่พึ่งของตนเองได้ อันเที่ยงแท้ อย่าได้เคลือบแคลงสงสัยอย่างใดอย่างหนึ่งเลย ขอความสุขสวัสดีจงบังเกิดมีและสัมฤทธิ์ผล ดั่งมโนปรารถนาแต่ท่านที่ได้นำหนังสือทางมรรคผลนี้ไปประพฤติและปฏิบัติโดยทั่วกันจงทุกประการ.

๒. วิธีบูชาพระ (ว่าก่อนนั่งภาวนาทุกครั้ง)

ยมห์ สมนาสมพุทฺธ ภาควนฺตํ สรณํ คโต (ชาย) คตา (หญิง)

อิมินา สกกาเรน ตํ ภาควนฺตํ อภิปุชยามิ.

ข้าพเจ้าบูชาบัดนี้ ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ตรัสรู้แล้วเองโดยชอบ ซึ่งข้าพเจ้าถึง ว่าเป็นที่พึ่ง กำจัดทุกข์ได้จริง ด้วยสักการะนี้.

ยมห์ สุวากขาตํ ภาควตา ธมฺมํ สรณํ คโต (ชาย) คตา (หญิง)

๒๔๑

อิมินา สกกาเรน ตํ ธมฺมํ อภิปุชยามิ.

ข้าพเจ้าบูชาบัดนี้ ซึ่งพระธรรม อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว ซึ่งข้าพเจ้าถึง ว่าเป็นที่พึ่ง ก่าจัดภัยได้จริง ด้วยสักการะนี้.

ยมหํ สุปฺปิบนฺนํ สงฺฆํ สรณํ คโต (ชาย) คตา (หญิง)

อิมินา สกกาเรน ตํ สงฺฆํ อภิปุชยามิ.

ข้าพเจ้าบูชาบัดนี้ ซึ่งพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดี ซึ่งข้าพเจ้าถึง ว่าเป็นที่พึ่ง ก่าจัดโรคได้จริง ด้วยสักการะนี้.

อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภควา พุทฺธํ ภควนฺตํ อภิเวทมิ. (กราบลง ๑ หน)

สวากขาโต ภควตา ธมฺโม ธมฺมํ นมสฺสามิ. (กราบลง ๑ หน)

สุปฏิปนฺโน ภควโต สวากสงฺโฆ สงฺฆํ นมามิ. (กราบลง ๑ หน)

คำขอขมาโทษ

ตั้ง นโม ๓ หนแล้ว ขอขมาโทษดังต่อไปนี้

อุกาส อจฺจโย โน ภนฺเต อจฺจคฺคมา ยถาพาละ ยถามุฬฺเห ยถากุสเล เย มยํ กรรมฺหา เอวํ ภนฺเต มยํ อจฺจโย โน ปฏิกฺคณฺหต อายตฺตี สํเวยฺยามิ.

ข้าพระพุทธเจ้า ขอร้องการ ได้พลั้งพลาดด้วยกาย วาจา ใจ ในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เพียงไร แต่ข้าพระพุทธเจ้า เป็นคนพาล คนหลง อุกุศลเข้าสิงจิต ให้กระทำความผิด ต่อพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ขอพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ จงดลความผิดทั้งหลาย เหล่านั้นแก่ข้าพระพุทธเจ้า จำเดิมแต่วันนี้เป็นต้นไป ข้าพระพุทธเจ้าจักขอสำรวมระวังซึ่งกาย วาจา ใจ สืบต่อไปในเบื้องหน้า ฯ

คำอาราธนา

อุกาสะ ข้าพระพุทธเจ้าขออาราธนาสมเด็จพระพุทธเจ้า ที่ได้ตรัสรู้ล่วงไปแล้วใน อดีตกาล มากกว่าเมล็ดทรายในท้องมหาสมุทรทั้ง ๔ แลสมเด็จพระพุทธเจ้าอันจักได้ตรัสรู้ใน อนาคตกาลภายภาคเบื้องหน้า แลสมเด็จพระพุทธเจ้าที่ได้ตรัสรู้ในปัจจุบันนี้ ขอจงมาบังเกิด ในจักขุทวาร โสตทวาร ฆานทวาร ชิวหาทวาร กายทวาร มโนทวาร แห่งข้าพระพุทธเจ้า ในกาล บัดเดี๋ยวนีเกิด

๒๔๒

โอกาส ข้ำพระพุทเจ้าขออาราธนา พระนพโลภุตตรธรรมเจ้า ๙ ประการ ในอดีตกาล
ล่วงลับไปแล้ว จะนับจะประมาณมิได้ และพระนพโลภุตตรธรรมเจ้า ๙ ประการ ในอนาคตกาล
ภายภาคเบื้องหน้า และพระนพโลภุตตรธรรมเจ้า ๙ ประการในปัจจุบันนี้ ขอจงมาบังเกิดใน
จักขุทวาร โสตทวาร ฆานทวาร ชิวหาทวาร กายทวาร มโนทวาร แห่งข้ำพระพุทเจ้า ในกาล
บัดเดี๋ยวนี้เกิด

โอกาส ข้ำพระพุทเจ้าขออาราธนา พระอริยสงฆ์ กับสมมติสงฆ์ ในอดีตกาลล่วงลับไป
แล้ว จะนับจะประมาณมิได้ และพระอริยสงฆ์กับสมมติสงฆ์ ในอนาคตกาลภายภาคเบื้องหน้า
และพระอริยสงฆ์กับสมมติสงฆ์ในปัจจุบันนี้ ขอจงมาบังเกิด ในจักขุทวาร โสตทวาร ฆานทวาร
ชิวหาทวาร กายทวาร มโนทวาร แห่งข้ำพระพุทเจ้า ในกาลบัดเดี๋ยวนี้เกิด

คำอธิษฐาน

ขอเดชคุณพระพุทเจ้า คุณพระธรรมเจ้า คุณพระสงฆ์เจ้า คุณครูอุปัชฌาย์อาจารย์ (ชาย)
คุณครูบาอาจารย์ (หญิง) คุณมารดาบิดา คุณทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี
วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี อุเบกขาบารมี ที่ข้ำพเจ้าได้
บำเพ็ญมา แต่ร้อยชาติพันชาติ หมื่นชาติแสนชาติก็ดี ที่ข้ำพเจ้าได้บำเพ็ญมา ตั้งแต่เล็กแต่น้อย
ระลึกได้ก็ดี มิระลึกได้ก็ดี ขอบารมีทั้งหลายเหล่านั้น จงมาช่วยประคับประคองข้ำพเจ้า ขอให้
ข้ำพเจ้าได้สำเร็จมรรคผล ในกาลบัดเดี๋ยวนี้เกิด นิพพานปัจจุโย โหตุ.

ตอนที่ ๓ วิธีเจริญสมถภาวนา

รูปที่ ๑

วิธีนั่ง

นั่งคุ้งบัลลังก์ขัดสมาธิ เท้าขวาทับเท้าซ้าย มือขวาทับมือซ้าย เว้นหัวแม่มือทั้งสองให้ห่างกันสององคุลี คือหัวแม่มือซ้ายจรดกับปลายนิ้วชี้ขวา (รูปที่ ๑) แล้วตั้งกายให้ตรง คือวัดตั้งแต่ปลายนิ้วชี้ของเท้าขวาถึงกลางลูกสะบ้าของเท้าเข่าขวานั้น แล้วเอาเครื่องวัดนั้นจรดลงที่ตรงบนตาตุ่มขวา แล้วเอาเครื่องวัดอีกข้างหนึ่งจรดเข้าที่ใต้ลูกคาง นี่เป็นส่วนของกายตรงเรียก อุฑ์ กาย ปณีธาย

รูปด้านข้างผ่าซีก

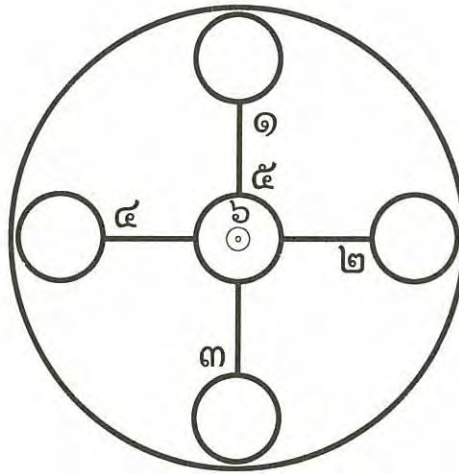
แสดงที่ตั้งของดวงนิมิต จากฐานที่ ๑ ถึง ฐานที่ ๗

รูปที่ ๒

- ฐานที่ ๑ ปากช่องจมูก หึงซ้าย ขายขวา ตรงกลางพอดี ไม่ล้ำเข้าไป ไม่เหลื่อมออกมา
- ฐานที่ ๒ เพลตา หึงซ้าย ขายขวา ตรงหัวตาพอดี ตามช่องลมเข้าออกข้างใน
- ฐานที่ ๓ กลางกัศรีระ ให้ได้ระดับกับเพลตา อยู่ภายใน ตรงศูนย์กลางของคิริระ
- ฐานที่ ๔ ปากช่องเพดาน ไม่ให้ล้ำเหลื่อม ตรงช่องที่รับประทานอาหารสำลัก
- ฐานที่ ๕ ปากช่องคอ เนื้อลูกกระเดือก อยู่ตรงกลางทีเดียว
- ฐานที่ ๖ สุดลมหายใจเข้าออก คือกลางตัว ตรงกับสะดือ แต่อยู่ภายใน
- ฐานที่ ๗ ถอยหลังกลับมาเหนือสะดือ ประมาณ ๒ นิ้วมือในกลางตัว

ลักษณะของฐานที่ ๗

๑. ศูนย์ด้านหน้า	ธาตุน้ำ
๒. ศูนย์ด้านขวา	ธาตุดิน
๓. ศูนย์ด้านหลัง	ธาตุไฟ
๔. ศูนย์ด้านซ้าย	ธาตุลม
๕. ศูนย์กลาง	อากาศธาตุ
๖. ศูนย์กลางของอากาศธาตุ	วิญญาณธาตุ

รูปที่ ๓

ตั้งกายให้ตรง ปริมุข สติ อุปกฺขเปตฺวา เข้าไปตั้งสติไว้ให้มีหน้ารอบ คือเข้าไปตั้งสติไว้ไม่ให้เผลอ (ตรงกับพระชินาสพฺพผู้เป็นสติวินัย มีสติทุกเมื่อ) นี่เป็นทางไปของพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ สติไม่ให้เผลอจากบริกรรมภาวนาและบริกรรมนิมิต ให้ติดกันไม่แยกแตกจากกัน นี่แลเป็นของสำคัญในเรื่องที่จะเป็นหรือไม่เป็น สติไม่ให้เผลอจากบริกรรมทั้งสอง บริกรรมว่า “สัมมาอะระหัง” นี้เรียกว่าบริกรรมภาวนา กำหนดเครื่องหมายให้ใสเหมือนเพชรลูกที่เจียรระโนแล้ว ไม่มีขนแมว โตเท่าแก้วตา ประมาณเท่าวงของตาดำ ใสขาวเหมือนกระจกที่ส่องเงาหน้า สันฐานกลมรอบตัว ไม่มีตำหนิ เรียบรอบตัวเหมือนดวงแก้วกายสิทธิ์ นี้เรียกว่า บริกรรมนิมิต บริกรรมทั้งสองนี้พราจากกันไม่ได้ ต้องให้ติดกันอยู่เสมอในอิริยาบถทั้งสี่ คือ ยืน เดิน นั่งนอน ไม่เผลอ ให้มีสติอยู่เสมอ มิให้ขาดเมื่อเห็นดวงนิมิตเกิดเป็นดวงใสขึ้นแล้ว ให้หยุดบริกรรมภาวนา เพ่งอยู่ที่กลางดวงนั้น แล้วทำใจให้หยุดในหยุด ที่กลางดวงนั้นมีจุดเป็นเครื่องหมาย ให้ใสหนักขึ้นทุกที จนเป็นรัศมีคือแสงสว่าง ถ้าไม่หยุด ให้บริกรรมภาวนาไว้ว่า “สัมมาอะระหังฯ” ร้อยครั้งพันครั้งจนกระทั่งใจค่อยๆ รวมหยุดอยู่ที่เดียว ดังจะอธิบายข้างหน้าเป็นลำดับไป (รูปที่ ๒)

กำหนดดวงนิมิตเครื่องหมายไปหยุดอยู่ตามฐานนั้นๆ พร้อมกับภาวนาในใจว่า “สัมมาอะระหัง” ๓ ครั้ง แล้วจึงเลื่อนดวงนิมิตนั้นต่อไป สำหรับฐานที่ ๓ เวลาจะเลื่อนดวงนิมิตต่อไป ต้องเหลือบตากลับเข้าข้างใน คล้ายๆ กับคนนอนกำลังจะหลับ แต่แล้วก็ปล่อยให้ไปไปตามปกติ ทั้งนี้เพื่อจะให้ความเห็น ความจำ ความคิด ความรู้ (รวม ๔ อย่างนี้เรียกว่า ใจ) กลับเข้าข้างใน เพราะจะต้องดูด้วยตาละเอียดต่อไป เมื่อเลื่อนดวงนิมิตกลับขึ้นมาอยู่ฐานที่ ๓ แล้ว ให้เพ่งอยู่ตรงนั้นที่เดียว ให้คู่กันไปกับบริกรรมภาวนา “สัมมาอะระหัง” ถ้าหากรู้จักทางคือฐานที่ตั้งเหล่านั่นแล้ว ในการทำคราวหลังๆ จะเอาใจไปจรดฐานที่ ๓ เลยทีเดียวก็ได้ ตรงนั้นมีศูนย์อยู่ ๕ ศูนย์ คือ ศูนย์กลาง หน้า ขวา หลัง ซ้าย (รูปที่ ๓) ศูนย์กลางคืออากาศธาตุ เครื่องหมายที่ใสสะอาดลอยอยู่ช่องอากาศกลาง พร้อมด้วยความรู้ที่เรียกว่า “วิญญานธาตุ” ศูนย์ข้างหน้าคือธาตุน้ำ ศูนย์ข้างขวาคือธาตุดิน ศูนย์ข้างหลังคือธาตุไฟ ศูนย์ข้างซ้ายคือธาตุลม นิยมพร้อมด้วยธาตุทั้ง ๖ เมื่อแรกเกิดมาก็พร้อมด้วยธาตุทั้ง ๖ เมื่อไปเกิดก็พร้อมด้วยธาตุทั้ง ๖ ธาตุไม่พร้อมกัน ปฐมมรรคเกิดไม่ได้ เมื่อไม่มีปฐมมรรค มรรคผลนิพพานก็ไปไม่ถูก เหตุนี้จึงต้องทำปฐมมรรคให้เกิดให้มีขึ้น.

๒๔๗

๑. วิธีเจริญภาวนาถึง ๑๘ กาย - ถึงธรรมกาย

พระธรรมเทศนา โดย หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) :-

บัดนี้ท่านทั้งหลาย ทั้งหญิงและทั้งชายได้เสียสละเวลาอันมีค่ามาศึกษาในทางพุทธศาสนา นี่เป็นกิจส่วนตัวสำคัญทางพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาแปลว่าคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าสอนให้สัตว์โลกทั้งหมด ละชั่วด้วยกายวาจาใจ ทำความดีด้วยกายวาจาใจ ทำใจให้ใส ๓ ข้อนี้แหละเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ ทั้งอดีต ปัจจุบัน อนาคต ยืนยันเหมือนกันหมด เหตุนี้ท่านทั้งหลาย เมื่อตั้งใจมั่นลงในพระพุทธศาสนาเช่นนี้ ก็เพื่อจะทำใจของตนให้ดีตามประสงค์ ในทางพระพุทธศาสนา การที่จะทำใจให้ดีขึ้น มีบาลีเป็นตำรับตำราว่า

เทวเม ภิกขเว วิชาภาคิยา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย วิชามี ๒ อย่าง กตเม เทว ๒ อย่าง อะโรบัง สมโถ จ สมถะความสงบระงับอย่าง ๑ วิปัสสนา จ วิปัสสนา ความเห็นแจ้งอย่าง ๑

สมโถ ภาวิต กิมตถมนุโมติ สมถะเป็นขึ้นแล้ว ต้องการอะไร จิตต์ ภาวิตติ ต้องการให้จิตเป็นขึ้น จิตต์ ภาวิต กิมตถมนุโมติ จิตเป็นขึ้นแล้วต้องการอะไร โย ราโค โส ปหียติ ความกำหนดยินดีอันใดที่มีอยู่ในจิตใจ ความกำหนดยินดีอันนั้นหมดไปด้วยสมถะความสงบระงับ

วิปัสสนา ภาวิตา กิมตถมนุโมติ วิปัสสนาเป็นขึ้นแล้ว ต้องการอะไร ปญญา ภาวิตติ ต้องการทำปัญญาให้เป็นขึ้น ปญญา ภาวิตา กิมตถมนุโมติ ปัญญาเป็นขึ้นแล้วต้องการอะไร ยา อวิชชา สา ปหียติ ความไม่รู้จริงอันใดที่มีอยู่กับจิตใจ ความไม่รู้จริงอันนั้นหมดไปด้วยความเห็นแจ้งคือวิปัสสนา

ทางพระพุทธศาสนามีวิชา ๒ อย่างนี้เป็นข้อสำคัญนัก บัดนี้ท่านทั้งหลายที่เสียสละเวลา มา ก็เพื่อมาเรียนสมถวิปัสสนาทั้งสองอย่างนี้ สมถะ เป็นวิชาเบื้องต้น พุทธศาสนิกชนต้องเอาใจใส่ คือแปลความว่า สงบระงับใจ เรียกว่า สมถะ วิปัสสนา เป็นขั้นสูงกว่าสมถะ ซึ่งแปลว่า เห็นแจ้ง เป็นธรรมเบื้องต้น เรียกว่า วิปัสสนา สมถวิปัสสนา ๒ อย่างนี้ เป็นธรรมอันสุขุมลุ่มลึก ในทางพระพุทธศาสนา ผู้พูดนี้ได้ศึกษามาตั้งแต่บวช พอบวชออกจากโบสถ์แล้วได้วันหนึ่ง รุ่งขึ้นวันหนึ่งก็เรียนทีเดียว เรียนสมถะทีเดียว ไม่ได้หยุดเลย จนกระทั่งถึงบัดนี้ บัดนี้ทั้งเรียนด้วย ทั้งสอนด้วย ในฝ่ายสมถะวิปัสสนา ทั้ง ๒ อย่างนี้

สมถะมีภูมิแคไหน สมถะมีภูมิ ๔๐

กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ อนุสติ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อวหารปฏิกูลสัณญญา ๑ จตุธาตวัญฐาน ๑ รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ ทั้ง ๔๐ นี้เป็นภูมิของสมถะ

วิปัสสนามีภูมิ ๖

ขั้นที่ ๕ อายุตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาทธรรม ๑๒ (ธรรมอาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้น) นี่เป็นภูมิของวิปัสสนา ภูมิสมถะภูมิวิปัสสนา ทั้ง ๒ นี้ เป็นตำรับตำราในทางพระพุทธศาสนาได้ใช้กันสืบมา

แต่ภูมิของสมถะ ที่เราจะพึงเรียนต่อไป เริ่มต้น ต้องทำใจให้หยุด จึงจะเข้าภูมิของสมถะได้ ถ้าทำใจหยุดไม่ได้ก็เข้าภูมิสมถะไม่ได้ สมถะเขาแปลว่าสงบ แปลว่าระงับ แปลว่าหยุด แปลว่านิ่ง ต้องทำใจให้หยุด ใจของเราจะ อะไรที่เรียกว่า “ใจ” เห็นอย่าง ๑ จำอย่าง ๑ คิดอย่าง ๑ รู้อย่าง ๑ ๔ อย่างนี้รวมเข้าเป็นจุดเดียวกัน นั้นแหละเรียกว่า ใจ

อยู่ที่ไหน ? อยู่ในเบาะน้ำเลี้ยงหัวใจ คือ ความเห็นอยู่ที่ท่ามกลางกาย ความจำอยู่ที่ท่ามกลางเนื้อหัวใจ ความคิดอยู่ที่ท่ามกลางดวงจิต ความรู้อยู่ที่ท่ามกลางดวงวิญญาณ

เห็น จำ คิด รู้ ๔ ประการนี้ หดทั้งร่างกาย ส่วนเห็นเป็นต้นของรู้ ส่วนจำเป็นต้นของเนื้อหัวใจ ส่วนคิดเป็นต้นของดวงจิต ส่วนรู้เป็นต้นของดวงวิญญาณ

ดวงวิญญาณเท่าดวงตาดำข้างใน อยู่ในกลางดวงจิต ดวงจิตเท่าดวงตาดำข้างนอก อยู่ในกลางเนื้อหัวใจ ดวงจำกว้างออกไปอีกหน่อยหนึ่ง เท่าดวงตาทั้งหมด ดวงเห็นอยู่ในกลางกาย โตกว่าดวงตาออกไป นั้นเป็นดวงเห็น ดวงเห็นนั้นแหละ ธาตุเห็นอยู่ศูนย์กลางดวงนั้น นั้นแหละเรียกว่าเห็น เห็นอยู่ในธาตุเห็นนั้น ดวงจำ ธาตุจำอยู่ในศูนย์กลางดวงนั้น ความจำอยู่ที่นั่น ดวงคิด ธาตุคิดอยู่ศูนย์กลางดวงนั้น ดวงรู้ ธาตุรู้อยู่ในศูนย์กลางดวงนั้น เห็น จำ คิด รู้ ๔ อย่างนี้แหละ เอาเข้ามารวมจุดเดียวกัน เรียกว่า “ใจ”

ของยากอย่างนี้เห็นไหมล่ะ คำที่เรียกว่า “ใจ” นั้นแหละ เวลานี้เรานั่งอยู่นี้ สอด (ส่งใจ) ไปถึงบ้านก็ได้ สอดไปถึงนรกก็ได้ สอดไปถึงสวรรค์ก็ได้ สอดไปถึงนิพพานก็ได้ [เรานึก] สอดใจไปได้ มันลึกซึ้งอย่างนั้นเห็นไหมล่ะใจ ถ้าว่ามันรู้แคบ สอดไปได้แคบ ถ้ารู้กว้าง สอดไปได้กว้าง ถ้ารู้ละเอียดสอดไปได้ละเอียด รู้หายาก็สอดไปได้หายาบ แล้วแต่ความรู้ของมัน ความเห็นของมัน สำคัญนัก

คำที่เรียกว่า “ใจ” นี้แหละ เราต้องบังคับให้หยุดเป็นจุดเดียวกัน เห็น จำ คิด รู้ ๔ อย่างนี้ ต้องมารวมหยุดเป็นจุดเดียวกันอยู่กลางกายมนุษย์ สะดือทะลุหลัง ขวาทะลุซ้าย กลางกึ่งข้างใน สะดือทะลุหลังเป็นด้ายกลุ่มไปเส้นหนึ่งตั้ง ขวาทะลุซ้ายเป็นด้ายกลุ่มไปเส้นหนึ่งตรงกันตั้ง ตั้ง ทั้ง ๒ เส้น ตรงกลางจรดกัน ที่กลางจรदनั้นแหละ เรียกว่ากลางกึ่ง กลางกึ่งนั้นแหละถูกกลาง

ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ไสบริสุทธ์เท่าฟองไข่แดงของไก่ ถูกกลางดวงพอดี ที่สอนให้เอาพระของขวัญไปจรดไว้กลางดวงนั้นแหละ กลางก้นนั้นแหละ เราเอาใจของเราไปจรดอยู่กลางก้นนั้นแหละ เห็น จำ คิด รู้ ๔ อย่าง จรดอยู่กลางก้นนั้น กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั้นมีที่ตั้งแห่งเดียวเท่านั้น “ใจ”

เขาว่าว่า “ตั้งใจนะ” เราจะต้องเอาใจไปหยุดตรงนั้นทีเดียว ถึงจะถูกเป้าหมายใจดำ เขาบอกว่าตั้งใจนะ เวลานี้เองจะทำบุญทำกุศล เราต้องตั้งใจตรงนั้น บัดนี้เราจะรักษาศีล ก็ต้องตั้งใจตรงนั้น บัดนี้เราจะเจริญภาวนาละ เราก็ต้องตั้งใจตรงนั้นเหมือนกัน ต้องเอาใจหยุดตรงนั้นกลาง เมื่อเอาใจไปหยุดอยู่กลางนั้นแล้ว เราก็ใช้สัญญาจำให้มัน หยุดนิ่ง บังคับให้นิ่งเสีย ถ้าไม่นิ่งก็ต้องใช้บริกรรมภาวนาบังคับไว้ บังคับใจให้หยุด บังคับหนักเข้าๆ พอถูกส่วนเข้า ใจหยุดนิ่ง ใจหยุด หยุด พอใจหยุดเท่านั้นแหละถูกตัวสมณะแล้ว นั่นแหละตัวสมณะโอ้หยุดนั้นแหละหยุดนั่นเองเป็นตัวสำเร็จ ทางโลกและทางธรรมสำเร็จหมด โลกที่จะได้รับความสุข ใจต้องหยุดตามส่วนของโลก ธรรมที่จะได้รับความสุข ใจต้องหยุดตามส่วนของธรรม ท่านได้แนะนำไว้ตามวาระพระบาลีว่า นตฺถิ สนฺติปรํ สุขํ สุขอื่นนอกจากหยุดจากนี้ไม่มี หยุดนั่นเองเป็นตัวสำคัญ เพราะเหตุนี้ต้องทำใจให้หยุด เมื่อใจของเราหยุดแล้ว เราก็ต้องหยุดในหยุดๆ ไม่มีถอยหลังกลับ หยุดในหยุดๆ อยู่นั่นเอง

ใจที่หยุดนั้นต้องถูกกลางนะ ถ้าไม่ถูกกลาง ใช้ไม่ได้ ต้องหยุดเข้าลิบ เข้าศูนย์ เข้าส่วน ถูกลิบ ถูกศูนย์ ถูกส่วน ถ้าหยุดกลางกายเช่นนั้นถูกลิบ พอถูกลิบเท่านั้นไม่เข้าจะเข้าถึงศูนย์ พอถูกลิบแล้ว ก็จะเข้าถึงศูนย์ทีเดียว โบราณท่านพูดกันว่า “เห็นลิบแล้วเห็นศูนย์ เป็นเค้ามูลสืบกันมา เทียงแท้แน่นักหนา ตั้งอนิจจาเป็นอาจิณ จุตีแล้วปฏิสนธิ ย่อมเวียนวนอยู่ทั้งสิ้น สังขารามายินนิย ราคีสิ้นเป็นตัวมา”

ลิบศูนย์นี้เป็นตัวสำคัญนัก ลัทธิโลกจะเกิดในโลกได้ ต้องอาศัยเข้าลิบแล้วตกศูนย์จึงเกิดได้ ถ้าเข้าลิบไม่ตกศูนย์แล้วก็เกิดไม่ได้ นี่โลกกับธรรมต้องอาศัยกันอย่างนี้ ส่วนทางธรรมเล่าก็ต้องเข้าลิบ เข้าลิบแล้วก็ตกศูนย์ “ตกศูนย์” คือ “ใจหยุด” พอใจหยุดเรียกว่าเข้าลิบแล้ว เห็นเป็นดวงใสเท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ ผุดขึ้นที่ใจหยุดนั้นแหละ นั่นตกศูนย์แล้ว เข้าลิบแล้ว เห็นศูนย์แล้ว เรียกว่า “เข้าลิบแล้วเห็นศูนย์”

พอเห็นศูนย์ ใจก็หยุดอยู่กลางศูนย์นั้นเสีย กลางดวงใสเท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ดวงนั้น ดวงนั้นแหละเรียกว่า “ดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน” หรืออีกนัยหนึ่ง ดวงนั้นเรียกว่า

“ดวงปฐมมรรค” หนทางเบื้องต้นมรรคผลนิพพาน ถ้าจะไปสู่มรรคผลนิพพาน ต้องเข้ากลางดวงนั้น
แห่งเดียว ไปได้ทางเดียว ทางอื่นไม่มี เมื่อเข้ากลางดวงศูนย์กลางนั้นได้แล้ว เรียกว่า ปฐมมรรค
นัยหนึ่ง อีกนัยหนึ่ง ดวงนั้นแหละเรียกว่า “เอกายนมรรค” แปลว่า “หนทางเอก” ไม่มีโท สอง
ไม่มี แปลว่า “หนทางหนึ่ง” สองไม่มี หนึ่งทีเดียว

เมื่อรู้จักหลักอันนี้แล้ว ต่อแต่นี้ไป ก็จะสอนให้ทำต่อไป เมื่อเราได้ทำวัตรอาราธนา
เรียบร้อยแล้ว ต่อแต่นี้ไปก็ต้องนั่งสมาธิกัน บาลีว่า นิสีทติ ปลงลงก็ อาพุชฌิตวา ให้นั่งคู้บัลลังก์
ขัดสมาธิ เท้าขวาทับเท้าซ้าย มือขวาทับมือซ้าย ทุกคนด้วยกันตั้งตัวให้ตรง แล้วคอยฟังอธิบาย
ต่อไปวิธีที่ถูกคือ ปลายนิ้วชี้มือข้างขวาวจรดกับปลายนิ้วหัวแม่มือข้างซ้าย วางไว้บนตักที่เราขัดสมาธิ
นั้น นั่งยืดตัวให้ตรงเพื่อให้เลือดลมเดินสะดวก และรู้สึกสบายในขณะนั้นนั้น เรียกว่า อุชฺฐิ กาย
ปณิธาย ตั้งกายให้ตรง

เมื่อเรานั่งขัดสมาธิ ตั้งกายให้ตรงดีแล้ว เราต้องตั้งใจให้หยุด ใจของเราถ้าหยุดได้สัก
กระพริบตาเดียวเท่านั้น ได้ชื่อว่าเราได้สร้างบุญใหญ่กุศลใหญ่สำคัญนัก บุญที่เกิดจากการนั่ง
ภาวนานั้นเป็นบุญใหญ่กุศลใหญ่ เราจะไปสร้างโบสถ์ วิหาร การเปรียญสักร้อยหลัง ก็สู้บุญที่
เกิดขึ้นจากการบำเพ็ญสมณวิปัสสนาไม่ได้ เมื่อเราแสวงหาเขตบุญในพระพุทธศาสนา ฟังบำเพ็ญ
สมณวิปัสสนาทำให้มั่นคงดังนี้ ให้ใจหยุด หยุดนี้เป็นตัวสำคัญ “หยุด” นี้จะเป็นทางมรรคผล
นิพพาน พวกที่ให้ทานรักษาศีลนั้น ยังไกลกว่า “หยุด” นี้ไกลนิพพานนัก พอหยุดได้เท่านั้น
ถูกคำสั่งสอนของพระศาสดาแล้ว ไม่ยกเยื้องแปรผัน

ต่อแต่นี้ไปคอยตั้งใจฟัง เมื่อเราทำวัตรอาราธนาเสร็จแล้ว ก็จะบอกวิธีกระทำต่อไป
วิธีทำสมณวิปัสสนา ต้องมีบริกรรมภาวนากับบริกรรมนิมิต เป็นคู่กัน บริกรรมนิมิต ให้กำหนด
เครื่องหมายเข้าดวงใสเหมือนกับเพชรลูกที่เจียรระโนแล้ว ไม่มีขนแมว โตเท่าแก้วตา ผู้หญิง
กำหนดเข้าปากช่องจมูกซ้าย ผู้ชายกำหนดเข้าปากช่องจมูกขวา อย่าให้ล้าให้เหลื่อม ใจของเรา
ที่ยึดไปยึดมา แวบไปแวบมา ให้เข้าไปอยู่เสียในบริกรรมนิมิต ปากช่องจมูก หญิงซ้ายชายขวา
ข้างนอกดวงโตเท่าแก้วตา ข้างในดวงโตเท่าเมล็ดพุทธรักษา ใสขาวเหมือนกระจกส่องเงาหน้า
หญิงกำหนดปากช่องจมูกซ้าย ชายกำหนดปากช่องจมูกขวา แล้วให้บริกรรมภาวนาประคอง
บริกรรมนิมิตนั้นไว้ว่า “สัมมาอะระหัง” ตรึงถึงดวงที่ใสใจหยุดอยู่กลางดวงที่ใส “สัมมาอะระหัง”
ตรึงถึงดวงที่ใสใจหยุดอยู่กลางดวงที่ใส “สัมมาอะระหัง” ตรึงถึงดวงที่ใสใจหยุดอยู่กลางดวงที่ใส
นั่งอยู่ที่นั่น นี่ฐานที่ ๑

ฐานที่ ๒ เลื่อนไปที่ เพลตา หญิงอยู่ซีกข้างซ้าย ชายอยู่ซีกข้างขวา ตรงหัวตาที่มูลตา ออก ตามช่องลมหายใจเข้าออกข้างใน แล้วให้บริกรรมประคองเครื่องหมายที่เพลตานี้ว่า “สัมมาอะระหัง สัมมาอะระหัง สัมมาอะระหัง” ๓ ครั้ง แบบเดียวกัน

แล้วเลื่อนเครื่องหมายตรงลำดับเพลตาเข้าไปที่ กลางก๊กศีรษะข้างใน ไม่ให้ค่อนซ้ายขวา หน้าหลังล่างบน กลางก๊กพอดี ที่นี้เรียกว่าฐานที่ ๓ แล้วบริกรรมประคองเครื่องหมายที่กลางก๊ก ศีรษะข้างในว่า “สัมมาอะระหัง สัมมาอะระหัง สัมมาอะระหัง” ๓ ครั้ง ตรงนี้มีลัทธิพิถี ต้องกลับตาไปข้างหลังให้ตาค้างเหมือนคนชักจะตาย เราหลับตาอยู่ ตาซ้อนขึ้นข้างบน เหลือบขึ้นข้างบน เหลือบไปๆ จนค้างแน่น ให้ความเห็นกลับไปข้างหลัง แล้วค่อยๆ ให้เห็นกลับเข้าข้างใน พอตาเห็นกลับเข้าข้างใน ก็เลื่อนเครื่องหมายจากฐานที่ ๓ นี้ไปฐานที่ ๔ ที่ ปากช่องเพดาน ที่รับประทานอาหารล่ำลึง อย่าให้ล่ำให้เหลื่อมพอดี แล้วบริกรรมประคองเครื่องหมายในฐานที่ ๔ นั้นว่า “สัมมาอะระหัง สัมมาอะระหัง สัมมาอะระหัง” ๓ ครั้ง

แล้วก็เลื่อนเครื่องหมายจากฐานที่ ๔ ไปฐานที่ ๕ ที่ ปากช่องคอ เหนือลูกกระเดือก เหมือนกลางก๊กปากถั่วแก้ว ตั้งไว้ปากช่องคอ บริกรรมประคองเครื่องหมายที่ปากช่องคอนั้นว่า “สัมมาอะระหัง สัมมาอะระหัง สัมมาอะระหัง” ๓ ครั้ง แล้วเลื่อนเครื่องหมายลงไปฐานที่ ๖ กลางตัว สดุดมหายใจเข้าออก สะดือทะเลหลัง ขวาทะลุซ้าย กลางก๊กข้างใน ตรงกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ที่ใจหยุดนั้นทีเดียว ตั้งตรงนั้น เอาใจของเราจรดเข้าที่ดวงใส่นั้น แล้วบริกรรมภาวนาว่า “สัมมาอะระหัง สัมมาอะระหัง สัมมาอะระหัง” ๓ ครั้ง แล้วถอยหลังจากฐานที่ ๖ มาที่เหนือกลางตัวเรานี้ขึ้นมา ๒ นิ้วมือ ฐานนั้นเรียกว่าฐานที่ ๗

ฐานที่ ๗ นั้นมีศูนย์ ๕ ศูนย์ ๑. ศูนย์กลาง ๒. ศูนย์ข้างหน้า ๓. ศูนย์ข้างขวา ๔. ศูนย์ข้างหลัง ๕. ศูนย์ข้างซ้าย ศูนย์กลางคืออากาศธาตุ ศูนย์ข้างหน้าธาตุน้ำ ศูนย์ข้างขวาธาตุดิน ศูนย์ข้างหลังธาตุไฟ ศูนย์ข้างซ้ายธาตุลม เครื่องหมายใสสะอาดตรงช่องอากาศกลาง ตรงนั้นเรียกว่า “ศูนย์”

ทำไมถึงเรียกว่า “ศูนย์” ? ตรงนั้นเวลาสัตว์ไปเกิดมาเกิดแล้วก็มาอยู่ในที่ลึบ อยู่ในกลางดวงนั้น กายละเอียดอยู่ในกลางดวงนั้น เมื่อพ่อแม่ประกอบธาตุธรรมถูกส่วนเข้าแล้ว ก็ตกศูนย์ทีเดียว พอตกศูนย์ก็ลอยขึ้นมาเหนือกลางตัว ๒ นิ้วมือ (เป็นดวงกลมใส) โตเท่าฟองไข่แดงของไข่ไก่ ใสเป็นกระจกส่องเงาหน้า นี่มันจะเกิดละ ตรงนั้นเรียกว่าศูนย์ ศูนย์นั้นเป็นสำคัญนัก จะเกิดมาในมนุษย์โลกก็ต้องเกิดด้วยศูนย์นั้น จะไปนิพพานก็ต้องเข้าศูนย์นั้นไปเหมือนกัน จะไปสู่มรรคผลนิพพานก็ต้องเข้าศูนย์นั้นเหมือนกัน แบบเดียวกัน

จะตายจะเกิดเดินตรงกันข้าม ถ้าว่าจะเกิดก็ต้องเดินนอกออกไป ถ้าว่าจะไม่เกิดก็ต้องเดินในเข้าไป กลางเข้าไว้ หยุตเข้าไว้ ไม่คลาดเคลื่อน นี่ตายเกิดอย่างนี้ ให้รู้จักหลักอย่างนี้ เมื่อรู้จักหลักดังนี้แล้วก็รู้ทีเดียว พอรู้ขึ้นเช่นนั้น ที่ใจเรารุ่นวายอยู่นี้ มันทำอะไร ? มันต้องการจะเวียนว่ายตายเกิด ถ้าใจเรานิ่งอยู่ในกลางนั้น มันจะเลิกเวียนว่ายตายเกิด เราก็รู้ตัวของเรารู้ เราไม่ต้องจ้อใคร เรารู้แล้ว เราเรียนแล้ว เราเข้าใจแล้ว เราต้องทำใจของเราให้นิ่ง ทำให้ใจให้หยุดอยู่ศูนย์กลางนั้น กลางของกลางๆๆ ซ้ายขวา หน้าหลัง ล่างบน นอกใน ไม่ไป เข้ากลางของกลางๆๆ นิ่งแน่นหนักขึ้น พอถูกส่วนเข้าเท่านั้น เห็นดวงใสแจ่มบังเกิดขึ้น เท้าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์

ดวงนั้นแหละเรียกว่า อัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นทางไปของพระพุทธเจ้าพระอรหันต์ทั้งหมดในสากลโลกในสากลธรรม พระพุทธเจ้าพระอรหันต์จะเข้าไปสู่นิพพาน ต้องไปทางนี้ทางเดียว ไม่มีทางแตกแยกจากกัน ไปแนวเดียวทางเดียวกันหมด แต่ว่าการไปนั้น บางท่านเร็ว บางท่านช้า ไม่เหมือนกัน คำที่ว่าไม่เหมือนกันนี้แหละ ถึงจะได้ชื่อว่าไม่ช้ากัน คำว่าไม่ช้ากัน เพราะเร็วกว่ากัน ช้ากว่ากัน แล้วแต่นิสัยวาสนาของตนที่สั่งสมอบรมไว้ แต่ว่าทางไปนั้นเป็นทางเดียวกันหมด เป็นเอกายนมรรค หนทางเส้นเดียว เมื่อจะไปต้องหยุด นี่ก็แปลก ทางโลกเขาจะไปต้องขึ้นเรือขึ้นรถขึ้นเครื่องบินขึ้นรถยนต์ไป จึงจะเร็วจึงจะถึง แต่ทางธรรมไม่เป็นเช่นนั้น เมื่อจะไปต้องหยุด ถ้าหยุด จึงจะเร็วจึงจะถึง นี่แปลกอย่างนี้ ฉะนั้นต้องเอาใจหยุดจึงจะเร็วจึงจะถึง หยุดอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ พอหยุดถูกส่วนก็เห็นดวงใส ดวงใส่นั้นแหละเรียกว่าเอกายนมรรค หรือเรียกว่า ปฐมมรรค หรือเรียกว่าอัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน โตเท้าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ ใจก็หยุดนิ่งอยู่กลางดวงนั้น

พอหยุดนิ่งถูกส่วนเข้าเท่านั้น หยุดในหยุด ๆๆ กลางของหยุด เรื่อยเข้าไป กลางของกลางๆๆๆ ที่หยุดนั้น พอถูกส่วนเข้า เห็นดวงอีกดวงหนึ่งเท่าๆ กัน อยู่กลางดวงอัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานนั้น เรียกว่า ดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีลนั้น พอถูกส่วนเข้า เห็นอีกดวงหนึ่งเท่าๆ กัน เรียกว่า ดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธินั้น พอถูกส่วนเข้า เห็นอีกดวงหนึ่งเรียกว่า ดวงปัญญา ดวงเท่าๆ กัน หยุดอยู่กลางดวงปัญญานั้น พอถูกส่วนเข้าเห็นอีกดวงหนึ่ง เรียกว่า ดวงวิมุตติ ไสละเอียดหนักขึ้นไป หยุดอยู่กลางดวงวิมุตตินั้น พอถูกส่วนเข้าเห็นอีกดวงหนึ่ง เรียกว่า ดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ พอถูกส่วนเข้าเห็นตัวกายมนุษย์ของเราที่นอนฝันออกไปที่ไปเกิดมาเกิด

เขาเรียกว่า กายมนุษย์ละเอียด พอเราไปเห็นเข้าเท่านั้น เราก็รู้ได้ทีเดียวว่า อ้อ กายนี้เวลาฝัน เราเคยเห็นเคยไปกับมัน ในเวลาทำกิจหน้าที่ฝัน เวลาตื่นแล้วไม่รู้มันไปอยู่ที่ไหน บัดนี้

๒๕๓

เรามาเห็นแล้ว อยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะนั่นเอง

เมื่อเห็นแล้วก็ให้กายมนุษย์ละเอียดย่นนั่งเข้าเหมือนกายมนุษย์หยาบข้างนอกนี้ เมื่อนั่งถูกส่วนเข้าแล้ว ใจมนุษย์ละเอียดย่นอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียด พอถูกส่วนเข้า หยุดถูกส่วนเข้าเท่านั้นแหละก็เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดอยู่กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน พอถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ พอถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้าเห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้าเห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้าก็เห็น กายทิพย์

ให้กายทิพย์นั่งแบบเดียวกันกับกายมนุษย์ละเอียดนั้น ใจของกายทิพย์หยุดนั่งอยู่กับศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ พอถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้าเห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้าเห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้า เห็น กายทิพย์ละเอียด

ใจกายทิพย์ละเอียดก็นั่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ละเอียด ถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดอยู่กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้าเห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้าเห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้า เห็นกายรูปพรหม

ใจกายรูปพรหมก็นั่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหม พอถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ใจกายรูปพรหมเมื่อหยุดนั่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้าเห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้า เห็น กายรูปพรหมละเอียด

ใจกายรูปพรหมละเอียด หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมละเอียด

ถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดอยู่กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน
ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ
ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลาง
ดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วน
เข้า ก็เห็น กายอรูปรพพรหม

ใจกายอรูปรพพรหม ก็หยุดหนึ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปรพพรหม พอถูกส่วน
เข้า ก็เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดหนึ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน
ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ
ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลาง
ดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วน
เข้า ก็เห็น กายอรูปรพพรหมละเอียด

ใจกายอรูปรพพรหมละเอียด หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปรพพรหมละเอียด
ถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดหนึ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน
ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ
ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลาง
ดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วน
เข้า ก็เห็นกายธรรม รูปเหมือนพระปฎิมา เกตุดอกบัวตูมใสเป็นกระจกส่องหน้า หน้าดกโตเล็ก
ตามส่วน หน้าดกเท่าไหน ดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกาย ก็โตเท่านั้น กลมรอบตัว อยู่กลางกาย
ธรรมกายนั้น ธรรมกายเป็นตัวพุทธรัตนะ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายเป็นธรรมรัตนะ

ใจพุทธรัตนะก็หยุดหนึ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกาย พอหยุดถูกส่วนเข้า เห็น
ดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดอยู่กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้า เห็นดวง
ศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวง
ปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า
เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้า ก็เห็นธรรมกาย
ละเอียด โตกว่าธรรมกายที่เห็นแล้วนั้น ๕ เท่า

ใจธรรมกายละเอียดก็หยุดหนึ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายละเอียด ถูก
ส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานขยายส่วนโตหนักขึ้นไป ใจก็หยุดหนึ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวง

อยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้า ก็เห็นกายพระอนาคา หน้าตัก ๑๕ วา สูง ๑๕ วา เกตุดอกบัวตูม ไสหนักขึ้น

ใจของกายพระอนาคาก็หยุดหนึ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระอนาคา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดอยู่กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้า ก็เห็นกายพระอนาคาละเอียด หน้าตัก ๒๐ วา สูง ๒๐ วา เกตุดอกบัวตูม ไสหนักขึ้น

ใจของกายพระอนาคาละเอียดก็หยุดอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระอนาคาละเอียด ถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดอยู่กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้า ก็เห็นกายพระอรหัต หน้าตัก ๒๐ วา สูง ๒๐ วา เกตุดอกบัวตูม ดวงธรรมที่ทำให้เป็นพระอรหัตก็ ๒๐ วา กลมรอบตัว

ใจของพระอรหัตก็หยุดอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นพระอรหัต ถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒๐ วา กลมรอบตัวเหมือนกัน หยุดอยู่กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒๐ วา กลมรอบตัวเหมือนกัน หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒๐ วา กลมรอบตัวเหมือนกัน หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒๐ วา กลมรอบตัวเหมือนกัน หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒๐ วา กลมรอบตัวเหมือนกัน หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒๐ วา กลมรอบตัวเหมือนกัน หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้า เห็นกายพระอรหัตละเอียด สวยงามมาก นี่เป็นกายที่ ๑๘ เมื่อถึงพระอรหัตนี้แล้วหลุดกิเลสหมด ไม่มีกิเลสเลย เสร็จกิจในพระพุทธศาสนา ทั้งสมถวิปัสสนาตลอด^๓

ตั้งแต่กายมนุษย์ถึงกายอรุปรพรมละเอียด แค่นั้นเรียกว่า **ขั้นสมณะ**

^๓ พระเดชพระคุณ หลวงพ่อวัดปากน้ำ หมายถึง ธรรมกายพระอรหัตผล ที่ได้บรรลุมรรค (กำจัดสัญญาขันธ์ ๑๐ ได้แล้ว) ผล และ นิพพาน แล้ว ส่วนผู้ปฏิบัติภาวนาได้ถึงธรรมกาย แต่ยังละสัญญาขันธ์เบื้องต้นอย่างน้อย ๓ ประการ (สักกายทิฐิ วิจิกิจฉา สัสสพตปรมาส) ไม่ได้ หลวงพ่อท่านแสดงว่า ยังเป็นแค่โคตรภูบุคคล ผู้ได้โคตรภูญาณ เท่านั้น - (ชมมงคลใจ ภิกขุ)

ตั้งแต่กายธรรมโคตรภูทั้งหยาบทั้งละเอียด จนกระทั่งถึงกายพระอรหันต์ทั้งหยาบทั้งละเอียด
นี้ ชั้นวิปัสสนา ทั้งนั้น^๔

นี่ที่เรามาเรียนสมถวิปัสสนาวันนี้ ต้องเดินแนวนี้นี้ ผิดแนวนี้นี้ไม่ได้ และก็ต้องเป็นอย่างนี้
ผิดอย่างนี้ไปไม่ได้ ผิดอย่างนี้ไปก็เลอะเหลว ต้องถูกแนวนี้นี้ เราจะต้องยึดกายมนุษย์นี้เป็นแบบ
เข้าไปถึงกายมนุษย์ละเอียด ยึดกายมนุษย์ละเอียดนั้นเป็นแบบ เข้าถึงไปกายทิพย์ ต้องยึดกาย
ทิพย์นั้นเป็นแบบ เข้าถึงกายทิพย์ละเอียด ต้องยึดกายทิพย์ละเอียดเป็นแบบ จะโยกโย้ไปไม่ได้
เข้าไปถึงกายรูปพรหม ต้องยึดกายรูปพรหมเป็นแบบ เข้าถึงกายรูปพรหมละเอียด ต้องยึดกาย
รูปพรหมละเอียดเป็นแบบไป เข้าถึงกายอรูปพรหม ยึดกายอรูปพรหมเป็นแบบ เข้าถึงกายอรูป-
พรหมละเอียด ยึดกายอรูปพรหมละเอียดเป็นแบบ เข้าถึงกายธรรม ยึดกายธรรมเป็นแบบ นี่
ที่ปั้นไว้เป็นรูปพระปฎิมาที่เขาปั้นไว้ในโบสถ์พระวิหารการเปรียญนี้ เขาทำแบบไว้ดี เข้าถึงกาย
ธรรมละเอียด ยึดกายธรรมละเอียดเป็นแบบ เข้าถึงกายธรรมพระโสดา ยึดกายธรรมพระโสดาเป็น
แบบ เข้าถึงกายธรรมพระโสดาละเอียด ยึดกายธรรมพระโสดาละเอียดเป็นแบบ เข้าถึงกาย
ธรรมพระสกิทาคา ยึดกายธรรมพระสกิทาคาเป็นแบบ เข้าถึงกายธรรมพระสกิทาคาละเอียด ยึด
กายธรรมพระสกิทาคาละเอียดเป็นแบบ เข้าถึงกายธรรมพระอนาคา ยึดกายธรรมพระอนาคาเป็น
แบบ เข้าถึงกายธรรมพระอนาคาละเอียด ยึดธรรมกายละเอียดของพระอนาคาเป็นแบบ เข้า
ถึงกายธรรมพระอรหันต์ ยึดกายธรรมพระอรหันต์เป็นแบบ เข้าถึงธรรมกายพระอรหันต์ละเอียด ยึด
กายธรรมพระอรหันต์ละเอียดเป็นแบบ นี่เป็นหลักฐานในพระพุทธศาสนา

ในสมุติที่ได้รับแจกกันทั่วๆ หน้านั้น ๑๘ รูปหน้าปึง [ปก] ที่อธิบายมานี้ นับดูได้ตั้งแต่
๑. กายมนุษย์ ๒. กายมนุษย์ละเอียด ๓. กายทิพย์ ๔. กายทิพย์ละเอียด ๕. กายรูปพรหม
๖. กายรูปพรหมละเอียด ๗. กายอรูปพรหม ๘. กายอรูปพรหมละเอียด ๙. กายธรรม ๑๐. กาย
ธรรมละเอียด ๑๑. กายพระโสดา ๑๒. กายพระโสดาละเอียด ๑๓. กายพระสกิทาคา ๑๔. กาย
พระสกิทาคาละเอียด ๑๕. กายพระอนาคา ๑๖. กายพระอนาคาละเอียด ๑๗. กายพระอรหันต์
๑๘. กายพระอรหันต์ละเอียด ที่อธิบายมานี้ หน้าปึงที่แจกไปแล้วทุกคนนั้น นี่แหละหลักปฏิบัติ
พระพุทธศาสนา ต้องแน่นอน จับตัววางตายอย่างนี้ ไม่เลอะเลือนเหลวไหล

แต่ว่าจะไปทางนี้ต้อง “หยุด” ทางธรรมเริ่มต้นต้องหยุด ตั้งแต่ต้นจนกระทั่งพระอรหันต์
ถ้าไม่หยุดก็ไปไม่ได้ ชัดทีเดียว แปลกไหมละ ไปทางโลกเขาต้องไปกันปราดเปรี้ยวว่องไวคล่อง

^๔ พระเดชพระคุณ หลวงพ่อวัดปากน้ำ หมายถึง ตั้งแต่ชั้นอนุวิปัสสนา เห็นแจ้งในสภาวะของสังขารธรรม ตลอดถึงโลกุตตรวิปัสสนา เห็นแจ้งใน
สภาวะของวิสังขารธรรม คือ พระนิพพาน และเห็นแจ้งในอริยสัจ ๔ อันเป็นไปในญาณ ๓ มีอาการ ๑๒ - (ขมวดุจโล กฤษ)

แคล้ว ต้องเล่าเรียนกันมากมาย จนกระทั่งรู้เท่าทันเหลี่ยมคู้คนตลอดสาย จึงจะปกครองโลกให้
รุ่งเรืองเจริญได้ แต่ว่าจะไปทางธรรมนี่แปลก “หยุด” เท่านั้นแหละไปได้ หยุดอย่างเดียวเท่านั้น

เรื่องนี้พูดเอาเองหรือมีตำรับตำราอย่างไร ? มีตำรับตำราอย่างนี้ คือเมื่อครั้งพระบรม
ศาสดายังดำรงพระชนม์อยู่ ในเมืองสาวัตถี มีพราหมณ์บุโรหิตและนางพราหมณี เป็นบุโรหิต
ของพระเจ้าปเสนทิโกศล คลอดบุตรออกมาคนหนึ่ง เวลาคลอดออกมาแล้ว กลางคืนศัสตรา
อาวุธในบ้านลุกเป็นไฟไปหมด พ่อเป็นพราหมณ์เฒ่าด้วย เป็นพราหมณ์ครูพระเจ้าแผ่นดินด้วย
ตระหนกตกใจ นี่มันเรื่องอะไรกัน ตรวจดูตำราก็รู้ได้ทันทีว่า ลูกชายเราที่เกิดมานี้จะเป็นคนร้าย
จะเป็นโจรร้าย จะฆ่ามนุษย์มากมาย รู้ทีเดียวด้วยตำราของเขา เมื่อมีโอกาสก็เข้าทูลพระเจ้า
ปเสนทิโกศลว่า พระพุทธเจ้าข้า ลูกของข้าพระพุทธเจ้าที่คลอดออกมานี้ จะต้องเป็นคนฆ่ามนุษย์
เสียแล้ว จะฆ่ามนุษย์มากด้วย จะควรเอาไว้หรือปลงชีวิตเสียเป็นประการใด ขอพระองค์ได้ทรง
พระกรุณาเถิด ข้าพระพุทธเจ้าขอมอบถวายชีวิตบุตรของข้าพระพุทธเจ้าแต่พระองค์ ฝ่ายพระเจ้า
ปเสนทิโกศลก็ทรงดำริว่า ไข่เด็กเล็กนิดเดียวจะเป็นอะไรไปละ เกรงใจพราหมณ์ เคารพพราหมณ์
นับถือพราหมณ์ ด้วยทรงดำริจะเอาอกเอาใจพราหมณ์ รู้เหมือนกันว่าพราหมณ์พูดแล้วไม่ค่อย
จะผิด ตะขิดตะขวงใจอยู่เหมือนกัน เอาไว้ดูก่อนเถิดท่านพราหมณ์ เด็กคนเดียว ถ้าว่ามันเปลี่ยนแปลง
อย่างไรเราจะฆ่ามันเมื่อไหร่ก็ได้ มันจะไปไหน ฉันทปกครองคนทั้งประเทศ พูดให้พราหมณ์
ใจดีสักหน่อย พราหมณ์ก็ตามพระทัยเอาไว้โตขึ้น เมื่อพราหมณ์รู้ว่าไอ้มันจะฆ่าคน เบียดเบียน
สัตว์มากนัก เราจะทำอย่างไร ก็เลยให้ชื่อว่าอหิงสกุมาร กุมารไม่เบียดเบียนใคร และจริงอย่าง
นั้นด้วย ตั้งแต่เล็กมาติดนักตีหนา พ่อแม่ก็รักใคร่ พระเจ้าปเสนทิโกศลก็รักใคร่ ร่ำเรียนวิชา
ความรู้ในทางราชการในทางบ้านเมือง เขาไม่แพ้ใคร ปัญญาเฉลียวฉลาดด่องไว เรียนศัสตรา
อาวุธ เรียนมวย ไม่แพ้ใคร เฉลียวฉลาดติดนัก เมื่อได้วิชาสมควรแล้ว ต่อไปจะต้องเป็นคนใช้ของ
พระราชา เพราะพ่อเป็นบุโรหิตของพระราชาอยู่แล้ว ต้องไปเรียนวิชาให้สูง เรียกว่าวิชาปกครอง
แผ่นดิน ปกครองประเทศ ส่งไปเรียนกับทศปาโมกข์อาจารย์ ทศปาโมกข์อาจารย์มีลูกศิษย์ถึง
๕๐๐ คน พราหมณ์บุโรหิตผู้นี้ เมื่อส่งลูกไปเรียนเช่นนั้นก็มอบให้กับอาจารย์ทศปาโมกข์
ทศปาโมกข์อาจารย์ได้รับอหิงสกุมารไว้ ก็สอนเป็นอันดีอันดียิ่งกว่าลูกกับเต้า ได้ใกล้เคียงกับ
อหิงสกุมาร อหิงสกุมารฉลาดเฉลียวติดนัก เข้าใกล้ครูละก็ทุกอย่าง ทั้งกายทั้งวาจาทั้งใจหาที่ติ
ไม่ได้ อาจารย์รักใคร่ เรียนวิชาก็ไม่แพ้ใคร เฉลียวฉลาดทุกอย่าง กำลังร่างกายก็ดี สวยงามก็
สวยงาม อาจารย์หลง ทั้ง ๕๐๐ คน รักอหิงสกุมารมากกว่าใครๆ เมื่อศิษย์ทั้ง ๔๙๙ คน เห็นว่า
ไม่ได้การ เราไม่ฆ่าอหิงสกุมารเสีย พวกเราใจห้าวไม่ขึ้นแน่ มันกดหัวเราจนหมด เราจะต้องฆ่ามัน

เสีย เอาไว้ไม่ได้ คนโน้นบ้าง คนนี้บ้าง ช่วยกันหาเรื่องใส่เจ้าบ้าง ยั่วเจ้าบ้าง เฮ้าเจ้าบ้าง พอเจ้า
เกะกะเข้าห้องอาจารย์ หาวว่าเกะกะ หนักเข้าๆ มันมากเรื่องหนักเข้า ท่านอาจารย์เห็นด้วยว่า
มันดีแต่ต่อหน้าเรา พันเราไป มันไปข่มเขาอย่างนี้ รุกรานเขาอย่างนี้ แท้ที่จริงมันไปเหยียดขึ้น
มันปั่นขึ้น มันปลุกขึ้น มันแก้ไขให้ชั่ว มันฟ้องอาจารย์อยู่เสมอ มันหนาหูเข้าแล้ว ลงท้ายจนกระทั่ง
อาจารย์คิดว่า ไอ้ลูกศิษย์คนนี้ เอาไว้ไม่ได้แล้ว เตือนรื้อนนัก เมื่อเอาไว้ไม่ได้ อาจารย์ต้องฆ่า อาจารย์
ฆ่าจะอย่างไร อาจารย์ฆ่าลูกศิษย์เสียชื่อทศปาโมกข์อาจารย์แย่ ลูกศิษย์เป็นพระเจ้าแผ่นดินก็มี
มากมาย พวกเหล่านั้นเป็นกษัตริย์ก็มากที่มาเรียนวิชา ถ้าฆ่าลูกศิษย์ก็เสียชื่อครูทีเดียว จะทำ
อย่างไรดี ต้องฆ่าทางอ้อม เรียนวิชาไป พอถึงวิชาบทหนึ่ง ปิดหน้าสมุดเล่มทีเดียว ลูกศิษย์ก็
ถามว่า ทำไมต้องปิดเสียเล่าอาจารย์ ผมอยากศึกษาต่อไป ไม่ได้ละแ ก เรื่องนี้ ตรงนี้มันเป็นวิชา
ที่เรียนเข้าแล้ว เมื่อสำเร็จแล้วจะเป็นเจ้าโลกทีเดียว จึงพูดว่า ถ้าจะเรียนจริงๆ ต้องเอานิ้วมือของ
มนุษย์มา ๑,๐๐๐ องค์จึงจะเรียนได้ นี่จะหาอุบายฆ่าลูกศิษย์ละนะ ลูกศิษย์ก็หมดท่า ต้องหยุด
เรียน ก็พูดกันว่า ถ้ามันอยากได้ก็ต้องฆ่ามนุษย์ ฆ่ามนุษย์ไป ไม่ทันถึงพันหรอก มนุษย์คนใดคน
หนึ่งมันก็ต้องฆ่าตัวเสียบ้าง มันจะเอาไว้ทำไม มนุษย์มันมากด้วยกันนี้ สำเร็จแน่ อาจารย์นึกว่า
ไอ้มันต้องถูกฆ่าแน่ละ ใช้มือคนอื่นฆ่าเถอะ นี่เหลี่ยมของครูฆ่าลูกศิษย์ อหิงสุมารนั่งคอดก
เราเกิดมาในสกุลพราหมณ์ เป็นครูสอนเขามา บาปกรรมไม่ได้ทำเลย มีศัลยบริสุทธิตลอดมา
ตั้งแต่เกิดจนถึงบัดนี้ ความชั่วนิดหน่อยไม่ได้กระทำ คราวนี้เราเรียนวิชาจะต้องฆ่ามนุษย์เสีย
แล้ว ถ้าไม่ฆ่ามนุษย์ วิชาของเราจะไม่สำเร็จ ก็พูดกะอาจารย์ว่าตกลง ถ้าจะต้องฆ่ามนุษย์ให้ได้
องค์สิมาพันหนึ่งจึงจะเรียนสำเร็จ

ตกลงรับปากท่านอาจารย์ ร้องไห้เสียใจ เศร้าโศกเสียใจ ต้องเป็นคนลามกเลวทรามฆ่า
มนุษย์ เป็นคนใจบาปหยาบช้า เสียอกเสียใจร้องไห้ไฟโรราพันนัก ถึงอย่างใด ถ้าว่าไม่เอานิ้วมือ
มาให้อาจารย์พันหนึ่ง ท่านก็จะไม่บอกวิชาสำเร็จให้เรา เมื่อเราเรียนวิชาไม่สำเร็จ เราก็เป็นคนชั้น
สูงไม่ได้ เป็นเจ้าโลกไม่ได้ ต้องเรียนวิชาให้สำเร็จจึงเป็นเจ้าโลกได้ ฉะนั้น การเรียนวิชาใดๆ เรา
ต้องใช้วิชานั้นๆ ได้ ถ้าเรียนแล้วใช้วิชานั้นๆ ไม่ได้ จะเรียนทำไม เสียเวลาเปล่าๆ เสียข้าวสุก
เรียนวิชาไหน ต้องใช้วิชานั้นได้ เอาละฟังได้ เอาละวิชานั้นใช้ได้ เหมือนยังกับเราเรียนวิชาวันนี้
เราก็ต้องเรียนจริงทำจริง ต้องฟังวิชาที่เราเรียนนี้ให้ได้ ให้ศักดิ์สิทธิ์ทีเดียว ครูใช้ได้อย่างไร
ลูกศิษย์ก็ต้องใช้ได้เหมือนครู อย่างนี้เรียกว่าคนมีปัญญา เรียกว่าคนฉลาด เหมือนองค์สิมาลโจร
เมื่อเวลาอหิงสุมารตกลงต้องเรียนแน่ ก็รับอาจารย์ว่า เอาละผมจะยอมเรียน ยอมหาองค์สิมามนุษย์
มาให้พันหนึ่ง อาจารย์ก็ส่งดาบฟ้าพื้นให้เล่มหนึ่ง ถนัดมือเลยเชียว นี่เอาไป ท่านอหิงสุมารก็

หยักรั้งตั้งท่าเลยทีเดียว เมื่อออกจากอาจารย์แล้วก็หาเครื่องร้อยเครื่องแทงนิ้วติดตัวไป พอออกจากท่านอาจารย์ เมื่อพบใครก็ซั้งเถอะ เปรี๊ยะคอขาด เปรี๊ยะแขนขาด ขาดครึ่งตัว ตัดเอาองคุลีไปองคุลีหนึ่ง องคุลีหนึ่ง ใครขวางไม่ได้เลย พบไม่ได้เลย ไม่ว่าคนไหนเลยทีเดียว ไม่ว่ามนุษย์คนใด ไม่ว่าชั้นสูง ชั้นกลาง ชั้นต่ำฆ่าหมด ฆ่าเสียจนกระทั่งเล่าลือระบือลือเลื่องไปว่าในเมืองสาวัตถีนั้น มีโจรสำคัญ คือองคุลีมาลโจร ที่ชื่อองคุลีมาลโจรนั้นก็เพราะนิ้วมือ ได้มาแล้วร้อยเข้าตากแห้ง แล้วคล้องคอไป นับนิ้วได้ ๙๙๙ นิ้วแล้ว เรื่องถึงพระเจ้าปเสนทิโกศล ให้กริหาทัพยกไปปราบองคุลีมาลโจร ธรรมเนียมของกษัตริย์โบราณ เมื่อกษัตริย์ต่อกษัตริย์ไปพบกันต้องรำทวนกัน กษัตริย์ต่อกษัตริย์ด้วยกัน ต้องรำกระบี่รำทวนกัน ต้องฟาดฟันกันเอง ใครดีก็ตีไป ใครไม่ดีก็คอขาดไป ไม่ใช่ใช้ทหารรบเหมือนธรรมดาในบัดนี้ เมื่อเจอะเข้าต้องรำทวนเองทั้งนั้น เอาฝีมือกษัตริย์ทั้งนั้น เอาฝีมือตัวเองทั้งนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ท้อพระทัย เอ๊ะ! นี่เราไปปราบองคุลีมาลโจร ตอนนี้จะต้องไปรำกระบี่กะมัน ต้องไปรำทวนกะมัน เมื่อมันเกิดมา ศัสตราอาวุธมันก็ถูกเป็นพื้นเป็นไฟ เราไม่มีศักรรย์เหมือนอย่างกะมัน เมื่อไปรำทวนเข้าแล้ว คอเราจะขาดหรือคอมันจะขาด เรากียังไม่รู้ ไม่แน่ว่าพระทัย ท้อพระทัย รุ่งเช้าจะยกทัพไปคิดว่า เมื่อยยกทัพไปแล้ว ไม่ตรงไปเลยทีเดียว ไปพักอยู่ใกล้วิหารเชตวันก่อน ไปทูลพระพุทธเจ้าเสียก่อน นางพราหมณ์ผู้เป็นมารดา พอรู้ว่าพระเจ้าปเสนทิโกศลจะยกทัพไป ตัวก็เลยล่องหน้าไปเสียก่อน จะไปบอกลูกชายให้หนีไป ไม่เช่นนั้นพระเจ้าปเสนทิโกศลจะฆ่าเสีย พระพุทธเจ้าทรงทราบว่ เมื่อนางพราหมณ์ไป องคุลีมาลโจรเห็นเข้าก็จะฆ่านางพราหมณ์ ฆ่าแม่เสียเอานี้ว้ออีก ถึงจะเป็นพ่อเป็นแม่ไม่เข้าใจ ใกล้ละเป็นฆ่าเลยทีเดียว จะเอานี้ว่ จะมุ่งเรียนแต่วิชาเท่านั้น แก่ไม่ได้มุ่งอะไร พระพุทธเจ้ารู้ว่า องคุลีมาลโจรนี้เป็นอสีติมหาสาวกองค์สุดท้ายของเรา ถ้าหากฆ่ามารดาเสียแล้ว เป็นอภัพพลัตว์ ไม่ได้มรรคผลในชาตินี้ เราขาดสาวกผู้ใหญ่ไป ไม่ครบ ๘๐ ได้ ๗๙ เท่านั้น เราจำเป็นต้องไปทรมานองคุลีมาลโจร พระองค์ทราบชัดก็เสด็จไปก่อนใครๆทั้งหมด ไปถึงองคุลีมาลโจร องคุลีมาลโจรพอเห็นเข้าเท่านั้น แหมนิ้วมันงามจริง วิชาเราเป็นเจ้าโลกแน่ สำเร็จแน่ พอเห็นพระศาสดาทั้งพระรูป ทั้งพระรัศมี ทั้งดั่งทั้งงาม ดูไม่เบื่อ น่าเลื่อมใส น่าหัวเราะบูชาทั้งนั้น ก็คิดว่าสำเร็จแน่ ก็รีเข้าใส่ทีเดียว คว่ำดาบฟ้าฟันก็รีใส่ปาดเข้าฟัน พอปาดเข้าฟัน พรืด ห่างออกไป ๒๐-๓๐ วา เอาละซิ ตานี้ ห่างออกไปเสียแล้ว องคุลีมาลโจรก็ตามใหญ่ วังตึกๆ ไม่ได้รอละ จี๋เซียว แล้วก็โจนฟัน พรืดไปอีกแล้ว ห่างตั้ง ๔๐-๕๐ วา ไปใหญ่เซียว ห่างหนักขึ้นทุกที พอวังหนักเข้าๆ ใกล้จะทันวังเข้าๆ ใกล้จะทัน พอใกล้จะทัน ก็พรืดห่างไปเสียกว่านั้นอีกแล้ว เท่าไหร่ๆ ก็ฟันไม่ได้ ฟันไม่สำเร็จ เมื่อฟันไม่สำเร็จ จนกระทั่งหัดขึ้นคอเหน้อยเต็มที พอเหน้อยเต็มที่แล้ว คิดว่า

นี่เขาเป็นเจ้าโลกก่อนเรา เราไม่ใช่เจ้าโลกแน่ เห็นจะเป็นไม่ได้ บุญไม่เท่าทันเขาแล้ว ห่อใจใจ พอห่อใจ ใจมันก็ลดหมด ทิฐิमानะยอมจำนนพระองค์ เมื่อยอมจำนนพระองค์แล้วก็เปล่งวาจาว่า สมณะหยุด พระองค์ทรงเหลียวพระพักตร์มาตรัสว่า สมณะหยุดแล้ว ท่านไม่หยุด คำว่า “หยุด” อันนี้แหละถูกตั้งแต่ต้นจนเป็นพระอรหันต์ คำว่าหยุดอย่างนี้คำเดียวเท่านั้น ถูกทางสมณะตั้งแต่ต้นจนพระอรหันต์ เป็นตัวศาสนาแท้ๆ เขียว คำว่า “หยุด”

เพราะฉะนั้น ต้องเอาใจหยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ หยุดนั้นแหละถูกเป้าหมายใจดำ ถูกโอวาทของพระบรมศาสดา ถ้าไม่หยุด จะปฏิบัติศาสนาสัก ๔๐-๕๐ ปีก็ช่างที่สุดจะมีอายุสัก ๑๐๐ ปี หรือ ๑๒๐-๑๓๐ ปี ถ้าใจหยุดไม่ได้ ไม่ถูกศาสนาสักที หยุดเข้าลิบเข้าศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ไม่ได้ ไม่ถูกศาสนาสักที ต่อเมื่อใดหยุดได้ ก็ถูกศาสนาทีเดียว ถูกพระโอษฐ์ของพระศาสดาทีเดียว ให้จำให้แม่น อย่างนี้.

๒. วิธีพิสดารกาย สุตกายหยาบกายละเอียด

สำหรับผู้ปฏิบัติได้ถึง ๑๘ กายแล้ว ให้ฝึกพิสดารกายสุตกายหยาบกายละเอียดอีกต่อไป ให้เป็นวสี คือ ให้คล่องแคล่ว ชำนาญ เพื่อเป็นพื้นฐานสำคัญในการเจริญวิชาชั้นสูง และทำนิโรธดับสมุทัย (ไม่ใช่นิโรธสมาบัติ) วิธีปฏิบัติคือ

เบื้องต้น ให้รวมใจของทุกกายอยู่ ณ ศูนย์กลางธรรมกายอรหัตต์ที่สุดละเอียด คือ ให้ศูนย์กลางดวงธรรม และ เห็น-จำ-คิด-รู้ (คือใจ) ของแต่ละกาย จากกายสุตหยาบ (คือกายมนุษย์) ต่อๆ ไปจนสุดละเอียด (คือ ธรรมกายอรหัตต์ละเอียด) ช้อนอยู่ตรงกลางของกลางซึ่งกันและกัน จากกายสุตหยาบถึงกายสุดละเอียด แล้วเราทำใจของเราเป็นธรรมกายอรหัตต์ที่สุดละเอียด คือ ดับหยาบไปหาละเอียดอยู่เสมอ แล้ว

ใจของธรรมกายหยุดนิ่ง (เพ่ง) ลงที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์หยาบจนใสละเอียด จนหยุดนิ่งถูกส่วน ศูนย์กลางจะขยายว่างออกไป แล้วจะปรากฏกายมนุษย์ละเอียดขึ้นมาใหม่ ก็หยุดในหยุด กลางของหยุด กลางของกลางๆๆ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียดนั้นอีกต่อไป หยุดนิ่งถูกส่วน ก็จะปรากฏกายมนุษย์ละเอียดในกายมนุษย์ละเอียด ต่อๆ ไปจนสุดละเอียด หยุดนิ่ง กลางของกลางๆๆ ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียด ที่สุดละเอียดนั้นต่อไป ถูกส่วนเข้า ศูนย์กลางดวงธรรมจะขยายว่างออกไป แล้วจะปรากฏกายทิพย์ขึ้นมาใหม่ โตใหญ่ ใสละเอียด เป็น ๒ เท่าของกายมนุษย์

ก็ให้หยุดนิ่ง (เพ่ง) ลงที่ศูนย์กลางกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ต่อไปให้ใสแจ่ม ก็
จะปรากฏกายทิพย์ในกายทิพย์ต่อไป จนสุดละเอียด ... แล้วก็จะปรากฏกายรูปพรหมในกาย-
รูปพรหม ต่อไปจนสุดละเอียด ก็ให้ปฏิบัติไปแบบเดียวกัน ถึง

กายอรูปพรหม ใน กายอรูปพรหม จนสุดละเอียด

ธรรมกายโคตรภู ใน ธรรมกายโคตรภู จนสุดละเอียด

ธรรมกายพระโสดาบัน ใน ธรรมกายพระโสดาบัน จนสุดละเอียด

ธรรมกายพระสกิทาคามี ใน ธรรมกายพระสกิทาคามี จนสุดละเอียด

ธรรมกายพระอนาคามี ใน ธรรมกายพระอนาคามี จนสุดละเอียด

ธรรมกายพระอรหันต์ ใน ธรรมกายพระอรหันต์ จนสุดละเอียด

ให้ใสละเอียด ทั้งดวง ทั้งกาย และทั้งองค์ฌาน (ปรากฏเหมือนอาสนะรองรับกายละเอียด
ลักษณะกลมใสรอบตัว หนาประมาณ ๑ ฝ่ามือของแต่ละกายละเอียด จะมีประจำทุกกาย ตั้งแต่
กายมนุษย์ละเอียดไปจนสุดกายละเอียด)

นี้เรียกว่า การพิสดารกาย สุตกายหยาบ-กายละเอียด

๓. วิธีเจริญสมาธิ: รูปฌาน ๔

ผู้ที่ถึงธรรมกาย และเจริญภาวนาจนถึง ๑๘ กายแล้ว ก็ให้รวมใจทุกกายให้อยู่ ณ ศูนย์
กลางกายพระอรหันต์องค์ที่ละเอียดที่สุด แล้วใจของธรรมกายพระอรหันต์ก็เพ่งลงไปที่ศูนย์กลางดวง
ธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ เมื่อใจหยุดได้ถูกส่วน ประกอบด้วยองค์ ๕ ได้แก่ วิตก วิจาร คือ
ตริตรองประกอบนิมิต ปิติ สุข และเอกัคคตา ก็จะเห็นองค์ฌานปรากฏขึ้นรองรับกายมนุษย์
เหมือนดังอาสนะรองรับที่นั่งฉะนั้น มีลักษณะเป็นวงกลมใส ส่วนหนาประมาณหนึ่งคืบ ขนาดกว้าง
เต็มหน้าตักพองาม องค์ฌานที่เห็นเกิดขึ้นนี้ไม่เฉพาะแต่กับกายมนุษย์เท่านั้น หากแต่ปรากฏ
ขึ้นรองรับกายทุกกายจนถึงกายพระอรหันต์พร้อมกันหมด นี่เป็นปฐมฌาน

แล้วใจของธรรมกายก็เพ่งไปที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์หยาบและทิพย์
ละเอียดต่อไปอีก เมื่อใจหยุดนิ่งได้ถูกส่วนละเอียดหนักเข้า จนละวิตก วิจาร ได้ องค์ฌานเดิม
ก็จะว่างหายไป แล้วปรากฏองค์ฌานใหม่เกิดขึ้นมาแทนที่อีก ใสละเอียดกว่าเดิมทั้งฌานและ
กาย นี่เป็น ทุตติยฌาน

ใจของธรรมกายก็เพ่งลงไปที่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมหยาบและรูปพรหม

ละเอียดยก เมื่อใจหยุดถูกส่วน และละเอียตหนักเข้า จนปีติหมดไป องค์ฌานเดิมก็จะว่างหายไป แล้วปรากฏองค์ฌานเกิดขึ้นมาใหม่ ไสละเอียตกว่าเก่า ทั้งฌานและกาย นี่เป็น **ตติยฌาน**

ใจของธรรมกายก็พุ่งลงไปที่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรุปพรหมหยาบและอรุปพรหมละเอียตอีกต่อไป เมื่อใจหยุดนิ่งถูกส่วน ละเอียตหนักเข้า จนสุขหายไป คงเหลือแต่เอกัคคตาจิต คือความที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง นิ่งเป็นอุเบกขาอยู่ องค์ฌานเดิมก็จะว่างหายไป และปรากฏองค์ฌานใหม่เกิดขึ้นแทนที่ ไสละเอียตยิ่งกว่าเดิม ทั้งฌานและกาย นี่เป็น **จตุตถฌาน**

เมื่อเข้าใจวิธีเข้าฌานสมบัติตั้งแต่เบื้องต้น **ปฐมฌาน** ไปจนถึง **จตุตถฌาน** โดยอนุโลม (ตั้งแต่ต้นไปหาปลาย) แล้ว ก็จงฝึกหัดถอยกลับจาก **จตุตถฌาน** ลงมาถึง **ปฐมฌาน** เป็น **ปฏิโลม** (จากปลายมาหาต้น) ให้เกิดความชำนาญ (วสี) ทั้งในการเข้าการออก การทรงฌานและการพิจารณาอารมณ์ฌานเหล่านี้ให้แม่นยำ

๕. วิธีเจริญสมาธิ: อรูปฌาน ๔ และสมบัติ ๘

สำหรับท่านที่ถึงธรรมกาย และได้ฝึกหัดซ้อนลับทับทวี จนสุดกายหยาบและกายละเอียต และเจริญรูปฌานทั้ง ๔ โดยอนุโลมและปฏิโลมแล้ว ในลำดับนี้ก็จะได้อสอนวิธีการเข้าอรูปฌาน ๔ อีกต่อไป

เบื้องต้น ก็ให้ทุกท่านรวมใจให้หยุดนิ่งอยู่ ณ ศูนย์กลางกายพระอรหันต์องค์ที่ละเอียตที่สุด แล้วใจของธรรมกายพุ่งลงไปที่ศูนย์กลางกาย เข้ารูปฌานทั้ง ๔ อันมีปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน ตามลำดับ ให้ไสละเอียตทั้งฌานและกาย

เมื่อเจริญฌานถึงจตุตถฌานแล้ว ก็ให้ถอยอารมณ์ฌานกลับลงมาสู่ปฐมฌาน เป็นปฏิโลม แล้วให้ใจของธรรมกายน้อมเข้าสู่เหตุว่างของปฐมฌานนั้น พิจารณาเอาอากาศที่ว่างเปล่าเป็นอารมณ์ องค์ฌานเดิมก็จะว่างหายไป เมื่อจิตละเอียตหนักเข้า ก็จะปรากฏองค์ฌานใหม่บังเกิดขึ้นรองรับธรรมกาย ไสละเอียตหมดทั้งฌานและกาย นี่เป็น **อากาศานัญญาตนฌาน**

แล้วก็ให้ใจของธรรมกายน้อมเข้าไปในรู้ในเหตุว่างของทุตติยฌาน พังพิจารณาเอาวิญญาณเป็นอารมณ์ องค์ฌานเดิมก็จะว่างหายไป แล้วจะปรากฏองค์ฌานใหม่เกิดขึ้นรองรับธรรมกายอีก ไสละเอียตหมดทั้งฌานและกาย ยิ่งขึ้นไปอีก นี่เป็น **วิญญาณัญญาตนฌาน**

ก็ให้ใจของธรรมกายน้อมเข้าไปในเหตุว่างของตติยฌานต่อไปอีก พังพิจารณาในรู้ที่ละเอียตในเหตุว่างเปล่า ไม่มีอะไรเป็นอารมณ์ องค์ฌานเดิมก็จะว่างหายไปอีก แล้วจะปรากฏ

องค์ฌานใหม่บังเกิดขึ้นรองรับธรรมกาย ไสละเอียดยกหมดทั้งฌานและกายยิ่งขึ้นไปอีก นี่เป็น
อากิญจัญญายตนฌาน

ทีนี้ก็ให้ใจของธรรมกายน้อมลงไปในเหตุว่างของจตุตถฌาน เพ่งพิจารณาต่อไปอีกว่า
สัญญาเต็มว่าง คืออารมณ์ที่ว่างเปล่านี้ จะว่ามีสัญญาอยู่ก็ไม่ใช่ จะว่าไม่มีสัญญาอยู่ก็ไม่เชิง
เพราะละเอียดยุขสมันนัก เมื่อเพ่งพิจารณาไปจนจิตละเอียดยกหมด ก็จะปรากฏองค์ฌานใหม่ เกิดขึ้น
แทนที่องค์ฌานเดิมที่ว่างหายไปอีก ไสละเอียดยิ่งนักหมดทั้งฌานและกาย นี่เป็น เนวสัญญานา
สัญญายตนฌาน

เมื่อได้ฝึกเจริญรูปฌาน ๔ และอรุณรูปฌาน ๔ รวมเป็นสมาบัติ ๘ โดยอนุโลมดังนี้แล้ว ก็ให้
ฝึกถอยอารมณ์ฌานจากเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน กลับลงมาสู่ปฐมฌาน เป็นปฏิโลม จน
ชำนาญ

เมื่อท่านเข้าใจในวิธีเจริญสมาบัติ ๘ โดยอนุโลมและปฏิโลมแล้ว ก็ให้ดำเนินไป ๗ เทียบ
ธรรมกายก็ยิ่งใสละเอียดยิ่งที่สุด ก็ให้ปล่อยอุปาทานในขั้น ๕ และความยินดีในฌานนั้น โดยรวมใจ
หยุดนิ่งในไส้กลางของกลางๆๆๆ ไปเรื่อย ก็จะรู้สึกเหมือนมีแรงดึงดูดไปยังอายตนะหนึ่ง ที่ใส
ละเอียดยุขสมันลุ่มลึกอย่างยิ่ง นี่แปลว่าธรรมกายเดิมนั้นตกศูนย์เข้าอายตนะนี้ แล้วธรรมกายที่
สุดละเอียดยกก็ปรากฏขึ้นใหม่ในอายตนะนี้ ไสละเอียดยกยิ่งขึ้นไปอีก ให้ท่านพิจารณาดูให้ทั่ว
ว่า อายตนะนี้เป็นอะไร มีลักษณะอย่างไร ให้รวมใจหยุดในหยุด กลางของหยุด ในหยุดไปเรื่อย
พร้อมด้วยตริภิกขุไปที่ศูนย์กลางพระธรรมกายนั้นแหละ ก็จะทราบได้ว่าเป็นอายตนะอะไร
ถ้ายังไม่มีญาณหยั่งรู้ว่าเป็นอายตนะอะไร ก็ให้รวมใจหยุดในหยุด นิ่งแน่น ลงไปที่กลางของ
กลางๆๆๆ กายพระอรหันต์ที่ใสละเอียดยกต่อไปอีก ก็จะทราบได้ด้วยญาณพระธรรมกายของตนเอง

เมื่อรู้แน่ชัดว่า อายตนะนั้นคืออะไรแล้ว ก็จงซ้อนสลับทับทวิกับพระนิพพานหรือธรรมกายที่
ใสละเอียดยก ต่อๆ ไปจนสุดละเอียดยก กลางของกลางๆๆๆ ไปเรื่อย ไม่ถอยหลังกลับ หากประสงค์จะ
ทราบข้อธรรมใด ก็ให้ตริภิกขุไปที่ศูนย์กลางกายธรรมที่ใสละเอียดยกนั้นแหละ ก็จะมีญาณหยั่งรู้
ได้ด้วยตนเอง ตามภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ และหากอธิษฐานปรารถนาสิ่งใดๆ ที่ชอบ ก็จะสมปรารถนา
ตามควรแก่คุณธรรมและบุญบารมีที่ได้เคยสร้างสมอบรมมา

แม้ภายหลังแต่การหยุดพักแล้ว ก็จงหมั่นรวมใจหยุดในหยุด ณ ศูนย์กลางกายธรรมที่
ใสละเอียดยกที่สุดในอายตนะนี้อยู่เสมอ แล้วท่านจะประจักษ์ในคุณค่าของการปฏิบัติธรรมตามแนว
วิชาธรรมกายนี้ด้วยตัวของท่านเอง อย่างที่ท่านไม่เคยได้ประสบมาก่อน

๕. วิธีซ้อนกาย-สับกาย และพิสดารกายซ้อนสับทับทวิ

สำหรับผู้ถึงธรรมกาย เจริญภาวนาได้ถึง ๑๘ กาย และฝึกพิสดารกายจนสุดหยาบสุดละเอียดแล้ว ก็จงฝึกซ้อนกาย-สับกายต่อไป เพื่อเป็นพื้นฐานสำคัญของการเจริญวิขาที่ละเอียดๆ ได้ดียิ่งขึ้น ก่อนอื่นให้รวมใจของทุกกายให้อยู่ ณ ศูนย์กลางกายพระอรหันต์ที่ละเอียดที่สุด แล้วให้อากาษที่ละเอียดที่สุดหรือใหญ่ที่สุด ซ้อนเข้าไปในกายที่ละเอียดรองลงมา หรือที่หยาบกว่า เล็กกว่า เป็นต้นว่า อากาษพระอรหันต์สุดละเอียดซ้อนเข้าไปในกายพระอรหันต์ที่หยาบกว่า, แล้วก็อากาษพระอรหันต์หยาบซ้อนเข้าไปในกายพระอนาคามีละเอียด และกายพระอนาคามีหยาบ, อากาษพระอนาคามีหยาบซ้อนเข้าไปในกายพระสกิทาคามีละเอียด และพระสกิทาคามีหยาบ, อากาษที่ละเอียดซ้อนเข้าไปในกายที่หยาบกว่าไปเรื่อย จนถึงกายมนุษย์หยาบ โดยให้ศูนย์กลางกายและดวงธรรมของทุกกายตรงกันหมดเป็นจุดเดียวกัน นี้เรียกว่า ซ้อนกาย

แล้วนี่ให้อากาษหยาบ คือเริ่มตั้งแต่กายมนุษย์หยาบ ซ้อนเข้าไปในกายที่ละเอียดกว่า คือกายมนุษย์ละเอียด, แล้วก็กายมนุษย์ละเอียดซ้อนเข้าไปในกายทิพย์หยาบ ทิพย์ละเอียด เป็นการอากาษเล็กซ้อนกลับเข้าไปในกายใหญ่กว่า เรื่อยๆ เข้าไปจนถึงกายพระอรหันต์ละเอียดนี้เรียกว่า สับกาย

ทีนี้ถ้าจะให้ดียิ่งขึ้นไปอีก ก็ให้พิสดารกายจนสุดหยาบสุดละเอียดเสียก่อน แล้วจึงซ้อนกายสุดละเอียดในขณะที่พิสดารกายลงมาถึงกายสุดหยาบ แล้วจึงสับกายสุดหยาบในขณะที่พิสดารกายไปจนถึงกายสุดละเอียด เรียกว่า ซ้อนสับทับทวิ โดยวิธีนี้จะทำให้ทั้งกายและดวงธรรมของกายสุดหยาบสุดละเอียดใสสะอาดบริสุทธิ์ดี และมีสมาธิที่มั่นคง เป็นทางเจริญวิขาได้อย่างกว้างขวาง ไม่มีประมาณ

ในทางปฏิบัติ เมื่อได้ซ้อนสับทับทวิสุดกายหยาบกายละเอียด จนทุกกายใสบริสุทธิ์ดีแล้ว ก็เจริญสมาบัติ (รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔) โดยอนุโลมและปฏิโลม ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้หลายๆ เทียบ เทียบสุดท้ายให้เจริญรูปฌาน ๔ โดยอนุโลม พร้อมกับพิจารณาอริยสัจ ๔ ในกายมนุษย์ ทิพย์ รูปพรหม และอรูปพรหมก่อน^๕ แล้ว

ให้พิสดารกายพร้อมกันหมดทุกกาย สุดกายหยาบกายละเอียด เกา ชูด ชั่น ตอน ภาค พิด กล่าวคือ ให้รวมใจทุกกายอยู่ ณ ศูนย์กลางธรรมกายพระอรหันต์ที่ละเอียดที่สุด อันเป็นที่รวมธาตุธรรมและเห็น จำ คิด รู้ คือ “ใจ” ของทุกกายสุดกายหยาบกายละเอียดอย่างน้อย ๑๘ กาย

^๕ ดูวิธีเจริญสมาบัติ พิจารณาอริยสัจ ๔ เข้ามรรคผล นิพพาน ใน ตอนที่ ๓ ของ บทที่ ๖ ต่อไป

นี้รวมเรียกว่า กายเถา ให้พิสดารกายหมดพร้อมกันทุกกายจนสุดละเอียดกายเถา โดยให้อา
ธรรมกายพระอรหันต์ในพระอรหันต์ที่สุตละเอียดเป็นหลัก ดับหายาไปหาละเอียด เป็นธรรมกายที่
ใสบริสุทธิ์ของพระอรหันต์ในพระอรหันต์ หยุดในหยุดกลางของหยุด ดับหายาไปหาละเอียดเป็น
ธรรมกายพระอรหันต์ในพระอรหันต์ที่สุตละเอียดเรื่อยไปจนสุดละเอียดของกายเถา

ในขณะที่เดียวกัน กายที่หายาบรองลงมา ได้แก่ธรรมกายพระอรหันต์หายาบ พระอนาคามี
ละเอียด พระอนาคามีหายาบ ... กายมนุษย์ละเอียด ... ต่างก็พิสดารกายตัวเองต่อๆ ไป เป็น
ธรรมกายพระอรหันต์ในพระอรหันต์จนสุดละเอียดเป็นกายชุด เมื่อพิสดารต่อไปจนสุดละเอียดกาย-
ชุด ก็จะมีกายที่หายาบๆ รองลงมา ต่างพิสดารต่อๆ ไป เป็นธรรมกายพระอรหันต์ในพระอรหันต์
จนสุดละเอียดเป็นกายชั้น ตอน ภาค พืด จนในที่สุดจะเป็นแต่ธรรมกายพระอรหันต์ในพระอรหันต์
เป็นพืดในพืดปรากฏขึ้นมาไม่ขาดสาย เป็นการทวนโรธ ดับสมุทัย (ไม่ใช่โรธสมาบัติ) คือ ขำระ
ธาตุธรรม เห็น-จำ-คิด-รู้ คือ ใจ หรือ ปหานอกุศลจิตของกายในภพ ๓ สุดกายหายาบกายละเอียด
จนเป็นแต่ใจของธรรมกายพระอรหันต์ที่ใสบริสุทธิ์ที่สุด ธรรมกายที่หายาบก็จะตกศูนย์ ธรรมกาย
พระอรหันต์ที่สุตละเอียดที่ใสบริสุทธิ์ที่สุด จนวางอุปาทานในชั้น ๕ ของกายในภพ ๓ ได้แล้ว แม้
เพียงชั่วคราวเป็นวิภังขณวิมุตติ ก็จะไปปรากฏใน “อายตนะนิพพาน” ยึดหน่วงพระนิพพานเป็น
อารมณ์ และได้เห็นพระนิพพาน คือ ธรรมกายที่บรรลुพระอรหันตสัมมาสัมโพธิญาณของพระพุทธเจ้า
และธรรมกายที่บรรลुพระอรหันต์ตผลแล้วของพระอรหันตชินาสพ ซึ่งเป็นอสังขตธาตุ อสังขตธรรม
และเป็นวิราคธาตุ วิราคธรรม แท้ๆ ประทับเข้าในโรธ สงบตลอดกันหมด สว่างไสวด้วยธรรมรังสี
ของพระนิพพานนับประมาณมิได้ เต็มอายตนะนิพพานแดนเกษมที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง นั้นแล

พระนิพพานทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมสามารถจะสัมผัสรู้ได้ด้วยธรรมกายพระอรหันต์ที่สุตละเอียด
โดยทางธรรมปฏิบัติดังกล่าว เมื่ออายตนะทั้งสองคือ พระนิพพานกับธรรมกายพระอรหันต์ที่สุต
ละเอียด ใสบริสุทธิ์และละเอียดเสมอหรือใกล้เคียงกันเท่านั้น

การเจริญภาวนาตามแนววิชาธรรมกาย สำหรับผู้ปฏิบัติได้ถึงธรรมกายแล้ว พิจารณา
สภาวะของสังขารธรรมทั้งหลายให้รู้แจ้งแทงตลอดในพระไตรลักษณ์ และให้เจริญปัญญาารู้แจ้งใน
พระอริยสัจทั้ง ๔ แล้วพิสดารกายสุดกายหายาบกายละเอียด เป็นเถา ชุด ชั้น ตอน ภาค พืด
จนธรรมกายใส ละเอียดที่สุด ถึงปล่อยความยินดีในฌานสมาบัติ วางอุปาทานในเบญจขันธ์ของ
กายในภพ ๓ เสียได้ แม้เพียงชั่วคราว ด้วยวิภังขณปหาน แล้วธรรมกายที่หายาบจะตกศูนย์
ธรรมกายที่สุตละเอียด จะไปปรากฏในอายตนะนิพพานเช่นนี้ จึงมีสภาวะที่เป็น “นิโรธ” ในความ

๒๖๗

หมายของ “การดับสมุทัย” กล่าวคือ ปหานอกุศลจิตของกายในภพ ๓ อยู่เสมอ จนละกิเลส ตัณหา อุปาทาน เหตุแห่งทุกข์ได้อย่างถาวรเป็นลำดับ ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ จนถึงจะได้ อย่างถาวรโดยสิ้นเชิง (สมุจเฉตปหาน)

การเจริญภาวนานี้มิใช่เป็นการเข้า “นิโรธสมาบัติ” หรือ “สัญญาเวทยิตนิโรธ” โดยการดับ สัญญาของพระอนาคามีบุคคลหรือพระอรหันต์ผู้ทรงอภิญญาเพื่อพักผ่อน แต่การเจริญภาวนานี้ เป็นการทำนิโรธให้แจ้ง ในความหมายของการดับสมุทัย อันนำไปสู่การทำนิพพานให้แจ้ง เพื่อ ความหลุดพ้น และ

การเจริญภาวนาเพื่อความหลุดพ้นในส่วนนี้ จึงจัดเป็น การเจริญภาวนาที่มีทั้งสมถะและ วิปัสสนาคู่กัน ด้วย “ความมีนิโรธเป็นโคจร”^๖

ฉนฺทชาโต อนฺนกาเต มนสา จ สุโจะ สฺยา

กาเม จ อปฺปฏิพทฺธจิตฺโต อุทฺธโสโตติ วุจฺจติ.

พึงเป็นผู้พอใจ และประทับใจ ในพระนิพพานที่บอกไม่ได้ ผู้มีจิตไม่ติดกาม
ท่านเรียกว่า ผู้มีกระแสอยู่เบื้องบน.

(พทุธ) พ.ธ. ๒๕/๒๖/๔๔.

^๖ ดู ปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น ใน ตอนที่ ๓ ของ บทที่ ๔ ปัญญาสิกขา

บทที่ ๖

เจริญภาวนาถึงนิพพาน

ตอนที่ ๑

วิธีเจริญสมาบัติเข้าอายุตนะนิพพาน

พระเดชพระคุณหลวงพ่อดาวกน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ได้สอนวิธีเจริญสมาบัติเข้าอายุตนะนิพพาน ๓ วิธี คือ

- (๑) วิธีเข้านิพพานในกายมนุษย์ด้วยกายธรรม (ธรรมกาย)
- (๒) วิธีเข้านิพพานเป็น ด้วยกายมนุษย์พิเศษ
- (๓) วิธีเข้านิพพานธรรมกาย (นิพพานถอดกาย/นิพพานตาย คือเข้านิพพานของธรรมกายที่เบญจขันธ์แตกทำลาย คือตายแล้ว ด้วยอนุภาทิสสนิพพานธาตุ)

และสอนวิธีฟังพระพุทธรเจ้าตรัสเทศนาในนิพพาน มีปรากฏอยู่ในหนังสือ วิชาธรรมคผลพิสดาร^๑ โดยจะขอเริ่มด้วยเรื่อง “กำเนิดธาตุธรรมเดิม” เพื่อความเข้าใจวิธีปฏิบัติภาวนาให้ดีขึ้นก่อน ดังต่อไปนี้

๑. กำเนิดธาตุธรรมเดิม

กำเนิดธาตุธรรมเดิมกับขันธ์ ๕ นั้นต่างกันคนละอย่าง ไม่ใช่อย่างเดียวกัน คือ กำเนิดธาตุธรรมเดิมนั้นเป็นพื้เดิมที่จะก่อเป็นขันธ์ ๕ ขึ้น ก็เหมือนพื้ของต้นโพธิ์และต้นไทร ที่จะก่อเป็นลำต้นขึ้น ส่วนเบื้องล่างก็แตกเหง้าเป็นราก แล้วหยั่งลงไปในพื้นที่ดิน สำหรับสูดรสอากาศนำเอาธาตุ ๖ เบื้องล่างขึ้นมาเลี้ยงลำต้น ส่วนเบื้องบนก็แตกเป็นลำต้นและสาขาออกไป สำหรับสูดอากาศเบื้องบน นำเอาธาตุ ๖ มาเลี้ยงลำต้น ต้นโพธิ์และต้นไทรจึงเจริญโตใหญ่ขึ้นจนใดกำเนิดธาตุธรรมเดิมกับขันธ์ ๕ ก็เช่นกัน

^๑ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร), วิชาธรรมคผลพิสดาร (เล่มที่ ๑): หลก. ที.พริ้งดิง. (ไทยแลนด์), พ.ศ. ๒๕๒๘ หน้า ๒๗-๓๗.

คือกำเนิดธาตุธรรมเดิมของมนุษย์ ตั้งอยู่ศูนย์กลางกายฐานที่ ๖^๒ ที่ภายในสะดือเข้าไป เห็นดวงกลมใสสะอาดบริสุทธิ์ ประมาณเท่าปลายเข็ม หรือเท่าเมล็ดโพธิ์เมล็ดไทร นี่เป็นพืดเดิม เกิดมีขึ้นก่อน เป็นธาตุเดิมธรรมเดิม มีก่อนตั้งปฏิสนธิกำเนิด นี่เป็นส่วนเบื้องต้นและเป็นส่วน ละเอียด กำเนิดธาตุธรรมเดิมนั้นขยายเป็นส่วนท่ามกลางและเป็นส่วนหยาบออกมา ก็เป็น ดวงกลมใสสะอาดบริสุทธิ์หุ้มอยู่ชั้นนอกของกำเนิดธาตุธรรมเดิมส่วนที่ละเอียด ดวงกลมอย่างหยาบ ท่ามกลางนี้แหละจะตั้งปฏิสนธิกำเนิดเป็นชั้นที่ ๕ ร่างกายของมนุษย์เป็นเบื้องต้น ตั้งแต่เท่า หยาดน้ำมันงาอันใส ซึ่งติดอยู่ที่ปลายขนจามรี อันบุรุษผู้มีกำลังปานกลางสลัดเสียแล้ว ๗ ครั้ง เป็น กลลรูป ในดวงกลมนั้นมีซ้อนกันอยู่ ๔ ชั้น คือ เห็น จำ คิด รู้ เป็นส่วนกาย ชั้นหนึ่ง เป็นเนื้อหัวใจ ชั้นหนึ่ง เป็นดวงจิตชั้นหนึ่ง เป็นดวงวิญญาณชั้นหนึ่ง กำหนดตั้งแต่ปฏิสนธิมาจนถึงชั้นที่ ๕ อายุตะนะ ๖ อาการ ๓๒ ครบบริบูรณ์

กำเนิดธาตุธรรมเดิมดวงนั้น ขยายเป็นส่วนเบื้องต้นปลายและส่วนหยาบออกมาอีก ก็มาเป็นดวงกลมใสสะอาดบริสุทธิ์ หุ้มอยู่ชั้นนอกของดวงหยาบ ซึ่งเป็นส่วนท่ามกลาง เป็นสังขาร ร่างกาย ใหญ่โตเจริญขึ้นจนตราบเท่าขรา ในดวงกลมนั้นมีซ้อนกันอยู่ ๔ ชั้น คือ เห็น จำ คิด รู้ นั่นเอง เป็นกายชั้นหนึ่ง เป็นเนื้อหัวใจชั้นหนึ่ง เป็นดวงจิตชั้นหนึ่ง เป็นดวงวิญญาณชั้นหนึ่ง กำหนดตั้งแต่อาการ ๓๒ ครบบริบูรณ์แล้วไป

ส่วนกำเนิดธาตุธรรมเดิมของกายทิพย์และกายปฐมวิญญาณหยาบ^๓ กายปฐมวิญญาณ ละเอียด^๔ ก็เป็นดวงกลมใสสะอาดบริสุทธิ์ซ้อนอยู่ชั้นในของกายมนุษย์เข้าไป ตามลำดับของกาย มีศูนย์กลางภายในสะดือเข้าไป ฐานที่ ๖ ตรงกันทุกกาย และกายหนึ่งๆ ก็มี ๓ ฐาน^๕ เหมือนกัน ทุกกาย คือ ฐานเบื้องต้น ฐานท่ามกลาง ฐานเบื้องปลาย เหมือนดังกายมนุษย์ที่กล่าวมาแล้ว และกายสุดหยาบสุดละเอียดของกายทั้ง ๕ กายนั้น คือ กายหนึ่งๆ ก็มีซ้อนกันอยู่ ๓ ฐาน เหมือน ดังกายมนุษย์ที่กล่าวมาแล้วทุกกาย กาย ๔ กายข้างต้นตกอยู่ในความเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนตตา

^๒ เมื่อกำหนดปฏิสนธิญาณเป็นกลลรูปในเบื้องต้นนั้น ธาตุละเอียดของชั้นที่ ๕ ได้แก่ รูปชั้นที่ ๕ จะขยายส่วนหยาบออกมาเป็น "ดวงกาย" ขนาดประมาณ เท่าพองไข่แดงของไข่ไก่ และมีดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด ดวงรู้ ซึ่งขยายส่วนหยาบออกมาจากธาตุละเอียดของนามชั้นที่ ๔ คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่งตั้งซ้อนกันอยู่เป็นชั้นๆ ตรงกลางของกลางซึ่งกันและกัน ตรงกลาง "ดวงกาย" นั้น เป็นส่วนท่ามกลาง และขยายส่วนหยาบออกมาอีก ชั้นหนึ่ง เป็น "ดวงปฐมมรรค" หรือ "ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย" (แต่ละกาย) ลอยเด่นขึ้นมาตรงศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ ซึ่งเจริญเติบโตขึ้นมาเป็นกาย ใจ จิต วิญญาณ นี่เป็นส่วนเบื้องต้นปลาย

^๓ กายปฐมวิญญาณหยาบ คือ กายรูปพรหม

^๔ กายปฐมวิญญาณละเอียด คือ กายอรุปรพรหม

^๕ คำว่า "๓ ฐาน" คือเมื่อกำหนดปฏิสนธิญาณเป็นกลลรูป เป็นฐานเบื้องต้น เมื่อธาตุละเอียดของชั้นที่ ๕ ขยายส่วนหยาบออกเป็นดวงกาย และ ดวงเห็น-จำ-คิด-รู้ เป็นฐานเบื้องกลาง และเป็นดวงปฐมมรรค หรือดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย ซึ่งเจริญเติบโตขึ้นเป็น กาย ใจ จิต วิญญาณ นี่เป็นฐานเบื้องปลาย

ส่วนกาย ๑ กายเบี่ยงปลายนั้นคือ กายธรรม (ธรรมกาย) ตกอยู่ในความเป็นโลกุตระ คือเป็น
นิจุํ สฺขํ อตฺตา

เห็น จำ คิด รู้ ทั้ง ๔ นี่เป็นนาม ที่ตั้งอยู่ที่อาศัยของเห็นจำคิดรู้เป็นรูป, จึงรวมเป็นรูป ๑
นาม ๔ ของกายทุกๆ กาย เห็น คือ ตัวเวทนา จำ คือตัวสัญญา คิด คือตัวสังขาร รู้ คือ
ตัววิญญาน

ที่เรียกว่า “กำเนิดธาตุธรรมเดิม” นั้น หมายถึง กำเนิดที่มาดั้งเดิม เข้าลิบเข้าสู่ศูนย์ โดเท่า
ฟองไข่แดงของไก่ เมื่ออยู่ในท้องบิดา กำเนิดธาตุธรรมเดิมเป็นดวงกลมใสสะอาดบริสุทธิ์ เกิด
ขึ้นในขณะเมื่อเข้าลิบเข้าสู่ศูนย์ในท้องของบิดา เมื่อเห็น จำ คิด รู้ ของบิดา ๔, ของมารดา ๔, ของ
บุตร ๔ นิ่งแน่นสนิทเป็นอันเดียวกันแล้ว ก็ดึงดูดเอากำเนิดธาตุธรรมเดิมที่อยู่ในท้องของบิดานั้น
ไหลเข้าอ้อมดลูกของมารดา แล้วเข้าไปเชื่อมติดกันกับกำเนิดของมนุษย์ที่จะเกิด ที่ท่านกล่าวว่า
เล็กเท่าหยาดน้ำมangga อันติดอยู่ที่ปลายขนจามรี ที่บุรุษที่มีกำลังสลัดเสียแล้ว ๗ ครั้ง เป็นกลลรูป
กำเนิดธาตุธรรมเดิมละเอียดซ้อนอยู่ในชั้นใน ๔ ชั้น กำเนิดปฏิสนธิ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า
กำเนิดมนุษย์หยาบออกมาหน่อย ซ้อนหุ้มออกมาอยู่ชั้นนอก เป็น ๔ ชั้นตรงกัน สำหรับจะถือเอา
ปฏิสนธิกำเนิดในครรภ์ของมารดาต่อไป และกำเนิดมนุษย์นั้นขยายส่วนหยาบออกมาอีก เป็น
ส่วนเบี่ยงปลาย เป็นดวงกลมใสหุ้มซ้อนออกมาอยู่ข้างนอกอีกเป็น ๔ ชั้น ตรงศูนย์กันกับชั้นที่ ๑
ที่ ๒ สำหรับเป็นร่างกายเจริญใหญ่โต ตลอดมาจนถึงเตมาแก่ชราและมรณะเป็นที่สุด

๒. วิธีเข้านิพพาน

ก) วิธีเข้านิพพานในกายมนุษย์ด้วยกายธรรม (ธรรมกาย)

วิธีเข้านิพพานในกายมนุษย์ของเราคือ เอากายธรรมเดินตามสมบัติไป ๗ เที้ยว เมื่อ
ครบ ๗ เที้ยวดีแล้ว กายธรรมตกศูนย์ ถ้าจะดูอย่างหยาบ ก็โตเท่าฟองไข่ไก่ ถ้าจะดูอย่าง
ละเอียด ก็เท่ากำเนิดธาตุธรรมเดิม หรือเท่าหยาดน้ำมangga อันใส ที่ติดปลายขนจามรี ที่บุรุษผู้มี
กำลังสลัดเสียแล้ว ๗ ครั้ง สัตฐานกลม สีขาวใสสะอาดบริสุทธิ์ ดังเพชรน้ำค้าง ศูนย์ธรรมกาย
นี้เกาะติดอยู่กับเนวสัญญานาสัญญายตนสมบัติ

ทันใดนั้น ศูนย์นิพพานที่อยู่ในกำเนิดธาตุธรรมเดิม กลางกายมนุษย์ มีสัตฐานกลม
สีขาวใสสะอาดบริสุทธิ์ดังเพชรน้ำค้าง เช่นเดียวกัน ก็ดึงดูดศูนย์ธรรมกายที่เกาะติดอยู่กับ
เนวสัญญานาสัญญายตนสมบัตินั้น เข้าไปซ้อนในกลางศูนย์ของนิพพาน วิธีซ้อนนั้น ซ้อนบน

ลงมาในกลางศูนย์ หรือจะซ้อนเข้าไปทางซ้าย ทางขวา ข้างหน้า ข้างหลัง ก็ได้ทั้งสิ้น เพราะศูนย์ธรรมกายและศูนย์นิพพานนั้นมีสัจฐานกลมเช่นเดียวกัน เพราะของกลมๆ จะเอาทางไหน ซ้อนกันก็ได้ทั้งสิ้น

ขณะเมื่อศูนย์ธรรมกายกับศูนย์นิพพานเข้าไปซ้อนจรดกันนั้น ธรรมกายก็เกิดขึ้นทันที ไม่ก่อนไม่หลังกัน และไม่ช้าไม่เร็วกว่ากัน ธรรมกายเกิดขึ้นแล้ว ก็เอาตาธรรมกายมองดูให้รอบๆ ก็เห็นว่าในศูนย์นิพพานในกำเนิดธาตุธรรมเดิมนั้น เป็นที่กว้างใหญ่โต ไม่มีอะไรเลย เป็นอากาศว่างๆ แต่ว่าอากาศในนั้นละเอียดสะอาดบริสุทธิ์ สว่างโล่งไปหมด จิตใจจะรู้สึกชุ่มชื้นเย็นสุขุม มีนิพพานเป็นอารมณ์ ผิดกว่าเมื่อยังไม่ได้เข้าไปอยู่ในนิพพาน องค์ธรรมกายก็สดใสสะอาด บริสุทธิ์ดีขึ้นกว่าเก่า

อธิบายนิพพาน

นิพพานนั้นมีสุดหยาบสุดละเอียดไม่มีที่สิ้นสุดเหมือนกัน

ในกลางนิพพานนั้น มีศูนย์นิพพานอยู่กลางทุกๆ นิพพาน สำหรับธรรมกายจะได้เข้านิพพาน เหมือนกับกลางกายทุกๆ กายมีกำเนิดธาตุธรรมเดิมสำหรับปฏิสนธิเช่นเดียวกัน องค์ธรรมกายในนิพพานนั้น ถ้ายิ่งลึกเข้าไปก็ยิ่งละเอียดสะอาดละเอียดประณีตสุขุมยิ่งขึ้นไป อากาศละเอียด สว่างโล่ง องค์ธรรมกายก็ขยายส่วนใหญ่ยิ่งขึ้นไปกว่าเก่าเป็นลำดับทุกๆ ที่

เพราะฉะนั้น เมื่อเข้านิพพานไปแล้ว จึงเอาธรรมกายเดินฌานสมาบัติไป ๗ เที้ยว แล้วตกศูนย์เกาะอยู่กับฌานสมาบัติเนวสัญญานาสัญญายตนะ แล้วศูนย์นิพพานในนิพพานที่ ๒ นั้น ก็จะดึงดูดเข้าไปในศูนย์นิพพานที่ ๒ เกิดเป็นธรรมกายขึ้นในนิพพานที่ ๒ นั้น

ครั้นแล้วก็เอาธรรมกายเดินฌานสมาบัติในนิพพานที่ ๒ นั้นต่อไป เมื่อเดินฌานสมาบัติครบ ๗ เที้ยวแล้ว ธรรมกายก็ตกศูนย์ แล้วศูนย์นิพพานในนิพพานที่ ๓ นั้น จะดึงดูดศูนย์ธรรมกายเข้าไปศูนย์นิพพานที่ ๓ เกิดเป็นธรรมกายขึ้นในนิพพานที่ ๓ นั้น

ครั้นแล้วก็เอานิพพานที่ ๓ นั้นเดินฌานสมาบัติต่อไปอีก ไม่ถอยหลังกลับ ครบ ๗ เที้ยวแล้ว ธรรมกายตกศูนย์ แล้วนิพพานในนิพพานที่ ๔ นั้น จักดึงดูดศูนย์ธรรมกายเข้าไปในศูนย์นิพพานที่ ๔ เกิดธรรมกายขึ้นในนิพพานที่ ๔ นั้น

ครั้นแล้วก็เอาธรรมกายในนิพพานที่ ๔ นั้น เดินฌานสมาบัติต่อไป ไม่ถอยหลังกลับอีก ครบ ๗ เที้ยว แล้วธรรมกายตกศูนย์ แล้วศูนย์นิพพานในนิพพานที่ ๕ นั้น จะดึงดูดศูนย์

ธรรมกายเข้าไปสู่ศูนย์นิพพานที่ ๕ เกิดเป็นธรรมกายขึ้นในนิพพานที่ ๕ นั้น

ครั้นแล้วก็เอานิพพานที่ ๕, ที่ ๖, ที่ ๗, ที่ ๘, ที่ ๙, ที่ ๑๐, ที่ร้อย, ที่พัน, ที่หมื่น, ที่แสน, ที่ล้าน, โกฏิ นั้น เดินตามสมาบัติ ๘ ต่อไป ไม่ถอยหลังกลับอีก ครบ ๗ เที้ยวแล้ว ธรรมกาย ตกศูนย์ แล้วศูนย์นิพพานที่ ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ที่ร้อย, พัน, หมื่น, แสน, ล้าน, โกฏิ นั้น จะดึงดูด ศูนย์ธรรมกายเข้าไปสู่ศูนย์นิพพานที่ ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ที่ร้อย, พัน, หมื่น, แสน, ล้าน, โกฏิ เกิดเป็น ธรรมกายขึ้นในนิพพานที่ ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ที่ร้อย, พัน, หมื่น, แสน, ล้าน, โกฏิ นั้น เป็นลำดับๆ ไป ไม่มีที่สิ้นสุด นิพพานเช่นนี้เรียกว่า นิพพานเป็น มีอยู่ในกายมนุษย์

ข) วิธีเข้านิพพานเป็นด้วยกายมนุษย์

วิธีเอากายมนุษย์ คือตัวของเราที่นั่งอยู่นี้ เข้านิพพานเป็นในตัวของเรา

วิธีนี้เหมือนวิธีเข้านิพพานด้วยธรรมกาย ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ต่างแต่วิธีก่อนเอา ธรรมกายเข้า ส่วนวิธีนี้เอากายมนุษย์เข้านิพพาน เพราะกายมนุษย์มีฤทธิ์มีเดชมาก มีอำนาจ มากกว่ากายธรรม ระเบิดไม่แตก เหมือนพระพุทธรูปเจ้าแต่ครั้งก่อนดึกดำบรรพ์โน้น ท่านเข้านิพพาน ทั้งกายมนุษย์ทั้งนั้น คือกายมนุษย์แก่ (แก่กล้า) หนักเข้าๆ ทุกที่ๆ ก็ใสสะอาดเข้าทุกที่ แล้วก็ เข้านิพพานทั้งกายมนุษย์ (กายมนุษย์พิเศษ) ที่ใสสะอาดเป็นเพชรนั้น และกาลต่อมา พญามารไม่ยอมให้เข้านิพพานทั้งกายมนุษย์ เพราะเห็นว่ากายมนุษย์มีฤทธิ์มีเดชมากนัก พระพุทธรูปเจ้าหลายๆ ต่อมาจึงต้องถอดกายมนุษย์ (คงแต่ธรรมกาย) เสียก่อน แล้วจึงเข้านิพพานได้ (ด้วยธรรมกาย) พระพุทธรูปเจ้าที่ถอดกายมนุษย์ (คงแต่ธรรมกาย) เข้านิพพาน ท่านเปรียบ เหมือนดังปูนปั้น เวลาอยู่ในนิพพาน ไม่ค่อยมีฤทธิ์มีเดช ไม่เหมือนพระพุทธรูปเจ้าที่เข้านิพพาน ทั้งกายมนุษย์ มีฤทธิ์มีเดชมากนัก เพราะกายมนุษย์แข็งแรง

วิธีเอากายมนุษย์คือตัวของเราที่นั่งอยู่นี้เข้านิพพานนั้น ท่านให้ตั้งดวงปฐมมรรคขึ้นก่อน แล้วเพ่งทำให้เกิดกายทิพย์ กายปฐมวิญญานหยาบ กายปฐมวิญญานละเอียด กายธรรม และ กายธรรมที่ละเอียดๆ เข้าไปทุกที่ๆ จนสุดหยาบสุดละเอียด แล้วก็ย่อกายสุดหยาบสุดละเอียด นั้นเข้าในกายมนุษย์กายเดียว เป็น “กายมนุษย์พิเศษ” ทำให้ใสดีแล้ว เดินตามสมาบัติ ๗ เที้ยว จนกายมนุษย์พิเศษใสสะอาดบริสุทธิ์ดีแล้ว กายมนุษย์พิเศษนั้นก็ตกศูนย์กำเนิดมนุษย์อยู่กลาง ตัว แล้วศูนย์นิพพานที่อยู่กลางกำเนิดเดิมนั้น ก็ดึงดูดเอาศูนย์กำเนิดมนุษย์นั้นเข้าไปในศูนย์ นิพพาน

ขณะเมื่อศูนย์กำเนิดมนุษย์กับศูนย์นิพพานเข้าไปซ้อนจรดกัน กายมนุษย์พิเศษก็เกิดขึ้น^๖ ในนิพพานทันที ไม่ช้าไม่เร็ว ไม่ก่อนไม่หลังกว่ากัน ในกลางนิพพานทุกๆ นิพพานนั้น มี ศูนย์นิพพานอยู่กลาง เหมือนที่กล่าวมาแล้วในเรื่องธรรมกายเข้านิพพาน

เพราะฉะนั้น เมื่อกายมนุษย์พิเศษเข้านิพพานแล้ว ก็เดินตามสมบัติในนิพพานนั้นไป อีก ๗ เที้ยว ครบ ๗ เที้ยวแล้ว กายมนุษย์พิเศษใสเป็นแก้วนั้น ก็ตกศูนย์กำเนิดมนุษย์อีก แล้ว ศูนย์นิพพานในนิพพานที่ ๒ จักดึงดูดศูนย์กายมนุษย์เข้าไปในศูนย์นิพพานทั้ง ๒ เกิดเป็น กายมนุษย์พิเศษขึ้นในนิพพานที่ ๒ นั้น

ครั้นแล้วก็เอากายมนุษย์พิเศษ ใสเป็นแก้ว ในนิพพานที่ ๒ นั้น เดินตามสมบัติไปอีก ครบ ๗ เที้ยว แล้วกายมนุษย์พิเศษก็ตกศูนย์กำเนิดมนุษย์ แล้วศูนย์นิพพานในนิพพานที่ ๓ นั้น ก็ดึงดูดเอาศูนย์กำเนิดมนุษย์เข้าไปในนิพพานที่ ๓ เกิดเป็นมนุษย์ขึ้นในนิพพานที่ ๓ นั้น แล้ว เอากายมนุษย์ที่ใสเป็นแก้วนั้น เดินตามสมบัติเข้านิพพานในนิพพาน นิพพานในนิพพานๆๆๆๆ เป็นลำดับๆ เข้าไปเช่นนี้ทุกๆ ที่ ไม่มีที่สิ้นสุด เหมือนดังที่กล่าวมาแล้วในธรรมกายเข้านิพพานนั้น ทุกประการ ต่างแต่ในที่นี้เอากายมนุษย์พิเศษเข้านิพพานเท่านั้น นอกนั้นก็เหมือนธรรมกายเข้า นิพพานทั้งสิ้น

ที่เรียกว่า “มนุษย์พิเศษ” นั้น เพราะเหตุว่ากายสุดหยาบสุดละเอียดทุกๆ กาย ย่อรวมอยู่ในกายมนุษย์คนนี้กายเดียวครบทุกกาย กายมนุษย์คนนี้จึงใสเป็นแก้ว เป็นกายพิเศษขึ้น มีฤทธิ์ เดชมาก

ค) วิธีเข้าอายตนะนิพพาน (นิพพานถอดกาย/ตาย)

อายตนะนิพพานธรรมกาย (นิพพานถอดกายหรือนิพพานตาย) คือ นิพพานที่เป็นที่ประทับ ของธรรมกายพระอรหันตชีณาสพทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ที่ดับขันธเข้าปรินิพพานด้วย อนุภาติเสสนิพพานธาตุ

นิพพานในตัวเราเรียกว่า นิพพานเป็น ส่วนนิพพานที่เป็นที่ประทับของพระอรหันต-ชีณาสพ มีพระพุทธเจ้าเป็นต้นนั้นอยู่สูงกว่าภพ ๓ ขึ้นไป เรียกว่า นิพพานธรรมกาย คือ นิพพาน ถอดกาย หรือ นิพพานตาย (เบญจขันธตาย)

^๖ มิใช่การเกิดขึ้นโดยมีอวิชา ตัณหา อุปาทาน เป็นเหตุเป็นปัจจัย อย่างกายโลกียะ แต่เป็นความปรากฏขึ้นของกายมนุษย์พิเศษ อันเป็นกายธรรม ที่บริสุทธิ์ในอายตนะนิพพาน

วิธีเข้าก็มีนัยเหมือนเข้านิพพานเป็น ใช้ธรรมกายเข้าก็ได้ กายมนุษย์พิเศษเข้าก็ได้ เหมือนที่กล่าวมาแล้วในข้อ ๒ และข้อ ๓ นั้นทุกประการ จงพิจารณาตถุเกิด ในที่นี้จะกล่าวย่อๆ เท่านั้น

ถ้าจะเข้านิพพานตายด้วยกายมนุษย์พิเศษนี้ ก็จงตั้งดวงปฐมมรรคขึ้นแล้ว ทำให้เกิดกายทิพย์ กายปฐมวิญญานหยาบ กายปฐมวิญญานละเอียด กายธรรม และกายละเอียดๆๆๆๆ ยิ่งขึ้นไปทุกที จนสุดหยาบสุดละเอียด แล้วก็ย่อกายสุดหยาบสุดละเอียดทั้งหมดนั้นเข้าในกายมนุษย์กายเดียว ทำให้ใสสะอาดบริสุทธิ์ดีแล้ว เดินฌานสมาบัติไป ๗ เที้ยวจนกายมนุษย์พิเศษใสสะอาดดีแล้ว กายมนุษย์พิเศษนั้นก็ตกศูนย์กำเนิดมนุษย์อยู่กลางตัว แล้วศูนย์นิพพานที่อยู่กลางกำเนิดธาตุธรรมเดิมนั้น ก็ดึงดูดเอาศูนย์กำเนิดมนุษย์นั้นเข้าไปในศูนย์นิพพาน เกิดเป็นมนุษย์พิเศษขึ้นในนิพพานในทันที

ครั้นแล้วก็เอากายมนุษย์พิเศษใสเป็นแก้วที่เกิดในนิพพานเป็นนั้น เดินฌานสมาบัติในพระนิพพานนั้นต่อไปอีก ๗ เที้ยว ครบ ๗ เที้ยวแล้ว ก็ตกศูนย์กำเนิดมนุษย์ในกลางกายอีก แล้วศูนย์นิพพานตายก็ดึงดูดขึ้นไปเกิดในนิพพานตาย (นิพพานถอดกายหรือนิพพานธรรมกาย)

ครั้นแล้วก็เดินฌานสมาบัติอีก ๗ เที้ยว ตกศูนย์เข้านิพพานเป็นไปอีก เข้านิพพานเป็นแล้ว ก็เดินฌานสมาบัติอีก ๗ เที้ยว ตกศูนย์เข้านิพพานตายต่อไปอีก

แล้วก็เดินฌานสมาบัติอีก ๗ เที้ยว ตกศูนย์เข้านิพพานเป็นในกายตัวอีก ปรากฏในนิพพานเป็นแล้ว ก็เดินฌานสมาบัติอีก ๗ เที้ยว ตกศูนย์เข้านิพพานตายต่อไปอีก

เข้านิพพานเป็นในกลางกายมนุษย์ไปอีกทีหนึ่ง แล้วก็เข้านิพพานตายไปอีกทีหนึ่ง เข้าสลับกันไป คือเข้านิพพานเป็นไปเที้ยวหนึ่ง แล้วก็เข้านิพพานตายไปอีกเที้ยวหนึ่ง ทำติดเนื่องกันไป นิพพานเป็นทีหนึ่ง นิพพานตายทีหนึ่ง เช่นนี้เป็นลำดับเรื่อยไป ไม่ถอยหลังกลับ จนสุดหยาบสุดละเอียด ยิ่งทำได้มาก ละเอียดเข้าไปเท่าไรยิ่งดี แต่ให้เป็นคู่กันไป เข้านิพพานเป็นแล้วก็เข้านิพพานตายในพระนิพพานเป็นนั้น เข้านิพพานตายแล้วก็เข้านิพพานเป็นไปใหม่อีก เข้านิพพานเป็นไปแล้ว ก็เข้านิพพานตายต่อไปอีก เป็นคู่ๆ กันไปเช่นนี้เรื่อย ทับทวีให้มากๆ ขึ้นไป ไม่ถอยหลังกลับ

นิพพานทุกๆ นิพพานนั้น มีศูนย์นิพพานอยู่ทุกๆ นิพพาน ทั้งนิพพานเป็น ทั้งนิพพานตาย สำหรับดึงดูดศูนย์กำเนิดธาตุธรรมเดิมนั้น เข้าไปเกิดในนิพพาน เหมือนศูนย์ในมดลูกเป็นที่ดึงดูดกำเนิดธาตุธรรมเดิมนั้นเข้าไปเกิด

๓. สรุปรวิธทำนโรธเข้าอายตนะนิพพาน

ก) เข้าอายตนะนิพพานธรรมกาย

สำหรับผู้ถึงธรรมกายแล้ว ก็ให้ย้อนลับทับทวิ จนสุดหยาบสุดละเอียด แล้วเจริญฌานสมาบัติ ๘ โดยอนุโลมและปฏิโลม ๗ เที้ยว ปล่อยกายตกศูนย์เข้าอายตนะนิพพาน

พึงเข้าใจว่า ขณะเมื่อเจริญฌานสมาบัติ ๘ ไปจนครบ ๗ เที้ยวนั้น ศูนย์กลางของธรรมกายจะเกาะอยู่ที่เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน และในขณะที่เดียวกันก็จะตกอยู่ในแนวแรงดึงดูดของอายตนะนิพพานซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ตรงกำเนิดเดิมของทุกกายอีกด้วย ถ้าผู้ปฏิบัติปล่อยใจไปตามญาณวิถีนี้นี้ คือกายมนุษย์ ทิพย์ รูปพรหม อรูปพรหม ต่างพิจารณาปล่อยขั้น ๕ พร้อมกับธรรมกายปล่อยความยินดีในฌานสมาบัติ ทั้งความเห็น จำ คิด รู้ ของความยินดีในฌานนั้นแล้ว เรียกว่าปล่อยขาดหมดพร้อมกันแล้ว ธรรมกายหยาบก็จะขาดจากเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน ตกศูนย์ อายตนะนิพพานก็จะดึงดูดธรรมกายที่ละเอียดๆ เข้าไปซ่อนอยู่ ณ ศูนย์กลางนิพพานของมนุษย์ทันที เมื่อเดินฌานสมาบัติต่อไปอีก ๗ เที้ยว ในอายตนะนิพพานของมนุษย์ ธรรมกายก็จะตกศูนย์เข้าไปในนิพพานของทิพย์ เมื่อเดินฌานสมาบัติอีก ๗ เที้ยวในนิพพานของทิพย์ ธรรมกายก็จะตกศูนย์เข้าไปยังนิพพานของรูปพรหม เมื่อเดินฌานสมาบัติอีก ๗ เที้ยวในนิพพานของรูปพรหม ธรรมกายก็จะตกศูนย์เข้าไปยังนิพพานของอรูปพรหม และเมื่อเดินฌานสมาบัติ ๗ เที้ยวในนิพพานของอรูปพรหม ธรรมกายก็จะตกศูนย์เข้าอายตนะนิพพานของกายธรรมหรือธรรมกาย นี่เป็นอนุโลม

เมื่อจะออกจากนิพพานของกายธรรม ก็เดินฌานสมาบัติ ๗ เที้ยว ธรรมกายก็จะตกศูนย์ กลับออกมายังนิพพานของอรูปพรหม เดินฌานสมาบัติอีก ๗ เที้ยวในนิพพานของอรูปพรหม ธรรมกายก็จะตกศูนย์กลับออกมายังนิพพานของรูปพรหม เดินฌานสมาบัติอีก ๗ เที้ยวในนิพพานของรูปพรหม ธรรมกายก็จะตกศูนย์กลับออกมายังนิพพานของทิพย์ เดินฌานสมาบัติอีก ๗ เที้ยวในนิพพานของทิพย์ ธรรมกายก็จะตกศูนย์เข้านิพพานของมนุษย์ แล้วเดินฌานสมาบัติอีก ๗ เที้ยว ธรรมกายก็จะตกศูนย์ออกจากนิพพานของมนุษย์ นี่เป็นปฏิโลม

อนึ่ง บางท่านอาจจะรู้สึกกว่าปฏิบัติตามวิธีข้างต้นนี้ ทำได้ยาก จะปฏิบัติตามวิธีต่อไปนี้ก็ได้ คือ

เจริญฌานสมาบัติพร้อมกันทั้ง ๑๘ กาย โดยอนุโลมและปฏิโลมหลายๆ เที้ยว ให้บริสุทธิ์ ผ่องใสจากกิเลสนิวรณ์ และให้ทุกกายใสละเอียดหมดจนสุดละเอียดถึงธรรมกายอรหัตในอรหัต

แล้วพิสดารธรรมกายอรหัตต์ในอรหัตต์ผ่านศูนย์กลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม อันเป็นที่ตั้งของธาตุธรรม เห็น-จำ-คิด-รู้ ของทุกกาย สุตกายหยาบ กายละเอียดเป็นกายเถา ชุด ชั้น ตอน ภาค พืด ดับ สมุทัย คือ ขันธ์ธาตุธรรม เห็น-จำ-คิด-รู้ อันเป็นที่ตั้งของกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ให้บริสุทธิ์ หรือ เพื่อปหานอกุศลจิตของกายในภพ ๓ ชื่อว่า “ทำนิโรธ” ดับสมุทัย จนเป็นแต่ ธรรมกายอรหัตต์ในอรหัตต์ ที่สุดละเอียดและบริสุทธิ์ผ่องใส จนจิตละเอียดที่สุด ปล่อยอุปาทานใน เบญจขันธ์และปล่อยความยินดีในฌานสมบัติเสียได้ เมื่อปล่อยขาดพร้อมกัน ธรรมกายที่หยาบ จะตกศูนย์ ธรรมกายที่ละเอียดจะปรากฏในอายตนะนิพพานถอดกายคือนิพพานของธรรมกาย เลยทีเดียวก็ได้

หากอายตนะนิพพานยังไม่ปรากฏให้เห็นชัดแจ้ง ก็ให้เจริญฌานสมาบัติต่อไปอีก ๗ เทียว ปล่อยกายตกศูนย์ไปเรื่อย จนกว่าจะเห็นอายตนะนิพพานชัดแจ้ง เพราะอายตนะนิพพานก็มี สุตหยาบสุดละเอียดเหมือนกัน เพราะฉะนั้นเมื่อเข้าถึงนิพพานแล้ว ก็จึงเอาธรรมกาย เจริญฌานสมาบัติอีก ๗ เทียว ให้ธรรมกายตกศูนย์เข้านิพพานที่ละเอียดๆ ต่อไปอีก ยิ่งลึกยิ่ง ละเอียดเข้าไปเพียงใด ธรรมกายก็จะยิ่งใสสะอาดบริสุทธิ์ พร้อมทั้งปัญญารู้แจ้ง สุขุมลุ่มลึก ก็จะมี เกิดขึ้นเพียงนั้น

เมื่อถึงอายตนะนิพพานแล้ว ก็เอาธรรมกายตรวจดูให้รู้เห็นโดยรอบ ก็จะมีลักษณะของ อายตนะนิพพาน สมตามพระพุทธดำรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย อายตนะนั้นมีอยู่ ที่ดิน น้ำ ลม ไฟ ไม่มีแล. อากา-
สนัญจายตนะ วิญญูณัญจายตนะ อากิญจัญญายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนะ
ก็มีใช่ โลกนี้ก็มีใช่ โลกอื่นก็มีใช่ ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ทั้งสองก็มีใช่. อนึ่ง
ภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าวเลยซึ่งอายตนะนั้นว่า เป็นการมา เป็นการไป เป็นการ
ตั้งอยู่ เป็นการจติ เป็นการเกิด. อายตนะนั้นหาที่ตั้งมิได้ มิได้เป็นไป หา
อารมณ์มิได้ นั่นแลที่สุดแห่งทุกข์.”^๗

เมื่อพิจารณาโดยรอบจะเห็นว่า อายตนะนิพพานนั้น ล้วนแต่เป็นที่ประทับของ พระนิพพาน คือพระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกที่ได้ดับขันธ์เข้าปรินิพพานด้วย อนุปาทิเสส- นิพพานธาตุ แล้ว มีสัจจฐานกลมรอบตัว ขาวใสบริสุทธิ์ จนกระทั่งมีรัศมีปรากฏสว่างไปทั่ว ใน อายตนะนิพพานเป็นสถานที่โล่งโล่ง ปราศจากสิ่งกำบังใดๆ ทั้งสิ้น สว่างไสวไปด้วยรัศมีธรรมอัน โชติช่วง ปราศจากความสว่างจากรัศมีอื่นใด แต่เป็นธรรมรังสีที่เกิดแต่ความใสสะอาดบริสุทธิ์

^๗ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕, ขุททกนิกาย อุตทาน, ข้อ ๑๕๘, หน้า ๒๐๖-๒๐๗.

ปราศจากกิเลสและอวิชชา เครื่องเศร้าหมองทั้งปวงนั่นเอง

ในอายตนะนิพพาน จะเห็นมีแต่พระนิพพานคือธรรมกายที่ได้บรรลุพระอรหัตตผลหรือตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งดับขันธเข้าปรีณิพพานด้วยอนุภาทิสลนนิพพานธาตุแล้ว เต็มไปหมด สำหรับองค์ที่เป็น พระสัพพัญญูพุทธเจ้า จะเห็นมีรัศมีสว่างที่สุด ประทับอยู่ท่ามกลางพระอรหันตสาวกเป็นจำนวนมาก ซึ่งประทับเวียนขวายอยู่รอบๆ พระพุทธเจ้า ห่างกันชั่วกึ่งองค์มาน คือประมาณ ๑๐ วาของพระนิพพาน แต่ส่วนองค์ที่เป็น พระปัจเจกพุทธเจ้า มิได้เคยสั่งสอนหรือโปรดผู้ใดมาก่อน ในสมัยที่ทรงพระชนม์อยู่ ก็ประทับอยู่โดดเดี่ยวโดยลำพัง

รัศมีที่ปรากฏ ก็เป็นเครื่องบอกให้รู้ถึงการสร้างบารมีของพระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกว่ามากน้อยกว่ากันเพียงใด แต่ขนาดหน้าตักและส่วนสูงเท่ากันหมดทุกพระองค์ ลักษณะพระวรกายก็เหมือนกันหมด ทรงประทับเข้านิโรธ สงบกันตลอดหมด เพราะความเข้านิโรธนี้เป็นความสุขอย่างยิ่ง และความที่อยู่ในนิพพานมีกายอันยั่งยืนนี้เอง พระพุทธองค์จึงได้ตรัสว่า “นิพพานํ ปรมํ สุข”^๘ แปลความว่า นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง และธรรมกายพระนิพพานนี้เองที่เป็นวิสังขาร ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง(อสังขตธรรม) เป็นวิราคธาตุ วิราคธรรมล้วนๆ เป็นกายที่พ้นจากอาณัติแห่งไตรลักษณ์ คือ พ้นจากความเป็น อนิจจัง ทุกขัง และ อนตตา อย่างสังขารธรรมที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (สังขตธรรม) ทั้งปวง จึงเป็นกาย นิจจัง สุขัง และอัตตา ที่วิมุตติหลุดพ้นจากกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน โดยแท้

ดังพระอรรถกถาจารย์ได้อรรถาธิบายไว้ว่า

(๑) พระนิพพานเป็นธรรมสาระ โดยความเป็นธรรมชาติเที่ยงและประเสริฐที่สุด

“อถวา นิจฺจภาวโต เสฏฺฐภาวโต จ สภาวธมฺเมสุ สารนติ ธมฺมसारํ นิพฺพานํ.”^๙

แปลความว่า “อีกอย่างหนึ่ง ธรรมชาติใด เป็นสาระ ในสภาวธรรมทั้งหลาย โดยความเป็นธรรมชาติเที่ยง และโดยความเป็นธรรมชาติประเสริฐที่สุด เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า ธรรมสาระ คือ พระนิพพาน.”

(๒) พระนิพพานเป็นของตน (ของพระอริยเจ้า) และชื่อว่า “อัตตา”

“ชฺญูยา นิพฺพานมตฺตโนติ อญฺเณสํ ปุณฺณชนานํ สุปินฺนเตปิ อโคจร-

^๘ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕, ขุททกนิกาย อุทาน, ข้อ ๒๕, หน้า ๔๑.

^๙ พระธรรมปาเลเถระ. อรรถกถาขุททกนิกาย อิติวุตตกะ: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, พ.ศ.๒๕๓๓. หน้า ๑๙๐-๑๙๑

ภาวโต อริยานํ ปน ตสฺส ตสฺสเสว อาเวณิกตฺตา อตฺตสทิสตฺตา จ “อตฺตาติ
ลหุโหวหารสฺส มคฺคผลญาณสฺส สาทิสยภาวโต เอกนตฺสฺสขวหํ นิพฺพานํ
อสงฺขตธาตฺ” “อตฺตโนติ วุตฺตํ. ตํ นิพฺพานํ ชญฺญา ชานนฺเยย, มคฺคผลญาณเห
ปฏฺวิชฺฌเมยฺย, สจฺจฉิกเรยฺยาติ อตฺโถ, เอเตน อริยานํ นิพฺพานเ อธิมุตฺตตํ
ทสฺเสติ.”^{๑๐}

แปลความว่า “บพว่า ชญญา นิพฺพานมตฺตโน (พึงรู้พระนิพพานของตน) ความว่า
พระนิพพานอันเป็นอสังขตธาตุนำมาซึ่งความสุขโดยส่วนเดียว โดยเป็นอารมณ์อัน
ติเยียมแก่มรรคญาณ และผลญาณ ซึ่งได้โหวหาร (ชื่อเรียก) ว่า “อตฺตา” เพราะ
พระนิพพานไม่เป็นอารมณ์ของปุถุชนอื่น แม้โดยที่สุดความฝัน แต่เพราะพระนิพพาน
เป็นแผนกหนึ่งแห่งมรรคญาณและผลญาณนั้นๆ ของพระอริยเจ้าทั้งหลาย และ
เพราะพระนิพพานเป็นเช่นกับอตฺตา จึงตรัสว่า “อตฺตโน” (ของตน). พึงรู้ คือพึง
ทราบพระนิพพานนั้น. อธิบายว่า พึงรู้แจ้ง คือพึงทำให้แจ้งด้วยมรรคญาณและ
ผลญาณทั้งหลาย. ด้วยคำนั้น ทรงแสดงถึงความรักที่พระอริยเจ้าทั้งหลายมีจิตน้อม
ไปในพระนิพพาน.”

และว่า

(๓) ธรรมกาย คือ พระนิพพานธาตุ โดยปรมาตฺถ์ เป็นอตฺตา

“ปรํ วา อตฺตญฺตโต ธรรมกายโต อญฺญํ ปฏิปทฺขํ วา ตทนต์ถกฺรํ กิเลส-
โจรคณํ มินาติ หิสตีติ ปรโม.”^{๑๑}

แปลความว่า “หรือบารมีย่อมทำลายปฏิบัติอื่นจากธรรมกายที่เป็นอตฺตา หรือ ย่อม
ทำลายหมู่โจร คือ กิเลสที่ทำความพินาศแก่ธรรมกายที่เป็นอตฺตานั่น เหตุนี้จึง
ชื่อว่า ปรมะ (ผู้ประเสริฐ).”

เมื่อท่านผู้ปฏิบัติธรรมเดินตามสมบัติ ปล่อยกายตกศูนย์เข้าอายตนะนิพพานที่ละเอียดๆ
และพิจารณาลักษณะของนิพพาน และสังเกตอารมณ์ในขณะที่อยู่ในนิพพาน ว่า สุขุมลุ่มลึกเพียง
ใด ละเอียดประณีตเพียงใดแล้ว ก็ให้ซ่อนลับทับทิวกับพระพุทเจ้าเข้าไป จนสุดละเอียดๆ แล้ว
ก็ให้หยุด ตรึก นิ่งในนิ่งลงไปทีไล่หรือศูนย์กลางกายนั้นไปเรื่อย เพื่อฟังตรัสรู้ หรือประสงค์จะ

^{๑๐} พระธรรมปาลเถระ. อรรถกถาพุทธทศนิกาย อุทาน: โรงพิมพ์วิญญาน. พ.ศ. ๒๕๓๓, หน้า ๒๐๑-๒๐๒

^{๑๑} พระธรรมปาลเถระ. อรรถกถาพุทธทศนิกาย จริยาปิฎก: โรงพิมพ์วิญญาน. พ.ศ. ๒๕๓๔, หน้า ๓๒๔.

ทราบธรรมข้อใด ก็อธิษฐานจิตตามลงไป ที่ศูนย์กลางกายนั้นแหละ ก็จะได้ทราบคำตอบด้วยตนเอง ยิ่งสะอาดบริสุทธิ์ ยิ่งหยุดยิ่งนิ่ง ลงไปที่กลางของกลางๆ เพียงใด ก็จะมีญาณผุดรู้ขึ้นเพียงนั้น

อายตนะนิพพานนี้ เป็นที่สถิตอยู่ของ พระนิพพาน คือ ธรรมกาย ของพระอรหันตเจ้าที่ดับเบญจขันธ์เข้าปรีนิพพาน ด้วยอนุภาติเสสนิพพานธาตุ ที่สมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสว่า

“เต ยนติ อจฺจุตฺ จานํ ยตถ คนฺตฺวา น โสจเร.”

แปลความว่า “มุนีเหล่านั้นยอมไปสู่ที่อันไม่จุติ ซึ่งเป็นที่อเสขมุนีทั้งหลาย ไปแล้วไม่เศร้าโศก.”^{๑๒}

จึงชื่อว่า “อายตนะนิพพานธรรมกาย” หรือที่เรียกตามสภาพธรรมที่รู้เห็นกันในหมู่ผู้ปฏิบัติธรรมว่า “อายตนะนิพพานถอดกาย” บ้าง “อายตนะนิพพานตาย” บ้าง เพราะความที่เบญจขันธ์ของพระอรหันตเจ้านั้นตายหรือแตกทำลายแล้ว คงแต่พระนิพพาน คือธรรมกายที่บรรลุนิพพานผลของท่าน ซึ่งเป็นวิสังขารธรรม ที่มีสภาพเที่ยง (นิจุจ) เป็นบรมสุข (ปรม สุข) และ ยั่งยืน (ธวั) มั่นคง (สสุต) คงที่ (ดาติ) ไม่ตาย (อมต) ไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ (น อาพาธาย ลวฺตตติ) ไม่มีความเสื่อมสลาย (น วโย ปญฺญาติ) เป็นตัวตน (อตฺตา) แท้ๆ เฉพาะของพระอรหันตเจ้า ชื่อว่า สุธมฺมามีประโยชน์สูงสุด (ปรมฺมตฺตสฺสฺส) เพราะสัจจากสังขาร และชื่อว่าสัจจอย่างยิ่ง (ปรมฺ สฺสฺส) เพราะสัจจากทั้งกิเลส อวิชชา ตัณหา เครื่องปรุงแต่ง และสัจจจากทั้งตัวตนโลกียะ (มีเบญจขันธ์เป็นต้น) และจากสิ่งที่เกิดด้วยตนโลกียะนั้น

ข) เข้าอายตนะนิพพานเป็น

สำหรับผู้ถึงธรรมกายแล้ว ก็ให้พิสดารกาย ซ้อนสับทับทวี จนสุดกายหยาบกายละเอียด เพื่อชำระจิตใจให้ใสบริสุทธิ์และมีสมาธิตั้งมั่นดียิ่งขึ้นเสียขั้นหนึ่งก่อน แล้วจึงให้เจริญสมาบัติ ๘ โดยอนุโลมและปฏิโลม ๗ เที้ยว ปล่อยกายตกศูนย์เข้าอายตนะนิพพานต่อไป นิพพานนี้เป็นนิพพานธรรมกาย หรือนิพพานถอดกาย หรือ นิพพานตาย คือนิพพานที่เมื่อพระพุทธเจ้าหรือพระอรหันตสาวกของพระพุทธเจ้า เข้าอนุภาติเสสนิพพานนั้น ขันธ์ ๕ ของพระองค์ท่านจะดับสลาย แล้วอายตนะนิพพานนี้ก็จะดึงดูดพระนิพพาน คือธรรมกายที่ได้บรรลุนิพพานผลแล้ว มาประทับเข้าในโรธอยู่ที่นี่ตลอดไป ไม่มีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย อีก พระนิพพาน จึงมีลักษณะที่เป็น นิจุจ สุข และ อดฺตา เพราะไม่ต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจแห่งไตรลักษณ์เหมือนอย่างสังขารหรือเบญจขันธ์ของสัตว์โลกในภพ ๓ ได้แก่ เบญจขันธ์ของมนุษย์ ทิพย์ รูปพรหม และ อรูปพรหม

^{๑๒} พระพุทธโฆษาจารย์, อรรถกถาพุทธทศนิกาย คาถาธรรมบท ภาค ๖: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๒๘, หน้า ๑๘๐.

เป็นต้น

เมื่อเจริญฌานสมาบัติ ปลอ่ยกายตกศุณฺญ์เข้าอายุตนะนิพพานนี้จนชำนาญดีแล้ว ที่นี้ให้ฝึกชอนกาย จากปลายมาหาต้น คือให้กายใหญ่ที่ละเอียดๆ ชอนเข้ามาในกายเล็กหรือหยาบกว่าจนทุกกายชอนเข้ามาอยู่ ณ ศูนย์กลางกายมนุษย์ ดูให้ใสละเอียดหนักขึ้น แล้วเดินฌานสมาบัติ ๘ ต่อไปอีก ๗ เที้ยว ปลอ่ยกายตกศุณฺญ์เข้าอายุตนะนิพพานเป็นอีกต่อไป ที่นี้จะเห็นอีกอายุตนะหนึ่ง ซึ่งแตกต่างจากอายุตนะนิพพานธรรมกายหรือนิพพานถอดกาย ให้ท่านพิจารณาดูให้ทั่วโดยถ้วนถี่ว่ามีลักษณะประการใด สุขุมลุ่มลึกเพียงไหน ละเอียดประณีตกว่านิพพานถอดกายเพียงใด เป็นต้น ถ้ายังเห็นไม่ชัด ก็ให้เจริญฌานสมาบัติต่อไปอีก ๗ เที้ยว ปลอ่ยกายตกศุณฺญ์ไปอีกเรื่อยๆ เข้ากลางของกลางๆๆ ไปเรื่อย ก็จะสามารถเห็นอายุตนะนี้ได้ชัดเจน

นิพพานนี้ คือ นิพพานเป็น เทียบได้กับ สอุปาทิเสสนิพพานเป็นที่เร้นอยู่ของกายธรรม (กรณีพระอรหันต์ที่ยังครองเบญจขันธ์ คือยังมีพระชนมชีพอยู่ เข้านิพพานด้วยสอุปาทิเสสนิพพาน-ธาตุ) ซึ่งมีลักษณะตามที่ผู้ปฏิบัติถึงธรรมกายที่ละเอียดดีแล้ว ต่างรู้เห็นว่า เหมือนพระภิกษุกายเนื้อ ครองจีวรละเอียดแนบเนื้อ ลูกบวบมันขาว (มันเข้าใน) ประทับอยู่บนองค์ฌาน วรรณะขาว ใส บริสุทธิ และมีรัศมีสว่างยิ่งนัก

เมื่อถึงแล้วก็ให้ชอนลับ ทับทิว กับพระพุทธรูปองค์ที่แก่ๆ ละเอียดๆ ต่อไปจนสุดละเอียด หากประสงค์จะทราบข้อธรรมใดๆ หรือความเป็นมาที่เกี่ยวกับอายุตนะนิพพานนี้อย่างไร หรือประสงค์จะอธิษฐาน ปราบณาสั่งใดๆ ที่ชอบ ก็ให้ตริก อธิษฐานถามลงไป ณ ศูนย์กลางกายนั้นแหละ แล้วจะได้ทราบหรือได้ผลสมความประสงค์ ข้อสำคัญ จะต้องเข้ากลางของกลางๆๆ ให้สนิท ก็จะประจักษ์ในผลของการปฏิบัติธรรมตามแนววิชาธรรมกายนี้ด้วยตนเอง

อีกวิธีหนึ่ง เมื่อเจริญฌานสมาบัติพิจารณาอริยสัจ ๔ แล้ว ธรรมกายทำนิโรธ โดยพิสดาร ธรรมกายออกจากจตุตถฌาน ผ่านศูนย์กลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม อันเป็นที่ตั้งของธาตุธรรม เห็น-จำ-คิด-รู้ อันเป็นที่หุ้ม เคลือบ เอิบ อาบ ซึม ซาบ ปน เป็น ด้วยกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทานของกายโลกียะ จากกายสุดหยาบสุดกายละเอียด เป็นกายเถา ชูด ชั่น ตอน ภาด พืด จนละอุปาทานในเบญจขันธ์ และละความยินดีในฌานสมาบัติได้ ธรรมกายตกศุณฺญ์เข้าอายุตนะนิพพานธรรมกายหรือนิพพานถอดกาย เข้าไปจนสุดละเอียด โดยการคำนวณรวมเข้าไปทั้งพระนิพพานคือธรรมกายตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และ พระจักรพรรดิ (มีลักษณะเหมือนพระทรงเครื่อง เป็นประธานรัตนะ ๗ อยู่ในดวงธรรม ใสเหมือนดวงแก้วดวงใหญ่ อยู่ตรงศูนย์กลางกายพระพุทธเจ้า) ซึ่งเป็นพระภาค

ผู้เลี้ยง รวมทั้งภาคผู้สวด ภาคผู้สั่ง ภาคผู้สั่ง ภาคผู้บังคับ ภาคผู้ปกครอง เป็นทัฬหีนิบสงไขย อายุธาตุอายุบารมีไม่ถ้วน ก็จะตกศูนย์ไปปรากฏในอายตนะนิพพานเป็น อันเป็นที่สถิตอยู่ของ พระนิพพานต้นๆ ชื่อว่า “พุทธเจ้าต้นธาตุต้นธรรม” ที่ท่านเสด็จเข้าปรินิพพานด้วยพระวรกายเนื้อที่ ไสบริสุทธิ (เพราะความที่บำเพ็ญบารมีมาแก่กล้าและยาวนานกว่าพระพุทธเจ้าในอายตนะนิพพาน ถอดกาย คือ อายตนะนิพพานธรรมกาย หรือ อายตนะนิพพาน (ที่เบญจขันธ์ตาย) อย่างนี้ก็ได้ เหมือนกัน

๓. ข้อควรทราบเพิ่มเติม

ก) วิธีฟังพระพุทธเจ้าตรัสเทศนาในนิพพาน

จงเอากายมนุษย์พิเศษนั้นเดินฌานสมาบัติเข้านิพพานเป็นและเข้านิพพานตาย ตามนัย ดังกล่าวมาแล้วในข้อที่ ๒๐ นั้น ถ้าเข้านิพพานตาย ไปพบพระพุทธเจ้าและพระอรหันตชีนาสพ แล้ว จงอธิษฐานถามท่านก่อนว่า พระพุทธเจ้าของเราพระองค์ไหน เมื่อทราบแน่ด้วยวาระจิต ของเราแล้ว จงเข้าไปเฝ้าท่านตรงพระพักตร์ แล้วจงเอากายมนุษย์พิเศษอธิษฐานขึ้นให้มากกาย แล้ว ระเบิดบ้าง ให้เป็นไอ เป็นแก๊ส เป็นกรดกินละลายบ้าง ซึ่งกายของพระพุทธเจ้านั้น จงอธิษฐานเสียก่อนว่า ถ้าเป็นพระพุทธเจ้าของเราสายขาวบริสุทธิ์จริงแล้ว ก็ไม่แตก ไม่เป็น อันตราย ไม่ละลาย ถ้าเป็นพระพุทธเจ้าซึ่งสายดำปดลอมแล้ว ขอให้ระเบิดแตกและละลายไป ไอ แก๊ส กรด กินละลายเข้าเซฟ เข้ามรรคไปเลย แล้วก็เอากายมนุษย์พิเศษ เดินฌานสมาบัติเข้า นิพพานเป็นเข้านิพพานตายไปอีก เข้านิพพานตายก็จงถามหาพระพุทธเจ้าอีก ถ้าพบก็อธิษฐาน ว่า ถ้าพระพุทธเจ้าสายขาวของเราจริงแล้ว ขอให้ระเบิดไม่แตก อธิษฐานแล้วก็จงอธิษฐานกาย มนุษย์ขึ้นให้มากๆ กาย เข้าในไส้ (คือกลางของกลาง) พระพุทธเจ้าองค์นั้น แล้วระเบิด ถ้าแตกก็ เอากายมนุษย์พิเศษเดินฌานสมาบัติเข้านิพพานเป็นและเข้านิพพานตายไปอีก ไม่ถอยหลังกลับ เข้านิพพานตายพบพระพุทธเจ้าแล้ว จงอธิษฐานให้รู้ว่าเป็นของเราแท้หรือปดลอม แล้วเข้าไส้ระเบิด ไปอีก ถ้าแตกก็ไม่ใช่ของเราแท้ เข้านิพพานเป็น เข้านิพพานตายต่อไปอีก แล้วก็ระเบิดไปอีก ทำเช่นนี้เรื่อยไปจนพบพระพุทธเจ้าที่ใสสะอาดเป็นแก้ว ระเบิดเท่าไรๆ ก็ไม่แตก ใช้ไอ กรด แก๊ส กรด กินละลายเท่าไร ก็ไม่ละลาย นั้นแหละพึงรู้เถิดว่า พบพระพุทธเจ้าที่แท้จริงของเราแล้ว ก็ พึงกำหนดแลสังเกตไว้ให้ดี แล้วกราบทูลอาราธนาขอให้พระองค์แสดงพระธรรมเทศนาให้ฟัง จะได้ฟังพระสุรเสียงและพระธรรมเทศนาของพระองค์ท่านที่แท้จริงทุกประการ ถ้าไม่ได้ยินก็ให้นั่งแน่น

๒๘๓

ตั้งอยู่ในศูนย์พระนิพพาน ในกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม ในกายมนุษย์ ภายในสะดือของเราเข้าไป ที่มีเส้นศูนย์เส้นด้ายๆ อยู่ นั่นแหละ ต้องนั่งอยู่ในศูนย์พระนิพพานให้ได้ ถ้าเคลื่อนนิดหนึ่งก็พัง ไม่ได้ยืน

ข) วิธีรู้อะไรชัด เห็นอะไรชัด จำอะไรชัด คิดอะไรชัด ที่จะแน่นอนแม่นยำจริงๆ ต้องทำดังนี้

ก่อนที่จะต้องการรู้หรือเห็น จำ คิด เรื่องอะไรนั้น ต้องนั่งสมาธิจิตถึงเรื่องนั้นเสียก่อน คือ อธิษฐานจิต นั่นเอง เสร็จแล้วจึงเข้านิโรธ คือ นั่งในนิ่ง นิ่งในนิ่ง นิ่งในนิ่ง นิ่งในหยุด หยุดในนิ่ง ในนิ่ง ในนิ่ง ในนิ่ง ในนิ่งๆๆๆ หนักเข้าไปข้างในทุกที จนสุดหยาบสุดละเอียด ต้องนั่งที่ปลายสุดละเอียดของรู้ ให้นิ่งแน่น ไม่ไหวไหวได้ ถ้ายังไหวได้ ยังไม่แน่นอน ต้องให้หยุดนิ่งจริงๆ จึงจะแม่นยำ ถ้าจิตยังไหวได้ เขายังหลอกได้ ไม่แม่นยำ ต้องทำจิตให้นิ่งแน่วแน่นในนิโรธจริงๆ สิ่งที่เกิดขึ้นในนิ่ง โดยไม่ได้กระตักจิตเลย ผุดขึ้นเองด้วยอำนาจความนิ่งในนิโรธนั่นแหละเป็นของจริง เรียกว่า “ตรัสรู้ในนิโรธ” ผุดขึ้นสว่างแจ่มแจ้งใสเหมือนเห็นด้วยตาจริงๆ คล้ายๆ กับความฝัน เป็นเรื่องราวไปเช่นนั้น นี่เรียกว่า “ตรัสรู้ในนิโรธ” ถ้ารู้ผุดเกิดขึ้น เรียกว่า “ตรัสรู้ในนิโรธ” ถ้าเห็นผุดเกิดขึ้น เรียกว่า “ตรัสเห็นในนิโรธ” ถ้าจำผุดเกิดขึ้น เรียกว่า “ตรัสจำในนิโรธ” ถ้าคิดผุดเกิดขึ้น เรียกว่า “ตรัสคิดในนิโรธ”

ถ้ารู้ผุดเกิดขึ้น ก็รู้เป็นเรื่องเป็นราวไปเหมือนความฝัน ถ้าเห็นผุดเกิดขึ้น ก็เห็นชัดเป็นชุดๆ เป็นตอนๆ เหมือนดังฉายหนังญี่ปุ่น เหมือนดังความฝัน เมื่ออะไรผุดขึ้นก็ตาม ก็ประกอบวิชามรรคผลเข้าไปอีก ตั้งแต่ปฐมมรรค มรรคจิต มรรคปัญญา โคตรภู โสตาปัตติมรรค โสตาปัตติผล สกิทาคามีมรรค สกิทาคามีผล อนาคามีมรรค อนาคามีผล อรหัตตมรรค อรหัตตผล ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เข้านิโรธ ตรัสรู้ในนิโรธ ตรัสเห็นในนิโรธ ตรัสจำในนิโรธ ตรัสคิดในนิโรธ เมื่อมีอะไรผุดเกิดขึ้นอีก ก็ประกอบวิชามรรคผลเข้าไปอีก ตั้งแต่ปฐมมรรค มรรคจิต มรรคปัญญา โคตรภู โสตา สกิทาคา อนาคา อรหัต ฯลฯ ตรัสรู้ ตรัสเห็น ตรัสจำ ตรัสคิด ในนิโรธ ประกอบไปเช่นนั้น ในในๆๆๆๆ เข้าไปทุกที ไม่ถอยหลังกลับ จนสุดหยาบสุดละเอียด ละเอียดเข้าไปทุกทีๆ ละเอียดเข้าไปทุกที

ที่เรียกว่า “เข้านิโรธ” นั้น คือ ดับหยาบไปหาละเอียดนั่นเอง ถ้ายังเข้าในนิโรธตั้ง ๗ วัน ก็ยังละเอียดหนักเข้าทุกที

เอา เห็น จำ คิด รู้ ของมนุษย์ ผู้เลี้ยงมนุษย์ ของสายขาว สายกลาง ทุกสี ทุกสาย ทุกกาย ทุกวงศ์ ทุกองค์ ทั้งภพน้อยภพใหญ่ ทั้งนิพพานลับ นิพพานเปิดเผย ทั้งกันหมด มาซ้อนกัน เชื่อมกันเข้าให้สนิท แล้วเข้านิโรธ ชั่วชาติเดียวเท่านั้น มีผลยิ่งใหญ่มากว่า ๗ วันนั้นอีก

ค) เหตุใดธาตุธรรมเดิมจึงเล็กนิดเดียวเท่านั้น ภพน้อย ภพใหญ่ ภพลับ ภพเปิดเผย นิพพาน ภพ ๓ โลกกันต์ และอะไรสารพัดทุกอย่างของมนุษย์ ของผู้เลี้ยงมนุษย์ ทุกสี ทุกสาย ทุกกาย ทุกวงศ์ ทุกองค์ จึงประชุมรวมอยู่ในกำเนิดเดิมเล็กนิดเดียวเท่านั้นได้

อธิบายว่า กำเนิดธาตุ กำเนิดธรรม หรือเรียกว่า พืดเดิมนั้น เป็นสุดละเอียด อะไรๆ ทั้งสิ้น สารพัดทุกอย่าง ส่วนละเอียดประชุมรวมอยู่ในกำเนิดธาตุ กำเนิดธรรม พร้อมเสร็จทุกอย่าง เหมือนเมล็ดโพธิ์เมล็ดไทร ส่วนละเอียดของลำต้น กิ่ง ใบ ราก ผล ประชุมรวมอยู่ในพืดเดิมของเมล็ดทั้งสิ้นพร้อมเสร็จ ส่วนละเอียดนิดเดียวที่ประชุมรวมอยู่ในกำเนิดธาตุธรรมเดิมนั้น ขยายส่วนหยาบออกไปก็ใหญ่โตเต็มธาตุเต็มธรรมทุกอย่าง เมื่อย้อนส่วนหยาบ เข้าไปหาส่วนละเอียดที่สุดก้นิดเดียว เล็กยิ่งกว่าใยแมงมุมหลายพันเท่า ทุกอย่างจึงรวมกันอยู่ในกำเนิดธาตุธรรมเดิมได้พร้อมสิ้นสารพัดทุกอย่าง เหมือนต้นโพธิ์และต้นไทร ซึ่งเดิมมาจากเมล็ดส่วนละเอียด ขยายเป็นส่วนหยาบออกไปจึงเป็นต้นไม้ใหญ่โตมีกิ่งก้านสาขา เมื่อย้อนส่วนหยาบที่สุด เข้าไปหาส่วนละเอียดที่สุดก้นิดเดียว เล็กยิ่งกว่าใยแมงมุมหลายพันส่วนเช่นเดียวกัน (เพราะของโตมาจากของเล็ก และของเล็กก็มาจากของโตเช่นกัน เหมือนกันทั้งสิ้นสารพัดทุกอย่างไป)

ตอนที่ ๒

วิธีเจริญวิชชา ๓

๑. อาการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า: วิชชา ๓^{๓๖}

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับอยู่ ณ เกสภมคทายวัน เขตนครสูงสูมารคิระ ในภคชนบท ได้รับอาราธนาของโพธิราชกุมารไปรับภัตตาหารและเสวย ณ โภกณุปปราสาทของโพธิราชกุมาร ครั้นเสวยเสร็จแล้ว สมเด็จพระผู้มีพระภาคได้ตรัสสนทนากับโพธิราชกุมารว่า

ก) ทรงบรรลุฌาน ๔

“ครั้นเราบริโภคอาหารหยาบ มีกำลังขึ้นแล้ว ก็สังตจากกาม สังตจากอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน มีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่.

บรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขผู้ได้ฌานเกิดแต่สมาธิอยู่.

มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ และเสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌาน ที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ตติยฌานนี้ เป็นผู้ที่มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข.

บรรลุจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์ และดับโสมนัส โทมนัสก่อนๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่.”

ข) ทรงบรรลุวิชชา (ญาณ) ๓

“เรานั้นเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ได้โน้มน้อมจิตไปเพื่อ “ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ” เรานั้นย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ ระลึกได้หนึ่งชาติบ้าง สองชาติบ้าง ฯลฯ เรานั้นย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อม

^{๓๖} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๓, มัชฌิมนิกาย มัชฌิมนิพพานสก. ข้อ ๗๕๕-๗๕๗, หน้า ๖๘๖-๖๘๘.

ทั้งอาการ พร้อมทั้งอุทเทส ด้วยประการฉะนี้. ราชกุมาร นี่เป็นวิชาที่ ๑ ที่เราได้บรรลุแล้ว ในปฐมยามแห่งราตรี. อวิชาถูกกำจัดแล้ว วิชาเกิดขึ้นแล้ว ความมืดถูกกำจัดแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว แก่อาตมภาพผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้วอยู่.

เรานั้นเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ได้โน้มน้อมจิตไปเพื่อ “จุตูป-
ปาตญาณ” รู้จัดและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย เรานั้นย่อมเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพพจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ด้วยประการฉะนี้. ราชกุมาร นี่เป็นวิชาที่ ๒ ที่เราได้บรรลุแล้ว ในมัชฌิมยามแห่งราตรี. อวิชาถูกกำจัดแล้ว วิชาเกิดขึ้นแล้ว ความมืดถูกกำจัดแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว แก่เราผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้วอยู่.

เรานั้นเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ได้โน้มน้อมจิตไปเพื่อ “อาสวก-
ขยญาณ” ได้รู้จัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เหล่านี้อาสวะ เหล่านี้อาสวสมุทัย เหล่านี้อาสวนิโรธ เหล่านี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา. เมื่อเรานั้นรู้เห็นอย่างนี้ จิตก็หลุดพ้นแล้ว แม้จากกามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จากอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี. ราชกุมาร นี่เป็นวิชาที่ ๓ ที่อาตมภาพได้บรรลุแล้ว ในปัจฉิมยามแห่งราตรี. อวิชาถูกกำจัดแล้ว วิชาเกิดขึ้นแล้ว ความมืดถูกกำจัดแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว แก่เราผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้วอยู่.

ราชกุมาร เรานั้นได้มีความคิดเห็นว่า ธรรมที่เราบรรลุแล้วนี้เป็นธรรม ลึก ยากที่จะเห็นได้ สัตว์อื่นจะตรัสรู้ตามได้ยาก เป็นธรรมสงบระจับ ประณีต อันบัณฑิตจะพึงรู้แจ้ง ...”

๒. วิธีเจริญวิชชา ๓ ถึงมรรคผลนิพพาน

สำหรับผู้ถึงธรรมกายแล้ว ก็ให้ซ้อนสับทับทวิจนสุดกายหยาบกายละเอียด แล้วเดินฌานสมาบัติ ๘ โดยอนุโลม ปฏิโลม ๗ เที้ยว ปล่อยกายตกศูนย์เข้าอายตนะนิพพานถอดกาย แล้วก็ซ้อนกายกลับ เดินฌานสมาบัติ ๘ อีก ๗ เที้ยว หรือทำนิโรธ ปล่อยกายตกศูนย์เข้าอายตนะนิพพานถอดกายและนิพพานเป็น ซ้อนสับทับทวิกับพระนิพพานต้นๆ ที่แก่ๆ ต่อไปจนสุดละเอียดแล้ว

ให้รวมใจของทุกกายให้หยุดอยู่ ณ ศูนย์กลางกายพระอรหันตองค์ที่ละเอียดที่สุด รวมดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด และดวงรู้ ให้หยุดในหยุดนิ่งลงไปที่กลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม ณ ศูนย์กลางกายนั้นแหละ มีที่หมายตรงต้นสายกำเนิดธาตุธรรมเดิมนั้นเป็นจุดเล็กใสเท่าปลายเข็ม ก็ให้หยุดในหยุดกลางของหยุด แล้วอธิฐานให้เห็นสภาพความเป็นอยู่ของตนเองถอยหลังสืบต่อไปถึงเมื่อสัปดาห์ที่แล้ว, เดือนที่แล้ว, ปีที่แล้ว, ลงไปจนถึงตอนที่เ็นเด็ก ให้รวมใจ คือความเห็น ความจำ ความคิด ความรู้ ให้หยุดในหยุดลงไปที่กลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม ของกายเดิมที่เห็นครั้งสุดท้ายต่อไปเรื่อยๆ จากที่เป็นเด็ก ก็ไปถึงสภาพที่เป็นเด็กแดงๆ, แล้วก็ถอยหลังสืบเข้าไปตามสายธาตุธรรมเดิม ถึงที่เป็นเด็กทารกในครรภ์ของมารดา, แล้วก็ไปถึงในขณะที่ตั้งปฏิสนธิวิญญาน เป็นกลรูป, ถอยสืบเข้าไปถึงในขณะที่มาปฏิสนธิในครรภ์มารดา ด้วยกายมนุษย์ละเอียดหรือกายทิพย์

แล้วก่อนที่จะมาปฏิสนธิก็เป็นกายละเอียดมาตกศูนย์ พักอยู่ ณ ศูนย์กลางกายบิดาชั่วคราว

อธิฐานให้เห็นสภาพของตนเองตามสายธาตุธรรม สืบถอยหลังไปถึงตอนที่จิตคือเคลื่อนจากสังขารร่างกายเดิมของชาติที่แล้ว นับเป็นชาติหนึ่ง, เมื่อเห็นชัดดีแล้ว ก็รวมเห็นจำคิดรู้หยุดนิ่งที่ศูนย์กลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม อธิฐานให้เห็นอดีตภาพและความเป็นไปของตนเองให้ชัดว่ามีสภาพความเป็นมาอย่างไร ในชาตินั้นตนเองเกิดเป็นอะไร มีเทือกเถาเหล่ากออย่างไร มีทุกข์ มีสุข มั่งมีหรือยากจนขัดสนกันดารอย่างไร เพราะผลบุญหรือผลบาปอะไร พยายามโน้มใจอันประกอบด้วยความเห็น ความจำ ความคิด ความรู้ ให้หยุดนิ่ง ในกลางของกลางๆ ไปเรื่อย ก็จะเห็นได้ชัดเจนและแม่นยำ แล้วก็ดำเนินไปในแบบเดิม อธิฐานดูอดีตภาพและสภาพความเป็นไปของตนเอง ถอยหลังสืบเข้าไปที่ละชาติๆ เมื่อกระทำชำนาญเข้าก็จะสามารถระลึกชาติได้เร็วขึ้น แต่จะต้องหยุดในหยุดลงไปที่ตรงกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม ตามสายธาตุธรรมเดิม ถอยหลังสืบต่อเข้าไปเสมอ จึงจะแม่นยำ มิฉะนั้นการรู้เห็นอาจจะเล่ห์คือผิดพลาดได้ เมื่อจะหยุดพักก็ให้อธิฐานกลับตามสายธาตุธรรมเดิมจนมาถึงชีวิตปัจจุบันอีกเช่นกัน

นี้เป็นวิชาที่ ๑ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ

ต่อไป ให้ฝึกระลึกให้เห็นอรรถภาพและสภาพความเป็นไปของตนเองต่อไปในอนาคต ก็ปฏิบัติในทำนองเดียวกัน คือรวมใจอันประกอบด้วยความเห็น ความจำ ความคิด และความรู้ ให้หยุดเป็นจุดเดียวกัน ณ กำเนิดธาตุธรรมเดิมของกายปัจจุบัน ตั้งจิตอธิษฐานให้เห็นความเป็นไปหรือสภาพของตนเองในวันรุ่งขึ้น, ในสัปดาห์หน้า, ในเดือนหน้า, ในปีหน้า, ในห้าปีข้างหน้า, ในสิบปีข้างหน้า, ต่อๆ ไปจนกระทั่งถึงวันที่ตนเองจะกระทำกาลกิรยาคือตาย ดูความเป็นไปสืบต่อไปข้างหน้าให้เห็นสภาพความเป็นไปในชีวิตของตนเอง พร้อมด้วยอธิษฐานให้เห็นวิบากกรรมว่าเป็นด้วยผลบุญกุศลหรือผลบาปอกุศลกรรมใด ที่จะเป็นผลให้ได้รับความสุขหรือความทุกข์เดือดร้อนในชีวิตแต่ละช่วงที่ได้พบเห็นนั้น เป็นตอนๆ ไป จนกระทั่งจุติละจากโลกนี้ไป

ในกรณีที่ประสงค์จะระลึกชาติของผู้อื่นก็ดี หรือจะดูปัจจุบันและอนาคตของผู้อื่นก็ดี ก็ปฏิบัติในทำนองเดียวกัน คือเพียงแต่น้อมเอาธาตุธรรมของผู้ที่เราประสงค์จะทราบอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคตของผู้นั้น มาตั้งที่ศูนย์กลางกายของเราเอง แล้วรวมเห็นจำคิดรู้ของเราและของเขาให้หยุดรวมกันเป็นจุดเดียวตรงศูนย์กลางกำเนิดธาตุธรรมเดิมของเขา แล้วอธิษฐานระลึกให้เห็นอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคตของผู้นั้นไปตามสายธาตุธรรมเดิมของเขา ก็จะสามารถรู้เห็นได้เช่นเดียวกัน

เมื่อประสงค์จะทราบว่าสัตว์หรือมนุษย์ที่ละหรือตายจากโลกนี้ไปแล้ว จะไปบังเกิดในภพภูมิใด ด้วยผลบุญกุศลหรือผลบาปอกุศลใด ก็ให้ปฏิบัติไปตามวิธีที่ได้เคยแนะนำไปแล้ว คือ

เมื่อซ้นลับทับทิวจนสุดกายหยาบกายละเอียด แล้วเจริญสมาบัติ ๘ โดยอนุโลมปฏิโลม ๗ เทียว ปลอ่ยกายตกศูนย์เข้าอายตนะนิพพาน ซ้นลับทับทิวกับพระนิพพานต้นๆ ที่ละเอียดๆ จนสุดละเอียด จนธาตุธรรมใสสะอาดบริสุทธิ์และมีสมาธิตั้งมั่นดีแล้ว ก็รวมใจของทุกกายให้หยุดนิ่งอยู่ตรงศูนย์กลางกายพระอรหันต์องค์ที่ละเอียดที่สุด หยุดตรึงนิ่ง ขยายข่ายของญาณพระธรรมกายพระอรหันต์ให้โตจนเต็มภพ ๓ แล้วจึงน้อมเอาภพ ๓ เข้ามาเป็นกลืน คือเอามาตั้งไว้ ณ ศูนย์กลางกายพระอรหันต์นั้นแหละ อาศัย “ตา” หรือ “ญาณ” พระธรรมกายตรวจหาดูจนตลอดภพ ๓ ว่าผู้ที่ตายไปแล้วได้ไปบังเกิดในภพภูมิใด ก็จะสามารถเห็นได้

ถ้าในภพ ๓ ยังไม่เห็น ก็ให้ตรวจดูไปถึงอายตนะโลกันต์ ซึ่งอยู่นอกภพ ๓ ออกไป ในขณะที่ตรวจดูคติใหม่ของผู้ตายไปตลอดภพนี้ ให้น้อมใจเข้าสู่กลางของกลางๆ อยู่เสมอ เพื่อให้ธาตุธรรมใสสะอาดและสมาธิตั้งมั่นดี การรู้เห็นจึงจะแม่นยำ เมื่อพบแล้ว ก็ได้ถามถึงบุญพกรรมที่ทำให้เขามาเสวยวิบากกรรมคือผลบุญกุศลหรือผลบาปอกุศลในภพใหม่นี้ ก็จะทราบได้ นี่หมายความว่าเฉพาะสัตว์หรือมนุษย์ที่ยังไม่บรรลुพระอรหันต์ตผล ก็จะมีเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพ ๓ หรืออายตนะโลกันต์นี้

๒๘๙

แต่ถ้าเป็นพระอรหันต์ที่ดับขันธเข้าปรินิพพานด้วย “อนุภาติเสสนิพพานธาตุ” แล้ว ก็จะมี
พบธรรมกายของท่านประทับอยู่ในนิพพาน

นี่เป็นการน้อมเข้าสู่ “จุตูปปาตญาณ” อย่างง่าย หากกระทำชำนาญแล้วก็จะสามารถ
รู้เห็นได้เร็ว

ยังมีวิธีที่ละเอียดพิสดารต่อไปอีก ซึ่งสามารถให้รู้เห็นทั้งภายในกาย เวทนาในเวทนา จิตใน
จิต และธรรมในธรรม เป็นทั้งภายในและภายนอก

วิธีปฏิบัติ ก็ให้น้อมเอาธาตุธรรมของผู้ที่ตายไปแล้วมาตั้งไว้ที่ศูนย์กลางกาย แล้วรวมเห็น
จำ คิด รู้ ธาตุเห็น ธาตุจำ ธาตุคิด ธาตุรู้, ที่ตั้ง/เห็น จำ คิด รู้ ของเราให้ตรงกันกับของเขา เป็นจุด
เดียวกัน ตรงศูนย์กลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม แล้วอธิษฐานให้เห็นจติและปฏิสนธิของเขาเป็นขั้นๆ
ไป นับตั้งแต่ขันธ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เริ่มจะดับ หรือในขณะที่จิตกำลัง
เข้าสู่ “มรณาสันนวิถี” * นั้น ก็จะเห็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายของสัตว์หรือมนุษย์ ซึ่งเป็นที่ตั้งของ
อากาศโลก ขันธโลก และสัตว์โลก ได้แก่ เห็น จำ คิด รู้ ของสัตว์นั้น จะดับคือตกศูนย์ลงไปยังศูนย์
กลางกายฐานที่ ๖ ตรงระดับสะดือพอดี แล้วดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายละเอียดหรือกายทิพย์ ซึ่ง
จะทำหน้าที่สืบต่อไปใหม่นั้น จะผุดลอยขึ้นมายังศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ เหนือระดับสะดือสอง
นิ้วมือ แล้วกายละเอียดหรือกายทิพย์นั้นก็จะผ่านไปยังศูนย์ต่างๆ กล่าวคือ ฐานที่ ๖, แล้วก็ฐาน
ที่ ๕ ตรงปากช่องลำคอ, ฐานที่ ๔ ตรงเพดานปาก, ฐานที่ ๓ ตรงกลางกึ่งศีรษะ, ฐานที่ ๒ ตรง
หัวาด้านใน (หญิงทางด้านซ้าย ชายทางด้านขวา), แล้วก็ออกไปทางฐานที่ ๑ คือช่องจมูก (หญิง
ทางด้านซ้าย ชายทางด้านขวา) เพื่อไปเกิดในภพภูมิใหม่ตามผลบุญหรือผลบาปที่กำลังให้ผลอยู่
ในขณะนั้นต่อไป

กายที่กำลังไปแสวงหาที่เกิดนี้เรียกว่า “กายสัมภเวสี” ส่วนกายที่ได้ปฏิสนธิหรือเกิดแล้ว
เรียกว่า “กายทิพย์”

มีข้อสังเกตว่า ในขณะที่กาย ใจ จิต วิญญาณ หรือขันธทั้ง ๕ ของสัตว์หรือมนุษย์กำลังจะ
แตกดับหรือตายนั้น ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย อันเป็นที่ตั้งของดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด และ
ดวงรู้ ของกายเดิมจะดับ คือตกศูนย์ลงไปยังศูนย์กลางกายฐานที่ ๖ ตรงระดับสะดือพอดี นั่นเอง
ที่สัตว์หรือมนุษย์ซึ่งกำลังใกล้จะตายนั้นมีการสยัหน้า บิดตัวหรือไขว่คว้าเมื่อเวลาใกล้จะตาย
เพราะแรงดึงดูดของอายตนะภพใหม่ที่จะทำให้ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายละเอียดหรือกายทิพย์แยก
ขาดออกจากดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย (เนื้อ) ของมนุษย์หรือสัตว์ผู้ที่กำลังจะตายนั่นเอง

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ ญาณพระธรรมกายจะช่วยให้เห็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ หรือสัตว์นั้น และจิตของสัตว์นั่นเอง “ดับ” แล้วก็ “เกิด” ใหม่อีก เป็นช่วงๆ ตามผลบุญกุศลหรือ บาปอกุศล กล่าวคือ

ถ้าขณะใกล้ตาย คือในระหว่างที่จิตเข้าสู่ภวนาสนันวิถีนั่น จิตเป็นกุศล แต่บุญบารมียังไม่พอที่จะหลุดพ้นจากกิเลสได้โดยสิ้นเชิง อายตนะของสุคติภพ ได้แก่ โลกมนุษย์ เทวโลก หรือ พรหมโลก ก็จะต้องดูตถาคตละเอียดหรือกายทิพย์นั้นไปบังเกิดในภพหรือภูมิด้วยแรงกุศลกรรม ตามกำลังแห่งบุญบารมีของผู้นั้นต่อไป กิริยาที่กาย ใจ จิต และวิญญาณดับเกิดๆ เพื่อเปลี่ยนจาก ภพหรือภูมิหนึ่ง ไปสู่ภพหรือภูมิที่สูงกว่าทีละขั้นๆ ไปจนกว่าจะถึงภูมิที่พอดีกับกำลังบุญกุศลที่ให้ ผลอยู่นั้น อุปมาดังงูลอกคราบ หรือตั้งบุคคลถอดแบบฟอร์มเครื่องแต่งตัวจากฟอร์มหนึ่งไปสู่ ฟอร์มที่สวย ละเอียด ประณีตกว่าฉะนั้น

แต่ถ้าจิตในขณะที่ใกล้จะตาย เป็นอกุศล หรือลึนวิสาขบารมี อายตนะทุกคติภพ ได้แก่ อายตนะภพของเปรต, อสุรกาย, สัตว์นรก, หรือสัตว์เดรัจฉาน ก็จะต้องดูตถาคตและกายละเอียด ของผู้นั้นให้ไปบังเกิดในภพหรือภูมินั้นด้วยแรงอกุศลกรรมที่ได้กระทำไว้ ตามส่วนแห่งอำนาจของ ผลบาปอกุศลที่กำลังให้ผลต่อไป

ญาณหยั่งรู้จิตปฏิสนธิของสัตว์นี้ เรียกว่า “จุตูปปาตญาณ” ให้ฝึกฝนปฏิบัติให้ชำนาญ ในระยะเริ่มแรกจะต้องกระทำเป็นขั้นตอนตามสายธาตุธรรมเดิมเสมอไป แม้จะติดขัดบ้างก็จะเป็นแต่เพียงในระยะต้นๆ หรือที่จิตยังไม่ละเอียดดีพอ ต่อไปก็จะค่อยๆ ชำนาญไปเอง

แต่มีหลักสำคัญอยู่ว่า เมื่อรู้เห็นแล้วก็อย่าคะนองใจว่าตนเก่งกล้าแล้ว พยากรณ์ให้แก่ผู้อื่น ฟัง หรือโอ้อวดในคุณธรรมของตน อันจะเป็นทางเสื่อมอย่างยิ่ง

อนึ่ง การน้อมเข้าสู่ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ เพื่อดูชั้นของตนเองและของผู้อื่นในชาติภพ ก่อนๆ กิติ หรือการน้อมเข้าสู่จุตูปปาตญาณเพื่อดูจิตและปฏิสนธิของสัตว์ทั้งหลายกิติ หากได้ ยกวิปัสสนาญาณขึ้นพิจารณาทบทวนมาแล้ว ย่อมมีลักษณะที่เป็นสติปฏิฐาน ๔ ไปในตัว เสร็จ กล่าวคือ

การพิจารณาภายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และ ธรรมในธรรม เป็นภายในบ้าง เป็นภายนอกบ้าง, เป็นทั้งภายในและภายนอกบ้าง ดังที่กล่าวมาแล้วเนืองๆ อยู่ ก็ให้เห็นชัดใน สามัญญลักษณะ คือความเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตาของสังขารธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบด้วย ปัจจัยปรุงแต่งอย่างชัดแจ้ง จนเห็นเป็นธรรมตาในความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปของสังขารของสัตว์

ทั้งหลาย ช่วยให้เกิดธรรมสังเวชสลดใจในการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลายที่ยังติดอยู่ในสังสารจักรและไตรวัฏฏะ คือ กิเลสวัฏฏะ กรรมวัฏฏะ และวิปากวัฏฏะ อยู่ในภพ ๓ นี้ไม่มีที่สิ้นสุดไปนรกบ้าง สวรรค์บ้าง มนุษย์บ้าง สัตว์เดรัจฉานบ้าง เป็นสุขบ้าง ทุกข์บ้าง เปลี่ยนแปลงไปต่างๆ น่าสะพรึงกลัวและน่าเบื่อหน่ายยิ่งนัก ต้องทิ้งสมบัติพัสถาน บุตร ภรรยา และบิดามารดาแต่เก่าก่อน หมุนเวียนเปลี่ยนไปตามเครื่องล้อเครื่องหลง ดูกดงว่าความฝัน เอาเป็นของเที่ยงแท้แน่นอนไม่ได้ เป็นอย่างนี้หมดทั้งตัวเราเองและสัตว์อื่น เหมือนกันหมด ทุกรูปทุกนาม แล้วให้ยกวิปัสสนาญาณทั้ง ๑๐ ประการ^{๑๔} ขึ้นพิจารณา ทบไปทวนมา ทับทวนให้มากเข้า ก็จะทำให้ภายในวิภูฏสงสาร บังเกิดธรรมสังเวชสลดจิตคิดเบื่อหน่ายในสังขารและนามรูป เมื่อปัญญาารู้แจ้งสว่างชัดขึ้น ทำลายอวิชชาเป็นมูลรากฝ่ายเกิดดังนี้ ตัณหาและทิฏฐิก็เบาบางหมดไปตามระดับคุณธรรมที่ปฏิบัติได้ สามารถปล่อยวางอุปาทานในชั้น ๕ ได้ยิ่งขึ้น ลึ้นรัก ลึ้นใคร่ ลึ้นอาลัยยินดีในการครองชั้นและทำนุบำรุงชั้นเกินความจำเป็น เมื่อรู้เห็นเช่นนี้ แม้อยากจะไปเสียให้พ้นจากสังขารนี้ ก็ยังไม่อาจจะกระทำได้ เหมือนดั่งนกที่ติดอยู่ในกรง หรือปลาที่ติดเบ็ด จึงได้แต่ว่างเฉย เพิกเฉยในสังขาร เป็น สังขารูปেকชาญาณ

แล้วจึงยกจิตนั้นขึ้นให้บริสุทธิ์ ใส่สะอาดจากเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย โดยน้อมไปเพื่ออาสภักขยญาณ พิจารณาปฏิจสุมุปาทธรรม อันมีนัยอยู่ในอริยสัจ ให้เห็นทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ สภาวะที่ทุกข์ดับเพราะเหตุดับ และหนทางปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ เพื่อกระทำอาสวะให้สิ้นเชื้อไม่เหลือเศษ เป็นพระอรหันตชินาสพผู้มีอาสวะสิ้นแล้วต่อไป ด้วยการนำเอาญาณทั้ง ๒ ในเบื้องต้น คือ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ และ จุตูปปาตญาณ นั้นมาเป็นอุปการะให้ลึ้นดังนี้

เมื่อธรรมกายพระโสดาปัตติมรรคปรากฏขึ้นละลัษฏโยชน์เบื้องต่ำ ๓ ประการ คือ สักกาย-ทิฏฐิ วิกิจจนา และสัลลพตปรามาสได้แล้ว จะตกศูนย์ ปรากฏเป็นธรรมกายพระโสดาปัตติผล บังเกิดขึ้นเต็มส่วน ขนาดหน้าตัก ความสูงและเส้นผ่าศูนย์กลางดวงธรรม ๕ วาเต็ม ขาวใส บริสุทธิ มีรัศมีปรากฏ เห็นได้ชัดเจนตลอดเวลา และก็จะมีญาณหยั่งรู้ถึงการบรรลุพระโสดาปัตติ-ผลนั้น

เมื่อธรรมกายพระสกิทาคามีมรรคปรากฏขึ้นละกิเลสจนเหลือโลภะ โทสะ และโมหะ ที่เบาบางลงมากแล้ว จะตกศูนย์ ปรากฏเป็นธรรมกายพระสกิทาคามีผล มีขนาด ๑๐ วา ขาวใส บริสุทธิ และมีรัศมีสว่างยิ่งขึ้นไปอีก จนผู้ปฏิบัติธรรมนั้นเห็นชัดเจนอยู่ตลอดเวลา ก็จะมีญาณหยั่ง

^{๑๔} วิปัสสนาแบบโบราณกำหนดญาณไว้เพียง ๑๐ ญาณ มีสัมมสนญาณเป็นเบื้องต้น และมีอนุโลมญาณ เป็นญาณสุดท้าย

รู้ถึงการบรรลุพระสัททาคามีผลนั้น

เมื่อธรรมกายพระอนาคามีมรรคปรากฏขึ้นละสัญญาชนเบื้องต่ำได้อีก ๒ คือ ปฏิฆะและ
 กามราคะแล้ว จะตกศูนย์ และจะปรากฏธรรมกายพระอนาคามีผลขึ้น เต็มส่วน ๑๕ วา ชาว ไส
 บริสุทธิ มีรัศมีปรากฏยิ่งขึ้นไปอีก จนเห็นธรรมกายพระอนาคามีผลของตนเองชัดเจนอยู่ตลอดเวลา
 ก็จะมีญาณหยั่งรู้การบรรลุพระอนาคามีผลนั้น

เมื่อธรรมกายพระอรหัตตมรรคปรากฏขึ้นละสัญญาชนเบื้องสูงอีก ๕ ประการ ได้แก่
 รูปราคะ อรูปราคะ อุทธัจจะ มานะ และ อวิชชา ได้แล้ว จะตกศูนย์ ปรากฏเป็นธรรมกาย
 พระอรหัตตผล ขยายโตเต็มส่วน มีขนาดหน้าตัก ความสูง และเส้นผ่าศูนย์กลางดวงธรรม ๒๐ วา
 ชาว ไสบริสุทธิ และมีรัศมีสว่างยิ่งนัก เห็นธรรมกายพระอรหัตตผลชัดเจนอยู่ตลอดเวลา แล้วก็
 จะมีญาณหยั่งรู้การบรรลุพระอรหัตตผลนั้น

อายตนะนิพพานนั้น เป็นที่ประทับของพระนิพพานคือพระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวก
 ที่เข้าอนุภาทิสถนิพพานไปแล้วนั่นเอง มีลักษณะกลมรอบตัว ชาวไสบริสุทธิ จนกระทั่งรัศมีปรากฏ

ในอายตนะนิพพาน เป็นสถานที่โล่งว่างปราศจากสิ่งกำบังใดๆ ทั้งสิ้น สว่างไสวไปด้วย
 รัศมีธรรมอันโชติช่วง ปราศจากความสว่างจากรัศมีอื่นใด แต่เป็นธรรมรังสีที่เกิดจากความใสสะอาด
 บริสุทธิ ปราศจากกิเลส อวิชชา เครื่องเศร้าหมองทั้งปวงนั่นเอง ดังพระพุทธดำรัสว่า

“วิญญานํ อนิทฺถํ	อนนฺตํ สพฺพโต ปภํ
เอตฺถ อโป จ ปจฺวี จ	เตโช วาโย น คาคฺติ
เอตฺถ ทิฆมฺบจ รสฺสญฺจ	อนํ ญลํ สุภาสุภํ
อตฺถ นามญฺจ รูปญฺจ	อเสสํ อุปรุชฺชติ
วิญญานสฺส นิโรธเณ	เอตฺถเอตํ อุปรุชฺชติ.” ^{๑๔}

แปลความว่า

“ธรรมชาติที่พึงรู้แจ้ง มองด้วยตาไม่เห็น ไม่มีที่สุด สว่างแจ้งทั่วทั้งหมด
 อโปธาตุ ปฐวีธาตุ เตโชธาตุ และวาโยธาตุ ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ในธรรมชาตินี้,
 อุปาหารูปที่ยาวและสั้น ละเอียดและหยาบ ที่งามและไม่งาม ตั้งอยู่ไม่ได้ในธรรมชาติ
 นี้, นามและรูปดับไปหมดไม่เหลือในธรรมชาตินี้, เพราะวิญญานดับ นามรูป
 จึงดับไม่มีเหลือในธรรมชาตินี้.”

ถ้าจะอธิบายลักษณะของนิพพานตามที่อยู่ถึงธรรมกายได้รู้เห็นเทียบเคียงกับบาลีพระพุทธ-

^{๑๔} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๙, ทิฆนิกาย สีลขันธวรรค, ข้อ ๓๕๐, หน้า ๒๘๓.

ภาษิตดังกล่าวนี้แล้ว^{๑๖} ก็จะเห็นได้ชัดเจนดังต่อไปนี้

ประการที่ ๑ ได้ทรงยืนยันว่า “อตฺถิ ภิกฺขเว ตทายตนํ.” แปลความว่า “ภิกษุทั้งหลาย
อายตนะ (นิพพาน) นั้นมีอยู่.”

ประการที่ ๒ จากผลของการปฏิบัติภาวนาตามแนววิชาธรรมกาย เมื่อผู้ถึงธรรมกาย
ซ้อนสับทับทวิจนสุดกายหยาบกายละเอียด เพื่อชำระธาตุธรรมให้ใสสะอาดบริสุทธิ์ แล้วเจริญ
สมาบัติ ๘ โดยอนุโลมและปฏิโลม ๗ เที้ยว ปล่อยกายตกศูนย์เข้าอายตนะนิพพานแล้ว จะพบว่า
อายตนะนิพพานอยู่พ้นภพ ๓ เหนือขอบจักรวาลขึ้นไป มิใช่อยู่ที่ดิน น้ำ ไฟ ลม ใดๆ ทั้งสิ้น,
อายตนะนี้ก็มีใช้รูปภพใดๆ, ทั้งมิใช่โลกนี้หรือภพนี้ และก็มีใช้โลกอื่น, ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ก็
มิใช่, แล้วก็ไม่มีดิน น้ำ ไฟ ลม ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ในอายตนะนี้แต่ประการใดเลยอีกด้วย,
ลักษณะของอายตนะนิพพานดังที่ว่านี้ ตรงกับบาลีพระพุทฺธภาษิตว่า

“ยตฺถ เนว ปจฺวี น อาโป น เตโช น วาโย น อากาसानญายตณํ น
วิญญานญายตณํ น อากิญฺจญายตณํ น เนวสญญานาสญญายตณํ นายนํ โลโก
น ปโร โลโก น อุกฺโก จนฺทิมสฺสุริยา.”

แปลความว่า “ที่ดิน น้ำ ไฟ ลม ไม่มีแล, อากาसानญายตนะ วิญญานญายตนะ
อากิญจญายตนะ เนวสญญานาสญญายตนะ ก็มีใช้, โลกนี้ก็มีใช้ โลกอื่นก็มีใช้
ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ทั้งสองก็มีใช้.”

ประการที่ ๓ ในอายตนะนิพพานนั้น มีแต่พระนิพพานคือธรรมกายที่บรรลुพระอรหัตตผล
แล้ว ของพระพุทฺธเจ้าและพระอรหันตชินาสพที่เข้าอนุปาทิสถนิพพานแล้ว คือเบญจขันธ์แตก
ทำลาย (ตาย) แล้ว ประทับเข้านิโรธสงบตลอดกันหมด ไม่มีการไปมาหาสู่กันดังเช่นสัตว์โลก
ทั้งหลายที่เห็นกันอยู่ในภพ ๓ นี้ ลักษณะดังกล่าวนี้ ตรงกับบาลีพระพุทฺธภาษิตที่ว่า

“ตมทํ ภิกฺขเว เนว อาคตฺตี วาหมิ น คตฺตี น จิตฺตี น จุตฺตี น อุปฺปตฺตี.”

แปลความว่า “อนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าวเลย ซึ่งอายตนะนั้นว่า เป็นการมา เป็น
การไป เป็นการตั้งอยู่ เป็นการจุติ เป็นการอุบัติ.”

เนื่องจากพระนิพพานคือธรรมกายที่บรรลุพระอรหัตตผลแล้วนั้น เป็นธรรมชั้นที่ปราศจาก
ตัณหา ราคะ ใดๆ เป็นแต่วิราคะธาตุ วิราคะธรรมล้วนๆ และไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งใดๆ
อย่างเบญจขันธ์ เป็นแต่อสังขตธาตุ อสังขตธรรมล้วนๆ จึงไม่ตกอยู่ในอาณัติแห่งพระไตรลักษณ์

^{๑๖} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕, ขุททกนิกาย อุทาน, ข้อ ๑๔๘, หน้า ๒๐๖-๒๐๗.

หรือสามัญญลักษณะ เหมือนธรรมชาติที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งทั้งหลาย กล่าวคือ ไม่เป็นอนิจจัง ไม่เป็นทุกขัง และก็ไม่เป็นอนัตตา เป็นอมตธรรมคือธรรมที่ไม่ตาย จึงไม่มีการเกิด แก่ เจ็บ และตาย ต่อไปอีก นั่นก็คือพระนิพพานมีลักษณะที่ตรงกันข้ามกับเบญจขันธ์อันเป็นสังขารธรรมโดยสิ้นเชิง คือมีพระวรกายที่ยั่งยืน (ธูว์) ไม่มีการเปลี่ยนแปลงแปรผันต่อไปอีก เป็น นิจจัง กลับมีความสุขที่เหนือความสุขทางโลกทั้งสิ้น ดังพระบาลีที่ว่า นิพพานํ ปรมํ สุขํ แปลความว่า นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง จึงได้ชื่อว่าเป็น สุขัง และก็เพราะความที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงต่อไปอีกแล้วนั้น จึงเป็นตัวตน (อตตา) เป็นธรรมมีแก่นสาร (ธมฺมสาร์) อย่างแท้จริง เรียกว่า อัตตา นั่นเอง

ประการที่ ๔ อายุตนะนิพพานนั้น ผู้ใดจะชี้หรือกำหนดที่ตั้งให้ผู้อื่นรู้ตาม ว่าตั้งอยู่ที่ไหนอย่างไร ก็ไม่ได้ เพราะอายุตนะนี้จะสามารถเข้าถึง เห็นได้ สัมผัสรู้ได้ ก็แต่โดยอายุตนะที่ละเอียดเสมอกัน คือธรรมกายที่ละเอียดเท่านั้น ลำพังแต่กายมนุษย์ละเอียด กายทิพย์หยาบ ทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม รูปพรหมละเอียด และกายอรูปพรหม อรูปพรหมละเอียด ก็เข้าถึงไม่ได้ และการที่จะเข้าถึงอายุตนะที่ว่านี้ จะกระทำได้ก็แต่โดยการปฏิบัติธรรม โดยมีขณิกสมาธิปฏิบัติ คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ หรือจะกล่าวโดยย่อ ก็ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญาเท่านั้น

ในทางปฏิบัติ เมื่อปฏิบัติภาวนาธรรม ชำระจิตใจให้ใสสะอาดบริสุทธิ์ โดยรวมใจหยุดนิ่งถูกส่วน ก็จะถึงดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ หรือดวงปฐมมรรคเสียก่อน เมื่อหยุดในหยุดต่อไปอีก ก็จะถึงดวงอภิสักขา ดวงอภิจิต และดวงอภิปัญญา ดวงวิมุตติ และดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ตามลำดับ แล้วก็จะถึงกายมนุษย์ละเอียด เมื่อถึงแล้วก็ดำเนินไปในแบบเดิมอีก ผ่านกายโลกิยะอีก ๖ คือ กายทิพย์หยาบ ทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม รูปพรหมละเอียด และ กายอรูปพรหม อรูปพรหมละเอียด แล้วจึงจะถึงกายธรรมที่เรียกว่า ธรรมกาย ซึ่งเป็นกายที่ ๙ และถึงกายธรรมที่ละเอียดๆ เป็นกายที่ ๑๐, ๑๑, ๑๒ ... ต่อไป จนถึงธรรมกายพระอรหันต์ละเอียด รวมเป็น ๑๘ กายเป็นอย่างน้อย เมื่อถึงธรรมกายพระอรหันต์ที่ละเอียดๆ แล้ว ก็ให้ธรรมกายนั้นเองเจริญญาณสมาบัติ ๘ โดยอนุโลมและปฏิโลม ๗ เทียว หรือทำนิโรธดับสมุทัย ปหานอกุศลจิตของกายในภาพ ๓ จนเป็นแต่ธรรมกายที่ใสบริสุทธิ์ล้วนๆ ละเอียดที่สุด ปล่อยอุปาทานในขันธ์ ๕ และความยินดีในฉาน ธรรมกายที่หยาบก็ตกศูนย์ ธรรมกายที่ละเอียดก็จะปรากฏในอายุตนะนิพพานได้

แปลว่า จะสามารถรู้เห็นอายุตนะนี้ได้ ก็แต่โดยธรรมปฏิบัติ รวมใจให้หยุดในหยุด กลางของหยุดในหยุด ลงไปที่กลางศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายในกาย นับตั้งแต่กายมนุษย์ไปจนถึงกายธรรมพระอรหันต์องค์ที่ละเอียดที่สุดนั่นเอง

ด้วยเหตุนี้ จึงกล่าวว่า อายตนะนิพพานนั้น ไม่สามารถจะชี้หรือกำหนดให้ผู้อื่นรู้เห็นตาม
ได้ว่า ตั้งอยู่กับอะไร ที่ตรงไหน เหมือนอย่างเราชี้หรือกำหนดให้ผู้อื่นรู้เห็นตามว่า ของสิ่งนั้นตั้ง
อยู่บนหรือในอะไร เป็นต้น หรือจะชี้ไปว่าอายตนะนี้ตั้งอยู่บนท้องฟ้าหรือบนพื้นดินหรือบน
ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ก็ไม่ใช่

พระนิพพาน คือ ธรรมกายที่บรรลुพระอรหัตตผลแล้วนี้ เป็นอมตธรรมคือธรรมที่ไม่ตาย
จึงไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดอย่างเช่นที่ยังติดอยู่ในสังสารจักรต่อไปอีก และก็ไม่มีกิจกรรมอื่นใด
ที่จะต้องกระทำต่อไปอย่างเช่นที่สัตว์โลกทั้งหลายในภพ ๓ เขามี เขาทำกัน แม้แต่การแสวงหา
พระนิพพาน หรือพรหมจรรย์ ก็มิต้องกระทำอีก นอกจากทรงประทับเข้านิโรธ สงบตลอดกันหมด
ทุกพระองค์ จึงไม่มีความเป็นไปใดๆ ในอายตนะนี้

และเนื่องจากพระนิพพาน เป็นธรรมขั้นที่เป็นวิราคะธาตุ วิราคธรรม และประทับเข้านิโรธ
สงบหมดดังที่กล่าวมาแล้ว จึงไม่มีอารมณ์รัก โกรธ เกลียด ชอบ ชัง สุข หรือ ทุกข์ อย่างที่ชาวโลก
เขามีกัน ลักษณะดังที่กล่าวนี้ ตรงกับบาลีพระพุทธานุญาตที่ว่า

“อปฺปติฏฺฐํ อปฺปวตฺตํ อนารมฺมณเมว ตํ เอเสวนฺโต ทุกฺขสฺส.”

แปลความว่า “อายตนะนั้น หาทัดงมิได้ มิได้เป็นไป หาอารมณ์มิได้ นั้นแล ที่สิ้นสุด
แห่งทุกข์.”^{๑๗}

นอกจากนี้ยังมีบาลีพระพุทธานุญาต กล่าวอีกว่า

“คฺมภีโรจายํ ธมฺโม ทฺพทโส ทฺรานุโพโส สฺนโต ปณฺโณ อตฺถกฺวาจโร
นิปฺโปณ ปณฺทิตเวทฺธิโย.”

แปลความว่า “ธรรมนี้เป็นสภาพลึก เห็นได้ยาก ตรัสรู้ได้ยาก เป็นธรรมสงบ ประณีต
คิดเดาไม่ได้ ละเอียด เป็นวิสัยที่บัณฑิตพึงรู้.”

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ก็เป็นเรื่องราวของอายตนะนิพพาน ว่ามีลักษณะเช่นไรตามที่รู้เห็น
จากการปฏิบัติธรรมตามแนววิชาธรรมกาย ซึ่งพระเดชพระคุณหลวงพ่อดาวพิกุลน้ำได้แสดง
พระธรรมเทศนาเรื่องอายตนะนี้ในที่อเนกสถาน

^{๑๗} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๓, มัชฌิมนิกาย มัชฌิมนิพพานสก, ข้อ ๔๐๙, หน้า ๔๖๑.

วิชา ๓: ธรรมเครื่องกำจัดอวิชชา

วิชาที่ ๑ ปุพเพนิวาสานุสติญาณ คือ ปรชาญาณหยั่งรู้ (ความเห็นแจ้งรู้แจ้ง) ชั้นหรือ
อรรถภาพของสัตว์ทั้งหลายในภพชาติก่อนๆ ที่พระมหาโพธิสัตว์ได้ทรงบรรลุนิยามต้นแห่งราตรี
ในคืนวันเพ็ญเดือนวิสาขะ (ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖) เมื่อ ๔๕ ปี ก่อนปรินิพพาน นี้^{๑๔}

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมทรงระลึกบุพเพนิวาส ได้ไม่มีกำหนด คือ
ย่อมทรงระลึกได้ทราบเท่าที่ทรงปรารถนา และความระลึกได้นั้น ย่อมทรงระลึกได้ตลอดทุกสถานที่
ทรงมุ่งหวังนั้นๆ ทั้งหมด ในเบื้องต่ำหรือเบื้องบน นับหลายโกฏิกัป ด้วยลำดับชั้นบ้าง ด้วยอำนาจ
จตุติและปฏิสนธิบ้าง ด้วยอำนาจก้าวไปตจฺจราชสีห์

พระปัจเจกพุทธเจ้า ย่อมระลึกได้ ๒ อสงไขย กับแสนกัป พระอัครสาวกระลึกได้ ๑ อสงไขย
กับแสนกัป พระอัสติมหาสาวก (พระสาวกผู้ใหญ่ ๘๐ องค์) ระลึกได้แสนกัป ด้วยอำนาจจตุ
ติและปฏิสนธิ เป็นต้น ที่รองลงมาตามลำดับ

พระพุทธโฆษาจารย์ จึงได้อรรถาธิบายไว้ว่า

“วิชาเป็นต้นเกิดขึ้นแล้ว แก่บุคคลผู้ชื่อว่าไม่ประมาท เพราะความไม่
อยู่ปราศจากสติ, ผู้ชื่อว่ามีสมาธิเพียรเพิกเลส เพราะยังกิเลสให้เร่าร้อนด้วย
ความเพียร, ผู้ชื่อว่ามีตนส่งไปแล้ว อธิบายว่า “ผู้ส่งจิตไปแล้ว” เพราะเป็นผู้ไม่
มีความเยื่อใยในกายและชีวิต.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสคำอธิบายนี้ไว้ว่า

‘อวิชชา เรากำจัดได้แล้ว, วิชา เกิดขึ้นแล้ว (แก่เรา), ความมืด เรากำจัด
ได้แล้ว, แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว (แก่เรา), ผลอันสมควรแก่การประกอบความเพียร
เนื่องๆ นั้นเราได้แล้ว เหมือนอย่างวิชาอันพระโยคาวจรพึงกำจัด วิชาพึงเกิด
ขึ้น, ความมืดพึงถูกกำจัด แสงสว่างพึงเกิดขึ้น แก่พระโยคาวจรผู้ไม่ประมาท
ผู้มีความเพียรเพิกเลส ผู้มีตนส่งไปแล้วอยู่ ฉะนั้นเหมือนกัน.’

หลายบทว่า อัย โข ปน พราหมณ ปจมา อภินุพพิทา อโหสิ
กุกกุกฺกจาปสฺสเสว อนุทโกสมหา ความว่า

‘พราหมณ์ ความชำแรกออกครั้งที่หนึ่ง คือความออกไปครั้งที่หนึ่ง ได้แก่

^{๑๔} โปรดดูรายละเอียดใน พระพุทธโฆษาจารย์, สมณุตตปาสาทิกา นาม วินยฎจกถา (ปจโม ภาโค) มหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๔, หน้า ๑๘๐-๑๘๑.

ความเกิดเป็นอริยะครั้งที่หนึ่ง นี้แล ได้มีแล้วแก่เรา เพราะทำลายกระเปาะฟอง คือ
อวิชชาอันปกปิดชั้นที่เรายู่อาศัยในภวก่อน ด้วยจะงอยปากคือปุพเพนิวาสา-
นุสสติญาณ ดูจความชำแระออกคือความออกไป ได้แก่ ความเกิดในภายหลัง
ในหมู่ไก่ จากกระเปาะฟองไข่นั้น แห่งลูกไก่ เพราะทำลายกระเปาะฟองไข่ ด้วย
จะงอยปาก หรือด้วยปลายเล็บเท้าจะนั้น.’ ด้วยประการฉะนี้.

ส่วนพวกเดียรฉัตรคือนักบวชนอกพระพุทธศาสนา ก็ระลึกปุพเพนิวาสได้ แต่ระลึกได้ไม่วิเศษ
คือ ย่อมระลึกได้เพียง ๔๐ กับ เท่านั้น เพราะพวกเดียรฉัตรมีปัญหาอ่อนกำลัง เพราะเว้นจากการ
เจริญวิปัสสนากำหนดนามและรูป และย่อมระลึกได้ตามลำดับขั้นเท่านั้น พันลำดับขั้นนี้ไปย่อมไม่
สามารถระลึกได้ทั้งด้วยอำนาจจติและปฏิสนธิ เพราะการก้าวลงสู่ประเทศแห่งญาณที่ตนปรารถนา
ย่อมไม่มีแก่เดียรฉัตรผู้เป็นเสมือนคนตาบอดเหล่านั้น

วิชาที่ ๒ “จุตูปปาตญาณ” คือปริชาญาณหยั่งรู้ (ความเห็นแจ้งรู้แจ้ง) จุตติและปฏิสนธิ
ของสัตว์ทั้งหลาย ผู้เข้าถึงตามกรรม ที่พระมหาโพธิสัตว์ได้ทรงบรรลุในยามกลางแห่งราตรี ในคืน
วันเพ็ญเดือนวิสาขะนั้น ย่อมเกิดด้วยทิพยจักขุ อันบริสุทธิ์ล่งจักษุของมนุษย์ ดังที่พระพุทธโฆษา
จารย์ได้อรรถาธิบายไว้ว่า^{๑๙}

“หลายบทว่า โส เอวံ ฯเปฯ จุตูปปาตญาณาย ความว่า (เราได้น้อม
จิตไปแล้ว) เพื่อญาณ (ความรู้) ในจุตติและอุปบัติ (ของสัตว์ทั้งหลาย). มีคำอธิบายว่า
(เราได้น้อมจิตไปแล้ว) เพื่อญาณที่เป็นเครื่องรู้การจติและการอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย.’

สองบทว่า จิตตํ อภินินฺนาเมสี ความว่า เราได้น้อมมบริกรรมจิตไป.

ส่วนในคำว่า ‘โส ทิพฺเพน ฯเปฯ ปสฺสามิ’ นี้ มีวินิจจยดังนี้

พระมหาสัตว์ทั้งหลาย ผู้มีบารมีเต็มเปี่ยมแล้ว ย่อมไม่มีการทำกรรม,
จริงอยู่ พระมหาสัตว์เหล่านั้น พอเมื่อน้อมจิตไปเท่านั้น ย่อมเห็นสัตว์ทั้งหลายผู้กำลัง
จติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก
ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่งจักษุของมนุษย์. กุลบุตรผู้เป็นอาทิกัมมิกทั้งหลาย
ต้องทำกรรมจึงเห็นได้.

บทว่า โส คือ โส อหํ แปลว่า เรานั้น. ในคำว่า ทิพฺเพน เป็นต้น มีวินิจจย
ดังนี้

^{๑๙} ฎายละเอียดใน พระพุทธโฆษาจารย์, อ้างแล้ว, หน้า ๑๘๒-๑๘๔.

จักขุประสาท ชื่อว่าทิพย์ เพราะเป็นเช่นกับด้วยจักขุทิพย์. จจริงอยู่ จักขุ-
ประสาทของเทวดาทั้งหลาย ที่เกิดเพราะสุจริตกรรม อันน้ำดี เสดล และเลือด เป็น
ต้นมิได้พัวพัน ซึ่งสามารถรับอารมณ์แม้ในที่ไกลได้ เพราะเป็นธรรมชาติที่พ้นจาก
อุปกิเลสเครื่องเศร้าหมอง ชื่อว่าเป็นทิพย์.

ก็อีกอย่างหนึ่ง ญาณจักขุนี้ ที่เกิดเพราะกำลังแห่งวิริยภาวนา ก็เป็นเช่น
จักขุประสาทนั้นเหมือนกัน เพราะเหตุนั้น ญาณจักขุนี้ จึงชื่อว่าเป็นทิพย์
เพราะเป็นเช่นกับด้วยจักขุทิพย์. ญาณจักขุนี้ ชื่อว่าเป็นทิพย์ เพราะเป็นจักขุ
อันพระองค์ได้แล้วด้วยอำนาจทิพพิหาร และเพราะแม้นกก็อาศัยทิพพิหาร. ชื่อ
ว่าเป็นทิพย์ แม้เพราะมีความรุ่งเรืองมาก ด้วยการกำหนดแสงสว่าง. ชื่อว่าเป็น
ทิพย์ แม้เพราะมีคติ (ทางไป) มาก ด้วยการเห็นรูปที่อยู่ภายนอกฝาเรือนเป็นต้น.

ชื่อว่าจักขุ เพราะอรรถว่าเห็น เป็นเหมือนจักขุ เพราะทำกิจแห่งจักขุ
แม้เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าจักขุ.

ชื่อว่าบริสุทธิ เพราะความเป็นเหตุแห่งทัญญูวิสุทธิ ด้วยการเห็นความจติและ
ความอุปปติ (แห่งสัตว์ทั้งหลาย). จจริงอยู่ ผู้ใด ย่อมเห็นเพียงความจติเท่านั้น ไม่
เห็นความอุปปติ (แห่งสัตว์ทั้งหลาย) ผู้นั้นย่อมยึดเอาอุจเฉททัญญู (ความเห็นที่ขาด
สูญ). ผู้ใดย่อมเห็นเพียงความอุปปติเท่านั้น ไม่เห็นความจติ (แห่งสัตว์ทั้งหลาย)
ผู้นั้น ย่อมยึดเอาทัญญูคือความปรากฏขึ้นแห่งสัตว์ใหม่ๆ. ส่วนผู้ใดย่อมเห็นทั้งสอง
อย่างนั้น ผู้นั้นย่อมล่วงเลยทัญญูทั้งสองอย่างนั้นไป เพราะเหตุนี้ ทสสนะนั้น
ของผู้นั้น จึงชื่อว่าเป็นเหตุแห่งทัญญูวิสุทธิ.

ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงเห็นทั้งสองอย่างนั้นแล้ว. เพราะเหตุนี้
ข้าพเจ้าจึงได้กล่าวคำนี้ว่า 'ชื่อว่าบริสุทธิ เพราะความเป็นเหตุแห่งทัญญูวิสุทธิ ด้วย
การเห็นความจติและความอุปปติ (แห่งสัตว์ทั้งหลาย)' ดังนี้.

อนึ่งจากพระดำรัสที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงไว้ว่า

“เราย่อมเล็งเห็นสัตว์เหล่านั้น คือเห็นปานนั้น ผู้กำลังจติและผู้กำลัง
อุปปติ เลว (เห็น) ประณีต (ปณีต) มีผิวพรรณดี (สุณฺณ) มีผิวพรรณทราม
(ทุพฺพณฺณ) ได้ดี (สุคฺเต) ตกยาก (ทุคฺคเต) ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิล่วงจักขุมนุษย์.”

ท่านพระพุทโธโมชาจารย์ ได้อรรถาธิบาย ความที่สัตว์เข้าถึงตามกรรมที่ตนเข้าไปสั่งสมไว้แล้ว จึงมีอันเป็นไปต่างๆ กัน เพราะผลของกรรมดีกรรมชั่วที่ได้ทำไว้แล้วแต่อดีต สรุปรวมได้ดังต่อไปนี้

(๑) ที่ชื่อว่า เลวทราม (หีนะ) ได้แก่ ผู้ถูกเขาตีเตียน ดูหมิ่นเหยียดหยาม ด้วยอำนาจชาติตระกูลและโคคะเป็นต้น นี่เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยผลวิบากแห่งโมหะ (ความหลงมัวเมา ไม่รู้บาปบุญคุณโทษ ไม่รู้ทางเจริญทางเสื่อมแห่งชีวิต ตามที่เป็นจริง)

(๒) ที่ชื่อว่า ประณีต (ปณีเต) ได้แก่ ผู้ถูกยกย่อง สรรเสริญ ด้วยอำนาจชาติตระกูลและโคคะเป็นต้น นี่เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยผลวิบากแห่งอโมหะ (ความไม่หลงมัวเมา รู้บาปบุญคุณโทษทางเจริญ ทางเสื่อม ตามที่เป็นจริง)

(๓) ที่ชื่อว่า มีผิวพรรณดี (สุณณะ) ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยผิวพรรณงาม น่าปรารถนา น่ารัก น่าชอบใจ และมีรูปร่างงดงาม นี่เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยผลวิบากแห่งอโทสะ (ความไม่มักโกรธ ไม่เป็นคนเจ้าอารมณ์โทสะ เป็นผู้มีจิตใจเยือกเย็น)

(๔) ที่ชื่อว่า มีผิวพรรณทราม (ทุพพณณะ) ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยผิวพรรณไม่ดี ไม่น่าปรารถนา ไม่น่ารัก ไม่น่าชอบใจ และมีรูปร่างชั่ว นี่เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยผลวิบากแห่งโทสะ (ความเป็นผู้มักโกรธ เจ้าอารมณ์โทสะ ใจร้อน)

(๕) ที่ชื่อว่า ได้ดี คือ ผู้ไปสู่สุคติ (สุคเต) ได้แก่ ผู้มีมงคล มีทรัพย์มาก เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยผลวิบากแห่งอโลภะ (มีอธยาศัยโมโห ไม่เห็นแก่ตัว มีจิตใจเอื้ออารีเผื่อแผ่ มักเป็นผู้มีจิตศรัทธาในทานกุศล)

(๖) ที่ชื่อว่า ตกยาก คือ ผู้ไปสู่ทุคติ (ทุคคเต) ได้แก่ ผู้ยากจน ผู้มีข้าวน้ำน้อยไม่พอบริโภค นี่เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยผลวิบากแห่งโลภะ (มีอธยาศัยโมโห ไม่เห็นแก่ตัว จิตใจคับแคบ ไม่ศรัทธาในทานกุศล)

ญาณคือความเห็นแจ้งรู้แจ้ง ในจุดและปฏิสนธิของสัตว์ผู้เข้าถึงตามกรรม นี้ชื่อว่า “ยถากัมมุปคญาณ” ซึ่งท่านได้อรรถาธิบายลำดับความเกิดขึ้นแห่ง “ยถากัมมุปคญาณ” ได้ดังต่อไปนี้

“ภิกษุในพระพุทธศาสนานี้ เจริญอาโลกกสิณ มุ่งหน้าต่อนรกเบื้องต่ำแล้ว ย่อมเห็นสัตว์นรกทั้งหลาย ผู้ตามเสวยทุกข์อย่างใหญ่อยู่. การเห็นนั้น จัดเป็นกิจแห่งทิพยจักขุโดยแท้. เอนั้นเฝ้าใจอยู่อย่างนี้ว่า ‘สัตว์เหล่านี้ ทำกรรมอะไรหนอแล จึงได้ตามเสวยทุกข์อยู่อย่างนี้?’ ลำดับนั้น ญาณอันมีกรรมนั้นเป็นอารมณ์

ก็เกิดขึ้นแก่เธอ นั่นว่า ‘เพราะทำกรรมชื่อนี้’

อนึ่ง เธอนั้น เจริญอาโลกสิณ มุ่งหน้าต่อเทวโลกเบื้องบนแล้ว ย่อมเห็นสัตว์ทั้งหลายในสวนนันทวัน มิสสกวัน และ ปารุสกวัน เป็นต้น ผู้สวดยสมบัติอย่างใหญ่อยู่. การเห็นเช่นนั้นจัดเป็นกิจแห่งทิพยจักขุโดยแท้. เธอนั้น ใฝ่ใจอยู่อย่างนี้ว่า ‘สัตว์เหล่านี้ทำกรรมอะไรหนอแล จึงได้สวดยสมบัติอย่างนี้ ?’ ลำดับนั้น ญาณอันมีกรรมนั้นเป็นอารมณ์ก็เกิดขึ้นแก่เธอ นั่นว่า ‘เพราะทำกรรมชื่อนี้’

นี้ชื่อว่า ยถากัมมุปกุณฺณ (ญาณเครื่องรู้สัตว์ผู้เข้าถึงตามกรรม).”

จुติ โย เวทิตตานัง อุปตติณฺจ สพฺพโส,
อสตฺถํ สุตฺตํ พุทฺธํ ตมทํ พุรุมิ พุราหมณฺ.

ผู้ใด รู้จิตและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย โดยประการทั้งปวง, เราเรียกผู้นั้นซึ่งไม่ข้อง ไปติ รู้แล้ว ว่าเป็นพราหมณ์ [พระผู้ไกลจากกิเลส คือพระอรหันต์].

(พุทธ) พ.ศ. ๒๕/๓๖/๗๑.

ตอนที่ ๓

วิธีพิจารณาอริยสัจ ๔ เข้ามรรค ผล นิพพาน

การมีสติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อริยสัจ ๔ นี้ เป็นส่วนสำคัญยิ่งของการเจริญสติปัฏฐาน ๔ อันเป็น เอกายนมรรค คือ หนทางอันเอก ให้ถึงมรรค ผล นิพพาน โดยทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ด้วยว่า อริยสัจ ๔ ก็มีอริยมรรคมีองค์ ๘ และ อริยมรรคมีองค์ ๘ เล่า ก็มีสติปัฏฐาน ๔ คือ การมีสติพิจารณาเห็นกายในกาย เห็นเวทนาในเวทนา เห็นจิตในจิต และเห็นธรรมในธรรม ทั้ง ณ ภายนอก และ ณ ภายใน

เฉพาะในส่วนของการมีสติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ก็มีตั้งแต่การมีสติพิจารณา นีวรณ ๕ (อันเป็นธรรมปฏิบัติในชั้นอนุวิปัสสนา) อุปาทานขันธ ๕ आयตนะ ๑๒ โพชฌงค์ ๗ และอริยสัจ ๔ ซึ่งก็จะมีข้อกำหนดรวมทั้งอริยมรรคมีองค์ ๘ และทั้งสติปัฏฐาน ๔ อันจะขยายผลถึงการมีสติพิจารณาเห็นธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ และ ปฏิจจสมุปบาทธรรม ๑๒ ให้เจริญขึ้นเต็มภูมิวิปัสสนา ตั้งแต่ระดับอนุวิปัสสนา ถึง โลกุตตรวิปัสสนา และยังให้ข้อปฏิบัติอื่นๆ เจริญขึ้น อันเป็นทางให้บรรลुวิชา ธรรมเครื่องดับอวิชชามูลรากฝ่ายเกิด และเป็นธรรมเกื้อหนุนอริยมรรคให้เจริญขึ้น ถึงความบรรลุมรรคผลนิพพานที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวงและที่เป็นบรมสุข ได้แก่

(๑) จรณะ ๑๕ ข้อปฏิบัติอันเป็นทางให้บรรลुวิชา (ธรรมเครื่องดับอวิชชามูลรากฝ่ายเกิดทุกข์ทั้งปวง) คือ ศีลสัมปทา อินทรีย์สังวร โภชนมัตตัญญูตา ชาคริยานุโยค ศรัทธา หิริ โอตตปปะ พาหุสัจจะ วิริยารัมภะ สติ ปัญญา และ รูปฌาน ๔

(๒) โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ คือ ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้ และธรรมเครื่องเกื้อหนุนอริยมรรค ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ สัมมปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ และ อริยมรรคมีองค์ ๘

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสัมมจักกัปปวัตตนสูตร โปรดปัญจวัคคีย์เป็นปฐมเทศนาว่า

“จกขุ อุตปาติ, ญาณ อุตปาติ, ปญญา อุตปาติ, วิชชา อุตปาติ,
อาโลโก อุตปาติ ...” ๒๐

^{๒๐} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๙, สังยุตตนิกาย มหาวรรค, ข้อ ๑๖๖๖-๑๖๖๙, หน้า ๕๒๙-๕๓๐.

แปลความว่า

“จักขุเกิดขึ้นแล้ว, ญาณ [ความหยั่งรู้-เห็น] เกิดขึ้นแล้ว, ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว, วิชชาเกิดขึ้นแล้ว, ความสว่างแจ้งเกิดขึ้นแล้ว แก่เรา ในธรรมที่เราไม่เคยเห็นมาก่อน ว่า นี่คือทุกข์ ... นี่เหตุแห่งทุกข์ ... นี่ความดับทุกข์ [สภาวะที่ทุกข์ดับ เพราะเหตุดับ] ... นี่ข้อปฏิบัติเพื่อถึงความดับทุกข์ ...”

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ขณะทรงบำเพ็ญสมณธรรมใต้ควงไม้ศรีมหาโพธิ์ ในคืนวันเพ็ญเดือนวิสาขะ เมื่อ ๒๕๔๔ ปีล่วงมาแล้วนั้น (ปีนี้ พ.ศ.๒๕๓๙) จึงได้ทรงเจริญทั้งสมณะและวิปัสสนาเพื่อเจริญวิชา ธรรมเครื่องดับอวิชชามูลรากฝ่ายเกิด เริ่มตั้งแต่ วิชาที่ ๑ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ในยามต้นแห่งราตรี, วิชาที่ ๒ จุตูปปาตญาณ ในยามกลางแห่งราตรี และ วิชาที่ ๓ อาสวกขยญาณ โดยการพิจารณาอริยสัจ ๔ และ ปฏิจจสมุปบาทธรรม ๑๒ ในยามปลายแห่งราตรี จนเห็นแจ้งแทงตลอดในอริยสัจ ๔ อันเป็นไปในญาณ ๓ (คือ สังขญาณ กิจจญาณ และ กตญาณ) มีอาการ ๑๒ และมีญาณหยั่งรู้วิธีทำอัสวกิเลสให้สิ้นเชื้อไม่เหลือเศษ เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ในตอนรุ่งอรุณแห่งคืนวันเพ็ญเดือนวิสาขะนั้นเอง

จึงขอแนะนำวิธีเจริญญาณสมาบัติพิจารณาอริยสัจ ๔ ตามแนววิชาธรรมกายของพระพุทธเจ้า (พระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวก ต่างเป็นธรรมกาย) ที่พระเดชพระคุณหลวงพ่อดอกน้ำพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ได้ปฏิบัติและสั่งสอนศิษยานุศิษย์ มีปรากฏในหนังสือ วิชา มรรค ผล พัสตาร เล่มที่ ๑ และ เล่มที่ ๓ (หนังสืออาสวกขยญาณชั้นสูง)^{๒๑} อันเป็นธรรมปฏิบัติ ส่วนสำคัญของสติปัฏฐาน ๔ นี้ มาแสดงไว้ก่อน เพื่อดำเนินตามรอยบาทพระพุทธองค์ ดังต่อไปนี้

สำหรับผู้ถึงธรรมกายแล้ว ก็ให้พัสตารกายไปจนสุดละเอียด และให้สมาธิตั้งมั่นดีเสียขึ้นหนึ่งก่อน แล้วเจริญญาณสมาบัติ ๘ โดยอนุโลมและปฏิโลม ๗ เที้ยว ปล่อยอุปาทานในเบญจขันธ์ พร้อมกับธรรมกายปล่อยความยินดีในฌานสมาบัติ ธรรมกายพระอรหันตองค์ที่ละเอียดที่สุดจะตกศูนย์เข้าอายตนะนิพพานถอดกาย ซ้อนลับทับทวีไปกับพระนิพพานจนสุดละเอียด แล้วซ้อนกายกลับเข้ายังกายมนุษย์ เจริญญาณสมาบัติ ๘ โดยอนุโลมและปฏิโลมอีก ๗ เที้ยว ปล่อยกายตกศูนย์เข้าอายตนะนิพพานเป็น ซ้อนลับทับทวีกับพระนิพพานต้นๆ ไปจนสุดละเอียด

ในลำดับนี้ก็จะได้นำการพิจารณาอริยสัจ ๔ ให้เห็น ทุกขอริยสัจ สมุทัยอริยสัจ ทุกขนิโรธอริยสัจ และมรรคอริยสัจ อีกต่อไป

^{๒๑} อธิบายเพิ่มเติมโดย พระภาวนาโกศลเถร (วีระ คณุตตโม) และ ชยมงคล โภกิชู

พึงเข้าใจเสียก่อนว่า

ทุกข์ เป็น ผล,

สมุทัย เป็น เหตุ

นิโรธ เป็น ผล,

มรรค เป็น เหตุ

หรืออีกนัยหนึ่ง เพราะสมุทัย ทุกข์จึงเกิด, แต่ถ้ามรรคเจริญขึ้นแล้ว นิโรธก็แจ้ง กล่าวคือ เมื่อมรรคเจริญขึ้นแล้ว นิโรธคือสภาวะที่ทุกข์ดับเพราะสมุทัยอันเป็นเหตุดับก็แจ้ง, เมื่อสมุทัยอันเป็นเหตุแห่งทุกข์ดับ ทุกข์ก็ดับลงโดยอัตโนมัติ

๑. ทุกขอริยสัจ นั้นมีลักษณะสัจฐานกลม มีสีดำ ชุ่มฉ่ำ ไม่ผ่องใส ขยายส่วนหยาบมาจากธาตุละเอียด ซ่อนอยู่ในกลางดวงอัญญาตาวิสุทธิ ในกลางชั้น ๕ ในกำเนิดธาตุธรรมเต็มมีซ้อนกันอยู่ ๔ ชั้น คือ ดวงชาติทุกข์ (ทุกข์เพราะเกิด), ดวงชราทุกข์ (ทุกข์เพราะแก่), ดวงพยาธิทุกข์ (ทุกข์เพราะความเจ็บไข้ได้ป่วยต่างๆ), และ ดวงมรณทุกข์ (ทุกข์เพราะความตาย)

ในดวงกลมของทุกข์นั้นยังมีหุ้มซ้อนกันอยู่เป็นชั้นๆ อีก ๔ ชั้น คือ เห็น จำ คิด รู้ และขยายส่วนหยาบออกมาเป็น กาย ใจ จิต และวิญญาณ ของกายมนุษย์ ของทิพย์ ของรูปพรหม และของอรูปพรหม ทั้งหยาบและละเอียด ซึ่งเป็นกายโลกียะทั้งหมด แต่ทุกข์ส่วนหยาบก็มีอยู่ในกายหยาบคือกายมนุษย์ ทุกข์ส่วนละเอียดก็มีอยู่ในกายที่ละเอียดๆ คือ กายทิพย์ รูปพรหม และอรูปพรหมต่อไป ตามลำดับ

เฉพาะทุกข์ของมนุษย์นั้น ชาติทุกข์ หรือสิ่งที่เรียกว่าเป็นความเกิดนั้น มีลักษณะเป็นดวงกลมใส ขนาดเล็ก เท่าเมล็ดโพธิ์ ขนาดโต เท่าดวงจันทร์ สีขาวบริสุทธิ์ ดวงนี้เองเป็นดวงเริ่มเกิดของมนุษย์ทุกคน ถ้าดวงนี้ไม่มาจรดที่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ (ของมารดา) กายมนุษย์ก็จะมาเกิดไม่ได้

ใช้ตาหรือญาณของธรรมกายดูความเกิดและเหตุที่จะทำให้เกิด ให้เห็นตลอด แล้วก็ดูความแก่ต่อไป

ความแก่ (ชราทุกข์) นี้ซ่อนอยู่ในกลางดวงเกิด (ชาติทุกข์), มีลักษณะกลม สีดำเป็นนิลแต่ไม่ใส ขนาดโตเท่าดวงจันทร์ ขนาดเล็กเท่าฟองไข่แดงของไข่ไก่ เวลาที่ดวงแก่นี้ยังเล็กอยู่ก็เป็นเวลาที่เริ่มแก่, แต่ถ้าดวงนี้ยังโตขึ้น กายก็ยิ่งแก่เข้าทุกที ดวงแก่นี้เองที่เป็นเหตุให้ร่างกายทรุดโทรม เมื่อแก่มากขึ้นก็ต้องมีเจ็บ (พยาธิทุกข์) เพราะดวงเจ็บนั้นซ่อนอยู่ในกลางดวงแก่นั่นเอง เป็นดวงกลมขนาดเท่าๆ กันกับดวงเกิด ดวงเจ็บนี้มีสีดำเข้มกว่าดวงแก่ ขณะที่ดวงเจ็บนี้มาจรดเข้าในศูนย์กลางดวงแก่เข้าเวลาใด กายมนุษย์ก็ต้องเจ็บไข้ทันที เมื่อดวงเจ็บนี้มาจรด

หนักเข้า ดวงตาย (มรณทุกซ์) ก็จะเข้ามาซ้อนอยู่ในกลางดวงเจ็บ เป็นดวงกลมขนาดเท่าๆ กับ ดวงเจ็บ แต่มีสีดำใสประดุจนิลทีเดียว เมื่อดวงนี้เข้ามาจรดกลางดวงเจ็บแล้ว ถ้ามาจรดตรงหัวต่อ ของกายมนุษย์กับกายทิพย์ พอมาจรดเข้าเท่านั้น หัวต่อของมนุษย์กับทิพย์ก็จะขาดจากกัน เมื่อ กายมนุษย์ไม่เนื่องกับกายทิพย์แล้ว กายมนุษย์ก็ต้องตายทันที

กายมนุษย์ที่เป็นทุกซ์นั้น ก็เพราะอุปาทานคือความยึดมั่นถือมั่นในขันธทั้ง ๕ อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณ ว่าเป็นตัวตน บุคคล เรา เขา ของเรา ของเขา จึงได้ ชื่อว่า รูปอุปาทานักขันธ, เวทनुอุปาทานักขันธ, สัญญอุปาทานักขันธ, สังขารูปาทานักขันธ และ วิญญาณอุปาทานักขันธ ทั้งนี้ก็เพราะว่า ในขันธทั้ง ๕ คือ ในรูป เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณ นั้น ต่างก็มีเห็น จำ คิด และรู้ ซ้อนประจำอยู่ แล้วขยายส่วนหยาบออกมาเป็น กาย ใจ จิต และ วิญญาณ เจริญเติบโตขึ้นมาเป็นกายเนื้อ และใจนั่นเอง

ขันธทั้ง ๕ นั้น เป็นประดุกดั่งว่าบ้านเรือนที่อาศัยของเห็น จำ คิด รู้ เมื่อมีอะไรเกิดขึ้นที่ ตัวบ้านเรือนที่อาศัย ผู้อาศัยอยู่ คือ เห็น จำ คิด รู้ ซึ่งยึดติดอยู่กับรูป เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณนั่นเองที่รู้สึกเดือดร้อน เป็นทุกซ์ เพราะเข้าไปยึดว่าขันธแต่ละขันธนั้นว่าเป็นตัวเรา เรา เป็นนั้น นั่นมีในเรา นั่นเป็นของเรา ซึ่งรวมเรียกว่า สักกายทิฏฐิ ๒๐ (คือแต่ละขันธ มีสักกาย-ทิฏฐิ ๔, ขันธ ๕ ขันธ จึงเป็นสักกายทิฏฐิ ๒๐)

กล่าวโดยย่อ อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกซ์ ดังบาลีพระพุทธานุญาตที่ว่า สงฺขิตฺเตน ปญฺจุ-ปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา ซึ่งก็คือ เห็น จำ คิด รู้ นั่นเองที่เข้าไปยึดถือในขันธ ๕ จึงเป็นทุกซ์

อนึ่ง ทุกซ์ที่เกิดขึ้นก็ได้แต่เพียงกำหนดรู้ไว้ว่าเป็นทุกซ์เท่านั้น จะดับทุกซ์ก็ยังไม่ได้ ถ้า จะดับทุกซ์ก็ต้องละสมุทัยคือเหตุแห่งทุกซ์เสียก่อน ทุกซ์จึงจะดับ เพราะทุกซ์นี้เกิดขึ้นและ ตั้งอยู่ได้ก็เพราะอาศัยสมุทัยเป็นเหตุ คือ ทุกซ์นั้นอยู่ชั้นนอก สมุทัยซ้อนอยู่ชั้นใน ชั้นนอกจะ เกิดขึ้นได้และเจริญอยู่ได้ก็เพราะอาศัยชั้นในรักษา ถ้าชั้นในซึ่งเป็นใจกลางดับ ชั้นนอกซึ่งเป็นเสมือน เปลือกหุ้มอยู่ก็ต้องดับตามไปด้วย เพราะเหตุนั้น การดับทุกซ์จึงต้องดับตัวสมุทัยซึ่งเป็นตัวเหตุ เสียก่อน ทุกซ์ซึ่งเป็นตัวผลจึงจะดับตาม

เมื่อกำหนดรู้โดยความเห็นแจ้งรู้แจ้งด้วยตาหรือญาณพระธรรมกายว่า ความเกิด แก่ เจ็บ และตายนี้ เป็นทุกซ์จริง (ทุกขอริยสัจ) เรียกว่า สัจจญาณ, และกำหนดรู้โดยความเห็นแจ้งรู้แจ้ง ด้วยตาและญาณพระธรรมกายว่า ทุกขอริยสัจนี้ควรกำหนดรู้ เรียกว่า กิจจญาณ, และกำหนดรู้ โดยความเห็นแจ้งรู้แจ้งชัดว่า ความทุกซ์ทั้งหลายเหล่านี้เราได้กำหนดรู้ชัดแล้ว ชื่อว่า กตญาณ

ทุกขสังซึ่งเป็นไปในญาณ ๓

๒. สมุทัยอริยสัง เหตุให้เกิดทุกขนั้น มีลักษณะสัณฐานกลม สีดำ ชุ่มมัว ไม่ผ่องใส ซ้อนอยู่ในกลางดวงทุกขสัง ที่ในกลางชั้น ๕ ในกำเนิดธาตุธรรมเดิมนั้นแหละ ขนาดเล็ก เท่าเมล็ดโพธิ์ ขนาดโต เท่าดวงจันทร์ มีซ้อนกันอยู่ ๓ ชั้น คือ ดวงกามตัณหา ภาวตัณหา และ วิภวตัณหา มีความละเอียดและดำมากกว่ากันเข้าไปเป็นชั้นๆ ในดวงสมุทัยนี้ยังมีหุ้มซ้อนกันอยู่ ๔ ชั้น คือ เห็น จำ คิด และ รู้ ซึ่งขยายส่วนหยาบออกมาเป็นกาย ใจ จิต และ วิญญาณ ของกายทิพย์หยาบ ทิพย์ละเอียด, รูปพรหมหยาบ รูปพรหมละเอียด และ อรูปพรหมหยาบ อรูปพรหมละเอียด ซึ่งเป็นกายโลกิยะ แต่สมุทัยในแต่ละกายนี้หยาบ-ละเอียด ตามความหยาบ-ละเอียดของแต่ละกายเข้าไปตามลำดับ

ส่วนรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสผัสสทางกาย ซึ่งเรียกว่า กามคุณ หรือ วัตถุกาม ทั้ง ๖ อย่างนี้เป็นของทิพย์ เพราะเกิดขึ้นแล้วก็ดับหายไป คงทิ้งไว้แต่ความยินดี-ยินร้ายให้ปรากฏฝังใจอยู่เท่านั้น, กามตัณหา คือ ความทะยานอยากในกามคุณทั้ง ๕, ภาวตัณหา คือ ความปรารถนาที่จะให้กามคุณที่พึงพอใจที่ตนมีอยู่แล้ว ให้ดำรงอยู่ และความทะยานอยากในความอยากมี อยากเป็นโน่น เป็นนี่ และ วิภวตัณหา คือ ความปรารถนาที่จะให้สิ่งที่ไม่เป็นที่พึงพอใจ พินาศไป หรือ ไม่อยากจะได้พบ ได้เห็น หรือความทะยานอยากที่จะไม่มี ไม่เป็นในสิ่งที่ตนไม่พึงปรารถนาทั้งหลาย เหล่านี้มีอยู่ในก่อนกายทิพย์ ด้วยเหตุนี้ สิ่งที่เป็นทิพย์ เป็นต้นว่า รูป เสียง กลิ่น รส โสภณรูปพะ คือสัมผัสผัสสทางกาย และ ธรรมารมณ์ เหล่านี้จึงเต็มไปด้วยตัณหา และชุ่มโชกสดชื่นไปด้วยตัณหา

สิ่งที่เป็ทิพยนัน เมื่อบุติ (เคลื่อน คือตตายจากภพหนึ่ง) แล้วก็ไปแสวงหาที่เกิดใหม่ เรียกว่า กายสัมภเวสี ถ้าแสวงหาที่เกิดได้แล้ว เรียกว่า กายทิพย์ ซ้อนอยู่ภายในกายมนุษย์ละเอียดนั้นแหละ จึงกล่าวว่า ทุกขเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และเจริญอยู่ได้ ก็เพราะอาศัยสมุทัยซึ่งมีอยู่ในก่อนกายทิพย์เป็นเหตุ

และก็ใครจะขออย่าว่า กำเนิดเดิมของทิพย์ รูปพรหม อรูปพรหม ทั้งหยาบและละเอียดนั้น ก็มีใช่อื่นไกล ก็คือ เห็น จำ คิด และ รู้ ซึ่งขยายส่วนหยาบออกมาจากชั้น ๕ ที่กลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม ซึ่งตั้งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั้นเอง

โดยเหตุนี้ กายทั้ง ๘ คือ กายมนุษย์ กายมนุษย์ละเอียด, กายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด, กายรูปพรหม กายรูปพรหมละเอียด และ กายอรูปพรหม กายอรูปพรหมละเอียด ซึ่งเป็นกายโลกิยะ

จึงต้องตกอยู่ในอาณัติแห่งพระไตรลักษณ์ คือ ความเป็นอนิจจัง ทุกขัง และ อนัตตา

เมื่อเห็นด้วยตา และรู้แจ้งด้วยญาณพระธรรมกายว่า กามตัณหา ภวตัณหา และ วิภว-
ตัณหา ซึ่งรวมเรียกว่าสมุทัยนี้ เป็นเหตุให้เกิดทุกข์จริง (สมุทัยอริยสัจ) ชื่อว่า ได้บรรลุ สัจจญาณ,
เห็นแจ้งด้วยตาธรรมกาย รู้แจ้งด้วยญาณธรรมกายว่า สมุทัยอริยสัจนี้ควรละ ชื่อว่า ได้บรรลุ
กิจจญาณ, และเห็นแจ้ง รู้แจ้งด้วยญาณธรรมกายว่า สมุทัยอริยสัจนี้ เราละได้แล้ว ชื่อว่า ได้บรรลุ
กตญาณ ดังนี้เรียกว่า พิจารณาสมุทัยอริยสัจ เป็นไปในญาณ ๓

๓. ทุกขนิโรธอริยสัจ เมื่อเห็นแจ้ง รู้แจ้งในสมุทัยอริยสัจแล้ว ก็ต้องดูให้รู้ถึงสภาวะที่ทุกข์
ดับเพราะเหตุดับ ที่เรียกว่า ทุกขนิโรธอริยสัจ นี้ เป็นดวงกลมใส ซ้อนอยู่ในสมุทัยอริยสัจ ในกลาง
ชั้น ๕ ในกำเนิดธาตุธรรมเดิม ซึ่งตั้งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั้นแหละ
มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๕ วา มีหุ้มซ้อนกันอยู่ ๔ ชั้น คือ เห็น จำ คิด และ รู้ ซึ่งขยายส่วนขยาย
ออกมาเป็นกาย ใจ จิต และ วิญญาณ เดิม ของกายโลกียะ ซึ่งเปลี่ยนสภาพ เพราะวิญญาณของ
กายโลกียะดับ กลับเป็นญาณของกายธรรม หรือ ธรรมกาย นั่นเอง

เมื่อมรรคอันเป็นเหตุ เกิดและเจริญขึ้น รวมกันเป็นเอกสมังคินัน นิโรธธาตุอันเป็นผล ย่อม
เป็นธรรมอันพระอริยเจ้าท่านได้บรรลุ พร้อมกับสมุทัยอันเป็นเหตุดับ และทุกข์อันเป็นผลของสมุทัย
ก็ดับทันที เหมือนรัศมีของพระอาทิตย์ที่ขจัดความมืดให้หายไป ฉะนั้น

อนึ่ง ใครจะทบทวนไปถึงที่เคยได้แนะนำวิธีพิจารณาเห็นจิตในจิต คือ อาสวกิเลส ซึ่งเอิบ
อาบ ซึม ซาบ ปน เป็น อยู่ในเห็น จำ คิด และ รู้ ของกายโลกียะทั้ง ๘ ว่า เมื่อเจริญภาวนาได้ถึง
ธรรมกายแล้วนั้น ใจของธรรมกายอันประกอบด้วยเห็น จำ คิด รู้ ย่อมลั่นรสชาติจากอาสวะจน
จิตสนิท และเห็น จำ คิด รู้ นั้น ก็กลับเป็นอัสวักขยญาณ ส่วนอวิชชาเครื่องหุ้มรั้นั้น ก็กลับเป็น
ตัววิชา ให้รู้แจ้งในสัจธรรมขึ้นมาทันที เห็น จำ คิด และ รู้ จึงเบิกบานเต็มที่ ขยายโตขึ้นเต็ม
ส่วนขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางเท่าหน้าตักของพระธรรมกาย ส่วนเห็น จำ คิด และ รู้ ในก่อนทุกข์และ
สมุทัยของกายโลกียะเดิมจึงดับหมด เป็นวิกขัมภณวิมุตติ ตั้งแต่เมื่อเจริญภาวนาถึงธรรมกาย นับ
ตั้งแต่กายลำดับที่ ๙ ซึ่งเป็นกายโลกุตระเป็นต้นไปจนสุดธรรมกายพระอรหันต์ละเอียด ต่อเมื่อละ
สัญญาชนได้หมด จึงจัดเป็นสมุจเฉทวิมุตติ คือ หลุดพ้นโดยเด็ดขาด โดยสิ้นเชิง

กายธรรม หรือ ธรรมกาย ซึ่งเป็นกายโลกุตระนั้น พ้นจากอาณัติแห่งพระไตรลักษณ์ กลับ
เป็น นิจจัง สุขัง และ อัตตา ด้วยประการฉะนี้

เมื่อได้เห็นด้วยตาพระธรรมกาย รู้แจ้งด้วยญาณพระธรรมกายว่า ความดับทุกข์ คือ สภาวะ

ที่ทุกขดับเพราะเหตุดับคือนิโรธอริยสัจ มีได้ เป็นได้จริง เรียกว่าได้บรรลु สัจจญาณ, และเห็นด้วยตาพระธรรมกาย และรู้แจ้งด้วยญาณพระธรรมกายว่า นิโรธอริยสัจนี้ควรทำให้แจ้ง ชื่อว่าได้บรรลु กิจจญาณ, และเห็นด้วยตาพระธรรมกาย รู้แจ้งด้วยญาณพระธรรมกายว่า นิโรธอริยสัจนี้เราได้กระทำให้แจ้งแล้ว ชื่อว่า ได้บรรลु กตญาณ

ดังนั้นคือการพิจารณาอริยสัจ เป็นไปในญาณ ๓

๔. มรรคสัจ หรือ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ ข้อปฏิบัติเพื่อถึงความดับทุกข เมื่อเห็นแจ้ง รู้แจ้งในนิโรธอริยสัจแล้ว ก็พึงพิจารณาและกระทำมรรคให้เกิดขึ้น ให้เจริญขึ้นอีกต่อไป

มรรคอริยสัจนั้น เป็นดวงกลมใสสะอาดบริสุทธิ์ยิ่งนัก มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางเท่าหน้าตักและความสูงของพระธรรมกาย ข้อนอยู่ในกลางนิโรธอริยสัจ ที่ในกลางชั้น ๕ ในกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม ซึ่งตั้งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั่นเอง มรรคอริยสัจนี้ ก็คือ

ดวงศีล ซึ่งมีซ้อนกันอยู่ ๓ ชั้น คือ สัมมาวาจา วาจาชอบ, สัมมากัมมันโต การงานชอบ, สัมมาอาชีโว การเลี้ยงชีวิตชอบ

ดวงสมาธิ ซึ่งมีซ้อนกันอยู่อีก ๓ ชั้นเข้าไปข้างใน คือ สัมมาวายาโม ความเพียรชอบ, สัมมาสติ ความระลึกชอบ และ สัมมาสมาธิ ความตั้งใจมั่นชอบ

ดวงปัญญา ซึ่งมีซ้อนกันอยู่อีก ๒ ชั้นเข้าไปข้างในอีก คือ สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบในอริยสัจ และ สัมมาสังกัปปो ความดำริชอบ

และ ในมรรคอริยสัจแต่ละดวงนี้ก็ยังมีหุ้มซ้อนอีก ๔ ชั้น คือ เห็น จำ คิด และ รู้ ซึ่งขยายส่วนหยาบออกมาเป็นกาย ใจ จิต วิญญาณ เดิมของกายโลภียะ ซึ่งเปลี่ยนสภาพ (เพราะวิญญาณของกายโลภียะดับ) เป็นญาณของพระธรรมกายตั้งแต่พระโสดาหยาบ (โสดาปัตติมรรค) ขึ้นไป กล่าวคือ กายธรรม เป็น พระพุทธรัตนะ, ใจ (คือ เห็น-จำ-คิด-รู้ ของธรรมกาย) เป็น พระธรรมรัตนะ, จิต เป็น พระสังฆรัตนะ และ วิญญาณ ซึ่งขยายส่วนหยาบเป็นดวงรู้ของกายโลภียะเดิมดับ กลับเป็นญาณ (ญาณรัตนะ) ของธรรมกายซึ่งขยายเต็มส่วนแล้ว

เมื่อได้เห็นด้วยตาพระธรรมกาย รู้แจ้งด้วยญาณพระธรรมกายว่า มรรคอริยสัจนี้เป็นทางดับทุกขได้จริง (ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ) ชื่อว่าได้บรรลु สัจจญาณ, เห็นแจ้งด้วยตาพระธรรมกาย รู้แจ้งด้วยญาณพระธรรมกายว่า มรรคอริยสัจนี้ควรเจริญ ชื่อว่าได้บรรลु กิจจญาณ และเห็นแจ้งด้วยตาพระธรรมกาย รู้แจ้งด้วยญาณพระธรรมกายว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจนี้เราได้เจริญแล้ว ชื่อว่า ได้บรรลु กตญาณ

นี่คือการพิจารณาอริยสัจ เป็นไปในญาณ ๓

ญาณ หรือ ปรีชา ๓ นี้ เมื่อเป็นไปในอริยสัจ ๔ จึงมีอาการ ๑๒

วิธีเจริญฌานสมาบัติเข้ามรรคผล นิพพาน

สำหรับผู้เจริญภาวนาได้ถึงธรรมกายที่สุตละเอียด และได้ฝึกสลับกาย-ซ้อนกาย เจริญฌานสมาบัติ (เมื่ออธิบายตั้งแต่บทที่ ๕ ตอนที่ ๓) ดีพอสมควร และได้พิจารณาสติปัฏฐาน ๔ (เมื่ออธิบายตั้งแต่บทที่ ๖ ตอนที่ ๓ และต่อไปในบทที่ ๘ ตั้งแต่หน้า ๓๘๗ เป็นต้นไป จนจบบทที่ ๑๑) พอให้มีพื้นฐานทั้งสมถะและวิปัสสนาดีพอสมควรแล้ว ให้ฝึกเจริญฌานสมาบัติพิจารณาอริยสัจ ๔ เข้ามรรคผลนิพพานต่อไป

ให้รวมใจของทุกกายอยู่ ณ ศูนย์กลางธรรมกายอรหัตที่ละเอียดที่สุด เอาใจธรรมกายอรหัตเป็นหลัก เจริญฌานสมาบัติ (รูปฌาน ๔) หมดพร้อมกันทุกกายหายากายละเอียด โดยอนุโลม และปฏิโลม ๑-๒-๓ เทียว ให้ใจผ่องใสจากกิเลสนิวรณ์ อ่อนโยน ควรแก่การงาน แล้วธรรมกายพระอรหัตที่สุตละเอียด ทำนิโรธ ดับสมุทัย คือพิสดารธรรมกายอรหัตในอรหัตออกจากฌานสมาบัติ (ไม่ต้องพิจารณาอารมณ์ฌาน) ผ่านศูนย์กลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม อันเป็นที่ตั้งของธาตุ-ธรรม และเห็น-จำ-คิด-รู้ อันเป็นที่ตั้งของกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ของกายโลเกียะ สุตกายหายากายละเอียด เถา ชุต ชั่น ตอน ภาค พืด ปหานอกุศลจิตของกายในภพ ๓ ให้เป็นแต่ใจ คือ ญาณรัตนะของธรรมกายที่บริสุทธิ์ล้วนๆ จนสุตละเอียดปล่อยอุปาทานขั้น ๕ และความยินดีในฌานสมาบัติได้ (แม้ชั่วคราว) เป็นวิกขัมภณวิมุตติ ธรรมกายที่หายาจะตกศูนย์ ธรรมกายที่สุตละเอียดจะปรากฏในอายตนะนิพพาน ก็ให้ซ้อนธรรมกายที่บริสุทธิ์และสุตละเอียดนั้นที่กลางของกลางพระนิพพาน โคตรภูจิตยึดหน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์อยู่แล้วนั้น

๑. ใช้ตา (ญาณ) พระธรรมกายพิจารณาอริยสัจที่กลางกายมนุษย์ เห็นแจ้งแทงตลอดอริยสัจเหล่านี้พร้อมกับเดินสมาบัติ เมื่อถูกส่วนเข้า พระธรรมกายก็ตกศูนย์เป็นดวงใส วัตถุผ่านศูนย์กลาง ๕ วา ในไม่ช้าศูนย์นั้นก็กลับเป็นพระธรรมกาย หน้าตักกว้าง ๕ วา สูง ๕ วา เกตุดอกบัวตูม นี่เป็นธรรมกายพระโสดา กล่าวคือ

เมื่อผู้ปฏิบัติภาวนาสามารถเจริญปัญญาแจ้งในพระสัจจธรรมดังกล่าวแล้ว ธรรมกาย-โคตรภูละเอียดก็ตกศูนย์ แล้วธรรมกายพระโสดาปัตติมรรคก็ปรากฏขึ้นปหาน (ละ) สลัญญชน เบื้องต่ำ คือ ลักกายทิฐิ วิกิจจนา และ สลัปปตปราคาสได้แล้ว ธรรมกายพระโสดาปัตติมรรคก็ตกศูนย์ ธรรมกายพระโสดาปัตติผลก็จะปรากฏขึ้นเข้าผลสมาบัติ พิจารณาปัจจุเวกชน ๕ คือ

พิจารณาอมรรค, ผล, กิเลสที่ละได้, กิเลสที่ยังเหลือ และ พิจารณาพระนิพพาน ได้บรรลุอมรรคผล เป็นพระโสดาบัน และก็จะเห็นธรรมกายพระโสดาปัตติผลใสละเอียดยู่ตลอดเวลา ไม่กลับมัวหมองหรือเล็กลงมาอีก

๒. แล้วธรรมกายพระโสดานั้นเข้าฌาน พิจารณาอริยสัจของกายทิพย์ ให้เห็นจริงในทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ทำนองเดียวกับที่กล่าวมาแล้ว เมื่อถูกส่วนเข้า ธรรมกายพระโสดาก็ตกศูนย์ เป็นดวงใส วัดเส้นผ่าศูนย์กลางได้ ๑๐ วา ในไม่ช้า ศูนย์นั้นก็กลับเป็นพระธรรมกาย หน้าตัก กว้าง ๑๐ วา สูง ๑๐ วา เกตุดอกบัวตูม นี่เป็นธรรมกายพระสกิทาคามี กล่าวคือ

เมื่อธรรมกายพระสกิทาคามีมรรคปรากฏขึ้นกำจัดสัญญาชน และสามารถละโลภะ โทสะ และ โมหะ จนเบาบางลงมากแล้ว ก็ะตกศูนย์ และปรากฏธรรมกายพระสกิทาคามีผลเข้า ผลสมาบัติ และพิจารณาปัจจุเวกชน ๕ ได้บรรลุอมรรคผลเป็นพระสกิทาคามี และท่านก็จะเห็น ธรรมกายพระสกิทาคามีใสละเอียดยู่ตลอดเวลา

๓. แล้วธรรมกายพระสกิทาคามีนั้นเข้าฌาน ดูอริยสัจของกายรูปพรหมให้เห็นจริงในทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เมื่อถูกส่วนเข้า ธรรมกายพระสกิทาคามีก็ตกศูนย์เป็นดวงใส วัดเส้นผ่าศูนย์กลางได้ ๑๕ วา ในไม่ช้า ศูนย์นั้นก็กลับเป็นพระธรรมกาย หน้าตักกว้าง ๑๕ วา สูง ๑๕ วา เกตุ ดอกบัวตูม นี่เป็นธรรมกายพระอนาคามี กล่าวคือ

เมื่อธรรมกายพระอนาคามีมรรคปรากฏขึ้นปหานกามราคะและปฏิฆานุสัยได้อีก แล้ว ก็ะตกศูนย์ ปรากฏธรรมกายพระอนาคามีผล เข้าผลสมาบัติ และพิจารณาปัจจุเวกชน ๕ ได้บรรลุ มรรคผลเป็นพระอนาคามีบุคคล และท่านจะเห็นธรรมกายพระอนาคามีใสละเอียดยู่ตลอดเวลา

๔. แล้วธรรมกายพระอนาคามีนั้นเข้าฌาน ดูอริยสัจของกายอรุปรหมให้เห็นจริงในทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เมื่อถูกส่วนเข้า ธรรมกายพระอนาคามีก็ตกศูนย์เป็นดวงใส วัดเส้นผ่าศูนย์กลางได้ ๒๐ วา เกตุดอกบัวตูม นี่เป็นธรรมกายพระอรหัตแล้ว กล่าวคือ

เมื่อธรรมกายพระอรหัตตมรรค ปรากฏขึ้นปหานสัญญาชนเบื้องสูงอีก ๕ ประการ คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และ อวิชชาได้โดยเด็ดขาดแล้ว ก็ตกศูนย์ ธรรมกาย พระอรหัตตผลก็จะปรากฏขึ้นเข้าผลสมาบัติ และพิจารณาปัจจุเวกชน ๔ คือ พิจารณาอมรรค ผล กิเลสที่ละได้หมด และพิจารณาพระนิพพาน ได้บรรลุอมรรคผล เป็นพระอรหันตชีณาสพ แล้ว ท่านจะเห็นธรรมกายพระอรหัตของท่านใสละเอียดยและมีรัศมีสว่างอยู่ตลอดเวลา ไม่กลับมัวหมอง หรือเล็กลงอีก และก็จะมิญาณหยั่งรู้ว่าท่านได้บรรลุพระอรหัตตผลแล้ว

เมื่อได้กายพระอรหันต์แล้ว ก็ให้ซ้อนสับทับทวีกับพระนิพพานต้นๆ ไปจนสุดละเอียด แล้ว
หยุด ตรึกนึก เพื่อฟังตรัสรู้ในธรรมที่ควรรู้อีกต่อไป

การเจริญสมาบัติพิจารณาพระอริยสัจทั้ง ๔ นี้ เมื่อกำหนดรู้ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และ มรรค
ด้วยสังขญาณ กิจจญาณ และ กตญาณ แล้ว ญาณทั้ง ๓ กลุ่มนี้เองที่เป็นปัญญาผุดรู้ขึ้นมาเองใน
ระหว่างปฏิบัติ เป็นปัญญาที่ทำให้รู้ว่าสังขธรรมนั้นมีจริง ถ้าเพียรปฏิบัติอย่างถูกต้อง ไม่ท้อ
ถอย ก็จะพ้นจากทุกข์ได้ ญาณทั้ง ๓ กลุ่ม รวม ๑๒ ญาณของอริยสัจ ในตอนนี้ เปรียบเหมือน
จอบเสียมที่นำมาใช้ในการขุดพื้นดิน เพื่อกระแสรูปัญญาจะสามารถไหลไปสู่นิพพิทาญาณ
ที่นั่น ญาณทั้ง ๑๒ ญาณของอริยสัจ จะวิวัฒนาการเป็นความเห็นแจ้งในปฏิจลสมุปบาทธรรม ๑๒^{๒๒}
ทำให้สามารถกำหนดรู้อันิจจัง ทุกขัง อนัตตา และ สมุทัย ซึ่งเป็นต้นทางให้กำหนดรู้อริยสัจ และ
พระไตรปิฎกชั้นละเอียด ว่า สฬเพ สงขาร อนิจจา สฬเพ สงขาร ทุกขา และ สฬเพ ธมฺมา
(สังขาร/สังขตธรรม ทั้งปวง) อนตตา ซึ่งเป็นธรรมาวุธอันคมกล้า ปหานสัณฺญาชนฺพินาศไปใน
ปริบตา

ญาณทั้ง ๓ กลุ่ม คือ สังขญาณ กิจจญาณ และ กตญาณ อันให้เห็นแจ้งในอริยสัจ ๑๒ นี้ จะ
เห็นและกำหนดรู้ได้เป็นอย่างดี โดยทางเจโตสมาธิ หรือ วิชชาธรรมกาย ด้วยประการฉะนี้แล ใน
พระไตรปิฎกมีระบุไว้อย่างชัดเจน ไว้ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ปฐมเทศนา พระวินัยปิฎก ข้อ ๑๕
และ ๑๖ ว่า เป็นญาณทัสสนะมี รอบ ๓ มีอาการ ๑๒

อนึ่ง เรื่องแห่งตลอดอริยสัจ ๔ นี้^{๒๓} ใครสรุปอาการแห่งตลอดอีกครั้งหนึ่ง เพื่อความเข้าใจ
เนื้อความ ซึ่งยังมีได้นำมาแสดงไว้ในตอนต้น จึงขอนำมาอธิบายประกอบเป็นการสรุป ในตอน
นี้ด้วย คือ

พระธรรมเสนาบดี ท่านพระสารีบุตรมหาเถระ พระอัครสาวกเบื้องขวาของสมเด็จพระสัมมา
สัมพุทธเจ้าได้แสดงธรรมเรื่องการแห่งตลอดสังขจะว่า

“สังขจะ ๔ มีการแห่งตลอดด้วยญาณเดียวด้วยอาการเท่าไร ? สังขจะ ๔ มี
การแห่งตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยอาการ ๑๒ คือ ด้วยความเป็นของแท้ ๑ ด้วย
ความเป็นอนัตตา ๑ ด้วยความเป็นของจริง ๑ ด้วยความเป็นปฏิเวธ ๑ ด้วย
ความเป็นเครื่องรู้ยิ่ง ๑ ด้วยความเป็นกำหนดรู้ ๑ ด้วยความเป็นธรรม ๑ ด้วย

^{๒๒} โปรดดู พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑, ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค, ข้อ ๑๐-๒๔, หน้า ๑๑-๒๑

^{๒๓} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑, ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค, ข้อที่ ๔๔๔, หน้า ๔๔๔

ความเป็นเหมือนกันนั้น ๑ ด้วยความเป็นธรรมที่รู้แล้ว ๑ ด้วยความเป็นธรรม
ที่ควรทำให้แจ้ง ๑ ด้วยความเป็นเครื่องถูกต้อง ๑ ด้วยความเป็นเครื่องตรัสรู้ ๑

สังขะ ๔ ทานสงเคราะห์ด้วยญาณเดียวด้วยอาการ ๑๒ อย่างนี้ สังขะใด
ที่ทานสงเคราะห์เป็น ๑ สังขะนั้นเป็น ๑ บุคคลย่อมแทงตลอดสังขะ ๑ ด้วย
ญาณเดียว เพราะเหตุนี้ สังขะ ๔ จึงมีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว.”

ซึ่งสรุปความว่า อาการแทงตลอด คือ อาการเห็นแจ้งรู้แจ้ง กล่าวคือ ความตรัสรู้ในสังขะ ๔
นั่นเอง เป็นสภาพแท้ เป็นสภาพมีตัวตน (อนัตตา) เป็นสภาพจริง และเป็นสภาพแทงตลอด คือ
ทั้งตรัสรู้ (Penetration/Comprehension) และบรรลุธรรม (Attainment)^{๒๔} ฯลฯ

ส่วนสภาพธรรมของแต่ละสังขะ คือ ทุกขสังขะ สมุทัยสังขะ นิโรธสังขะ และมรรคสังขะ
นั้นมีลักษณะเฉพาะตัวของแต่ละสังขะ ซึ่งเป็นคนละแผนกจากสภาพธรรมของอาการแทงตลอดนี้
ดังปรากฏเนื้อความตอนต่อไปอีกว่า

“สังขะ ๔ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยความเป็นของแท้อย่างไร ?
สังขะ ๔ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยความเป็นของแท้ ด้วยอาการ ๑๖ คือ

สภาพแห่งทุกข์เป็นสภาพบีบคั้น ๑ เป็นสภาพที่ปัจจัยปรุงแต่ง ๑ เป็น
สภาพที่เดือดร้อน ๑ เป็นสภาพแปรปรวน ๑ เป็นสภาพแท้

สภาพแห่งสมุทัยเป็นสภาพประมวลมา ๑ เป็นเหตุ ๑ เป็นเครื่องประกอบ
ไว้ ๑ เป็นสภาพกังวล ๑ เป็นสภาพแท้

สภาพแห่งนิโรธเป็นที่สลัดออก ๑ เป็นสภาพสงบ ๑ เป็นสภาพที่ปัจจัย
ไม่ปรุงแต่ง ๑ เป็นอมตะ ๑ เป็นสภาพแท้

สภาพแห่งมรรคเป็นเครื่องนำออก ๑ เป็นเหตุ ๑ เป็นที่สละ ๑ เป็น
สภาพแท้

สังขะ ๔ ทานสงเคราะห์ด้วยญาณเดียว ด้วยความเป็นของแท้ ด้วย
อาการ ๑๖ นี้ สังขะใดทานสงเคราะห์เป็น ๑ สังขะนั้นเป็น ๑ บุคคลย่อม
แทงตลอดสังขะ ๑ ด้วยญาณเดียว เพราะเหตุนี้ สังขะ ๔ จึงมีการแทงตลอด
ด้วยญาณเดียว

^{๒๔} ปฏิวธะ การแทงตลอด, ตรัสรู้ - Pativetho penetration, comprehension, attainment

คัมภีรานุกรมบาลี-ไทย-สันสกฤต ฉบับพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมพระชินทิพบุรินธุมาล, พ.ศ.๒๕๑๒, หน้า ๔๕๔.

สัจจะ ๔ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยความเป็นอนัตตา ฯลฯ ด้วยความเป็นของจริง ด้วยความเป็นปฏิเวธ ด้วยความเป็นเครื่องรู้อย่าง ด้วยความเป็นเครื่องกำหนดรู้ ด้วยความเป็นธรรม ด้วยความเป็นเหมือนอย่างนั้น ด้วยความเป็นธรรมที่รู้แล้ว ด้วยความเป็นธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ด้วยความเป็นเครื่องถูกต้อง ด้วยความเป็นตรัสรู้ อย่างไร."

ในกรณีสัจจะ ๔ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยความเป็นอนัตตา นั้น ถ้าจะเขียนให้เต็มความ ก็จะได้เช่นเดียวกันกับการแทงตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยความเป็นของแท้ (ซึ่งจะจัดรูปให้อ่านทำความเข้าใจง่าย) ดังนี้

“สัจจะ ๔ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยความเป็นอนัตตา อย่างไร

สัจจะ ๔ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยความเป็นอนัตตา ด้วยอาการ ๑๖ (แต่ละสัจจะมีอาการ ๔) คือ

สภาพแห่งทุกข์ (ทุกข์สส)

เป็นสภาพบีบคั้น (ปีฬนฏโஜ) ๑

เป็นสภาพที่ปัจจัยปรุงแต่ง (สงขตฏโஜ) ๑

เป็นสภาพที่ให้เดือดร้อน (สนตาปฏโஜ) ๑

เป็นสภาพแปรปรวน (วิปริณามฏโஜ) ๑

เป็นอนัตตา (อนตตฏโஜ)

สภาพแห่งสมุทัย (สมุทยสส)

เป็นสภาพประมวลมา (อายุหนฏโஜ) ๑

เป็นเหตุ (นิทานฏโஜ) ๑

เป็นเครื่องประกอบไว้ (สญญะคฏโஜ) ๑

เป็นสภาพกังวล (ปลิโพฏโஜ) ๑

เป็นอนตตา (อนตตฏโஜ)

สภาพแห่งนิโรธ (นิโรธสส)

เป็นที่สลัดออก (นิสสรณฏโஜ) ๑

เป็นสภาพสงบ (วิเวกฏโஜ) ๑

เป็นสภาพที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง (อสงขตฏโஜ) ๑

๓๑๓

เป็นอมตะ (อมตมฺหิ) ๑

เป็นอนัตตา (อนตมฺหิ)

สภาพแห่งมรรค (มคฺคสฺส)

เป็นเครื่องนำออก (นิยุยานมฺหิ) ๑

เป็นเหตุ (เหตุมฺหิ) ๑

เป็นทัสนะ (ทสฺสนมฺหิ) ๑

เป็นใหญ่ (อิปิเตยฺยมฺหิ) ๑

เป็นอนัตตา (อนตมฺหิ)

จะเห็นว่า สัจจะ ๔ มีการแห่งตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยอาการ ๑๒ มีเป็นต้นว่า ด้วยความเป็นของแท้ ๑ ด้วยความเป็นอนัตตา ๑ ฯลฯ นั้น เป็นแผนกหนึ่ง อาการแห่งตลอดนี้ยังเป็นกิจจริงเป็นอนัตตา

ส่วนสภาพธรรมแต่ละสัจจะนั้น มีอย่างละ ๔ รวมเป็นอาการ ๑๖ นี่เป็นอีกแผนกหนึ่ง ดังที่ได้แสดงเนื้อความเต็มๆ ให้เห็น ทั้งกรณีด้วยความเป็นของแท้ และด้วยความเป็นอนัตตา เป็นต้นแล้ว

เพราะฉะนั้น อย่าเข้าใจสับสน คืออย่าเอาสภาพธรรมของอาการแห่งตลอดสัจจะ ๔ ด้วยอาการ ๑๒ ดังเช่น “ด้วยความเป็นอนัตตา” ไปรวมเข้ากับความเป็นสภาพธรรมของแต่ละสัจจะว่าเป็นสภาพธรรมของสัจจะทั้ง ๔ ด้วย เพราะแต่ละสัจจะจะมีสภาพธรรมสัจจะละ ๔ โดยเฉพาะของตนอีกต่างหาก จึงรวมเป็นอาการ ๑๖

ส่วนว่า สภาพธรรมของแต่ละสัจจะจะเป็นอนัตตาหรือไม่ ให้พิจารณาจากการที่ท่านพระสารีบุตรมหาเถระได้แสดงไว้ในข้อ ๕๕๐ และ ข้อ ๕๕๗ แห่งพระไตรปิฎกนี้ว่า

ในข้อ ๕๕๐ ท่านพระสารีบุตรมหาเถระได้แสดงธรรมนี้ไว้ มีความย่อว่า ในสัจจะ ๔ ทุกสัจจะ สมุทัยสัจจะ และมรรคสัจจะ เป็นสังขตธรรม เป็นสัจจะที่ปัจจัยปรุงแต่ง มีสังขตลักษณะ ๓ คือ

มีความเกิดปรากฏ (อุปฺปาโท ปณฺณายติ) ๑

ความเสื่อมปรากฏ (วโย ปณฺณายติ) ๑

เมื่อตั้งอยู่ ความแปรปรวนปรากฏ (จิตฺตสฺส อญฺญถตฺตํ ปณฺณายติ) ๑

ส่วนนิโรธสัจจะเป็นอสัจจธรรม เป็นสัจจะที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง มีอสังขตลักษณะ ๓ คือ

ความเกิดไม่ปรากฏ (น อุปาโท ปญญาติ) ๑

ความเสื่อมไม่ปรากฏ (น วโย ปญญาติ) ๑

เมื่อตั้งอยู่ ความแปรปรวนไม่ปรากฏ (น จิตสฺส อญฺญตฺตํ ปญญาติ) ๑

ดังมีเนื้อความ (คำแปล) ข้อ ๕๕๐^{๒๕} นี้ว่า

“สัจจะมีลักษณะเท่าไร สัจจะมีลักษณะ ๒ คือ สัจจตลักษณะ ๑
อสัจจตลักษณะ ๑ สัจจะมีลักษณะ ๒ นี้”

“สัจจะมีลักษณะเท่าไร สัจจะมีลักษณะ ๖ คือ สัจจะที่ปัจจัยปรุงแต่ง มี
ความเกิดปรากฏ ๑ ความเสื่อมปรากฏ ๑ เมื่อตั้งอยู่ ความแปรปรวนปรากฏ ๑
สัจจะที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง ความเกิดไม่ปรากฏ ๑ ความเสื่อมไม่ปรากฏ ๑ เมื่อ
ตั้งอยู่ ความแปรปรวนไม่ปรากฏ ๑ สัจจะมีลักษณะ ๖ นี้”

“สัจจะมีลักษณะเท่าไร สัจจะมีลักษณะ ๑๒ คือ ทุกขสัจ มีความเกิด
ปรากฏ ๑ ความเสื่อมปรากฏ ๑ เมื่อตั้งอยู่ ความแปรปรวนปรากฏ ๑
สมุทัยสัจ มีความเกิดปรากฏ ๑ ความเสื่อมปรากฏ ๑ เมื่อตั้งอยู่ ความแปรปรวน
ปรากฏ ๑ มรรคสัจ มีความเกิดปรากฏ ๑ ความเสื่อมปรากฏ ๑ เมื่อตั้งอยู่
ความแปรปรวนปรากฏ ๑ นิโรธสัจ ความเกิดไม่ปรากฏ ๑ ความเสื่อมไม่
ปรากฏ ๑ เมื่อตั้งอยู่ ความแปรปรวนไม่ปรากฏ ๑ สัจจะมีลักษณะ ๑๒ นี้”

และได้แสดงหลักในการพิจารณาสภาพธรรมของสัจจะใดว่า จะเป็นอนัตตา หรือ ไม่เป็น
อนัตตา มีปรากฏในข้อ ๕๔๗^{๒๖} ดังนี้

“สัจจะ ๔ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียวด้วยอาการเท่าไร ? สิ่งใดไม่
เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ ๑ สิ่งใดไม่เที่ยงและเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา ๑ สิ่งใด
ไม่เที่ยงเป็นทุกข์และเป็นอนัตตา สิ่งนั้นเป็นของแท้ ๑

สิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา และเป็นของแท้ สิ่งนั้นเป็นของจริง ๑
สิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เป็นของแท้ และเป็นของจริง สิ่งนั้นท่าน
สงเคราะห์เป็น ๑ สิ่งใดท่านสงเคราะห์เป็น ๑ สิ่งนั้นเป็น ๑ บุคคลย่อม

^{๒๕} พระไตรปิฎกบาลิฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑, ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค, ข้อที่ ๕๔๐, หน้า ๔๔๔-๔๔๕.

^{๒๖} พระไตรปิฎกบาลิฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑, ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค, ข้อที่ ๕๔๗, หน้า ๔๔๑-๔๔๒.

แห่งตลอดสัจจะ ๑ ด้วยญาณเดียว เพราะเหตุนั้น สัจจะ ๔ จึงมีการแห่งตลอดด้วยญาณเดียว.”

สัจจะ ๔ มีการแห่งตลอดด้วยญาณเดียวด้วยอาการเท่าไร ? สัจจะ ๔ มีการแห่งตลอดด้วยญาณเดียวด้วยอาการ ๙ คือ ด้วยความเป็นของแท้ ๑ ด้วยความเป็นอนัตตา ๑ ด้วยความเป็นของจริง ๑ ด้วยความเป็นปฏิเวธ ๑ ด้วยความเป็นธรรมที่ควรรู้อย่าง ๑ ด้วยความเป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้ ๑ ด้วยความเป็นธรรมที่ควรละ ๑ ด้วยความเป็นธรรมที่ควรเจริญ ๑ ด้วยความเป็นธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ๑ สัจจะ ๔ ท่านสงเคราะห์เป็น ๑ ด้วยอาการ ๙ นี้ สัจจะใดท่านสงเคราะห์เป็น ๑ สัจจะนั้นเป็น ๑ บุคคลย่อมแห่งตลอดสัจจะ ๑ ด้วยญาณเดียว เพราะเหตุนี้ สัจจะ ๔ จึงมีการแห่งตลอดด้วยญาณเดียว.”

จากพระธรรมที่ท่านพระสารีบุตรมหาเถระได้แสดงไว้นี้ จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า ในอริยสัจ ๔

ทุกขสัจจะ สมุทัยสัจจะ และ มรรคสัจจะ เป็นสัจจะที่ปัจจัยปรุงแต่ง (สังขตธรรม) ซึ่งมีสังขตลักษณะ คือ มีความเกิดปรากฏ ๑ ความเสื่อมปรากฏ ๑ เมื่อตั้งอยู่ มีความแปรปรวนปรากฏ ๑ จึงไม่เที่ยง (อนิจจัง) เป็นทุกข (ทุกข์) และเป็นอนัตตา (อนตตา)

ส่วนนิโรธสัจจะ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นิโรธธาตุ หรือพระนิพพานธาตุโดยปรมาตม อันพระอริยเจ้า พระอรหันตเจ้าท่านตรัสรู้ (แห่งตลอด) และได้บรรลุนั้น เป็นอกิริยา เป็นสัจจะที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง (อสังขตธรรม) มีสังขตลักษณะ คือ ความเกิดไม่ปรากฏ ๑ ความเสื่อมไม่ปรากฏ ๑ เมื่อตั้งอยู่ ความแปรปรวนไม่ปรากฏ ๑ จึงเป็นอมตธรรม ที่พ้นจากอาณัติแห่งพระไตรลักษณ์ คือ พ้นจากความเป็นอนิจจัง ทุกข์ และ อนตตา และกลับมีอัตตลักษณะ อันเป็นสภาพที่ตรงกันข้ามกับสังขารธรรมทั้งหลายทุกประการ คือ

เป็นสภาพเที่ยง (นิจุจ)

เป็นบรมสุข (ปรมา สุข)

เป็นสภาพยั่งยืน (ธูว) มั่นคง (สสุต) และ คงที่ (ดาทิ)

เพราะเหตุนี้ จึงเป็นธรรมที่ไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ที่สมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสเรียกโดยนัยว่า “อตตา” ดังปรากฏในอนัตตลักขณสูตร^{๒๗} ว่า

^{๒๗} พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๔, วินัยปิฎก มหาวรรค, ข้อ ๒๐, หน้า ๑๔-๑๖.

“รูป ภิขเว อนตตา. รูปญจ หิ ภิขเว อตตา อภิสส นยิหฺม รูป
อาพาธาย สํวตฺเตยฺย ... ยสฺมา จ โข ภิขเว รูปิ อนตตา ตสฺมา รูปิ อาพาธาย
สํวตฺตติ ...”

แปลความว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย รูป (คือสังขารร่างกายนี้) เป็นอนัตตา. ดูกรภิกษุ
ทั้งหลาย ก็ (ถ้า) รูปนี้จักได้เป็นอตฺตา (ตัวตน) แล้ว รูปนี้ก็มิพึงเป็นไปเพื่อ
อาพาธ (ความลำบาก) ...

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะรูป (นี้) แล เป็นอนัตตา ฉะนั้น รูป (นี้) จึง
เป็นไปเพื่ออาพาธ ...”

เพราะฉะนั้น นิโรธธาตุ หรือพระนิพพานธาตุโดยปรมาตม อันพระอริยเจ้าพระอรหันตเจ้า
ท่านได้บรรลุด้วยดีแล้วนั้น จึงพ้นจากอาณัติแห่งพระไตรลักษณ์ และกลับเป็นสภาพเที่ยง เป็นบรม
สุข เป็นตัวตน คือ อตฺตาแท้ ที่วิมุตติหลุดพ้นจากอสาวิกเลสทั้งปวง คือเป็นวิมุตติอตฺตาโดยแท้

มิใช่อตฺตาลอกิยะอันเป็นอตฺตาเทียมอย่างสังขตธรรมหรือสังขารธรรมทั้งหลายทั้งปวง
ที่พวกอุจเฉทวาทิบัญญัติว่าเป็นอตฺตาในปัจจุบัน และพวกสัสสวาทิบัญญัติว่าเป็นอตฺตาทั้งในปัจจุบัน
และในอนาคต แต่ประการใด

และอตฺตาแท้ นี้แหละที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในจกกวัดติสฺสุตรและใน
อตฺตทีปสูตร อตฺตทีปวรรคที่ ๕ ว่าด้วยการพึงตนพึงธรรม ว่า

“อตฺตทีปา ภิขเว วิหฺรธ อตฺตสฺรณํ อนนฺถสฺรณํ ธมฺมทีปา ธมฺมสฺรณํ
อนนฺถสฺรณํ.”^{๒๘}

แปลความว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงมีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง จงมีธรรม
เป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งอยู่.”

แล้วทรงสอนให้เจริญสติปัฏฐาน ๔ คือ ให้อาศัยตน (อตฺตา) สมมติ อันเป็นโลกิยธรรมนี้
ปฏิบัติพระกัมมัฏฐาน มีสติพิจารณาเห็นกายในกาย เห็นเวทนาในเวทนา เห็นจิตในจิต และเห็น
ธรรมในธรรม เป็นทั้ง ฌ ภายนอก และ ฌ ภายใน เข้าไปจนสุดละเอียด เพื่อให้ถึงตน (อตฺตา)
วิมุตติ อันเป็นโลกุตตรธรรม คือ มรรค ผล นิพพานที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง สมตามที่ได้แสดงไว้
ในขุททกนิกาย ธรรมบท ว่า

^{๒๘} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๑, ฑิมนิกาย ปาฎิกวรรค, ข้อ ๔๔, หน้า ๘๔.

๓๑๗

“อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ
โก หิ นาโถ ปโร สียา.”^{๒๙}

แปลความว่า “ตนแลเป็นที่พึ่งของตน คนอื่นใครเล่าจะเป็นที่พึ่งได้.”

คำว่า อตฺตทีปา อตฺตสรณา แปลความว่า จงมีตน (อตฺตา) เป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายว่า

“ถามว่า ก็ในคำว่า อตฺตทีปา นี้ อะไรเล่า ชื่อว่า ตน (อตฺตา)

แก้ว่า โลภียธรรม และ โลกุตตรธรรม ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า
จึงตรัสว่า ฌมฺทีปา ฌมฺสรณา อนญฺญสรณา มีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง
ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง.”^{๓๐}

นั่นก็คือว่า พระบรมศาสดาตรัสสอนให้อาศัยตน (อตฺตา) อันเป็นโลกียธรรม เป็นอตฺตา-
สมมติ เจริญสติปัฏฐาน ๔ เพื่อให้ละอุปาทานในเบญจขันธ์ด้วยตัณหาและทิฏฐินั้นเสียแล้ว ให้
เข้าถึง ให้มี ให้เป็นตน (อตฺตา) อันเป็นโลกุตตรธรรม มีมรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ ซึ่งเป็น
วิมุตติอตฺตา เป็นธรรมสาระ เอาเป็นเกาะเป็นที่พึ่งอันถาวรได้ เพราะไม่เป็นอนิจจัง ทุกขัง และ
อนตฺตา แต่กลับเป็น นิจุจํ, ปรมํ สุขํ และ ฐวํ/ตาที คือ เทียง เป็นบรมสุข และยั่งยืน/คงที่ ไม่ต้อง
เกิด แก่ เจ็บ (อาพาธ) และตาย อีก

เพราะเหตุนี้ พระเดชพระคุณหลวงพ่อดอกปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) จึงได้
สั่งสอนศิษยานุศิษย์ว่า วิสังขารคือพระนิพพานนั้นแหละที่เป็นวิมุตติอตฺตา เป็นวิราคะธาตุ วิราคะธรรม
ล้วนๆ และมีสภาวะที่ตรงกันข้ามกับสังขาร คือเป็น นิจุจํ สุขํ และ อตฺตา แท้ๆ (ไม่ใช่อตฺตาเทียม
อย่างเบญจขันธ์) ตรงตามพุทธวจนะและอรรถาธิบายของพระอรรถกถาจารย์ทุกประการ และ
ที่พระผู้สืบทอดโน้ตทั้งหลายท่านได้กล่าวไว้ตรงกันหมด ดังที่ได้แสดงไว้แล้วในบทที่ ๑ ตอนที่ ๔

^{๒๙} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕, ขุททกนิกาย คาลาธรรมบท, ข้อ ๒๒, หน้า ๓๖.

^{๓๐} พระสูตรและอรรถกถาแปล ทัมมิกาย ปาฎิกวรรค เล่มที่ ๑๕: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, พ.ศ.๒๕๒๕, หน้า ๑๒๕.

ตอนที่ ๔

วิธีพิจารณาปฏิจสุมุปาบาทธรรม ๑๒

สมัยหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่าน
อนาถปิณฑิกเศรษฐี พระนครสาวัตถี ได้ตรัส “ปฏิจสุมุปาบาทธรรม” คือ ธรรมอาศัยปัจจัยประทุม
กันเกิดขึ้น ๑๒ ประการ ดังต่อไปนี้^{๓๑}

ตรัสนัยอันเป็นปัจจัยเกิด และ ดับ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อที่กล่าวนั้น ถูกละ พวกเธอกล่าวอย่างนั้น แม้เราก็กล่าวอย่างนั้น
เมื่อมีสิ่งนี้ สิ่งนี้ก็มี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้ก็เกิดขึ้น คือ

เพราะ อวิชชาเป็นปัจจัย	สังขารจึงมี
เพราะ สังขารเป็นปัจจัย	วิญญานจึงมี
เพราะ วิญญานเป็นปัจจัย	นามรูปจึงมี
เพราะ นามรูปเป็นปัจจัย	สฬายตนะจึงมี
เพราะ สฬายตนะเป็นปัจจัย	ผัสสะจึงมี
เพราะ ผัสสะเป็นปัจจัย	เวทนาจึงมี
เพราะ เวทนาเป็นปัจจัย	ตัณหาจึงมี
เพราะ ตัณหาเป็นปัจจัย	อุปาทานจึงมี
เพราะ อุปาทานเป็นปัจจัย	ภพจึงมี
เพราะ ภพเป็นปัจจัย	ชาติจึงมี
เพราะ ชาติเป็นปัจจัย	ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส จึงมี

ความเกิดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนั้น ย่อมมีได้อย่างนี้

เพราะ อวิชชาดับหมดมิได้เหลือ สังขารก็ดับ

เพราะ สังขารดับ วิญญานจึงดับ

^{๓๑} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๑๒, มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก, ข้อ ๔๔๘, ๔๕๐, หน้า ๔๘๒-๔๘๓, ๔๘๕.

๓๑๙

เพราะ วิญญูณดับ นามรูปจึงดับ
เพราะ นามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ
เพราะ สฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ
เพราะ ผัสสะดับ เวทนาจึงดับ
เพราะ เวทนาดับ ตัณหาจึงดับ
เพราะ ตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ
เพราะ อุปาทานดับ ภพจึงดับ
เพราะ ภพดับ ขาติจึงดับ
เพราะ ขาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส จึงดับ
ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนั้น ย่อมมีได้ดังนี้

ตรัสสนัยแห่งความดับ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อที่กล่าวนั้น ถูกละ พวกเธอกล่าวอย่างนั้น แม้เราก็กล่าวอย่างนั้น
เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้ก็ดับ คือ

เพราะ อวิชชาดับ สังขารจึงดับ
เพราะ สังขารดับ วิญญูณจึงดับ
เพราะ วิญญูณดับ นามรูปจึงดับ
เพราะ นามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ
เพราะ สฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ
เพราะ ผัสสะดับ เวทนาจึงดับ
เพราะ เวทนาดับ ตัณหาจึงดับ
เพราะ ตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ
เพราะ อุปาทานดับ ภพจึงดับ
เพราะ ภพดับ ขาติจึงดับ
เพราะ ขาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส จึงดับ
ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนั้น ย่อมมีได้ดังนี้

วิธีเจริญภาวนาพิจารณาปฏิจาสมุปบาทธรรม ๑๒ ที่พระเดชพระคุณหลวงพ่อดำรงปากน้ำ
พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ท่านสอนไว้ มีความว่าดังนี้

“ที่เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาทธรรมนั้น หมายถึงธรรมที่เกี่ยวเนื่องกันเป็นลูกโซ่ เป็นปัจจัยติดต่อกันไม่ขาดสาย คือ อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส”^{๓๒}

มีวิธีเจริญภาวนาพิจารณาเห็นได้ดังต่อไปนี้

ขณะเมื่อพระโยคาวจรเจริญฌานสมาบัติ พิจารณาอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นไปในญาณทัสสนะ มีรอบ ๓ มีอาการ ๑๒ อยู่ นั่น ย่อมจะสามารถพัฒนาไปเป็นปฏิจจสมุปบาทธรรม ๑๒ ได้ กล่าวคือ ในขณะที่พิจารณาเห็นทุกขอริยสัจ สมุทัยอริยสัจ ในกายมนุษย์ ทิพย์ รูปพรหม อรูปพรหม ทั้งหยาบและละเอียดอยู่นั้น หากเพ่งพิจารณาด้วย “ตา” หรือ “ญาณ” พระธรรมกาย ลงไปที่กลางทุกขสมุทัยอริยสัจ ก็จะเห็นว่า

“อวิชชา มีลักษณะสัณฐานกลม สีดำขุ่นมัว ไม่ผ่องใส เล็กประมาณเท่าเมล็ดโพธิ์หรือเมล็ดไทร เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร

สังขาร มีลักษณะสัณฐานกลม สีขาวใสสะอาดบริสุทธิ์ ซ่อนอยู่ในชั้นในของอวิชชา เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ

วิญญาณ มีลักษณะสัณฐานกลม สีขาวใสสะอาดบริสุทธิ์ ซ่อนอยู่ในชั้นในของสังขาร เป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป

นามรูป มีลักษณะสัณฐานกลม สีขาวใสสะอาดบริสุทธิ์ ซ่อนอยู่ในชั้นในของวิญญาณ เป็นปัจจัยให้เกิดสฬายตนะ

สฬายตนะ มีลักษณะสัณฐานกลม สีขาวใสสะอาดบริสุทธิ์ ซ่อนอยู่ในชั้นในของนามรูป เป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ

ผัสสะ มีลักษณะสัณฐานกลม สีขาวใสสะอาดบริสุทธิ์ ซ่อนอยู่ในชั้นในของสฬายตนะ เป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา

เวทนา มีลักษณะสัณฐานกลม สีขาวใสสะอาดบริสุทธิ์ ซ่อนอยู่ในชั้นในของผัสสะ เป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา

ตัณหา มีลักษณะสัณฐานกลม สีขาวใสสะอาดบริสุทธิ์ ซ่อนอยู่ในชั้นใน

^{๓๒} พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร), วิชชามรรคผล พิลิตาร เล่มที่ ๑: หจก.พรินต์ (ไทยแลนด์), พ.ศ. ๒๕๒๘, หน้า ๓๗-๓๘.

ของเวทนา เป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน

อุปาทาน มีลักษณะสังฐานกลม สีขาวใสสะอาดบริสุทธิ์ ช้อนอยู่ในชั้น
ในของตณหา เป็นปัจจัยให้เกิดภพ

ภพ มีลักษณะสังฐานกลม สีขาวใสสะอาดบริสุทธิ์ ช้อนอยู่ในชั้นในของ
อุปาทาน เป็นปัจจัยให้เกิดชาติ

ชาติ มีลักษณะสังฐานกลม สีขาวใสสะอาดบริสุทธิ์ ช้อนอยู่ในชั้นในของ
ภพ เป็นปัจจัยให้เกิดขรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และ อุปายาส

ธรรมเหล่านี้เกิดขึ้นเกี่ยวเนื่องกัน ประสานติดต่อกันเป็นปัจจัย อุดหนุน
กันไม่ขาดสาย เหมือนลูกโซ่ จึงเรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท เกิดขึ้นเพราะเป็นปัจจัย
ติดต่อกันอย่างชั่วนิรันดร์และกันเกิด เมื่อจะดับธรรมเหล่านี้ ก็ต้องดับเบื้องต้น คือ
อวิชชาดับมาก่อน แล้วธรรมอื่นๆ ก็ดับมาเป็นลำดับจนถึงเบื้องปลาย คือ
ชาติดับ แต่นั่นธรรมเหล่านี้จึงจะดับขาดหายไปทุกประการ”^{๓๓}

อนึ่ง ในปฏิจจสมุปบาทธรรมแต่ละดวงนี้ ก็มีเห็น จำ คิด รู้ เจืออยู่ด้วยทุกดวง และดัง
ที่จะได้แนะนำวิธีพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา และ จิตในจิต โดยละเอียดในลำดับต่อไปว่า ใน
เห็น จำ คิด รู้ ก็มี “อนุสัย” ได้แก่ ภูมิกามุขานุสัย กามราคานุสัย และ อวิชชานุสัย หุ้มซ้อนกันอยู่เป็น
ชั้นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อวิชชานุสัยนั้น หุ้มซ้อนดวงรู้ของกายโลภียะทั้ง ๘ อยู่ แต่หยาบละเอียด
กว่ากันไปตามความหยาบละเอียดของกายเข้าไป เห็น จำ คิด รู้ ของกายโลภียะทั้ง ๘ จึงไม่ขยาย
โตเต็มส่วนเหมือนธรรมกาย

ต่อเมื่อเจริญภาวนาถึงธรรมกายแล้ว อนุสัยกิเลสทั้งหลาย จึงถูกถอดออกเป็นชั้นๆ จน
กระทั่งหมดไปเมื่อถึงธรรมกาย อวิชชาเครื่องหุ้มรู้ เมื่อถูกถอดมาถึงกายธรรม จึงกลับเป็นวิชา
ให้รู้แจ้งเห็นจริงในสัจธรรมขั้นมาทันที วิชาเครื่องหุ้มนั้นก็ใสสะอาดสะอาดบริสุทธิ์ และดวงรู้ก็
เบิกบานขยายโตเต็มส่วน มีขนาดวัดเส้นผ่าศูนย์กลางเท่ากับหน้าตักและความสูงของพระธรรมกาย
และ กลับเป็นญาณรตนะ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป็นอัสวักขยญาณคือความหยั่งรู้วิธีทำอาสวะให้
สิ้นเชื้อไม่เหลือเศษ ได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน ตามคุณธรรมที่ปฏิบัติได้ต่อไป

จึงเห็นแจ้งด้วยตาพระธรรมกายว่า ปฏิจจสมุปบาทธรรมนั้นคงมีอยู่แต่เฉพาะในกายโลภียะ
ทั้ง ๘ เท่านั้น หาได้มีในพระธรรมกายด้วยไม่ และรู้แจ้งแทงตลอดในพระไตรลักษณ์ส่วนละเอียด

^{๓๓} ยิ่งแล้ว หน้า ๓๘-๓๙.

ด้วยญาณพระธรรมกายว่า กายโลกียะทั้ง ๘ นั้นเอง ที่ต้องตกอยู่ในอาณัติแห่งพระไตรลักษณ์ คือ ความเป็นอนิจจัง ทุกขัง และ อนัตตา เพราะมีอวิชชาเป็นรากเหง้าแห่งกิเลส ตัณหา อุปาทาน อันเป็นเหตุแห่งทุกข์ทั้งปวง ถ้าดับอวิชชาได้ ทุกข์ก็ดับหมด หรือส่วนหนึ่งส่วนใดดับหรือขาดลง ทุกข์ก็ดับ เพราะความเป็นเหตุและผลของทุกข์ ที่เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาทธรรม” นั้นขาดหมดตลอด ทั้งสาย

เมื่อเห็นแจ้ง รู้แจ้ง ด้วยตา และ ญาณพระธรรมกายว่า กายโลกียะทั้ง ๘ นั้น ตกอยู่ในอาณัติแห่งพระไตรลักษณ์อย่างไรแล้ว ก็ย่อมเห็นแจ้งด้วยตาพระธรรมกาย และ รู้แจ้งด้วยญาณพระธรรมกาย ว่า พระธรรมกายมรรค ผล นิพพาน ชื่อว่า “พระนิพพานธาตุ” อันพระอริยเจ้าพระอรหันตเจ้าท่านได้บรรลุแล้ว ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งนี้เอง ที่กลับเป็นกาย นิจุ สุกข์ และ อดตา (แท้) ที่วิมุตติหลุดพ้น หรือ ว่าง (สูญ) จากกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ที่ว่างจากอัตตาโลกียะและสิ่งทีเนื่องด้วยอัตตalogิกะนั้น หรือที่ว่างจากสังขาร จึงชื่อว่า “ว่างอย่างยิ่ง-ปรม สุธมฺ” ด้วยประการฉะนี้

ที่กล่าวข้างต้นนี้ เป็นวิธีพิจารณาปฏิจจสมุปบาทธรรม ในส่วนที่เป็นธาตุละเอียด ที่ตั้งซ้อนกันอยู่เป็นชั้นๆ กัน เข้าไปข้างใน ถัดจากธาตุละเอียดของอริยสัจ ๔ ตรงกลางกำเนิดธาตุธรรมเต็ม

สำหรับผู้ปฏิบัติภาวนาที่ได้ถึงธรรมกายแล้ว ย่อมพิจารณาเห็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และ ธรรมในธรรม ทั้งของตนเองและของผู้อื่น และทั้ง ณ ภายนอก (ส่วนหยาบ) และ ณ ภายใน (ส่วนละเอียด) จากสุดหยาบ (กายมนุษย์) ไปถึงสุดกายละเอียด

โดยความเป็นธรรมอาศัยปัจจัยประชุมกันเกิดขึ้น (ปฏิจจสมุปบาทธรรม ๑๒) และดับไป เป็นปัจจุบันธรรม ได้ ดังเช่นต่อไปนี้

สำหรับผู้ปฏิบัติได้ถึงธรรมกายที่เจริญจนสมบัติให้จิตสัจจากกิเลสนิรวรณเครื่องกั้นปัญญา และทำนโรธ (ไม่ใช่โนโรธสมบัติ) ดับสมุทัยคือปหานอกุศลจิตของกายในภาพ ๓ มีสติสัมปชัญญะ มีศีลสังวรและอินทรียสังวรอยู่เสมอ ย่อมสามารถพิจารณาเห็นเป็นปัจจุบันธรรม ทั้งที่ยังเป็นๆ อยู่ตามสายปฏิจจสมุปบาทธรรม ดังต่อไปนี้

(๑) กายมนุษย์ละเอียด ซึ่ง เป็นกาย ณ ภายใน ของผู้ที่ปฏิบัติกายทุกจจริต วชิทุกจจริต มโนทุกจจริต ชอมช่อ เคร้าหมอง ไม่ผ่องใส พลอยให้กายมนุษย์หยาบ อันเป็นกาย ณ ภายนอก เคร้าหมองด้วย

ย่อมเห็น เวทนาในเวทนา และ จิตในจิต ทั้ง ณ ภายนอก และ ทั้ง ณ ภายใน คือ ดวงเห็น-จำ-คิด-รู้ ของกายมนุษย์หยาบ และ ของกายมนุษย์ละเอียด เศร้าหมอง ไม่ผ่องใส และ

ย่อมเห็น ธรรมในธรรม อันมี “ดวงธรรม” ที่ทำให้เป็นกาย ๑ “ดวงศีล” ๑ ธาตุละเอียด ของ “ทุกขสัจ” ๑ “สมุทัย” (ต้นเหตุ) ๑ และ ภพภูมิ (ตามสายปฏิจาสมุปบาทธรรม) ๑ อันมี เห็น-จำ-คิด-รู้ คือ “ใจ” ซ้อนอยู่ตรงกลางของกลางดวงธรรมในธรรมดังกล่าวทุกดวง มัวหมอง ไม่ผ่องใส เป็น “ทุกคติภพ” พลอยให้การดำเนินชีวิตของผู้นั้นเป็นไปไม่ดี คือ เป็น “ทุกข์” ไม่เป็น “สันติสุข”

(๒) และ ย่อมสามารถพิจารณาเห็น กายมนุษย์ละเอียด ซึ่งเป็นกายในกาย ณ ภายใน ของ ผู้ดเว้น คือ ไม่ประกอบกายทุจริต วิชิตทุจริต และ มโนทุจริต เป็นผู้มศีลมีธรรม ประกอบด้วย ทานกุศล ศีลกุศล ภาวนากุศล เป็นต้น ผ่องใส ตามระดับภูมิธรรม เช่น

ผู้ทรงคุณธรรมในระดับ “มนุษย์ธรรม” กายมนุษย์ละเอียดก็ปรากฏผ่องใส

ผู้ทรงคุณธรรมในระดับ “เทวธรรม” คือประกอบด้วยหิริ โอตตัปปะ กายทิพย์ก็ปรากฏ ผ่องใส

ผู้ทรงคุณธรรมในระดับ “พรหมธรรม” คือประกอบด้วยพรหมวิหารธรรม และรูปฌาน/ อรูปฌาน กายรูปพรหม/อรูปพรหม ก็ปรากฏผ่องใส

ผู้ทรงคุณธรรมในระดับ “พุทธธรรม” ตั้งแต่โคตรภูจิตขึ้นไป “ธรรมกาย” ก็ปรากฏผ่องใส ตามระดับภูมิจิต

ธรรมในธรรมของผู้นั้น รวมทั้งเวทนาในเวทนา และ จิตในจิต ทั้ง ณ ภายนอก (ส่วนหยาบ) และ ทั้ง ณ ภายใน (ส่วนละเอียด) ของผู้นั้น ย่อมบริสุทธิผ่องใส และมีศรัทธาปรากฏ เป็นสุคติภพ (ภูมิจิต) และสูงขึ้นเป็นโลกุตตรภูมิ ตามระดับภูมิธรรมและบุญบารมีของแต่ละท่าน

พลอยให้การดำเนินชีวิตของท่านผู้นั้นเป็นไปด้วยดี มี “สันติสุข”

แต่มีข้อพึงสังเกตว่า ผู้มีภูมิจิตสูงกว่า ย่อมสามารถเห็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม เป็น ณ ภายใน ของผู้มีภูมิจิตต่ำกว่าได้ชัดเจน

โดยนัยนี้ จึงกล่าวได้ว่า การเจริญสมถวิปัสสนาภาวนาถึงธรรมกาย ที่ พระเดชพระคุณ หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ท่านปฏิบัติ และได้สั่งสอนไว้ จึงมีสติปัญญา ๔ คือ การมีสติพิจารณาเห็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม ทั้ง ณ

ทางมรรคผลนิพพาน

๓๒๔

ภายนอก (ส่วนหยาบ) และ ทั้ง ๕ ภายใน (ส่วนละเอียด) อย่างครบถ้วน อยู่ในตัวพร้อมเสร็จ
ด้วยประการฉะนี้

บทที่ ๗

วิธีตรวจจักรวาล ภพ ๓ และ

วิธีเจริญพรหมวิหาร

ตอนที่ ๑

ลักษณะจักรวาล ภพ ๓ และ โลกันต์ โดยสังเขป

ก่อนที่จะได้กล่าวถึงภพ ๓ และโลกันต์ ในรายละเอียดต่อไป ก็จะได้กล่าวถึงจักรวาล ลักเล็กน้อย พอให้เห็นเค้าโครงหยาบๆ เสียก่อน คือว่า ในจักรวาลหนึ่งๆ นั้นมี

๑. อายตนะนิพพาน เป็นที่ประทับของพระนิพพานคือธรรมกายของพระอรหันต์ที่ดับขันธ เข้าปรินิพพานด้วยอนุภาติเสสนิพพานธาตุไปแล้ว หรืออีกนัยหนึ่ง เป็นที่ประทับของธรรมกายที่ บรรลุพระอรหันต์หมดแล้ว และขันธ ๕ ดังเช่นกายเนื้อส่วนหยาบได้แตกดับคือตายแล้ว ธรรมกาย ก็จะถูกอายตนะนิพพานดึงดูดไปประทับที่นั่นเป็นการถาวร

อายตนะนิพพานนี้อยู่พ้นภพ ๓ ขึ้นไป จึงได้ชื่อว่า “โลกุตตระ” หรือ “พ้นโลก” อายตนะ- นิพพานจึงเป็นส่วนยอด คือส่วนบนที่สุดของจักรวาล ซึ่งเป็นที่ประทับของธรรมกายของผู้ที่บริสุทธิ์ ที่สุด อายตนะนิพพาน จึงไม่นับเป็นส่วนของโลก (อันได้แก่ กามโลก รูปโลก อรูปโลก)

๒. ภพ ๓ เป็นที่รองรับสัตว์ที่ประกอบกรรมดีกรรมชั่ว ปานกลาง มี ๓ คือ กามภพ รูปภพ และ อรูปภพ

อรูปภพ เป็นภูมิหรือที่สถิตของอรูปพรหม มีอยู่ ๔ ชั้นด้วยกัน คือ อากาสาัญญาายตนะ วิญญาณัญญาายตนะ อากิณฺณัญญาายตนะ และ เนวสัณฺณานาสนัญญาายตนะ อายตนะของอรูปภพนี้ จะดึงดูดสัตว์ที่ประกอบกรรมดีที่สุดของชาวโลกคือผู้ได้อรุณมาน แล้วทำกาลกิริยาคือตายไป ในขณะที่ยังไม่เสื่อมจากอรุณมานนั้น ไปเสวยสุขอย่างชาวโลกที่ละเอียดประณีตที่สุดในภพนี้

แต่ตราบไต่ที่ยังมีวิชา ตัณหา ราคะ อยู่ ก็ยังไม่พ้นจากสังสารจักรคือการเวียนว่ายตายเกิดต่อไปอีกได้

รองลงมาก็ได้แก่ รูปภพ เป็นภพของรูปพรหม มีอยู่ ๙ ชั้น ๑๖ ประเภท (ซึ่งมักกล่าวกันว่า มี ๑๖ ชั้น ตามภูมิจิตของรูปพรหม) เป็นที่รองรับหรือดึงดูดสัตว์ที่ประกอบความดีอย่างชาวโลก รองลงมาจากอรุปรหม คือเป็นผู้ที่ได้รูปฌาน แล้วทำกาลกิริยาในขณะที่ยังไม่เสื่อมจากรูปฌาน นั้นๆ จึงได้มาเสวยสุขที่ละเอียดประณีตรองลงมาจากอรุปรหม นอกเสียจากพรหมในชั้น สุทธาวาส ๕ ชั้นแล้ว เมื่อจุติคือเคลื่อนหรือตายจากพรหมโลก ก็ยังจะต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารจักรต่อไปอีก

ที่ว่า ยกเว้นพรหมในชั้นสุทธาวาส ๕ ชั้นซึ่งเป็นพรหมชั้นสูงที่สุดนั้น ก็เพราะว่า รูปภพชั้นสุทธาวาสทั้ง ๕ ชั้นนี้ เป็นที่สถิตของพระอริยบุคคลชั้นพระอนาคามีกับชั้นพระอรหัตตมรรค ซึ่งละโลกไปในระหว่างที่ยังไม่ได้บรรลุพระอรหัตตผล และยังไม่เสื่อมจากปัญจฌาน จึงได้มาบังเกิดในรูปภพชั้นสุทธาวาส ตามภูมิธรรมของท่าน และเมื่อได้กระทำที่สุดแห่งทุกข์แล้วก็จะปรินิพพานในภพนี้เลยทีเดียว โดยไม่ต้องไปเกิดในภพภูมิอื่นอีก

รองลงมาจากรูปภพ ก็เป็น กามภพ เป็นภูมิหรือที่รองรับสัตว์ที่ยังเกี่ยวข้องอยู่ในกาม ได้แก่ ภพทิพย์หรือเทวโลก ซึ่งมี ๖ ชั้นด้วยกัน ความเป็นอยู่ในภพเหล่านี้มีความละเอียดประณีต รองลงมาจากรูปภพ, ที่หยابกว่าภพทิพย์ลงมาอีกก็ได้แก่ ภพของมนุษย์ หรือที่เรียกว่า มนุษย์โลก แล้วก็มีอบายภูมิทั้ง ๔ คือ ภพของ เปรต อสุรกาย สัตว์นรก และ สัตว์เดรัจฉาน

ตั้งแต่ภพมนุษย์ขึ้นไป ตลอดถึงภพของทิพย์ รูปพรหม และอรุปรหม จัดว่าเป็น สுகติภพ คือ เป็นที่ไปดี ด้วยว่าสัตว์ที่ได้มาบังเกิดในภพเหล่านี้เพราะกรรมดีส่งผล สัตว์ในภพนี้จึงมีความเป็นอยู่สุขสบายตามส่วนแห่งผลบุญกุศลที่ได้เคยสร้างไว้ในอดีต

ส่วนอบายภูมิทั้ง ๔ คือ ภูมิของเปรต อสุรกาย สัตว์นรก และ สัตว์เดรัจฉานนั้น จัดรวมอยู่ในประเภท ทุกคติภพ ซึ่งหมายถึง ที่ไปไม่ดี เป็นภพของสัตว์ที่ประกอบกรรมชั่วเป็นชนกกรรม นำให้ไปบังเกิดในภพหรือภูมิเหล่านี้ ซึ่งมีความเป็นอยู่ที่เป็นความทุกข์เดือดร้อนไปกว่าสุคติภพ ที่กล่าวมาแล้ว ตามส่วนแห่งอกุศลกรรมที่ได้กระทำไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สัตว์นรกทั้งหลาย นั้นต่างได้รับความทุกข์ทรมานด้วยเครื่องกรรมกรรมอย่างแสนสาหัส อย่างเช่นใน อเวจีมหานรก ซึ่งเป็นชั้นต่ำที่สุดของกามภพ เป็นที่รองรับสัตว์ผู้ประกอบกรรมชั่วที่สุดอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๕ อย่าง คือ เป็นผู้ฆ่าบิดา, ฆ่ามารดา, ฆ่าพระอรหันต์, ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงห่อพระโลหิต และทำให้

ภิกษุสงฆ์แตกแยกกัน เรียกว่า อนันตริยกรรม คือกรรมหนักที่ผู้ใดกระทำลงไปแล้วจะต้องได้รับ
ผลกรรมในทันทีที่ตายลง แม้จะกระทำความดีมาก่อน แต่กรรมดีนั้นก็ไม่มีช่องไม่มีโอกาสที่จะ
ให้ผลได้ คือช่วยไม่ได้ จะต้องมาบังเกิดในอเวจีมหานรกอย่างแน่นอน ให้ได้รับความทุกข์ทรมาน
อย่างแสนสาหัส ด้วยไฟนรกเผาผลาญให้ร่ำร้อนทรมานทรมาย้อย่างนั้นถึงชั่วอนันตภัปทีเดียว
อย่างเช่นพระเวททัตผู้ประกอบกรรมชั่วหลายอย่างในสมัยพุทธกาล ก็ได้ไปบังเกิดในอเวจีมหานรก
และขณะนี้ก็ยังอยู่ในนรกชั้นนี้

๓. อายตนะโลกันต์ อยู่ในอกภพ ๓ ตั้งแต่ขอบล่างจักรวาลนี้ออกไป เป็นที่รองรับสัตว์ที่
ประกอบกรรมชั่วที่สุด ประกอบด้วยมิถิยาธิฏฐิอย่างแรงกล้า แม้แต่อเวจีมหานรกก็ไม่สามารถจะ
รองรับไว้ได้ เมื่อตายลงจึงถูกอายตนะโลกันต์นี้ดึงดูดไป เป็นภพที่อยู่ขอบล่างสุดของจักรวาล
คืออยู่ระหว่างล่างที่สุดของจักรวาลทั้งหลาย มีลักษณะที่มืดมิด ไม่เห็นกัน สัตว์โลกันต์นั้นต้อง
ทุกข์ทรมานทั้งด้วยความหิวโหย และทั้งทะเลน้ำกรดเย็นที่กัดกินละลายหมดทั้งร่างของสัตว์นั้นให้
ตายลง แล้วก็เกิดใหม่ วนเวียนอยู่นั้นแหละ ตราบชั่วพุทธันดร กล่าวได้ว่า กว่าจะได้มาผุดมา
เกิดในภพ ๓ นี้ก็กลืนกันได้เลยทีเดียว

ส่วนลักษณะของจักรวาล ตามคำอธิบายของพระอรรถกถาจารย์นั้น ท่านได้แสดงไว้ว่า
ตรงกลางจักรวาล มีภูเขาพระสุเมรุ ตั้งอยู่เป็นแกนกลาง หยั่งลงไปในห้องมหาสมุทร ๘๔,๐๐๐ โยชน์^๑
สูงพ่นน้ำขึ้นไปเบื้องบนอีก ๘๔,๐๐๐ โยชน์ จักรวาลหนึ่งๆ อันมี สังขารโลก สัตว์โลก โอกาสโลก
แม้ทั้งหมด ชื่อว่า “โลกธาตุ” หนึ่งๆ

ลักษณะของจักรวาล เวนไว้แต่โลกมนุษย์ สัตว์ดิรัจฉาน และดาวนพเคราะห์ ดวงจันทร์
ดวงอาทิตย์ ดาวฤกษ์ทั้งหลายแล้ว มีสภาวะที่เป็นทิพย์ทั้งสิ้น คือไม่อาจเห็นได้ด้วยมังสจักขุ หรือ
ไม่อาจสัมผัสรู้ได้ด้วยอายตนะหยาบของมนุษย์หรือของสัตว์ดิรัจฉานที่อาศัยอยู่ร่วมกับโลกมนุษย์นี้
ดังที่ท่านได้กล่าวว่า

“เหมือนอย่างว่า พระองค์ทรงรู้แจ้งสัตว์โลก ฉันทิด, แม่โอกาสโลก (โลก
คือแผ่นดิน) ก็ทรงรู้แจ้งแล้ว ฉันทันั้น. จริ่งอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์
นั้น ได้ทรงรู้แจ้ง คือได้ทรงทราบ ได้แก่ทรงแทงตลอดแล้ว ซึ่งโลกธาตุ อันไม่มีที่
สิ้นสุด ด้วยพระพุทธานุอันไม่มีที่สุด ตลอดอนันตจักรวาล อย่างนี้ คือ

จักรวาลหนึ่ง ว่าด้วยส่วนยาวและส่วนกว้าง มีประมาณ ๑,๒๐๓,๔๕๐

^๑ ภูเขาพระสุเมรุระยะทาง, ๑ โยชน์ เท่ากับ ๔ คาวุต หรือ ๔๐๐ เส้น

โยชน์, ท่านกล่าวประมาณไว้โดยรอบ,

จักรวาลมีปริมาตรทั้งหมด ๓,๖๑๐,๓๕๐ โยชน์, แผ่นดินนี้ในจักรวาลนั้น บัณฑิตกล่าวไว้ว่าโดยความหนามีประมาณ ๒๔๐,๐๐๐ โยชน์.

น้ำสำหรับรับรองแผ่นดินซึ่งมีประมาณ ๔๘๐,๐๐๐ โยชน์นั้นนั่นแลไว้โดยความหนา ก็มีประมาณเท่านั้น ตั้งอยู่บนลม, ลมสำหรับธารน้ำเมื่อนั้นไว้พุ่งขึ้นจดท้องฟ้าสูง ๙๖๐,๐๐๐ โยชน์, ความตั้งอยู่แห่งโลกเป็นดังนี้.

ก็ในจักรวาลนี้ ที่ตั้งอยู่แล้วอย่างนี้ มีภูเขาสินรุ เยี่ยมกว่าบรรดาภูเขาทั้งหลาย หยั่งลงในห้วงมรรณพ ถึง ๘๔,๐๐๐ โยชน์ สูงขึ้นไป (เบื้องบน) ก็มีประมาณเท่านั้น เหมือนกัน.

มหาบรรพตใหญ่ทั้ง ๗ เหล่านี้ คือ เขายุคันธร ๑ เขาสินธร ๑ เขากรวิกะ ๑ เขาสุทิสสนะ ๑ เขานมินธร ๑ เขาวินัตตกะ ๑ เขอัสสกันณะ ๑ เป็นของทิพย์ วิจิตรด้วยรัตนะต่างๆ หยั่งลง (ในห้วงมรรณพ)

และสูงขึ้น (เบื้องบน) ตามลำดับโดยประมาณกึ่งหนึ่งๆ จากประมาณแห่งสินรุที่กล่าวแล้ว ทั้งเบื้องล่างและเบื้องบนนั้น เป็นสถานที่อยู่ของท้าวมหาราช (ทั้ง ๔) มีเทวดาและยักษ์อาศัยอยู่แล้ว ตั้งเรียงรายอยู่โดยรอบภูเขาสินรุ ด้วยอำนาจเป็นเครื่องล้อม.

หิมวันตบรรพต สูง ๕๐๐ โยชน์ โดยส่วนยาวและกว้าง ๓,๐๐๐ โยชน์ ประดับด้วยยอด ๘๔,๐๐๐ ยอด.

ชมพูทวีปท่านประกาศแล้ว ด้วยอนุภาพแห่งต้นชมพูใด, ต้นชมพูที่ชื่อว่า นคะ นั้น วัดโดยรอบลำต้นประมาณ ๑๕ โยชน์ ความยาวของลำต้นและกิ่งประมาณ ๕๐ โยชน์ ความกว้างโดยรอบประมาณ ๑๐๐ โยชน์ และสูงขึ้น (เบื้องบน) ก็มีประมาณเท่านั้น นั่นแล.

จักรวาลบรรพต หยั่งลงในห้วงมรรณพ ๒๘,๐๐๐ โยชน์ สูงขึ้นไป (เบื้องบน) ก็มีประมาณเท่านั้นเหมือนกัน, จักรวาลบรรพต นี้ตั้งล้อมรอบโลกธาตุทั้งหมดนั้นอยู่.

ในโลกธาตุนั้น ดวงจันทร์ (วัดโดยตรงโดยส่วนยาวส่วนกว้างและส่วนสูง)

๓๒๙

๔๙ โยชน์ ดวงอาทิตย์ประมาณ ๕๐ โยชน์, ภพดาวดึงส์ประมาณ ๑๐,๐๐๐ โยชน์, ภพอสูร อเวจีมหานรก และ ชมพูทวีปก็มีประมาณเท่านั้น, อปรโคยาน-ทวีป ประมาณ ๗,๐๐๐ โยชน์, ปุพพิทธทวีป ก็มีประมาณเท่านั้น, อุตตรกุรุ-ทวีป ประมาณ ๘,๐๐๐ โยชน์, ก็แล ทวีปใหญ่ๆ ในโลกธาตุนี้ แต่ละทวีปๆ มีทวีปเล็กๆ เป็นบริวาร ทวีปละ ๕๐๐ๆ, จักรวาลหนึ่งแม่ทั้งหมดนั้น ชื่อว่า โลกธาตุหนึ่ง. ในระหว่างแห่งจักรวาลนั้น เป็นโลกันตริกนรก

แม่โอกาสโลก (โลกคือแผ่นดิน) อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงรู้แจ้งแล้วโดยประการทั้งปวง ด้วยประการอย่างนี้. พระผู้มีพระภาคนั้นทรงพระนามว่า โลกวิทู เพราะความที่พระองค์ทรงรู้แจ้งโลก โดยประการทั้งปวง แม้ตั้งพรรณนามาด้วยประการดังนี้.”^๒

พระเดชพระคุณหลวงพ่อดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ได้แสดงแผนที่มงคลจักรวาล^๓ (รูปที่ ๔) และได้แสดงลักษณะ ที่ตั้ง ของนิพพาน ภพ ๓ โลกันต์^๔ (รูปที่ ๕) ไว้ดังนี้

สุสุขั วต นิพพานั

สมฺมาสมฺพุทฺทเฮลิตั

อโสภั วิรขั เขมั

ยตถ ทุกขั นิรุขณฺติ.

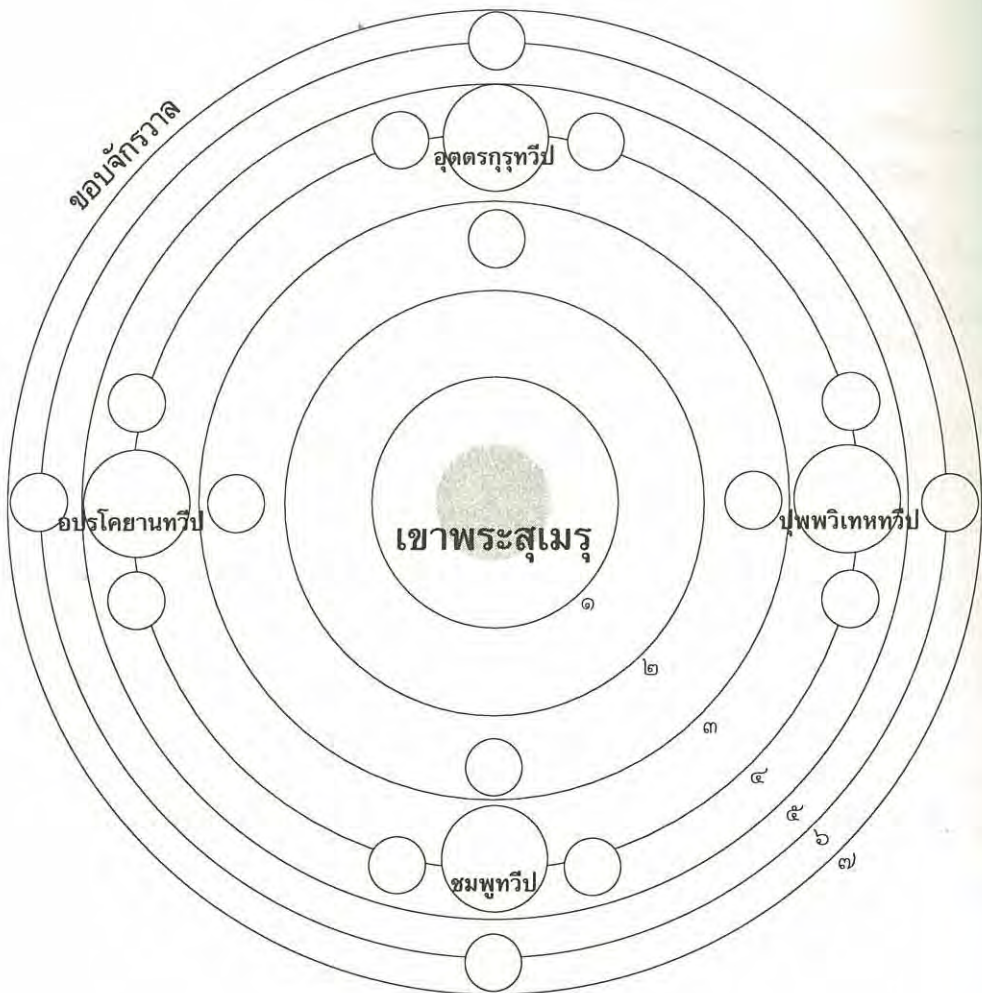
พระนิพพานที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว ไม่มีใคร ปราศจากอริส-
เกษม (ปลอดภัย) เป็นที่ดับทุกข์ เป็นสุขดีหนอ.

(ทวาริตเถร) ชุ.เถร. ๒๖/๓๐๘/๓๐๕.

^๒ พระพุทธโมลีจารย์, สมณุตปาสาทิกา นาม วินยฎกถา (ปจโม ภาโค): มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ.๒๕๓๔, หน้า ๑๒๕-๑๒๗.

^๓ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร), มรรค ผล พิสดาร รวมเล่ม ๑-๒-๓: หจก. ที. พรันติง (ไทยแลนด์), พ.ศ.๒๕๒๘, หน้า ๔๔.

^๔ พระธรรมเทศนาย่อ (คู่มือสมาธิ) หน้า ๖๒๕.

รูปที่ ๔ แผนที่มณฑลจักรวาล

แสดงภาพเขาพระสุเมรุ มหาสมุทรสี่ทันทร์ และ
สัตตบรรพตที่แวดล้อมเขาพระสุเมรุ

เทือกเขาสัตตบรรพต

ตั้งล้อมเขาพระสุเมรุ ๗ ชั้น

๑. เขายุคันธร สูง ๘๔,๐๐๐ โยชน์
๒. เขาลินทร สูง ๔๒,๐๐๐ โยชน์
๓. เขากรวิก สูง ๒๑,๐๐๐ โยชน์
๔. เขาสัทสน์ สูง ๑๐,๕๐๐ โยชน์
๕. เขามินทร สูง ๕,๒๕๐ โยชน์
๖. เขาวินตกะ สูง ๒,๖๒๕ โยชน์
๗. เขาอัสสกันณ สูง ๑,๓๑๒.๕ โยชน์

ทิศเหนือเขาพระสุเมรุ

ที่อยู่ท้าวเวสวัณ หรือ ท้าวกุเวร

ทิศใต้เขาพระสุเมรุ

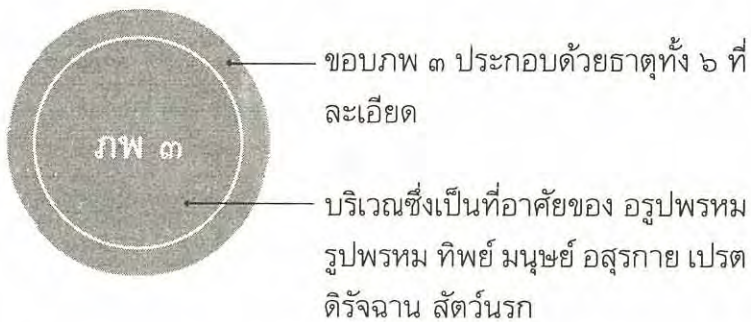
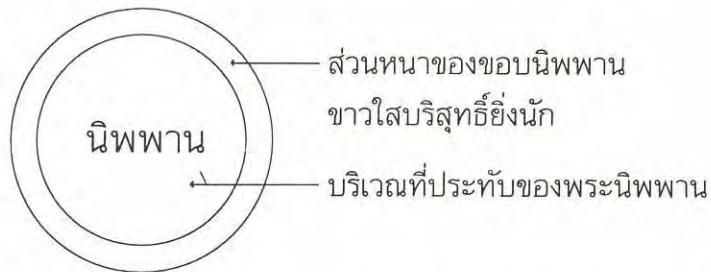
ผู้ปกครองยักษ์เทวดาทั้งหมด

ทิศตะวันตกเขาพระสุเมรุ

ที่อยู่ท้าววิรูปักษ์ ผู้ปกครอง
กุมภัณฑ์เทวดาทั้งหมด

ทิศตะวันออกเขาพระสุเมรุ

ที่อยู่ของท้าวอัสสุร ผู้ปกครอง
คนธรรพเทวดาทั้งหมด

รูปที่ ๕ ลักษณะ ที่ตั้ง ของนิพพาน รูป ๓ โลกันต์

๓๓๒

ภูมิ ๓๑

อรุณภูมิ ๔

เนวสัณญานาสัณญายตนภูมิ

อาภิณัจญายตนภูมิ

วิญญาณัญจายตนภูมิ

อากาสนัญจายตนภูมิ

รูปภูมิ ๑๖

อกนิฏฐภูมิ

สุทฺถสสีภูมิ

สุทฺถสาภูมิ

อตัปปาภูมิ

อวิหาภูมิ

เวทฺฬผลาภูมิ / อสัณญสัตตภูมิ

ปริตตสุภาภูมิ อัมปมาณสุภาภูมิ สุภกัณฑาภูมิ

ปริตตภาภูมิ อัมปมาณภาภูมิ อาภัสสราภูมิ

มหาพรหมาภูมิ พรหมบุโรหิตาภูมิ พรหมปาริच्छาภูมิ

เทวภูมิ ๖

ปรนิมมิตวสวัตตีภูมิ

นิมมานรตีภูมิ

ดุสิตาภูมิ

ยามาภูมิ

ดาวดึงสภูมิ

จาตุम्मหาราชิกาภูมิ

มนุสสภูมิ

บุคคลิภูมิ ๔

นिरยภูมิ เปตติวิสัยภูมิ อสุรภูมิ ตีรจฉานภูมิ

ตอนที่ ๒

วิธีตรวจจักรวาล ภาพ ๓

วัตถุประสงค์ของการตรวจจักรวาล ภาพ และโลกันต์ ก็เพื่อให้รู้เห็นธรรมชาติที่เป็นไปในภาพ ๓ และโลกันต์ ว่าเป็นสภาพที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (สังขาร/สังขตธรรม) อย่างไร ได้แก่ ปรุงแต่งด้วยบุญ (บุญญาภิสังขาร) ปรุงแต่งด้วยบาป (อบุญญาภิสังขาร) และปรุงแต่งด้วยฉาน-สมาบัติที่ไม่หวั่นไหว (อเนญชาภิสังขาร) และเพื่อให้เห็นแจ้รู้แจ้ ในสามัญญลักษณะคือสภาวะที่เป็นเองเสมอกันหมดของสังขารธรรมทั้งหลายทั้งปวงว่า เป็นอนิจจํ ทุกข์ อนตตา อย่างไร ให้เห็นสังจธรรม คือ ทุกขสัง และ สมุทัยสัง ตามที่เป็นจริง และพัฒนาขึ้นเป็นความเห็นแจ้รู้แจ้ในอีก ๒ สังจธรรมที่เหลือ คือ นิโรธสัง และ มรรคสัง อันเป็นการเจริญปัญญาจากการที่ได้ทั้งเห็นและทั้งรู้สภาวะธรรมและสังจธรรม ตามที่เป็นจริงอย่างแจ้แจ้ เป็นหนทางให้ได้บรรลุมรรคผลนิพพานตามรอยบาทพระพุทธองค์

สำหรับผู้ถึงธรรมกายแล้ว ก็ให้ซ้อนลับทับทวิจนสุดกายหยาบกายละเอียด แล้วเจริญสมาบัติ ๘ โดยอนุโลมและปฏิโลม ๗ เที้ยว ปล่อยกายตกศูนย์เข้าอายตนะนิพพานตาย หรือนิพพานถอดกาย แล้วก็ซ้อนกายกลับ เจริญสมาบัติ ๘ อีก ๗ เที้ยว ปล่อยกายตกศูนย์ เข้าอายตนะนิพพานเป็น ซ้อนหยุดนิ่ง ต่อญาณทัสสนะ ต่อกล้อง ต่อแว่น กับพระนิพพานต้นๆ ที่แก่ๆ ต่อกไปจนสุดละเอียด

อีกวิธีหนึ่ง พิสตารกาย เจริญฉานสมาบัติพร้อมกันหมดทุกกายสุดกายหยาบกายละเอียด โดยอนุโลมปฏิโลมหลายๆ เที้ยว ให้ใสละเอียดหมดทุกกาย เที้ยวสุดท้ายเจริญฉานสมาบัติโดยอนุโลมเพียงจตุตถฉาน แล้วพิสตาธรรมกายที่ใสละเอียดออกจากจตุตถฉาน ทำนิโรธ ดับสมุทัยจนตกศูนย์เข้าอายตนะนิพพานถอดกาย (ธรรมกาย) ถึงอายตนะนิพพานเป็น แล้วซ้อนหยุดนิ่งแน่นกลางของกลางพระนิพพานต้นในต้น ต่อญาณทัสสนะ ต่อแว่น ต่อกล้อง กับพระนิพพานต้นๆ ไปจนสุดละเอียดก่อนก็ได้

หากประสงค์จะตรวจดูความเป็นไปในภพ ๓ ก็ให้น้อมเอาภพ ๓ เข้ามาเป็นกสิณ คือมาไว้ ณ ศูนย์กลางกาย แล้วใช้ตา คือ ญาณพระธรรมกาย ตรวจดูความเป็นไปในแต่ละภพ เริ่มตั้งแต่ รูปภพ ๔ ชั้น รูปภพ ๙ ชั้น (๑๖ ภูมิจิต) ตลอดไปจนถึงกามภพ ทั้งสวรรค์ ๑๖ ชั้น และ นรก ๘ ขุมใหญ่ ซึ่งอยู่ใต้เขาพระสุเมรุลงไป ให้รู้เห็นความเป็นไปโดยตลอด หากประสงค์จะทราบบุพพกรรมคือกรรมเก่าที่กระทำไว้ในภพก่อนอย่างไร จึงได้มาเสวยผลบุญหรือผลบาปอยู่ในขณะนี้ ก็ได้ถามดูได้ ดังต่อไปนี้

๑. อรูปาวจรภูมิ ๔

อรูปาวจรภูมิ ๔ คือ ที่สถิตอยู่ของอรูปพรหม ๔ ชั้น ทั้งอรูปพรหมที่เป็นปุถุชนและที่เป็นอริยบุคคล เป็นที่เกิดของดิเหตุกปุถุชน ๑ และอริยบุคคล ๗ (เว้นพระโสดาปัตติมัคคบุคคล) ผู้ที่ในอดีตชาติได้เจริญอุปमानแล้ว ขณะกำลังจะจุติ (เคลื่อนจากภพเก่า คือตาย) จิตยังไม่เสื่อมจากอุปमानชั้นใด ก็จะได้มาเกิดเป็นอรูปพรหมในชั้นนั้น

อรูปพรหมปุถุชน นั้น เมื่อสิ้นอายุแล้ว ก็มีโอกาสไปเกิดในภพภูมิที่ต่ำกว่าตามกรรมเก่าที่กำลังรอให้ผลอยู่ได้เสมอ

ส่วนอรูปพรหมอริยบุคคล ตั้งแต่ชั้นพระอนาคามีบุคคลลงมา ที่สถิตอยู่ในอรูปภพชั้นที่ ๑-๒-๓ เมื่อสิ้นอายุก็มีโอกาสไปเกิดในภูมิที่สูงกว่าได้ แต่จะไม่ไปเกิดในภูมิที่ต่ำกว่าเดิมอีก จนกว่าจะบรรลुพระอรหัตตผลแล้ว ก็จะปรินิพพานในชั้นนั้น

เฉพาะอรูปพรหมอนาคามีบุคคลลงมา ที่สถิตอยู่ในอรูปภูมิชั้นที่ ๔ (ชั้นสูงสุด) คือ เนวสัณญานาสัณญายตนภูมิ นั้น เมื่อสิ้นอายุลงก็จะเกิดในภพภูมิเดิมนี้ จนถึงบรรลุความเป็นพระอรหันต์ ก็จะปรินิพพานในชั้นนี้

ผู้ปฏิบัติถึงธรรมกาย ได้ปฏิบัติตามวิธีเจริญภาวนาที่กล่าวข้างต้นแล้ว น้อมเอาอรูปภพมาเป็นกสิณ คือมาตั้งตรงศูนย์กลางธรรมกาย ธรรมกายเจริญสมาบัติในกสิณ หรือพิสดารกาย ดับหายไปในหาละเอียดจนสุดละเอียด แล้วขยายข่ายของญาณพระธรรมกาย ให้เห็นสุดอรูปภพ ตรวจดูความเป็นไปในแต่ละอรูปภพจากสูงสุด ถึงต่ำสุด คือตั้งแต่ชั้นที่ ๔ ลงไปถึงชั้นที่ ๑ เป็นชั้นๆ ไป ดังต่อไปนี้

ชั้นที่ ๔ เนวสัณญานาสัณญายตนภูมิ เป็นที่เกิดของอรูปพรหมที่เมื่อชาติก่อนได้เจริญอุปमान ๔ (รวมอุปमान ๔ เป็นสมาบัติ ๘) แล้วขณะเมื่อก่อนตาย จิตยังไม่เสื่อมจากเนวสัณญานา-

นาสัญญายตนณาน จึงได้มาเกิดในภพหรือภูมินี้ อรูปพรหมในภูมินี้มีอายุ ๘๔,๐๐๐ มหากัป

อุทกดาบส (ที่พระมหาบุรุษคือพระโพธิสัตว์ของเราได้เคยมาเรียนในสำนักของท่านและได้บรรลุสมาบัติ ๘ แต่ทรงพิจารณาเห็นว่ายังไม่ใช่ทางให้บรรลุโมกขธรรม จึงได้เสด็จออกจากสำนักนี้ไปบำเพ็ญสมณธรรมโดยลำพังพระองค์เอง จนได้บรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในคืนวันเพ็ญเดือนวิสาขะ) จุตจากมนุษย์โลกแล้วก็ได้มาอุบัติคือเกิดในภพนี้ ก่อนวันที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะได้บรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณไม่นาน

ขั้นที่ ๓ อากิญจัญญายตนภูมิ เป็นที่เกิดของอรูปพรหม ซึ่งเมื่อก่อนตายจิตยังไม่เสื่อมจากอากิญจัญญายตนณาน ก็จะมาเกิดในภพนี้ อรูปพรหมในภูมินี้มีอายุ ๖๐,๐๐๐ มหากัป

อาฬารดาบส (ที่พระมหาบุรุษของเราได้เคยมาเรียนในสำนักของท่านและได้บรรลุอรูปฌาน ๓ (รวมรูปฌาน ๔ เป็นสมาบัติ ๗) แต่ทรงพิจารณาเห็นว่ายังไม่ใช่ทางให้บรรลุโมกขธรรม จึงได้เสด็จออกจากสำนักนี้ ไปศึกษาต่ออย่างสำนักอุทกดาบส) จุตจากมนุษย์โลกแล้วก็ได้มาอุบัติในภพนี้ ในระยะเวลาไม่นาน ก่อนที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะได้บรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

ขั้นที่ ๒ วิญญูณัญญายตนภูมิ เป็นที่เกิดของอรูปพรหม ที่เมื่อก่อนตายจิตยังไม่เสื่อมจากวิญญูณัญญายตนณาน ก็จะมาเกิดในภพนี้ อรูปพรหมในขั้นนี้มีอายุ ๔๐,๐๐๐ มหากัป

ขั้นที่ ๑ อากาสานัญญายตนภูมิ เป็นที่เกิดของอรูปพรหม ที่เมื่อก่อนตายจิตยังไม่เสื่อมจากอากาสานัญญายตนณาน ก็จะมาเกิดในภพนี้ อรูปพรหมในขั้นนี้มีอายุ ๒๐,๐๐๐ มหากัป

มีข้อสังเกตที่สำคัญว่า เมื่อผู้ปฏิบัติถึงธรรมกายได้ปฏิบัติตามวิธีที่กล่าวข้างต้นแล้ว น้อมอรูปภพมาเป็นกสิณ ธรรมกายเจริญสมาบัติในกสิณ แล้วใช้ตาหรือญาณพระธรรมกายตรวจสอบความเป็นไปในแต่ละภูมิ โดยขยายข่ายของญาณพระธรรมกายให้เต็มอรูปภพ พิจารณาแต่ละภูมินั้น ต่างได้เห็นอรูปพรหมมีรูปร่างสวยงามมาก วรกายใหญ่ มีเครื่องประดับที่สวยงาม ละเอียดประณีตยิ่งนัก และมีรัศมีสว่างกว่ารูปพรหมทั่วไป ละเอียดมากจนแม้แต่อรูปพรหมด้วยกันก็ไม่เห็นรูปร่างของซึ่งกันและกัน คงติดต่อกันรู้กันได้ด้วยจิต มีแต่ตาหรือญาณพระธรรมกายเท่านั้นที่จะละเอียดกว่า และสามารถเห็นรูปร่างของอรูปพรหมได้ตามที่เป็นจริง และได้เห็นวรัศมีของอรูปพรหมปุถุชนแม้จะมีรัศมีสว่างไสว แต่ก็ยังไม่สว่างไสวเท่ารัศมีของอรูปพรหมอริยบุคคล และแม้เท่ารัศมีรูปพรหมในชั้นสุทธาวาส ซึ่งเป็นพระอริยบุคคลชั้นพระอนาคามี ผู้ตัดสัญญาชนเบื้องต่ำ ๕ ประการได้หมดแล้ว และชั้นพระอรหันต์ ผู้ตัดสัญญาชนเบื้องสูงอีก ๕ ประการได้หมดสิ้นแล้ว เพราะ

อรุปรหมอริยบุคคลในอรุปรวจรภูมิและพรหมอริยบุคคลในชั้นสุทธาวาส เป็นพรหมอริยบุคคลผู้บริสุทธิ์จากกิเลสเครื่องเศร้าหมองกว่าอรุปรหมปุถุชน จึงมีรัศมีสว่างไสวกว่า ด้วยประการฉะนี้

มีอาจารย์บางท่านได้แสดงว่า อรุปรหมเป็นพรหมที่ไม่มีรูป มีแต่นามชั้น ๔ ดังเช่น

“อธิบายว่า ในอรุปรภูมิทั้ง ๔ ถึงแม้จะเรียกว่าภูมิก็จริง แต่ภูมินี้ไม่ปรากฏว่ามีรูปร่างลักษณะอย่างหนึ่งอย่างใด เพราะเป็นภูมิที่มีแต่อากาศว่างเปล่าอยู่เท่านั้น สำหรับอรุปรพรหมนี้ ก็เป็นพรหมที่ไม่มีรูป มีแต่นามชั้น ๔ เกิดขึ้นติดต่อกันโดยไม่มีระหว่างคั่นนับตั้งแต่ปฏิสนธิมา”^๕

นี่เป็นคำอธิบายความหมายของอรุปรหมตามความเข้าใจในตัวอักษรว่า “อรุปร” ซึ่งท่านเข้าใจและอธิบายว่าดังนี้

“ความจริงนั้น อรุปรพรหมทั้งหลายย่อมเกิดขึ้นด้วยอำนาจของภาวนาที่ปราศจากความยินดีในรูป (รูปวิราคะภาวนา) เพราะเหตุนี้ สถานที่อยู่ของอรุปรพรหมจึงไม่มีรูปร่างปรากฏเลย”^๖

แต่ผู้ปฏิบัติได้ถึงธรรมกาย ต่างได้เห็นอรุปรพรหมด้วยญาณพระธรรมกายว่า มีรูปกายที่ละเอียดนัก จนแม้แต่อรุปรพรหมด้วยกันเอง ก็ยังมีอาจเห็นรูปกายซึ่งกันและกัน เพราะอรุปรวจรวิบากที่เมื่อเจริญอรุปรฌานไม่ยินดีในรูป แต่รูปชั้นย่อมต้องเกิดมีพร้อมกับนามชั้น ๔ ตามสายปฏิจ-สมุปบาทธรรม คือ อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิด นามรูป (สฬายตนะ ผัสสะ ฯลฯ) เพียงแต่รูปกายของอรุปรพรหมนั้นละเอียดนัก เพราะอรุปรวจรวิบาก จนไม่อาจเห็นได้แม้ด้วยจักขุของอรุปรพรหมด้วยกัน หรือด้วยจักขุของสัตว์โลกในภูมิที่ต่ำกว่าเท่านั้น

ถ้าสัตว์โลกที่เกิดด้วยอำนาจของอวิชชา ตัณหา อุปาทาน เกิดขึ้นแต่เฉพาะนามชั้น โดยปราศจากรูปชั้นได้ พระพุทธดำรัสว่าด้วย “ปฏิจจสมุปบาทธรรม” ก็ไร้ความหมาย และ พระพุทธดำรัสที่ตรัสว่า

“ทูลุงคัม เอกจรี

อสรีริ์ คุณาสย

เย จิตตํ สยณเมสสนติ

โมกฺขนติ มารพนธนา.”^๗

^๕ พระสังฆมณฑล ธรรมจริยะ, ปรมัตถโคตติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริจเฉทที่ ๕ เล่มที่ ๑: สอนองการพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๓๕, หน้า ๑๖๗.

^๖ อ้างแล้ว, หน้า ๑๖๕.

^๗ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕, ขุททกนิกาย ธรรมบทคาถา, ข้อ ๑๓, หน้า ๑๙-๒๐.

๓๓๗

“ผู้ใด จักสำรวจจิตที่ไปไกล เทียวไปดวงเดียว ไม่มีรูปร่าง มีถ้ำคือกาย
เป็นที่อาศัย ผู้นั้นจักพ้นจากเครื่องผูกของมารได้”

ก็ไม่จริง ซึ่งเป็นไปไม่ได้ ที่สัตว์โลกจะมีแต่จิตใจ โดยไม่มีรูปร่างเป็นที่ตั้งที่อาศัย และ
เป็นไปไม่ได้ที่พระพุทธพจน์จะเป็นอื่น (คือไม่จริง) พระพุทธพจน์ย่อมเป็นธรรมที่แท้จริงเสมอ

จึงควรที่นักศึกษาจะพึงปฏิบัติไตรสิกขา อันมีนัยอยู่ในอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้ดี ให้ได้ถึง
ธรรมกาย ก็จะสามารถรู้-เห็น ด้วยตนเองตามที่เป็นจริง

๒. รูปาวจรภูมิ ๑๖

รูปาวจรภูมิ (ภูมิเป็นที่อยู่ของรูปพรหม) ๑๖ ภูมิ (มี ๙ ชั้น) ได้แก่ ปฐมฌานภูมิ ๓,
ทุติยฌานภูมิ ๓, ตติยฌานภูมิ ๓, จตุตถฌาน/ปัญจฌานภูมิ ๒ (คือ เวทปผลาภูมิ ๑ อสัณฺณ-
สตัตตภูมิ ๑) และสุทธาวาสภูมิ ๕

อกนิฏฐภูมิ ๑	}	สุทธาวาสภูมิ ๕
สุทฺถสัณฺณภูมิ ๑		
สุทฺถสากุมารภูมิ ๑		
อตฺตปภาภูมิ ๑		
อวิหาภูมิ ๑		

เวทปผลาภูมิ อสัณฺณสตัตตภูมิ _____ จตุตถฌาน/ปัญจฌานภูมิ ๒

ปริตตสุภาภูมิ อัปปมาณสุภาภูมิ สุภกิณหาภูมิ _____ ตติยฌานภูมิ ๓

ปริตตภาภูมิ อัปปมาณาภาภูมิ อาภัสสรภูมิ _____ ทุติยฌานภูมิ ๓

มหาพรหมภูมิ พรหมบุโรหิตาภูมิ พรหมปาริสาชภูมิ _____ ปฐมฌานภูมิ ๓

รูปภพอยู่ล่างลงไปจากอรุภพ ให้เริ่มตรวจดูจากชั้นภูมิที่ต่ำสุดลงไปจนถึงภูมิที่ต่ำสุด
ตามวิธีเดียวกันกับการตรวจอรุภพ คือเอาอรุภพเป็นกลืน ธรรมกายเจริญสมาบัติในกลืนต่อไป
ใช้ตาหรือญาณของธรรมกายตรวจดูความเป็นไปในแต่ละภูมิ

ก) สุทธาวาสภูมิ ๕ ชั้น

เป็นชั้นสูงสุดของรูปภพ เป็นที่สถิตอยู่ของพระอนาคามีและพระอรหันต์ทั้งหลายเท่านั้น
เป็นภูมิของพระอริยบุคคลผู้เป็นปัญจฌานลาภีอนาคามีบุคคล คือผู้ได้บรรลุมรรคผลเป็น
พระอนาคามีบุคคล ที่เมื่อก่อนตายยังไม่เสื่อมจากปัญจฌาน ก็ได้มาบังเกิดในสุทธาวาสภูมินี้ ชั้น

ใดชั้นหนึ่ง ด้วยอำนาจของปฏิสนธิ ตามความแก่กล้าของอินทรีย์ ที่ตนได้เคยอบรมมา และภุมินีเป็นที่สถิตอยู่ของพระอรหันตบุคคล ผู้ที่ได้เกิดขึ้นในปวัตติกาล คือหลังปฏิสนธิกาลครั้งแรก ในชั้นสุทธาวาสนี้อีกด้วย สุทธาวาสภูมิ ๕ มีดังต่อไปนี้

ชั้นที่ ๕ อกนิฏฐภูมิ เป็นที่สถิตอยู่ของอกนิฏฐพรหม ผู้มีปัญญินทรีย์แก่กล้ามากกว่าอินทรีย์อื่น จะได้มาบังเกิดในชั้นนี้ รูปพรหมในชั้นนี้มีอายุ ๑๖,๐๐๐ มหากัป อนึ่ง ในชั้นอกนิฏฐภูมิมิ หุสสเจตีย์ เป็นที่ประดิษฐานเครื่องฉลองพระองค์และผ้าโพกพระเศียร ที่พระมหาโพธิสัตว์ของเรา ได้ทรงสวมใสในวันออกมหาภิเนษกรมณ์ (การเสด็จออกเพื่อคุณอันยิ่งใหญ่ คือ การออกบวช) เมื่อทรงตั้งสัจจาธิษฐานที่จะบวช ได้ทรงตัดพระโมลีด้วยพระขรรค์ แล้วทรงโยนไปในอากาศ ท้าวสักกะเทวราช ได้ทรงรับไว้นำไปประดิษฐานที่พระจุฬามณี ที่เนรมิตสร้างขึ้นไว้ในดาวดึงส์เทวโลก ขณะเดียวกันนั้น ท้าวขภูการพรหม ก็ได้นำอัญฐบริขารมาพร้อมจะถวายพระมหาโพธิสัตว์ ครั้นเมื่อพระมหาโพธิสัตว์ ทรงเปลื้องฉลองพระองค์และผ้าโพกพระเศียร โยนขึ้นไปในอากาศนั้น ท้าวขภูการพรหมก็ได้รับไว้ แล้วถวายพระอัญฐบริขารแก่พระมหาโพธิสัตว์ และรับฉลองพระองค์และผ้าโพกพระเศียรไปประดิษฐานไว้ในหุสสเจตีย์ ที่เนรมิตสร้างไว้ในชั้นอกนิฏฐภพ นี้เอง

ชั้นที่ ๔ สุทฺธสิภูมิ เป็นที่สถิตอยู่ของ สุทฺธสิพรหม เป็นชั้นที่ผู้มีสมาธิในทรีย์แก่กล้ามากกว่าอินทรีย์อื่น ได้มาเกิดในชั้นนี้ รูปพรหมชั้นนี้มีอายุ ๘,๐๐๐ มหากัป

ชั้นที่ ๓ สุทฺธสาภูมิ เป็นที่สถิตอยู่ของ สุทฺธสพรหม เป็นชั้นที่ผู้มีสติในทรีย์แก่กล้ามากกว่าอินทรีย์อื่น ได้มาเกิดในชั้นนี้ รูปพรหมชั้นนี้มีอายุ ๔,๐๐๐ มหากัป

ชั้นที่ ๒ อตฺตปภาภูมิ เป็นที่สถิตอยู่ของ อตฺตปพรหม เป็นชั้นที่ผู้มีวิริยในทรีย์แก่กล้ากว่าอินทรีย์อื่น ได้มาเกิดในชั้นนี้ รูปพรหมชั้นนี้มีอายุ ๒,๐๐๐ มหากัป

ชั้นที่ ๑ อวิหาภูมิ เป็นที่สถิตอยู่ของ อวิหาพรหม เป็นชั้นที่ผู้มีสัทธินทรีย์แก่กล้ากว่าอินทรีย์อื่น ได้มาเกิดในชั้นนี้ รูปพรหมชั้นนี้มีอายุ ๑,๐๐๐ มหากัป

มีข้อสังเกตว่า พรหมอนาคามี ที่มาเกิดและสถิตอยู่ในชั้นที่ ๑-๔ ระหว่างที่ยังไม่ได้บรรลุความเป็นพระอรหันต์ เมื่อทำกาลละ คือตายแล้ว ก็จะได้ไปบังเกิดในภูมิเบื้องบนต่อไปในสุทธาวาสภูมินั้น แต่จะไม่เกิดซ้ำภูมิหรือต่ำกว่าภูมิเดิมอีก ส่วนอกนิฏฐพรหมไม่มีการไปเกิดในภูมิอื่นอีกเลย ย่อมจะบรรลุความเป็นพระอรหันต์และปรินิพพานในชั้นอกนิฏฐภูมินั่นเอง อกนิฏฐภูมิจึงเป็นยอดของภูมิ และเป็นภูมิที่ประเสริฐที่สุดกว่าภูมิอื่นในสุทธาวาสภูมิ

ข) จตุตถฌาน/ปัญจฌานภูมิ ๒

เป็นชั้นถัดลงมาจากสุทธาวาสภูมิที่ ๑ มีพรหมอยู่ ๒ ประเภท แต่อยู่ในรูปภพชั้นเดียวกัน คือ เวทปผลพรหม และ อสัณฺณิพรหม มีอายุเท่าๆ กัน คือ ๕,๐๐๐ มหากัป ถ้าจะเรียกเป็นภูมิ ก็เรียกว่า เวทปผลภูมิ และ อสัณฺณิภูมิ ดังต่อไปนี้

เวทปผลภูมิ เป็นภูมิของเวทปผลพรหม ผู้มาเกิดในภูมินี้ด้วยอำนาจของปัญจฌานกุศล ที่ประกอบด้วยอุเบกขาเวทนา มีอายุ ๕,๐๐๐ มหากัป เป็นภูมิที่พ้นจากโลกาวินาศ คือการที่โลก ถูกทำลายด้วยไฟ-น้ำ-ลม จึงนับว่าเป็นยอดภูมิ และเป็นภูมิที่ประเสริฐกว่าพรหมปฐมฌาน-ทุติยฌาน-ตติยฌานภูมิ ซึ่งย่อมไม่พ้นจากโลกาวินาศ คือคราวที่โลกถูกทำลายด้วยไฟ ปฐม-ฌานภูมิทั้ง ๓ ก็ถูกทำลาย เมื่อโลกถูกทำลายด้วยน้ำ ปฐมฌานภูมิ ๓ และทุติยฌานภูมิ ๓ ก็ถูกทำลาย และเมื่อคราวที่โลกถูกทำลายด้วยลม ทั้งปฐมฌานภูมิ ๓ ทุติยฌานภูมิ ๓ และตติยฌานภูมิ ๓ ก็ย่อมถูกทำลายหมดสิ้น

มีทั้งพรหมปุถุชนและพรหมอริยบุคคล เฉพาะพรหมผู้เป็นพระอริยบุคคล นับตั้งแต่พระอนาคามีบุคคลลงมาที่เกิดอยู่ในภูมินี้ เมื่อยังไม่ได้บรรลุความเป็นพระอรหันต์ ครั้นสิ้นอายุลงแล้วก็มิได้ไปเกิดในภูมิอื่นที่สูงกว่าหรือที่ต่ำกว่า คือเกิดในภูมิเดิมนี้อีกจนกว่าจะได้บรรลุพระอรหัตตผล แล้วก็ปรินิพพานในชั้นนี้

อสัณฺณิภูมิ ภูมิของอสัณฺณิพรหม เป็นที่เกิดของสุคติอเหตุกบุคคล ผู้เมื่อชาติก่อนได้เคยเจริญรูปฌานโดยไม่ยินดีในสัญญา ก่อนตายยังไม่เสื่อมจากจตุตถฌาน (โดยจตุกนัย) /ปัญจฌาน (โดยปัญจกนัย) จึงได้มาเกิดเป็นอสัณฺณิพรหม ปรากฏเห็นมีแต่รูป นิ่งไม่ไหวติงเหมือนไม่มีจิตใจ แต่แท้ที่จริง การเกิดเพราะอวิชา ตณฺหา อุปาทาน ย่อมเกิดพร้อมทั้งรูปขันธ์และนามขันธ์ ๔ ตามสายปฏิจลสมุปาทธรรม หากแต่เพราะวิบากคือผลกรรมจากการเจริญรูปฌานโดยปฏิเสธสัญญา จึงปรากฏแต่รูปปฏิสนธิเด่นชัด ส่วนนามขันธ์ ๔ ก็ย่อมเกิดมีคู่กับรูปขันธ์นั้นแหละ แต่ไม่ปรากฏชัด คือไม่แสดงอาการรับรู้อะไร จึงเห็นแต่รูปนิ่งๆ ไม่ไหวติง เหมือนไม่มีจิตใจ หรือเหมือนคนหลับ เมื่อก่อนตายเคยได้เจริญฌานสมาบัติอยู่ในอิริยาบถใด เมื่อมาปฏิสนธิในภูมินี้ก็จะเห็นเป็นรูปพรหมที่สวยงามอยู่ในอิริยาบถเช่นนั้นๆ จึงมีผู้เรียกว่า พรหมลูกฟัก เพราะความที่เป็นพรหมที่นิ่งไม่ไหวติงอยู่ในอิริยาบถเดิม เมื่อหมดบุญก็จติ (ตาย) ไปเกิดในภพภูมิใหม่ ตามกรรมที่รอให้ผลต่อไป

พระโพธิสัตว์และพระอริยเจ้าย่อมไม่มาบังเกิดในภพภูมินี้

ค) ตติยฌานภูมิ ๓ เป็นที่เกิดของดิเหตุกปฏุชน และพระอริยบุคคล ผู้ที่เมื่อก่อนตายยังไม่เสื่อมจากตติยฌาน ก็จะได้มาบังเกิดในภพภูมินี้ มีอยู่ ๓ ประเภท โดยตำแหน่ง ตามลำดับความละเอียด (ปณีตะ) กลาง (มัชฌิมะ) หยาบ (หีนะ) ของตติยฌานที่ตนได้บรรลุและทรงอยู่ในขณะก่อนจะจุติมาปฏิสนธิในภูมินี้ คือ มหาพรหม ชื่อว่า **สุภกิณห์พรหม** มีอายุ ๖๔ มหากัป บุโรหิตพรหม ชื่อว่า **อัปปมาณสุภพรหม** มีอายุ ๓๒ มหากัป และ ปาริสัชชาพรหม ชื่อว่า **ปรีตตสุภาพรหม** มีอายุ ๑๖ มหากัป มีวรกายใหญ่ และรัศมีสว่างกว่ากันตามลำดับอีกด้วย

ง) ทุตติยฌานภูมิ ๓ เป็นที่เกิดของดิเหตุกปฏุชนและพระอริยบุคคล ผู้ที่เมื่อก่อนตายยังไม่เสื่อมจากทุตติยฌาน ก็จะได้มาบังเกิดในภพภูมินี้ มีอยู่ ๓ ประเภท โดยตำแหน่ง ตามลำดับความละเอียด กลาง หยาบ ของทุตติยฌานที่ตนได้บรรลุและทรงอยู่ เมื่อก่อนจุติมาปฏิสนธิในภูมินี้ คือ มหาพรหม ชื่อว่า **อาภัสสรพรหม** มีอายุ ๘ มหากัป บุโรหิตพรหม ชื่อว่า **อัปปมาณภาพรหม** มีอายุ ๔ มหากัป และ ปาริสัชชาพรหม ชื่อว่า **ปรีตตภาพรหม** มีอายุ ๒ มหากัป มีวรกายใหญ่ และรัศมีสว่างกว่ากันตามลำดับ

จ) ปฐมฌานภูมิ ๓ เป็นที่เกิดของดิเหตุกปฏุชนและพระอริยบุคคล ผู้ที่เมื่อก่อนตายยังไม่เสื่อมจากปฐมฌาน ก็จะได้มาบังเกิดในภพภูมินี้ มี ๓ ประเภท คือ มหาพรหม พรหมที่เป็นใหญ่เป็นหัวหน้า มีอายุ ๑ วิวัฏฐฐายีอสงไขยกัป บุโรหิตพรหม พรหมเป็นที่ปรึกษามหาพรหม มีอายุกึ่งหนึ่งของมหาพรหม และ ปาริสัชชาพรหม มีอายุหนึ่งในสามของมหาพรหม ตามลำดับความละเอียด กลาง หยาบ ของปฐมฌานที่ตนได้บรรลุและทรงอยู่ เมื่อก่อนจุติมาปฏิสนธิในภูมินี้ มีวรกายใหญ่ และรัศมีสว่างกว่ากันตามลำดับอีกด้วย

อนึ่ง ท้าวสหัมปติพรหม ที่เคยได้ทูลอาราธนาสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์ทั้งหลาย เมื่อพระพุทธองค์ได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณนั้น ในสมัยของพระพุทธเจ้ากัสสปะ ได้เคยเป็นพระภิกษุผู้สหายของพระโพธิสัตว์ของเรา ได้เป็นผู้พอใจในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เมื่อสิ้นอายุขัยจากมนุษย์ จึงได้มาบังเกิดในพรหมโลกนี้ เป็นมหาพรหม มีนามว่า “สหัมปติ” ส่วนพระมหาโพธิสัตว์ของเรานั้นได้พอใจในคันถธุระ เมื่อสิ้นอายุขัย ได้ไปบังเกิดในเทวโลกแล้วได้มาบังเกิดเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ออกมหาภิเนษกรรมแล้ว ได้บำเพ็ญสมณธรรมจนได้บรรลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้าของเราองค์ปัจจุบัน

๓. กามสุคติภูมิ ๗

ก) เทวภูมิ ๖

เทวภูมิ ๖ คือ เทวโลก ๖ ชั้น เป็นที่สถิตอยู่ของเทวดา จัดเป็นสุคติกามภูมิ คือ ภูมิที่ยังเสพกามที่นับเนื่องในสุคติภูมิ

ผู้ปฏิบัติถึงธรรมกาย เมื่อตรวจจอรูปรูป รส รสแล้ว ก็น้อมเทวโลกมาเป็นกสิณ คือน้อมเข้ามาตั้งที่ศูนย์กลางพระธรรมกาย พระธรรมกายเจริญฌานสมาบัติในกสิณ หรือพิสดารธรรมกายให้สุดละเอียด แล้วขยายข่ายของญาณพระธรรมกายให้เต็มเทวโลก พิจารณาดูความเป็นไปในเทวโลกชั้นต่างๆ จากสูงสุดถึงต่ำสุด ดังนี้

ชั้นที่ ๖ ปรมมิตวสวัตติภูมิ

เป็นที่เกิดที่สถิตอยู่ของอากาศัญญูเทวดา (เทวดาที่มีวิมานลอยลอยอยู่ในอากาศ ตั้งแต่ยอดเขาพระสุเมรุ ไปจรดขอบจักรวาล) ที่เมื่อต้องการเสวยกามคุณ (รูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ) เวลาใด เวลานั้น เทวดาผู้รับใช้ทราบความต้องการของตนนั้น ก็จะจัดการเนรมิตขึ้นให้ได้เสวยตามประสงค์ เทวดาในชั้นนี้จึงไม่ต้องมีคู่ครองประจำของตน มีอายุ ๑๖,๐๐๐ ปีทิพย์ (๙,๒๑๖ ล้านปีมนุษย์)

ท้าวสวตติมารเทพบุตร เป็นจอมเทพชั้นนี้ และเป็นผู้ปกครองเทวดาทั่วทั้ง ๒ ชั้นอีกด้วย เคยเป็นเทวามิฉชาติภูมิ ไม่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เป็นผู้คอยเป็นอุปสรรคขัดขวางการบำเพ็ญสมณธรรม และการบำเพ็ญพุทธกิจของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตั้งแต่ออกมหาภิเนษกรรม จนถึงปรินิพพาน ต่อมาอีก ๓๐๐ ปีหลังกาลเสด็จปรินิพพานของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ยังได้ขัดขวางการสร้างมหาเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ที่พระเจ้าศรีธรรมโศกราชผู้ครองเมืองปาตลีบุตร ผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ได้ทรงให้สร้างขึ้นเพื่อบูชาพระรัตนตรัย และยังเกล้งทำลายพิณฉลองเจดีย์ จึงถูกพระอุปัคตมหาเถระทรมานจนสิ้นพยศ ละมิฉชาติภูมิได้ กลับเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงได้ตั้งความปรารถนาพุทธภูมิ กลายเป็นจอมเทพผู้สมาธิตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบัน

ชั้นที่ ๕ นิมมานรติภูมิ

เป็นที่เกิดที่สถิตอยู่ของอากาศัญญูเทวดาที่มีปกติเสวยกามคุณ (รูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ) ที่ตนเนรมิตขึ้นเอง ตามความพอใจของตนเอง จึงไม่ต้องมีคู่ครองประจำของตน มีทั้งเทพบุตร และเทพธิดา มีอายุ ๘,๐๐๐ ปีทิพย์ (๒,๓๐๔ ล้านปีมนุษย์)

ชั้นที่ ๔ ดุสิตภูมิ

เป็นที่เกิดที่สถิตอยู่ของอากาสัญญเวทดาผู้ถึงพร้อมด้วยความยินดีและแช่มชื่นอยู่ในสมบัติอันเป็นสิริมงคลของตน ผู้ที่บำเพ็ญบารมี ๓๐ ทศ มักจะมาบังเกิดในภูมินี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ ก่อนแต่จะเสด็จมาอุบัติในมนุษยโลกในพระชาติสุดท้าย แล้วได้สำเร็จพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณนั้น ก็จะได้มาบังเกิดในชั้นดุสิตเทวโลกนี้ก่อน ดังเช่นพระมหาโพธิสัตว์ของเราก็ได้มาบังเกิดในดุสิตเทวโลกนี้ ก่อนที่จะเสด็จยังลงสู่พระครรภ์พระมารดาในคืนวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ แล้วได้ประสูติจากพระครรภ์พระมารดาในวันเพ็ญเดือนวิสาขะ เมื่อ ๒๖๒๐ ปี (ปี ๒๕๔๐) ที่ผ่านมานี้ได้บรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณในพระชาติสุดท้ายนี้ พระศรีอารยเมตไตรยโพธิสัตว์ พร้อมด้วยผู้ที่มาบังเกิดเป็นอัครสาวกนั้น เวลานั้นก็เสวยทิพยสมบัติอยู่ในดุสิตเทวโลกนี้เหมือนกัน

เทวดาในชั้นนี้มีอายุ ๔,๐๐๐ ปีทิพย์ (๕๗๖ ล้านปีมนุษย์)

ผู้ปฏิบัติถึงธรรมกาย เมื่อตรวจดูภพภูมินี้ ประสงค์จะดูว่าการบำเพ็ญบารมีของท่านมีผลอะไรปรากฏในดุสิตเทวโลกนี้ จงตั้งจิตอธิษฐานจักรแก้ว (จากศูนย์กลางธรรมกาย) ว่าหากมีผลบุญในการที่ได้บำเพ็ญบารมีมาจนถึงบรรลุธรรมกายนี้ปรากฏในดุสิตเทวโลกนี้อย่างไร ก็ขอให้จักรแก้วนำไปสู่ทิพย์วิมานนั้น แล้วธรรมกายตามจักรแก้วนั้นไปดู ก็จะเห็นวิมานของตน พร้อมด้วยทิพยสมบัติ มีเทวดาผู้เป็นบริวารคอยรักษายู่หรือไม่ อย่างไร ถ้าเห็นมีเทวดาผู้เฝ้าประตูวิมานของเรา ก็จะเห็นเขาเปิดประตูเชื้อเชิญให้เข้าไปข้างในวิมาน ก็จงเข้าไปดู ไปสัมผัส และไปนั่งบนเตียงทิพย์ ก็จะารู้ได้เห็นและได้สัมผัสด้วยตนเอง

มีข้อที่น่าสังเกตว่า ผู้ประพัตติพรหมจรรย์ (ศีล ๘ ขึ้นไป และเจริญสมาธิ-ปัญญา) จะมีแต่บริวารที่เป็นเทพบุตรทั้งนั้น ไม่มีเทพธิดา และจงสังเกตว่าเมื่อเราเข้าไปในวิมานของตนนั้น บรรดาเทพบุตรที่เป็นบริวารรักษาทิพยสมบัติรออยู่นั้น เขาแสดงอาการต้อนรับเราอย่างไร

ความที่ว่า ผู้บำเพ็ญบารมี หรือผู้ประกอบคุณความดีที่ยังไม่ตายจากมนุษยโลก แล้วยังปรากฏมีวิมานและทิพยสมบัติพร้อมด้วยบริวารรออยู่ในเทวโลก ตามศักดิ์แห่งบุญบารมีที่ประกอบบำเพ็ญอยู่นั้น มีตัวอย่างดังนี้

ในสมัยเมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ยังทรงพระชนมชีพอยู่ได้เสด็จประทับอยู่ที่อิสิปตนะ แขวงเมืองพาราณสี นันทิยะผู้เป็นบุตรของคฤหบดีอันเป็นตระกูลผู้มีศรัทธาในเมืองพาราณสี ได้สดับพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า แล้วมีความเลื่อมใสในอานิสงส์ของการถวายอาวาส จึง

สร้างศาลา ๔ มุข ประดับด้วยห้อง ๔ ห้อง ในป่าอิสิปตนะ ถวายพระภิกษุสงฆ์อันมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ด้วยอาณิสสแห่งวิหารทานัน กิปรากฏปราสาทอันเป็นทิพย์สำเร็จด้วยรัตนะ ๗ สูง ๑๐๐ โยชน์ กว้างและยาว ๑๒ โยชน์ พร้อมด้วยทิพย์สมบัติและหมู่นางอัปสรเทพธิดาผุดขึ้นในเทวโลกชั้นดาวดึงส์ รอนันทิยะผู้เป็นเจ้าของ ผู้ยังดำรงชีวิตในมนุษย์โลกอยู่

ต่อมาวันหนึ่ง พระมหาโมคคัลลนะได้ท่องเที่ยวไปในเทวโลกชั้นดาวดึงส์ ได้เห็นปราสาทอันยังไม่มีเจ้าของสถิตอยู่ ผุดลอยอยู่ จึงถามหมู่ นางอัปสรเทพธิดาว่า ปราสาททิพย์นี้เป็นของผู้ใด พระมหาเถระได้รับคำตอบว่า เป็นของนันทิยะบุตรครุฑหบดีเมืองพาราณสี พระมหาเถระจึงได้ลงจากเทวโลกมาทูลถามสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สมบัติอันเป็นทิพย์ย่อมเกิดแก่ชนทั้งหลาย ผู้ยังดำรงอยู่ในโลกมนุษย์ ผู้กระทำความอสังาม ด้วยหรือพระเจ้าข้า ?”

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสว่า

“โมคคัลลนะ สมบัติอันเป็นทิพย์ ที่บังเกิดแล้วแก่นันทิยะในเทวโลก อันเธอก็เห็นเองแล้วมิใช่หรือ โฉนจึงถามเราเล่า ?”^๔

ดังนี้แล้ว ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้อีก ความว่า

“ญาคติมิตร และคนมีใจดีทั้งหลาย เห็นบุรุษผู้ไปอยู่ต่างถิ่นมานาน มาแล้วแต่ที่ไกลโดยสวัสดิ์ ย่อมยินดียิ่งว่า ‘มาแล้ว’ ฉันทิ บุญทั้งหลายก็ย่อมต้อนรับ แม้บุคคลผู้กระทำบุญไว้ ซึ่งไปจากโลกนี้สู่โลกหน้า ดุจพวกญาติเห็นญาติที่รักมาแล้ว ต้อนรับอยู่ ฉะนั้นแหละ.”^๕

ขั้นที่ ๓ ยามาภูมิ เป็นภูมิที่สถิตอยู่ของอากาศัญญูเทวดา ผู้ปราศจากความลำบาก มีเทวราชผู้ปกครองชื่อ “ท้าวสุยามา” เทวดาชั้นนี้มีอายุ ๒,๐๐๐ ปีทิพย์ (๑๔๔ ล้านปีมนุษย์)

ขั้นที่ ๒ ดาวดึงส์ภูมิ หรือที่เรียกว่า ดาวดึงส์เทวโลก เป็นภูมิที่สถิตอยู่ของทั้ง อากาศัญญูเทวดา และ ภูมัญญูเทวดา คือเทวดาที่อยู่บนพื้นดินซึ่งเป็นทิพย์ ได้แก่ พระอินทร์หรือท้าวสักกเทวราช และเทวดาชั้นผู้ใหญ่ ๓๒ องค์ พร้อมด้วยบริวารทั้งหมด แต่พื้นดินอันเป็นที่สถิตของเทวดาชั้นนี้ คือ บริเวณตอนบนสุดหรือยอดเขาพระสุเมรุ มีลักษณะกลม กว้าง (เส้นผ่าศูนย์กลาง) ๘๔,๐๐๐ โยชน์ ซึ่งล้วนสำเร็จด้วยแก้วกายสิทธิ์ ภูมัญญูเทวดาชั้นนี้เฝ้าจึงไม่ถึงพื้น

^๔ ดูเรื่องนันทิยะ พระพุทธโฆษาจารย์, ธมมปทฎกถา, ฉุฉุโร ภาโค: มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ.๒๕๒๙, หน้า ๑๔๖-๑๔๗.

^๕ ข้างแล้ว.

ลักษณะเขาพระสุเมรุ

ตามไหล่เขาพระสุเมรุทั้ง ๔ ด้าน ทิศตะวันออกเป็นเงิน ทิศตะวันตกเป็นแก้วมรกต ทิศเหนือเป็นทอง ทิศใต้เป็นแก้วมรกต เขาพระสุเมรุนี้ล้วนเป็นทิพย์ มีลักษณะเหมือนตะโพก (กลอง ๒ หน้า ตรงกลางกว้างกว่าหัวท้าย ที่เขาตีในวงปีพาทย์) ที่วางตั้งขึ้น ตั้งอยู่ตรงกลางจักรวาล ความสูง ๑๖๘,๐๐๐ โยชน์ ครึ่งบน (๘๔,๐๐๐ โยชน์) อยู่เหนือพื้นน้ำ (คือมหาสมุทรสี่พันตร) ขึ้นไป ครึ่งล่าง (๘๔,๐๐๐ โยชน์) หยั่งลงในมหาสมุทร มีพื้นรากอยู่ระหว่างเขา ๓ ลูก ตั้งรับอยู่ ใต้พื้นฐานของเขาพระสุเมรุเป็นอุโมงค์กว้าง ๑๐,๐๐๐ โยชน์ เป็นภพ (ที่อยู่) ของพวกเทวดา ๕ เหล่า คือ เวปจิตติอสูร, สุพลอสูร, ราชอสูร, ปหาอสูร และสัมพรตอสูร ซึ่งสงครามจะเข้าในจำพวกภุมมัญญูเทวดาชั้นดาวดึงส์ ด้วยเหมือนกัน

บริเวณตอนบนยอดเขาพระสุเมรุนี้แหละ เป็นที่สถิตอยู่ของเทวดาชั้นดาวดึงส์ ซึ่งมีทั้งอากาศัญญูเทวดาและภุมมัญญูเทวดา เทวดาชั้นนี้มีอายุ ๑,๐๐๐ ปีทิพย์ (๓๖ ล้านปีมนุษย์) เทวราชหรือจอมเทพชั้นดาวดึงส์นี้ คือพระอินทร์ หรือท้าวสักกเทวราช หรือท้าวโกสีย์อมรินทร์นั่นเอง เป็นผู้ปกครองทั้งเทวดาชั้นดาวดึงส์และทั้งเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกาด้วย มีช้างทรงชื่อเอราวัณ (เป็นเทวดาเนรมิต ไม่ใช่สัตว์เดรัจฉาน) มีนครชื่อ สุทิสสนะ มีปราสาทเวษยันต์ตั้งอยู่ตรงกลาง เป็นที่สถิตของท้าวสักกเทวราช สุทิสสนครนี้กว้าง ๑๐,๐๐๐ โยชน์ มีกำแพงล้อมรอบ ๔ ด้าน ด้านหนึ่งมีประตู ๒๕๐ ประตู รวม ๔ ด้านมี ๑,๐๐๐ ประตู ภายในพระนครมีสวนดอกไม้เป็นที่พักผ่อนรื่นเริงของเทวดาทั้งหลาย ๔ แห่ง คือ สวนนันทวัน ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของพระนคร สวนจิตรลดา ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก สวนมิสสกัน ตั้งอยู่ทางทิศเหนือ สวนมรุสวัน ตั้งอยู่ทางทิศใต้ แต่ละสวนมีสระ ๒ สระ

ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระนครมีสวน ๒ แห่ง คือ สวนปุนทริก กับ สวนมหาวัน ที่สวนปุนทริกมีต้นปาริฉัตร หรือต้นปาริชาติ (เหมือนต้นทองหลางลาย) ใต้ต้นปาริฉัตรมีพระแท่นปัทมกัมพลศิลาอาสน์ มีสีตฉนำกัมพลแดงอมเหลือง เป็นที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้เคยประทับเพื่อแสดงพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ โปรดพุทธมารดาและเทวดาทั้งหลาย มีศาลาสุธัมมาเทวสภา เป็นที่ประชุมเทวดาผู้มาฟังธรรมด้วย

ณ สวนปุนทริกนี้ ยังมีเจดีย์ที่สำเร็จด้วยอัญมณีแก้วมรกต ชื่อ พระจุฬามณี สูง ๑๐๐ โยชน์ เป็นที่ประดิษฐานพระเชี้ยวแก้วเบื้องขวาและพระเกศาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระขรรค์ที่ทรงใช้ตัดพระเกศา เมื่อครั้งเสด็จออกมหาภิเนษกรรม ได้อธิษฐานบรรพชา แล้วใช้

พระขรรค์ตัดพระเกษา ทรงโยนขึ้นไปในอากาศ แล้วท้าวลักกเทวราชได้ทรงรับไว้ นำไปประดิษฐานไว้ ณ พระเจดีย์จุฬามณีนี้

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อเสด็จประทับอยู่ในภูฏาคารศาลา เมืองเวสาลี เจ้าลิจฉวี พระนามว่ามหาลิ ได้ทูลถามปัญหาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท้าวลักกะจอมแห่งเทพทั้งหลาย พระองค์ทรงเห็นแล้วหรือ ?” ตรัสตอบว่า “มหาลิ ท้าวลักกะจอมแห่งเทพทั้งหลาย เราเห็นแล้ว” แล้วตรัสเล่าต่อไป มีความย่อที่สำคัญว่า ที่ทรงพระนามว่า ลักกะ เพราะเมื่อครั้งเป็นมนุษย์ได้เป็นผู้ชอบให้ทานก่อนผู้อื่นและให้ทานด้วยความเคารพ เมื่อครั้งเป็นมนุษย์เป็นมานพชื่อ มมะ มีภรรยา ๔ คน ชื่อ สุนันทา สุธิตรา สุธัมมา และ สุขาดา เป็นหัวหน้าคณะผู้ใญ่บุญ ๓๓ คน ชื่อ คณะสหบุญญกัริ อยู่ในหมู่บ้าน มจลคาม ชอบช่วยกันทำความสะอาดปิดกวาดถนนหนทางภายในหมู่บ้าน ตั้งโรงน้ำไว้บริเวณข้างทางให้คนที่สัญจรไปมาได้ดื่ม และได้ช่วยกันสร้างศาลาที่พักคนเดินทาง ครั้นสิ้นชีวิตลง ได้ไปเกิดเป็นจอมเทพในชั้นดาวดึงส์ จึงชื่อว่า มมะวา หรือ มัฆวาน ส่วนสหายอีก ๓๒ คนนั้น เมื่อสิ้นชีวิตลงต่างก็ไปเกิดเป็นเทวดาผู้ใหญ่ ในชั้นเดียวกันนี้ ข้างไม่ผู้ช่วยสร้างศาลาที่พักคนเดินทาง เมื่อสิ้นชีวิตลงก็ได้ไปบังเกิดเป็น วิสสุกัมมเทพบุตร มหมานพนั้น ด้วยอานสงส์ที่ได้สมาทานวัดตบท ๗^{๑๐} อย่างสมบูรณ์ ตลอดชีวิต เมื่อสิ้นชีวิตแล้ว จึงได้มาบังเกิดเป็นพระอินทร์ หรือ ท้าวลักกเทวราช

วัดตบท ๗ นั้น คือ

๑. เป็นผู้เลี้ยงบิดามารดาตลอดชีวิต
๒. เป็นผู้ประพฤติด่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ ในตระกูลตลอดชีวิต
๓. เป็นผู้พูดอ่อนหวาน (ไม่กล่าววาจาหยาบคาย, ด่าทอผู้อื่น) ตลอดชีวิต
๔. ไม่เป็นผู้พูดส่อเสียด คือ ยุแหยงให้เขาแตกสามัคคีกันตลอดชีวิต
๕. เป็นผู้ไม่มีจิตปราศจากมลทิน คือ ความตระหนี่ ยินดีในการเสียสละ หรือการ บริจาคทาน อยู่ครอบครองเรือนตลอดชีวิต
๖. เป็นผู้กล่าวคำสัตย์ ตลอดชีวิต
๗. เป็นผู้ไม่โกรธตลอดชีวิต ถ้ามีความโกรธเกิดขึ้น ก็หักห้ามข่มความโกรธโดยพลัน

ดังพระพุทธดำรัสที่ตรัสอีกว่า

“ทวยเทพชั้นดาวดึงส์ เรียกนรชนผู้เลี้ยงมารดาบิดา มีปกติประพฤติ

^{๑๐} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๔, สังยุตตนิกาย สคาถวรรค, ข้อ ๔๐๖, หน้า ๓๓๕.

อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล กล่าวถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน ละวาจาเสื่อมเสีย ประกอบในการกำจัดความตระหนี่ มีวาจาสัตย์ ช่มความโกรธได้ นั้นแล ว่า ‘สัปปุริส’.”^{๑๑}

อนึ่ง ท้าวสักกเทวราชนี้ ทรงได้เคยสดับพระธรรมเทศนาจากสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (พรหมชาลสูตร) จบแล้ว ก็ได้บรรลุมรรคผลเป็นพระโสดาบัน ดังที่พระพุทธองค์เมื่อประทับอยู่ในเวฬุคาม ได้ตรัสแก่พระภิกษุทั้งหลายผู้กำลังประชุมกันอยู่ ถึงท้าวสักกเทวราชที่ทรงมีความลิเนหาในพระบรมศาสดา ได้ทรงสละทิพยสมบัติ และทรงสละอัตตภาพประมาณ ๓ คาวุต^{๑๒} (๓๐๐ เส้น) ของพระองค์ เสด็จมาบำรุงพระบรมศาสดา ขณะอาพาธลงพระโลหิต ท้าวสักกะได้ทรงทูลหม้อพระบงคนหนัก (หม้ออุจจาระ) ของพระบรมศาสดาไว้บนพระเศียร (เพื่อนำไปทิ้ง) โดยมีได้ทรงรังเกียจ ทรงสรรเสริญท้าวสักกะว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ท้าวสักกเทวราชทำความรักในเรานั้น ไม่น่าอัศจรรย์ เพราะท้าวสักกเทวราชนี้ฟังธรรมเทศนาแล้วเป็นพระโสดาบัน ละความเป็นท้าวสักกะชรา ถึงความเป็นท้าวสักกะหนุ่ม เหตุอาศัยเรา ...”^{๑๓}

และได้เห็นว่า ท้าวเธอจะอยู่ในภพดาวดึงส์นี้จนตลอดสิ้นอายุ เมื่อจุติจากดาวดึงส์แล้วจะได้มาบังเกิดเป็นจักรพรรดิในมนุษยโลก และได้สำเร็จมรรคผลเป็นพระสกิทาคามี เมื่อสิ้นชีวิตจากมนุษยโลกแล้ว จะได้ไปบังเกิดในดาวดึงส์เทวโลกอีก และได้บรรลุมรรคผลเป็นพระอนาคามี เมื่อสิ้นอายุในภพดาวดึงส์แล้ว จะได้ไปบังเกิดในชั้นสุทธาวาส ตั้งแต่ชั้นอวิหา เป็นต้นไป จนถึงชั้นอนิฏฐภาพ ได้บรรลุพระอรหัตตผล แล้วปรินิพพานในชั้นนั้น

ชั้นที่ ๑ จาตุมหาราชิกามุมิ

อยู่ตอนกลางของเขાพระสุเมรุ เสมอๆ ระดับภูเขาคุนธรร ลงจนถึงโลกมนุษย์ อาณาเขตแผ่กว้างไปจนจรดขอบภูเขาจักรวาล นี่เป็นที่สถิตอยู่ของท้าวมหาราช ๔ องค์ ผู้รักษาโลกมนุษย์ด้วย จึงชื่อว่า “ท้าวจตุโลกบาล” คือ

๑. ท้าวธตรฐ มีอาณาเขตปกครองอยู่ทางทิศตะวันออกของเขાพระสุเมรุ เป็นผู้ปกครองคนธรรพเทวดา ทั้งหมด

^{๑๑} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๕, สังยุตตนิกาย สคคารวรรค, ข้อ ๔๐๗, หน้า ๓๓๖.

^{๑๒} ๑ คาวุต = ๔ โกสะ = ๘๐ อสุภะ = ๑๐๐ เส้น = ๑/๔ โยชน์

^{๑๓} พระพุทธโมลีจารย์, ธมมปทฎกถา ฉฎโจ ภาโค: มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๔๒๕, หน้า ๑๓๕.

๒. ท้าววิรุฬหก มีอาณาเขตปกครองอยู่ทางทิศใต้ของเขาพระสุเมรุ เป็นผู้ปกครองกุมภภันฑ์ (เทวดาท้องพลั่ว) ทั้งหมด

๓. ท้าววิรูปักษ์ มีอาณาเขตปกครองอยู่ทางทิศตะวันตกของเขาพระสุเมรุ เป็นผู้ปกครองนาคเทวดาทั้งหมด

๔. ท้าวเวสสวัณ หรือ ท้าวกุเวร มีอาณาเขตปกครองอยู่ทางทิศเหนือของเขาพระสุเมรุ เป็นผู้ปกครองยักษ์เทวดาทั้งหมด

เทวดาเหล่านี้มีอายุ ๕๐๐ ปีทิพย์ (๔ ล้านปีมนุษย์) มีทั้งที่เป็นอากาศัญญเทวดา และ ภูมิัญญเทวดา

อากาศัญญเทวดา มีวิมานเป็นของตนเอง อยู่ในอากาศ เช่น สุรียเทพ (เทวดาสถิตอยู่กับพระอาทิตย์), จันทิมเทพ (เทวดาสถิตอยู่กับพระจันทร์), สัตวลาหกเทพ (เทวดาทำให้อากาศเย็น), อุณหวลาหกเทพ (เทวดาทำให้อากาศร้อน), พิรุณเทพ (เทวดาแห่งฝน) เป็นต้น

ภูมิัญญเทวดา คือเทวดาที่อาศัยอยู่ตามพื้นดิน รวมทั้งที่อาศัยอยู่ตามถ้ำหรือภูเขา (ปัพพตเทวดา) หรือตามต้นไม้ ซึ่งมีทั้งรุกขเทวดาและคนธรรพเทวดา ตามแม่น้ำ มหาสมุทร ตามศาลา เจดีย์ ชุ่มประตู่ของวัดหรือบ้านเรือน เป็นต้น

รุกขเทวดา อาศัยอยู่ตามต้นไม้มีแก่นโดยทั่วไป เมื่อต้นไม้ตายหรือถูกตัดไปแล้ว เทวดานั้นก็หาที่อยู่อาศัยใหม่ ส่วนคนธรรพเทวดา มีกำเนิดและอาศัยอยู่ตามต้นไม้ที่มีกลิ่นหอม (แก่นหอม, เปลือกหอม, ดอกหอม, รากหอม) เช่น ต้นจันทน์หอม จันอิน กฤษณา กันเกรา ตะเคียนทอง สารภี กระณิการ์ กากะทิง ลำดวน พิกุล สาละลังกา ฯลฯ ที่เราเรียกว่า “นางไม้” หรือ “แม่ย่านาง” ก็มี และเทวดาพวกนี้ แม้นต้นไม้จะตายไปแล้ว หรือถูกคนตัดเอาไปสร้างบ้านเรือน หรือเรือแล้วก็ตาม มักจะไม่ค่อยยอมละทิ้งที่อยู่ของตนไปง่ายๆ คงอาศัยสิงอยู่ที่ต้นไม้ต้นนั้น บางครั้งก็จะแสดงตนให้คนเห็น

เทวดาในชั้นจาตุมมหาราชิกานี้ ที่เป็นสัมมาทิฐิ มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาก็มี ที่เป็นมิจฉาทิฐิ ไม่ศรัทธาในพระพุทธศาสนาก็มี ที่มีใจคอโหดร้ายก็มี ได้แก่ เทวดายักษ์, เทวดาคนธรรพ, เทวดากุมภภันฑ์, เทวดานาค ถ้าใครทำให้ไม่ถูกใจ ก็จะให้โทษได้ เช่นพวกเทวดากุมภภันฑ์ ที่ท้าววิรุฬหกกำหนดให้เฝ้าสมบัติ ได้แก่ แก้วมณี ขอบวิเศษ เช่น เหล็กไหล หรือต้นยาประเสริฐที่อยู่ตามถ้ำตามเขา เป็นต้น ถ้าใครล่วงล้ำลักล้ายไปในเขตที่เขาดูแลรักษา เพื่อจะเอาสมบัติหรือของวิเศษนั้นด้วยความโลภ ก็จะให้โทษ และมีสิทธิจับกันได้ ส่วนพระอริยเจ้าเป็นผู้มีคุณธรรม

สูง ผู้มีกำลังฤทธิ์หรือมีอำนาจสิทธิ์สูงกว่าพวกเขา ก็จะปลอดภัย และอาจชม/บังคับเขาได้ เช่น เรื่องสุมนสามเณร^{๑๔} มีความย่อว่า

สุมนสามเณร เป็นอันเตวาสิก (ศิษย์) ของพระอนูรุธ ได้บรรลุความเป็นพระอรหันต์ในเวลาปลงผมเสร็จ ซึ่งมีอายุในขณะนั้นเพียง ๗ ขวบ ได้เคยทรมานป็นนกนาคราช (พญานาคผู้อาศัยอยู่ในสระโนดาด ในป่าหิมพานต์) เพื่อนำน้ำดื่มไปประกอบยาถวายพระอนูรุธผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ เพื่อให้หายจากโรคลมเสียดท้อง พญานาคไม่ยอมให้ โดยนอนแผ่พังพานปกคลุมปิดสระโนดาดซึ่งกว้างประมาณ ๕๐ โยชน์เอาไว้ ไม่ยอมให้สุมนสามเณรได้นำน้ำไปถวายพระอุปัชฌาย์ สุมนสามเณรจึงไปบอกเทวดาและพรหมให้มาดูการต่อสู้ประลองฤทธิ์ของตนกับพญานาคนี้ พญานาคได้กล่าวท้าทายสุมนสามเณรว่า ถ้าสามเณรเก่งจริง ก็มาเอาน้ำดื่มไปเถิด ถึง ๓ ครั้ง สุมนสามเณรก็รับคำท้าทั้ง ๓ ครั้ง แล้วจึงเหาะขึ้นไปยืนบนอากาศนิรมิตกายเป็นพรหมโตขนาดประมาณ ๑๒ โยชน์ แล้วลงจากอากาศ เหยียบที่พังพานของพญานาค กดหน้าพญานาคให้คว่ำลง พญานาคพ่ายแพ้ต่ออำนาจของสามเณร แผ่นพังพานได้หดเล็กลงเหลือขนาดประมาณเท่าทัพพี พอแผ่นพังพานหดเล็กลง สายน้ำก็พุ่งขึ้นจากสระโนดาดเทาลำตาล สามเณรก็เอาขวดที่นำมา รองน้ำได้เต็มขวด แล้วนำไปถวายพระอุปัชฌาย์ หม่อมหลวงเทพที่มาร่วมกันเพื่อดูการประลองฤทธิ์ ณ ที่นั่น ต่างให้อนุโมทนาสาธุการแก่สุมนสามเณร พญานาคเกิดความละอายต่อหมู่เทพยดา ไกรธจัด จึงรีบติดตามสามเณรเพื่อจะจับฆ่าเสีย แต่ไม่อาจตามทันและทำอันตรายได้ ภายหลังจึงยอมรับอำนาจของสามเณร และได้ปวารณาตัวรับใช้สามเณร หากสามเณรต้องการน้ำจากสระโนดาดอีก

อนึ่ง ก็ได้เคยมีตัวอย่างว่า ผู้ปฏิบัติได้ถึงธรรมกาย ผู้ทรงธรรมคือมีวิชาและจรณะ ธรรมเครื่องรักษาตัวดีพอสมควร ย่อมได้รับความคุ้มครองรักษา และสามารถใช้วิชา (ระดับโลกิยะ) อันประกอบพร้อมด้วยจักรพรรดิรัตนะ ๗ ที่ทรงสิทธิ์อำนาจ ชม/บังคับ พวกกุมภัณฑ์ที่เฝ้าสมบัติให้นำสมบัติทิพย์นั้นไปไว้ให้ตน ได้เหมือนกัน

ข) มนุสสภูมิ

คำว่า มนุษย์ (มนุสส)^{๑๕} นี้ ความหมายโดยมุขณัย (นัยแรก) ได้แก่คนที่อยู่ในชมพูทวีป เพราะคนที่อยู่ในชมพูทวีปเป็นผู้มีจิตใจกล้าแข็งกว่าคนทวีปอื่น ทั้งฝ่ายดีและฝ่ายไม่ดี ความหมาย

^{๑๔} พระพุทธโมสาจารย์, ธรรมปทฎกถา อฏฐโม ภาค, หน้า ๙๓-๙๔.

^{๑๕} ความหมายของคำว่ามนุษย์: ชื่อว่า มนุษย์ เพราะมีใจรุ่งเรืองและกล้าแข็ง. ความหมายอื่นๆ เช่น เพราะเข้าใจในสิ่งเป็นเหตุอันสมควรและไม่สมควรบ้าง ในสิ่งที่มิใช่ประโยชน์และไม่มิใช่ประโยชน์บ้าง ในสิ่งที่เบ่งกุศลและอกุศลบ้าง.

๓๔๙

โดยสติปัญญา (น้อยคล้ายๆ กัน หรือใกล้เคียงกัน) ก็ได้แก่คนที่อยู่ในทวีปทั้ง ๓ ที่เหลือ เพราะคนที่อยู่ในทวีปทั้ง ๓ เพราะมีรูปร่างสัณฐานเหมือนกันกับคนที่อยู่ในชมพูทวีปนั่นเอง

ความที่คนในชมพูทวีปมีจิตใจกล้าแข็งนั้น เพราะในฝ่ายดี สามารถทำให้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า อัครสาวก มหาสาวก ปกตีสาวก พระเจ้าจักรพรรดิ ฆานลาภิ อภิญาลาภิ ได้ ในฝ่ายไม่ดี เช่น สามารถฆ่าบิดามารดา ฆ่าพระอรหันต์ ทำโลหิตุปบาท และทำสังฆเภท

ส่วนจิตใจของคนที่อยู่ในทวีปทั้ง ๓ นั้น ไม่สามารถจะทำเช่นนั้นได้ ทั้งฝ่ายดีและฝ่ายไม่ดี

มนุสสภูมิ หมายถึง แผ่นดินอันเป็นที่อยู่ของมนุษย์ ได้แก่ ทวีปใหญ่ ๔ ทวีป อันตั้งอยู่ ๔ ทิศ รอบเชิงเขาพระสุเมรุ ส่วนที่พ้นจากมหาสมุทรสี่ทันทร์ ทวีปใหญ่แต่ละทวีป ยังมีทวีปน้อย ๕๐๐ เป็นบริวาร ทวีปใหญ่ทั้ง ๔ มีดังนี้^{๑๖}

๑. ปุพพิเททวีป อยู่ด้านทิศตะวันออกของเขาสุมเมรุ เพราะพื้นที่ใหญ่เขาสุมเมรุ ด้านทิศตะวันออกเป็นเงิน ดังนั้นสีของน้ำในมหาสมุทร ในอากาศ ใบไม้ต้นไม้ ทางด้านนี้ จึงเป็นสีเงิน คนที่อยู่ในทวีปนี้ มีค่านำรูปทรงเกือบกลมตั้งอัมจันทร์หรือบาตรคว่ำ และมีอายุ ๗๐๐ ปีเสมอ เพราะมนุษย์ในทวีปนี้มีระดับศีลธรรมสม่ำเสมอ

๒. ชมพูทวีป คือมนุษย์โลกของเราเอง อยู่ด้านทิศใต้ของเขาสุมเมรุ เพราะพื้นที่ใหญ่เขาสุมเมรุด้านทิศใต้เป็นมรกต ดังนั้นสีของน้ำในมหาสมุทร ในอากาศ ใบไม้ต้นไม้ ทางด้านนี้ จึงเป็นสีเขียว คนที่อยู่ในทวีปนี้ มีค่านำรูปทรงรีๆ ดั่งไข่ไก่หรือเรือคนเกวียน และมีอายุขัยไม่แน่นอน ตามยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปตามอำนาจของกิเลสหรือบุญกุศลของมนุษย์ทั้งหลาย กล่าวคือ สมัยใดที่มนุษย์ทั้งหลายมีศีลมีธรรมมากขึ้น ก็มีอายุยืนยาวขึ้น ใน ๑๐๐ ปี จะมีอายุขัย (โดยเฉลี่ย) เพิ่มขึ้น ๑ ปี ต่อๆ ไปอย่างนี้ จนมีอายุนานถึง ๑ อสงไขยปี แล้วมีอาการเสื่อมลงด้วยอำนาจของไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนตตา) และมนุษย์ทั้งหลายเริ่มมีความประมาทหลงมัวเมาในชีวิต ไม่รู้บาปบุญคุณโทษ มีจิตใจเหี้ยมโหด ไร้ศีลธรรม เบียดเบียนทรัพย์สิน ล่วงเกินบุตรภรรยาสามีของผู้อื่น เสพสิ่งเสพติดมีนเมาเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท และฆ่าสัตว์ตัดชีวิต รบราฆ่าฟันกันมากขึ้น ผลจากการชั่วเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลกระทบในการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต รบราฆ่าฟันกันมากขึ้นนี้ จึงทำให้อายุขัย (โดยเฉลี่ย) ของมนุษย์ลดลงตามลำดับ ใน ๑๐๐ ปี อายุขัยลดลง ๑ ปี อย่างเช่นปัจจุบันนี้ อายุขัยของมนุษย์ในยุคนี้ (โดยเฉลี่ย) ประมาณ ๗๕ ปี เมื่อเทียบกับอายุขัยของมนุษย์สมัยที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระชนม์อยู่ คือ ๑๐๐ ปี

^{๑๖} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๔, นวกนิบาต อังคุตตรนิกาย, ข้อ ๒๙, หน้า ๖๒.

กำหนดเวลา ๑ รอบอสงไขยปี คือนับจากสมัยที่อายุปวงมนุษย์ยืนนานถึง “อสงไขยปี” แล้วมีอาการเสื่อมถอยน้อยลงมาจนถึง ๑๐ ปี และกลับมีอาการเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนถึงอสงไขยปีอีกตามเดิม นี่แหละเรียกว่า ๑ อันตรกัป

๑๐ x ๑๐ ^{๑๔๐} ปี	เป็น	๑ อสงไขย
๑ รอบอสงไขย	เป็น	๑ อันตรกัป
๖๔ อันตรกัป	เป็น	๑ อสงไขยกัป
๔ อสงไขยกัป	เป็น	๑ มหากัป

๓. อปรโคยานทวีป อยู่ทางด้านทิศตะวันตกของเขาพระสุเมรุ เพราะพื้นที่ไหล่เขาพระสุเมรุด้านทิศตะวันตก เป็นแก้วนลิก ดังนั้นสีของน้ำในมหาสมุทร ในอากาศ ใบไม้ต้นไม้ ทางด้านนี้ จึงเป็นสีเฝือเหมือนแก้วนลิก คนที่อยู่ในทวีปนี้ มีค่าน้ำรูปทรงกลมดั่งพระจันทร์วันเพ็ญ และมีอายุ ๕๐๐ ปีเสมอ เพราะมนุษย์ในทวีปนี้มีระดับศีลธรรมสม่ำเสมอ

๔. อุตตรกृतทวีป อยู่ทางด้านทิศเหนือของเขาพระสุเมรุ เพราะพื้นที่ไหล่เขาพระสุเมรุด้านทิศเหนือเป็นทอง ดังนั้นสีของน้ำในมหาสมุทร ในอากาศ ใบไม้ต้นไม้ ทางด้านนี้ จึงเป็นสีทอง คนที่อยู่ในทวีปนี้ มีค่าน้ำรูปทรงสี่เหลี่ยมดั่งตั้ง และมีอายุ ๑,๐๐๐ ปีเสมอ เพราะมนุษย์ในทวีปนี้มีระดับศีลธรรมสม่ำเสมอ

ธรรมดาคนอุตตรกृतทวีปมีการรักษาศีล ๕ เป็นนิจ ฉะนั้นเมื่อคนเหล่านี้ตายแล้ว ย่อมไปบังเกิดในเทวโลกอย่างแน่นอน แต่ถ้าสิ้นอายุขัย จุตจากเทวโลกแล้ว อาจไปบังเกิดในอบายภูมิทั้ง ๔ หรือทวีปอื่น หรือภูมิใดภูมิหนึ่งก็ได้

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสความที่คนชมพูทวีปมีคุณ ๓ ประการสูงกว่า ประเสริฐกว่า คนอุตตรกृतทวีป และเทวดาชั้นดาวดึงส์ ว่า^{๑๗}

“ภิกษุทั้งหลาย คนชมพูทวีปเป็นผู้มีคุณสูงและประเสริฐกว่าคนอุตตรกृत และเทวดาชั้นดาวดึงส์อยู่ ๓ อย่างคือ มีจิตใจกล้าแข็งในการทำความดี (สุร) มีสติตั้งมั่นในพระรัตนตรัย (สติมนุต) ประพฤติพรหมจรรย์คือบวชได้ (พรหมจริยวาส)”

และได้ตรัสความที่คนอุตตรกृतทวีปมีคุณ ๓ ประการสูงกว่า ประเสริฐกว่าคนชมพูทวีป และเทวดาชั้นดาวดึงส์ ไว้ดังนี้^{๑๘}

^{๑๗} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๓, นวกนิบาต อังคุตตรนิกาย, ข้อ ๒๒๕, หน้า ๔๐๙.

^{๑๘} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๓, นวกนิบาต อังคุตตรนิกาย, ข้อ ๒๒๕, หน้า ๔๐๘-๔๐๙.

๓๕๑

“ภิกษุทั้งหลาย คนอุตตรกฐทวีปเป็นผู้มีคุณสูงกว่าคนชมพูทวีปและ
เทวดาชั้นดาวดึงส์อยู่ ๓ อย่างคือ ไม่ถือเอาเงินทองว่าเป็นของตน (อมม) ไม่
หวงแหนหรือถือเอาว่าเป็นบุตร ภรรยา สามี ของตน (อปริคคห) มีอายุยืนถึง
๑,๐๐๐ ปีเสมอ (นียตายุก).”

๔. ทุคคติภูมิ: อสุรกาย เปรต ตีรจฉาน สัตว์นรก

ทุคคติภูมิ เป็นภูมิที่ไม่ดี คือ เป็นที่เกิด ที่อาศัยอยู่ของสัตว์ ที่ไม่ดี ที่มีความลำบาก ที่ไม่
สบาย ที่ไม่เจริญ จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อบายภูมิ” (อบาย แปลว่า ปราศจากความเจริญ)
จะได้กล่าวถึงภูมิของสัตว์ในทุคคติภูมิเป็นลำดับต่อไป

ก) อสุรกายภูมิ

เป็นภูมิที่เกิด ที่อยู่ของสัตว์ ที่ไม่สว่างรุ่งโรจน์โดยความเป็นอิสระและสนุกรื่นเริง เปรียบ
เหมือนนักโทษที่ถูกจำคุกอยู่ในเรือนจำ สัตว์ในภูมินี้จึงชื่อว่า “อสุร” หมู่แห่งอสุรทั้งหลายชื่อว่า
“อสุรกาย” อสุรมีอยู่ ๓ ประเภท คือ

เทวอสุรา	ได้แก่ เทวดาอสุร (อสุรที่เป็นเทวดา)
เปตติอสุรา	ได้แก่ เปรตอสุร (อสุรที่เป็นเปรต)
นिरยอสุรา	ได้แก่ นีรยอสุร (อสุรที่เป็นสัตว์นรก)

๑. เทวดาอสุร

มี ๖ ประเภท ได้แก่ (๑) เวปจิตติอสุร (๒) สุพลีอสุร (๓) ราหูอสุร (๔) ปหารอสุร
(๕) สัมพรตอสุร (๖) วินิปาติกอสุร อสุร ๕ ประเภทแรกเป็นปฏิปักษ์ต่อเทวดาชั้นดาวดึงส์ มี
สถานที่อยู่ใต้เขาพระสุเมรุ แต่ก็ส่งเคราะห์เข้าไปในจำพวกเทวดาชั้นดาวดึงส์ เพราะแต่เดิมก็เคยเป็น
เทวดาอยู่ชั้นดาวดึงส์นั่นแหละ มีนครชื่อ อยุष्มปุระ ครั้นต่อมา เมื่อมขมาณพ ได้ไปบังเกิดเป็น
พระอินทร์ (ท้าวสักกเทวราช) อยู่มาวันหนึ่ง พระอินทร์ได้ออกอุบายประชุมเหล่าเทวดาทั้งหลาย
ในชั้นดาวดึงส์นี้ เพื่อกำจัดพวกเวปจิตติอสุร (เทวดาเจ้าถิ่นเดิมที่มาอยู่ก่อน) โดยให้มีการเลี้ยง
เหล่าเทวดาทั้งหลายด้วย แต่พระอินทร์ได้กำชับเทวดาของตนว่าอย่าดื่มเหล้า เทวดาพวก
เวปจิตติอสุรจึงพากันเมาเมาหมดสติ เมื่อได้โอกาสเหมาะ พระอินทร์และบริวารซึ่งเตรียมพร้อม
อยู่แล้ว ก็พากันรุมจับเทวดาพวกเวปจิตติอสุรโยนลงไปภายใต้เขาพระสุเมรุด้วยอำนาจฤทธิ์ ภาย

ใต้เขาพระสุเมรุจึงเกิดมีนครที่คล้ายกันกับอยุธยาอยู่ในชั้นดาวดึงส์เทวโลก ต่างกันแต่ต้นไม้ คือ ที่ชั้นดาวดึงส์ มีต้นปาริเจตตะกะ (ทองหลาง) ส่วนที่ใต้เขาพระสุเมรุ มีต้นปาฏลี (แคฝอย) นี่เป็น ที่อยู่ของพวกเทวดาเวปจิตตือสูรเหล่านี้เอง แต่พวกอสูรไม่รู้ตัวว่าถูกพระอินทร์และบริวารจับโยน ลงมาอยู่ใต้เขาพระสุเมรุ เพราะมัวแต่เมาเหล้า เมื่อสว่างแล้วก็ยังไม่รู้ นครที่ใต้เขาพระสุเมรุก็คล้ายๆ กันกับที่ดาวดึงส์เทวโลก มารู้ตัวเอาตอนถึงฤดูต้นแคฝอยออกดอก ว่าตนเองมาอยู่ต่างถิ่นเสียแล้ว จึงพากันโกรธพระอินทร์กับบริวารมาก และเป็นปฏิปักษ์กับเทวดาชั้นดาวดึงส์มาจนกระทั่งทุกวันนี้ เคยแต่งกองทัพอสูรไปรบกับกองทัพพระอินทร์หลายครั้ง ผลัดกันแพ้ ผลัดกันชนะ ถ้าฝ่ายใด แพ้ก็พากันหลบหนีเข้านครไป แล้วพากันปิดประตูเมืองเสีย ฝ่ายที่ชนะก็ถอยทัพกลับนครของตน เพราะไม่อาจจะตีฝ่าประตูนครเข้าไปได้ การทำสงครามระหว่างเทวดากับอสูร (เทवासुरสงคราม) เป็นเหมือนหุ่นรบกัน ไม่มีการบาดเจ็บล้มตายเหมือนกันการทำสงครามรบกันในมนุษยโลก

อสูรประเภทที่ ๖ วินิปาติกอสูร เป็นบริวารของภุมมัญญูเทวดา มีรูปร่างลักษณะเล็กกว่า เทวดาในชั้นดาวดึงส์ อำนาจก็มีน้อยกว่า อาศัยอยู่ตามป่า ตามเขา ตามต้นไม้ และศาลาที่เขา ปลูกไว้ อันเป็นที่อยู่ของภุมมัญญูเทวดาทั้งหลายในโลกมนุษย์นี้เอง

๒. เปรตอสูร มี ๓ ประเภท ได้แก่

(๑) กาลัญจิกเปรตอสูร เปรตอสูรที่อาศัยอยู่ตามป่า ภูเขา หุบเหว ทะเล มหาสมุทร และ ตามเกาะ ในโลกมนุษย์นี้

(๒) วิมานิกเปรตอสูร เปรตอสูรที่เสวยทุกข์ในเวลากลางวัน แต่พอเวลากลางคืนกลับได้ เสวยสุขเหมือนเทวดาในชั้นดาวดึงส์

(๓) อาวุธิกเปรตอสูร เปรตอสูรที่ประหารซึ่งกันและกันด้วยอาวุธต่างๆ เนื่องนิจ

๓. นิริยอสูร

คือ อสูรที่เป็นสัตว์นรก ที่ในอดีตชาติเป็นมิชฉาภิภูมิจนมาก หรือได้ทำกรรมหนักเช่นกระทำ ผิดต่อบิดามารดาและสมณพราหมณ์ผู้ตั้งอยู่ในธรรมเป็นต้น หรือฆ่าสัตว์เป็นต้น ทุกๆ วัน จึงได้ไป เกิดอยู่ในโลกันตริกนรก (พ้นจากภพ ๓ พ้นขอบจักรวาลออกไป อยู่ระหว่างชั้นล่างขอบจักรวาล ทั้ง ๓ ที่มีเขตเชื่อมถึงกัน โลกันตริกนรkn้อยู่ตรงกลางขอบจักรวาลทั้ง ๓ นั้นเอง นรกชั้นนี้มีตมิต) สัตว์นรกในชั้นนี้มีร่างกายสูง ๓ ศาวุต มีเล็บยาวเหมือนเล็บค่างคาว ใช้เล็บเกาะอยู่ตามขอบกำแพง ขอบจักรวาล หิวกระหายจัด เมื่อได้ไปโตมาใกล้กันเข้า ก็คิดว่า ได้พบอาหารแล้ว ต่างฝ่ายต่าง กระโดดเข้าจะกัดกินกัน พอปล่อยมือก็จะพลัดตกลงไปในน้ำหนุ่นโลกอันเย็นจัด เมื่อลมปะทะก็

ขาดตกลงไปในน้ำเหมือนผลมะขาง พอตกลงไปแล้วก็ละลายไปเหมือนก้อนแป้งตกลงไปในน้ำที่
เค็มจัด

ผู้ปฏิบัติถึงธรรมกายตรวจดูสัตว์ในภพภูมินี้แล้ว ได้เห็นว่า สัตว์เหล่านี้ยังไม่ตาย กลับฟื้น
เป็นเหมือนเดิมขึ้นมาใหม่ เพราะวิบากกรรมที่เป็นมิจฉาทิฏฐิอย่างแรงกล้า และได้เคยกระทำ
กรรมชั่วสร้างความเดือดร้อนให้คนอื่นไว้มากแต่อดีตชาติ จึงต้องมาเกิดทนทุกข์ทรมานอยู่อย่างนั้น
นานหนักหนา คือเมื่อใดที่พลัดตกลงไปในน้ำกรตเย็นเยือกเช่นนั้น ก็จะถูกน้ำกรตเย็นนั้นกัดกิน
ละลาย ร่างสัตว์รกรกนั้นเดือดฟูอยู่ชั่วขณะหนึ่งก็สลายตัวไป สัตว์รกรกนั้นได้รับความทุกข์ทรมานเจ็บ
แสบยิ่งนัก แล้วร่างที่สลายตัวไปแล้วนั้นก็กลับฟื้นเป็นขึ้นมาใหม่ ตะเกียกตะกายหนีขึ้นจากน้ำกรต
เย็นนั้นด้วยตัวที่ซีดเซียว อิดโรย สั่นเทา ค่อยๆ ไต่ขึ้นไปเกาะอยู่ตามกำแพงเขาจักรวาลนั้นใหม่ ไม่
ตายจริงๆ ลักที เป็นอยู่อย่างนั้นนานเท่านั้น จนไม่อาจนับวันเดือนปีได้ว่า เมื่อใดจะได้กลับมาเกิด
ในภพ ๓ อีก

ข) เปตติวิสัยภูมิ

คำว่า เปตะ นี้ หมายถึง คนที่ตายไปแล้ว แต่โดยทั่วไป หมายถึง สัตว์ที่เป็นเปรต

ที่อยู่ที่เกิดของเปรตทั้งหลาย ชื่อว่า เปตติวิสัย เพราะธรรมดาเปรตทั้งหลายย่อมไม่มีที่
อาศัยอยู่โดยเฉพาะ แต่อาศัยอยู่ตามที่ทั่วไป เช่น ตามป่า ตามภูเขา เทว เกาะ ทะเล มหาสมุทร
ป่าช้า

เปรตนั้น ได้แก่ ฝิ ยักษ์ และเปรต เป็นต้น ซึ่งคนทั้งหลายใช้พูดกันอยู่ทั่วไป เปรตมี
หลายจำพวกด้วยกัน บางจำพวกเป็นเปรตเล็ก บางจำพวกก็เป็นเปรตใหญ่ เปรตนี้เนรมิตตัวให้
เป็นอิฏฐารมณ์หรืออนิฏฐารมณ์ก็ได้ ฝ่ายอิฏฐารมณ์ให้เห็นเป็นเทวดา เป็นชายเป็นหญิง ดาบส
เณร พระ แม่ชี ฝ่ายอนิฏฐารมณ์ให้เห็นเป็นวัว ควาย ช้าง สุนัข รูปร่างสัณฐานน่ากลัว มีศีรษะ
ใหญ่ ตาพอง และบางทีก็ไม่ปรากฏชัด เพียงแต่ให้เห็นเป็นสีดำ แดง ขาว ในบรรดาเปรตทั้ง
หลายนี้ บางพวกก็ต้องเสวยทุกข์อยู่ยาวนาน มีการอดข้าว อดน้ำ บางพวกก็เข้าไปกินเศษอาหารที่
ชาวบ้านทิ้งไว้ในที่โสโครก บางพวกก็กินเสมหะ น้ำลายและอุจจาระ ส่วนเปรตที่อาศัยอยู่ตาม
ภูเขา เช่นเขาคิณณภูมุนั้น ไม่ใช่แต่จะอดอาหารอย่างเดียว ยังต้องเสวยทุกข์เหมือนกันกับสัตว์รกร
อีกด้วย* เปรต ๔ ประเภท ในอรรถกถาเปตวัตถุ คือ

๑. ปรัทตูปชีวิกเปรต เปรตที่มีการเลี้ยงชีวิตอยู่โดยอาศัยอาหารที่ผู้อื่นอุทิศให้
๒. ขุปปิปาสิกเปรต เปรตที่ถูกเบียดเบียนด้วยความหิวข้าวหิวน้ำ

๓. นิขฌมัตถนทิกเปรต* เปรตที่ถูกไฟเผาให้เราร้อนอยู่เสมอ

๔. กาลกัญจิกเปรต เป็นชื่อของอสุราที่เป็นเปรต

กาลกัญจิกเปรตนี้มีร่างกายสูง ๓ คาวุต ไม่ค่อยมีแรง เพราะมีเลือดและเนื้อน้อย มีสีกัลลย ใบไม้แห้ง ตาถลนออกมาเหมือนกับตาของปู และมีปากเท่ารูเข็มตั้งอยู่กลางศีรษะ

เปรต ๒๑ จำพวก ในพระวินัย และลักขณสังยุต^{๑๙}

๑. อัญญิสังขลิกเปรต เปรตที่มีกระดูกติดต่อกันเป็นท่อนๆ แต่ไม่มีเนื้อ

๒. มังสเปสิกเปรต เปรตที่มีเนื้อเป็นชิ้นๆ แต่ไม่มีกระดูก

๓. มังสปีณทเปรต เปรตที่มีเนื้อเป็นก้อน

๔. นิจฉวิปริสเปรต เปรตที่ไม่มีหนัง

๕. อสิโลมเปรต เปรตที่มีขนเป็นพระขรรค์

๖. สัตติโลมเปรต เปรตที่มีขนเป็นหอก

๗. อุสุโลมเปรต เปรตที่มีขนยาวเป็นลูกธนู

๘. สูลิโลมเปรต เปรตที่มีขนเป็นเข็ม

๙. ทุตยสุจิโลมเปรต เปรตที่มีขนเป็นเข็มชนิดที่ ๒

๑๐. กุมภณทเปรต เปรตที่มีอวัยวะใหญ่โตมาก

๑๑. คุกกูปนิมุกคเปรต เปรตที่จมอยู่ในอุจจาระ

๑๒. คุกขาทกเปรต เปรตที่กินอุจจาระ

๑๓. นิจฉวิตกเปรต เปรตหญิงที่ไม่มีหนัง

๑๔. ทุกคัณธเปรต เปรตที่มีกลิ่นเหม็นเน่า

๑๕. โอคิลินีเปรต เปรตที่มีร่างกายเป็นถ่านไฟ

๑๖. อสิสเปรต เปรตที่ไม่มีศีรษะ

๑๗. ภิกขุเปรต เปรตที่มีรูปร่างสัณฐานเหมือนภิกษุ

๑๘. ภิกขุณีเปรต เปรตที่มีรูปร่างสัณฐานเหมือนภิกษุณี

๑๙. ลิกขมานเปรต เปรตที่มีรูปร่างสัณฐานเหมือนลิกขมานา

๒๐. สามณेरเปรต เปรตที่มีรูปร่างสัณฐานเหมือนสามเณร

๒๑. สามณเรีเปรต เปรตที่มีรูปร่างสัณฐานเหมือนสามเณรี

^{๑๙} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่ม ๑๖, สังยุตตนิกาย นิทานวรรค, ข้อ ๖๓๖-๖๖๑, หน้า ๒๔๘-๓๐๖.

หมายเหตุ เปรตงู และเปรตกา ที่มาในอรรถกถาธรรมบทนั้น เปรตงูมีร่างกายยาว ๒๕ โยชน์ เปรตกามีร่างกายใหญ่ ๒๕ โยชน์

เปรตที่รับส่วนบุญได้

บรรดาเปรตทั้งหลายที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น เปรตที่มีโอกาสจะได้รับส่วนบุญจากญาติอุทิศให้ ก็มีแต่ปรตตูปชีวิกเปรตจำพวกเดียวเท่านั้น ส่วนเปรตอื่นๆ ที่นอกจากนี้ไม่สามารถจะรับส่วนบุญที่ญาติอุทิศไปให้ได้ เพราะเหตุว่าเปรตเหล่านี้อยู่ห่างไกลจากหมู่มนุษย์ ส่วนปรตตูปชีวิกเปรตนั้น เป็นเปรตที่เกิดอยู่ในบริเวณบ้าน เช่น บุคคลบางคนถูกฆ่าตายโดยปัจจุบัน หรือผู้ที่ตายตามธรรมดาก็ตาม แต่มีความห่วงใยอาลัย ก็เกิดเป็นเปรตอยู่ในบริเวณบ้านนั่นเอง และปรากฏตนให้บรรดาญาติหรือบุคคลอื่นๆ เห็นได้ ตามที่ชาวบ้านเขานิยมพูดกันว่าผีหรือเปรต ผีหรือเปรตเหล่านี้ก็ได้แก่ ปรตตูปชีวิกเปรตนั่นเอง แต่ถึงแม้ว่าปรตตูปชีวิกเปรตจะเป็นเปรตที่เกิดอยู่ในบริเวณบ้านทั้งหลายได้ก็ตาม แต่ถ้าไม่รู้ว่าเขาแผ่ส่วนบุญให้ หรือรู้แล้วแต่ไม่ตั้งใจอนุโมทนาในส่วนบุญนั้น ก็ไม่สามารถที่จะรับส่วนบุญนั้นได้เหมือนกัน ฉะนั้นในเรื่องนี้จะเห็นได้ว่า บุคคลที่มีจิตใจที่ไม่รู้ถึงคุณงามความดี ปล่อยให้อวิชชา มิจฉาทิฏฐิ ครอบงำจิตใจหนาแน่น เมื่อถึงคราวตกต่ำ แล้วแม้มีผู้ต้องการช่วยเหลือ ตนเองก็ไม่อาจจะรับความช่วยเหลือนั้นได้ เพราะความเห็นผิดของตนนั้นนั่นเอง

เรื่องสัตว์ที่ตายไปแล้วรับส่วนบุญไม่ได้

บรรดาสัตว์ทั้งหลายที่ได้ล่วงลับไปแล้ว ต่างก็ไปเกิดอยู่ในนรกบ้าง เป็นดิรัจฉานบ้าง เป็นเปรตที่อยู่ห่างไกลจากหมู่มนุษย์บ้าง เป็นเทวดาบ้าง เป็นพรหมบ้าง ส่วนญาติทั้งหลายที่อยู่ภายหลังต่างก็ชวนกันทำบุญอุทิศให้แก่บุคคลเหล่านี้อยู่เสมอๆ ก็ตาม ก็ไม่สำเร็จประโยชน์อันใดแก่บุคคลที่ได้ไปถือกำเนิดในที่ต่างๆ เช่นนั้นได้ แต่คงเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่อุทิศให้เท่านั้น เช่นญาติคนหนึ่งของเราถึงแก่ความตายลง และเกิดเป็นสุนัขอยู่ในบ้าน ถึงแม้ว่าญาติจะทำบุญแล้วอุทิศให้ก็จริง แต่บุญนั้นก็ไม่สำเร็จประโยชน์อะไรให้แก่สุนัขนั้นได้ ถึงแม้เป็นเทวดาหรือเป็นพรหมก็เช่นเดียวกัน เพียงแต่รู้ว่าญาติของตนทำบุญและอุทิศส่วนบุญมาให้เท่านั้น บุญนั้นไม่สำเร็จประโยชน์อันใดให้แก่เทวดาและพรหมทั้งหลายเลย

ส่วนผู้ที่ทำบุญอุทิศให้แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ถึงแม้ญาตินั้นจะไม่ได้รับส่วนบุญอุทิศไปให้ บุญที่ผู้กระทำได้อุทิศไปให้นั้นก็สูญหายไปไหน คงเป็นบุญติดตัวอยู่กับผู้กระทำเสมอทั้งในชาตินี้ชาติหน้าและชาติต่อไป

เรื่องเปรตญาติพระเจ้าพิมพิสาร

ในกัปที่ ๙๒ นับจากภัทรกัปนี้ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า ปุสสะ ได้เสด็จอุบัติขึ้นในโลก มีพระราชบิดาพระนามว่า ชัยเสนะ เป็นพระราชอาคันตุกะของนครกาสิ มีพระราชมารดาผู้ทรงเป็นพระราชเทวีพระนามว่า สิริมา มีพระกนิษฐภคินี (น้องชาย) ต่างพระมารดากัน ๓ พระองค์ ทั้ง ๓ พระองค์มีขุนคลังคนเดียวกัน มีขุนส่วยในชนบทคนเดียวกัน

พระราชโอรสทั้ง ๓ ของพระราชอาคันตุกะมีพระประสงค์จะทรงทำนุบำรุงพระบรมศาสดาผู้เป็นพระเชษฐภคินี (พี่) ของพระองค์ตลอด ๓ เดือน จึงทูลขออนุญาตพระราชบิดา เมื่อพระราชบิดาได้ทรงอนุญาตแล้ว พระราชโอรสทั้ง ๓ จึงทรงมอบหมายให้ขุนส่วยสร้างวิหารสำหรับพระศาสดา และพระภิกษุสงฆ์สาวก แล้วได้ทรงนิมนต์พระศาสดาไปมอบถวายวิหาร เมื่อพระศาสดาทรงรับแล้ว พระราชโอรสทั้ง ๓ ก็ได้รับสั่งให้ขุนคลังและขุนส่วยให้จัดการทำภัตตาหารถวายแด่พระผู้มีพระภาค พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์สาวก ๕ หมื่นรูป โดยทรงมอบค่าใช้จ่ายไว้ให้ ส่วนพระราชโอรสทั้ง ๓ นั้น พร้อมด้วยข้าราชการบริพาร ก็ได้ทรงสมทานศีล ๑๐ นุ่งผ้ากาสาเย (ผ้าย้อมด้วยน้ำฝาด) ประทับอย่างสงบ โดยไม่รับสิ่งอะไรอีกในวิหารนั้นเอง ตลอด ๓ เดือน

ขุนคลังพร้อมด้วยภรรยา และขุนส่วย รับพระบัญชาแล้ว และพานุรุษชาวชนบท ๑๑๐,๐๐๐ คน ทำภัตตาหาร ถวายทานตามวาระ แด่พระศาสดาและพระสงฆ์สาวก บรรดาพวกชาวชนบททั้งหมดนั้น มีพวกหนึ่งประมาณ ๘๔,๐๐๐ คน ได้ถูกความโลภเข้าครอบงำ ได้กินไทยธรรมด้วยตนเองบ้าง ได้ให้แก่พวกลูกหลานของตนไปกินบ้าง บางพวกมีจิตริษยา เอาไฟเผาโรงภัตตาหารเสียบ้าง เมื่อพวกคนเหล่านี้ตายไป ต่างก็ไปบังเกิดในนรกถึง ๙๒ กัป

ส่วนพระราชโอรสทั้ง ๓ พร้อมด้วยข้าราชการบริพาร ขุนคลัง ภรรยา และ ขุนส่วย และบริวาร ผู้ประกอบกรรมดีด้วยทานกุศล ศีลกุศล และภาวนากุศล ต่างก็ได้ไปบังเกิดในสวรรค์ จากสวรรค์ถึงสวรรค์ (ชั้นต่างๆ) ตลอด ๙๒ กัป

ครั้นถึงกาลเสด็จอุบัติขึ้นในโลกของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสมณโคดม ของเรานี้ พระราชโอรสทั้ง ๓ พร้อมทั้งข้าราชการบริพาร จุตจากสวรรค์แล้ว ได้มาบังเกิดในสกุลพราหมณ์ในแคว้นมคธ ได้เป็นชฎิล^{๒๐} ๓ พี่น้องคือ อรุเวลกัสสปะ นทิกัสสปะ และคยาภัสสปะ พร้อมด้วยชฎิลบริวาร ๑,๐๐๐ คน ส่วนขุนคลัง ได้มาบังเกิดเป็นมหาเศรษฐีชื่อ วิสาขะ (คนละคนกับมหาอุบาสกวิสาขะ) ภรรยาขุนคลังได้มาเกิดเป็นธิดามหาเศรษฐีชื่อ อัมมทินนา ขุนส่วยได้เป็น

^{๒๐} นักบวชประเภทหนึ่ง เกล็ดหมุ่นเป็นมวยสูงขึ้น มักถือลัทธิบูชาไฟ บางครั้งจัดเข้าในพวกฤาษี

๓๕๗

พระเจ้าพิมพิสาร บริวารทั้งหลายได้มาเป็นข้าราชการบริพารของพระเจ้าพิมพิสาร

ส่วนบรรดาพวกชาวชนบทที่ถูกความโลภเข้าครอบงำแล้วกินภัตตาหารเครื่องไทยทาน และเอาภัตตาหารเครื่องไทยทานให้ลูกหลานไปกินด้วย และพวกที่ถูกความริษยาครอบงำแล้วเผาโรงภัตตาหาร เหล่านั้น เมื่อไปสู่นรก จากนั้น (ขุมใหญ่) ได้เข้าถึงนรก (ขุมเล็ก) ได้รับความทุกข์ทรมานอยู่อย่างนั้น จนถึง ๙๒ กัป ครั้นถึงสมัยที่พระพุทธเจ้ากัสสปะเสด็จอุบัติขึ้นในโลก ก็ได้พ้นแรมจากนรกมาเกิดเป็นเปรตอีก ได้รับความทุกข์ทรมานด้วยความอดอยากหิวโหยยิ่งนัก เห็นพวกเปรตตนอื่นๆ เขามีญาติทำบุญอุทิศให้ ส่วนพวกตนไม่ได้รับกับเขา จึงไปกราบทูลถามพระพุทธเจ้ากัสสปะ ว่า

“พระองค์ผู้เจริญ ทำไมหนอ พวกข้าพเจ้าจะพึงได้สมบัติ (ภัตตาหาร เครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ) เช่นนั้นบ้าง ?”

พระพุทธเจ้ากัสสปะได้ตรัสแก่พวกเปรตเหล่านั้นว่า

“ในกาลนี้ พวกเธอยังไม่ได้ ในอนาคตกาล (อีก ๑ พุทธันตร) ญาติของพวกเจ้าจักเป็นพระราชาพระนามว่าพิมพิสาร ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าโคดม พระเจ้าพิมพิสารนั้นจักถวายทานแด่พระพุทธเจ้านั้น แล้วทรงอุทิศผล (ทาน) แก่พวกเจ้า ครั้นนั้น พวกเธอจึงจักได้”

พวกเปรตเหล่านั้น จึงได้แต่รอหวังที่จะได้รับส่วนบุญจากพระเจ้าพิมพิสาร ด้วยความอดอยากหิวโหยต่อมาอีก ๑ พุทธันตร^{๒๑}

ครั้นถึงกาลเสด็จอุบัติของพระพุทธเจ้าพระองค์นี้ พวกเปรตจึงได้มีโอกาสได้รับส่วนบุญที่พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงถวายทาน (ภัตตาหาร ผ้าไตรจีวร และเสนาสนะ) แต่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข และได้ทรงอุทิศให้ เปรตเหล่านั้นได้อนุโมทนาบุญแล้ว จึงได้รับส่วนบุญเป็นสมบัติทิพย์ (น้ำ อาหาร ผ้า และปราสาท เป็นต้น) ได้เกิดขึ้นเพื่อเปรตเหล่านั้น ดังที่พระพุทธโฆษาจารย์ได้อรรถาธิบายไว้ว่า

เปรตแม่เหล่านั้น หวังว่า “วันนี้ พวกเราพึงได้ (อะไรๆ) บ้างเป็นแน่” ดังนี้แล้ว มาสู่เรือนแห่งญาติในกาลก่อน ด้วยสำคัญว่าเรือนของตน ได้ยืนอยู่ ณ ที่ทั้งหลายมีภายนอกฝาเป็นต้น เปรตเหล่านั้น เสวยผลแห่งความริษยาและความตระหนี่อยู่ บางพวกมีหนวดและผมรุ่มร่ามมีหน้าดำ มีเส้นเอ็นหย่อน และอวัยวะ

^{๒๑} พุทธันตร คือ ช่วงเวลาที่โลกว่างจากพระพุทธศาสนา คือช่วงเวลาที่ศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งสูญสิ้นแล้ว และพระพุทธเจ้าพระองค์ใหม่ยังไม่อุบัติ

ใหญ่ น้อย ห้อย ย้อย ผอม หยาบ และดำ เหมือนกับต้นตาลที่ถูกไฟป่าไหม้แล้ว ตั้งอยู่ ณ ที่นั้นๆ, บางพวกมีสรีระอันเปลวเพลิงตั้งขึ้นแต่ท้อง เพราะการสีแห้งไม้ สีไฟคือความกระหายแล้วแลบออกจากปากเผาะอยู่, บางพวกไม่ได้รสอย่างอื่น (นอก) จาการสคือความหิวกระหาย เพราะแม่ได้ (น้ำและโภชนะ) แล้ว ก็เป็นผู้ไม่สามารถบริโภคน้ำและโภชนะได้ ตามต้องการ เพราะความที่ตนเป็นผู้มีช่องคอประมาณเท่าปลายเข็ม และเพราะเป็นผู้มีท้องมีอาการตุงภูเขา, บางพวกได้ของสกปรกมีเลือด หนอง และไขข้อเป็นอาทิ อันไหลออกจากปาก (แผล) ฝีและต่อมซึ่งแตกแล้วของกันและกันหรือของสัตว์เหล่าอื่น ล้มเลี้ยวอยู่ปานดังน้ำอมฤต. พระศาสดาได้ทรงทำโดยประการที่ปรตเหล่านั้นทั้งหมด ซึ่งมีรูปอันแปลก ไม่น่าดู และมีสรีระอันน่ากลัวอย่างยิ่ง ได้ปรากฏแล้วแต่พระราชา.

พระราชา เมื่อจะถวายทักษิณาทน ทรงอุทิศว่า “ขอทานนี้ จงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลายของเรา.”

ในขณะนั้นเอง สรรพโภคขณที่ติดาด้วยปทุมชาติ บังเกิดเพื่อปรตเหล่านั้นแล้ว. ปรตเหล่านั้น อาบและดื่ม (น้ำ) ในสรรพโภคขณนั้น มีความกระวนกระวายความลำบากและความกระหายสงบระงับแล้ว มีวรรณะเพียงดังทองคำ.

พระราชาถวายยาคุของเคี้ยวและของบริโภคทั้งหลายแล้ว ทรงอุทิศให้ (อีก). ยาคุของเคี้ยวและของบริโภคทั้งหลายอันเป็นทิพย์ ก็บังเกิดเพื่อปรตเหล่านั้นในขณะนั้นเหมือนกัน. ปรตเหล่านั้น บริโภคอาหารวัตถุมียาคุเป็นต้นเหล่านั้นแล้ว ได้มีอินทรีย์กระปรี้กระเปร่าแล้ว.

พระราชาถวายผ้าและเสนาสนะแล้ว ทรงอุทิศให้ (อีก). เครื่องอสังการวิธทั้งหลาย มีผ้า ยาน ปราสาท ผ้าปูนอน และที่นอนอันเป็นทิพย์ เป็นต้น บังเกิดเพื่อปรตเหล่านั้นแล้ว.

ก็สมบัติทั้งหมดยุติแห่งปรตเหล่านั้น ย่อมปรากฏได้โดยประการใด พระศาสดาทรงอธิษฐานโดยประการนั้น. พระราชาทอดพระเนตรเห็นสมบัตินั้นแล้ว ได้มีพระราชหฤทัยเบิกบานอย่างยิ่ง.

ลำดับนั้น พระศาสดา เสวยพระกระยาหารเสร็จแล้ว เมื่อจะทรงทำอนุโมทนา (และ) เมื่อจะทรงแสดงความที่ปรตทั้งหลายมาขึ้นอยู่ในที่นั้นๆ

แต่พระราชฯ ตรัสคาถาที่ ๑ ว่า

“เปรตทั้งหลายพากันมาสู่เรือนของตนๆ ยืนอยู่ ณ ภายนอกฝาข้าง ที่
ทาง ๔ แพร่งและ ๓ แพร่งข้าง ที่บานประตูข้าง.”

ในกรณีที่ผู้วายชนม์แล้วได้ไปบังเกิดในภพภูมิต่างๆ ทั้งสุคติภูมิ อย่างเช่น มาเกิดเป็นมนุษย์
หรือเทพยดา พรหม อรูปพรหม และทั้งทุคติภูมิ อย่างเช่น ไปเกิดเป็นเปรต อสุรกาย สัตว์นรก
สัตว์เดรัจฉาน เป็นต้น แล้วมีญาติทำบุญกุศลอุทิศให้ นั้น ผู้ปฏิบัติถึงธรรมกายได้รู้เห็นอย่างนี้ ว่า

๑. ผู้ใดมีญาติหรือบุคคลอื่นทำบุญกุศล มีทานกุศล ศีลกุศล และภาวนากุศล แล้วอุทิศให้
ผู้นั้นได้ทราบการบุญกุศลนั้นแล้วกระทำการอนุโมทนา คือการแสดงกิริยารับทราบ ยินดี เปล่งวาจา
สาธุการว่า “สาธุ” ด้วยความเคารพ ย่อมได้รับส่วนบุญนั้น และจะปรากฏเห็นเป็นสายบุญจาก
พระนิพพานมาจรดตรงดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย ตรงศูนย์กลางกายของผู้ได้ประกอบการบุญกุศลด้วย
ตนเองนั้นให้ใสสว่างขึ้นก่อน

และเมื่อตั้งจิตอุทิศส่วนกุศลให้ญาติมิตรแล้ว สัตว์โลกใดที่เป็นมนุษย์ (ไม่ว่าจะรู้หรือไม่รู้
เป็นญาติกันหรือไม่ก็ตาม) กิตติ ทวยเทพทั้งหลายใดกิตติ ปรทัตตูปชีวิกเปรต และแม่สัตว์นรก (ที่มี
ญาติสาโลหิต^{๒๒}) ผู้ปฏิบัติได้ถึงธรรมกาย เจริญฌานสมาบัติแล้ว ได้ถึงและแจ้งข่าวการบุญการกุศล
นั้นให้ทราบได้) ได้กิตติ ที่ได้รับทราบการบุญกุศลที่ญาติได้บำเพ็ญแล้วอุทิศให้ แล้วได้กระทำการอนุโมทนา
บุญนั้น ก็จะปรากฏสายบุญใสสว่าง จากศูนย์กลางกายของญาติผู้ทำบุญกุศลแล้วอุทิศให้ นั้น ไปจรด
ยังดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายของสัตว์ผู้ได้กระทำการอนุโมทนาบุญนั้น ให้ใสสว่างเพิ่มขึ้น

เฉพาะกรณีของเปรต (ปรทัตตูปชีวิกเปรต) และแม่สัตว์นรกตามที่กล่าวแล้วนั้น จะเห็นดวง
ธรรมที่ทำให้เป็นกายของเขาใสสว่างขึ้น ถ้าบุญนั้นสำคัญมาก เช่น ทานกุศล (ปัจจัย ๔) ที่ถวายแต่
พระภิกษุสงฆ์ ผู้ทรงคุณประเสริฐ และ/หรือ ผู้กำลังปฏิบัติธรรมเพื่อขจัดขัดเกลากิเลส ศีลกุศล และ
ภาวนากุศล ที่ญาตินั้นได้ประกอบบำเพ็ญเอง จึงเป็นบุญใหญ่กุศลใหญ่ แล้วอุทิศให้ และสัตว์ผู้
อนุโมทนาบุญนั้นก็ใกล้จะพ้นเวร เมื่อสายบุญจากญาติผู้อุทิศให้ไปจรดที่ดวงธรรมที่ทำให้เป็นสัตว์
นั้นซึ่งแต่เดิมเศร้าหมองอยู่ ก็จะค่อยๆ ปรากฏใสสว่างขึ้น และขยายโตขึ้น แล้วเปลี่ยนภพภูมิตาม
ระดับภูมิธรรมที่มีผู้อุทิศให้ และที่สัตว์ผู้อนุโมทนานั้นรับได้ เช่นถ้าเป็นระดับมนุษย์ธรรม ก็จะปรากฏ
เป็นกายมนุษย์ละเอียด ไปเกิดในมนุษย์โลกต่อไป ถ้าเป็นระดับเทวธรรม ดวงธรรมก็จะปรากฏใสสว่าง
โตขึ้น แล้วก็จะปรากฏเป็นกายทิพย์ พร้อมด้วยทิพย์สมบัติ มีทิพย์วิมานเป็นต้น ตามส่วนแห่งบุญ

^{๒๒} สาโลหิต คือ ผู้ร่วมสายเลือด, ผู้สืบสกุลมาโดยตรง

กุศลที่ตนเคยทำ แล้วระลึกได้ และที่ตนได้อนุโมทนาบุญจากญาติที่ทำบุญอุทิศให้ นั้น ได้เปลี่ยนภพภูมิไปทันที

ถ้าบุญที่ญาติทำแล้วอุทิศให้ นั้น เป็นบุญเล็กน้อย และประกอบกับสัตว์ที่อนุโมทนาบุญนั้น ยังจะต้องรับผลจากเวรกรรมเก่าอีกมาก การอนุโมทนาบุญนั้น ก็ได้รับผลบุญนิดหน่อยและสายบุญนั้นด้วย ยังดวงธรรมของสัตว์นั้นให้สูงขึ้น ดีขึ้นกว่าเก่า นิดหน่อย วัฏฏะโอกาสที่ญาติจะทำบุญกุศลให้สำคัญยิ่งขึ้นด้วยทั้งทานกุศล ศีลกุศล แล้วอุทิศให้ ก็จะได้อนุโมทนาบุญและจึงจะได้รับผลบุญที่ยิ่งขึ้นไป

เพราะฉะนั้น ญาติผู้ยังมีชีวิตอยู่ ประสงค์จะทำบุญอุทิศส่วนกุศล ให้ญาติผู้ที่ตนรัก เคารพนับถือ ที่ล่วงลับไปแล้ว ฟังทำบุญด้วยทั้งทานกุศล ศีลกุศล และด้วยทั้งภาวนากุศล และด้วยสติปัญญาอันเห็นชอบ จึงจะเป็นมหากุศลที่ละเอียดและประณีต อย่างเช่น จะประกอบทานกุศล ก็ฟังรู้อันสงสว่า ควรจะทำบุญอะไร กับใคร อย่างไร จึงจะเป็นมหานิสกส เหมือนอย่างจะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหาร ก็จะต้องรู้ว่า จะปลูกด้วยเมล็ดพันธุ์พืชอะไรดี จะปลูกบนพื้นที่ดินที่ไหนดี และจะปลูกอย่างไร จึงจะได้ผลดี จะรักษาศีล เจริญภาวนา ก็ฟังรู้อันสงสว่า จะปฏิบัติธรรมนี้อย่างไร จะเรียนรู้วิธีปฏิบัติจากครูอาจารย์สำนักไหน จึงจะถูกอธยาศัย และถูกวิธี ให้ได้ผลดี ก็สามารถยังประโยชน์ตน ประโยชน์ท่านผู้อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้เป็นญาติมิตรที่รัก ที่เคารพนับถือ ผู้ล่วงลับไปแล้ว ให้ได้ผลสูงที่สุด

ผู้ไม่มีศรัทธาด้วยปัญญาอันเห็นชอบ ในทานกุศล ศีลกุศล ภาวนากุศล ก็ย่อมไม่สามารถจะยังประโยชน์ตน ประโยชน์ท่านผู้อื่น ได้แก่ ญาติมิตรที่รัก ที่เคารพนับถือของตน ให้สำเร็จลงได้ อย่างเช่น ญาติผู้ไปในงานศพ ไม่มีจิตศรัทธาในทานกุศล จะถวายทานพระภิกษุแล้วแต่ทำๆ ไป ตามประเพณี จะรับศีล ฟังธรรม ก็สักแต่ว่ารับฟังๆ ไป ไม่สนใจที่จะปฏิบัติหรือรักษาศีลจริงๆ มีการกระทำบาป ประพฤติผิดศีลอีก เช่น มีการเลี้ยวสุรา ดื่มสุรา หรือเล่นการพนันกันในงานศพ ฆ่าสัตว์มาประกอบอาหารเลี้ยงกันเป็นต้น จะฟังธรรมก็สักแต่ไปนั่งรับฟัง ฟังไปคุยกันกันไป เหล่านี้เป็นต้น ย่อมเป็นบุญกุศล คือคุณความดีน้อย หรือไม่เกิดบุญกุศลใดๆ แก่ตนเอง และทั้งกลับจะเป็นบาปอกุศลแก่ตนเองอีกด้วย บุญก็ย่อมไม่สำเร็จแก่ทั้งตนเองและแก่ผู้อื่น โดยเฉพาะแก่ญาติมิตร ที่ตนรัก เคารพนับถือ ผู้วายชนมนั้นแต่ประการใดเลย

๒. ผู้ใดมีญาติทำบุญ แต่ไม่ได้อุทิศให้ผู้วายชนม์ไปแล้ว หรือมีญาติทำบุญและอุทิศให้แล้ว แต่ผู้วายชนมนั้นไปเกิดในภพภูมิต่างๆ แล้วไม่ทราบการบุญกุศลที่ญาติอุทิศให้ นั้น จึงมิได้กระทำการ

อนุโมทนา เช่นได้มาเกิดเป็นมนุษย์ ไปเกิดเป็นเปรตเหล่าอื่น หรือสัตว์นรกที่อยู่ห่างไกล หรือเป็น สัตว์เดรัจฉาน แล้วไม่ทราบว่ายูติได้ทำบุญอุทิศให้ หรือ ไปเกิดเป็นเทพดาที่กำลังเพลิดเพลินอยู่ ด้วยกามคุณอันเป็นทิพย์สมบัติ หรือไปเกิดเป็นพรหม รูปพรหม ที่กว่าจะนึกถึงญาติสักทีหนึ่งก็ นานแสนนาน จึงไม่ทราบการบุญกุศลที่ญาติได้ทำแล้วอุทิศให้ หรือว่าทราบ แต่ว่ายูตินั้นเป็นบุญ ที่หยาบเกินกว่าที่ตนจะรับได้ ก็ไม่ได้อนุโมทนาบุญนั้น จึงไม่ได้บุญนั้น เหมือนญาติผู้กระยาจกของ พระราชานำเครื่องเสวย หรือเครื่องนุ่งห่มที่หยาบและแถมมือที่ถือไปจะถวายแก่พระราชา ก็แสน จะสกปรก (เหมือนคนทุศีล ทำทานกุศล ที่ไม่ประกอบด้วยปัญญาอันเห็นชอบ) แม้พระราชาจะทอด พระเนตรเห็นแล้ว ก็ไม่ทรงรับเอาไปเสวยหรือทรงใช้สอยฉันใด ก็ฉันนั้น

จากกรณีนี้ พึงพิจารณาเห็นด้วยปัญญา ว่า

ผู้ที่ไม่มีศรัทธาในบุญกุศล มีทานกุศล ศีลกุศล และภาวนากุศล เป็นต้น และไม่ประกอบ การบุญกุศลให้ได้เป็นเสบียงเลี้ยงตัวต่อไปในอนาคตภพชาตินี้และในสัมปรายภพ คือในภพภูมิต่อไป และแถมยังทำบาปอกุศลไว้อีกมาก เมื่อตายไป ก็มีทุกคติเป็นที่หวัง คือ มีโอกาสมากที่จะไปเกิดเป็น อสุรกาย เปรต สัตว์นรก และสัตว์เดรัจฉาน ดังที่สมเด็จพระลัทธิมาลัมพุทธเจ้า ได้ตรัสว่า

“จิตเต สงฺกิลฺลฺเจ, ทฺวคฺคิตฺติ ปาณฺณิกฺขา.”^{๒๓}

“เมื่อจิตเศร้าหมองแล้ว, ทวคฺคิตฺติเป็นที่หวัง.”

ก็ต้องคอยให้ญาติมิตร ลูกหลานเขาทำบุญอุทิศให้ ถ้าเขาไม่ทำบุญอุทิศให้ ตนก็อดอยาก ทุกข์ยาก ลำบากไปจนกว่าจะพ้นเวร ซึ่งเป็นเวลานานแสนนาน

เพราะฉะนั้น ระหว่างที่มีชีวิตอยู่ จึงควรบำเพ็ญกุศลคุณความดี มีทานกุศล ศีลกุศล ภาวนา กุศล ด้วยตนเอง ด้วยใจศรัทธา ด้วยปัญญาอันเห็นชอบ จะได้เป็นเสบียงเลี้ยงตนต่อไปในอนาคต ในภพชาตินี้ และในสัมปรายภพ トラบเท่าถึงได้บรรลุมรรคผล นิพพาน ที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง และที่เป็นบรมสุข ต่อไป

ค) ตีรัจฉานภูมิ

ตีรัจฉาน หมายถึง สัตว์ผู้ไปโดยขวาง หรือสัตว์ที่เป็นไปขวางจากมรรคผล

สัตว์ตีรัจฉาน กล่าวจำแนกโดยเท่า มี ๔ ประเภท คือ ประเภทไม่มีเท้า เช่น งู ปลา ไส้ เตือน, ประเภทมี ๒ เท้า เช่น ไก่ นก, ประเภทมี ๔ เท้า เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย, ประเภทมีเท้ามาก เช่น ตะขาบ กิ้งกือ

^{๒๓} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๒, มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก, ข้อ ๙๒, หน้า ๖๔

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า บรรดาสัตว์เหล่านี้ สัตว์น้ำมีจำนวนมาก กว่าสัตว์บก มากมายนัก

สัตว์ดิรัจฉาน มีทั้งที่เห็นได้ด้วยสายตาเนื้อ และที่ไม่เห็นด้วยสายตาเนื้อ สัตว์ทั้งเทวดา กึ่งดิรัจฉาน เช่น นาค, ครุฑ นั้น เราไม่อาจเห็นได้ด้วยสายตาเนื้อ สัตว์เหล่านี้มีเวทมนต์คาถา และมีอิทธิฤทธิ์มากเหมือนกัน เช่น เกณฑ์ฝนก็ได้ เนรมิตกายเป็นสัตว์ต่างๆ ก็ได้ เป็นต้น

โดยเฉพาะพญานาคนั้น มีพิษร้ายกาจมาก บังหวนควั่นก็ได้ ในพระไตรปิฎกก็มีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพญานาค ดังเช่น

เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จไปยังอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อโปรดชฎิล ๓ พี่น้อง และบริวาร อุรุเวลกัสสปะหัวหน้าชฎิลผู้พี่ใหญ่ยังไม้ศรัทธาเลื่อมใสในพระองค์ ได้อนุญาตให้พระผู้มีพระภาคไปค้างคืนในโรงบูชาไฟที่มีพญานาคดุร้ายอยู่ตนหนึ่ง พอพระผู้มีพระภาคได้เสด็จไปถึง ณ ที่นั้นเพื่อจะพักค้างแรม พญานาคนั้นก็ขัดใจ โกรธ และได้แสดงอิทธิฤทธิ์ มีการบังหวนควั่นและฟ่นไฟเพื่อจะทำร้ายพระองค์ พระองค์จึงได้ปราบพศพญานาคนั้นด้วยพระฤทธิ์ แล้วจับพญานาคนั้น (ซึ่งขณะนั้นสิ้นฤทธิ์ กลายสภาพเป็นงู) ใส่หม้อเอาไว้ให้พวกชฎิลดูในตอนรุ่งขึ้น อุรุเวลกัสสปะและบริวารได้เห็นตามที่เป็นจริงว่า ลัทธิของตนหาแก่นสารมิได้ ถอนทิฏฐิมานะของตน ศรัทธาเลื่อมใสทูลขออุปสมบทในพระพุทธศาสนา

ครั้งหนึ่ง เคยมีพญานาคจำแลงกายเป็นมนุษย์มาขอบวชเป็นพระภิกษุ ครั้งพระผู้มีพระภาคทรงทราบ ก็ได้ทรงห้ามการให้อุปสมบทแก่พญานาคนั้น

ฉะนั้นจึงมีธรรมเนียมของการจะให้อุปสมบทแก่อุปสัมปทาเปกข์ (ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “เจ้านาค”) พระกรรมวาจาจารย์จะต้องถามอันตรายิกธรรมข้อหนึ่งใน ๑๕ ข้อว่า “มนุโสสิ” แปลว่า “เจ้าเป็นมนุษย์หรือ ?” เมื่อเจ้านาครับว่ามีคุณสมบัติที่จะให้บวชได้ทุกข้อ จึงจะให้การอุปสมบท

อนึ่ง ที่ชาวบ้านเรียกว่า “เจ้านาค” ก็เพราะมีประวัติมาจากเรื่องที่ได้เคยมีพญานาคจำแลงกายเป็นมนุษย์มาขอบวชนี้เองด้วยประการหนึ่ง และคำว่า “นาค” ยังหมายถึง บุคคลที่ไปอยู่วัดเตรียมตัวจะบวช หรือ กำลังจะบวช ว่า “เป็นผู้ประเสริฐ ผู้ไม่ทำบาป” นี่อีกประการหนึ่ง ด้วย

เรื่องนาค ยังมีอีกเรื่องหนึ่งที่สมควรนำมากล่าวไว้ให้กับบวชฟังทราบ และ ฟังมีศีลสังวรไว้ คือ เรื่อง “เฮอร์ปัตตนาคราช” ในอดีตชาติก่อนพุทธกาลนี้ คือในกาลเสด็จอุบัติของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า “กัสสปะ” (องค์ก่อน ถัดไปจากสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโคดมของ

เรา呢) ได้มีพระภิกษุรูปหนึ่งได้บำเพ็ญสมณธรรมมาแล้วถึง ๒๐,๐๐๐ ปี (ในยุคนั้น คนมีอายุขัย ๒๐,๐๐๐ ปี) วันหนึ่งได้โดยสารเรือไปตามแม่น้ำคงคา แล้วมือไปจับตะไคร้น้ำชาติดมือไป เห็นว่าเป็นโทษเล็กน้อย จึงไม่แสดง (ปลงอาบัติ) ครั้นใกล้เวลาจะมรณภาพก็เป็นเหมือนใบตะไคร้น้ำชาติดมือไปนั้นเอง ได้บังเกิดเป็นพญานาค ๑ พุทธันดร จึงได้พบพระพุทธเจ้าสมณโคดมนี้ จึงได้มีโอกาสมาเนรมิตตนเป็นมนุษย์ กราบแทบพระบาทของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ร้องให้ กราบหลว่

“พระเจ้าข้า ข้าพระองค์เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าผู้เช่นกับด้วยพระองค์ ได้ทำสมณธรรมสิ้น ๒๐,๐๐๐ ปี แม้สมณธรรมนั้นก็ไมอาจเพื่อจะช่วยข้าพระองค์ ได้ ข้าพระองค์อาศัยเหตุสักว่าให้ใบตะไคร้น้ำชาติดมือมีประมาณเล็กน้อย ถือปฏิสนธิ ในอเหตุกสัตว์ เกิดในที่ที่ต้องเลื้อยคลานไปด้วยยก ย่อมไม่ได้ความเป็นมนุษย์เลย ไม่ได้ฟังธรรม ไม่ได้เห็นพระพุทธเจ้าผู้เช่นกับด้วยพระองค์ตลอดพุทธันดรหนึ่ง”

พระพุทธองค์จึงได้ตรัสว่า

“มหาบพิตร ชื่อว่าความเป็นมนุษย์หาได้ยากนัก การฟังพระสัทธรรมก็ (ยาก) อย่างนั้น, การเสด็จอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้า ก็หาได้ยากเหมือนกัน, เพราะว่า ทั้ง ๓ อย่างนั้น บุคคลย่อมได้ด้วยด้วยความยากลำบาก.”

และได้ตรัสเป็นพระคาถาว่า

“กัจโฉ มนุสสปปฎิลาโก, กิจฉ มจฺจานชีวิโต,
กิจฉ สหุณฺมมสฺสวณฺ, กิจโฉ พุทฺธานมุปฺปาโท.”^{๒๔}

แปลความว่า “ความได้อัตตภาพเป็นมนุษย์เป็นการยาก, ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายเป็นอยู่ ยาก, การฟังพระสัทธรรมเป็นของยาก, การอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นการยาก.”

ท่านพระพุทธโฆษาจารย์ได้อรรถาธิบายว่า

“เนื้อความแห่งพระคาถานั้น ฟังทราบดังนี้ว่า ก็ขึ้นชื่อว่าความได้อัตตภาพ เป็นมนุษย์ ชื่อว่าเป็นการยาก คือหาได้ยาก เพราะความเป็นมนุษย์ บุคคลต้อง ได้ด้วยความพยายามมาก ด้วยกุศลมาก, ถึงชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย ก็ชื่อว่าเป็น

^{๒๔} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๔, มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก, ข้อ ๒๔, หน้า ๓๔

อยู่ยาก เพราะทำกรรมมีกสิกรรมเป็นต้นเนื่องๆ แล้วสืบต่อความเป็นไปแห่งชีวิตบ้าง เพราะชีวิตเป็นของน้อยบ้าง, แม้การฟังพระสัทธรรม ก็เป็นการยาก เพราะความที่บุคคลผู้แสดงธรรมหาได้ยาก ในกับแม้มีมิใช่น้อย, อนึ่ง ถึงการที่อุปบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ก็เป็นการยากเหมือนกัน คือได้ยากยิ่งนัก เพราะอภินิหารสำเร็จด้วยความพยายามมาก และเพราะกาลที่อุปบัติขึ้นแห่งท่านผู้มีอภินิหารอันสำเร็จแล้วเป็นการได้โดยยาก ด้วยพันแห่งโกฏีแห่งกัมมิใช่น้อย.”^{๒๕}

ส่วนพญาครุฑนั้น เป็นสัตว์ครึ่งเทวดาครึ่งสัตว์ดิรัจฉาน ที่ว่าเป็นสัตว์ครึ่งเทวดาเพราะไม่อาจเห็นได้ด้วยสายตาเนื้อโดยทั่วไป และเป็นสัตว์ที่มีอิทธิฤทธิ์ ที่ว่าเป็นสัตว์ดิรัจฉานก็เพราะเป็นสัตว์ที่ไปโดยทางขวาง และไม่อาจบรรลุมรรคผลได้ มีรูปร่างเหมือนนก

พญาครุฑมีรูปร่างลักษณะเหมือนนก ฉะนั้น จึงจัดเข้าในประเภทของนกได้ ในบรรดานกทั้งหมด พญาครุฑเป็นนกที่ใหญ่ที่สุดในจำพวกนกทั้งหลาย อยู่ที่ป่าไม้งิ้ว ในชั้นที่ ๒ ของภูเขาสิเนรุฯ มีบันไดเวียนรอบ ๕ ชั้น ชั้นที่ ๑ อยู่ในมหาสมุทรสีทันดร เป็นที่อยู่ของพญานาค เจ้าแห่งพญาครุฑ มีร่างกายสูง ๑๕๐ โยชน์ ปีกทั้ง ๒ ข้างกว้างข้างละ ๕๐ โยชน์ หางยาว ๖๐ โยชน์ คอยาว ๓๐ โยชน์ ปากกว้าง ๙ โยชน์ ขาวยาว ๑๒ โยชน์ เจ้าแห่งพญาครุฑ ขณะที่กำลังบินอยู่ อำนาจของการกระพือปีกทั้ง ๒ บังเกิดเป็นลมพายุใหญ่พัดทั่วไปไกลถึง ๗๐๐-๘๐๐ โยชน์ ธรรมดาพญาครุฑนั้นต้องกินพวกนาคเป็นอาหาร^{๒๖}

จากตอนกลางของภูเขาสิเนรุลงมาถึงใต้พื้นน้ำมหาสมุทร มีฐานบันไดเวียน ๕ รอบ คือชั้นที่ ๑ อยู่ใต้พื้นน้ำ เป็นที่อยู่ของพญานาค, ชั้นที่ ๒ เป็นที่อยู่ของพญาครุฑ, ชั้นที่ ๓ เป็นที่อยู่ของกุมภกัณฐเทวดา, ชั้นที่ ๔ เป็นที่อยู่ของยักษ์เทวดา, ชั้นที่ ๕ เป็นที่อยู่ของท้าวจุลโลกบาล

ได้ยืนยันว่า พระภิกษุผู้ตั้งใจปฏิบัติปฏิบัติชอบ หรือผู้ปฏิบัติได้ถึงธรรมกาย เมื่อโดยสารเครื่องบินไปปฏิบัติศาสนกิจตามที่ต่างๆ ท่านจะอธิษฐานขอให้ท้าวจุลโลกบาลช่วยส่งยักษ์เทวดา และ/หรือ พญาครุฑ ที่เป็นสัสมาทิภูจิ หรือพอจะแนะนำสั่งสอนศีลธรรมได้ ขอให้มาช่วยรักษาความปลอดภัย ท่านก็ได้เห็นยักษ์เทวดา และ/หรือพญาครุฑ ผู้ใจดี เต็มใจมาช่วยประคับประคอง ที่ส่วนหัว ลำตัว และปีกของเครื่องบิน ให้เดินทางโดยปลอดภัยเสมอ แล้วท่านก็แผ่เมตตา อุทิศส่วนกุศล ให้พวกเขาด้วย

^{๒๕} พระพุทธโฆษาจารย์, สมมปทภูจกถา จุฬโร ภาโค: มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๒๔, หน้า ๙๘-๙๙.

^{๒๖} พระพุทธโฆษาจารย์, สยุดตนิคายภูจกถา ทุตโต ภาโค: มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๖๓, หน้า ๑๐๑.

ง) นรยภูมิ

คำว่า นรยะ หรือ นรก แปลว่า ที่ที่ไม่มีความสุขความเจริญ คือเป็นที่เกิดที่อยู่ของสัตว์โลกที่ประกอบอกุศลกรรมหรือกรรมชั่วต่างๆ แล้วกรรมชั่วนั้นเป็นชนกรรมรณำให้ไปเกิดในทุคติภพที่เต็มไปด้วยความทุกข์ร้อน ไม่มีความสุขความเจริญเลย เป็นอายตนะหรือภพทิพย์ที่หยาบ สัตว์ที่เกิดมาในนรกจึงมีลักษณะโปรงแสง^{๒๗} เมื่อตายจากภพก่อนซึ่งอาจจะเป็นจากโลกมนุษย์หรือจากเทวโลกก็ได้ ด้วยอำนาจกรรมชั่วที่ได้เคยทำไว้เป็นชนกรรมรณำให้มาเกิดในนรก ก็เป็นสัตว์ผู้เกิดขึ้นโตเต็มที่ทันที^{๒๘} ย่อมเสวยผลจากกรรมชั่วนั้น เป็นความทุกข์อย่างแสนสาหัส ตามประเภทและความหนักเบาหรือแรงกรรมนั้นเป็นเวลานาน เมื่อสิ้นเวรจากนรกขุมใหญ่ (มหานรก) แล้ว ด้วยเศษของอกุศลกรรมที่เหลือที่ยังต้องเสวยผลกรรมอยู่อีก ก็ไปเกิดในนรกขุมเล็กที่รองลงไปซึ่งชื่อว่ อุตสนรกอีก จนกว่าจะสิ้นเวรในนรกแล้ว จึงจะได้ไปเกิดในภพภูมิอื่นตามแต่กรรมที่ยังรอให้ผลต่อไป จะเป็นชนกรรมให้ไปเกิดในภพภูมินั้นๆ อีกต่อไป ตามกรรมดีหรือกรรมชั่วนั้นๆ

นรกก้นตั้งอยู่ใต้มนุษย์โลกตั้งแต่เชิงเขาพระสุเมรุไป มหานรกขุมที่ ๑ ชื่อ สัตว์เขี้ยว นรก อยู่ห่างจากชมพูทวีป อันเป็นที่อยู่ของมนุษย์ (พื้นดินที่มนุษย์อาศัยอยู่นี้ หนา ๒๔๐,๐๐๐ โยชน์) ไป ๑๕,๐๐๐ โยชน์ และ มหานรกขุมต่อไปก็อยู่ห่างกันประมาณเท่ากัน (๑๕,๐๐๐ โยชน์)

ผู้ศึกษาสัมมาปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ปฏิบัติได้ถึงธรรมกายแล้ว จะตรวจดูสภาวะและความเป็นไปในนรกได้ โดยพิสดารกายสุดท้ายหยาบกายละเอียด เจริญตามสมบัติพร้อมกันหมดทุกกาย (สุดท้ายหยาบกายละเอียด) เอาธรรมกายพระอรหัตต์เป็นหลัก โดยอนุโลม-ปฏิโลมหลายๆ เที้ยว เที้ยวสุดท้ายโดยอนุโลม ถึงจุดตถุณานเป็นอย่างยิ่ง แล้วพิจารณาปริยสัจ ๔ ในกายมนุษย์-ทิพย์-พรหม-อรุปรหม แล้วพิสดารธรรมกายอรหัตต์ ออกจากฉานสมาบัติอื่นๆ ไป ผ่านศูนย์กลางกำเนิดธาตุธรรมเดิมของทุกกายสุดท้ายหยาบกายละเอียด อันเป็นที่ตั้งของธาตุธรรม (กุศลธรรม อกุศลธรรม อัปยาคตธรรม) และ เห็น-จำ-คิด-รู้ คือ ใจ อันเป็นที่ตั้งของธรรมในธรรม เพื่อปหานอกุศลจิตของกายในภพ ๓ (กายโลกิยะ) เป็นการทำให้ “นิโรธ” ดับสมุทัย จนเป็นแต่ใจของธรรมกายอรหัตต์ในอรหัตต์ล้วนๆ ผ่องใสบริสุทธิ์ สดละเอียด จนละอุปาทานในเบญจขันธ์ และความยินดีในฉานสมาบัติได้ แม้เป็นเพียงวิภังขณวิมุตติ ธรรมกายที่สดละเอียดจะไปปรากฏในอายตนะ-นิพพาน ก็ให้อริฐานซ้อนหยุด นิ่ง แน่น ที่กลางของกลางพระนิพพานของพระพุทธเจ้า ต่อ

^{๒๗} อกุศลกาย คือ กายที่ไม่สามารถเห็นได้ด้วยสายตาเนื้อ

^{๒๘} โยปาคติ คือสัตว์ที่เกิดผุดขึ้น คือ เกิดผุดขึ้นมาและโตเต็มตัวในทันที ตายก็ต้องมีเชื้อหรือซากปรากฏ เช่น เทวดาและสัตว์นรก เป็นต้น (ข้อ ๔ ในโยนิ ๔); บาลีว่า รวมทั้งมนุษย์บางพวก)

ญาณทัสสนะ ต่อแวน ต่อกล้อง กับพระนิพพานของพระพุทธเจ้า ให้ญาณทัสสนะเครื่องรู้เห็น เห็น ได้กว้างไกล สุตหยาบสุดละเอียดแล้ว เอาภพ ๓ เป็นกสิณ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เอากามภพในภาคใต้พื้นดิน ตั้งแต่เชิงเขาพระสุเมรุออกไปเป็นกสิณ เอาธรรมกายเป็นสมาบัติ เดินสมาบัติในกสิณ ตรวจดูสภาวะและความเป็นไปของนรกขุมต่างๆ ทั้งมหานรก อุตสนรก (อยู่ภายในจักรวาล) และ โลกัณทรินรก (โลกันต์) (อยู่นอกจักรวาลออกไป) สอบถามบุพพกรรมของสัตว์นรกแต่ละขุม ให้เห็นความปรุงแต่งด้วยบาปอกุศล (อปุญญาวิสังขาร) ไว้สอบทานกับที่มีอยู่ในคัมภีร์ด้วย จะช่วยให้รู้แจ้งละเอียดขึ้น ให้เห็นไตรวิภัง คือ กิเลสวิภัง กรรมวิภัง และ วิปากวิภัง กล่าวคือ ความมีกิเลส แล้วก็สร้างกรรมชั่วหรือบาปอกุศลต่างๆ ทางกาย วาจา และใจ แล้วได้รับผลเป็นวิปากจากอกุศลกรรมใดอย่างใด นานเท่าใด ตามที่เป็นจริง เป็นขั้นๆ ไป จนถึงสัตว์นรกในอายตนะโลกันต์ ก็จะรู้-เห็น การเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์โลก ว่าเป็นไปตามกรรมอย่างไร แล้วยกขึ้นพิจารณา สภาวะธรรมของอุปาทินนกกสังขาร ที่ปัจจัยปรุงแต่งว่าเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อย่างไร ให้เจริญขึ้นถึงทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ และ มรรคสัจ ต่อไป

เสร็จแล้วพึงทำนิโรธ เข้าสู่อายตนะนิพพานต่อๆ ไปจนสุดละเอียด หยุดตริกนิง กลางของ กลางๆๆ พระนิพพานของพระพุทธเจ้าต่อๆ ไปนับไม่ถ้วน เพื่อฟังรู้ที่ตรัสรู้ในนิโรธ ต่อไป ดังต่อไปนี้

๑. มหานรก

มหานรก มีทั้งหมด ๘ ขุมใหญ่ คือ

(๑) สัตยชีวนรก นรกที่มีนายนิรยบาลลงโทษด้วยการใช้อาวุธฟันแทงจนตาย แล้วก็ป็นขึ้นมารับโทษใหม่อีกต่อๆ ไปอยู่เช่นนั้นจนกว่าจะหมดเวร

(๒) กาฬสุตตนรก นรกที่สัตว์นรกถูกนายนิรยบาลตีด้วยเส้นเชือกดำ แล้วลากหรือตัดด้วยเครื่องประหารต่างๆ ขาดเป็นท่อนๆ แล้วก็กลับเป็นขึ้นมารับกรรมใหม่ต่อๆ ไปจนกว่าจะสิ้นเวร

(๓) สังฆาตนรก นรกที่สัตว์นรกถูกภูเขาเหล็กสูง มีแสงไฟอันลุกโผลงบดขยี้เป็นจุณ แล้วก็ป็นขึ้นมารับกรรมใหม่ต่อๆ ไปจนกว่าจะสิ้นเวร

(๔) โรรวนรก (ธุมโรรวะ) นรกที่สัตว์นรกถูกรุมด้วยควันไฟอันแสบร้อนอบอ้าว เข้าสู่ทวารทั้ง ๙ ทุกข์ทรมานมาก จึงร้องเสียงดังขรมไปหมด

(๕) มหาโรรวนรก (ชาลโรรวะ) นรกที่สัตว์นรกถูกเปลวไฟลุกโผลง ไหม้เข้าสู่ทวารทั้ง ๙

ทุกข์ทรมานมาก จึงร้องเสียงดังด้วยความทุกข์ทรมานยิ่งกว่าธูมโรวรนรกอีก

(๖) ตาปนนรก (จุฬตาปนะ) นรกที่สัตว์นรกถูกนายนิรยบาลตรึงด้วยเหล็กหลาว ประหารฟาดฟันด้วยอาวุธอันร้อนแดงลุกโพล่งด้วยไฟอยู่ตลอดเวลา

(๗) มหาตาปนนรก (ตาปนะ) นรกที่สัตว์นรกถูกนายนิรยบาลตรึงด้วยเหล็กหลาว ประหารหรือฟาดฟันด้วยอาวุธอันร้อนแดงด้วยไฟให้ขึ้นสู่ภูเขาเหล็กที่ร้อนเช่นนั้น แล้วถูกลมซึ่งมีกรรมเป็นปัจจัย (กัมมฆาต) พัดสัตว์นรกเหล่านั้นตกลงไปหัวทิ่ม สู่เหล็กหลาวที่ร้อนแรงด้วยเปลวไฟลุกโชนอยู่ ทรมานยิ่งกว่าจุฬตาปนนรกอีก

(๘) อวิจินรก (อเวจีมหานรก) มหานรกขุมสุดท้ายที่อยู่สุดโต่งของภพ ๓ ที่สัตว์นรกถูกไฟเผาอยู่ตลอดเวลา จะหาช่องว่างเป็นสุขสักนิดก็ไม่มี

ผู้ปฏิบัติได้ถึงธรรมกาย ตรวจดูสัตว์นรกชั้นนี้ จะเห็นพระเทวทัต และผู้ทำอนันตริยกรรม ได้แก่ผู้ทำสังฆเภท ได้รับวิบากกรรมอยู่ชั้นนี้ โดยที่ร่างกายถูกตรึงไว้ด้วยท่อนเหล็กและแผ่นเหล็กที่มีไฟไหม้อยู่ตลอดเวลา

๒. อุลสทนรก

นรกที่รองลงไปจากมหานรกทั้ง ๘ ขุม อยู่ถัดไปจากประตุมหานรกเป็นนรกบริวารของมหานรกแต่ละขุมๆ มีเป็นจำนวนมาก แต่ที่แสดงในคัมภีร์โดยมากจะยกมาแสดงแต่เพียงอุลสทนรกที่สำคัญๆ เช่น “คำว่า แต่ละขุมมีอุลสทนรก ๖ มีอรรถาธิบายว่า มหานรก ๘ ขุมนี้ แต่ละขุมมี ๔ ประตู ที่ประตูแต่ละประตู มีอุลสทนรก ๔ ขุม (๘x๔x๔) เพิ่มมหานรก ๘ เข้าอีก จึงเป็นนรก ๑๓๖ ขุม”

อุลสทนรก ๔ ขุม (ความจริงมี ๕ ขุม แต่นับขุมที่ ๔-๕ เป็นขุมเดียวกัน) ดังนี้ (ตัวอย่างอุลสทนรกบริวารของอเวจีมหานรก แม้มหานรกขุมอื่นๆ ก็มีอุลสทนรกอย่างนี้เหมือนกัน)

(๑) คุณนรก (นรกอุจจาระ) สัตว์นรกทั้งหลายที่ยังมีอกุศลกรรมเหลืออยู่ แม้จะพ้นจากอเวจีมหานรกแล้ว ยังต่อเสวยทุกข์อีกต่อไปในคุณนรกนี้ ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในเทวทูตสูตรว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ย่อมมีสมัยที่ในบางครั้งบางคราว โดยล่วงระยะกาลนาน ประตูด้านหน้าของมหานรคนั้นจะไม่ปิดเต็มที่ ฯลฯ สัตว์นรคนั้นจะรีบวิ่งไปทางประตูนั้นโดยเร็ว ย่อมถูกไฟไหม้ผิว ไหม้หนัง ไหม้เนื้อ ไหม้เอ็น แม้กระดุกทั้งหลาย

ก็เป็นควันทลบ แต่อวัยวะที่สัตว์นั้นยกขึ้นแล้ว จะกลับคงรูปเดิมทันที สัตว์นรกนั้นจะออกทางประตูนั้นได้ แต่ว่ามหานรกกนั้นแล มีนรกใหญ่เต็มด้วยคูถ ประกอบอยู่รอบด้าน สัตว์นรกกนั้นตกลงไปในคูถนรกกนั้น และในคูถนรกกนั้น มีหมูสัตว์ปากดั่งเข็มคอยเคี้ยวเคียนผิว แล้วเคี้ยวเคียนหนัง แล้วเคี้ยวเคียนเนื้อ แล้วเคี้ยวเคียนเอ็น แล้วเคี้ยวเคียนกระดูก แล้วก็กินเยื่อในกระดูก สัตว์นรกกนั้นเสวยเวทนาอันเป็นทุกข์เจ็บแสบเผ็ดร้อนอยู่ในคูถนรกกนั้น แต่ก็ยังไม่ตาย ตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นสุด.”^{๒๙}

(๒) กุกกูลนรก (นรกขี้เถ้าร้อน) สัตว์นรกทั้งหลายที่ยังมีอกุศลกรรมเหลืออยู่ ถึงแม้จะพ้นจากนรกอุจจาระแล้ว ก็ยังต้องเสวยทุกข์อีกต่อไปในกุกกูลนรก คือ นรกขี้เถ้าร้อน ซึ่งอยู่ติดต่อกันไปจากคูถนรก ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในเทวทูตสูตรว่า

“ภิกษุทั้งหลาย กุกกูลนรกขุมใหญ่ตั้งเคียงเรียงชิดคูถนรกกนั้นแล สัตว์นรกกนั้นตกลงไปในกุกกูลนรกกนั้น สัตว์นรกกนั้นเสวยเวทนาอันเป็นทุกข์ ฯลฯ แต่ก็ยังไม่ตาย ตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นสุด

ป่าจัวใหญ่ สูงขึ้นไปโยชน์หนึ่ง มีหนาม (ยาว) ๑๖ นิ้ว ไฟติดทั่ว ลูกโพลงโชติช่วง นายนิรยบาลยังสัตว์นรกกนั้นให้ขึ้นบ้างให้ลงบ้างที่ต้นจัวนั้น สัตว์นรกกนั้นเสวยเวทนาอันเป็นทุกข์ ฯลฯ แต่ก็ยังไม่ตาย ตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นสุด

ป่าต้นไม้มีใบเป็นดาบ ตั้งเคียงเรียงชิดป่าจัวนั้นแล สัตว์นรกกนั้นเข้าไปในป่านั้น ใบทั้งหลายของไม้ในป่านั้นถูกลมโชยก็ตกลงไปตัดมือบ้าง ตัดเท้าบ้าง ตัดทั้งมือทั้งเท้าบ้าง ตัดหูบ้าง ตัดจมูกบ้าง ตัดทั้งหูและจมูกบ้าง สัตว์นรกกนั้นเสวยเวทนาอันเป็นทุกข์อยู่ในป่าต้นไม้มีใบเป็นดาบนั้น แต่ก็ยังไม่ตาย ตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นสุด

แม่น้ำมีน้ำแสบสายใหญ่ตั้งเคียงเรียงชิดป่าไม้ใบเช่นกับดาบนั้นแล สัตว์นรกกตกลงไปในแม่น้ำนั้น ลอยตามกระแสน้ำบ้าง ลอยทวนกระแสน้ำบ้าง ลอยทั้งตามกระแสน้ำทั้งทวนกระแสน้ำบ้าง สัตว์นรกกนั้นเสวยเวทนาอันเป็นทุกข์ อยู่ใน

^{๒๙} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๔, มัชฌิมนิกาย อุปปัชฌาสก. ข้อ ๕๑๗ หน้า ๕๔๓.

แม่น้ำนั้น แต่ก็ยังไม่ตาย ตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นสุด”^{๓๐}

(๓) สิมปลิวนนรก (นรกป่าจั่ว) สัตว์นรกทั้งหลายที่ยังมีอกุศลกรรมเหลืออยู่ แม้พ้นจากนรกที่เถ้าร้อนแล้ว ยังต้องไปรับผลกรรมเสวยทุกข์อยู่ในสิมปลิวนนรก คือนรกป่าไม้จั่วอีกต่อไป นรกนี้อยู่ติดต่อกันไปจากนรกที่เถ้าร้อน

ผู้ปฏิบัติได้ถึงธรรมกาย เห็นผู้ประพาศติฝึกศีลฝึกธรรมข้อกาเมสุมิจฉาจาร และผู้หมกมุ่นล่าสอนอยู่ในกาม ได้รับผลกรรมอยู่ในนรกนี้มาก

(๔) อลปิตตวนนรก (นรกป่าไม่มีใบคมดุจดาบ) สัตว์นรกทั้งหลายที่ยังมีอกุศลกรรมเหลืออยู่ แม้พ้นจากนรกป่าจั่วแล้ว ก็ยังต้องไปเสวยทุกข์อยู่ในอลปิตตวนนรก คือนรกป่าไม่มีใบคมดุจดาบอีกต่อไป อยู่ติดต่อกันไปจากนรกป่าจั่วนั่นเอง

(๕) เวตตรณีนรก (นรกแม่น้ำเค็มแสนแสบ) สัตว์นรกที่ยังมีอกุศลกรรมเหลืออยู่ แม้พ้นจากนรกป่าไม่มีใบคมดุจดาบแล้ว ก็ยังต้องไปเสวยทุกข์อยู่ในเวตตรณีนรก คือนรกแม่น้ำเค็มที่แสนแสบอีกต่อไป ซึ่งอยู่ติดต่อกันไปจากนรกป่าไม่มีใบคมดุจดาบนั่นเอง

อนึ่ง ในคัมภีร์โลกทีปสาร^{๓๑} ได้กล่าวไว้ว่า

“ในทิศทั้ง ๔ ของมหานรก ๘ ชุมนี้ มียมโลกทิศละ ๑๐^{๓๒} คือ โลหกุมภี, สิมพลีวนะ, อลิวนะ, ตามโพทกะ (น้ำทองแดง), โอโยคุพะ (ก้อนเหล็กแดง), มิหะปปพตะ (ภูเขาคูณ), ฤสนที (แม่น้ำเกลบ), ลีตณที (แม่น้ำหนาว), สุนขนิริยะ (นรกสุนัข), ยันตปาสาณนิริยะ (นรกแผ่นหิน).

อนึ่ง ในทิศทั้ง ๔ ของมหานรก ๘ ชุมนี้ มียมราชา ๔ องค์ แม้สิริคุตต-อำมาตย์ก็มี ๔ คนเหมือนกัน ทั้งนี้ มีหน้าที่พิจารณากรรมอันควรและไม่ควรบังคับบัญชาตามกรรม. และมีนายนิรยบาลจำนวนมาก เป็นรากษสในยมโลก ล้วนน่ากลัว เทียวทำกรรมกรรม (แก่สัตว์นรก). พึงทราบโดยสรุปว่า ยมโลกเหล่านี้รวมเบ็ดเสร็จเป็น ๓๒๐ ชุมด้วยกัน.”

^{๓๐} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๔, มัชฌิมนิกาย อุपरินิคาสา, ข้อ ๕๑๔-๕๒๑, หน้า ๓๔๔.

^{๓๑} พระสิริมังคลาจารย์, จักกวาทิปปิน: พ.จ.ก.เซ็นทรัลเอ็กซ์เพรสศึกษาการพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๒๓, หน้า ๑๑๕.

^{๓๒} โยภูมิวิลาสินี (วรรณกรรมไทย เรียบเรียงโดยพระศรีสุทธิโสภณ ธนาคกรอุเทศ จำกัด พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๓ หน้า ๘๖-๘๗ แสดงชื่อยมโลกนรก ๑๐ ชุม ไว้ดังนี้ ๑.โลหกุมภินรก ๒.สิมพลีนรก ๓.อลินขนรก ๔.ตามโพทกนรก ๕.โอโยคุพนรก ๖.ปิสสกะปัพพตนรก ๗.ฤสนนรก ๘.ลีลโลสินนรก ๙.สุนขนรก ๑๐.ยันตปาสาณนรก.

๓. โลกัณตริกนรก^{๓๓}

ในคัมภีร์โลกทีปसार ได้กล่าวไว้ว่า

“นรก (ตามที่กล่าวมาแล้ว) เหล่านี้ตั้งอยู่ภายในจักรวาลทั้งหมด เว้นแต่ โลกัณตริกนรกอยู่ภายนอกจักรวาล. ด้วยเหตุนั้นในอรรถกถาแห่งอัจฉริยัพภูตสูตร เป็นต้น จึงได้กล่าวว่า “ได้ยินว่า พระจันทร์และพระอาทิตย์นั้นโคจรไปโดยท่ามกลางภูเขาจักรวาล. แต่โลกัณตริกนรกอยู่เลยภูเขาจักรวาลออกไป. เพราะฉะนั้น พระจันทร์และพระอาทิตย์จึงไม่พอจะส่องแสงไปในโลกัณตริกนรกนั้น.” อนึ่ง ในอัจฉริยัพภูตสูตร เป็นต้น ได้กล่าวไว้ว่า “โลกัณตริกนรกเหล่านั้น ไม่ถูกคลุม ไม่ถูกปิด มีตสนิท.”

อรรถกถาแห่งอัจฉริยัพภูตสูตรเป็นต้นนั้นว่า

“อธิบายคำว่า โลกัณตริกนรก: โลกัณตริกนรกชุมนุมหนึ่งๆ อยู่ในระหว่าง จักรวาลทุกๆ ๓ จักรวาล เปรียบเหมือนช่องว่างในท่ามกลางของล้อเกวียน ๓ ล้อ หรือบาตร ๓ ใบ ซึ่งจรดกันและกันตั้งอยู่. โลกัณตริกนรกนั้นมีปริมาณ ๘,๐๐๐ โยชน์. คำว่า ไม่ถูกคลุม หมายความว่า เปิดโล่งอยู่เป็นนิตย. คำว่า ไม่ถูกปิด หมายความว่า แม้เบื้องล่างก็ไม่มีที่เหยียบยืน. คำว่า มีต คือเป็นที่มีต. คำว่า มีตสนิท หมายความว่า ประกอบด้วยความมีตอันทำให้ตาบอด โดยห้ามเสียซึ่งความบังเกิดขึ้นแห่งจักขุวิญญาน. (หมายความว่า ถึงจะมีนัยตา แต่ก็มองไม่เห็นเพราะมีตมาก จักขุวิญญานคือความรู้สึกรู้ว่ามองเห็นจึงไม่เกิด มีอาการตุงตาบอดนั่นเอง) ได้ยินว่า จักขุวิญญานไม่เกิดขึ้นได้ในโลกัณตริกนรกนั้น. มีคำถามสอดเข้ามาว่า ก็สัตว์ทั้งหลายที่บังเกิดในโลกัณตริกนรกนั้น ได้ทำกรรมอะไรไว้จึงไปบังเกิด ? ตอบว่า สัตว์เหล่านั้นได้กระทำความผิดอย่างหยาบช้าทารุณต่อมารดาบิดาและสมณพราหมณ์ผู้ตั้งอยู่ในธรรมและทำกรรมอย่างสาหัสอื่นๆ มีการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เป็นต้นทุกๆ วันราวกะนายโจร เช่น อภัยโจร และนาโคโจร เป็นต้น

และสมณพราหมณ์ผู้ตั้งอยู่ในธรรมและทำกรรมอย่างสาหัสอื่นๆ มีการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เป็นต้นทุกวันๆ ราวกะนายโจร เช่น อภัยโจร และนาโคโจร เป็นต้นใน ตามปณณทวิป (ประเทศลังกา). อัตตภาพของสัตว์นรกเหล่านั้น มีประมาณ ๓

^{๓๓} เรียก โลกัณตริกนรก ก็มี (พระบาลีใช้ว่า โลกนตริกา นิรยา)

คาจูด. เป็นสัตว์มีเล็บยาวดุจค่างคาว. สัตว์นรกเหล่านั้นเอาเล็บเกี่ยวที่เชิงจักรวาล เหมือนค่างคาวเอาเล็บเกี่ยวที่ต้นไม้จะนั้น ในเวลาที่เอามือควานไปถูกกันและกัน เข้าก็จะสำคัญว่า 'เราได้รักษาแล้ว' กระเถิบเข้าหา (เพื่อจะจับกิน) ก็กำลังจะตก ไปบนน้ำรองโลก, เมื่อถูกลมกระทบก็แตกราวกะผลมะขางสุกตกไปในน้ำ. และพอตกลงไปก็ย่อยไปเหมือนก้อนแป้งในน้ำกรตอย่างแรง."

ส่วนฎีกาพระวินัย ท่านรจนาโดยกระทำร่วมกัน (คืออธิบายความตรงกัน) กับอรรถกถาและฎีกาพระสูตรแล. โอกาสมีวิธีจันทรเป็นต้น พร้อมด้วยชั้นทั้งหลาย ชื่อว่า นรก ด้วยประการฉะนี้แล."^{๓๔}

ผู้ปฏิบัติถึงธรรมกาย เมื่อตรวจดูย่อมได้เห็นอย่างนี้ว่า สัตว์นรกในโลกันตนรกรนี้เมื่อตกลงไปถูกน้ำกรดเย็นกัดกินละลาย เจ็บปวดแสบปวดร้อน เย็นยะเยือกถึงกระดูกจนละลายไปแล้ว ก็กลับเป็นขึ้นมาใหม่ ตะเกียกตะกายขึ้นไปเกาะตามขอบเขากจักรวาลนั้นอีก วนเวียนทุกข์ทรมานต่อไปอยู่อย่างนั้น ไม่มีที่สิ้นสุด คือไม่อาจจะนับเวลาที่จะสิ้นสุดเวรกรรมเช่นนี้เมื่อใด และเห็นว่าเวรกรรมที่หนักที่เขาได้ประกอบกรรมทำเชิญมาแล้วนั้น เป็นเพราะ "มิจฉาทิฎฐิ" เป็นเหตุเป็นปัจจัยหนุนนำให้ทำอกุศลกรรมต่างๆ ตามที่มีแสดงไว้ในคัมภีร์นั้นแล้ว

สัตว์ที่เสวยวิบากกรรมในอายตนะนี้คือโลกันตนรกรนี้จะมองไม่เห็นกัน หากแต่เราสามารถจะรู้เห็นได้ด้วยตาพระธรรมกาย และจะเห็นสว่างแจ้งด้วยรัศมีพระธรรมกายที่ปรากฏอยู่ในอายตนะนั้นชั่วขณะที่กำลังตรวจดูอยู่

แม้ในอเวจีมหานรก ซึ่งเป็นนรกชั้นสุดท้ายในจักรวาล อยู่ล่างสุดของกามภพ เป็นนรกขุมที่ร้อนจัดด้วยไฟนรกเผาผลาญสัตว์อยู่ ในขณะที่ตรวจดู ไฟนรกก็จะดับลงชั่วคราวด้วยอำนาจของพระธรรมกายอีกเช่นกัน

ส่วนภพของเปรต อสุรกายนั้น ก็อยู่บนพื้นดินนี้แหละ ยิ่งพวกปรตตูปชีวิกเปรตก็อยู่ตามสถานที่ต่างๆ ใกล้เคียง มนุษย์นี้เอง แต่เราไม่เห็นด้วยสายตาเนื้อ ถ้าประสงค์จะดูเปรตทั้งหลายให้เห็นชัด ก็จงอธิษฐานปาฏิหาริย์จักรแก้วออกไปมากๆ ไปคล้องเอาเปรตที่อยู่ตามที่ต่างๆ มาดูใกล้ๆ ได้ตามบุพพกรรมดู แล้วเราก็อุทิศส่วนกุศลให้จากทานกุศล ศีลกุศล ภาวนากุศล ที่เราได้บำเพ็ญไปแล้ว ให้เขาอนุโมทนา พวกปรตตูปชีวิกเปรต ซึ่งกำลังจะพ้นเวร และพอมิบุญเก่าอยู่บ้าง เมื่ออนุโมทนาบุญแล้ว จะเห็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายของเขาที่เคยเศร้าหมองนั้น ค่อยๆ ใส และขยาย

^{๓๔} พระสิริมงคลจารย์, จักกาวาทิปปิน: พ.จ.ก.เชนทริลลิกซ์เพรสศึกษาการพิมพ์, พ.ศ.๒๕๒๓, หน้า ๑๑๖-๑๑๗.

โตขึ้นๆ แล้วปรากฏกายในกาย คือ กายละเอียด หรือ กายทิพย์ พร้อมด้วยทิพย์สมบัติ (เท่าที่เคยมีบุญเก่าที่ได้ทำไว้แล้ว กับบุญใหม่ที่เขานุโมทนาอยู่) เปลี่ยนภพภูมิไปทันที ตามสายปฏิจ-สมุปปาตธรรม เสร็จแล้วอธิฐานจักรแก้วส่งเปรตที่เลือกกลับที่เดิม

ในบรรดาเปรตที่เราปาฏิหาริย์จักรแก้วไปคล้องมาดูจำนวนมากมานั้น จะเห็นเปรตมากมายหลายชนิด ส่วนมากดวงธรรมจะเศร้าหมองมาก มีกายที่ขมขื่อเศร้าหมองมาก แม้ผ้าผ่อนก็ไม่มี บ้างก็เนื้อตัวเน่าเฟะ มีกลิ่นเหม็นมาก ส่วนมากยังจะต้องเสวยวิบากกรรมต่อไปอีกนาน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พวกเปรตที่อยู่ในอดีตชาติเคยเป็นมนุษย์ ได้ทำกรรมชั่วไว้มาก ไม่รู้คุณพระพุทธ คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์ ไม่รู้บาปบุญคุณโทษ ไม่มีบุญเก่า เปรตพวกนี้ จิตจะกระด้าง ไม่รับรู้การอุทิศส่วนบุญกุศลให้ หรือรับรู้ได้น้อยมาก เอาแต่จะหนี คือ ไม่ชอบจะอยู่ใกล้รัศมีธรรมกายหรือผู้ทรงศีลทรงธรรม พวกนี้มีเป็นจำนวนมาก

ดูๆ ไปก็เหมือนคนบาปหนา ปัญญาโง่ ที่หลงมัวเมาอยู่แต่กับอบายมุข เช่น เป็นนักเลงสุรา ยาเสพติด หมกมุ่นสำส่อนในกาม เป็นนักเลงการพนัน ฯลฯ ไม่ชอบเรื่องการบุญการกุศล ไม่ชอบเข้าใกล้พระรัตนตรัย อย่างนั้นแหละ ก็มีสภาพคล้ายเปรตเหล่านั้นเหมือนกัน

ท่านผู้ปฏิบัติภาวนาต้องมีหลักสำคัญว่า ให้พิสดารกายเจริญฌานสมาบัติ เข้ากลางของกลาง และดับหยาบไปหาละเอียด เพื่อให้สมาธิตั้งมั่น และให้ญาณทัสสนะ เครื่องรู้-เห็น ไส บริสุทธิ์ที่อยู่เสมอ การรู้เห็นนั้นจึงจะเป็นไปอย่างแม่นยำ ไม่พบเห็นนิमितลวง แล้วก็ให้มัสตติที่กายในกาย และธรรมในธรรมของตนให้ใสละเอียดอยู่เสมอ ถ้าเห็นดำหรือขุ่นมัว จงทำให้ขาว ให้ใสละเอียดโดยพิสดารกาย ดับหยาบไปหาละเอียด เพื่อชำระธาตุธรรมในธรรมให้ใสละเอียดอยู่เสมอ แล้วจึงขยายข่ายของญาณพระธรรมกายให้กว้างสุดภพ สุดจักรวาล พิจารณาดูธรรมชาติที่เป็นไปในภพ ๓ ให้ทั่วตลอดทั้งจักรวาล และแม้จะพิจารณาดูสัตว์โลกกันตในโลกกันตริกนรก-อยู่นอก (ขอบล่าง) จักรวาลออกไปอีกก็ได้

แล้วจึงพิสดารกายเจริญฌานสมาบัติ และทำนิโรธดับสมุทัย จนธรรมกายตกศูนย์เข้าอายตนะนิพพานถอดกายและนิพพานเป็น ข้อนลับทับทิวกับพระนิพพานต้นๆ ที่เก่า ต่อๆ ไปจนสุดละเอียด แล้วหยุด ตรึก นิ่ง ฟังตรัสรู้ในธรรมที่ควรรู้ต่อไป

เมื่อได้รู้เห็นดังนี้แล้ว ก็จงอย่าได้โอ้อวดในคุณธรรมของตนให้กิเลสมันฟุ้ง เพราะนั่นเป็นทางเสื่อมอย่างยิ่ง ธรรมปฏิบัตินี้พึงเป็นไปเพื่อศึกษาให้รู้แจ้งในสภาวะของธรรมชาติตามที่เป็นจริง กล่าวคือ เพื่อให้เห็นแจ้งรู้แจ้งสภาวะของธรรมชาติที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (สังขารธรรม)

ทั้งที่มีวิญญูญาณครอง (อุปาทินนกลังขาร) และที่ไม่มีวิญญูญาณครอง (อนุปาทินนกลังขาร) ว่ามีความปรุ้งแต่งอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความปรุ้งแต่งสัตว์โลก สังขารโลก ที่มีวิญญูญาณครอง ด้วยบุญกุศล (บุญญาภิสังขาร) ด้วยบาปอกุศล (อบุญญาภิสังขาร) และด้วยฉานสมบัติที่ไม่หวั่นไหว (อเนญชาภิสังขาร) ให้เสวยสุขในสุคติภพบ้าง เสวยทุกข์ในทุคติภพบ้าง ตามแต่กรรมดีกรรมชั่วจะให้ผล เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารจักรไม่มีที่สิ้นสุด และต้องตกอยู่ในอาณัติแห่งพระไตรลักษณ์ คือมีสภาวะที่เป็นเองตามธรรมชาติที่เสมอกันหมด (สามัญญลักษณะ) กล่าวคือ เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนตตา อย่างนี้

การที่ผู้ปฏิบัติภาวนาธรรมสามารถรู้เห็นนรก-สวรรค์ได้ตามที่เป็นจริงเพียงไร ย่อมช่วยให้มีหิริโอตตปปะคือความละอายและเกรงกลัวต่อบาปอกุศลดีขึ้น ไม่ประมาทหมัวเมาในชีวิต เร่งละชั่ว ทำดี อบรมจิตใจให้ผ่องใส เป็นทางให้เจริญปัญญารู้แจ้งในอริยสัจจธรรม เป็นทางให้ได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน ที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง และที่เป็นบรมสุข ตามรอยบาทพระพุทธองค์ ดังพระพุทธดำรัสที่ตรัสตอบเทวहितพราหมณ์ ดังนี้

เทวहितพราหมณ์ใครจะทราบว่ายไทยธรรม ควรให้แก่ใคร จึงจะมีผลมาก จึงได้ทูลถามพระศาสดาว่า

“บุคคลให้ไทยธรรมในบุคคลไหน ? ไทยธรรมวัตถุอันบุคคลให้ในบุคคลไหน จึงมีผลมาก ? ทักขิณาของบุคคลผู้บูชาอยู่อย่างไรเล่า ? จะสำเร็จได้อย่างไร ?”

พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบว่า

“ไทยธรรมวัตถุที่บุคคลให้แล้วแก่พราหมณ์ผู้เช่นนี้ ย่อมมีผลมาก” และได้ตรัสพระคาถาประกาศคุณธรรมของบุคคลผู้ชื่อว่าเป็นพราหมณ์ ดังนี้

“ปุพฺพเพนิวาสํ โย เวทิ	สคฺคาปายญฺจ ปสฺสติ
อโถ ชาติกุขย์ ตโต	อภิญญา โวลีโต มุนิ
สพฺพโวลีโตโอสานํ	ตมทํ พฺรุมิ พฺราหฺมณํ.” ^{๓๕}

“บุคคลใด รู้ชั้นที่อาศัยอยู่ในก่อน ทั้งเห็นสวรรค์ [ทั้งเทวโลกและพรหมโลก] และอบาย, อนึ่ง บรรลุความสิ้นไปแห่งชาติ เสร็จกิจแล้ว เพราะรู้ยิ่งเป็นมุนี, เราเรียกบุคคลนั้น ซึ่งมีพรหมจรรย์อันอยู่เสร็จสรรพแล้ว ว่าเป็นพราหมณ์.”

^{๓๕} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕, ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท, ข้อ ๓๖, หน้า ๘๑.

ตอนที่ ๓

วิธีเจริญพรหมวิหาร ๔

๑. เหตุผลที่บุคคลควรเจริญพรหมวิหาร ๔

การเจริญพรหมวิหาร ๔ อันได้แก่ เมตตาพรหมวิหาร คือ การคิดให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุขทั่วกันหมด กรุณาพรหมวิหาร คือปรารถนาให้สัตว์ทั้งปวงที่เป็นทุกข์อยู่ ให้พ้นจากทุกข์ทั้งสิ้น มุทิตาพรหมวิหาร คือปรารถนาให้สัตว์ทั้งปวงที่ได้สุขสมบัติหรือคุณสมบัติแล้ว จงดำรงอยู่ในสุขสมบัติหรือคุณสมบัติของตน อย่าได้พลัดพรากจากสุขสมบัติหรือคุณสมบัติที่ตนได้แล้ว และอุเบกขาพรหมวิหาร มีความเพิกเฉย ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ ในสัตว์ทั้งหลายที่ได้สุขหรือได้ทุกข์

ในการดำเนินชีวิตประจำวัน หากบุคคลใดมีพรหมวิหารธรรมเป็นคุณธรรมประจำตนแล้ว ก็นับว่าผู้นั้นมีคุณธรรมของ “ผู้ใหญ่” หรือ “ผู้ปกครอง” อย่างสมบูรณ์ จะเป็นผู้นำชุมชนใด ก็จะเป็นร่มโพธิ์ ร่มไทรหรือเป็นที่พึ่งที่อาศัยของผู้น้อยหรือผู้อยู่ใต้ความปกครองได้เป็นอย่างดี

อนึ่ง พรหมวิหาร ๔ นั้น เป็นคุณธรรมที่มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายพึงเจริญ ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่า หมู่สัตว์หรือปวงชนผู้ที่ยังมากด้วยกิเลสหยาบ คือ อภิชฌา พยาบาท มิจฉาทิฏฐิ หรือ กิเลสกลางๆ คือ โลภะ โทสะ โมหะ นั้น มักต้องเวียนอยู่ในไตรวัฏ คือ กิเลสวัฏ ความมีกิเลสดังกล่าว แล้วก็ กรรมวัฏ คือมีกายกรรม วาจกรรม และมโนกรรม อันมีลักษณะที่เป็นความผูกโกรธ พยาบาท จองเวร เบียดเบียน ประทุษร้ายซึ่งกันและกัน เพราะความหลงผิด ยึดมั่น ถือมั่น เห็นแก่ตัวตน และพวกพ้อง หมู่เหล่า เป็นการสร้างภพ สร้างชาติ อันเป็นเหตุแห่งความทุกข์แก่ตนเองเป็นทัพบิวี เรียกว่า วิปากวัฏ ยกแก่การปฏิบัติธรรมโดยมีขณิกสมาธิปฏิบัติ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา อันเป็นเครื่องช่วยให้พ้นทุกข์เป็นการถาวรได้

พระพุทธองค์จึงได้ทรงสั่งสอนให้สาธุชนผู้ใคร่จะพ้นทุกข์ ประกอบจิตใจของตนให้อยู่ในพรหมวิหารธรรม คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาพรหมวิหารนี้ เพื่อให้จิตใจสงบระงับจากอุปกิเลสหรือนิเวศธรรมทั้งหลาย อันเป็นเครื่องขวางกั้นการปฏิบัติธรรมเพื่อความพ้นทุกข์ ให้บรรเทาเบาบางหรือหมดสิ้นไป ก็จะสามารถเปิดทางให้แก่สาธุชนผู้เจริญพรหมวิหารธรรมนั้น

สามารถเห็นอรรถเห็นธรรมได้ตามความเป็นจริง เมื่อปัญญาแจ่มแจ้งในสัจจธรรมเจริญขึ้น ก็สามารถจะปะทานกิเลส ตัณหา อุปาทาน อันเป็นเหตุแห่งทุกข์ทั้งหลายให้หมดสิ้นไปได้เป็นลำดับ

นอกจากนี้ พระอริยบุคคลผู้ที่จะบรรลุอรหัตตผล ตัดกิเลสได้โดยสิ้นเชิงก็ดี, ที่จะบรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าก็ดี จำต้องเจริญพรหมวิหารธรรมนี้ จนเมตตาบารมี และ อุเบกขาบารมี ซึ่งเป็น ๒ ประการในบารมีสิบทัศ สูงถึงขั้น อุปบารมี และปรมัตถบารมี ได้เต็มส่วน จึงจะบรรลุอรหัตตผล หรือตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้

พรหมวิหารธรรม จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ผู้ปฏิบัติธรรมจำต้องเจริญอยู่เสมอ เพื่อให้จิตใจปลอดจากนิวรณ์ธรรม อุปมาดังการใช้ “ต่าง” เป็น “กลาง” ไม่เป็นโทษหรือเป็นพิษเป็นภัยแก่ตนเองหรือผู้อื่นอีกต่อไปนั่นเอง

เมื่อท่านทั้งหลายเข้าใจวัตถุประสงค์ของการเจริญพรหมวิหารธรรมดังนี้แล้ว จงตั้งใจศึกษาวิธีการเจริญพรหมวิหารธรรม ทั้งในทางอรรถและโดยธรรมปฏิบัติให้เข้าใจ และหมั่นเจริญอยู่เสมอ

การเจริญเมตตาพรหมวิหารนั้น เริ่มแรก สาธุชนพึงพิจารณาเหตุผลให้เข้าใจเสียก่อนว่า เมตตาพรหมวิหารนี้เป็นธรรมคู่แข่งหรือธรรมที่จะใช้ระงับกิเลสประเภทใด นี่ข้อหนึ่ง, โทษของการมีกิเลสประเภทที่ว่านั้นมีอย่างไรบ้าง หรือร้ายแรงเพียงใด นี่ข้อหนึ่ง, คุณค่าของการข่มหรืออดกลั้นต่อกิเลสประเภทนี้ ข้อหนึ่ง, กับ ความสันติสุขอันเกิดแต่ความปลอดภัยจากกิเลสที่ว่านี้อันตนได้รับอยู่ นี่อีกข้อหนึ่ง จึงจะมีความรู้สึกปรารถนาที่จะให้ผู้อื่นหรือสรรพสัตว์อื่นได้รับความสุขเช่นที่ตนเองได้รับด้วยอย่างได้ผลสมบูรณ์

เมื่อเข้าใจดังนี้แล้ว จึงจะนับว่าเป็นผู้มีเมตตาธรรมอย่างแท้จริง และสามารถจะแผ่เมตตาพรหมวิหารนี้ไปยังผู้อื่นและสัตว์อื่นได้อย่างเป็นผล ไม่ใช่สักแต่ว่าท่องจำคำแผ่เมตตาได้ แล้วก็ถือว่าออกไป โดยที่จิตใจของตนเองยังแข็งกระด้างอยู่ด้วยกิเลสประเภทหยาบๆ หรืออย่างกลางอันหนาแน่น แทะไม่ออก การแผ่เมตตานั่นก็ได้ผลน้อย

ลักษณะของกิเลสอันเป็นคู่แข่งของเมตตาพรหมวิหาร หรือที่จะต้องได้รับการปราบด้วยพรหมวิหารธรรมนั้น คือ โทสะ เป็นกิเลสตระกูลใหญ่ ซึ่งมีลักษณะรุ่มร้อนประดุจไฟที่สามารถจะเผาผลาญสิ่งต่างๆ ให้พินาศลงได้

กิเลสตระกูลโทสะนี้ เริ่มต้นมาตั้งแต่ความไม่พอใจในอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า อรติ ความไม่พอใจ นี้ หากไม่ระงับลงแล้ว ก็จะกลายเป็นความขัดเคืองใจ ที่เรียกว่า ปฏิฆะ คืออาการของจิตที่เก็บอารมณ์นั้นไว้ กรุ่นอยู่ ไม่อาจลืมได้ หากไม่ระงับก็จะกำเริบขึ้น กลาย

เป็นความเดือดดาล หรือที่เรียกว่า ความโกรธ หรือ โทสะ นั้นเอง ที่นี้ หากไม่ระงับก็จะกำเริบมากขึ้นอีก กลายเป็นความคิดประทุษร้ายด้วยกาย วาจา และใจ เรียกว่า โทสะ หากโทสะนี้ไม่ระงับลงอีก ก็จะกำเริบเลิกลา กลายเป็นความ พยาบาท หรือความผูกใจเจ็บแค้น คือคิดหาทางที่จะแก้แค้นหรือมุ่งร้ายเขาต่อไป เมื่อได้แก้แค้นแล้วความโกรธก็หายไป แต่บางรายยังไม่หายไม่ระงับ กลับผูกใจเจ็บที่จะจ้องล้างจ้องผลาญต่อไปอีก ก็เรียกว่า ผูกเวร นี่แหละร้ายนัก เพราะจะเป็นเหตุให้เกิดโทษทุกข์ต่อไป กันไป ไม่สิ้นสุด

พระพุทธองค์จึงได้ทรงสั่งสอนให้สาธุชนหมั่นประกอบจิตใจของตนเองให้อยู่ใน “ขันติธรรม” และ “พรหมวิหารธรรม” อยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมตตาพรหมวิหารนี้ เพื่อให้สามารถข่มโทสะให้คลายลง และให้สามารถอดกลั้นต่ออนิฏฐารมณ์ ไม่เบียดเบียนหรือเป็นโทษภัยแก่ทั้งตนเองและผู้อื่น

สาธุชนจึงพึงต้องพิจารณาให้เห็นโทษภัยของกิเลสตระกูลโทสะนี้อยู่เสมอ แล้วเพียรพยายามระงับด้วยเมตตาพรหมวิหาร และกำจัดให้หมดเด็ดขาดได้ด้วยปัญญา ถ้าหากสรรพสัตว์ทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคมและประเทศชาตินี้ มีความอดกลั้น คือขันติต่ออารมณ์ที่ขัดเคืองซึ่งกันและกัน อกายให้ซึ่งกันและกัน ไม่คิด ไม่พูด หรือกระทำการใดๆ อันเป็นการประทุษร้ายต่อกัน และไม่จ้องเวรซึ่งกันและกันแล้ว ตนเองและสังคม ประเทศชาติ ก็จะมีแต่ความร่มเย็นเป็นสุข ไม่เดือดร้อนวุ่นวาย ดังที่ได้ยินได้ฟังข่าวร้ายๆ อยู่เสมอ เช่นในปัจจุบันนี้

๒. วิธีเจริญพรหมวิหาร ๔ โดยทั่วไป และอานิสงส์

ก) วิธีเจริญเมตตาพรหมวิหาร

คำว่า “เมตตา” นี้หมายถึงความปรารถนาที่จะให้ผู้อื่นเป็นสุข

การเจริญเมตตาพรหมวิหาร หรือในกรณีเจริญภาวนา บางทีก็เรียกว่า การแผ่เมตตา นั้นจะได้ผลเพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับวิธีการปฏิบัติภาวนาและความบริสุทธิ์กาย วาจา และใจ ของผู้เจริญภาวนา วิธีปฏิบัติภาวนาเจริญเมตตาพรหมวิหารที่จะให้ได้ผลดีนั้น มีดังต่อไปนี้

ก่อนอื่นให้พิจารณาโทษของโทสะ และคุณของความอดกลั้นต่อโทสะกิเลส แล้วจึงตั้งตนเองเป็นพยานไว้ก่อนว่า ตนเองประสงค์แต่ความสงบสุข ความร่มเย็น เกลียดขังความทุกข์อันเนื่องแต่ความเบียดเบียนหรือประทุษร้ายจากผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นการประทุษร้ายต่อร่างกาย ต่อทรัพย์สิน หรือต่อชื่อเสียงเกียรติคุณความดีด้วยประการต่างๆ ฉันทิ สรรพสัตว์หรือบุคคลอื่น

ทั้งหลายก็รักความสันติสุข และไม่ประสงค์ความทุกข์ ฉะนั้นเหมือนกัน

เมื่อเกิดความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นดังนี้จากใจจริงแล้ว ก็อธิษฐานตั้งความปรารถนาลงไป ณ ศูนย์กลางกาย ก่อนหรือหลังจากการเจริญภาวนาธรรม หรือในขณะใดๆ ก็ตาม แผ่ความปรารถนานั้นไปยังมนุษย์หรือสรรพสัตว์อื่น เริ่มตั้งแต่ผู้ที่ตนรักเสียก่อน เมื่อจิตใจอ่อนโยน แผ่เมตตาพรหมวิหารหรือความปรารถนาที่จะให้ผู้ที่เราตนรักมีความสุขอย่างเต็มใจแล้ว จึงค่อยตั้งความปรารถนานั้นแผ่ไปยังบุคคลหรือสัตว์ที่ตนรู้สึกเฉยๆ คือไม่รักไม่ชัง เมื่อจิตใจอ่อนโยน แผ่ความปรารถนาที่จะให้ผู้ที่เราตนรักมิได้รักมิได้ชังจนเปี่ยมใจแล้ว ก็จึงตั้งความปรารถนานั้นแผ่ไปยังบุคคลหรือสัตว์ที่ตนเกลียดชัง จนจิตใจอ่อนโยน แผ่ความปรารถนาที่จะให้เรามีความสุขจนเปี่ยมใจแล้ว จึงตั้งความปรารถนาที่จะให้ผู้ที่มีเวรต่อกันเป็นสุขปราศจากทุกข์ภัย อีกต่อไป จงแผ่ความเมตตานี้ไปยังบุคคลหรือสรรพสัตว์เหล่านี้ให้เปี่ยมใจหมดตลอดทั้งสี่ ๔ เหล่า ผีกเจริญภาวนาบ่อยๆ เข้าก็จะค่อยๆ ขำนาญไปเอง จิตใจก็จะมีแต่เมตตาธรรม พร้อมทั้งจะให้อภัยแก่ผู้อื่นอยู่เสมอ ไม่ผูกโกรธหรือผูกเวรอันเป็นการสร้างภพสร้างชาติต่อไปอีก

สำหรับผู้ที่เจริญภาวนาจนถึงธรรมกายหรือได้ดวงปฐมมรรคแล้ว เมื่อตั้งความปรารถนาลงไป ณ ศูนย์กลางกายแผ่เมตตาธรรมนั้น ดวงธรรมของทุกกายก็จะใสสะอาดขึ้น และแผ่ขยายกว้างออกไปยิ่งขึ้น หากธรรมแก่กล้าสามารถเจริญเมตตาภาวนาในระดับฌานได้ ข่ายของญาณพระธรรมกายก็จะขยายออกไปได้จนสุดภพ และขยายออกไปอย่างกว้างขวางตลอดทั้งแสนโกฏิจักรวาล อนันตจักรวาล ไม่มีประมาณ การเจริญเมตตาภาวนาก็ยิ่งจะเป็นผลมาก แล้วให้ผู้ปฏิบัติจงหมั่นพิจารณาเหตุสังเกตุที่ผลของการเจริญภาวนาอยู่เสมอ ก็จะได้ทราบผลด้วยตนเอง

อนึ่ง การเจริญเมตตาพรหมวิหารนี้ ไม่เฉพาะแต่จะปฏิบัติอย่างเป็นทางการก่อนหรือหลังจากการเจริญภาวนาเท่านั้น หากแต่พึงกระทำทุกอิริยาบถ ไม่ว่าจะเป็นขณะเดิน ยืน นั่ง หรือนอน กล่าวคือ

เมื่อใดที่ตนเองประสบหรือได้รับความสันติสุข ไม่ว่าจะเป็นความสุขทางโลกียะหรือโลกุตระ ย่อมปิติยินดีในความสุขนั้นเพียงใด ก็จงตั้งความปรารถนาแผ่ความสุขนั้นไปยังผู้อื่นหรือสรรพสัตว์อื่น ให้เขาทั้งหลายเหล่านั้น จงประสบหรือได้รับความสุขเช่นที่ตนได้รับอยู่เช่นนั้นเหมือนกัน

เมื่อใดที่ตนเองประสบหรือได้รับความทุกข์หรือภัยต่างๆ เราไม่ชอบและไม่ปรารถนาความทุกข์หรือภัยพิบัติเหล่านั้นฉันใด ผู้อื่นก็ย่อมไม่ปรารถนา ฉะนั้น ก็จงตั้งความปรารถนาแผ่ความเมตตาไปยังบุคคลอื่นหรือสรรพสัตว์อื่น ขออย่าได้ประสบกับทุกข์ภัย การเบียดเบียนหรือ

จองเวรซึ่งกันและกัน และอย่าได้ลำบากกายลำบากใจเลย ขอจงให้มีแต่ความสุขกายสุขใจ และรักษาตนให้พ้นทุกข์ภัยทั้งหลายเถิด

จงแผ่ความปรารถนาดี ด้วยจิตใจอันอ่อนโยน เปี่ยมด้วยเมตตาพรหมวิหารนี้ ไปยังมนุษย์ และสรรพสัตว์ทั้งหลายหมดทั้ง ๔ เหล่า คือ ทั้งผู้ที่ตนรักหรือเคารพนับถือ ผู้ที่ตนมิได้รักมิได้ชัง ผู้ที่ตนเองเคยเกลียดชัง และผู้ที่เคยมีเวรต่อกัน พยายามแผ่ให้กว้างออกไปยังสรรพสัตว์ทั้งหลาย ทั้งมนุษย์และอมนุษย์ มีทิพย์ รูปพรหม อรูปพรหม และสัตว์เดรัจฉานเป็นต้น ตลอดทั่วทั้งภพ และจนหมดทั้งแสนโกฏิจักรวาล อนันตจักรวาล ไม่มีประมาณ แล้วท่านก็จะทราบผลจากการปฏิบัติ นี้ด้วยตนเอง

และใครจะขอแนะนำว่า การแผ่เมตตาพรหมวิหารนี้ทุกครั้งให้อธิษฐานตั้งความปรารถนา ลงไป ณ ศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ อยู่เสมอ เพราะศูนย์กลางกายนี้ตรงกัน อยู่ในแนวเดียวกันกับ โอกาสโลก (โลกคือแผ่นดินเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์โลก มีมนุษย์โลกเป็นต้น) สังขารโลก (โลกคือสังขาร) สัตว์โลก (โลกคือหมู่สัตว์ทั้งหลาย มีมนุษย์ เทพยดา รูปพรหม อรูปพรหม และสัตว์เดรัจฉาน เป็นต้น) อายตนะนิพพาน (ที่สถิตอยู่ของพระนิพพานธาตุที่ดับขันธแล้ว) ภพ ๓ (กามภพ รูปภพ และอรูปภพ) และอายตนะโลกันต์ ทั้งของจักรวาลนี้และจักรวาลอื่นทั้งหมด จึงเป็นผลมาก คือมีอานิสงส์และอานุภาพมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ถึงธรรมกายแล้ว จะสามารถเจริญเมตตาภาวนาได้ผลดีมาก เพราะใจตั้งมั่นอยู่ ณ ศูนย์กลางกายดีแล้ว ส่วนผู้ที่ยังไม่ถึงธรรมกาย หากปฏิบัติดังกล่าวนี้เรื่อยๆ ก็จะช่วยให้อสมาธิตั้งมั่นได้เร็วขึ้น เป็นขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ และอัปปนาสมาธิ ตามลำดับ เพราะเมตตาภาวนานี้ เป็นเครื่องชำระนิวรณ์ธรรมคือ โทสะ และพยาบาทให้ระงับลง จิตใจก็อ่อนโยน สามารถที่จะรวมหยุดเป็นอารมณ์เดียวได้ง่าย

การเจริญเมตตาภาวนานี้ มีอานิสงส์มาก ดังพระพุทธดำรัส ซึ่งแสดงไว้ว่า มีมากกว่าอานิสงส์ของการสมาทานศีล ๕ ศีล ๘ และไตรสรณคมน์ หรือการสร้างวิหารถวายแก่สงฆ์ที่มาจากทิศทั้ง ๔ หรือการถวายอาหารแก่พระภิกษุสงฆ์อันมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขเสียอีก^{๓๖} นับได้ว่ามีอานิสงส์เป็นที่สองรองจากการเจริญสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานที่เดียว

คุณค่าของการเจริญเมตตาพรหมวิหารนี้เท่าที่เห็นๆ คือว่า หากมนุษย์ซึ่งเป็นแต่ละหน่วยของสังคมและประเทศชาติ มีเมตตาพรหมวิหารต่อกันมากเพียงใด มนุษย์ก็จะยังมีแต่ความสันติสุข และร่มเย็นเพียงนั้น นอกจากนี้ การเจริญเมตตาภาวนาเป็นประจำ ยังเป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติได้รับ

^{๓๖} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๓, อังคุดตรนิกาย นวกนิบาต, ข้อ ๒๒๔, หน้า ๔๘๐.

๓๗๙

ผลดีในการดำเนินชีวิตอีกมาก จะหลับอยู่ก็เป็นสุข จะตื่นอยู่ก็เป็นสุข เพราะไม่มีเวรภัยกับผู้ใด จึงไม่ต้องวิตกกังวลใดๆ ทั้งสิ้น จะฝันก็เป็นมงคล ย่อมเป็นที่รักใคร่ ยินดี ของมนุษย์และอมมนุษย์ทั้งหลาย มีทิพย์ รูปพรหม อรูปพรหมเป็นต้น ปลอดภัยจากอัคคีภัย ภัยจากยาพิษ หรือสัตว์ที่มีพิษทั้งหลาย ศัสตราวุธต่างๆ ย่อมไม่อาจประทุษร้าย หรือทำอันตรายแก่กายและชีวิตได้ สีสหน้า ย่อมผ่องใส เมื่อจะตาย ย่อมได้สติ ไม่หลงตาย หากยังไม่ได้บรรลุมรรค ผล เมื่อละโลกไปแล้ว ย่อมไปสู่สุคติภพ มีโลกมนุษย์หรือเทวโลกเป็นต้น และหากยังไม่เสื่อมจากฌาน ย่อมไปบังเกิดในพรหมโลกดังพระพุทธรูปที่ทรงแสดงไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเมตตาเจโตวิมุตติ อันบุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ให้ตั้งมั่นโดยลำดับ สัมฤทธิ์แล้ว บรรณด้วยดีแล้ว พึงหวังอานิสงส์ ๑๑ ประการ ๑๑ ประการเป็นไหน ? คือ ย่อมหลับเป็นสุข ๑ ย่อมตื่นเป็นสุข ๑ ย่อมไม่ฝันลามก ๑ ย่อมเป็นที่รักแห่งมนุษย์ทั้งหลาย ๑ ย่อมเป็นที่รักแห่งอมมนุษย์ทั้งหลาย ๑ เทวดาทั้งหลายย่อมรักษา ๑ ยาพิษ หรือศัสตรา ย่อมไม่กล้ากรายได้ ๑ จิตย่อมตั้งมั่นโดยรวดเร็ว ๑ สีสหน้า ย่อมผ่องใส ๑ เป็นผู้ไม่หลงใหลทำกาลละ ๑ เมื่อไม่แห่งตลอดคุณอันยิ่ง ย่อมเป็นผู้เข้าถึงพรหมโลก ๑

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเมตตาเจโตวิมุตติ อันบุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ให้ตั้งมั่นโดยลำดับ สัมฤทธิ์แล้ว บรรณด้วยดีแล้ว พึงหวังอานิสงส์ ๑๑ ประการนี้แล.”^{๓๗}

ข) วิธีเจริญกรุณาพรหมวิหาร

ความปรารถนาที่จะให้ผู้อื่นได้พ้นทุกข์ ก็มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ให้พิจารณาถึงความทุกข์ โศกหรือโรคภัยที่ตนเองหรือผู้อื่นได้รับอยู่ก็ดี หรือแม้แต่ภัยในวัฏฏะ ได้แก่ กิเลส-วัฏฏกรรมวัฏฏ ที่เห็นมีอยู่ในสรรพสัตว์ทั้งหลายที่ยังไม่ได้บรรลุมรรค ผล นิพพานก็ดี เราที่ตั้งตนไว้เป็นพยานว่า เราปรารถนาที่จะพ้นทุกข์และภัยเช่นนั้น ก็ขอให้ผู้อื่นหรือสรรพสัตว์อื่นทั้งหลาย ซึ่งเป็นที่รัก ที่ไม่รักไม่ชัง ที่เคยชัง และที่เคยมีเวรต่อกัน ขอให้เขาเหล่านั้นจงพ้นจากความทุกข์ โศก โรค และเวรภัย ตลอดทั้งภัยจากวัฏฏะเสียทั้งสิ้น โดยตั้งจิตอธิษฐาน ตั้งความปรารถนา ดังกล่าวลงไป ณ ศูนย์กลางกายนั้นไว้เสมอ สำหรับผู้ที่เจริญภาวนาจนถึงธรรมกายแล้ว และได้

^{๓๗} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๔. อังคุตตรนิกาย เอกาทสกนิบาต, ข้อ ๒๒๒, หน้า ๓๗๐-๓๗๑.

เจริญภาวนาจนปัญญาเจริญขึ้น จากการที่ได้ทั้งรู้และทั้งเห็น อริยสัจ คือ ทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ และมรรคสัจ เพียงใด ก็จะมีเจริญเมตตาและกรุณาภาวนาได้ผลมากและลึกซึ้ง ด้วยปัญญาอันยิ่งเพียงนั้น

ค) วิธีเจริญมูทิตาพรหมวิหาร

ให้พิจารณาถึงสุขสมบัติและคุณสมบัตินั้นทั้งในระดับโลกียสมบัติและโลกุตตรสมบัติ ตนไม่ประสงค์จะพลัดพรากจากสุขสมบัติและคุณสมบัตินั้นเพียงใด และปรารถนาที่จะให้เจริญรุ่งเรืองในสุขสมบัติและคุณสมบัตินั้น ตั้งแต่โลกียสมบัติไปจนถึงโลกุตตรสมบัติยิ่งขึ้นไป จนตราบเท่าบรมมรรค ผล นิพพาน เพียงใด ก็ตั้งความปรารถนานั้น แผ่มูทิตาจิตไปยังสรรพสัตว์อื่นทั้งหลาย จงดำรงอยู่ในสุขสมบัติและคุณสมบัตินั้น อย่าได้พลัดพรากจากสุขสมบัติและคุณสมบัตินั้น และขอจงให้มีแต่ความเจริญรุ่งเรืองต่อไปจากโลกียสมบัติไปจนถึงโลกุตตรสมบัติ ดังเช่นที่ตนเองปรารถนาเช่นเดียวกันด้วยกันหมดทั้งสิ้น

ง) วิธีเจริญอุเบกขาพรหมวิหาร

เมื่อตั้งความปรารถนา แผ่เมตตา กรุณา และมูทิตา อันได้แก่ ความปรารถนาที่จะให้ทั้งตนเองและผู้อื่นเป็นสุข และอย่าได้พลัดพรากจากความสุขนั้น ขอจงปราศจากทุกข์ โศก และโรคภัย และขอจงรักษาตนให้พ้นทุกข์ภัยทั้งหลายแล้ว ก็พิจารณาต่อไปอีกว่า สรรพสัตว์ทั้งหลายต่างก็มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทของกรรม มีกรรมเป็นผู้ติดตาม มีกรรมเป็นที่พึ่งที่อาศัย ผู้ประกอบกรรมอันใดไว้ ไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว ย่อมต้องได้รับผลกรรมนั้นเอง เมื่อพิจารณาเห็นความจริงตามกฎแห่งกรรมดังนี้แล้ว จิตใจที่เปี่ยมด้วยเมตตา กรุณา และมูทิตา แต่ยังคงกระเพื่อมฟุ้งอยู่ ด้วยความรู้สึกลังเลสงสัยผู้อื่นหรือสัตว์อื่นที่กำลังได้รับความทุกข์เดือดร้อนอยู่ ซึ่งตนหมดหนทางที่จะช่วยเหลือได้อีกต่อไปแล้วก็ดี หรือความกระเพื่อมฟุ้งเพราะความยินดีอย่างมากที่เห็นผู้อื่นได้ดีมีสุขก็ดี จะค่อยๆ ระวังบังคับด้วยปัญญาหยั่งรู้ในกฎแห่งกรรมตามธรรมชาติ จิตใจจะมีอัมฤต เป็นกลาง วางเฉย ไม่ยินดียินร้ายในความทุกข์และความสุข ของทั้งตนเองและผู้อื่น นี่เรียกว่าการเจริญอุเบกขาพรหมวิหาร

จะขอเน้นว่า เพื่อให้การเจริญพรหมวิหารธรรมนี้เป็นผลดียิ่งขึ้น เริ่มแรกให้พิจารณาโทษของโทสะ และคุณของความอดกลั้นจากโทสะเสียก่อน แล้วให้ตั้งตนเองเป็นพยานไว้ก่อนว่า ตนปรารถนาแต่ความสุข ไม่ปรารถนาความทุกข์เพียงใด ผู้อื่นก็ปรารถนาเช่นเดียวกันกับตนทั้งสิ้น

ในการพิจารณาและตั้งความปรารถนาไปยังผู้อื่นนั้น สำหรับผู้ที่ยังจิตใจอันแข็งกระด้างอยู่ ให้เริ่มตั้งความปรารถนาแผ่พรหมวิหารไปยังผู้ที่ตนรักเสียก่อน เมื่อจิตใจอ่อนโยนดีแล้ว จึงค่อยตั้งความปรารถนาไปยังผู้ที่ตนชัง เมื่อจิตใจอ่อนโยนดีแล้ว ก็จงตั้งความปรารถนา แผ่พรหมวิหารธรรมนี้ไปยังผู้ที่มีเวรต่อกัน ให้จิตใจอ่อนโยนดีกับบุคคลและสัตว์ทุกหมู่เหล่า จึงจะได้ผลดี

มีข้อสังเกตว่า หากชำนาญมากเข้า ก็สามารถเจริญภาวนาได้รวดเร็ว ความรู้สึกในบุคคลหรือสัตว์ที่รัก ที่ชัง หรือที่มีเวรต่อกัน ก็จะจางลง ความรู้สึกดังกล่าวยิ่งจางลงได้มากเพียงใด ย่อมแสดงว่าการเจริญพรหมวิหารธรรมได้ผลดีมากขึ้นเพียงนั้น ระดับสมาธิก็จะดีขึ้น จิตใจก็จะสามารถตั้งมั่นเป็นสมาธิได้ง่ายกว่าเดิม นิวรณ์ธรรมก็จะพลอยลดน้อยลง ระดับสติปัญญาและภูมิธรรมก็จะยิ่งสูงขึ้นตามลำดับ

กล่าวโดยสรุป อานิสงส์ของการเจริญพรหมวิหารธรรมนั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงว่ามีอานิสงส์สูงเป็นที่สองรองจากการเจริญสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานทีเดียว^{๓๘} ทั้งนี้ก็เพราะการเจริญพรหมวิหารธรรมนั้น จุดมุ่งหมายเบื้องต้นก็เพื่อให้สัตว์ทั้งหลายอยู่ร่วมกันโดยสันติสุข ไม่เบียดเบียน โกรธพยาบาทจองเวร หรืออิจฉาริษยาซึ่งกันและกัน ให้มีความรักใคร่ปรองดอง เอื้ออาทร เผื่อแผ่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และให้รู้จักสงบจิตใจ ไม่ยินดียินร้ายเมื่อผู้อื่นถึงซึ่งความวิบัติ

จุดมุ่งหมายเบื้องสูงยิ่งขึ้นไปอีก ก็เพื่อให้ผู้เจริญพรหมวิหารธรรมได้บำเพ็ญเมตตาและอุเบกขาบารมีให้เต็มส่วน ถึงอุปรามมีและปรมัตถบารมี ที่จะสามารถช่วยให้บรรลุมรรค ผล นิพพานได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เพื่อให้จิตใจของผู้เจริญคุณธรรมนี้ สงบระงับจากกิเลสนิวรณ์ธรรมข้อพยาบาทและระงับความคิดที่ฟุ้งซ่านต่างๆ ได้ดี นอกจากนี้ คุณธรรมข้อนี้ยังเป็นเครื่องกำจัดกิเลสคือ ความริษยาและความผูกโกรธ หรือพยาบาทจองเวรได้อีกด้วย

จิตใจที่สงบระงับจากนิวรณ์ธรรมนั้น ย่อมสามารถรับการฝึกหัดให้หยุด ให้นิ่ง เป็นสมาธิที่แนบแน่น มั่นคงได้ง่าย จึงเป็นพื้นฐานสำคัญแก่งานวิปัสสนา เพื่อเจริญปัญญารู้แจ้งในสภาวะธรรมตามธรรมชาติที่เป็นจริง และรู้แจ้งในอริยสัจทั้ง ๔ อันเป็นทางปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาได้สะดวก

เมตตา กรุณา มุทิตา พรหมวิหารนั้น มีอานิสงส์แก่ผู้เจริญให้มีจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิให้สำเร็จขนิกสมาธิ อุปจารสมาธิ และถึงอัปปนาสมาธิ ซึ่งเป็นต้นของปฐมฌาน และให้สามารถพัฒนา

^{๓๘} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๓, อังคุดตนิคาย นวกนิบาต, ข้อ ๒๒๔, หน้า ๔๘๐.

ต่อไป ถึงทุติยฌาน และตติยฌาน ได้ตามลำดับ ส่วนอุเบกขาพรหมวิหารนั้น มีอานุภาพให้ผู้เจริญ ได้ถึงจตุตถฌาน โดยจตุกัณย หรือถึงปัญจฌาน โดยปัญจกัณยทีเดียว

ผู้ทรงพรหมวิหารธรรมนั้น อาจแยกพิจารณาได้เป็น ๓ ระดับกล่าวคือ

พรหมโดยสมมติ หนึ่ง กล่าวโดยทางปริยัติ ก็ได้แก่ บิดา มารดา ผู้เป็นพรหมของบุตร เป็นต้น แต่ในทางธรรมปฏิบัติ นั้น ได้แก่ มนุษย์ มนุษย์ละเอียด, ทิพย์ และทิพย์ละเอียด ซึ่งทรงพรหมวิหารธรรม

พรหมโดยอุบัติ หนึ่ง กล่าวโดยทางปริยัติ ก็หมายเอาผู้ที่ได้กำเนิดหรือถือคติเป็นพรหมในพรหมโลก ด้วยพรหมธรรมและผลจากการเจริญภาวนาสมาธิ โดยที่ก่อนตาย จิตยังไม่เสื่อมจากฌานในระดับใดระดับหนึ่ง ในทางปฏิบัติ ได้แก่ รูปพรหมหยาบ รูปพรหมละเอียด ซึ่งอยู่ในท่ามกลางทิพย์และมนุษย์, กับอรูปพรหมหยาบ และอรูปพรหมละเอียด ซึ่งอยู่ในท่ามกลางของพรหม อันเป็นผลจากการเจริญพรหมวิหารและภาวนาสมาธิ อีกนัยหนึ่ง สามารถจะเข้าถึงได้โดยทางธรรมปฏิบัติในปัจจุบันชาติ

พรหมโดยวิสุทธิ อีกหนึ่ง ในทางปริยัติ หมายเอาพระอริยเจ้า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระอรหันตปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันตสาวกพระพุทธเจ้า ซึ่งสะอาดบริสุทธิ์จากอวิชชา กิเลส ตัณหา อุปาทาน เครื่องเศร้าหมองทั้งปวงแล้ว ส่วนในทางธรรมปฏิบัติ ก็ได้แก่ ธรรมกาย ที่บรรลุมรรค ผล นิพพานแล้ว ซึ่งอยู่ในท่ามกลางของกายโลกียะทั้ง ๘ กายข้างต้น เป็นกายในกายที่ละเอียดที่สุด อยู่ในศูนย์กลางกายมนุษย์นั่นเอง เพราะกายนี้เป็นกายที่สะอาดบริสุทธิ์และทรงพรหมวิหารธรรมอย่างยิ่ง ซึ่งอาจจะเป็นเพียงชั่วขณะที่จิตใจของผู้ปฏิบัติธรรมใสสะอาด บริสุทธิ์ หยุตหนึ่ง แล้วเข้าถึงได้ หรือเป็นกายธรรมพระอรหันต์ที่ได้บรรลุอรหัตตผลแล้ว ดังพระพุทธดำรัสว่า

“ดูก่อนวาเสฏฐะและภารัททาชะ คำว่าธรรมกายกิติ พรหมกายกิติ

ธรรมภูตกิติ พรหมภูตกิติ เป็นชื่อของตถาคต.”^{๓๙}

นี่ย่อมแสดงให้เห็นว่า ผู้เจริญหรือผู้ทรงพรหมวิหารธรรมนั้นยังแตกต่างกันด้วยภูมิธรรม และภูมิปัญญาของแต่ละบุคคลที่ไม่เท่ากัน เพราะฉะนั้นการแผ่พรหมวิหารก็ย่อมจะมีอานุภาพที่ไม่เท่ากัน ด้วยประการฉะนี้ เป็นต้นว่า พระนิพพานคือพระธรรมกายที่ได้บรรลุพระอรหัตตผลแล้ว ย่อมทรงพรหมวิหารธรรม และแผ่พรหมวิหารธรรมไปยังสรรพสัตว์ทั้งหลายได้อย่างกว้างขวาง

^{๓๙} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๑, ทิมนิกาย ปาฏิภวรรค, ข้อ ๕๕, หน้า ๔๒.

สุดประมาณ และมีอานุภาพสูงที่สุดยิ่งกว่าธรรมกายที่ยังไม่ได้บรรลุพระอรหัตตผล

และส่วนธรรมกายที่ยังไม่ได้บรรลุพระอรหัตตผล หากแต่ได้บรรลุมรรคผล เป็นพระอริยบุคคลชั้นใดชั้นหนึ่งแล้ว ก็ย่อมทรงพรหมวิหารและแผ่พรหมวิหารธรรมไปยังสัตว์ทั้งหลาย ได้ดีกว่าผู้ที่ยังเป็นแต่เพียงโคตรภูบุคคลอยู่

ธรรมกายที่ยังมิได้บรรลุมรรคผลในขั้นใดเลย หากแต่ได้พยายามเจริญภาวนาพิจารณาให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งในสังขธรรมตามสมควร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ให้มีความเข้าใจในทุกข์, ในเหตุแห่งทุกข์ ที่เรียกว่า สมุทัย, ในสภาวะที่ทุกข์ดับเพราะเหตุดับ ที่เรียกว่า นิโรธ, และในหนทางปฏิบัติเพื่อความดับเหตุแห่งทุกข์ทั้งหลาย ซึ่งเรียกว่า มรรคมรรค ๘ ได้แจ่มแจ้งเพียงใด ก็ย่อมจะเจริญและทรงพรหมวิหารได้มาก และสามารถแผ่พรหมวิหารธรรมไปยังสรรพสัตว์ทั้งหลาย ได้มากเพียงนั้น

ด้วยเหตุนี้ การเจริญและแผ่พรหมวิหาร ในขณะที่จิตทรงสมาธิและได้เจริญปัญญาภายหลังจากการพิจารณาอริยสัจแล้ว จึงมีอานุภาพมากคือมีผลต่อผู้อื่นมาก และมีอานิสงส์ต่อผู้เจริญภาวนาเองมาก

๓. วิธีเจริญพรหมวิหาร ๔ ระดับฉาน

ลำดับนี้จะแนะนำวิธีการเจริญพรหมวิหาร ๔ ในระดับฉานแก่ผู้ที่ถึงธรรมกาย ซึ่งได้ฝึกหัดเจริญฉานสมาบัติแล้วต่อไป ส่วนผู้ที่ยังไม่ถึงธรรมกายก็ให้น้อมใจตามไปได้ แต่ขอให้รวมใจหยุดนิ่งที่ศูนย์กลางกาย ตรงกลางที่หมายจุดเล็กใส่นั้นไว้เสมอ ก็จะได้ผลดีกว่าการเพียงแต่สวดบทแผ่พรหมวิหาร โดยที่ใจมิได้รวมหยุดเป็นสมาธิถูกศูนย์กลางถูกส่วน ณ ที่ศูนย์กลางกาย

จึงขอให้ทุกท่านจงตั้งใจเจริญภาวนา แผ่พรหมวิหารธรรมต่อไป

ผู้ที่ยังไม่ถึงธรรมกาย ก็ให้พยายามรวมใจหยุดในหยุดนิ่งที่ศูนย์กลางกาย ตรงที่หมายจุดเล็กใสเท่าปลายเข็ม หรือตรงกลางเครื่องหมายที่นึกให้เห็นด้วยใจ เป็นดวงแก้วกลมใส หรือพระพุทธรูปเกตุดอกบัวตูม ขาวใสบริสุทธิ์ ณ ศูนย์กลางกายนั้นแหละ พยายามนึกให้เห็นใสละเอียดยิ่ง ทำจิตใจให้สว่างดูกลางวัน แล้วก็คอยน้อมใจตามคำแนะนำต่อไป

ส่วนผู้ที่ถึงธรรมกายแล้ว ก็ให้รวมใจหยุดในหยุดอยู่ที่ศูนย์กลางกายพระอรหัตตองค์ที่ละเอียดยิ่งที่สุด แล้วซ้อนสับทับทวิจณสูตรกายหยาบ กายละเอียด เจริญฉานสมาบัติ ๘ โดยอนุโลมและปฏิโลม ๓ เที้ยว ปล่อยกายตกศูนย์เข้าอายตนะนิพพานถอดกาย แล้วก็เจริญฉานสมาบัติ ๘

อีก ๗ เที้ยว ปล่อยกายตกศูนย์เข้าอายตนะนิพพานเป็น ข้อนลับทับทวิกับพระนิพพานต้นๆ ที่
แก่ๆ ไปจนสุดละเอียด หรืออีกวิธีหนึ่งคือ

พิสดารกาย เจริญมานสมาบัติ พร้อมกันหมดทุกกายสุดท้ายหายาบ กายละเอียด ถึง
ธรรมกายอรหัตในอรหัต โดยอนุโลมและปฏิโลมหลายๆ เที้ยว เพื่อชำระธาตุธรรมเห็น จำ คิด รู้
ให้ใสละเอียด บริสุทธิ์จากกิเลสนิวรณ์ เที้ยวสุดท้ายให้เจริญมานสมาบัติโดยอนุโลม เพียงรูป
ฌาน ๔ พิจารณาสัจจะทั้ง ๔ ในกายมนุษย์ ทิพย์ พรหม อรูปพรหม และธรรมกายทำนโรดับ
สมุทัย โดยพิสดารธรรมกายอรหัตในอรหัต ผ่านศูนย์กลางกำเนิดธาตุธรรมเดิมของทุกกาย สุดท้าย
หายาบกายละเอียด เกา ชุด ชั้น ตอน ภาค พืด จนเป็นแต่ธรรมกายอรหัตในอรหัต ใสบริสุทธิ์
ตกศูนย์เข้าอายตนะนิพพานถอดกาย (ธรรมกาย) แล้ว ธรรมกายที่บริสุทธิ์ก็ซ้อนหยุด ซ้อนนิ่ง
ซ้อนแน่น เข้ากลางของกลางธรรมกาย พระนิพพานธาตุของพระพุทธเจ้าและจักรพรรดิ ภาคผู้เลี้ยง
ฯลฯ คำนวณรู้ที่ตรัสรู้ในนิโรธของพระพุทธเจ้า เป็นทับทวินับสองไข่อายุธาตุอายุบารมีไม่ถ้วน
จนตกศูนย์เข้าอายตนะนิพพานเป็น ซ้อนหยุด ซ้อนนิ่ง ซ้อนแน่น ต่อญาณทัสสนะกับพระนิพพาน
ต้นในต้น ต่อไปจนสุดละเอียด

แล้วน้อมเอาภพ ๓ เข้ามาเป็นกลืน คือเอามาตั้งไว้ตรงศูนย์กลางกาย ให้ใจของธรรมกาย
พุ่งลงไปตรงกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ พอใจหยุดนิ่งได้ถูกส่วนเข้า ประกอบด้วย
วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข และเอกัคคตา ก็จะมิ่งคณาณ (เหมือนแผ่นกระจกใส) ปรากฏขึ้นรองรับหมด
ทุกกาย ถึงธรรมกายอรหัตในอรหัต ให้ใสละเอียดหมดทั้งมานและกาย นี่เป็นปฐมฌาน แล้วก็
ขยายข่ายของญาณพระธรรมกายให้กว้างออกไปจนเต็มจักรวาล ให้ข่ายของญาณหว่านล้อม
ธาตุธรรมของสรรพสัตว์ทั้งหลาย ทั้งมนุษย์และอมนุษย์ เข้ามารวมที่ศูนย์กลางกายทั้งหมด ให้
อายตนะภายใน ที่ตั้งความเห็น ความจำ ความคิด และความรู้ ดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด และดวงรู้
ธาตุเห็น ธาตุจำ ธาตุคิด ธาตุรู้ ของทุกกายตรงกันกับของเรทั้งหมด แล้วเพ่งพิจารณาโทษของ
การขาดเมตตาพรหมวิหารและคุณของเมตตาพรหมวิหารว่า ตัวเราเองปรารถนาในสุขสมบัติและ
คุณสมบัติ, มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติเพียงใด ผู้อื่นหรือสัตว์อื่นทั้งหลาย ก็มี
ความปรารถนาในความสุขเช่นนั้นเหมือนกัน ตัวเราเองไม่ปรารถนาความทุกข์เดือดร้อน จาก
การเบียดเบียนหรือเวรภัยใดๆ ผู้อื่นก็ไม่ปรารถนาความทุกข์เดือดร้อนเช่นกัน เมื่อจิตใจเปี่ยม
ด้วยเมตตาพรหมวิหาร คือความรัก ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ที่จะให้อยู่ดีมีสุขด้วยกันแล้ว ก็แผ่
ฌานและเมตตาพรหมวิหาร ด้วยจิตใจที่ละเอียดอ่อน บริสุทธิ์ สมบูรณ์ บริบูรณ์ด้วยมนุษย์สมบัติ
สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัตินั้น จากศูนย์กลางกายที่ใสละเอียดของเรา ไปยังสรรพสัตว์อื่น

ทั้งหลายให้หมดทั่วทั้งจักรวาล ให้ใสละเอียดยหมด

แล้วพิสดารกายทิพย์ในกายทิพย์ ใจของธรรมกายก็พุ่งลงไปทีกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ในทิพย์ พอใจหยุดนิ่งได้ถูกส่วนเข้า ศูนย์กลางขยายว่างออกไป กายทิพย์ในทิพย์ก็ปรากฏขึ้นใหม่ ใจของกายธรรมก็หยุดในหยุด กลางของหยุด กลางของกลาง ศูนย์กลางกายทิพย์ในทิพย์ จนใสละเอียดยหมดทุกกายถึงธรรมกายอรหัตในอรหัต จนละวิตกวิจารณ์ได้ คงแต่ปิติ สุข และเอกัคคตา ก็จะเห็นองค์ฌานใหม่ปรากฏขึ้นรองรับทุกกาย นี่เป็นทุติยฌาน ก็ให้ข้ายของญาณพระธรรมกายขยายกว้างออกไปจนเต็มจักรวาลอีก หว่านล้อมเอาธาตุธรรมของสรรพสัตว์ทั้งหลายให้มารวมอยู่ที่ศูนย์กลางกายที่สุดละเอียดยอีก แล้วเพ่งพิจารณาโทษของการขาดกรุณาธรรม และคุณของกรุณาพรหมวิหารว่า เราประจักษ์ในทุกข์ของสัตว์ทั้งหลาย รวมทั้งของตัวเองด้วยว่าเป็นเพราะเหตุที่สัตว์ทั้งหลายผู้ยังมีอวิชชาครอบคลุมนิจจังอยู่ จึงเกิดกิเลส ตัณหา อุปาทานในสังขารธรรมทั้งหลาย จึงเป็นทุกข์ ด้วยความเกิด แก่ เจ็บ และตาย, เป็นทุกข์เพราะความที่ต้องพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก และต้องประสบเข้ากับสิ่งที่ตนเกลียดชัง, เป็นทุกข์ด้วยความไม่สมหวังในสิ่งที่ตนปรารถนาจะได้ จะมี จะเป็น, หรือเป็นทุกข์ที่ต้องได้รับผลจากอกุศลกรรม ได้แก่ เหตุวิบัติ บาป ศักดิ์สิทธิ์ ภัยพิบัติ ภัยสงคราม ภัยธรรมชาติ รวมทั้งการได้กำเนิดบุคคลิ เช่น เปต อสุรกาย สัตว์นรก และสัตว์เดรัจฉาน เป็นต้น และแม้แต่จะกำลังได้เสวยผลจากกุศลกรรม ตราบใดที่ยังไม่พ้นจากไตรวัฏฏะ คือ กิเลสวัฏฏะ กรรมวัฏฏะ และ วิปากวัฏฏะ แล้ว ก็ไม่ว่ายี่หุบจะต้องเสื่อมจากความสุขและสมบัติที่เคยได้รับ

ตนเองปรารถนาที่จะพ้นจากทุกข์เหล่านั้นเพียงใด ผู้อื่นหรือสัตว์อื่นทั้งหลายก็ย่อมปรารถนาที่จะพ้นทุกข์ภัยเช่นนั้นเหมือนกัน เมื่อจิตละเอียดอ่อน เปี่ยมด้วยกรุณาพรหมวิหาร คือ ความสงสาร ปรารถนาให้สัตว์ทั้งหลายรวมทั้งตัวเองด้วยได้พ้นทุกข์เหล่านั้นไปเสีย ดังนั้นแล้ว ก็แผ่ฌานและกรุณาพรหมวิหารจากศูนย์กลางกายที่สุดละเอียดยของเราเอง ไปยังสรรพสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น ขอให้ได้รู้แจ้งเห็นจริงในทุกข์ ในเหตุแห่งทุกข์ แล้วก็ไม่ประมาทหมัวเมาในชีวิต เร่งประกอบความเพียรเพื่อกำจัดเหตุแห่งทุกข์นั้น กระทำโนให้แจ้ง และเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ เพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งหลายด้วยปัญญาอันเห็นชอบเถิด ให้แผ่ฌานและกรุณาพรหมวิหารด้วยจิตใจที่สะอาดบริสุทธิ์และละเอียดอ่อนนั้นไปยังสรรพสัตว์ทั้งหลายให้ใสละเอียดยหมดทั่วทั้งจักรวาล

แล้วพิสดารกายรูปพรหมในรูปพรหม ใจของธรรมกายก็พุ่งลงไปตรงศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นรูปพรหม พอใจหยุดนิ่งถูกส่วนเข้า ศูนย์กลางขยายว่างออกไป กายรูปพรหมใน

รูปพรหมปรากฏขึ้นใหม่ ใจของธรรมกายก็หยุดในหยุดกลางของหยุด กลางของกลางศูนย์กลาง ดวงธรรมที่ทำให้เป็นรูปพรหม ในรูปพรหม จนใสละเอียดยอดทุกกาย ถึงธรรมกายอรหัตในอรหัต จนละปิดได้ คงแต่สุขกับเอกัคคตา ก็จะมีปรากฏองค์ฌานใหม่บังเกิดขึ้นรองรับทุกกาย ใสละเอียดยอดทั้งฌานและกาย นี่เป็น ตติยฌาน แล้วขยายขยายของญาณพระธรรมกายให้กว้างออกไปจนเต็มจักรวาล หว่านล้อมเอาธาตุธรรมสรรพสัตว์ทั้งหลายมายังศูนย์กลางกายที่ใสละเอียดยอดอีก แล้วพิจารณาโทษของการขาดมุทิตา และคุณของการมีมุทิตาพรหมวิหารว่า เราปรารถนาที่จะไม่เสื่อมจากสุขสมบัติและคุณสมบัติอย่างไร และปรารถนาในความเจริญยิ่งๆ ขึ้นไปในสุขสมบัติและคุณสมบัตินั้น จากผลของท่าน ศีล ภาวนา ขึ้นไปเป็นผลของ ศีล สมาธิ และปัญญา, อธิศีล อธิจิต และอธิปัญญา, ปฐมมรรค มรรคจิต และมรรคปัญญา, ธรรมโคตรภู, พระโสดาปัตติมรรค, โสดาปัตติผล, พระสกิทาคามีมรรค พระสกิทาคามีผล, พระอนาคามีมรรค พระอนาคามีผล ยิ่งๆ ขึ้นไปเป็น พระอรหัตมรรค พระอรหัตผล หรือถึงตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าเพียงใด ผู้อื่นหรือสัตว์อื่นทั้งหลายก็ย่อมปรารถนาในสุขสมบัติและคุณสมบัติเช่นนั้นเหมือนกัน เมื่อเพ่งพิจารณาจนจิตใสละเอียดยอดอ่อนเปี่ยมด้วยมุทิตาพรหมวิหารแล้ว ก็แผ่ฌานและมุทิตาพรหมวิหารด้วยจิตใจที่ใสละเอียดยอด บริสุทธิ์ จากศูนย์กลางกายที่ใสละเอียดยอดของเราไปยังสรรพสัตว์อื่นทั้งหลาย ให้ใสละเอียดยอดทั้งหมด

แล้วพิสดารกายอรูปพรหมในอรูปพรหมต่อไป ใจของธรรมกายก็เพ่งลงไปทีละกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นอรูปพรหมในอรูปพรหม พอหยุดนิ่งได้ถูกส่วนเข้า ศูนย์กลางขยายกว้างออกไป กายอรูปพรหมในอรูปพรหม ก็ปรากฏขึ้นใหม่ ใจของธรรมกายก็หยุดนิ่งกลางของกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นอรูปพรหมในอรูปพรหม ใสละเอียดยอดทุกกายถึงธรรมกายอรหัตในอรหัต จนสุขหมดไป คงแต่เอกัคคตา ก็จะมีองค์ฌานใหม่เกิดขึ้นรองรับทุกกาย เพ่งให้ใสละเอียดยอดทั้งฌานและกาย นี่เป็น จตุตถฌาน แล้วก็ขยายขยายของญาณพระธรรมกายให้กว้างออกไปจนสุดจักรวาล หว่านล้อมเอาธาตุธรรมของสรรพสัตว์ทั้งหลายเข้ามารวมที่ศูนย์กลางกายใสละเอียดยอดต่อไปอีก พิจารณาโทษของการขาดอุเบกขาพรหมวิหาร และคุณของการมีอุเบกขาพรหมวิหารว่า สรรพสัตว์ทั้งหลายต่างก็มีกรรมเป็นของตนเอง เป็นทายาทของกรรม เป็นผู้รับผลกรรมเอง เป็นผู้มีการกรรมเป็นกำเนิด มีการกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีการกรรมเป็นที่พึ่งที่อาศัย ผู้ใดทำกรรมอันใดไว้ จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมต้องเป็นผู้รับผลแห่งกรรมนั้น เมื่อเพ่งพิจารณาจนจิตใสละเอียดยอดอ่อน เปี่ยมด้วยอุเบกขาพรหมวิหารแล้ว ก็แผ่ฌานและอุเบกขาพรหมวิหารนั้นไปยังสรรพสัตว์ทั้งหลาย ให้ใสละเอียดยอดทั่วกันหมดทั้งจักรวาล

นี่เป็นวิธีเจริญพรหมวิหาร ๔ ในระดับฌาน เป็นการเจริญภาวนาที่มีผลมากแก่ผู้อื่น และมีอานิสงส์มากแก่ผู้เจริญภาวนา แม้ผู้เจริญภาวนาที่มีสมาธิในระดับที่ต่ำอยู่ ก็สามารถน้อมใจเจริญภาวนาตามนี้ได้ แต่ต้องรวมใจหยุดนิ่งลงไปที่ศูนย์กลางกาย ตรงกลางที่หมายจุดเล็กใส เท่าปลายเข็ม หรือตรงกลางนิมิตที่ตรึงนึกให้เห็นด้วยใจ เป็นเครื่องหมายดวงแก้วกลมใส หรือพระพุทธรูปขาวใส เกตุดอกบัวตูมก็ได้ แล้วพยายามเพ่งพิจารณาตรงศูนย์กลางนิมิตนั้น ทำจิตใจให้สว่างดูจกลางวัน นึกให้เห็นนิมิตนั้นใสละเอียดยิ่ง แล้วก็แผ่ความใสละเอียดยิ่งไปให้กว้างที่สุดเท่าที่จะกระทำได้ อย่างนี้ก็เป็นผลมาก และมีอานิสงส์มากกว่าการสักแต่กล่าวคำแผ่พรหมวิหารออกไป โดยที่ส่งใจไปจรดที่อื่นมากมายนัก

การเจริญพรหมวิหาร ๔ ในระดับฌานนี้ มีอานิสงส์และอานุภาพมาก เมื่อกระทำจนชำนาญมากเข้า ก็จะสามารถแผ่พรหมวิหารนี้ไปยังสรรพสัตว์ในจักรวาลอื่น โดยอธิษฐานจิตซ้อนเข้ามาในลักษณะเดียวกับที่กล่าวมาแล้ว ให้ศูนย์กลางตรงกันหมด ทั้บพิทัวทั้งแสนโกฏิจักรวาล อนันตจักรวาล ไม่มีประมาณทีเดียว

บทที่ ๘

สติปัฏฐาน ๔

ตอนที่ ๑

สติปัฏฐาน ๔ และอานิสงส์

๑. พระพุทธดำรัสด้วยสติปัฏฐาน ๔

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ขณะเมื่อเสด็จประทับอยู่ในกัมมาสทัมมนิคม กุรุชนบท ได้ตรัสมหาสติปัฏฐานสูตรเป็นอุทเทสแก่ภิกษุทั้งหลาย ว่า

“เอกายโน อโย ภิกขเว มคฺโค สตฺตานํ วิสุทฺธิยา โสภปริเทวานํ
สมตฺกิกมาย ทุกฺขโทมนสฺसानํ อตฺถจฺคมาย ฌายสฺส อธิคฺมาย นิพฺพานสฺส
สจฺฉิกิริยาย ยทิทํ จตฺตาริ สติปัฏฺฐานา. กตฺเม จตฺตาริ. อิทฺ ภิกขเว ภิกฺขุ

กาเย กายานุปฺสสี วิหฺรติ อาตปปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลกํ
อภิชฺฌาโทมนสฺส.

เวทนาสุ เวทนานุปฺสสี วิหฺรติ อาตปปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลกํ
อภิชฺฌาโทมนสฺส.

จิตฺเต จิตฺตานุปฺสสี วิหฺรติ อาตปปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลกํ
อภิชฺฌาโทมนสฺส.

ธมฺเมสุ ธมฺมานุปฺสสี วิหฺรติ อาตปปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลกํ
อภิชฺฌาโทมนสฺส.”^๑

^๑ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๐, ทัณนิกาย มหาวรรค, ข้อ ๒๗๓, หน้า ๓๒๕.

แปลความว่า “ภิกษุทั้งหลาย หนทางนี้เป็นที่ไปอันเอก เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงความโศกและความร่ำไร เพื่อความดับสูญแห่งทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุธรรมที่ถูกต้อง เพื่อให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน หนทางนี้ คือ สติปัฏฐาน ๔ ประการ. ๔ ประการเป็นไฉน. ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้

พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้.

พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้.

พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้.

พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้.”

๒. พระพุทธดำรัสवादด้วยอานิสงส์ของการเจริญสติปัฏฐาน ๔

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสอานิสงส์ของการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ไว้ ดังต่อไปนี้

“โย หิ โกจิ ภิกขเว อิเม จตตารโ สติปฏฺจฺจาเน เอวํ ภาเวยฺย สตฺตวสฺसानิ ตสฺส ทฺวินนํ ผลานํ อญฺญตรํ ผลํ ปาฏิกงฺขํ ทิฏฺฐเจว ธมฺเม อญฺญา สติ วา อุปาทิสฺเสส อนาคามิตา.

ติฏฺฐจฺนฺตฺว ภิกขเว สตฺตวสฺसानิ. โย หิ โกจิ ภิกขเว อิเม จตตารโ สติปฏฺจฺจาเน เอวํ ภาเวยฺย จ วสฺसानิ. ปญฺจ วสฺसानิ. จตตาริ วสฺसानิ. ตีณิ วสฺसानิ. เทว วสฺसानิ. เอกํ วสฺสํ. ตสฺส ทฺวินนํ ผลานํ อญฺญตรํ ผลํ ปาฏิกงฺขํ ทิฏฺฐเจว ธมฺเม อญฺญา สติ วา อุปาทิสฺเสส อนาคามิตา.

ติฏฺฐจฺตฺว ภิกขเว เอกํ วสฺสํ. โย หิ โกจิ ภิกขเว อิเม จตตารโ สติปฏฺจฺจาเน เอวํ ภาเวยฺย สตฺตวสฺसानิ ตสฺส ทฺวินนํ ผลานํ อญฺญตรํ ผลํ ปาฏิกงฺขํ ทิฏฺฐเจว ธมฺเม อญฺญา สติ วา อุปาทิสฺเสส อนาคามิตา.

ติฏฺฐจฺนฺตฺว ภิกขเว สตฺตวสฺसानิ. โย หิ โกจิ ภิกขเว อิเม จตตารโ สติปฏฺจฺจาเน เอวํ ภาเวยฺย จ วสฺसानิ. ปญฺจ วสฺसानิ. จตตาริ วสฺसानิ.

๓๕๑

ตีณิ มาसानิ. เทว มาसानิ. เอกัง มาสํ. อทุธมาสํ. ตสฺส ทฺวินนํ. ผลานํ
อญฺญตรํ. ผลํ ปาฏิกงฺขํ. ทิฏฺฐเจว ธมฺเม อญฺญา สติ วา อุปาทิสฺเส
อนาคามีตา.

ติฏฺฐตุ ภิกฺขเว อทุธมาโส. โย หิ โกจิ ภิกฺขเว อิมะ จตฺตารो
สตีปฺปจฺจานะ เอวํ ภาเวยฺย สตฺตาทํ. ตสฺส ทฺวินนํ. ผลานํ. อญฺญตรํ. ผลํ
ปาฏิกงฺขํ. ทิฏฺฐเจว ธมฺเม อญฺญา สติ วา อุปาทิสฺเส อนาคามีตา.

เอกายโน อโย ภิกฺขเว มคฺโค สตฺตานํ วิสฺสุทฺธิยา โสภปริเทวานํ
สมตฺติกกฺกมา ย ทฺวักขโทมนสฺसानํ อตฺถกฺกมา ย ฌายสฺส อธิคฺกมา ย นิพฺพานสฺส
สจฺฉิกิริยา ย ยทํ จตฺตารอ สตีปฺปจฺจานา.”๒

แปลความว่า “ภิกษุทั้งหลาย ก็ผู้ใดผู้หนึ่ง พึงเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ อย่างนี้ ตลอด
๗ ปี เขาพึงหวังผล ๒ ประการ อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ พระอรหัตตผลใน
ปัจจุบัน ๑ หรือเมื่อยังมีอุปาติเหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี ๑

๗ ปียกไว้. ผู้ใดผู้หนึ่ง พึงเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ อย่างนี้ ตลอด
๖ ปี ... ๕ ปี ... ๔ ปี ... ๓ ปี ... ๒ ปี ... ๑ ปี เขาพึงหวังผล ๒ ประการ อย่าง
ใดอย่างหนึ่ง คือ พระอรหัตตผลในปัจจุบัน ๑ หรือเมื่อยังมีอุปาติเหลืออยู่ เป็น
พระอนาคามี ๑

๑ ปียกไว้. ผู้ใดผู้หนึ่ง พึงเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ อย่างนี้ ตลอด ๗
เดือน เขาพึงหวังผล ๒ ประการ อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ พระอรหัตตผลใน
ปัจจุบัน ๑ หรือเมื่อยังมีอุปาติเหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี ๑

๗ เดือนยกไว้. ผู้ใดผู้หนึ่ง พึงเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ อย่างนี้ ตลอด
๖ เดือน ... ๕ เดือน ... ๔ เดือน ... ๓ เดือน ... ๒ เดือน ... ๑ เดือน ... กึ่งเดือน
เขาพึงหวังผล ๒ ประการ อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ พระอรหัตตผลในปัจจุบัน ๑
หรือเมื่อยังมีอุปาติเหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี ๑

กึ่งเดือนยกไว้. ผู้ใดผู้หนึ่ง พึงเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ อย่างนี้ ตลอด
๗ วัน เขาพึงหวังผล ๒ ประการ อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ พระอรหัตตผลใน

๒ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๐, ติ่มนิกาย มหาวรรค, ข้อ ๓๐๐, หน้า ๓๕๐-๓๕๑.

๓๙๒

ปัจจุบัน ๑ หรือเมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี ๑

ภิกษุทั้งหลาย หนทางนี้เป็นที่ไปอันเอก เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงความโศกและความร่ำไร เพื่อความดับสูญแห่งทุกข์และโศมนัส เพื่อ บรรลุธรรมที่ถูกต้อง เพื่อให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน หนทางนี้ คือ สติปัฏฐาน ๔ ฉะนี้แล。”

ปลุกขณธา ปริยวาทา ตัญญุติ ฉินนมูลกา

ทุกขกโย อานุปตโต นตถิทานิ ปุนทุกโว.

เบญจขันธ์ที่กำหนดรู้แล้ว มีรากขาดตั้งอยู่ ถึงความสิ้นทุกข์แล้ว ก็ไม่มี ภาวต่อไปอีก.

(พุทธมทตเถรี) ชุ.เถรี. ๒๖/๓๕๗/๓๓๔.

๓๔๓

ตอนที่ ๒

สรุปความหมายของสติปัฏฐาน ๔ และอานิสงส์

๑. ความหมายของสติปัฏฐาน ๔ และ อานิสงส์

“สติปัฏฐาน ๔” คือ ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งสติ ๔ ประการ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ในขณะที่เสด็จประทับอยู่ในกัมมาสัทธัมมนิคม กุรุชนบท

สติปัฏฐาน เป็น “เอกายนมรรค” คือ เป็นทางไปทางเดียว เฉพาะบุคคล เพื่อให้ได้รับอานิสงส์ ๕ ประการ (ถึงมรรคผลนิพพาน) คือ

๑. สดุดาน วิสุทธียา	เพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย
๒. โสภปริเทวานํ สมตักกมาย	เพื่อข้ามพ้นความโศก และความรำไร
๓. ทุกขโทมนสฺसानํ อตถงคมาย	เพื่อความดับสูญ แห่งทุกข์และโทมนัส
๔. ฌายสฺส อธิคมาย	เพื่อบรรลุธรรมที่ควรรู้
๕. นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยาย	เพื่อทำนิพพานให้แจ้ง

๒. ธรรมที่พึงถือเป็นหลักปฏิบัติ และธรรมที่พื้งนำออก ของผู้บำเพ็ญสติปัฏฐาน

ธรรม ๒ ประการนี้สำคัญมากแก่ผู้บำเพ็ญสติปัฏฐาน ๔ จะละทิ้งเสียมิได้ ถ้าละทิ้งก็เสียกัมมัฏฐาน คือ

ก) สัมปโยคธรรม คือ ธรรมที่ผู้บำเพ็ญสติปัฏฐานจะพึงถือเป็นหลักปฏิบัติ คือ

- (๑) อาตปปี มีความเพียรเผากิเลสให้เร่าร้อน ไม่เกียจคร้าน ไม่ทำย่อหย่อน ไม่ทำๆ หยุดๆ เหมือนกิ้งก่า
- (๒) สัมปชาโน มีความรู้ตัว ตื่นตัว พร้อมอยู่เสมอ ไม่เผลอตัวตกอยู่ในอำนาจของกิเลสนิวรณ์ ได้แก่ ไม่ง่วง ไม่หลับใน ไม่ฟุ้งซ่านไปนอกเรื่องพระกัมมัฏฐาน เป็นต้น

- (๓) สติมา มีสติ มีความระลึกกำหนดได้ ตามเห็นอารมณ์ คือ กายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และ ธรรมในธรรม ทั้ง ณ ภายใน และทั้ง ณ ภายนอก ได้อยู่เสมอ ไม่ปล่อยให้จิตไปยึดอารมณ์อื่น

ข. ปหานังกรรม คือ ธรรมที่ผู้บำเพ็ญสติปัฏฐานควรนำออก มี ๒ ประการ คือ

- (๑) อภิชฌา ความยินดี ได้แก่ กามฉันทนิเวรณ
(ความยินดี พอใจ ติดอยู่ อาลัยอยู่ในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ)
(๒) โทมนัส ความยินร้าย ได้แก่ พยาบาทนิเวรณ

๓. จำแนกมหาสติปัฏฐาน ๔ และเหตุที่จำแนก

มหาสติปัฏฐานจำแนกโดยอารมณ์เป็น ๔ คือ

(๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน	สตีกำหนดพิจารณาเห็นกายในกาย
(๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน	สตีกำหนดพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา
(๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน	สตีกำหนดพิจารณาเห็นจิตในจิต
(๔) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน	สตีกำหนดพิจารณาเห็นธรรมในธรรม

เหตุที่จำแนกเป็น ๔

เพราะจริตคือความประพฤติเป็นอาจिन เหมือนความประพฤตินิตที่เป็นปกติของคนในโลก เมื่อรวมเข้า มี ๔ จึงจำแนกมหาสติปัฏฐานเป็น ๔ เพื่อให้สมหรือเป็นคู่ปรับกับจริตนั้นๆ

จริต ๔

- (๑) ตัณหาจริตอย่างอ่อน เป็นผู้ติดกาย มุ่งกายเป็นใหญ่ มักรักสวयरักงาม อันเป็นไปตามสมณนิยม แต่เปลี่ยนแปลงง่าย เมื่อเขานิยมกันอย่างไร ก็เปลี่ยนแปลงไปอย่างนั้น
- (๒) ตัณหาจริตอย่างแรงกล้า เป็นผู้ติดเวทนา มุ่งสุขเวทนาเป็นใหญ่ มักพอใจแต่ในความสะดวกสบายอย่างเดียว เปลี่ยนแปลงยาก เพราะมักถือเอาตามความชอบของตน

๓๔๕

- (๓) ทิฏฐิจริตอย่างอ่อน เป็นผู้ติดจิต มุ่งจิตเป็นใหญ่ มักเห็นว่าจิตเท่านั้นเป็นสิ่งที่สำคัญ ถ้าจิตไม่ถูกรบกวนให้เดือดร้อนขุ่นมัว ก็เป็นที่พอใจ
- (๔) ทิฏฐิจริตอย่างแรงกล้า เป็นผู้ติดธรรม คืออารมณ์ที่เกิดกับใจ หนักอยู่ในธรรม มักเห็นว่าธรรมที่เกิดกับจิตเป็นสิ่งที่สำคัญ มักหาเรื่องที่ชอบ มาให้จิตนี้

สติปัฏฐานเป็นคู่ปรับกับจิต

(๑) กายานุปัสสนา	เป็นคู่ปรับแก้ต้นทางจิตอย่างอ่อน
(๒) เวทนानุปัสสนา	เป็นคู่ปรับแก้ต้นทางจิตอย่างกล้า
(๓) จิตตานุปัสสนา	เป็นคู่ปรับแก้ทิฏฐิจริตอย่างอ่อน
(๔) ธัมมานุปัสสนา	เป็นคู่ปรับแก้ทิฏฐิจริตอย่างกล้า

๔. อานิสงส์แก่ผู้บำเพ็ญ คือ

ผู้บำเพ็ญสติปัฏฐาน ๔ นี้ อย่างสูง ๗ ปี อย่างต่ำ ๗ วัน พึงหวังผลทั้ง ๒ อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ

๑. ความเป็นพระอรหันต์ในปัจจุบัน
๒. เมื่อกิเลสเป็นเหตุเข้าไปยึดถือยังเหลืออยู่ ก็ถึงความเป็นพระอนาคามี

ตอนที่ ๓

การพิจารณาสติปัฏฐาน ๔ ณ ภายใน และ ณ ภายนอก

การมีสติพิจารณาเห็นภายในกาย เห็นเวทนาในเวทนา เห็นจิตในจิต และ เห็นธรรมในธรรม ณ ภายใน และ ณ ภายนอก

๑. การมีสติพิจารณา ณ ภายใน

คือเห็นในเบื้องต้น (ส่วนหยาบ) พิจารณากาย เวทนา จิต ธรรม ของตน ให้เห็นตามธรรมชาติที่เป็นจริงก่อน เช่นว่า พิจารณาเห็นส่วนต่างๆ ของร่างกายของตัวเอง ว่า ไม่งดงาม เป็นแต่ปฏิกุลโสโครก น่าเกลียด หรือเป็นที่ตั้งแห่งปฏิกุล โสโครก น่าเกลียด ทั้งสิ้น และพิจารณาเห็นความเกิดขึ้น เสื่อมไป คือเห็นว่า ไม่เที่ยง (อนิจจัง) เป็นทุกข์ (ทุกขัง) เพราะแปรปรวนไป และเป็นของไม่ใช่ตัวตนของใครที่แท้จริง (อนตตา)

ในขั้นละเอียด พิจารณาเห็นภายในกาย และเวทนา จิต ธรรม ของภายในกาย ณ ภายใน ต่อๆ ไปจนสุดละเอียด ที่เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยที่ปรุงแต่งด้วย ปุญญาภิสังขาร (ปรุงแต่งด้วยบุญกุศล) อเนญขาภิสังขาร (ปรุงแต่งด้วยฉานสมาบัติที่ไม่หวั่นไหว ได้แก่ จตุตถฌาน ปัญจฌาน และ อรูปฌาน เป็นต้น) อปุญญาภิสังขาร (ปรุงแต่งด้วยบาปอกุศล) ตามสายปฏิจลสมุปบาทธรรม และที่เป็นโลกุตตรธรรม (พ้นโลก) พ้นความปรุงแต่ง ได้แก่

ก) กรณีปุญญาภิสังขาร และ อเนญขาภิสังขาร

ก็จะพิจารณาเห็นภายในกายที่ปรุงแต่งด้วยบุญกุศล คุณความดี ที่ได้ประกอบทานกุศล ศีลกุศล และภาวนากุศล ในระดับมนุษยธรรม ซึ่งจะปรากฏกายมนุษย์ละเอียด และ เวทนา จิต และ ธรรม ที่บริสุทธิ์ ผ่องใส เป็นสุคติภาพ

ในระดับเทวธรรม ก็จะปรากฏ กายทิพย์ ทิพย์ละเอียด และ เวทนา จิต ธรรม ที่เป็นสุขเวทนา ที่ละเอียด ประณีต และบริสุทธิ์ ผ่องใส ยิ่งไปกว่ากายมนุษย์

ในระดับพรหมธรรม และรูปฌาน ก็จะปรากฏกายรูปพรหม รูปพรหมละเอียด และ เวทนา

จิต ธรรม ที่เป็นสุขเวทนา ที่ละเอียดย ประณีต บริสุทธิ์ ผ่องใส และมีรัศมีสว่าง ยิ่งกว่ากายทิพย์

ในระดับอรุพमान เป็น อเนกชาภิสังขาร ก็จะปรากฏ กายอรุพพรหม อรุพพรหมละเอียดย และ เวทนา จิต ธรรม ที่เป็นสุขเวทนา ที่ละเอียดย ประณีต บริสุทธิ์ ผ่องใส และมีรัศมีสว่างยิ่งกว่า กายอรุพพรหม

และเห็นว่า แม้เป็นกายในกาย ที่ประกอบด้วยสุขเวทนาที่ละเอียดย ประณีต ด้วยจิตที่บริสุทธิ์ ผ่องใสในระดับโลกียธรรม เป็นสุคติภพ ก็ยังต้องตกอยู่ในอาณัติแห่งไตรลักษณ์ หรือมีสามัญญ-ลักษณะ คือ ไม่เที่ยง (อนิจจัง) เป็นทุกข์ (ทุกข์) เพราะแปรปรวนไป (วิปริณามธมฺมโต) และไม่ใช่ว่าตัวตนที่แท้จริงของใครๆ (อนตตา) เพราะไม่อยู่ในอำนาจ (อวสวตฺตนโต) ของใครๆ ว่า จงอย่าแก่ (มา ชีรณฺตุ) จงอย่าตาย (มา มียนฺตุ)

ข) กรณีอุปญญาภิสังขาร (ปรุงแต่งด้วยบาปอกุศล)

ก็จะพิจารณาเห็นกายในกายภายใน ที่ปรุงแต่งด้วยบาปอกุศลคือความชั่ว ได้แก่ กายทุจริต วิจิทุจริต และ มโนทุจริต ปรากฏเป็นกายมนุษย์ละเอียดย ที่หอมช่อ เสร้าหมอง ด้วยทุกข์เวทนา ด้วยจิตใจ (เห็น-จำ-คิด-รู้) ที่มัวหมอง และดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายก็ขุ่นมัวเป็นทุคติภพไป

และเห็นว่า ต้องตกอยู่ในอาณัติแห่งไตรลักษณ์หรือ มีสามัญญลักษณะ คือ ความเป็นอนิจจัง ทุกขัง และ อนัตตา อีกเช่นกัน

ค) กรณีเป็นโลกุตตรธรรม (พ้นโลก) พ้นความปรุงแต่ง

ก็จะเห็นเป็นกายธรรม คือ “ธรรมกาย” ปรากฏ ตั้งแต่ธรรมกายโคตรภูหยาบ-ละเอียดย, ธรรมกายพระโสดาหยาบ-ละเอียดย, ธรรมกายพระสกิทาคาหยาบ-ละเอียดย, ธรรมกายพระอนาคาหยาบ-ละเอียดย และธรรมกายพระอรหัตหยาบ-ละเอียดย ซึ่งถ้ายังละสังขโยชนิกิเลสเครื่องร้อยรัดให้ติดอยู่กับโลก อย่างน้อย ๓ ประการ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และ สีลัพพตปรามาส ยังไม่ได้ ก็ยังไม่แน่ว่าได้เข้าถึง-รู้-เห็น และ เป็น ธรรมกายที่มั่นคงเที่ยงแท้ ถาวร คือ ยังอาจเห็นๆ หาๆ ได้

ต่อเมื่อละสังขโยชนิได้แล้วเพียงไร ก็จึงเป็นธรรมกายมรรค-ผล-นิพพาน ตามระดับภูมิธรรม ที่ปฏิบัติได้เพียงนั้น

๒. การมีสติพิจารณา ณ ภายนอก

คือ ในเบื้องต้น (ชั้นหยาบ) พิจารณากาย เวทนา จิต และ ธรรม ของคนอื่น ให้เห็นตามธรรมชาติที่เป็นจริง เทียบเคียงกันกับของเรา ว่า ของเรามีสภาวะตามธรรมชาติเป็นเช่นไร ของผู้อื่นก็เป็นเช่นนั้น เป็นต้นว่า พิจารณาเห็นส่วนต่างๆ ของร่างกายเราเป็นแต่ปฏิกุศล หรือ เป็นที่ตั้งแห่งปฏิกุศล โสโครก น่าเกลียด อย่างไร ของผู้อื่นก็เป็นอย่างนั้น

กาย เวทนา จิต ธรรม ของเราเอง เป็นสังขารธรรมที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง มีความเกิด แก่ เจ็บ และตายเป็นธรรมดา มีสามัญญลักษณะ คือ เป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา เช่นไร ของผู้อื่นก็เป็นเช่นนั้น

ในชั้นละเอียด เมื่อพิจารณาเห็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และ ธรรมในธรรม ทั้งของตนเองและของผู้อื่น จากกายสุดหยาบคือกายมนุษย์ ไปสุดละเอียดคือถึงกายธรรมเพียงใด ส่วนที่หยาบนั้นแหละเป็น ณ ภายนอก ส่วนที่พิจารณาเห็นละเอียดเข้าไป เป็น ณ ภายใน ต่อๆ ไป จนสุดละเอียด เป็นต้นว่า

เมื่อปฏิบัติได้เข้าถึง-รู้-เห็น และเป็น กายมนุษย์ละเอียด กาย เวทนา จิต และ ธรรม ของ กายมนุษย์หยาบเป็น ณ ภายนอก ของกายมนุษย์ละเอียดเป็น ณ ภายใน

เมื่อปฏิบัติถึงกายทิพย์ กาย เวทนา จิต ธรรม ของกายมนุษย์ละเอียด เป็น ณ ภายนอก ของกายทิพย์เป็น ณ ภายใน

ต่อๆ ไปจนสุดละเอียดอย่างนี้ เมื่อเข้าถึงกาย เวทนา จิต และ ธรรม ที่ละเอียดๆ เข้าไป นั้น เวทนาของกายหยาบก็เป็นทุกขเวทนา ของกายละเอียดก็เป็นสุขเวทนา ต่อๆ ไปเป็นลำดับ จนถึงธรรมกาย ซึ่งเป็นกายพ้นโลก ก็เป็นอุเบกขาเวทนาไป

ตอนที่ ๔

การบำเพ็ญสติปัฏฐาน: สมถวิปัสสนา

๑. ขั้นสมถกัมมัฏฐาน

คือ ขั้นของการอบรมจิตใจ ให้สงบ ให้หยุด ให้นิ่ง เป็นสมาธิแนบแน่นมั่นคง เป็นธรรมเครื่องให้สงบระงับจากกิเลสนิวรณ์เครื่องกั้นปัญญา ให้อ่อนโยนควรแก่งาน ได้แก่

นิวรณปัพพะ ข้อกำหนดด้วยนิวรณ ๕ คือการมีสติพิจารณาเห็นธรรมคือนิวรณ ๕ ได้แก่ กามฉันทะ ๑ พยาบาท ๑ ถีนมิทธะ ๑ อุทธัจจกุกกุจจะ ๑ วิจิกิจฉา ๑

ปฏิกุลมนสิการปัพพะ ข้อกำหนดด้วยของนำเกลียด หรือกายคตาสติ คือการมีสติพิจารณาเห็นส่วนต่างๆ ของร่างกาย ได้แก่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก ฯลฯ ตามที่เป็นจริงว่าเป็นแต่ปฏิกุลหรือที่ตั้งแห่งปฏิกุล โลโครก นำเกลียด

นวสัทธิกาปัพพะ ข้อกำหนดด้วยปาฐา ๙ คือ ซากศพที่ตายแล้ว มีอาการต่างๆ เป็นต้น กล่าวคือ บรรดาพระกัมมัฏฐาน ที่พระโยคาวจรกำหนด “องค์บริกรรมนิมิต” นึกให้เห็นด้วยใจ เช่น ตจปัญจกัมมัฏฐาน (มูลกัมมัฏฐาน) ที่ให้นึกเห็น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง และกำหนดองค์บริกรรมภาวนา ว่า “เกสา โลมา นขา ทันตา ตโจ” กิติ จนเกิดอุคคหนิมิต ถึง ปฏิภาคนิมิต อันเป็นสมาธิแนบแน่น ถึงอัปปนาสมาธิ เบื้องต้นของปฐมฌาน กิติ หรือ

การมีสติพิจารณาเห็นลมหายใจเข้าออก ด้วยองค์บริกรรมภาวนา “พุทโธฯ” กิติ การพิจารณาเห็นอาการที่ท้อง (นาภี) พองยุบ ด้วยองค์บริกรรมภาวนา “ยุบหนอ พองหนอฯ” กิติ หรือ การกำหนดองค์บริกรรมนิมิต นึกให้เห็นดวงแก้วกลมใส ด้วยองค์บริกรรมภาวนา ว่า “สัมมา อรหังฯ” กิติ ที่อยู่ในขั้นเป็นอุบายวิธีให้ได้อุคคหนิมิต ถึง ปฏิภาคนิมิต ให้ใจสงบ หยุดนิ่ง เป็นสมาธิแนบแน่นมั่นคง ถึงขั้นอุปจารสมาธิ และ อัปปนาสมาธิ อันเป็นเบื้องต้นของปฐมฌาน ซึ่งมีผลให้จิตใจสงบระงับจากกิเลสนิวรณ์เครื่องกั้นปัญญา เป็น “จิตตวิสุทธิ” อ่อนโยนควรแก่งาน เหล่านี้ทั้งหมด เป็นขั้นสมถกัมมัฏฐานทั้งสิ้น

แม้จะมีบางท่านอ้างว่าวิธีกาวนาในสำนักของตนนั้นเป็นวิปัสสนาก็ตาม

ถ้าทราบได้ที่ยังมีการกำหนดองค์บริกรรมนิมิต (นึกให้เห็นด้วยใจ) และมีการกำหนดองค์บริกรรมภาวนา (นึกท่องในใจ) แม้จะมีความหมายที่แสดงความไม่เที่ยง หรือความเกิด-ดับ ประการใดๆ ก็ตาม เมื่อใจยังไม่สงบ ไม่หยุดนิ่ง ถึงอุปปนาสมาธิ เป็น “จิตตวิสุทธิ” (จิตใจสงบจากกิเลสนิวรณ์) แล้ว “วิปัสสนาปัญญา” คือ ปัญญาอันเห็นแจ้งชัดสภาวะของสังขารธรรมทั้งปวงว่าเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และมีใช้ตน ยังไม่เกิดขึ้นจริงๆ แล้ว ตรานั้นพระกัมมัฏฐานนั้น ยังเป็นขั้นสมถะ ยังไม่ถึงขั้นวิปัสสนา คือยังไม่เป็นตัววิปัสสนา (วิสุทธิ ๕) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตั้งแต่มีคคาคคญาณทัสสนวิสุทธิ (วิสุทธิที่ ๓) และปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ (วิสุทธิที่ ๔) อันเป็นขั้นเจริญวิปัสสนาญาณทั้ง ๙ ตั้งแต่อุทยัพพญาณ (ปรีชาญาณคำนึงเห็นทั้งความเกิดและความดับ) ต่อไปเป็นลำดับ จนถึงสัจจานุโลมิกญาณ (ปรีชาญาณเป็นไปโดยสมควรแก่การกำหนดอริยสัจ)

๒. ขั้นอนุวิปัสสนา

คือเมื่อพระโยคาวจรอบรมจิตใจ ให้สงบ ให้หยุด ให้นิ่ง ถึงขั้นอุปปนาสมาธิ อันเป็นเบื้องต้นของปฐมฌาน ประกอบด้วยองค์ ๕ คือ วิตก วิचार ปีติ สุข เอกัคคตา อันเป็นธรรมเครื่องกำจัดกิเลสนิวรณ์เครื่องกั้นปัญญานั้น เป็น “จิตตวิสุทธิ” แล้ว มีสติพิจารณาเห็นภายในกาย เวทนา ในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม บรรดาที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง ชื่อว่า “สังขาร/สังขตธรรม” ทั้งปวง ให้เห็นแจ้งชัดตามธรรมชาติที่เป็นจริง ว่า มีสามัญญลักษณะ คือมี ลักษณะที่เป็นเองโดยธรรมชาติเสมอกันหมด ที่ ไม่เที่ยง (อนิจจ) เป็นทุกข์ (ทุกข์) เพราะต้องแปรปรวนไปเป็นธรรมดา (วิปริณามธมฺโต) จึงมิใช่ตัวตน บุคคล เรา-เขา ของเรา-ของเขา (อนตตา) นี่เป็น “วิปัสสนาปัญญา” ที่เกิดขึ้นแจ้งชัด ตั้งแต่มีคคาคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ เจริญวิปัสสนาญาณทั้ง ๙ ต่อไป ตั้งแต่อุทยัพพญาณ จนถึงสัจจานุโลมิกญาณ ปรีชาญาณเป็นไปสมควรแก่การกำหนดอริยสัจ ๔

๓. ขั้นโลกุตตรวิปัสสนา

คือเมื่อพระโยคาวจร เจริญวิปัสสนาปัญญาแล้ว ใช้ตาหรือญาณธรรมกาย พิจารณาเห็นธรรมในธรรม อันมี อริยสัจ ๔ และปฏิจจสมุปบาทธรรม ๑๒ เป็นต้นต่อไป จนเห็นแจ้งแทงตลอด พระอริยสัจ ๔ เป็นไปในญาณ ๓ (สัจจญาณ กิจจญาณ และกตญาณ) มีอาการ ๑๒ นี่เป็น “โลกุตตรปัญญา” อันเป็นลำดับแห่งญาณทัสสนวิสุทธิ (วิสุทธิที่ ๕)

ขณะเมื่อธรรมกายทำนิโรธถึงอายตนะนิพพาน โคตรภูญาณยืตหน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์มรรคความเป็นเอกสมังคี มรรคจิตมรรคปัญญาเกิดและเจริญขึ้น เป็นโลกุตตรมรรค (มรรคญาณ) ทำหน้าที่ปหาน (ละ) สัญโญชนกิเลสเครื่องร้อยรัดให้ติดอยู่กับโลกอย่างน้อย ๓ ประการ คือ ลักกาย-ทักขิ วิจิกิจฉา สิล্পพตปรามาส ได้ ก้าวล่วงข้ามโคตรปฏุชน เป็นพระอริยบุคคล บรรลุอริยมรรค อริยผล ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้แล้ว ธรรมกายอริยผลนั้นเข้าผลสมาบัติ พิจารณามรรค ผล กิเลสที่ละได้ และกิเลสที่ยังเหลือ (กรณีพระเสขบุคคล) และพิจารณาพระนิพพาน อันเป็นวิสังขาร/อสังขตธรรม ด้วยปัจจเวกขณะญาณ ให้เห็นแจ้งพระนิพพานทั้งโดยสภาวะ ผู้ทรงสภาวะ และอายตนะนิพพาน ว่าเป็นวิสังขาร/อสังขตธรรมที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (อสงขต) เป็นธรรมชาติที่ไม่มีความเกิด (อชาติ) อีก จึงไม่มีความแก่ (อชร) ไม่เจ็บไข้ (อพยาธิ/อนาพาธ) ไม่เคลื่อน (อจุต) คือ ไม่ตาย (อมต) เป็นธรรมชาติที่คงที่ (ตาทิ) ที่เที่ยง (นิจุ) เป็นบรมสุข (นิพพาน ปรม สุข) ยั่งยืน (ธวั) มั่นคง (สสสต) เป็นธรรมมีเจ้าของ (สสามิก) คือเป็นธรรมเฉพาะของพระอริยเจ้าพระอรหันตเจ้า ผู้ได้บรรลุแล้ว ดังพระพุทธดำรัสว่า “ชฎา นิพพานมตฺตโน” แปลความว่า “พึงรู้พระนิพพานของตน” ดังมีอธิบายว่า

“ความว่า พระนิพพานอันเป็นอสังขตธาตุนำมาซึ่งความสุขโดยส่วนเดียว โดยเป็นอารมณ์อันดีเยี่ยมแก่มรรคญาณ และ ผลญาณ ซึ่งได้ไฉไล (ชื่อ) ว่า “อตฺตา” เพราะพระนิพพานไม่เป็นอารมณ์ของปฏุชนอื่น แม้โดยที่สุดความฝัน แต่เพราะพระนิพพานเป็นแผนกหนึ่งแห่งมรรคญาณและผลญาณนั้น ของพระอริยเจ้าทั้งหลาย และเพราะพระนิพพานเป็นเช่นกับอตฺตา จึงตรัสว่า “อตฺตโน” (ของตน).”^๓

อันแสดงอตฺตลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็น “อตฺตา” (ตัวตน) แท้ ที่ตรงกันข้ามกับอนตฺตลักษณะของสังขาร/สังขตธรรมทั้งปวง ทุกประการ ดังพระสารีบุตรได้แสดงเรื่อง “ภิกษุยอมได้อโนโลมขันติ (พิจารณาเห็นเบญจขันธ์ด้วยปัญญา โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนตฺตา) ด้วยอาการ ๔๐ หยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม (ยอมหยั่งลงในขณะแห่งมรรคและผล) ด้วยอาการ ๔๐^๔ ที่ได้แสดงไว้แล้วในบทที่ ๔ ตอนที่ ๘ (หน้า ๒๑๖-๒๒๒)

นี่เป็น “โลกุตตรปัญญา”

^๓ พระธรรมปาลเถระ, อรรถกถาพุทธทศนิกาย อุทาน (อ้างแล้ว)

^๔ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑, ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทามรรค, ข้อ ๗๓๕, หน้า ๖๒๙-๖๓๔.

ตอนที่ ๕

ผลของการบำเพ็ญสติปัฏฐาน ๔

การบำเพ็ญสติปัฏฐาน ๔ คือ การมีสติพิจารณาเห็นกายในกาย เห็นเวทนาในเวทนา เห็นจิตในจิต และเห็นธรรมในธรรม เป็นทั้งภายในและภายนอก เข้าไปจนสุดละเอียด ถึงธรรมกาย และเป็นธรรมกาย อยู่那儿

ในเบื้องต้น (ขั้นสมถกัมมัฏฐาน) ย่อมยังผลให้จิตใจสงบระงับจากกิเลสนิวรณ์ บริสุทธิ์ ผ่องใส เป็น “จิตตวิสุทธิ” อ่อนโยน ควรแก่งานวิปัสสนา พิจารณาสภาวธรรมให้รู้แจ้งเห็นแจ้ง ต่อไป

ในขั้นอนุวิปัสสนา เมื่อใดที่พระโยคาวจร ใช้ตาหรือญาณธรรมกาย พิจารณาเห็นธรรมในธรรม โดยเห็นความเกิดขึ้น และความเสื่อมไป ในกาย เวทนา จิต และในธรรม อันเป็นสภาวะที่เป็นจริงของสังขาร/สังขตธรรม ที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งทั้งปวง ด้วยปัญญาอันเห็นแจ้ง ว่า เป็นของไม่เที่ยง (อนิจจัง) เป็นทุกข์ (ทุกข์) และมีใช่ตัวตน (อนตตา)

เมื่อนั้นย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ นี่เป็นทางแห่งความหมดจด ลมดังพระพุทธดำรัสว่า

“สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ...

สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ ...

สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ

อถ นิพฺพินฺนติ ทุกฺเษ เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา.”^๕

แปลความว่า

“เมื่อใดที่บัณฑิต เห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวง ไม่เที่ยง ...

สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์ ... ธรรมทั้งหลายทั้งปวง เป็นอนัตตา เมื่อนั้น

ย่อมหน่ายในทุกข์ นี่เป็นทางแห่งความหมดจด.”

ซึ่งก็คือเป็นทางให้ได้บรรลุถึง ธรรมกายมรรค ผล นิพพาน ที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง และที่เป็นบรมสุข ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ กล่าวคือ เมื่อผู้ปฏิบัติได้เข้าถึง รู้-เห็น กายในกาย

^๕ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕. ขุททกนิกาย ธรรมบทคาถา, ข้อ ๓๐, หน้า ๕๑-๕๒.

เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม จนสุดละเอียด ได้ถึงธรรมกายและเป็นธรรมกายแล้ว ใช้ตาหรือญาณธรรมกายพิจารณาเห็นแจ้ง รู้แจ้ง ในสภาวะของสังขาร/สังขตธรรมทั้งหลายทั้งปวงว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนตตา และได้เห็นแจ้ง รู้แจ้ง สภาวะของวิสังขาร/อสังขตธรรม คือพระนิพพาน-ธาตุโดยปรมาตถ์ว่า เป็นนิจุจ ปรม สุข และรู้ และเห็นแจ้งว่า มีอรรถลักษณะที่เป็นตรงกันข้ามกับอรรถลักษณะของสังขาร/สังขตธรรมโดยสิ้นเชิง เจริญสัมมาทิฐิแห่งวิปัสสนาให้บริบูรณ์อยู่นั้น

สติของพระโยคาวจรนั้น มีอยู่ ณ ที่สุดละเอียด คือ ธรรมกายที่บริสุทธิ์ กาย เวทนา จิต และธรรม ก็มีอยู่ แต่พระโยคาวจรนั้นเพียงสักว่ารู้ เพียงสักว่าอาศัยระลึก ย่อมเป็นผู้อันตณหาและทิฐิ ไม่อาศัยอยู่ได้ และไม่ถือมั่นอะไรๆ ในโลก

มีอุปมาดังมะขามล่อนที่เปลือกนอกอยู่ส่วนเปลือกนอก เนื้อในอยู่ส่วนเนื้อใน ไม่เนื่องกัน ฉันท ไชย เบญจขันธ์ หรือ นามรูป (กาย เวทนา จิต ธรรม) ก็อยู่ส่วนเบญจขันธ์ ธรรมกายมรรคผลนิพพาน อันพระอริยเจ้าทั้งหลายท่านได้บรรลุแล้ว ชื่อว่า “สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ” ก็อยู่ส่วนพระนิพพานธาตุ คือเป็นแผนกหนึ่งแห่งมรรคญาณและผลญาณ ของพระอริยเจ้าทั้งหลาย ไม่เนื่องกัน ฉะนั้น

ขั้นตอนของการบรรลุมรรคผลนิพพาน นั้น ตามพระพุทธดำรัสในอนัตตลักขณสูตร^๖ มีดังนี้คือ

เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมสิ้นกำหนด (นิพพิณท์ วิชชติ)

เพราะสิ้นกำหนด ย่อมหลุดพ้น (วิราคะ วิมุจจติ) จากอาสวะทั้งหลายมี กามาสวะ ภาวาสวะ อวิชชาสวะ

ย่อมถึงความหมดจดผ่องใส (วิสุตติ) สันติสุข และถึงพระนิพพาน ด้วยประการฉะนี้

^๖ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๔, วินัยปิฎก มหาวรรค, ข้อ ๒๓, หน้า ๒๘.

ตอนที่ ๖

โลกียวิมุตติ - โลกุตตรวิมุตติ

ความหลุดพ้น (วิมุตติ) พระอรหันตภิกษุได้แจกไว้เป็น ๕^๗ ซึ่งมีตั้งแต่ระดับโลกียะ ถึงระดับโลกุตตระ คือ

- (๑) ตถังควิมุตติ หลุดพ้นด้วยองค์นั้นๆ ได้แก่ การระงับเจตสิกอกุศลได้เป็นคราวๆ
- (๒) วิกขัมภนวิมุตติ หลุดพ้นด้วยการข่มกิเลส เช่น การระงับกิเลสทางกายและอกุศลธรรมด้วยกำลังฌาน
- ทั้ง ๒ ประการนี้ จัดเป็นความหลุดพ้นในชั้นโลกียะ
- (๓) สมุจเฉทวิมุตติ หลุดพ้นโดยเด็ดขาด ได้แก่ การปหานกิเลสด้วยอริยมรรค
- (๔) ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ หลุดพ้นด้วยความสงบราบคาบ ได้แก่ ความหลุดพ้นด้วยอริยผล [เป็น “สุอุปาทิเสสนิพพานธาตุ”]
- (๕) นิสสรณวิมุตติ หลุดพ้นด้วยการออกไปเสีย ได้แก่ “อนุอุปาทิเสสนิพพานธาตุ”]

ทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นความหลุดพ้นชั้นโลกุตตระ

มีพระพุทธานุญาตในอนัตตลักขณสูตร^๘ ว่า

“วิมุตตสฺมี, วิมุตตมิติ ญาณํ โหติ.”

แปลความว่า “เมื่อหลุดพ้นแล้ว, ญาณยังรู้ว่ามี (จิต) หลุดพ้นแล้ว ย่อมมี.”

“ชีณา ขาติ, วุสิตํ พุรหมจฺริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถุตฺตยาติ ปชานาติ.”

แปลความว่า “(อริยสาวกนั้น) ย่อมรู้ชัดว่า ‘ชาติสิ้นแล้ว. พรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว. กิจที่ควรทำได้กระทำให้แล้ว. กิจอื่นเพื่อความเป็นอยู่อย่างนี้ไม่มีอีก.”

^๗ พระธรรมปาลเถระ, อรรถกถาพุทธกนิชาโย อูทาน: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๓๓, หน้า ๓๓-๓๔.

^๘ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๔, วินัยปิฎก มหาวรรค, ข้อ ๒๓, หน้า ๒๘.

ตอนที่ ๗

นิพพานโดยปริยาย

นิพพานโดยปริยาย ตามพระบาลี แห่งทุกนิบาต อิติวุตตกะ ว่ามี ๒ คือ

๑. “สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ” คือความบรรลुพระนิพพานธาตุของพระอรหันต์ที่ยังครองเบญจขันธ์ (ยังมีชีวิตอยู่) กล่าวคือ ความสิ้นอาสวะ แต่จรมกจิต (จิตดวงสุดท้าย ซึ่งจะดับเมื่อพระอรหันต์ดับขันธเข้าปรีนิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ) ยังทรงอยู่ ดังพระบาลีว่า

“เอกา หิ ธาตุ อธิ ทิฏฐธมฺมิกา
สอุปาทิเสสา ภวเนตฺติสงฺขยา.”^๙

แปลความว่า “ธาตุอันหนึ่งแล เป็นไปในธรรมอันเห็นแล้ว ในโลกนี้ เป็นนิพพานธาตุ มีอุปาทิยังเหลือ เพราะสังขารชาติผู้น่าไปสู่ภพ (คือตัณหา).”

๒. “อนุปาติเสสนิพพานธาตุ” คือ ความบรรลุพระนิพพานธาตุของพระอรหันต์ ที่ดับขันธ (ตาย) เข้าปรีนิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ คือ จรมกจิต ได้ดับแล้ว ดังพระบาลีว่า

“อนุปาติเสสา ปน สมฺปรายิกา
ยมฺหิ นิรุชฺฌนฺติ ภวานิ สพฺพโส.”^{๑๐}

แปลความว่า “ส่วนธาตุเป็นไปในธรรมอันจะพึงถึงข้างหน้า ที่ภพทั้งหลายดับด้วยประการทั้งปวง เป็นนิพพานธาตุ หาอุปาทานมิได้.”

มีพระบาลีแสดงความหมายพระนิพพานธาตุ ทั้ง ๒ ดังนี้

“เทวฺมา ภิกฺขเว นิพฺพานธฺตาโย. กตฺมา เทว. สอุปาทิเสสา จ นิพฺพานธฺตา อนุปาติเสสา จ นิพฺพานธฺตา. กตฺมา จ ภิกฺขเว สอุปาทิเสสา นิพฺพานธฺตา. อธิ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อรหํ โหติ ชีณาสโว วุฬิตฺวา กตกรณฺเฑโย โอหิตภาโร อนุปฺปตฺตสทฺตโก ปรีกฺขิณภวสํโยชนो สมฺมทณฺเฑนา วิมุตฺโต ตสฺส

^{๙-๑๐} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๔, ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ, ข้อ ๒๒๒, หน้า ๒๔๙.

ติฏฺฐจฺนฺเตว ปญฺจินฺทริยานิ เยสํ อวิมาตตฺตา มนาปามนาปํ ปจฺจฺนฺโกติ
สุขทุกฺขํ ปฏฺฐิเวทยติ ตสฺส โย รากฺขโย โทสฺสโย โมหกฺขโย อโย วุจฺจติ
ภิกฺขเว สอฺปาติเสสา นิพฺพานธฺาตุ.

กตมา จ ภิกฺขเว อนฺุปาติเสสา นิพฺพานธฺาตุ. อิทฺ ภิกฺขเว ภิกฺขุ
อรหํ โหติ ชีณาสโว วุลิตฺวา กตกรณฺิโย โอหิตภาโร อนฺุปฺตตฺสทฺธโธ ปรีกฺข-
ชีณภวสฺสโยชนํ สมมทญฺญา วิมุตฺโต ตสฺส อีเธว ภิกฺขเว สพฺพเวทยิตานิ
อนภินนฺทิตานิ สํติภวิสฺสนติ. อโย วุจฺจติ ภิกฺขเว อนฺุปาติเสสา นิพฺพานธฺาตุ.”๑๑

แปลความว่า “ภิกษุทั้งหลาย นิพพานธฺาตุเหล่านี้มี ๒. ๒ เป็นไฉน ? นิพพานธฺาตุ
เป็นสอฺปาติเสส มีอุปาติเหลืออยู่ ๑ นิพพานธฺาตุเป็นอนฺุปาติเสส หามีอุปาติเหลือ
อยู่ไม่ ๑.

ภิกษุทั้งหลาย สอฺปาติเสสนิพพานธฺาตุเป็นไฉน ? ภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นพระอรหันต์ มีอาสวะสิ้นแล้ว อยู่จบแล้ว มีภริยานัน
ทำแล้ว มีภาระอันปลงแล้ว มีประโยชน์อย่างดี (คือความเป็นพระอรหันต์) อัน
ตามบรรลุแล้ว มีเครื่องประกอบไว้กับภพสิ้นรอบแล้ว รู้ชอบแล้วจึงหลุดพ้น
แล้ว. อินทริย ๕ ของเธอยังตั้งอยู่เทียว เพราะความที่แห่งอินทริยเหล่านี้แล้ว
เป็นของไม่วิบัติ เธอย่อมเสวยอารมณ์อันชอบใจบ้าง อันไม่ชอบใจบ้าง ย่อม
รู้สึกสุขบ้าง ทุกข์บ้าง. [ส่วน] ความสิ้นแห่งราคะ ความสิ้นแห่งโทสะ ความสิ้น
แห่งโมหะใดของเธอ ภิกษุทั้งหลาย นี้กล่าวว่า สอฺปาติเสสนิพพานธฺาตุ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็แล อนฺุปาติเสสนิพพานธฺาตุเป็นไฉน ? ภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุเป็นพระอรหันต์ชีณาสพ ... รู้ชอบแล้วจึงหลุดพ้นแล้ว การเสวยอารมณ์
ทั้งปวงของเธออันไม่เพลิดเพลนแล้ว จักเย็น (คือจักดับ) ในโลกนี้เทียว ภิกษุ
ทั้งหลาย นี้กล่าวว่า อนฺุปาติเสสนิพพานธฺาตุ.”

๑๑ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๔, ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ, ข้อ ๒๒๒, หน้า ๒๔๘-๒๔๙.

ตอนที่ ๘

พระธรรมเทศนาของหลวงพ่อดอกน้ำ

๑. สติปัฏฐานสูตร^{๑๒}

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส.

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส.

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส.

“อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ กายะ กายานุปสฺสี วิหริติ อาตปปี สมฺปชาโน
สติมา วิเนยฺย โลกะ อภิชฺฌาโทมนสฺสํ.

เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหริติ อาตปปี สมฺปชาโน สติมา
วิเนยฺย โลกะ อภิชฺฌาโทมนสฺสํ.

จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหริติ อาตปปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย
โลกะ อภิชฺฌาโทมนสฺสํ.

ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหริติ อาตปปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย
โลกะ อภิชฺฌาโทมนสฺสํ.”

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงธรรมมีกถา แก่ด้วยเรื่อง ธรรม ที่ทำให้เป็น ธรรมกาย เป็น ธรรมที่แน่แท้ในพระพุทธศาสนา จะแสดงตามคลองธรรมของ สติปัฏฐานสูตร ที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้เป็นหลักเป็นประธาน มหาสติปัฏฐานสูตรนั้นเป็นโพธิปักขิยธรรม เป็นไปในเรื่องฝ่ายเครื่องตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าพระอรหันต์เหมือนกันหมด ปรากฏดังนี้ เหตุนั้นตามวาระพระบาลีแห่งมหาสติปัฏฐานสูตรที่ได้ยกขึ้นไว้ในเบื้องต้นว่า อิธ ภิกฺขเว กายะ กายานุ-ปสฺสี วิหริติ อาตปปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลกะ อภิชฺฌาโทมนสฺสํ ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ผู้ศึกษาพระธรรมวินัยของพระตถาคตเจ้านี้ กายะ กายานุปสฺสี เห็นกายในกายเนื่องๆ อยู่

^{๑๒} พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร), มรดกธรรมของหลวงพ่อดอกน้ำ: บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จก., พ.ศ. ๒๕๓๙, หน้า ๔๒๐-๔๓๐.
แสดงเมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๗.

อาตาปี มีความเพียรเป็นเครื่องเผายังกิเลสให้เร่าร้อน สมปะชาโน รู้สีกตัวพร้อมอยู่เสมอ สติมา มีสติไม่เผลอ วินะยุ โลเก อภิขฌาโทมนสฺส พึงกำจัดความดีใจเสียใจในโลกเสียให้พินาศ เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหริติ อาตาปี สมปะชาโน สติมา วินะยุ โลเก อภิขฌาโทมนสฺส เห็น เวทนาในเวทนาเนื่องๆ อยู่ มีความเพียรเป็นเครื่องเผายังกิเลสให้เร่าร้อน มีความรู้สึกตัวพร้อม อยู่เสมอ มีสติไม่เผลอ พึงกำจัดอภิขฌาโทมนสฺสในโลกเสียให้พินาศ จิตเต จิตตานุปสฺสี วิหริติ อาตาปี สมปะชาโน สติมา วินะยุ โลเก อภิขฌาโทมนสฺส เห็นจิตในจิตเนื่องๆ อยู่ มีความเพียร เป็นเครื่องเผายังกิเลสให้เร่าร้อน มีความรู้สึกตัวพร้อมอยู่เสมอ มีสติไม่เผลอ พึงกำจัดอภิขฌา โทมนสฺสในโลกเสียให้พินาศ ฌมเมสุ ฌมมานุปสฺสี วิหริติ อาตาปี สมปะชาโน สติมา วินะยุ โลเก อภิขฌาโทมนสฺส เห็นธรรมในธรรมเนื่องๆ อยู่ มีความเพียรเป็นเครื่องเผายังกิเลสให้ เร่าร้อน มีความรู้สึกตัวพร้อมอยู่เสมอ มีสติไม่เผลอ พึงกำจัดความเพ่งอยากได้ความเสียใจ ในโลกเสีย

นี่เป็นเนื้อความของวาระพระบาลีในมหาสติปัฏฐานสูตร แสดงหลักไว้ตามจริงดังนี้ รับรองหมดทั้งประเทศไทยว่าเป็นข้อที่ถูกต้อง แน่แน่นอนแล้ว ต่อแต่นี้จะอธิบายขยายความ เป็นลำดับไป

พิจารณาจะแสดง ธรรม ที่ทำให้เป็น ธรรมกาย นี่เป็นข้อที่ลึกซึ้ง ของยาก ได้ไม่ยากแต่ ว่าไม่ง่าย ไม่ยากแก่บุคคลที่ทำได้ ไม่ง่ายสำหรับบุคคลที่ทำได้ ตำราได้กล่าวไว้ว่าเห็นกาย ในกายเนื่องๆ อยู่ เห็นเวทนาในเวทนาเนื่องๆ อยู่ เห็นจิตในจิตเนื่องๆ อยู่ เห็นธรรมในธรรม เนื่องๆ อยู่ ๔ ข้อ

เห็นกายในกาย นะเห็นอย่างไร บัดนี้กายมนุษย์ที่ปรากฏอยู่ นั่งเทศน์อยู่นี้ นั่งฟังเทศน์ อยู่นี้ นี่กายมนุษย์แท้ๆ แต่ว่ากายมนุษย์นี้แหละเวลานอนหลับฝันไปก็ได้ พอฝันออกไปอีก กายหนึ่ง เขาเรียกว่า กายมนุษย์ละเอียด นี่รู้จักกันทุกคนเชียวกายนี้ เพราะเคยนอนฝันทุกคน รูปพรรณสัณฐานเป็นอย่างไร เป็นเหมือนมนุษย์คนไหนแหละ คนที่ฝันนี้แหละ นุ่งห่มอย่างไร อากัปกริยาเป็นอย่างไร สูงต่ำอย่างไร ขาวของเป็นอย่างไร ก็ปรากฏเป็นอย่างนั้น ก็ปรากฏ เป็นคนนั้นแหละ แบบเดียวกันทีเดียว คนเดียวกันก็ว่าได้ แต่ว่าเป็นคนละคน เขาเรียกว่า กายมนุษย์ละเอียด เวลานอนหลับสนิทถูกส่วนเข้าแล้ว ก็ฝันออกไป ออกไปอีกคนหนึ่ง ก็เป็น กายมนุษย์คนไหนแหละ รูปพรรณสัณฐานเป็นอย่างนี้แหละ ถึงได้ชื่อว่าเป็นกายมนุษย์ละเอียด กายมนุษย์คนที่ฝันออกไปนั้นแหละเขาเรียกว่า กายมนุษย์ในกายมนุษย์ นี่แหละ กายในกาย ละ

เห็นจริงๆ อย่างนี้ ไม่ใช่เห็นตามเหลวไหล เห็นอย่างนี้ก็เป็นหลักเป็นพยานได้ทุกคน เพราะเคยนอนฝันทุกคน นี่เห็นในกาย เห็นอย่างนี้ละ เมื่อเห็นกายในกายอย่างนี้แล้ว

เห็นเวทนาในเวทนา ละ ก็ตัวมนุษย์คนนี้มีเวทนาอย่างไรบ้าง สุข ทุกข์ ไม่สุขไม่ทุกข์ ดีใจ เสียใจ เวทนาเป็นอย่างนั้นมีใช่หรือ ก็ส่วนกายที่ผ่นออกไปนั้นก็มีสุข ทุกข์ ไม่สุขไม่ทุกข์ ดีใจ เสียใจ เหมือนกัน แบบเดียวกันกับกายมนุษย์คนนี้แหละ ไม่ต่างอะไรกันเลย

จิตละ เห็นจิตในจิต ก็แบบเดียวกันกับเวทนาในเวทนา เห็นจิตในจิตนี้ ต้องกล่าว “เห็น” นะ ไม่ใช่กล่าว “รู้” นะ เห็นจิตในจิต ดวงจิตของมนุษย์นี้เท่าดวงตาดำข้างนอก อยู่ในเบาะน้ำเลี้ยงหัวใจ ต่ำรับตำรากล่าวไว้ว่า หทยคูหา จิตตํ สรีรํ จิตตํ เนื้อหัวใจเป็นที่อยู่ แล้วก็กล่าวไว้อีกหลายนัย ปกติ มโน ใจเป็นปกติ ภาวจิตตํ ใจเป็นภาวจิต ตํ ภาวจิตตํ อันว่า ภาวจิตตํ นั้น ปสนฺนํ อุทกํ วีย จิตเป็นดังว่าน้ำ จิตนั้นแหละเป็นภาวจิต เวลาตกภาวค์แล้ว ไส เหมือนกับน้ำที่ใส จิตดวงนั้นแหละเป็นจิตของมนุษย์ ที่ต้องมีปรากฏว่า จิตในจิต นั้นแหละอีกดวงหนึ่งคือ จิตของกายมนุษย์ละเอียด ที่ผ่นออกไปนั้น เรียกว่า จิตในจิต

ธรรมในธรรม เห็นธรรมในธรรมเนื่องๆ เป็นไฉนเล่า ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ มีอยู่ในศูนย์กลางกายมนุษย์ ขนาดเท่าฟองไข่แดงของไก่ ติดอยู่ในกลางกายมนุษย์ นี่เห็นธรรมในธรรมละ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียดมีอยู่ ไม่เท่าฟองไข่แดงของไก่ ๒ เท่าฟองไข่แดงของไก่ อยู่ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียดนี้แหละ ๒ เท่าฟองไข่แดงของไก่ นั่นเป็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียด นั่นอีกดวงหนึ่ง นั่นเห็นอย่างนี้ เห็น หรือ รู้ ละ รู้กับเห็นมันต่างกันนะ เห็นอย่างหนึ่ง รู้อย่างหนึ่ง นะ ไม่ใช่เอารู้อกับเห็นมาปนกัน ไม่ได้

กายะ กายานุปสฺสี เห็นกายในกาย เห็นเหมือนอะไร เห็นเหมือนนอนฝันอย่างนั้นซิ เห็นจริงๆ อย่างนั้น ตากายมนุษย์นี้เห็นหรือ ตากายผ่นมันก็เห็นละซี จะไปเอาตากายมนุษย์นี้เห็นได้อย่างไรละ ตากายมนุษย์นี้มันหายาบนี้ อ้ายที่ได้มันมันตากายมนุษย์ละเอียดนี้ มันก็เห็นกายโตๆ อย่างนั้น

เห็นเวทนาในเวทนาเล่า ถ้าว่าเมื่อทำถูกส่วนเข้าเช่นนั้นละก็ เห็นเวทนาจริงๆ สุข ทุกข์ ไม่สุขไม่ทุกข์ ดีใจ เสียใจ เวทนา ๓ หรือ เวทนา ๕ เห็นจริงๆ เป็นดวง เป็นดวงใส เวทนาเวทนาแท้ๆ สุขก็ดวงใส ทุกข์ก็ดวงขุ่น ดวงขุ่น ไม่สุข ไม่ทุกข์ ก็ดวงปานกลาง เห็นชัดๆ เป็นดวงขนาดไหน ถ้าเต็มส่วนมันเข้า ก็เท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์นั้น ดวงเวทนาขนาดนั้น ถ้าวัด

ส่วนลงไปก็โตได้เล็กได้ นั้นเห็นเวทนาในเวทนา เห็นอย่างนั้นเขียว เห็นเหมือนนอนฝัน ภายหลังเอียดทีเดียว เห็นเวทนาในเวทนาเป็นดวงทีเดียว แต่ว่าสุขก็อยู่ในสุขของมนุษย์นี้ ทุกข์ก็อยู่ในทุกข์ของมนุษย์นี้ ไม่สุขไม่ทุกข์ก็อยู่ในไม่สุขไม่ทุกข์ของมนุษย์นี้ ดีใจก็อยู่ในดีใจของมนุษย์นี้ เสียใจก็อยู่ในเสียใจของมนุษย์นี้ เขาเรียกว่า เวทนาในเวทนา เป็นดวงพอๆ กัน เท่าๆ กัน

เห็นจิตในจิต ละ ดวงจิตตามส่วนของมันก็เท่าดวงตาดำข้างนอก ถ้าไปเห็นเข้ารูปนั้น มันขยายส่วน วัดเท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์เหมือนกัน ดวงจิตก็ขนาดเดียวกัน ไปเห็นจริงๆ เข้า เช่นนั้น ขยายส่วนเท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ ปรากฏอยู่ในดวงจิตกายมนุษย์หยาบนี้แหละ แต่ว่าเป็นดวงจิตของกายมนุษย์ละเอียด อยู่ในกายมนุษย์ละเอียดโน้น แต่ว่าล้อมอยู่ข้างในนี้แหละ

เห็นธรรมในธรรม ละ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์โสภณรูปธรรมที่เท่าฟองไข่แดงของไก่ เมื่อไปเห็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียดเข้าแล้ว ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ก็ขยายส่วนได้ โตได้ขนาดเท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์เหมือนกัน ขนาดๆ เดียวกัน ขยายส่วนออกไป นั้นได้ชื่อว่า เห็นธรรมในธรรม คือในกายมนุษย์นั่นเอง ในกายมนุษย์ละเอียดนั้นนี้รู้จักชั้นหนึ่งละนะ

เมื่อเห็นเข้าเช่นนี้เราจะทำอะไร ตำรากล่าวไว้ว่า อาตาปี เพียรให้กลั่นกล้ำ กล้าหาญทีเดียว เพียรไม่ย่อไม่ท้อถอยทีเดียว เอาเป็นเอาตายทีเดียว เรียงกันจริง ต้องใช้ความเพียรด้วยองค์ ๔ ที่เดียว องค์ ๔ นั้นอะไรบ้าง เนื้อ เลือด กระดูก หนัง เนื้อเลือดจะแห้งเหือดไปไม่ว่า เหลือแต่กระดูกหนังข้างมัน ไม่ลดละ ใจต้องจรดอยู่ทีเดียว ในกาย เวทนา จิต ธรรมนั้น ไม่เคลื่อนละ จรดอยู่ในกาย จะต้องจรดอยู่ทีเดียว ไม่ไปอื่นกันละ ผันไม่กลับกันละ ผันกันเรื่อยไป แม้จะกลับมาก็เล็กน้อย ผันไปอีก ผันไม่เลื่อนกันละ ให้ชำนาญทีเดียว ผันในผัน นิ่งก็ผันได้ เดินก็ผันได้ ยืนก็ผันได้ ขี่เยี่ยวก็ผันได้ทีเดียว นี่เขาเรียกว่า อาตาปี เพียรเข้าแรงเข้าอย่างนี้ สมุทธานุ สติมา รู้อยู่เสมอไม่เผลอ เผลอไม่ได้ เผลอก็จะหายไปเท่านั้น ถ้าได้ใหม่ เป็นใหม่ๆ เผลอไม่ได้ เป็นหายทีเดียว เพราะฉะนั้นต้องไม่เผลอกันทีเดียว ไม่วางธุระ ให้เอาใจใส่ ไม่เอาใจใส่ไปจรดที่อื่น ให้จรดอยู่ที่กาย เวทนา จิต ธรรม ในกายนั้นแหละ

จรดอยู่ใน กายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต ธรรมในธรรม ๔ อย่างนั้นจรดได้ หรือจรดที่ไหนดละ ที่จรดเขามี ที่ตั้งของใจเขามี ที่จรดเขามี แต่ว่า ๔ อย่างนั้นจะดูเวลาไร ก็เห็นเวลานั้น เหมือนกายมนุษย์นี้ ถ้าว่าทำเป็นละก็จะเห็นปรากฏ ที่นี้ไม่มีความเห็น มีแต่ความรู้ กายของตัวเห็นอยู่เสมอ เวทนาของตัวก็รู้สึกอยู่เสมอ จิตของตัวก็รู้สึกอยู่เสมอ เสมือนให้รู้สึกอยู่เสมอ ธรรมของตัวก็รู้สึกอยู่เสมอ ความดีของตัวไม่มีชั่วเข้ามาเจือปน รู้อยู่อย่างนี้ ส่วนกายมนุษย์

ละเอียดเห็นปรากฏ เมื่อเห็นปรากฏดังนี้ละก็ นี่แหละหลักจริงในพระพุทธศาสนา รู้จักเท่านี้แล้ว
อย่ารู้จักแต่เพียงว่ากายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต ธรรมในธรรม เพียงเท่านั้นนะ ยังมีอีก
หลายชั้น นับชั้นไม่ถ้วน นี่ชั้นหนึ่งละนะ เข้าไปอีกชั้นหนึ่ง กายในกาย นั้น เขาเรียกว่า ผันในผัน
อย่างไรละ ผันในผัน กายที่ผันไป ทำงานเหนื่อยเข้าก็จะแสดงผืนเต็มเกมของกายผันเข้า เหนื่อย
เข้าไปนอนหลับ นอนหลับ ผันเข้าอีกแหละ กายผันๆ เข้าอีกนี่ เขาเรียกว่า ผันในผัน ผันในผันเป็น
อย่างไรละ รุดออกไปอีกกายละซิ ออกไปอีก กายก็เป็นกายทิพย์ ที่นี้เป็นกายทิพย์เข้าไปอีก
กาย เป็นกายทิพย์ กายทิพย์ก็เห็นได้อีกนั่นแหละ เหมือนกับกายมนุษย์ที่ผันวั้นแหละ แบบเดียว
กัน ไม่เปลี่ยนไม่แปลงอะไรกันมากนัก เหมือนกระจุกคันฉ่องมาส่องเงาหน้า เอามาเทียบกันดู จำ
ได้ทีเดียว นี่คนเดียวกันไม่ใช่แยกกัน นี่กายคนเดียวกัน เมื่อรู้จักเช่นนั้นแล้ว เห็นกายในกายที่
๓ เข้าไปแล้ว ไม่ใช่ที่ ๒ แล้ว เวทนามก็แบบเดียวกัน เห็นอย่างเดียวกัน เวทนาดังอยู่ตรงไหน จะ
ว่าเวทนาดังอยู่ตรงไหน อยู่กลางกาย กายที่ผันในผันนั้นแหละ กายที่ ๓ นั้นแหละ อยู่กลางกาย
นั้นแหละ เวทนาในเวทนา จิตในจิตก็อยู่ในกลางเวทนานั้นแหละ ธรรมในธรรมก็อยู่ในกลางจิตนั้น
แหละ ธรรมในธรรมนั้นไม่ใช่อยู่ที่ไหนหรอก เป็นดวงเท่าดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ บริสุทธีสันนิทเท่าๆ
กัน นี่เหมือนผันในผันตัวจริงอย่างนี้ ไม่ใช่คลาดเคลื่อน ที่วัดปากน้ำ ดำเนินปฏิบัติ ไม่ได้เอา
เรื่องอื่นมาเหลวไหล ค้นเข้าไปถึงตัวจริงอย่างนี้ นี่ก็เป็น ๓ กายละนะ เข้าไป ๓ กายแล้ว ผันใน
ผันวั้นได้เท่านี้ ก็พอแล้ว ได้เท่านี้ก็พอเอาเป็นตัวอย่าง ได้เท่านี้ก็เดินในแนวนี้ เป็นตำรา อย่า
ถอยหลังก็แล้วกัน มันจะมีกิริยาร่ายกายพันกายก็ไปเถอะ กายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต ธรรม
ในธรรม เข้าไปอย่างนี้แหละ ไม่คลาดเคลื่อนทีเดียว แต่ว่าที่จะเข้ารูปนั้นะ แสดงไว้เมื่อวันพระที่
แล้ว แสดงไว้แล้วตั้งแต่ เอกายนมรรค โน้น ยังค้างอยู่ภายในกายยังไม่กว้างออกไป ที่นี้จะแสดง
ให้กว้างออกไปว่า ได้รับความอย่างนี้ กายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต ธรรมในธรรม อย่างนี้
แหละ นี่เป็นกายที่ ๓

กายที่ ๔ กายทิพย์ละเอียดอีก ผันในผันเข้าไปอีก เป็น ๔ ชั้น ๔ ผันวั้นแล้ว แบบเดียวกัน
เห็น กาย เวทนา จิต ธรรม แบบเดียวกัน แล้วกายทิพย์ละเอียดผันเข้าไปในผันเข้าอีก เป็น ๔ ผันวั้น
๔ ชั้นเข้าไป ก็เห็น กาย เวทนา จิต ธรรม อีก ก็ต้องมีความเพียรอีก เผลอไม่ได้นะ เพียรให้มี
สติไว้เสมอ ไม่เผลอ นำอภิขณาโหมนัสในโลกออกเสีย อย่าให้ความดีใจเสียใจแลบเข้าไปได้นะ
ถ้าความดีใจเสียใจแลบเข้าไปได้ เดียวไม่ผันวั้นอีกละ ต้องตื่นละ ต้องกลับออกมาแล้ว ไม่ได้เสียแล้ว
ความดีใจแลบเข้าไป แลบเข้าไปอย่างไรละ แลบเข้าไปลึกซึ้ง เข้าไปผันวั้นๆ อย่างนั้นแหละ ความ
ดีใจจะให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้เข้าไปแต่ละ เสียใจละ ไม่สมเจตนา ก็เสียใจละ ดีใจเสียใจแลบเข้า

ไปแล้วเป็นขุนมัวทีเดียว ประเดี๋ยวก็ต้องถอยออกมา ที่นี้ก็ฝนไม่ได้ ก็ต้องเลิกกัน เพราะฉะนั้น ความดีใจนี้ร้ายนัก ไม่ใช่ร้ายแต่เมื่อเวลาปฏิบัติธรรม เห็นธรรมอย่างนั้นะ ถึงเวลาเราดีๆ อยู่ อ้ายความดีใจเสียใจนี้แหละที่ทำให้ต้องกระโดดน้ำตาย กินยาตาย ผูกคอตาย ดีใจเสียใจนี้แหละ มันเต็มขีด เต็มส่วนของมัน บังคับอย่างนี้ เพราะฉะนั้นความดีใจเสียใจ เป็นมารร้ายทีเดียว ถ้าว่าใครให้เข้าไปอยู่ในใจบ่อยเข้าก็หน้าดำคร่ำเครียด ร่างกายไม่สดชื่นละชิ เศร้าหมองไม่ผ่องใสหรอก เพราะอะไร เพราะดีใจเสียใจบังคับ มันทำให้เดือดร้อน หน้าดำคร่ำเครียดทีเดียว บางคนไม่อ้วน ผอมเป็นเกลียวทีเดียว เพราะความดีใจเสียใจทั้งหมดอยู่ที่มัน ไม่ปล่อยมันไป ถ้าว่าทำให้สบายสดชื่นให้ชื่นใจ เย็นอกเย็นใจ สบายใจ จะมั่งมีดีจนอย่างไรก็ช่าง ทำให้ใจให้เบิกบานไว้ ร่างกายมันก็ชุ่มชื้นสบาย นี่อ้ายดีใจเสียใจมันฆ่ากายมนุษย์อยู่อย่างนี้ กายมนุษย์ละเอียดก็ฆ่า กายทิพย์ก็ฆ่า กายทิพย์ละเอียดก็ฆ่า ฆ่าทั้งนั้น ทุกกาย ความดีใจเสียใจต้องคอยระวังไว้ให้ดี ท่านจึงได้สอนนักกว่า ให้ทำความดีใจ และเสียใจในโลกให้พินาศ

ดีใจเสียใจในโลกนะ ดีใจเสียใจในอัตตภาพร่างกาย โลกนั้นคือ ชั้นธ ๕ นี้แหละ ร่างกาย อันนี้แหละเป็นตัวโลกสำคัญนัก เขาเรียกว่า สัตว์โลก โอกาสโลก ชั้นธโลก สัตว์โลก โอกาสโลก ก็ว่าง ที่ว่างๆ เหล่านี้ ที่ว่างๆ ดิน น้ำ ไฟ ลม ที่ว่างๆ เหล่านี้เขาเรียกว่า โอกาสโลก ชั้นธโลก ก็เป็น รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันเดียว สัตว์โลก ที่อาศัยชั้นธนั้นแหละ ที่ไปเกิดมา เกิด เป็นกายๆ นี้แหละ เข้าไปในกายข้างในนี้เป็นสัตว์ทั้งนั้น เป็นชั้นๆ เข้าไป สัตว์โลกเป็นชั้นๆ เข้าไป สัตว์โลกทั้งนั้น เมื่อเห็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต ธรรมในธรรมของกายมนุษย์ กายมนุษย์ละเอียด กายทิพย์ กายทิพย์ละเอียดแล้ว กายทิพย์ละเอียดนั้นแหละ ผันในผัน เป็นข้อที่ ๔ ออกไปอีก

กายในกายเป็นกายที่ ๕ ก็คือ กายรูปพรหม กายรูปพรหมก็มี กาย เวทนา จิต ธรรม เหมือนกับปรากฏดังกล่าวแล้ว ไม่ต้องอธิบาย เวลาจะไม่พอ ย่นย่อพอควรแก่กาลเวลา กายรูปพรหมนั้นแหละ ผันในผันเข้าไปอีกเหมือนกัน ออกไปอีกกาย เป็น รูปพรหมละเอียด ก็เห็น กาย เวทนา จิต ธรรม อีกแบบเดียวกัน กายรูปพรหมละเอียด ผันในผันเข้าไปอีกเหมือนกัน ออกไปอีกกาย เรียกว่า กายอรุปรหม ในกาย เวทนา จิต ธรรม แบบเดียวกัน กายอรุปรหมผันออกไปอีกได้เหมือนกัน ออกไปอีกกายเรียกว่า กายอรุปรหมละเอียด มีกาย เวทนา จิต ธรรม แบบเดียวกัน กายอรุปรหมละเอียดนั้นแหละ ผันในผันเหมือนกัน ออกไปอีกกายหนึ่ง เรียกว่า กายธรรม

กายธรรมก็มี กาย เวทนา จิต ธรรม เหมือนกัน กายก็คือ ธรรมกาย เวทนา ก็คือ เวทนาของธรรมกายนั้น จิตก็จิตของธรรมกายนั้น ธรรมก็เป็นธรรมของธรรมกายนั้น ขยาย ส่วนขึ้น ดวงใหญ่ วัดผ่าเส้นศูนย์กลางเท่าหน้าตักธรรมกาย ธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายนั้น นั้น ดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกาย เท่าหน้าตักธรรมกาย ธรรมกายนั้นแหละผันได้อีกเหมือนกัน ออกไปอีกกาย เรียกว่า กายธรรมละเอียด ใหญ่ออกไป หน้าตัก ๕ วา สูง ๕ วา เกตุดอกบัวตูม ไสหนักเข้าไป มีกาย เวทนา จิต ธรรม เหมือนกัน

ธรรมกายละเอียดนั้นแหละผันออกไปอีกเหมือนกัน ออกไปอีกกายหนึ่ง มีกายพระโสดา เป็นกายพระโสดา หน้าตัก ๕ วา สูง ๕ วา เกตุดอกบัวตูม ไสหนักขึ้นไป กายพระโสดานั้นแหละ พอประกอบธาตุธรรมถูกส่วนเข้า ออกไปอีกกายหนึ่งแบบผืนนั้นแหละ ออกไปอีกกายหนึ่ง เป็น กายโสดาละเอียด หน้าตักกว้าง ๑๐ วา สูง ๑๐ วา มีกาย เวทนา จิต ธรรม เหมือนกัน

ธรรมกายละเอียดของพระโสดานั้นแหละ ผันเข้าไปอีกเหมือนกัน ออกไปอีกกายหนึ่ง เรียกว่า กายพระสกิทาคา หน้าตัก ๑๐ วา สูง ๑๐ วาขึ้นไป กายพระสกิทาคาก็นั้นเข้าไปอีก ออก ไปอีกกายหนึ่ง เป็นกายพระสกิทาคาละเอียด หน้าตัก ๑๕ วา สูง ๑๕ วา มีกาย เวทนา จิต ธรรม แบบเดียวกัน มีกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต ธรรมในธรรม แบบเดียวกัน

กายพระสกิทาคาละเอียดผันไปอีกเหมือนกัน ออกไปอีกกายหนึ่งเรียกว่า กายพระอนาคา หน้าตัก ๑๕ วา สูง ๑๕ วา ธรรมกายพระอนาคาผันไปอีกเหมือนกัน ออกไปอีกกายหนึ่ง เรียกว่า กายพระอนาคาละเอียด หน้าตัก ๒๐ วา สูง ๒๐ วา

ธรรมกายพระอนาคาละเอียดผันไปอีกเหมือนกัน ออกไปอีกกายหนึ่งเรียกว่า กายพระอรหัต หน้าตัก ๒๐ วา สูง ๒๐ วา เกตุดอกบัวตูม ไสหนักขึ้นไป กายพระอรหัตนั้นแหละผันไปอีก เหมือนกัน ออกไปอีกกายหนึ่ง เรียกว่า กายพระอรหัตละเอียด ใหญ่หนักขึ้นไป มีกาย เวทนา จิต ธรรม แบบเดียวกัน ผันออกไปอย่างนี้แหละ มีกายพระอรหัต พระอรหัตละเอียดๆ นับสงฆ์ไทย ไม่ถ้วน

ผันออกไปอย่างนี้แหละ ตรวจกายพระอรหัต มีกายพระพุทธเจ้าอีกก็ได้ กายในกาย กายในกายๆๆ มั่นอย่างนี้แหละ ผู้เทศน์นี้ได้ทำวิชานี้ ๒๓ ปี ออกพรรษา วันออกพรรษานี้ก็ ๓ เดือนเต็มละ ยังไม่หมดกายละเอียดเหล่านี้เลย ไม่ได้ถอยกลับเลย ยังไม่หมดกายละเอียด เหล่านี้เลย ยังไม่ถึงที่สุด ไปทูลถามพระพุทธเจ้าองค์เก่าองค์แก่ที่เข้านิโรธนิพพานไปแล้ว ถอยเข้าไปหากายละเอียดนี้ละ ไปถึงบ้างหรือยัง ยังไม่มีใครรู้เลยว่าไปถึงหรือไม่มีใครไปถึง เอาละขิคราว

นี่ นี่ศาสนาตัวจริงของกายมนุษย์เป็นอย่างนี้ เมื่อเป็นพระอรหันต์ขึ้น ก็ต้องไปตรวจของตัว เข้านิพพานแล้วต้องไปตรวจของตัว เมื่อเป็นพระพุทธเจ้าขึ้นแล้ว เข้านิพพาน ก็ต้องไปตรวจกายของตัวอย่างนี้แหละ ว่าที่สุดอยู่ที่ไหน ต้องไปถึงที่สุดให้ได้ ต้องไปบอกที่สุดให้ได้ นี่ความจริงเป็นอย่างนี้ เมื่อรู้จักความจริงอย่างนี้แล้วละก็อย่าไหลเนือ อย่าเลอะเทอะ ที่อื่นไม่ใช่ของตัว ให้เอาใจจรดจ้อยู่ในของตัว ไม่มีถอยกลับ ให้เข้าไปถึงกายที่สุดให้ได้ ว่ากายที่สุดของตัวอยู่ที่ไหน เมื่อไปถึงที่สุดของตัวได้ละซิ ตัวก็รักษาตัวได้ ไม่มีใครมาเป็นอิสระ ไม่มีใครมาบังคับบัญชา ถ้ายังไม่ถึงที่สุดของตัวแล้วก็อย่าหมายเลย เขาจะต้องบังคับบัญชาแต่ทำเดี๋ยวเท่านั้นแหละ แกจะต้องเป็นบ่าวเป็นทาสเขา เวลานี้พญามารเขาบังคับ ใช้ให้เป็นบ่าวเป็นทาส ให้ทำอะไรทำได้ ให้ดำ ให้ตี ให้ชัก ให้ฆ่า ให้ฟันกันก็ได้ ธรรมกาย อ้า! มาร (ฝ่ายอกุศล) บังคับ บังคับได้อย่างนี้นะ ให้เป็นบ่าวเป็นทาสเขา ให้เลวทรามต่ำช้า ให้เป็นคนจนอนาถาติดขัดทุกสิ่งทุกอย่าง เครื่องกินเครื่องใช้ขาดตกบกพร่อง เครื่องกินเครื่องใช้มากมีมูลมอม จะใช้จะสอยก็มี ทำได้ มารเขาทำได้ บังคับได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ เพราะตัวไม่เป็นอิสระในตัว เพราะตัวไม่เป็นใหญ่ในตัว เพราะตัวไม่รู้จักที่สุดของตัว นี่มนุษย์โง่ขนาดนี้เห็นไหมละ ไม่ใช่มนุษย์โง่เท่านั้น พระพุทธเจ้าพระอรหันต์ท่านก็ไปยังไม่ถึงที่สุดเหมือนกัน ถ้าใครไปยังไม่ถึงที่สุดก็ยังไม่ฉลาดเต็มที่ ต่อเมื่อใดไปถึงที่สุดกายของตัว ไม่มีสุดต่อไปแล้วนั้นฉลาดเต็มที่แล้ว ตัวของตัวเองเป็นที่พึ่งแก่ตัวเองได้แล้ว นี่เป็นข้อสำคัญอย่างนั้นนะ นี่เจอพุทธศาสนานี้แหละเป้าหมายใจดำ อย่าไปทำแง่อื่น อย่าไปหลงเนือ อย่าไปหลงเลอะเทอะไหลเนือ เอ้า! ต่างว่ามีครอบครัวแล้ว ได้อะไรบ้าง ได้ลูกคนหนึ่ง แล้วเอามาทำไมละ เอามาเลี้ยง เด็ก ๑๐ คน เอ้า! เอาไว้เลี้ยงอย่างไรก็เลี้ยงไป บ่นโอดแล้ว เด็ก ๑๐ คนนั้นแหละ เอาได้ ๕๐ คน เอ้า! เอาละซิทีนี้ เอ้า! เปะปะไปซี เอ้า! อยากได้ลูกใช้ไหมละ ไม่จริง เหลว! โกหกตัวเอง โกงตัวเอง พาให้เลอะเลือน ไม่เข้าไปค้นกายของตัวให้ถึงที่สุด ไม่ให้ตรวจตัวถึงที่สุด เป็นมนุษย์กับเขาทั้งที เพราะเชื่อกิเลสเหลวไหลเหล่านี้แหละพาให้เลอะเลือน จะครองเรือนไปสักกี่ร้อยปีก็ครองไปเถิด งานเรื่องของคนอื่นเขาทั้งนั้น เรื่องของพญามารทั้งนั้น ไม่ใช่เรื่องของตัว ไม่ใช่งานของตัว ไปทำงานให้พญามารเขาทั้งวันทั้งคืน เอาเรื่องอะไรไม่ได้

เพราะอะไรละ เพราะไม่รู้วิธีไหนอันไหน เกิดมาพบอย่างไรก็ไปอย่างนั้นแหละ เพราะไม่ได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้าพระอรหันต์ นี่ไม่ได้ฝึกใจในธรรมของพระพุทธเจ้าพระอรหันต์ ไม่ได้ฟังธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้ฝึกฝนใจของสัตบุรุษ ความเห็นก็พิรุณเหลวไหลไปดังนี้ เมื่อรู้จักหลักอันนี้แล้ว นี่แหละ เป็นความจริงทางพระพุทธศาสนาตัวจริงทีเดียว นี่เป็นข้อที่ลึกซึ้ง

ให้หนึ่งไว้ในใจว่า ต่อแต่นี้ไปเราจะต้องเข้าถึงที่สุด เข้าไปในกายที่สุดของเราให้ได้ เป็น

กายๆ ออกไป เมื่อเป็นกายๆ เข้าไปแล้ว ถ้าว่าทำเป็นแล้ว ไม่ใช่เดินทำนั้นนะ เดินในไส้ทั้งนั้นๆ ไส้เห็น ไส้จำ ไส้คิด ไส้รู้ ในกำเนิดของดวงธรรมที่ทำให้เป็นสุดหยาบสุดละเอียด เถา ชุต ชั้นตอน ภาค พืด ... เดินไส้ทั้งนั้น [หยุดในหยุด กลางของหยุดในหยุดๆๆ] เดินไส้ ไม่ใช่เดินทำอื่น เดินในกลางดวงปฐมมรรค มรรคจิต มรรคปัญญา เดินไปในกลางดวงศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ นั้นเป็นทางเดินของพระพุทธเจ้าพระอรหันต์ เดินไปในไส้ ไม่ใช่เดินไปในไส้เพียงเท่านั้น ในกลางว่างของดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ของดวงศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ ว่างในว่างเข้าไป ในเหตุว่างในเหตุว่าง ในเหตุเปล่า ในเหตุดับ เหตุลับ เหตุหาย เหตุสูญ เหตุสิ้นเชื้อไม่เหลือเศษในเหตุไม่เหลือเศษ หล่อเลี้ยง เป็นอยู่ ปราสาท เหตุรส เหตุชาติ เหตุโอ เหตุแก๊ส เหตุแก๊สกรด หนักเข้าไป เหตุสุดในเหตุสุด ในแก๊สกรดหนักเข้าไปอีก ไม่มีถอยหยุดกลับ นบอสงไขยไม่ถ้วน นบชาติอายุบาร์มีไม่ถ้วน^{๓๓} ไม่มีถอยกลับกัน เดินเข้าไปอย่างนี้นะ พระพุทธเจ้าพระอรหันต์ ไม่ใช่เดินโลเลเหลวไหลนะ ที่เราราบที่เราไหวเรานับถือนะ ท่านวิเศษวิโสอย่างนี้ นี่แหละเป็นผู้วิเศษแท้ๆ นี่แหละเป็นที่พึ่งของสัตว์โลกแท้ๆ ท่านเป็น ผู้รู้จักเห็นจริง ได้จริง เราจึงเอาเป็นตำรับตำราได้ เมื่อรู้จักหลักธรรมอันนี้แล้ว อย่าเข้าใจว่าได้ฟังง่าย ๆ นะ ตั้งแต่เราเกิดมาเป็นภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกาณะ อย่างนี้ไม่เคยได้ฟังเลยไม่ใช่ หรือ ไม่เคยฟัง ได้ฟังแล้วจำเอาไว้ ทำให้เป็นเหมือนอย่างแสดงนี้ทุกสิ่งทุกประการ ไม่เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา

ที่ได้ชี้แจงแสดงมานี้ ตามวาระพระบาลีคือความเป็นสยามภาษา ตามมตยาธิบาย พอสมควรแก่เวลา เอเตน สจฺจวชฺเชน ด้วยอำนาจความสัจที่ได้อ้างธรรมปฏิบัติตั้งแต่ต้นจนอวสานนี้ สทา โสติถิ ภวนตุ เต ขอความสุขสวัสดีจงบังเกิดมีแก่ท่านทั้งหลายบรรดามาสโมสรในสถานที่นี้ทุกถ้วนหน้า อาตมภาพชี้แจงแสดงมาพอสมควรแก่เวลา สมมติว่ายุติธรรมีกถา โดยอรรถนิยมความเพียงเท่านี้ เอิว ก็มีด้วยประการฉะนี้.

^{๓๓} มีรายละเอียดอยู่ในหนังสือ “วิชขามรรคผลพิสดาร” (สำหรับผู้ถึงธรรมกายที่สามารถเจริญวิชาขั้นละเอียดด้วยใจสมาธิแล้ว) เป็นการท้าววิชาละเอียดธรรม โดยให้เข้าถึงต้นๆ ชาติ ต้นๆ ธรรม เพื่อเก็บอวิชชาฝ่ายธรรมดำหรือดับอวิชชา อันเป็นเป็นมูลรากฝ่ายเกิดทุกข์ทั้งมวล ให้เหลือเป็นแต่เฉพาะฝ่ายบุญกุศล และแก้ธาตุธรรมสายกลางให้กลับเป็นฝ่ายขาวด้วย จึงเป็นวิชาที่คมกลายยิ่งนัก ที่ให้ผลเป็นความบริสุทธิ์แก่ ทั้งฝ่ายผู้เจริญ กับ ทั้งผู้ที่ถูกแก้ไขตามส่วน เพราะเหตุนี้ พระเดชพระคุณหลวงพ่อดิปากน้า จึงได้เคยกล่าวว่า “ธรรมกายคนหนึ่ง (ที่สามารถเจริญวิชาขั้นละเอียดได้) ช่วยคนได้ครึ่งเมือง”

๒. ตีลักษณะนาคา^{๑๔}

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

“สพฺเพ สงฺขารํ อนิจฺจาติ	ยทา ปญฺญา ย ปสฺสตี
อถ นิพฺพินฺนํ ทุคฺเค	เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา
สพฺเพ สงฺขารํ ทุคฺคาติ	ยทา ปญฺญา ย ปสฺสตี
อถ นิพฺพินฺนํ ทุคฺเค	เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา
สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ	ยทา ปญฺญา ย ปสฺสตี
อถ นิพฺพินฺนํ ทุคฺเค	เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา
อปฺปกา เต มนุสฺเสสุ	เย ชนา ปารคา มิโน
อถายํ อิตฺธา ปชา	ตีรเมวานุทฺตวตี
เย จ โข สมฺมทกฺขาเต	ธมฺเม ธมฺมานุทฺตโน
เต ชนา ปารเมสฺสนนฺตี	มจฺจุธเยยํ สุทฺตตรํ
กณฺห์ ธมฺมํ วิปฺปหา ย	สูกํ ภาวเถ ปณฺทิตฺติ.”

ณ บัดนี้ อาตมภาพจะได้แสดงธรรมีกถาว่าด้วยเรื่องลักษณะนาคา เครื่องหมายลักษณะของความจริง คือ ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัว ตามสภาพความเป็นจริงนี้ ที่นิยมใช้ในพระพุทธศาสนา เพราะแสดงความจริงทุกสิ่งทุกประการ ในลักษณะทั้ง ๓ ประการนี้เป็นภูมิของวิปัสสนา เป็นขั้นสูง เป็นธรรมอันสุขุมลุ่มลึกคมกริภาพ เหตุนี้ ที่จะแสดงวันนี้เพราะว่า ลักษณะธรรมขั้นสูงนี้ สมควรที่เป็นธรรมที่เป็นไปในปัญญา ไม่ใช่ทางศีล ไม่ใช่ทางสมาธิ เป็นทางปัญญาแท้ๆ เหตุนี้แล้ว จะแปลเนื้อความตามวาระพระบาลีที่ได้ยกไว้ในเบื้องต้นว่า **สพฺเพ สงฺขารํ อนิจฺจาติ ยทา ปญฺญา ย ปสฺสตี** **อถ นิพฺพินฺนํ ทุคฺเค เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา** เมื่อใดบุคคลเห็นตามปัญญาว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ดังนี้ เมื่อนั้นย่อมเหนี่ยวนำในทุกข์ นี่เป็นหนทางหมดจดวิเศษ **สพฺเพ สงฺขารํ ทุคฺคาติ ยทา ปญฺญา ย ปสฺสตี** **อถ นิพฺพินฺนํ ทุคฺเค เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา** เมื่อใดบุคคลเห็นตามปัญญาว่า สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ เมื่อนั้นย่อมเหนี่ยวนำในทุกข์

^{๑๔} หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร), ชีวิตประวัติ ผลงาน และรวมพระธรรมเทศนา ๒๓ กัณฑ์: พ.ศ. ๒๕๒๘, หน้า ๔๐๗-๔๑๕, แรกพิมพ์เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๗.

นี้เป็นหนทางหมดจดวิเศษ สฬเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ยทา ปญญา ยสฺสติ อถ นิพฺพินฺหติ
ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสฺสุตฺติยา เมื่อใดบุคคลเห็นตามปัญญาว่า ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัว เมื่อนั้นย่อม
เหน้อยหน่ายในทุกข์ นี่เป็นหนทางหมดจดวิเศษ อปฺปกา เต มนุสฺสเสสฺส เย ชนา ปารคามิโน
บรรดามนุษย์ทั้งหลาย ชนเหล่าใดมีปกติไปสู่ฝั่งข้างโน้น ชนเหล่าใด ปารคามิโน มีปกติไปสู่ฝั่ง มี
ปกติถึงซึ่งฝั่ง ชนทั้งหลายเหล่านั้นมีประมาณน้อย อถายํ อิตฺรา ปชา ตีรเมวานุชาวติ ส่วนชน
เหล่าอื่นนอกนี้ ย่อมละชายฝั่งนั้นแล เย จ โข สมฺมทกฺขาเต ธมฺเม ธมฺมานวตฺติโน ก็ชนทั้งหลาย
เหล่าใดแล ประพฤติตามธรรมในธรรมที่พระตถาคตเจ้ากล่าวแล้วดี เต ชนา ปารเมสฺสสนฺติ
มจฺจุเธยฺยํ สุตฺตตรฺร ชนทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมถึงซึ่งฝั่ง คือพระนฤพาน ล่วงเสียซึ่งวัฏฏะเป็นที่ตั้ง
แห่งมัจจุ อันบุคคลข้ามได้ด้วยยากนัก กณฺท์ ธมฺมํ วิปฺปทาย สุกกํ ภาเวถ ปณฺธิโต ผู้ดำเนิน
ด้วยคติของปัญญา ละธรรมดำเสีย ยังธรรมขาวให้เจริญขึ้นดังนี้ นี่เนื้อความของบาลีคือความ
เป็นสยามได้ความเท่านี้

ต่อแต่นี้จะอธิบายขยายความเป็นลำดับไปว่า สฬเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ สังฺขาร
ทั้งปวงไม่เที่ยง ก็เมื่อบุคคลเห็นตามดังนี้ด้วยปัญญาของตนแล้ว ก็ย่อมเหน้อยหน่ายในทุกข์ นี่
เป็นหนทางหมดจดวิเศษของสัตว์ทั้งหลาย นี่เป็นทางหมดจดวิเศษ นี่หนทางนี้เราต้องการ ให้พินิจ
พิจารณาด้วยความรู้ความเข้าใจของตน นี่เป็นภูมิขั้นสูงนะ ไม่ใช่ภูมิขั้นต่ำ เห็นตามปัญญาว่า
สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง เห็นอย่างไรสังขารนะ คือ ปุญฺญาภิสังขาร สังขารที่บุญตบแต่ง อปุญฺญา-
ภิสังขาร สังขารที่บาปตบแต่ง อเนญฺชาภิสังขาร สังขารที่ไม่หวั่นไหว

ปุญฺญาภิสังขาร สังขารตบแต่งให้เกิดเป็นบุญขั้นมนุษย์นี้ ในชมพูทวีป แสนโกฏิจักรวาล
อนันตจักรวาล มนุษย์มีมากน้อยเท่าไร อยู่ใน ปุญฺญาภิสังขารทั้งนั้น ส่วนทิพยกายอุปาทิกะ
กำเนิดเป็นกายทิพย์ในชั้นจาตุมหาราช ดาวดึงสา ยามา ดุสิตา นิมมานรดี ปรนิมมิตวสวัตตี ๖
ชั้นนี้ นี้เรียกว่า ปุญฺญาภิสังขาร สวรรค์ทั้ง ๖ ชั้นนี้เรียกว่า ปุญฺญาภิสังขาร สังขารอันบุญตบแต่ง
ทั้งนั้น รูปพรหมอีก ๑๖ ชั้น พรหมปาริฉัฏฐา พรหมปุโรหิตา มหาพรหมา ปริตตภาภา อปฺป-
มาณภา อาภัสสรา ปริตตสุภา อปฺปมาณสุภา สุกกิณหา เวทปฺปลา อสฺสญฺญิสัตตฺตา นี่ชั้นที่ ๑๑
อสฺสญฺญิสัตตฺตา อยู่ในชั้นพรหมที่ ๑๑ นี้ อวิหา อตฺปปา สุตฺตสสา สุตฺตสสี อกนิฏฺฐา นี้เรียกว่า ชั้น
สุทธาวาส เป็นที่อยู่ของพระอริยบุคคลชั้นพระอนาคามีมรรคอนาคามีผล อยู่ในที่นี้ รูปพรหมทั้ง
๑๖ ชั้นนี้เป็นปุญฺญาภิสังขารทั้งนั้น ส่วน อเนญฺชาภิสังขาร สังขารในรูปพรหม อากาสาณญฺจา-
ยตนะ วิญญฺณญฺจายตนะ อากิญฺจญฺญายตนะ เนวสฺสญฺญานาสฺสญฺญายตนะ ในรูปพรหมทั้ง ๔ นี้
จัดเป็นอเนญฺชาภิสังขาร ไม่ใช่ ปุญฺญาภิสังขาร

อปฺปญฺญาภิสังขาร ต่ำกว่ามนุษย์ลงไป เรียกว่า อปฺปญฺญาภิสังขาร เกิดเป็นเปรตบ้าง เป็น อสุรกายบ้าง เป็นสัตว์ดิรัจฉานบ้าง เป็นสัตว์นรก ๔๕๖ ชุม ลุ่มลึก ทุกข์ยากลำบากนัก ใน อบายภูมิทั้ง ๔ นี้ เรียกว่า อปฺปญฺญาภิสังขาร ฝ่ายไตรภวก็เห็นปรากฏว่าตัวใหญ่ตัวเล็กตัวน้อย น่าสมเพชเวทนา เปรต อสุรกาย เราไม่เห็นด้วยตา เป็นแต่เขาเขียนรูปไว้ให้ดู ถึงกระนั้นก็มีอยู่ แท้ๆ สัตว์นรกเราก็ไม่เห็น เขาเขียนรูปไว้ให้ดูทั้งนั้น แต่ว่าเขาเห็นแล้วเขาเขียนรูปให้ดู มีจริงๆ ไม่ต้องไปสงสัย สัตว์นรก เปรต อสุรกายเหล่านี้ สัตว์ไตรภวเห็นปรากฏชัด นี้ได้ชื่อว่า อปฺปญฺญาภิสังขาร

อนนฺद्याภิสังขาร สังขารที่ไม่หวั่นไหว ตั้งแต่รูปสัตว์ อสัณฺณสัตว์ นี้ชั่วคราวนะ ไม่หวั่น ไหวชั่วคราวหนึ่ง นี่ดำรับตำราท่านยกเอาแค่นี้ แต่ว่า อนนฺद्याภิสังขาร สังขารที่ไม่หวั่นไหว สังขารที่ไม่หวั่นไหวควรจะจัดสังขารที่บุญตบแต่งไม่ได้ บาปตบแต่งไม่ได้ ควรจะเป็นอนนฺद्या- ภิสังขาร ส่วนโลกันตนรก ก็ไปหมกหม้อยู่ในนั้น ไปทนทุกข์เวทนาอยู่ในโลกันตนรก นั้นจะต้อง เป็นอนนฺद्याภิสังขารได้ไหมละ ก็มันยังไปเกิดมาเกิดอยู่ ถ้านิพพานก็ได้ เป็นอนนฺद्याภิสังขาร ที่ไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรมทั้ง ๘ นี่เป็นอนนฺद्याภิสังขาร ได้ ส่วนอนนฺद्याภิสังขาร [ของ อสัณฺณสัตว์และอรูปพรหม] เหล่านั้น ก็มีหวั่นไหวอยู่ เคลื่อนไปมาอยู่ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ วิญญาณ แต่ ธาตุล้วน ธรรมล้วน ไม่เกี่ยวข้องอะไรนั้น แน่ [แน่นอน] ควรจะเป็นอนนฺद्याภิ- สังขาร ธรรมล้วนๆ ไม่เกี่ยวข้องด้วยสิ่งใดนั้น แน่ ควรจะเป็นอนนฺद्याภิสังขาร แต่ว่าสังขารใน ที่นี้ท่านประสงค์เอาอสัณฺณสัตว์ อรูปสัตว์ เป็นอนนฺद्याภิสังขาร ให้รู้จักหลักอันนี้

สังขารเหล่านี้แหละเป็น อนิจฺจ ไม่เที่ยงทั้งนั้น แปรผันไปหมด ปรากฏว่าจะเป็นปญฺญา- ภิสังขารก็ดี อปฺปญฺญาภิสังขารก็ดี อนนฺद्याภิสังขารก็ดี สังขารเหล่านี้ไม่เที่ยงทั้งนั้น ยกเยื้อง แปรผันอยู่ปกติธรรมดา เหมือนมนุษย์ที่ยกเยื้องเป็นมนุษย์ สัตว์ดิรัจฉานก็ยกเยื้อง ส่วนสัตว์ ดิรัจฉาน อสุรกายก็ยกเยื้องทั้งนั้น ที่เรียกว่า ปญฺญาภิสังขาร กายทิพย์ ทิพยกาย หรือ พรหม- กาย ส่วนอรูปพรหมกายเหล่านี้เป็นอนนฺद्याภิสังขาร และกายเหล่านี้ไม่เที่ยงมียกเยื้องแปรผัน อยู่ ตามจริงเป็นอย่างนี้ ที่ไม่เที่ยงเป็นอย่างไร ก็มีเกิดขึ้น ท่ามกลางมีแก่แปรไป ในอวสานที่ สุดแตกสลายไป ไม่ได้เหลือตนแต่สักคนเดียว เบื้องต้นมีเกิดขึ้น ท่ามกลางมีแก่แปรไป อวสาน ที่สุดมีสิ้นสลายหายไป เอาจริงเอาจริงไม่ได้สักอย่างหนึ่ง ดังนี้เรียกว่าไม่เที่ยง นี้ในพระคาถา ต้น เมื่อสิ่งที่ไม่เที่ยงที่เราเห็นเช่นนี้ เราจะเป็นอย่างไรบ้าง ใจคอก็สลด ใจไม่อยากจะได้ ไม่ อยากจะเอื้อเพื่อ ไม่อยากจะเกี่ยวข้อง เพราะมันไม่เที่ยงยกเยื้องแปรผันไปเช่นนี้ เกี่ยวข้องก็เสีย เวลาเปล่า คล้ายๆ กับหลอกๆ ลวงๆ เล่น ไม่จริงไม่จังอะไร เมื่อเป็นเช่นนี้ใจของเราก็ไม่เกี่ยว

ข้องในสังขารนั้นๆ ปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร อนเณฐาภิสังขาร ก็ไม่เกี่ยวเกาะ ไม่เกี่ยว
ใจมันก็ไม่ติดในสังขารเหล่านั้น ปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร อนเณฐาภิสังขาร ไม่ติด ไม่
เกาะไม่ติด เมื่อไม่ติดแล้วใจไม่เกาะอะไรเลย ใจมันก็ว่างจากสังขารเหล่านั้น ไม่เกี่ยวเกาะใน
สังขารเหล่านั้น ใจก็ว่าง ใจว่างนั้นแหละ เป็นหนทางหมดจด ไม่มีสิ่งหนึ่งสิ่งใด ใจที่ว่างนั้น
แหละเป็นหนทางหมดจด ว่างจากสังขารเหล่านั้น ไม่เกี่ยวเกาะด้วยสังขารเหล่านั้น ไม่ติดในสังขาร
เหล่านั้น เรียกว่าใจหมดจด เป็นหนทางบริสุทธิ์ นี่แหละทางบริสุทธิ์ เป็นทางไปของ
พระอริยบุคคล ตั้งแต่แต่โสดา สกทาคา อนาคา อรหัตต์ ไปทางนี้ ไปทางหมดจดนี้ ผู้ที่เป็น
วิปัสสนาคามินี ย่อมเห็นแจ้งชัดเจนในสิ่งที่ไม่เที่ยงทั้งหลายเหล่านั้น เป็น วิปัสสนาคามินี เห็นแจ้ง
ชัดอยู่ว่าสังขารเหล่านั้นไม่เที่ยงจริงๆ

เมื่อไม่เที่ยงแล้วเป็นอย่างไร ในบาทที่ ๒ รองรับลงไปว่า สัพเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ ยทา
ปฏฺยา ย ปสฺสตี อถ นิพฺพินฺหตี ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสฺสุตฺติยา เมื่อใดบุคคลเห็นตามปัญญา
ว่าสังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ เมื่อนั้นย่อมเห็น้อยหน้อยในทุกข์ นี่ทางหมดจดพิเศษอีกเหมือนกัน ย่อม
เห็น้อยหน้อยในทุกข์ เห็นสังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ เป็นทุกข์จริงๆ นะ ไม่เป็นสุขหรือ หักมีความ
เกิดแล้ว ก็เป็นทุกข์ มีเกิดเป็นเบื้องต้น มีแก่แปรไปในท่ามกลาง มีตายไปเป็นอวสาน เมื่อเห็น
เช่นนี้แล้ว สังขารทั้งหลายเหล่านั้นล้วนเป็นทุกข์ทั้งนั้น ไม่เป็นสุข สังขารดังกล่าวแล้วจะเป็น
ปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร อนเณฐาภิสังขาร สังขารที่เป็นไปในภพ ๓ กามภพ รูปภพ
อรุภพ หรือเป็นไปในวัฏฏะทั้ง ๓ กรรมวัฏฏ กิเลสวัฏฏ วิปากวัฏฏ ทั้งหลายเหล่านี้ เมื่อเป็นสังขาร
แล้ว จะได้เป็นสุข เป็นอันไม่มี ย่อมเป็นทุกข์ทั้งสิ้น ก็เหวตาเขาว่าเป็นสุขอย่างไรเล่า เป็นสุข
หลอกๆ ไม่ใช่สุขจริงๆ สุขหลอกหลวงเหมือนสุขมนุษย์อย่างนี้แหละ ยิ้มแย้มแจ่มใส หัวเราะ ร่าเริง
บันเทิงใจ ประเดี๋ยวหน้าดำคร่ำเครียด เสียอกเสียใจกันวุ่นวายแล้ว แดกกายทำลายนี้แล้ว เจ็บ
ปวดขึ้นแล้ว ดึงตั้งเกิดขึ้น กระทบจับตัก ตายกันสิ้นแล้ว เป็นทุกข์กันจั่วจะหวนแล้ว เหตุนี้ไม่
เที่ยงอย่างนี้ ยักเยื้องแปรผันอยู่อย่างนี้ แล้วก็เป็นอย่างนี้ อยุ่อย่างนี้ สิ่งไม่เที่ยงมีอยู่เท่าไร
ก็เป็นทุกข์อยู่เท่านั้น ไม่มีสุขเลย ก็เป็นเหวตาเขาว่าเป็นสุขนัก พรหมก็ว่าเป็นสุขนักอย่างไรเล่า
ก็สุขชั่วคราว สุขประเดี๋ยวๆ แล้วก็กลายเป็นทุกข์อีกต่อไป เมื่อเห็นจริงเช่นนี้ ไม่ติดไม่เกี่ยว
ด้วยสังขารเหล่านี้เสียได้ละก็ นั่นแหละเป็นหนทางหมดจดพิเศษ ไม่เอาใจไปเกี่ยวกับสังขาร
เหล่านี้ เป็นหนทางหมดจดพิเศษ นี่เป็นทางไปของพระพุทธเจ้า ของพระอรหัตต์ ทางไปของ
พระอริยบุคคล ทางไปของพระโสดา สกทาคา อนาคา นี่เป็นทางไปอย่างนี้ นี่ได้ชื่อว่าเป็นทาง
หมดจดพิเศษ เป็นทางไปของวิปัสสนาญาณิกด้วย ที่จะไปสู่โสดา สกทาคาเหล่านั้นได้ ต้องอาศัย

รู้จักเห็นจริงในสิ่งเหล่านั้น นี่เป็นพระคาถาที่ ๒

คาถาที่ ๓ ตามลำดับไปว่า สพุเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ยทา ปญฺญาป สฺสติ อถ นิพฺพินฺตติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสฺสุตฺติยา เมื่อใดบุคคลเห็นตามปัญญาว่า ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัว เมื่อนั้นย่อมเหนียวหนำในทุกข์นี้ นี่เป็นทางหมดจดวิเศษ นี่ถึงจะจริง ละได้จริง เอาตรงนี้แหละว่าธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัว ธรรมทั้งหลายนั้นอยู่ที่ไหน สังขารมีที่ไหน ธรรมมีที่นั่น สังขารอยู่ที่ไหน ธรรมอยู่ที่นั่น ปุญฺญาภิสังขาร สังขารอันบุญตบแต่ง อปุญฺญาภิสังขาร สังขารอันบาปตกแต่ง อนเณฺยขาภิสังขาร สังขารมีสิ่งที่มีใช้บุญมีใช้บาปตกแต่งตามหน้าที่กัน ดังนั้นธรรมทั้งหลายอยู่ในกายมนุษย์ด้วยกันทุกคน กายมนุษย์นี้ล้วนเป็นปุญฺญาภิสังขาร

จะกล่าวถึงธรรมทั้งหลายต่อไป คือเป็นดวงใส มนุษย์ได้มาด้วยความบริสุทธิ์กาย บริสุทธิ์วาจา บริสุทธิ์ใจ ไม่มีร่องพิรุณเลย พอแตกกายทำลายชั้นธจากมนุษย์ กิตติดวงธรรมอันนั้นสำหรับให้เกิดเป็นมนุษย์ ได้ดวงธรรมดวงหนึ่งสำหรับเกิดเป็นมนุษย์ โสบริสุทธิ์เท่าฟองไข่แดงของไก่ นี่เป็นกายมนุษย์ มีธรรมดวงเท่านั้น กายมนุษย์ละเอียดก็มีธรรมอีกดวงหนึ่งเหมือนกัน จึงเป็นกายมนุษย์ละเอียด ๒ เท่าฟองไข่แดงของไก่ กลมรอบตัว กายทิพย์มีอีกดวงหนึ่งเหมือนกัน กลม ๓ เท่าฟองไข่แดงของไก่ กลมรอบตัว กายทิพย์ละเอียดมีอีกดวงหนึ่ง ๔ เท่าของไข่แดงของไก่ กลมรอบตัวเหมือนกัน กายรูปพรหม ๕ เท่าของฟองไข่แดงของไก่ กลมรอบตัวเหมือนกัน กายรูปพรหมละเอียด ๖ เท่าของฟองไข่แดงของไก่ ใหญ่กลมรอบตัวเหมือนกัน ใสอยู่กลางกายนั้น ส่วนกายอรุพพรหม ๗ เท่าของฟองไข่แดงของไก่ กลมรอบตัวเหมือนกัน ส่วนกายอรุพพรหมละเอียด ๘ เท่าของฟองไข่แดงของไก่ กลมรอบตัวเหมือนกัน ดวงธรรมนั้นแหละไม่ใช่ตัว เป็นที่อยู่ของตัว เป็นที่อาศัยของตัว เป็นที่ทำตัวให้ปรากฏอยู่ กายมนุษย์นี้แหละเป็นตัวแต่ตัวสมมติทั้งนั้น

ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียด ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั้นก็ไม่ใช่ตัวเหมือนกัน แต่ว่าให้ตัวอาศัย ให้ตัวอาศัยคือ กายมนุษย์ละเอียดอาศัย กายมนุษย์ละเอียดก็ไม่ใช่ตัว ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียดก็ไม่ใช่ตัว ให้กายทิพย์อาศัย กายทิพย์ไม่ใช่ตัว ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ก็ไม่ใช่ตัว กายมนุษย์ๆ หมดทั้งร่างกายประกอบด้วยเบญจขันธ์ทั้ง ๕ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นี่ไม่ใช่ตัวทั้งนั้น ส่วนธรรมที่ทำให้เป็นเบญจขันธ์ทั้ง ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็ล้วนแต่เป็น อนิจจัง ทุกขัง ทั้งนั้น ส่วนธรรมที่ทำให้เป็นเบญจขันธ์ทั้ง ๕ บังเกิดขึ้น หรืออาศัยอยู่ได้ มันก็ไม่ใช่ตัว ธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียด ก็ไม่ใช่ตัว

จันท์ทั้ง ๕ ของกายมนุษย์ละเอียดก็เป็น อนิจจัง ทุกขัง แบบเดียวกัน แล้วก็ไม่ใช่ตัว เป็น อนัตตา ส่วนกายทิพย์ก็ประกอบด้วยเบญจขันธ์ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็เป็นอนิจจัง ทุกขัง ส่วนดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ก็ไม่ใช่ตัวเหมือนกัน แต่ว่ากายมนุษย์ที่เป็นตัว ก็ตัวโดยสมมติ ดวงธรรมที่ทำให้กายมนุษย์เรียกว่าไม่ใช่ตัวนั้น ไม่ใช่ตัวแท้ๆ เป็นที่อาศัยของตัว เป็นที่อาศัยของตัวคือกายมนุษย์ละเอียด

ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียด ก็ไม่ใช่ตัว ส่วนเบญจขันธ์ทั้ง ๕ ของกายมนุษย์ละเอียด ก็เป็นอนิจจัง ทุกขัง ส่วนธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียดก็ไม่ใช่ตัว เป็นที่อาศัยของตัวซึ่งเป็นกายทิพย์ กายทิพย์ก็ประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็น อนิจจัง ทุกขัง

ส่วนดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ก็ไม่ใช่ตัว เป็นที่อาศัยของตัว คือ กายทิพย์ละเอียด กายทิพย์ละเอียดก็เป็นอนิจจัง ทุกขัง

ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ละเอียดก็ไม่ใช่ตัว เป็นที่อาศัยของตัว คือ กายรูปพรหม รูปพรหมหมดทั้งร่างกายประกอบด้วยเบญจขันธ์ทั้ง ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็เป็นอนิจจัง ทุกขัง

ส่วนดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมก็ไม่ใช่ตัว เป็นที่อาศัยของตัว คือกายรูปพรหมละเอียด กายรูปพรหมละเอียด ก็ประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็เป็นอนิจจัง ทุกขัง

ส่วนดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมละเอียดก็ไม่ใช่ตัว เป็นที่อาศัยของตัวคือ กายอรุปรหม กายอรุปรหมก็เป็นอนิจจัง ทุกขัง ประกอบด้วยเบญจขันธ์ทั้ง ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่เที่ยง ไม่ใช่ตัวเหมือนกัน ไม่เที่ยง เป็นทุกข์

ส่วนดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรุปรหมเล่า ก็ไม่ใช่ตัว เป็นที่อาศัยของตัวคือกายอรุปรหมละเอียด กายอรุปรหมละเอียดก็ประกอบด้วยขันธ์ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็เป็นอนิจจัง ทุกขัง

ส่วนดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรุปรหมละเอียดก็ไม่ใช่ตัว เป็นที่อาศัยของตัว ตัวเหล่านี้โดยสมมติทั้งนั้น ไม่ใช่วิมุตติ

สูงขึ้นไปกว่านี้ เข้าถึง กายธรรม กายธรรมคราวนี้เป็นตัวละ กายธรรมเป็นตัว ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรม กายธรรมนั้นแหละเป็นตัว กายธรรมนั้นแหละเป็นนิจจัง สุขัง ดวงธรรมที่

๔๒๒

ทำให้เป็นธรรมกายก็เป็นอัตตา ส่วนดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย ๘ กายเบื้องต้นก็เป็นอัตตา ไม่ใช่ตัว จะเป็นอัตตาก็ไม่ได้ เพราะยังเป็นสมมติอยู่ กายธรรมของธรรมกายละเอียด ที่อาศัยดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายอยู่นั้น เรียกว่า กายธรรมละเอียด กายธรรมละเอียดนั้น แต่ว่าตั้งแต่กายธรรมไป ๑๐ กาย กายธรรม กายธรรมละเอียด กายโสดา โสดาละเอียด กายสกทาคา กายสกทาคาละเอียด กายอนาคา กายอนาคาละเอียด เหล่านี้ยกเป็นตัวทั้งนั้น ควรยกเป็นนิจจฺสูขัง ทั้งนั้น ส่วนดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายเล่า หมดทั้งก่อนนั้นแหละเป็นอัตตา เป็นนิจจฺสูขัง อัตตา ส่วน กายพระอรหัต ถ้าถึงพระอรหัตละก็เป็น นิจจฺสูขัง อัตตา แท้ๆ กายธรรมก็มีชั้นเหมือนกัน แต่เป็น ธรรมชั้น ๓ ท่านไม่เรียกเบญจชั้น เป็นธรรมชั้นเสีย มีอาตุเหมือนกัน เป็นวิราคธาตุ เป็นวิราคธรรม เป็นธรรมไปทั้งก่อน เพราะฉะนั้นกายธรรมพระอรหัตเป็นนิจจฺสูขัง อัตตาหมดทั้งก่อน กายพระอรหัตละเอียดก็เป็น นิจจฺสูขัง อัตตา หมดทั้งก่อน

เมื่อรู้จักดังนี้แล้ว ก็นี้แหละถ้าจะไปนิพพานไปได้ทางนี้ ทางอื่นไปไม่ได้ ที่พระองค์ทรงรับสั่งไว้ อุตตติปา อุตตสรณา อนญฺญสรณา ตนเป็นที่พึ่งของตน อุตตติปา ตนเป็นที่เกาะตนเป็นที่พึ่ง สิ่งอื่นไม่ใช่ ธมฺมติปา ธมฺมสรณา อนญฺญสรณา ธรรมเป็นเกาะ เป็นที่พึ่ง สิ่งอื่นไม่ใช่ ตนนั้นแหละเป็นเกาะ ตนนั้นแหละเป็นที่พึ่ง สิ่งอื่นไม่ใช่ ธรรมนั้นแหละเป็นเกาะ ธรรมนั้นแหละเป็นที่พึ่ง สิ่งอื่นไม่ใช่

เมื่อไปถึงเมื่อมาถึงกายมนุษย์เข้า ก็มีตนมีธรรม ตนก็คือกายมนุษย์นี้ ตนโดยสมมติ ธรรมก็คือดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั้น พอถึงกายมนุษย์ละเอียด มีตนมีธรรมอย่างนั้นอีก ตนก็คือกายมนุษย์ละเอียดนั้นแหละ ธรรมก็คือดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียดนั้นแหละ ส่วนกายทิพย์ก็แบบเดียวกัน กายทิพย์ละเอียดก็แบบเดียวกัน กายรูปพรหมก็แบบเดียวกัน กายรูปพรหมละเอียดก็แบบเดียวกัน กายอรูปพรหมก็แบบเดียวกัน กายอรูปพรหมละเอียดก็แบบเดียวกัน กายทั้ง ๘ กาย มีตนมีธรรมแบบเดียวกัน

ถึงพระธรรมกายทั้ง ๑๐ กาย ธรรมกายโคตรภู ธรรมกายนั้นแหละเป็นตนละ เป็นตนโดยวิมุตติด้วย ไม่ใช่สมมติด้วย กายธรรมนั้นเป็นตนละ ดวงธรรมที่เป็นธรรมกายกลมรอบตัว โตเท่าหน้าตักของธรรมกาย นั้นก็เป็นธรรมละ กายธรรมละเอียดก็มีตนเหมือนกัน กายธรรมโสดาละเอียด ก็มีตนมีธรรมแบบเดียวกัน กายธรรมสกทาคาละเอียด ก็มีตนมีธรรมแบบเดียวกัน กายธรรมพระอนาคาละเอียด ก็มีตนมีธรรมแบบเดียวกัน กายธรรมพระอรหัตละเอียด ก็มีตนมีธรรมเป็นแบบเดียวกัน แบบเดียวกันแท้ๆ สิ่งอื่นไม่ใช่ จะไปพึ่งสิ่งอื่นนอกจากตนที่ทำให้เป็นตนนี้ไม่ได้

แต่ว่ากายทั้ง ๘ อยู่ในภพนั้น ตนก็เป็นโดยสมมติ ธรรมก็เป็นโดยสมมติเหมือนกัน ไม่ใช้วิมุตติทั้งนั้น ส่วนตนและธรรมที่เป็นธรรมกาย โสดาทั้งหยาบทั้งละเอียด สกทาคาทั้งหยาบทั้งละเอียด อนาคาทั้งหยาบทั้งละเอียด นี่แหละเป็นพวกวิมุตติทั้งนั้น แต่ไม่ใช่วิมุตติขาดเด็ดลงไป วิมุตติขาดเด็ด ก็ได้แก่พระอรหันต์ ตนก็เป็นวิมุตติขาดเด็ดทีเดียว ส่วนธรรมก็วิมุตติขาดเด็ดทีเดียว หมดจากสังโยชน์เบื้องต่ำเบื้องสูงหมด หลุดไปหมดทีเดียว นี่ได้ชื่อว่าเป็นตน เป็น นิจจัง สุขัง อตตะ เข้าถึงพระอรหันต์ทีเดียว นี่แหละแน่แท้ ไม่ต้องสงสัย

เมื่อเข้าใจดังนี้ ท่านจึงได้ขีดชี้ตำรับตำราวางลงไว้ว่า อุปปกา เต มนุสฺเสสุ เย ชนา ปารคามิโน ในบรรดามนุษย์ทั้งหลาย ชนเหล่าใดมีปกติไปถึงฝั่งคือพระนิพพาน ชนเหล่านั้นมีประมาณน้อย ไม่ใช่ไปง่าย ๆ ถึงพระอรหันต์แล้วจึงไปได้ ถึงธรรมกายแล้วไปได้ ถึงพระอรหันต์ไปแล้วไม่กลับ ถ้าถึงธรรมกายไปแล้วกลับ เหมือนวัดปากน้ำมีธรรมกายกันตั้งร้อยห้าสิบกว่า ไปนิพพานได้ทั้งนั้น ไปแล้วกลับ ไปแล้วกลับมา มีน้อยนักที่มีปกติไปสู่निพพาน มีน้อยนัก เย ชนา ปารคามิโน อถายํ อิตรา ปชา ตีรเมวานุธาวติ อถายํ อิตรา ปชา ส่วนชนนอกนี้ ย่อมเลาะชายฝั่งแน่นแล คืออยู่ฝั่งข้างภพนี้ ไม่ไปนิพพาน จุ่มง่ามอยู่ในฝั่งข้างนี้ ภิกษุสามเณรตั้งใจจะไปนิพพานกัน แต่ก็เลาะอยู่ชายฝั่งนั่นเอง ไปไม่ได้กัน ไม่ถึงธรรมกาย ไปไม่ได้ ถึงธรรมกายแล้วก็ไปนิพพานได้ ไปไม่ได้แหละ เรียกว่าเลาะชายฝั่ง เย จ โข สมฺมทกฺขาเต ธมฺเม ธมฺมานุวตฺติโน ก็ส่วนชนทั้งหลายเหล่าใด มีปกติประพฤติตามธรรมในธรรมที่พระตถาคตเจ้ากล่าวชอบแล้ว ตามหลักของทางมรรคผลไป อย่าให้เคลื่อนจากทางมรรคผลนั้น ได้ชื่อว่าปฏิบัติธรรมในธรรมที่พระตถาคตเจ้ากล่าวชอบแล้ว เป็นทางมรรคผล ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ นี่ให้ไปทางนี้ ทางอื่นไม่มี มีทางเดียวเท่านั้น เป็นเอกายนมรรค เต ชนา ปารเมสฺสนติ ใครปฏิบัติถูกต้องร่องรอยเช่นนั้น ย่อมถึงซึ่งฝั่ง คือ พระนิพพานแท้ๆ มจฺจุเธยฺยํ สุตฺตํ ล่วงเสียซึ่งวัฏฏะอันเป็นที่ตั้งแห่งมัจจุ อันบุคคลข้ามได้ยากนัก ล่วงวัฏฏะนั้น กรรมวัฏฏ์ วิชาวัฏฏ์ กิเลสวัฏฏ์ เป็นที่ตั้งของมัจจุเพราะวัฏฏะเป็นที่ตั้งของมัจจุ ต้องตายอยู่ร่ำไป ต้องเกิด ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตายเรื่อย เมื่อเป็นเช่นนี้ ที่จะพ้นไปจากความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตายนี้ได้ยากนัก ไม่ใช่เป็นของได้ง่าย หลักเป็นดังนี้

เมื่อรู้จักหลักอันนี้แล้วก็ควรแนใจของตัวเสียว่า วัฏฏะเป็นที่ตั้งของมัจจุนี้ มันเป็นตัวกิเลสแท้ๆ ถ้าเราไม่พ้นกิเลสตราบโอบล้อม ก็เราต้องเวียนว่ายตายเกิดในกามภพ รูปภพ อรูปภพ ไม่จบไม่แล้วละ ต้องเข้าถึงธรรมกายให้ได้ ไปดูนิพพานให้ได้ ถ้าไปดูนิพพานเห็นได้แล้วละก็ จะชอบใจ

สักเพียงไหน ไปดูที่นิพพานเป็นอย่างนี้ กามภพเป็นอย่างนี้ กามภพนั้นไม่ใช่พอดีพอร้ายนะ ยังมีอบายภูมิทั้ง ๔ ถ้าประพฤติดีความดีคราวใดละก็เป็นเปรตบ้าง เป็นอสุรกายบ้าง เป็นสัตว์ดิรัจฉานบ้าง เป็นสัตว์นรกบ้าง ต้องตกลงไปนั่น นั่นเพราะเหตุอะไร เพราะกิเลสมันบังคับให้เป็นไป ต้องรับทุกข์ลำบากอย่างนั้น เมื่อรู้จักเช่นนั้นแล้ว ตั้งใจเสียให้แน่นแน่ว่า เราจะดำเนินตามร่องรอยของพระพุทธเจ้าพระอรหันต์ ไปสู่มรรคผลนิพพานดีกว่า เป็นสุขพิเศษไพศาลนักอื่นไม่มียิ่งกว่านิพพานเป็นไม่มี

เมื่อรู้จักเช่นนี้ ให้ตั้งใจหมายมั่น ให้เราเห็นว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัว หลีกจากสังขารทั้งหลายที่ไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายที่เป็นทุกข์ หลีกจากสังขารเหล่านั้นไปเสีย ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัว หลีกจากธรรมที่ไม่ใช่ตัวไปเสีย เข้าถึงตัวให้ได้ เข้าถึงธรรมกายให้ได้ ธรรมกายเป็นตัว ธรรมกายเที่ยง อื่นจากธรรมกายนั้นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี่กายในภพ ส่วนธรรมกายนั้น เป็นนิจจัง สุขัง อัตตา นี่เป็นทางไปของพระพุทธเจ้าพระอรหันต์ทั้งนั้น แต่ว่าจะไปทางธรรมกายต้องใจหยุด หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ไสบริสุทธ์เท้าฟองไข่แดงของไก่ หยุดอยู่นั้นแหละ หยุดหนักเข้า เข้ากลางของหยุดนั้นไป ก็จะเข้าถึงกายมนุษย์ละเอียด หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียด เห็นกายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด รูปพรหม รูปพรหมละเอียด กายอรุปรพพรหม อรุปรพพรหมละเอียด กายธรรม กายธรรมละเอียด ไปทีเดียว นี่ไปทางนี้ไปทางอื่นไม่ได้ ผิดทั้งนั้น ให้รู้จักหลักอันนี้ ตั้งใจให้มั่น มาประสบพบพระพุทธศาสนา เราจะต้องดำเนินให้ถูกร่องรอยของพระพุทธเจ้าพระอรหันต์ให้ได้ จะได้ไปนิพพานในอภิตตภาพที่เป็นมนุษย์นี้ จะประสบความสุขสมมาตปรารภณา

ที่ชี้แจงแสดงมาตามวาระพระบาลีคือความเป็นสยามภาษา ตามมตยาธิบายพอสมควรแก่เวลา เอเตน สจฺจวชฺเชน ด้วยอำนาจความสัจที่ได้อ้างธรรมปฏิบัติมาตั้งแต่ต้นจนอวสานนี้ สทา โสตุถิ ภวานตุ เต ขอความสุขสวัสดีจงบังเกิดแก่ท่านทั้งหลายบรรดามาสโมสฺร ณ สถานที่นี้ทุกถ้วนหน้า อาตมภาพชี้แจงแสดงมาพอสมควรแก่เวลา สมมติว่ายุติธรรมีกถาโดยอรรถนิยามความเพียงเท่านี้ เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้.

บทที่ ๙

กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

ตอนที่ ๑

กายานุปัสสนา

การมีสติพิจารณาเห็นกายในกาย ทั้ง ณ ภายในและทั้ง ณ ภายนอก ท่านจำแนกไว้ ๖ ปัพพะ (หมวด) ในปัพพะที่ ๖ ท่านจำแนกไว้ ๔ ข้อ จึงรวม (ทั้ง ๖ ปัพพะ) มี ๑๔ ข้อด้วยกัน ดังต่อไปนี้

๑. อานาปานปัพพะ ข้อกำหนดด้วยลมหายใจ คือ

หายใจออก เข้า, ยาว, สั้น ให้รู้ กำหนดอยู่ว่า เราจรรู้แจ้งกองลมหายใจออก, หายใจเข้า เราจรรู้จักกายสังขารหายใจออก, หายใจเข้า

๒. อิริยาปถปัพพะ ข้อกำหนดด้วยอิริยาบถ คือ

เมื่อยืน, เดิน, นั่ง, นอน ให้รู้ หรือทรงกายอยู่อย่างใดก็ให้รู้ตัวอย่างนั้น

๓. สัมปชัญญูปัพพะ ข้อกำหนดด้วยความรู้สีกตัว คือ

ทำความรู้สีกตัวในการก้าว, การถอย, การแล, การเหลียว, การคู้เข้า, การเหยียดออก, การทรงผ่านงุ่ม, การกิน, การดื่ม, การเคี้ยว, การลิ้ม, การถ่ายอุจจาระปัสสาวะ, การเดิน, การยืน, การนั่ง, การหลับ, การตื่น, การพูด, และ ในการนิ่ง

๔. ปฏิกูลมนสิการปัพพะ ข้อกำหนดด้วยของไม่สะอาด (ปฏิกูล) คือ

ในกายนี้มี ผม, ขน, เล็บ, ฟัน, หนัง, เนื้อ, เอ็น, กระดูก, เยื่อในกระดูก, ม้าม, หัวใจ, ตับ, พังผืด, ไต, ปอด, ไล่ใหญ่, ไล่ทบ, อาหารใหม่, อาหารเก่า, ดี, เสลด, น้ำเหลือง, เลือด, เหงื่อ, มันทัน, น้ำตา, มันทเหลว, น้ำลาย, น้ำมูก, ไขข้อ, มูตร (ปัสสาวะ)

๕. ธาตุมนสิการปัพพะ ข้อกำหนดด้วยธาตุ คือ

ในกายนี้ มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม

๖. นวสีวิกาปัพพะ ข้อกำหนดด้วยปาฐา ๙ คือ

ซากศพที่ตายแล้ว ๑-๒-๓ วัน ขึ้นฟอง มีสีเขียว มีน้ำเหลืองไหล ๑

ซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า แร้ง กา นกตะกรุม เป็นต้น จิกกัดกิน ๑

ซากศพที่เป็นร่างกระดูก ยังมีเนื้อเลือด มีเส้นเอ็นรึงรัด ๑

ซากศพที่ไม่มีเนื้อ แต่ยังเปื้อนเลือด มีเส้นเอ็นรึงรัด ๑

ซากศพที่ปราศจากเนื้อเลือด ยังมีเส้นเอ็นรึงรัด ๑

ซากศพที่เป็นกระดูกปราศจากเส้นเอ็นรึงรัด มีกระดูกเรี่ยรายไปในทิศต่างๆ เป็นต้น ๑

ซากศพที่เป็นกระดูกสีขาวเหมือนสังข์ ๑

ซากศพที่มีกระดูกเป็นกองๆ ล่วงปีไปแล้ว ๑

ซากศพที่เป็นกระดูกฟุ่ปน ๑

๔๒๗

ตอนที่ ๒

วิธีเจริญภาวนา

มีสติพิจารณา เห็นกายในกาย ถึงธรรมกาย

๑. ขั้นสมถกัมมัฏฐาน

ให้กำหนดบริกรรมนิมิตเป็นเครื่องหมายดวงแก้วกลมใส ให้ใจ (ความเห็นด้วยใจ-ความจำ-ความคิด-ความรู้) อยู่ในกลางดวงที่ใส คือให้นึกเห็นจุดเล็กใส (ขนาดประมาณเท่าเมล็ดโพธิ์ เมล็ดไทร) กลางดวงที่ใส ตรงปากช่องจมูก (หญิงซ้าย-ชายขวา) พร้อมกับให้กำหนดบริกรรมภาวนาว่า “สัมมาอรหังฯฯ” ตรงศูนย์กลางดวงแก้ว เพื่อประคองใจให้สงบ ให้หยุด ให้นิ่ง ตรงนี้เป็นฐานที่ตั้งของใจ ฐานที่ ๑ เป็นปากช่องทางลม คือ ต้นทางลมหายใจเข้าออก ให้สังเกตลมหายใจเข้า-ออก กระทบหรือผ่านดวงแก้วด้วย จะนึกเห็นดวงแก้วได้ชัดเจนง่ายขึ้น เร็วขึ้น

แล้วให้เลื่อนดวงแก้วกลมใสนั้นเข้าไปในช่องจมูก แล้วเลื่อนขึ้นไปตรงๆ ซ้ำๆ โดยที่ใจไม่เคลื่อนจากจุดเล็กใสกลางดวงใส่นั้น ไปหยุดนิ่งที่หัวตาด้านใน (หญิงซ้าย-ชายขวา) บริกรรมภาวนาตรงกลางของกลางจุดเล็กใส่นั้นว่า “สัมมาอรหังฯฯ” นี่เป็นฐานที่ตั้งของใจ ฐานที่ ๒

แล้วเลื่อนดวงแก้วกลมใส่นั้น เข้าไปตรงๆ ไปหยุดนิ่งตรงศูนย์กลางกัณฐิระ เป็นฐานที่ตั้งของใจ ฐานที่ ๓ บริกรรมภาวนากำกับไว้ว่า “สัมมาอรหังฯฯ”

มีอุบายวิธีที่จะช่วยให้ใจ (ความเห็นด้วยใจ-ความจำ-ความคิด-ความรู้) ที่ชอบแต่จะฟุ้งซ่านออกไปข้างนอกตัว ให้รวมลงหยุด ณ ภายในได้ง่าย คือให้เหลือบดวงตากลับไปข้างหลัง เหมือนที่เราเห็นเด็กทารก เวลาที่หลับสนิท (จิตตกศูนย์) จะเห็นดวงตาของเด็กนั้นหมุนกลับไปข้างหลัง เหมือนกำลังชักจะตาย อย่างนั้นแหละ

แล้วก็นึกเลื่อนดวงกลมใสสว่าง (ใจไม่เคลื่อนจากจุดเล็กใส) ลงไปตรงๆ ซ้ำๆ ไปหยุดนิ่งที่เพดานปาก นี่ฐานที่ตั้งของใจ ฐานที่ ๔ ซึ่งเป็นทางลมหายใจเข้าออกนั่นเอง บริกรรมภาวนากำกับไว้ว่า “สัมมาอรหังฯฯ”

แล้วเลื่อนดวงกลมใสสว่างนั้นลงไปตรงๆ ซ้ำๆ ไปหยุดนิ่งที่ปากช่องลำคอ เป็นฐานที่ตั้งของใจ ฐานที่ ๕ กำหนดบริกรรมภาวนาว่า “สัมมารังๆ” พร้อมกับให้สังเกตลมหายใจเข้าออกที่ผ่านและกระทบดวงแก้วด้วย จะได้เห็นดวงแก้วชัดขึ้น แล้ว

ให้นักเลื่อนดวงกลมใสสว่างนั้นลงไปตรงๆ ซ้ำๆ ไปหยุดนิ่งตรงที่สุดลมหายใจเข้าออกตรงระดับสะดือพอดี นี่เป็นฐานที่ตั้งของใจ ฐานที่ ๖ กำหนดบริกรรมภาวนาว่า “สัมมารังๆ” ประคองใจให้หยุดนิ่งตรงนั้น แล้ว

ให้นักเลื่อนดวงแก้วกลมใสถอยกลับคืนขึ้นมาอีกประมาณ ๒ องคุลีมือ (๒ นิ้วมือ) ให้หยุดนิ่งตรงนี้ นี่เป็นฐานที่ตั้งของใจ ฐานที่ ๗ ให้กำหนดว่านี่เป็นที่ตั้งถาวรของใจ เพราะเวลาที่สัตว์จะไปเกิดมาเกิด (มาตั้งปฏิสนธิวิญญานที่มดลูกมารดา) ก็จะมา “เข้าสับ-เข้าศูนย์” คือจะมาหยุดตรงศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ นี้ หลวงพ่อวัดปากน้ำท่านจึงได้กล่าวว่า “เข้าสับแล้วเห็นศูนย์” คือมาหยุดนิ่งตรงศูนย์กลางกายนี้ แล้วจิตดวงเดิมจะตกศูนย์ไปยังศูนย์กลางกายฐานที่ ๖ จิตดวงใหม่ใสแจ่มจะปรากฏขึ้นที่ตรงศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ นี้ หรือเมื่อจะมากเกิด จะดับ (ตาย) จะหลับ หรือจะตื่น หรือเวลาที่จิตเปลี่ยนวาระก็เปลี่ยนตรงนี้ คือ ใจ (ดวงเห็น-ดวงจำ-ดวงคิด-ดวงรู้) ดวงเดิม ที่ตั้งซ้อนอยู่ตรงกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายดวงเดิม จะตกศูนย์ลงไปยังศูนย์กลางกายฐานที่ ๖ แล้วใจดวงใหม่ซึ่งตั้งซ้อนอยู่ตรงกลางดวงธรรมดวงใหม่จะลอยเด่นขึ้นมาตรงศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ นี้ ก่อนจะทำหน้าที่ (ไปเกิด-หลับสนิหหรือไปฝัน-ตื่น หรือให้ปฏิบัติทางกาย-วาจา-ใจ) ต่อไป จะไปดี-ไปชั่ว ไปนรก ไปสวรรค์ หรือจะไปนิพพาน ก็ไปตรงนี้ จิตเปลี่ยนวาระเปลี่ยนภาพเปลี่ยนภูมิตรงศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ นี้เอง แต่ถ้าจะไปดี ไปมรรค ผล นิพพาน ก็ต้องหยุดต้องนิ่ง คือ ให้หยุดทำชั่ว ให้หยุดสังขาร คือ หยุดปรุงแต่ง ถ้าอยากจะไปไม่ดี ก็ปล่อยให้จิตฟุ้ง่านออกนอกตัวไป ออกไปยึดไปเกาะอารมณ์ภายนอกให้เกิดกิเลส แล้วก็ให้ดลจิตดลใจให้ปฏิบัติตามอำนาจของกิเลสไป

หลวงพ่อดปากน้ำท่านจึงว่า “ถ้าว่า (อยาก) จะเกิดก็เดินออกออกไป ถ้าว่า (อยาก) จะไม่เกิด ก็ให้เดินในเข้าไป หยุดเข้าไว้” และว่า “หยุดนั้นแหละ เป็นตัวสำเร็จ (ให้ถึงมรรค ผล นิพพาน)”

เพราะฉะนั้น บัดนี้เราจะเข้าสมณะให้ได้ผลจริงๆ ต้อง “หยุด” ต่อแต่นี้ไป ให้รวมใจ (ความเห็นด้วยใจ-ความจำ-ความคิด-ความรู้) ให้หยุดในหยุด กลางของหยุด กลางของกลางๆ จุดเล็กใส กลางดวงใส ตรงศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ เหนือระดับสะดือ ๒ นิ้วมือ นี้ไว้ให้มั่น ซ้าย-ขวา-

หน้า-หลัง-ล่าง-บน ไม่ไป ประคองใจให้หยุดให้หยุดกลางของหยุด นิ่งตรงกลางของกลางๆๆ ดวงใส่นั่นไว้ บริกรรมภาวนา (นึกท่องในใจ) ว่า “สัมมารหังๆๆ” สิบครั้ง ร้อยครั้ง พันครั้ง ตรงกลางของกลางของกลางๆๆ ดวงนั้น ให้ใจหยุดนิ่งตรงนั้น

ขณะกำหนดบริกรรมนิมิต (นึกเห็นด้วยใจ) และกำหนดบริกรรมภาวนา (นึกท่องในใจ) ว่า “สัมมารหังๆๆ” อยู่ นั้น พึงมีสติเห็นลมหายใจเข้า-ออก ที่ผ่านและกระทบดวงกลมใสด้วย จะได้เห็นดวงกลมใสชัดเร็วขึ้น เพราะที่ให้กำหนดบริกรรมนิมิตตรงศูนย์กลางกายนี้ ศูนย์กลางดวงกลมใสตั้งอยู่ตรงกลางเส้นทางลมหายใจเข้า-ออกพอดี แต่ไม่ต้องตามลม คือเพียงให้มีสติรู้-เห็นลมหายใจเข้า-ออก ผ่านหรือกระทบดวงกลมใสเท่านั้น ก็พอ จะช่วยให้เห็นดวงกลมใสชัดเร็วขึ้น

คอยมี “สติ” ระลึกรองค์บริกรรมนิมิตและบริกรรมภาวนาได้อยู่เสมอ ให้ใจจดจ่ออยู่เสมอ และมี “สัมปชัญญะ” รู้สีกตัวพร้อม ไม่เผลอ ปล่อยให้ใจตกอยู่ในอำนาจของกิเลสนิวรณ์ เช่น ง่วง หลับใน หรือฟุ้งซ่านไปในเรื่องอื่นนอกพระกัมมัฏฐาน เป็นต้น ต้องทำใจให้สว่างเหมือนกลางวัน (กำจัด/ข่มความง่วง) และคอยประคองใจให้อยู่ในองค์บริกรรมนิมิต บริกรรมภาวนา ด้วยใจจดจ่อ ต่อเนื่องกันไปเรื่อย จนใจค่อยๆ สงบ ค่อยๆ หยุดนิ่ง ลมหายใจจะละเอียดและสั้นเข้าๆ จนใจหยุดนิ่งสนิท จะปรากฏ “ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย” หรือ “ดวงปฐมมรรค” หรือ “ดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน” ซึ่งมีใจ (ดวงเห็น-ดวงจำ-ดวงคิด-ดวงรู้) ดวงใหม่ที่ใสแจ่ม ปรากฏขึ้น ขนาดมาตรฐานเบื้องต้น ประมาณเท่าพองไข่แดงของไข่ไก่ ขนาดโตเท่าดวงจันทร์-ดวงอาทิตย์ สงบและสงัดจากกิเลสนิวรณ์เครื่องกั้นปัญญา

พระโยคาวจรผู้เจริญสมถภาวนาในขั้นนี้ มีอานาปานสติเป็นองค์ประกอบร่วมด้วยตลอด จนถึงใจหยุดนิ่ง สงบและสงัดจากกิเลสนิวรณ์เครื่องกั้นปัญญา

นอกจากนี้ การเจริญสมถภาวนาในขั้นนี้ ยังมีสติสัมปชัญญะพิจารณาเห็นธรรมในธรรม คือ นิวรณ์ ๕ ได้แก่ ถีนมิทธะ ๑ วิจิกิจฉา ๑ พยาบาท ๑ อุทธัจจกุกกุกจะ ๑ กามฉันทะ ๑ พร้อมด้วยอุบายวิธีป้องกันแก้ไขมิให้กิเลสนิวรณ์เกิดขึ้นเป็นอุปสรรคของสมาธิ เพื่อรวมใจให้หยุดนิ่งสนิทได้อย่างมีประสิทธิภาพ คือ

อาศัย “อาโลกกสิณ” ในขั้นอุคคหนิมิต มาเป็นบริกรรมนิมิต (นึกให้เห็นด้วยใจ) กับ พุทธานุสสติ เป็นองค์บริกรรมภาวนา (นึกท่องในใจ) ว่า “สัมมารหังๆๆ” และให้น้อมพระพุทธรูป คือ พระปัญญาคุณ จากคำว่า “สัมมา” (ย่อจาก สัมมาสัมพุทโธ คือ พระผู้ตรัสรู้ร้อยล้าน ๔ แล้วเองโดยชอบ) และพระวิสุทธิคุณ จากคำว่า “อรหัง” (ซึ่งแปลว่า พระผู้ไกลจากกิเลสและบาปกรรม

ทั้งปวง) มาสู่ใจเรา ให้บริสุทธิ์ ผ่องใส ตามรอยบาทพระพุทธรองค์ ร่วมกันทั้งหมดอีกด้วย
จึงเป็นอารมณ์สมถกัมมัฏฐานที่มีประสิทธิภาพสูงมาก

๒. ขั้นอนุวิปัสสนา (ถึงธรรมกาย)

เมื่อพระโยคาวจรกำหนดองค์บริกรรมนิมิต และองค์บริกรรมภาวนาคู่กัน ด้วยสติสัมปชัญญะ
ที่มั่นคง เพื่อประคองใจให้หยุดนิ่งตรงศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ อยู่ นั่น ใจ (ความเห็นด้วยใจ-
ความจำ-ความคิด-ความรู้) จะค่อยๆ สงบลงๆ พร้อมกับลมหายใจเข้าออกจะค่อยๆ สั้นเข้าๆ
จนละเอียดหนักและหยุดนิ่งสนิท จะปรากฏ “ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย” หรือ “ดวงปฐมมรรค”
(หนทางเบื้องต้นไปสู่มรรค ผล นิพพาน) หรือ “ดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน” ไสสว่างขึ้นมา นั้น

“ใจ” (ดวงเห็น-ดวงจำ-ดวงคิด-ดวงรู้) ดวงเดิมที่ถือเอาปฏิภาคนิมิต (พัฒนาจากบริกรรม-
นิมิต เป็นอุคคหนิมิต และเป็นปฏิภาคนิมิต) ได้นั้น จะตกศูนย์พร้อมกับดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย
ดวงเดิมที่ใจนั้นตั้งซ้อนอยู่ ได้ละปฏิภาคนิมิตนั้นแล้ว จึงปรากฏ “ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย” หรือ
“ดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน” ดวงใหม่ ซึ่งมีใจดวงใหม่ซ้อนอยู่ใสแจ่มปรากฏขึ้น เป็นใจที่
บริสุทธิ์ ผ่องใสจากกิเลสนิวรณ์เครื่องกั้นปัญญา อ่อนโยนควรแก่งาน สมาธิในขั้นนี้เป็นอัปปนา-
สมาธิ เป็นสมาธิในระดับปฐมฌานขึ้นไป (แต่ละคนไม่เท่ากัน เพราะสมาธิในทรีย์ที่อบรมมาแก่กล้า
ไม่เท่ากัน)

เมื่อหยุดนิ่งกลางของกลางดวงธรรมนี้ จะเห็นภายในดวงประกอบด้วยดวงเล็กๆ หรือศูนย์
๕ ศูนย์ คือ ศูนย์กลาง-หน้า-ขวา-หลัง-ซ้าย ศูนย์ข้างหน้าคือธาตุละเอียดของ “ธาตุน้ำ” ทำ
หน้าที่ควบคุมส่วนที่เป็นของเหลวในร่างกายให้อยู่ในสภาวะพอเหมาะ ศูนย์ข้างขวาคือธาตุละเอียด
ของ “ธาตุดิน” ทำหน้าที่ควบคุมส่วนที่หยาบแข็ง ศูนย์ข้างหลังคือธาตุละเอียดของ “ธาตุไฟ”
ทำหน้าที่ควบคุมอุณหภูมิ ศูนย์ข้างซ้ายคือธาตุละเอียดของ “ธาตุลม” ทำหน้าที่ควบคุมลมปราณ
ที่ปรนเปรออยู่ในร่างกายให้อยู่ในสภาวะพอเหมาะ เหล่านี้เป็นธาตุละเอียดของมหาภูตรูป ๔
ศูนย์ตรงกลางเป็น “อากาศธาตุ” ควบคุมช่องว่างภายในร่างกายให้อยู่ในสภาวะพอเหมาะ ตรง
กลางอากาศธาตุ เป็น “วิญญานธาตุ” เห็นเป็นดวงใสประมาณเท่าเมล็ดโพธิ์เมล็ดไทร ที่เป็นมา
ตั้งแต่มาตังปฏิสนธิ-วิญญาน เป็น “กลลรูป” ที่มดลูกของมารดา และเจริญเติบโตมาเป็นกาย-
ใจ-จิต-วิญญาน เป็นทารกในครรภ์ ดวงธรรมนี้ก็ตั้งอยู่ตรงกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิมของตัวเอง
ตรงศูนย์กลางกายนี้ นี่เอง

เมื่อธาตุทั้ง ๖ คือ ธาตุละเอียดของธาตุน้ำ-ดิน-ไฟ-ลม-อากาศ และ วิญญาณธาตุ ยังไม่
ประชุมพร้อมกันอย่างนี้ ปฐมมรรคก็ไม่เกิด หลวงพ่อได้ปฏิบัติรู้-เห็น ด้วยตาหรือญาณ-
ธรรมกาย ท่านจึงกล่าวว่า

“ศูนย์กลางคืออากาศธาตุ เครื่องหมายที่ใสสะอาดลอยอยู่กลางช่องอากาศ
พร้อมด้วยความรู้ ที่เรียกว่า “วิญญาณธาตุ” ศูนย์ข้างหน้าคือธาตุน้ำ ศูนย์ข้าง
ขวาคือธาตุดิน ศูนย์ข้างหลังคือธาตุไฟ ศูนย์ข้างซ้ายคือธาตุลม นิยมพร้อมด้วย
ธาตุทั้ง ๖ เมื่อแรกเกิดมาก็พร้อมด้วยธาตุทั้ง ๖ เมื่อไปเกิดก็พร้อมด้วยธาตุ
ทั้ง ๖ ธาตุไม่ประชุมพร้อมกัน ปฐมมรรคก็เกิดไม่ได้ เมื่อไม่มีปฐมมรรค
มรรคผลนิพพานก็ไปไม่ถูก เหตุนี้จึงต้องทำปฐมมรรคให้เกิดขึ้น”^๑

นี่คือ การมีสติพิจารณาเห็นทั้งภายในกาย เห็นจิตในจิต และทั้งเห็นธรรมในธรรม (เบื้องต้น)
คือ เห็นธาตุละเอียดเมื่อมาตั้งปฏิสนธิวิญญาณเป็นกมลรูปที่มดลูกมารดา แล้วเจริญเติบโต
เป็นกาย-ใจ-จิต-วิญญาณ เป็นเด็กทารกในครรภ์มารดา แล้วคลอดออกมา เจริญเติบโตมาถึง
บัดนี้ ก็ด้วยว่า ธาตุละเอียดที่เป็นกมลรูปนั่นเอง เป็นที่ตั้ง ที่รวมธาตุละเอียดของชั้น ๕
อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ และ ปฏิจจสมุปบาทธรรม ๑๒ ซึ่งตั้งซ้อนกันอยู่
เป็นชั้นๆ กันเข้าไปข้างใน ตรงกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิมนี่^๒ พร้อมด้วยบันทึกผลของกรรมเดิม
ที่ได้เคยทำมาทั้งดีและชั่ว ที่กำลังปรุงแต่งให้ผลในปฏิสนธิและกำลังจะให้ผลในปวัตติกาลต่อไป

เฉพาะธาตุละเอียดของรูปขันธ์ ขยายส่วนหยาบออกมาเป็น “ดวงกาย” ที่เรียกว่า “ดวง
ธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์” หรือ “ดวงปฐมมรรค” หรือ “ดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน” อันประกอบด้วย
ธาตุละเอียดของมหาภูตรูป ๔ รวมทั้งอากาศธาตุและวิญญาณธาตุดังกล่าวแล้ว เจริญเติบโต
เป็น “กาย” คือ “รูปธรรม” และ “ใจ” ก็คือ “นามธรรม”

ในส่วนของ “ใจ” นั้น ก็ขยายส่วนหยาบออกมาจากธาตุละเอียดของเวทนา-สัญญา-สังขาร-
วิญญาณ (วิญญาณธาตุ) เป็น “ดวงเห็น” (ธาตุเห็นอยู่ในท่ามกลางดวงนี้) ขนาดประมาณเท่า
แบ๊ตตาของผู้เป็นเจ้าของ “ดวงจำ” ขนาดเท่าดวงตาทั้งหมด “ดวงคิด” เท่าดวงตาดำ ไสบริสุทธิ
ลอยอยู่ในเบ้าน้ำเลี้ยงของหัวใจประมาณเท่า ๑ ซองมือของผู้เป็นเจ้าของ และ “ดวงรู้” ขยาย
ส่วนหยาบออกมาจากวิญญาณธาตุ ขนาดเท่าแววตา ไสสว่าง นี่คือส่วน “นามธรรม”

* พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร), วิชามรรคผลพิสดาร ๑: สถาบันพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย อ.ดำเนินสะดวก จ.ราชบุรี และโครงการ
รวมปฏิบัติเพื่อประชาชน วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ, พ.ศ. ๒๕๓๐, หน้า ๓.

๒ มีรายละเอียดใน พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร), วิชามรรคผลพิสดาร ๑ ที่อ้างถึงแล้ว, หน้า ๓.

สำหรับผู้ที่ยังมิได้เรียนหลักปริยัติมาก่อน ก็อาจจะยังไม่สามารถวิเคราะห์แยกแยะธรรมที่ตนปฏิบัติได้รู้เห็นนี้ ชัดเจนตามหลักปริยัติหรือตามภาษาพระได้ แต่พระโยคาวจรผู้มีพื้นความรู้ในหลักปริยัติ ก็จะทราบความรู้เห็นนี้ว่า กำลังผ่าน และดำเนินไปตามอนุวิปัสสนาญาณโดยลำดับ กล่าวคือ

เมื่อพิจารณาเห็นธาตุละเอียดของเบญจขันธ์ คือ ธาตุละเอียดของรูปขันธ์ ขยายส่วนหยาบออกมาเป็น “ดวงกาย” อันประกอบด้วยมหาภูตรูป ๔ ซึ่งเจริญเติบโตมาเป็นกาย คือ “รูปธรรม” กับ ธาตุละเอียดของเวทนา-สัญญา-สังขาร-วิญญาณ ซึ่งขยายส่วนหยาบออกมาเป็น ดวงเห็น-ดวงจำ-ดวงคิด-ดวงรู้ อันรวมเรียกว่า “ใจ” คือ “นามธรรม” ว่า หหมดทั้งเบญจขันธ์ เมื่อย่อลงก็เป็น ๒ คือ นามธรรม กับ รูปธรรม หรือกล่าวโดยย่อ นิยมเรียกว่า “นามรูป”

การพิจารณาเห็นนามรูป ดังนี้ ก็คือ “นามรูปปริจเฉทญาณ” และเมื่อพิจารณาเห็นเหตุปัจจัยแห่งนามรูปว่า อวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม อาหาร และ ผัสสะ เป็นต้น เหล่านี้เองที่เป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป ความรู้เห็นนี้ ก็คือ “นามรูปปัจจัยปริคคหญาณ” และ

เมื่อพิจารณาเห็นความเกิดดับแห่งนามรูป ทั้งจากส่วนละเอียด ตั้งแต่ธาตุละเอียดของเบญจขันธ์ที่ขยายส่วนหยาบออกมาเป็นดวงกายและใจ (ดวงเห็น-จำ-คิด-รู้) และทั้งส่วนหยาบ คือที่เจริญเติบโตเป็นกาย และใจ จิต วิญญาณ อันแสดงสามัญญลักษณะคือความเป็นของไม่เที่ยง (อนิจจัง) เป็นทุกข์ (ทุกขัง) เพราะแปรปรวนไป (วิปริณามธมฺมโต) และเป็นของมิใช่ตัวตนที่เที่ยงแท้แน่นอนของใคร (อนตฺตา) ก็คือ “สัมมสนญาณ” และ “อุทฺทปฺพยานุปัสสนาญาณ” นั่นเอง

และนี่ก็คือ การมีสติพิจารณาเห็นกายในกาย ณ ภายใน (ของตนเอง) ได้แก่ การมีสติพิจารณาเห็นลมหายใจเข้าออก จนลมละเอียดและหยุด (ระงับกายสังขาร) ในข้อ “อานาปานปัพพะ” และมีสติพิจารณาเห็นอุปาทินนกกสังขาร ได้แก่ เห็นสังขารร่างกายของเรานี้ เป็นสักว่าเป็นธาตุ (น้ำ ดิน ไฟ ลม) ในข้อ “ธาตุปัพพะ” นั่นเอง

ในทางปฏิบัติ พระโยคาวจร เมื่อปฏิบัติมาถึง “ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย” หรือ “ดวงปฐมมรรค” หรือ “ดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน” นี้แล้ว ควรปฏิบัติภาวนาให้รุดหน้าไปถึงธรรมกายก่อน แล้วใช้ตาหรือญาณธรรมกาย เพ่งพิจารณาดูก็จะเห็นสภาวะของสังขารได้ชัดเจนดีกว่า การเพ่งแต่เข้าถึงดวงปฐมมรรคนี้แล้วก็พิจารณาสภาวะธรรมเลย

จึงให้รวมใจหยุดในหยุด กลางของหยุด นิ่ง ตรงกลางของกลางอากาศธาตุ กลางวิญญาณธาตุนั้นต่อไป พอใจหยุดนิ่งถูกส่วน ศูนย์กลางก็จะขยายว่างออกไป และจะปรากฏดวงธรรมที่ใส

สว่าง ต่อๆ ไป จนสุดละเอียด ก็ให้หยุดในหยุด กลางของหยุด กลางของกลางๆๆ ดวงธรรมที่ใสสว่างและละเอียดๆ ต่อๆ ไปจนสุดละเอียด คือเมื่อปฏิบัติได้ถึง “ดวงศีล” อันเป็น “ศีลเห็น” เครื่องกลั่นกรองกาย วาจา และใจ ที่ละเอียด บริสุทธิ์ในพระกัมมัฏฐาน ผู้ใดมีสติสัมปชัญญะ หยุดนิ่งอยู่กลางดวงศีลนี้ ให้ใสบริสุทธิ์อยู่เสมอ เป็นอันเจตนาความคิดอ่านทางใจ (ดวงเห็น-จำ-คิด-รู้) ที่ซ่อนอยู่ในท่ามกลางดวงศีล นี้ ก็บริสุทธิ์ผ่องใส ไม่มัวหมอง ความประพฤติปฏิบัติทางกาย และวาจา ก็ย่อมไม่พริ้วเสียหาย จึงเป็น “อธิศีล” ชื่อว่า “ศีลวิสุทธิ” อันเป็นพื้นฐานให้เจริญถึง “จิตตวิสุทธิ” ต่อไป

“ดวงสมาธิ” เมื่อพระโยคาวจรเจริญภาวนา รวมใจหยุดนิ่งถึงดวงสมาธินี้ ย่อมยกภูมิจิตใจขึ้นเป็นฌานจิต อันประกอบด้วยองค์คุณ ๕ คือ วิตก วิचार ปิตี สุข เอกัคคตา เป็นปฐมฌานขึ้นไป ก็เลสนิรวรณย่อมสิ้นไป ใจ (ดวงเห็น-จำ-คิด-รู้) ย่อมบริสุทธิ์ผ่องใส เป็น “อธิจิต” ชื่อว่า “จิตตวิสุทธิ” อ่อนโยน ควรแก่งาน

“ดวงปัญญา” เมื่อใจหยุดนิ่งถึงดวงปัญญานี้จะปรากฏเห็นเป็นดวงใสสว่าง ตรงกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม อันเป็นที่ตั้งของธาตุละเอียดของอายตนะ ๑๒ และธาตุ ๑๘ ซึ่งตั้งอยู่ในท่ามกลางธาตุละเอียดของวิญญาณธาตุ (ธาตุรับรู้) ให้เกิด และเจริญวิชา และ อภิญญา ได้แก่ ทิพยจักขุ และทิพยโสต ฯลฯ ให้สามารถรู้-เห็น สังขารธรรมที่ละเอียดๆ เกินกว่าสายตาเนื้อหรือประสาทหูของมนุษย์จะสัมผัสรู้-เห็น-ได้ยินได้ อย่างน้อยก็สามารถจะรู้เห็นสัจจะในโลกในภพภูมิที่ละเอียด เช่น เทพยดา หรือเปรต อสุรกาย และสัตว์นรกได้ นั่นก็คือสามารถจะรู้-เห็น ความปรุงแต่งด้วยผลบุญ (บุญญาภิสังขาร) ด้วยผลบาป (อบุญญาภิสังขาร) เป็นต้นได้ ก็ย่อมจะเห็นสามัญญลักษณะ คือความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ของสังขารธรรมทั้งหลายทั้งปวงที่เป็นไปในภูมิ ๓ นี้ ตามที่เป็นจริงได้ อย่างกว้างขวางขึ้น จึงเป็น “อธิปัญญา” ช่วยให้อภิสันญาณ และ วิสุทธิ ๕ เจริญขึ้นอย่างละเอียดและรวดเร็ว

“ดวงวิมุตติ” เมื่อหยุดนิ่งกลางของกลางถึงดวงวิมุตติ ก็ช่วยให้หลุดพ้นจากกิเลสหยาบของมนุษย์ คือ อภิชฌา พยาบาท มิจฉาทิณฺฐิ ได้

“ดวงวิมุตติญาณทัสสนะ” เมื่อใจหยุดในหยุดกลางของหยุด ถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะหยั่งรู้ความหลุดพ้นจากกิเลสชั้นหยาบ แล้วก็จะได้เห็นผลญาณตามที่เป็นจริงในเบื้องต้น คือ

เมื่อหยุดนิ่งกลางของกลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะนี้ ถูกส่วนเข้า ศูนย์กลางจะขยายว่างออกไป แล้วจะปรากฏกายมนุษย์ละเอียด มีลักษณะเหมือนผู้ปฏิบัติเอง แต่โปร่งใสและสวยงาม

กว่ากายเนื้อ อยู่ในท่าขัดสมาธิ นั่งอยู่บนองค์ฌาน (มีลักษณะเหมือนแผ่นกระจก กลมใส หนาประมาณเท่า ๑ ฝ่ามือของกายละเอียด นั่นเอง) องค์ฌานนี้ ปรากฏขึ้นรองรับกายมนุษย์ละเอียด โดยธรรมชาติ เมื่อปฐมฌานอันประกอบด้วยองค์ ๕ สำเร็จด้วยใจของกายมนุษย์ละเอียด ซึ่งตั้งอยู่ในท่ามกลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะของกายมนุษย์หายาบ นั่นเอง

นี่คือ “กายในกาย ณ ภายใน” โดยส่วนรวม ซึ่งจะมีทั้ง เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม ณ ภายใน ที่บริสุทธิ์ ผ่องใส ยิ่งกว่ากายมนุษย์หายาบซึ่งเป็น ณ ภายนอก และยังจะมีกายในกาย ณ ภายใน พร้อมด้วยเวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม ณ ภายใน ที่ละเอียด ประณีต และบริสุทธิ์ผ่องใสยิ่งกว่ากายมนุษย์ละเอียดนี้ ต่อๆ ไปอีกจนสุดละเอียดของกายโลกียะอันเป็นสังขาร/สังขตธรรมที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง แล้วจะถึงธรรมกายอันเป็นกายโลกุตระที่เป็นวิสังขาร/อสังขตธรรม อันไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งต่อๆ ไป จนสุดละเอียด ถึงธรรมกายมรรค ผล นิพพาน ดังที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสสอนแยกเป็นหมวด (ปัพพะ) ไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตรนี้ มีเป็นต้นว่า

“อิติ อชฺฌตฺตํ วา กาเย กายานุปสฺสึ วิหริติ พหิทฺธา วา กาเย กายานุปสฺสึ วิหริติ อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา กาเย กายานุปสฺสึ วิหริติ สมุทยธมฺมา-
นุปสฺสึ วา กายสฺมึ วิหริติ วยธมฺมานุปสฺสึ วา กายสฺมึ วิหริติ สมุทย-
วยธมฺมานุปสฺสึ วา กายสฺมึ วิหริติ. อตฺถิ กาโยติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฺภิจิตา
โหติ ยาวเทว ญาณมตฺตาย ปฏิสฺสติมตฺตาย. อนิสฺสโตะ จ วิหริติ น จ กิณฺจิ
โลเก อุปาทียติ. เอวมปิ ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสึ วิหริติ.”^๓

แปลความว่า “ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นกายในกายภายในบ้าง พิจารณาเห็นกายในกายภายนอกบ้าง พิจารณาเห็นกายในกายทั้งภายในทั้งภายนอกบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นในกายบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือความเสื่อมในกายบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือทั้งความเกิดขึ้นทั้งความเสื่อมในกายบ้าง ย่อมอยู่. อีกอย่างหนึ่ง สติของเธอที่ตั้งมั่นอยู่ว่า ‘กายมีอยู่’ ก็เพียงสักว่าความรู้ เพียงสักว่าอาศัยระลึกเท่านั้น. เธอเป็นผู้อันตนหาและหิฐิไม่อาศัยอยู่แล้ว และไม่ถือมั่นอะไรๆ ในโลก. ดูกรภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล ภิกษุชื่อว่า พิจารณาเห็นกายในกายอยู่.”

^๓ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๐. ติชนิกาย มหาวรรค, ข้อ ๒๗๕. หน้า ๓๒๗.

ให้ดับหยาบไปหาละเอียด คือให้ละอุปาทานในกายมนุษย์หยาบ (กายเนื้อ) รวมความรู้สึกเข้าไปเป็นกายมนุษย์ละเอียด ใจของกายมนุษย์ละเอียดก็เจริญภาวนา รวมใจหยุดในหยุดกลางของหยุดตรงศูนย์กลางกาย กลางของกลางดวงธรรม ดวงอิศील อธิจิต อธิปัญญา และ วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะต่อไป ให้ใสละเอียดทั้งดวงทั้งกาย

นี่เป็นการมีสติพิจารณาเห็นกายในกาย รวมทั้ง เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม ณ ภายใน ที่ละเอียด บริสุทธิ์ผ่องใสกว่าเดิม เวทนาของกายมนุษย์ละเอียด (ณ ภายใน) ก็เป็นสุขเวทนา ส่วนของกายมนุษย์หยาบ (ณ ภายนอก) ก็เป็นทุกข์เวทนาไป ธรรมในธรรมโดยส่วนรวมก็เป็นกุสลาธัมมา ในระดับ “มนุษย์ธรรม” โดยส่วนละเอียดตามสายปฏิจลสมุปบาทธรรม ก็เป็นสุคติภาพ และ

ยังจะสามารถเห็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม ณ ภายใน ของผู้อื่นได้อีกด้วยว่า มัวหมอง หรือ ผ่องใส เป็นสุคติหรือทุกข์ ตามสายปฏิจลสมุปบาทธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อปฏิบัติได้ถึงธรรมกายแล้ว ก็จะสามารถพิจารณาเห็นสภาวะธรรมอย่างนี้ได้ชัดเจนขึ้นยิ่งกว่าเพียงแต่ปฏิบัติได้ถึงกายมนุษย์ละเอียดนี้ แล้วก็พิจารณาสภาวะธรรมเลย

เพราะฉะนั้น พระโยคาวจรพึงปฏิบัติภาวนาต่อไป โดยนัยเดียวกันนี้ คือ หยุดในหยุดกลางของหยุด กลางของกลางดวงธรรม ดวงอิศील ดวงอธิจิต ดวงอธิปัญญา ดวงวิมุตติ ดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ต่อๆ ไป จนถึง

กายทิพย์หยาบ กายทิพย์ละเอียด พร้อมด้วย เวทนา จิต ธรรม ณ ภายใน ที่บริสุทธิ์ ผ่องใสในระดับ “ทิพย์ธรรม”

กายรูปพรหมหยาบ กายรูปพรหมละเอียด พร้อมด้วยเวทนา จิตและธรรม ณ ภายใน ที่บริสุทธิ์ผ่องใส ในระดับ “พรหมธรรม”

กายอรูปพรหมหยาบ กายอรูปพรหมละเอียด พร้อมด้วยเวทนา จิตและธรรม ณ ภายใน ที่บริสุทธิ์ผ่องใส ในระดับธรรมที่ทำให้เป็นอรูปพรหม อันเป็นกายโลกียธรรมที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (สังขาร/สังขตธรรม) ที่สุดละเอียด

เมื่อหยุดในหยุดกลางของหยุด กลางของกลางๆ ดวงธรรม อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ ที่สุดละเอียดของกายอรูปพรหมละเอียดนี้แล้ว พ้นจากสังขาร/สังขตธรรมนี้แล้ว ก็จะถึงธรรมกายอันเป็นกายโลกุตตระ เป็นวิสังขาร/อสังขตธรรมที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง เป็นธาตุล้วนธรรมล้วนที่บริสุทธิ์จากกิเลส ตัณหา อุปาทาน (ความยึดมั่นในเบญจขันธ์

ของกายในภพ ๓ ที่ผ่านมา) เป็นกายที่ทรงคุณธรรมในระดับพุทธธรรม เริ่มตั้งแต่

ธรรมกายโคตรภูหยาบ ธรรมกายโคตรภูละเอียด ขนาดหน้าตักความสูงและเส้นผ่าศูนย์กลางดวงธรรม ๔ วาขึ้นไป

ดวงเห็น-ดวงจำ-ดวงคิด-ดวงรู้ ซึ่งก็คือ “ญาณรัตนะ” และ ดวงอิทธิล อิทธิจิต อิทธิปัญญา ดวงวิมุตติ ดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ของธรรมกาย มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางเท่าหน้าตัก และ ความสูงของธรรมกายทุกกาย หยุดในหยุดกลางของกลางๆ ดวงธรรม... ต่อๆ ไปจนสุดละเอียดโดยนัยเดียวกัน ก็จะถึง

ธรรมกายพระโสดาหยาบ ธรรมกายพระโสดาละเอียด ขนาดหน้าตักความสูงและเส้นผ่าศูนย์กลางดวงธรรม ๕ วาขึ้นไป

ธรรมกายพระสกิทาคามีหยาบ ธรรมกายพระสกิทาคามีละเอียด ขนาดหน้าตักความสูงและเส้นผ่าศูนย์กลางดวงธรรม ๑๐ วาขึ้นไป

ธรรมกายพระอนาคามีหยาบ ธรรมกายพระอนาคามีละเอียด ขนาดหน้าตักความสูงและเส้นผ่าศูนย์กลางดวงธรรม ๑๕ วาขึ้นไป

ธรรมกายพระอรหัตหยาบ ธรรมกายพระอรหัตละเอียด ขนาดหน้าตักความสูงและเส้นผ่าศูนย์กลางดวงธรรม ๒๐ วาขึ้นไป

ถึงธรรมกายใด ก็ให้ดับหยาบไปหาละเอียดเป็นธรรมกายนั้นๆ ต่อๆ ไป คือละอุปาทานในกายโลภิยะและกายธรรมที่หยาบกว่า เข้าไปสวมความรู้สึกเป็นกายโลกุตตระที่ละเอียดๆ ต่อๆ ไปจนสุดละเอียด เพื่อความเข้าถึง-รู้-เห็น และเป็นธรรมกายอันเป็นวิสังขาร/อสังขตธรรมที่บริสุทธิ์ ผ่องใส เป็นธาตุล้วนธรรมล้วนที่ปราศจากตัณหา ราคะ เครื่องปรุงแต่ง แล้วดำรงอยู่ในธาตุล้วนธรรมล้วนนั้น

“ดวงธรรม” ที่ทำให้เป็นธรรมกายผู้ทรง “พุทธธรรม” จึงเบิกบานขยายโตเต็มส่วน เต็มธาตุเต็มธรรมของธรรมกาย เมื่อหยุดในหยุดกลางของหยุด กลางของกลางๆๆ ตรงศูนย์กลางดวงธรรมนี้ ก็จะเห็นเป็นดวงใส มีรัศมีสว่าง ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางเท่าหน้าตักและความสูงของธรรมกาย

อนึ่ง ดวงเห็น-ดวงจำ-ดวงคิด-ดวงรู้ ที่บริสุทธิ์ ผ่องใส ก็ขยายโตเต็มส่วน เต็มธาตุเต็มธรรม คือมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางเท่าหน้าตักและความสูงของธรรมกายด้วยเช่นกัน “ดวงรู้” ของ

ธรรมกายเป็น “ญาณรัตนะ”

เมื่อหยุดในหยุดกลางของหยุด กลางของกลางๆ ดวงธรรม ถูกส่วนเข้า ศูนย์กลางจะขยายว่างออกไป ก็จะปรากฏ “ดวงอธิศีล” ซึ่งประกอบด้วย ดวงสัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว ๓ ดวง ซ้อนกันอยู่เป็นชั้นๆ กันเข้าไปข้างใน พระโยคาวจรจะเห็นดวงศีล โดยละเอียดอย่างนี้ชัดแจ้ง เมื่อธาตุธรรมแก่กล้าจากการเห็นแจ้งแทงตลอดในอริยสัจ ๔ แล้ว มรรครวมเป็นเอกสมังคี ที่พร้อมจะบรรลुธรรมกายมรรค ผล นิพพาน

เมื่อหยุดในหยุดกลางของกลางของหยุด ต่อจากดวงอธิศีล ก็จะถึง “ดวงอธิจิต” ไสสว่างยิ่งขึ้นไป ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางเท่าหน้าตักและความสูงของธรรมกาย ซึ่งจะมีดวงซ้อนกัน ๓ ดวง คือ สัมมาวาจาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ

เมื่อหยุดในหยุดกลางของหยุดต่อๆ ไป ก็จะเห็นดวง “อธิปัญญา” ไสสว่างยิ่งขึ้นไปอีก ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางเท่าหน้าตักและความสูงของธรรมกาย ประกอบด้วย ๒ ดวง ไสละเอียดและสว่างยิ่งนัก คือ สัมมาทิฐิ และ สัมมาสังกัปป

พระโยคาวจรจะเห็นดวงอธิจิต อธิปัญญาโดยละเอียดชัดแจ้ง ก็เมื่อธาตุธรรมแก่กล้าจากการพิจารณาเห็นแจ้งแทงตลอดในอริยสัจ ๔ แล้ว มรรครวมเป็นเอกสมังคี ที่พร้อมจะบรรลุธรรมกายมรรค ผล นิพพาน

เมื่อหยุดในหยุดกลางของหยุด กลางของกลางต่อๆ ไปก็จะถึง “ดวงวิมุตติ” และ “ดวงวิมุตติญาณทัสสนะ” ต่อๆ ไปจนสุดละเอียดแล้ว ก็จะปรากฏธรรมกายที่ละเอียดๆ มีขนาดโตใหญ่ ไสละเอียด และมีรัศมีสว่างยิ่งกว่ากันไปตามลำดับดังกล่าวแล้ว

“ธรรมกาย” อันเป็นกายโลกุตตระที่ปรากฏขึ้นในสว่าง ตั้งแต่ต้นนั่นเอง ที่เป็น “ผู้ตรัสรู้” อริยสัจธรรมตามที่จริง เป็นกาย “พุทธ” คือ “ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน” และในกรณีพระพุทธเจ้าเป็นกายตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ^๔ หลวงพ่อวัดปากน้ำท่านจึงว่า คือ “พระพุทธรัตนะ”

“ดวงธรรม” ที่ทำให้เป็นธรรมกาย ที่ประชุมของพุทธธรรมอันมีอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นต้น คือ “พระธรรมรัตนะ”

“ธรรมกายที่ละเอียดๆ” ต่อๆ ไปจนสุดละเอียด คือ “พระสังฆรัตนะ” ผู้ปฏิบัติและรักษาพระลัทธิธรรมของพระพุทธเจ้าไว้

^๔ คู่มือพระนิพนธ์ของสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว), ปฐมสมโพธิ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๓๓, หน้า ๑๐.

เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติได้ถึงธรรมกายที่สุตละเอียดแล้ว ฟังฝึกพิสดารกาย และฝึกเจริญ ฌานสมาบัติ ดังที่ได้แสดงไว้แล้วในบทก่อน ให้ชำนาญดีพอสมควรแล้ว อาศัยญาณรัตนะของ ธรรมกาย พิจารณาสภาวะธรรม บำเพ็ญสติปัฏฐาน ๔ ดังกล่าวเป็นลำดับไป ก็จะสามารถเจริญ ปัญญาจากการที่ได้ทั้งเห็น และทั้งรู้ สภาวะของสังขาร/สังขตธรรมทั้งหลายทั้งปวง ได้ตามที่เป็นจริง โดยชัดแจ้งว่า เป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนตตา อย่างไร ช่วยให้ทั้งวิปัสสนาญาณ และวิสุทธิ ๕ เจริญ ขึ้นอย่างละเอียด กว้างขวาง และรวดเร็ว เป็นอุปการะแก่การเจริญอภิญญาและวิชชาอันเป็นธรรม เครื่องดับอวิชชามูลรากฝ่ายเกิดทุกข์ทั้งปวง ได้อย่างดี มีประสิทธิภาพสูง และยิ่งสำหรับผู้ได้รับการอบรมวิชาธรรมกายขั้นสูงด้วยแล้ว ยังจะสามารถเจริญวิชชาอันเป็นธรรม “เครื่องช่วยดับทุกข์ และบำรุงสุข” แก่ทั้งตนเอง และผู้อื่นได้พอสมควรแก่ภูมิธรรมอีกด้วย

เพราะฉะนั้น เมื่อได้เจริญภาวนาถึงดวงปฐมมรรคใสสว่างดีแล้ว ใครขอแนะนำให้เจริญ ภาวนารุดหน้าไปถึงธรรมกายที่สุตละเอียดก่อน ยิ่งถ้าได้กัลยาณมิตรผู้แนะนำที่ดีๆ ก็จะใช้เวลาต่อ ธรรมะในช่วงนี้ (คือให้ถึง ๑๘ กายได้) เพียงประมาณ ๒ ชั่วโมงเท่านั้น สำหรับวิธีฝึกพิสดารกาย และวิธีเจริญฌานสมาบัติ ก็ใช้เวลาไม่มาก แต่ได้ผลคุ้มค่ามหาศาล ดังที่เคยได้ยินว่า หลวงพ่อ วัดปากน้ำ ท่านได้เคยกล่าวว่า

“ธรรมกายของจริงในพระพุทธศาสนา”

“ธรรมกายไม่เคยหลอกลวงใคร”

“ถ้า (ธรรมกาย) บริสุทธิกาย วาจา ใจ แล้ว

ใช้สมบัติพระจักรพรรดิ (ภาคผู้เลี้ยง) ไม่รู้จักหมด”

“ธรรมกาย (ผู้เจริญวิชาดีแล้ว) คนหนึ่ง ช่วยคนได้ครึ่งเมือง”

จะจริงเพียงไหน ท่านต้องปฏิบัติให้เข้าถึง ให้ได้รู้-เห็น และเป็นด้วยตัวของท่านเอง จะได้ ไม่ต้องเชื่อใคร

ตอนที่ ๓

วิธีเจริญสมถวิปัสสนา กายคตาสติ และ นวสีวิธีกาปัฟพะ

กายคตาสติ คือ สติพิจารณาเห็นส่วนต่างๆ ของร่างกายตามธรรมชาติที่เป็นจริงว่า เป็นแต่ปฏิภูล คือเป็นของไม่สะอาด ไม่งาม น่ารังเกียจ หรือเป็นที่ตั้งแห่งปฏิภูล โสโครก น่าเกลียด เป็นการเจริญภาวนาในขั้นสมถกัมมัฏฐาน นับเนื่องอยู่ในกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ในหมวด “ปฏิภูล-มนสิการ” ข้อกำหนดด้วยของไม่สะอาด

แต่กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นพระกัมมัฏฐานที่เป็นทั้งสมถะและวิปัสสนา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ผู้เจริญภาวนาที่ปฏิบัติได้ถึงดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ก็ให้รวมใจหยุดในหยุดกลางของหยุด กลางของกลางๆ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ให้ใสแจ่ม พร้อมกับนึกอธิษฐานขยาย “ดวงธรรม” และเห็น-จำ-คิด-รู้ คือ “ใจ” ให้โตใหญ่ใสสว่างจนเต็มกายเท่าที่ทำได้ก่อน แล้วให้อธิษฐานลดระดับสมาธิลง ให้เห็นตามสี่ ลัทธิฐาน กลิ่น ตามที่เป็นจริง พิจารณาเห็นส่วนต่างๆ ของร่างกาย ก็จะสามารถเห็นได้ชัดเจนพอสมควร

ส่วนผู้ถึงกายในกายที่ใสละเอียดเพียงใด ก็ให้รวมใจทุกกายให้อยู่ ณ ศูนย์กลางกายที่สุดละเอียดนั้น แล้วให้พุ่งลงไปตรงกลางของกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ให้เห็นใสสว่างอธิษฐานขยาย “ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์” และให้โตใหญ่ใสสว่างเต็มกายก่อน แล้วจึงอธิษฐานให้เห็นส่วนต่างๆ ของร่างกายตามสี่ ลัทธิฐาน และแม้กลิ่น ตามที่เป็นจริง ก็จะสามารถเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

สำหรับผู้ถึงธรรมกายแล้ว สามารถจะเห็นได้ชัดเจนดีมาก โดยให้รวมใจทุกกายอยู่ ณ ศูนย์กลางธรรมกายอรหัต แล้วพิสดารกาย เจริญฌานสมาบัติ (รูปฌาน) พร้อมกันหมดทุกกายถึงธรรมกายอรหัตในอรหัต โดยอนุโลม และปฏิโลม เพื่อชำระธาตุธรรมเห็น-จำ-คิด-รู้ คือ “ใจ” ของทุกกายให้บริสุทธิ์ผ่องใสจากกิเลสนิวรณ์ อ่อนโยนควรแก่งาน เพื่อให้อายตนะทิพย์ทำหน้าที่รู้-เห็น-ได้กลิ่น ได้ชัดเจนดีก่อน

แล้วจึงรวมใจทุกกายเพ่งลงตรงกลางของกลางศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์
อธิษฐานขยาย “ดวงธรรม” และ เห็น-จำ-คิด-รู้ คือ “ใจ” ให้โตเต็มกายและใสสว่าง ก็เห็นส่วน
ต่างๆ ของร่างกายใสทั่วทั้งหมด ก็ให้อธิษฐานลดระดับสมาธิลงให้เห็นตามสี่ สัณฐาน และแม้
กลืน ตามที่เป็นจริง แล้วก็พิจารณาตั้งแต่เส้นผมบนศีรษะ หนังศีรษะ ล้วนแต่เป็นของไม่สะอาด
เป็นที่ตั้งแห่งปฏิกุล อันมีเหงื่อไคล ผุ่นละออง ขี้รังแค เป็นต้น ถ้าไม่หมั่นชำระล้างก็สกปรก มี
กลิ่นเหม็น

พิจารณาต่อมาคือ กะโหลกศีรษะ มั่นสมอง ดูในโพรงจมูก มีน้ำมูก ดูในช่องปากเห็นฟัน
ทั้งซี่ฟัน น้ำลาย ไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็น ที่ตากก็มีน้ำตา ดูลงมาตามช่องลำคอ มีเสมหะ (เสลด) ดู
ที่กระเพาะอาหาร เห็นอาหารที่เพิ่งบริโภคเข้าไปใหม่ ผสมกับน้ำดี หรือเก่าที่ยังเหลืออยู่จากการ
ย่อย ดูปอด ตับ หัวใจ ม้าม ลำไส้ใหญ่ ลำไส้เล็ก หรือไส้ทบ ภายในมีกากที่เหลือจากการย่อยที่
เปลี่ยนสภาพเป็นอุจจาระ) บางรายจะเห็นมีพยาธิอยู่ในลำไส้ด้วย มีมูตร (ปัสสาวะ) อยู่ใน
กระเพาะปัสสาวะ ทั้งช่องทวารหนักทวารเบา ก็เป็นที่ถ่ายเหลือปฏิกุล โลโครก นำเกลียด และมี
กลิ่นเหม็นทั้งสิ้น

ขยายเห็น-จำ-คิด-รู้ ดูออกไปโดยรอบ จะเห็นโครงกระดูก มีทั้งไขข้อและเยื่อในกระดูก
มีเนื้อ ไขมันหุ้ม มีเอ็นรัดรู้อยู่ มีน้ำเหลือง มีเลือดที่สูบฉีดจากหัวใจไปตามเส้นโลหิตน้อยใหญ่
ไปตามที่มีเนื้อและพังผืดหุ้มอยู่ มีหนังหุ้ม และมีขน ผม เล็บ อยู่ภายนอก ล้วนแต่เป็นของไม่
สะอาด ไม่น่าดู ไม่น่ารักน่าใคร่เลย

พิจารณาดูทบทวนไปทวนมา ถ้าเห็นไม่ขัด เพราะระดับสมาธิลดลง จนทิพพจักขุทำหน้าที่ได้
น้อย ก็ให้หยุดในหยุดกลางของหยุด กลางของกลางๆๆ ดวงธรรมนั้น ให้ใสสว่างเต็มกายขึ้นมา
ใหม่ แล้วก็อธิษฐานให้เห็นตามสี่ สัณฐาน และกลืนตามที่เป็นจริงอีก ก็ได้

ของเราเป็นอย่างไร เมื่อน้อมสังขารร่างกายของคนอื่นมาดู ก็เห็นตามธรรมชาติที่เป็นจริง
ว่า เป็นอย่างนั้นเหมือนกัน

“กายคตาสติ” หรือ “ปฏิกุลมนสิการ” คือ การพิจารณาเห็นส่วนต่างๆ ของร่างกาย เห็น
ตามธรรมชาติที่เป็นจริงว่า ไม่สะอาด เป็นแต่ปฏิกุล โลโครก นำเกลียด ไม่มีอะไรงดงาม น่ารัก
น่าใคร่แต่ประการใดเลย นี้ ช่วยให้จิตใจสงบระงับจากกามฉันทนิเวศ คือความหลงยินดี พอใจ
ยึดติด อาลัยอยู่ในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ คือสิ่งสัมผัสทางกาย ได้มาก เป็นพื้นฐานสำคัญ
ช่วยให้พื้นฐานของวิปัสสนา คือ ศีลวิสุทธิ และจิตตวิสุทธิ ของพระโยคาวจร เจริญและตั้งมั่นได้ดี

ช่วยให้วิสุทธิ ๕ เจริญขึ้นอย่างดี และช่วยให้ผู้ประพาศพรหมจรรย์รักษาตัวได้ดี

“กายคตาสติ” นี้เป็นขั้นสมถกัมมัฏฐาน เมื่อฝึกบำเพ็ญบ่อยๆ ก็จะชำนาญ คือ เมื่อรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ มากระทบตา หู จมูก ลิ้น กาย ของเราแล้ว แม้กามวิตก อันเป็น ธรรมารมณ์ที่เกิดกับใจ ก็สามารถมีสติพิจารณาเห็นส่วนต่างๆ ของร่างกาย ทั้งของเขาหรือของเรา ได้ทันทีตามประสงค์ จิตใจก็จะสงบระงับ ไม่กำเริบง่าย ๆ ช่วยให้ไม่มีศีลสังวร และอินทรีย์สังวร ได้ดี^๕

อนึ่ง การพิจารณาซากศพในสภาพต่างๆ ชื่อว่า นวสีวิธิกัปพะ (ข้อกำหนดด้วยปาฐา ๙) กิติ หรือ อสุกัมมัฏฐาน (รวม ๑๐ อย่าง) กิติ ย่อมได้ผลทำนองเดียวกันกับ กายคตาสติ หรือ ปฏิกุลมณลิการัปพะ เช่นกัน

ทั้งหมดนี้เป็นธรรมปฏิบัติ ขั้นสมถกัมมัฏฐาน

การพิจารณาดูส่วนต่างๆ ของร่างกายที่ยังเป็นๆ อยู่นี้กิติ หรือ การพิจารณาซากศพในสภาพ ต่างกิติ หากพิจารณาต่อไป เห็นแจ้งด้วยปัญญาตามธรรมชาติที่เป็นจริง ว่าทุกส่วนต่างๆ ของ ร่างกายล้วนแปรปรวน เปลี่ยนแปลงไป ผมหักที่เคยดกดำ เมื่อนานไปก็หงอกกร่ง ฟันที่เคยแข็งแรง ก็โยกคลอน ต้องถอน หรือหักไป เนื้อหนังที่เคยเต่งตึงตั้งแต่มิเป็นหนุ่มเป็นสาว พอมีอายุต่อไปก็กลับหย่อนยาน กำลังวังชาก็ถดถอย อายุตนะภายในทั้งสิ้น ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และ ใจ (เห็น-จำ-คิด-รู้) ก็เสื่อมไปตามกาลเวลา มีทั้งความเกิดขึ้นใหม่ แล้วก็เสื่อมไป (อุปฺปาทย-ธมฺมิโน) ตามธรรมดาของสังขาร เสมอกันหมด คือ มี “สามัญญลักษณะ” ว่าเป็นของไม่เที่ยง (อนิจฺจ) เป็นทุกข์ (ทุกฺข) เพราะแปรปรวนไป (วิปริณามธมฺมโต) ไม่คงทนอยู่ได้นาน ไม่อยู่ใน อำนาจ (อวสวตตฺตฺเถน) ของใครๆ ว่า “ธรรมทั้งหลายจงอย่าแก่ (มา ชีรฺนฺตุ) จงอย่าตาย (มา มียนฺตุ)” ไม่เป็นของใคร คือไม่มีใครเป็นเจ้าของ (อสุสํมิกา) ที่แท้จริง ลงท้ายต้องเสื่อมสลาย (วโย ปญฺญาติ) หมดสภาพเดิมของมันไปหมด เป็นมตธรรม คือต้องตายไปหมดด้วยกันทั้งสิ้น มิใช่เป็นตัวตนที่แท้จริงของใคร (อนตฺตา)

เมื่อพระโยคาวจรพิจารณาเห็นธรรม คือ ทั้งความเกิดขึ้นทั้งความเสื่อมไปในกายบ้าง อยู่ (สมุทฺทายธมฺมานุปสฺสี กายสมฺม วิหริติ) คือ เห็นสังขารร่างกายตามธรรมชาติที่เป็นจริง ด้วยปัญญา (วิปัสสนาปัญญา) ว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ย่อมเกิดความเบื่อหน่ายในทุกข์ ข้อนี้เป็น

^๕ ข้าพเจ้าขอยกย่อง “กายคตาสติ” นี้เป็น “อาจารย์ใหญ่” ที่ช่วยให้ข้าพเจ้าสามารถรักษาตัว รักษาศีลข้อ “อพรหมจริยา เวรมณี” ได้ตลอด ระยะเวลา รวม ๑๐ ปี ก่อนบรรพชาอุปสมบท และเมื่อได้บวชเป็นพระภิกษุแล้ว ก็ได้กายคตาสตินี้ช่วยรักษาใจได้ โดยไม่มีอะไรต้อง หนักใจ

หนทางแห่งความหมดจด (วิสุทธิ) ตามพระพุทธานุภาพที่ตรัสไว้ว่า

“สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ...

สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ ...

สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ยทา ปญฺญา ย ปสฺสติ

อถ นิพฺพินฺนํ ติ ทุกฺখে เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา.”^๖

และตรัสว่า

“นิพฺพินฺนํ วิรุชฺชติ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมสิ้นกำหนด.”

“วิราคะ วิมุจฺจติ เพราะสิ้นกำหนด ย่อมหลุดพ้น.”^๗

นี่เป็นขั้นอนุวิปัสสนา เป็นพื้นฐานให้เจริญถึงโลกุตตรวิปัสสนา คือเห็นแจ้งแทงตลอด อริยสัจ ๔ ด้วยญาณ ๓ คือสังขญาณ กิจจญาณ และกตญาณ มีอาการ ๑๒ ให้ถึงมรรค ผล นิพพาน ต่อไป

สำหรับท่านที่ถึงธรรมกายแล้ว เมื่อบำเพ็ญกายานุปัสสนาสติปัฏฐานแล้วทุกครั้ง พึงเจริญ ฌานสมาบัติ พิจารณาอริยสัจ ๔ ดังที่ได้ให้คำแนะนำไปแล้วในบทที่ ๖ ตอนที่ ๕ ธรรมกาย พิสดารกายออกจากฌานสมาบัติ ทำนโรธ ผ่านศูนย์กลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม อันเป็นที่ตั้งของ ธาตุธรรม เห็น-จำ-คิด-รู้ คือ “ใจ” ของทุกกายสุดท้ายหายกายละเอียด อันเป็นที่ตั้งของกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เพื่อดับสมุทัย คือปหานอกุศลจิตของกายในภพ ๓ คำนวณธรรมกาย อรหัตในอรหัตต่างๆ เป็นทับทิว จากกายสุดท้ายสุดละเอียด เถา ชุด ขึ้น ตอน ภาค พืด จนเป็น แต่ธรรมกายอรหัตในอรหัตต่างๆ เป็นพืดในพืด ขึ้นมา ไม่ขาดสาย จนสุดละเอียด ปล่อยอุปาทาน ในเบญจขันธ์ และปล่อยความยินดีในฌานสมาบัติเสียได้ ปล่อยขาดหมดพร้อมกัน ธรรมกาย ที่หายบทกุนัย ธรรมกายที่สุตละเอียดจะไปปรากฏในอายตนะนิพพาน ให้ซ้อนธรรมกายที่ สุตละเอียดนั้นเข้ากลางของกลางพระนิพพานคือธรรมกายตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าที่เห็นประทับอยู่ บนรัตนบัลลังก์ ได้พระนิพพานเป็นอารมณ์ ถ้าเห็นจักรพรรดิ (ภาคผู้เลี้ยง - เหมือนพระ ทรงเครื่อง) ที่สถิตอยู่ตรงกลางพระนิพพาน ก็ซ้อนหยุดนิ่ง แน่น เข้ากลางของกลางจักรพรรดิ ต่อญาณทัสสนะ (คือเห็น-จำ-คิด-รู้ ของพระนิพพาน ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางเท่าหน้าตักและความ สูงของพระนิพพาน) ต่อแฉ่น ต่อกลิ้ง (เป็นดวงใสมีซ้อนอยู่ตรงกลางของกลางแก้วมณี ตรงศูนย์

^๖ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕, ขุททกนิกาย ธรรมบทคาถา, ข้อ ๓๐, หน้า ๔๑-๔๒.

^๗ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๔, วินยปิฎก มทวารก, ข้อ ๒๓, หน้า ๒๘.

ทางมรรคผลนิพพาน

๔๔๓

กลางจักรพรรดิอีกทีหนึ่ง) เข้าไปในสุตฺร สุตฺตญาณของพระพุทธเจ้าและจักรพรรดิ ฟังรู้ที่ตรัสรู้ใน
นิโรธ และคํานวณรู้ที่ตรัสรู้ในนิโรธของพระพุทธเจ้าต่อๆ ไปเป็นทับทวิ นับอสงไขยอายุธาตุอายุ
บารมีไม่ถ้วน จนถึงพระพุทธเจ้าต้นธาตุต้นธรรมในนิพพานเป็น ก็ซ้อนหยุดนิ่ง แน่น กลางของ
กลางพระพุทธเจ้าต้นธาตุต้นธรรม ต้นในต้นๆๆ เข้าไปจนสุดละเอียด ท่านจะได้พระนิพพานเป็น
อารมณ์ที่สุขุมลุ่มลึก ประมาณมิได้ และจะได้วิชาที่ละเอียดพิสดารที่มีอานุภาพมาก ตามศักดิ์
แห่งบารมีของแต่ละท่านไม่เท่ากัน อย่างที่ท่านไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อน แล้วท่านจะได้ที่พึงประเสริฐ
และประจักษ์ในคุณค่าวิชาธรรมกายของพระพุทธเจ้าด้วยตัวของท่านเอง

ส ปญฺญวา กามคุณฺณ อเวกฺขติ
อนิจฺจโต ทฺวํปโต โรคฺโต จ
เอวํ วิปสฺสี ปชหาติ ฉนฺทํ
ทฺวํเขสุ กามेषุ มหทฺวํเขสุ.

ผู้มีปัญญานั้น ย่อมเล็งเห็นกามคุณเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นโรค
ผู้เห็นอย่างนี้ ย่อมละความพอใจในกามอันเป็นทุกข์ เป็นภัยใหญ่หลวงได้.

(สรภังคโพธิสัตว์) พ. ชำ. จตฺตาศีล. ๒๗/๒๕๗๐/๕๕๒.

ตอนที่ ๔

มรณสติ-กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

มรณสติ คือ การมีสติหมั่นระลึกถึงความตายว่า ความตายจักมีแก่เรา เราจักต้องตาย ชีวิตของเราต้องขาดไป ทั้งเราเองและคนอื่นทั้งหลาย ล้วนแต่มีความตายเป็นธรรมดา ไม่มีใครล่วงพ้นความตายไปได้ พึงเป็นผู้มีทั้งสติและปัญญากำหนดพิจารณาให้เกิดความสังเวชสลดใจ ให้ระลึกถึงความตายอย่างนี้ โดยอุบายอันแยบคาย ด้วยอุบายโดยชอบ คือ ให้ประกอบพร้อมด้วยองค์ ๓ คือ

- (๑) สติระลึกถึงความตาย
- (๒) ญาณรู้ว่าความตายจักมีแก่เราเป็นแน่ ตัวเราเองก็จักต้องตาย และใครๆ อื่นทั้งหลายก็จักต้องตาย ไม่มีใครล่วงพ้นความตายไปได้
- (๓) เกิดความสังเวชสลดใจ

เมื่อระลึกถึงความตายพร้อมด้วยองค์ ๓ อย่างนี้แล้ว ก็จะไม่หลงประมาทมัวเมาในชีวิต และจะช่วยให้สามารถข่มนิวรณ์ธรรมทั้งหลายได้ จิตใจก็จะตั้งมั่นเป็นฌณิกสมาธิ และอุปจารสมาธิ โดยลำดับ สำเร็จเป็นกามาวจรกุศลบุญราศรีแก่ตน และจะคุ้นเคยกับ “อนิจจสัญญา” ความหมายรู้ว่าสังขาร (ได้แก่ รูปธรรม นามธรรม คือ ร่างกายและจิตใจ) นี้ไม่เที่ยง “ทุกขสัญญา” ความหมายรู้ว่าสังขารเป็นทุกข์ และอนัตตสัญญา ความหมายรู้ว่า สังขารธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา คือมิใช่ตัวตน บุคคล เรา-เขา ของเรา-ของเขา เป็นเหตุปัจจัยให้ไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เข้าไปตั้งปรากฏชัดแจ้งในสันดานต่อไป ดังนี้

มรณสติ จึงนับเนื่องอยู่ในกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ในขั้นสมถกัมมัฏฐาน ก่อนที่จะเจริญต่อไปเป็นขั้นวิปัสสนากัมมัฏฐาน

การเจริญภาวนาตามแบบที่หลวงพ่อดาวนํ้า สอนให้ปฏิบัติถึงธรรมกาย สามารถจะเจริญภาวนาทั้งสมถะและวิปัสสนา เป็นกายานุปัสสนาและธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน อย่างได้ผลดี ดังนี้

ผู้ปฏิบัติที่ได้ถึงเพียงดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย หรือดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ให้

หยุดในหยุด กลางของหยุด กลางของกลางๆ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ กลางของกลางอากาศธาตุ และกลางของกลางวิญญานธาตุ ให้เห็นใสสว่างชัดเจนดี แล้วจะเห็นสายกำเนิดธาตุธรรมเดิม เป็นสายใยเล็กๆ เหมือนเส้นใยบัว มีลักษณะขาวใส ก็ให้รวมใจ (เห็น-จำ-คิด-รู้) หยุดในหยุดกลางของหยุด กลางของกลางๆๆ สายกำเนิดธาตุธรรมเดิมนั้น ตั้งจิตอธิษฐานให้เห็นชีวิตอดีตภาพของตนเองสืบต่อไป ในระยะ ๒-๓ ปี หรือ ๕ ปี ข้างหน้า แล้วก็รวมใจหยุดในหยุด กลางของหยุด กลางของกลางๆๆ หนึ่ง ฤกษ์ส่วนเช้า ศูนย์กลางก็จะขยายว่างออกไป ก็จะปรากฏอดีตภาพ (นิมิตกายมนุษย์หยาบ) ของตนในช่วงระยะเวลานั้นๆ เมื่อเห็นแล้ว ก็ให้รวมใจ (เห็น-จำ-คิด-รู้) หยุดในหยุดกลางของหยุด ตรงกลางของกลางๆๆ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั้น กลางของกลางสายกำเนิดธาตุธรรมเดิม อธิษฐานดูชีวิตอดีตภาพของตนเองสืบต่อไป แต่ละช่วงของชีวิตเป็นช่วงๆ ไป โดยนัยเดียวกัน จนถึงวันตายของตน ก็หยุดนิ่งกลางของกลางๆ อดีตภาพที่ตายแล้วนั้น ให้เห็นอาการตายของตน และสภาพที่อดีตภาพนั้นจะเสื่อมสลายหมดสิ้นสภาพเดิมของมันไป และถ้าใจสงบใสสว่างดี ก็ยังมีญาณหยั่งรู้กำหนดวันตายของตนได้อีกด้วย

แล้วกลังขารนิมิตอดีตภาพแต่ละช่วงชีวิตนั้น ขึ้นพิจารณาสภาวะของสังขารธรรมอันประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (มีธาตุ ขันธ์ เป็นต้น อย่างนี้) ให้เห็นธรรมด้วยปัญญาว่า มีความเกิดขึ้นและเสื่อมไปเป็นธรรมดา (อุปาทายธมฺมิโน) ก็จะเกิดธรรมสังเวช และเห็นสภาวะของสังขารธรรมทั้งหลายทั้งปวงด้วยปัญญาแจ้งชัด ว่าเป็น อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา ให้เกิดความเบื่อหน่ายในทุกข์ อันเป็นไปเพื่อความหมดจด คือ ความคลายกำหนัด และถึงความหลุดพ้นได้ต่อไป เมื่อพิจารณาสภาวะธรรม แล้ว ก็ให้อธิษฐานถอยกลับตามสายกำเนิดธาตุธรรมเดิม มาสู่ปัจจุบัน

สำหรับผู้ปฏิบัติได้ถึงเพียงดวงธรรม ก็อาจจะเห็นนิมิตอดีตภาพสืบต่อไปในอนาคตตามที่กล่าวนั้นได้ยาก ในเบื้องต้น และเห็นไม่ค่อยชัด แต่ถ้าฝึกปฏิบัติบ่อยๆ ให้ชำนาญก็สามารถเห็นชัดเจนขึ้นได้

ส่วนผู้ปฏิบัติได้ถึงกายละเอียดต่อๆ ไปเพียงใด ทิพพจักขุ ทิพพโสต เครื่องรู้เห็น ก็จะมีประสิทธิภาพสูงขึ้นเพียงนั้น คือให้สามารถรู้เห็นได้ชัดเจนขึ้น ง่ายขึ้น โดยรวมใจหยุดอยู่ ณ ศูนย์กลางภายในกายที่ได้เข้าถึง รู้-เห็น และเป็นที่สุดละเอียดนั้นก่อน แล้วก็รวมใจ (เห็น-จำ-คิด-รู้) ของกายสุดละเอียดนั้น หยุดในหยุดกลางของหยุด กลางของกลางๆๆๆ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์หยาบ และดำเนินต่อๆ ไปตามที่แนะนำแล้ว ก็จะได้ผลคือสามารถเห็นแจ้งรู้แจ้งได้ชัดเจนง่ายขึ้น

สำหรับผู้ปฏิบัติถึงธรรมกายแล้ว ก็จะสามารถบำเพ็ญกายานุปัสสนาและธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน โดยเจริญทั้งสมถะและวิปัสสนากายนา เจริญปัญญารู้แจ้งในสภาวะธรรมจากการที่ได้ทั้งเห็นและทั้งรู้โดยชัดแจ้ง ดังต่อไปนี้

ให้รวมใจของทุกกายอยู่ ณ ศูนย์กลางธรรมกายองค์ที่ละเอียดที่สุดก่อน แล้วพิสดารกายเจริญ (รูปฌาน) สมาบัติโดยอนุโลมและปฏิโลม ให้บริสุทธิ์ผ่องใสจากกิเลสนิวรณ์ ควรแก่งานแล้วจึงใช้ญาณรัตนะของธรรมกาย เพ่งลงที่กลางของกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายหรือดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานของกายมนุษย์ หยุดในหยุดกลางของกลางอากาศธาตุ และวิญญาณธาตุ เห็นสายกำเนิดธาตุธรรมเดิม แล้วน้อมจิตไปเพื่อ “อนาคตังสญาณ” ตามสายกำเนิดธาตุธรรมเดิม พิจารณาดูชีวิตอดีตภาพของตนในแต่ละช่วงชีวิต เช่น ใน ๒-๓ ปี หรือ ๕ ปี ข้างหน้าต่อๆ ไป ตามวิธีที่ได้แนะนำแล้ว ก็จะเห็นนิมิตอดีตภาพของตนในแต่ละช่วงชีวิตนั้นๆ ไปจนถึงวันตาย แล้ว

กำหนดใจถามที่ศูนย์กลางธรรมกายที่ใสบริสุทธิ์ (ถ้าไม่ใสบริสุทธิ์ก็ให้รวมใจคือเห็น-จำ-คิด-รู้ หยุดในหยุดกลางของหยุด ให้ใสบริสุทธิ์ก่อน) ก็จะทราบกำหนดวัน-เวลาตายของตนได้แม่นยำแล้ว

ยกสังขารนิมิตอดีตภาพแต่ละช่วงของชีวิตขึ้นพิจารณาสังขารธรรมนั้น ก็จะเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปของสังขารธรรมนั้นด้วยปัญญา และเห็นแจ้งรู้แจ้งสภาวะของสังขารธรรมนั้น ว่า เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ตามธรรมชาติที่เป็นจริงชัดเจน เป็นวิปัสสนาปัญญาแล้ว

อธิษฐานกลับคืนตามสายกำเนิดธาตุธรรมเดิมมาสู่ปัจจุบัน เจริญฌานสมาบัติพิจารณาอริยสัจ ๔ ต่อไป ดังที่ได้เคยแนะนำแล้ว เสร็จแล้วพิสดารธรรมกายอรหัตในอรหัตฯๆ ออกจากฌานสมาบัติ ทำนิโรธ (ดับสมุทัย) ปหานอกุศลจิตของกายในภพ ๓ จนเป็นแต่ใจของธรรมกาย-อรหัตในอรหัตที่บริสุทธิ์ล้วนๆ ตกศูนย์เข้าอายตนะนิพพาน ซ้อนหยุดนิ่งแน่น เข้ากลางของกลางๆ พระนิพพานและจักรพรรดิ (ภาคผู้เลี้ยง) ต่อญาณทัสสนะ ต่อแว่น ต่อกล้อง เข้าไปในสุดรู้สุดญาณ ของพระพุทธเจ้าและจักรพรรดิ ฟังรู้ที่ตรัสรู้ในนิโรธของพระพุทธเจ้า คำนวณรู้ที่ตรัสรู้ในนิโรธของพระพุทธเจ้า และจักรพรรดิ (ภาคผู้เลี้ยง) นับอสงไขยอายุธาตุ อายุบารมี ไม่ถ้วน จนถึงพระพุทธเจ้าต้นธาตุต้นธรรม ในอายตนะนิพพานเป็น ต่อๆ ไปจนสุดละเอียด

บทที่ ๑๐

เวทนานุปัสสนา-จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน

ตอนที่ ๑

ลักษณะของใจ จิต และวิญญาณ

บรรดาสัตว์และมนุษย์ที่มีชีวิตทั้งหลายหมดทั้งสกลกายนั้น ย่อมประกอบด้วยธรรมชาติ ๒ ส่วนใหญ่ คือ ส่วนที่เป็น ร่างกาย ส่วนหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะที่เป็น รูปธรรม กับส่วนที่เป็น ใจ ส่วนหนึ่ง ซึ่งเป็น นามธรรม^{*}

เฉพาะส่วนที่เป็นร่างกายนั้น ทุกคนย่อมรู้จักกันดีโดยทั่วไป เพราะสามารถเห็น หรือสัมผัส และต้อง ได้ด้วยตาเนื้อหรือกายหยาบ แต่ส่วนที่เป็นใจ นั้น ไม่อาจเห็นได้ด้วยตาเนื้อ หรือไม่อาจสัมผัสและต้องด้วยกายหยาบ จึงเข้าใจธรรมชาติส่วนที่เรียกว่า ใจ นี้ได้ไม่ถนัดนัก

“ใจ” นั้น ประกอบด้วยธรรมชาติ ๔ อย่าง ซึ่งต่างก็ทำหน้าที่ต่างๆ กัน คือ

ธรรมชาติที่ทำหน้าที่เสวยอารมณ์^๑ เรียกว่า เวทนา

ธรรมชาติที่ทำหน้าที่จดจำ หรือ รวบรวมอารมณ์ไว้ภายใน เรียกว่า สัญญา

ธรรมชาติที่ทำหน้าที่คิด หรือที่เรียกว่า “จิต” นั้น เรียกว่า สังขาร

ธรรมชาติที่ทำหน้าที่รู้ หรือรับรู้อารมณ์ เรียกว่า วิญญาณ

เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณ ธรรมชาติทั้ง ๔ อย่างนี้เองที่รวมเรียกว่า “ใจ” และต่างก็ทำหน้าที่ต่างๆ กัน แต่สัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดจนแทบจะแยกไม่ออก ธรรมชาติทั้ง ๔ อย่างนี้ ก็มีชื่อเรียกต่างกันตามหน้าที่ของมัน

^{*} “อารมณ์” หมายถึง เครื่องยึดเหนี่ยวของจิตใจ, สิ่งที่ยึดยึดเหนี่ยว, สิ่งที่ถูกรู้หรือรับรู้ ได้แก่ อายตนะภายนอก ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สิ่งที่สัมผัสได้ด้วยกาย) และ ธรรมารมณ์ (สิ่งที่ใจนึกถึง นึกเห็น หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นในใจ)

ในญาณกถา ปฏิสัมภิทามรรค ได้กล่าวไว้ว่า

“ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺหฺรํ มนายตฺนํ มนินฺทริยํ วิญฺญาณํ
วิญฺญาณกุขนฺโธ ตชฺชา มโนวิญฺญาณธาคู อิทํ จิตฺตํ.”^๒

แปลความว่า “จิต คือ มนะ มานัส หทัย ปันทะระ มนายตนะ มนินทริย วิญญาน
วิญญานขันธ มโนวิญญานธาตอันสมควรแก่จิตนั้น.”

และอรรถกถาปฏิสัมภิทามรรค ได้อธิบายไว้ว่า

“พึงทราบวินิจฉัยในตติยจตุกนิเทศ ดังต่อไปนี้. บทว่า จิตฺตํ เป็นมูลบท.
บทว่า วิญฺญาณํ เป็นบทขยายความ. บทที่มีอาทิว่า ยํ จิตฺตํ จิตใดพึงประกอบ
โดยนัยดังกล่าวแล้วในปิติ. ในบทที่มีอาทิว่า จิตฺตํ นั้น ชื่อว่า จิตฺตํ เพราะวิจิตร
ด้วยจิต. ชื่อว่า มโน เพราะกำหนดรู้อารมณ์. บทว่า มานสํ คือ ใจนั่นเอง.
ท่านกล่าวธรรมอันสัมปยุตแล้วว่า มานโส ในบทนี้ว่า ‘บ่วงใด มีใจเกี่ยวไปใน
อากาศ’ ดังนี้ เป็นต้น. พระอรหัต ท่านกล่าวว่า มานสํ ในบทนี้ว่า

‘ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ปรากฏในหมู่ชน สาวกของ
พระองค์ยินดีในพระศาสนา ยังไม่ได้บรรลุพระอรหัต ยังเป็น
พระเสขะอยู่ โฉนจะพึงทำกาละเสียเล่า.’

บทว่า หทยํ คือ จิต. อูระท่านกล่าวว่า หทัย ในบทที่มีอาทิว่า ‘เราจักทำ
จิตของท่านให้พลุ่งพล่าน หรือจักฉีกอกของท่าน’. ท่านกล่าวว่า จิต ในบทที่มีอาทิ
ว่า ‘เห็นจะถากจิตจากจิตด้วยความไม่รู้’. ท่านกล่าวหทยวัตถุในบทว่า ม้าม หทัย.
แต่ในที่นี้ จิต ท่านกล่าวว่า หทัย เพราะอรรถว่าอยู่ภายใน. จิตนั้นชื่อว่า ปณฺหฺร
(ขาว) เพราะอรรถว่า บริสุทธิ ท่านกล่าวหมายถึง ภาวํคจิต. ดังที่พระผู้มี
พระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้ปัสสฺร แต่จิตนั้นถูกอุปกิเลสทั้งหลาย
ที่จรมาจึงเศร้าหมอง’ ...

อนึ่ง เพราะจิตมีลักษณะรู้อารมณ์ จึงไม่เป็นกิเลสด้วยความเศร้าหมอง
โดยสภาวะ เป็นจิตบริสุทธิ์ทีเดียว แต่เมื่อประกอบด้วยอุปกิเลส จิตจึงเศร้าหมอง
แม้เพราะเหตุนี้ จึงควรเพื่อกล่าวว่า ปันทะระ (ขาวผ่อง). อนึ่ง การถือเอา มโน
ในบทนี้ว่า มโน มนายตนํ เพื่อแสดงถึงความเป็นอายตนะของใจ. ด้วยเหตุนี้

^๒ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑, ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค, ข้อ ๔๑๒, หน้า ๒๘๗.

ท่านจึงแสดงถึงบทว่า มนายตนะ นี้ ว่ามิใช่ชื่อว่ามนายตนะ เพราะเป็นอายตนะของใจ ดุจเทวายตนะ (ที่อยู่ของเทวดา) ที่แท้ ใจนั้นแหละเป็นอายตนะ จึงชื่อว่า มนายตนะ. อรรถแห่งอายตนะท่านกล่าวไว้ในหนหลังแล้ว. ชื่อว่า มโน เพราะรู้ ความว่า รู้แจ้ง. ส่วนพระอรรถกถาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า ชื่อว่า มโน เพราะรู้แจ้งอารมณ์ ดุจดวงด้วยทะนानและดุจทรงช้างด้วยเครื่องช้างใหญ่. ชื่อว่า อินทริย์ เพราะทำประโยชน์ใหญ่ในลักษณะรู้. ใจนั้นแหละเป็นอินทริย์ จึงชื่อว่า มนินทริย์. ชื่อว่า วิญญาน เพราะอรรถว่ารู้แจ้ง. วิญญานนั้นเป็นขันธ จึงชื่อว่า วิญญานขันธ. ท่านกล่าวว่า ขันธังอกขึ้น. วิญญานหนึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ วิญญานขันธ ด้วยอรรถว่าเป็นกอง ...

บทว่า ตชชา มโนวิญญานธาดู มโนวิญญานธาดูอันสมควรแก่จิตนั้น คือ มโนวิญญานธาดูอันสมควรแก่สัมปยุตตธรรมมีผัสสะเป็นต้นเหล่านั้น. จจริงอยู่ในบทนี้ จิตดวงเดียวเท่านั้น ท่านกล่าวโดย ๓ ชื่อ คือ ชื่อว่า มโน เพราะอรรถว่านับ ชื่อว่า วิญญาน เพราะอรรถว่า รู้แจ้ง ชื่อว่า ธาดู เพราะอรรถว่า เป็นภาวะหรือเพราะอรรถว่า มิใช่สัตว์.”^๓

จากอรรถาธิบายนี้ หากพิจารณาให้ถ่องแท้แล้ว จะประจักษ์ชัดว่า จิต และ วิญญาน นั้นเป็นธรรมชาติที่ทำหน้าที่ต่างกัน เช่นเดียวกันกับ เวทนา และ สัญญา หากแต่ว่า เมื่อจิตกระทำหน้าที่สัมพันธ์กันกับธรรมชาติใด ก็มีชื่อเรียกต่างๆ กันออกไปเพื่อให้เข้าใจได้ง่ายเท่านั้นเอง และพึงสังเกตว่า พฤติกรรมของจิตที่เกิดขึ้นแต่ละครั้งนั้น ย่อมเกี่ยวเนื่องกับธรรมชาติอื่นอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างรวมกัน โดยอัตโนมัติ จึงจะสมบูรณ์ เพราะลำพังแต่จิตอย่างเดียว หาได้ปฏิบัติหน้าที่ให้สำเร็จด้วยตนเองไม่

ความข้อนี้จะเห็นได้ชัด เมื่อพิจารณาถึงพฤติกรรมของธรรมชาติที่โน้มไปหาอารมณ์ในแต่ละขณะ เมื่อ จิต จะโน้มไปสู่อารมณ์ใดก็ตาม ย่อมกระทบกระทั่งเนื่องถึงธรรมชาติอื่น ได้แก่ ธรรมชาติที่ทำหน้าที่เสวยอารมณ์ คือ เวทนา ๑, กระเทือนถึงธรรมชาติที่ทำหน้าที่จดจำหรือรวบรวมอารมณ์ไว้ภายใน คือ สัญญา ๑, และธรรมชาติที่ทำหน้าที่รู้ หรือรับรู้อารมณ์ ที่เรียกว่า วิญญาน อีก ๑ ให้ทำหน้าที่พร้อมกันไปในตัวเสร็จ เป็นอัตโนมัติ

ธรรมชาติทั้ง ๔ อย่างนี้มีอุปมาดั่งขายของไยแมงมุม ซึ่งไม่ว่าจะมีอะไรมากระทบส่วนหนึ่ง

^๓ พระพนานมเถระ, อรรถกถาพุทธทศนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ภาค ๒, โรงพิมพ์วิญญาน, พ.ศ. ๒๕๓๔, หน้า ๑๓๕-๑๓๗.

ส่วนใดของช่ายนั้นให้กระเทือนแล้ว ส่วนอื่นๆ ย่อมได้รับความกระทบกระเทือนถึงกันหมดทั้งช่ายนั้น ธรรมชาติที่โน้มไปหาอารมณ์และทำหน้าที่พร้อมกันหมดทั้ง ๔ นี้เองที่มีชื่อเรียกว่า ใจ หรือ มโน

ขณะที่จิตโน้มเข้าสู่อารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง พร้อมด้วยธรรมชาติที่ทำหน้าที่เสวยอารมณ์ที่น่ายินดีพอใจ เป็นสุข หรืออารมณ์ที่ไม่น่ายินดี ไม่น่าพอใจ เป็นทุกข์ ธรรมชาติที่ทำหน้าที่เสวยอารมณ์นั้น เรียกว่า “มนัส” กล่าวคือ ถ้าพอใจ หรือเป็นสุขใจ ก็เรียกว่า “โสมนัส” ถ้าไม่พอใจ หรือเป็นทุกข์ใจ ก็เรียกว่า “โทมนัส” เป็นต้น และธรรมชาติที่ทำหน้าที่เสวยอารมณ์ในเวลาที่จิตโน้มเข้าสู่อารมณ์ ซึ่งเรียกว่า “มนัส” นี้เอง ที่เรียกว่า “เวทนา”

ส่วน ธรรมชาติที่ทำหน้าที่รวบรวมอารมณ์ไว้ภายใน หรือ จดจำอารมณ์ เมื่อเวลาที่จิตโน้มเข้าสู่อารมณ์นั้น เรียกว่า “หทัย” หรือ “ดวงใจ” เรียกว่า “สัญญา”

เฉพาะธรรมชาติที่ทำหน้าที่คิดนั้น เรียกว่า “จิต” และเพราะจิตทำหน้าที่ปรุงแต่งอารมณ์ภายนอกที่มากระทบ จึงเรียกว่า “สังขาร”

เฉพาะธรรมชาติที่ทำหน้าที่รู้ หรือ รับรู้อารมณ์ ในขณะที่จิตโน้มเข้าสู่อารมณ์นั้น เรียกว่า “วิญญาน”

กล่าวโดยย่อ ธรรมชาติที่ทำหน้าที่ต่างๆ กัน แต่เกี่ยวเนื่องถึงกันอย่างใกล้ชิด เป็นอัตโนมัตติ ได้แก่ ธรรมชาติที่ทำหน้าที่เสวยอารมณ์ เรียกว่า “มนัส” หรือ “เวทนา” ๑, ธรรมชาติที่ทำหน้าที่รวบรวมอารมณ์ไว้ภายใน หรือ จดจำอารมณ์ เรียกว่า “หทัย” หรือ “สัญญา” ๑, ธรรมชาติที่ทำหน้าที่คิด เรียกว่า “จิต” หรือ “สังขาร” ๑ และธรรมชาติที่ทำหน้าที่รู้หรือรับรู้อารมณ์ เรียกว่า “วิญญาน” อีก ๑ ธรรมชาติทั้ง ๔ อย่างนี้ แม้จะมีหน้าที่ต่างกัน เวลาที่โน้มไปหาอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง ย่อมทำหน้าที่พร้อมกันหมดทั้ง ๔ จึงรวมเรียกว่า “มโน” หรือ “ใจ” นั้นเอง และแม้แต่จะหยุด จะนิ่ง อยู่ในอารมณ์เดียวเพียงใด ก็ย่อมหยุดยอมนิ่งลงพร้อมกันเพียงนั้น

ใจ หรือ มโน นี้เป็น นามธรรม ที่ต้องอาศัยรูป และเป็นทั้งอายตนะหรือเครื่องเชื่อมต่อ จึงเรียกว่า มนายตนะ เป็นธรรมชาติที่ครองความเป็นใหญ่ในการรู้ จึงเรียกว่า มนินทรีย์ และเป็นธาตุชนิดหนึ่งที่รับรู้อารมณ์ได้ จึงเรียกว่า มโนวิญญานธาตุ แต่ถ้าจะแยกออกเป็นส่วนๆ แล้ว เรียกว่า ขันธ์ มีอยู่ ๔ ส่วน คือ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ และ วิญญานขันธ์

เมื่อท่านทั้งหลายเข้าใจดังนี้แล้ว จะได้เจริญภาวนา เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน และ จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปในภายหน้าได้โดยง่าย และเมื่อพิจารณาสติปัฏฐาน

ทางมรรคผลนิพพาน

๔๕๑

แยกแยะธาตุธรรม อันประกอบกันขึ้นเป็นสังขารร่างกายและจิตใจออกเป็นส่วนๆ ได้ละเอียด ถี่ถ้วน ไม่สับสนแล้ว ก็จะสามารถเห็นแจ้งในพระไตรลักษณ์ คือ ความเป็นอนิจจัง ทุกขัง และ อนัตตา ของสังขารธรรมทั้งหลายที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งได้ง่ายและทะลุปรุโปร่ง สามารถ คลายความยึดมั่นถือมั่นได้เป็นอย่างดี

ทุณนิกคหสฺส ลหุโน ยตถ กามนิปาติโน
จิตตสฺส ทมโธ สาธุ จิตฺตํ ทนฺตํ สุขาวหํ.

การฝึกจิตที่ขมยาก ที่เบา มักตกไปในอารมณ์ที่ใคร่ เป็นความดี (เพราะ
ว่า) จิตที่ฝึกแล้ว นำสุขมาให้.

(พุทธ) พ.ศ. ๒๕/๑๓/๑๙.

ตอนที่ ๒ เวทนานุปัสสนา

เวทนา และ จิต นั้น มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด กล่าวคือ “จิต” ทำหน้าที่คิดหรือน้อมไปสู่อารมณ์และปรุงแต่งอารมณ์ต่างๆ ว่า น่ารัก น่าใคร่ น่ายินดี หรือ ไม่น่ารัก ไม่น่ายินดี หรือ เฉยๆ จึงเรียกว่า สังขาร ส่วนเวทนานั้นเล่า ก็ทำหน้าที่เสวยอารมณ์ และในท่ามกลางจิตก็มีวิญญาน ทำหน้าที่รู้หรือรับรู้อารมณ์ และภายในเวทนานั้นก็มี สัญญา ทำหน้าที่รวบรวมและจดจำอารมณ์

ธรรมชาติทั้ง ๔ อย่างนี้ แม้แต่ส่วนใดส่วนหนึ่ง เมื่อกระทบกับอายตนะภายนอกหรืออารมณ์ ก็จะต้องกระทบกระเทือนถึงกันหมด คือทำหน้าที่สัมพันธ์กันหมด ประดุจดั่งชายของโยแมงมุม ซึ่งไม่ว่าจะมีอะไรมากระทบส่วนใดส่วนหนึ่งของขายนั่น ก็จะกระเทือนถึงกันหมดทั้งขาย

เพราะฉะนั้น เมื่อจะพูดถึงเรื่อง เวทนา ก็จะต้องพูดถึงเกี่ยวพันไปถึงเรื่องของ จิต ด้วย และเมื่อจะพูดถึงเรื่องของ จิต ก็จะต้องเกี่ยวข้องพาดพิงไปถึงธรรมชาติอื่นอีก คือ เวทนา สัญญา และ วิญญาน ด้วย แต่เรื่อง วิญญาน หรือ วิญญานธาตุ นั้น จะได้แยกการพิจารณาไว้ในบทที่ ๑๑ ธัมมานุปัสสนา ตอนที่ ๒-๓-๔ ต่อไป

เพื่อให้ท่านได้ศึกษาให้เข้าใจในธรรมชาติของใจ ทั้ง ๔ อย่างนี้ ก็จะต้องแยกพิจารณากันเป็นอย่างๆ โดยเฉพาะเรื่องของ เวทนา และ จิต แล้วจึงค่อยสรุปรวมกันอีกทีหนึ่ง ก็จะเข้าใจได้โดยง่าย

ในลำดับนี้ จะได้กล่าวถึง เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน เสียก่อน

๑. พระพุทธพจน์ว่าด้วยเวทนานุปัสสนา

“กถญจ ภิกขเว ภิกขุ เวทนาสุ เวทนานุปัสสี วิหริติ. อิท ภิกขเว
ภิกขุ

สุขํ วา เวทนํ เวทยมาโน สุขํ เวทนํ เวทยามิติ ปชานาติ ทุกขํ วา

เวหน เวทยมาโน ทุกข์ เวหน เวทยามิตี ปชานาติ อทุกขมสุข^๕ วา เวหน เวทยมาโน อทุกขมสุข เวหน เวทยามิตี ปชานาติ. สามิส^๖ วา สุข เวหน เวทยมาโน สามิส สุข เวหน เวทยามิตี ปชานาติ. นิรามิส^๗ วา สุข เวหน เวทยมาโน นิรามิส สุข เวหน เวทยามิตี ปชานาติ. สามิส วา ทุกข์ เวหน เวทยมาโน สามิส ทุกข์ เวหน เวทยามิตี ปชานาติ. นิรามิส วา ทุกข์ เวหน เวทยมาโน นิรามิส ทุกข์ เวหน เวทยามิตี ปชานาติ. สามิส วา อทุกขมสุข เวหน เวทยมาโน สามิส อทุกขมสุข เวหน เวทยามิตี ปชานาติ. นิรามิส วา อทุกขมสุข เวหน เวทยมาโน นิรามิส อทุกขมสุข เวหน เวทยามิตี ปชานาติ.

อิติ อชุตต^๘ วา เวทนาสุ เวทนานุปัสสี วิหริติ. พหิทธา วา เวทนาสุ เวทนานุปัสสี วิหริติ. อชุตตพหิทธา วา เวทนาสุ เวทนานุปัสสี วิหริติ. สมุทยธมมานุปัสสี วา เวทนาสุ วิหริติ. วยธมมานุปัสสี วา เวทนาสุ วิหริติ. สมุททวยธมมานุปัสสี วา เวทนาสุ วิหริติ. ‘อตถิ เวทนาติ วา ปนสส สติ ปจจุปฏิจตา โหติ ยาวเทว ญาณมตตาย ปฏิสสติมตตาย. อนิสฺสโต จ วิหริติ น จ กิณฺจ โสเก อุปาหียติ.

เอว^๙ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ เวทนาสุ เวทนานุปัสสี วิหริติ.”^๔

แปลความว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่อย่างไรเล่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เสวยสุขเวทนาอยู่ ก็รู้ชัดว่า ‘เราเสวยสุขเวทนา’ หรือ เสวยทุกขเวทนา ก็รู้ชัดว่า ‘เราเสวยทุกขเวทนา’ หรือเสวยอทุกขมสุขเวทนา ก็รู้ชัดว่า ‘เราเสวยอทุกขมสุขเวทนา’ หรือเสวยสุขเวทนามีอามิส ก็รู้ชัดว่า ‘เราเสวยสุขเวทนามีอามิส’ หรือเสวยสุขเวทนาไม่มีอามิส ก็รู้ชัดว่า ‘เราเสวยสุขเวทนาไม่มีอามิส’ หรือเสวยทุกขเวทนามีอามิส ก็รู้ชัดว่า ‘เราเสวยทุกขเวทนามีอามิส’ หรือเสวยทุกขเวทนาไม่มีอามิส ก็รู้ชัดว่า ‘เราเสวยทุกขเวทนาไม่มีอามิส’ หรือเสวยอทุกขมสุขเวทนามีอามิส ก็รู้ชัดว่า ‘เราเสวยอทุกขมสุขเวทนามีอามิส’ หรือเสวยอทุกขมสุขเวทนาไม่มีอามิส ก็รู้ชัดว่า ‘เราเสวยอทุกขมสุขเวทนาไม่มีอามิส’ ดังพรรณนามาจะนี่.

^๔ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๐. ทัชฌาย มหาวรรค, ข้อ ๒๘๘, หน้า ๓๓๒-๓๓๓.

ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาภายในบ้าง พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาภายนอกบ้าง พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งภายในทั้งภายนอกบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นในเวทนาบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือความเสื่อมในเวทนาบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมในเวทนาบ้าง. อนึ่ง สติของเธอที่ตั้งมั่นอยู่ว่า 'เวทนามีอยู่' ก็เพียงสักว่าความรู้ เพียงสักว่าอาศัยระลึกเท่านั้น. เธอเป็นผู้อันตณหาและทิกฺขุไม่อาศัยอยู่แล้ว และไม่ถือมั่นอะไรๆ ในโลก. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล ภิกษุชื่อว่า พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่."

๒. หลักและวิธีเจริญเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน

การเจริญเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐานนั้น หมายถึงการมีสติสัมปชัญญะในการเพียรระวังป้องกันและกำจัดกิเลส ตณหา อุปาทาน อันเกิดจากเวทนา ที่จะให้ผลเป็นความทุกข์ ให้หมดสิ้นไป โดยการหมั่นมีสติสัมปชัญญะพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา เป็นทั้งภายในและภายนอก

เวทนาที่ว่านี้ ถ้าเกี่ยวกับกาย ก็มีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ ถ้ากายเป็นสุขก็เรียกว่า สุขเวทนา ๑ ถ้ากายเป็นทุกข์ ก็เรียกว่า ทุกขเวทนา ๑ ถ้าเกี่ยวกับใจ ก็มี ๓ ลักษณะ คือถ้าเป็นสุขใจ ก็เรียกว่า โสมนัสสเวทนา ๑ ถ้าเป็นทุกข์ใจ ก็เรียกว่า โทมนัสสเวทนา ๑ และถ้าเฉยๆ คือใจสงบนิ่ง ก็เรียกว่า อุเบกขาเวทนา หรือ อทุกขมสุขเวทนา ๑

ถ้าเกิดเวทนาอันเนื่องแต่อารมณ์ภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส หรือ สิ่งสัมผัสทางกาย ก็เรียกว่า รู้สึหรือสเวยเวทนาโดยมีอามิส แต่ถ้าเกิดเวทนาอันไม่เนื่องกับรูป เสียง กลิ่น รส และสิ่งสัมผัสทางกาย ก็เรียกว่า รู้สึหรือสเวยเวทนาโดยไม่มีอามิส

การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาเป็นภายใน คือ การพิจารณาเห็นเวทนาภายในตนเอง ไม่ว่าจะเป็นสุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา อันเกิดกับกาย หรือ โสมนัสสเวทนา โทมนัสสเวทนาอันเกิดกับใจ แล้วพึงมีสติเจริญภาวนาทั้งสมถะและวิปัสสนาภาวนา กล่าวคือ ให้รวมใจหยุดในหยุด กลางของหยุด กลางของกลางศูนย์กลางกาย กลางของกลางดวงธรรม ดวงศีล ดวงสมาธิ ดวงปัญญา ดวงวิมุตติ ดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ... ต่อๆ ไปจนสุดละเอียด ให้ใจสงบจากกิเลสนิวรณ์อื่นๆ ขึ้นไป แล้วพิจารณาให้เห็นสภาวะของเวทนาตามธรรมชาติที่เป็นจริงว่าเป็นสภาพที่ไม่เที่ยง ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย ผู้ใดถือมั่นด้วยตณหาและทิกฺขุแล้วเป็นทุกข์ เพราะในที่สุดก็หมดสภาพเดิมของมันไป เป็นอนัตตา ก็จะสามารถละวางอุปาทานเสียได้

ด้วยวิปัสสนาปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปเพื่อความระงับเวทนานั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในกรณีเวทนาที่เกิดขึ้นกับกาย ให้ได้ผลดีที่สุด ดังเช่น

ผู้เจริญภาวนาได้ถึงธรรมกายแล้ว เพียงพิศดารกายสุดท้ายหยาบกายละเอียด ถึงธรรมกายหรือหัตถ์ต่างๆ เข้าสู่อุเบกขาเวทนาอันสัมปยุตด้วยปัญญอันเห็นชอบจากการพิจารณาสภาวะธรรมด้วยตาหรือญาณของธรรมกาย และธรรมกายที่ละเอียดๆ ต่อๆ ไปจนสุดละเอียด

และย่อมพิจารณาด้วยญาณของธรรมกาย เห็นเวทนาของกายโลกียะทั้ง ๘ กายข้างต้นนั้นว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา โดยแจ้งชัด เพราะสติอยู่กับใจของธรรมกายเป็นอุเบกขาเวทนาอันสัมปยุตด้วยปัญญอันเห็นชอบ เป็นธรรมเครื่องทำลายความเห็นผิดในเวทนาของกายมนุษย์ทิพย์ พรหม รูปพรหม (ว่าเป็นบุคคลตัวตน เรา เขา ของเรา ของเขา ซึ่งรวมเรียกว่า สักกายทิฐิ) ลงเสียได้ ก็เลส ตัณหา อุปาทาน อันเกิดแต่เวทนา และที่จะให้ผลเป็นความทุกข์ ก็ย่อมถูกกำจัดให้หมดสิ้นไปด้วย

อนึ่ง เมื่อใจของผู้ปฏิบัติธรรมนั้น จรดอยู่ ณ ศูนย์กลางของกายธรรมพระอรหัตตองค์ที่สุตละเอียดอยู่เสมอแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากเวทนาของกายโลกียะทั้ง ๘ หหมด เข้าสู่อุเบกขาเวทนาอันสัมปยุตด้วยปัญญอันเห็นชอบ ถึงแล้วทรงคุณธรรมอันสงบและละเอียดบริสุทธิ์นั้นอยู่ เวทนาทั้งหลายแม้จะเกิดกับกาย ก็ย่อมจะเป็นสักแต่เวทนา ตามพระพุทธดำรัสที่ตรัสว่า

“สติของเธอที่ตั้งมั่นอยู่ว่า ‘เวทนามีอยู่’ ก็เพียงสักว่าความรู้ เพียงสักว่าอาศัยระลึกเท่านั้น เธอเป็นผู้อันตณหาและทิฐิไม่อาศัยอยู่แล้ว และไม่ถือมั่นอะไรๆ ในโลก.”^๕

ส่วนการให้พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาเป็นภายนอกนั้น ได้แก่ พิจารณาเห็นเวทนาในผู้อื่นหรือสัตว์อื่น ซึ่งย่อมมีทั้งภายนอก และภายในของสัตว์นั้นอีกเช่นกัน เป็นต้นว่า เห็นอาการทุกข์เวทนาหรือสุขเวทนาของผู้อื่นที่แสดงออกภายนอกโดยทั่วไปๆ และถ้าหากเจริญภาวนาได้ถึงธรรมกายแล้ว ยังสามารถจะเห็นเวทนาในเวทนาของผู้อื่นโดยอาศัยปัจจัยภายในได้อีกด้วย เช่นว่า

เห็นบุคคลอื่นที่กำลังได้รับหรือเสวยผลบุญ เป็นสุขเวทนาอยู่ โดยพิจารณาเห็น ดวงเวทนา ณ ท่ามกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั้นสดใส ไม่ขุ่นมัว และเห็นกายมนุษย์ละเอียดซึ่งเป็นกายในกายนั้นก็สวยงามละเอียดประณีต ผ่องใส

^๕ อ้างแล้ว

แต่ถ้าผู้นั้นกำลังได้รับหรือเสวยผลจากบาปอกุศล เป็นทุกข์เวทนา ก็จะพิจารณาเห็นดวงเวทนา ณ ท่ามกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั้นชุ่มมัว ไม่ผ่องใส กายมนุษย์ละเอียดก็ซอมซ่อ เศร้าหมอง ดังนี้ เป็นต้น หรือ

เมื่อน้อมเข้าสู่พุทเพนิวาसानุสสติญาณ และ จตุปปาตญาณ ให้อำนาจของตนเองหรือสัตว์อื่นทั้งหลายที่ได้เคยเสวยสุขเวทนาหรือทุกข์เวทนาในอดีตชาติ หรือได้เห็นจุดและปฏิสนธิของสัตว์ทั้งหลายที่เป็นสุขหรือทุกข์ ตามผลบุญหรือผลบาปอกุศลในภพภูมิต่างๆ อย่างนี้ก็ได้

ปัญญาอันเห็นแจ้งจากการที่ได้ทั้งรู้และทั้งเห็น กาย เวทนา จิต ธรรม ของสังขารธรรมที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งอย่างสังขารธรรมทั้งหลายทั้งปวงที่เป็นไปในภพ ๓ ว่าเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี้เองเป็น “วิปัสสนาปัญญา” คือ ความเห็นแจ้ง เห็นวิเศษ แล้วมีสติสัมปชัญญะอยู่กับใจของธรรมกายอันเป็นธรรมที่ปราศจากปัจจัยปรุงแต่ง ดับหายไปหาละเอียด ถึงและเป็นธรรมกายที่ละเอียด บริสุทธิ์ ผ่องใส ได้เสวยอุเบกขาเวทนา และดำรงอยู่ในความบริสุทธิ์ผ่องใสเช่นนั้น นี้เองที่เป็นวัตถุประสงค์ของสติปัฏฐาน เมื่อทำนิโรธดับสมุทัยจนสุดละเอียด วางอุปาทานในเบญจขันธ์ของกายในภพ ๓ และปล่อยความยึดมั่นในอณูสมบัติเสียได้ ธรรมกายตกศูนย์เข้าอายตนะนิพพาน ก็จะได้อารมณ์พระนิพพานอันละเอียด ประณีต สุขุมลุ่มลึก สงบและเป็นสุข สมตามพระพุทธดำรัสว่า “นตฺถิ สนฺติปรํ สุขํ สุขอื่นนอกจากความสงบ ไม่มี”^๖

การมีสติพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา ทั้ง ณ ภายในและภายนอกดังที่กล่าวมานี้เองที่ทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมเกิดปัญญารู้แจ้งแทงตลอดในพระไตรลักษณ์ และเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปของเวทนาทั้งหลาย บรรดาที่เกิดขึ้นกับตนเองและผู้อื่น ทำให้คลายจากความเห็นผิด ยึดมั่นถือมั่นในเวทนาดังกล่าว และเป็นทางให้กำจัดอวิชชา กิเลส ตัณหา อุปาทาน เหตุแห่งทุกข์ทั้งหลาย มิให้เกิดขึ้นในสันดานต่อไปอีก เป็นทางให้กาย วาจา และ ใจ บริสุทธิ์ และให้ได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน ต่อไป ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้

๓. เหตุที่บุคคลพึงบำเพ็ญเวทนานุปัสสนา

เหตุผลสำคัญก็มีอยู่ว่า มนุษย์หรือสัตว์ทั้งหลายที่มีชีวิตนั้น นอกจากประกอบด้วยขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณแล้ว ยังประกอบด้วยอายตนะและธาตุอีกด้วย สำหรับอายตนะนั้นแบ่งเป็น ๒ ประเภทคือ อายตนะภายใน ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สำหรับเป็น

^๖ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕, ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท, ข้อ ๒๕, หน้า ๔๒.

สื่อรับสิ่งที่จะก่อให้เกิดอารมณ์จากภายนอก และอายตนะภายนอก ๖ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสทางกาย และ อัมมารมณคือเรื่องราวที่เกิดขึ้นกับใจ ซึ่งรวมเรียกว่า อายตนะ ๑๒ (ทวารายตนะ)

เมื่ออายตนะภายนอกกระทบเข้ากับอายตนะภายใน เป็นต้นว่า เมื่อรูปกระทบกาย หรือ เกิดการสัมผัสทางกายขึ้นนั้น จิตจะปรุงแต่งอารมณ์ภายนอกว่า น่ารัก น่าใคร่ น่ายินดีพอใจ หรือ ว่า ไม่น่ารัก ไม่น่าใคร่ ไม่น่ายินดีพอใจ หรือเฉยๆ

ถ้าเป็นรูปที่ถูกอกถูกใจ นำกำหนดยินดี (อิฏฐารมณ์) ก็เกิดความสุขกาย ซึ่งเรียกว่า สุขเวทนา และในขณะเดียวกันก็ทำให้เป็นสุขใจไปด้วย เรียกว่า โสมนัสสเวทนา

แต่ถ้ารูปที่ได้สัมผัสนั้น ไม่ถูกใจ ไม่นำกำหนดยินดี หรือไม่นำพอใจ (อนิฏฐารมณ์) ก็เกิดความสุขกาย เป็นทุกข์ทางกาย เรียกว่า ทุกขเวทนา และในขณะเดียวกัน ก็ไม่ชอบใจ หรือรู้สึกรังเกียจ เป็นทุกข์ทางใจ เรียกว่า โทมนัสสเวทนา ดังนี้ เป็นต้น

ถ้าปล่อยให้จิตเคลิบเคลิ้ม เลื่อนลอยไปตามอารมณ์ที่เป็นสุขหรือเป็นทุกข์นั้นมากยิ่งขึ้นเพียงใด อาสวะ กิเลส ตัณหาในประเภทนั้นๆ ก็จะพุ่งขึ้นมาที่จิตใจมากขึ้นเพียงนั้น ยิ่งเกิดตัณหา มาก ก็ยิ่งเกิดอุปาทานคือความยึดมั่นถือมั่นในเวทนา และอารมณ์ภายนอกที่กระทบแล้วจิตปรุงแต่งนั้น มาก ก็ย่อมเป็นทางให้ปฏิบัติทั้งกาย วาจา และใจ ตามอำนาจของกิเลส ตัณหา อุปาทาน มาก

เมื่อไม่ได้สมปรารถนา หรือจำต้องพลัดพรากจากสิ่งที่ตนเองหวงแหน หรือทะยานอยากได้ อยากมีหรืออยากเป็น หรือต้องประสบเข้ากับสิ่งที่ไม่น่ายินดี ไม่น่าพอใจ ก็ยิ่งเป็นทุกข์ใจ ทั้งๆ ที่ สิ่งทีก่อให้เกิดอารมณ์จากภายนอก หรือแม้แต่ตัวเราเองนั้นก็ล้วนแต่ไม่เที่ยง (อนิจจัง) เพราะต้องแปรปรวนไปตามเหตุตามปัจจัย และผลสุดท้ายก็หาได้มีสิ่งใดจริงยั่งยืนให้ยึดถือได้ตลอดไปไม่ ย่อมเกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมสลายหมดจากสภาพเดิมของมันไป มีใช้ตัวตนที่แท้จริงของใคร (อนตตา) เป็นธรรมดา เพราะเหตุนั้น ผู้ใดยิ่งยึดถือมากก็ยิ่งเป็นทุกข์มาก ด้วยประการฉะนี้

นี่เองที่ความหลงผิด ไม่รู้ความเป็นจริงของธรรมชาติ จึงเป็นทุกข์

ทุกข์ ที่ว่านี้ เป็นทุกข์แท้ๆ ที่จะต้องเกิดขึ้นอย่างแน่นอนแก่สัตว์หรือมนุษย์ทั้งหลายที่ยังมี ความมืดคือความไม่รู้สัจธรรม แล้วหลงเข้าไปยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง ที่มีสามัญญลักษณะตามธรรมชาติ คือเป็นอนิจจัง ทุกขัง และ อนตตา ทุกข์ที่ว่านี้แหละเป็น “ทุกข์สัจจะ” คือเป็นทุกข์ที่จะต้องเกิดขึ้นแน่ๆ ไม่มีทางที่จะหลีกเลี่ยงได้เลย ตราบใดที่ยัง ไม่สิ้นจากเหตุของทุกข์ คือ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เหล่านี้เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ ผู้มีปัญญา จึงพึงศึกษาให้เข้าใจในลักษณะหรือสภาพของเวทนาว่าเป็นอย่างไร เกิดมีขึ้นและดับไปอย่างไร โดยให้มีสติสัมปชัญญะ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา ทั้งภายในและภายนอกเนืองๆ อยู่ ก็จะเป็นธรรมเครื่องช่วยให้เกิดความสำเร็จระว่างในศีลและอินทรีย์ โดยเฉพาอย่างยิ่ง ในเวลาที่ยายตนะภายนอกมากระทบเข้ากับอายตนะภายใน จักได้ไม่ปล่อยใจให้ปรุ่งแต่งอารมณ์ทั้งหลายเหล่านั้น และไม่ต้องตกเป็นทาสกิเลส ตัณหา อุปาทาน เหตุแห่งทุกข์ทั้งหลายอีกต่อไป

ปัญญอันเห็นแจ้งในสภาวะของเวทนา ตามธรรมชาติที่เป็นจริง ว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ดังนี้ ชื่อว่าเป็น วิปัสสนาปัญญา เป็นธรรมให้เกิดความเบื่อหน่ายในทุกข์ เป็นทางแห่งความหมดจด คือเมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนัด เพราะสิ้นกำหนัดจึงหลุดพ้น ถึงซึ่งความบริสุทธิ์ สงบ และนิพพาน ได้ต่อไป

ปัญญอันยังรู้ลึกลงไปถึง ทุกขสัจจะ คือ ทุกข์อันจะต้องเกิดขึ้นจริงๆ แน่ๆ เพราะกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เหตุแห่งทุกข์ คือ สมุทัยสัจจะ ทั้งยังลงไปถึงสภาวะที่ทุกข์ดับเพราะเหตุดับ คือ นิโรธสัจจะ และหนทางปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ คือ มรรคสัจจะ ดังนี้ เป็นโลกุตตรปัญญา ซึ่งย่อมเจริญตามกันมาจากวิปัสสนาปัญญานั้นเอง

ตอนที่ ๓ จิตตานุปัสสนา

๑. พระพุทธพจน์ว่าด้วยจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงสติปัฏฐานข้อจิตตานุปัสสนา ไว้ดังนี้

“กถญจ ภิกขเว ภิกขุ จิตเต จิตตานุปัสสี วิหริติ. อีธ ภิกขเว ภิกขุ
สราคํ วา จิตตํ สราคํ จิตตุนติ ปชานาติ. วีตราคํ วา จิตตํ วีตราคํ
จิตตุนติ ปชานาติ. สโหสํ วา จิตตํ สโหสํ จิตตุนติ ปชานาติ. วีตโหสํ วา
จิตตํ วีตโหสํ จิตตุนติ ปชานาติ. สโมหํ วา จิตตํ สโมหํ จิตตุนติ ปชานาติ.
วีตโมหํ วา จิตตํ วีตโมหํ จิตตุนติ ปชานาติ. สงฺขิตตํ วา จิตตํ สงฺขิตตํ
จิตตุนติ ปชานาติ. วิกฺขิตตํ วา จิตตํ วิกฺขิตตํ จิตตุนติ ปชานาติ. มหคฺคตํ วา
จิตตํ มหคฺคตํ จิตตุนติ ปชานาติ. อมหคฺคตํ วา จิตตํ อมหคฺคตํ จิตตุนติ
ปชานาติ. สอฺตุตฺตรํ วา จิตตํ สอฺตุตฺตรํ จิตตุนติ ปชานาติ. อนฺตุตฺตรํ วา จิตตํ
อนฺตุตฺตรํ จิตตุนติ ปชานาติ. สมหิตํ วา จิตตํ สมหิตํ จิตตุนติ ปชานาติ.
อสมหิตํ วา จิตตํ อสมहितํ จิตตุนติ ปชานาติ. วิมฺุตตํ วา จิตตํ วิมฺุตตํ
จิตตุนติ ปชานาติ. อวิมฺุตตํ วา จิตตํ อวิมฺุตตํ จิตตุนติ ปชานาติ.

อิติ อชฺฌตฺตํ วา จิตเต จิตตานุปัสสี วิหริติ. พหิทฺธา วา จิตเต
จิตตานุปัสสี วิหริติ. อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา จิตเต จิตตานุปัสสี วิหริติ. สมฺมุท-
ตมฺมานุปัสสี วา จิตตสฺมึ วิหริติ. วยตมฺมานุปัสสี วา จิตตสฺมึ วิหริติ.
สมฺมุทตวยตมฺมานุปัสสี วา จิตตสฺมึ วิหริติ. ‘อตฺถิ จิตตุนติ วา ปนสฺส สติ
ปจฺจุปฺปจฺจิตา โหติ ยาวเทว ฌานมตฺตาย ปภฺวิสสตีตฺตตฺตาย. อนิสฺสึโต จ วิหริติ
น จ กิณฺณิ โลเก อฺปาทิยติ. เอวํ โข ภิกขเว ภิกขุ จิตเต จิตตานุปัสสี
วิหริติ.”^๗

^๗ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๐, ทัณนิกาย มหาวรรค, ข้อ ๒๘๙, หน้า ๓๓๔-๓๓๕

แปลความว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่อย่างไรเล่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้

จิตมีราคะ ก็รู้ว่าจิตมีราคะ หรือจิตปราศจากราคะ ก็รู้ว่าจิตปราศจากราคะ
จิตมีโทสะ ก็รู้ว่าจิตมีโทสะ หรือจิตปราศจากโทสะ ก็รู้ว่าจิตปราศจากโทสะ
จิตมีโมหะ ก็รู้ว่าจิตมีโมหะ หรือจิตปราศจากโมหะ ก็รู้ว่าจิตปราศจากโมหะ
จิตหดหู่ ก็รู้ว่าจิตหดหู่ หรือจิตฟุ้งซ่าน ก็รู้ว่าจิตฟุ้งซ่าน
จิตเป็นมหัคคตะ ก็รู้ว่าจิตเป็นมหัคคตะ หรือจิตไม่เป็นมหัคคตะ ก็รู้ว่า
จิตไม่เป็นมหัคคตะ

จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า ก็รู้ว่าจิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า หรือจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า ก็
รู้ว่าจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า

จิตเป็นสมาธิ ก็รู้ว่าจิตเป็นสมาธิ หรือจิตไม่เป็นสมาธิ ก็รู้ว่าจิตไม่เป็น
สมาธิ

จิตหลุดพ้น ก็รู้ว่าจิตหลุดพ้น หรือจิตไม่หลุดพ้น ก็รู้ว่าจิตไม่หลุดพ้น
ดังพรรณนามาจะนี่.

ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิตภายในบ้าง. พิจารณาเห็นจิตในจิตภายใน
นอกบ้าง. พิจารณาเห็นจิตในจิตทั้งภายในทั้งภายนอกบ้าง. พิจารณาเห็นธรรม
คือความเกิดขึ้นในจิตบ้าง. พิจารณาเห็นธรรมคือความเสื่อมในจิตบ้าง. พิจารณา
เห็นธรรมคือทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมในจิตบ้าง. อนึ่ง สติของเธอที่ตั้ง
มั่นอยู่ว่า ‘จิตมีอยู่’ ก็เพียงสักว่าความรู้ เพียงสักว่าอาศัยระลึกเท่านั้น. เธอเป็น
ผู้อันตณหาและทิฐิไม่อาศัยอยู่แล้ว และไม่ถือมั่นอะไรๆ ในโลก. ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย อย่างนี้แล ภิกษุชื่อว่า พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่.”

๒. วิธีพิจารณาเห็นธาตุละเอียดของขันธ ๕ และ เห็นจิตในจิต

สำหรับผู้ปฏิบัติได้ถึงดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย (ดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน) หรือ ถึง
ภายในกายที่ละเอียดๆ ก็น้อมใจตามได้ และสามารถจะเห็นได้ตามสมควร

สำหรับผู้ถึงธรรมกายแล้ว ให้รวมใจของทุกกายอยู่ ณ ศูนย์กลางธรรมกายพระอรหันต์
พิสดารกายเจริญญาณสมบัติพร้อมกันหมดทุกกาย สูดกายหายใจหายใจละเอียด ถึงธรรมกายอรหันต์
ในอรหันต์ โดยอนุโลมและปฏิโลม เพื่อให้ใจบริสุทธิ์ผ่องใสจากกิเลสนิวรณ์ ควรแก่งานก่อน แล้วจึง

รวมใจของทุกกาย หยุดอยู่ ณ ศูนย์กลางธรรมกายพระอรหันต์องค์ที่ละเอียดที่สุด แล้วหยุดนิ่งลงไปทีศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ตรงกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิมนั้นจะเห็นดวงกลมใสดวงเล็กๆ ซ้อนกันอยู่เป็นชั้นๆ เข้าไปข้างใน ขนาดประมาณเท่าหยาดน้ำค้างที่ใส ติดอยู่ปลายขนจามรี ที่มีขมิ้นบุรุษสลัดเสียแล้ว ๗ ครั้ง ตั้งอยู่ในกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิมนั้นแหละ คือ ธาตุละเอียดของ รูปชั้น เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น และวิญญาณชั้น ซ้อนกันอยู่เป็นชั้นๆ เข้าไปข้างใน ใสละเอียดยิ่งกว่ากันตามลำดับ

ดังที่หลวงพ่อดอกปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ได้กล่าวไว้ว่า

“ชั้น ๕

กายทั้ง ๕ นั้นมีชั้น ๕ เป็นกำเนิดทุกกาย ลักษณะชั้น ๕

ก. รูปชั้น มีลักษณะสัณฐานกลม ไสบริสุทธิ สะอาด ประมาณเท่าเม็ดไทรเม็ดโพธิ์ หรือหยาดน้ำค้างที่ใสติดอยู่ที่ปลายขนจามรี ที่มีขมิ้นบุรุษสลัดเสียแล้ว ๗ ที่ ตั้งอยู่ในกำเนิดธาตุธรรมเดิม

ข. เวทนาชั้น มีลักษณะสัณฐานกลมใสสะอาดกว่ารูปชั้น แต่เล็กกว่า ซ้อนอยู่ชั้นใน ที่ ๒ ของรูปชั้น

ค. สัญญาชั้น มีลักษณะสัณฐานกลมใสสะอาดกว่าเวทนาชั้น แต่เล็กกว่า ซ้อนอยู่ชั้นใน ที่ ๓ ของรูปชั้น

ง. สังขารชั้น มีลักษณะสัณฐานกลมใสสะอาดกว่า เล็กกว่าสัญญาชั้น ซ้อนอยู่ชั้นใน ที่ ๔ ของรูปชั้น

จ. วิญญาณชั้น มีลักษณะสัณฐานกลมใสสะอาดกว่า เล็กกว่าสังขารชั้น

^{๕-๕} “กายทั้ง ๕” หรือ “ทั้ง ๕ กาย” หลวงพ่อดอกปากน้ำท่านหมายถึง (๑) กายมนุษย์ (๒) กายทิพย์ (๓) กายปฐมวิญญาณหยาบ (๔) กายปฐมวิญญาณละเอียด และ (๕) กายธรรม ซึ่งก็คือ กายมนุษย์ กายมนุษย์ละเอียด, กายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด, กายรูปพรหม กายรูปพรหมละเอียด, กายอรูปพรหม กายอรูปพรหมละเอียด และ กายธรรม ล้วนแต่มีชั้น ๕ เป็นกำเนิดทุกกาย และตั้งอยู่ซ้อนตรงกลางซึ่งกันและกันเป็นชั้นๆ กันเข้าไปข้างใน แม้กายธรรมซึ่งเป็นกายโลกุตระ ที่เป็นกายบรมมรรคผลนิพพาน เป็นวิสังขาร/อสังขตธรรม ก็มีชั้น ๕ เป็นกำเนิด กล่าวง่าย ๆ ว่า แม้ธรรมกายที่บรรลुพระอรหันต์ผลแล้ว ของพระอรหันต์ ที่ชื่อว่า “สุปปาติเสสนิพพานธาตุ” ก็มีชั้น ๕ เป็นกำเนิด และตั้งอยู่กลางธาตุละเอียดของชั้น ๕ (เบญจชั้น) ที่สุดละเอียด (ของอรูปพรหมละเอียด) มีอุปมาดังมะขามอ่อน ที่เนื้อในของมะขามก็อยู่ส่วนเนื้อใน ไม่เนื่องด้วยเปลือกนอกของฝักมะขาม แต่เนื้อในก็ตั้งอยู่ตรงกลางตัวของฝักมะขาม ซึ่งมีเมล็ดมะขามเป็นกำเนิด ฉะนั้น พระนิพพานธาตุของพระอรหันต์ ที่ยังครองเบญจชั้นอยู่ (สุปปาติเสสนิพพานธาตุ) ก็อยู่ส่วนพระนิพพานธาตุ ไม่เนื่องด้วยเบญจชั้น จึงชื่อว่า “สูญ” คือ ว่างจากคนโลกียะ และสิ่งที่ไม่เนื่องด้วยคนโลกียะนั้น กล่าวคือ สูญจากสังขาร แต่พระนิพพานธาตุของท่านก็ตั้งอยู่ตรงกลาง กำเนิดธาตุธรรมเดิม คือ ธาตุละเอียดของเบญจชั้นที่สุตละเอียดนั่นเอง ฉะนั้น --- ขยมงฺคโล ภิกฺขุ)

ซ้อนอยู่ชั้นใน ที่ ๕ ของรูปชั้น

ชั้น ๕ ซ้อนกันอยู่เป็นชั้นๆ คือซ้อนกันเป็นวงเล็กๆ เข้าไป ไม่ใช่ซ้อนเป็นแถวเหมือนซ้อนถ้วยซ้อนชาม ซ้อนกันเป็นชั้นๆ ไปเหมือนฟองไข่ไก่ เช่นนี้เหมือนกันทั้ง ๕ กาย^๙ แล้วขยายส่วนขึ้นไปตามกายใหญ่กายเล็ก^{๑๐}

ธาตุละเอียดของ รูปชั้น ขยายส่วนหยาบออกมาเป็น ดวงกาย ประกอบด้วยธาตุละเอียดของดิน-น้ำ-ไฟ-ลม (มหาภูตรูป ๔) กับ ธาตุละเอียดของอากาศธาตุ และ วิญญาณธาตุ (นี้ส่วนนามธรรมซึ่งตั้งอยู่ตรงกลางอากาศธาตุ) รวมเป็น ธาตุ ๖ เจริญเติบโตมาเป็นกาย และ ใจ จิต วิญญาณ

ธาตุละเอียดของเวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น และ วิญญาณชั้น รวมเรียกว่า นามชั้น ๔ นี้เองที่ขยายส่วนหยาบออกมาเป็น ดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด ดวงรู้

ดวงเห็น มีขนาดประมาณเท่ากับเป้าตาของกาย (ธาตุเห็นอยู่ท่ามกลางดวงนี้) มีหน้าที่รับอารมณ์ หรือเสวยอารมณ์

ดวงจำ มีขนาดเท่าดวงตาทั้งหมดของกาย (ธาตุจำอยู่ท่ามกลางดวงนี้) มีหน้าที่รวบรวมและจดจำอารมณ์

ดวงคิด มีขนาดเท่าตาดำ (ธาตุคิดอยู่ท่ามกลางดวงนี้) ลอยอยู่ในเบ้าน้ำเลี้ยงของหัวใจ ขนาดประมาณเท่า ๑ ซองมือของผู้เป็นเจ้าของ มีหน้าที่คิด หรือน้อมไปสู่อารมณ์

ดวงรู้ มีขนาดเท่าแฉวยตาดำข้างใน (ธาตุรู้อยู่ท่ามกลางดวงนี้) มีหน้าที่รู้ หรือรับรู้อารมณ์ เห็น จำ คิด รู้ ๔ อย่างนี้เองที่รวมเรียกว่า “ใจ” เมื่อรวมหยุดเป็นจุดเดียวกันเช่นนี้ได้เรียกว่า ใจมีอารมณ์เป็นหนึ่ง (เอกัคคตา)

จงพิจารณาต่อไปให้ถ้วนถี่ ก็จะทำให้เห็นว่า ในแต่ละชั้น คือ รูปชั้น เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น และ วิญญาณชั้น ก็มี เห็น จำ คิด รู้ ทั้ง ๔ อย่างนี้เจืออยู่ด้วยหมดทุกชั้น

“ดวงกาย” และ เห็น จำ คิด รู้ นี้เอง ที่ขยายส่วนหยาบออกมาอีก เป็น กาย ใจ จิต วิญญาณ ของมนุษย์หรือสัตว์ทั้งหลาย

^๙ หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) วิชามรรคผลพิสดาร ๑: สถาบันพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย ดำเนินสะดวก ราชบุรี, และ โครงการพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ, พ.ศ.๒๕๒๘, หน้า ๖-๗.

ดวงจิต หรือ จิต นั้น ลอยอยู่ในเบาะน้ำเลี้ยงของหัวใจอันบริสุทธิ์ มีประมาณเท่า ๑ ของมือของผู้เป็นเจ้าของ และจิตนี้โดยสภาพเดิมของมันแล้ว เป็นธรรมชาติที่ผ่องใส จึงมีชื่อว่า ปณฺหะ แต่เนื่องจากจิตมักตกไปในอารมณ์ที่น่าใคร่ และมักโน้มไปสู่อารมณ์ภายนอกอยู่เสมอ จึงเปิดช่องให้กิเลสเข้ามาทำจิตใจให้เศร้าหมอง ไม่ผ่องใส ย้อมสีน้ำเลี้ยงของจิตไปตามสภาพของกิเลสแต่ละประเภทที่ผ่านเข้ามานั้น เป็นต้นว่า เมื่อจิตระคนด้วยโลภะหรือราคะ ก็จะเห็นเป็นสีชมพู หรือเกือบเป็นสีแดง เมื่อจิตระคนด้วยโทสะ ก็จะมีสีเขียวเข้มเกือบดำ ถ้าจิตระคนด้วยโมหะ ก็จะมีสีเหมือนน้ำล้างเนื้อ สีขุ่นๆ เทาๆ หรือสีตะกั่วตดก็มี ขึ้นอยู่ที่สภาพของกิเลสว่าหนักเบาเพียงใด

นอกจากนี้ อาการลอยของจิตในเบาะน้ำเลี้ยงของหัวใจนั้น ก็บอกอาการของจิตว่าฟุ้งซ่าน หรือเซื่องซึม หรือปกติ หรือหยุดนิ่งในอารมณ์เดียว เพียงใด กล่าวคือ ถ้าจิตลอยอยู่เหนือระดับน้ำเลี้ยงของหัวใจมาก ก็แสดงอาการของจิตว่า ฟุ้งซ่านมาก ถ้าลอยอยู่เหนือระดับน้ำเลี้ยงของหัวใจเพียงเล็กน้อย ก็นับว่าจิตมีสภาพปกติธรรมดา ถ้าลอยปร่มพอดีกับระดับน้ำเลี้ยงของหัวใจ ก็เป็นเอกัคคตา และถ้าจมลงในเบาะน้ำเลี้ยงหัวใจ ก็หลับ ถ้าจมลงมากก็สิ้นสติไปเลย อย่างนี้เป็นต้น

“จิต” จึงเป็นธรรมชาติที่สามารถจะเห็นได้ แต่ไม่เห็นได้ด้วยตาเนื้อ หากแต่เห็นได้ด้วย “ตาใน” ซึ่งเป็นทิพย์ อันเป็นผลจากการเจริญภาวนา ทำใจให้หยุด ให้นิ่ง เป็นสมาธิแนบแน่นมั่นคง บริสุทธิ์ผ่องใสจากกิเลสนิวรณ์ พระพุทธองค์จึงได้ตรัสว่า

“สุทฺทฺทสฺสํ สุนิปุณํ ยตถ กามนิปาตินํ
จิตฺตํ รุกฺเขถ เมธาวิ จิตฺตํ คฺคตํ สุขาวท.”^{๑๑}

แปลความว่า “ผู้มีปัญญาพึงรักษาจิตที่เห็นได้ยากนัก ละเอียดนัก มักตกลงไปในอารมณ์ที่น่าใคร่ (เพราะว่า) จิตที่คุ้มครองแล้ว นำสุขมาให้.”

โดยเหตุที่จิตมักโน้มไปสู่อารมณ์ที่อยู่ภายนอกตัวอยู่เสมอ เมื่อจิตเปลี่ยนวาระนั้น จิตดวงเดิมจะตกศูนย์ไปยังฐานที่ ๖ สำหรับผู้ปฏิบัติธรรมที่ยังไม่ละเอียดดีพอ ก็จะมีว่างหายไป แล้วจิตดวงใหม่ก็จะบังเกิดขึ้นมารับหน้าที่แทนอีกต่อไป ดับแล้วก็เกิด เกิดดับๆ อยู่อย่างนี้พร้อมๆ กันกับธรรมชาติอีก ๓ อย่าง คือ เวทนา สัญญา และ วิญญาณ จึงมีสภาวะที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ไม่มีตัวตนให้ยึดถือได้ตลอดไป

อาการที่ว่างหายไปอยู่เสมอเช่นนั้นเอง จึงไม่มีรูปร่างให้เห็นได้แน่นอน นอกเสียจากว่า

^{๑๑} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕, ขุททกนิกาย ธรรมบทคาถา, ข้อ ๑๓, หน้า ๑๙.

เมื่อรวมหยุดเป็นจุดเดียว เป็นเอกัคคตาจิตจริง ๆ ก็จะมีนิมิตให้เห็นเป็นดวง หรือเห็นสีน้ำเลี้ยงของจิตที่ผ่องใสหรือชุ่มมัวด้วยสภาพของกิเลสที่มาระคนหรือตลจิดตลใจนั้นอยู่ และเนื่องจากที่ศูนย์กลางกายนั้นเป็นที่ตั้งของกำเนิดธาตุธรรมเดิม และเป็นที่ตั้งอณูการของจิตใจ คือไม่ว่าสัตว์ จะเกิด-จะดับ-จะหลับ-จะตื่น จิตใจทั้งดวงก็จะตกศูนย์ ไปยังศูนย์กลางกายฐานที่ ๖ ตรงระดับสะดือ แล้วจิตดวงใหม่ก็จะลอยขึ้นมายังศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ นี้ ก่อนจะทำหน้าที่ต่อไปเสมอ พระพุทธองค์จึงได้ตรัสถึงสภาวะอีกอย่างหนึ่งของจิตว่า มีคูหาหรือถ้าเป็นที่อาศัย คืออยู่ภายในศูนย์กลางกายของสัตว์หรือมนุษย์ที่มีชีวิตนั่นเอง ถ้าร่างกายแตกทำลายแล้ว จิตใจจะอาศัยอยู่ด้วยไม่ได้ ผู้ที่สำรวมจิต มิให้ปรุงแต่งอารมณ์ ไม่ให้หลงเคลิบเคลิ้มไปในอารมณ์ที่น่ารัก ไม่หลงเคียดแค้นชิงชังในอารมณ์ที่ไม่น่ารัก ให้สงบ ให้หยุด ให้นิ่ง ไม่นยินดียินร้ายเสียได้ ย่อมหลุดพ้นจากบ่วงของมาร ดังพระพุทธดำรัสว่า

“ทูลรคม์ เอกจร อสริริ์ คุหาสยั
เย จิตตํ สญญเมสสนติ โมกขนติ มารพนธนา.”^{๑๒}

แปลความว่า “ผู้ใดจักสำรวมจิตที่ไป (ได้) ไกล เทียวไปดวงเดียว ไม่มีรูปร่าง มีถ้าคือ
กายเป็นที่อาศัย ผู้นั้นย่อมพ้นจากเครื่องผูกของมารได้.”

๓. ความหมาย ประเภท ของอาสวะและอนุสัย ในจิตสันดานของสัตว์

กิเลสเครื่องหมักดองในจิตสันดานของสัตว์ ชื่อว่า “อาสวะ” และกิเลสละเอียดที่นอนเนื่องอยู่ในจิตสันดานของสัตว์ ชื่อว่า “อนุสัย” วิธีเจริญจิตตานุสสสนาสติปัฏฐาน คือการมีสติพิจารณาเห็นจิตในจิต เพื่อกำจัดหรือปราบ (ละ) กิเลสทั้งหลายเหล่านี้ต่อไป ประเภทของ “อาสวะ” และ “อนุสัย” มีดังนี้

ก) อาสวะ

อาสวะหมายถึง อุกุศลธรรมคือกิเลสเครื่องหมักดองในจิตตสันดานของสัตว์ มี ๔ ประเภท คือ

กามาสวะ คือ อุกุศลธรรมที่เป็นเครื่องหมักดองจิตตสันดานของสัตว์ อันเป็นเหตุให้มีความทะยานอยากและยินดี พอใจ ในกามคุณทั้ง ๕ ได้แก่ความทะยานอยากและยินดีในรูป ในรส ในกลิ่น ในเสียง และในสัมผัสผัสสทางกาย

^{๑๒} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕, ขุททกนิกาย ธรรมบทคาถา, ข้อ ๑๓, หน้า ๑๕-๒๐.

ภวาสวะ คือ อกุศลธรรมที่เป็นเครื่องหมักดองจิตตสันดานของสัตว์อันเป็นเหตุให้อยากได้
อยากมี อยากเป็น หรือที่รวมเรียกว่ามีความยินดีในภพภูมิต่างๆ

ทิฏฐาสวะ คือ อกุศลธรรมที่เป็นเครื่องหมักดองจิตตสันดานของสัตว์ อันเป็นเหตุให้มีความ
ยินดี พอใจ ในความเห็นผิด และ

อวิชชาสวะ คือ อกุศลธรรมที่เป็นเครื่องหมักดองจิตตสันดานของสัตว์ อันเป็นเหตุให้มีความ
ยินดี พอใจ ในความไม่รู้สัจจธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ไม่รู้ในสภาวะของธรรมชาติทั้งที่ประกอบ
ด้วยปัจจัยปรุงแต่ง และที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง ตามที่เป็นจริง

รวมเป็นอาสวะ ๔ อย่างด้วยกัน แต่ถ้าจะกล่าวโดยหลักใหญ่ๆ ก็มีเพียง ๓ คือ กามาสวะ
ภวาสวะ อวิชชาสวะ เท่านั้น ส่วนทิฏฐาสวะนั้นเป็นแต่เพียงประเภทย่อยที่แยกมาจากอวิชชา
สวะนั่นเอง

อาสวะเหล่านี้เองที่เป็นเครื่องหมักดองจิตตสันดานของสัตว์ เอิบ อาบ ซึม ซาบ ปน เป็น
อยู่ในเห็น จำ คิด รู้ เป็นรส เป็นชาติ เจืออยู่ในเห็น จำ คิด รู้ ของสัตว์ผู้ที่ยังไม่บรรลु มรรค ผล
นิพพาน เป็นเหตุให้มีความทะยานอยากและยินดี พอใจ ในกามคุณและในภพภูมิต่างๆ และ
ประการสำคัญที่สุดก็คือ เป็นเหตุให้ยินดีพอใจในความเห็นผิดและไม่รู้สัจจธรรม หรือไม่รู้สภาวะธรรม
ตามที่เป็นจริง แล้วก็จะสะสมตกตะกอนนอนเนื่องอยู่ในจิตตสันดานของสัตว์ ในลักษณะของ “อนุสัย”
ที่เป็นเครื่องห่อหุ้ม เห็น จำ คิด รู้ เป็นชั้นๆ เข้าไปข้างในจิตตสันดานของสัตว์ พร้อมทั้งจะฟุ้งขึ้นมา
พร้อมกับอกุศลจิต เมื่อจิตออกไปยึดไปเกาะเกี่ยวกับอารมณ์ภายนอกต่างๆ

ถ้าหากว่าผู้นั้นประมาท ขาดสติสัมปชัญญะ รู้สึกผิด ชอบ ชั่ว ดี บาป บุญ คุณ โทษ หรือ
ทางเจริญ ทางเสื่อม แล้วปล่อยให้จิตใจเลื่อนลอยตามอารมณ์นั้นแล้ว กิเลสที่เกิดขึ้นพร้อมกับ
อกุศลจิตนั้นก็จะมีอำนาจเหนือจิตใจ แล้วดลจิตดลใจให้ปฏิบัติหรือประกอบอกุศลกรรมด้วยกาย
วาจา และใจ อันเป็นผลให้เกิดโทษ หรือความทุกข์เดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่นต่อไป

กล่าวโดยสรุป กิเลสทั้งปวง นับตั้งแต่อวิชชา ตัณหา อุปาทาน อันเป็นเหตุแห่งทุกข์
ทั้งหลายที่รวมเรียกว่า สมุทัย นั้น ต่างก็ประชุมรวมลงอยู่ที่จิตใจของสัตว์ คือในเห็น จำ คิด รู้
ทั้ง ๔ อย่างนี้ ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น การแก้หรือปราบกิเลสทั้งหลายเหล่านี้ ก็จะต้องแก้ที่จิตใจ
คือที่ เห็น จำ คิด และรู้ นี้เอง กิเลสจึงจะดับหมด แล้วธรรมกายจึงจะปรากฏขึ้นใสสว่าง สะอาด
บริสุทธิ์ ขยายส่วนใหญ่โตออกไปได้เต็มธาตุเต็มธรรม แล้วก็จะไม่กลับมัวหมอง และไม่กลับเล็กลง
เข้ามาอีก เพราะเบิกบานเต็มที่ เหมือนดอกบัวที่บ้านแล้ว ก็จะเห็นธรรมกายนั้นใสสว่างอยู่ทุกเมื่อ

ข) อนุสัย

อนุสัย หมายถึง กิเลสละเอียดที่นอนเนื่องอยู่ในจิตตสันดานของสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งมีอยู่ ๗ ประเภทด้วยกัน คือ

กามราคานุสัย ได้แก่ กิเลสละเอียดประเภทความยินดี พอใจ ติดใจ อยู่ในกามคุณทั้ง ๕ คือความติดใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส และในสิ่งสัมผัสทางกาย กิเลสประเภทนี้ เมื่อมีอารมณ์จากภายนอกมากระทบ หรือจิตสร้างธัมมารมณ์ขึ้นมาเอง แล้วปรุงแต่งอารมณ์นี้ให้เกิดเวทนาต่างๆ ก็จะแสดงตัวออกมาพร้อมกับอกุศลจิต ในรูปของราคะ โลภะ หรืออภิขณาวิสมโลภะ ซึ่งเป็นกิเลสในระดับกลางและหยาบตามลำดับ

ทิฏฐฐานุสัย ได้แก่ ความเห็นผิด ซึ่งจะแสดงตัวขึ้นมาในรูปของโมหะ หรือมิจฉาทิฏฐิ พร้อมกับอกุศลจิต ในฐานะเป็นเหตุนำหรือเหตุหนุนแล้วแต่กรณี

ปฏิกขานุสัย ได้แก่ ความขัดเคืองใจ ไม่พอใจในอารมณ์ต่างๆ เมื่อจิตกระทบเข้ากับอารมณ์ภายนอกที่ไม่ถูกใจ ก็จะแสดงตัวออกมาในรูปของโทสะคือความโกรธอย่างรุนแรงหรือในรูปของโกธะคือความโกรธอย่างเบาเบา หรือ อุปนาหะ คือความผูกใจเจ็บ ผูกพยาบาทหรือจองเวร

ภวราคานุสัย ได้แก่ ความยินดีในความเป็นอยู่ในภพ

มานานุสัย ได้แก่ ความอวดดีถือดี ไม่ยอมลงใคร ไม่ว่าจะมีดีหรือถูก ซึ่งจะออกมาในรูปของมานะทิฏฐิ อันเป็นปมด้อยหรือปมเด่นในทางต่างๆ

วิจิกิจฉานุสัย ได้แก่ ความลังเลสงสัยในสภาวะธรรมต่างๆ

อวิชขานุสัย ได้แก่ ความไม่รู้สัจจธรรมทั้ง ๔ ได้แก่ ความไม่รู้ในลักษณะของทุกข์ทั้งสิบ และเปิดเผย ทั้งที่เห็นได้ง่ายและที่เห็นได้ยาก ความไม่รู้ในเหตุแห่งทุกข์ ความไม่รู้ในสภาวะที่ทุกข์ดับเพราะเหตุดับ และความไม่รู้ในหนทางปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์อันถาวร ความไม่รู้อดีต ความไม่รู้อนาคต และความไม่รู้เหตุและผลที่เกี่ยวข้องเนื่องกัน อันเป็นผลให้เกิดทุกข์ ที่เรียกว่า ปฏิจสम्มุปบาทธรรม อวิชขานุสัยนี้จะแสดงตัวออกมาพร้อมกับอกุศลจิตในฐานะที่เป็นทั้งเหตุนำและเหตุหนุนกิเลสอื่น ในลักษณะของโมหะหรือมิจฉาทิฏฐิ

อนุสัยคือกิเลสละเอียดทั้ง ๗ นี้ ความจริงก็มีอนุสัยหลักอยู่ ๓ ประเภท คือ ปฏิกขานุสัย กามราคานุสัย และ อวิชขานุสัย ส่วนอนุสัยอื่นนอกจากนี้ ก็เป็นแต่เพียงแยกราชละเอียดออกไปจากอนุสัยหลักนี้เท่านั้น ในการพิจารณาสภาวะธรรมต่อไปนี้จะยกมากล่าวแต่เพียงปฏิกขานุสัย กามราคานุสัย และอวิชขานุสัย

๔. วิธีพิจารณาเห็น และกำจัดหรือปหานอนุสัยกิเลส

สำหรับท่านที่ยังปฏิบัติไม่ได้ถึงธรรมกาย ก็น้อมใจตาม และสามารถจะรู้เห็นได้ตามสมควร

ส่วนผู้ถึงธรรมกายแล้ว ให้ทุกท่านรวมใจของทุกกายให้หยุดอยู่ ณ ศูนย์กลางกายพระอรหัตตองค์ที่ละเอียดที่สุด แล้วให้ญาณพระธรรมกายเพ่งลงไปที่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ หยุดนิ่งกลางของกลางดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด ดวงรู้ แล้วพิจารณารอบๆ “ดวงรู้” ซึ่งมีลักษณะ ล้วนกลมใส ประมาณเท่าเมล็ดพริกไทย จะเห็นมีสีดำมัวๆ หนาประมาณ ๑ กระเบียด ถ้าเป็นผู้มีกิเลสหนามาก ก็จะเห็นเป็นสีดำเข้มมาก ถ้าเป็นผู้มีกิเลสเบาบางก็จะเห็นเป็นเพียงสีมัวๆ ฝ้าๆ เหมือนกระจกฝ้า เครื่องหุ้มดวงรู้หรือวิญญาณนี้เอง คือ อวิชชาอนุสัย ดวงวิญญาณของสัตว์โลกทั้งหลายจะถูกห่อหุ้มอยู่ในกระเปาะหุ้มของอวิชชานี้ เหมือนกับไขขาวหุ้มไขแดงอยู่ฉะนั้น ดวงวิญญาณจึงไม่อาจขยายโตเต็มส่วนเหมือนดวงญาณรัตนะของพระธรรมกาย

ที่นี่ ก็ให้พิจารณาถูกรอบๆ ดวงคิด หรือ จิต ซึ่งมีลักษณะ ล้วนกลมใส โตประมาณเท่าลูกเต๋า อีกต่อไป ก็จะเห็นเครื่องหุ้มของจิต หนาประมาณ ๑ กระเบียด สีมัวๆ หุ้มอยู่รอบนอกของดวงคิดหรือ “จิต” คือ กามราคานุสัย สำหรับผู้ที่มีกามราคะกล้า ก็จะเห็นเป็นสีเข้มมาก ถ้ามีกามราคะเบาบางลงมากแล้ว ก็จะเห็นเป็นสีมัวๆ หรือ ฝ้าๆ

และเมื่อพิจารณาผ่านไปยังดวงจำ ซึ่งมีลักษณะ ล้วนกลมใส ประมาณเท่าลูกเต๋า และดวงเห็นซึ่งเป็นดวงกลมใส ขนาดประมาณเท่าเบ้าตาของผู้เป็นเจ้าของ ก็จะเห็นเครื่องหุ้มของเห็นและจำ อยู่โดยรอบ สีดำมัวๆ หนาประมาณ ๑ กระเบียดอีกเหมือนกัน คือ ปฏิฆานุสัย ผู้ที่มีกิเลสประเภทเจ้าโทสะ ก็จะเห็นเป็นสีดำเข้มมาก ถ้ามีกิเลสนี้เบาบางก็จะเห็นเป็นสีจางๆ มัวๆ

ตามนัยที่พิจารณานี้ เป็นการพิจารณาจากละเอียดออกมาหาหยาบ ที่เรียกว่า ปฏิโลม คือ จากดวงรู้หรือวิญญาณมาหาดวงเห็น แต่ถ้าจะพิจารณาจากหยาบไปหาละเอียดเป็น อนุโลม ก็จะเห็นว่า ปฏิฆานุสัยหุ้มอยู่รอบนอกของเห็นและจำ เหมือนลูกเต๋าขาว กามราคานุสัยก็หุ้มจิตหรือจิตอยู่ชั้นกลางเข้าไป เหมือนลูกเต๋าดำ และ อวิชชาอนุสัยก็หุ้มดวงรู้หรือวิญญาณอยู่ชั้นในเข้าไปอีก เหมือนแววเต๋าดำ ฉะนั้น

เนื่องจากอนุสัยทั้ง ๓ คือ ปฏิฆานุสัย กามราคานุสัย และอวิชชาอนุสัย นี้ ต่างก็หุ้ม เห็น จำ คิด และ รู้ เป็นไส้กัน คืออยู่ในกลางของกลาง เป็นชั้นๆ กันเข้าไปในจิต นี้ประการหนึ่ง และอนุสัยเอง ก็เกิดจากความนอนเนื่องของกิเลส ทั้งกิเลสหยาบ กลาง และกิเลสละเอียด ซึ่งเกิดขึ้นพร้อม

กับอกุศลจิตที่พุ่งชานออกไปรับ ไปยึด ไปเกาะอารมณ์ภายนอกที่ถูกใจบ้าง ที่ไม่ถูกใจบ้าง และที่เฉยๆ บ้าง แล้วประกอบกรรมที่เป็นอกุศลด้วย กาย วาจา และใจ ไปโดยความไม่รู้หรือเพราะความมืดมน ไม่รู้จักบาปบุญคุณโทษ หรือไม่รู้จักทางเจริญ ทางเสื่อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิเลสประเภทโมหะและมิจฉาทิฏฐิ ได้แก่ ความหลงผิดหรือเห็นผิด ความไม่รู้ในสังขารธรรมและสภาวะธรรมตามธรรมชาติที่เป็นจริง แล้วหมกหมมตกตะกอนนอนเนื่องอยู่ในจิตตสันดานของสัตว์ทั้งหลาย นี่อีกประการหนึ่ง

การกำจัดหรือปหานอนุสัยกิเลสเหล่านี้ จึงต้องกระทำที่จิตใจอันประกอบด้วยเห็น จำ คิด รู้ ซึ่งเป็นชุมทางของกิเลสนั่นเอง กล่าวคือ

ผู้ถึงธรรมกายแล้ว ก็ให้มันพิสดารกายไปสู่สุดละเอียดอยู่เสมอ หรือให้อย่างน้อยครั้งหนึ่งของใจรวมหยุดอยู่ ณ ศูนย์กลางกายพระอรหันต์องค์ที่ละเอียดที่สุดอยู่เสมอ ทุกอิริยาบถ ไม่ว่าจะเป็นยืน เดิน นั่ง หรือจะนอน ก็ให้เห็นใสละเอียดอยู่เสมอ เห็นดำหรือขุ่นมัวก็ให้รีบทำให้ใสในทันที เพราะดำหรือขุ่นมัวนั้นก็คืออกุศลธรรมและอัพยากตธรรม ซึ่งกำลังแทรกซ้อนเข้ามาในจิตใจ เอิบอาบ ซึม ซาบ ปน เป็น เข้ามาในจิตใจ จึงต้องให้มีจิตพิจารณาเห็นจิตในจิต เป็นภายใน แล้วเจริญภาวนาเพื่อชำระจิตใจให้ใสสะอาดบริสุทธิ์อยู่เสมอ โดยให้รวมใจหยุดในหยุด กลางของหยุดในหยุด กลางของกลางๆ ลงไป ณ ศูนย์กลาง เห็น จำ คิด รู้ นั้นแหละ จิตก็จะไม่พุ่งชานออกไปรับอารมณ์ภายนอก และ ไม่ปรุงแต่ง (ไม่สังขาร) อารมณ์ภายนอกที่มากระทบให้เกิดกิเลส ตัณหา อุปาทาน และอกุศลธรรมอื่นๆ

พอใจหยุดนิ่งได้ถูกส่วนเข้า จิตดวงเดิมซึ่งตั้งอยู่ในท่ามกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์หายาบก็ตกศูนย์ ลงไปยังฐานที่ ๖ เมื่อจิตดวงเดิมว่างหายไป จิตดวงใหม่พร้อมด้วยดวงธรรมที่ทำให้เป็น “กายมนุษย์ละเอียด” ก็ะบังเกิดขึ้นมาแทนที่ เครื่องหุ้ม เห็น จำ คิด รู้ คือ ปฏิฆานุสัย กามราคานุสัย อวิชขานุสัย ก็ะจางลง ใจก็กลับใสบริสุทธิ์สว่างขึ้นกว่าเดิม ทำให้ดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด ดวงรู้ ของกายมนุษย์ละเอียดขยายส่วนโตขึ้นกว่าของกายมนุษย์หายาบ คือโตขึ้นเป็นประมาณ ๒ เท่าของไข่แดงของไข่ไก่

ที่นี่ ก็ให้ใจของกายมนุษย์ละเอียดรวมหยุดนิ่งลงไปที่ตรงกลางเห็น จำ คิด รู้ ของกายมนุษย์ละเอียดอีกต่อไป พอใจหยุดถูกส่วนเข้า จิตดวงเดิมพร้อมด้วยดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียดนั้นก็ตกศูนย์ว่างหายไปอีก แล้วจิตดวงใหม่พร้อมด้วยดวงธรรมที่ทำให้เป็น “กายทิพย์” ก็ะปรากฏขึ้นแทนที่ เครื่องหุ้ม เห็น จำ คิด รู้ คือ ปฏิฆานุสัย กามราคานุสัย อวิชขานุสัย ของ

ทิพย์ก็จางลง ใจของกายทิพย์ใสละเอียดยิ่ง สะอาดบริสุทธิ์และสว่างยิ่งกว่าใจของกายมนุษย์ละเอียดยิ่ง ดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด ดวงรู้ ก็ขยายส่วนโตขึ้นไปอีก เป็นประมาณ ๓ เท่าของไข่มุกแห่งไข่มุก

ใจของกายทิพย์หยาบก็หยุดนิ่งลงไปตรงศูนย์กลาง เห็น จำ คิด รู้ ของกายทิพย์นั้นต่อไปอีก พอหยุดนิ่งได้ถูกส่วนเข้า จิตดวงเดิมพร้อมด้วยดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์นั้นก็ตกศูนย์ว่างหายไป จิตดวงใหม่พร้อมด้วยดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ละเอียดยิ่ง ก็จะผุดลอยขึ้นมาแทนที่ อนุสัยกิเลสเครื่องหุ้มของเห็น จำ คิด รู้ ก็จางลงกว่าเดิม ใจของกายทิพย์ใสละเอียดยิ่ง สะอาดบริสุทธิ์และสว่างยิ่งกว่าจิตดวงเดิม ดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด ดวงรู้ ของกายทิพย์ละเอียดยิ่งก็ขยายส่วนโตขึ้น เป็นประมาณ ๔ เท่าของไข่มุกแห่งไข่มุก

ใจของกายทิพย์ละเอียดยิ่งหยุดนิ่งลงไปตรงกลางเห็น จำ คิด รู้ ณ ตรงกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ละเอียดยิ่งนั้นต่อไปอีก พอใจหยุดนิ่งได้ถูกส่วนเข้า จิตดวงเดิมพร้อมด้วยดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ละเอียดยิ่งก็จะตกศูนย์ว่างหายไป แล้วก็จะเห็นจิตดวงใหม่พร้อมด้วยดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมหยาบบังเกิดขึ้นมาแทนที่ เครื่องหุ้มของเห็น จำ คิด รู้ คือ ภูมิจิต อกาสจิต อวิชชาจิต ก็จางลง ใจของกายรูปพรหมก็ใสละเอียดยิ่ง สะอาดบริสุทธิ์และมีรัศมีสว่างขึ้นยิ่งกว่าจิตดวงเดิม ดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด ดวงรู้ ก็ขยายส่วนโตขึ้นประมาณ ๕ เท่าของไข่มุกแห่งไข่มุก

ใจของกายรูปพรหมหยาบก็หยุดนิ่งลงไปตรงกลางเห็น จำ คิด รู้ ณ กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมหยาบนั้น พอใจหยุดนิ่งได้ถูกส่วนเข้า จิตดวงเดิมพร้อมด้วยดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมหยาบก็จะตกศูนย์ว่างหายไป แล้วจะปรากฏจิตดวงใหม่พร้อมด้วยดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมละเอียดยิ่งบังเกิดขึ้นมาแทนที่ เครื่องหุ้มของเห็น จำ คิด รู้ คือ ภูมิจิต อกาสจิต อวิชชาจิต ก็จางลง ใจของกายรูปพรหมละเอียดยิ่ง ก็ใสละเอียดยิ่ง สะอาดบริสุทธิ์และมีรัศมีสว่างขึ้นยิ่งกว่าจิตดวงเดิม ดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด ดวงรู้ ก็ขยายส่วนโตขึ้นเป็นประมาณ ๖ เท่าของไข่มุกแห่งไข่มุก

ใจของกายรูปพรหมละเอียดยิ่งก็หยุดนิ่งลงไปตรงกลางเห็น จำ คิด รู้ ณ ตรงกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมละเอียดยิ่ง พอใจหยุดนิ่งได้ถูกส่วนเข้า จิตดวงเดิมพร้อมด้วยดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมละเอียดยิ่งก็จะตกศูนย์ว่างหายไป และจะปรากฏจิตดวงใหม่พร้อมด้วยดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมหยาบบังเกิดขึ้นมาแทนที่ อนุสัยกิเลสเครื่องหุ้มของเห็น จำ คิด รู้ ของกายรูปพรหมก็จางลง ใจของกายรูปพรหมหยาบก็ใสละเอียดยิ่ง สะอาดบริสุทธิ์และมีรัศมีสว่าง

ยิ่งขึ้นไปกว่าจิตดวงเดิม ดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด ดวงรู้ ก็ขยายส่วนโตขึ้นประมาณ ๗ เท่าของ
ไข่แดงของไข่ไก่

ที่นี่ ก็ให้ใจของกายอรูปรพรมหยาบหยุดในหยุดลงไปที่กลาง เห็น จำ คิด รู้ กลาง
ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปรพรมหยาบนั่นอีกต่อไป พอใจหยุดได้ถูกส่วนเข้า จิตดวงเดิม
พร้อมด้วยดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปรพรมหยาบก็จะตกศูนย์ ว่างหายไปอีก จิตดวงใหม่
พร้อมด้วยดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปรพรมละเอียดก็ผุดลอยขึ้นมาแทนที่ ปฏิฆานุสัยเครื่อง
หุ้มของเห็นและจำ และกามราคานุสัยเครื่องหุ้มของคิดหรือจิต ก็จางหายไป อวิชานุสัยเครื่อง
หุ้มของรู้หรือวิญญาณ ก็จางลงมาก ใจของกายอรูปรพรมละเอียดก็ใสบริสุทธิ์และมีรัศมีสว่าง
ยิ่งกว่าเดิม เห็น จำ คิด รู้ ก็ใสละเอียดสะอาดบริสุทธิ์จากเครื่องเศร้าหมองยิ่งขึ้น และขยายส่วน
โตขึ้นเป็นประมาณ ๘ เท่าของไข่แดงของไข่ไก่ หรือประมาณเท่าดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์

ใจของกายอรูปรพรมละเอียดก็หยุดนิ่งลงไปที่กลางเห็น จำ คิด รู้ ตรงกลางดวงธรรมที่ทำให้
เป็นกายอรูปรพรมละเอียดต่อไป พอใจหยุดถูกส่วนเข้า ดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด ดวงรู้ ก็จะตก
ศูนย์พร้อมด้วยดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปรพรมละเอียด ว่างหายไปอีก นี่คือ วิญญาณของ
กายในภพ ๓ ดับ แล้วจะเห็นดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด ดวงรู้ ซึ่งบัดนี้กลับเป็นญาณรัตนะของกาย
ธรรม พร้อมด้วยดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกาย บังเกิดขึ้นแทนที่ อวิชานุสัยเครื่องหุ้มรู้ ก็หายไป
เครื่องหุ้มญาณรัตนะของธรรมกายกลับเป็นวิชา (ธรรมเครื่องให้รู้แจ้งเห็นจริงในสัจธรรมและสภาวะ
ของธรรมชาติ ทั้งที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (สังขาร/สังขตธรรม) และที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัย
ปรุงแต่ง (วิสังขาร/อสังขตธรรม) ตามความเป็นจริง) ดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด ดวงรู้ คือ “ญาณ-
รัตนะ” ก็ขยายโตขึ้นเต็มส่วน เท่าหน้าตักและความสูงของธรรมกาย คือ ขนาดประมาณเกือบ ๕ วา
และมีรัศมีสว่างสวยงามยิ่งนัก

กาย กับ ใจ ของธรรมกายก็กลับเป็น ปฐมมรรค เป็นเนื้อหนังที่แท้จริง รวบยอดกลั่นออก
มาจากพระวินัยปิฎก ดวงศีล ก็เป็นอธิศีล คือศีลยิ่งอย่างแท้จริง กาย วาจา และใจ ตลอดทั้ง
เจตนาความคิดอ่านทั้งหลาย เป็นอันสะอาดบริสุทธิ์หมด

จิต ก็กลับเป็น มรรคจิต เป็นเนื้อหนังที่แท้จริง รวบยอดกลั่นออกมาจากพระสูตรตันตปิฎก
เป็น อธิจิต คือจิตยิ่งแท้ๆ เพราะบริสุทธิ์ปราศจากกิเลสนิวรณ์

วิญญาณ ก็เป็น มรรคปัญญา เป็น ญาณรัตนะ เพราะอวิชานุสัยเครื่องหุ้มของรู้จางลง
มาก จึงใสละเอียดบริสุทธิ์จากเครื่องเศร้าหมองมาก และขยายโตเต็มส่วนของธรรมกาย

มรรคปัญญานี้เป็นเนื้อหนังที่แท้จริง รวบรวมดกลั่นออกมาจากพระอภิธรรมปิฎก จึงจัดเป็น อธิปัญญาแท้ๆ

กายธรรมนี้เอง คือ พระพุทธรัตนะ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกาย คือ ธรรมรัตนะ และกายธรรมละเอียดๆ ในท่ามกลางพระพุทธรัตนะนี้ คือ พระสังฆรัตนะผู้ปฏิบัติและผู้รักษาพระสัทธรรมของพระพุทธเจ้าไว้

ก็ให้ใจของกายธรรมหยุดในหยุด ลงไปที่กลางของกลางๆๆ ต่อๆ ไปอีก ก็จะถึงดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกาย และเห็น จำ คิด รู้ คือ ญาณรัตนะ ที่ละเอียดๆ ต่อไปอีก คือ ธรรมกายโคตรภูละเอียด, ธรรมกายพระโสดาบันหยาบ พระโสดาบันละเอียด, ธรรมกายพระสกิทาคามีหยาบ พระสกิทาคามีละเอียด, ธรรมกายพระอนาคามีหยาบ พระอนาคามีละเอียด, ธรรมกายพระอรหัตหยาบ พระอรหัตละเอียด ซึ่งใสละเอียด บริสุทธิ์จากเครื่องหุ้มฝ่ายอกุศลทั้งปวง ดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด ดวงรู้ คือ ญาณรัตนะ และดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายก็ขยายส่วนโตขึ้นไปอีก เป็นขนาด ๕ วา ๑๐ วา ๑๕ วา และ ถึง ๒๐ วา ตามลำดับ

ยิ่งดำเนินไปสู่ละเอียดเพียงใด จิตใจก็ยิ่งใสสะอาดบริสุทธิ์จากเครื่องเศร้าหมองยิ่งขึ้นเพียงนั้น

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ก็คือ การเจริญภาวนาพิจารณาเห็นสภาวะธรรมคือความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปของจิตในจิต ตามธรรมชาติที่เป็นจริง พร้อมด้วยถอดถอนอสังกิเลสจากจิตของกายหยาบ ไปสู่จิตที่ละเอียดยิ่งกว่า จนถึงจิตของกายโลกุตระคือธรรมกาย ซึ่งเป็นกายในกายที่ใสละเอียด พ้นจากกายในภพ ๓ นี้ ตั้งแต่กายที่ ๙ เป็นต้นไปจนสุดละเอียด ช่วยให้ปัญญาหยั่งรู้เจริญขึ้นอย่างรวดเร็วจากการที่ได้ทั้งรู้และทั้งเห็น และช่วยให้วิชา ได้แก่ วิชา ๓ วิชา ๘ และอภิปัญญา ๖ เกิดและเจริญขึ้น ให้สามารถปราบอวิชาเป็นมูลรากฝ่ายเกิดบาปอกุศลทั้งปวงให้หมดสิ้นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

เพราะฉะนั้น แนวทางปฏิบัติภาวนาธรรมตามแนววิชาธรรมกาย ที่ให้ผู้ปฏิบัติธรรมรวมใจหยุดในหยุด กลางของหยุดในหยุด ผ่านกาย เวทนา จิต และธรรม หรือที่รู้จักกันในหมู่ผู้ปฏิบัติว่า พิศดารกายสุดกายหยาบกายละเอียด แล้วก็ให้รวมใจหยุดในหยุด กลางของหยุดในหยุดไว้ ณ ศูนย์กลางกายพระอรหัตที่ละเอียดที่สุดอยู่เสมอ อย่างน้อยก็ครั้งหนึ่งของใจ ให้เห็นใส ละเอียด สะอาด บริสุทธิ์จากเครื่องเศร้าหมองอยู่เสมอ นั่น ก็คือการปฏิบัติภาวนาที่ให้ผลเป็นการดับกิเลสจากจิตใจของกายหยาบไปสู่จิตใจของกายละเอียด ที่เรียกว่า “ดับหยาบไปหาละเอียด” ไปจนสุดละเอียด

นี้เอง ชื่อว่า “นิโรธ” ดับสมุทัย คือ เป็นธรรมเครื่องปราบหรือกำจัดอนุสัยกิเลสที่ละเอียดๆ และนอนเนื่องอยู่ในจิตสันดานนั้นให้หมดสิ้นไป ด้วยโลกุตตรปัญญาคือมรรคจิตและมรรคปัญญา ของธรรมกายอันเจริญขึ้นแล้ว พร้อมด้วย “วิชา” ธรรมเป็นเครื่องรู้แจ้งเห็นจริงในสัจธรรมและสภาวะของสังขาร/สังขตธรรม และ วิสังขาร/อสังขตธรรม ตามที่เป็นจริง จากการที่ได้ทั้งรู้และทั้งเห็นนั่นเอง และในขณะเดียวกัน การเจริญภาวนาดังกล่าวก็มีลักษณะเป็นการถอดชั้นธจากกายโลกียะทั้ง ๘ ซึ่งเป็นกายที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง และต้องตกอยู่ในอาณัติแห่งพระไตรลักษณ์ ไปสู่กายที่ละเอียดบริสุทธิ์ผ่องใสกว่า คือธรรมชั้น ซึ่ง เป็นกายที่พ้นภพ ๓ ไปแล้ว และไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง เป็นวิสังขาร/อสังขตธาตุอสังขตธรรมล้วนๆ อันไม่ต้องตกอยู่ในอาณัติแห่งไตรลักษณ์ กลับมีสภาวะที่เที่ยง (นิจุ) เป็นบรมสุข (ปรม สุข) และยั่งยืน (ธู) อันเป็นอัตตลักษณะที่ตรงกันข้ามกับอนัตตลักษณะของสังขาร/สังขตธรรม โดยสิ้นเชิง

ผลจากการเจริญภาวนาดังกล่าวนี้อย่างนี้ ที่สามารถให้เห็นธรรมคือความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปในจิต เป็นทางให้เกิดความเบื่อหน่ายในทุกข์ และเป็นทางให้คลายจากความกำหนัดยินดี ให้จิตวิมุตติหลุดพ้นจากกิเลสเครื่องร้อยรัดให้ติดอยู่กับโลก ได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ และเสวยสุขด้วยความสงบด้วยปัญญาอันเห็นชอบต่อไป

เมื่อเจริญภาวนามาถึงเพียงนี้ ย่อมประจักษ์ในความจริงที่ว่า ณ ศูนย์กลางกายอันเป็นที่ตั้งถาวรของใจและกำเนิดธาตุธรรมเดิมนี้อย่างนี้คือ ทางสายเอก หรือ เอกายนมรรค ทางไปของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย

ณ ศูนย์กลางกายนี้ แม้แต่ผู้ปฏิบัติธรรมที่ยังไม่ถึงธรรมกาย หากหมั่นเจริญภาวนารวมใจให้หยุด ให้นิ่งลงไปทีละกลางของกลางนี้ไว้เสมอทุกอิริยาบถ ก็ยังได้ผลในทางกำจัดกิเลส ตัณหา อุปาทาน อันเป็นเหตุแห่งทุกข์ทั้งหลาย ดีกว่าไปจรดใจไว้ที่อื่น เพราะการจรดใจไว้ ณ กลางของกลางศูนย์กลางกายนี้ ใจจะหยุด สงบ และสงบ จากกิเลสนิวรณ์ ไม่ฟุ้งซ่านไปรับอารมณ์ภายนอก ไม่ปรุงแต่งอารมณ์ให้เกิดกิเลส สัญโญชน์ ให้ต้องเวียนว่ายตายเกิดและเป็นทุกข์อีก

ธรรมปฏิบัติให้ “ใจหยุด” นั้นแหละ เป็นตัวสำเร็จ เพราะถูกทางสายกลาง คือ กลางของกาย เวทนา จิต และธรรม ของสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งอยู่ตรงหรือในแนวเดียวกันกับอายตนะนิพพาน อันเป็นที่สิ้นสุดแห่งทุกข์และที่เป็นบรมสุขนั่นเอง.

บทที่ ๑๑

ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

คำว่า “ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน” นั้น หมายถึง การมีสติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม

ซึ่งถ้าจะวิเคราะห์ถึงความหมายอย่างกว้างขวางแล้วก็คือ การให้มีสติระลึกเห็นได้ในธรรมทั้งปวงว่า ธรรมใดเป็นธรรมฝ่ายบุญกุศล หรือธรรมขาว ที่เป็นธรรมฝ่ายพระ ซึ่งเรียกว่า กุศลธรรม พระบาลีว่า กุสลา ธัมมา, ธรรมเหล่าใดที่เป็นฝ่ายบาปอกุศล หรือธรรมดำ ที่เป็นธรรมฝ่ายมาร ซึ่งเรียกว่า อกุศลธรรม พระบาลีว่า อกุสลา ธัมมา, และธรรมใดที่เป็นธรรมกลางๆ ไม่ดีไม่ชั่ว ไม่เป็นบุญไม่เป็นบาป หรือเป็นธรรมที่ไม่เป็นฝ่ายขาวและฝ่ายดำ เรียกว่า อัปยาคตธรรม พระบาลีว่า อัปยาคตา ธัมมา

พระธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในปิฎกทั้ง ๓ คือ ทิมีมาทั้งในพระสูตร ในพระวินัย และทั้งในพระปรมาัตถ์ ต่างก็เกี่ยวข้องกับธรรมทั้ง ๓ เหล่านี้ คือ กุสลา ธัมมา, อกุสลา ธัมมา และ อัปยาคตา ธัมมา ทั้งสิ้น

วัตถุประสงค์สำคัญในการที่ให้มีสติระลึกเห็นได้ในธรรมทั้งหลายเหล่านี้ จะเห็นได้จากแนวทางปฏิบัติธรรม ซึ่งเป็นคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน และที่จะมีมาอีกต่อไปในอนาคต ซึ่งต่างก็มีแนวการสอนตรงกันหมด ดังพระพุทธภาษิตว่า

“สพฺพปาปสฺส อภินิ อกุสลสฺสุปสมฺปทา
สจฺจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธานุสาสนํ.”^๑

แปลความว่า “การไม่กระทำความชั่วทั้งปวง การยังกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตใจของตนให้ผ่องใส นี่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย.”

เพราะฉะนั้น ความมุ่งหมายสำคัญในการเจริญธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ก็เพื่อให้ผู้ปฏิบัติธรรมเหล่านั้นมีสติระลึกเห็นธรรมเหล่านี้ได้ แล้วก็ให้มีสัมปชัญญะ พิจารณาคุณและโทษของธรรมแต่ละเหล่า เหล่านี้ว่า ธรรมใดเป็นคุณ คือให้ผลที่เป็นความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุข, ธรรมใด

^๑ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๐, ทิมนิกาย มหาวรรค, ข้อ ๕๔, หน้า ๕๗.

ที่เป็นโทษ คือให้ผลที่เป็นความเสื่อม หรือความทุกข์เดือดร้อน และธรรมเหล่าใดที่เป็นธรรมกลางๆ แล้วก็พึงละธรรมที่เป็นโทษนั้นเสีย และในขณะเดียวกันก็หมั่นประกอบธรรมที่เป็นคุณยิ่งขึ้นไป เพื่อความพ้นทุกข์และความสันติสุขอย่างถาวร คือ พระนิพพานอันเป็นแดนเกษมที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง ตามแนวทางพระพุทธศาสนานั้นเอง ดังพระพุทธภาษิตว่า

“กณ्हี ธมฺมํ วิปปหยา สุกกํ ภาวเถ ปญฺธิโต
โอกา อโนกมามม วิเวเก ยตถ ทูรมฺ.”^๒

แปลความว่า “บัณฑิตควรละธรรมด่าเสีย ยังธรรมขาวให้เจริญ อาศัยพระนิพพาน ไม่มีอาลัยจากอาลัย (คือออกจากอาลัย อาศัยพระนิพพาน) ...”

เหตุที่บัณฑิตพึงละธรรมด่าและพึงเจริญธรรมขาวนั้น ก็มีเหตุปรากฏในอัมมิกเถรภาษิตว่า

“อธฺโม นิรยํ เนติ ธฺโม ปาเปติ สฺสุคฺติ.”^๓

แปลความว่า “ธรรมย่อมนำไปสู่นรก ธรรมย่อมนำไปถึงสุคติ.”

สภาพที่เป็นบาปอกุศลหรือธรรมดานั้น ย่อมนำสัตว์ไปสู่สุคติหรือทุกข์เดือดร้อน อันเป็นภูมิของสัตว์ที่ชั่ว ที่ไม่ดี ที่ไม่มีความสุขสบาย หรือที่ๆ มีความทุกข์เดือดร้อน, ส่วนสภาพที่เป็นบุญกุศลหรือธรรมขาวนั้น ย่อมนำไปสู่สุคติ อันเป็นภูมิของสัตว์ที่ดี ที่มีความสุขสบาย หรือที่ๆ ไม่มีความทุกข์เดือดร้อน

กล่าวโดยสรุป วัตถุประสงค์ของการเจริญอัมมานุสสนาสติปัฏฐาน ก็เพื่อให้ผู้ปฏิบัติธรรมมีสติสัมปชัญญะ พิจารณาและระลึกเห็นได้อยู่เสมอว่า ธรรมใดเป็นธรรมดำหรือบาปอกุศล ที่นำไปสู่ความเสื่อมหรือความทุกข์เดือดร้อน ก็พึงละเสีย, ส่วนธรรมใดที่เป็นธรรมขาวหรือบุญกุศล ที่นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุข ก็พึงเจริญให้มากยิ่งขึ้นไป และธรรมใดที่เป็นกลางๆ ไม่ดีไม่ชั่ว ไม่ให้สุขไม่ให้ทุกข์ ก็ให้พิจารณาระลึกเห็นธรรมนั้นตามที่เป็นจริงด้วย สัมมาทิฏฐิ คือความเห็นชอบ ในทุกข์ ในเหตุแห่งทุกข์ ในสภาวะที่ทุกข์ดับเพราะเหตุดับ และในหนทางปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์อย่างถาวร ตามแนวทางพระพุทธศาสนา

^๒ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๙, สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค, ข้อ ๙๘, หน้า ๒๙.

^๓ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๖, ขุททกนิกาย เถรคาถา, ข้อ ๓๓๒, หน้า ๓๑๕.

ตอนที่ ๑ นิวรรณ์ ๕

หลักปฏิบัติธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานข้อแรก ได้แก่ การมีสติสัมปชัญญะพิจารณาเห็นและระลึกได้ในธรรมอันเป็นเครื่องกีดกันความดี คือนิวรรณ์ทั้ง ๕ ซึ่งได้แก่

กามฉันทนิวรรณ์ ได้แก่ ความยินดี พอใจ ตัดใจอยู่ในกามคุณทั้ง ๕ ได้แก่ ในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในสัมผัสผัสสทางกาย

พยาบาทนิวรรณ์ ได้แก่ ความขัดเคืองใจ โกรธ ความผูกโกรธ ผูกใจเจ็บแค้น หรืออาฆาตพยาบาทจองเวร อันสืบเนื่องแต่กระทบเข้ากับอารมณ์ที่ไม่พอใจและโกรธ โดยเหตุที่คิดว่า เขาทำความเสื่อมเสียให้แก่ตนเอง หรือให้แก่คนที่ตนรัก หวงแหน หรือเพราะคิดว่า เขาทำคุณประโยชน์ให้แก่คนที่ตนเองเกลียดชัง เป็นต้น

ถีนมิทธนิวรรณ์ ได้แก่ ความหดหู่ท้อถอยจากอารมณ์ที่เพ่งเพียร ความง่วงเหงาซึมเซา อันเป็นเหตุให้จิตใจไม่ปลอดโปร่ง กระปรี้กระเปร่า

อุทธัจจกุกกุกจนิวรรณ์ ได้แก่ ความฟุ้งซ่าน ความตื่นเต้น หรือความคิดวิตกกังวลไปในเรื่องราวต่างๆ ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และในอนาคต อันเป็นเหตุให้จิตใจไม่สงบ

วิจิกิจฉานิวรรณ์ ได้แก่ ความลังเล ไม่แน่ใจ มีความเคลือบแคลงสงสัยในธรรมปฏิบัติ ว่าจะเป็นทางถูกต้อง อันให้ผลเป็นคุณแน่จริงหรือ หรือจะเป็นทางผิดให้ผลเป็นโทษ

นิวรรณ์ธรรมทั้ง ๕ นี้ จัดว่าเป็นปฏิบัติกัธธรรม คือ เป็นธรรมที่เป็นข้าศึกแห่งคุณความดี กล่าวคือ เมื่อนิวรรณ์ธรรมเหล่านี้แม้อย่างใดอย่างหนึ่ง เกิดขึ้นกับจิตแล้ว ย่อมทำให้ไม่สามารถจะเห็นอรรถเห็นธรรมได้ชัดแจ้งตามที่เป็นจริง เพราะฉะนั้นจึงควรจำกัดเสีย

เมื่อจิตสงบระงับจากนิวรรณ์ธรรมดีแล้ว ย่อมควรแก่งานวิปัสสนาเพื่อเจริญปัญญา รู้แจ้งในสัจจธรรมทั้งหลายได้ตามที่เป็นจริง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในการเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ ซึ่งเป็น ๑ ในอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อความพ้นทุกข์อย่างถาวร ได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน ตามแนวทางพระพุทธศาสนาต่อไป

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสการบำเพ็ญสติปัฏฐาน มีการพิจารณาเห็นธรรมในธรรม คือ นีวรณ ๕ ไว้ว่า

“กถญจ ภิกขเว ภิกขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหริติ. อิท ภิกขเว ภิกขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหริติ ปญฺจสุ นีวรเณสุ. กถญจ ภิกขเว ภิกขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหริติ ปญฺจสุ นีวรเณสุ.

อิต ภิกขเว ภิกขุ สนฺตํ วา อชฺชตตํ กามจฺจนํ ‘อตฺถิ เม อชฺชตตํ กามจฺจนโหติ ปชานาติ. อสนฺตํ วา อชฺชตตํ กามจฺจนํ ‘นตฺถิ เม อชฺชตตํ กามจฺจนโหติ ปชานาติ. ยถา จ อนุปปन्नสฺส กามจฺจนทสฺส อุปฺปาโหโหติ ตญฺจ ปชานาติ. ยถา จ อุปฺปन्नสฺส กามจฺจนทสฺส ปหानํ โหติ ตญฺจ ปชานาติ. ยถา จ ปหีนสฺส กามจฺจนทสฺส อายตฺติ อนุปฺปาโหโหติ ตญฺจ ปชานาติ.

สนฺตํ วา อชฺชตตํ พฺยาปาํ อตฺถิ ... สนฺตํ วา อชฺชตตํ ถีนมิตฺธํ อตฺถิ ... สนฺตํ วา อชฺชตตํ อุตฺถจฺจุกฺกจฺจํ อตฺถิ ...

สนฺตํ วา อชฺชตตํ วิจิกิฉํ ‘อตฺถิ เม อชฺชตตํ วิจิกิฉาติ ปชานาติ. อสนฺตํ วา อชฺชตตํ วิจิกิฉํ ‘นตฺถิ เม อชฺชตตํ วิจิกิฉาติ ปชานาติ. ยถา จ อนุปฺปนฺนํ วิจิกิฉาย อุปฺปาโหโหติ ตญฺจ ปชานาติ. ยถา จ อุปฺปนฺนํ วิจิกิฉาย ปหानํ โหติ ตญฺจ ปชานาติ. ยถา จ ปหีนํ วิจิกิฉาย อายตฺติ อนุปฺปาโหโหติ ตญฺจ ปชานาติ.

อิติ อชฺชตตํ วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหริติ. พหิทฺธา วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหริติ. อชฺชตตพหิทฺธา วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหริติ. สมุทฺยธมฺมานุปสฺสี วา ธมฺเมสุ วิหริติ. วยธมฺมานุปสฺสี วา ธมฺเมสุ วิหริติ. สมุทฺยวยธมฺมานุปสฺสี วา ธมฺเมสุ วิหริติ. ‘อตฺถิ ธมฺมาติ วา ปนฺนสฺส สติ ปจฺจุปฺภวจิตฺตา โหติ ยาวเทว ฅาณมตฺตตาย ปภฺวิสฺสติ มตฺตตาย. อนิสฺสลิโต จ วิหริติ น จ กิณฺณิ โลเก อุปาทิยติ.

เอวมปิ โข ภิกขเว ภิกขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหริติ ปญฺจสุ นีวรเณสุ.”^๔

^๔ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๐, ติ่มนิกาย มหาวรรค, ข้อ ๒๙๐, หน้า ๓๓๕-๓๓๗.

แปลความว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ อย่างไรเล่า. ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมคือนิรณ ๕. ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมคือนิรณ ๕ อย่างไรเล่า. ภิกษุในธรรมวินัยนี้

เมื่อกามฉันทมีอยู่ ณ ภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่า ‘กามฉันทมีอยู่ ณ ภายในจิตของเรา. หรือเมื่อกามฉันทไม่มีอยู่ ณ ภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่า ‘กามฉันทไม่มีอยู่ ณ ภายในจิตของเรา. อนึ่ง กามฉันทที่ยังไม่เกิด จะเกิดขึ้นด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย. กามฉันทที่เกิดขึ้นแล้วจะละเสียได้ด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย. กามฉันทที่ละได้แล้วจะไม่เกิดขึ้นต่อไปด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย.

อีกอย่างหนึ่ง เมื่อพยาบาทมีอยู่ ... เมื่อถีนมิทธะมีอยู่ ... เมื่ออุทธัจจ-กุกกุจจะ มีอยู่ ...

อีกอย่างหนึ่ง เมื่อวิจิกิจจามีอยู่ ณ ภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่า ‘วิจิกิจจามีอยู่ ณ ภายในจิตของเรา. หรือเมื่อวิจิกิจจาไม่มีอยู่ ณ ภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่า ‘วิจิกิจจาไม่มีอยู่ ณ ภายในจิตของเรา. อนึ่ง วิจิกิจจายังไม่เกิด จะเกิดขึ้นด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย. วิจิกิจจาที่เกิดขึ้นแล้วจะละเสียได้ด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย. วิจิกิจจาที่ละได้แล้วจะไม่เกิดขึ้นต่อไปด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย ดังพรรณนามาจะนี่.

ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมภายในบ้าง. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมภายนอกบ้าง. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งภายในทั้งภายนอกบ้าง. พิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นในธรรมบ้าง. พิจารณาเห็นธรรมคือความเสื่อมในธรรมบ้าง. พิจารณาเห็นธรรมคือทั้งความเกิดขึ้นทั้งความเสื่อมในธรรมบ้าง ย่อมอยู่. อนึ่ง สติของเธอที่ตั้งมั่นอยู่ว่า ‘ธรรมมีอยู่’ ก็เพียงสักว่าความรู้ เพียงสักว่าอาศัยระลึกเท่านั้น. เธอเป็นผู้อันตณหาและทิฏฐิไม่อาศัยอยู่แล้ว และไม่ถือมั่นอะไรๆ ในโลก.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล ภิกษุชื่อว่า พิจารณาเห็นธรรมในธรรม คือ นิรณ ๕ อยู่.”

ผู้ปฏิบัติธรรมจึงพึงมีสติพิจารณาระลึกได้อยู่เสมอว่า จิตของตนมีนิวรณ์ธรรมข้อใดเกิดขึ้นหรือไม่ ? หากมี ก็พึงกำจัดเสียด้วยองค์แห่งฌาน อันเป็นเครื่องทำลายนิวรณ์ธรรมเหล่านั้นให้หมดไปจากจิตใจ กล่าวคือ

วิตก ปหานถิ่นมิตถนิวรณ์, วิจาร์ ปหานวิจิกิจฉานนิวรณ์, ปีติ ปหานพยาบาทนิวรณ์, สุข ปหานอุทธัจจกุกกุจจะนิวรณ์, และเอกัคคตา ปหานกามฉันทนิวรณ์

การข่มหรือปหานคือละนิวรณ์ด้วยอำนาจของฌานนั้น เรียกว่า วิกัมภณปหาน ตราบใดที่ฌานจิตยังไม่เสื่อม ตราบนั้นนิวรณ์ธรรมย่อมถูกข่มมิให้ปรากฏขึ้นได้ แต่ในทางกลับกัน ถ้านิวรณ์ธรรมกำเริบขึ้นเมื่อใด ฌานก็เสื่อมไปเมื่อนั้นอีกเช่นกัน

เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมข่มนิวรณ์ด้วยองค์แห่งฌานอันเป็นเครื่องทำลายแล้ว ฌานจิตก็ย่อมเกิดขึ้น ผู้ปฏิบัติภาวนาธรรมก็พึงอาศัยสมาธิจิตหรือฌานจิตนั้นพิจารณาสภาวะธรรมทั้งหลาย ทั้งที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง และที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งให้เห็นตามความเป็นจริง

นี่เป็นทางบริสุทธิ์แห่งจิตและปัญญาแจ้งในสัจจธรรมทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญญาอันรู้แจ้งตามความเป็นจริงในทุกข์ ในเหตุแห่งทุกข์ ในสภาวะที่ทุกข์ดับเพราะเหตุดับ และในหนทางปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์อย่างถาวร ได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน ตามภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ สมดังพระพุทธภาษิตว่า

“นตถิ ฌานํ อปญฺญสฺส ปญฺญา นตถิ อฌายโต*
ยมฺหิ ฌานญฺจ ปญฺญา จ ส เว นิพฺพานสฺส นตฺถิเก.”^๕

แปลความว่า

“ฌานย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่มีปัญญา ปัญญาย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่เพ่งอยู่ ชนใด
มีทั้งฌานและปัญญาด้วย ชนนั้นแล ชื่อว่า ดำรงอยู่ใกล้พระนิพพาน.”

การเจริญภาวนาถึงธรรมกาย ที่หลวงพ่อดัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) สอนในชั้นสมถกัมมัฏฐานนั้น เป็นพระกัมมัฏฐานที่ประกอบพร้อมด้วยอารมณ์สมถะ คือ อาโลกกสิณ พุทธานุสสติ และ อานาปานสติ ที่มีอานุภาพสูงมาก ดังได้อธิบายแล้วในบทก่อน จึงเป็นกัมมัฏฐานที่ช่วยให้มีสติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม คือ นิวรณ์ ๕ พร้อมด้วยวิธีปฏิบัติเพื่อยกภูมิจิตขึ้นสู่องค์คุณ คือ องค์แห่งฌาน อันเป็นธรรมเครื่องปหานกิเลสนิวรณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ให้จิตใจบริสุทธิ์ ผ่องใส อ่อนโยน ควรแก่งาน สมความมุ่งหมายของการบำเพ็ญสติปัฏฐานทุกประการ

^๕ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕, ขุททกนิกาย ธรรมบทคาถา, ข้อ ๓๕, หน้า ๖๕. (อรรถกถาเช่นอรรถกถาธรรมบท เป็น นตถิ ปญญา อฌายโน แปลว่า ปัญญาย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่มีฌาน ซึ่งเป็นความหมายเดียวกัน)

ตอนที่ ๒ อุปาทานชั้นที่ ๕

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสการบำเพ็ญสติปัฏฐาน ข้อการพิจารณาเห็นธรรม
ในธรรมคือ อุปาทานชั้นที่ ๕ ไว้ดังต่อไปนี้

“ปุณ จปรุ ภิกขเว ภิกขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปัสสี วิหริติ ปญฺจสุ
อุปาทานกฺขนฺธेषุ. กถญจ ภิกขเว ภิกขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปัสสี วิหริติ ปญฺจสุ
อุปาทานกฺขนฺธेषุ.

อิธ ภิกขเว ภิกขุ อิติ รูปํ อิติ รูปสฺส สมฺทโย อิติ รูปสฺส อตฺตงฺคโม.
อิติ เวทนา อิติ เวทนาย สมฺทโย อิติ เวทนาย อตฺตงฺคโม. อิติ สญฺญา
อิติ สญฺญาย สมฺทโย อิติ สญฺญาย อตฺตงฺคโม. อิติ สงฺขารํ อิติ สงฺขารานํ
สมฺทโย อิติ สงฺขารานํ อตฺตงฺคโม. อิติ วิญฺญาณํ อิติ วิญฺญาณสฺส สมฺทโย
อิติ วิญฺญาณสฺส อตฺตงฺคโมติ.

อิติ อชฺชตฺตํ วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปัสสี วิหริติ. พหิทฺธา วา ธมฺเมสุ
ธมฺมานุปัสสี วิหริติ. อชฺชตฺตพหิทฺธา วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปัสสี วิหริติ.
สมฺมทยธมฺมานุปัสสี วา ธมฺเมสุ วิหริติ. วยธมฺมานุปัสสี วา ธมฺเมสุ วิหริติ
สมฺมทยวยธมฺมานุปัสสี วา ธมฺเมสุ วิหริติ. ‘อตฺถิ ธมฺมาติ วา ปนสฺส สติ
ปจฺจุปฺภุจिता โหติ ยาวเทว ฅาณมตฺตาย ปฏิสสตีตมตฺตาย. อนิสฺสลิโต จ วิหริติ
น จ กิณฺณิ โลเก อุปาทียติ.

เอวเมปิ โข ภิกขเว ภิกขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปัสสี วิหริติ ปญฺจสุ
อุปาทานกฺขนฺธेषุ.”^๖

แปลความว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย อีกข้อหนึ่ง ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมคือ
อุปาทานชั้นที่ ๕. ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมคืออุปาทานชั้นที่ ๕ อย่างไร

^๖ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๐, ทัฬหีนิกาเย มหาวรรค, ข้อ ๒๙๑, หน้า ๓๓๗.

เล่า. ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นดังนี้ว่า อย่างนี้รูป อย่างนี้ความเกิดขึ้นแห่งรูป อย่างนี้ความดับแห่งรูป. อย่างนี้เวทนา อย่างนี้ความเกิดขึ้นแห่งเวทนา อย่างนี้ความดับแห่งเวทนา. อย่างนี้สัญญา อย่างนี้ความเกิดขึ้นแห่งสัญญา อย่างนี้ความดับแห่งสัญญา. อย่างนี้สังขาร อย่างนี้ความเกิดขึ้นแห่งสังขาร อย่างนี้ความดับแห่งสังขาร. อย่างนี้วิญญาณ อย่างนี้ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ อย่างนี้ความดับแห่งวิญญาณ. ดังพรรณนามาจะนี้

ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมภายในบ้าง. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมภายนอกบ้าง. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งภายในทั้งภายนอกบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นในธรรมบ้าง. พิจารณาเห็นธรรมคือความเสื่อมในธรรมบ้าง. พิจารณาเห็นธรรมคือทั้งความเกิดขึ้นทั้งความเสื่อมในธรรมบ้าง ย่อมอยู่.

อีกอย่างหนึ่ง สติของเธอที่ตั้งมั่นอยู่ว่า ‘ธรรมมีอยู่’ ก็เพียงสักว่าความรู้ เพียงสักว่าอาศัยระลึกเท่านั้น. เธอเป็นผู้อันตณหาและทิฏฐิไม่อาศัยอยู่แล้ว และไม่ถือมั่นอะไรๆ ในโลก.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล ภิกษุชื่อว่าพิจารณาเห็นธรรมในธรรมคือ อุปาทานชั้นที่ ๕ อยู่.”

พระเดชพระคุณหลวงพ่อดาวดึงส์ ได้กล่าว ลักษณะธาตุละเอียดของเบญจขันธ์ ที่พิจารณาเห็นได้ด้วยญาณพระธรรมกาย ดังต่อไปนี้^๗

“[ชั้นที่ ๕]

กายทั้ง ๕ นั้นมีขันธ์ ๕ เป็นกำเนิดทุกกาย ลักษณะชั้นที่ ๕

ก. รูปขันธ์ มีลักษณะสัณฐานกลม ไสบริสุทธ์ สะอาด ประมาณเท่า เมล็ดไทรเมล็ดโพธิ์ หรือหยาดน้ำม่านาที่ใส ติดอยู่ที่ปลายขนจามรี ที่มีขมิ้นบุรุษ สลัดเสียแล้ว ๗ ที่ ตั้งอยู่ในกำเนิดธาตุธรรมเดิม

ข. เวทนาขันธ์ มีลักษณะสัณฐานกลม ไสสะอาดกว่ารูปขันธ์ แต่เล็ก

^๗ หลวงพ่อดาวดึงส์ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร), วิชามรรคผลพิสดาร ๑: สถาบันพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี และโครงการธรรมปฏิบัติเพื่อประชาชน วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ, พ.ศ.๒๕๒๘, หน้า ๖-๗.

กว่า ซ้อนอยู่ชั้นใน ที่ ๒ ของรูปขันธ์

ค. สัญญาขันธ์ มีลักษณะสัณฐานกลม ไสสะอาดกว่าเวทนาขันธ์ แต่เล็กกว่า ซ้อนอยู่ชั้นที่ ๓ ของรูปขันธ์

ง. สังขารขันธ์ มีลักษณะสัณฐานกลม ไสสะอาดกว่า เล็กกว่าสัญญาขันธ์ ซ้อนอยู่ชั้นที่ ๔ ของรูปขันธ์

จ. วิญญาณขันธ์ มีลักษณะสัณฐานกลม ไสสะอาดกว่า เล็กกว่าสังขารขันธ์ ซ้อนอยู่ชั้นที่ ๕ ของรูปขันธ์

ขันธ์ ๕ ซ้อนกันอยู่เป็นชั้นๆ คือซ้อนกันเป็นดวงเล็กๆ เข้าไป ไม่ใช่ซ้อนเป็นเถาเหมือนซ้อนถ้วยชาม ซ้อนกันเป็นชั้นๆ เหมือนฟองไข่ไก่ เช่นนี้เหมือนกันทั้ง ๕ กาย แล้วขยายส่วนขึ้นไปตามกายใหญ่กายเล็ก."

(เฉพาะกายที่ ๕ คือ กายธรรมนั้น มีขันธ์ ๕ เป็นกำเนิด ที่เบิกบานขึ้นเป็นธรรมขันธ์ เป็นกายโลกุตตระที่พ้นความเป็นเบญจขันธ์)

พระเดชพระคุณหลวงพ่อยฯ ได้แสดงพระธรรมเทศนาเรื่อง "เบญจขันธ์" เมื่อวันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๖ ว่าดังนี้^๔

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อุปฺปชฺชนฺติ นิรุชฺชนฺติ เอวํ หุตฺวา อภาวโต

เอเต ธมฺมา อนิจฺจาถ ตาวกาลีกตาหิโต.

สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ

อถ นิพฺพินฺหติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงธรรมมีกถา เป็นอนุสนธิในการเทศนา เนื่องจากวันอาทิตย์โน้น เทศนาวันนี้จะแสดงในเบญจขันธ์ทั้ง ๕ ของเราท่านทั้งหลาย หญิงชายทุกถ้วนหน้า เบญจขันธ์ทั้ง ๕ นี้มีสภาพเกิดขึ้น ตั้งขึ้นอยู่ แดกแล้วดับไป ดำรับตำราได้กล่าวไว้ว่า อุปาทะ

^๔ หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร), ชีวิตประวัติ ผลงาน และรวมพระธรรมเทศนา ๖๓ กัณฑ์: โรงพิมพ์เทคนิค ๑๙. พ.ศ. ๒๕๒๘, หน้า ๙๖-๑๐๓.

แปลว่า ความบังเกิดขึ้น จิต แปลว่า ตั้งอยู่ ภังคะ แปลว่า แตกสลายไป อุปปาทะ จิต ภังคะ
เกิดขึ้น ตั้งอยู่ แตกสลายไป นี่เป็นใจความแท้ๆ ถ้าจะกลั่นลงไปให้แน่แท้แล้วละก็ เกิดกับดับ
๒ อย่างเท่านั้น เกิดดับๆๆ อยู่อย่างนี้แหละทุกถ้วนหน้า ไม่ว่ามนุษย์คนใด หญิงชายคนใด
ท่านจึงได้ยืนยันเป็นตำรับตำราว่า อุปปชฺชนติ นิรุชฺชนติ เอวํ หุตฺวา อภาวโต เอเต ธมฺมา
อนิจฺจาถ ตาวกालิกตาหิโต แปลเนื้อความเป็นสยามภาษาว่า ธรรมทั้งหลายเหล่านี้เกิดขึ้น ดับไป
เพราะความเป็นอย่างนั้นแล้วก็หาไม่ ที่ว่าเป็นของไม่เที่ยง เพราะมีเกิดขึ้น เพราะมีความเป็นไป
ชั่วคราว เป็นต้น สฬฺหเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ยทา ปญฺญา ย ปสฺสติ อถ นิพฺพินฺหติ ทุกฺเข
เอส มคฺโค วิสฺสุทฺธิยา เมื่อเห็นตามปัญญาว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยงเมื่อใด เมื่อนั้นย่อมเบื่อหน่าย
ในทุกข์ นี่เป็นหนทางหมดจดวิเศษ ความทุกข์ซึ่งบังเกิดขึ้นแก่สัตว์โลก ปุณฺนปฺปณํ ปิฬิตตฺตา
อุปฺปาเทน วเณ จ เต ทุกฺขา ว อนิจฺจา ย อถ สฺนฺตตฺตฺตาหิโต สภาวอันไม่เที่ยง ชื่อว่าเป็นทุกข์
แท้ เพราะมีอันบังเกิดขึ้นและเสื่อมไปปีบคั้นอยู่เนื่องๆ เพราะว่าสภาพนั้นมีความเร่าร้อนเป็นต้น
ถึงได้เป็นทุกข์เหลือทน ว่า สฬฺหเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ ยทา ปญฺญา ย ปสฺสติ อถ นิพฺพินฺหติ
ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสฺสุทฺธิยา เมื่อใดเห็นตามปัญญาว่า สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ เมื่อนั้นย่อม
เบื่อหน่ายในทุกข์ นี่เป็นหนทางบริสุทธิ์ หรือเป็นหนทางหมดจดวิเศษ เป็นมรรคาบริสุทธิ์ วเส
อวตฺตนาเยว อตฺตวิปฺกฺขภาวโต สฺสยฺยตฺตสฺสํมิกตฺตา จ อตฺตภาพฺเหล่านั้น สฺสยฺยตฺตสฺสํมิกตฺตา
จ เต อนตฺตาติ ภาเยว อตฺตภาพฺเหล่านั้นรู้กันแล้วว่าไม่ใช่ตัว เพราะไม่เป็นตามอำนาจของตัว
เป็นปฏิปักษ์แก่ตัวด้วย เป็นสภาพว่างเปล่า เป็นสภาพไม่มีเจ้าของ อตฺตภาพฺนั้นน่ะคือร่างกาย
ของเราหมดทุกคนนี้ ไม่ใช่อื่น ที่ว่า อตฺตภาพฺนั้นรู้กันแล้วว่าไม่ใช่ตัว ใครลองนับเป็นตัวเข้า
เดียวหายไปหมด ไม่มีใครรับว่าเป็นตัวหรือ รับว่าเป็นตัว เดียวก็หายไปหมด ไม่ใช่ตัวจริงๆ อย่าง
นี้เรียกว่าอตฺตภาพฺไม่ใช่ตัว รู้กันแล้วว่าไม่ใช่ตัว อตฺตภาพฺนั้นรู้กันแล้วว่าไม่ใช่ตัว วเส อวตฺตนา-
เยว เพราะไม่เป็นไปในอำนาจของตัว อตฺตวิปฺกฺขภาวโต เป็นข้าศึกแก่ตัวด้วย สฺสยฺยตฺตสฺส-
ํมิกตฺตา จ เพราะเป็นสภาพว่างเปล่าและไม่มีเจ้าของด้วย ใครจะเป็นเจ้าของเล่า รับรองดูซิ
รับรองไม่ได้ เป็นอย่างนี้ สฬฺหเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ยทา ปญฺญา ย ปสฺสติ อถ นิพฺพินฺหติ
ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสฺสุทฺธิยา เมื่อใดเห็นตามปัญญาว่า ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัว เมื่อนั้นย่อม
เบื่อหน่ายในทุกข์ นี่เป็นหนทางบริสุทธิ์ หรือเป็นหนทางหมดจดวิเศษ เป็นมรรคาอันบริสุทธิ์
นี้ประเด็นของธรรมนี้ นี่แปลเนื้อความเป็นสยามภาษา ภิกษุสามเณรเล่าเรียนพระธรรมวินัยไตรปิฎก
แปลกันอย่างนี้ละ ถ้าเราไม่แปลกันอย่างนี้ เราแปลไม่ออกเลย นี่มันเป็นภาษาเล่าเรียนของเขา
ถ้าภาษาเทศน์จะต้องรู้อีกอย่างหนึ่ง ภาษาเทศน์ต้องอธิบายออกไป ประเด็นเทศน์ที่ได้กล่าว

มานี้ เป็นเทศนาเนื่องกับวันวานนี้ แสดงเรื่องเบญจขันธ์ทั้ง ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

เราท่านทั้งหมดด้วยกันนี้ มี รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ กันทั้งนั้น คำว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ตัวตนเรานี้แหละ ภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา นี้แหละ มีอยู่ ๕ เท่านั้นแหละ รูป ๑ นาม ๔ รูป ๑ คือ มหาภูตรูปทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ที่ประชุมเป็นร่างกายนี้ นี้เรียกว่ารูปขันธ์ เวทนา ก็เวทนา ความรับอารมณ์ ความรู้อารมณ์ เวทนา แปลว่า ความรู้อารมณ์ หรือรับอารมณ์ สุข ทุกข์ ไม่สุขไม่ทุกข์ ดีใจ เสียใจ เรียกว่า เวทนา สัญญา ความจำรูป จำเสียง จำกลิ่น จำรส จำสัมผัส ที่เราจำหมดทุกคน นี้แหละเรียกว่า สัญญา สังขาร ความคิด คิดชั่ว คิดไม่ดีคิดไม่ชั่ว วิญญาณ ความรู้แจ้งทางทวารทั้ง ๖ รู้แจ้งทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ๕ ประการนี้เรียกว่า เบญจขันธ์ทั้ง ๕

เบญจขันธ์ทั้ง ๕ นี้ เกิดกำเนิดของมันหลายประการ กำเนิดของมันเกิด ๔ เบญจขันธ์ทั้ง ๕ นี้ ที่จะแสดงวันนี้ กำเนิดเกิดขึ้น ๔ เกิดเป็น อณูหะ เกิดเป็นฟองไข่ เกิดเป็นฟองไข่เสียครั้งหนึ่ง แล้วมาฟักเป็นตัวอีกครั้งหนึ่ง นี่เขาเรียกว่า เทวชาติ เกิด ๒ ครั้ง หรือ ทวิชาติ ทวิชาติ แปลว่า เกิด ๒ ครั้ง เกิดเป็นไข่เสียครั้งหนึ่ง เกิดเป็นตัวเสียครั้งหนึ่ง นี่เกิด ๒ ครั้ง อย่างหนึ่งเรียกว่า ทวิชาติ สังเสทชะ เกิดด้วยเหื่อโคล นี่เราไม่ค่อยเข้าใจเลยทีเดียว เรือด ไร เหา เล็น พวกนี้เกิดด้วยเหื่อโคล เกิดด้วยเหื่อโคลนะไม่ใช่แต่เรือด ไร เหา เล็น มนุษย์เราก็เกิดด้วยเหื่อโคล ได้เหมือนกัน ลูกของนางปทุมาวดี คลอดบุตรมาคนหนึ่งแล้ว ส่วนสัณฐานมลทินของครรภ์นั้น ที่ออกมากับลูกนั้น ก็เป็นเลือดออกมาเท่าไรๆ ก็เป็นลูกทั้งนั้น ถึง ๔๙๙ คน เป็น ๕๐๐ ทั้งออกมาคนแรก นั่นก็เรียกว่า สังเสทชะเหมือนกัน เกิดด้วยมลทินของครรภ์นั้น เกิดได้แบบนี้ เขาเรียกว่า เกิดด้วยเหื่อโคล สังเสทชะนี้อีกกำเนิดหนึ่ง ชลาพุชะ เกิดด้วยน้ำ มนุษย์เกิดด้วยน้ำ สัตว์ต่างๆ ที่เกิดด้วยน้ำมีมาก อุปาทิกะ ลอยบังเกิดขึ้น ลอยบังเกิดขึ้นเป็นมนุษย์ เกิดได้หรือ ? เกิดได้ มนุษย์เกิดได้ดีทีเดียว ลอยขึ้นบังเกิด ลอยขึ้นบังเกิดนะไม่มีพ่อแม่ เหมือนนางอัมพปาลี เกิดที่ค่าคบมะม่วง โมคนสาทิทพราหมณ์เกิดในดอกบัว ไม่ต้องอาศัยท้อง ลอยบังเกิดขึ้น เกิดขึ้นเป็นตัวเฉยๆ ขึ้นที่ค่าคบมะม่วง อายุ ๑๔-๑๕ ที่เดียว นางอัมพปาลี นั่นเขาเรียกว่าลอยขึ้นบังเกิด หรือไม่เช่นนั้น กายของเทวดาในชั้นจาตุมหาราช ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี พรนิมมิตวสวัตติ กายเทวดา กายรูปพรหม อรูปพรหม เป็นอุปาทิกะทั้งนั้น กายสัตว์นรกเป็นอุปาทิกะทั้งนั้น เปרטเป็นอุปาทิกะทั้งนั้น อสุรกายเป็นอุปาทิกะทั้งนั้น นี่ลอยขึ้นบังเกิดทั้งนั้น กำเนิดทั้ง ๔ อณูหะ สังเสทชะ ชลาพุชะ อุปาทิกะ

กำเนิดนี้แหละ ล้วนแล้วด้วยขั้น ๕ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เกิดในมนุษย์
หมดทั้งกามภพนี้ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เกิดในเทวดา ๖ ชั้น ก็ รูป เวทนา สัญญา
สังขาร วิญญาณ ดังนี้แหละ จะเกิดในรูปพรหม ก็ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เกิดใน
อรุปรหม ก็ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่ว่าต่างอยู่อีกพวกหนึ่ง คือ เนวสัญญานา
สัญญายตนะ ขึ้นเบื้องบนสูงขึ้นไป เกิดแล้วก็สัญญาละเอียดเต็มที่ รู้ก็ใช่ ไม่รู้ก็ใช่ สนฺตเมต
ปณฺธิเมต ไปเกิดในชั้นนั้นได้รับความสุขในเนวสัญญานาสัญญายตนะ ๘๔,๐๐๐ กัปป์ มหากัปป์
๘๔,๐๐๐ มหากัปป์ อยู่ในเนวสัญญานาสัญญายตนะนั้น อายนันก็แปลก ไม่นับเข้าในพวก
วิญญาณฐิติ แต่ว่ายังอยู่ในสัตตาวาส ๔ นั้นพวกหนึ่งเกิดแปลก อีกพวกหนึ่งเกิดแปลกอีก ในชั้น
พรหมที่ ๑๑ อสัณฺณิสฺสวฺ เปื่อนามติดรูป อายนีเปื่อนามติดรูป เปื่อว่าอายความรู้นี้แหละ มันได้
รับทุกข์ร้อนลำบากนัก พอได้จตุตถฌานแล้ว ปล่อยรู้เสีย นั้งหัวโด่อยุ่ นั้น ปล่อยรู้เสีย เป็นมนุษย์
ก็นั้งหัวโด่ ไปเขย่าวัวก็เฝ้ารู้เรื่องกัน นานๆ แล้วรู้เสียทีหนึ่ง ฌานนั้นแหละไม่เสื่อม แตกกาย
ทำลายขั้น เปื่อนามติดรูป ไปเกิดในชั้นพรหมที่ ๑๑ ไปนอนอืดอยู่ ที่เขาเรียกว่า พรหมลูกฟัก
ก็เรียก ถ้าวานั่งตาย ก็ไปนั้งโด่อยุ่ ๕๐๐ มหากัปป์ ไม่ครบ ๕๐๐ มหากัปป์มาได้ ติดคุก
รูปพรหมแท้ๆ ไม่ได้เป็นไรเลย สุขทุกข์ไม่เอาเรื่องกัน นอนอยุ่ นั้นแหละ ไม่รู้เนื้อรู้ตัวกันละ
พระพุทเจ้ามาตรัสลักที่ร้อยองค์ก็เฝ้าไม่รู้เนื้อรู้ตัว ติดอยุ่ ๕๐๐ มหากัปป์ อยุ่ นั้น นี่อีกพวกหนึ่ง
นี้พวกเบญจขันธ์ทั้งนั้น รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

ถ้าจะกล่าวถึงเบญจขันธ์ ๕ ละก็ กำเนิด ๔ คติ ๕ วิญญาณฐิติ ๗ กว้างขวางออกไป
กำเนิด ๔ ดังกล่าวแล้ว อณฺทชะ สังเสทชะ ชลาพุชะ อุปปาทิกะ วิญญาณฐิติ ๗ นี้ นานตตกายา
นานตตสณฺณิ กายต่างกัน สัญญาต่างกัน เหมือนมนุษย์นี้ กายต่างกัน สัญญาต่างกัน ไม่เหมือนกัน
ลักคนเดียว สัญญาก็ต่างกัน จำก็ไม่เหมือนกัน นานตตกายา นานตตสณฺณิ นานตตกายา เอก-
สตตสณฺณิ เอกสตตกายา นานตตสณฺณิ รูปพรหมอีกเหมือนกัน อรูปพรหม ๓ ชั้นข้างบนโน้น
สมทบเข้าด้วย รวมเป็นวิญญาณฐิติ ๗ เว้นเนวสัญญานาสัญญายตนะ และอสัณฺณิสฺสวฺเสีย นอก
จากนั้นอยู่ในวิญญาณฐิติทั้งนั้น นั้นเรียกว่า วิญญาณฐิติ ๗ ทั้งนี้ รวมเนวสัญญานาสัญญายตนะ
เข้ามาด้วย อสัณฺณิสฺสวฺเข้ามาด้วย เป็น นวสัตตาวาส ๔ เต็มเข้ามาอีก ๒ นี้ที่ไปเกิดมาเกิดของ
สัตว์โลกทั้งนั้น เราไม่พ้นจากพวกนี้ นี่ไปสุคติ ถ้าทุกคติก็อบายภูมิ ๔ นรก เปต อสุรกาย
สัตว์ดิรัจฉาน ตลอดจนกระทั่งถึงโลกันต์ โลกันต์นอกภพออกไป คือภพอันหนึ่งของโลกันต์นั้น
เวียนว้ายตายเกิดอยู่เหล่านั่น

ถ้าว่า ทำชั่วที่สุด อายขันธ์ ๕ นี้ ชั่วที่สุดนั้นเป็นอย่างไร มีดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์

ใสบริสุทธ์เท่าฟองไข่แดงของไก่ ตั้งอยู่กลางกายมนุษย์นั้น ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ใสเท่าฟองไข่แดงของไก่ ตั้งอยู่กลางกายมนุษย์ กายมนุษย์ละเอียด มีทั้งนั้น เป็นดวงให้เกิดทั้งนั้น ทำชั่วเกินส่วนเข้า ไม่มีดีเจือปนเลย วัดผ่าเส้นศูนย์กลางกลมรอบตัว ๒๐ วา มีขั้วฝ่ายเดียว ดีไม่มีเจือปนเลย แตกกายทำลายชั้นธไปเกิดในโลกันต์โน้นแน่ะ ถ้าว่าหย่อนกว่านั้นขึ้นมาก็เวจี หย่อนกว่านั้นขึ้นมา ฝ่ายได้รับทุกข์เป็นลำดับขึ้นมา จนกระทั่งถึงอสุรกาย สัตว์ดิรัจฉาน เปเรต ฝ่ายชั่ว ฝ่ายดีตั้งแต่มนุษย์ขึ้นไป ถึงอรุปรพรมโน้น นั้นทำดีๆ ไม่มีชั่วเจือปนเลย วัดผ่าเส้นศูนย์ กลาง ๒๐ วา กลมรอบตัว แตกกายทำลายชั้นธไปนิพพานทีเดียว นี่ชั้นธ ๕ นี่แสดงถึงชั้นธ ๕ แต่ว่ากว้างออกมากนัก ฟังยาก

นี่จะแสดงใกล้เข้ามา ชั้นธทั้ง ๕ นี่แหละ มีเกิดดับ ๒ อย่าง เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป เกิด แล้วก็ดับไป มี ๒ อย่างเท่านั้นแหละ จะแก้ไขอย่างไรก็ได้ มีเกิดแล้วก็ดับๆ นิกคฺชชี บุรพชนตัน ตระกูล ปุ ยา ตา ยาย ของเราเป็นอย่างไร ดับไปหมด ดับไปหมดแล้ว ไปเกิดหรือเปล่า ดับก็ ต้องไปเกิด อยู่ไม่ได้ ต้องไปเกิด แล้วก็ไปเกิดเป็นอะไรก็ไม่รู้ ถ้าจะรู้เรื่องเกิดเรื่องดับเหล่านี้ วิชาวัดปากน้ำมี เข้าเรียนวิชาธรรมกาย พอมีธรรมกายก็เห็นเกิดดับทีเดียว เห็นมนุษย์หมด ทั้งสากลโลก ถ้าจะดูละก็เห็นเกิดดับๆ มี อุปฺปชฺชนฺติ นิรุชฺฌนฺติ อย่างนี้แหละ ที่เกิดดับเหล่านี้ เพราะอะไรให้เกิดดับ เพราะธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั้นแหละ ธรรมที่ทำให้เป็นกายสัตว์ ต่างๆ ด้วยนั้นแหละ ถ้าตั้งอยู่ละก็ปรากฏอยู่ ดวงนั้นดับไปมนุษย์ก็ดับไป เกิดดับนั้นแหละ ดวงนั้นแหละ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั้นแหละ ถ้าเกิดขึ้นแล้วก็ปรากฏอยู่ ถ้าดวงนั้น ดับไป กายมนุษย์ก็ดับไป มันมีเกิดดับเพราะธรรมดวงนั้น เพราะฉะนั้น ธรรมทั้งหลายมีเกิดดับ เท่านั้น พุดถึงธรรมก็มีเกิดดับเท่านั้น ส่วนชั้นธทั้ง ๕ นี่ เกิดดับเพราะมันอาศัยธรรมต่างหากละ ธรรมดวงนั้นแหละเป็นสำคัญ ธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ก็มีเกิดดับ ชั้นธ ๕ ของมนุษย์ก็มี เกิดดับ ธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียดก็มีเกิดดับ ชั้นธ ๕ ของกายมนุษย์ละเอียดก็มี เกิดดับ ธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ก็มีเกิดดับ ชั้นธ ๕ ของกายทิพย์ก็มีเกิดดับ ธรรมที่ทำให้ เป็นกายทิพย์ละเอียดก็มีเกิดดับ ชั้นธ ๕ ของกายทิพย์ละเอียดก็มีเกิดดับ ธรรมที่ทำให้เป็นกาย รูปพรหมก็มีเกิดดับ ชั้นธ ๕ ของกายรูปพรหมก็มีเกิดดับ ธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมละเอียด ก็มีเกิดดับ ชั้นธ ๕ ของกายรูปพรหมละเอียดก็มีเกิดดับ ธรรมที่ทำให้เป็นกายอรุปรพรมก็มี เกิดดับ ชั้นธ ๕ ของกายอรุปรพรมก็มีเกิดดับ ธรรมที่ทำให้เป็นกายอรุปรพรมละเอียดก็มี เกิดดับ ชั้นธ ๕ ของกายอรุปรพรมละเอียดก็มีเกิดดับ เกิดดับทั้งนั้น ไม่เหลือเลย เกิดดับๆ อยู่อย่างนี้ อุปฺปชฺชนฺติ นิรุชฺฌนฺติ เกิดดับอยู่อย่างนี้

เมื่อรู้จักเกิดดับอย่างนี้ เราจะทำอะไร ถ้าไม่ฉลาด เกิดดับนั้นมันสำคัญนัก ถ้าเกิดขึ้น มันอยู่ในคุณสมบัติผู้ตีทั้งดงาม ที่รุ่งโรจน์ ที่ร่ารวย ที่เป็นเศรษฐกิจ ที่เป็นคหบดี หรือเป็นกษัตริย์ มหาศาล พราหมณ์มหาศาล คหบดีมหาศาล ถ้าเกิดในที่เช่นนั้นก็พอสบาย ถ้าดับไปมันจะไปเกิดในที่เลวทรามต่ำช้า เป็นอย่างไร มันจะเกิดในที่เลวทราม ถ้าเกิดในที่เลวทราม ใครๆ ก็ไม่ชอบ เหตุนี้เราต้องประกอบความดีไว้เป็นเบื้องหน้า ต่ารับตำราได้ยืนยันไว้ดังนี้ มีเกิดดับเช่นนี้ เมื่อมีเกิดดับเช่นนี้ เพราะว่าเกิดขึ้นอย่างนั้นแล้ว หาเป็นอย่างนั้นไม่ แปรไปเสียอีก เพราะไม่เที่ยง แปรไปอย่างนั้นอีก ไม่เที่ยง เพราะสภาพมีความยกย่องแปรผันอยู่เป็นธรรมดา แก้ไขอย่างไรก็ได้ ท่านถึงยืนยันเป็นตำรับตำราว่า เห็นจริงตามสังขารทั้งหลาย อายสังขารทั้งหลาย เราก็มารู้เสียอีกแล้วนะ สังขารทั้งหลายนะ จะเป็นบุญหรือเป็นบาป หรือจะไม่ใช่บุญไม่ใช่บาปก็ตาม ที่บอกแล้วในเบญจขันธ์ทั้ง ๕ นะ อายที่เกิดขึ้นของมันเป็น อายที่เกิดขึ้นเวลาใด ประจุให้เกิดขึ้นเวลาใด ก็เป็นสังขารเวลานั้น ที่เรียกว่าสังขารนั้นประจุให้เกิด ประจุให้เกิดเป็นมนุษย์ เป็น อัมพชะ สังเสทชะ ชลาพุชะ อุปปาติกะ ๔ กามินิ ๔ กามินินี้แหละ เรียกว่าสังขารทั้งนั้นประจุให้มีเป็นขึ้น

สังขารทั้งหลายเหล่านั้นแหละ ถ้าเห็นตามปัญญา หมดทั้งสากลโลก ไม่เที่ยงเสียเลย เห็นว่าไม่เที่ยง เมื่อใดเห็นว่ามันไม่เที่ยง ก็เมื่อนั้นย่อมเห็นอภัยในทุกข์ ว่าเวียนว่ายตายเกิดอยู่นี้ เอาที่จบที่แล้วไม่ได้ เมื่อเห็นเช่นนั้นแล้วละก็ จิตมันก็ปล่อยหมด ความยึดมั่นในเบญจขันธ์ทั้ง ๕ มันก็ปล่อย ไม่ห่วงไม่ใย ไม่อาลัย เพราะเห็นจริงตามจริงเสียเช่นนั้น อายเห็นจริงตามจริงเช่นนั้น อายทางนั้นจำเอาไว้ จำเป็นรอยใจเอาไว้ อย่าให้ลบเลือน นึกไว้รำไป ค่ำมืดตึ๊ดตี่เที่ยงคืนอย่างไร นึกไว้รำไป นึกถึงความเกิดดับเหล่านั้น ก็เบื่อหน่ายจากทุกข์ อายที่เบื่อหน่ายจากทุกข์นั้นแหละ จิตบริสุทธิ์ ใจอยู่ในความบริสุทธิ์ที่เบื่อหน่ายจากทุกข์นั้น ที่เบื่อหน่ายอยู่ในทุกข์นั้นแหละ ทุกข์ คือความเกิด ความแก่ ความตาย เหล่านี้ เบื่อหน่าย ใจก็ว่างจากความยึดถือในเบญจขันธ์ทั้ง ๕ นั้นแหละเป็นทางบริสุทธิ์ เมื่อรู้จักหลักจริงดังนี้แล้ว สภาพอันไม่เที่ยงนั้นแหละที่ยกย่องแปรผันไปนั้นแหละเป็นทุกข์ ชื่อว่าเป็นทุกข์แท้ๆ เพราะเหตุใด เพราะว่าเกิดขึ้นแล้วเสื่อมไป บิบบันอยู่อย่างเดียว เกิดขึ้นเสื่อมไป บิบบันอยู่อย่างเดียว เกิดขึ้นก็บิบบันอยู่ เสื่อมไปก็บิบบันอยู่ บิบบันให้สัตว์เดือตร้อนอยู่ด้วยชาติทุกข์ ชาติทุกข์ พยาธิทุกข์ ทุกข์ทั้งนั้นบิบบันให้เดือตร้อนอยู่รำไปทีเดียว เมื่อบิบบันให้เดือตร้อนอยู่อย่างนี้ เพราะว่าสภาพเหล่านั้นๆ เป็นของทนได้ ยาก เป็นของเดือตร้อน เป็นของเร่าร้อน เป็นของทรมานทรมาย เป็นของไม่สบาย ท่านถึงยืนยันว่า เมื่อใดเห็นตามความจริงว่า ความเกิดนั้นแหละเป็นทุกข์ ไม่ใช่เป็นสุข เมื่อรู้ว่าการเกิดนั้นเป็นทุกข์แล้วเมื่อใด เมื่อนั้นย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ เบื่อหน่ายในทุกข์แล้ว ไม่อยากได้ในเบญจขันธ์

เหล่านั้น ปลอ่ยเบญจขันธ์เหล่านั้นนั่นแหละ ได้ชื่อว่าเป็นหนทางหมดจดวิเศษ ปลอ่ยเสีย ไม่ยึดถือ สบายด้วย หน้าที่เราปลอ่ยเสียได้นะ ลูกหญิงก็ดี ลูกชายก็ดี ภรรยาที่ดี สามีกี่ดี ใจว่างวางเสีย ไม่เอาธุระเสีย เอาธุระแต่ความบริสุทธิ์ของใจเท่านั้น เท่านั้นใจก็เย็นเป็นสุข ร่างกายก็อ่อน ร่างกายก็สบาย เพราะว่าทอดธุระเสียได้ นี่เป็นทางหมดจดขั้นที่ ๒

ทางหมดจดขั้นที่ ๓ ตามลำดับลงไป ทางหมดจดขั้นที่ ๓ ว่า อัตตภาพร่างกายอันนี้รู้จักกันอยู่แล้วหรือไม่ใช่ตัว เพราะไม่เป็นไปในอำนาจ จะว่าสักเท่าใดไม่เป็นไปในอำนาจ กายมนุษย์ไม่เป็นไปในอำนาจ กายมนุษย์ละเอียดก็ไม่เป็นไปในอำนาจ กายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม กายรูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหม กายอรูปพรหมละเอียด ไม่เป็นไปในอำนาจทั้งนั้น ใครจะมีฤทธิ์มีเดชสักเท่าใดก็ตามเถอะ ไม่เป็นไปในอำนาจ พระพุทธเจ้าจะมีฤทธิ์มีเดชสักเท่าไรก็มีไป แต่ว่าอ้ายอัตตภาพร่างกายไม่เป็นไปในอำนาจ แตกสลายไปอย่างนี้ เพราะฉะนั้น อัตตภาพร่างกายอันนี้รู้จักกันอยู่แล้วหรือไม่ใช่ตัว เพราะไม่เป็นไปในอำนาจ เพราะเป็นปฏิปักษ์แก่ตัวเสียด้วย เป็นข้าศึกแก่ตัวเสียด้วย ไม่เป็นไปในอำนาจอย่างไร จะห้ามปรามสักเท่าหนึ่งเท่าใดก็ไม่เชื่อ จะแก้ไขสักเท่าไรก็ไม่เป็นไปตามแก้ไข และเป็นข้าศึกแก่ตัวเสียด้วย ถ้ายุ่งๆ หนักเข้าก็ได้รับความทุกข์ยากลำบากจิตใจ ไม่ใช่พอดีพอร้ายทีเดียว ถ้าไปแก้หนักเข้า ก็เดือดร้อนหนักเข้า ลองไปแก้เข้าซิ แก้แก้ แก้เจ็บ แก้ตาย แก้กันอย่างโน้นะ แก้ไม่ได้ เป็นข้าศึกแก่ตัวแท้ๆ เพราะเป็นสภาพว่างเปล่า อัตตภาพนี้นะเป็นสภาพว่างเปล่า ไม่มีอะไรเลย ไม่มีอย่างไร ก็บิดามารดา ปู่ย่าตายายเล่าไปไหน เหลือแต่กระดูก หรือกระดูกอยู่ที่ไหนละ ได้ร้อยปีพันปีหายไปไหนหมดแล้ว ไม่มีเลย หายไปหมด นี่เป็นสภาพว่างอย่างนี้นะ เป็นของว่างอย่างนี้ เมื่อเป็นของว่างเช่นนี้แล้ว ถ้ามว่า ใครเล่าเป็นเจ้าของอัตตภาพเหล่านี้ กายมนุษย์ กายมนุษย์ละเอียด กายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม กายรูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหม กายอรูปพรหมละเอียด ใครเป็นเจ้าของ ไม่มีเจ้าของ ถ้ามหาเจ้าของสักคนเดียวไม่ได้ ใครจะรับรองว่าของข้าละ เอ้า ! รับดูซิ แตกสลายหมด อ้ายคำรับนะไม่จริง หลอกหลวง แตกสลายหมดหายหมด เมื่อรู้ความจริงอันนี้แล้ว ท่านถึงสอนแนะนำไว้เป็นหลักเป็นฐานแน่นอนว่า สัพเพ ธมฺมา อนตตา ธรรมที่ทำให้เป็นกายนั้นๆ ธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ กายทิพย์ กายรูปพรหม กายอรูปพรหม ทั้งหยาบทั้งละเอียด ธรรมเหล่านั้นไม่ใช่ตัว สัพเพ ธมฺมา อนตตา ธรรมทั้งหมดนั้นไม่ใช่ตัว เมื่อใดเมื่อนั้น ย่อมเหนื่อยหน่ายในทุกข์ นี่เป็นทางหมดจดวิเศษ เป็นทางบริสุทธิ์ เพราะฉะนั้น จะแสดงทางบริสุทธิ์ให้ฟังในวันนี้นะ เวลาไม่เพียงพอเสียแล้ว ไม่นะนั่นแล้วละก็ ตรงนี้จะได้ฟังทางบริสุทธิ์ทีเดียว ทางบริสุทธิ์เป็นสำคัญนะ ทางบริสุทธิ์นี้ ทางบริสุทธิ์เฉพาะต้องไปเส้นเดียว สายเดียว

รอยเดียวเท่านั้น จะไปทางอื่นไม่ได้ จะเอาใจไปจดอื่นไม่ได้ จะบอกตันทางให้

ทางบริสุทธินะ ก็ต้องเอาใจหยุด นั้นแหละเป็นทางบริสุทธิตี เอาใจหยุดนึกที่ไหน ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ไสบริสุทธิต่างฟองไข่แดงของไก่ หยุดอยู่กลางดวงนั้นแหละ หยุดทีเดียว หยุดที่นั่นแหละ เป็นทางบริสุทธิละ ถูกละ หยุดนะ หยุดในหยุด พอรู้ว่าใจหยุดก็ก ใจก็หยุดกลางของกลางๆๆๆ หยุดเรื่อยไปนั่นแหละ นั่ง นอน ยืน เดิน ทำให้หยุดอยู่อย่างนี้แหละ นั้นแหละบริสุทธิละ รากะไม่มี อภิขณาความเพ่งเพราะอยากได้ไม่มี พยาบาทปองร้ายไม่มี เห็นผิดไม่มี โลภะความอยากได้ไม่มี โทสะความประทุษร้ายไม่มี โมหะความหลงมกมายไม่มี รากะความกำหนดยินดีไม่มี โทสะความขุ่นเคืองไม่มี โมหะความหลงมกมายไม่มี กามราคานุสัยไม่มี ปฏิฆานุสัยไม่มี อวิชขานุสัยไม่มี หยุดเข้าเถอะ หยุดนั่นแหละตั้งแต่ต้นจน พระอรหัตทีเดียว นี่แหละเขาเรียกว่าหนทางบริสุทธิละ ให้ไปทางนี้

วันนี้ชี้แจงแสดงมาเป็นปริยาย ต้องการจะให้เห็นว่า หนทางบริสุทธิตีที่หยุดนี้ ภิกษุสามเณร ถ้าทำให้หยุดตรงนี้ได้ละก็ ไม่พบทางบริสุทธิเลย อุบาสกอุบาสิกาปฏิบัติในศาสนา ทำใจหยุดไม่ได้ ก็ไม่พบทางบริสุทธิเลย เข้าทางบริสุทธิไม่ถูกเลย หยุดนั่นแหละเป็นเป้าหมายใจดำของ พระพุทธศาสนา เป็นโอวาทของพระบรมศาสดาที่ทรงให้นัยแก่พระองค์อุลิมาล เมื่อทรมาน พระองค์อุลิมาลจ้านแล้ว เห็นว่าสู้ไม่ได้แล้ว เปล่งวาจาว่า สมณะหยุดๆ พระองค์ทรงเหลียว พระพักตร์มา สมณะหยุดแล้ว ท่านไม่หยุด นั้นแน่ โอวาทอันนี้นะ หยุดนั่นแหละถูกโอวาทของ พระศาสดา ออกจากพระโอษฐ์ ถอดมาทีเดียว ถ้าเราเป็นพุทธศาสนิกชน เชื่อพระพุทธเจ้า ปฏิบัติตามพระพุทธเจ้าละก็ต้องทำใจให้หยุด หยุดอยู่ที่กลางของธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั่นแหละ หยุด นั่ง นอน ยืน เดิน ให้หยุดอยู่รำไป ทำได้จริงๆ อย่างนั้นไม่ได้หรือ วัดปากน้ำเขาทำ กันได้มาก มีที่อยู่ในวัดเวลานี้เห็นจะถึง ๑๐๐ คน ทั้งภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา เขาทำใจให้ หยุดได้ นั่นแหละถูกทางไปของพระพุทธเจ้าพระอรหันต์ นั่นแหละเป็นทางบริสุทธิละ เมื่อรู้จัก ทางบริสุทธิดังนี้ละก็ เมื่อเป็นมนุษย์แล้วอย่าให้เคลื่อนนะ ถ้าว่าเคลื่อนละก็เสียที่ที่มาประสบ พบพระพุทธศาสนา

ที่ได้ชี้แจงแสดงมาตามวาระพระบาลี ศลีความเป็นสยามภาษาตามมตยาธิบายพอสมควร แก่เวลา เอเตน สจฺจวชฺเชน ด้วยอำนาจความสัจที่ได้อ้างธรรมปฏิบัติ ตั้งแต่ต้นจนอวสานนี้ สทา โสตุถิ ภวันตุ เต ขอความสุขสวัสดี จงบังเกิดมีแก่ท่านทั้งหลาย บรรดามาสโมสฺรในที่นี่ทุกถ้วน หน้า อาตมภาพชี้แจงแสดงมาพอสมควรแก่เวลา สมมุติว่ายุติธรรมีกถาโดยอรรถนียมความเพียง เท่านั้น เอว ก็มิด้วยประการฉะนี้.

ตอนที่ ๓

อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ ที่เกิดที่ดับสัญญาชน

๑. พระพุทธพจน์ว่าด้วยการพิจารณาเห็นธรรมในธรรม คือ อายตนะ (ที่เกิดที่ดับของสัญญาชน)

“ปุณ จปร ภิขเว ภิขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปัสสี วิหริติ จสฺ อชฺฌตฺติก-
พาหิเรสุ อายตเนสุ. กถญจ ภิขเว ภิขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปัสสี วิหริติ
จสฺ อชฺฌตฺติกพาหิเรสุ อายตเนสุ.

อิธ ภิขเว ภิขุ จกฺขุญจ ปชานาติ รูเป จ ปชานาติ ยญจ ตฺหุภยํ
ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สญฺโทยนํ ตญฺจ ปชานาติ ยถา จ อนฺุปฺปนฺนสฺส
สญฺโทยนสฺส อุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติ ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส
สญฺโทยนสฺส ปหานํ โหติ ตญฺจ ปชานาติ ยถา จ ปหีนสฺส สญฺโทยนสฺส
อายตฺติ อนฺุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติ.

โสตญฺจ ปชานาติ สหฺเท จ ปชานาติ ... ฆานญฺจ ปชานาติ คนฺเธ จ
ปชานาติ ... ชิวฺหญฺจ ปชานาติ รเส จ ปชานาติ ... กายญฺจ ปชานาติ
โผฏฺฐพฺเพ จ ปชานาติ ...

มนญฺจ ปชานาติ ธมฺเม จ ปชานาติ ยญจ ตฺหุภยํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ
สญฺโทยนํ ตญฺจ ปชานาติ ยถา จ อนฺุปฺปนฺนสฺส สญฺโทยนสฺส อุปฺปาโท
โหติ ตญฺจ ปชานาติ ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส สญฺโทยนสฺส ปหานํ โหติ
ตญฺจ ปชานาติ ยถา จ ปหีนสฺส สญฺโทยนสฺส อายตฺติ อนฺุปฺปาโท โหติ
ตญฺจ ปชานาติ จ อิติ

อชฺฌตฺตํ วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปัสสี วิหริติ. พหิทฺธา วา ธมฺเมสุ
ธมฺมานุปัสสี วิหริติ. อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปัสสี วิหริติ.
สมฺมุตฺตธมฺมานุปัสสี วา ธมฺเมสุ วิหริติ. วยธมฺมานุปัสสี วา ธมฺเมสุ วิหริติ.

สมุททวยธมฺมานุปสฺสี วา ธมฺเมสุ วิหริติ. ‘อตฺถิ ธมฺมาติ วา ปนสฺส สติ
ปจฺจุปฺภวจิตฺตา โหติ ยาวเทว ญาณมตฺตาย ปภิสฺสติมตฺตาย. อนิสฺสโธ จ วิหริติ
น จ กิณฺหิ โลเก อุปาหิยติ.

เอวมปิ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหริติ จสฺส อชฺชตฺตติ-
พาหิเรสุ อายตเนสุ.”^๙

แปลความว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย อีกข้อหนึ่ง ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมคือ
อายตนะภายในและภายนอก ๖. ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมคืออายตนะ
ภายในและภายนอก ๖ อย่างไรเล่า.

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้จักนัยน์ตา รู้จักรูป และรู้จักนัยน์ตาและรูป
ทั้ง ๒ นั้น อันเป็นที่อาศัยบังเกิดของสัญญาธมฺม. อนึ่ง สัญญาธมฺมที่ยังไม่เกิดจะ
เกิดขึ้นด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย. สัญญาธมฺมที่เกิดขึ้นแล้ว จะละ
เสียได้ด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย. สัญญาธมฺมที่ละได้แล้วจะไม่เกิด
ขึ้นต่อไปด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย.

ภิกษุย่อมรู้จักหู รู้จักเสียง ... ภิกษุย่อมรู้จักจมูก รู้จักกลิ่น ... ภิกษุย่อม
รู้จักลิ้น รู้จักรส ... ภิกษุย่อมรู้จักกาย รู้จักสิ่งที่จะพึงถูกต้องด้วยกาย ...

ภิกษุย่อมรู้จักใจ รู้จักธรรมารมณฺ์ และรู้จักใจและธรรมารมณฺ์ทั้ง ๒ นั้น
อันเป็นที่อาศัยบังเกิดของสัญญาธมฺม. อนึ่ง สัญญาธมฺมที่ยังไม่เกิดจะเกิดขึ้นด้วย
ประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย. สัญญาธมฺมที่เกิดขึ้นแล้วจะละเสียได้ด้วย
ประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย. สัญญาธมฺมที่ละได้แล้วจะไม่เกิดขึ้นต่อไป
ด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย ดังพรรณนามาจะนับ.

ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมภายในบ้าง. พิจารณาเห็นธรรมใน
ธรรมภายนอกบ้าง. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งภายในทั้งภายนอกบ้าง.
พิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นในธรรมบ้าง. พิจารณาเห็นธรรมคือความเสื่อม
ในธรรมบ้าง. พิจารณาเห็นธรรมคือทั้งความเกิดขึ้นทั้งความเสื่อมในธรรมบ้าง ย่อม
อยู่. อีกอย่างหนึ่ง สติของเธอที่ตั้งมั่นอยู่ว่า ‘ธรรมมีอยู่’ ก็เพียงสักว่าความรู้
เพียงสักว่าอาศัยระลึกเท่านั้น. เธอเป็นผู้อันตณฺหาและทิกฺขุไม่อาศัยอยู่แล้ว และ

^๙ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๐, ทิมนิกาย มหารรค, ข้อ ๒๙๒, หน้า ๓๓๘-๓๓๙.

ไม่ถื้อมันอะไรๆ ในโลก.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล ภิกษุชื่อว่าพิจารณาเห็นธรรมในธรรมคือ
อายตนะภายในและภายนอก ๖ อยู่."

**๒. วิธีพิจารณาเห็นธาตุละเอียดของอายตนะ ๑๒ และธาตุ ๑๘ ซึ่งทำหน้าที่เกี่ยวเนื่อง
สัมพันธ์กับ "ใจ"**

ผู้ที่ปฏิบัติได้ถึงดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หรือถึงกายในกายที่ละเอียดๆ ก็พึงน้อม
ใจตาม และจะสามารถเห็นได้พอสมควร

สำหรับท่านที่ถึงธรรมกายแล้ว ก็ให้รวมใจของทุกกายให้หยุดอยู่ ณ ศูนย์กลางกาย
พระอรหัตตองค์ที่ละเอียดที่สุด เจริญฌานสมาบัติ (รูปฌาน ๔) โดยอนุโลมและปฏิโลม ให้ใจสงบ
จากกิเลสนิวรณ์ดีแล้ว ก็ให้ใจของพระธรรมกายพุ่งลงไปที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์
ก็จะเห็นขันธ์ ๕ ส่วนละเอียด คือ รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ และวิญญาณขันธ์
นี้รวมเรียกว่า ขันธ์โลก ซึ่งขยายส่วนหยาบออกมาเป็นดวงกาย ดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด และดวงรู้
แล้วเจริญเติบโตออกมาเป็น กาย ดวงใจ ดวงจิต และดวงวิญญาณ ซึ่งรวมเรียกว่า สัตว์โลก

ที่นี่ให้พุ่งลงไปที่กลางวิญญาณขันธ์ ซึ่งเป็นขันธ์ ๕ ส่วนที่ละเอียดที่สุด ก็จะเห็นธาตุธรรม
ส่วนละเอียดของอายตนะทั้ง ๑๒ ซ้อนอยู่เป็นชั้นๆ เข้าไปข้างในอีก คือ

จักขายตนะ อายตนะคือตา, โสทายตนะ อายตนะคือหู, มานายตนะ อายตนะคือจมูก,
ชีวหายตนะ อายตนะคือลิ้น, กายายตนะ อายตนะคือกาย และ มนายตนะ อายตนะคือใจ นี่เป็น
ธาตุธรรมละเอียดของอายตนะภายใน ๖

อายตนะภายใน ๖ นี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "สฬายตนะ"

กลางอายตนะภายใน ๖ ก็ยังมีธาตุธรรมละเอียดที่ทำหน้าที่เป็นอายตนะภายนอกอีก ๖
คือ รูปายตนะ อายตนะที่เป็นรูป สี สัมผัสฐาน, สัททายตนะ อายตนะที่เป็นเสียง, คันธายตนะ อายตนะ
ที่เป็นกลิ่น, รสายตนะ อายตนะที่เป็นรส, โผฏฐัพพายตนะ คืออายตนะที่เป็นเครื่องสัมผัสทาง
กาย และ ธัมมายตนะ คืออายตนะที่เป็นอารมณ์ทางใจ

รวมเป็นอายตนะ ๑๒ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "ทวาทสายตนะ"

ธาตุธรรมละเอียดเหล่านี้ มีลักษณะพื้นฐานเป็นดวงกลมใสดวงเล็กๆ ซ้อนกันอยู่เป็นชั้นๆ
ใสละเอียดกว่ากันเข้าไปตามลำดับ

ตรงกลางอายตนะ ๑๒ ที่ละเอียดที่สุดนี้เอง ยังมีธาตุธรรมละเอียดของธาตุทั้ง ๑๘ ซ่อนอยู่อีก เป็นดวงกลมใสละเอียดเข้าไปข้างในอีกเหมือนกัน คือ

จักขุธาตุ คือธาตุเห็น หรือธาตุรับรูป, โสตรธาตุ คือธาตุได้ยิน หรือธาตุรับเสียง, ฆานธาตุ คือธาตุได้กลิ่น หรือธาตุรับกลิ่น, ชิวหาธาตุ คือธาตุรับรส, กายธาตุ คือธาตุรับสัมผัสทางกาย และ มโนธาตุ คือธาตุสำหรับรับอารมณ์ทางใจ เหล่านี้รวมเรียกว่า ธาตุรับ ๖

แล้วต่อไปก็จะเป็นธาตุกระทบอีก ๖ ได้แก่ รูปธาตุ คือ ธาตุของรูป สี สันฐาน, สัทธาธาตุ คือธาตุของเสียง, คันธธาตุ คือธาตุของกลิ่น, รสธาตุ คือธาตุของรส, โภญจุพฺพธาตุ คือธาตุอันเป็นสิ่งสัมผัสทางกาย, ฐัมมธาตุ คือธาตุอารมณ์ทางใจ และ

กลางของกลางต่อไปก็เป็นธาตุรับรู้อีก ๖ ได้แก่ จักขุวิญญาณธาตุ คือธาตุรับรู้หรือเห็นรูป สี และสันฐาน, โสทวิญญานธาตุ คือธาตุรับรู้หรือได้ยินเสียง, ฆานวิญญานธาตุ คือธาตุรับรู้หรือได้กลิ่น, ชิวหาวิญญานธาตุ คือธาตุรับรู้หรือได้รับรส, กายวิญญานธาตุ คือ ธาตุรับรู้การสัมผัส และ มโนวิญญานธาตุ คือธาตุรับรู้ธรรมารมณ์

เราจะเห็นว่า ธาตุธรรมส่วนละเอียดของขั้นที่ ๕ อายตนะ ๑๒ และธาตุ ๑๘ ทั้งหลายเหล่านี้ เป็นดวงกลมใส ดวงเล็กๆ ขนาดประมาณเท่าหยาดน้ำม้วนงออันติดอยู่ที่ปลายขนจามรี ที่มีขมิ้มบุรุษได้สลัดเสียแล้วเจ็ดครั้ง ซ่อนกันอยู่เป็นชั้นๆ เข้าไปข้างใน ตรงกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิมนั้นเอง ใสละเอียดยิ่งกว่ากันเข้าไปตามลำดับ และนอกจากนี้ ในธาตุธรรมละเอียดเหล่านี้ ยังมีดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด และดวงรู้ เจืออยู่ด้วยทุกดวง ซึ่งสามารถจะเห็นได้ด้วยญาณของพระธรรมกาย

เพราะเหตุนี้ ธาตุธรรมละเอียดทั้งหลายเหล่านี้ แม้จะทำหน้าที่ต่างๆ กัน แต่ก็เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและเป็นอัตโนมัติทีเดียว ฉะนั้น เมื่อมีอะไรมากระทบ ก็จะกระเทือนไปถึง “ใจ” อันประกอบด้วย “ดวงเห็น” (เห็นด้วยใจ เพราะธาตุเห็นอยู่ตรงศูนย์กลางดวงนี้) ซึ่งทำหน้าที่รับอารมณ์, “ดวงจำ” ซึ่งทำหน้าที่รวบรวมหรือจดจำอารมณ์, “ดวงคิด” ซึ่งทำหน้าที่น้อมไปหาอารมณ์ และ “ดวงรู้” ซึ่งทำหน้าที่รู้ หรือรับรู้อารมณ์โดยอัตโนมัติ หรือ

แม้แต่จิตคิดฟุ้งซ่านไปจรดหรือไปยึดเกาะอารมณ์ใด ก็จะเป็นไปทั้ง ดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด และดวงรู้ และทำหน้าที่เกี่ยวเนื่องถึงกันหมดทั้งกายและใจ เป็นต้นว่า เมื่อจิตคิดไปถึงอารมณ์ภายนอกแล้วปรุงแต่งอารมณ์นั้นว่า น่ากำหนดยินดี และไปยึดมั่นถือมั่นกับสิ่งที่ก่อให้เกิดความกำหนดยินดีนั้น แม้ว่าประสาทตา หู จมูก ลิ้น หรือกาย จะยังมิได้รับสัมผัสกับรูป เสียง

กลืน รส หรือสิ่งอันสัมผัสด้วยกาย เหล่านี้ก็ตาม ความกำหนดยินดีนั้น ไม่เพียงแต่กระเทือนถึง “ใจ” เท่านั้น หากแต่ยังกระเทือนถึงกายด้วย เช่นว่า จะมีปรากฏการณ์ให้เห็นทางสีหน้า เพราะโลหิตสูบฉีดไปหล่อเลี้ยงร่างกายแรงขึ้นด้วย เหล่านี้เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่า ดวงเห็น ซึ่งทำหน้าที่รับและเสวยอารมณ์อันเป็นเปลือกนอกของ “ใจ” นั้น ตั้งอยู่ตรงกลาง “ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย” ซึ่งขยายส่วนหยาบและเจริญเติบโตออกมาเป็นกาย อันเป็นที่อาศัยและที่ยึดเกาะของ “ใจ” นั้นเอง อีกด้วย

เนื่องจาก ดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด และดวงรู้ ซึ่งทำหน้าที่เป็น “ใจ” ตั้งอยู่คืออาศัยอยู่กับ ชันธ ๕ ทั้งในส่วนที่เป็นธาตุธรรมละเอียดและส่วนที่เป็นธาตุหยาบนี้เอง จึงมีอุปาทาน คือ ความยึดมั่นถือมั่นในชันธ ๕ ดังกล่าว เพราะอวิชชาคือความไม่รู้สภาวะของสังขารและอริยสัจ ๔ ตามที่เป็นจริง ครอบคลุมจิตใจอยู่ ฉะนั้น เวลาสิ่งหนึ่งสิ่งใดอันจะก่อให้เกิดความทุกข์มากระทบส่วนหนึ่งส่วนใดของชันธ ๕ นี้ ก็จะมีรู้สึกเป็นทุกข์เดือดร้อน, แต่ถ้ามีสิ่งที่จะก่อให้เกิดความสุขมากระทบ ก็จะมีรู้สึกเป็นความสุข โดยจะแสดงออกทางดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด และดวงรู้ตัวเอง กล่าวคือ เวลาที่รู้สึกเป็นสุข ก็จะเห็นเป็นดวงใส แต่เวลาเป็นทุกข์ ก็จะเห็นเป็นดวงขุ่น ถ้าเฉยๆ คือไม่สุขไม่ทุกข์ ก็จะเป็นดวงที่มีลักษณะกลางๆ ไม่ใสไม่ขุ่น นี่เอง คือการเห็นเวทนาในเวทนา เป็นภายในตนเอง

แต่ถ้าประสงค์ที่จะเห็นเวทนาของผู้อื่น ก็ให้น้อมเอาธาตุธรรมของผู้นั้น มาตั้งที่ศูนย์กลางกายที่สุดละเอียดของเรา ก็จะพิจารณาเห็นที่ดวงเห็นนั่นเองว่า เป็นสุข หรือเป็นทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ ซึ่งจะเป็นดวงใส หรือดวงขุ่น หรือ ไม่ใสไม่ขุ่น แล้วแต่กรณี นี่เรียกว่า เห็นเวทนาในเวทนา เป็นภายนอก

การที่มนุษย์หรือสัตว์รับและเสวยอารมณ์สุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่สุขไม่ทุกข์บ้าง เหล่านี้ หากมิได้ควบคุมจิตใจให้สงบ ปล่อยจิตใจให้เลื่อนลอยไปตามอารมณ์นั้นๆ แล้ว ย่อมเปิดทางให้อาสวกิเลสที่สะสมหมักต้องอยู่ในกมลสันดาน กระเพื่อมฟุ้งขึ้นมาครอบคลุมจิตใจ และดลจิตดลใจให้ปฏิบัติตามอำนาจของมัน ก็จะเป็นทางให้เกิดโทษทุกข์แก่ตนเองและผู้อื่นได้

เมื่อจิตใจถูกกิเลสเข้ามาย่อมและดลจิตดลใจอยู่นั้น ก็จะทำให้สิ้นน้ำเลี้ยงของจิตเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของกิเลส ดังที่ได้เคยกล่าวมาแล้ว

เพราะฉะนั้น ผู้มีปัญญา จึงพึงมีสติสัมปชัญญะ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา ทั้งภายในและภายนอกอยู่เสมอว่า การเสวยอารมณ์สุข ทุกข์ ไม่สุขไม่ทุกข์ ของสัตว์ผู้ที่ยังมีอวิชชาครอบคลุ

จิตใจอยู่ ไม่ว่าจะเป็นการเสวยเวทนาโดยมีอามิสหรือไม่ก็ตาม ย่อมเปลี่ยนแปลงแปรผันไปตามเหตุปัจจัยเสมอ และถ้าหากปล่อยจิตใจเลื่อนลอยไปตามอารมณ์โดยปราศจากการคุ้มครองรักษาให้สงบหรือสันติแล้ว ย่อมจะเป็นช่องทางให้กิเลส ตัณหา และอุปาทาน คือ ความยึดมั่นถือมั่นในเวทนาและ เหตุปัจจัย (ผัสสะระหว่าง อายตนะภายนอก กับ อายตนะภายใน และจักขุวิญญาณเป็นต้น) ให้เกิดเวทนาทั้งหลายได้ อันเป็นทางให้เกิดโทษทุกข์ แก่ตนได้ เพราะที่แท้จริงแล้ว เวทนาทั้งหลายเหล่านั้น หาได้จริงยั่งยืนให้ยึดถือได้ตลอดไปไม่ ย่อมมีการเกิดขึ้น แล้วก็เสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา

เมื่อเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปของเวทนาดังนี้แล้ว แม้จะรู้ว่า เวทนามีอยู่ ก็มีสติสัมปชัญญะระลึกได้ว่า สักแต่เป็นเวทนา ซึ่งหาสาระแก่นสารให้ยึดถือได้แต่อย่างใดไม่ ทำให้คลายความยึดมั่นถือมั่นในเวทนาและ เหตุปัจจัย (ผัสสะระหว่าง อายตนะภายนอก กับ อายตนะภายใน และจักขุวิญญาณเป็นต้น) ให้เกิดเวทนาทั้งหลายลง จิตใจก็จะพลอยสงบระงับ เพราะความหลงผิดสิ้นไป กิเลส ตัณหา ก็ไม่สามารถที่จะเข้ามาย้อมหรือดลจิตดลใจให้เป็นไปตามอำนาจของมันได้ เมื่อกิเลส ตัณหา อุปาทาน ซึ่งเป็นเหตุแห่งทุกข์ดับ ทุกข์ก็ดับ หรือ ไม่เกิด

การมีสติพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา จนเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปของเวทนา อย่างนี้ ย่อมเป็นทางให้เกิดความเบื่อหน่ายในทุกข์ (นิพพิทา) คลายกำหนด (วิราคะ) หลุดพ้น (วิมุตติ) บริสุทธิ์ (วิสุทธิ) และสงบ (สันติ) อันเป็นผลให้บังเกิดความสุขจากความสงบกาย วาจา และใจ ดังพระพุทธภาษิตที่ว่า นตฺถิ สนฺติปรํ สุขํ แปลความว่า สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบ [กาย วาจา ใจ] ย่อมไม่มี

การเจริญภาวนาตามแนววิชาธรรมกายนั้น มีอุบายทำให้ใจหยุดใจนิ่งอยู่ในอารมณ์เดียวแนบสนิท ตรงศูนย์กลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม ซึ่งให้ผลทั้งในด้านสมถะ อันช่วยให้จิตใจใสสะอาด บริสุทธิ์จากกิเลสนิวรณ์ทั้งหลาย จึงสามารถเห็นอรรถเห็นธรรมได้ชัดแจ้ง และทั้งสามารถเจริญวิปัสสนาปัญญา และโลกุตตรปัญญา จากการที่ได้อรรถและทั้งเห็นสภาวะของธรรมชาติตามที่เป็นจริง และเห็นแจ้งในสังขารธรรมทั้งหลายได้โดยละเอียด ดังนี้ จึงเป็นธรรมาวุธอันคมกล้าที่จะใช้ปราบอวิชชา กิเลส ตัณหา อุปาทาน อันเป็นเหตุแห่งทุกข์ทั้งหลายให้หมดสิ้นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

เมื่อพิจารณาสภาวะธรรม คือเวทนาในเวทนาแล้ว ก็ให้ทำนโรธ พิสตารธรรมกายจากสุดท้ายหายาบกายละเอียดเป็นเถา ชูด ชั่น ตอน ภาค พืด ปล่อยอุปาทานในชั้นของกายในภพ ๓ และปล่อยความยินดีในฉันทสมาบัติเสียได้แล้ว ธรรมกายหายาบตกศูนย์ ธรรมกายละเอียดเข้า

อายตนะนิพพานถอดกาย เข้าซ้อนสลับทับทวีกับพระนิพพานในพระนิพพานที่ละเอียดๆ ต่อไปจนสุดละเอียด แล้วตรึง นิ่ง ฟังตรัสรู้ในนิโรธในธรรมที่ควรรู้ แล้วคำนวณรู้ที่ตรัสรู้ในนิโรธของพระพุทธเจ้า จักรพรรดิ ต่อๆ ไปจนสุดละเอียด นับอสงไขยอายุธาตุ อายุบาร์มี ไม่ถ้วน จนตกศูนย์เข้าอายตนะนิพพานเป็น ซ้อนหยุดนิ่งแน่นกับพระนิพพานต้นๆ ต่อไป จนสุดละเอียด

๓. วิถีพิจารณาระบบการทำงานของอายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัมพันธ์กับใจ ที่เกิดที่ดับของสัญญาญชน

สำหรับผู้ถึงธรรมกายแล้ว ก็ให้รวมใจหยุดลงไปที่ศูนย์กลางกายพระอรหันตองค์ที่ละเอียดที่สุด แล้วก็ให้ใจของพระธรรมกายเพ่งพิจารณาลงไปที่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ (ดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน) ตรงกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิมนั้นแหละ ก็จะได้เห็นธาตุธรรมส่วนละเอียดของขั้น ๕ มีลักษณะเป็นดวงกลมใส ดวงเล็กๆ ขนาดประมาณเท่าเมล็ดโพธิ์เมล็ดไทร ซ้อนกันอยู่เป็นชั้นๆ เข้าไปข้างใน และก็ขั้น ๕ ส่วนละเอียดนี้เองที่ขยายส่วนขยายออกมาเป็น “ดวงกาย” และดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด และดวงรู้ ซึ่งเจริญเติบโตออกมาเป็น กาย ใจ จิต และวิญญาณ

ภายในขั้น ๕ ส่วนละเอียดที่สุด คือ ตรงกลางวิญญาณขั้น ๕ ก็ยังมีธาตุธรรมส่วนละเอียดของอายตนะ ๑๒ ได้แก่ อายตนะภายใน ๖ และอายตนะภายนอก ๖ มีลักษณะพื้นฐานเป็นดวงกลมใสบริสุทธิ์ ซ้อนกันอยู่เป็นชั้นๆ เข้าไปข้างในอีก แล้วก็ธาตุ ๑๘ ได้แก่ ธาตุรับ ๖ ธาตุกระทบ ๖ และธาตุรับรู้อีก ๖ ซึ่งมีลักษณะขาวใสบริสุทธิ์ยิ่งขึ้นไปอีก ซ้อนกันเป็นชั้นๆ เข้าไปข้างใน

ดังที่พระเดชพระคุณหลวงพ่อดอกปากน้ำ ได้แสดงไว้^{๙๐} ว่า

[อายตนะภายใน ๖]

กายทุกกายมีอายตนะภายใน ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เหมือนกันเช่นนี้ทุกกาย

ก. ตา เรียกว่า จักขายตนะ มีลักษณะฐานกลม ใสสะอาดบริสุทธิ์ ประมาณเท่าเมล็ดโพธิ์เมล็ดไทรหรือหัวเหา ตั้งอยู่กลางแหวดตาซ้ายขวา เรียกว่า

^{๙๐} หลวงพ่อดอกปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร), วิชามรรคผลพิสดาร ๑: สถาบันพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี และโครงการธรรมปฏิบัติเพื่อประชาชน วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ, พ.ศ. ๒๕๒๘, หน้า ๙-๑๒.

จักขุประสาท มี จักขุธาตุ ไสยะอาดบริสุทธีกว่า เล็กกว่า ซ้อนอยู่ข้างใน สำหรับ เห็นรูป มี จักขุวิญญาณธาตุ ไสยะอาดบริสุทธีกว่า เล็กกว่าจักขุธาตุ ซ้อนอยู่ ข้นในเข้าไปอีก สำหรับให้รู้แจ้งว่ารูปอะไร มีสายทอดออกไป ๒ สาย/ซ้ายขวา ผ่านชั้นบนสมองศีรษะ แล้วหยั่งลงไปภายในเยื่อพังผืดข้างหลัง ไปรวมจดอยู่ที่ ชั้นที่ ๕ ที่กำเนิดธาตุธรรมเดิม

ข. หู เรียกว่า โสตตายตนะ มีลักษณะสัณฐานกลม ไสยะอาดบริสุทธิ ประมาณเท่าขนจามรี ขดเป็นวงซ้อนกันอยู่ ๗ ชั้น ตั้งอยู่กลางแก้วหูซ้ายขวา เรียก ว่าโสตประสาท มีโสตธาตุ ไสยะอาดบริสุทธีกว่า เล็กกว่า ซ้อนอยู่ข้างใน สำหรับ ฟังเสียง มีโสตวิญญาณธาตุ ไสยะอาดบริสุทธีกว่า เล็กกว่าโสตธาตุ ซ้อนอยู่ชั้น ในเข้าไปอีก สำหรับให้รู้แจ้งว่าเสียงอะไร มีสาย ๒ สายซ้ายขวา ทอดออกไป ผ่านชั้นบนสมองศีรษะ แล้วหยั่งลงไปภายในเยื่อพังผืดข้างหลัง ไปรวมจดอยู่ที่อยู่ ของชั้นที่ ๕ ที่กำเนิดธาตุธรรมเดิม

ค. จมูก เรียกว่า ฆานายตนะ มีลักษณะสัณฐานเหมือนกับวงหรือปีก รัน ไสยะอาดบริสุทธิ ตั้งอยู่ที่ข้อจมูกข้างในซ้ายขวา เรียกว่า ฆานประสาท มี ฆานธาตุ ไสยะอาดบริสุทธีกว่า เล็กกว่า ซ้อนอยู่ข้างในสำหรับดมกลิ่น มี ฆานวิญญาณธาตุ ไสยะอาดบริสุทธีกว่า เล็กกว่าฆานธาตุ ซ้อนอยู่ชั้นในเข้าไป อีก สำหรับให้รู้แจ้งว่ากลิ่นอะไร มีสายทอดออกไป ๒ สาย ซ้ายขวา ผ่านขึ้นไปบน สมองศีรษะ แล้วหยั่งลงไปภายในเยื่อพังผืดข้างหลัง แล้วไปรวมจดอยู่ที่ชั้นที่ ๕ ที่ กำเนิดธาตุธรรมเดิม

ฆ. ลิ้น เรียกว่า ชิวหายตนะ มีลักษณะสัณฐานเหมือนดอกบัวหรือกลีบบัว ไสยะอาดบริสุทธิ ตั้งอยู่ทั่วลิ้น เรียกว่า ชิวหาประสาท มี ชิวหาธาตุ ไสยะอาด กว่า เล็กกว่า ซ้อนอยู่ชั้นในสำหรับลิ้มรส มี ชิวหาวิญญาณธาตุ ไสยะอาดบริสุทธิ กว่า เล็กกว่าชิวหาธาตุ ซ้อนอยู่ชั้นในเข้าไปอีก สำหรับรู้แจ้งว่ารสอะไร มีสาย ทอดออกไป ผ่านชั้นบนสมองศีรษะ แล้วหยั่งลงไปภายในเยื่อพังผืดข้างหลัง แล้ว ไปจดอยู่ที่ชั้นที่ ๕ ที่กำเนิดธาตุธรรมเดิม

ง. กาย เรียกว่า กายายตนะ มีลักษณะสัณฐานเหมือนดอกบัว ไสยะอาด บริสุทธิ ตั้งอยู่ทั่วทุกขุมขน เรียกว่า กายประสาท มี กายธาตุ ไสยะอาดบริสุทธิ

กว่า เล็กกว่า ซ้อนอยู่ชั้นในสำหรับรับเครื่องสัมผัสที่มาถูกต้องกาย มี กาย-
วิญญานธาตุ ไสสะอาดบริสุทธิ์กว่า เล็กกว่ากายธาตุ ซ้อนอยู่ชั้นในเข้าไปอีก
สำหรับรู้แจ้งเครื่องสัมผัสที่มาถูกต้องกายนั้นว่ามีอะไร มีสายกระจายอยู่ทั่วกาย
แต่ไปรวมจดอยู่ที่ชั้นที่ ๕ ที่กำเนิดธาตุธรรมเดิม

จ. ใจ เรียกว่า มนายตนะ มีลักษณะนุ่มไปสู่อารมณ์ เรียกว่า ปกติมน
(อรรถกถาจารย์แก้ว่า ภาวังคจิต) มีลักษณะล้นฐานกลม ไสสะอาดบริสุทธิ์ ตั้งอยู่
กลางเนื้อหัวใจ เรียกว่า มโนทวาร มี มโนธาตุ ไสสะอาดบริสุทธิ์กว่า เล็กกว่า
ซ้อนอยู่ข้างใน สำหรับให้รู้ธรรมารมณ์ที่มากกระทบใจ มี มโนวิญญานธาตุ ไส
สะอาดบริสุทธิ์กว่า เล็กกว่ามโนธาตุ ซ้อนอยู่ข้างในเข้าไปอีก สำหรับให้รู้แจ้ง
อารมณ์ที่มากกระทบใจว่าอะไร มีสายหยั่งลงไปจดรวมอยู่ที่ชั้นที่ ๕ ที่กำเนิดธาตุ
ธรรมเดิม สายของมนายตนะนี้ไม่ผ่านขึ้นสู่สมองศีรษะเหมือน ๕ สายนั้น

[อายตนะภายนอก ๖]

อายตนะภายใน ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มีสีขาว ลักษณะกลมใส
สะอาดบริสุทธิ์ ซ้อนอยู่ในชั้นที่ ๕ ดังนี้

ชั้น ๑ รูป, ในเข้าไปชั้น ๒ เวทนา, ในเข้าไปชั้น ๓ สัญญา, ในเข้าไปอีก
ชั้น ๔ สังขาร, ในเข้าไปอีกชั้น ๕ วิญญาน, ในเข้าไปอีกชั้น ๖ ตา, ในเข้าไปอีก
ชั้น ๗ หู, ในเข้าไปอีกชั้น ๘ จมูก, ในเข้าไปอีกชั้น ๙ ลิ้น, ในเข้าไปอีกชั้น ๑๐
กาย, ในเข้าไปอีกชั้น ๑๑ ใจ ที่กล่าวนี้ในกำเนิดธาตุธรรมเดิม

อะไรทำให้เห็น ? สายใยชนิดหนึ่งสีขาวใสบริสุทธิ์ จดอยู่ในกลางชั้นที่ ๕
แล้วยาวขึ้นไปจดอยู่กลางแวตาท้ายขวา ที่เรียกว่า จักขุประสาท ขณะเมื่ออายตนะ
ภายใน-ภายนอกกระทบกัน มีเมล็ดสีขาวใสสะอาดบริสุทธิ์ชนิดหนึ่ง วิ่งขึ้นมา
ตามภายในสายนั้น มาจดกลางจักขุประสาทเปิดประตูรับเอารูปนั้น แล้วนำเข้า
ไปในกลางชั้นที่ ๕ ในกำเนิดธาตุธรรมเดิม ต่อจากนั้นก็เป็นที่ของชั้นที่ ๕ จะ
กระทำแก่รูปที่นำเข้ามานั้นต่อไป

อายตนะอื่นนอกนั้น คือ หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็มีสายจดอยู่กลางชั้นที่ ๕
แล้วยาวขึ้นมาจดตามทวารของอายตนะนั้นๆ เหมือนกัน

อายตนะภายใน ๖ เหตุไรจึงเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ? เพราะกายที่ ๕

คือ กายธรรมเป็น นิจุ ลุข อตฺตา จึงบอกกาย ๔ ข้างต้น คือ กายมนุษย์ กายทิพย์ กายปฐมวิญญานหยาบ กายปฐมวิญญานละเอียด ซึ่งยังตกอยู่ในกองกิเลสว่าเป็น อนิจจํ ทุกข์ อนตฺตา

ตา เป็นอายตนะคือเป็นบ่อเกิดของรูป เพราะรูปจะต้องมารวมที่ตา รูปเป็นบ่อเกิดของตา เพราะตาจะต้องไปรวมที่รูป คือ จักขยตนะ กับ รูปายตนะ วิ่งชนกัน เหมือนแพะสองตัววิ่งชนกัน แล้วตึงดูรูปเข้าไปภายในสายของตา นำเข้าไปในกลางขันธ์ ๕ ในกำเนิดธาตุธรรมเดิม แล้วขันธ์ ๕ ก็กระทำหน้าที่กับรูปนั้นต่อไป

ส่วนอายตนะอื่นๆ คือ หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็มีนัยเช่นเดียวกัน แล้วพิจารณาด้วยพระไตรลักษณ์เหมือนกัน

[ธาตุ ๑๘]

ธาตุ ๑๘ ซ่อนอยู่ชั้นในของอายตนะภายใน ๖ เข้าไปอีก ตั้งแต่ชั้นที่ ๑๒ ถึงชั้นที่ ๒๙ ซ่อนกันอยู่ตามลำดับของธาตุ จักขุธาตุเป็นธาตุเห็น สีขาวกลมใส สะอาดบริสุทธิ์ สำหรับเห็นรูป เมื่อรูปธาตุมากระทบจักขุประสาท วิญญานธาตุ สีขาวกลมใสสะอาดบริสุทธิ์ อยู่ที่กลางขันธ์ ๕ ในกำเนิดธาตุธรรมเดิม ก็ส่งขึ้นมาภายในสาย ไปนำรูปมาจากประตูคือจักขุประสาท แล้วก็นำลงไปตามสาย ไปไว้ในกลางของขันธ์ ๕ ในกำเนิดธาตุธรรมเดิม ต่อไปก็เป็นหน้าที่ของขันธ์ ๕ ที่จะกระทำแก่รูปต่อไป

กล่าวด้วยจักขุธาตุ รูปธาตุ วิญญานธาตุ ฉันทิ แม้อาตุอื่นๆ อีก ๑๕ ธาตุ ก็ฉันทินั้น แตกต่างกันในลักษณะสัณฐานบ้าง แต่ก็มิกล่าวไว้ในข้ออายตนะภายใน ๖ นั้นแล้ว

ทั้งขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ และธาตุ ๑๘ ต่างก็มี ดวงจำ ดวงคิด และดวงรู้ เจืออยู่ด้วยทุกดวง

พระเดชพระคุณหลวงพ่อดอกน้ำ ได้กล่าวไว้ว่า^{๑๑}

^{๑๑} หลวงพ่อดอกน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร), วิชชามรรคผลพิสดาร ๑: สถาบันพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี และโครงการธรรมปฏิบัติเพื่อประชาชน วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ, พ.ศ. ๒๕๒๘, หน้า ๒๕-๒๗.

๔๙๙

[เห็น จำ คิด รู้]

กายทุกๆ กาย เห็น จำ คิด รู้ ทั้ง ๔ นี้แหละเป็นสิ่งสำคัญ อะไรๆ ก็ต้องสำเร็จด้วยเห็น จำ คิด รู้ ทั้งสิ้น

กายทุกๆ กาย ก็มี ตา จมูก หู ลิ้น กาย ใจ และ เห็น จำ คิด รู้ และ ศูนย์กลางกาย กำเนิดธาตุธรรมเดิม เหล่านี้ตรงกันมาตั้งแต่ดวงใสตั้งอยู่ในกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิมภายในมาแล้วทุกๆ กาย เพราะฉะนั้นเมื่อขยายเป็นส่วนออกมาภายนอก ตั้งปฏิสนธิก็ดี หรือเบี่ยงปลายร่างกายเติบโตเจริญขึ้นก็ดี เห็น จำ คิด รู้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ศูนย์กลางกาย และที่ตั้งกำเนิดธาตุธรรมเดิม ก็ต้องตรงกันตามหลักกำเนิดธาตุธรรม ที่ปรากฏเป็นหลักเดิมอยู่ในกำเนิดธาตุธรรมเดิมนั้นทุกๆ กาย เช่นกัน

กายทุกๆ กายก็มีขันธ์ ๕ มี เห็น จำ คิด รู้ มีอายตนะ ๑๒ มีธาตุ ๑๘ มีอินทรีย์ ๒๒ เช่นเดียวกับกายมนุษย์เหมือนกัน ตลอดถึงสุดหยาบสุดละเอียดของกายทั้ง ๕ กายนั้นกิติ ก็มีเช่นเดียวกับกายมนุษย์เหมือนกัน

เห็น จำ คิด รู้ ทั้ง ๔ นี้ มีเจืออยู่ในขณะจิตทุกๆ ดวง เว้นไม่ได้ จิตดวงหนึ่งๆ ก็มี เห็น จำ คิด รู้ อยู่ในนั้นด้วยทุกๆ ดวง สภาพอื่นๆ ก็มีเห็น จำ คิด รู้ เจืออยู่ด้วยเช่นจิตเหมือนกัน คือ ขันธ์ ๕ รูปก็มีเห็น จำ คิด รู้, เวทนาก็มีเห็น จำ คิด รู้, สัญญา ก็มี เห็น จำ คิด รู้, สังขารก็มีเห็น จำ คิด รู้, วิญญาณก็มีเห็น จำ คิด รู้

อายตนะภายใน ๖ ภายนอก ๖ ดวงหนึ่งๆ ก็มีเห็น จำ คิด รู้ เจืออยู่ด้วยทุกดวง ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ ของกายทั้ง ๕ กายกิติ หรือกายสุดหยาบสุดละเอียดของกายทั้ง ๕ กิติ ล้วนมีเห็น จำ คิด รู้ เจืออยู่ด้วยทั้งนั้น ทุกๆ กาย เว้นเสียไม่ได้ เห็น จำ คิด รู้ ทั้ง ๔ นี้เป็นหลักสำคัญ ต้องมีเจือทั่วไปในสภาพทั้งปวง เว้นเสียไม่ได้ทุกขณะจิต จะตรัสรู้มรรคผล ก็เพราะเห็น จำ คิด รู้ นี้เอง จิตจะหยาบและละเอียด หรือจะทำอะไรให้เป็นสุดหยาบสุดละเอียด ก็เพราะเห็น จำ คิด รู้ นี้เอง

ธาตุเห็น ก็มีธาตุจำ ธาตุคิด ธาตุรู้ เจืออยู่ในนั้นด้วย, ธาตุจำก็มีธาตุเห็น ธาตุคิด ธาตุรู้ เจืออยู่ในนั้นพร้อมด้วย, ธาตุคิด ก็มี ธาตุเห็น ธาตุจำ ธาตุรู้ เจือ

อยู่ในนั้นพร้อมบริบูรณ์, ธาตุรู้ ก็มีธาตุเห็น ธาตุจำ ธาตุคิด เจืออยู่ในนั้นพร้อมบริบูรณ์ เช่นเดียวกัน

จงจำไว้ว่า “เห็น จำ คิด รู้ ทั้ง ๔ นี้แหละเป็นหลักชัยสำคัญยิ่งนัก ในการที่เรียนสมถวิปัสสนา อบรมจิตให้ใสสะอาดบริสุทธิ์ จิตจะเศร้าหมองหรือมัวใส จะดีหรือจะชั่วประการใดก็เพราะเห็น จำ คิด รู้ ทั้ง ๔ นี้แหละ จิตจะนิ่ง จะหยุด เป็นตัวอุปปาสมาธิแน่วแน่ได้ ก็เพราะ เห็น จำ คิด รู้ ทั้ง ๔ นี้แหละ เป็นสำคัญยิ่ง”

ในลำดับนี้จะได้นำการพิจารณาระบบการทำงาน หรือหน้าที่ของธาตุธรรมละเอียดเหล่านี้ เพื่อให้เห็นเวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม คืออายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อันเป็นที่เกิดที่ดับสัจญ์ โดยละเอียดลึกซึ้ง และจะได้รู้วิธีดับสัจญ์ทั้งหลาย ด้วยการเจริญภาวนาธรรม ทั้งในระดับสมาธิและปัญญาต่อไป

ให้รวมใจของทุกกายให้หยุดอยู่ ณ ศูนย์กลางกายพระอรหันต์องค์ที่ละเอียดที่สุด แล้วให้ใจของพระธรรมกายพุ่งลงไปที่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ หยุด ตรึง นิ่ง ให้ดวงธรรมนั้นใสสว่างเต็มที่ พร้อมด้วยขยายดวงธรรมนั้นให้ใสสว่างหมดทั่วทั้งกาย แล้วพิจารณาอายตนะภายใน ๖ คือ จักขายตนะ โสedayตนะ ชิวหายตนะ กายายตนะ และมนายตนะ โดยให้เริ่มต้นที่จักขายตนะก่อน ตรงกลางแหวดตาทั้งซ้าย-ขวานั้นแหละ

ที่ตรงกลางแหวดตาทั้งซ้ายขวานั้น พิจารณาดูให้ดีก็จะเห็น จักขุประสาท ซึ่งทำหน้าที่เป็นจักขายตนะคืออายตนะเครื่องเห็นทางตา สำหรับรับรูป มีลักษณะสัณฐานกลมใสสะอาดบริสุทธิ์ ขนาดประมาณเท่าเมล็ดโพธิ์เมล็ดไทร หรือหัวเหา ตั้งอยู่ตรงกลางแหวดตาทั้งซ้ายขวา ตรงกลางจักขุประสาทก็มี จักขุธาตุ ซึ่งใสสะอาดบริสุทธิ์กว่า และเล็กกว่าจักขุประสาท ซ่อนอยู่ข้างในเข้าไปสำหรับเห็นรูป แล้วที่ตรงกลางจักขุธาตุ ก็มี จักขุวิญญาณธาตุ ใสสะอาดบริสุทธิ์กว่า เล็กกว่าจักขุธาตุ ซ่อนอยู่ข้างในเข้าไปอีก สำหรับให้รู้แจ้งว่าเห็นรูปอะไร มีสีสรรสัณฐานอย่างไร และมีเส้นเล็กๆ ขาวใสบริสุทธิ์ ทอดออกไปจากตรงกลางแหวดตาทั้งสองข้าง ผ่านขึ้นไปบนสมองศีรษะ แล้วหยั่งลงไปเยื่อพื้นหลัง ลงไปรวมจรดอยู่ที่กลางชั้น ๕ ตรงกำเนิดธาตุธรรมเดิม

อะไรทำให้เห็น ?

เวลาที่อายตนะภายใน (สำหรับกรณีนี้คือ จักขายตนะ) กับอายตนะภายนอก (ในกรณีนี้คือ รูปายตนะ) กระแทกกัน ดังเช่นว่า เมื่อรูปกระทบสายตา ก็จะมีธาตุละเอียดเป็นดวงกลมใสสีขาวบริสุทธิ์ คือธาตุละเอียดของจักขายตนะ ซึ่งมีจักขุธาตุ และจักขุวิญญาณธาตุ ซ่อนอยู่

แล่นจากศูนย์กลางชั้น ๕ ที่ตรงกำเนิดธาตุธรรมเดิมนั้นแหละ ขึ้นมาตามสายสีขาวบริสุทธิ์นั้น มาจรดที่จักขุประสาท ที่ตรงกลางแหวดทั้งซ้ายขวา ทำหน้าที่รับรูป แล้วนำรูปนั้นแล่นกลับเข้าไป ที่กลางชั้น ๕ ตรงกำเนิดธาตุธรรมเดิมอีกทีหนึ่ง พฤติกรรมนี้เป็นไปอย่างรวดเร็วมาก

การเห็นรูปก็เกิดขึ้น ตั้งแต่ดวงกลมใสบริสุทธิ์มาจรดที่กลางจักขุประสาท ที่ตรงกลาง แหวดทั้งซ้ายขวานั้น เพราะที่กลางจักขุประสาทก็มีจักขุธาตุสำหรับเห็นรูป และมีจักขุวิญญาณ-ธาตุ สำหรับรู้ว่าเป็นรูปอะไร ซ่อนอยู่ด้วยแล้ว และการเห็นนี้ ไม่เฉพาะแต่ที่ตรงกลางแหวดเท่านั้น หากแต่เห็นไปถึง “ใจ” อันประกอบด้วยดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด และดวงรู้ อีกด้วยเป็น อัตโนมัตติ เพราะเหตุว่าดวงกลมใสที่แล่นขึ้นมารับรูปจากจักขายตนะ กลับไปสู่กลางชั้น ๕ ที่กำเนิดธาตุธรรมเดิมนั้น ก็คือ ธาตุธรรมละเอียดของจักขายตนะ ซึ่งทำหน้าที่รับรูป และมีจักขุ-ธาตุ ซึ่งทำหน้าที่เห็นรูป และจักขุวิญญาณธาตุ ซึ่งทำหน้าที่รู้ว่าเป็นรูปอะไร มีลักษณะ มีสีสรร สันฐาน อย่างไร ซ่อนอยู่ด้วยอีกเช่นเดียวกัน

และนอกจากนี้ ในธาตุธรรมละเอียดเหล่านี้ ก็ยังมีดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด และดวงรู้ เจืออยู่ด้วยทุกดวง จึงทำหน้าที่เกี่ยวเนื่องถึงกันโดยตลอดเป็นอัตโนมัตติ เพราะเมื่อตากระทบรูป นั้น รูปธาตุย่อมต้องผ่านดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด และดวงรู้เสมอ

อนึ่ง ได้เคยกล่าวมาแล้วในบทที่ ๑๐ เวทนานุปัสสนา-จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ตอนที่ ๓ ข้อ ๔ วิธีเจริญภาวนา เห็นและกำจัดหรือปราบอนุสัยกิเลสว่า ดวงรู้ของสัตว์ที่ยังไม่บรรลु โลกุตตรธรรมนั้นมี อวิชชานุสัย ห่อหุ้มอยู่อย่างหนาแน่น ส่วนดวงเห็นกับดวงจำก็มี ปฏิมานุสัย ห่อหุ้มอยู่ และดวงคิดก็มี กามราคานุสัย ห่อหุ้มอยู่ จึงไม่ขยายโตเต็มส่วนเหมือนกายธรรมหรือ ธรรมกาย

เพราะฉะนั้น เวลาที่รูปมากระทบสายตา ถ้าเป็นรูปที่ถูกใจ น่าพอใจ นำกำหนดยินดี เพราะอวิชชา คือความไม่รู้ในสภาวะของธรรมชาติตามที่จริงว่า ธรรมชาติที่ประกอบด้วยปัจจัย ประดุจนั้น มีสามัญญลักษณะเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา

ที่นี่ ถ้าหากจิตใจไม่ได้รับการอบรมให้สงบ ให้หยุด ให้นิ่ง ปล่อยจิตใจให้เคลิบเคลิ้มไปใน อารมณ์ที่น่ารำน่าพอใจนี้มากๆ เข้า กิเลสที่สะสมหมักดองอยู่ในจิตใจ ได้แก่ กามราคานุสัย ปฏิมานุสัย และ อวิชชานุสัย ก็จะฟุ้งขึ้นมาครอบคลุมจิตใจ ย่อมจืดจ่อมใจให้เป็นไปตามสภาพของ มัน ด้วยเหตุนี้ สิ้นน้ำเลี้ยงของจิตซึ่งถูกเจือด้วยกิเลสนั้น เปลี่ยนสีจากที่เคยขาว ใส สะอาด บริสุทธิ์ มาเป็นสีต่างๆ ตามสภาพของกิเลสที่เข้ามาผสมนั้น เป็นต้นว่า จิตที่ประกอบด้วยกามตัณหาหรือ

ภาวตัณหา และราคะ หรือโลภะ ก็จะมีลักษณะเป็นสีชมพู จนถึงเกือบเป็นสีแดง จิตที่ระคนด้วยวิภาวตัณหา และปฏิฆะหรือโทสะ ก็จะเป็นสีเขียวคล้ำ ไปจนเกือบเป็นสีดำ และจิตที่ระคนด้วยโมหะ ก็จะเป็นสีขุ่นเหมือนนม หรือสีเกือบเทา หรือเป็นสีตะกั่วตัด เป็นต้น ก็จะคลลจิตคลใจให้ยึดมั่นถือมั่นในสังขารธรรมมีรูปารมณ์เป็นต้น ด้วยตัณหาและทิฏฐิ แล้วปฏิบัติทางกายทางวาจา และทางใจ ด้วยเจตนาความคิดอ่าน ตามอำนาจของกิเลสตัณหาอุปาทานนั้น

สัณฺญาญาณ คือ กิเลสเครื่องร้อยรัดให้ติดอยู่กับโลก ย่อมเกิดขึ้น ด้วยประการฉะนี้ และเมื่อปฏิบัติตามอำนาจของกิเลส ตัณหา อุปาทานแล้ว ก็เป็นทุกข์

อาการของใจที่สัมพันธ์กับอายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ จะเห็นมีตัวอย่างดังเช่น

เมื่อรูปกระทบสายตาดแล้ว จิตปรุงแต่ง (สังขาร) ว่าน่ารักน่าใคร่ “ใจ” (ดวงเห็น-จำ-คิด-รู้) ซึ่งตั้งอยู่ตรงกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายดวงเดิม จะตกศูนย์ไปยังศูนย์กลางกายฐานที่ ๖ ถ่ายทอดกรรมเดิม แล้วปรุงเป็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย พร้อมด้วย “ใจ” (ดวงเห็น-จำ-คิด-รู้) ดวงใหม่ อันมีอกุศลเจตสิกธรรม คือ กามราคะนุสัย (เครื่องหุ้มของดวงจิต) และ อวิชานุสัย (เครื่องหุ้มของดวงรู้) ซึ่งตั้งซ้อนอยู่ตรงกลางดวงสมุทัย คือ กามตัณหา และภวตัณหา ลอยเด่นขึ้นมาตรงศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ กามราคะนุสัยก็ฟุ้งขึ้น มาย่อมสั่นน้ำเลี้ยงของจิต (เห็นเป็นสีชมพูๆ) ให้เกิดความกำหนัดยินดี ทั้งกิเลสคืออวิชานุสัยและตัณหาคือความทะยานอยาก ก็คลลจิตใจให้ยึดมั่นถือมั่นในสังขารธรรม ได้แก่ รูปารมณ์ที่น่ายินดีพอใจนั้น และให้ปฏิบัติตามอำนาจของกิเลส ตัณหา อุปาทาน (ด้วยตัณหา คือความทะยานอยากได้ไว้ในครอบครอง อยากเสพพัสตูกามนั้น) จึงเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ถ้าได้สมใจหวัง ก็ “เสวยสุขเวทนามีอามิส” เมื่อต้องพลัดพรากจากกันไปก็ตี หรือถ้าไม่ได้ดังใจหวังก็ “เสวยทุกข์เวทนามีอามิส”

ความเสวยสุข หรือทุกข์เวทนา หรืออทุกข์ขมสุขเวทนา ดังกล่าวนี เป็นสภาพไม่เที่ยง (อนิจจัง) เป็นทุกข์ (ทุกข์) เพราะแปรปรวนไป (วิปริณามธมฺม) และมีใช้ตัวตน บุคคล เรา เขา ของเขา ที่แท้จริง (อนตตา) ของใครผู้ใดเลย ผู้ยึดมั่นถือมั่นด้วยตัณหาและทิฏฐิจึงเป็นทุกข์ไปตลอด พระอริยเจ้าผู้ได้เรียนรู้ ได้เห็นธรรมคือความเกิดขึ้นและเสื่อมไปของสังขารธรรมทั้งหลาย ด้วยปัญญา ก็เบื่อหน่ายในทุกข์ และคลายถอนจากตัณหา อุปาทาน ถึงซึ่งความสุขด้วยความสงบ เพราะพ้นทุกข์

การเจริญภาวนาพิจารณาเห็นจักขายตนะ จักขุธาตุ จักขุวิญญาณธาตุ และรูปธาตุ ว่าทำหน้าที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างไร และเป็นที่เกิดที่ดับของสัณฺญาญาณอย่างไร การมีสติพิจารณาเห็น

ธรรมในธรรมคือ การพิจารณาเห็นอายตนะและธาตุอื่นๆ ก็ทำหน้าที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเช่นนั้น และเป็นที่เกิด ที่ดับ ของสัญญาชน ก็อย่างนั้น จะต่างกันบ้างก็แต่ลักษณะสัณฐานของอายตนะ และธาตุต่างๆ เท่านั้น ซึ่งหลวงพ่อดิปากน้ำ ท่านได้แสดงไว้ดีแล้ว จึงจะไม่กล่าวซ้ำอีก ขอ ผู้ปฏิบัติภาวนาธรรมจงพิจารณาตนเองเถิด

นี่คือ การมีสติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม คือ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ เป็นทั้งภายใน และ ภายนอก ชื่อว่า “ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน”

ส่วนการเห็นลักษณะของใจตนเองที่เป็นสุข หรือทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ โดยเห็นดวงใจใสหรือขุ่น หรือปานกลางนั้น เรียกว่า เห็นเวทนาในเวทนา เป็นภายใน แต่ถ้าเห็นเวทนาของผู้อื่น ก็เรียกว่า เห็นเวทนาในเวทนา เป็นภายนอก ซึ่งเป็นลักษณะของการเจริญ “เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน”

อนึ่ง อาการที่จิตฟุ้งซ่านออกไปรับอารมณ์ภายนอกมากเพียงใด ก็จะมีจิต คือ “ดวงจิต” ลอยอยู่เหนือน้ำเลี้ยงของใจมากขึ้นเพียงนั้น ซึ่งนี่ก็คือ การมีสติพิจารณาเห็นจิตในจิตว่า สงบเป็นสมาธิ หรือ ฟุ้งซ่าน อีกด้วย

ส่วนการเห็นสภาวะของจิตของตนเองว่าระคนด้วยกิเลส โดยเห็นสีน้ำตาลของจิตที่เปลี่ยนไปตามสภาวะของกิเลสที่เข้ามาผสมกิตติ หรือเห็นว่าจิตไม่ฟุ้งซ่าน หรือสงบ โดยเห็นอาการลอยของจิตในเบาะน้ำเลี้ยงของใจในลักษณะต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วก็ดี เรียกว่า เห็นจิตในจิต เป็นภายใน และถ้าเห็นสภาวะของจิตผู้อื่นในทำนองเดียวกัน ก็เรียกว่า เห็นจิตในจิต เป็นภายนอก ซึ่งเป็นลักษณะของการเจริญ “จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน”

เมื่อผู้ปฏิบัติภาวนาธรรมพิจารณาเห็นสัญญาชนเกิดขึ้น ณ ที่ใด และโดยประการใด พึงละสัญญาชน ณ ที่นั้น โดยประการดังต่อไปนี้

(๑) พึงมีศีลสังวร คือ ความสำรวมระวังในศีลให้บริสุทธิ์ อยู่เสมอ

(๒) พึงมีอินทรีสังวร คือ ความสำรวมอายตนะภายใน ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เมื่อกระทบกับอายตนะภายนอก ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สิ่งสัมผัสทางกาย) และธรรมารมณ์ที่จิตปรุงแต่ง (สังขาร) เป็นอภิวรรณหรืออนิวัตรณณ์ ก็ระวังมิให้หลงเคลิบเคลิ้มกำหนดยินดีในอารมณ์ที่น่ารัก และมีให้หลงเคียดแค้นชิงชังในอารมณ์ที่ไม่น่ารัก

(๓) พึงเจริญสมถวิปัสสนา เมื่ออายตนะภายนอกกระทบกับอายตนะภายใน ก็รวมใจ

หยุดในหยุด กลางของหยุด กลางของกลางๆ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายที่สุดละเอียด อยู่เสมอ
สำหรับผู้ถึงธรรมกาย ก็รวมใจของทุกกายอยู่ ณ ศูนย์กลางธรรมกายอรหัตในอรหัตที่สุด
ละเอียด อยู่เสมอ

เมื่อจิตไม่สังขาร คือไม่ปรุงแต่ง สัญโญชนก็ไม่เกิด ที่เกิดแล้วก็ดับไป

จิตใจก็จะสงบระงับจากกิเลสนิวรณ์ แล้วพิจารณาสภาวะของสังขารธรรมดังกล่าว คือ
พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา เห็นจิตในจิต และเห็นธรรมในธรรม (อันมีอายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘
อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาทธรรม ๑๒ เป็นต้น) ให้เห็นแจ้งรู้แจ้งตามธรรมชาติที่เป็นจริง กล่าวคือ
เห็นธรรมคือความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปของสังขาร/สังขตธรรมที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง หรือ
เห็นสามัญญลักษณะของสังขาร/สังขตธรรมทั้งหลายทั้งปวง ว่า เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนตตา ก็จะ
เบื่อหน่ายในทุกข์ และเป็นทางให้คลายตัณหา อุปาทาน และความกำหนัด จิตก็ย่อมหลุดพ้น
บริสุทธิ์ผ่องใส สงบ และถึงมรรคผลนิพพาน ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้.

เอววิหารี สโต อปมตโต
ภิกขุ จรํ หิตฺวา มมายิตานิ
ชาติขรํ โสภปริทฺทวณฺจ
อิเธว วิทฺวา ปชฺเหยยฺย ทุกฺขํ.

ภิกษุผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างนี้ มีสติ ไม่ประมาท ละความถือมั่นว่า
ของเราได้แล้ว เทียวไป เป็นผู้รู้ ฟังละชาติ ขรา ความเศร้าโศก ความร่ำไร และ
ทุกข์ ในโลกนี้ได้.

(พุทธ) พ.ศ. ๒๕/๔๒๘/๕๓๕.

ตอนที่ ๔

สรุปผลของการเจริญเวทนานุปัสสนา

จิตตานุปัสสนา และ อัมมานุปัสสนา

(อายตนะ ๑๒, ธาตุ ๑๘)

กล่าวโดยสรุป การเจริญเวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา และอัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน นั้น ช่วยให้ผู้ปฏิบัติภาวนารู้เหตุและกระบวนการเกิดและดับ ของเวทนา ของจิต และ ของสัญญา โดยนัยนี้ จึงช่วยให้ผู้ปฏิบัติภาวนาสามารถรู้รู้ทางในการดับเวทนาด้วยสมถกัมมัฏฐาน และรู้วิธีคลายความยึดมั่นถือมั่นในสังขาร/สังขตธรรมทั้งหลายมีเบญจขันธ์เป็นต้น ด้วยสมถ-วิปัสสนากัมมัฏฐาน อันเป็นทางกำจัดตัณหาและทิฏฐิให้สิ้นเชื้อไม่เหลือเศษต่อไปนั่นเอง

๑. ในกรณีการดับเวทนาด้วยสมถกัมมัฏฐานนั้น ก็คือว่า

เมื่อจิตใจได้รับการฝึกให้หยุดนิ่ง และประกอบด้วยปัญญารู้แจ้งในสัจธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รู้เท่าทันในสภาวะของธรรมชาติที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง ตามที่เป็นจริง คือเป็น อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา แล้วมีสติสัมปชัญญะคือความรู้สึกรู้ตัวพร้อมและรู้สึกผิดชอบชั่วดีแล้ว แม้จะมีสิ่งที่จะก่อให้เกิดเวทนาจากภายนอก เป็นต้นว่า รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสผัสสทางกาย และ ธรรมารมณ์ มากระทบกับอายตนะภายในหรือทวารต่างๆ เช่น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็ทำให้หยุดนิ่งเสีย โดยรวมใจหยุดในหยุด กลางของหยุดใน หยุดเรื่อยไป ไม่ว่าจะลืมตาหรือหลับตาก็ปฏิบัติได้ การปฏิบัติดังกล่าวก็นับเป็นผลให้ธาตุละเอียดของขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ และธาตุ ๑๘ ซึ่งซ้อนกันอยู่เป็นชั้นๆ และมีดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด และดวงรู้ เจืออยู่ด้วยทุกดวงนั้น รวมหยุดนิ่งเป็นจุดเดียวกัน มากน้อยตามส่วนที่สามารถกระทำได้เท่าที่โอกาสและสภาพแวดล้อมจะอำนวยให้ และนั่นก็หมายความว่า “ใจ” ไม่ทำหน้าที่ปรุงแต่งอารมณ์ ไม่ทำหน้าที่รับรู้อารมณ์ และไม่ทำหน้าที่เสวยอารมณ์จากภายนอกที่มากระทบตา หู จมูก ลิ้น หรือกายเนื่อนั่นเอง เพราะฉะนั้น เวทนาที่เกิดขึ้นกับกาย ก็สักแต่ว่าเกิดกับกาย เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป แต่หาได้กระทบกระเทือนถึง “ใจ” ด้วยไม่ หรือกระทบถึงบ้างก็เป็นแต่เพียงส่วนน้อย พอที่จะมีสติสัมปชัญญะ

รู้เท่าทันในกระบวนการของจิตที่จะปรุงแต่งอารมณ์ให้เกิดเวทนาทั้งหลายเหล่านั้น รู้ข้อดี ข้อเสีย และทางออกจากเวทนาเหล่านั้นได้โดยไม่ยาก

อาการที่จิตไม่สังขารคือไม่ปรุงแต่งอารมณ์ ไม่รับรู้และไม่เสวยอารมณ์ทุกข์ สุข ไม่ทุกข์ ไม่สุขนั่นเอง ที่เป็นผลให้เวทนาถูกข่มให้ระงับลงโดยสมถภาวนา เป็นเบื้องต้น และโดยนัยนี้ ทุกข์ ย่อมดับลงได้ตามส่วนที่ “ใจ” หยุดหนึ่งเป็นอารมณ์เดียว ณ ศูนย์กลางกาย เรียกว่า วิกขัมภณวิมุตติ (หลุดพ้นจากทุกข์โดยการข่มกิเลส)

๒. ส่วนว่า อนุสัยอันเนื่องแต่เวทนานั้น ย่อมสามารถกำจัดให้หมดสิ้นไปเป็นสมุจเฉทปหาน ได้ด้วยวิปัสสนาปัญญาและโลกุตตรปัญญา จากการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน

ผลจากการเจริญภาวนาดังกล่าว จึงช่วยให้ผู้ปฏิบัติธรรมสามารถแยกเวทนาที่เกิดขึ้นกับกาย ให้ออกจากใจได้อย่างสัมฤทธิ์ผล คือให้เป็นสักแต่ว่า เป็นเวทนาที่เกิดขึ้นกับกาย แล้วก็ดับไป แต่ มิได้กระทบกระเทือนถึงใจ หรือให้กระทบกระเทือนถึงใจแต่เพียงเล็กน้อย จิตใจจึงเป็นอิสระ ไม่เลื่อนลอยตามอารมณ์ที่มากระทบ หรืออย่างน้อยก็ไม่ถึงกับต้องสยบอยู่ในอารมณ์ที่น่ารัก หรือ เคียดแค้นชิงชังในอารมณ์ที่ไม่น่ารัก อันเป็นทางให้กิเลส ตัณหา ทิฏฐิ เข้ามามีอำนาจเหนือจิตใจ ตลจิตตลใจให้ปฏิบัติตามอำนาจของมันได้ อันเป็นผลให้กาย วาจา และใจ บริสุทธิ์ ได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน ต่อไปตามลำดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้

เมื่อทิฏฐิคือความเห็นผิด กิเลส ตัณหา อุปาทาน อันเป็นเหตุแห่งทุกข์ ถูกกำจัดให้หมดสิ้น ไปด้วยสมถกัมมัฏฐาน อันเป็นธรรมเครื่องสงบระงับกิเลสนิวรณ์ และด้วยวิปัสสนากัมมัฏฐาน ธรรม เครื่องเจริญปัญญา ทั้งวิปัสสนาปัญญาและโลกุตตรปัญญา ดังนี้ ทุกข์ก็ย่อมดับลงตามด้วยโดย อัตโนมตติ ดังที่พระพุทธองค์ได้ทรงประทานพระบรมพุทโธวาทไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ปุณฺณผู้มิได้เรียนรู้ ย่อมเสวยสุขเวทนาบ้าง ทุกขเวทนา บ้าง อทุกขมสุขเวทนา (คือความเฉยๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข) บ้าง. อริยสาวกผู้ได้เรียนรู้ แล้ว ก็ย่อมเสวยสุขเวทนาบ้าง ทุกขเวทนาบ้าง อทุกขมสุขเวทนาบ้าง. ภิกษุ ทั้งหลาย ในกรณีนั้น อะไรเป็นความพิเศษ เป็นความแปลก เป็นข้อแตกต่าง ระหว่างอริยสาวกผู้ได้เรียนรู้ กับปุณฺณผู้มิได้เรียนรู้ ...

ภิกษุทั้งหลาย ปุณฺณผู้มิได้เรียนรู้ ถูกทุกขเวทนากระทบเข้าแล้ว ย่อม โศกเศร้า คร่ำครวญ ร่ำไห้ ร่ำพัน ตอกร้องไห้ หลงใหล พันเพื่อนไป เขาย่อม

เสวยเวทนาทั้งสองอย่าง คือ เวทนาทางกาย และ เวทนาทางใจ ...

อนึ่ง เพราะถูกทุกข์เวทนานั้นกระทบ เขาย่อมเกิดความขัดใจ เมื่อเขามีความขัดใจเพราะทุกข์เวทนา ปฏิฆานุสัยเพราะทุกข์เวทนาย่อมนอนเนื่อง. เขาถูกทุกข์เวทนากระทบเข้าแล้ว ก็หันเข้าระเริงกับกามสุข (คือความสุขในการสนองความต้องการทางตา หู จมูก ลิ้น และกาย เช่น หันเข้าหาการดื่มสุรา และสิ่งบันเทิงเริงรมย์ต่างๆ เป็นต้น) เพราะอะไร เพราะปุถุชนผู้มีได้เรียนรู้ ย่อมไม่รู้ทางออกจากทุกข์เวทนา ออกไปจากกามสุข และเมื่อเขากระเริงอยู่กับกามสุข ราคะนิวสัยเพราะสุขเวทนานั้นก็ย่อมนอนเนื่อง. เขาย่อมไม่รู้เท่าทันในความเกิดขึ้นและความเสื่อมสลายไป ข้อดี ข้อเสีย ของเวทนาเหล่านั้น ตามที่เป็นจริง และไม่รู้เท่าทันในทางออกจากเวทนาเหล่านั้นตามที่ควรจะเป็น เมื่อเขาไม่รู้เท่าทันในความเกิดขึ้นและความเสื่อมสลายไป ข้อดี ข้อเสีย ของเวทนาเหล่านั้น ตามที่เป็นจริง และไม่รู้เท่าทันในทางออกจากเวทนาเหล่านั้นตามที่ควรจะเป็น อวิชชานุสัยเพราะอทุกข์ขมสุขเวทนาย่อมนอนเนื่อง

ถ้าได้เสวยสุขเวทนา เขาก็เสวยอย่างถูกมัตตัตว์ (คือประกอบด้วยกิเลส ตัณหา อุปาทาน). ถ้าเสวยทุกข์เวทนา เขาก็เสวยอย่างถูกมัตตัตว์. ถ้าเสวยอทุกข์ขมสุข-เวทนา เขาก็เสวยอย่างถูกมัตตัตว์.

ภิกษุทั้งหลาย นี่แล เรียกว่าปุถุชนผู้มีได้เรียนรู้ ผู้ประกอบด้วยชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส เราเรียกว่า ผู้ประกอบด้วยทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายอริยสาวกผู้มีได้เรียนรู้ ถูกทุกข์เวทนากระทบเข้าแล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก ไม่คร่ำครวญ ไม่พิโรธรำพัน ไม่ตีอกร้องไห้ ไม่หลงใหลพัวพันเพื่อน เธอย่อมเสวยเวทนาทางกายอย่างเดียว ไม่เสวยเวทนาทางใจ ...

อนึ่ง เธอย่อมไม่มีความขัดใจเพราะทุกข์เวทนานั้น เมื่อไม่มีความขัดใจเพราะทุกข์เวทนา ปฏิฆานุสัยเพราะทุกข์เวทนานั้นย่อมไม่นอนเนื่อง. เธอถูกทุกข์เวทนากระทบ ก็ไม่หันเข้าระเริงกับกามสุข. เพราะอะไร ? เพราะอริยสาวกผู้มีเรียนรู้แล้วย่อมรู้ทางออกจากทุกข์เวทนา ออกจากกามสุขไปอีก. เมื่อเธอไม่ระเริงกับกามสุข ราคะนิวสัยเพราะสุขเวทนาย่อมไม่นอนเนื่อง. เธอย่อมรู้

เท่าทันในความเกิดขึ้นและความเสื่อมสลายไป ข้อดี ข้อเสีย ของเวทนาเหล่านั้น ตามที่เป็นจริง และรู้เท่าทันในทางออกจากเวทนาเหล่านั้นตามที่จะควรจะเป็น

เมื่อเธอย่อมรู้เท่าทันในความเกิดขึ้นและความเสื่อมสลายไป ข้อดี ข้อเสีย ของเวทนาเหล่านั้น ตามที่เป็นจริง และรู้เท่าทันในทางออกจากเวทนาเหล่านั้นตามที่จะควรจะเป็น อวิชขานุสัยเพราะอทุกขมสุขเวทนามิมนอนเนื่อง.

ถ้าเสวยสุขเวทนา เธอก็เสวยอย่างไม่ถูกมัดตัว [คือไม่ประกอบด้วยกิเลส ตัณหา อุปาทาน]. ถ้าเสวยทุกขเวทนา เธอก็เสวยอย่างไม่ถูกมัดตัว ถ้าเสวย อทุกขมสุขเวทนา เธอก็เสวยอย่างไม่ถูกมัดตัว

ภิกษุทั้งหลาย นี่เรียกว่า อริยสาวกผู้ได้เรียนรู้ ผู้ปราศจากชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส เราเรียกว่า ผู้ปราศจากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย นี่แหละเป็นความพิเศษ เป็นความแปลก เป็นข้อแตกต่าง ระหว่างอริยสาวกผู้ได้เรียนรู้ กับปุถุชนผู้มิได้เรียนรู้."^{๑๒}

๓. ผลดีของการเจริญภาวนาตามวิชาธรรมกาย บำเพ็ญสติปัฏฐาน ๔

การเจริญสติปัฏฐาน ๔ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงตรัสว่าเป็นทางสายเอก (เอกายนมรรค) นั้น มีความมุ่งหมายให้ปฏิบัติทั้งในภาคสมถะและภาควิปัสสนากัมมัฏฐานควบคู่กันไป จึงชื่อว่า กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน และ ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ปฏิบัติได้รับผลทั้งในส่วนที่ทำให้ใจหยุด สงบ นิ่ง เป็นอารมณ์เดียว เพื่อกำจัดนิวรณ์ธรรมทั้งหลาย และในส่วนของภาวนาเจริญปัญญาในสภาวะของธรรมชาติ ทั้งที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (สังขาร/สังขตธรรม) และทั้งที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (วิสังขาร/อสังขตธรรม) ตามที่เป็นจริง เพื่อเจริญวิปัสสนาปัญญาและโลกุตตรปัญญา ให้สามารถ ปรานอวิชชา ตัณหา อุปาทาน หรือสัญญาอันเป็นเหตุแห่งทุกข์ทั้งหลายให้หมดสิ้นไป แล้ว จิตใจก็จะสะอาดบริสุทธิ์ผ่องใสจากทั้งนิวรณ์ธรรม และจากทั้งอวิชชาอันเป็นมูลรากฝ่ายเกิดทุกข์ ทั้งปวง เป็นสุขอยู่ด้วยความสงบกาย วาจา และใจ สมดังบาลีพระพุทธภาษิตที่ว่า นตฺถิ สนฺติปรํ สุขํ แปลความว่า สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบ (กาย วาจา ใจ) ย่อมไม่มี

อนึ่ง ยิ่งผู้ปฏิบัติธรรมเจริญภาวนาได้ถึงขั้นวิมุตติ หลุดพ้นจากอาสวกิเลส และถึงวิมุตติ-

^{๑๒} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๘, สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค, ข้อ ๓๖๔-๓๗๒, หน้า ๒๔๗-๒๖๐.

๕๐๙

ญาณทัสสนะเพียงใด ธรรมสองอย่าง คือ สมถะและวิปัสสนา ของท่านผู้นั้นก็ย่อมเข้ากันได้โดยแนบสนิท เพียงนั้น

การเจริญภาวนาตามแนววิชาธรรมกายของพระพุทธเจ้านั้น เป็นกัมมัฏฐานแบบที่เจริญทั้งสมถะและวิปัสสนาควบคู่กันไป ซึ่งตรงกับความมุ่งหมายของสติปัฏฐานทุกประการ

กล่าวคือ ให้รวมใจหยุดในหยุด ณ ศูนย์กลางกายไว้เสมอทุกอิริยาบถ หรืออย่างน้อยก็ให้ครึ่งหนึ่งของใจ หยุดอยู่ ณ ศูนย์กลางกายพระอรหันต์องค์ที่ละเอียดที่สุดนั้น ย่อมยังผลให้นิเวศธรรมถูกระงับหรือกำจัดให้หมดสิ้นไปจากจิตใจตามระดับสมาธิที่ทรงอยู่ และการที่จิตใจรวมหยุดอยู่ในอารมณ์เดียวอยู่เสมอนี้เอง เป็นผลให้ผู้ปฏิบัติธรรมนั้นมีสติสัมปชัญญะพิจารณาเห็นทั้ง ภายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม เป็นทั้งภายในและภายนอกได้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น พร้อมกับสามารถเห็นทางออกจากเวทนาได้โดยอัตโนมัติ

จึงเป็นเครื่องช่วยป้องกัน และกำจัดกิเลส ตัณหา และอุปาทานในเบญจขันธ์ได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ ผลจากการรวมใจ อย่างน้อยครึ่งหนึ่งของใจ ให้หยุดอยู่ ณ ศูนย์กลางกายอยู่เสมอ ทุกอิริยาบถดังกล่าว ยังเป็นเครื่องช่วยให้ผู้ปฏิบัติธรรมมีอินทรีย์สังวร และศีลสังวร ดีขึ้น

ผลรวมของการเจริญภาวนาดังกล่าวนี้นี้ ก็ยิ่งช่วยบำรุงอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้เจริญขึ้น อย่างรวดเร็ว และในขณะเดียวกัน ก็พลอยให้สติปัฏฐาน ๔ สัมมปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ และ โพชฌงค์ ๗ เจริญออกงามบริบูรณ์ขึ้นด้วย

และธรรมทั้งสองอย่างนี้ คือ ทั้งสมถะและวิปัสสนาของท่านผู้ปฏิบัติธรรมนั้น ก็ยิ่งเข้าคู่กันได้อย่างสนิทแนบแน่น ดังพระพุทธภาษิตว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งจักขุ ตามที่เป็นจริง, รู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งรูป ตามที่เป็นจริง, รู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งความรู้แจ้งทางจักขุ ตามที่เป็นจริง, รู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งสัมผัสทางจักขุ ตามที่เป็นจริง และรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งเวทนาอันเกิดจากสัมผัสทางจักขุเป็นปัจจัย ที่เป็นสุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่ทุกข์ไม่สุขบ้าง ตามที่เป็นจริง เขาย่อมไม่หลงรักในจักขุ ไม่หลงรักในรูป ไม่หลงรักในความรู้แจ้งทางจักขุ ไม่หลงรักในสัมผัสทางจักขุ และไม่หลงรักในเวทนาอันเกิดจากสัมผัสทางจักขุเป็นปัจจัย ทั้งที่เป็นสุข เป็นทุกข์ และไม่สุขไม่ทุกข์

เมื่อไม่หลงรัก ไม่ผูกใจ ไม่หลงไหลไปตาม แต่มีปกติพิจารณาเห็นโทษของสิ่งนั้นๆ อยู่ ดังนี้แล้ว ความยึดถือในขันธ์ทั้ง ๕ ของเขาก็หยุดพักตัวในกาล

ต่อไป. ตัณหาคือความทะยานอยากที่นำไปสู่ภพใหม่อันระคนด้วยความเพลิดเพลน และความกำหนัดรัก ซึ่งมีปกติเพลนเฉพาะต่ออารมณ์นั้นๆ ของบุคคลนั้นก็เสื่อมคลายคืน. ต่อนั้นไป ความกระวนกระวายทางกายก็เสื่อมถอยคลายคืน ความกระวนกระวายทางจิตก็เสื่อมถอยคลายคืน ความร้อนกลุ้มทางกายก็เสื่อมถอยคลายคืน ความร้อนรุ่มทางจิตก็เสื่อมถอยคลายคืน ความร้อนกลุ้มทางกายก็เสื่อมถอยคลายคืน ความร้อนกลุ้มทางจิตก็เสื่อมถอยคลายคืน เขาได้แสวงสุขทั้งทางกายและทางใจ ทิฐิความเห็นของเขาผู้เป็นแล้วอย่างนี้ ย่อมเป็นสัมมาทิฐิ [ความเข้าใจที่ถูกต้อง] ความคิดของผู้เป็นแล้วอย่างนี้ ย่อมเป็นสัมมาสังกัปปะ [ความดำริที่ถูกต้อง] ความเพียรของผู้เป็นแล้วอย่างนี้ ย่อมเป็นสัมมาวายามะ [ความพยายามที่ถูกต้อง] ความระลึกของผู้เป็นแล้วอย่างนี้ ย่อมเป็นสัมมาสติ [ความระลึกที่ถูกต้อง] สมาธิของผู้เป็นแล้วอย่างนี้ ย่อมเป็นสัมมาสมาธิ [ความตั้งจิตมั่นไว้ในแนวที่ถูกต้อง] กายกรรม วจีกรรม และอาชีวะของเขา ก็บริสุทธิ์ดีแล้วมาตั้งแต่แรก อริยมรรคมีองค์ ๘ ของเขา ย่อมถึงความเจริญเต็มที่ ด้วยอาการอย่างนี้

เมื่อเขาทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้เจริญอยู่อย่างนี้ สติปัฏฐาน ๔ ... สัมมปปธาน ๔ ... อิทธิบาท ๔ ... อินทริย ๕ ... พละ ๕ ... โพชฌงค์ ๗ ย่อมถึงความงอกงามบริบูรณ์ได้แท้ ธรรม ๒ อย่างของเขา คือ สมถะและวิปัสสนาชื่อว่าเข้าคู่กันได้อย่างแน่นแฟ้น ...”^{๑๓}

อนึ่ง จากผลของการเจริญภาวนาตามแนววิชาธรรมกาย ซึ่งช่วยให้รู้แจ้งสภาวะของธรรมชาติที่เป็นจริง จากการที่ได้ทั้งรู้และทั้งเห็นนี้เอง จึงเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า

การรู้การเห็นกระบวนการของจิตที่จะปรุงแต่งอารมณ์ให้เกิดเวทนา ตัณหา อุปาทาน และสัญญาชน ซึ่งเกิดขึ้นเนื่องจากอายตนะภายนอกกระทบหรือสัมผัสกับอายตนะภายในอันได้แก่ทวารต่างๆ แล้วธาตุส่วนละเอียดของอายตนะภายนอกนั้น ผ่านเข้าถึงวิญญาณธาตุต่างๆ ซึ่งมีดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด และดวงรู้ซ่อนอยู่ โดยมีประสาทต่างๆ ของกายเนื้อเป็นที่ตั้ง และเป็นสื่อให้ธาตุส่วนละเอียดของอายตนะภายนอกถึงวิญญาณธาตุต่างๆ ทั้ง ๖ และให้วิญญาณธาตุทั้ง ๖ สามารถทำหน้าที่รู้หรือรับรู้อารมณ์ภายนอกทั้งหลายเหล่านั้นได้นี้เอง จึงเห็นแจ้งชัด ว่า

^{๑๓} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๔, มัชฌิมนิกาย อุปปัชฌายสutta, ข้อ ๘๒๘-๘๒๙, หน้า ๔๒๓-๔๒๔.

ประสาทกายเนื้อของทวารทั้งหลาย ทำให้เป็นตัวรู้หรือทำหน้าที่รับรู้อารมณ์จากภายนอกไม่เพียงแต่ทำหน้าที่เป็นที่ตั้งของธาตุละเอียดของทวารต่างๆ ซึ่งมีวิญญาณธาตุ และดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด และดวงรู้ซ่อนอยู่ และช่วยเป็นสื่อให้ธาตุละเอียดของอายตนะภายนอกได้สัมผัสกับอายตนะภายใน และในวิญญาณธาตุต่างๆ โดยมีดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด และดวงรู้ ซ่อนอยู่ทำหน้าที่รับรู้เท่านั้นเอง

ความจริงข้อนี้ ในระหว่างผู้เจริญสมาธิภาวนาย่อมประจักษ์ด้วยตนเองว่า ยิ่ง “ใจ” รวมหยุดอยู่ในอารมณ์เดียวได้แนบสนิทเพียงใด การรับรู้หรือความรู้สึกต่อการสัมผัสระหว่างอายตนะภายนอกกับอายตนะภายในหรือทวารต่างๆ ย่อมน้อยลงมากเพียงนั้น เพราะยิ่ง “ใจ” หยุดนิ่งแนบสนิทเป็นจุดเดียวกัน วิญญาณธาตุ ซึ่งเป็นธาตุรับรู้ส่วนละเอียด อันมีดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด (หรือจิต) และดวงรู้ (หรือวิญญาณ) ซ่อนอยู่นั้น ก็ยังไม่ทำหน้าที่รับรู้อารมณ์และปรุงแต่งอารมณ์จากภายนอกที่มาสัมผัสนั้น ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่เจริญภาวนาสมาธิในระดับสูงๆ จึงมีความรู้สึกในสิ่งที่มาสัมผัสกายน้อยลงๆ หรือได้ยินสรรพสำเนียงจากภายนอกแผ่วเบาลง ตามระดับของใจที่เป็นสมาธิสูงขึ้น จนถึงไม่รู้สึกละเลย หรือไม่ได้ยินสรรพสำเนียงจากภายนอกเลย ทั้งๆ ที่ประสาทกายเนื้อยังดีๆ อยู่

ตอนที่ ๕ อินทรี ๒๒

พระเดชพระคุณ หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ได้กล่าวถึง
ธาตุละเอียดของอินทรี ๒๒ ไว้ดังนี้^{๑๔}

[อินทรี ๒๒]

อินทรี ๒๒ ซ่อนอยู่ชั้นในของธาตุ ๑๘ เข้าไปอีก ซ่อนกันตามลำดับ
ของอินทรี ตั้งแต่ชั้นที่ ๓๐ ถึงชั้นที่ ๕๑

จักขุนทรี เห็นเป็นใหญ่ โสตินทรี ฟังเป็นใหญ่ ฆานินทรี ตมกลืนเป็น
ใหญ่ ชิวหินทรี ลิ้มรสเป็นใหญ่ กายินทรี สัมผัสเป็นใหญ่ ทั้ง ๕ นี้ สี่ขาว
กลมใสสะอาดบริสุทธิ์ อยู่ในกลางชั้น ๕ ในกำเนิดธาตุธรรมเดิม

มนินทรี ใจเป็นใหญ่ สี่ขาวกลมใสสะอาดบริสุทธิ์ อยู่ในกลางชั้น ๕
ในกำเนิดธาตุธรรมเดิม

อิตินทรี สภาพหึงเป็นใหญ่ ปุริสินทรี สภาพชายเป็นใหญ่ ทั้ง ๒
นี้สี่ขาวกลมใส สะอาดบริสุทธิ์ ซ่อนอยู่ตามลำดับชั้นของอินทรี ในกลางชั้น
๕ ในกำเนิดธาตุธรรมเดิม ถ้าหึง สี่ขาวกลมใสสะอาดบริสุทธิ์นั้นไหวกระดิก
ขยับช้าและค่อยๆ ส่วนชาย สี่ขาวกลมใสสะอาดบริสุทธิ์นั้นไหวกระดิกขยับถี่
และแรงกว่าหึง นาทีหนึ่งนับจำนวนไหวกระดิกขยับตั้ง ๑๐๐ ครั้งแรงๆ ส่วน
หึงกระดิกขยับนาทีหนึ่งราว ๕๐ ครั้ง ครั้งหนึ่งของชาย และขยับค่อยๆ ไม่แรง
เหมือนเพศชาย

ชีวิตินทรี ความเป็นอยู่เป็นใหญ่ มีลักษณะสัณฐานกลม สี่ขาวใส บริสุทธิ์
สะอาด ซ่อนอยู่ชั้นในของปุริสินทรีเข้าไปตามลำดับชั้นของอินทรี ในกลาง
ชั้น ๕ ในกำเนิดธาตุธรรมเดิม สำหรับรักษาสภาพอื่นๆ ในร่างกายทุกส่วนให้

^{๑๔} หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร), วิชามรรคผลพิสดาร ๑: สถาบันพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
และโครงการธรรมปฏิบัติเพื่อประชาชน วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ, พ.ศ. ๒๕๒๘, หน้า ๑๓-๑๕.

เป็นอยู่ ถ้าชีวิตดับ สภาพอื่นๆ ทุกส่วนในร่างกายก็ดับตามกันหมด

สุขินทรีย์ ความสุขเป็นใหญ่ มีลักษณะสัณฐานกลม ไสสะอาดบริสุทธิ์
ซ้อนอยู่ชั้นในของชีวิตินทรีย์เข้าไปตามลำดับชั้นของอินทรีย์ ในกลางชั้นที่ ๕ ใน
กำเนิดธาตุธรรมเดิม

ทุกขินทรีย์ ความทุกข์เป็นใหญ่ มีลักษณะสัณฐานกลม ดำ ชุ่มฉ่ำ
ไม่ผ่องใส ซ้อนอยู่ชั้นในของสุขินทรีย์เข้าไปตามลำดับชั้นของอินทรีย์ ในกลาง
ชั้นที่ ๕ ในกำเนิดธาตุธรรมเดิม

โสมนัสสินทรีย์ ความดีใจเป็นใหญ่ มีลักษณะสัณฐานกลม ไสสะอาด
บริสุทธิ์ ซ้อนอยู่ชั้นในของทุกขินทรีย์เข้าไปตามลำดับชั้นของอินทรีย์ ในกลาง
ชั้นที่ ๕ ในกำเนิดธาตุธรรมเดิม

โทมนัสสินทรีย์ ความเสียใจเป็นใหญ่ มีลักษณะสัณฐานกลม ดำ ชุ่มฉ่ำ
ไม่ผ่องใส ซ้อนอยู่ข้างในของโสมนัสสินทรีย์เข้าไปตามลำดับชั้นของอินทรีย์ ใน
กลางชั้นที่ ๕ ในกำเนิดธาตุธรรมเดิม

อุpekขินทรีย์ ความวางเฉยเป็นใหญ่ มีลักษณะสัณฐานกลม สีเทา ไส
บริสุทธิ์ ซ้อนอยู่ข้างในของโทมนัสสินทรีย์เข้าไปตามลำดับชั้นของอินทรีย์ ในกลาง
ชั้นที่ ๕ ในกำเนิดธาตุธรรมเดิม

ลัทธินทรีย์ ความเชื่อเป็นใหญ่ วิริยินทรีย์ ความเพียรเป็นใหญ่ สติน-
ทรีย์ ความระลึกเป็นใหญ่ สมาธิินทรีย์ ความตั้งใจมั่นเป็นใหญ่ ทั้ง ๔ นี้มี
ลักษณะสัณฐานอย่างเดียวกันคือกลม สีขาวใสสะอาดบริสุทธิ์ ซ้อนอยู่ชั้นใน
ของอุpekขินทรีย์เข้าไปตามลำดับชั้นของอินทรีย์เข้าไป

ปัญญินทรีย์ ปัญญาเป็นใหญ่ มีลักษณะสัณฐานกลม ไสสะอาดบริสุทธิ์
มีรัศมีสุกสว่างดุจดังดาว ซ้อนอยู่ชั้นในของสตินทรีย์เข้าไปตามลำดับชั้นของ
อินทรีย์ ในกลางชั้นที่ ๕ ในกำเนิดธาตุธรรมเดิม

อนัญญัตถัญญสสามิตินทรีย์ อินทรีย์คือความเป็นใหญ่ในรูสิ่งที่ยังมิรู้ คือ
อินทรีย์พระโสดาปัตติมรรค

อัญญินทรีย์ อินทรีย์คือความเป็นใหญ่ในความได้รู้ คือ โสดาปัตติผล

สภิกขาคามีมรรค สภิกขาคามีผล อนาคามีมรรค อนาคามีผล อรหัตตมรรค

อัญญาตาวินทริย์ อินทริย์คือความเป็นใหญ่ในผู้รู้แล้ว คือ อินทริย์
พระอรหัตตผล

ทั้ง ๘ นี้ (คือ พระโสดาปัตติมรรค พระโสดาปัตติผล พระสภิกขาคามี-
มรรค พระสภิกขาคามีผล พระอนาคามีมรรค พระอนาคามีผล พระอรหัตต-
มรรค พระอรหัตตผล) มีลักษณะสัณฐานกลม สีใสสะอาดบริสุทธิ์ มีรัศมี
สุกสว่างดั่งดวงดาว ซ้อนอยู่ชั้นในของปัญญินทริย์เข้าไปตามลำดับชั้นของอินทริย์
ตั้งแต่โสดาปัตติมรรคถึงอรหัตตผล ไสวกว่ากัน สุกสว่างกว่ากัน เข้าไปตามลำดับ
อยู่ในกลางชั้น ๕ ในกำเนิดธาตุธรรมเดิม

วิธีพิจารณาสภาวะธรรม คือ สภาวะของกายในกาย (ซึ่งมีเวทนา จิต และ
ธรรม ซ้อนอยู่) ที่เป็นกายโลกียะ ได้แก่ กายมนุษย์ กายทิพย์ กายปฐมวิญญูณ
หยาบ และกายปฐมวิญญูณละเอียด [๔ กายเหล่านี้ก็คือ กายมนุษย์ กายมนุษย์
ละเอียด, กายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด, กายรูปพรหม กายรูปพรหมละเอียด, กาย
อรูปพรหม กายอรูปพรหมละเอียด-ขยมงคล โส ภิกขุ] และที่เป็นกายธรรม คือ
ธรรมกายที่บรรลุมรรคผลนิพพาน ในระดับต่างๆ ดังนี้

[การพิจารณาพระไตรลักษณ์]

กาย ๔ เบื้องต้น คือ กายมนุษย์ กายทิพย์ กายปฐมวิญญูณหยาบ กาย
ปฐมวิญญูณละเอียด เป็นกาย อนิจจัง ทุกขัง อนตตา นอกจาก ๔ กายนี้ออกไป
คือ ตั้งแต่กายธรรมถึงกายธรรมละเอียดต่างๆ เข้าไปทุกๆ กายนั้น เป็นกาย
นิจจัง สุขัง และ อตตตา แท้

กายธรรมถึงกายอรหัต เป็นผู้บอกว่า ๔ กายข้างต้นเป็นกาย อนิจจัง ทุกขัง
อนตตา

แล้วพิจารณาพระไตรลักษณ์ และธรรมที่ตรงกันข้ามกับพระไตรลักษณ์ คือ
นิจจัง สุขัง และ อตตตา สอดใส่ไปตามประเภทของกายทุกกาย

คือ ถ้ากายตกอยู่ในประเภท อนิจจัง ทุกขัง อนตตา คือ ๔ กายข้างต้นนั้น
ก็พิจารณาพระไตรลักษณ์ ส่วนกายตกอยู่ในประเภทตรงกันข้าม คือ นิจจัง สุขัง
อตตตา คือ ตั้งแต่กายธรรมไป ก็พิจารณาตาม นิจจัง สุขัง อตตตา

ตอนที่ ๖

อริยสัจ ๔

หลวงพ่อดปากน้ำ ท่านได้กล่าวถึงการพิจารณาเห็นอริยสัจ ๔ ไว้โดยละเอียด^{๑๕} ดังต่อไปนี้ (ส่วนวิธีพิจารณาและอาการแทงตลอดอริยสัจ ๔ นั้น ข้าพเจ้าได้กล่าวไปแล้วในบทที่ ๑ ตอนที่ ๑ จึงจะไม่กล่าวซ้ำอีก)

[อริยสัจ ๔]

อริยสัจทั้ง ๔ คือ ทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ และ มรรคสัจ คือ

ทุกข เป็นผล

สมุทัย เป็นเหตุ

นิโรธ เป็นผล

มรรค เป็นเหตุ

ก. ทุกข มีลักษณะสัณฐานกลมดำ ชุ่มมัว ไม่ผ่องใส ในดวงกลมของทุกขนั้น มีหุ้มซ้อนกันเป็นชั้นๆ อยู่ ๔ ชั้น คือ เห็น ชั้น ๑, จำ ชั้น ๑, คิด ชั้น ๑, รู้ ชั้น ๑, ขยายเป็นส่วนหยาบออกมา คือเป็นกาย ชั้น ๑, หัวใจ ชั้น ๑, ดวงจิต ชั้น ๑, ดวงวิญญาณ ชั้น ๑ ของกายมนุษย์ ทุกขซ้อนอยู่ชั้นในของอัญญาตาวิสุทธิ คือ พระอรหัตตผล เข้าไปในกลางชั้น ๕ ในกำเนิดธาตุธรรมเดิม

ทุกขสัจนั้นมีอีก ๔ ชั้น คือ ขาติทุกข ๑, ขราทุกข ๑, พยาธิทุกข ๑, มรณทุกข ๑ ทุกขทั้ง ๔ นี้ จัดเป็นทุกขทางกาย ๒ คือ ขาติทุกข กับ ขราทุกข เรียกว่า กายิกทุกข เพราะทุกขเป็นไปทางกาย ทุกขทางใจ ๒ คือ พยาธิทุกข กับ มรณทุกข เรียกว่า เจตสิกทุกข เพราะทุกขเป็นไปทางใจ

ข. สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข มีลักษณะสัณฐานกลมดำ ชุ่มมัว ไม่ผ่องใส ในดวงกลมของสมุทัยนั้น มีหุ้มซ้อนกันเป็นชั้นๆ อยู่ ๔ ชั้น คือ เห็น ชั้น ๑, จำ ชั้น ๑, คิด ชั้น ๑, รู้ ชั้น ๑ ขยายเป็นส่วนหยาบออกมาก็คือ เป็นกาย ชั้น ๑, หัวใจ ชั้น ๑, ดวงจิต ชั้น ๑, ดวงวิญญาณ ชั้น ๑ ของ

^{๑๕}หลวงพ่อดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร). วิชามรรคผลพิสดาร ๑: สถาบันพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย อำเภอคำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี และโครงการธรรมปฏิบัติเพื่อประชาชน วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ, พ.ศ. ๒๕๒๘, หน้า ๑๕-๒๔.

กายทิพย์ สมุทัยซ้อนอยู่ชั้นในของทุกข์เข้าไป

ค. นิโรธ เป็นตัวผลของมรรค มีลักษณะสัณฐานกลมใสสะอาดบริสุทธิ์ ในดวงกลมของนิโรธนั้น มีหุ้มซ้อนกันเป็นชั้นๆ อยู่ ๔ ชั้น คือ เห็น ชั้น ๑, จำ ชั้น ๑, คิด ชั้น ๑, รู้ ชั้น ๑ ขยายเป็นส่วนหยาบออกมาก็คือ เป็นกาย ชั้น ๑, หัวใจ ชั้น ๑, ดวงจิต ชั้น ๑, ดวงวิญญาณ ชั้น ๑

ทุกข์กับสมุทัยทั้ง ๒ นี้ มีอยู่ในกายทั้ง ๔ กาย คือ ทุกข์ส่วนหยาบมีอยู่ในกายมนุษย์ ทุกข์ส่วนละเอียดมีอยู่ในกายทิพย์ สมุทัยส่วนหยาบอยู่ในกายปฐมวิญญาณหยาบ สมุทัยส่วนละเอียดเป็นกายปฐมวิญญาณละเอียด เพราะเหตุนี้ กายทั้ง ๔ นี้ จึงได้ตกอยู่ใน อนิจจัง ทุกขัง อนตตา เรียกว่าเป็น กายโลกียะ ยังตกอยู่ในโลก ยังไม่เป็นกายโลกุตตระ ข้ามพ้นโลกไปได้

ง. มรรค ทางดำเนินแห่งความดับทุกข์ มีลักษณะสัณฐานกลมใสสะอาดบริสุทธิ์กว่านิโรธ ดวงกลมใสของมรรคนั้น มีหุ้มซ้อนกันเป็นชั้นๆ อยู่ ๔ ชั้น คือ เห็น ชั้น ๑, จำ ชั้น ๑, คิด ชั้น ๑, รู้ ชั้น ๑ ขยายเป็นส่วนหยาบออกมาก็คือ เป็นกาย ชั้น ๑, หัวใจ ชั้น ๑, ดวงจิต ชั้น ๑, ดวงวิญญาณ ชั้น ๑ (ซึ่งขยายออกมาเป็นญาณรัตนะ-ขยมงคล โภ กิขุ) ของกายธรรมกาย

มรรคซ้อนอยู่ชั้นในของนิโรธเข้าไป ในกลางชั้น ๕ ในกำเนิดธาตุธรรมเดิม คือ กายเป็นพุทธรัตนะ หัวใจเป็นธรรมรัตนะ ดวงจิตเป็นสังฆรัตนะ ดวงวิญญาณเป็น ญาณรัตนะ

กายทั้ง ๕ นี้ซ้อนกันมาแต่เดิมตามแนวของอริยสัจ ๔ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว คือ ทุกข์เป็นกายมนุษย์ ซ้อนอยู่ชั้นนอก สมุทัยส่วนหยาบเป็นกายทิพย์ ซ้อนอยู่ชั้นใน สมุทัยส่วนละเอียดเป็นกายปฐมวิญญาณหยาบและละเอียด ซ้อนอยู่ชั้นในของกายทิพย์เข้าไปอีก สมุทัยส่วนละเอียดดับก็เป็นตัวนิโรธ มรรคเป็นกายธรรมกาย ซ้อนอยู่ชั้นในของปฐมวิญญาณละเอียดเข้าไปอีก กายทั้ง ๕ ซ้อนกันมาแต่ต้นเดิมในกลางชั้น ๕ ในกำเนิดธาตุธรรมเดิม ตามแนวลำดับของอริยสัจ ๔ ภายในแล้ว เพราะเหตุนี้ กายหยาบภายนอกจึงได้ซ้อนกันตามแบบกายละเอียดภายในนั้น

ทุกข์ กายมนุษย์ทั้งก่อนเป็นทุกข์ทั้ง ๓ สถาน คือ ฐานที่ ๑ เบื้องต้น กายมนุษย์เกิดมาด้วยดวงกลมของทุกข์สัจ ซึ่งซ้อนอยู่ชั้นในกลางดวงของอัญญาตาวิณารีย์นั้น เป็นก่อนทุกข์ ซ้อนกันอยู่ ๔ ชั้น ฐานที่ ๒ ท่ามกลาง กายมนุษย์แรกปฏิสนธิเป็นกำเนิดธาตุธรรมเดิม เล็กเท่าหยาดน้ำมันจันใสที่ติดปลายขนจามรี อันบุรุษผู้มีกำลังสลัดเสียแล้ว ๗ ครั้ง ก็เกิดขึ้นด้วยก่อนทุกข์ ๔ ชั้น ฐานที่ ๓ เบื้องปลาย กายมนุษย์ที่เจริญขึ้นตั้งแต่ปฏิสนธิแล้วมา ก็เจริญขึ้นด้วยก่อนทุกข์ทั้ง ๔ คือ กายก็เป็นทุกข์ ใจก็เป็นทุกข์ ดวงจิตก็เป็นทุกข์ ดวงวิญญาณก็เป็นทุกข์

สมุทัย กายทิพย์เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ฝ่ายเดียว ให้เกิดทุกข์ใน ๓ สถาน ฐานที่ ๑

เบื้องต้น กายทิพย์เกิดด้วยดวงกลมของสมุทัย ซึ่งเป็นเหตุให้ทุกข์เกิด ซ่อนอยู่ในกลางทุกข์ ดวงกลมของสมุทัยนั้นซ่อนกันอยู่ ๔ ชั้น คือ กาย ชั้น ๑, เนื้อหัวใจ ชั้น ๑, ดวงจิต ชั้น ๑, ดวงวิญญาณ ชั้น ๑ ฐานที่ ๒ ท่ามกลาง กายทิพย์แรกปฏิสนธิเป็นกำเนิดธาตุธรรมเดิมก็เป็นเหตุให้ทุกข์เกิด ฐานที่ ๓ เบื้องปลาย กายทิพย์ที่เจริญขึ้นตั้งแต่ปฏิสนธิแล้วมา ก็เป็นเหตุให้ทุกข์เกิดเรื่อยมาเป็นลำดับ แล้วก็เจริญโตขึ้นด้วยก้อนสมุทัยทั้ง ๔ คือ กายก็เป็นสมุทัย เนื้อหัวใจก็เป็นสมุทัย ดวงจิตก็เป็นสมุทัย ดวงวิญญาณก็เป็นสมุทัย

นิโรธ เป็นกายปฐมวิญญาณหยาบ เป็นเหตุของกายทิพย์ กายทิพย์เป็นผล กายปฐม-วิญญาณหยาบเป็นเหตุให้เกิดผลในที่ ๓ สถาน คือ ฐานที่ ๑ เบื้องต้น กายปฐมวิญญาณหยาบเกิดขึ้นด้วยดวงกลมใสสะอาดบริสุทธิ์ของนิโรธ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดผลคือสมุทัยกายทิพย์ ซ่อนอยู่ในดวงกลมของสมุทัย ดวงกลมใสของนิโรธนั้นซ่อนกันอยู่ ๔ ชั้น คือ กาย ชั้น ๑, เนื้อหัวใจ ชั้น ๑, ดวงจิต ชั้น ๑, ดวงวิญญาณ ชั้น ๑ ฐานที่ ๒ ท่ามกลาง กายปฐมวิญญาณหยาบแรกปฏิสนธิเป็นกำเนิดธาตุธรรมเดิม ก็เป็นเหตุให้เกิดสมุทัยกายทิพย์ ฐานที่ ๓ เบื้องปลาย กายปฐม-วิญญาณหยาบเจริญขึ้นตั้งแต่ปฏิสนธิแล้วมา ก็เป็นเหตุให้เกิดสมุทัยกายทิพย์เป็นลำดับเรื่อยมา แล้วก็เจริญโตขึ้นด้วยก้อนนิโรธทั้ง ๔ คือ กายก็เป็นนิโรธ เนื้อหัวใจก็เป็นนิโรธ ดวงจิตก็เป็นนิโรธ ดวงวิญญาณก็เป็นนิโรธ

แล้วพิจารณากายเหล่านั้นเป็นพระไตรลักษณ์ คือ กายมนุษย์ กายทิพย์ กายปฐมวิญญาณหยาบ กายปฐมวิญญาณละเอียด ทั้ง ๔ กายนี้ ตกอยู่ในภาวะเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนตตา เพราะเป็นโลกิยะ ยังตกอยู่ในกองกิเลสเครื่องเศร้าหมองขุ่นมัว ยังวนเวียนอยู่ในโลก ยังไม่พ้นโลกไปได้ จึงเป็นกายที่ตกอยู่ในความเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนตตา

ส่วนกายธรรมและกายธรรมละเอียดๆ ยิงๆ ขึ้นไปทุกๆ กายนั้น เป็นกายโลกุตตระ ได้พ้นจากโลกไปแล้ว ไม่มีกิเลสเครื่องเศร้าหมองขุ่นมัว เป็นกายบริสุทธิ์ใสสะอาดปราศจากเครื่องเศร้าหมองคือกิเลส จึงเป็นกายที่ตกอยู่ในความเป็น นิจุจ สุกข์ อตตตา ข้ามพ้นจากโลก เที่ยงแท้

กายมนุษย์เป็นทุกขนั้นเพราะอะไร ก็เพราะอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นในขันธ ๕ ว่า เป็นเรา เป็นของเรา จึงเรียกว่า รูปุปาทานักขันธ เวทณุปาทานักขันธ สัญญูปาทานักขันธ สังขารุปาทานักขันธ วิญญาณูปาทานักขันธ นั่นก็คือ ใน รูป ก็มีเห็น จำ คิด รู้, ใน เวทนา ก็มีเห็น จำ คิด รู้, ใน สัญญา ก็มีเห็น จำ คิด รู้, ใน สังขาร ก็มีเห็น จำ คิด รู้, ใน วิญญาณ ก็มีเห็น จำ คิด รู้, อุปาทานเป็นตัวทุกข์ หรือ ขันธ ๕ เป็นตัวทุกข์ หรือว่า เห็น จำ คิด รู้ เป็นตัวทุกข์

เห็น จำ คิด รู้ ทั้ง ๔ อย่างนี้แหละเป็นตัวทุกข์ อธิบายคือว่า เห็น จำ คิด รู้ ทั้ง ๔ นี้ เมื่อเกิดขึ้น เจริญขึ้น และตั้งอยู่ได้ ก็เพราะอาศัยสมุทัย คือ เห็น จำ คิด รู้ ทั้ง ๔ นี้เป็นตัวทุกข์ ซ้อนหุ้มอยู่ชั้นนอก สมุทัยซ้อนหุ้มอยู่ชั้นใน รักษาชั้นนอกไว้ให้เจริญ ตั้งอยู่ในกลางชั้น ๕ ชั้น ๕ เป็นจุดตั้งว่าบ้านเรือนเป็นที่อยู่อาศัย ส่วนเห็น จำ คิด รู้ เป็นจุดตั้งว่าบุคคลผู้อาศัยบ้านเรือนอยู่อุปาทานเป็นผู้ยึดมั่นถือมั่นในชั้น ๕ กล่าวคือบ้านเรือนที่อยู่อาศัยนั้นว่า เป็นเรา เป็นของแห่งเราก็ถ้าบ้านเรือนที่อยู่อาศัยกล่าวคือชั้น ๕ นี้เป็นอย่างใดขึ้นแล้ว บุคคลผู้อาศัย คือ เห็น จำ คิด รู้ นั้น ก็จำเป็นต้องได้รับความกระทบกระเทือนไปด้วย กล่าวคือ เกิดทุกข์ขึ้นทันที เพราะอุปาทานผู้ยึดถือว่าบ้านเรือนของเราจึงได้เกิดทุกข์ขึ้น แต่ทุกข์ที่เกิดขึ้นนี้ก็ได้นี้แต่เพียงกำหนดรู้ไว้ว่าเป็นทุกข์เท่านั้น จะดับทุกข์ยังไม่ได้ ก็ได้แต่รู้ไว้ว่าเป็นทุกข์เท่านั้น ถ้าจะดับทุกข์จะต้องละสมุทัยเสียก่อน ทุกข์จึงจะดับ เพราะทุกข์เกิดขึ้นและตั้งอยู่ได้ก็เพราะอาศัยสมุทัยเป็นเหตุ คือ ทุกข์หุ้มซ้อนอยู่ชั้นนอก สมุทัยซ้อนอยู่ชั้นใน ชั้นนอกจึงจะเจริญอยู่ได้ ก็เพราะอาศัยชั้นในรักษา ถ้าชั้นในซึ่งเป็นใจกลางดับ ชั้นนอกซึ่งเป็นดังเหมือนเปลือกหุ้มอยู่ก็ต้องดับด้วย เพราะเหตุนี้ การดับทุกข์ต้องดับสมุทัยซึ่งเป็นตัวเหตุเสียก่อน ทุกข์ซึ่งเป็นตัวผลจึงจะดับตาม

ตัวทุกข์ที่ละเอียดนั้นเป็นดวงกลม ๔ ชั้นหุ้มซ้อนอยู่ชั้นนอกของสมุทัย ในกลางชั้น ๕ ในพืดเดิมหรือในกำเนิดธาตุธรรมเดิม ทุกข์ดวงนั้นขยายเป็นส่วนหยาบอย่างกลางออกมา ก็มาเป็นปฏิสนธิกำเนิดเดิมของกายมนุษย์ ๔ ชั้น คือ เป็นกายชั้น ๑, เนื้อหัวใจ ชั้น ๑, ดวงจิต ชั้น ๑, ดวงวิญญาณ ชั้น ๑ คือทั้ง ๔ ชั้นนั้นไม่ใช่อื่นไกล เห็น จำ คิด รู้ ทั้ง ๔ นี้เอง

ทุกข์ดวงละเอียดในกำเนิดเดิมนั้น ขยายเป็นส่วนหยาบเบื่องปลายออกมาอีก ก็มาเกิดเป็นร่างกายใหญ่โต เจริญขึ้น นับตั้งแต่คลอดจากครรภ์มารดาแล้ว เป็นกายมนุษย์ ๔ ชั้น ก็คือเห็น จำ คิด รู้ นี้เอง ขยายเป็นกาย ชั้น ๑, เนื้อหัวใจ ชั้น ๑, ดวงจิต ชั้น ๑, ดวงวิญญาณ ชั้น ๑ ตัวสมุทัยเบื้องต้นส่วนที่ละเอียดนั้นเป็นดวงกลมใส ๔ ชั้น หุ้มซ้อนอยู่ชั้นในของทุกข์ ในกลางชั้น ๕ ในกำเนิดธาตุธรรมเดิม

ดวงสมุทัยเบื้องต้นส่วนละเอียดนั้น เป็นดวงกลมใส ๔ ชั้น หุ้มซ้อนอยู่ชั้นในของดวงทุกข์ ในกลางชั้น ๕ ในกำเนิดธาตุธรรมเดิม

ดวงสมุทัยที่ละเอียด ๔ ชั้นนั้น ขยายเป็นส่วนหยาบอย่างกลางออกมาอีกก็มาเป็นกำเนิดปฏิสนธิ กำเนิดธาตุธรรมเดิมของกายทิพย์ ๔ ชั้น ๔ ชั้นนั้นไม่ใช่อื่นไกล คือ เห็น จำ คิด รู้ ทั้ง ๔ นี้เอง คือ เห็นก็เป็นส่วนของกาย ชั้น ๑ จำ ก็เป็นส่วนของเนื้อหัวใจ ชั้น ๑, คิด ก็เป็นส่วนของดวงจิต ชั้น ๑, รู้ ก็เป็นส่วนของดวงวิญญาณ ชั้น ๑

ดวงสมุทัยที่จะเอื้อม ๔ ชั้นนั้น ขยายเป็นส่วนหยาบเบื้องปลายออกมาอีก ก็มาเกิดเป็นร่างกายใหญ่โตเจริญขึ้นนับแต่ปฏิสนธิ แล้วมาเป็นกายทิพย์ ๔ ชั้น ก็คือ เห็น จำ คิด รู้ นี้เอง เห็น ก็มาเป็นกาย ชั้น ๑ จำ ก็มาเป็นเนื้อหัวใจ ชั้น ๑, คิด ก็มาเป็นดวงจิต ชั้น ๑, รู้ ก็มาเป็นดวงวิญญาน ชั้น ๑

ส่วน รูป รส กลิ่น เสียง โสภณูปะ ธรรมารมณ์ ๖ อย่างนี้ เป็นของทิพย์ เพราะเกิดขึ้นแล้วก็ดับหายไป ทั้งไว้แต่ความยินดีในร้ายให้ปรากฏอยู่เท่านั้น

ความอยากได้ อยากพ้น ที่เรียกว่า ตัณหา ยานอยากนั้น เรียกว่า “ตัณหา” ความอยากได้วัตถุและกิเลสอันยังไม่ได้ และความหมกมุ่นอยู่ในวัตถุและกิเลสอันได้มาแล้ว จัดเป็น กามตัณหา ความอยากมี อยากเป็น และความอยากเป็นนั่นเป็นนี่ จัดเป็น ภวตัณหา ความไม่อยากให้สิ่งที่ได้มาแล้วและสิ่งที่มีอยู่เป็นอยู่ ไม่อยากให้ละลายดับสูญหายไปเสีย จัดเป็น วิภวตัณหา

ตัณหาทั้ง ๓ นี้ มีอยู่ในกอนกายทิพย์ เพราะเหตุนั้น สิ่งที่เป็นทิพย์ ก็คือ รูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปะ ธรรมารมณ์ เหล่านี้จึงเต็มไปด้วยตัณหา และชุ่มโชกสดชื่นไปด้วยตัณหา

- ทุกข์ เมื่อเห็น จำ คิด รู้ ของทิพย์เป็นตัณหาและเป็นตัวเหตุแล้ว เห็น จำ คิด รู้ ของกายมนุษย์ซึ่งเป็นตัวทุกข์ ก็เป็นตัวผล เมื่อจะดับทุกข์ ก็ต้องดับสมุทัยกายทิพย์ซึ่งซ่อนอยู่ชั้นในของดวงทุกข์ แล้วดวงทุกข์ซึ่งซ่อนอยู่ชั้นนอกก็ดับลงตาม

- สมุทัย คือ กายทิพย์ เป็นเหตุให้เกิดทุกข์คือกายมนุษย์ กายมนุษย์เป็นผล

- นิโรธ คือ กายปฐมวิญญาน เป็นเหตุให้เกิดกายทิพย์ กายทิพย์เป็นผล

เมื่อกายปฐมวิญญานซึ่งเป็นตัวเหตุดับ กายทิพย์ซึ่งเป็นตัวผลก็ดับตามด้วย

กายทิพย์ซึ่งเป็นตัวเหตุของทุกข์ดับ กายมนุษย์ซึ่งเป็นตัวผลก็ดับ

- มรรค เป็น กายธรรม เป็นเหตุเพ่งเผากายทั้ง ๔ ข้างต้นให้ดับย้อนเข้าไปเป็นลำดับ คือ ดับกายที่ ๔ แล้ว กายที่ ๓ ก็ดับตาม, กายที่ ๓ ดับแล้ว กายที่ ๒ ก็ดับตามกัน, กายที่ ๒ ดับแล้ว กายที่ ๑ ก็ดับตาม เป็นเหตุให้เพ่งเผากายทั้ง ๓ ให้ดับในที่ ๓ สถาน คือ ฐานที่ ๑ เบื้องต้น กายธรรมเกิดขึ้นด้วยดวงกลมใสสะอาดของมรรคซึ่งซ่อนอยู่กลางของนิโรธ ดวงกลมนั้นมีซ้อนกันอยู่ ๔ ชั้น คือ เป็นกายชั้น ๑ เนื้อหัวใจ ชั้น ๑ ดวงจิต ชั้น ๑ ดวงวิญญาน ชั้น ๑ สำหรับเพ่งเผา (ทำลายล้าง) กายปฐมวิญญานหยาบให้ดับสิ้นเชื่อเป็นนิโรธ ฐานที่ ๒ ท่ามกลาง กายธรรมแรกปฏิสนธิเป็นกำเนิดธาตุธรรมเดิมมา ก็เป็นเหตุทำลายล้างกายปฐมวิญญานหยาบให้ดับสิ้นเชื่อไป

เป็นนิโรธ ฐานที่ ๓ เบื้องปลาย กายธรรมเจริญขึ้นตั้งแต่ปฏิสนธิแล้วก็เป็นเหตุเฟื่องเฝ้าทำลายล้าง
กายปฐมวิญญานหยาบให้ดับสิ้นเชื้อเป็นนิโรธเป็นลำดับเรื่อยมา แล้วก็เจริญโตขึ้นด้วยก้อนมรรค
ทั้ง ๔ คือ กายก็เป็นมรรค เนื้อหัวใจก็เป็นมรรค ดวงจิตก็เป็นมรรค ดวงวิญญานก็เป็นมรรค

การที่รู้เห็นจริงว่า ทุกขสังขเป็นทุกข์จริง สมุทัยสังขเป็นเหตุให้เกิดทุกข์จริง นิโรธสังข ดับ
ทุกข์ได้จริง มรรคสังข เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ได้จริง การรู้จริงเห็นจริง (ในอริยสังข ๔)
เช่นนี้ มีชื่อเรียกว่า สัจจญาณ

ทุกขสังข เป็นของควรกำหนดรู้ไว้ว่าเป็นทุกข์ สมุทัยสังข เป็นของควรละเสีย นิโรธสังข
เป็นของควรกระทำให้แจ้ง มรรคสังข เป็นของควรทำให้ทวีมากขึ้น การกำหนดรู้ในอริยสังข ๔
เช่นนี้มีชื่อเรียกว่า กิจจญาณ

ทุกขสังข ก็ได้กำหนดรู้แล้วว่าเป็นทุกข์ สมุทัยสังข ก็ได้ละเสียแล้ว นิโรธสังข ก็ได้ทำให้
แจ้งแล้ว มรรคสังข ก็ได้เจริญทวีให้มากขึ้นแล้ว การทำแล้ว รู้แล้ว ในอริยสังข ๔ เช่นนี้มีชื่อ
เรียกว่า กตญาณ

อริยสังข ๔ นั้น มีปริวัฏฏรอบ ๓ มีอาการ ๑๒ คือ อริยสังขข้อหนึ่งๆ ก็มีปริวัฏฏรอบ ๓ คือ
มี สัจจญาณ กิจจญาณ กตญาณ เหมือนกันทั้ง ๔ อริยสังข อริยสังข ๔ สามหน จึงเป็น ๑๒ เรียก
ว่า ปริวัฏฏเวียนไปในสังขจะละ ๓ ๆ จึงเป็นอาการ ๑๒ ดังนี้

ทุกขสังข กายมนุษย์เป็นผล	สมุทัยสังข กายทิพย์เป็นเหตุ
สมุทัยสังข กายทิพย์เป็นผล	นิโรธสังข กายปฐมวิญญานเป็นเหตุ

ตอนที่ ๗ โพชฌงค์ ๗

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสการพิจารณาธรรมในธรรมคือโพชฌงค์ ไว้ดังนี้

“ปุณ จปริ ภิกขเว ภิกขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปัสสี วิหริติ สตตสฺสุ
โพชฌงฺเกสุ. กถญจ ภิกขเว ภิกขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปัสสี วิหริติ สตตสฺสุ
โพชฌงฺเกสุ.

อิธ ภิกขเว ภิกขุ สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ สติสฺมโพชฌงฺกํ ‘อตฺถิ เม
อชฺฌตฺตํ สติสฺมโพชฌงฺกโคติ ปชานาติ. อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ สติสฺมโพชฌงฺกํ
‘นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ สติสฺมโพชฌงฺกโคติ ปชานาติ. ยถา จ อนุปปन्नสฺส
สติสฺมโพชฌงฺกสฺส อุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติ. ยถา จ อนุปปन्नสฺส
สติสฺมโพชฌงฺกสฺส ภาวนาปาริปุริ โหติ ตญฺจ ปชานาติ.

สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ ธมฺมวิจยสฺมโพชฌงฺกํ ... สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ วิริย-
สฺมโพชฌงฺกํ ... สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ ปิตฺติสฺมโพชฌงฺกํ ... สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ
ปฺลสฺสทฺธิสฺมโพชฌงฺกํ ... สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ สมาธิสฺมโพชฌงฺกํ ...

สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ อุเปกฺขาสฺมโพชฌงฺกํ ‘อตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ อุเปกฺขา-
สฺมโพชฌงฺกโคติ ปชานาติ. อสนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ อุเปกฺขาสฺมโพชฌงฺกํ ‘นตฺถิ
เม อชฺฌตฺตํ อุเปกฺขาสฺมโพชฌงฺกโคติ ปชานาติ. ยถา จ อนุปปन्नสฺส
อุเปกฺขาสฺมโพชฌงฺกสฺส อุปฺปาโท โหติ ตญฺจ ปชานาติ. ยถา จ อนุปปन्नสฺส
อุเปกฺขาสฺมโพชฌงฺกสฺส ภาวนาปาริปุริ โหติ ตญฺจ ปชานาติ.

อิติ อชฺฌตฺตํ วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปัสสี วิหริติ. พหิทฺธา วา ธมฺเมสุ
ธมฺมานุปัสสี วิหริติ. อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปัสสี วิหริติ.
สมุทฺยธมฺมานุปัสสี วา ธมฺเมสุ วิหริติ. วยธมฺมานุปัสสี วา ธมฺเมสุ วิหริติ.
สมุทฺยวยธมฺมานุปัสสี วา ธมฺเมสุ วิหริติ. ‘อตฺถิ ธมฺมาติ วา ปนฺนสฺส สติ

ปจฺจุปฺภวจิตฺตา โหติ ยาวเทว ฅาณมตฺตตาย ปภฺยสฺสติมตฺตตาย. อนิสฺสํโตะ จ วิหฺรติ
น จ กิณฺณิ โลเก อฺปาหิยติ.

เอวมปิ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุสฺสึ วิหฺรติ สตฺตสุ
โพชฅณฺเฑสุ.”^{๑๖}

แปลความว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกข้อหนึ่ง ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมคือ
โพชฅณฺ์ ๗. ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมคือ โพชฅณฺ์ ๗ อย่างไรเล่า.
ภิกษุในธรรมวินัยนี้

เมื่อสติสัมโพชฅณฺ์มีอยู่ภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่า ‘สติสัมโพชฅณฺ์มีอยู่ ณ
ภายในจิตของเรา. หรือเมื่อสติสัมโพชฅณฺ์ไม่มีอยู่ภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่า
‘สติสัมโพชฅณฺ์ไม่มีอยู่ ณ ภายในจิตของเรา. อนึ่ง สติสัมโพชฅณฺ์ที่ยังไม่เกิด
จะเกิดขึ้นด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย. สติสัมโพชฅณฺ์ที่เกิดขึ้น
แล้ว จะเจริญบริบูรณ์ด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย.

อีกอย่างหนึ่ง เมื่อธัมมวิจยสัมโพชฅณฺ์มีอยู่ภายในจิต ... อีกอย่างหนึ่ง
เมื่อวิริยสัมโพชฅณฺ์มีอยู่ภายในจิต ... อีกอย่างหนึ่ง เมื่อปีติสัมโพชฅณฺ์มีอยู่ภายใน
จิต ... อีกอย่างหนึ่ง เมื่อปัสสัทธิสัมโพชฅณฺ์มีอยู่ภายในจิต ... อีกอย่างหนึ่ง
เมื่อสมาธิสัมโพชฅณฺ์มีอยู่ภายในจิต ...

อีกอย่างหนึ่ง เมื่ออุเบกขาสัมโพชฅณฺ์มีอยู่ภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่า
‘อุเบกขาสัมโพชฅณฺ์มีอยู่ ณ ภายในจิตของเรา. หรือเมื่ออุเบกขาสัมโพชฅณฺ์
ไม่มีอยู่ภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่า ‘อุเบกขาสัมโพชฅณฺ์ไม่มีอยู่ ณ ภายในจิตของเรา.
อนึ่ง อุเบกขาสัมโพชฅณฺ์ที่ยังไม่เกิดจะเกิดขึ้นด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการ
นั้นด้วย. อุเบกขาสัมโพชฅณฺ์ที่เกิดขึ้นแล้ว จะเจริญบริบูรณ์ด้วยประการใด ย่อม
รู้ชัดประการนั้นด้วย ดังพรรณนาจะนี้.

ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมภายในบ้าง. พิจารณาเห็นธรรมใน
ธรรมภายนอกบ้าง. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งภายในทั้งภายนอกบ้าง.
พิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นในธรรมบ้าง. พิจารณาเห็นธรรมคือความเสื่อม

^{๑๖} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๐, ทิฆนิกาย มหาวรรค, ข้อ ๒๙๓, หน้า ๓๓๙-๓๔๐.

ในธรรมบ้าง. พิจารณาเห็นธรรมคือทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมในธรรมบ้าง
 ย่อมอยู่.

อีกอย่างหนึ่ง สติของเธอที่ตั้งมั่นอยู่ว่า ‘ธรรมมีอยู่’ ก็เพียงสักว่าความ
 รู้ เพียงสักว่าอาศัยระลึกเท่านั้น. เธอเป็นผู้อันตณฺหาและทสิฺฐิไม่อาศัยอยู่แล้ว และ
 ไม่ถื้อมั่นอะไรๆ ในโลก. ดูกรภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล ภิกษุชื่อว่า พิจารณา
 เห็นธรรมในธรรมคือโพชฌงค์ ๗ อยู่.”

พระเดชพระคุณหลวงพ่อดัดปากน้ำ ได้แสดงพระธรรมเทศนา เรื่อง “โพชฌงค์ปริตร”^{๑๗}
 ไว้ดังต่อไปนี้

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ยโตหํ ภคินี อริยาย ชาตียา ชาโต นาภิขานามิ สยจิจฺจ ปาณํ ชีวิตา โวโรเปตา.
 เตน สจฺเจน โสตฺถิ เต โทตฺถุ โสตฺถิ คพฺภสฺส.

โพชฌงค์ สติสงฺขาโต	ธมฺมานํ วิจโย ตถา
วิริยมปฺปติปฺปสฺสทฺธิ-	โพชฌงค์า จ ตถาปเร
สมาธูปฺเภวโพชฌงค์า	สตุเต เต สพฺพทสฺสีนา
มุนินา สมฺมทกฺขาตา	ภาวิตา พหุสํกิตา
สํวตฺตุนฺติ อภิญฺเญยาย	นิพฺพานาย จ โพธิยา,
เอเตน สจฺจวชฺเชน	โสตฺถิ เต โทตฺถุ สพฺพทา.
เอกสฺมี สมเย นาโถ	โมคคฺคฺลลानญฺจ กสฺสปิ
คิลาเน ทฺวขฺชิตฺเต ทิสฺวา	โพชฌงค์เ สตฺต เทสยิ,
เต จ ตํ อภินนฺทิตฺวา	โรคา มุจฺจิสฺสุ ตงฺขณเ
เอเตน สจฺจวชฺเชน	โสตฺถิ เต โทตฺถุ สพฺพทา.
เอกทา ธมฺมราชาปิ	เคลณฺณเณนาภิปิฬิต
จฺนุทฺตเถเรน ตถฺยเถว	ภณฺนาเปตฺวาน สาหรั

^{๑๗} หลวงพ่อดัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร), ชีวประวัติ ผลงาน และรวมพระธรรมเทศนา ๖๓ กัณฑ์: โรงพิมพ์เทคนิค ๑๙, พ.ศ. ๒๕๒๘, หน้า ๓๖๘-๓๗๕.

สมโมทิตวา จ อาพาธา ตมहा วุญจาสี จานโส
เอเตน สจฺจวชฺเชน โสตถิ เต โหตุ สพฺพทา.
ปหีนา เต จ อาพาธา ตินฺณนฺนํปิ มเหลิณํ
มคฺคาหตฺกิลฺเลสา ว ปตฺตานุปตฺติธมฺมตํ,
เอเตน สจฺจวชฺเชน โสตถิ เต โหตุ สพฺพทา.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงความจริงความสัตย์ ซึ่งปรากฏชัดตามตำรับตำราอันมีมาใน
โพชฌงค์ปริตร จะแสดงตามวาระพระบาลี คลี่ความเป็นสยามภาษาตามมตยาธิบาย พอเป็น
เครื่องปฏิการสนองประคองศรัทธา ประดับสติปัญญาคุณสมบัติของท่านผู้พุทธบริษัท ทั้งคุณหัสถ์
บรรพชิตบรรดามาสโมสฺรในสถานที่นี้ทุกถ้วนหน้า

เริ่มต้นธรรมเทศนาว่า ยโตหิ ภคินี อริยาย ชาตียา ชาโต นาภิขานามิ สญฺจิจฺจ ปาณํ
เป็นอาทิ นี่เป็นคำของพระอังกุลิมาลเถระท่านแสดงไว้ ท่านเชิดความจริงความสัตย์ของท่านให้
พุทธบริษัทจำไว้เป็นเนติแบบแผน เมื่อครั้งหนึ่ง พระอังกุลิมาลเถระไปพบหญิงปวดครรภ์เต็มที
จะคลอดบุตร แต่มันคลอดไม่ออก มันจะถึงกับตาย ร้องให้พระอังกุลิมาลเถระช่วย พระอังกุ
ลิมาลเถระจึงได้เปล่งวาจาช่วยหญิงคลอดบุตรนั้นว่า ยโตหิ ภคินี อริยาย ชาตียา ชาโต นาภิ-
ขานามิ สญฺจิจฺจ ปาณํ ชีวิตา โวโรเปตา เตन สจฺเจน โสตถิ เต โหตุ โสตถิ คพฺภสฺส แผล
เป็นสยามภาษาว่า ดูกรน้องหญิง ตั้งแต่เราเกิดแล้วโดยชาติเป็นอริยะ นาภิขานามิ ไม่มีใจแกล้ง
เลยที่จะปลงสัตว์ที่มีชีพและชีวิต ด้วยความสัตย์อันนี้ ขอความสวัสดิ์จึงมีแก่ท่าน ขอความสวัสดิ์
จึงมีแก่ครรภ์ของท่าน พอขาดคำเท่านั้น หญิงนั้นคลอดบุตรผลุดทีเดียว หายจากทุกข์ภัยก้นการ
คลอดบุตร เมื่อคลอดเสียแล้ว มันก็หายทุกข์หายภัย หายลำบากแก่มารดาผู้คลอด เหมือนท้อง
ผูกถ่ายอุจจาระไม่ออก มันก็เดือดร้อนแก่เจ้าของ แต่พอออกมาเสียแล้วก็หมดทุกข์กัน นี้ด้วย
ความสัตย์อันนี้แหละคลอดบุตรก็ง่ายเต็มที่ นี่บัดนี้

บทที่ ๒ รองลงไป นี่พระองค์ทรงรับสั่งเองว่า โพชฌงฺโก สติสงฺขาโต ธมฺมานํ วิจโย ตถา
วิริยมฺปิติปสฺสทุติโพชฌงฺกา จ ตถาปเร สมารุเปกฺขโพชฌงฺกา สตฺเต เต สพฺพทสฺสีนา มุนินา
สมฺมทกฺขตา ภาวิตา พหุสิกฺตา สํวตฺตนฺติ อภิณฺเวย นินฺพฺพานาย จ โพธิยา เอเตน สจฺจ-
วชฺเชน โสตถิ เต โหตุ สพฺพทา แปลเป็นสยามภาษาว่า โพชฌงค์ ๗ ประการ คือ
สติสัมโพชฌงค์ประการหนึ่ง ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ประการหนึ่ง วิริยสัมโพชฌงค์ประการหนึ่ง
ปิติสัมโพชฌงค์ประการหนึ่ง ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ประการหนึ่ง สมานิสัมโพชฌงค์ประการหนึ่ง
อุเบกขาสัมโพชฌงค์ประการหนึ่ง เหล่านี้ อันพระมุนิเจ้าผู้ทรงเห็นธรรมทั้งปวงกล่าวไว้ชอบแล้ว

ภาวิตา พหุลีกตา อันบุคคลเจริญทำให้มากแล้ว สัตตมยิตติ ย่อมเป็นไปพร้อม อภิญญา เพื่อความรู้ยิ่ง นิพพานาย เพื่อนิพพาน โพธิยา เพื่อความตรัสรู้ ด้วยความสัตย์อันนี้ ด้วยความกล่าวสัตย์อันนี้ ขอความสวัสดิ์จึงมีแก่ท่านทุกเมื่อ นี่เป็นบทต้นของโพชฌงค์

บทที่ ๒ รองลงไป เอกสมิ สมเย นาโถ โมคคัลลานญ กสสปิ คิลานะ ทุกขิตะ ทิสฺวา โพชฌงค์ สัตต เทสฺยิ เต จ ตํ อภินนฺทิตฺวา โรคา มุจฺจิสฺสุ ตงฺขณฺเ เอเตน สจฺจวชฺเชน โสตุถิ เต โหตุ สพฺพทา เอกสมิ สมเย ในสมัยอันหนึ่ง นาโถ พระโลกนาถเจ้าทรงทอดพระเนตรเห็นพระโมคคัลลานะและพระกัสสปะอาพาธถึงซึ่งความเวทนาแล้ว ทรงแสดงโพชฌงค์ทั้ง ๗ ประการ ท่านทั้ง ๒ คือ พระโมคคัลลานะกับพระกัสสปะยินดีภาสิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า โรคก็หายไปในขณะนั้น ด้วยอำนาจความกล่าวสัตย์อันนี้ ขอความสวัสดิ์จึงมีแก่ท่านในกาลทุกเมื่อ

บทที่ ๓ ต่อไป เอกทา ธมฺมราชาปิ เคลณฺเณนาภิปิพฺพิโต จุนฺทตฺเถเรน ตณฺเฏว ภณฺาเปตฺวาน สาทรํ สมฺโมทิตฺวา จ อาพาธา ตมฺหา วุฏฺฐาสฺสิ จานฺโส เอเตน สจฺจวชฺเชน โสตุถิ เต โหตุ สพฺพทา เอกทา ครั้งหนึ่ง ธมฺมราชาปิ แม้พระธรรมราชาคือพระพุทธเจ้าผู้เป็นเจ้าของธรรม เคลณฺเณนาภิปิพฺพิโต ผู้อันอาพาธเบียดเบียนแล้ว จุนฺทตฺเถเรน ตณฺเฏว ภณฺาเปตฺวาน ทรงรับสั่งให้พระจุนทเถระแสดงซึ่งโพชฌงค์นั้นแหละ พระองค์ทรงสดับโพชฌงค์เช่นนั้นแล้ว ร่าเริงบันเทิงพระทัย อาพาธก็หายไ้โดยฐานะอันนั้น เอเตน สจฺจวชฺเชน โสตุถิ เต โหตุ สพฺพทา ด้วยอำนาจความสัตย์อันนี้ ขอความสวัสดิ์จึงมีแก่ท่านทุกเมื่อ

ปทินา เต จ อาพาธา ติณฺณนฺนํปิ มฺहेสินํ มคฺคาหตฺกิลฺสา ว ปตฺตานุปฺปตฺติธมฺมตํ เอเตน สจฺจวชฺเชน โสตุถิ เต โหตุ สพฺพทา ปทินา เต จ อาพาธา อาพาธทั้งหลายเหล่านั้น ติณฺณนฺนํปิ มฺहेสินํ มคฺคาหตฺกิลฺสา ว ปตฺตานุปฺปตฺติธมฺมตํ อันท่านผู้แสวงหาซึ่งคุณอันยิ่งใหญ่ทั้ง ๓ ท่านจะได้แล้ว ถึงซึ่งความไม่เกิดเป็นธรรมดา ดูจักเลิอันมรรคบำบัตแล้ว หรืออันมรรคกำจัดแล้ว ด้วยอำนาจสัจจวาจานี้ ขอความสวัสดิ์จึงมีแก่ท่านทุกเมื่อ

นี่แปลมคธภาษาเป็นสยามภาษาฟังเพียงแค่นี้ ท่านผู้แปลบาลีออกฟังเข้าใจแล้ว แต่ว่าผู้ไม่ได้เรียนนอรรถแปลแก้ไขยังไม่เข้าใจ ต้องอรรถาธิบายลงไปอีกชั้นหนึ่ง

ในบทต้นว่า พระอังกุลิมาลเถระเจ้า ท่านเป็นผู้กระทำบาปหยาบช้ามามากนัก ก่อนบวชในพระธรรมวินัยของพระศาสดา ข้ามมนุษย์เสีย ๙๙๙ ขั้นต้นก็ทำดีมา ได้เล่าเรียนศึกษาวิชาจนจะสำเร็จแล้ว ถูกอาจารย์ลงโทษ จะทำลายชีวิตเสีย เกิดต้องทำกรรมหยาบช้ามมาก เสร้าไศก

เสียใจเหมือนกัน ชำนาญเกือบพัน ๙๙๙ คน พระศพลเสด็จไปทรมาน อังคุลิมาลโจรนั้น ละพยศร้าย กลับกลายเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ตัดกิเลส เป็นสมุจเฉทปหาน ชาวบ้านชาวช่องกลัวกันนัก ขึ้นชื่อว่า อังคุลิมาลโจรละก็ ชอนตัวชอนเนื้อ ที่เดียว กลัวจะทำลายชีวิตเสีย กลัวนักกลัวหนา กลัวยิ่งกว่าเสือ ยิ่งกว่าแรดไปอีก เพราะเหตุว่า อังคุลิมาลโจรผู้นี้เป็นคนร้ายสำคัญ ถ้าจะฆ่าใครแล้ว ไม่กลัวใครทั้งนั้น ฆ่าแล้วตัดเอาองคุลีไป ร้อย จะไปเรียนวิชาเป็นเจ้าโลก เมื่อจำนนฤทธิ์พระบรมศาสดา เข้ายอมบวชในพระธรรมวินัยของ พระศาสดาแล้ว บวชแล้วไปบิณฑบาต หึงท้องแก่ท้องอ่อนไม่เข้าใจ พอได้ยินข่าวว่าพระ อนุชิตมาลมาละก็ชอนเนื้อชอนตัว วิงซุกวิงชอนกัน ได้ข่าวว่าหึงท้องแก่ลอดช่องรั้ว ลูกทะเล็ก ออกมาทีเดียว ด้วยกลัวพระอนุชิตมาล คราวนี้ท่านไปในที่สมควร หึงที่กำลังจะคลอดบุตรอยู่ นั้นหนีไม่พ้น ไปไม่ได้ ก็ร้องให้องคุลิมาลช่วย พระอนุชิตมาลเป็นพระอรหันต์แล้ว สงสารหึงที่กำลังคลอดบุตรนั้น ก็กล่าวคำสัตย์คำจริงขึ้นว่า ยโตหิ ภคินี ว่า ดูกรน้องหึง กาลใดเมื่อได้ เกิดแล้วโดยชาติเป็นอริยะ ไม่มีความแกล้งปลงสัตว์จากชีวิตเลย ด้วยความกล่าวสัตย์อันนี้ ขอ ความสวัสดิ์จึงมีแก่ท่าน ขอความสวัสดิ์จึงมีแก่ครรภ์ของท่าน ขาดคำเท่านั้น หึงนั้นก็คลอดบุตร ผลุดทีเดียว นียกข้อไหน ให้จำไว้เป็นตำรับตำรา เป็นภิกษุก็ดี เป็นอุบาสกอุบาสิกาที่ดี ใน พระธรรมวินัยของพระศาสดา ในศาสนาของพระพุทธเจ้า นี่เป็นคำของพระอรหันต์ พระ อนุชิตมาลท่านเป็นพระอรหันต์เสียแล้ว ท่านจะกล่าวถ้อยคำว่า ตั้งแต่ท่านเกิดมา ไม่ได้ฆ่าสัตว์ เลยนะ ไม่ได้มีใจแกล้งฆ่าสัตว์เลยนะ ท่านกล่าวไม่ได้ [เพราะ] ท่านเป็นคนร้ายมา เพิ่งกลับมา เป็นคนดีเมื่อได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว เมื่อเกิดเป็นพระอรหันต์แล้ว ท่านจึงได้ชี้ชัดว่า จำเดิม แต่เราเกิดแล้วโดยชาติเป็นอริยะ ไม่มีความแกล้งปลงสัตว์จากชีวิตเลย นี่ความจริงของท่าน ท่าน ยกเอาความจริงอันนี้แหละขึ้นเชิด ที่ท่านเป็นผู้ประเสริฐ เป็นอริยะบุคคลในธรรมวินัยของพระศาสดา ขอความจริงอันนี้แหละจงบันดาลเกิด ท่านขอความจริงอันนี้ อธิฐานด้วยความจริงอันนี้ พอ ขาดคำของท่านเท่านั้น ลูกคลอดทันที นี่ความสัตย์ยกความจริงขึ้นพูด

ไม่ใช่แต่พระอนุชิตมาลเท่านั้นที่ยกความจริงขึ้นพูด หึงแพศยาทำฤทธิ์ทำเดชได้ ยก ความจริงขึ้นพูดเหมือนกัน หึงแพศยาคณหนึ่ง พระเจ้าแผ่นดินยกพยุหเสนาไปพักอยู่ที่แม่น้ำใหญ่ ว่ายข้ามก็จะไม่พ้น น้ำไหลเชี่ยวเป็นฟอง ไหลปราดทีเดียว เมื่อเขาตั้งพลับพลาให้พักอยู่ที่ คันแม่น้ำใหญ่เช่นนั้น ท่านทรงดำริว่า แม่น้ำใหญ่ไหลเชี่ยวขนาดนี้ จะมีใครผู้ใดผู้หนึ่งอาจสามารถ จะทำให้น้ำไหลกลับได้บ้าง ทรงดำริดังนี้ รับสั่งแกล่หาดเล็กเด็กชาของพระองค์ มหาดเล็ก เด็กชาของพระองค์ก็ไปเที่ยวป่าวร้องหาว่าผู้ใดใครผู้หนึ่งอาจสามารถทำให้น้ำในแม่น้ำนี้ไหลกลับขึ้น

ได้บ้าง หญิงแพศยาคนหนึ่งรับที่เดียวว่า ฉันเอง จะทำให้น้ำไหลกลับได้ เพราะนางเป็นแพศยาก็จริง มันใจว่า ชายคนใด ไม่ว่า ชั้นสูง ชั้นกลาง ชั้นต่ำ ให้เงินเพียงค่าบาทหนึ่ง ปฏิบัติเพียงเท่านี้ ให้เงินค่า ๒ บาทปฏิบัติเพียงเท่านี้ ๓ บาทปฏิบัติเพียงเท่านี้ พอแก่ค่าของเงินเท่านั้นเหมือนกัน ไม่ได้ขาดตกบกพร่อง ไม่ว่าชั้นสูง ชั้นกลาง ชั้นต่ำ ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ทำไปตามหน้าที่ของตัว ความสัตย์มีอย่างนี้ นางเมื่อราชบุรุษพาไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน พระเจ้าแผ่นดินทรงรับสั่งว่า เจ้าหรือ อาจจะทำให้น้ำไหลกลับได้ พะยะคะ หม่อมฉันอาจจะสามารถจะทำให้น้ำไหลกลับได้ เจ้าจะต้องการอะไร ฐูปเทียนดอกไม้จะหาให้ ถ้าเจ้าทำน้ำให้ไหลกลับได้ตามคำกล่าวของเจ้าแล้ว เราจะรางวัลให้หนักมือทีเดียว ถ้าว่าเจ้าทำน้ำให้ไหลกลับไม่ได้ เจ้าจะมีโทษหนักทีเดียว นางจุดฐูปเทียนตั้งสัตยาธิษฐานหันหน้าไปทางด้านแม่น้ำ ยกเอาความสัตย์นั้นเองอธิษฐานว่า เตชะปัญญานิหารความสัตย์ความจริงของหม่อมฉัน ได้สั่งสมอบรมมาตั้งแต่เป็นหญิงแพศยา ได้ปฏิบัติชายผู้ใดผู้หนึ่งที่มาหาข้าพเจ้า ข้าพเจ้าปฏิบัติโดยควรค่าแก่บาทหนึ่ง ควรแก่ ๒ บาท ควรแก่ ๓ บาท ตามหน้าที่ ความจริงทำอยู่ดังนี้ ไม่ได้เคลื่อนคลาดไปแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าว่าความสัตย์จริงอันนี้ของหม่อมฉันจริงดังหม่อมฉันอธิษฐานดังนี้แล้ว ขออำนาจความสัตย์นี้ จงบันดาลให้น้ำไหลกลับโดยฉันทันทีเถิด พออธิษฐานขาดคำเท่านั้น น้ำไหลกลับอยู่ ไหลลงเขี้ยวเท่าใด ก็ไหลขึ้นเขี้ยวเท่านั้นเหมือนกัน พอทันทีเดียว พระเจ้าแผ่นดินเห็นอัศจรรย์เช่นนั้นก็ให้เครื่องรางวัลแก่หญิงแพศยานั้นอย่างพอใจ ให้เป็นนายหญิงแพศยาต่อไป แล้วก็ให้บ้านส่วยสำหรับพักอาศัยอยู่ ไม่ขาดตกบกพร่องใดๆ ละ เป็นสุขสำราญเบิกบานใจทีเดียวหญิงแพศยาผู้นั้น

นี้ความสัตย์โดยความซื่อสัตย์เอาใช้ได้ ส่วนพระองค์คุณลิลลเถรเจ้านี้ ท่านยกสัตย์ที่ได้บรรลุประอรหันต์ขึ้นอธิษฐาน หญิงคลอดบุตรไม่ออก พอขาดคำหญิงคลอดบุตรผลุดอกออกไป อัศจรรย์อย่างนี้ นี่ใช้ความสัตย์อย่างนี้ ติดขัดเข้าแล้ว อย่าเที่ยวใช้เรื่องเลอะๆ เหลวๆ บนผิบนเจ้า นั้นไม่ได้ยินได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้าพระอรหันต์เลย พวกนั้นไม่ได้ฟังธรรมของสัตบุรุษเลย เห็นจึงได้เลอะเทอะเหลวไหลเช่นนั้น ไม่ถูกหลักฐาน [ไม่] ถูกทางพุทธศาสนา ถ้าว่ารู้จักหลักทางพระพุทธศาสนาแล้ว ต้องยกความขึ้นพูดความสัตย์ความจริง นั้นเป็นข้อสำคัญ ถ้าความบริสุทธิ์ของศีลมีอยู่ ก็ต้องยกความบริสุทธิ์นั้นแหละขึ้นพูด หรือความบริสุทธิ์ของสมาธิมีอยู่ ก็ยกความบริสุทธิ์ของสมาธิขึ้นพูด ขึ้นอธิษฐาน หรือแม้ว่าความจริงของปัญญามีอยู่ ก็ยกความจริงของปัญญานั้นขึ้นอธิษฐาน หรือความสัตย์ความจริงความดีอันใดที่ทำไว้แน่นนอนในใจของตัวให้ยกเอาความดีอันนั้นแหละขึ้นอธิษฐาน ตั้งอกตั้งใจบรรลु [ผ่านพ้น] ความติดขัดทุกสิ่งทุกประการ ให้รู้จักหลักฐานดังนี้

นี่ในเรื่องพระองค์ลิลลมาเถรเจ้า เป็นสาวกของพระบรมศาสดา พระศาสดาทรงรับสั่งไว้ในโพชฌงค์กถาหรือ โพชฌงค์ปริตร นั้น ปรากฏว่า โพชฌงค์ทั้ง ๗ ประการ ตั้งแต่สติจนกระทั่งอุเบกขาสัมโพชฌงค์ ทั้ง ๗ ประการเหล่านั้นแหละ อันพระมุนีเจ้าผู้เห็นธรรมทั้งสิ้น ได้กล่าวไว้ชอบแล้ว ถ้าว่าบุคคลใดเจริญขึ้นกระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อนิพพาน เพื่อความตรัสรู้ ความจริงอันนี้ ด้วยความกล่าวสัตย์อันนี้แหละ ขอความสวัสดีจึงมีแก่ท่านทุกเมื่อ ข้อนี้เป็นข้อสำคัญ สติสัมโพชฌงค์ เราจะพึงปฏิบัติอย่างไรจึงจะได้บรรลุมรรคผลสมมาตปรารธนาธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปิติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ อุเบกขาสัมโพชฌงค์

สติสัมโพชฌงค์ เราต้องเป็นคนไม่เผลอสติเลย เอาสตินี้อยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั้น ตั้งสติตรงนั้น ทำให้ให้หยุด ไม่หยุดก็ไม่ยอม ทำให้หยุด ไม่เผลอทีเดียว ทำจนกระทั่งใจหยุดได้ นี่เป็นตัวสติสัมโพชฌงค์แท้ๆ ไม่เผลอเลยทีเดียว ที่ตั้งที่หมายหรือกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ สะดือทะลุหลัง ขวาทะลุซ้าย กลางก็กันัน ใจหยุดตรงนั้น เมื่อทำใจหยุดตรงนั้น ไม่เผลอสติทีเดียว ระวังใจหยุดนั้นไว้ นิ่งก็ระวังใจหยุด นอนก็ระวังใจหยุด เดินก็ระวังใจหยุด ไม่เผลอเลย นี่แหละตัวสติสัมโพชฌงค์แท้ๆ จะตรัสรู้ต่างๆ ได้ เพราะมีสติสัมโพชฌงค์อยู่แล้ว

ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ เมื่อสติใจหยุดนิ่งอยู่ก็สอดส่องอยู่ ความดีความชั่วจะเล็ดลอดเข้ามาท่าไหน ความดีจะเล็ดลอดเข้ามา หรือความชั่วจะเล็ดลอดเข้ามา ความดีเล็ดลอดเข้ามาก็ทำให้หยุด ความชั่วเล็ดลอดเข้ามาก็ทำให้หยุด ดี ชั่วไม่มองแผ้ว ไม่เอาใจใส่ ไม่กังวล ไม่ห่วงใย หยุดระวังไว้ ไม่ให้เผลอก็กี่แล้วกัน นั่นเป็นตัวสติวินัยที่สอดส่องอยู่ นั่นเป็นธรรมวิจยสัมโพชฌงค์

วิริยสัมโพชฌงค์ เพียรรักษาใจหยุดนั้นไว้ไม่ให้หาย ไม่ให้เคลื่อนทีเดียว ไม่เป็นไปกับความยินดียินร้ายทีเดียว ความยินดียินร้ายเป็นอภิขณาโทมนัส เล็ดลอดเข้าไปก็ทำให้หยุดนั้นให้เสีย พรณไป ให้เสียผิวไป ไม่ให้หยุดเสีย ให้เขยื้อนไปเสีย ให้ลอกแลกไปเสีย มัวไปชั่วๆ ตีๆ อยู่เสียท่าเสียทาง เพราะฉะนั้นต้องมีความเพียรกลั่นกล้ำ รักษาไว้ให้หยุดท่าเดียว นี่ได้ชื่อว่าวิริยสัมโพชฌงค์ เป็นองค์ที่ ๓

ปิติสัมโพชฌงค์ เมื่อใจหยุดละก็ชอบอกชอบใจ ดีอกดีใจ ร่าเริงบันเทิงใจ อ้ายนั่นปิติที่ใจหยุดนั้น ปิติไม่เคลื่อนจากหยุดเลย หยุดนิ่งอยู่ นั่นปิติสัมโพชฌงค์ นี่เป็นองค์ที่ ๔

ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิ แปลว่า ระงับช้ำ หยุดในหยุดๆ ไม่มีถอยกัน พอหยุดก็

เข้ากลางของใจที่หยุดนั้น หยุดในหยุด หยุดในหยุดนั้นทีเดียว นั่นปัสสัทธิ ระวังอย่าเรื่อยลงไป ให้แน่นหนาลงไป ไม่คลาดเคลื่อน ปัสสัทธิ

มันคงอยู่ที่ใจหยุดนั้น ไม่ได้เป็นสอง เป็นหนึ่งทีเดียว นั่นเรียกว่า สมภาติ ที่เดียวนั้นแหละ พอสมภาติหนักเข้าๆ หนึ่งเฉย ไม่มีสองต่อไป นี่เรียกว่า อุเบกขา เข้าถึงหนึ่งเฉยแล้ว อุเบกขา แล้ว

เบื้อง ๗ ประการอยู่ที่เดียวนี้ อย่าให้เลอะเลือนไป ถ้าได้ขนาดนี้ ภาวิตา พหุลิกตา กระทำเป็นขึ้นแค่นี้ กระทำให้มากขึ้น สวดตุนติ ย่อมเป็นไปพร้อม อภิณฺณาย เพื่อรู้อย่าง นิพพานาย เพื่อสงบระงับ โพธิยา เพื่อความตรัสรู้ ด้วยความกล่าวสัตย์อันนี้แหละ ขอความ สวัสดิจงมีแก่ท่านในกาลทุกเมื่อ ความจริงอันนี้ ถ้ามีจริงอยู่อย่างนี้จะก็ รักษาเป็นแล้ว

รักษาโพชฌงค์เป็นแล้ว อธิษฐานใช้ได้ ทำอะไรใช้ได้ โรคภัยไข้เจ็บแก้ได้ ไม่ต้องไปสงสย ละเอียด มีความจริงแล้วโรคภัยแก้ได้ แก้ได้อย่างไร ท่านยกตัวอย่างขึ้นไว้ เอกสุมิ สมเย นาโถ โมคคัลลานญจ กสสปิ คิลานะ ทุกขิตะ ทิสฺวา โพชฌงค์ สุตตะ เทสฺยิ เต จ ตํ อภินนฺทิตฺวา โรคา มุจฺจิสฺสุ ตงฺขณเณ เอกสุมิ สมเย ในสมัยหนึ่ง นาโถ พระโลกนาถเจ้าทรงทอดพระเนตร ทรง ดูพระโมคคัลลานะและพระกัสสปะ อาพาธถึงซึ่งทุกขเวทนา อาพาธเกิดเป็นทุกขเวทนา ทรงแสดง โพชฌงค์ทั้ง ๗ ดังกล่าวแล้ว ที่แสดงแล้วนี้ ทรงแสดงโพชฌงค์ทั้ง ๗ ให้ทำใจหยุดลงไว้ ให้หนึ่ง ลงไว้ เมื่อพระองค์ทรงแสดงโพชฌงค์ทั้ง ๗ แล้ว ท่านทั้ง ๒ พระโมคคัลลานะกับพระกัสสปะ มี ใจว่าเรงบันเทิงในภษิตของพระองค์นั้น โรคหายในขณะนั้น นี่ความสัตย์อันนี้ ความจริงอันนี้โรค หายทีเดียว ได้ศักดิ์สิทธิ์อย่างนี้ นี่ว่าอย่างพระโมคคัลลานะ พระพุทธเจ้า นี่ท่านผู้แสวงคุณ อันยิ่งใหญ่หนา ทั้ง ๓ ท่านนี้ พระโมคคัลลานะก็ดี พระกัสสปะก็ดี พระพุทธเจ้าก็ดี ท่านผู้แสวง ซึ่งคุณอันยิ่งใหญ่ ท่านเป็นผู้สำเร็จแล้วยังมีโรคเข้ามาเบียดเบียนได้ เบียดเบียนก็ใช้โพชฌงค์ กำจัดเสีย ไม่ต้องไปกินหยูกกินยาที่ไหนเลยสักอย่างหนึ่ง โพชฌงค์เท่านั้นแหละ โรคหายไปหมด ดังวัดปากน้ำ บัดนี้ก็ใช้วิชาบำบัดโรคเช่นนี้เหมือนกัน ใช้บำบัดโรค ไม่ต้องใช้ยา ตรงกับทาง พระพุทธศาสนาจริงๆ อย่างนี้ นี่ขั้นหนึ่ง

นี่พระองค์เอง พระองค์ทรงเอง คราวนี้โดนพระองค์เข้าบ้าง เอกทา ธมฺมราชาปิ เคลธฺยเณนา- ภิปีฬิโต ครั้งหนึ่งพระธรรมราชา ธมฺมราชาปิ แม้พระธรรมราชาคือพระพุทธเจ้าผู้เป็นเจ้าของ พระธรรมเอง ปี อันนั้นไม่ “แม่” แปลเป็น “เอง” เสีย ครั้งหนึ่ง พระธรรมราชาเองอันอาพาธเข้า บิบบิ้นแล้ว เคลธฺยเณนาภิปีฬิโต จุนฺทตฺเตเรน ตณฺณเณว ภณฺนาเปตฺวาน ทรงรับสั่งให้พระจุนทเถระ

แสดงโพชฌงค์ ๗ ประการนั้นด้วยความยินดี สมโมทิตวา จ อาพาธา ทรงแบนึงพระทัยในโพชฌงค์ที่พระจุณทเถระทรงแสดงถวายนั้น อาพาธหายไปโดยฉับพลัน ด้วยฐานะอันสมควร ด้วยความสัตย์อันนี้ ขอความสวัสดีจึงมีแก่ท่านทุกเมื่อ นี่พระองค์เองอาพาธ พระจุณทเถระแสดงสัมโพชฌงค์ระงับ ก็หายอีกเหมือนกัน ในท้ายพระสูตรนี้ว่า ปทีนา เต จ อาพาธา ตินณฺณนฺมปิ มเหลสินํ มคฺคาหตฺกิลเสาว ปตฺตานุปฺปตฺติธมฺมํ อาพาธทั้งหลายเหล่านั้น อันท่านผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ทั้ง ๓ ท่าน ละได้แล้ว ถึงซึ่งความดับไป ดุจกิลเสอันมรรคกำจัดไป ดังนั้น ไม่เกิดขึ้นได้นี้ด้วยความสัตย์จริงอันนี้ ด้วยความกล่าวสัตย์อันนี้ ขอความสวัสดีจึงบังเกิดมีแก่ท่านทุกเมื่อ นี่ความจริงเป็นดังนี้

ถ้ารู้จักพระพุทธศาสนาดังนี้ เราจะต้องปฏิบัติให้ถูกหลักฐานความจริงของพระพุทธศาสนา พระอังกุลิมาลเถระเจ้า ท่านเป็นอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา เป็นชีนาสพแล้ว ท่านใช้ความสัตย์จริงของท่านขึ้นอธิษฐานบันดาลให้หญิงที่คลอดบุตรไม่ออก ให้ออกได้ตามความปรารถนา ส่วนโพชฌงค์ทั้ง ๗ ประการ พระบรมศาสดาจารย์ทรงแสดงให้พระโมคคัลลานะ พระกัสสปะ กำลังอาพาธอยู่ ก็หายโดยฉับพลัน แล้วส่วนพระองค์ละ อาพาธขึ้น ทรงรับสั่งให้พระจุณทเถระแสดงโพชฌงค์นั้น อาพาธของพระองค์ก็หายโดยฐานะอันสมควรทีเดียว นี่หลักอันนี้ โพชฌงค์เป็นตัวสำคัญ ประเสริฐเลิศกว่าโอสถใดๆ ในสากลโลกทั้งนั้น เหตุนี้ท่านผู้มีปัญญา เมื่อได้สดับมาในโพชฌงค์ปริตรนี้ จงมนสิการกำหนดไว้ในใจของตนทุกถ้วนหน้า

ที่ได้ชี้แจงแสดงมาตามวาระพระบาลี ศีลความเป็นสยามภาษาตามมตยาธิบายพอสมควรแก่เวลา เอเตน สจฺจวชฺเชน ด้วยอำนาจความสัจที่ได้อ้างธรรมปฏิบัติ ตั้งแต่ต้นจนจบส่วนนี้ สทา โสตุถิ ภาวนตุ เต ขอความสุขสวัสดี จงบังเกิดมีแก่ท่านทั้งหลาย บรรดาโมกษในที่นี่ทุกถ้วนหน้า อาตมภาพชี้แจงแสดงมาพอสมควรแก่เวลา สมมุติว่ายุติธรรมมีกถาโดยอรรถนิยามความเพียงเท่านี้ เอ่ว ก็มีด้วยประการฉะนี้.

จบตัวอย่างวิธีการเจริญภาวนาสติปัฏฐาน ๔ ต่อจากนี้ จงทบทวนวิธีเจริญภาวนาสมาบัติ พิจารณาอริยสัจ ๔ เข้ามรรค ผล นิพพาน ตามที่ได้แนะนำไว้ในบทที่ ๖ ตอนที่ ๓-๔ ท่านก็จะประจักษ์ผลดีของการเจริญภาวนาตามแนววิชาธรรมกายนี้ ที่ให้เจริญปัญญาจากการที่ได้ทั้งเห็นทั้งรู้ ตามรอยบาทพระพุทธองค์ ด้วยตัวของท่านเอง.

ภาคผนวก

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

บทที่ ๑๒

อิทธิปาฏิหาริย์ และ อานุภาพธรรมกาย

ตอนที่ ๑

อิทธิปาฏิหาริย์ และ อานุภาพธรรมกาย มีจริงอย่างไร

อิทธิปาฏิหาริย์ นั้นมีได้ เป็นจริงได้ ถ้าหากผู้กระทำได้ประกอบเหตุปัจจัยให้เป็นวิชา คือ ความเห็นแจ้ง รู้แจ้ง หรือ อภิญญา ความรู้ความสามารถพิเศษ อันให้เกิดอิทธิปาฏิหาริย์นั้นได้สำเร็จ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เคยตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

“ภิกษุทั้งหลาย นี่ปาฏิหาริย์ ๓ อย่างที่เราได้ทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วประกาศให้ผู้อื่นได้รู้ ๓ อย่างอะไรเล่า ? ๓ อย่างคือ อิทธิปาฏิหาริย์ อาเทศนาปาฏิหาริย์ และ อนุสาสนีปาฏิหาริย์.”^๑

และพระพุทธองค์ได้เคยตรัสแก่สังคารวพราหมณ์ ณ ที่แห่งหนึ่งอีกว่า

พระพุทธองค์: “พราหมณ์ ปาฏิหาริย์ ๓ อย่าง มีอยู่ ๓ อย่าง อะไรบ้าง ? คือ อิทธิปาฏิหาริย์ อาเทศนาปาฏิหาริย์ อนุสาสนีปาฏิหาริย์

พราหมณ์: “ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ เว้นพระโคตมเสีย ภิกษุอื่นสักรูปหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้ประกอบด้วยปาฏิหาริย์ ๓ นี้ มีอยู่หรือ ?”

พระพุทธองค์: “พราหมณ์ มี มิใช่ร้อยเดียว มิใช่ ๒๐๐ มิใช่ ๓๐๐ มิใช่ ๔๐๐ มิใช่ ๕๐๐ มีมากกว่านั้นอีกที่ประกอบด้วยปาฏิหาริย์ ๓ อย่างนี้”

พราหมณ์: “ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ก็เดี๋ยวนี้ ภิกษุเหล่านั้นอยู่ที่ไหนเล่า ?”

พระพุทธองค์: “พราหมณ์ อยู่ในหมู่ภิกษุนี้เอง”^๒

^๑ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๙, ทิมนิกาย สิลขันธวรรค, ข้อ ๓๓๙, หน้า ๒๗๓-๒๗๔.

^๒ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๐, อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต, ข้อ ๕๐๐, หน้า ๒๑๗-๒๑๘.

“อิทธิปาฏิหาริย์” นี่เป็นพระพุทธานุญาตจากพระโอรสของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า มีได้ เป็นได้ แต่เพื่อความเข้าใจดี จึงใคร่ขอนำท่านผู้อ่านมาทำความเข้าใจในความหมายของ คำว่า “อิทธิปาฏิหาริย์” และคำอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่องกันหรือคล้ายคลึงกัน แล้วจึงมาทำความเข้าใจ ในเหตุให้เกิดปาฏิหาริย์ และผลของปาฏิหาริย์ ทั้งที่เป็นคุณและเป็นโทษ ซึ่งพระพุทธรองค์ได้ทรง แสดงไว้ว่า ปาฏิหาริย์นี้ไม่ทรงยกย่อง ปาฏิหาริย์นี้ไม่ทรงโปรดให้แสดง ต่อไป

๑. ความหมายของคำว่า “ปาฏิหาริย์” และคำอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง และที่คล้ายกัน

ก) อิทธิปาฏิหาริย์ ปาฏิหาริย์ คือ ฤทธิ์ การแสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้ เป็นอัศจรรย์

คำว่า ปาฏิหาริย์ หมายถึง การกระทำที่ให้เห็นเป็นอัศจรรย์, การกระทำที่ให้ง่เกิดผลเป็น อัศจรรย์ ส่วนคำว่า อิทธิ หรือ ฤทธิ์ นั้นหมายถึง อำนาจศักดิ์สิทธิ์, อำนาจที่บันดาลผลสำเร็จ, ความสำเร็จ, ความเจริญงอกงาม

อิทธิปาฏิหาริย์ จัดเป็น ๑ ใน วิชา คือความเห็นแจ้ง ความรู้แจ้ง ความรู้วิเศษ ๘ ประการ และ อภิญญา คือ ความรู้ยิ่ง, ความรู้เจาะตรงยิ่งยวด, ความรู้ชั้นสูง, ความสามารถพิเศษ ๖ ประการ วิชา ๘ ประการนั้น^๓ ครอบคลุมถึงอภิญญา ๖ ประการนั้น^๔ ด้วย กล่าวคือ

- (๑) วิปัสสนาวิชา ญาณอันนับเนื่องเข้าในวิปัสสนา กล่าวคือปัญญารู้แจ้งในสภาวะ ของธรรมชาติที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งว่าเป็น อนิจจัง ทุกขัง และ อนัตตา อย่างไร
- (๒) มโนมยิทธิ ฤทธิ์คือความสำเร็จทางใจ
- (๓) อิทธิวิธี การแสดงฤทธิ์ได้ (อิทธิปาฏิหาริย์ สงเคราะห์เข้าอยู่ในวิชานี้)
- (๔) ทิพพโสธ ฤทธิ์
- (๕) เจโตปริยญาณ ความหยั่งรู้กำหนดใจผู้อื่น กล่าวคือ รู้ใจผู้อื่น อาเทศนาปาฏิหาริย์ สงเคราะห์เข้าในวิชานี้
- (๖) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ การระลึกชาติได้
- (๗) ทิพพจักขุ ตาทิพย์
- (๘) อาสวักขยญาณ ปริชาญาณหยั่งรู้การทำอาสวกิเลสให้สิ้นไป

^๓ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๙, ทัพณิกาย สิลขันธวรรค, ข้อ ๑๓๑-๑๓๘, หน้า ๑๐๑-๑๐๒.

^๔ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๑, ทัพณิกาย ปาฏิการวรรค, ข้อ ๔๓๑, หน้า ๓๐๗-๓๑๐.

ในวิชาทั้ง ๘ ประการนี้ ตั้งแต่ ข้อ (๒) ถึง ข้อ (๗) ชื่อว่า โลกียอภิญญา ๖ เฉพาะข้อ (๘) ท่านจัดเป็นโลกุตตรอภิญญา

ตั้งแต่ข้อ (๑) ถึง ข้อ (๗) จัดเป็นโลกียวิชา ซึ่งเป็นอุปการะต่อโลกุตตรวิชา (ความรู้พิเศษให้พ้นโลกได้) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “วิปัสสนาวิชา” (ญาณอันนับเนื่องในวิปัสสนา) เป็นโลกียวิชาขั้นพื้นฐาน อันช่วยให้ “โลกุตตรปัญญา” คือ ปัญญาแจ้งในพระอริยสัจธรรม กล่าวคือ ทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ และ มรรคสัจ เกิดและเจริญ ให้สามารถพหานสัญญาชนให้สิ้นไป และได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้

เฉพาะวิชาที่ ๘ ปรีชาญาณหยั่งรู้ในการทำอัสวกิเลสให้สิ้นเชื้อไม่เหลือเศษ เป็นพระอรหันตชีณาสพต่อไป จัดเป็นโลกุตตรวิชา หรือ โลกุตตรอภิญญา คือ เป็นความรู้ความสามารถพิเศษ ช่วยให้บรรลุมรรค ผล นิพพาน นั้นเอง

วิชา ๘ และ อภิญญา ๖ นี้ ต่างเป็นเหตุปัจจัยและอุปการะเกื้อหนุนกันและกันอีกด้วย อย่างเช่น

พระมหาโพธิสัตว์เจ้า เมื่อก่อนแต่จะตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นสมเด็จ พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ในคืนวันที่จะตรัสรู้นั้น พระโพธิสัตว์เจ้าได้ทรงเจริญภาวนาสมาธิถึง จตุตถฌาน จนพระหทัยสงบจากกิเลสนิวรณ์ อ่อนโยนควรแก่งานแล้ว จึงน้อมไปเพื่อ ปุพเพ-นิवासานุสสติญาณ ระลึกชาติของพระองค์เอง และของผู้อื่น หรือสัตว์อื่น ถอยหลังออกไป นับภพ นับชาติไม่ถ้วน ก็ได้ทรงพบว่า พระองค์เองก็ดี สัตว์โลกอื่นๆ ก็ดี ตราบใดที่ยังไม่บรรลุ พระอรหันตผล ต่างก็ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพน้อยภพใหญ่ทั้งหลาย เป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง หมุนเวียนเปลี่ยนไป ตามเครื่องล้อเครื่องหลง ไม่มีที่สิ้นสุด นี่จัดเป็นการบรรลุวิชา ที่ ๑ ในยามต้นแห่งราตรี

ครั้นถึงยามกลางแห่งราตรี พระโพธิสัตว์เจ้าก็บรรลุ วิชาที่ ๒ กล่าวคือ เมื่อทรงเจริญ ภาวนาสมาธิถึงจตุตถฌาน อันให้จิตสงบจากกิเลสนิวรณ์ เป็นจิตที่อ่อนโยน ควรแก่งานแล้ว ก็ น้อมไปเพื่อ จุตูปปาตญาณ ด้วยทิพพโสธและทิพพจักขุอภิญญา ตรวจดูบุพกรรมของสัตว์โลก ทั้งหลายที่เป็นไปตามกรรม สุขบ้าง ทุกข์บ้าง และได้ทรงหยั่งรู้เห็นว่า สัตว์ทำกรรมดีบ้าง กรรมชั่วบ้าง อย่างนั้นๆ จะได้รับผลกรรมอย่างนั้นๆ จึงได้ทรงเกิดธรรมสังเวช สลดจิตคิดเบื่อหน่าย ในการครองขันธ (ขันธ ๕) เพราะทรงเห็นโทษภัยของสังสารจักรอันไม่มีที่สิ้นสุดนี้

จึงได้ทรงพิจารณาสืบสาวหาเหตุปัจจัยแห่งความทุกข์และโทษภัยทั้งหลายเหล่านี้ ได้ทรง

เห็นเหตุในเหตุต่างๆ จนถึงต้นๆ เหตุของความทุกข์ของสัตว์โลกทั้งหลายว่า มีความสัมพันธ์ต่อกัน ให้เกิดความทุกข์ได้อย่างไร ชื่อว่า การพิจารณาปัจจุสมุปบาทธรรม และทรงเห็นแจ้งใน อริยสัจ ๔ แล้วทรงน้อมไปเพื่อ อาสวักขยญาณ คือ ปรินิพพานยังรู้วิธีทำอาสวะกิเลสให้สิ้นเชื้อไม่ เหลือเศษ นับเป็นวิชาที่ ๓ เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ คือ ทั้งได้เห็น แจ้ง และทั้งรู้แจ้งในพระอริยสัจ ๔ และธรรมอย่างอื่นหมด (ทั้งสังขตธาตุ สังขตธรรม และ อสังขตธาตุ อสังขตธรรม) อย่างทะลุปรุโปร่ง พร้อมด้วย วิชา อภิญญา และ ญาณ อันเป็นธรรม เครื่องโปรดสัตว์อย่างบริสุทธิและสมบูรณ์ทุกอย่าง ชื่อว่า พระพุทธองค์ได้ทรงบรรลุ พระอนุตตร- สัมมาสัมโพธิญาณ ในยามปลายแห่งราตรีนั่นเอง^๔

อาสวักขยญาณนั้น จึงเป็น “วิชาที่ ๓” เป็นโลกุตตรวิชา อันเป็นธรรมเครื่องให้บรรลุ มรรค ผล นิพพาน ด้วยประการฉะนี้

บุพเพนิวาสานุสสติญาณ จุตูปปาตญาณ และ อาสวักขยญาณ จึงชื่อว่า “วิชา ๓”

ข) อาเทศนาปาฏิหาริย์ ปาฏิหาริย์คือ การรู้วาระจิตของผู้อื่นหรือทายใจผู้อื่นได้

ค) อนุสาสนีปาฏิหาริย์ ปาฏิหาริย์คืออนุสาสนี, คำสอนเป็นจริง สอนให้เห็นจริง นำ ไปปฏิบัติได้ผลสมจริง เป็นอัศจรรย์

กล่าวคือ คำสอนที่เป็นสัจธรรม อันให้ผู้อื่นรู้แจ้งเห็นจริงในพระสัทธรรมของสมเด็จพระ สัมมาสัมพุทธเจ้าได้ หรือให้นำไปปฏิบัติได้ผลสมจริง ซึ่งจัดเป็นอภิญญา คือ ความรู้ยิ่ง ความ สามารถพิเศษ หรือ วิชา คือ ความเห็นแจ้ง รู้แจ้ง รู้วิเศษ ที่สำคัญ อันช่วยในการชี้แนะสั่งสอน อบรมกล่อมเกลาจิตใจทั้งของตนเองและของผู้อื่นให้เข้าถึงพระรัตนตรัย ให้รู้แจ้งในพระสัจธรรม เพื่อกำจัดกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เหตุแห่งทุกข์ทั้งหลาย และได้บรรลุ มรรค ผล นิพพาน ที่ สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง

อนุสาสนีปาฏิหาริย์ นี้เอง ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า

“บางท่านย่อมพร่ำสอนอย่างนี้ว่า จงตริกันอย่างนี้ อย่าตริกันอย่างนี้
จงมนสิการ [ทำไว้ในใจ] อย่างนี้ อย่ามนสิการอย่างนี้ จงละสิ่งนี้ จงเข้าถึงสิ่งนี้
อยู่เถิด.”^๖

^๔ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๔, วินัยปิฎก มหาวีภังค์, ข้อ ๓, หน้า ๖-๙. และ

พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๑, ทิมนิกาย ปาฏิกวรรค, ข้อ ๒๒๘, หน้า ๒๓๒.

^๖ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๙, ทิมนิกาย สิลขันธวรรค, ข้อ ๓๔๑, หน้า ๒๗๖.

เฉพาะในแก้วกฐินสูตร ในทีฆนิกาย อธิบายเพิ่มเติม โดยยกเอาการที่พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติในโลก แล้วทรงสั่งสอนธรรม ทำให้คนมีศรัทธาออกบวชบำเพ็ญศีล สวรรมอินทรีย์ มีสติสัมปชัญญะ สันโดษ เจริญฌาน บรรลุภิญญาทั้ง ๖ และจบลงด้วยอาสวัชชยญาณ เป็นพระอรหันตชีนาสพ ว่า การสอนได้สำเร็จผลอย่างนั้นๆ ล้วนแต่เป็น อนุสาสนีปาฏิหาริย์

วิชา หรือ อกิณญา เช่นนี้ ย่อมมีผู้สามารถทำได้ มีได้ เป็นได้ หลายระดับคุณธรรม ผู้ที่ประกอบเหตุปัจจัยเป็นวิชาหรืออกิณญาได้หลายอย่าง และยังบริสุทธิ์ ก็ยิ่งช่วยส่งเสริม อนุสาสนี-ปาฏิหาริย์ ให้สูงขึ้น แก่กล้าขึ้นได้มาก

ในระดับปุถุชนผู้ตั้งใจปฏิบัติธรรมด้วยอิทธิบาทธรรม ขึ้นไปถึงพระอริยบุคคลในขั้นต้นๆ ก็อาจจะทรงอกิณญาหรือวิชาได้หลายอย่าง เช่น ทิพพโสธ ทิพพจักขุ มโนมยิทธิ อาเทศนา-ปาฏิหาริย์ หรือ เจโตปริยญาณ แต่มีมาก มีน้อย มีหายาบ มีละเอียด ยิ่งกว่ากัน ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ อนุสาสนีปาฏิหาริย์ ก็มีมาก น้อย หายาบ ละเอียด ต่างกันตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้เช่นกัน

พระอริยเจ้าตั้งแต่ชั้นพระอนาคามีขึ้นไป (ยกเว้นพระอรหันต์ประเภทสุกขวิปัสสกะ) ส่วนมากจะถึงพร้อมด้วยวิชาและอกิณญาหลายอย่างประกอบกันยิ่งกว่า และบริสุทธิ์กว่าในระดับต้นๆ ที่กล่าวมาแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความบรรลุ จตุปฏิสัมภทา อันได้แก่

๑. อตถปฏิสัมภทา	ปัญญาแตกฉานในผลอันเกิดแต่เหตุ
๒. ธรรมปฏิสัมภทา	ปัญญาแตกฉานในเหตุที่ทำให้เกิดผล
๓. นิรุตติปฏิสัมภทา	ปัญญาแตกฉานในภาษาอันเป็นบัญญัติแห่งปฏิสัมภทาทั้ง ๒
๔. ปฏิกาณปฏิสัมภทา	ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ กล่าวคือ มีปัญญาว่องไว
เฉียบแหลมคม ไหวพริบดีในการโต้ตอบปฏิสัมภทาทั้ง ๓
ได้อย่างถูกต้อง คล่องแคล่ว และ ชัดแจ้ง

อนุสาสนีปาฏิหาริย์ของท่านก็ยิ่งบริสุทธิ์และสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้ทรงอกิณญาและวิชาที่บริสุทธิ์ครบถ้วนทุกประการ พร้อมด้วยญาณอันเป็นธรรมเครื่องช่วยโปรดสัตว์ ได้แก่ อาสยานุสยญาณ คือ ปรินิพพานรู้ธรรมาศัยของสัตว์ (ทั้งมนุษย์ และอมนุษย์) ทั้งหลายโดยตลอดว่า มีธรรมาศัยดี เลว ประณีต หายาบ ละเอียด ต่างกันอย่างไร และ อินทรีย์ปโรปริยัตติญาณ คือ ปรินิพพานรู้อินทรีย์คือธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจของตน ของสัตว์ทั้งหลาย ได้แก่ สัทธินทรีย์, วิริยินทรีย์, สตินทรีย์, สมาธินทรีย์ และ ปัญญินทรีย์

ว่าแก่กล้าหรือยิ่งหย่อนกว่ากันเพียงใด จึงยังเป็นผู้ทรงอนุสาสนีปาฏิหาริย์อย่างบริสุทธิและสมบูรณ์ที่สุด เติมฐานะบรมครูของเหล่ามนุษย์และเทวดา มาร พรหมทั้งหลาย

ส่วนพระโพธิสัตว์ ผู้ปรารถนาพุทธภูมิ และกำลังบำเพ็ญพุทธการกธรรม คือ ธรรมที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้า หรือกำลังบำเพ็ญอธิการ คือ การบำเพ็ญบารมีต่างๆ ย่อมเจริญอนุสาสนี-ปาฏิหาริย์ได้ตามระดับภูมิธรรมที่ท่านปฏิบัติได้ อันเทียบกับภูมิธรรมของพระอริยเจ้าในระดับต่างๆ นั้นเอง และบางท่านที่บำเพ็ญอธิการมาแก่กล้ามากแล้ว ก็ยิ่งทรงอนุสาสนีปาฏิหาริย์มากสมควรแก่ภูมิธรรมและบารมีของท่านเหมือนกัน

อนุสาสนีปาฏิหาริย์นี้เองที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงยกย่องว่า ประเสริฐกว่า ประณีตกว่า ทรงคุณค่ากว่าปาฏิหาริย์อื่นทั้ง ๒ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เพราะอนุสาสนีปาฏิหาริย์เป็นธรรมเครื่องช่วยทั้งตนเองและผู้อื่นให้รู้จักกระทำตนให้เป็นที่พึงแห่งตน เพื่อความเป็นอิสระ คือ หลุดพ้นจากสัจจะอันกิเลสเครื่องร้อยรัดให้ติดอยู่กับโลก และให้สามารถพ้นทุกข์ได้จริง

ยังมีคำอื่นๆ ที่มีความหมายคล้ายหรือเกี่ยวเนื่องกันกับอิทธิปาฏิหาริย์อีก เช่น

ง) มโนมยิทธิ ฤทธิ์ คือ อำนาจศักดิ์สิทธิ์ หรือ ความสำเร็จทางใจ

ข้อแตกต่างระหว่าง อิทธิปาฏิหาริย์ กับ มโนมยิทธิ ก็คือ อิทธิปาฏิหาริย์ นั้นเป็นปรากฏการณ์อันน่าอัศจรรย์ที่ปรากฏออกมา ณ ภายนอก ให้ผู้อื่นรู้เห็นได้ด้วย อย่างเช่น การเกณฑ์และการเก็บหรือละลายเมฆ หมอก ลม พายุ ฝน ลูกเห็บ และ หิมะ การทำฟ้าคะนอง, การเหาะเหินเดินอากาศ หรือเดินบนผิวน้ำ (ถ้าให้ผู้อื่นเห็นด้วย) หรือการปาฏิหาริย์กายหลายๆ กาย ให้ผู้อื่นเห็นได้ เป็นต้น

ส่วน มโนมยิทธิ เป็นปรากฏการณ์อันน่าอัศจรรย์ที่ปรากฏขึ้นเฉพาะ ณ ภายใน กล่าวคือ ผู้ทำ เป็นผู้รู้เห็นเอง หรือมีแต่เฉพาะผู้ทรงคุณธรรมระดับเดียวกันหรือเหนือกว่า จึงจะรู้เห็นได้ ณ ภายใน หรือด้วยใจ เช่น การใช้ทิพพักษะตรวจดูวาระจิตของผู้อื่น หรือ อธิษฐานจิตไปดุนรกสวรรค์ ซึ่งเป็นการรู้เองเห็นเอง เป็นต้น

ปรากฏการณ์บางอย่างก็เป็นทั้ง อิทธิปาฏิหาริย์ และ มโนมยิทธิ เช่น การใช้วาลาหเทพ หรือวิรุณเทพ หรือนาค ให้ช่วยเกณฑ์เมฆ หรือช่วยทำฟ้าคะนอง การไต่ถามข่าวทางไกลจากเทพยดา หรือการทำวิชา “เก็บ” เหตุวิบัติ ภัยพิบัติ ภัยสงคราม ภัยธรรมชาติ หรือ แก่โรคต่างๆ เป็นต้น

การใช้พุทธจักรของธรรมกาย ไปรู้เห็นสภาวะความเป็นไปในอายตนะนิพพาน ไม่จัดเป็น

มโนมยิทธิ โดยนัยนี้ เพราะพุทธจักขุเป็นคุณธรรมระดับโลกุตตระ คือ เห็นโลก หรือพ้นโลก (แม้เพียงชั่วคราวย ด้วยสามารถแห่งวิชฌมณวิมุตติ) อันเป็นผลญาณของผู้ปฏิบัติธรรมที่ได้ถึงธรรมกาย หรือได้โคตรภูญาณ มณีพพานเป็นอารมณ์ หรือได้ผ่านโคตรภูญาณ ก้าวล่วงข้ามโคตรปฏุชน ด้วยมรรคจิตและมรรคปัญญา ปหานสัญโญชนกิเลสเครื่องร้อยรัดให้ติดอยู่กับโลก ได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน เป็นพระอริยบุคคลตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้แล้ว

ข้อที่คล้ายกันของ อิทธิปาฏิหาริย์ กับ มโนมยิทธิ ได้แก่

๑. ต่างก็เป็นวิชาหรืออภิญญาระดับโลกียะด้วยกัน ซึ่งอาจเกิดมิได้ ทำได้ เป็นได้ ถ้าผู้ประกอบเหตุปัจจัยเป็นวิชานั้น ประกอบเหตุปัจจัยได้ถูกส่วน เป็นวิชาหรืออภิญญาที่จะให้เกิด อิทธิปาฏิหาริย์ หรือ มโนมยิทธินั้นได้สำเร็จ กล่าวคือ

ถ้าประกอบเหตุปัจจัยได้คุณภาพและมีกำลังพอให้เกิดได้ ปาฏิหาริย์ก็เกิด ถ้าเหตุปัจจัยที่ประกอบขึ้นเป็นวิชาหรืออภิญญานั้น ผิดสูตร ไม่ถูกส่วน ไม่ได้คุณภาพ หรือมีกำลังไม่พอ ที่จะเกิดอิทธิปาฏิหาริย์ได้ ปาฏิหาริย์นั้นก็ไม่เกิด

คุณธรรมในระดับโลกียธรรมเช่นนี้ เกิดขึ้นไม่แน่นอน เป็นไปตามระดับภูมิธรรมและวิชาหรืออภิญญาที่ปฏิบัติได้ คุณธรรมดังกล่าวนี้จึงมีได้ และก็มีเสื่อมได้ เช่น ในยามที่เจ็บไข้ได้ป่วย หรือมีธุรกิจการงานมากอันทำให้ระดับสมาธิเสื่อมลง หรือ ปล่อยให้กิเลสฟุ้งมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำหรับปุถุชนผู้ยังขาดสติสัมปชัญญะด้วยปัญญาอันเห็นชอบ และขาดความสังวรระวัง ได้แก่ อินทรีย์สังวร ศีลสังวร และญาณสังวร อันเป็นธรรมเป็นเครื่องรักษากาย วาจา และใจ

๒. ทั้ง อิทธิปาฏิหาริย์ และ มโนมยิทธิ ต่างก็ต้องกระทำที่ “ใจ” ที่เป็นสมาธิดีพอสมควรแล้วด้วยกันทั้งนั้น

๓. ผู้ที่ทำได้แสดงได้ มีตั้งแต่ระดับพระอริยเจ้าลงไปถึงปุถุชน และแม้คนนอกพระพุทธศาสนา อย่างเช่น ฤาษีชีไพร ก็มีทำได้แสดงได้ และมีทำได้แสดงได้ตั้งแต่ก่อนพุทธกาลเสียด้วยซ้ำไป

๔. ความจริงปาฏิหาริย์ทั้ง ๒ อย่างนี้ ต่างก็เป็นธรรมเครื่องส่งเสริมคุณสมบัติของผู้ทรงคุณธรรมนี้ เช่นเดียวกันกับทรัพย์สินเงินทองข้าวของเครื่องใช้ไม้สอย หรือเครื่องอำนวยความสะดวกทั้งหลาย ให้เป็นผู้มีคุณสมบัติดีเหนือผู้อื่น แต่ก็ยังเป็นคุณสมบัติที่ประกอบด้วยเหตุปัจจัยปรุงแต่งได้แก่ ศีลกุศล ทานกุศล และภาวนากุศล ซึ่งต้องตกอยู่ในอาณัติแห่งพระไตรลักษณ์ คือ ความเป็นอนิจจัง ทุกขัง และ อนัตตา เช่นเดียวกันกับโลกียทรัพย์อื่นทั้งหลาย ผู้ใดหลงยึดมั่นถือมั่นด้วยตัณหาและทิฏฐิคือความเห็นผิดแล้วย่อมเกิดทุกข์ตามส่วน ปาฏิหาริย์ ๒ อย่างนี้ จึงจัดเป็น

พวกอภิสังขารมาร ซึ่งมีคุณอนันต์ แต่ถ้าหากประมาทขาดสติปัญญาเครื่องรักษาตน ก็อาจจะเป็นโทษภัยแก่ผู้หลงผิด ทั้งผู้ทำอิทธิปาฏิหาริย์นั้นและผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้องได้เสมอ

พระอรหันตชีณาสพแม้ท่านจะทำได้ มีได้ และทรงคุณธรรมนั้นอย่างสูงอยู่ แต่ท่านได้วิมุตติหลุดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่นด้วยตัณหาและทิฏฐิคือความหลงผิดเสียแล้ว ท่านจึงมีคุณธรรมนั้นอยู่โดยสักแต่ว่ามี ท่านแสดงออกก็สักแต่ว่าแสดง เมื่อเห็นจำเป็น เพื่ออนุเคราะห์ผู้อื่น หรือเพื่อประกอบ อนุสาสนีปาฏิหาริย์ มิใช่แสดงด้วยความปรารถนาลามก^๗ หรือเพื่อลาก สักการะสรรเสริญสุข ส่วนตัว หรือเพื่อสนองกิเลสตัณหาของผู้ใดทั้งสิ้น แม้สัตบุรุษในระดับรองลงมาจากพระอรหันตผู้ทรงสติปัญญาเครื่องรักษาตน ก็ย่อมจะดำเนินตามรอยพระอรหันตชีณาสพหรือพระอริยเจ้าทั้งหลายโดยทางนั้นเหมือนกัน แม้จะไม่ได้คุณภาพที่สมบูรณ์นัก ก็ปฏิบัติส่งไปในแนวนั้นแหละได้

จ) บุญญฤทธิ์ หรือ บุญญาภินิหาร

คำว่า อภินิหาร หมายถึง อำนาจแห่งบารมี, อำนาจแห่งบุญที่ได้สร้างสมไว้

คำว่า บุญ หมายถึง คุณความดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หมายถึง อาการของจิตใจที่ดีขึ้น เจริญขึ้น สะอาดบริสุทธิ์จากกิเลสเครื่องเศร้าหมองยิ่งขึ้น ได้แก่ ความดีจาก

(๑) การเสียสละหรือการบริจาคทาน นับตั้งแต่อำมิสทาน ทานคือการให้วัตถุสิ่งของ สูงขึ้นไปเป็นธรรมทาน ได้แก่ การปฏิบัติธรรมเพื่อกำจัดกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เหตุแห่งทุกข์ทั้งหลายเอง และการให้ธรรมเป็นทาน ด้วยการแสดงธรรมเป็นต้น และถึง อภัยทาน ทานคือการให้อภัยซึ่งกันและกัน ไม่ถือโทษโกรธพยาบาทซึ่งกันและกัน ด้วยความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน

(๒) การรักษาศีล คือ เจตนางดเว้นจากความประพฤติปฏิบัติทางกาย ทางวาจา ที่เป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เป็นความประพฤติปฏิบัติที่เรียบร้อยดีไม่มีโทษ

(๓) การออกบวช หรือ การประพฤติพรหมจรรย์ ซึ่งตามความหมายอย่างแคบ ได้แก่ การงดเว้นจากการเสพเมถุน แต่ความหมายอย่างกว้าง ได้แก่ การเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ

(๔) การเจริญปัญญารู้แจ้งในพระสัจธรรม นับตั้งแต่ระดับวิปัสสนาปัญญา คือปัญญา รู้แจ้งในสภาวะของธรรมชาติที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง คือ สังขตธรรมทั้งหลายทั้งปวง ว่ามี

^๗ ลามก หมายถึง ต่ำช้า, เลวทราม. ไม่จำกัดว่าใช้เฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเพศ กามารมณ์

สามัญญลักษณะ คือมีลักษณะที่เป็นอย่างเดียวกันหมด กล่าวคือ เป็นอนิจจัง ทุกขัง และ อนัตตา และปัญญาที่สูงขึ้นไปถึง โลกุตตรปัญญา คือ ปัญญาแจ้งในทุกข์ ในเหตุแห่งทุกข์ ในสภาวะที่ทุกข์ ดับเพราะเหตุดับ และหนทางปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ตามที่เป็นจริง และเห็นแจ้งในสภาวะของ ธรรมชาติที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง คือ วิสังขาร ได้แก่ พระนิพพาน และ आयตนะนิพพาน ว่ามีสภาวะอย่างไร และไม่ต้องตกอยู่ในอาณัติแห่งพระไตรลักษณ์อย่างไร

(๕) การประกอบความเพียรชอบใน ๔ สถาน คือ เพียรละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้วใน สันดาน เพียรระงับมิให้บาปอกุศลเกิดขึ้นในสันดานอีก เพียรยังกุศลให้เกิดขึ้นในสันดาน และ เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วมิให้เสื่อม

(๖) ความอดทนต่อความยากลำบาก ในการมุ่งมั่นประกอบกรรมดีโดยสัมมาทิฐิ อดทน ต่อความทุกข์ยากลำบากกาย และอดกลั้นต่อการละความชั่ว อดกลั้นต่ออารมณ์ที่ไม่ดีไม่งาม ที่ไม่ชอบใจ ซึ่งผ่านมาระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และ ใจ เป็นต้น

(๗) ความมีสัจจะ หรือ ความตั้งใจจริงที่จะประกอบกรรมดี ละเว้นกรรมชั่ว ขำระจิตใจให้ใส สะอาดบริสุทธิ์ เพื่อความบรรลุมรรค ผล นิพพาน ด้วยสัมมาทิฐิ อย่างไร ก็มุ่งมั่นดำเนินต่อไป ไม่ย่อท้อ ถอยหลัง หรือ ไม่ทอดทิ้งวางธุระกลางคัน

(๘) ความตั้งใจ มุ่งมั่นที่จะประกอบกรรมดี ละเว้นความชั่ว ทำให้สะอาดบริสุทธิ์จากเครื่อง เสร้าหมอง และความมุ่งมั่นบำเพ็ญบารมี เพื่อความบรรลุมรรค ผล นิพพาน โดยสัมมาทิฐิอย่างไร ก็มุ่งมั่นดำเนินต่อไปให้สำเร็จมรรค ผล นิพพาน ตามที่มุ่งหมายไว้นั้น

(๙) ความปรารถนาดีต่อเพื่อนร่วมโลกทั้งหลาย ให้อยู่ดีมีสุขด้วยมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ ดังเช่นที่เรามี หรือที่ยิ่งๆ กว่าเรา และความสงสารเพื่อนร่วมโลกอื่นทั้งหลาย ปรารถนาที่จะให้เขาพ้นทุกข์เหมือนเรา หรือยิ่งกว่าเรา

(๑๐) ทำใจมัธยัสถ์เป็นกลางวางเฉย ไม่ยินดียินร้ายได้ เมื่อเห็นเพื่อนร่วมโลกทั้งหลาย กำลังประสบความทุกข์เดือดร้อน อันเราเองช่วยเหลืออะไรอีกต่อไปไม่ได้แล้ว

รวมเป็นคุณความดี ๑๐ ประการใหญ่ๆ ด้วยกัน บุญ หรือ คุณความดี นี้ ปรากฏขึ้นที่ ใจ ศูนย์กลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม ซึ่งตั้งอยู่ตรงศูนย์กลางกาย สามารถรู้เห็นได้ด้วย ตา คือ ญาณพระธรรมกาย

บุญแต่ละอย่างเหล่านี้มีอุปการะและสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน และเมื่อแก่กล้าหนักขึ้น ก็จะมี

ปรากฏเห็นเป็นดวงกลมใสและขยายส่วนโตขึ้นๆ เรื่อยๆ จนเต็มส่วน ขนาดมาตรฐานปานกลาง คือ ของผู้ที่อธิษฐานสร้างบารมีเพื่อความบรรลุมรรค ผล นิพพาน ในระดับปกติสาวก ประมาณ เส้นผ่าศูนย์กลาง ๑ คืบของผู้เป็นเจ้าของ และจะโตยิ่งกว่านี้ สำหรับผู้ปรารถนาความบรรลุ พระอรหัตตผลในระดับที่สูงยิ่งไปกว่า เช่นในระดับอสีติมหาสาวก พุทธอุปัฏฐาก อัครสาวก หรือ สูงขึ้นไปเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า และ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นต้น

บุญแต่ละอย่างเหล่านี้ เมื่อแก่กล้ายิ่งขึ้น จะขยายส่วนโตขึ้นได้ประมาณ ๑ คืบแล้วนั้น ก็ จะกลั่นตัวเองเป็น “บารมี” ที่ใสละเอียดยิ่งขึ้นไปกว่าดวงบุญอีก ได้ประมาณเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑ องคุลิมือ ซ้อนอยู่ที่ตรงกลางดวงบุญนั่นเอง ชื่อว่า บารมี ๑๐ ทศ คือ ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี และ อุเบกขาบารมี

บารมี ที่แก่กล้ายิ่งขึ้นและขยายโตได้ขนาดประมาณ ๑ คืบ ก็จะกลั่นตัวเองเป็น “อุปบารมี” ที่ใสละเอียดยิ่งกว่าดวงบารมี ได้ประมาณ ๑ องคุลิมือ ซ้อนอยู่ตรงกลางดวงบารมีนั่นเอง ชื่อว่า ทานอุปบารมี ศีลอุปบารมี เนกขัมมอุปบารมี ปัญญาอุปบารมี วิริยอุปบารมี ขันติอุปบารมี สัจจ-อุปบารมี อธิษฐานอุปบารมี เมตตาอุปบารมี และ อุเบกขาอุปบารมี

อุปบารมี เมื่อแก่กล้ายิ่งขึ้นไปและขยายโตได้ประมาณ ๑ คืบ ก็จะกลั่นตัวเองเป็น “ปรมัตถบารมี” ที่ใสสะอาดขึ้นไปกว่าดวงอุปบารมี ได้ประมาณ ๑ องคุลิมือ ซ้อนอยู่ตรงกลาง ดวงอุปบารมีนั่นเอง ชื่อว่า ทานปรมัตถบารมี ศีลปรมัตถบารมี เนกขัมมปรมัตถบารมี ปัญญา-ปรมัตถบารมี วิริยปรมัตถบารมี ขันติปรมัตถบารมี สัจจปรมัตถบารมี อธิษฐานปรมัตถบารมี เมตตาปรมัตถบารมี และ อุเบกขาปรมัตถบารมี

เมื่อปรมัตถบารมีเต็มส่วนได้ประมาณ ๑ คืบ หมดทั้ง ๑๐ ประการนั้นแล้ว สำหรับผู้ปรารถนา ความบรรลุมรรคผลในระดับปกติสาวก ก็สามารถจะบรรลุพระอรหัตตผลได้ แต่ถ้าเป็นผู้บำเพ็ญ อธิการ คือ บำเพ็ญบารมีด้วยความปรารถนาที่สูงกว่านี้ ก็จะต้องสร้างบารมีที่มีขนาดโตใหญ่ยิ่งกว่า นี้ไปอีก ให้แก่กล้าและเต็มส่วน เมื่อปรมัตถบารมีแก่กล้าเต็มส่วนแล้ว จึงจะบรรลุพระอรหัตตผล ในระดับที่ตั้งความปรารถนาไว้ ได้

ปรมัตถบารมีที่แก่กล้า ประมาณ ๑ คืบนั้น ก็จะกลั่นตัวเองไปในลักษณะเดียวกัน เป็น รัศมี กำลังฤทธิ์ อำนาจ สิทธิ สิทธิเฉียบขาด (คือ อำนาจสิทธิเฉียบขาดในการปกครองธาตุธรรม สำหรับ

ผู้ปรารถนาความบรรลุพระนิพพานเป็น ด้วยพระนิพพานกายเนื้อ ไปตามลำดับ^๘

อนึ่ง เมื่อเจริญภาวนาวิชาธรรมกาย ทำนิโรธดับสมุทัย ปหานอกุศลจิตของกายในภพ ๓ (ไม่ใช่ทำนิโรธสมาบัติ) ละเอียดเข้าไปจนสุดละเอียดนั้น ก็จะรู้จะเห็นในกลางของกลางธาตุธรรม เห็น จำ คิด รู้ ของทุกกายสุดหยาบสุดละเอียดว่า ยังมีจักรพรรดิ คือ พระภาคผู้เลี้ยง ซึ่งเป็นประธานของรัตนะ ๗ และกายสิทธิ์ และกลางภาคผู้เลี้ยงเป็นพระภาคผู้สอดวิชาเข้ามาในธาตุธรรมเห็น จำ คิด รู้ ของสัตว์ทั้งหลาย กลางภาคผู้สอดก็จะเป็น พระภาคผู้ส่ง และ พระภาคผู้สั่งวิชาเข้ามาในธาตุธรรม เห็น จำ คิด รู้ ของสัตว์ทั้งหลาย และกลางของกลางต่อไปก็จะมีพระภาคผู้บังคับ และ พระภาคผู้ปกครองธาตุธรรมของสัตว์ทั้งหลาย และกลางของกลางภาคผู้ปกครองต่อไปจนสุดละเอียด ก็จะมี พระพุทธเจ้าองค์ต้นธาตุต้นธรรม ในอายตนะนิพพานเป็น และจะมีพระพุทธเจ้าต้นธาตุต้นธรรม ต้นในต้นๆๆๆ ต่อๆ ไปจนสุดละเอียด ...”^๙

จิตของผู้ที่เข้าถึงและเป็นธาตุธรรมฝ่ายบุญกุศลเพียงนี้ ย่อมเกิดวิชาและอภิญญาได้ดีโดยธรรมชาติ และเมื่อกระตือรือร้นหรืออธิษฐานจิตเพื่อสิ่งใดๆ ในทางที่ชอบ ย่อมเกิดขึ้นได้อย่างน่าอัศจรรย์ด้วยบุญนั้น จึงชื่อว่า บุญญฤทธิ์

ผู้ที่ตั้งใจประกอบแต่ความดีด้วยสัมมาทิฐิ และแก้กัถาอื่นๆ ขึ้นไป เป็น บารมี อุปบารมี

^๘ ตั้งแต่เรื่องการกลับตัวเองของบุญ เป็นบารมี เป็นต้นไป ไม่มีในคัมภีร์อื่นนอกจากหนังสือมรรคผลพิสดาร และ หนังสืออาสวกษญาณชั้นสูง ของ หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) จะรู้เห็นได้ด้วยญาณธรรมกาย เมื่อเจริญวิชาธรรมกายชั้นสูง (วิชาสะสางธาตุธรรม หรืออาสวกษญาณชั้นสูง) ละเอียดเข้าไปในอายตนะนิพพานตลอดกาย สุดละเอียดเข้าไปถึงอายตนะนิพพานเป็น เข้าไปจนสุดละเอียด จึงจะสามารถรู้เห็นและเข้าใจวิชาดังกล่าวนี้ชัดเจน.

^๙ ภาคผู้เลี้ยง ภาคผู้สอด ภาคผู้ส่ง ภาคผู้บังคับ ภาคผู้ปกครอง และ องค์ต้นธาตุต้นธรรม นี้อยู่ทั้ง ๓ ฝ่าย ที่คอยประมุขฤทธิ์กัน ในที่สุดละเอียด เพื่อแย่งกันปกครองธาตุธรรมเห็น จำ คิด รู้ ของสัตว์โลกทั้งหลาย เหมือนคน ๓ คนแย่งกันนั่งบนเก้าอี้ตัวเดียว กล่าวคือ

ฝ่ายที่เป็น “บุญกุศล (กุศลลาภีมา) ธรรมขาว หรือ ภาคพระ” ซึ่งมีวรรณะขาวใสบริสุทธิ์จริงๆ คอยสอดละเอียด “วิชา” ที่เป็นบุญกุศล ได้แก่ ทาน ศีล ภาวนา, ศีล สมาธิ ปัญญา, อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา ปฐมมรรค มรรคจิต มรรคปัญญา, ธรรมโคตรภู ใสตา สกิทาคา อนาคา และ อรหัต ถึงตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เข้ามาในธาตุธรรม เห็น จำ คิด รู้ ของสัตว์ทั้งหลาย ให้รู้ถูก เห็นถูก คิดถูก พูดถูก ประพฤติปฏิบัติถูก อันให้ผลเป็นความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุขยิ่งๆ ขึ้นไป ถึงมรรค ผล นิพพาน นี้ภาคหนึ่ง

ฝ่ายที่เป็น “บาปอกุศล (อกุศลลาภีมา) ธรรมดำ หรือ ฝ่ายมาร” ซึ่งมีวรรณะดำจริงๆ หรือสีขุ่นมัว ก็คอยสอดละเอียด “อวิชา” ที่เป็นบาปอกุศล ได้แก่ อภิฆาต พยาบาท มิจฉาทิฎฐิ, โลภะ โทสะ โมหะ, ราคะ โทสะ โมหะ, ปฏิฆะ กามราคะ อวิชา เข้ามาในธาตุธรรม เห็น จำ คิด รู้ ของสัตว์โลกทั้งหลาย ให้รู้ผิด เห็นผิด คิดผิดๆ พูดผิดๆ ทำผิดๆ อันให้ผลเป็นโทษ เป็นความทุกข์เดือดร้อน ถึงไปสู่อบายภูมิ และสุดชั่วสุดทุกข์ ถึงอายตนะโลกันต์ ซึ่งอยู่นอกภพ ๓ ออกไป (อยู่ตรงกันข้ามกับอายตนะนิพพาน) นี้ภาคหนึ่ง

อีกภาคหนึ่ง คือ “ธรรมกลางๆ ไม่ดีไม่ชั่ว (อัปยาคาธัมมา)” วรรณะสีขาวเหมือนสีตะกั่วตัด ไม่ใส ก็คอยสอดละเอียด “อวิชา” ประเภทไม่ดีไม่ชั่ว เข้ามาในธาตุธรรม เห็น จำ คิด รู้ ของสัตว์ แต่ธรรมภาคกลางนี้มีจะถูกภาคพระหรือภาคมารครอบครองปนเป็นอยู่ในธาตุธรรม เห็น จำ คิด รู้ ของสัตว์นั้น แล้วแต่ว่าภาคไหนจะมีอำนาจปกครองธาตุธรรมมากกว่ากัน

และ ปรมัตถบารมี จนเต็มส่วนที่ตั้งความปรารถนาบรรลุมรรค ผล นิพพาน ไว้ในระดับใด ก็ยังสามารถประกอบเหตุปัจจัยเป็น วิชา เป็น บุญญฤทธิ์ คือ ความสำเร็จด้วยอำนาจของบุญ ให้ปรากฏผลสำเร็จเป็นที่น่าอัศจรรย์ อันปราศจากโทษ ได้มากเพียงนั้น

และยังบำเพ็ญอธิการ คือ บารมีแก่กล้ายิ่งขึ้นไปเป็นรัศมี กำลังฤทธิ์ อำนาจ สิทธิ สิทธิ-เจียบขาด ซึ่งเป็นวิราคธาตุวิราคธรรม ธาตุล้นธรรมล้นที่ปราศจากต้นหนาคะใด ๆ อันมีผลถึงจักรพรรดิ รัตนะ ๗ และ กายสิทธิ์ ซึ่งเป็นภาคผู้เลี้ยง และต่อๆ ไปจนถึง พระภาคผู้สอด ภาคผู้ส่ง ภาคผู้สั่ง ภาคผู้บังคับ ภาคผู้ปกครอง และถึงพระพุทธเจ้าองค์ต้นธาตุต้นธรรม ให้ใสสะอาดบริสุทธิ์ เป็นธาตุล้นธรรมล้น และวิราคธาตุวิราคธรรมไปเพียงใด ก็ยังสามารถประกอบเหตุปัจจัยเป็นวิชาและอภิญญาที่มีอานุภาพด้วย “บุญญฤทธิ์” และให้ผลที่เป็น “อามิสฤทธิ์” คือความสำเร็จหรือความเจริญรุ่งเรืองด้วยมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และเป็นธรรมฤทธิ์ ถึงนิพพานสมบัติ อันมีมรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน ๑ โดยสัมมาทิฐิแต่ส่วนเดียวได้เพียงนั้น

และเมื่อประกอบแต่กรรมที่เป็นคุณความดีที่เป็นมหากุศลยิ่งขึ้นไป จนถึงระดับโลกุตระที่แก่กล้ายิ่งขึ้นไปมากเข้าๆ แม้ต้องประกอบเหตุปัจจัยอย่างผู้กระทำอิทธิปาฏิหาริย์ในระดับโลกียวิชาหรืออภิญญา แต่ด้วยบุญญฤทธิ์ และ ธรรมฤทธิ์ ที่แก่กล้านั้น ก็จะปรากฏเป็นอิทธิปาฏิหาริย์ ขึ้นมาได้เอง ชื่อว่า บุญญาอิทธิปาฏิหาริย์

๒. การเกิดอิทธิปาฏิหาริย์

ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว อิทธิปาฏิหาริย์ ก็จัดเป็นวิชาหรืออภิญญา ๑ ในวิชา ๘ หรืออภิญญา ๖ ซึ่งย่อมทำได้ มีได้ หรือพิสูจน์ให้เห็นจริงได้ด้วยตนเอง ถ้าผู้นั้นสามารถประกอบเหตุปัจจัยให้เกิดวิชาหรืออภิญญาให้เกิดเป็น “อิทธิปาฏิหาริย์” ขึ้นได้สำเร็จ การประกอบเหตุปัจจัยเป็นวิชาหรืออภิญญาให้เกิดอิทธิปาฏิหาริย์ได้นั้น มีรายละเอียดมากในทางปฏิบัติ และมีหลายระดับคุณธรรม แต่ ณ ที่นี้ จะกล่าวแต่พอเข้าใจว่ามีอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิด “อิทธิปาฏิหาริย์” และให้คุณให้โทษอย่างไร เท่านั้น ดังต่อไปนี้

ก) เหตุปัจจัยภายใน ให้เกิดวิชาและอภิญญา อันปรากฏเป็นอิทธิปาฏิหาริย์

กล่าวโดยทั่วไปแล้ว ได้แก่ ศีล และ สมาธิ หรือ การเจริญสมถภาวนาเป็นเหตุปัจจัยสำคัญให้เกิดวิชาและอภิญญาต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อิทธิปาฏิหาริย์ได้ ส่วนปัญญานั้นช่วยชำระจิตใจผู้ทำอิทธิปาฏิหาริย์นั้นเองให้บริสุทธิ์ยิ่งขึ้นตามระดับภูมิธรรมและภูมิปัญญาที่ปฏิบัติได้ กล่าวคือ

๑. ผู้ทำอิทธิปาฏิหาริย์ได้ ต้องเป็นผู้มีศีลมีสัจ

อย่างน้อยศีล ๕ ขึ้นไป ยิ่งรักษาศีลมากข้อขึ้นไป กล่าวคือ เป็นศีล ๘ สำหรับอุบาสก อุบาสิกา ศีล ๑๐ สำหรับสามเณร และสูงขึ้นไปถึงศีล ๒๒๗ สำหรับพระสงฆ์ ได้เป็นปกติก็ยิ่งดี ผู้มีศีลบริสุทธิ์สมบูรณ์ ละเอียดยกประเด็นขึ้นไปเป็น อธิศีล คือมีปาฏิโมกขสังวรเป็นปกติ เป็น อริยกันตศีล คือศีลของพระอริยเจ้าซึ่งมีความบริสุทธิ์และสมบูรณ์อยู่เสมอ เป็นสัณฐานสสติ คือ เป็นไปเพื่อสมาธิยิ่งหรือจิตยิ่ง และสูงสุด เป็นวิมุตติศีล ของพระอรหันตชินาสพ ก็ยิ่งเป็นเหตุเป็น ปัจจัยให้สามารถเจริญสมถภาวนาเข้าถึงสมาธิยิ่ง หรือ อธิจิต คือจิตอันยิ่ง อันมีผลให้เกิดเป็นวิชา และอภิญญาที่แก่กล้า ให้สามารถทำอิทธิปาฏิหาริย์ ได้สำเร็จแน่นอนยิ่งขึ้นเพียงนั้น

๒. กำลังของสมาธิ

การเจริญสมาธิหรือสมถภาวนา โดยฝึกฝนอบรมจิตใจให้หยุดนิ่งอยู่ในอารมณ์เดียวได้แนบสนิท อย่างน้อยให้ได้ถึงระดับปฐมฌาน อันประกอบด้วยองค์ ๕ คือ วิตก ๑ วิจารณ์ ๑ คือความตรึกตรองประกอบนิมิตอยู่ได้ในระดับปฐกนิมิต กล่าวคือ ให้เกิดนิมิตติดตา เห็นอยู่ได้นานตามต้องการ และสามารถน้อมหรือขยายได้ตามปรารถนา ปิตี ๑ สุข ๑ เอกัคคตา ๑ คือมีอารมณ์เป็นหนึ่ง ซึ่งจะมีผลให้จิตใจใสสะอาดบริสุทธิ์จากกิเลสนิวรณ์ ได้แก่ กามฉันทะ พยาบาท วิกิกิจจา คือ ความล่งเลงสั่งในการปฏิบัติธรรม ถีนมิทธะ ได้แก่ ความมัวง่วงเหงา ซึมเซา ไม่กระปรี้กระเปร่าแห่งจิต และ อุทธัจจกุกกุกจะ คือความฟุ้งซ่านแห่งจิตใจ

ถ้าสามารถเจริญสมถภาวนาหรือสมาธิให้สูงยิ่งขึ้นไปอีกถึงทุติยฌาน ตติยฌาน และสูงขึ้นไปถึงจตุตถฌาน อันเป็นระดับสมาธิที่จิตใจใสสะอาดบริสุทธิ์จากกิเลสนิวรณ์ ที่สุด เป็นจิตใจที่อ่อนโยน ควรแก่การงานมากที่สุดเพียงไร ก็ยิ่งให้สามารถเจริญ “วิชา” และ “อภิญญา” ได้แก่กล้า และให้เกิดอิทธิปาฏิหาริย์ได้ผลแน่นอนและชัดแจ้งมากยิ่งขึ้นเพียงนั้น จิตใจในระดับนี้เอง ที่เมื่อน้อมไปเพื่อวิชาใด หรือที่จะให้เกิดอิทธิปาฏิหาริย์ใด ก็เกิดขึ้นได้ โดยเพียงแต่อธิษฐานจิตให้เกิด ก็เกิด แต่ทั้งนี้ยังมีรายละเอียดทางเทคนิคในทางปฏิบัติ จากประสบการณ์ของผู้ที่ได้ฝึกฝนอบรมวิธีแสดงอิทธิปาฏิหาริย์มาหลายอย่างต่างๆ กันอีกมาก

ความแน่นอนที่อิทธิปาฏิหาริย์จะเกิดขึ้นได้ดีเพียงใดนั้น ยังขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยอื่นๆ อีกหลายประการ ตัวอย่างเช่น

๓. คุณธรรมและบุญบารมี ที่ได้เคยสร้างสมอบรมมา (ปุพเพกตปุญญตา)

คุณธรรมและบุญบารมี ที่ได้เคยสร้างสมอบรมมา (ปุพเพกตปุญญตา) ก็เป็นเหตุเป็นปัจจัยสำคัญที่บุคคลแต่ละคน (แม้จะได้รับคำแนะนำสั่งสอนวิธีทำวิชาให้เกิดอิทธิปาฏิหาริย์มาเท่าเทียมกันในปัจจุบัน) ทำให้เกิดอิทธิปาฏิหาริย์ได้ดีไม่เท่ากัน บางท่านมีความชำนาญในการทำวิชาแก่โรคได้ดีกว่าผู้อื่น ที่ต่างก็ได้เรียนรู้วิธีทำวิชาแก่โรคมาจากสำนักเดียวกัน บางท่านชำนาญในการทำวิชาเกณฑ์หรือเก็บ ละลาย หรือสลาย เมฆ หมอก ลม ฝน เหล่านี้เป็นต้น

และบางท่านกลับมีความชำนาญในการทำปาฏิหาริย์อื่น เช่น อาเทศนาปาฏิหาริย์ คือวิธีกำหนดวาระจิตผู้อื่นได้ดี

บางท่านมีความชำนาญในการสั่งสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งเห็นจริงในพระสัทธรรมได้ดี สามารถชี้แนะให้ผู้อื่นปฏิบัติภาวนาเข้าถึงธรรมกาย คือ พระพุทธรัตนะ พระธรรมรัตนะ พระสังฆรัตนะ และชี้ทางปฏิบัติให้เข้าถึงมรรค ผล นิพพาน ได้ดี ชื่อว่า อนุสาสนีปาฏิหาริย์

และบางท่านก็ทำได้ทั้งอิทธิปาฏิหาริย์ อาเทศนาปาฏิหาริย์ และทั้งอนุสาสนีปาฏิหาริย์ก็มี แต่ถ้าจะกล่าวโดยทั่วไปแล้ว

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือพระอรหันตบุคคล ย่อมทรงวิชาและอภิญญาที่บริสุทธิ และแก่กล้า อันสามารถทำให้เกิดอิทธิปาฏิหาริย์ได้ผลดีที่สุด รองลงไปก็ได้แก่พระอริยเจ้าผู้เสขบุคคล ซึ่งย่อมสามารถทำวิชาหรือมีอภิญญา ทำและแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ได้ดีกว่าปุถุชน แต่พึงสังเกตว่า พระอริยเจ้าขึ้นไป ย่อมไม่โอ้อวดในคุณธรรมของตนอย่างปุถุชน ทั้งๆ ที่ท่านทำปาฏิหาริย์ได้หลายอย่าง และ ทำได้ดีกว่าปุถุชน เว้นแต่จะกล่าวแสดงออกมาเพื่อเป็นธรรมทาน หรือเพื่อความรู้แจ้งเห็นแจ้งในสภาวะของธรรมชาติ ให้ผู้อื่นได้เข้าใจตามที่เป็นจริง จะได้ไม่หลงผิดเท่านั้นเอง

ผู้บำเพ็ญอธิการ คือบารมีในระดับสูง เช่น พระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญพุทธการกธรรมคือคุณธรรมที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งได้สร้างสมอบรมบารมีนั้นมาแก่กล้าแล้ว ย่อมสามารถทำวิชาและมีอภิญญาที่บริสุทธิ ทำให้เกิดอิทธิปาฏิหาริย์ได้ผลดีกว่าผู้ที่กำลังบำเพ็ญบารมีในระดับรองๆ ลงมา เช่น ในระดับอัครสาวก อสีติมหาสาวก พุทธอุปัฏฐาก และ ปกตีสาวก ฯลฯ และที่บำเพ็ญบารมีมาอ่อนกว่า หมายความว่า แม้ผู้ปรารถนาพุทธภูมิด้วยกัน หรือผู้ปรารถนาความบรรลूपระอรหัตผลในระดับเดียวกัน แต่ได้บำเพ็ญบารมีมาแก่กล้าไม่เท่ากัน วิชาและอภิญญาที่จะทำให้เกิดอิทธิปาฏิหาริย์ก็ได้ผลดีไม่เท่ากันเป็นธรรมดา

ผู้ปฏิบัติในศีลอันยิ่ง ในจิต (สมาธิ) อันยิ่ง ในปัญญาอันยิ่ง และถึงวิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ ย่อมทำวิชาหรือมอญญาที่บริสุทธิ์กว่า และสามารถทำอิทธิปาฏิหาริย์ได้ผลดีกว่าผู้ปฏิบัติธรรมดาในระดับที่รองลงมา คือผู้ที่ยังมีกิเลสอวิชชาห่อหุ้มจิตใจอยู่หนาแน่นกว่า เป็นต้นว่า

ผู้ที่ทำวิชาให้เป็นอิทธิปาฏิหาริย์ เพื่อบุคคลอื่นในลักษณะ “ปิดทองหลังพระ” ย่อมทำได้ผลดีกว่าผู้ที่ทำอิทธิปาฏิหาริย์เพื่อความโอ้อวดในคุณธรรมของตน หรือด้วยการทำหายด้วยทมิฬมานะ หรือเพื่อลาภ ยศ สักการะ สรรเสริญสุขส่วนตนอย่างชาวโลก

ข) เหตุปัจจัยภายนอกที่ต่อต้านหรือสนับสนุนเป็นตัวแปรสำคัญให้อิทธิปาฏิหาริย์เกิดขึ้น ได้ดีหรือไม่ เพียงใดอีกด้วย

กล่าวคือ ถ้าวิชาหรือมอญญาที่มีความแก่กล้ามาก ให้กำลังฤทธิ์สูงกว่าเหตุปัจจัยภายนอกมากมาย อิทธิปาฏิหาริย์ก็เกิดขึ้นได้โดยง่ายและสมบูรณ์ และเห็นผลปรากฏอย่างชัดแจ้งเด็ดขาด

ถ้าวิชาหรือมอญญาที่มีความแก่กล้าให้กำลังฤทธิ์พอประมาณ เมื่อเทียบกับเหตุปัจจัยอันเป็น ตัวแปรภายนอกที่ต่อต้านหรือสนับสนุนอิทธิปาฏิหาริย์ พอประมาณ อิทธิปาฏิหาริย์ก็เกิดขึ้นได้ แต่อาจไม่สมบูรณ์ หรืออาจไม่เห็นผลปรากฏโดยชัดแจ้ง

ถ้าวิชาหรือมอญญาไม่แก่กล้าพอ ให้กำลังฤทธิ์ไม่พอกับเหตุปัจจัยที่เป็นตัวแปรภายนอก สำคัญที่ต่อต้านหรือสนับสนุนให้เกิดอิทธิปาฏิหาริย์ได้ อิทธิปาฏิหาริย์ที่ท้านั้นก็ไม่ปรากฏ อุปมาดัง “น้ำน้อยย่อมแพ้ไฟ” หรือดังนายแพทย์บำบัดรักษาโรค ซึ่งขึ้นอยู่กับคุณภาพของยาและวิธีการรักษาโรคนั้น กับอาการและสมุฏฐานของโรคว่า โรคบางอย่างรักษาจึงหาย ถ้าไม่รักษาก็ไม่หาย โรคบางอย่างไม่ต้องรักษาก็หายได้เอง แต่อาจจะช้าหน่อย ถ้ารักษาก็จะหายเร็วขึ้น โรคบางอย่าง ถึงจะรักษาก็ตาย ไม่รักษาก็ตาย โรคบางอย่างรักษาก็เพียงบรรเทา แต่ไม่หายขาด เหล่านี้เป็นต้น

ตัวอย่างกำลังฤทธิ์ของความแก่กล้าของวิชาหรือมอญญาที่จะทำให้เกิดอิทธิปาฏิหาริย์ เมื่อเทียบกับเหตุปัจจัยภายนอกที่เป็นตัวแปรสำคัญที่ต่อต้านหรือสนับสนุนให้เกิดอิทธิปาฏิหาริย์ ขึ้นได้หรือไม่เพียงใด เช่น

การทำวิชาไปในแนวเดียวกันและในขณะเดียวกันของผู้ทรงวิชาและมอญญาที่แก่กล้า ร่วมกันหลายคนเป็นหมู่คณะ ให้กำลังฤทธิ์สูงกว่าการทำวิชาโดยบุคคลคนเดียวหรือจำนวนน้อยคน หรือที่ต่างคนต่างทำ ต่างวิธี และต่างเวลา (ทั้งนี้อยู่ภายใต้ข้อสมมุติฐานว่า ผู้ทำวิชามีระดับ ภูมิธรรมเสมอกันหรือพอๆ กัน) แต่โดยความเป็นจริงนั้น ผู้ทำวิชามักมีกำลังฤทธิ์จากวิชาที่

แก่กล้าไม่เสมอกัน และอาจแตกต่างกันมากๆ อีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในระหว่างครูกับศิษย์ หรือระหว่างพระสงฆ์กับคฤหัสถ์ แต่ก็ไม่เสมอไปทีเดียว บางท่านมีวิชาและอภิญญาแก่กล้ามาก เพียงคนเดียวอาจมีกำลังฤทธิ์สูงกว่าผู้อื่นตั้ง ๑๐ หรือ ๑๐๐ คนก็ได้

มีข้อสังเกตอีกด้วยว่า ผู้มีภูมิธรรมและความแก่กล้าของวิชาและอภิญญาในระดับสูงๆ เมื่อร่วมทำวิชากับผู้ที่ทำวิชาในระดับที่ต่ำกว่ากันมากๆ หรือกับผู้ที่ยังไม่เป็นวิชาเลย กลับทำวิชาไม่ได้แรงและเร็วพอที่จะเก็บอวิชชาของภคมารได้ทัน เพราะต้องมัวเสียเวลา (แม้เพียง ๑-๒ วินาที) เพื่อช่วยแก้ช่วยพุงการทำวิชาของผู้ที่ทำวิชาได้อ่อนกว่านั้น จึงกลายเป็นการถ่วงให้วิชาของผู้ทำวิชาชั้นสูงนั้นอ่อนกำลังลง ไม่เร็วและแรงพอที่จะตามเก็บอวิชชาของภคมารเขาได้ทัน จึงเก็บอวิชชาของเขาให้ “สิ้นเชื้อไม่เหลือเศษ” ไม่ได้สำเร็จโดยเด็ดขาด แต่ปัญหาข้อนี้ก็พอแก้ไขได้ โดยเมื่อทำวิชาร่วมกับผู้ทำวิชาอ่อนกว่าหรือผู้ที่ไม่เป็นวิชานั้น พึงรีบทำวิชาล่วงหน้าไปก่อน สดหยาบสดละเอียด และคำนวณวิชาให้เรวนับอสงไขยอายุธาตุนามมีไม่ถ้วนเป็น ๑, เป็น ๒, เป็น ๓ ... เป็นอสงไขยอายุธาตุนามมีไม่ถ้วนๆๆ ... จนหมดธาตุธรรมภาคกลาง และภาคดำ ให้เป็นสิ้นเชื้อไม่เหลือเศษ แล้วตั้งวิชาเป็นไว้ แล้วจึงค่อยช่วยแก้พุงผู้อื่นทีหลังได้

อนึ่ง ยังมีเรื่องที่สำคัญอีกคือ ในการทำวิชาร่วมกับผู้ทำธาตุธรรมไม่สะอาด โดยเฉพาะผู้ที่ถูกภคมารทำอวิชชายึดธาตุธรรมในสุดละเอียดไว้ได้แล้วนั้น ในสมัยที่พระเดชพระคุณหลวงพ่อดำปากน้ำยังมีชีวิตอยู่ จะไม่ทำวิชาร่วมด้วยเลยเป็นอันขาด จึงเป็นเรื่องที่ต้องระวังกันมากในหมู่ผู้ที่ทำวิชาสูงๆ เพราะในกรณีเช่นนั้น ถ้าหากยอมทำวิชาร่วมกันไปแล้ว ภคมารเขาจะสืบรู้วิชาของภคพระได้มากหรือได้หมด แล้วเขาก็จะทำวิชาแก้หรือปิดกั้นวิชาของเรามีให้ทำได้สำเร็จ โดยทำกายอธิษฐานปาฏิหาริย์ คือ เห็นเป็นเหมือนธรรมกายที่ใสดีแล้ว (แต่จากหลังคือกายเบื้องหลังยังเป็นกายภาคดำหรือภาคกลางอยู่มาก) ไว้มากๆ ให้เราเห็นเหมือนวิชาของภคพระ กล่าวคือให้เห็นธาตุธรรมและกายของเราขาวใสดี ผู้ทำวิชาก็จะชะล่าใจ นึกว่าได้ชำระธาตุธรรมจนหมดธาตุธรรมภาคกลางและภาคดำดีแล้ว เมื่อทำวิชาถึงกายปาฏิหาริย์ของเขาก็หยุด ไม่ทำวิชาไปให้สุดละเอียดเก็บธาตุธรรมภาคดำหรือภาคกลางๆ ให้หมดสิ้นไปจริงๆ ต่อไปแต่แท้ที่จริง เขายังซ่อนธาตุซ่อนธรรมของเขา เป็น ยึด ไย ยนต์ วิทยุ อายตนะ ล้น แลบ ระเบิด ไว้ในกลางลำนิโรคของเราอยู่ แล้วเขาจะทำวิชาล่วงหน้าไปยึดสุดละเอียดของผู้ทำวิชานั้นได้ ทำให้ไม่สามารถทำวิชาเก็บอวิชชาของเขาได้ทัน เขาก็ยึดสุดละเอียดในธาตุธรรมของผู้นั้น (ฝ่ายเรา) ได้ และมีผลให้ส่วนหยาบเสียหายไปด้วย จึงเป็นเรื่องที่ต้องระวังให้จงหนัก

การทำวิชาแก้หรือเก็บเหตุวิบัติ ภัยพิบัติ ภัยธรรมชาติ ภัยสงคราม และการแก้โรคต่างๆ เป็นต้นเหล่านี้ ที่เกิดกับบุคคลคนเดียว หรือบุคคลกลุ่มน้อย ย่อมพอที่จะมีกำลังฤทธิ์แก้หรือเก็บเหตุแห่งความทุกข์เดือดร้อนดังที่กล่าวนี้ได้ง่ายกว่า หรือได้ผลสมบูรณ์กว่าการทำวิชาแก้หรือเก็บเหตุแห่งความทุกข์เดือดร้อนเช่นนั้นที่เกิดกับบุคคลกลุ่มใหญ่ทั้งเมือง ทั้งประเทศ หรือทั้งโลก

การทำวิชาแก้หรือเก็บเหตุแห่งความทุกข์เดือดร้อนดังกล่าวอันเนื่องมาแต่อกุศลเวรกรรมที่เบาๆ ของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ได้เคยประกอบกรรมที่เป็นบาปอกุศลด้วยอำนาจของกิเลสอันเป็นเหตุหนาเหตุหนุ่ที่เบาบาง หรือของบุคคลที่กำลังเสวยเพียงเศษของกรรมอยู่ ย่อมง่ายหรือพอมีกำลังฤทธิ์แก้หรือเก็บเหตุแห่งความทุกข์เดือดร้อนเหล่านั้น ได้ผลสมบูรณ์กว่าการแก้หรือเก็บเหตุแห่งความทุกข์เดือดร้อนของผู้ที่กำลังได้รับวิบาก คือผลจากอกุศลกรรมที่หนักๆ

ดังเช่น เมื่ออุทกภัย (ภัยพิบัติ ภัยธรรมชาติ) ซึ่งเกิดแก่ประชาชนในประเทศของเราหลายจังหวัด ระหว่างเดือนสิงหาคม-พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๒๖ ก่อให้เกิดความเดือดร้อนเสียหายอย่างหนักแก่ทรัพย์สิน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความเสียหายแก่ถนนหนทาง บ้านช่องไร่นา ฯลฯ ให้กระทบกระเทือนเดือดร้อนกันไปทั่ว ทั้งภาคเอกชนและภาครัฐบาล เหล่านี้ล้วนเป็นวิบากจากอกุศลกรรมร่วมกันที่หนัก ซึ่งอาจจะเนื่องมาจาก

เวรกรรมจากการประกอบอกุศลนาทานร่วมกัน ดังเช่น ในอดีต ได้เคยร่วมกันกวาดต้อนผู้คนเข้าหาสบริวาร หรือปล้นสะดมเอาทรัพย์สินต่างๆ ของผู้อื่นมาเป็นของพวกตน แล้วมาในปัจจุบันนี้ ยังร่วมกันทั้งทางตรงและทางอ้อมประกอบอกุศลนาทานอีก ทั้งในภาคเอกชนและภาครัฐบาล เช่น มีทั้งการลักลอบโค่นไม้ทำลายป่า การฉ้อราษฎร์บังหลวง หรือฉ้อโกงกันด้วยประการต่างๆ ตลอดทั้งยังมีแหล่งอบายมุข แหล่งการพนัน ทั้งของรัฐบาลและเอกชน ซึ่งเป็นกรรมร่วมกันทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น รัฐบาลมีรายได้จากแหล่งการพนัน โดยรัฐบาลเป็นผู้อนุมัติให้ทำ รัฐบาลเป็นผู้ออกกฎหมายมาใช้บังคับ ประชาชนเป็นผู้เลือกสมาชิกสภาให้ไปเป็นผู้ทำหน้าที่แทนตน ฯลฯ เข้าสมทบหนุนเนื่องให้เวรจากอกุศลกรรมเหล่านี้ให้ผลที่รุนแรงหนักหน่วงและต่อเนื่อง ผู้คนทั้งหลายที่เคยประกอบอกุศลกรรมร่วมกันทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งในอดีตและปัจจุบัน จึงได้รับความเดือดร้อนจากความเสียหายในทรัพย์สินของตนเองโดยตรง และทั้งโดยทางอ้อม ได้แก่ สาธารณสมบัติเสียหาย และต้องเสียเงินที่ประชาชนเป็นผู้เสียภาษีไป เพื่อปรับปรุงสาธารณสมบัติที่วิบัติเสียหายเหล่านี้ด้วยเป็นจำนวนมาก และ/หรือ

เวรกรรมจากการประกอบกามะสุมิฉฉาจารย์ร่วมกันมา ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เช่นในอดีต

ได้เคยร่วมกันกวาดต้อนบุตร ภรรยา ของผู้อื่นมาเป็นของตน หรือบังคับจิตใจหญิงที่มีเจ้าของ หรือ การมั่วโลภก็ แม้ในปัจจุบันก็มีการประพาศผิดศีลข้อกาเมสุมิจนจำนนมาก มีแหล่งเรณูมรย หรือแหล่งมั่วโลภก็เช่นนั้นมาก ด้วยตัณหา ราคะ และความโลภเป็นเหตุนำเหตุหนน ทั้งภาค เอกชนและข้าราชการ ทั้งรัฐบาลและรัฐสภา ในทำนองเดียวกันกับที่กล่าวข้างต้นด้วย เข้าไปสมทบ ให้เวรกาเมสุมิจนจำนนส่งผลเป็นอุทกภัย (ฝนตก) รุนแรงหนักหน่วงและต่อเนื่องมาก

เวรกรรมจากการประพาศผิดศีลข้ออื่นๆ เช่น ปาณาติปาต และ สุราเมรัย และ ยาเสพติด อื่นๆ ก็มีส่วกระตุนให้เกิดภัยพิบัติ ภัยธรรมชาติ คือ อุทกภัย และวาทภัย รุนแรงและต่อเนื่อง ฯลฯ เช่นนี้ได้ ดังนี้เป็นต้น

การทำวิชาเพื่อแก้และเก็บวิชาของภาคมารที่เขาส่งเข้ามาเป็นเหตุวบัติ บาปคักคัสสิทธิ์ที่ หนักหน่วงรุนแรงและต่อเนื่อง ในธาตุธรรมของสัตว์โลกทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับผู้ที่ได้เคย ทำบาปอกุศลร่วมกัน กำลังให้ผลอยู่เช่นนี้ จึงเป็นเรื่องที่ยากมาก จักต้องอาศัยผู้ที่มีคุณธรรมสูง ผู้ทรงวิชาและอภิญญาที่แก้กล้าหลายๆ คน ร่วมกันทำวิชาในแนวเดียวกัน พร้อมๆ กัน และ ต่อเนื่อง จึงจะมีกำลังฤทธิ์พอที่จะแก้หรือเก็บเหตุวิชาของภาคมารได้สำเร็จหมด เป็น “สิ้นเชื้อ ไม่เหลือเศษ” ได้โดยเด็ดขาด

เมื่อไม่สามารถจะมีได้ ทำได้เช่นนั้น การที่จะทำวิชาแก้หรือเก็บเหตุวบัติ ภัยพิบัติ ภัยธรรมชาติ เช่นนั้นก็ไมสำเร็จ สมบูรณ์ หรือเป็นผลสำเร็จบ้างแต่ก็เพียงส่วนน้อย ตามกำลังฤทธิ์ ที่พอจะมีได้เป็นได้ จากการทำวิชาของผู้มีวิชาหรืออภิญญาพอประมาณเท่านั้น

ความเป็นจริงก็คือว่า แม้จะมีผู้ทรงคุณวุฒียู่บ้าง แต่ก็ต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างมีภารกิจ การงานในหน้าที่รับผิดชอบของตัว ไม่สามารถจะรวมพลังประสานงานการทำวิชาให้ได้ผลสูงได้ จึงต่างคนต่างทำกันไปตามมีตามเกิด ต่างเวลา ต่างวิธี และไม่ต่อเนื่อง จึงได้ผลบ้าง ไม่ได้ผลบ้าง และแม้จะมีผู้ทำวิชาได้ผลบ้างในบางโอกาส ก็ไม่ปรากฏผลออกมาโดยชัดแจ้งแก่ประชาชนโดย ทัวไป เพราะเมื่อแก้หรือเก็บเหตุวบัติเช่นนั้นได้สำเร็จ หรือผ่อนหนักเป็นเบาได้แล้ว เรื่องก็เงียบไป แต่ที่เก็บไม่ได้ หรือที่ไม่ได้เก็บนั้นแหละ จะปรากฏเป็นเหตุวบัติ ภัยพิบัติ ภัยธรรมชาติ แก่ผู้ที่กำลัง ประสบความเดือดร้อนอยู่ให้เห็นโดยชัดแจ้ง

ในสมัยที่พระเดชพระคุณหลวงพ่อดอกน้ำ ยังมีชีวิตอยู่นั้น หลวงพ่อดอกน้ำทำวิชาแก้หรือ เก็บเหตุวบัติ ภัยพิบัติ ภัยธรรมชาติ หรือโรคภัยไข้เจ็บ แม้ภัยจากสงคราม ฯลฯ ได้ผลมาก เพราะ มีผู้ทรงคุณวุฒียู่ในปกครองของท่านหลายคน ทั้งพระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ฯลฯ ซึ่ง

หลวงพ่อบ้านได้ให้เข้าเวรกันทำวิชาเก็บเหตุวิชาของภาคमारเช่นนี้โดยต่อเนื่องตลอดเวลา ๒๔ ชั่วโมง และโดยเหตุที่ว่านี้ จึงเป็นวัตถุประสงค์ของโครงการธรรมปฏิบัติเพื่อประชาชน วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กับ โครงการพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย วัดสระเกศ ราชวรมหาวิหาร ที่ได้ร่วมกันจัดตั้งสถาบันพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย และพื้นที่ส่วนหนึ่งได้จัดตั้งเป็นวัดหลวงพ่อดมธรรม-กายาราม ในท้องที่อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรีขึ้นนั้น เพื่อให้เป็นสถานที่ถาวรและศูนย์กลางของการอบรมพระภิกษุสามเณรและพุทธบริษัทโดยทั่วไป เพื่อสร้างพระในใจคน และสร้างวิปัสสนาจารย์ ให้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ ช่วยกันเผยแผ่ธรรมปฏิบัติตามแนววิชชาธรรมกายของจริงในพระพุทธศาสนา เพื่อช่วยกันสืบพระพุทธศาสนาที่บริสุทธิ์นี้ให้ยืนยาวสืบต่อไป และเพื่อให้เป็นสถานที่ทำวิชาอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา ๒๔ ชั่วโมง ตามที่พระเดชพระคุณหลวงพ่อดีเคยทำมาแล้ว เพื่อช่วย “บำบัดทุกข์ บำรุงสุข” แก่สาธุชนทั้งหลายร่วมกัน

การทำวิชาเพื่ออนุเคราะห์แก่ผู้ที่มีจิตใจเป็นบุญเป็นกุศลด้วยทาน ศีล และภาวนาธรรม สำเร็จได้ง่ายกว่า สมบูรณ์กว่าการทำวิชาเพื่ออนุเคราะห์แก่ผู้ที่มีจิตใจที่เป็นบาปอกุศลด้วยกิเลส ตัณหา อุปาทานมากๆ เช่น

การทำวิชาเก็บเมฆฝน แม้ในฤดูฝน ในอาณาบริเวณที่มีการปฏิบัติธรรมเพื่อชำระกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ให้หมดสิ้นไปจากกมลสันดานนั้น ย่อมเป็นผลสำเร็จและสมบูรณ์กว่า การเก็บเมฆฝนในอาณาบริเวณที่ประชาชนเต็มไปด้วยกิเลส ตัณหา อุปาทาน มากๆ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่กำลังแสวงวิบากจากบาปอกุศลอยู่เป็นจำนวนมาก

การเกณฑ์ฝนก็เป็นไปในทำนองเช่นว่านี้เหมือนกัน

ด้วยเหตุนี้ ในสมัยที่พระเดชพระคุณหลวงพ่อบ้านยังมีชีวิตอยู่ เวลาที่ประชาชนในท้องที่ต่างๆ ที่มีความแห้งแล้ง ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล ทำนาไม่ได้ผล และได้มาขอबारมีจากพระเดชพระคุณหลวงพ่อบ้านก็จะสอนให้ผู้ที่มาขอबारมีนั้นตั้งใจรับศีลและฝึกเจริญภาวนาด้วยเสียก่อน แล้วก็สอนให้ประกอบสมาธิอาชีวะ และไปแนะนำให้ชาวบ้านในท้องที่เดียวกันนั้นให้ทำเช่นนั้นด้วย พอผู้ที่มาขอबारมีจากพระเดชพระคุณหลวงพ่อบ้านกลับไป และพากันปฏิบัติเช่นนั้น ไม่ช้าฝนฟ้าก็ตกต้องตามฤดูกาล มีน้ำเพียงพอที่จะทำนาทำสวนได้โดยถ้วนหน้ากัน พอถึงหน้าเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว ก็พากันนำข้าวปลาอาหารมาเลี้ยงพระวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ มิได้ขาด จนตราบเท่าทุกวันนี้ แม้จะเป็นเวลาหลังจากที่พระเดชพระคุณหลวงพ่อดีมรณภาพไปหลายปีแล้ว ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๐๒ มาจนถึงบัดนี้ ก็ยังมีผู้มีจิตศรัทธาทำนุบำรุงวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ มิได้ขาดแคลน

เฉพาะเรื่องการทำวิชาเกณฑ์ฝน เกือบฝน ฯลฯ ก็ยังขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยภายนอกอื่นๆ ด้วย เช่น

การเกณฑ์ฝนในฤดูฝน ซึ่งมีเหตุปัจจัยภายนอกที่ต่อต้านหรือสนับสนุนอิทธิปาฏิหาริย์ ได้แก่ ความชื้นและหมู่เมฆ เอื้ออำนวยอยู่ด้วยแล้วนั้น ย่อมทำได้สำเร็จเร็วกว่า สมบูรณ์กว่า การทำวิชาเกณฑ์ฝนในฤดูแล้ง การทำวิชาเก็บเมฆฝนในฤดูแล้ง ย่อมทำได้สำเร็จง่ายกว่า การทำวิชาเก็บเมฆฝนในฤดูฝน โดยเฉพาะในขณะที่กำลังมีลมมรสุมพัดผ่านมาก ๆ

การทำวิชาเก็บฝน หรือเหตุวิบัติ ภัยพิบัติ ภัยธรรมชาติ ฯลฯ ที่เพิ่งเริ่มจะตั้งเค้า ย่อมทำได้สำเร็จง่ายกว่าการทำวิชาเก็บเมฆฝนหรือเหตุวิบัติเช่นว่านั้นที่กำลังเกิดอย่างหนักและต่อเนื่อง อยู่แล้ว

ทั้งหลายเหล่านี้เป็นเพียงตัวอย่างของกำลังฤทธิ์อันเกิดแต่การทำวิชาหรืออภิญญา ที่จะสามารถทำให้เกิดอิทธิปาฏิหาริย์ขึ้นได้หรือไม่ เพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยภายนอกที่เป็น ตัวแปรสำคัญอันกระทบกระทั่งถึงการเกิดอิทธิปาฏิหาริย์นั้นด้วย

ค) วิธีการทำวิชา ก็เป็นเหตุปัจจัยที่สำคัญที่จะให้กำลังฤทธิ์ที่มีอานุภาพมาก

ให้เกิดอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ได้ดี คือสำเร็จได้แน่นอน เด็ดขาด เพียงใด อีกเช่นกัน

กล่าวคือ ถ้าผู้ทรงวิชานั้นมีวิธีการเจริญภาวนาที่ทำให้เกิดอภิญญา ให้สามารถประกอบเป็น วิชาและประกอบเหตุสังเกตุผลที่ดีได้ ก็สามารถประกอบเหตุปัจจัยให้เกิดกำลังฤทธิ์ที่มีอานุภาพ สูง ให้เกิดอิทธิปาฏิหาริย์ได้ดีแน่นอน และเด็ดขาด เพราะวิธีการทำวิชาที่ทำให้สามารถประกอบ เหตุสังเกตุผลได้ดีนั้น ย่อมสามารถเก็บเหตุในเหตุไปจนถึงต้นๆ เหตุแห่งความทุกข์เดือดร้อนนั้นได้ อย่างมีประสิทธิภาพ หรือสามารถเจริญวิชาเข้าถึงเหตุในเหตุ ไปจนถึงต้นๆ ซึ่งเป็นธาตุล้วน ธรรมล้วนที่บริสุทธิ์ ที่สุดละเอียด อันให้ผลเป็นความสุขสมบูรณ์บริบูรณ์ด้วยมนุษย์สมบัติ สวรรค์ สมบัติ และนิพพานสมบัติได้เป็นอย่างดี

การเจริญภาวนาตามแนววิชาธรรมกายของพระพุทธเจ้า เป็นวิธีการเจริญภาวนาที่สำคัญ ยิ่งวิธีหนึ่งของพระพุทธศาสนา ที่มีวิธีประกอบเหตุสังเกตุผลได้ดี เป็นวิธีที่ให้ผลเป็นอภิญญาและ ประกอบเป็นวิชาที่มีกำลังฤทธิ์ และมีอานุภาพสูงมากเช่นนี้

๓. ปาฏิหาริย์/บุญญฤทธิ์ ด้วย “อานุภาพธรรมกาย”

ก. ความหมายของอานุภาพธรรมกาย

อานุภาพ หมายถึง ฤทธิ์เดช

ฤทธิ์ หรือ อิทธิ หมายถึง ความสำเร็จ ความเจริญรุ่งเรือง ด้วยมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ อันจัดเป็น “อามิสฤทธิ์” และด้วยนิพพานสมบัติ อันมีมรรค ๔ ผล ๔ และ นิพพาน ๑ อันจัดเป็น “ธรรมฤทธิ์”

เดช หมายถึง อำนาจ สิทธิ สิทธิเฉียบขาด ในการปกครองบังคับบัญชา และ ณ ที่นี้ หมายถึง อำนาจ สิทธิ สิทธิเฉียบขาด ในการปกครองธาตุธรรมของพระพุทธเจ้าองค์ต้นธาตุต้นธรรม และ กลางธาตุ ฯลฯ

ธรรมกาย คือ กายในกาย กายที่ ๙ ณ ภายในที่สุดละเอียด เป็นกายโลกุตตระที่พ้นกายใน กาย ๓ คือ กายมนุษย์ มนุษย์ละเอียด, กายทิพย์ ทิพย์ละเอียด, กายรูปพรหม รูปพรหมละเอียด, กายอรูปพรหม อรูปพรหมละเอียด เข้าไปจนสุดละเอียด ธรรมกายเป็นกายและธาตุธรรมที่บริสุทธิ์ มีตั้งแต่ระดับธรรมกายโคตรภู ขึ้นไปจนถึงธรรมกายที่บรรลุมรรค ผล และ นิพพาน ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ เฉพาะธรรมกายที่ได้บรรลุหรือหลุดพ้นแล้ว ชื่อว่า พระนิพพาน เป็นนิพพานธาตุโดยปรมาตมที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง ชื่อว่า วิสังขาร และจัดเป็น อสังขตธาตุ อสังขตธรรมที่มี อสังขตลักษณะ คือ ไม่ปรากฏความเกิด ๑ ไม่ปรากฏความเสื่อมสลาย ๑ เมื่อตั้งอยู่ ไม่ปรากฏความแปรปรวน ๑ จึงเป็นอมตธรรมที่ไม่ตาย และไม่ตกอยู่ในอาณัติแห่งพระไตรลักษณ์ คือ ไม่เป็นอนิจจัง ทุกขัง และไม่เป็นอนัตตา เหมือนอย่างสังขารธรรมที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งทั้งปวง และกลับมีสภาวะที่ เทียง (นิจุ) เป็นบรมสุข (ปรม สุข) และ ยั่งยืน (ธู) เป็นตัวตน ที่พึ่งที่อาศัย (อตตทิปา อตตาสรรณา) ได้จริง แต่เป็นตัวตนที่วิมุตติหลุดพ้นจากสรรพกิเลสทั้งปวงแล้ว เป็นวิราคธาตุ วิราคธรรม อย่างแท้จริง จึงเป็นวิมุตติอัตตา (วิมุตติออตตา) โดยแท้

ธรรมกายนั้นย่อมประมวลความบริสุทธิ์จากธรรมปฏิบัติส่วนสำคัญ ๓ ประการ คือ

องค์ธรรมกาย เป็นเนื้อหนังที่แท้จริง รวบยอดกลั่นออกมาจาก พระวินัยปิฎก เป็น ปฐมมรรค

ดวงจิต เป็นเนื้อหนังที่แท้จริง รวบยอดกลั่นออกมาจาก พระสุตตันตปิฎก เป็น มรรคจิต

ดวงปัญญา เป็นเนื้อหนังที่แท้จริง รวบยอดกลั่นออกมาจากพระอภิธรรมปิฎก เป็น

มรรคปัญญา

ธรรมกาย เป็น ธาตุเป็นธรรมเป็น คือ ไม่ตาย เป็นวิสุทธิสัตว์ หรือ วิสุทธิชนันท์ หรือ ธรรมชนันท์ ปราศจากอวิชชา ตัณหา อุปาทาน เครื่องปรุงแต่งทั้งปวง เป็นกายตรัสรู้

พระนิพพาน คือ ธรรมกายที่บรรลुพระอรหัตตผลแล้ว ที่ยังครองเบญจขันธ์ คือยังมีชีวิตอยู่ ชื่อว่า สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ แปลว่า นิพพานธาตุที่ยังมีอุปาทิ คือ เบญจขันธ์เหลืออยู่ หรือชื่อว่า กิเลสนิพพาน คือ ดับกิเลสได้สิ้นเชิงแล้ว นิพพานธาตุที่ยังครองเบญจขันธ์อยู่อย่างนี้เป็นเลิศกว่าตัวตนโลกียะ อนึ่ง เพราะสัจจากสังขาร คือ ออกจาก กล่าวคือ หลุดพ้นจากสังขารและกิเลสเครื่องปรุงแต่งใดๆ จึงชื่อว่า อัคคสัจ

และถ้าเบญจขันธ์แตกทำลายคือตายแล้ว ชื่อว่า อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ แปลว่า นิพพานธาตุที่ไม่มีอุปาทิ คือ ไม่มีเบญจขันธ์เหลืออยู่ หรือชื่อว่า ชันธนิพพาน แปลว่า ดับขันธ์แล้ว อนึ่ง เพราะความสูญสิ้นไปหมด ทั้งกิเลสที่ปรุงแต่ง และทั้งสังขารคือเบญจขันธ์ จึงชื่อว่า ปรมัตถสูญ แปลว่า สูญ (ว่าง) อย่างมีประโยชน์สูงสุด เพราะความไม่มีสังขาร^{๑๐} หรือชื่อว่า ปรมสัจจะ แปลว่า สัจจะ อย่างยิ่ง คือ ว่างจากกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน, ว่างจากสังขาร และ/หรือว่างจากตัวตนโลกียะ และสิ่งที่มีเนื่องด้วยตัวตนโลกียะนั้น

ที่สถิตอยู่ของพระนิพพานธาตุ คือ ธรรมกายที่บรรลุพระอรหัตตผลแล้ว ของพระอรหันต์ที่ดับขันธ์เข้าอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ ชื่อว่า อายตนะนิพพาน^{๑๑}

และพระนิพพานธาตุ คือธรรมกายที่บรรลุพระอรหัตตผล หรือแม้ธรรมกายที่บรรลุอริยมรรค อริยผล และพระนิพพานในระดับพระเสขบุคคล ชื่อว่า พระพุทธรัตนะ พระธรรมรัตนะ และ พระสังฆรัตนะ (ในกรณีพระอริยสาวก) จึงทรงพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และ พระสังฆคุณ อันบริสุทธิ์ตามระดับภูมิธรรมและบุญบารมีของผู้ปฏิบัติได้ กล่าวคือ

ข) พระพุทธคุณ

๑. อรหํ ทรงไกลจากกิเลสและบาปธรรมทั้งปวง

๒. สมมาสมพุทโธ ตรัสรู้คือทั้งรู้ทั้งเห็นเองในพระอริยสัจ ๔ และตรัสรู้เหตุในเหตุไปจนถึงต้นในต้นเหตุ มีปฏิจสุมุปบาทธรรมเป็นต้น และทรงรู้แจ้งแทงตลอดในธรรมชาติทั้งที่ประกอบ

^{๑๐} พระมหานามะระ, อรรถกถาพุทธทศนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ภาค ๒: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, พ.ศ. ๒๕๓๔, หน้า ๒๘๐ และหน้า ๒๘๖.

^{๑๑} พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕, ขุททกนิกาย อุทาน, ข้อ ๑๕๘, หน้า ๒๐๖-๒๐๗.

ด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (สังขตธาตุ สังขตธรรม) และทั้งที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (อสังขตธาตุ อสังขตธรรม) ตามธรรมชาติที่เป็นจริงอย่างแจ่มแจ้ง

๓. วิชาจรณสมปนโน ผู้ทรงวิชา ๓ วิชา ๘ และ จรณะ ๑๕ คือ มีศรัทธา ศีล อินทรีย์สังวร หิริ โอตตัปปะ เป็นพหูสูต โภขเนมัตตัญญูตา ชาคริยานุโยค วิริยะ สติ ปฐมฌาน หุตยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน และ ปัญญา

๔. สุคโต เสด็จไปได้แล้ว ไปที่ใด มีอยู่ที่ใด เป็นปฏิรูปเทศที่นั่น

๕. โลกวิทู ทรงรู้แจ้งโลก ได้แก่ โอกาสโลก ชันถโลก สัตว์โลก ภพ ๓ โลกัณฑ์ และ พันโลกถึงอายตนะนิพพาน ทั้งนิพพานถอดกายและนิพพานเป็น

๖. อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ ทรงสามารถฝึกมนุษย์และอมมนุษย์ ได้ยอดเยี่ยม

๗. สตถา เทวมนุสสุณานิ ทรงเป็นครูของเหล่ามนุษย์และเทพยดาทั้งหลาย

๘. พุทฺโธ ทรงเป็นผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ด้วยธาตุธรรมอันบริสุทธิ์ คือ เสด็จอุบัติแท้โดย ธรรมกาย

๙. ภควา ทรงเป็นผู้จำแนกธรรมให้บุคคลได้อย่างถูกจริตอัธยาศัย ด้วยอินทรีย์โปร-ปริยัตติญาณ อาสยานุสยญาณ และจตุปฏิสัมภิทาญาณ เป็นต้น

ค) อานุภาพพิเศษของวิชาธรรมกาย เป็นธรรมเครื่องบำบัดทุกข์ บำรุงสุข แก่สัตว์

๑. ช่วยให้เจริญยิ่งด้วยบุญศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น

ช่วยให้เจริญยิ่งด้วยบุญศักดิ์สิทธิ์ บารมี, อุปบารมี, ปรมัตถบารมี, รัศมี, กำลังฤทธิ์, อำนาจ, สิทธิ, สิทธิเฉียบขาด ในการปกครองธาตุธรรม ในกรณีเป็นธาตุธรรมของต้นธาตุต้นธรรม และกลางธาตุกายมนุษย์ในอายตนะนิพพานเป็น แม้ผู้ซึ่งกำลังสร้างบารมีอยู่ จึงทรงปาฏิหาริย์ และ บุญญฤทธิ์ ที่มีอานุภาพสูงยิ่ง

๒. ช่วยให้รู้แจ้งและเจริญยิ่งด้วยวิชาของภาคพระ

ช่วยให้รู้แจ้งและเจริญยิ่งด้วยวิชาของภาคพระ คือ ธรรมฝ่ายบุญกุศล และช่วยให้รู้แจ้งใน อวิชาของภาคมาร คือ ธรรมฝ่ายบาปอกุศล และ ของภาคกลางๆ คือ อภัยกตธรรม อย่างละเอียด ลึกซึ้ง ทั้งเหตุในเหตุไปถึงต้นๆ เหตุ กล่าวคือ

วิชาของภาคพระ ซึ่งถ่ายทอดมาจากพระพุทธเจ้าต้นธาตุต้นธรรมฝ่ายบุญกุศล มาหล่อเลี้ยง

ในธาตุธรรม เห็น จำ คิด รู้ คือ “ใจ” ของสัตว์โลกทั้งหลายที่น้อมเอียงไปสู่ คือ ย่อมรับธรรมของฝ่ายบุญกุศล ตั้งแต่กายสุดละเอียด คือ ธรรมกาย มาถึงกายสุดหยาบ ได้แก่ กายเนื้อของมนุษย์ เป็นต้น ด้วยพระปิฎกฝ่ายบุญกุศล กล่าวโดยอนุโลม ได้แก่ ทาน ศีล ภาวนา สำหรับมนุษย์ ศีลสมาธิ ปัญญา สำหรับทิพย์ อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา สำหรับรูปพรหม และ ปฐมมรรค มรรคจิต มรรคปัญญา สำหรับอรุปรหม สูงต่อไป เป็นธรรมโคตรภูหยาบ-ละเอียด, พระโสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล, พระสกิทาคามีมรรค สกิทาคามีผล, พระอนาคามีมรรค อนาคามีผล, พระอรหัตตมรรค พระอรหัตตผล และ พระนิพพาน เพื่อบังคับกาย วาจา และ ใจ ของสัตว์ ทำให้รู้ถูก เห็นถูก คิดถูก พูดถูก ทำถูก และกลั่นกรองกาย วาจา ใจ ของสัตว์ให้บริสุทธิ์ แล้วให้ผลเป็นความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุขด้วยมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติ มีมรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน ๑

ส่วนอวิชาของภาคमार ซึ่งถ่ายทอดมาจากต้นธาตุต้นธรรมฝ่ายบาปอกุศล ก็มาหล่อเลี้ยงในธาตุธรรม และเห็น จำ คิด รู้ คือ “ใจ” ของสัตว์โลกทั้งหลายที่น้อมเอียงไปสู่ คือ ย่อมรับธรรมฝ่ายบาปอกุศล ตั้งแต่กายสุดละเอียดมาถึงกายสุดหยาบ ได้แก่ กายเนื้อมนุษย์ หรือสัตว์ดิรัจฉาน เป็นต้น ด้วยปิฎกฝ่ายบาปอกุศล กล่าวโดยอนุโลม ได้แก่ อภิขมา พยาบาท มิจฉาทิฎฐิ สำหรับมนุษย์และสัตว์ดิรัจฉาน โลภะ โทสะ โมหะ สำหรับทิพย์, รากะ โทสะ โมหะ สำหรับรูปพรหม และ ปฏิฆะ กามราคะ และ อวิชา สำหรับอรุปรหม เพื่อบังคับกาย วาจา ใจ ของสัตว์ให้รู้ผิด คิดผิด เห็นผิด กระทำผิดๆ แล้วให้ผลเป็นความทุกข์เดือดเนื้อร้อนใจ ในภูมิของเปรต อสุรกาย สัตว์นรก (ภาพ ๓ ส่วนล่าง) สัตว์โลกนัต (อยู่ขอบจักรวาล เบื้องล่างภาพ ๓) สัตว์นรก และ ต่ำสุดถึงเป็นเชื้อโรคต่างๆ

ส่วนภาคกลางๆ ก็ทำนองเดียวกันกับอวิชาของภาคमार

วิชาของภาคพระ คอยช่วยเปิดเห็น จำ คิด รู้ คือ “ใจ” ของสัตว์โลกทั้งหลาย ให้รู้-เห็น นรก สวรรค์ นิพพาน ตามที่เป็นจริง ด้วยทิพพจักขุ ปัญญาจักขุ พุทธจักขุ และ สมันตจักขุ เป็นต้น อันบริสุทธิ์ ส่วน อวิชาของภาคमार คอยช่วยปิดเห็น จำ คิด รู้ คือ “ใจ” ของสัตว์โลก มิให้รู้เห็น นรก สวรรค์ นิพพาน ตามที่เป็นจริง คอยปิดบังจักขุทั้งหลายให้ขุ่นมัว ไม่ส่องใส หรือ มีดมืดไปเลย จึงไม่อาจรู้-เห็นนรก สวรรค์ นิพพาน ตามที่เป็นจริงได้ หรือให้รู้-เห็นผิดเพี้ยนไป

ผู้ปฏิบัติสมณะและวิปัสสนากู้กันตามแนววิชาธรรมกาย ซึ่งถูกทางสายกลางอย่างแท้จริง ผ่านกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม โดยใช้ตาในคือจักขุ กล่าวคือ ญาณรัตนะของธรรมกาย พิจารณาอริยสัจทั้ง ๔ อันเป็นไปในญาณ ๓ (สังขญาณ กิจจญาณ และกตญาณ)

มีอาการ ๑๒ อันเป็นการพิจารณาเห็นแจ้งครอบคลุมถึงการพิจารณาปัจจุสมุปบาทธรรมของสัตว์ในภพ ๓ ได้แก่ มนุษย์ ทิพย์ พรหม อรูปพรหม เป็นต้น แล้วทำนิโรธดับสมุทัย คือ ปหานอกุศลจิตของกายในภพ ๓ จนเป็นแต่ใจของธรรมกายที่บริสุทธิ์ล้วนๆ ให้ละเอียดเข้าไปจนสุดละเอียดปล่อยวางอุปาทานในขันธ ๕ ของกายในภพ ๓ และปล่อยความยินดีในมานสมาบัตติ ธรรมกายที่ สุดละเอียดจะตกศูนย์ เข้าสู่อายตนะนิพพานธรรมกาย (ถอดกาย) เข้าซ้อนหยุดนิ่งกลางของกลาง พระพุทธเจ้า คำนวณรู้ที่ตรัสรู้ในนิโรธของพระพุทธเจ้าในอายตนะนิพพานต่อไปจนนับไม่ถ้วน เข้ากลางของกลางพระพุทธเจ้าต่อๆ ไปจนสุดละเอียด ผ่านจักรพรรดิ (พระภาคผู้เลี้ยง) ภาคผู้สอด ภาคผู้ส่ง ภาคผู้สั่ง ภาคผู้บังคับ และ พระภาคผู้ปกครอง ไปจนถึงพระพุทธเจ้าองค์ต้นธาตุต้นธรรม ในอายตนะนิพพานเป็น ซ้อนหยุดนิ่งในกลางของกลางพระพุทธเจ้าองค์ต้นในต้นๆ ต่อๆ ไปจนสุด ละเอียด ก็จะได้ทั้งรู้ทั้งเห็น และเป็นธาตุล้วนธรรมล้วนของพระพุทธเจ้าองค์ต้นๆ ใน อายตนะนิพพาน เป็น ที่สะอาดบริสุทธิ์ และมีผลให้ได้และเพิ่มพูนบุญศักดิ์สิทธิ์ บารมี รัศมี กำลังฤทธิ์ อำนาจ สิทธิ สิทธิเฉียบขาด เป็นธรรมที่มีอานุภาพสูงในการกำจัดอวิชชา กิเลส ตัณหา อุปาทาน ซึ่งต้นธาตุ ต้นธรรมภาคมารเขาสอดละเอียดเข้ามาในธาตุธรรม เห็น จำ คิด รู้ คือ “ใจ” ของสัตว์ ให้หมดสิ้น ไป ให้เป็นแต่ธาตุล้วนธรรมล้วน ตลอดสายธาตุธรรม ฝ่ายบุญ ฝ่ายลัษมาทิลลิตของพระพุทธเจ้า ต้นธาตุต้นธรรมแต่ส่วนเดียว

ด้วยอานุภาพธรรมกายดังกล่าวนี้ จึงเป็นธรรมเครื่อง “บำบัดทุกข์” และ “บำรุงสุข” แก่ สัตว์ทั้งหลาย และนับเป็นธรรมอาวุธอันคมกล้ายิ่งนัก ไม่ควรที่ผู้ไม่รู้ จะพึงวิพากษ์วิจารณ์โดยความ รู้เท่าไม่ถึงการณ์ เพราะจะมีผลดุจเดียวกับเด็กทารกหลับใหลมีดอันคมกริบเล่น หรือเข้าทำนอง เด็กกำถ่านไฟ

เพราะภาคมนั้นสอดละเอียด “อวิชชา” เข้ามาในธาตุธรรม เห็น จำ คิด รู้ ของสัตว์ ปิดหู ปิดตา ปิดใจ ของสัตว์ มิให้รู้เห็นนรก สวรรค์ นิพพาน ตามที่เป็นจริง ไม่รู้จักบาปบุญคุณโทษ ทั้ง ลับและเปิดเผย ก็หลงคิดผิด เห็นผิด รับรู้ผิดๆ จึงพูดผิดๆ กระทำผิด นำคนอื่นผิดๆ หรือ หลงตาม ผู้อื่นผิดๆ แล้วภาคมารก็เก็บเหตุนี้ไปปรุงเป็นวิบากที่ให้ผล (ผลอกุศลกรรม) ส่งกลับเข้ามาทำ หน้าที่ในธาตุธรรม เห็น จำ คิด รู้ คือ ในใจ จิต วิญญาณ ของสัตว์ ให้เป็นความทุกข์เดือดเนื้อร้อน ใจ ทั้งในภพปัจจุบันทันที ตามสายปัจจุสมุปบาทธรรม และในภพหน้าที่เป็นบุคคล

เหตุวิบัติ บาปศักดิ์สิทธิ์ คือ บาปอกุศลที่ให้ผลอย่างรุนแรงและฉับพลันทันตาเห็น และภัย พิบัติ ภัยสงคราม ได้แก่ การทะเลาะเบาะแว้ง และรบราฆ่าฟันกัน ภัยธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม

หรือฝนฟ้าแห้งแล้ง ข้าวยากหามาแพง เป็นต้น และโรคภัยไข้เจ็บทั้งหลาย ตลอดทั้งปัญหาทางเศรษฐกิจ ทางสังคม ทางการเมือง ทั้งภายในและภายนอกประเทศ ก็เป็นฝีมือของภาคการปฏิจจกัน และ ให้ผลจากความชั่วที่สัตว์โลกหลงปฏิบัติตามอธรรมของเขาทั้งสิ้น

ส่วนภาคพระนั้น ก็พยายามประมุขฤทธิในธาตุธรรมที่สุทธละเอียดของสัตว์ เพื่อสอดละเอียด “วิชา” เปิดหู เปิดตา เปิดใจ ของสัตว์ ให้รู้เห็นนรก สวรรค์ นิพพาน ตามที่เป็นจริง ให้รู้จักบาป บุญคุณโทษ ทั้งลับและเปิดเผย เพื่อให้สัตว์ได้รู้จัก เห็นถูก พุตถูก และ ทำถูก นำคนอื่นถูกๆ หรือ ตามคนที่นำคนอื่นถูกๆ ให้ได้รับผลที่เป็นความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุข ด้วยมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ อันมีมรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน ๑

ผู้เจริญภาวนาวิชาธรรมกายชั้นสูง สอดละเอียดเข้าไป ได้พบความจริงอีกว่า สัตว์โลกทั้งหลาย มีธาตุธรรมที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสายธาตุธรรมเดียวกัน (สายขาว สายกลางๆ หรือ สายดำ) เพราะมาจากต้นกำเนิดต้นธาตุธรรมเดียวกัน โดยเหตุนี้ เมื่อผู้ถึงธรรมกายเจริญภาวนาวิชาธรรมกายชั้นสูง ทำการสละธาตุธรรมของตนเองอยู่ จึงมีผลถึงธาตุธรรมของสัตว์อื่นในสายธาตุธรรมเดียวกัน มากน้อยตามส่วนด้วย เป็นอัตโนมิติ

หลวงพ่อดัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ผู้ปฏิบัติและสั่งสอนวิชาธรรมกายของพระพุทธเจ้า จึงได้กล่าวเสมอว่า “ธรรมกายนั้นแหละคือที่พึ่งของสัตว์โลก” และว่า “ธรรมกายคนหนึ่งช่วยคนได้ครึ่งเมือง” วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ จึงสามารถเลี้ยงพระสงฆ์ สามเณร ร่วมกัน โดยไม่ต้องออกบิณฑบาตโดยเหตุผลนี้มาจนตราบนานเท่านาน

ผู้ขัดขวางหรือย่ำยิวัช ธรรมกายอันบริสุทธิ์ของพระพุทธเจ้าด้วยทิฏฐิชั่ว จึงเท่ากับทำลายที่พึ่งของตนเอง มิให้เข้าถึงนิพพานอันแท้จริงได้ และย่อมประสบความทุกข์เดือดร้อน ประดุจขัดถูลิทวนลม หรือ เด็กกำถ่านไฟ ดังกล่าวแล้ว

ส่วนผู้มีปัญญาและใจบุญกุศล เข้าศึกษาปฏิบัติเพื่อความเข้าถึง ให้ได้รู้เห็นและเป็นธรรมกายมรรค ผล สูงสุดขึ้นไปถึงเป็นพระนิพพาน คือ ธรรมกายที่บรรลอรหัตตผลแล้ว และสนับสนุนคำจุน การเผยแผ่พระสัทธรรมนี้ตามกำลังศรัทธา สติปัญญา ความสามารถ ย่อมได้ทีพึ่งอันประเสริฐ ดังผู้ที่ได้เข้าถึง ได้รู้เห็น และได้เป็น หรือได้มีประสบการณ์ที่ดีๆ มาแล้ว

๔. สรุป

ก) ปาฏิหาริย์ทั้ง ๓ เป็นวิชาในระดับโลกียะ

ปาฏิหาริย์ทั้ง ๓ คือ อิทธิปาฏิหาริย์ ได้แก่ การแสดงอิทธิฤทธิ์ อาเทศนาปาฏิหาริย์ ได้แก่ การท่ายใจผู้อื่นได้ และ อนุสาสนีปาฏิหาริย์ ได้แก่ ความสามารถพิเศษของผู้ทรงคุณธรรม และ/หรือผู้ถึงมรรค ผล นิพพาน แล้ว อันเป็นเครื่องช่วยในการแนะนำสั่งสอนผู้อื่นให้เข้าถึงพระรัตนตรัย พร้อมด้วยวิชาและจรณะนั้น เป็นวิชาในระดับโลกียะ ซึ่งผู้ปฏิบัติในศีลอันยิ่ง ในจิตหรือสมาธิอันยิ่ง และในปัญญาอันยิ่ง ย่อมทำได้ แสดงได้ ถ้าหากผู้กระทำนั้นสามารถประกอบเหตุปัจจัยเป็นวิชา คือความเห็นแจ้ง รู้แจ้ง หรือ อภิญญา คือความรู้ ความสามารถพิเศษ อันให้เกิดปาฏิหาริย์เหล่านั้นได้สำเร็จ

เฉพาะอิทธิปาฏิหาริย์ และ อาเทศนาปาฏิหาริย์นั้น แม้คนนอกพระพุทธศาสนา ก็มีผู้แสดงได้ และเคยมีมาก่อนพุทธกาลเสียด้วยซ้ำไป

ในปาฏิหาริย์ทั้ง ๓ นี้ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงยกย่องอนุสาสนีปาฏิหาริย์ แต่ไม่ทรงยกย่อง และกลับทรงรังเกียจการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์และอาเทศนาปาฏิหาริย์ เว้นแต่จะเป็นไปเพื่อเกื้อกูลอนุสาสนีปาฏิหาริย์ หรือ เพื่ออนุเคราะห์สงเคราะห์ผู้อื่น โดยมีไข่มุกห้วงลาล ๑๔ สลักกา-ระ สรรเสริญ สุข อย่างชาวโลก เพราะปาฏิหาริย์ทั้ง ๒ คือ อิทธิปาฏิหาริย์ และ อาเทศนาปาฏิหาริย์ของผู้ที่ยังมิใช่พระอริยเจ้าผู้ตัดกิเลสได้อย่างถาวรแล้ว มีโอกาสให้เกิดกิเลส แล้วหลงเข้าไปยึดมั่นถือมั่นด้วยตัณหาและทิฐิในปาฏิหาริย์เหล่านั้น และหลงติดในโลกธรรมทั้ง ๘ อันเป็นทางให้เกิดความทุกข์เดือดร้อนแก่ผู้แสดง และทั้งแก่ผู้เข้าไปเกี่ยวข้องด้วยได้ และทั้งไม่ใช่เป็นทางให้พ้นจากความทุกข์ได้อย่างแท้จริง

ข) ปาฏิหาริย์ทั้งหลาย เกิดได้ ก็เสื่อมได้

ปาฏิหาริย์ทั้งหลาย แม้จะเป็นธรรมที่มีได้ เป็นได้ แต่ก็เสื่อมได้ หรืออาจไม่เกิดขึ้นได้อีก ถ้าเหตุปัจจัยอันประกอบขึ้นนั้นขาดคุณสมบัติ หรือมีกำลังฤทธิ์ไม่พอ หรือมีเหตุปัจจัยภายนอกอย่างอื่นเข้ามาแทรกแซงตัดรอน ผู้ทรงคุณธรรมที่เป็นปาฏิหาริย์จึงพึงสำเหนียกและสำรวมระวังว่า

ปาฏิหาริย์ทั้งหลายเป็นโลกียวิชา เป็นสังขารธรรมอันประกอบด้วยเหตุปัจจัยปรุงแต่ง แม้จะเป็นธรรมเครื่องเสริมคุณสมบัติของผู้ทรงคุณธรรมเช่นนี้ ก็อยู่ในฐาน ปุณฺณภิกขุสังขาร คือ คุณความดีที่ปรุงแต่งให้ได้รับผลดีเหนือผู้อื่นที่ทำได้ แต่ยังคงอยู่ในอาณัติแห่งพระไตรลักษณ์ คือ มีสภาวะ

ที่ไม่แน่นอน ย่อมเปลี่ยนแปลงแปรผันไปตามเหตุปัจจัยได้ กล่าวคือ ย่อมเกิดได้ เสื่อมได้ หรือ อาจไม่เกิดขึ้นได้อีก ถ้าผู้ใด (ผู้ทรงคุณธรรมนี้ หรือผู้ที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับ) หลงยึดมั่นถือมั่นด้วย ตัณหาและทิฏฐิคือความเห็นผิดว่าเป็นธรรมที่เที่ยงแท้หรือว่าเป็นตัวตนของตนที่แท้จริงแล้ว ย่อมกลับ เป็นโทษ เป็นความทุกข์เดือดร้อนได้ เพราะธรรมทั้งหลายเหล่านี้เป็นธรรมที่มีใช้ตัวตน (อนัตตา) ให้ยึดถือได้ตลอดไป

ผู้มีหรือผู้ทรงคุณธรรมเช่นนี้ จึงพึงมีสักแต่ว่ามี และพึงให้เป็นไปเพื่ออนุสาสนีปาฏิหาริย์ หรือ เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก โดยมิได้มุ่งหวังลาภสักการะ สรรเสริญ สุข อย่างชาวโลก แล้วพึงมุ่งปฏิบัติ ธรรมต่อไป เพื่อความรู้ยิ่งในธรรมทั้งหลาย ได้แก่ เพื่อความรู้แจ้งในทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ สภาวะที่ ทุกข์ดับเพราะเหตุดับ และธรรมปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์อันถาวร มุ่งตรงต่อมรรค ผล นิพพาน แดน เกษมที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง ธรรมที่เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดปาฏิหาริย์ทั้งหลายก็จะแก่กล้าและกลั่น ตัวเองเป็น “บุญญฤทธิ” และ “บุญญาภินิหาร” ไปเอง

ค) ปาฏิหาริย์และบุญญฤทธิ ด้วยอานุภาพธรรมกาย สูงสุดกว่าปาฏิหาริย์อื่นใดทั้งสิ้น

ผู้ปฏิบัติภาวนาตามแนววิชาธรรมกาย เมื่อถึงธรรมกายแล้ว ได้ปฏิบัติตรงตามทางสายเอก (เอกายนมรรค) คือ มีสติพิจารณาเห็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม ผ่านทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ เป็นทั้ง ฌ ภายนอกและภายใน ละเอียดเข้าไปจนสุดละเอียดได้ถูกวิธีแล้ว ทำนิโรธให้แจ้งต่อไปจนสุดละเอียดเข้าถึงอายตนะนิพพาน ข้อนหยุดข้อหนึ่งในศูนย์กลางพระพุทธเจ้าในอายตนะนิพพานถอดกาย และสุดละเอียดเข้าไปใน ศูนย์กลางพระพุทธเจ้าต้นธาตุต้นธรรมในอายตนะนิพพานเป็น ก็จะเป็นธรรมเครื่องกำจัด คือ สะสาง ธาตุธรรมของตนเองให้สะอาดบริสุทธิ์จากกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เหตุแห่งทุกข์ทั้งหลาย และ ให้ได้เข้าถึง รู้เห็น เป็นวิราคะธาตุ วิราคะธรรม คือเป็นธาตุล้วนธรรมล้วน อันไม่ประกอบด้วยปัจจัย ประปรุงแต่ง (อสังขตธาตุ อสังขตธรรม) จึงจะเป็นธรรมปฏิบัติเครื่อง “บำบัดทุกข์” ได้อย่างมี ประสิทธิภาพ

อนึ่ง ธรรมปฏิบัติตามแนววิชาธรรมกายนี้เป็นทั้งสมณะและวิปัสสนาคู่กันโดยนัยดังกล่าว จึง เป็นธรรมปฏิบัติเครื่องช่วยให้อวิชชา (คือความเห็นแจ้งรู้แจ้งพิเศษ อันประดับด้วยอภิญญากล่าวคือ ความรู้ความสามารถพิเศษ) เจริญขึ้น ช่วยชำระธาตุธรรมของภาคมารหรือฝ่ายบาปอกุศล และ ฝ่ายกลางๆ ให้หมดสิ้นไป ด้วยพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ แห่งพระธรรมกายที่ ปฏิบัติ เข้าถึง รู้เห็น และเป็น ได้อย่างมีประสิทธิภาพ พลอยให้เจริญยิ่งด้วยบุญกุศลดีสิทธิ์ บารมี

๕๖๑

รัศมี กำลังฤทธิ์ อำนาจ สิทธิ สิทธิเฉียบขาด ในการปกครองธาตุธรรมของสัตว์ ตามกำลังแห่งบารมี และภูมิธรรมของแต่ละท่านที่ปฏิบัติได้

ธรรมกายในระดับนี้จึงทรงอานุภาพสูงยิ่ง และมีสภาวะที่เป็นธรรมปฏิบัติเครื่อง “บำบัดทุกข์” และ “บำรุงสุข” แก่ทั้งตนเองและผู้อื่น ในสายธาตุธรรมเดียวกันอีกด้วย

ปาฏิหาริย์และบุญญฤทธิ์ ด้วยอานุภาพธรรมกาย จึงสูงกว่าปาฏิหาริย์อื่นใดทั้งสิ้น เพราะเป็นปาฏิหาริย์และบุญญฤทธิ์ที่รวมพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ อยู่ในตัวพร้อมเสร็จ

ผู้ตั้งใจศึกษาและปฏิบัติภาวนาธรรมตามแนววิชาธรรมกายด้วยอิทธิบาทธรรมและโดยสัมมาทิฐิ ย่อมได้รับผลดีทั้งในทางโลกและทางธรรม ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ด้วยด้วยกันทุกคน

ผู้ปฏิบัติภาวนาตามแนววิชาธรรมกายได้ตรง ย่อมจะประจักษ์ด้วยตนว่า “ธรรมกาย นั้นแล คือที่พึ่งอันแท้จริงของสัตว์โลก” ด้วยประการฉะนี้.

ตอนที่ ๒

คุณวิเศษต่างๆ ที่สำเร็จด้วยอำนาจกลืน

พระพุทธโฆษาจารย์ ได้แสดงตัวอย่างคุณวิเศษต่างๆ ที่สำเร็จด้วยอำนาจกลืน ใน ปกิณณกคาถา คัมภีร์วิสุทธิมรรค^{๑๒} ว่า

“อิมेषุ หิ ปจวักสิณวเสน เอโกปิ หุตวา พหุชา โหตีติอาทิกาโว
อากาเส วา อุตเทเก วา ปจวี นิมนินิตวา ปทสา คมนํ จานนีสชชาทิกปปนํ วา
ปรีตตอปุปมาณนเยน อภิกายตนปฏีลาโกติ เอวมาทีนิ อิชฌนติ.

อาโปกลีณวเสน ปจวียํ อุมมุชชนนิมมุชชนํ อุตทวภูจิสมุปาทนํ
นทิสมุตทาหิณิมมานํ ปจวีปพุตปาสาทาทินํ กมปนนติ เอวมาทีนิ อิชฌนติ.

เตโชกลีณวเสน ฐมายนา ปชชลนา อังการวภูจิสมุปาทนํ เตชสา
เตชปริยาทานํ ยเทว โส อิจฺฉติ ตสฺส ทนฺนสมตฺตตา ทิพฺเพน จกฺขุณา
รูปทสฺสนตฺถาย อาโลกกรณํ ปรีนิพฺพานสมเย เตโชธาตุยา สรรีรชฺฌาปนนติ
เอวมาทีนิ อิชฌนติ

วาโยกลีณวเสน วายุกตฺติคมนํ วาตวภูจิสมุปาทนนติ เอวมาทีนิ
อิชฌนติ.

นีลกลีณวเสน นีลรูปนิมมานํ อนนฺธการกรณํ สุวณฺณทพฺพณฺณนเยน
อภิกายตนปฏีลาโก สุภาวิโมกฺขาธิคโม จาติ เอวมาทีนิ อิชฌนติ.

ปิตกกลีณวเสน ปิตกรูปนิมมานํ สุวณฺณนติ อธิมุจฺจนา วุตตนเยเนว
อภิกายตนปฏีลาโก สุภาวิโมกฺขาธิคโม จาติ เอวมาทีนิ อิชฌนติ.

โลหิตกกลีณวเสน โลหิตกรูปนิมมานํ วุตตนเยเนว อภิกายตนปฏีลาโก
สุภาวิโมกฺขาธิคโม จาติ เอวมาทีนิ อิชฌนติ.

^{๑๒} พระพุทธโฆษาจารย์, วิสุทธิมรรค (ภาค ๑): โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๓๕, หน้า ๒๒๔-๒๒๕.

โอทาทกสิณวเสน โอทาทรูปนิมมานํ ถีนมิทตสฺส ทูรภาวกรรม
อนฺธการวิธมนํ ทิพฺเพน จกฺขุนา รูปทสฺสนตฺถาย อาโลกกรรมนฺติ เอวมาทีนํ
อิชฺฌนฺติ.

อาโลกกสิณวเสน สูปภาสรูปนิมมานํ ถีนมิทตสฺส ทูรภาวกรรม
อนฺธการวิธมนํ ทิพฺเพน จกฺขุนา รูปทสฺสนตฺถํ อาโลกกรรมนฺติ เอวมาทีนํ
อิชฺฌนฺติ.

อากาสกสิณวเสน ปฏิจฺจนฺนํ วิวฏฺฐกรรมํ อนฺโตปจฺวีปพฺพตาทีสุปิ
อากาสํ นิมฺมิตฺวา อิริยาปถกฺกปฺปํ ตโรกฺขทาทิสฺส อสขฺขมานคฺมนนฺติ เอว-
มาทีนํ อิชฺฌนฺติ.

สพฺพาวเนว อุทฺธํ อโธ ติริยํ อุทฺธํ อปฺปมาณนฺติ อิมํ ปภทํ ลภนฺติ.
วุตตฺถเหตุํ ปจฺวีกสิณเมโก สยฺขานาติ อุทฺธํ อโธ ติริยํ อุทฺธํ อปฺปมาณนฺติ
อาทิ."

แปลความว่า "ก็แล ในกสิณเหล่านี้ ด้วยอำนาจแห่งปฐวีกสิณ คุณวิเศษทั้งหลายเป็นต้น
ว่า ความบันดาล คือว่า คนเดียวบันดาลเป็นคนมากก็ได้เป็นต้น นิรมิตแผ่นดิน
ขึ้นในอากาศหรือในน้ำแล้วเดินไปได้ หรือสำเร็จอิริยาบถมียืนและนั่งเป็นต้นได้
ได้ออภิกายตนะโดยปริตถนัยและอัปปมาณนัย อย่างนี้ ย่อมสำเร็จ

ด้วยอำนาจแห่งอาโปกสิณ คุณวิเศษทั้งหลายเป็นต้นว่า ผุดขึ้นและต่ำลง
ในแผ่นดินได้ ทำฝนน้ำให้เกิดขึ้นได้ นิรมิตสิ่งขวางกันมีแม่น้ำและทะเลเป็นต้น
ได้ ทำของหนักมีแผ่นดิน ภูเขา และปราสาทเป็นต้น ให้ไหวได้
ดังนี้ ย่อมสำเร็จ

ด้วยอำนาจแห่งเตโชกสิณ คุณวิเศษทั้งหลายเป็นต้นว่า บังหวนคว้นได้
บังหวนเพลิงได้ ทำฝนถ่านเพลิงให้เกิดขึ้นได้ ล้างไฟด้วยไฟได้ สามารถเผา
เฉพาะสิ่งที่ต้องการได้ ทำแสงสว่างขึ้นเพื่อประโยชน์แก่การเห็นรูปด้วยทิพพจักขุ
ได้ ทำสรีระให้ไหม้ไปด้วยเตโชธาตุ ในคราวปรินิพพานได้ อย่างนี้ย่อมสำเร็จ

ด้วยอำนาจแห่งวาโยกสิณ คุณวิเศษทั้งหลายเป็นต้นว่า ไปได้(เร็ว) เยี่ยง
พายุ ทำฝนลมให้เกิดขึ้นได้ อย่างนี้ย่อมสำเร็จ

๕๖๔

ด้วยอำนาจแห่งนิลกสณ คุณวิเศษทั้งหลายเป็นต้นว่า นิรมิตรูปสีเขียว
ขึ้นได้ ทำให้มืดไปได้ ได้อภิกายตนะโดยสุวรรณนัย และทุพรรณนัย และบรรลु
สุภาวิโมกข์ ดั่งนี้ย่อมสำเร็จ

ด้วยอำนาจแห่งปิตกสณ คุณวิเศษทั้งหลายเป็นต้นว่า นิรมิตรูปสีเหลือง
ขึ้นได้ น้อมใจลง (อธิชฐาน) ว่า ให้เป็นทองได้ ได้อภิกายตนะโดยนัยที่กล่าว
แล้วนั้นแล และบรรลุสุภาวิโมกข์ ดั่งนี้ย่อมสำเร็จ

ด้วยอำนาจแห่งโลหิตกสณ คุณวิเศษทั้งหลายเป็นต้นว่า นิรมิตรูปสีแดง
ขึ้นได้ ได้อภิกายตนะ โดยนัยที่กล่าวแล้วนั้นแล และบรรลุสุภาวิโมกข์ ดั่งนี้ย่อม
สำเร็จ

ด้วยอำนาจแห่งโอทาทกสณ คุณวิเศษทั้งหลายเป็นต้นว่า นิรมิตรูปสีขาว
ขึ้นได้ ขับถีนมิทธะได้ โล้ความมืดได้ ทำแสงสว่างขึ้นเพื่อประโยชน์แก่การ
เห็นรูปด้วยทิพพจักขุได้ อย่างนี้ย่อมสำเร็จ

ด้วยอำนาจแห่งอาโลกกสณ คุณวิเศษทั้งหลายเป็นต้นว่า นิรมิตรูป
โปร่งแสงได้ ขับถีนมิทธะได้ เพิกความมืดได้ ทำแสงสว่างขึ้นเพื่อประโยชน์แก่
การเห็นรูปด้วยทิพพจักขุได้ อย่างนี้ย่อมสำเร็จ

ด้วยอำนาจแห่งอากาศกสณ คุณวิเศษทั้งหลายเป็นต้นว่า ทำสิ่งที่ลีลับ
อยู่ให้เปิดเผยได้ นิรมิตช่องว่างเข้าในที่ทึบ เช่นภายในแผ่นดินและภายในภูเขา
แล้วสำเร็จอิริยาบถอยู่ได้ ผ่านที่ตันมีฝาเป็นต้นออกไปข้างนอกได้ไม่ติด อย่างนี้
ย่อมสำเร็จ”

บรรณานุกรม

พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑, วินัยปิฎก มหาวิภังค์: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๔, วินัยปิฎก มหาวรรค: มหาภิกขุราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๘, วินัยปิฎก ปรีวาร: มหามกฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๙, ทัศนิกาย สิลขันธวรรค: มหามกฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๐, ที่พนิกาย มหาวรรค: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๑, ที่พนิกาย ปาฎิกวรรค: มหามกฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๒, มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๓, มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๔, มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๕, สังยุตตนิกาย, สคาถวรรค: มหามกฺขราขวิทาลัย, ๒๕๒๕.

พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๖, สังยุตตนิกาย, นิทานวรรค: มหาโมกฺขนิกาย, ๒๕๒๕.

พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๗, สังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค: มหามกกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๘, สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๙, สังยุตตนิกาย มหาวรรค: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๐, อังคุตรนิกาย เอก-ติกนิบาต: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๑, อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๒, อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉกกนิบาต: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๓, อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๔, อังคุตรนิกาย ทสกนิบาต: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔.

พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕, ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ-ธรรมบท-อุทาน-อิตติวุตตะกะ: มหามกฏ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๖, ขุททกนิกาย เปตวัตถุ-เถรคาถา: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๐, ขุททกนิกาย จุฬนิกาย: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑, ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามวรรค: มหามกฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๒, ขุททกนิกาย อปทาน (ปฐมภาค): มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๓, ขุททกนิกาย อปทาน (ทุติยภาค): มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๔, อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณีปกรณ์: มหามกกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๕, อภิธรรมปิฎก วิจารณ์: মহามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระพุทโธเมษาจารย์, สมณุตปาสาทิกา นาม วินยฎฺฐกถา (ปจโม ภาโค): มหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๔.

พระพุทโธเมษาจารย์, อรรถกถาวินัย ภาค ๓: วิญญูณ, ๒๕๓๔.

พระพุทโธเมษาจารย์, อรรถกถามัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ภาค ๑: วิญญูณ, ๒๕๓๒.

พระพุทโธเมษาจารย์, อรรถกถาสังยุตตนิกาย ทูติโย ภาโค: มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ.๒๕๖๓

พระพุทโธเมษาจารย์, อรรถกถาสังยุตตนิกาย ชันธวาวรรค ภาค ๒: วิญญูณ, ๒๕๓๓.

พระพุทโธเมษาจารย์, อรรถกถาขุททกนิกาย คาถาธรรมบท ภาค ๖: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

พระพุทโธเมษาจารย์, อรรถกถาขุททกนิกาย คาถาธรรมบท ภาค ๗: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

พระพุทโธเมษาจารย์, อรรถกถาขุททกนิกาย คาถาธรรมบท ภาค ๘: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

พระธรรมपालเถระ, อรรถกถาขุททกนิกาย อิติวุตตกะ, วิญญูณ, ๒๕๓๓.

พระธรรมपालเถระ, อรรถกถาขุททกนิกาย อุทาน, วิญญูณ, ๒๕๓๓.

พระธรรมपालเถระ, อรรถกถาขุททกนิกาย เถรคาถา ภาค ๑: วิญญูณ, ๒๕๓๒.

พระธรรมपालเถระ, อรรถกถาขุททกนิกาย เถรคาถา ภาค ๒: วิญญูณ, ๒๕๓๓.

พระธรรมपालเถระ, อรรถกถาขุททกนิกาย จริยาปิฎก: วิญญูณ, พ.ศ.๒๕๓๔.

พระมหานามเถระ, อรรถกถาขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค ภาค ๑: วิญญูณ, ๒๕๓๔.

พระมหานามเถระ, อรรถกถาขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค ภาค ๒: วิญญูณ, ๒๕๓๔.

พระสูตรและอรรถกถา แปล ที่มณิกาย ปาฏิกวรรค เล่มที่ ๑๕: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระสูตรและอรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต เล่มที่ ๓๔: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

พระสูตรและอรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต เล่มที่ ๓๗: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่มที่ ๔๒: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ เล่มที่ ๔๕: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย อปทาน เล่มที่ ๗๐: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

พระอุปเสนเถระ, อรรถกถาขุททกนิกาย มหานิเทศ: วิญญูณ, ๒๕๓๔.

พระอุปเสนเถระ, อรรถกถาขุททกนิกาย จูฬนิเทศ: วิญญูณ, ๒๕๓๔.

พระพุทโธเมษาจารย์, อรรถกถาอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี: วิญญูณ, พ.ศ.๒๕๓๒.

พระพุทโธเมษาจารย์, อรรถกถาอภิธรรมปิฎก ปุคคลบัญญัติ: วิญญูณ, พ.ศ.๒๕๓๓.

พระสารีบุตรเถระ, ลังกาหวิป, สารตถทีปนี วินยฎฺฐิกา สมณุตปาสาทิกาวณฺณนา ปจโม ภาโค: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระสุเมธคณาจารย์ (ลังกาหวิป), อภิธัมมัตถวิภาวินี อภิธัมมัตถสังคหฎฺฐิกา: มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ.๒๕๔๗.

พระพุทโธเมษาจารย์, วิสุทธิมรรค ภาค ๑: มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ.๒๕๔๒.

พระพุทโธเมษาจารย์, พระวิสุทธิมรรค ภาค ๑: มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ, ๒๕๒๑.

กองตำราคณะธรรมทาน ไชยา, ชุมทรัพย์จากพระโอษฐ์: หจก.การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๔.

พระครูวินัยธรเอี่ยม สิริวัฒน, มนต์พิธิ: อักษรสมัย, (ไม่บอกปีพิมพ์).

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมพระชินทรบุรินธนาถ, ปทานุกรมบาลี-ไทย-สันสกฤต, มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ.๒๕๓๗.

พระญาณวโรดม (สนธิ์ ป.๕), อุปกรณ์กัมมัฏฐาน: มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ.๒๕๓๒.

พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร), ชีวิตประวัติ ผลงาน รวมพระธรรมเทศนา ๖๓ กัณฑ์: เทคนิค ๑๙, ๒๕๒๘.

พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร), ทางมรรคผล: บางสะแกการพิมพ์, พ.ศ.๒๕๑๓.

พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร), มรดกธรรมของหลวงพ่อดอกน้ำ: บริษัท อมรินทร์ พรินต์ติ้ง แอนด์

พับลิชชิง จก., พ.ศ.๒๕๓๙.

พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร), วิชามรรคผลพิสดาร เล่มที่ ๑-๒-๓: หจก. ที.พรินต์ติ้ง. (ไทยแลนด์), พ.ศ.๒๕๒๘.

พระรัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์ (แปลโดย ศร.ต.ท.แสง มนวิฑูร): กรมการศาสนา, ๒๕๑๗.

พระราชาธรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์: ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๑

พระศรีสุทธิโสภณ, ภูมิวิลาสินี, ธนาการกรุงเทพ จำกัด พิมพ์, พ.ศ.๒๕๑๓.

พระศาสนโสภณ (แจ่ม), อัมมจักกัปปวัตตนสูตร ๔: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พ.ศ.๒๕๑๔.

พระสัทธัมมโชติกะ อัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริจเฉทที่ ๕ เล่มที่ ๑:

สนองการพิมพ์, พ.ศ.๒๕๓๕.

พระสิริมงคลจารย์, จักกาวาทิปปินี: ห.จ.ก.เซ็นทรัลเอ็กซ์เพรสศึกษาการพิมพ์, พ.ศ.๒๕๒๓.

พระสิริมงคลจารย์, มงคลัตถทิปปินี (แปล) เล่ม ๒: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท), พระธรรมเทศนา: มงคลคาถา ๓๘: ด้านสุทธาการพิมพ์ จำกัด,
พ.ศ.๒๕๓๖.

พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ, มุตโตทัย: รุ่งแสงการพิมพ์, ไม่บอกปีพิมพ์.

พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมปนโน, ศาสนธรรมปลุกคนให้ตื่น: ชวนพิมพ์, พ.ศ.๒๕๓๒.

พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมปนโน, ธรรมชุดเตรียมพร้อม: ชวนพิมพ์, พ.ศ.๒๕๓๐.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (พิน ชุตินฺธโร ป.๙), อุปกรณ์วินัยมุข เล่ม ๒: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (พิน ชุตินฺธโร ป.๙), อุปกรณ์วินัยมุข เล่ม ๓: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิจารณ์: มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ.๒๕๒๙.

สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว), ปฐมสมโพธิ, มหามกุฏราชวิทยาลัย, (ทรงชำระโดย สมเด็จพระมหา-
สมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส), พ.ศ.๒๕๓๗.

การอบรมภาวนาธรรม ตามแนววิชาธรรมกายของพระพุทธเจ้า

ที่หลวงพ่อดำ วัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร)

ผู้ปฏิบัติได้เข้าถึง และได้สั่งสอนถ่ายทอดไว้

ภายใต้การควบคุมพระกัมมัฏฐานของ พระเดชพระคุณพระภาวนาโกศลเถร (วีระ คณุตตโม)
และ พระอาจารย์มหาเสริมชัย ชยมงคล (มงคลบุตร)

๑. ที่ วัดหลวงพ่อดำธรรมกายาราม ใน สถาบันพุทธภาวนาวิชาธรรมกาย

อ.ดำเนินสะดวก จ.ราชบุรี เป็นประจำ

๑.๑ อบรมพระกัมมัฏฐาน เป็นประจำ ปีละ ๒ รุ่น คือ

รุ่นกลางปี ระหว่างวันที่ ๑-๑๔ พฤษภาคม

รุ่นปลายปี ระหว่างวันที่ ๑-๑๔ ธันวาคม

ของทุกปี สาธุชนพุทธบริษัท สมควรเข้ารับการอบรมได้

๑.๒ อบรมธรรมปฏิบัติเยาวยชนภาคฤดูร้อน (เดือนเมษายน) ทุกปี

เยาวยชนชาย บวชสามเณร ๑-๒๑ เมษายน

เยาวยชนหญิง บวชเนกขัมมจารีณี ๑-๑๕ เมษายน

๒. ที่ วัดหลวงพ่อดำธรรมกายาราม ใน สถาบันพุทธภาวนาวิชาธรรมกาย

อ.ดำเนินสะดวก จ.ราชบุรี

๒.๑ มีประจำทุกวัน หลังทำวัตรเช้า-เย็น

๒.๒ ทุกวันเสาร์ต้นเดือน มีรถรับส่งผู้มีจิตศรัทธาไปปฏิบัติธรรมที่วัดหลวงพ่อดำ-
ธรรมกายาราม เป็นประจำ (รถออกเวลา ๐๗.๓๐ น. จากหน้าศาลาการเปรียญ
วัดสระเกศ และไม่ต้องเสียค่าพาหนะ) มีกำหนดการดังนี้

๐๙.๓๐ น. ทำวัตรเช้า แล้วเจริญภาวนาธรรม

๑๑.๐๐ น. ถวายสังฆทานภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์

๑๒.๐๐ น. รับประทานอาหารเที่ยงร่วมกัน

๑๓.๐๐ น. ทำวัตรเย็น ฟังเจริญภาวนาธรรม

๑๔.๐๐ น. เดินทางกลับกรุงเทพฯ

๓. ที่ ศาลาการเปรียญ วัดสระเกศ ราชวรมหาวิหาร (วัดภูเขาทอง)

๓.๑ ทุกวันอาทิตย์ วันละ ๓ รอบ (เฉพาะวันอาทิตย์ต้นเดือน มีพิธีถวาย
สังฆทานภัตตาหารเพลร่วมกันด้วย) ดังต่อไปนี้

๐๙.๐๐ น. เฉพาะผู้เจริญวิชาธรรมกายชั้นสูงและวิทยากร

๑๐.๐๐ น. สำหรับสาธุชนโดยทั่วไป ผู้เจริญภาวนาทั้งเบื้องต้นและเบื้องกลางร่วมกัน

๑๓.๐๐ น. สำหรับสาธุชนโดยทั่วไป โดยแบ่งผู้เข้ารับการอบรมเป็นกลุ่มย่อย ให้
พระวิทยากรและวิทยากรฆราวาส ควบคุมแนะนำโดยใกล้ชิดเป็นกลุ่มๆ

๓.๒ ทุกวันจันทร์ และ พุธ สบติ ภาคค่ำ เวลา ๑๘.๓๐ น.

ประกาศ

การอบรมพระกัมมัฏฐานแต่พระสงฆ์ ประจำปี (ปีละ ๒ รุ่น)

สาธุชน พุทธบริษัท สมักรับการอบรมได้

รุ่นปลายปี ระหว่างวันที่ ๑ - ๑๔ ธันวาคม

รุ่นกลางปี ระหว่างวันที่ ๑ - ๑๔ พฤษภาคม

ณ วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม ใน สถาบันพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย

อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

(ริมถนนสายบางแพ-ดำเนินสะดวก กม.ที่ ๑๔)

หลักสูตรการอบรม

วิธีการอบรมและระเบียบการเข้ารับการอบรม

๑. หลักสูตรการอบรมสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนววิชชาธรรมกาย

๑.๑ เบื้องต้น การเจริญสมถภาวนาด้วยอุบายวิธี ๓ ประการคือ อาโลกกสิณ พุทธานุสติ และ อานาปานสติ ประกอบกัน เพื่อรวมใจให้หยุดนิ่งเป็นสมาธิแน่วแน่นมั่นคง ณ ศูนย์กลางกายเหนือระดับสะดือสองนิ้วมือ อันเป็นที่ตั้งกำเนิดธาตุธรรมเดิม เพื่อความเข้าถึงและรู้-เห็น กายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม ของ กายมนุษย์-มนุษย์ละเอียด, กายทิพย์-ทิพย์ละเอียด, กายรูปพรหม-รูปพรหมละเอียด, กายอรูปพรหม-อรูปพรหมละเอียด จนถึงธรรมกายต่อๆ ไปจนสุดละเอียด แล้วฝึกเจริญฌานสมาบัติ มีรูปฌาน ๔ (หนึ่งในอริยมรรคมีองค์ ๘) เป็นต้น โดยอนุโลมและปฏิโลม

๑.๒ เบื้องต้น ในขั้นอนุวิปัสสนา เมื่อปฏิบัติถึงธรรมกายแล้ว เจริญภาวนารวมใจหยุดนิ่งกลางของกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายโคตรภูหยาบ ดับหยาบไปหาละเอียด เข้าถึงธรรมกายโคตรภูละเอียด, ธรรมกายพระโสตาบันหยาบ-พระโสตาบันละเอียด, ธรรมกายพระสภิกาคามีหยาบ-พระสภิกาคามีละเอียด, ธรรมกายพระอนาคามี

หยาบ-พระอนาคามีละเอียด, ถึงธรรมกายพระอรหัตหยาบ-พระอรหัตละเอียด แล้วใช้ตำหรือญาณของธรรมกาย พิจารณาเห็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรมของกายในภพ ๓ ทั้ง ณ ภายใน (ส่วนละเอียด) และทั้ง ณ ภายนอก (ส่วนหยาบ) จากสุดหยาบถึงสุดละเอียด ให้เห็นแจ้งแทงตลอดในสภาวะของสังขารธรรมทั้งปวง ว่ามีสามัญญลักษณะที่เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อย่างไร เป็น วิปัสสนาปัญญา เจริญฌานสมาบัติให้จิตสงบจากกิเลสนิวรณ์ แล้วน้อมไปเพื่อ อติตั้งสัจญาณ พิจารณาเห็นอัตตภาพของตนและสัตว์อื่น ที่เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารจักรนี้ และน้อมไปเพื่อ ปัจจุปบันนังสัจญาณ พิจารณาเห็นสัตว์โลกทั้งหลายในภพภูมิต่างๆ คือ

(๑) กามภพ ได้แก่ เทวโลกและมนุษย์โลก อันเป็นสุคติภพ, ภูมิของเปรต สัตว์นรก อสุรกาย และ สัตว์ดิรัจฉาน อันเป็นทุคติภพ

(๒) รูปภพ คือภพของรูปพรหม อันเป็นสุคติภพ และ

(๓) อรูปภพ คือ ภพของอรูปพรหม สุคติภพสูงสุดของสัตว์โลก

ให้เห็นความปรุงแต่งด้วยผลบุญ (บุญญาภิสังขาร) ด้วยบาปอกุศล (อบุญญาภิสังขาร) และด้วยฌานสมาบัติที่ไม่หวั่นไหว (อเนญชาภิสังขาร) และ

น้อมไปเพื่ออนาคตังสัจญาณ พิจารณาเห็นอัตตภาพและชีวิตความเป็นไปของตนในอนาคตจนถึงวันตายแล้วยกขึ้นสู่พระไตรลักษณ์ พิจารณาสังขารคือ ธรรมชาติหรือสิ่งที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งทั้งปวง ทั้งที่มีวิญญูญาณครอง และที่ไม่มีวิญญูญาณครอง ให้เห็นทั้งสภาพความปรุงแต่ง และ สามัญญลักษณะ ที่เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็น วิปัสสนาปัญญา

๑.๓ เบื้องสูง-ชั้นมรรค ผล ในชั้นโลกุตตรวิปัสสนา เจริญฌานสมาบัติให้จิตสงบจากกิเลส นิวรณ์ แล้วใช้ญาณธรรมกายพิจารณาสัจจะทั้ง ๔ ในกายมนุษย์ ทิพย์ พรหม อรูป-พรหม ให้เห็นแจ้ง-รู้แจ้งในทุกข์สมุทัย นิโรธ มรรค อันเป็นไปในญาณ ๓ คือ สัจจญาณ กิจจญาณ และกตญาณ มีอาการ ๑๒ นี่เป็นโลกุตตรปัญญา พร้อมกับทำนิโรธ (ไม่ใช่ นิโรธสมาบัติ แต่เป็นนิโรธในความหมายของการดับสมุทัย) ดับหยาบไปหาละเอียด ผ่านศูนย์กลางกำเนิดธาตุธรรมเดิมอันเป็นที่ตั้งของธาตุธรรม เห็น-จำ-คิด-รู้ คือใจ เพื่อปหานอกุศลจิตของกายในภพ ๓ สุตกายหยาบกายละเอียด ให้เป็นแต่ใจของ

ธรรมกายที่ใสบริสุทธิ์ล้วนๆ จนจิตละเอียดที่สุด ปลดปล่อยความยินดีในฌานสมาบัติและอุปาทานในชั้น ๕ ของกายในภพ ๓ ปลดปล่อยขาดหมดพร้อมกัน ธรรมกายที่บริสุทธิ์สุดละเอียดจะไปปรากฏในอายตนะนิพพาน ให้ได้รู้เห็นสภาวะของวิสังขาร คือ “พระนิพพาน” กล่าวคือ ธรรมกายที่บรรลुพระอรหัตผลแล้วของพระพุทธเจ้าและพระอรหันตเจ้าที่ดับขันธเข้าปรีนิพพานแล้วด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ โคตรภูจิตยึดห่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์ เมื่อมรรคจิตและมรรคปัญญาของธรรมกายเจริญขึ้นปหานสังโยชนกิเลสเครื่องร้อยรัดให้ติดอยู่กับโลกอย่างน้อย ๓ ประการขึ้นไป คือ ลักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส ได้ ย่อมก้าวล่วงข้ามโคตรภูชน เข้าสู่ความเป็นอริยบุคคล ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ ธรรมกายที่บรรลุมรรคผลนิพพานในแต่ละระดับ ย่อมปรากฏแก่พระอริยเจ้านั้น ใสสว่างอยู่ทุกเมื่อ ไม่มัวหมองตลอดไป ส่วนผู้ที่ธาตุธรรมยังไม่แก่กล้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ปรารถนาความบรรลุคุณธรรมสูงกว่าปกติสาวก ซึ่งยังจะต้องบำเพ็ญบารมีเพื่อให้เต็มอีกต่อไป ตราบใดที่ยังไม่ได้บรรลุมรรคผล เพราะดัดสังโยชนไม่ได้ ก็ยังนับเป็นแต่เพียงโคตรภูบุคคล ซึ่งท่านเปรียบเหมือนผู้ก้าวขึ้นสู่ประตูพระนิพพานด้วยเท้าเพียงข้างเดียว ส่วนเท้าอีกข้างหนึ่งยังอยู่ในภพ ๓ ยังจักต้องบำเพ็ญบารมีต่อไปด้วยความสำรวมระวังในศีลและอินทรีย์ ด้วยญาณสังวรและด้วยสติสัมปชัญญะ ด้วยปัญญาอันเห็นชอบให้มาก จนกว่าบุญบารมีจะเต็มส่วนตามอธิษฐาน และได้บรรลุมรรคนิพพานที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวงและเป็นบรมสุข ดังกล่าวแล้ว

๑.๔ วิชาธรรมกายขั้นสูง (มรรคผลพิสดาร-สะสงายาตธรรม) ผู้เจริญภาวนาได้ถึงธรรมกาย และผ่านการปฏิบัติภาวนาเบื้องต้นขึ้นไป ก็จะได้รับพิจารณาต่อวิชาธรรมกายเบื้องสูงให้ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ เพื่อช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุขตน และสังคมประเทศชาติ ตามที่หลวงพ่อดอกปากน้ำท่านได้เคยกล่าวไว้ว่า “ธรรมกายคนหนึ่งช่วยคนได้ครึ่งเมือง”

๒. วิธีการอบรมสมณวิปัสสนากัมมัฏฐาน

จะใช้เวลาส่วนใหญ่ในการฝึกอบรมพระกัมมัฏฐาน ซึ่งจะมีพระเดชพระคุณพระภาวนาโกศลเถร รองเจ้าอาวาสและพระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระเป็นที่ปรึกษา และมีพระมหาเสริมชัย ขยมงฺคโล (ป.ธ.๖) เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อดอกธรรมกายาราม เป็น

ผู้ให้คำแนะนำและควบคุมพระกัมมัฏฐาน พร้อมด้วยพระวิทยากรซึ่งผ่านการอบรม
ธรรมปฏิบัตินี้ได้ผลดีมาก หรือได้ผลดีพอสมควรมาแล้ว เป็นผู้ช่วยถวาคำแนะนำและ
ควบคุมพระกัมมัฏฐานอีกหลายท่าน

การฝึกปฏิบัติพระกัมมัฏฐานแต่ละวันนั้นจะมีทั้ง

- การถวาคำแนะนำในการฝึกปฏิบัติภาวนาเป็นส่วนรวมร่วมกัน
- และทั้งการแยกเป็นกลุ่มย่อย โดยมีพระวิทยากรผู้ช่วย คอยช่วยแนะนำและควบคุม
พระกัมมัฏฐานอย่างใกล้ชิดทุกกลุ่ม ดังนี้
- ก) กลุ่มที่ยังปฏิบัติไม่ถึงดวงธรรม หรือ ดวงปฐมมรรค
- ข) กลุ่มที่ปฏิบัติได้ถึงดวงธรรมแล้ว ก็แยกไปต่อธรรมให้ถึงธรรมกาย
- ค) กลุ่มที่ปฏิบัติได้ถึงธรรมกายแล้ว ก็แยกไปต่อวิชาชั้นกลาง มีการพิจารณา
สติปัฏฐาน ๔ เป็นต้น แล้ว
- ง) ให้ฝึกเจริญวิชาธรรมกายชั้นสูงต่อไป

และเมื่อมีผู้ปฏิบัติได้ผลดี แต่ยังไม่มีการสนทนา หรือไม่มีอริยาบถในการสนทนา
หรือยังเป็นเด็ก ก็ให้ช่วยเจริญภาวนาวิชาธรรมกายชั้นสูงประจำอยู่ตามกลุ่มต่างๆ เพื่อให้การอบรม
ได้ผลดีขึ้น และมีผลเป็นการสร้างบุคลากรที่ยังไม่มีประสบการณ์ในการสอน ให้ดูตัวอย่างการสอน
แล้วสามารถเป็นวิทยากรในโอกาสต่อไปได้

๓. ภาคปริยัติ

ทุกวันเวลาบ่ายสองโมง มีพระมหาเถระ หรือพระเถรานุเถระ มาถวาคำแนะนำหลักปริยัติ
ให้ด้วยประมาณวันละ ๒ ชั่วโมง

มีหลักสูตรการอบรมธรรมบรรยายดังต่อไปนี้

๑. หลักสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง ได้แก่ ธรรมอันเป็นอารมณ์
หรือภูมิ ของสมถะและวิปัสสนา, วิสุทธิ ๗ คือธรรมอันเป็นรากเหง้าของวิปัสสนา
และธรรมอันเป็นตัววิปัสสนา ฯลฯ
๒. อาการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า
๓. จรณะ ๑๕ และการบำเพ็ญบารมี ๑๐ ทศ เป็นต้น
๔. โพธิปักขิยธรรม คือธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้ ได้แก่ สัมมปธาน ๔
อิทธิบาท ๔ สติปัฏฐาน ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘

เฉพาะหลักสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง และ วิธีปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนววิชาธรรมกายของพระพุทธรเจ้า ที่พระเดชพระคุณหลวงพ่อดอกน้ำท่านได้ปฏิบัติและสั่งสอนถ่ายทอดไว้นั้น ข้าพเจ้าเป็นผู้บรรยายเองตลอดมาจนถึงทุกวันนี้

๔. อุปกรณ์การฝึกอบรม

จะมีหนังสือคู่มือธรรมปฏิบัติและเทปสอนภาวนาให้ตามสมควร ตามกำลังที่มีเจ้าภาพ

๕. ระเบียบการเข้ารับการอบรม

๕.๑ จำนวนและระยะเวลาการอบรม

เพื่อให้พระสงฆ์เถรานุเถระผู้เข้ารับการอบรมพระกัมมัฏฐาน ณ วัดหลวงพ่อดอกน้ำธรรมกายาราม ใน สถาบันพุทธภาวนาวิชาธรรมกาย อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ได้รับคำแนะนำและความรู้ในการปฏิบัติพระกัมมัฏฐานโดยใกล้ชิด เพื่อให้การปฏิบัติภาวนาได้ผลดี ทางวัดหลวงพ่อดอกน้ำ ๔ จึงรับสมัครเข้ารับการอบรมได้เพียงรุ่นละประมาณ ๕๐๐ - ๖๐๐ รูปเท่านั้น กำหนดระยะเวลาอบรม ๑๕ วัน คือ รุ่นกลางปี ระหว่างวันที่ ๑ - ๑๕ พฤษภาคม และ รุ่นปลายปี ระหว่างวันที่ ๑ - ๑๕ ธันวาคม ของทุกปี ในกรณีที่พระสงฆ์สมัครเข้ารับการอบรมเกินกว่าจำนวนดังกล่าวข้างต้น ก็จะพิจารณาแบ่งให้สมัครเข้ารับการอบรมพระกัมมัฏฐานในรุ่นต่อไป ผู้สมัครมาก่อน จะได้รับการพิจารณาบรรจุเข้ารับการอบรมก่อน

๕.๒ การสมัครเข้ารับการอบรม และข้อปฏิบัติที่สำคัญ

สำหรับผู้สนใจที่จะเข้ารับการอบรมภาวนาธรรมนี้ ขอได้โปรดจดหมายขอสมัครเข้ารับการอบรมไปยัง พระมหาเสริมชัย ชยมงฺคโล เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อดอกน้ำธรรมกายาราม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ๗๐๑๓๐ ได้ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ถ้าจะมีผู้สมัครเข้ารับการอบรมร่วมกันหลายคน โปรดระบุรายชื่อและวัดของผู้ที่จะไปร่วมกันนั้นด้วย เมื่อพระคุณเจ้าได้มีจดหมายแจ้งความจำนงค์ขอสมัครเข้ารับการอบรมไปแล้ว หากพระคุณเจ้าไม่ได้รับแจ้งว่าจำนวนผู้สมัครเต็มแล้ว ขอให้พระคุณเจ้าเตรียมเดินทางไปเข้ารับการอบรมได้เลย โดยขออาราธนาพระคุณเจ้าเดินทางถึงวัดสระเกศ (ภูเขาทอง) กทม. ก่อนเปิดการอบรมพระกัมมัฏฐานหนึ่งวัน (รุ่นกลางปี ให้ไปถึงวัดสระเกศ วันที่ ๓๐ เมษายน เวลา ๑๓.๐๐ น. ส่วนรุ่นปลายปี ไปถึงวัดสระเกศ วันที่ ๓๐ พฤศจิกายน เวลา ๑๓.๐๐ น.) เพื่อขึ้นรถที่จัดไว้ให้เดินทางไปสถาบันพร้อมกัน

รถโดยสารจะออกเดินทางจากหน้าศาลาการเปรียญ วัดสระเกศ (ภูเขาทอง) ก่อนวัน
เปิดการอบรมหนึ่งวัน ของการอบรมทุกรุ่น เวลา ๑๓.๐๐ น. (โทร.สำนักงานมูลนิธิฯ
วัดสระเกศ ๒๒๔-๗๔๗๕, ๒๒๕-๑๙๙๘)

หรือพระคุณเจ้าจะเดินทางไปยังสถาบันพุทธภาวนาวิชาธรรมกาย อำเภอดำเนินสะดวก
จังหวัดราชบุรี เองโดยตรง ตามวันเวลาที่ระบุนี้ได้ (โทร.วัด (๐๓๒)๒๕๔-๖๕๐)

รถ บขส. (ขึ้นรถที่ขนส่งสายใต้) สาย ๗๘ ทั้งประจำทางธรรมดา และปรับอากาศ
(สายกรุงเทพ-ดำเนินสะดวก) ผ่านหน้าวัดก่อนถึงตลาดดำเนินสะดวก

๕.๓ วัตรปฏิบัติเป็นประจำคือถืออุตุงค์วัตร

๑. อยู่กลด กลางแจ้ง อยู่โคนต้นไม้ หรือสถานที่ที่จัดไว้ให้
๒. จันภัตตาหารเฉพาะบิณฑบาต และ
๓. จันภัตตาหารมือเดียว

๕.๔ ข้อห้ามระหว่างการอบรม

๑. ห้ามสูบบุหรี่ตลอดระยะเวลาการอบรมที่วัด
๒. ห้ามขาดการประชุมทุกครั้ง
๓. ห้ามฟังวิทยุเด็ดขาด
๔. ห้ามจับกลุ่มสนทนากัน
๕. ห้ามออกนอกบริเวณวัด โดยมีได้รับอนุญาต
๖. ห้ามพูดอวดผลการปฏิบัติธรรม
๗. ห้ามลงอาบน้ำหรือซักผ้าในคลอง

๕.๕ ข้อควรปฏิบัติในการอบรม

๑. ตรงต่อเวลา
๒. ต้องรักษาความสะอาดในบริเวณวัด
๓. ต้องมีความสำรวมในทุกอิริยาบถ
๔. นุ่งห่มให้เป็นปริมณฑล สีของไตรจีวรต้องให้สีเหลืองอมแดงเข้ม หรือสีกรัก
๕. ร่วมมือกับทางวัดทุกอย่าง

๕.๖ สิ่งของที่ต้องนำไปด้วย

๑. ใบสุทธิ

๒. ใบรับรองจากเจ้าอาวาสพร้อมประทับตราวัด

(เจ้าอาวาส/รองเจ้าอาวาส ไม่ต้องนำไปรับรองมาด้วย)

๓. บาตร กลตหรือมั่ง

๕.๗ กำหนดการประจำวัน

๐๔.๐๐ น. ตื่นนอน (สัจญญะระฆัง)

๐๔.๓๐ น. ทำวัตรเช้า ฝึกปฏิบัติภาวนาธรรม

๐๖.๐๐ น. ฉนฺนยาคุ

๐๘.๐๐ น. เจริญภาวนาธรรม ผู้ปฏิบัติได้ถึงธรรมกายรับการต่อวิชา

๐๙.๓๐ น. ฉนฺนภัตตาหารเฉพาะบิณฑบาต และฉนฺนภัตตาหารมือเดียว

๑๔.๐๐ น. ฟังธรรมบรรยาย มีมหาสติปัฏฐาน ๔, โพธิปักขิยธรรม พระวินัย เป็นต้น

๑๗.๐๐ น. แบ่งกลุ่มปฏิบัติภาวนาธรรม ให้พระวิทยากรช่วยแนะนำและควบคุม พระกัมมัฏฐานโดยใกล้ชิด ส่วนผู้ปฏิบัติได้ถึงธรรมกายรับการต่อวิชา

๑๙.๓๐ น. ทำวัตรเย็น ปฏิบัติภาวนาธรรม ตอบปัญหาธรรม

๒๑.๓๐ น. ดับไฟ จำวัด

หมายเหตุ

๑. สำหรับท่านที่เคยติดสູບนຸຮຼີ และได้เข้ารับการอบรมที่วัดนี้แล้วยังเลิกนຸຮຼີไม่ได้ ขอได้โปรดฝึกอบรมปฏิบัติธรรมอยู่ ณ วัดหรือสำนักของท่าน จนสามารถเลิกสູບນຸຮຼີ ได้เสียก่อน จึงค่อยไปร่วมอบรมที่วัดหลวงพ่อดช ในคราวต่อไป
๒. ในการเข้ารับการอบรมนี้ ไม่ต้องเสียค่าสมัครและค่าใช้จ่ายใดๆ ทั้งสิ้น.

ดัชนี

ก

กามตัณหา 4, 12, 24-27, 53, 193, 305-306, 501-502, 519
กายธรรม 108-109, 254, 269, 271, 273, 275-276, 281, 294, 306-307, 321, 385, 397, 398, 412-413, 421-422, 424, 436, 470-471, 481, 498, 501, 514
กายธรรมกาย 516-517, 519-520
กายในกาย 408
กายปฐมวิญญาน 270, 273, 275, 498, 514, 516-517, 519-520
กายมนุษย์ 248, 249, 251-252, 256-257, 261-262, 265, 269-271, 273, 276, 281, 283, 302-305, 307, 308, 320, 322, 365, 382, 384, 396, 398, 408-409, 411, 413, 420-421, 424, 431, 433-434, 440-446, 455, 461, 467, 484, 485, 487-488, 491, 495, 498-500, 514-520, 528, 553, 555.
กายมนุษย์ในกายมนุษย์ 408
กายมนุษย์พิเศษ 269, 273-275, 282
กายมนุษย์ละเอียด 15-17, 107-108, 239, 252-253, 257, 261, 262, 266, 287, 294, 305, 323, 359, 396-398, 408-410, 412, 435, 468-469
กายมนุษย์หยาบ 253, 261, 265, 323, 398, 410, 435, 468
กายโลกิยะ 281, 294, 303, 305-307, 321-322, 365, 382, 434-436, 455, 472, 514, 516-517
กายโลกุตตระ 306, 434-437, 471, 482, 516-517, 553
กายสิทธิ์ 543-544
กายสุตตะละเอียด 261, 265, 386, 445, 556

กำเนิดธาตุธรรมเดิม 234, 236, 269, 270-272, 275, 277, 281, 283-284, 287-288, 303, 305-308, 322, 365, 384, 430-431, 433, 442, 445-446, 461, 461, 464, 472, 480, 492, 494-501, 512-519, 541
กิริยา (ตรงข้ามกับ อกิริยา) 35, 44-45, 48, 51, 83, 101, 313
กิริยา (ไวยากรณ์) 84, 207
แก้วกายสิทธิ์ 343

ค

ครุฑ 362, 364
ความหลุดพ้นชั้นโลกิยะ 404
ความหลุดพ้นชั้นโลกุตตระ 404

จ

จุตูปปาตญาณ 29, 32, 76, 160, 227, 286, 289-291, 297, 302, 456, 535-536, 546,

ด

ดวงแก้วกายสิทธิ์ 246
ดวงปฐมมรรค 249, 273, 275, 294, 377, 386
ดิรัจฉาน 17, 62, 66, 130-131, 136, 326-327, 351, 355, 361-362, 364, 418, 424, 484-485, 556

ต

ต้นธาตุต้นธรรม (พุทธเจ้าต้นธาตุต้นธรรม) 282, 443, 446, 543-544, 553, 555-558, 560 -มาจากต้นกำเนิดต้นธาตุต้นธรรมเดียวกัน 558 -ต้นธาตุต้นธรรม ๓ ฝ่าย 543
ตนสมมุติ 99

ตัวตนโลกิยะ 22, 87-89, 90, 92, 280, 554

ไตรลักษณ์ 23, 32-33, 39, 438, 48, 100, 113-114, 182, 198, 200, 209, 214, 266, 278, 280, 293, 306, 310, 315-316, 321-322, 349, 373, 397, 444, 451, 456, 472, 498, 514, 517, 539, 541, 553, 559

ถ

ถอดชั้นร์ (จากกายโลกิยะทั้ง ๔) 472

ท

ทำนโรธ 32, 33, 83, 114, 197, 236, 261, 266-267, 276-277, 281, 287, 294, 308, 322-333, 366, 372, 384-385, 401, 442, 446, 456, 494, 543, 560 -ทำนโรธดับสมุทัย 557

ทุกขสัจ 3, 10, 18, 21, 26, 42, 45, 47-48, 50-51, 199, 210, 305, 311, 313-315, 323, 333, 366, 380, 457-458, 515-516, 520, 535

ธ

ธาดุธรรม 16, 36, 102, 234, 236, 251, 265-266, 277, 281, 288-289, 293, 372, 384-386, 413, 437, 439, 442, 451, 491-493, 495, 543, 550, 555-556 -ปกครองธาดุธรรม 542, 553, 555, 561, 543 -ธาดุธรรมภาคกลาง ภาคต่ำ 548 -ธาดุธรรมไม่สะอาด 548 -ยึดธาดุธรรม 548 -ชำระธาดุธรรม 548, 560 -เก็บธาดุธรรม 548 -ธาดุธรรมที่บริสุทธิ์ 553, 555 -ยึดสุดละเอียดในธาดุธรรม 548 -สอดวิชาและอวิชาเข้ามาในธาดุธรรม 543 -สอดละเอียดในธาดุธรรม 557 -สะสมธาดุธรรม 558, 560, 415, 543 -แก้ธาดุธรรม 415

ธาดุธรรมเดิม 284

ธุดงค์ 132, 153

น

นรก 130-131, 136, 151-152, 291, 299, 352, 355-357, 365-366, 373, 428, 474, 556-558 -ตุนรก 538 -ส่งใจไปถึงนรก 248

นรก ๘ ชุม 334

นาค (พญานาค) 347-348, 362-364, 538

นิจจํ 21-22, 47, 93, 102-103, 107, 109, 111, 113, 199, 216, 222, 237, 280, 315, 317, 401, 403, 444, 472

นิจจํ สฺขํ อุตตา (นิจจํ สฺขํ อุตตา) 271, 278, 322, 498, 514

นิพพานตาย 269, 274-275, 280, 333

นิพพานถอดกาย 269, 274-275, 277, 280-282, 287, 302, 333, 372, 383-384, 495, 555, 560

นิพพานธาตุ 21-22, 33, 35-38, 42, 44-48, 51, 84-86, 88-90, 92, 98, 101-103, 109, 112, 114, 181, 185, 194, 199, 200, 202, 208-209, 211, 213, 235-237, 278, 315-316, 378, 384, 403, 405-406, 553

นิพพานเป็น 269, 273-275, 280-282, 287, 302, 333, 372, 384, 443, 446, 495, 542-543, 555, 557, 560

นิโรธธาตุ 22, 33, 35-8, 42, 44-8, 51, 101-102, 114, 194, 306, 315-316

นิโรธสัจ 3, 26, 32, 34-36, 38, 42, 45-48, 50-51, 194, 199, 210, 311, 314-315, 333, 366, 380, 458, 515, 520, 535

นิวรณ์ 29-30, 56, 64, 76, 119-120, 155-159, 169-172, 198, 276, 301, 308, 322, 381, 384, 393-394, 399-400, 402, 429-430, 433, 439-440, 446, 454, 460, 463, 470, 472, 475-478, 491, 494, 504, 506, 535, 545

บ

บารมี 28, 31, 70, 80, 82-83, 107, 115, 120, 225, 242, 264, 279, 290, 323, 342, 538, 540-542, 543, 546, 554-555, 557, 560 -การบำเพ็ญบารมี 79, -อุปัชฌาย์บารมี 79, 381 ปรมัตถบารมี 79, 381 -(ในอายตนะนิพพาน) รัศมีบอกถึงระดับการสร้างบารมี 278 -อายุบารมี 282, 384, 415, 443, 446, 495, 548 -บารมีแก่กล้า 282 -บารมีเต็ม 297 -ตรวจสอบผลของบารมีในดุสิตเทวโลก 342 -เมตตาบารมี 375 -ดวงบารมี 542 ปรมัตถบารมีกลั่นตัวเองเป็นรัศมี... 542, 544 -ขอบารมี 551

ป

ปฐมฌาน 5, 29, 30, 76, 156, 158-159, 170-171, 175-177, 194, 227, 262-264, 285, 381, 384, 399, 400, 430, 433-434, 545, 555
ปฐมฌานภูมิ 337, 339, 340
ปฐมมรรค 66, 246, 250, 252, 283
ปรมัตถสัจจะ 96, 102, 236, 280
ประมุขฤทธิ 558
ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ 29, 32, 76, 159, 227, 285, 290-291, 296-297, 302, 456, 534-536, 546.
เปรต 4, 12, 17, 21, 27, 29, 38, 61-62, 66-67, 235, 290, 326, 351-359, 361, 371-372, 385, 418, 424, 433, 483, 484-485, 556

ผ

ผู้ทรงสภาวะนิพพาน 85-86, 103, 211, 235,

พ

ไพณร 327, 371

ภ

ภวตัณหา 4, 12-13, 24-27, 53, 193, 305-306, 502, 519

ภูมิที่ ๔ 21

ม

มงคลจักรวาล 329

มรรคสัง 3, 26, 32, 39, 42, 45, 47-48, 51, 194, 199, 210, 307, 311, 314-315, 333, 366, 380, 458, 515, 520, 535

มหานรก 365, 366,

ย

ยัตถุสตะเอียต 548

ร

เรือนว่าง หม้อว่าง 87, 90, 214

ล

โลกันต์ 288, 327, 366, 371, 378

โลกันตริกนรก 329, 352, 370-372, 418

โลกียกุศล 30

โลกียทรัพย์ 539

โลกียธรรม 30, 32, 83, 90, 99, 214, 316, 397, 539

โลกียภูมิ 20

โลกียมรรค 38

โลกียวิชา 32, 348, 535, 544, 559

โลกียวิมุตติ 404

โลกียสมบัติ 380

โลกียสุข 126-127, 377

โลกียอภิญญา 227, 535, 539, 544

โลกุตตรกุศล 544

โลกุตตรธรรม 8, 32, 35, 38, 51-52, 67, 71, 73-

74, 79, 83, 85-86, 90, 99, 105, 114, 205, 214, 242, 316-317, 396-397, 501		วิปัสสนากถา	96, 216
โลกุตตรปัญญา 6, 8, 33, 40, 159, 181, 185, 199, 210-211, 216, 233, 235, 400-401, 458, 472, 494, 506, 508, 535, 541		วิปัสสนาคามินี	419
โลกุตตรภูมิ	20-21, 323,	วิปัสสนาจารย์	551
โลกุตตรมรรค	38, 401	วิปัสสนาจิต	186-187
โลกุตตรวิชา	31, 535-536	วิปัสสนาญาณ 20, 182, 196, 197-199, 227, 400, 433, 438	
โลกุตตรวิปัสสนา 199-200, 211, 235-236, 301, 400, 442		วิปัสสนาญาณ ๑๐	291
โลกุตตรวิมุตติ	404	วิปัสสนาญาณ ๑๖	20, 199, 236, 290
โลกุตตรสมบัติ	380	วิปัสสนาปัญญา 8, 32, 39, 181, 184-185, 199-200, 216, 235, 400, 441, 446, 455-456, 458, 494, 506, 508, 540	
โลกุตตรสุข	126, 128, 377	วิปัสสนาภาวนา 76 -วิปัสสนาภาวนาล้วนๆ 76	
โลกุตตรอภิปัญญา	535	วิปัสสนายานิก	419
โลกุตตรระ 325, 539 -(ความเป็น) โลกุตตรระ 271		วิปัสสนาวิชา	534-535
		วิปัสสนาวิธี	49, 216
		วิภาตันทา 4, 24-27, 53, 193, 305-306, 502, 519	
		วิมุตติอัตตา	223, 553
		วิราชาตวิราคะ 35, 37, 102, 109, 113, 149, 236, 266, 278, 293, 295, 317, 442, 544, 553, 560,	
วิปัสสนาปริวาส	146	วิราคะ	150, 225, 494
วิปัสสนา 3, 9, 28, 32, 33, 34, 37, 39, 40, 70, 75-76, 96, 106, 128, 133, 146, 155, 181, 247, 257, 297, 381, 402-403, 444, 475, 506, 534 -เจริญวิปัสสนามีสมถะเป็นเบื้องต้น 188, 233 -เจริญสมถะมีวิปัสสนาเป็นเบื้องต้น 189 -เจริญสมถะและวิปัสสนาคู่กัน 189, 267, 556, 560 -ภูมิของวิปัสสนา 191, 248, 301, 416 -วิปัสสนูปกิเลส 196 -อาลัยในวิปัสสนา 197 -ไม่ใช่ทางวิปัสสนา 197 -รากเหง้าของวิปัสสนา 198 ธรรมอันเป็นตัววิปัสสนา 198-199, 400 -ลักษณะของวิปัสสนา 200 -อารมณ์ของวิปัสสนา 200 -ประโยชน์ของวิปัสสนาที่อบรมแล้ว 226 อุปการะสำคัญต่อการเจริญวิปัสสนา 234 -เป็นสมถะหรือวิปัสสนา 400 พื้นฐานของวิปัสสนา 440		วิสังขาร 14, 20, 22, 24, 33, 35, 44-49, 86, 91-92, 94-96, 102, 113, 123, 181, 185, 199-200, 202, 208-211, 216, 222, 226, 233, 235, 237, 278, 280, 317, 401, 403, 434-436, 470, 472, 508, 541, 553	
		ส	
		สพพ ศัพท์	24, 203-205
		สพเพ ธมฺมา 20-24, 107, 202-206, 208-209, 310, 402, 416-417, 419-420, 442, 482, 487	
		สภาวะนิพพาน	34, 85-86, 103, 211, 235,
		สมถวิปัสสนา 9, 32-34, 37, 39, 50, 66, 83, 85,	

117, 181-182, 186, 197, 206, 225, 233, 237, 239,
247, 250, 257, 323, 378, 381, 399, 439, 500, 503
สมณะ 3, 28-30, 40, 76, 155-156, 159, 162-163,
169, 171, 178, 185, 189, 226, 234-235, 239, 243,
247-249, 256, 267, 302, 308, 399-400, 402, 428-
430, 439, 441, 444, 446, 454, 478, 494, 505-506,
509-510, 544-545, 556, 560
สมุททัยสัง 3, 25-26, 28, 32, 34, 42, 47, 51, 193,
199, 311, 313-315, 333, 366, 380, 458, 515, 520,
535
สุปาภิเสสนิพพาน 37, 85, 281
สุปาภิเสสนิพพานธาตุ 85, 100, 113, 403-406,
554,
สุปาภิเสสะ 35-37, 42, 87-88, 405-406
สังขตลักษณะ 41, 43, 46-47, 48, 51, 95, 199-
200, 210, 313-314-315
สัตตดิรัจฉาน ดู *ดิรัจฉาน*
สัตตนิรอก 4, 12, 17, 18, 21, 27, 29, 28, 61-62, 66,
67, 235, 290, 299, 326, 351-353, 359, 361, 385,
418, 424, 433, 483-484, 556
สัมมาทิฐิ 5, 7, 8, 39, 41, 117, 124, 148, 186-
188, 194, 229, 307, 341, 347, 364, 403, 437, 474,
510, 541, 543-544, 557, 561
สามัญญลักษณะ 18-19, 22, 32, 39, 49-51, 100,
181, 199, 200, 235-236, 290, 294, 333, 373, 397-
398, 400, 432-433, 441, 457, 501, 504, 541
สายธาตุธรรมเดิม 287, 290
สายธาตุธรรมเดียวกัน 558, 561
ลีเนรุ, เขา 328, 364
สุเมรุ, เขา 326-327, 334, 341, 343-344, 346-347,
349-352, 365-366
สุญ 65 -นิพพานสุญ 22 -นิพพานธาตุมิได้สุญ 37,

45-46 -สุญจากอิตตา 89, 90, 102, 214

ห

หยุด 28, 155-156, 159-160, 197, 234, 240, 246-
259, 261-264, 266, 276-280, 283, 287, 288, 294,
310, 333, 365-366, 372, 378, 381-387, 393, 399,
400, 415, 424, 427-430, 432-433, 435-437, 439-
440, 442-443, 445-446, 450, 454, 461-464, 467-
472, 488, 491, 494-495, 500-501, 504-506, 508-
509, 511, 528-529, 545, 548, 557, 560 -หยุด
เป็นตัวสำเร็จ 239 -เหตุที่ใจไม่หยุด 239 -หยุดนี้
เป็นทางมรรคผลนิพพาน 250

อ

อกิริยา 35-36, 42, 44-46, 51, 85, 101, 315
องค์ฌาน (ของพระนิพพาน) 114, 262-264, 384-
386, 434 -ห่างกันชั่วกึ่งองค์ฌาน 278 -ประทับอยู่
บนองค์ฌาน 281
องค์ฌาน (ทั้ง ๕) 171
อนัตตลักษณะ 22, 51, 97
อนัตตาทกขบ 52
อนิจจัง 19-20, 23, 31, 42, 50, 101-103, 182, 184-
185, 197, 199, 201-202, 208, 214, 216, 222,
235-236, 270, 315, 333, 349, 366, 373, 396-397,
400, 402-403, 418, 432, 441, 445, 457, 497-498,
502, 504, 514, 516-517, 553
อนุปาภิเสสนิพพานธาตุ 34, 85-86, 91, 100, 112-
114, 269, 274, 277-278, 280, 289, 315, 322, 325,
404-406, 554
อนุวิปัสสนา 199-200, 216, 235-236, 301, 400,
402, 432 -อนุวิปัสสนา (ถึงธรรมกาย) 430, 442
อริยสัง ๔ 3, 6, 13, 16-17, 22, 30, 33-34, 38, 43,

53, 70, 105, 117, 119, 181, 193-194, 199-200, 210, 225-226, 233, 235-236, 248, 265, 281, 301-302, 308, 310, 315, 320, 322, 365, 400, 429, 431, 437, 442, 446, 493, 499, 504, 515-6, 520, 530, 536, 554

อวิชา 3, 6, 13, 15-17, 25-32, 34-40, 44, 53-57, 60, 75, 90, 96, 100, 115, 117, 129, 155, 159-160, 193-195, 199, 224-227, 236, 277-278, 280-281, 286, 291-2, 296-7, 301-302, 306, 308-309, 318-322, 326, 336, 339, 355, 382, 385, 403, 432, 438, 442, 456-458, 465-471, 488, 493-494, 501-502, 507-508, 536-537, 540, 545, 547-548, 550-551, 554-557, 560

อเวจีมหานรก 326-327, 329, 367

อสังขตธรรม 35, 37, 41, 44-48, 51, 78, 84, 86, 94, 96, 98, 102-103, 113, 181, 185, 194, 199, 202, 208-212, 216, 222, 266, 278, 293, 314-315, 401, 403, 434-436, 470, 472, 508, 536, 553, 555, 560

อสังขตธาตุ 34-37, 42, 97, 210, 213, 266, 279, 293, 401, 472, 536, 553, 555, 560

อสังขตลักษณะ 36-37, 41-42, 46-47, 51, 94-95, 199-200, 210, 314-315, 553

อสุรกาย 4, 12, 17-18, 21, 27, 29, 38, 61-62, 66-67, 235, 290, 326, 351-359, 361, 371, 385, 418, 424, 433, 483-485, 556

อัคคสุญ 87-88, 102, 554

อัตตลักษณะ 199

อัตตา 22, 89, 91, 213, 278, 280, 294, 306, 316, 422 -ไม่เป็นอัตตา 19, 44 -พระนิพพานได้ไฉนว่าอัตตา, พระนิพพานเป็นเช่นกับอัตตา 97, 213, 279, 401 -หลักพิจารณาความเป็นอัตตา 98, 212 -

ธรรมกายเป็นอัตตา 107, 109, 422-424 -ตรงข้ามอัตตา 201 -ปฏิเสธอัตตา 204, 206 -แม้จะยึดถือสังขารว่าเป็นอัตตา แต่สังขารก็ไม่เป็นอัตตาตามที่ยึดถือ 208 -แย้งต่ออัตตา 216 -เปรียบเทียบอัตตากับอนัตตา 212 -อัตตาไม่มีในโลกนี้ 214 -อัตตาไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ 212 -อัตตาในปัจจุบัน 316

อัตตาเทียม 98, 201, 223

อัตตาแท้ 85, 98, 100 -อัตตาแท้ในหลักธรรมชาติ 102 -พระนิพพานเป็นอัตตาแท้ 103, 114, 223, 213

อัตตาโลกิยะ 38, 96, 98, 102, 202, 216, 224, 316

อัตตาสมมุตติ 317

อาการแห่งตลอด 41, 43-46, 48, 50-51, 310-311, 313, 515

อายตนะ (ทำวิชา) 548

อายตนะ (ภายนอก-ภายใน) 16-17, 19, 26, 113, 191, 202, 208, 248, 270, 301, 384, 431, 433, 441, 448-450, 452, 456-8, 489-492, 494-500, 502-505, 510-511

อายตนะทั้งสอง (พระนิพพานกับธรรมกายอรหัตที่สูงสุดละเอียด) 266

อายตนะทิพย์ 439

อายตนะนิพพาน 34, 85-86, 111-115, 197, 199, 211, 235, 236, 264, 266, 269, 276-281, 288, 292-295, 302, 308, 325, 365-6, 378, 401, 442, 446, 456, 472, 538, 541, 554-555, 560 -วิธีเข้า 274

อายตนะนิพพานตาย ดู นิพพานตาย

อายตนะนิพพานธรรมกาย 274 ดู นิพพานธอตกาย

อายตนะนิพพานเป็น ดู นิพพานเป็น

อายตนะภพ 16, 289-290, 365

อายตนะโลกันต์ ดู โลกันต์

อายตนะหยาบ 327

อายุสั้น 62, 64

อัสวิภยญาณ 31, 76, 160, 225, 227, 286, 291,
302, 306, 321, 534, 536-537, 546

อุปาทาน 3, 6, 10, 13, 15, 17-20, 22, 26-28, 30,
32-40, 44, 53-55, 56

อุปาทานฉันท์ 4, 10-11, 14, 18, 31, 53

อุสสทนรก 365, 367

เอกายนมรรค 250, 252, 301, 393, 411, 423, 472,
508, 560

เจ้าภาพทุนจัดพิมพ์หนังสือทางมรรคผลนิพพาน ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒

รายละเอียด ๑๐๐,๐๐๐ บาท

คณะพระนวกะวัดหลวงพ่อดุสิตฯ พ.ศ.๒๕๕๐

คุณสุภาพ สัจพันธุ์ และครอบครัว

บริษัท บิวตี้โปรดักส์ ๒๕๒๙ และครอบครัวกุลแสงเจริญ

รายละเอียด ๕๐,๐๐๐ บาท

คุณวรรณิ์ เจริญศักดิ์

รายละเอียด ๑๓,๐๐๐ บาท

คุณจุมพล-คุณสุดใจ แสงประชานารักษ์

รายละเอียด ๑๐,๐๐๐ บาท

คุณสายสมร ลิ้มมีสุข คุณเจียม เชียงทอง คุณยี่กั่น แซ่ตัน

รายละเอียด ๘,๕๐๐ บาท

คุณสุทัศน์-คุณสุนิรัตน์ นิมกุลรัตน์ คุณที เทียนวรรณ

รายละเอียด ๕,๐๐๐ บาทขึ้นไป

พระมหาสุจิตต สุจิตโต รศ.ดร.ธีระ-คุณภริตพร เกรอต ๖,๕๐๐ บาท

รายละเอียด ๑,๐๐๐ บาทขึ้นไป

พระมหาปราโมทย์ ปโมทิตโต ๑,๐๐๐ บาท

พระภาสกร ปภาโกร ๓,๐๐๐ บาท

พระวรรณพงษ์ วัฒนวิไล ๑,๘๐๐ บาท

พระพิภพ ภิสสมโน ๑,๓๐๐ บาท

คุณกมลทิพย์ มากวงศ์ และคณะ ๔,๑๐๐ บาท

คุณสุระพล พงศ์เผ่าไทย และคณะ ๓,๐๐๐ บาท

คุณมลฤดี ตูลยวงศ์ และญาติ ๑,๕๐๐ บาท

อุทิศให้ซิมมัยล้ง แซ่ลิ้ม ๑,๕๐๐ บาท

คุณวริษฐ-คุณเรียม มงคลศรี ๑,๕๐๐ บาท

ครอบครัวสุชนเสวี ๑,๒๐๐ บาท

คุณวงจันทร์ ฌานวงศ์

คุณเปรมยุดา ศิริบัณฑิตยกุล

คุณธิดา แซ่เล่า และบุตรธิดา

คุณธนากร-คุณภาวิดา ตรีนุชจรัสกุล

คุณสมชาย เทียมบุญประเสริฐ

คำอธิษฐาน

ขอกุศลผลบุญที่ข้าพเจ้าได้ประกอบบำเพ็ญไว้ด้วยดีแล้ว มีทานกุศล ศีลกุศล ภาวนากุศล และการอุทิศแด่ส่วนกุศลนั้นแก่สรรพสัตว์โลกทั้งหลาย เป็นต้นนี้ ตั้งแต่อดีตจนครบมาถึงปัจจุบัน จงเป็นตะ เตะ พลวปัจจุ มี ข้าพเจ้าเป็นผู้ปราศจากกิเลสนิวรณ์และวิปัสสนูปกิเลสทั้งหมด ให้ข้าพเจ้าเป็นผู้มีปัญญาอันเห็นชอบในพระอริยสัจทั้ง ๔ และได้ดวงตาเห็นธรรม ขอให้สิ้นอาสวกิเลส ตัณหา อุปาทาน และได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน ฝ่าฝืนมาทักขิแต่ส่วนเดียว และขอจงเป็นพลวปัจจุ มี เกื้อหนุนข้าพเจ้า

๑. ให้แดกจานในพระไตรปิฎก มีพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก

๒. ให้ถึงพร้อมด้วยจวณะ ๑๕ ธรรมเครื่องทำให้เกิดและเจริญโพธิปักขิยธรรมองค์ธรรมเครื่องตรัสรู้ ๓๗ ประการ อันประกอบพร้อมด้วย ทิพพจักขุ ทิพพโสต สมันตจักขุ ปัญญาจักขุ ธรรมจักขุ และพุทธจักขุอันบริสุทธิ์ พร้อมด้วยวิชา ๓ วิชา ๔ อภิญญา ๖ และปฏิสัมภิทา ๔ (ผู้ปรารภนา พุทธภูมิพึงอธิษฐานเพิ่มว่า ให้เจริญด้วยอาสยานุสยญาณและอินทริยโปรปริยัตตญาณ ธรรมเครื่องช่วยในการโปรดสัตว์)

๓. ให้ได้เข้าถึง ได้รู้ เห็น และเป็น พระธรรมกายมรรค ผล และพระนิพพาน คือธรรมกายที่ได้บรรลุหรือหัตถผลแล้ว ทำให้แจ้งทั้งพระนิพพานถอดกายและทั้งพระนิพพานเป็นโดยพลัน ให้ได้ตรัสรู้ในธรรมที่ควรรู้ ทั้งสังขตธาตุสังขตธรรม และอสังขตธาตุสังขตธรรมทั้งหลาย ตามที่เป็นจริง ให้สามารถละธรรมที่ควรละ ให้สามารถเจริญธรรมที่ควรเจริญ มุ่งตรงต่อมรรค ผล นิพพาน ที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง

๔. ขอให้ได้นุญต์ศักดิ์สิทธิ์ บารมี รัตนะ กำลัง ฤทธิ์ อำนาจ สิทธิ เจียนขาดเป็นทันที ตามศักดิ์แห่งบารมีและหน้าที่หมายแห่งพระพุทธศาสนา

๕. ขอให้ข้าพเจ้าได้ชนะศัตรู คือ กิเลสมาร จันฉมาร มัจจุมาร และอุปาทานในอกิลังขามารด้วยศรัทธาและทักขิคือความหลงผิด และขอพญามารทั้งหลายและบริวาร จงอย่าได้ช่องเข้าครอบงำขัดขวางและทำลายการบำเพ็ญบารมีแห่งข้าพเจ้า ตลอดทั้งเพื่อนผู้ร่วมบำเพ็ญบารมีทั้งหลายของข้าพเจ้าได้

๖. ให้ได้รู้ถูกเห็นถูกในธรรมที่ควรรู้และควรเห็น ให้เป็นผู้คิดถูก พุทธถูก กระทำถูก นำผู้อื่นถูก และทรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาของพระบรมศาสดาตลอดไปในกาลทุกเมื่อ

๗. ขอให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ฉลาดในอบายแห่งความเจริญและความเสื่อม เป็นผู้เฉียบแหลมในอรรถและในธรรม

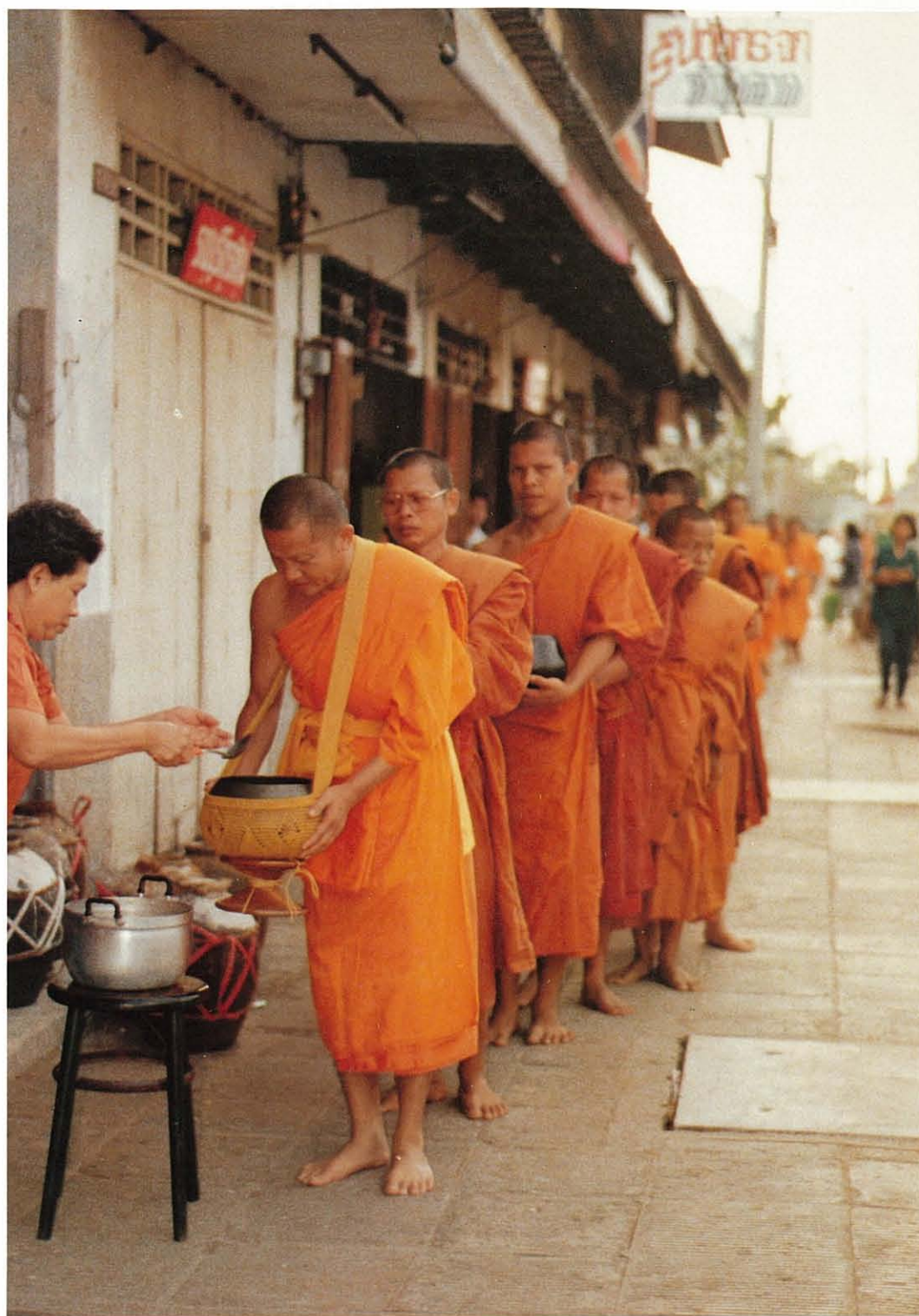
๘. ขอให้สูง สมบูรณ์ บริบูรณ์ ด้วยปัจจุ มี สิ่งอำนวยความสะดวกทั้งหลายมีวดยานพาหนะและเครื่องใช้สอยต่างๆ เป็นต้น จินตชื่อว่า ความขาดแคลนในสิ่งเหล่านี้อย่าได้มี

๙. แม้ว่าข้าพเจ้าจะยังอาภัพอยู่ ยังจะต้องท่องเที่ยวไปในวัฏฏสงสาร ก็ขอให้ได้เกิดในภพสุวัฏฏบารมี บริบูรณ์ด้วยสมบัติ ๖ ประการคือ กาลสมบัติ ชาติสมบัติ ตระกูลสมบัติ ประเทศสมบัติ ทิฏฐิสมบัติ และอุปนิสัยสมบัติ ให้ได้มีโอกาสศึกษาและปฏิบัติธรรมเพื่อความพ้นทุกข์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา และขอให้ข้าพเจ้าเป็นเหมือนพระโพธิสัตว์ผู้เที่ยงแท้ ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าแล้ว ไม่กระทำการกุศลกรรมอันจะนำไปสู่อบายภูมิอีก และหากยังมีเศษกรรมเหลืออยู่ ก็ขออย่าให้ถึงฐานะแห่งความอาภัพต่างๆ

๑๐. เมื่อเกิดเป็นมนุษย์ ก็ขอให้ได้เพศบริสุทธิ์ เป็นชาย ให้ได้บรรพชาอุปสมบท เป็นผู้มียอายุยืนกว่าอายุขัยของมนุษย์ในกาลนั้นตามปรารภนา แม้จะผ่านวัยกลางคน ก็ขอให้มีพละนามัยแข็งแรง อายตนะภายในดีเลิศ และสุขภาพจิตใจดีเลิศ

๑๑. ขอให้ข้าพเจ้าไม่พึงคบมิตรชั่ว ให้พึงคบแต่บัณฑิตในกาลทุกเมื่อ และขอให้ข้าพเจ้าเป็นบ่อเกิดแห่งคุณงามความดี คือเป็นผู้มีศรัทธา สติ หิริ โอตตัปปะ ประกอบด้วยความเพียรและขันติ พึงเว้นจากเวรทั้ง ๕ ไม่เกาะเกี่ยวในกามคุณทั้ง ๕ พึงเว้นจากเปือกตมคือกาม พึงยินดีในการรักษาศีล เจริญสมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ โดยสัมมาทักขิแต่ส่วนเดียว

(คำอธิษฐานโดย หลวงพ่อพระมหาเสวีมชัย ชยมงคล เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อดจธรรมกายาราม อ.ดำเนินสะดวก จ.ราชบุรี)

ชัยมงคลเถรสดุดี

นบัตถภา คารวะ อภิวัต
“พระสุปฏิปันโน” ตุจโพธิ์งาม
สมภารวัดหลวงพ่อสัต ๑ รุ่งโรจน์ล้ำ
ศูนย์อบรม “สมาธิวิปัสสนา”
วัดนี้มีกิจการรวมทางธรรมะ
ให้ทุกคน “สร้างพระในหทัย”
วัดรุ่งเรืองด้วยผ้ากาสาฬหพัสดว์
งามแมกไม้เต็มสถานลานมงคล
วัดจะดีเพราะมีพระปรียัติ
พระ-เถร ใฝ่ศึกษา ธรรม-บาลี
สิ่งก่อสร้างทั้งหลายภายในวัด
ชุดแหล่งน้ำทั่วสถานลานอาราม
มีศาลาน้อย-ใหญ่อีกหลายหลัง
เตรียมเงินสร้างหอฉันก้าล้านกว่า
ผู้นำที่นำสักการะ
เจริญธรรมเร่งวุดเพื่อหลุดพ้น
พระมหาเสวีมชัย ใฝ่ปฏิบัติ
เจริญตามรอยบาทพระศาสดา
สมบัตติกตัตถุญรู่คุณท่าน
ยึดคำสอนของครูผู้วางวาย
ขอเชิดชูผู้นำธำรงศาสน์
มุ่งเจริญภาวนาเลื่อมบารมี
วันที่ ๒ มีนาคม ๖๖ วัณสาณี่
ขอให้ถึงวิมุตติหลุดทุกขภัย

ผู้เสริมศรัทธาไทยให้เลิศล้ำ
มั่นในธรรมปฏิบัติ งามศรัทธา
แผ่นดินธรรม “อุทยานการศึกษา”
ตามแนวทาง “วิชาธรรมกาย”
เพื่อสร้างพระคือวิมุตติพิสุทธิไส
มุ่งหวังให้มีพระประจำตน
งามด้วยศรัทธาธรรมงามทุกศ
งามเพราะสาธุชนเป็นคนดี
เวียนแปลอรรค รู่ชื่อธรรมงามทุกที่
“มหาเปรียญ” มากมีที่ลานธรรม
กฎจัดเรียงรายไม่รุ่มร่าม
ค่ามากล้ำในอุโบสถตงงามตา
รวมถึงสร้างสองอาคารสถานศึกษา
ขึ้นอยู่กัศรัทธาปะชาชน
สมเป็นพระบริหารลานทุกศ
สอนทุกคนอย่าให้ละภาวนา
ปรียัติท่านไม่ยั้งหวังก้าวหน้า
หวังชีวาวิมุตติหลุดเกิดกาย
เดินตามควรลงครูผู้สอนไว้
นามไทย “พระมงคลเทพมุนี”
สืบทายาทศาสนาพระชินสีห์
ชีวิตพลีด้วยอาทรสอนธรรมกาย
ย่างเข้า ๗๐ ปีชีวิตใหม่
ข้ามวัฏฏะเสียได้สุขใจเทอญ ๑

พระมหาพนตวิ ขนฺติสาโร ป.ธ.๙

ประพันธ์ในนามพระภิกษุสามเณร วัดหลวงพ่อสัตธรรมกายาราม

๒๔ มกราคม ๒๕๕๐

ประวัติย่อพระมหาเสริมชัย ชยมงคล ป.ธ.๖

เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม ผู้สอนและปฏิบัติภาวนาธรรมตามแนววิชชาธรรมกาย

ชื่อ ฉายา(และนามสกุล) พระมหาเสริมชัย ชยมงคล
(พลพัฒนานาฤทธิ์)

วันเดือนปีเกิด วันพฤหัสบดีที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๒

ชาติภูมิเดิม อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

อุปสมบท ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๔

ณ พัทธสีมา วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ

พระอุปัชฌาย์ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

วัดสามพระยา กรุงเทพฯ

พระกรรมวาจาจารย์ สมเด็จพระพุฒาจารย์ วัดสระเกศ ราช-
วรมหาวิหาร กรุงเทพฯ ในสมัยดำรงสมณศักดิ์
เป็นที่ พระพรหมคุณาภรณ์

พระอนุสาวนาจารย์ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ
ในสมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นที่ พระธรรมธีรราชมหามุนี

พระวิปัสสนาจารย์ พระภาวนาโกศลเถร รองเจ้าอาวาสและอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ วัด
ปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ

วุฒิการศึกษาภาคปริยัติ ป.ธ. ๖, น.ธ.เอก

เป็นพระอุปัชฌาย์สามัญ วันที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๓๔

สังกัด พรรษา ๑-๕ (พ.ศ. ๒๕๒๔-๒๕๓๓) วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ

พรรษา ๖ (พ.ศ. ๒๕๓๔) ถึงปัจจุบัน วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม

ประวัติก่อนบรรพชาอุปสมบท

วุฒิการศึกษา รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (เกียรตินิยมดี) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ประกาศนียบัตรการศึกษาอบรม “วิจัยทางสังคมศาสตร์” Institute of Social Research,
The University of Michigan, Ann Arbor สหรัฐอเมริกา

ประกาศนียบัตรการศึกษาอบรมหลักสูตรการจัดการคอมพิวเตอร์ และระบบข่าวสารด้วย
เครื่องคอมพิวเตอร์ จากสำนักแถลงข่าวสหรัฐ วอชิงตัน ดีซี ประเทศสหรัฐอเมริกา

หน้าที่การงานประจำ เป็นพนักงานประจำสำนักข่าวสารอเมริกัน กรุงเทพฯ ในตำแหน่ง RESEARCH
SPECIALIST ลาออกจากสำนักข่าวสารอเมริกันก่อนถึงเวลาเกษียณอายุ ๓ ปี คือเมื่อมีอายุ
๕๗ ปี เพื่อบรรพชาอุปสมบท ปฏิบัติพระศาสนา ปัจจุบันเป็น พนักงานบำนาญของรัฐบาล
สหรัฐอเมริกา

ผู้บรรยายพิเศษ สาขาวิชา “การวิจัยและประเมินผลสื่อสารมวลชน” ชั้นปริญญาโท คณะ
วารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ฯลฯ

